

P
La
N

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

3–4 FJERDE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO.

1879—80.

Tidskriftets redaktion:

Hovedredaktør:

Vilh. Thomsen,
dr. phil., docent, København.

Medredaktører:

M. C. Gertz,
dr. phil., professor,
Kbhvn.

Jean Pio,
professor, skolebestyrer.
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
dr. phil., docent,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Chr. Cavallin,
professor,
Lund.

M. B. Richert,
professor,
Upsala.

Medarbejdere i dette bind:

Ahlén, Konrad, adjunkt. Strengnäs.
Christensen Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København.
Dahlerup, Verner, stud. mag. København.
Dyrlund, F., dr. phil. København.
Flodström, Isidor, stud. Upsala.
Forchhammer, Johannes, rektor. Herlufsholm.
Gertz, M. C., professor. København.
Hoffory, Julius, cand. mag. F. t. Berlin.
Höffding, Harald, dr. phil. København.
Jörgensen, C., cand. philol. København.
Leffler, L. Fr., docent. Upsala.
Lorenzen, M., cand. mag. København.
Lund, H. V., cand. phil. København.
† Lyngby, K. J., professor. København.
Noreen, Adolf, docent. Upsala.
Nyrop, Kr., cand. mag. København.
Richert, M. B., professor. Upsala.
Siesbye, O., dr. phil. København.
Storm, Gustav, professor. Kristiania.

Indhold.

Side

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelser.

S. 44 l. 18 f. n. IX, 8 l. IX, 7
- 122 l. 17—18 udgå.
- 141 l. 4 frå l. får

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

TREDJE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO.

1877—78.

Tidskriftets redaktion:

Hovedredaktør:

Vilh. Thomsen,
dr. phil., docent, København.

Medredaktører:

M. C. Gertz,
dr. phil., docent,
Kbhvn.

Jean Pio,
professor, skolebestyrer,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
dr. phil., docent,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Chr. Cavallin,
professor,
Lund.

M. B. Richert,
professor,
Upsala.

Medarbejdere i dette bind:

Aars, J., skolebestyrer. Kristiania.
Bugge, Sophus, professor. Kristiania.
Cavallin, Chr., professor. Lund.
Christensen Schmidt, C. P., forh. kollaborator. København.
Geijer, P. A., akad.-adjunkt. Upsala.
Heiberg, J. L., cand. philol. København.
Hoffory, Julius, stud. mag. København.
Höffding, Harald, dr. phil. København.
Jörgensen, C., cand. philol. København.
Kock, Axel, fil. kand. Lund.
Korsch, Th., professor. Moskva.
Leffler, L. Fr., docent. Upsala.
Madvig, J. N., konferensråd, professor. København.
Pio, Jean, professor, skolebestyrer. København.
Rosing, M., adjunkt. Sorø.
Såby, V., cand. phil. København.
Smith, C. W., docent. København.
Storm, Gustav, professor. Kristiania.
Undset, Ingvald, stud. mag. Kristiania.

Indhold.

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)

Rettelser og tillæg.

Til ny række, 3dje bind.

S. 81 „Bland praesensformer, som bildats af perfektstammer, kan tilläggas det hellenistiska *στήκω* = *ἕστηκα* (t. ex. Paul. Phil. I, 27).“

\- 89 note 2 „Tydligare spår till ett aoristiskt bruk af perfectum än de i N. T. förekommande kunna upptäckas hos senare profana författare, t. ex. Apollodorus och i Fabulae Aesopicae; jfr. 111 Halm (*γυνὴ καὶ ὄρνις*) *πεπόνηκε*; 308 *διεξελήλυθεν*.“

\- 97 l. 9 äldre l. senare

\- 113 „Bland perfecta af verba affectuum kan tilläggas bland andra *πεπείραμαι*; *ἵδρυμαι* (Thuc. II, 15); *πεπίστευκα* (Apostl. gern. XIV, 23).“

\- 144 l. 19 II l. III

Til ny række, 2det bind.

S. 155 l. 15 f. n. att l. ett
\- 161 l. 18 — *gungatii* l. *gungath*
\- 244 l. 3 — centyry l. century
\- 270 l. 22 — *delaješi* l. *dělaješi*
\- — — — [*e* = *ai*] l. [ě = ursprungligt *ai*]
\- 284 l. 19 — n. 2 l. n. 1
\- 287 l. 1 — efter „anfördt hos“ tilf. „Bezzenberger, A. Reihe, s. 12.“
\- 316 l. 1 — *ἔρις.* l. *ἔρις;*
\- 319 l. 5 f. o. Steffens l. Stephens
\- — l. 3 f. n. *Hœnns* l. *Hœns*

Om skjebnen hos Homer.

Af J. Aars.

Hvad forstaaes hos Homer ved „skjebnen“? Er det et abstrakt begreb eller en personlighed? Er det en selvstændig magt, der staar begrænsende og indskrænkende ved siden af eller endog bestemmende over al gudernes magt og virksomhed, eller er skjebnen underlagt gudernes eller visse guders eller én guds raadighed?

Disse spørsmaal har været meget drøftede og meget forskjellig besvarede. Welcker har gjort sagen til gjenstand for en grundig undersøgelse[1]) og kommer — i modsætning til de fleste forgjængere[2]) — til det resultat, at „Möra und Gottes Wirken sind eins“ (s. 187; „Gott“ er Zeus). Men baade før og efter Welcker møder man hos de fleste en ganske anden betragtning af forholdet. Jeg anfører nogle karakteristiske steder hos enkelte forfattere fra de sidste decennier for at vise de forskjellige opfattelser.

Meget almindeligt er det, at man som f. eks. Döllinger[3]) betragter Grækernes „skjebne“ (ogsaa den homeriske) som

---

[1]) Griechische Götterlehre, 1 bind 1857, s. 183—189.

[2]) Dog har allerede Nitszch (Anm. zu Homers Odyssee, 1 b. 1826, s. 179) nærmet sig til den samme opfatning, som Welcker gjør gjeldende. Ogsaa Maetzner (De Jove Homeri, 1834, s. 64 fg.), E. R. Lange (Einleitung in das Studium der griechischen Mythologie, 1826, — af Welcker betegnet som et forøvrigt meget umodent skrift, — s. 112—137) og — ifølge henvisningerne hos Nägelsbach — endnu enkelte andre har allerede før Welcker opfattet skjebnens forhold til Zeus omtrent paa samme maade, som han.

[3]) Heidenthum und Judenthum, 1857, s. 264. Man sammenligne Schömann, Prometheus, 1844, s. 133 og s. 38.

en „dunkel", „bag og over guderne staaende magt", der dog „selv er ufri", „will und vollbringt das Nothwendige nicht aus freier Wahl".

Efter Gerhard[1]) er Zeus „ursprünglich in Unterordnung unter ein mächtigeres Schicksal gedacht", og der tales om den „als homerische Schicksalsgöttin höher denn Zeus gekannte Möra oder Aesa"; hos G. V. Lyng[2]) er „Skjæbnen den blinde Magt, for hvem selv Guderne skjælve".

Preller[3]) søger paa en maade at omgaa modsætningen mellem skjebnens og guddommens magt, idet han siger: „Im Allgemeinen wird man annehmen dürfen, dass die Griechen, d. h. die Dichter der epischen Mythologie, sich das Schicksal als das oberste Naturgesetz und die Götter als dessen willige Vollstrecker dachten, aber so dass die Ausführung der Schicksalsbeschlüsse von ihnen abhing."

Nägelsbach[4]) har viet spørsmaalet en udførlig behandling. Han kommer til „eine vom Dichter geglaubte Nichteinerleiheit des göttlichen und des Schicksalswillen" (s. 139), men erkjender dog, at disse to viljer som oftest falder sammen, og mener derfor, at den homeriske forestilling vistnok tænker sig to forskjellige virksomheder, skjebnens og guddommens, men ikke har kunnet sondre deres omraader ud fra hinanden, men „zwischen Unterscheidung und Confundirung des göttlichen und des Schicksalswillen hin und her schwankt" (s. 145).

Paa samme maade P. O. Schjøtt[5]): „Begrebet Skjæbne forekommer allerede hos Homer, og allerede her er For-

---

[1]) Griechische Mythologie, 1 del 1854, § 201 og § 589; sml. dog § 213, hvor det heder: „im Ganzen jedoch lässt die homerische Dichtung diesen beschränkenden Grundzügen ihres höchsten Gottes keinen Spielraum."

[2]) Hedenskabets Levnetsløb, 1866, s. 104. Paa samme maade og endnu sterkere hos mange andre, især i skolebøger og populariserende fremstillinger.

[3]) Griechische Mythologie, 1854, 1 b., s. 329.

[4]) Homerische Theologie, 2den udg. ved Autenrieth, 1861, s. 120—146; 1ste udg. er fra 1840; Autenrieths forord til 2den udg. viser, at Nägelsbach har fastholdt sin anskuelse om Moiras stilling til Zeus (ligesom om *Διὸς τάλαντα*, se nedenfor s. 27) ogsaa ligeoverfor Welcker.

[5]) Den græske Tragedies Oprindelse, 1874, s. 41.

holdet vaklende. Snart er Skjæbnen en Magt udenfor og over Guderne, snart ligger den i Gudernes Haand."

Sic dissentiunt viri docti. Det turde da kanske ikke være orkesløs gjerning at prøve sagen endnu en gang. Ti spørsmaalet er af stor betydning for forstaaelsen af de religiøse forestillinger, hvorpaa den homeriske digtning hviler. Berettigelsen af — i det mindste foreløbig — at begrænse en saadan undersøgelse udelukkende til Iliaden og Odysseen behøver vel ikke nærmere at motiveres; Welckers store verk begynder med disse ord: „Homer reicht gleich einer Gebirgsspitze durch einen alles Land überdeckenden Wolkenhimmel allein zu uns herüber und steht auch abwärts in der Zeit als unmittelbares Denkmal noch lange hin allein."

I.

For at faa spørsmaalet besvaret ud af kilderne selv har jeg først søgt at samle de steder i Iliaden og Odysseen, hvor de ord, som man pleier at oversætte med „skjebnen", forekommer, at bestemme de forskjellige betydninger, som disse ord har i forskjellig sammenhæng, og saavidt muligt at paavise disse betydningers udvikling. Paa den maade har jeg villet vinde et fast grundlag for den videre undersøgelse[1].

Om etymologien af ordet *αἶσα* er der fremsat meget forskjellige formodninger. Den eneste rimelige af disse er vel G. Curtius's[2], der under henvisning til Hesychios's *ἄϊσονες φραγμοί* og *ἀϊσόμενος φραξάμενος* sætter *αἶσα* i forbindelse med roden *vish* (*vis* separare), sskr. *vishu* (aeque) og med adjektivet *ἶσος* (for *ϝισϝος*), altsaa *αἶσα* („*α* vorgeschlagen") = *ἡ ἴση*. Er dette rigtigt, saa er altsaa grundbetydningen ligelig, retmæssig del.

---

1) En del af det stof, som paa denne maade kommer med, har dog ingen ligefrem betydning for vort hovedspørsmaal, og de læsere, for hvem en saadan leksikalsk redegjørelse ikke i sig selv har nogen interesse, kan uden stor skade springe dette afsnit over og gaa lige til II.

2) Grundzüge der griechischen Etymologie, 2. Aufl., s. 340 og 509; sml. Döderlein Hom. Gloss. 429.

Il. 18. 327 *λαχόντα τε ληίδος αἶσαν*, den ham tilkommende del af byttet: paa samme maade Od. 5, 40 og 13. 138. — Od. 19. 84 *ἔτι γὰρ καὶ ἐλπίδος αἶσα*, endnu kan man haabe: (ligelydende Od. 16. 101, et sandsynligvis uegte vers). — Il. 1, 416 forklares *αἶσα* om *vitae portio* (se navnlig Nägelsbachs „Anmerkungen"): sammenhængen viser, at der menes den Achilleus tilkommende, beskikkede del af liv, levetid. Fremdeles *ὑπὲρ αἶσαν* Il. 16. 780, der af scholiasten forklares *πλέον ἢ κατὰ μέτρον*[1]: *κατ' αἶσαν* betyder rigtig, tilbørlig (*κ. α. εἰπεῖν* Il. 10. 445 og 17. 716) eller medrette, efter fortjeneste. *ὑπὲρ αἶσαν* det modsatte (*κατ' αἶσαν ἐνείκεσας οὐδ' ὑπὲρ αἶσαν* Il. 3. 59 og 6, 333).

Il. 24, 376 staar *ὁδοιπόρος αἴσιος*; dette adjektiv betyder tilbørlig, beleilig: det gjengives af parafr. ed. Bekker *καθήκων* og bruges af senere forfattere i betydningen gunstig (om varsler o. l.). Ogsaa *αἴσιμος* betyder retmæssig, billig; neutr. plur. om hvad der er retfærdigt, rimeligt, sømmeligt, forstandigt. Saaledes Il. 15. 207 *ὅτ' ἄγγελος αἴσιμα εἰδῇ* („naar et Bud har Syn for det Rette". Wilster). Od. 2, 231 og 5, 9 staar *μηδὲ φρεσὶν αἴσιμα εἰδώς* i modsætning til *ἀγανὸς καὶ ἤπιος* om en konge; sml. Od. 14, 433 *περὶ γὰρ φρεσὶν αἴσιμα ᾔδη*. Il. 6, 62 og 7, 121 *αἴσιμα παρειπών* om et vel grundet og forstandigt raad. Od. 7, 310 og 15, 71 *ἀμείνω δ' αἴσιμα πάντα*, alt hvad ret og sømmeligt er. Od. 23, 14 *φρένας αἰσίμη* rettænkende (mods. *μάργη*). Od. 21. 294 *μηδ' αἴσιμα πίνῃ* adverbialt, usømmelig, til overmaal. Od. 8, 348 *τίσειν αἴσιμα πάντα*. Od. 14. 83:

οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν,
ἀλλὰ δίκην τίουσι καὶ αἴσιμα ἔργ' ἀνθρώπων.

Om en anden betydning af dette adjektiv se nedenfor s. 14.

Det sammensatte *ἐναίσιμος* bruges omtrent paa samme maade: *αἶσαν ἐν (ἑαυτῷ) ἔχων* eller *ἐν αἴσῃ* = *κατ' αἶσαν ὤν*, stemmende med ret og billighed, (sml. *ἐν μοίρῃ*, s. 6). Il. 24, 425 *ἐναίσιμα δῶρα* (parafr. *καθήκοντα*). Il. 6, 519 *οὐδ' ἦλθον ἐναίσιμον* adverb. = *κατ' αἶσαν*, d. e. i denne sammenhæng = i rette tid. Od. 17, 321 *ἐναίσιμα ἐργάζεσθαι*, d. e. gjøre sin pligt. Od. 17, 363 *ἐναίσιμοι*

[1]) Nærmere om dette sted nedenfor.

modsat ἀθέμιστοι. Od. 2, 122 τοῦτο γ' ἐναίσιμον οὐκ ἐνόησεν (i denne sammenhæng omtrent = klogt; næsten ligelydende Od. 7, 299). Il. 6, 521 og Od. 10, 383 ἀνήρ, ὅς κ' ἐναίσιμος εἴη („rimelig"). Od. 5, 190 (Kalypso til Odysseus:)

καὶ γάρ ἐμοὶ νόος ἐστὶν ἐναίσιμος, οὐδέ μοι αὐτῇ
θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι σιδήρεος, ἀλλ' ἐλεήμων.

Il. 24, 40 (Apollon om Achilleus:)

ᾧ οὔτ' ἄρ φρένες εἰσὶν ἐναίσιμοι οὔτε νόημα
γναμπτὸν ἐνὶ στήθεσσι. λέων δ' ὣς ἄγρια οἶδεν.

Od. 2, 159 ὄρνιθας γνῶναι καὶ ἐναίσιμα μυθήσασθαι; her betyder ἐναίσιμα rimeligvis *fatalia* og hører altsaa hen til den nedenfor s. 14 fg. omtalte betydning af αἶσα. Ogsaa Il. 2, 353 forstaaes ἐναίσιμα σήματα af mange om *fatalia signa*, tegn, som har varselsbetydning; sammenhængen synes dog hellere at tale til fordel for en anden forklaring, der allerede findes hos parafr., συμφέροντα σήματα. *fausta signa.*

Μοῖρα af roden *mer*, tildele (μείρομαι, ἔμμορα), betyder først og fremst — ligesom det efterhomeriske μέρος — del:
Il. 9, 318 ἴση μοῖρα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζοι
her betyder μοῖρα del (af æren eller af byttet); ligesaa Od. 11, 534 del af byttet.
Il. 10, 253 — — — παρῴχηκεν δὲ πλέων νὺξ
τῶν δύο μοιράων, τριτάτη δ' ἔτι μοῖρα λέλειπται.
Il. 16, 68 χώρης ὀλίγην ἔτι μοῖραν ἔχοντες.
Od. 4, 97 τριτάτην μοῖραν (af Menelaos's skatte). — Od. 8, 470 μοίρας om dele af maden, retter; ligesaa 19, 423 og 20, 280. Od. 14, 448 ὁ δ' ἕζετο ᾗ παρὰ μοίρῃ (ved sin portion, altsaa paa sin plads); ligesaa μοῖραν Od. 17, 335 og μ. ἴσην 20, 281. 293 om portion. Od. 17, 258 κρειῶν μοῖραν: 20, 260 σπλάγχνων μοίρας. — Od. 20, 171 (om beilerne) οὐδ' αἰδοῦς μοῖραν ἔχουσιν.

Til denne betydning af μοῖρα svarer adjektivet ἄμμορος i betydningen udelagtig (altsaa = det senere ἄμοιρος); det forekommer kun Il. 18, 489 (og gjentaget Od. 5, 275): οἴη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὠκεανοῖο.

Prægnant bruges μοῖρα om den passende, retmæssige del, ἴση μοῖρα, altsaa i samme betydning som αἶσα. Saaledes maaske Od. 19, 592, hvor μοῖραν almindelig forklares om et rimeligt maal, en grænse, medens andre underforstaar ὕπνου

og ogsaa her oversætter „del“ („guderne har givet alle mennesker del i søvnen“)[1]. I ethvert fald har udtrykket *κατὰ μοῖραν* faat ganske den samme betydning som *κατ᾽ αἶσαν*. Det bruges meget ofte i forbindelse med *εἰπεῖν* og lignende verber for at betegne, at en har ret i, hvad han siger. Saaledes Il. 15, 206 *μάλα τοῦτο ἔπος κατὰ μοῖραν ἔειπες* og ganske eller næsten paa samme maade Il. 1, 286; 8, 146; 9, 59; 10, 169; 15, 206; 23, 626; 24, 379; Od. 7, 227; 8. 141; 13, 385; 17, 580; 18, 170; 20, 37; 21, 278; 22, 486; 14, 509 *οὐ παρὰ μοῖραν* = *κατὰ μοῖραν*: 2, 251 *οὐ κατὰ μοῖραν ἔειπες* (urimelig eller upassende; lignende 8, 397); 12, 35 *αὐτὰρ ἐγὼ τῇ πάντα κατὰ μοῖραν κατέλεξα* (lignende 8, 496; 10. 16: *ἐν μοίρῃ κατέλεξας* Il. 19, 186). Od. 15, 170 *κ. μ. ὑποκρίνεσθαι* give et rigtigt svar. Od. 15, 203 *ὅππως οἱ κ. μ. ὑποσχόμενος τελέσσειεν* („som det burde sig“). — Od. 9, 352 (Odysseus til Polyfemos:) *ἐπεὶ οὐ κ. μ. ἔρεξας*. Od. 9. 245. 309. 342 *πάντα κ. μ.* (alt i god orden og skik; lignende 4, 783 og 8, 54). — Il. 19, 255:

— — *τοὶ δ᾽ ἄρα πάντες ἐπ᾽ αὐτόφιν εἵατο σιγῇ*
Ἀργεῖοι κατὰ μοῖραν, ἀκούοντες βασιλῆος.

Il. 16, 367 *οὐδὲ κ. μ. πέρααν πάλιν* (parafr. ed. Bekk. *οὐδὲ κατὰ τὸ πρέπον*, „uden al Skik over Graven de foer“, Wilster). Od. 22, 54 (Eurymachos om Antinoos) *ὁ μὲν ἐν μοίρῃ πέφαται*

---

[1]) Saaledes Nägelsbach Hom. Theol. 2. udg. s. 125. — Lehrs har i 2den udg. af sine „Populäre Aufsätze“ (som desværre først er kommen mig i hænde, idetsamme nærværende arbeide skulde leveres til trykning) optaget en interessant afhandling om „Zeus und die Moira“, som vistnok ikke i nogen maade forandrer min opfattelse af det homeriske skjebnebegreb, men som jeg dog gjerne havde villet kunne tage mere hensyn til, end det nu lader sig gjøre. Han behandler her (s. 216 fg.) vort sted (Od. 19, 589 fg.), som han forklarer saaledes: „wenn ein Mensch auch im Stande wäre — — dem Schlafe sich zu entziehen, so dürfte er es nicht: denn er würde die von den Göttern für die Menschen, für menschliches Leben und Sitte gesetzten Ordnungen übertreten und stören.“ Altsaa *μοῖρα* det af guderne fastsatte (sml. nedenfor II). I senere tid, mener Lehrs, vilde man have udtrykt den samme tanke saaledes: dog, man skal ikke gjøre brud paa naturens orden. Ogsaa om *μοῖραι* Il. 24, 49 (se nedenfor) bemerker han: „das würde doch wol nach späterer Art sein: denn die Natur hat den Menschen ein duldsames Herz gegeben.“

(medrette, som forskyldt, lat. *merito*, et med μοῖρα, μέρος &c. nær beslegtet ord[1])).

Μοῖρα og αἶσα er altsaa blevne synonymer: κατὰ μοῖραν og κατ' αἶσαν betyder et og det samme. Saaledes kan ogsaa begge ord bruges ikke alene i den almindelige betydning af den lige, retmæssige del, det billige, passende o. s. v., men ogsaa om den en tilkommende del og lod i noget, f. eks. i ære, magt eller lignende, og overhovedet om den en beskikkede del af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans lod og skjebne i livet. Il. 15, 195 (Poseidon om Zeus) μενέτω τριτάτῃ ἐνὶ μοίρῃ: ibid. 209 ὁμῇ πεπρωμένον αἴσῃ[2]). Il. 22, 477 ἰῇ ἄρα γεινόμεθ' αἴσῃ (til en og samme skjebne). Il. 1, 418; 5, 209; Od. 19, 259: κακὴ αἶσα (en ulykkelig lod). Od. 20, 76 μοῖρα uden epitheton om en lykkelig lod (paa grund af modsætningen til ἀμμορίη, se nedenfor). Saaledes ogsaa μοιρηγενές Il. 3, 182, parafr. ἀγαθῇ μοίρᾳ γεγενημένε.

Denne betydning af lod, skjebne har ogsaa — skjønt meget sjeldnere — substantivet μόρος, der aldrig (som μοῖρα) betyder del (uagtet ἄμμορος kan betyde udelagtig, se ovf. s. 5), heller ikke lykke (uagtet ἄμμορος betyder ulykkelig[3])), heller ikke bruges som vox media, men kun, hvor talen er om en ulykkelig lod, navnlig om undergang og død. Nærmere herom nedenfor (s. 10 fg.). I ethvert fald har vi betydningen lod i det sammensatte: ἰσόμορος Il. 15, 209, der (i samme vers) forklares ved ὁμῇ πεπρωμένος αἴσῃ og betyder det samme som ὁμότιμος (v. 186); sidste led svarer altsaa nøiagtig til μοῖρα i v. 195 (se ovenfor); lignende er δύσμορος og αἰνόμορος Il. 22, 481 (det sidste ogsaa Od. 9, 53), ulykkelig, elendig; ἄμμορος Il. 6, 408 og 24, 773 er = δύσμορος, og ἀμμορίη Od. 20, 76 betyder altsaa ulykke[4]). Man merke ogsaa

[1]) Ameis's forklaring er vistnok kunstig.

[2]) Jeg anfører her ogsaa Il. 9, 378 τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ, uagtet det altid vil være tvilsomt, hvorledes αἴσῃ her rettest skal forstaaes, saalænge det er umuligt med nogen sikkerhed at forklare καρός.

[3]) Det kunde dog maaske være tvilsomt, om ἄμμορος er at forstaa som sammensat af μόρος og ἀ privativum; sml. hvad nedenfor s. 19 er sagt om ἄποτμος.

[4]) Lehrs (pop. Aufs. 2. udg. s. 228) oversætter:

„— — denn er, wohl weiss er ja alles,
So wie Moira so auch Nichtmoira der sterblichen Menschen.“

det senere *γεωμόρος*: hos Hesychios betyder *μόροι* bl. a. ogsaa *κλῆροι*. (Om *ὑπέρμορον* se senere).

Paafaldende bliver det altid, at det begreb, der ellers stadig betegnes ved ordformen *μοῖρα*, bestandig, naar det anvendes som sidste led i en sammensætning, og saagodtsom kun da, betegnes ved et andet, om end nær beslegtet ord, *μόρος*.

Imidlertid kan det ikke negtes, at *μόρος* paa et par steder hos Homer og ligeledes paa nogle faa steder hos efterhomeriske forfattere synes at maatte oversættes lod eller skjebne. Saaledes Od. 11, 618 (Herakles til Odysseus:)

ἆ δείλ', ἦ τινὰ καὶ σὺ κακὸν μόρον ἡγηλάζεις

(„malum fatum sustines“).

Il. 6, 357 (Helene og Alexandros)

οἷσιν ἐπὶ Ζεὺς θῆκε κακὸν μόρον.

Ligeledes Il. 19, 421 (Achilleus:)

εὖ νύ τοι οἶδα καὶ αὐτὸς, ὅ μοι μόρος ἐνθάδ' ὀλέσθαι (se nedf. s. 12).

Aisch. Agam. 1146

ἰὼ λιγείας μόρον ἀηδόνος·
πτεροφόρον οἱ δέμας γὰρ περεβάλοντο
θεοὶ γλυκύν τ' αἰῶνα κλαυμάτων ἄτερ.

De ord, vi her beskjæftiger os med, bruges altsaa om menneskenes lod og del i livet, deres skjebne. Men den lod og skjebne, som de homeriske digtes og navnlig Iliadens handling mest giver anledning til at fremhæve, er døden. — Ved døden fuldbyrdes hvert menneskes skjebne; idet han dør, opfylder han, hvad der er ham tildelt, beskikket her i livet, sit „livs lod“, *μοῖρα βιότοιο*; derfor kan ogsaa hans død kaldes hans *μοῖρα θανάτοιο*, den lod, skjebne, som bestaar i hans død; og endelig kan ogsaa *μοῖρα* alene — uden ligefrem at have betydning af døden — dog bruges om menneskets død, naar den sammenhæng, hvori ordet staar, ligesaa tydelig som en tilføiet gen. defin. *θανάτοιο* viser, hvad meningen er.

Il. 4, 170 *αἴ κε θάνῃς καὶ μοῖραν*[1]) *ἀναπλήσῃς βιότοιο.*

---

[1]) Saaledes de nu eksisterende haandskrifter. Aristarch — og med ham mange nyere udgivere — *πότμον*. Se derimod nedenfor s. 17 fg.

Od. 2, 100; 3, 238[1]); 19, 145; 24, 135:

— — — εἰς ὅτε κέν μιν (ὁππότε κεν δὴ)
μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι[2]) τανηλεγέος θανάτοιο.

Od. 17, 326 Ἄργον δ' αὖ κατὰ μοῖρ' ἔλαβεν[2]) μέλανος θανάτοιο.
Il. 3, 101 ὁπποτέρῳ θάνατος καὶ μοῖρα τέτυκται.
(Sml. Il. 18, 120 εἰ δή μοι ὁμοίη μοῖρα τέτυκται).
Od. 21, 24 (Ifitos's hopper)

οἱ καὶ ἔπειτα φόνος καὶ μοῖρα γένοντο
(blev ham hans undergang og (endelige) skjebne).

Od. 11, 560 Ζεὺς — τεῒν ἔπι μοῖραν ἔθηκεν
(μοῖρα ganske = μ. θανάτοιο).

Il. 6, 488 μοῖραν δ' οὔ τινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν
(μοῖραν „sin skjebne", om døden).

Sjeldnere bruges paa samme maade αἶσα. Saaledes Il. 24, 428:

τῷ οἱ ἀπεμνήσαντο καὶ ἐν θανάτοιό περ αἴσῃ
(endogsaa i døden); lignende ibid. 750.

Il. 16, 441 og 22, 179 ἄνδρα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ, forlængst bestemt til sin skjebne, d. e. til døden. — Il. 22, 61 ὄν — Κρονίδης αἴσῃ ἐν ἀργαλέῃ φθίσει.

Fremdeles betegnes ens dødsdag ved αἴσιμον ἦμαρ. Dette udtryk betyder egentlig den dag, da en faar sin lod og del, da hans skjebne opfyldes, fuldbyrdes, men bruges ogsaa omskrivende for døden selv (ligesom νόστιμον ἦμαρ og δούλιον ἦμαρ for νόστος, δουλεία). Saaledes Il. 21, 100 ἐπισπεῖν αἴσιμον ἦμαρ; Od. 16, 280 σφι παρίσταται αἴσιμον ἦμαρ (analogt med παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή Il. 16, 853 og 24, 132 og med παραστήσεσθαι ἔμελλεν μοῖρ' ὀλοή Od. 24, 29). Om Il. 8, 72 og 22, 212 se nedenfor s. 27 fg. Ogsaa μόρσιμον ἦμαρ bruges paa samme maade. Il. 15, 613 οἱ ἐπώρνυε μόρσιμον ἦμαρ Παλλὰς Ἀθηναίη, (forøvrigt et sted af meget tvilsom egthed); Od. 10, 175 betyder μόρσιμον ἦμαρ den (os) bestemte, af skjebnen beskikkede

---

[1]) Om dette sted, som ikke beviser nogen „Gebundenheit der Götter" se Welcker Gr. Götterl. I, 191.

[2]) Om det personificerende i udtrykkene se nedenfor, hvor ogsaa anføres flere eksempler paa et καὶ μοῖρα, der slutter sig alvorsfuldt til θάνατος.

dag (se nedenfor s. 14). Endelig sammenligne man Il. 22. 13, hvor Apollon siger til Achilleus:

οὐ μέν με κτενέεις, ἐπεὶ οὔ τοι μόρσιμός εἰμι:

dette udtryk omskrives af parafr. ed. Bekk. saaledes: *ἐπειδὴ οὐδαμῶς σοι μεμοιραμένος εἰμί*, og i overensstemmelse hermed forklarer Döderlein „bestemt til døden for din haand“; schol. derimod og de fleste nyere fortolkere forstaar det som *οὐκ εἰμι φονεύσιμος* (*τοι* dativus ethicus), hvad der vel er rimeligere, da Apollon allerede i v. 10 har givet sig tilkjende som en gud.

Substantivet *μόρος* kan ikke alene som *μοῖρα* og *αἶσα* bruges omskrivende om et menneskes død, men synes ofte ligefrem at betyde død:

Il. 21. 133 *ἀλλὰ καὶ ὧς ὀλέεσθε κακὸν μόρον* (parafr. *φθείρεσθε κακὸν θάνατον*).

Od. 1. 166 *νῦν δ' ὁ μὲν ὧς ἀπόλωλε κακὸν μόρον.*

Il. 22, 279 (Hektor til Achilleus:)

ἤμβροτες, οὐδ' ἄρα πώ τι, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,

ἐκ Διὸς ἠείδεις τὸν ἐμὸν μόρον (parafr. *τὸν ἐμὸν θάνατον*).

Od. 9, 61; 11, 409; 16, 421; 20, 241 staar *θάνατόν τε μόρον τε* (sml. *θάνατον καὶ πότμον*, se s. 17), der snarere betyder død og undergang (fordærvelse) end døden og skjebnen — trods ligheden med *θάνατος καὶ μοῖρα* (se s. 9); man lægge nemlig merke til, at der aldrig siges *μόρος θανάτοιο* eller *μόρος βιότοιο.*

Fremdeles maa nævnes det possessive compositum *ὠκύμορος*, hvis sidste led nødvendig maa betyde død; det bruges paa to maader: 1) som vil faa en snar død (Il. 1, 417. 505; 18, 95. 458; Od. 1, 266; 4, 346; 17, 137); 2) som medfører en snar død, hurtig dræbende (om pilen; Il. 15, 441; Od. 22, 75).

Andre steder kan baade betydningen lod, skjebne og betydningen død, undergang passe. Saaledes Il. 24, 85 (om Thetis)

κλαῖε μόρον οὗ παιδὸς ἀμύμονος, ὅς οἱ ἔμελλε

φθίσεσθ' ἐν Τροίῃ ἐριβώλακι, τηλόθι πάτρης.

Il. 18, 465 *ὅτε μιν μόρος αἰνὸς ἱκάνοι* tror jeg vistnok der bør oversættes død (parafr. *ὄλεθρος δεινός*), men maa dog ogsaa indrømme muligheden af en anden forklaring (den frygtelige skjebne).

Ogsaa hos senere forfattere forekommer ordet brugt saaledes. at hvilkensomhelst af disse betydninger kan give god mening. Sof. Antig. 465 *τοῦδε τοῦ μόρου τυχεῖν* (rimeligst lod eller ulykke. haard skjebne. se nedf. s. 13). Aisch. Prom. 248: *θνητούς γ' ἔπαυσα μὴ προδέρκεσθαι μόρον* (sin død eller sin skjebne. sin fremtid? fortolkerne og oversætterne er ikke enige; det første er dog vel rimeligst og støttes ved Platons autoritet[1])). Her kunde man dog endnu sige, at *μόρος* „betyder" skjebne. men — ligesom ofte *μοῖρα* — er at forstaa om døden. Men paa de fleste steder kan denne forklaring ikke anvendes. Jeg nævner kun nogle faa eksempler fra det efterhomeriske sprog:

Sof. Antig. 1312 (budet til Kreon:)

ὡς αἰτίαν γε τῶνδε κἀκείνων ἔχων

πρὸς τῆς θανούσης τῆσδ' ἐπεσκήπτου μόρων.

(G. Hermann: „sensus est: affirmabaris a mortua hacce utriusque necis culpam habere). — Ibid. v. 56 (om Eteokles og Polyneikes)

μόρον κοινὸν κατειργάσαντ' ἐπ' ἀλλήλοιν χεροῖν.

Aisch. Choeph. 911 *καὶ τόνδε τοίνυν μοῖρ' ἐπόρσυνεν μόρον.*

Aisch. Hepta 199 *λευστῆρα δήμου δ' οὔ τι μὴ φύγῃ μόρον* (= *φόνον δημόλευστον* Antig. 36).

Pind. Pyth. 3, 105 *αἴθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκιμψεν μόρον.* Ol. 13, 130 *διασιγάσομαι αὐτῷ μόρον.*

Herod. 9, 17 *αἰσχίστῳ μόρῳ.* 1, 117 *τέῳ μόρῳ τὸν παῖδα κατεχρήσαο.*

Hes. Theog. 211 *Νὺξ δ' ἔτεκε στυγερόν τε Μόρον καὶ Κῆρα μέλαιναν καὶ Θάνατον.*

I et af Lukian. Halieus c. 2. anvendt vers. rimeligvis af en tragiker. staar *μόρος* endog med betydningen af et lig — ganske som undertiden det latinske *mors*: *λακιστὸν ἐν πέτραισιν εὑρέσθαι μόρον.*

Disse eksempler. som forøvrigt kunde foroges mangfoldig, antager jeg tilstrækkelige til at vise. at ordet *μόρος* ganske egentlig og ligefrem betyder død. undergang. og at det altsaa i sprogbrugen er forskjelligt fra *μοῖρα.* Hesychios gjengiver

---

[1]) Gorgias c. 79 *παυστέον ἐστὶ προειδότας αὐτοὺς τὸν θάνατον*: se Gottfr. Herrmann Aeschyli tragoediae 2, 74.

det med φόνος, θάνατος, φθόρος, πόνος, νόσος og — tilsidst — μοῖρα τοῦ βίου. Alligevel kunde jo nok denne sidste betydning være den primære, og det er ovenfor vist, at betydningen lod, del nok kan udvikle sig til betydning af døden. Men vi har set, at der er en paatagelig forskjel mellem den maade, hvorpaa μοῖρα og μόρος bruges om døden, og denne forskjel er vanskelig at forklare, dersom begge ord efter oprindelse og egentlig betydning er et og det samme. Underligt er det isaafald ogsaa, at μοῖρα, der i det hele er et langt hyppigere forekommende ord, ikke skulde have udviklet sig til denne absolute betydning af død, undergang, ødelæggelse, som μόρος har, men kun ved udtrykkelig tilføiet eller i sammenhængen liggende epexegese — uden at aflægge betydningen af lod, skjebne — kunne anvendes paa døden. Jeg kan derfor ikke komme bort fra en tvil, om ikke μόρος i sin oprindelse er et ganske andet ord end μοῖρα, om det ikke er at henføre til samme rod som *mors*, *morior*, βροτός o. s. v. og altsaa netop oprindelig betyder død[1]). Jeg ved nok, at der er dem, som vil udlede ogsaa disse ord af roden *mer*, dele, tildele, og altsaa forklare *mors* ligesaavel som baade μοῖρα og μόρος om det tildelte, dernæst døden[2]); men denne forklaring vil neppe blive fastholdt af nogen, som har læst Max Müllers fremstilling af roden *mar* og „the history of its adventures through the world“ [3]).

Men hvis hin tvil er grundet, maa μόρος paa de ovenfor s. 8 nævnte steder (Od. 11, 618 og Il. 6, 357) forklares anderledes, nemlig som πόνος (Hesych.), møie, stræv, plage, ulykke (efter M. Müller er ogsaa μῶλος og *moles* af samme rod som *mors*). Il. 19, 421 (se s. 8) kunde det vel maaske gaa an at oversætte „min død (d. e. den for mig bestemte død) er at omkomme her“. Men det kan ikke negtes, at oversættelsen „min lod“ falder lettere, og i ethvert fald er

[1]) Sml. Fick, som under roden *mar* (gnide, knuse &c.) opfører „μόρος Tod, falls es von μόρος Geschick zu trennen ist“ (Vergl. Wörterbuch der indogerm. Sprachen, 3die udg. I, 172).

[2]) Saaledes Hartung, Die Religion und Mythologie der Griechen, II, 167 (note 251), o. m. a.

[3]) Lectures on the science of language, II, 314 fg. (særlig s. 319).

endnu ikke Agam. 1146 (se s. 8) eller de s. 7 f. anførte sammensætninger forklarede, navnlig ikke ἰσόμορος og ὑπέρμορον, heller ikke γεωμόρος eller Hesychios's μόροι κλῆροι. Jeg maa derfor helde til den mening, at vi har to oprindelig helt forskjellige ord for os, det ene μόρος = *mors*, det andet μόρος = μοῖρα og i sprogbrugen næsten ganske fortrængt af dette undtagen i sammensætning. Efterhaanden er da vel bevidstheden om den oprindelige forskjel bleven udvisket, en rimelig følge af, at paa den ene side μόρος, død, ofte var brugt saaledes, at der uden væsentlig forandring i meningen kunde siges ulykke, ulykkelig skjebne eller blot skjebne, og paa den anden side μοῖρα (ligesom ogsaa αἶσα) meget ofte, ja allermest har været brugt om menneskers lod og skjebne, forsaavidt som den fuldbyrder sig i deres død.

Welcker har opfattet betydnings-overgangen anderledes. Han mener, at den homeriske brug af ordene μοῖρα og αἶσα „fast ganz auf den Tod beschränkt ist“ [1]), ja endog at begrebet af μοῖρα først efter Homer har udviklet sig „zu dem des Looses der Menschen überhaupt, des Schicksals, der Ereignisse“ [2]); efter ham betyder ogsaa αἶσα egentlig del, navnlig døden som den eneste del og lod, der er ethvert menneske vis, og den almindeligere betydning af menneskenes tilskikkelser og skjebne, deres lykke og ulykke skal for begge ords vedkommende først senere have udviklet sig, medens den hos Homer kun hist og her dukker frem [3]). Jeg tror allerede ved de ovenfor sammenstillede citater at have godtgjort, at en anden forklaring af betydningsudviklingen er den rette [4]); og flere steder, som vi i det følgende kommer til at betragte, vil yderligere vise, at den almindelige betydning af lod, skjebne ingenlunde kan frakjendes disse ord i det homeriske sprog.

---

[1]) Gr. Götterl. I, 698. — Sml. I, 189, hvor han synes tilbøielig til at sætte baade μοῖρα og μόρος i etymologisk forbindelse med *mors*; døden, siger han, er „ursprünglich und wesentlich die Möra, μόρος, mors“; s. 185 heder det dog, at „αἶσα und μοῖρα bedeuten bei Homer und Hesiodus Theil, dann Tod insbesondre.“

[2]) Gr. Götterl. II, 188.

[3]) I, 186, note 7.

[4]) Se ogsaa nedenfor s. 16.

Saaledes bruges udtrykket *μοῖρα* (*αἶσα*) *ἐστί τινι*, det er ens lod, er en beskikket, vistnok oftest om den ham bestemte død, men ogsaa om andre tilskikkelser, baade lykkelige og ulykkelige, baade om liv og død.

Il. 23. 80 *καὶ δὲ σοὶ αὐτῷ μοῖρα, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,*
τείχει ὕπο Τρώων εὐηγενέων ἀπολέσθαι.

Saaledes *μόρος* Il. 19. 421: *μοι μόρος ἐνθάδ' ὀλέσθαι.*

Il. 24. 224 — — — — *εἰ δέ μοι αἶσα*
τεθνάμεναι παρὰ νηυσὶν Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Od. 5. 288 *οἱ αἶσα* (sc. *ἐστὶν*) *ἐκφυγέειν.*

Od. 5. 206 *ὅσσα τοι αἶσα κήδε' ἀναπλῆσαι.* Ligesaa 13. 306.

Od. 14, 359 *ἔτι γάρ νύ μοι αἶσα βιῶναι.*

Od. 15, 276 *ἐπεί νύ μοι αἶσα κατ' ἀνθρώπους ἀλάλησθαι.*

Od. 23, 315 *οὐδέ πω αἶσα φίλην ἐς πατρίδ' ἱκέσθαι ἦην.*

Od. 5. 113 *οὐ γάρ οἱ τῇδ' αἶσα φίλων ἀπονόσφιν ὀλέσθαι,*
ἀλλ' ἔτι οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.

(De to sidste vers ogsaa 5, 41 og 9, 532 — med uvæsentlige afvigelser).

Paa samme maade adjektiverne *αἴσιμον* og *μόρσιμον* (*μόριμον*):

Od. 15, 239 — — — — *τόθι γάρ νύ οἱ αἴσιμον ἦεν*
ναιέμεναι πολλοῖσιν ἀνάσσοντ' Ἀργείοισιν.

Il. 21, 495 (om duen) *οὐδ' ἄρα τήγε ἁλώμεναι αἴσιμον ἦεν.*

Il. 21, 291 *ὡς οὔ τοι ποταμῷ γε δαμήμεναι αἴσιμόν ἐστιν.*

Il. 9. 245 — — *ἡμὶν δὲ δὴ αἴσιμον εἴη φθίσθαι ἐνὶ Τροίῃ.*

Il. 19, 417 (Xanthos til Achilleus:) — — *ἀλλὰ σοὶ αὐτῷ*
μόρσιμόν ἐστι θεῷ τε καὶ ἀνέρι ἶφι δαμῆναι.

Il. 20. 302 *μόριμον δέ οἱ ἔστ' ἀλέασθαι.*

Il. 5, 674: det var ikke *μόρσιμον* for Odysseus at dræbe Tlepolemos. — Sml. Od. 16, 392 og 21, 162:
— — *ἡ δέ κ' ἔπειτα*
γήμαιθ' ὅς κε πλεῖστα πόροι καὶ μόρσιμος ἔλθοι.

Men disse ord bruges ikke alene i saadan relation til det enkelte individ. Ofte betegner de ganske i almindelighed det beskikkede, altsaa skjebnen: det heder saaledes ikke blot *μοῖρ' ἐστί τινι*, men ogsaa *μοῖρ' ἐστί*, det er skjebnen, det er bestemt. Ofte kan man være i uvished, om der bør over-

sættes „hans skjebne“ eller „skjebnen“, — hvad der med hensyn til spørsmaalet om, hvem der raader for skjebnen, dog ikke gjør nogen forskjel. Følgende steder kan tjene til yderligere at vise overgangen fra begrebet af det den enkelte tildelte til det almindeligere begreb af skjebnen:

Il. 15, 117 (Ares:)

— — εἴ πέρ μοι καὶ μοῖρα Διὸς πληγέντι κεραυνῷ
κεῖσθαι ὁμοῦ νεκύεσσι μεθ' αἵματι καὶ κονίῃσιν.

Il. 16, 433 (Zeus:)

ὤ μοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν
μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι.

Il. 17, 421 (mangen af Troerne siger:)

ὦ φίλοι, εἰ καὶ μοῖρα παρ' ἀνέρι τῷδε δαμῆναι
πάντας ὁμῶς, &c.

Od. 8, 511 *αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι*, det var skjebnen, skjebnens bestemmelse, at Troia skulde gaa tilgrunde.

Il. 16, 707 (Apollon til Patroklos:)

— — οὔ νύ πω αἶσα
σῷ ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέρθαι Τρώων ἀγερώχων.

Ganske = *μοῖρ' ἐστὶ* er *εἵμαρται*: Il. 21, 281 *νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι*, (gjentaget Od. 5, 312 og lignende Od. 24, 34). Endelig maa ogsaa nævnes udtrykket *πέπρωται*, det er beskikket, bestemt, vel egtl. skaffet tilveie[1]): Il. 18, 329 (Achilleus):

ἄμφω γὰρ πέπρωται ὁμοίην γαῖαν ἐρεῦσαι.

Il. 3, 309 (se s. 22); 15, 209 (se s. 7); 16, 441 og 22, 179 (se s. 9).

(Hos senere forfattere ofte *τὸ πεπρωμένον*, *ἡ πεπρωμένη αἶσα*, ogsaa *ἡ πεπρωμένη* uden tilføiet *αἶσα*, o. s. v.).

Det vigtigste af, hvad hidtil er fremstillet, vil kunne resumeres i følgende oversigt over betydnings-udviklingen:

---

[1]) G. Curtius (Grundzüge, 2. udg. s. 254) formoder sammenhæng mellem r. *πορ* og *pars*, *portio*, hvormed efter Corssen ogsaa *oportet* er beslegtet.

Αἶσα.

1. Det ligelige, tilbørlige, den tilbørlige, en tilkommende del; (et enkelt sted om ens levetid); *κατ' αἶσαν*, rigtig, medrette, *ὑπὲρ αἶσαν* umaadelig.
2. Den en tilkommende del og lod af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans skjebne i livet; undertiden særlig anvendt paa hans død.

Μοῖρα.

1. a) del (= *μέρος.*)
   b) = *αἶσα*, 1; *κατὰ μοῖραν*.
2. Den en tilkommende del og lod af godt eller ondt, af lykke eller ulykke, altsaa hans skjebne i livet[1]); et enkelt sted om heldig skjebne, lykke; meget ofte særlig anvendt paa ens død eller dødsmaade.

3. Ganske i almindelighed det, som er bestemt at skulle ske, det beskikkede, skjebnen — ligesaa vel i forhold til folk, stæder &c. som til de enkelte mennesker[2]).

Efterskrift til afsnit I. Jeg har hidtil ikke taget noget hensyn til ordene *πότμος* og *οἶτος*. Grunden hertil er den, at jeg ikke tror, at disse ord hos Homer betyder skjebne.

---

[1]) Denne betydning har ogsaa, skjønt sjelden, *μόρος*, der ellers betyder død, undergang, maaske ogsaa ulykke.

[2]) Til sammenligning se man Nägelsbachs udvikling i Hom. Theol. 2. udg. s. 122—127. Jeg skal desuden gjøre opmerksom paa endnu en anden opfattelse, som jeg ikke anser det nødvendigt udtrykkelig at imødegaa: „a) *Μοῖρα* est sors, seu, quicquid consilio diuino est tributum et stabilitum. b) Quia, quod illi sorti, consilio diuino, — — conuenit, bonum, rectum, honestumque est: illud *κατὰ μοῖραν* Homericum, et *ἐν μοίρᾳ* significat recte, ordine, decore. c) Statio vitae et conditio, quam quis sortitus est. — — d) Ipsae Parcae seu praesides fatorum humanorum hoc nomine appellantur. (Zeunius ad Vigerum, ed. 3 Herm., p. 112—113). — Hartung (I, 95) mener, at skjebnen er „et upersonligt høieste væsen", der kaldes *μοῖρα*, „der beschiedene Theil, weil in dem grossen Organismus nur durch Unterordnung der Theile und Beschränkung eines jeden auf das was ihm gebührt und gemäss ist das Ganze erhalten wird"!

Οἶτος, hvis etymologi er usikker, oversættes vistnok undertiden med skjebne, men neppe medrette; det bruges i ethvert fald kun om ulykkelig skjebne, elendighed, undergang. De homeriske steder, hvor det forekommer, er følgende: Il. 3, 417; 8, 34. 354. 465; 9, 563; 24, 388. Od. 1, 350; 3, 134; 8, 489. 578; 13, 384.

Derimod maa vi tage ordet *πότμος* nærmere i øiesyn. Det udledes af roden *πετ* (*πίπτω*) og forklares almindelig om den lod, som tilfalder en. Men kan *πίπτειν* betyde tilfalde? Hos Homer ikke. Og naar *πίπτειν* betyder falde og navnlig bruges om at falde i kampen eller i almindelighed at gaa tilgrunde, er det ikke da rimeligt, at ogsaa *πότμος* betyder fald i denne forstand, undergang, død, dernæst maaske — ligesom *μόρος*, se ovf. s. 12 — ulykke? Det synes saa, og den homeriske sprogbrug forekommer mig kun skikket til at styrke denne formodning.

Il. 18, 96 *αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μεθ᾽ Ἕκτορα πότμος ἑτοῖμος.*

(Nitzsch — ad Od. 10, 245 —, som synes at opfatte ordets betydning paa samme maade, som her fremsat, siger: „in seiner Schärfe ersieht man den Begriff des Worts aus Il. 18, 96. 16, 857".)

Il. 16, 856 (om Patroklos's sjæl) — *Ἄιδόςδε βεβήκει*
ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ᾽ ἀδροτῆτα[1]) *καὶ ἥβην.*

(Ligelydende om Hektor Il. 22, 363.)

Πότμον ἐφεῖναι (Il. 4, 396; Od. 4, 339. 340 og 17, 130. 131; Od. 19, 550) betyder paaføre døden, *πότμον ἐπισπεῖν* (Il. 6, 412; 21, 588; 22, 39; Od. 2, 250; 3, 16; 4, 714; 11, 372; 22, 317. 416; 24, 471; i forbindelse med *θανεῖν* Il. 7, 52; Od. 4, 562; 5, 308; 11, 389; 12, 342; 14, 274; 24, 22; med *ὀλέσθαι* Od. 11, 197) at finde sin død; saaledes ogsaa forbundet *θάνατον καὶ πότμον ἐπισπεῖν* (Il. 2, 359; 15, 495; 20,

[1]) Jeg indskyder en tekstkritisk bemerkning. Haandskrifternes *ἀνδροτῆτα* er metrisk umuligt; vulg. *ἁδροτῆτα* (Wolf efter Turnebus) har meget svag auktoritet; Bekkers konjektur *ἀρετῆτα* har den betænkelighed, at ordet ikke findes; B. støtter det ved de analoge dannelser *βιοτής*, *πινυτής* (ved siden af *βιοτή*, *πινυτή*). Finder man en rettelse nødvendig, kunde der maaske heller læses *ἀρετήν τε;* rigtignok gaar dette ikke an Il. 24, 6, et sted, hvis egthed dog er sterkt betvilet.

337; Od. 24, 31). — Et sted, hvor det kunde ligge nær at forklare *πότμος* om skjebne, er

Il. 11, 262 *ἔνθ᾽ Ἀντήνορος υἷες ὑπ᾽ Ἀτρεΐδῃ βασιλῆι*
πότμον ἀναπλήσαντες ἔδυν δόμον Ἄϊδος εἴσω.

Men det er dog neppe nødvendigt; ti kan *ἄλγε᾽ ἀναπλῆσαι* (Od. 5, 302) betyde at lide smerter eller *κακὰ πολλὰ ἀναπλῆσαι* (Il. 15, 132) at udstaa mange lidelser, · saa kan vel ogsaa *πότμον ἀναπλῆσαι* betyde at lide døden. (*Οἶτον ἀναπλῆσαι* Il. 8, 34. 354. 465.)

Endelig skal omtales det ovenfor nævnte sted Od. 10, 245, hvor jeg med Nitzsch maa fastholde betydningen undergang:

ἀγγελίην ἑτάρων ἐρέων καὶ ἀδευκέα πότμον.

Eurylochos har set sine kamerater lade sig lokke ind af Kirke, som derefter forvandler dem til svin; saa iler han selv tilbage til skibet for at melde deres sørgelige (bitre) undergang; han forudser nemlig, at enden vil blive deres ødelæggelse, og for ham er de allerede borte; derfor heder det v. 250, at han fortalte om deres *ὄλεθρος*, og v. 259 siger han, at de *ἀιστώθησαν ἀολλέες*: disse to udtryk forklarer *πότμος* i v. 245 og viser, at det ogsaa her har sin egentlige betydning. Men selv om man ikke vil oversætte *πότμος* paa dette sted med undergang, saa ligger dog betydningen ulykke meget nærmere end lod.

Senere har dog betydningen udviklet sig anderledes. Naar det hos Sofokles heder *ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι* (fragm. ed. Nauck 809) eller hos Platon *τὸν παρ᾽ αὐτὸν πεσόντα κλῆρον ἕκαστον ἀναιρεῖσθαι* (Staten 10. 15) eller *εἰ — ὁ κλῆρος αὐτῷ μὴ ἐν τελευταίοις πίπτοι* (ibid. 10, 16) eller *ὥσπερ ἐν πτώσει κύβων πρὸς τὰ πεπτωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα* (ibid. 10, 6) eller hos Euripides *ὄνασθαι πρὸς τὰ νῦν πεπτωκότα* (drage nytte af ulykken, Hippol. 718) eller hos Pindar *πολλὰ δ᾽ ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπεσεν* (Ol. 12, 14) eller *ἔπεσε δ᾽ οὐ Χαρίτων ἑκὰς ἁ νᾶσος* (øens lod faldt ikke langt fra Chariterne, Pyth. 8, 30), saa kan man ogsaa forstaa, at substantivet *πότμος* kan betyde det lod, som falder, den lod, som tilfalder en, og videre skjebnen i almindelighed (f. eks. Pind. Ol. 2, 35 *πότμῳ σὺν εὐδαίμονι*), endog tænkt som en herskende magt; saaledes Pind. Pyth.

3, 153 *λαγέταν γάρ τοι τύραννον δέρκεται, εἴ τιν᾽ ἀνθρώπων, ὁ μέγας πότμος*, Nem. 4, 66 *ἐμοὶ δ᾽ ὁποίαν ἀρετὰν ἔδωκε πότμος ἄναξ*. Men denne betydningsovergang, der udgaar fra billedet af terning- eller lodkastningen, er netop efterhomerisk.

Men allerede hos Homer forekommer dog adjektivet *ἄποτμος*, ulykkelig. Saaledes

Il. 24, 388 (Priamos til Hermes)

— *ὥς μοι καλὰ τὸν οἶτον ἀπότμου παιδὸς ἔνισπες.*

Od. 1, 219 (Telemachos om sin fader) *ὃς ἀποτμότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.*

Od. 20, 140 *ὥς τις πάμπαν ὀϊζυρὸς καὶ ἄποτμος.*

Hvis jeg har ret i. at *πότμος* hos Homer kun betyder fald, død, undergang og maaske ulykkestilfælde, saa maa *ἀ* i denne sammensætning opfattes ikke som privativum, men som copulativum eller intensivum[1]. Det er jo ikke sjelden, at et ords betydning i tidens løb udvikler sig saaledes, at dets etymologiske forhold og altsaa dets oprindelige og egentlige betydning glemmes; en senere tids sproglige bevidsthed tillægger altsaa ordet en falsk grundbetydning. og derpaa kan baade den videre udvikling af ordets sprogbrug og fortsatte dannelser ved sammensætning o. s. v. bero. Efterat saaledes *πότμος* (og *πίπτειν*) gjennem billedlige udtryk. hentede fra lodkastningen, var gaat over til at bruges om den lod, skjebne, som tilfalder en, var intet naturligere, end at der kunde dannes sammensætninger som *εὔποτμος*, lykkelig. der findes hos tragikerne, og da var det heller ikke underligt, at man opfattede *ἄποτμος* som sammensat med *ἀ* privativum, hvorpaa den hos Euripides (Hippol. 1144) forekommende vending *πότμος ἄποτμος* synes at tyde. (Sml. det homeriske *μοῖράν τ᾽ ἀμμορίην τε*, se ovf. s. 7). De øvrige sammensætninger, *βαρύποτμος*, *δύσποτμος* og *κακόποτμος*, forklares

[1]) Se herom Buttmann. Ausführliche Griechische Sprachlehre II. 357 fg. — Blandt de der anførte eksempler merke man især [*ἀκηδής*] *ἀκήδεια*, der foruden den sedvanlige negative betydning ogsaa forekommer i den modsatte, Apoll. Rhod. 3, 298. — *Ἄξυλος* Il. 11, 155 betyder *πολύξυλος*.

vel rettere af den senere end af den oprindelige betydning; ingen af dem forekommer hos Homer (*νήποτμος* er en meget tvilsom læsemaade Hes. Theog. 795).

II.

Vi har altsaa set, at sprogbrugen har udviklet saadanne udtryk, som i almindelighed udsiger, at noget „er skjebnen", „er beskikket" o. l., og kan nu gaa over til at spørge: hvem raader for denne skjebne, af hvem bestemmes menneskenes lod i liv og død?

De udtryk, som bruges i de homeriske digte, besvarer dette spørsmaal paa tre maader, der dog, som vi skal se, i grunden har en og samme mening. Paa mange steder henføres denne providentielle virksomhed til „**guderne**".

Il. 9, 244 (Odysseus til Achilleus:)

ταῦτ᾽ αἰνῶς δείδοικα κατὰ φρένα, μή οἱ ἀπειλὰς
ἐκτελέσωσι θεοί, ἡμῖν δὲ δὴ αἴσιμον εἴη
φθίσθαι ἐνὶ Τροίῃ ἑκὰς Ἄργεος ἱπποβότοιο.

Altsaa *αἴσιμον* er netop det, som „guderne" fuldbyrder. Derfor kaldes skjebnen *μοῖρα θεῶν*:

Od. 3, 269 *ἀλλ᾽ ὅτε δή μιν μοῖρα θεῶν ἐπέδησε δαμῆναι.*

Od. 22, 413 *τούσδε δὲ μοῖρ᾽ ἐδάμασσε θεῶν καὶ σχέτλια ἔργα.*

Man sammenligne følgende steder:

Il. 7, 102 *νίκης πείρατ᾽ ἔχονται ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσιν.*

Il. 3, 164 (Priamos erkjender gudernes styrelse i den nød, som er kommen over ham og hans folk, idet han siger til Helene:)

οὔ τί μοι αἰτίη ἐσσί· θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν.

Il. 19, 9 (om Patroklos) — *ἐπεὶ δὴ πρῶτα θεῶν ἰότητι δαμάσθη.*

Od. 7, 214 og 14, 198 *ὅσσα γε δὴ ξύμπαντα θεῶν ἰότητι μόγησα.*

Lignende Od. 12, 189 — — — *ὅσ᾽ ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ*
Ἀργεῖοι Τρῶές τε θεῶν ἰότητι μόγησαν. Se ogsaa 17, 119.

Fremdeles Od. 11, 340 — — *πολλὰ γὰρ ὔμμιν*
κτήματ᾽ ἐνὶ μεγάροισι θεῶν ἰότητι κέονται.

Lignende Od. 16, 232.

Ofte, især i Odysseen, bruges det billedlige udtryk ἐπικλώθειν (ἐπικλώθεσθαι) om guderne som dem, der „tilspinder“ menneskene deres skjebne:

Od. 1, 17 (ἔτος) τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι.

Od. 3, 208 ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον.

Od. 8, 579 (Δαναῶν ἠδ' Ἰλίου οἶτον) — —
τὸν δὲ θεοὶ μὲν τεῦξαν, ἐπεκλώσαντο δ' ὄλεθρον ἀνθρώποις.

Od. 11, 139 — — τὰ μὲν ἄρ που ἐπέκλωσαν θεοὶ αὐτοί.

Od. 20, 195 ἀλλὰ θεοὶ δυόωσι πολυπλάγκτους ἀνθρώπους
ὁππότε καὶ βασιλεῦσιν ἐπικλώσωνται ὀϊζύν.

Il. 24, 525 ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βροτοῖσιν
ζώειν ἀχνυμένοις.

Der kunde fortsættes med mange eksempler paa, at „guderne“ tilskikker menneskene al deres lod og skjebne i livet. Derom er ogsaa de homeriske mennesker forvissede, at deres skjebne beror paa „gudernes“ vilje. Jeg anfører endnu kun to steder. Eumaios raader Telemachos til at være forsigtig, at der ikke skal tilstøde ham noget; i sit svar siger Telemachos (Od. 17, 601): — —

αὐτὰρ ἐμοὶ τάδε πάντα καὶ ἀθανάτοισι μελήσει.

Og Kalchas begynder sin henvendelse til Achaiernes høvdinger med dette ønske for dem (Il. 1, 18):

ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες
ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν εὖ δ' οἴκαδ' ἱκέσθαι.

Hvorledes er nu dette at forstaa? „Guderne“, altsaa en flerhed, raader for menneskenes skjebne; men er det alle guderne eller kun enkelte? Aabenbart er ordet i denne sammenhæng at opfatte om guderne under ét, altsaa virkende som en enhed. Udtrykket forudsætter tanken om én styrende guddommelig magt, en tanke, der altsaa faktisk er tilstede, hvor meget den end kan stride mod de polyteistiske forestillinger om de mange forskjellige guder med forskjellige og ofte modsatte interesser. Den homeriske bevidsthed kjender en guddommelig myndighed, der er *én og udelt*; paa den anden side tror den en *flerhed* af guder, og disse kan kollektivt opfattes som udøvere af hin myndighed. Selve udtrykket „guderne“ som de, fra hvem skjebnen udgaar, er altsaa — ved flertallet — en indrømmelse til polyteismen

og bærer dog paa samme tid vidnesbyrd om et monoteistisk grundlag[1].

Hvorledes udøver nemlig „guderne" denne styrelse? Mon saa, at de som et regjerings-kollegium kommer sammen og raadslaar og beslutter? Isaafald vilde vi have fuld antropomorfisme, og der vilde da ikke medrette kunne hævdes Homer en forestilling om guddommens væsentlige enhed. Men vi ledes herved hen til en anden maade, hvorpaa den homeriske sprogbrug betegner den magt, som raader for skjebnen, nemlig ved udtrykket „**Zeus og de øvrige guder**". Dette udtryk udelukker vistnok endnu ikke en rent polyteistisk og antropomorfisk opfatning: Zeus kunde tænkes som den øverste blandt de mange, som hint kollegiums præsident, der — ligesom kongen i høvdingeraadet — har den største indflydelse, den afgjørende myndighed, men dog kun regjerer med støtte af dette raad og i alle fald i længden ikke kan undvære dets samtykke. Saaledes har ogsaa mange forstaat sagen[2]; de finder den homeriske tids politiske orden overført ogsaa til „gudernes stat", Zeus's forhold til de øvrige guder analogt med Agamemnons forhold til de øvrige *βασιλῆες* i Iliaden. —

Men det er neppe rigtigt. Man læse følgende steder:

Il. 3, 308 (Priamos siger før tvekampen mellem Alexandros og Menelaos:)

Ζεὺς μέν που τό γε οἶδε καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι,
ὁπποτέρῳ θανάτοιο τέλος πεπρωμένον ἐστίν.

Il. 6, 475 (Hektor) *εἶπεν ἐπευξάμενος Διΐ τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσιν·*

Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγώ περ, — —.

---

[1]) Jeg beder udtrykkelig bemerket, at jeg her — og nedenfor — taler om et monoteistisk grundlag for udviklingen, ikke om en „monoteistisk stræben" i den græske folketro, om en udvikling til monoteisme.

[2]) Selv Maetzner (se ovenfor s. 1, note 2), der dog sterkt hævder, at Zeus er skjebnens herre, og „humano generi ab hoc moderatore omnia tribui" (s. 69), konkluderer dog tilsidst med dette, „fatum Homericum nihil aliud significare nisi Jovis de hominum rebus decreta, deorum suffragiis probata" (s. 79).

Il. 3, 298 Ζεῦ κύδιστε μέγιστε καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

Il. 8, 526 (Hektor:) ἔλπομαι εὐχόμενος Διΐ τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσιν.

Il. 9, 357 ἱρὰ Διῒ ῥέξας καὶ πᾶσι θεοῖσιν.

Il. 13, 818 (Aias til Hektor:) — — ὁππότε φεύγων
ἀρήσῃ Διῒ πατρὶ καὶ ἄλλοις ἀθανάτοισιν.

Il. 3, 318. Folket beder og løfter sine hænder til „guderne“: men i bønnen (v. 320) tiltales dog kun „fader Zeus“; ligesaa 7, 177—179 (sml. 202); altsaa at bede til Zeus er det samme som at bede til „guderne“. Il. 3, 298 paakaldes derimod — vistnok med selvsamme mening — „Zeus og de øvrige guder“.

Il. 14, 120 ὣς γάρ που Ζεὺς ἤθελε καὶ θεοὶ ἄλλοι.

Il. 18, 115 (Achilleus:) κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

Il. 16, 119 γνῶ δ' Αἴας κατὰ θυμὸν ἀμύμονα, ῥίγησέν τε,
ἔργα θεῶν, ὅ ῥα πάγχυ μάχης ἐπὶ μήδεα κεῖρεν
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, Τρώεσσι δὲ βούλετο νίκην.

Il. 4, 408 πειθόμενοι τεράεσσι θεῶν καὶ Ζηνὸς ἀρωγῇ (sml. 6, 183).

Od. 16, 402 (Amfinomos til de øvrige beilere:)
— — — πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.
εἰ μέν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο θέμιστες,
αὐτός τε κτενέω τούς τ' ἄλλους πάντας ἀνώξω.
εἰ δέ κ' ἀποτρωπῶσι θεοί, παύσασθαι ἄνωγα.

Man sammenligne ogsaa Od. 1, 347 (— — οὔ νύ τ' ἀοιδοὶ αἴτιοι, ἀλλά ποθι Ζεὺς αἴτιος) og Il. 13, 222 fgg. (Idomeneus til Thoas: οὔτις ἀνὴρ νῦν γ' αἴτιος, — — — — — ἀλλά που οὕτως μέλλει δὴ φίλον εἶναι ὑπερμενέι Κρονίωνι) med det ovenfor s. 20 citerede sted Il. 3, 164.

Disse steder giver ikke det indtryk, at Zeus kun er primus inter pares; det gjelder at stole paa „gudernes varsler og Zeus's hjelp“: hvad der er „gudernes raadslutninger“, kaldes i samme aandedræt Διὸς μεγάλοιο θέμιστες; hvad Zeus har gjort, kaldes ἔργα θεῶν, o. s. v. Allerede dette tyder hen paa, at for den homeriske bevidsthed staar Zeus som summen og indbegrebet af den guddommelige myndighed — i den grad, at det bliver et og det samme, hvad enten der kun siges „guderne“ eller „Zeus og guderne“ eller endog

„Zeus" alene; ti fra ham udgaar al guddommelig magt. Zeus er guddommen.

Dette, som fører os til det tredje svar paa vort spørsmaal, fremgaar af mange steder hos Homer.

„Guderne" er almægtige (Od. 10, 306 *θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται*), dog ikke nogen enkelt specialgud. men gudernes. d. e. guddommens almagt hviler hos **Zeus**:

Od. 4, 236 — — *θεὸς ἄλλοτε ἄλλῳ*

Ζεὺς ἀγαθόν τε κακόν τε διδοῖ· δύναται γὰρ ἅπαντα.

Saaledes siger ogsaa Eumaios Od. 14. 444 om „*θεός*" ɔ: Zeus:

— — *τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει,*

ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλῃ· δύναται γὰρ ἅπαντα.

De øvrige guder har sine særegne sfærer, inden hvilke deres magt og virksomhed falder. om end ikke saa bestemt og snevert afgrænsede. som det ofte fremstilles[1]; Zeus derimod har et ubegrænset omraade: alt. som kan gjøres af en anden guddom inden dennes særegne virksomhedskreds, kan ogsaa gjøres af Zeus[2]: ja selv enkelte handlinger. som faktisk er udførte af andre guder. tilskrives dog Zeus. som uveiret Od. 5, 291 fg., der fremkaldes af Poseidon. men dog straks nedenfor af Odysseus henføres til Zeus: og alt dette vistnok netop fordi Zeus er det personlige udtryk for forestillingen om en absolut guddomsmagt. fordi han ikke alene er den øverste og mægtigste af guderne. men „guden" *κατ' ἐξοχήν*, er den *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*, fra hvem al guddommelig myndighed og kraft udgaar.

Allerede den maade, hvorpaa navnet Zeus anvendes i forbindelse med eller som identisk med „guderne", gjør det sandsynligt, at ogsaa naar styrelsen af menneskenes skjebne henføres til en enkelt gud, *θεός* eller *δαίμων* (i sing.), saa er det Zeus, der menes.

Ligesom vi nemlig ovenfor hørte om *μοῖρα θεῶν*, saa møder vi ogsaa udtryk som *μοῖρα θεοῦ* (Od. 11, 292 *χαλεπὴ δὲ θεοῦ κατὰ μοῖρ' ἐπέδησεν*) og *δαίμονος αἶσα* (Od. 11, 61 *ἆσέ με δαίμονος*

---

[1]) Sml. herom Lehrs Populäre Aufsätze s. 138 fg. (2den udg. s. 158 fg.)

[2]) Se Nägelsbach Hom. Theol. 2. udg. s. 97.

αἶσα κακή). Her er *θεός* og *δαίμων* vistnok ikke at oversætte „en gud“, men „guden“ eller bedre „Gud“[1]).

Og naar det (Il. 8, 477; Od. 4, 561 og 10, 473) heder *θέσφατόν ἐστι* ganske i samme betydning som *μοῖρ' ἐστί*[2]) eller (Il. 2, 367) *θεσπεσίη* (sc. *βουλή* eller *μοίρα*, sml. det senere *θεία μοίρα*), saa er ogsaa ved disse udtryk menneskenes skjebne betegnet som det af „Gud“ eller „guden“ udsagte, bestemte, og denne gud maa være Zeus[3]). Saaledes forstaaes ogsaa *θέσφατος* af Welcker (I, 188); naar andre heller vil opfatte sammensætningens første led pluraliter og altsaa oversætte „bestemt af guderne“, saa er derimod intet at indvende; isaafald vilde dette udtryk være at henføre blandt de ovenfor s. 20—21 omhandlede; men dette gjør, som der paavist, for vort spørsmaal liden forskjel. —

Il. 19, 409 siger Xanthos til Achilleus:

— — — *οὐδέ τοι ἡμεῖς*
αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή,

„den store gud“: dog kunde *θεὸς μέγας* her maaske forstaaes om Apollon (se nedf. s. 39). I samme bog v. 87 siger Agamemnon:

— — *ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,*
ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς.

(Om dette sted nedenfor s. 46.)

Il. 13, 730 (Polydamas:)

ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήια ἔργα,[4])
ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς
ἐσθλόν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι.

---

[1]) Se Max Müller Lectures II, 415.

[2]) Paa de to steder af Odysseen om en lykkelig skjebne: 10, 473 *εἴ τοι θέσφατόν ἐστι σαωθῆναι* &c.; 4, 561 fg. om, at Menelaos ikke skal dø, men komme til Elysion; om Il. 8, 477 se nedf. s. 30. — Od. 7, 143 staar *θέσφατος ἀήρ* om den af en gud (Athene) sendte taage; paa alle andre steder forekommer kun neutr. plur. *θέσφατα* om „guddoms-udsagn“, spaadomme. *Θεσπέσιος* har som oftest samme betydning som *θεῖος*.

[3]) Sml. Servius til Aen. 10, 628: vox Jovis fatum est (citeret af Gerhard Griech. Myth. I, 173).

[4]) Jeg har ingen betænkelighed ved at udelade v. 731, hvis uegthed vel maa være utvilsom.

Her er det aldeles klart, at *θεός* er Zeus. Og at overhovedet i saadan sammenhæng *θεός* (og *δαίμων*) betegner Zeus og altsaa ikke maa oversættes „en gud“, men „Gud“ eller i det mindste „guden“, det vil de følgende steder yderligere lægge for dagen, idet de viser, at just Zeus og ingen anden er den gud, som raader for skjebnen.

Il. 9, 608 og 17, 321 samt Od. 9, 52 kaldes skjebnen udtrykkelig *Διὸς αἶσα*.

Naar Il. 8, 143 (*ἀνὴρ δέ κεν οὔτι Διὸς νόον εἰρύσσαιτο*) sammenlignes med det ovenfor s. 9 citerede sted Il. 6, 488, viser det sig, at et menneskes *μοῖρα*, den ham beskikkede lod, just er Zeus's vilje eller plan med ham. (Sml. ogsaa Il. 16, 688 med 693). Det samme fremgaar af Il. 16, 844 (Patroklos til Hektor:)

— — — *σοὶ γὰρ ἔδωκεν*
νίκην Ζεὺς Κρονίδης καὶ Ἀπόλλων, οἵ μ' ἐδάμασσαν.

sammenlignet med v. 849

ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός:

først er det Zeus og Apollon, straks derefter skjebnen og Apollon, som har voldt Patroklos's død; sml. Il. 19, 9 (ovf. s. 20). — Paa samme maade som her *μοῖρα καὶ Λητοῦς υἱός* staar Il. 18, 119 *μοῖρα καὶ ἀργαλέος χόλος Ἥρης.*[1])

Il. 23, 80 heder det, at det er Achilleus's *μοῖρα* at falde under Troias mure; men 17, 409 kaldes denne hans skjebne *Διὸς μεγάλοιο νόημα.*

Il. 12, 116 fældes Asios af *μοῖρα δυσώνυμος* ved Idomeneus's lanse; men selv giver han Zeus skylden (v. 164, cfr. 173).

Il. 21, 82 (Lykaon til Achilleus): *νῦν αὖ με τεῇς ἐν χερσὶν ἔθηκεν*
μοῖρ' ὀλοή· μέλλω που ἀπέχθεσθαι Διῒ πατρί,
ὅς μέ σοι αὖτις ἔδωκε.

Il. 18, 329 *πέπρωται* (s. 15) om det, som *Ζεὺς τελευτᾷ.* — Od. 4, 208 — — *ᾧ τε Κρονίων ὄλβον ἐπικλώσῃ,* (sml. Il. 24, 209 og de ovenfor s. 21 anførte steder af Odysseen, hvor det heder *θεοὶ ἐπέκλωσαν* eller *ἐπεκλώσαντο*).

---

[1]) Naar altsaa Nägelsbach (Hom. Theol. 2. udg. s. 138) fremhæver, at gudernes (Apollons og Heres) virksomhed her afgjort fremstilles som underordnet under *μοῖρα*, saa er dette ganske rigtigt, kun at *μοῖρα* er **Zeus's** vilje og intet andet.

Od. 8, 82 — — — τότε γάρ ῥα κυλίνδετο πήματος ἀρχὴ
Τρωσί τε καὶ Δαναοῖσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς.
Il. 7, 209 (Ares), ὅς τ' εἶσιν πόλεμόνδε μετ' ἀνέρας, οὕς τε Κρονίων
θυμοβόρου ἔριδος μένεϊ ξυνέηκε μάχεσθαι.
Il. 19, 224 Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

Som skjebnens ubetingede herre betegnes ogsaa Zeus ved billedet af hans τάλαντα, skjebnens vegt, som han holder i sin haand. Det sidst nævnte sted lyder fuldstændigere saaledes:

ἄμητος δ' ὀλίγιστος, ἐπὴν κλίνησι τάλαντα
Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.

Dette („naar Zeus sænker sin vegt") er et rent billedligt udtryk; det forekommer kun, hvor talen er om udfaldet af kamp, om hvem der skal seire og hvem ligge under, hvem der skal dø og hvem blive ilive; og den, hvem døden er beskikket, om ham kan det i et naturligt og nærliggende billede siges, at hans lod i skjebnens vegtskaal synker; men den, som l a d e r det synke, som altsaa raader for hans skjebne, er Zeus, skjebnens vegt er Z e u s's vegt: ἐπὴν κλίνησι τάλαντα Ζεύς, heder det.

I overensstemmelse hermed maa ogsaa de steder forstaaes, hvor dette billede af vegten er fuldstændigere udført. Vi skal først se paa Il. 8, 63 fg.:

Efterat Zeus i gudeforsamlingen eftertrykkelig har forbudt alle guderne at blande sig i kampen, begynder det andet slag. Da man paa begge sider har truffet sine forberedelser, bryder kampen ud og bliver straks heftig og almindelig (v. 63—65): — — πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει

ἔνθα δ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀνδρῶν
ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων, ῥέε δ' αἵματι γαῖα.

Imidlertid er den endnu uafgjort indtil middag; men saa kommer det afgjørende øieblik, nu griber Zeus sin vegt (v. 68 fg.):

ἦμος δ' ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει,
καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,
ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ' αἴσιμον ἦμαρ Ἀχαιῶν.

Digteren tilføier, om ellers de to følgende vers er egte, at Achaiernes Kerer¹) sank ned mod den nærende jord, men Troernes hævede sig op mod den vide himmel, og saa fortsættes:

αὐτὸς δ' ἐξ Ἴδης μεγάλ' ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν· οἱ δὲ ἰδόντες
θάμβησαν, καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν.

Hvad enten man kun betragter dette sted for sig, eller man ser det i belysning af det sidst omtalte (19, 223) og alle de andre steder, som viser os Zeus's forhold til skjebnen, synes det lige klart, at digterens tanke ingenlunde er den, at vegten er et middel, hvorved Zeus udforsker skjebnens vilje, et slags orakel, som han raadsporger; meget mere er anvendelsen af vegten kun et ved øieblikkets afgjørende vigtighed motiveret høitideligt udtryk for og tegn paa Zeus's uindskrænkede raadighed over tingenes gang. Om morgenen og udover formiddagen havde kampen endnu ingen afgjørelse bragt; men nu, da solen allerede er midt paa himmelen, griber Zeus selv ind og vil lade afgjørelsen komme: vi er spændte paa, hvordan den vil blive; spændingen stiger, idet Zeus tager skjebnens vegt i sin haand, og se, det er Achaiernes lod, som synker; — saa er det altsaa gudens vilje, at Achaierne skal ligge under, og denne sin vilje giver han dem nu selv tilkjende ved sin ulykkevarslende torden og lynild.

Ganske ensartet er situationen ved det næsten ligelydende sted Il. 22, 209 fg. Achilleus forfølger Hektor; tre gange har han jaget ham omkring murene; men kampen er endnu ganske uafgjort (v. 199—201); Apollon forhaler endnu en stund Hektors fald; men da de saa fjerde gang kom til kilderne, da var afgjørelsens vigtige øieblik kommet.

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ' Ἕκτορος ἱπποδάμοιο,
ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ' Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ,
ᾤχετο δ' εἰς Ἀΐδαο, λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων.

¹) Κῆρες er dels et abstrakt begreb, de enkeltes dødsmaader eller de enkelte dødstilfælde, dels en personifikation af dette begreb. Achaiernes κήρ er altsaa det samme som deres αἴσιμον ἦμαρ (se s. 9), d. e. deres død og undergang og her det denne betegnende lod i vegtskaalen.

I samme øieblik, som Hektors dødslod synker, forlader Apollon ham[1]; Zeus har nu erklæret, at Hektors dødsstund er kommen, og da kan der ikke længere være tale om, at andre guder kan gjøre modstand; derimod nærmer Athene sig til Achilleus og indgiver ham nyt mod. Ogsaa her er altsaa veiningen af begges dødslodder mod hinanden kun en symbolsk betegnelse af Zeus's beslutning, og de er paa vildspor alle de, som mener, at digteren her lader Zeus „ein äusseres Zeichen, einen ausser ihm vorhandenen Willen befragen"[2], eller at Zeus her „dem Schicksal sich ausdrücklich unterordnet"[3].

Il. 16, 646 er Zeus i tvil, om han allerede nu skal lade Patroklos fældes af Hektor eller udsætte hans død endnu en stund; det sidste bestemmer han sig for (ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι v. 652); det er altsaa Zeus og ikke nogen udenfor ham staaende Moira, som har den afgjørende magt over menneskenes skjebne. Naar det nu nedenfor heder, at Zeus indgav Hektor skræk, saa han gav sig paa flugt og bød de øvrige Troer at fly, γνῶ γὰρ Διὸς ἱρὰ τάλαντα[4] (v. 658), „ti han skjønte Zeus's hellige vegt", d. e. merkede, skjønte, hvad Zeus havde besluttet, saa kan ogsaa dette sted kun tjene til at styrke den ovenfor fremstillede opfatning af dette billedes betydning[5].

Hvad der altsaa dels paa mange steder ligefrem ligger i de af digteren brugte ord og udtryk og dels fremgaar af billedet af vegten, hvormed Zeus afveier menneskenes skjebne,

---

1) Sml. Kiene (Die Komposition der Ilias s. 37, noten), hvis forklaring af betydningen af Zeus's vegt jeg forøvrigt ikke kan gaa ind paa, om den end er mere tiltalende end den sedvanlige.

2) Nägelsbach, Hom. Theol. s. 134.

3) Gerhard, Gr. Myth. I, 173. — Den ovenfor givne forklaring staar Welckers opfatning (I, 189 fg.) nærmere, men falder dog ikke sammen med den.

4) Naar Autenrieth (i 2den udg. af Nägelsbachs Hom. Theol. s. 134) vil forklare dette udtryk ved underforstaaelse af μετακλινθέντα eller (efter Damm) ῥέψαντα, da er dette overflødigt og giver vist heller ikke den rette mening.

5) Med det homeriske billede af skjebnevegten kan sammenlignes det sofokleiske billede af Zeus's terninger, fragm. 809 (se ovf. s. 18).

nemlig at Zeus er denne skjebnes uindskrænkede herre, det viser sig ogsaa i de homeriske digtes hele handling, allermest i Iliaden; her gjelder det om begivenhedernes gang i det hele og i alle enkeltheder, at Διὸς ἐτελείετο βουλή (Il. 1, 5).

At gjennemgaa alle de steder, som viser dette, vilde være det samme som at give en detaljeret fremstilling af begge digtes handling. Jeg faar indskrænke mig til nogle hovedpunkter og karakteristiske eksempler.

I Iliadens saavelsom i Odysseens 1ste bog gjøres den hele handling afhængig af Zeus og hans vilje, i Iliaden ved Thetis's bøn om opreisning for Achilleus, i Odysseen ved Athenes henvendelse til ham om at sørge for Odysseus's hjemkomst. I Odysseen er det nu fortrinsvis Athene, som sætter hans beslutning i verk og sørger for dens gjennemførelse (se nedenfor). I Iliaden træffer Zeus selv straks foranstaltninger; han sender Agamemnon den skuffende drøm for paany at oplive hans og de øvrige Achaiers kampmod, der var som svundet bort, siden Achilleus havde forladt dem (2 b.); han bringer kampen i gang igjen ved (gjennem Athene) at fremkalde pagtsbrudet fra Troernes side (4 b.); han tillader Athene at tugte Ares for derved midlertidig at svække Troernes sag (5 b.); han varsler Achaierne uheld i det følgende slag (7, 478 fg.), forbyder høitidelig de øvrige guder at blande sig i kampen og leder trods andre guders modstand hele dette slag til fuldstændig seier for Troerne og forkynder tilsidst nye nederlag for Achaierne den følgende dag, idet han dog med det samme antyder sin vilje, at Troernes fremgang skal faa ende, naar Patroklos er falden, og Achilleus atter reiser sig til kamp:

οὐ γὰρ πρὶν πολέμοιο πεπαύσεται ὄβριμος Ἕκτωρ,
πρὶν ὄρθαι παρὰ ναῦφι ποδώκεα Πηλείωνα
ἤματι τῷ, ὅτ' ἂν οἱ μὲν ἐπὶ πρύμνῃσι μάχωνται
στείνει ἐν αἰνοτάτῳ περὶ Πατρόκλοιο πεσόντος.
ὣς γὰρ θέσφατόν ἐστι.[1]) (8, 473—477).

[1]) Disse Zeus's ord til Here minder sterkt om Il. 1, 564: εἰ δ' οὕτω τοῦτ' ἐστίν, ἐμοὶ μέλλει φίλον εἶναι.

I det følgende (tredje) slag (11—18, 242), efterat Agamemnons forsøg paa en udsoning med Achilleus er fuldstændig mislykket, er det fremdeles Zeus, som leder det hele; han sender straks ved dagens frembrud Eris til Achaierne for at indgive dem nyt mod paa kampen og derved fremkalde den kraftige modstand, der betinger de veldige bedrifter, som det nu var beskikket Hektor at udføre (11, 3—12); fremdeles (v. 52 fg.)

— — ἐν δὲ κυδοιμὸν
ὦρσε κακὸν Κρονίδης, κατὰ δ' ὑψόθεν ἧκεν ἐέρσας
αἵματι μυδαλέας ἐξ αἰθέρος, οὕνεκ' ἔμελλεν
πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς Ἄιδι προϊάψειν.

Medens de andre guder beklager sig over, at han giver Troerne fremgang, sidder Zeus rolig for sig selv (v. 81 fg.)

— — κύδει γαίων,
εἰσορόων Τρώων τε πόλιν καὶ νῆας Ἀχαιῶν
χαλκοῦ τε στεροπήν, ὀλλύντας τ' ὀλλυμένους τε.[1])

Men siden, da kampen nærmer sig stadens mure, stiger han ned og sætter sig paa Idas top med lynstraalen i sin haand og sender Iris til Hektor med det bud, at han skal holde sig udenfor striden, saalænge Agamemnon herjer blandt kjæmperne; men naar denne er saaret og maa trække sig tilbage, da skal Hektor trænge frem og dræbe sine modstandere, indtil han naar til Achaiernes skibe, og solen gaar ned (v. 182—194). Og da Agamemnon saares, ser han heri straks Zeus's styrelse (v. 278 fg.):

— — — οὐκ ἐμὲ μητίετα Ζεὺς
εἴασε Τρώεσσι πανημέριον πολεμίζειν,

ligesom Hektor paa sin side udraaber (288 fg.):

οἴχετ' ἀνὴρ ὤριστος, ἐμοὶ δὲ μέγ' εὖχος ἔδωκεν Ζεὺς Κρονίδης.

Og saaledes det hele slag igjennem. Ligesaa i den næste kamp, der ender med Hektors fald (19—23 b.), og i de følgende begivenheder. Overalt er det Zeus, som griber ind, Zeus, som bestemmer handlingens gang og sender varslerne, overalt tilskriver heltene Zeus sin fremgang eller sine ulykker. Og ikke alene ledelsen af den hele handling, der er digtenes

---

[1]) Disse vers er forøvrigt efter de fleste kritikeres mening uegte.

gjenstand, ligger baade i Iliaden og i Odysseen i Zeus's haand; men i alle forhold erkjendes Zeus som den magt, fra hvem al menneskenes skjebne kommer, som sender dem, hvad han vil, baade af godt og ondt. Der kunde til de ovenfor s. 26—27 anførte steder føies en mængde andre, som viser dette; for ikke at blive altfor vidtløftig skal jeg indskrænke mig til nogle faa eksempler:

Il. 24, 527 *δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει*
δώρων οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἑάων, &c.

Il. 15, 490 *ῥεῖα δ' ἀρίγνωτος Διὸς ἀνδράσι γίγνεται ἀλκή,*
ἠμὲν ὁτέοισιν κῦδος ὑπέρτερον ἐγγυαλίξῃ,
ἠδ' ὅτινας μινύθῃ τε καὶ οὐκ ἐθέλῃσιν ἀμύνειν.

Il. 20, 242 *Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἄνδρεσσιν ὀφέλλει τε μινύθει τε,*
ὅππως κεν ἐθέλῃσιν· ὁ γὰρ κάρτιστος ἁπάντων.

Od. 6, 188 *Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν,*
ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ.

Od. 1, 347 — — — — — *οὔ νύ τ' ἀοιδοί*
αἴτιοι, ἀλλά ποθι Ζεὺς αἴτιος, ὅς τε δίδωσιν
ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ.

(Od. 14, 444 og 4, 236 er citeret ovenfor s. 24.)

Od. 17, 322 *ἥμισυ γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεύς*
ἀνέρος, εὖτ' ἄν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσιν.

Od. 20, 75 — *ἐς Δία τερπικέραυνον· ὁ γάρ τ' εὖ οἶδεν ἅπαντα*
μοῖράν τ' ἀμμορίην τε καταθνητῶν ἀνθρώπων.

Læser man de to vers Il. 16, 432—434 (citeret ovenfor s. 15) løsrevne fra sammenhængen, saa vil man vel nærmest faa det indtryk, at Zeus ikke selv kunde raade for et menneskes skjebne, ikke engang for sin egen kjære søns. Men de følgende vers og ligesaa Heres svar (merk *ἐθέλεις* &c. v. 442) viser dog paa det allerklareste, at det netop er Zeus, det hele beror paa, og at den *μοῖρα*, at hans kjære Sarpedon skal falde for Patroklos, vil sige Zeus's egen beslutning, ligesom Heres udtryk v. 441 *πεπρωμένον* betyder „beskikket af dig", af Zeus. Ti han raader her som altid ellers.

Endog menneskenes daarskaber og forvildelser tilskrives Zeus; ti fra ham udgaar alt:

Il. 19, 270 (Achilleus:)
Ζεῦ πάτερ, ἦ μεγάλας ἄτας ἄνδρεσσι διδοῖσθα.

(Se ogsaa de følgende vers, hvor Achilleus forklarer sig hele striden mellem ham og Agamemnon deraf, at *Ζεὺς ἤθελ' Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι.*)

Il. 19, 136 (Agamemnon):

οὐ δυνάμην λελαθέσθ' ἄτης, ᾗ πρῶτον ἀάσθην·
ἀλλ' ἐπεὶ ἀασάμην καί μευ φρένας ἐξέλετο Ζεύς &c.

(Sml. ogsaa v. 86—87).

Il. 15, 724 (Hektor):

ἀλλ' εἰ δή ῥα τότε βλάπτε φρένας εὐρύοπα Ζεύς
ἡμετέρας, νῦν αὐτὸς ἐποτρύνει καὶ ἀνώγει.

Paa den anden side kan der fra alle dele af de homeriske digte hentes eksempler paa, at andre guder paa en saadan maade griber ind i handlingen, at de synes at have selvstændig indflydelse paa menneskenes skjebne. Disse guder er Athene og Apollon, Here og Poseidon. Det er dog egentlig kun de to første, som vedkommer os her, hvor der ikke handles om digtningens fri benyttelse af gude-individerne[1]), men om den religiøse grundtanke om guddommen som styrende skjebnen. Ti vistnok er Here en stor gudinde, og i den olympiske gudestat optræder hun med dronningens anerkjendte rang og værdighed fremfor alle de øvrige gudinder. Men dette er netop, fordi hun er Zeus's hustru. I mytedigtningen falder der stor glans paa Here fra Zeus, hendes egteherre; men i den homeriske religion indtager hun en sekundær plads og har neppe større betydning i forhold til Zeus end Artemis i forhold til Apollon. Og naar Here i Iliadens første del (indtil 18de bog, sml. nedenfor s. 42 om Athene) viser en meget sterk tendens til selvstændighed og

---

[1]) Jeg henviser til det i mange dele fortrinlige stykke „Der religiöse Hintergrund der Ilias" i Kienes „Die Komposition der Ilias". I teksten bruger forøvrigt Kiene istedenfor overskriftens „der religiöse Hintergrund" udtrykket „der Götterhintergrund", hvilket passer bedre til det virkelige indhold af hans udvikling, der, bortseet fra indledningen s. 29—30, mere beskjæftiger sig med det mytologiske end med det religiøse.

opposition ligeoverfor Zeus[1]), da maa altsaa dertil ikke alene bemerkes, at denne opposition aldrig fører til noget, at Zeus altid tilsidst gjør sin vilje gjeldende[2]), men ogsaa, at den hele opposition netop beror paa antropomorfiserende digtning (Heres ensidige forkjærlighed for Argeierne og had til Troerne, overhovedet — i modsætning til Zeus — hendes aldeles menneskelig begrænsede sympatier og antipatier) og ikke har nogen væsentlig sammenhæng med det religiøse.

Dette gjelder ogsaa om Poseidons modstand mod Zeus. Vistnok gjør Poseidon sterke fordringer (se navnlig det bekjendte sted Il. 15, 185—199), og Zeus indrømmer ham meget; ja i Odysseen (1, 68) betegner Zeus selv Poseidons vrede mod Odysseus som fuld grund til, at han trods sin gode vilje endnu ikke har kunnet fremme Odysseus's hjemkomst. Men baade i Odysseen og i Iliaden ender det dog altid med, at Zeus's vilje bliver den raadende, og alle disse fortællinger bærer det tydeligste præg af at have sin grund i fri digtning, ikke i religiøs tradition[3]).

Anderledes er Apollons og Athenes stilling i den homeriske religion[4]).

---

1) Kiene l. c. s. 31—47 („Der Widerstand der Götter gegen den Zeus").

2) Se „Om Iliadens 18de bog" i Aars og Voss's skoles program for 1868, s. 20.

3) Selve det forhold, at Zeus har søskende og navnlig brødrene Poseidon og Hades, den ene raadende i havet og den anden i underverdenen, og overhovedet alle de teogoniske myter, ogsaa den om tredelingen af verdensherredømmet, er vistnok, som Welcker siger (Griech. Götterl. 3, XIV), „nicht als primitiv sondern ungezwungen aus dem neben den primitivsten Anschauungen fortwährend wirksamen mythenbildenden Sinn, der durch den ganzen Homer waltet, leicht zu erklären." (Sammenlign „Zeus" § 11 fg., i Aars og Voss's skoles program for 1875.)

4) Se herom navnlig Nägelsbach, Hom. Theol. s. 105—111 (og Nachhom. Theol. s. 134—136), samt Gladstone, „Studies on Homer and the Homeric age" II, 55—138, (Schusters tyske bearbeidelse s. 136—168). (Jeg bekjender — trods Hartungs fornemt overseende dom (Rel. der Gr. I, VIII) — at jeg i Gladstones verk og ikke mindst i dette afsnit har fundet mange interessante og lærerige iagttagelser, uanseet at hans opfattelse af den homeriske gudelære vistnok i væsentlige punkter er vilkaarlig.)

Det er allerede ovenfor vist, at den homeriske Zeus-forestilling indeholder umiskjendelige spor af monoteisme[1]) (s. 21, s. 23 fg.). De øvrige gudeskikkelser er vel i sin oprindelse i regelen personifikationer af naturkræfter[2]); men den magt, som staar „bag og over" dem alle, er ikke en dunkel, upersonlig nødvendighed, men en personlig gud; verden styres ikke af en blind skjebne, men af *Διὸς μεγάλοιο νόημα*. At „himmelen", Zeus, er blevet hans navn, eller (om man heller vil opfatte det saa) at mytologiens Zeus, personifikation af den lysende himmelhvælving, er bleven den væsentlige repræsentant for religionens gudsbegreb, dette forandrer endnu ikke forholdet[3]). Dette navn fremhæver ham netop som den absolute[4]), ligesom vi endnu med den forlorne søn

---

[1]) Jeg maa atter henvise til Welcker, navnlig til den første paragraf i afsnittet „Gott und die Götter" (I, 129 fg.) samt til hans redegjørelse i fortalen til 3dje bind; her heder det bl. a. s. XII: „Der Polytheismus war auch bei den Griechen ein Gegenstreben gegen den Monotheismus, der aber durch Homer und am meisten von der ursprünglichen Idee überwunden wird, die neben der polytheistischen Phantasie im Stillen fortleben konnte." S. XV—XVI: „— — steht doch so viel fest, dass wir bei den ältesten und edelsten Stämmen auf Griechischem Boden von Anfang an Verehrung des Zeus voraussetzen dürfen, und dass diese in Zusammenhang steht mit der Uridee der ersten Menschen — — — —. Auf dem Grunde dieses Glaubens der Homerischen Menschen und ihrer Vorgänger beruht auch die nicht mehr mythologische, sondern philosophisch erfasste Einheit Gottes während der langen späteren Geschichte."

[2]) At de ogsaa skulde være det for Grækernes, for en Homers bevidsthed, er visselig mer end tvilsomt. I dette punkt kan jeg næsten ganske holde mig til Lehrs „Naturreligion" i 2den udg. af Pop. Aufs. (s. 261 fg.).

[3]) Max Müller Lectures II, 434: „— the name Zeus was, and remained, in spite of all mythological obscurations, the name of the Supreme Deity; and even if they remembered that originally it meant sky, this would have troubled them as little as if they remembered that *θυμός*, mind, originally meant blast."

[4]) Det samme gjelder maaske ogsaa om navnet Kronion (Kronides). Efter G. Curtius o. fl. er *Κρόνος* beslegtet med *κραίνω*; isaafald har det vel oprindelig medført omtrent den samme forestilling som „den almægtige". Af de mange udlæggelser af Kronos og Kronion skal her endnu kun nævnes Welckers (Gr. Götterl. I, 140 fg.), hvortil Max Müller (Chips from a German workshop II, 152) slutter sig, idet han forstaar *Κρονίων* ikke som et oprindeligt patro-

i parabelen kan sige „himmelen“ som omskrivning istedenfor Gud og derved netop betegne ham som den over alt ophøiede.

Imidlertid er der kommet andre guder til; hine naturmagter skal ogsaa være virkelige guder, mytologien blander sig ind i den religiøse bevidsthed, og herved er forholdet forandret, modsigelsen slaat fast, og begyndelsen gjort til det, Paulus taler om i Romerbrevets 1ste kapitel[1].

Allerede fra meget gammel tid har polyteismen faat magt over Grækernes (som over alle de indo-europæiske

---

nymicon, men (ligesom *Κρόνιος* Eur. Troi. 1288, ed. Nauck) som et adjektiv med betydningen „forbundet med tiden, repræsenterende tiden, eksisterende gjennem al tid“, altsaa „den evige“; „It was a name fully applicable to the supreme God, the God of time, the eternal God. — — When this ceased to be understood, particularly as in the current word for time the *κ* had become aspirated (*κρόνος* had become *χρόνος*), people asked themselves the question, why is *Ζεύς* called *Κρονίδης*. And the natural and almost inevitable answer was, because he is the son, the offspring of a more ancient god, *Κρόνος*“. (Sml. Lectures II, 431.) Unegtelig savnes der dog, saavidt jeg ved, hidtil bevis for, at ordet *χρόνος* tidligere har hedt *κρόνος*.

[1]) V. 21 fg. Se navnlig v. 23: *καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου* &c. — Paulus's opfattelse af hedningernes mytologier og af deres religion (sml. hans tale i Athen, Ap. Gj. 17, 23) strider vistnok ganske mod den, som nutildags er paa mode, og som i korthed kan betegnes som den materialistiske. Efter denne skal al monoteisme tilhøre et langt fremskredet trin af den menneskelige udvikling, forsaavidt den ikke allerede er et tegn paa forfaldet („quant au monothéisme qui eût été la négation de cette religion — nl. den græske — il ne s'y est glissé qu'aux dernières époques de la décadence“; sml. Ménard, Du polythéisme hellénique, s. XXI). I de første aarhundreder (eller aartusinder) skal menneskehedens guder kun have været dyr, træer, stene, kilder eller, om det kom høit, solen, stjernerne og morgenrøden, senere personifikationer af naturens kræfter. — Det er som en oase i ørkenen, naar man blandt al den krasse materialisme, som i disse tider raader ogsaa paa dette felt, støder paa udtalelser som L. Carrau's (L'origine des cultes primitifs, Revue des deux mondes, 1. April 1876, s. 658 fg.). Jeg kan ikke negte mig at citere et par steder. „La raison humaine, le sentiment religieux, sont-ils vraiment partis de si bas?“ „Il nous semble contradictoire avec les conditions d'existence des premiers hommes que le culte des animaux, des plantes, des fleurs, des astres ait été vraiment primitif.“ — „Il s'ensuivrait qu'à l'origine l'humanité fut monothéiste, et que le polythéisme n'est qu'une forme ultérieure et dé-

folks) sind; fra at være den absolute, ene Gud er Zeus i en tid, som ligger bag al historie, bleven den øverste blandt de mange guder. Vistnok naar de fleste af disse mange guder ikke op til mere end at være personlige udtryk for visse bestemte kræfter og virksomheder. Men dette gjelder ikke om dem alle. Selv der, hvor der ret egentlig skulde kræves én almægtig gud, en absolut og altsaa udelt guddomsmagt og -vilje, nemlig hvor det ikke blot gjelder enkelte kræfter og fænomener i naturen eller menneskelivet, men selve styrelsen af verdens, af folkenes og menneskenes skjebne, selv der har man ikke helt kunnet fastholde bevidstheden om denne guddomsmagts enhed, fastholde det monoteistiske grundlag i dets absolute renhed ligeoverfor den polyteistiske tendens, som drev folket til at udforme sine religiøse forestillinger i en mangfoldighed af enkelte gudeskikkelser og gudesagn. Med andre ord: den absolute Gud, Zeus, faar ogsaa som leder af menneskenes skjebne andre guder ved sin side, guder, der i folkesagnet og den episke digtning optræder som hans medhjelpere og redskaber, medens de fra et religionshistorisk synspunkt kan opfattes som aabenbarelsesformer af hans eget væsen. Folkets religiøse bevidsthed har følt uklarheden baade deri, at den absolute Gud ikke længere er absolut, da der er kommet andre guder til, og deri, at disse andre paa en maade baade er og ikke er guder, og har saa i sin famlende og paa mange maader forvirrede stræben efter at rede forholdet ud grebet de største og betydningsfuldeste af disse mytiske skikkelser og i dem indlagt væsentlige stykker af den absolute Guds egenskaber, tilskrevet dem væsentlige sider af hans gjerning og virken; derved har den søgt paa den ene side saavidt muligt at gjøre dem til virkelige guder, idet deres magt og øvrige egenskaber nærmer sig til den høieste guds, medens dog deres absolute underordning under ham bestandig fastholdes,

---

génerée de la religion primitive. Cette opinion, toute paradoxale qu'elle peut sembler aux disciples d'Auguste Comte, est confirmée par l'étude attentive des plus anciens monuments du sentiment religieux." „Pour cesser de croire en Dieu, il faudrait que l'homme eût cessé d'être homme, et lui-même fût devenu Dieu."

og paa den anden side, idet der ligesom til at supplere Zeus dannes nye former og udtryk for det guddommelige væsen, at bøde paa den skade, som gudsideen har lidt derved, at Zeus ikke længere er den eneste. Og skjønt det ganske vist er saa, som Nägelsbach siger, at „die Zersplitterung der Gottheit in viele menschlich geartete Individuen den vollsinnigen Begriff göttlicher Allmacht in gar mancher Weise beeinträchtigt“ [1]), saa er det ikke mindre sandt, hvad den samme forfatter ytrer i anledning af, at flere af de homeriske hovedguder ikke alene er Zeus's sønner eller døtre, men ogsaa i sit væsen og sin virksomhed viser sig som emanationer af hans væsen, nemlig, at netop heri „verräth sich deutlich eine der homerischen Weltanschauung eingepflanzte monotheistische Tendenz“ [2]).

Dette gjelder i fortrinlig grad om Athene og Apollon, Zeus's „kjære børn“. Deres ophøiede stilling ved siden af Zeus og paa den anden side deres væsentlige enhed med ham [3]), træder især frem i den homeriske tids kultus; der er næst Zeus ingen gud, hvis dyrkelse kan sees at have været saa almindelig udbredt som Athenes og især Apollons; og der er ingen andre enkelte guder, der saaledes som disse to paakaldes sammen med Zeus; navnlig naar det gjelder

---

[1]) Nachhom. Theol. s. 19. — Sml. Max Müller, Chips I, 358: „As long as all these names (nl. paa specialguder i den indiske mytologi) were remembered as mere names or attributes of one and the same divine Power, there was as yet no polytheism, though, no doubt, every new name threatened to obscure more and more the primitive intuition of God.“

[2]) Hom. Theol. s. 113.

[3]) Det ligger udenfor min opgave her at gaa ind paa spørsmaalet om, hvilken disse guddommes oprindelige fysiske betydning muligvis kan have været, og om grunden til, at netop disse to har faat hin væsentlige relation til Zeus og overhovedet det etiske indhold, som de har for Homers og de homeriske menneskers bevidsthed. At Apollon fra først af er solens gud, er vistnok høist sandsynligt; ligesaa maaske, at Athene oprindelig betegner enten morgenrøden — og derfor som den vækkende og lysbringende tillige er bleven den, der aandelig vækker og bringer erkjendelsens lys — (saaledes Max Müller, Lectures II, 502 fg.), eller det rene himmelske lys, æteren (saaledes Welcker, Götterl. I, 300, Preller, Gr. Mythol. I, 124, o. m. a.)

store og vigtige ønsker, hvis opfyldelse er vanskelig, da indledes ofte bønnen med disse ord:

αἲ γὰρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον.

(Sml. ovenfor s. 22 fg.) Ligesom ellers saa ofte „Zeus og de øvrige guder", saaledes heder det

Od. 21, 364 — — — — εἴ κεν Ἀπόλλων

ἡμῖν ἱλήκῃσι καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.

I begyndelsen af Iliadens 7de bog (v. 17 fg.) fortælles, at Athene, ὡς ἐνόησε — Ἀργείους ὀλέκοντας ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ, iler ned paa kamppladsen; Apollon farer hende imøde — Τρώεσσι δὲ βούλετο νίκην — og foreslaar, at de for idag skal stanse slaget; Athene har just tænkt paa det samme og spørger, hvorledes han agter at faa kampen stanset; Apollon svarer med det forslag, at de skal faa Hektor til at udæske en af Danaerne til tvekamp. Seeren Helenos, som merkede i sit sind βουλήν, ἥ ῥα θεοῖσιν ἐφήνδανε μητιόωσιν (v. 45), gaar straks til sin broder Hektor og opmuntrer ham til at udæske Ἀχαιῶν ὅςτις ἄριστος til tvekamp og tilføier saa (v. 52):

οὐ γάρ πώ τοι μοῖρα θανεῖν καὶ πότμον ἐπισπεῖν·
ὣς γὰρ ἐγὼν ὄπ' ἄκουσα θεῶν αἰειγενετάων.

Han har altsaa fornummet Athenes og Apollons samtale og deraf erfaret, at det endnu ikke er Hektor beskikket at skulle dø; og vi ser af det hele sted, at de to store guder ikke alene kjender Hektors μοῖρα, men ogsaa selv indvirker bestemmende paa den.

Apollon virker altid i fuld enhed og samklang med Zeus; han er den eneste af guderne, der aldrig optræder i strid mod Zeus's vilje. I Iliaden er det regelen, at Zeus's raadslutninger, naar de gaar ud paa at fremme Troernes sag, udføres af Apollon, der dog altid optræder aldeles selvstændig. Saaledes — for kun at nævne et eneste eksempel — Il. 19, 413, hvor Apollon, θεῶν ὥριστος, ὃν ἠύκομος τέκε Λητώ, nævnes som udføreren af den skjebnens og Zeus's vilje, hvem den hele ulykke (Patroklos's fald) tilskrives v. 410. (Se ovenfor s. 25. Sml. ogsaa det ovenfor s. 26 citerede sted Il. 16, 844 fg., hvor den døende Patroklos tilskriver „Zeus og Apollon" Hektors seier og „den ulykkelige skjebne og Letos søn" sin død.)

Apollon kan — ligesom Zeus og Athene — virke umiddelbart uden selv at være tilstede paa skuepladsen. Saaledes Il. 15, 521 (Meges traf ikke Polydamas,) οὐ γὰρ Ἀπόλλων

εἴα Πανθόου υἱὸν ἐνὶ προμάχοισι δαμῆναι.

Il. 16, 513 fg.: Glaukos beder til Apollon:

κλῦθι, ἄναξ, ὅς που Λυκίης ἐν πίονι δήμῳ
εἲς ἢ ἐνὶ Τροίῃ· δύνασαι δὲ σὺ πάντοσ᾽ ἀκούειν
ἀνέρι κηδομένῳ, ὡς νῦν ἐμὲ κῆδος ἱκάνει.

o. s. v. — Apollon bønhører ham øieblikkelig (v. 528 fg.):

αὐτίκα παῦσ᾽ ὀδύνας, ἀπὸ δ᾽ ἕλκεος ἀργαλέοιο
αἷμα μέλαν τέρσηνε, μένος δέ οἱ ἔμβαλε θυμῷ·

og Glaukos glæder sig,

ὅττι οἱ ὦκ᾽ ἤκουσε θεὸς μέγας εὐξαμένοιο.

Ogsaa det har Apollon tilfælles med Zeus og Athene, at hans virksomhed er saa lidet begrænset, omfatter saa mange forskjellige sfærer; allerede hos Homer er Apollon baade spaadomsguden[1]) (Il. 1, 72. Od. 15, 252) og lyrens og digtekunstens gud (Il. 1, 603) og bueskydningens gud (Il. 2, 827: ἀργυρότοξος &c.), han sender (ligesom Artemis) den lette, pludselige død (Il. 24, 759; Od. 3, 280) og er i det hele en gud for al hjelp og velsignelse, men han er ogsaa en frygtelig hevnende gud (pesten Il. 1, 44 fg.; Niobes børn Od. 24, 605 fg.).

Ogsaa Athene nævnes meget ofte sammen med Zeus som den, hvis virken falder sammen med hans; saaledes Il. 8, 287 (Agamemnon til Teukros:)

αἴ κέν μοι δώῃ Ζεύς τ᾽ αἰγίοχος καὶ Ἀθήνη
Ἰλίου ἐξαλαπάξαι ἐυκτίμενον πτολίεθρον.

Il. 10, 552 (Nestor til Odysseus og Diomedes:)

ἀμφοτέρω γὰρ σφῶι φιλεῖ νεφεληγερέτα Ζεὺς
κούρη τ᾽ αἰγιόχοιο Διός, γλαυκῶπις Ἀθήνη.

Og Od. 16, 264 fg. erklæres Zeus og Athene ligefrem for de høieste og mægtigste af alle guder,

ὕψι περ ἐν νεφέεσσι καθημένω, ὥ τε καὶ ἄλλοις
ἀνδράσι τε κρατέουσι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν.

---

[1]) Vistnok som Διὸς πατρὸς προφήτης, som han heder hos Aischylos. Eum. 19; sml. Hymn. Hom. in Apoll. 132: χρήσω δ᾽ ἀνθρώποισι Διὸς νημερτέα βουλήν. Il. 9, 405 og Od. 8, 79 er Apollon allerede det pythiske orakels gud.

I Odysseen er det jo fortrinsvis Athene, som med utrættelig iver og energi personlig griber ind i handlingen og leder det heles gang, skjønt altid i samklang med Zeus. Men ogsaa i Iliaden griber Athene virksomt og selvstændig ind; ligesom Apollon her er den guddom, der fortrinsvis virker, saasnart det gjelder at fremme Troernes sag, saaledes er det (ved siden af Here) især Athene, der virker til Achaiernes hjelp. Og ogsaa hun har magt til at virke fraværende, alene i kraft af sin guddommelige vilje. Jeg anfører kun et par i denne forbindelse karakteristiske steder.

Il. 5, 674 fg. heder det: det var ikke Odysseus beskikket (*μόρσιμον*) at fælde Sarpedon, derfor vendte Athene hans sind mod Lykiernes skare.

Da Odysseus og Diomedes drager ud paa sin farlige vandring Il. 10, 273 fg., sender Athene dem et gunstigt varsel, og de beder begge Athene om hjelp til at fuldbyrde sit hverv og komme lykkelig tilbage, *τῶν δ' ἔκλυε Παλλὰς Ἀθήνη*.

Il. 11, 434 fg. fortælles, hvorledes Sokos udslynger sin lanse mod Odysseus; den trænger igjennem baade hans skjold og hans panser og sønderflenger hans hud; men Athene hindrer — uden selv at være tilstede — lansen fra *μιχθήμεναι ἔγκασι φωτός* og redder saaledes Odysseus's liv. —

Med hensyn til magtfylde og udstrakt virksomhedsomraade er Athene endnu rigere udstyret end Apollon. Allerede tidlig har man forstaat Athene som et udtryk for Zeus's tanke, for den visdom, der ligger til grund for hans verdensstyrelse[1]); og hendes magt omfatter i grunden alle sfærer af menneskelivet; gjennem hende udføres Zeus's planer med menneskene; hun beskytter stæderne (*ἐρυσίπτολις* Il. 6, 305), og alt, der kan fremme deres trivsel i krig og fred, udgaar fra hende; hun er en veldig guddom for krigen, dog — i modsætning til Ares — mindre for kampen i og for sig end for dens formaal og for den visdom og kløgt, hvormed den

---

[1]) Sml. Platon, Kratylos c. 23: (*τῶν περὶ Ὅμηρον δεινῶν*) — *οἱ πολλοὶ ἐξηγούμενοι τὸν ποιητήν φασι τὴν Ἀθηνᾶν αὐτὸν νοῦν τε καὶ διάνοιαν πεποιηκέναι*; derefter nævnes de etymologier, hvorefter *Ἀθηνᾶ* (for *θεονόα* eller *θεονόη*) skulde betyde *θεοῦ νόησις* eller *τὰ θεῖα νοοῦσα* eller (for *ἠθονόη*) *ἡ ἐν τῷ ἤθει νόησις*.

maa føres; hun er ogsaa en gudinde for alle fredens idrætter, og mange af de vigtigste af disse har menneskene lært af Athene (at i senere mere fremskredne tider denne sidste side især blev den fremtrædende, er naturligt).

Det vilde føre os meget for langt bort fra vort emne, om vi her vilde gaa dybere ind i betragtningen af disse to guddommes stilling i den homeriske religion. Kun maa endnu den bemerkning gjøres, at hvad der ovenfor er sagt om enheden i Athenes og Zeus's virksomhed, ikke omstyrtes derved, at Athene i Iliaden (ikke i Odysseen) saa ofte stiller sig i opposition til Zeus. Dette er en ligefrem følge af hendes forkjærlighed for Achaierne og deres sag, en forkjærlighed, som er poetisk meget vel motiveret, men intet har med gudindens religiøse betydning at gjøre. Altsaa atter den samme gjennemgaaende modsætning mellem det religiøse grundlag og digtningens fri behandling af guderne som menneskelige individer. Athenes ivrige bestræbelser for altid at hjelpe de achaiiske helte og fremme deres seier maatte nødvendig føre hende ligesom Here i konflikt med Zeus, saalænge dennes planer fordrede, at Achaierne skulde ligge under og Troerne have overmagten, altsaa indtil digtets 18de bog[1]). Og — hvad der strengt maa fastholdes — netop i Athenes indgriben i Iliadens handling og specielt paa de enkelte punkter af kampen viser det sig, at om hun end i detaljen kan være uenig med Zeus, og om hun end ofte dels gjerne vilde handle mod Zeus's ønske, dels ogsaa virkelig gjør det, saa udøver hun dog al sin magt og virksomhed „under Zeus's kontrol“ (for at bruge et udtryk af Gladstone), og i resultatet bliver de altid enige; hun kommer ikke — og vil i grunden heller ikke komme — længere, end Zeus vil, i grunden og væsentlig er der fuld enhed mellem begges vilje, om den end (som Il. 22, 167—185) fremtræder i form af en velvillig indrømmelse fra Zeus's side. I enkelthederne beror vistnok digterens skildring ogsaa af Athenes opposition

[1]) Efter dette punkt er der ikke længer fra nogen guds side tale om modstand mod Zeus's vilje; selv de guder, som i 20de og 21de bog optræder til Troernes hjelp, gjør dette i fuld overensstemmelse med Zeus (se det ovenfor citerede program fra 1868, s. 22).

paa mytologisk antropomorfisme, hvad der jo er en selvfølge; saaledes kan nok Athene en gang imellem udtale sig som saa:

Il. 8, 360 *ἀλλὰ πατὴρ οὑμὸς φρεσὶ μαίνεται οὐκ ἀγαθῇσιν,*
σχέτλιος, αἰὲν ἀλιτρός, ἐμῶν μενέων ἀπερωεύς.

Men selv her, hvor hendes stemning mod Zeus er heftig oprørt, kan hun dog med tryg forvisning tilføie:

ib. 373 *ἔσται μὰν ὅτ' ἂν αὖτε φίλην γλαυκώπιδα εἴπῃ,*

og ser man hen til den religiøse grundtanke, saa staar det vistnok fast, at Athene hos Homer ingenlunde mindre end Apollon er ét med Zeus; hun er, siger Nägelsbach[1]), „eine Hypostase des Zeus, eine aus ihm herausgeborene Seite seines Wesens selbst", et udtryk, som hentyder paa myten om Athenes fødsel, men som forøvrigt ogsaa med fuld ret kan bruges om Apollon. De er begge væsentlig ét med Zeus og, skjønt for den religiøse bevidsthed ophøiede over alle andre guder, dog absolut underordnede under Zeus, deres fader.

III.

Vi har set, at hos Homer ligger den hele verdensstyrelse hos „guderne", det er guderne, som raader for skjebnen, skjebnen er „gudernes skjebne", *μοῖρα θεῶν* (se s. 20), hvad der er skjebnens bestemmelse, er guddommens vilje — og omvendt; men guddommens vilje, det vil sige Zeus's vilje; alle gudernes magt og myndighed, selv Athenes og Apollons, udgaar fra Zeus, den høieste gud, al deres indgriben i verdens gang forudsætter hans samtykke og bifald, ellers bliver den uden resultat, og skjebnen er derfor ret egentlig „Zeus's skjebne", *Διὸς αἶσα* (s. 26), eller, som det ogsaa udtrykkes, Guds skjebne, *μοῖρα θεοῦ, δαίμονος αἶσα* (s. 24).

Skjebnen er altsaa ikke nogen selvstændig magt, enten personlig eller upersonlig.

Dette modbevises ikke deraf, at *μοῖρα* og *αἶσα* paa nogle steder i de homeriske digte personificeres, eller at der paa endnu flere steder maa erkjendes en tilnærmelse til en

---

1) Hom. Theol. s. 107.

personifikation af begrebet skjebne. En saadan overgang i den poetiske sprogbrug ligger meget nær, naar der først har uddannet sig udtryk som *μοῖρ᾽ ἐστίν* &c. med den betydning „det er beskikket“ (se ovenfor s. 14 fg.). Endog for os og saa meget mere for den homeriske tid med dens sterke tendens til at give alt personlighed er en saadan overgang i udtryksmaaden meget let og naturlig, at man istedenfor at sige, at noget „er (ens) skjebne“, omskriver dette saaledes, at skjebnen selv bestemmer, handler, udretter noget. Denne overgang i sprogbrugen, som endnu ikke behøver at forudsætte og — efter hvad der i forrige afsnit er vist — hos Homer heller ikke kan forudsætte skjebnen opfattet som en selvstændig magt udenfor, ved siden af eller over Zeus, og som derfor ikke indeslutter noget nyt (fjerde) svar paa vort spørsmaal, ser jeg der, hvor udtryk som „skjebnen griber (betvinger, rammer, naar) en“ eller „skjebnen fører en til dødens maal“ o. l. bruges som poetisk omskrivende betegnelse af ens død. Vi har ovenfor (s. 8 fg.) set, at et menneskes „skjebne“ især bruges om hans død, fordi menneskets skjebne opfyldes ved døden. Men fra en anden side kan forholdet opfattes saa, at mennesket i døden ligger under for sin skjebne, sin bestemmelse; deraf disse udtryk, at skjebnen overvinder, betvinger ham. Hans livs bestemmelse aabenbarer sig nu som det, der har magten over ham. Og idet der aabenbarer sig en magt, ligger personifikationen meget nær.

Il. 4, 517 *Διώρεα μοῖρ᾽ ἐπέδησεν.* [Er *μοῖρα* her „hans skjebne“ eller „skjebnen“ (se s. 14)? Ved sammenligning med Od. 3, 269 (se s. 20) og Il. 22, 5 (s. 45) bliver det sidste sandsynligst.]

Il. 13, 602 (om Peisandros)

— τὸν δ᾽ ἄγε μοῖρα κακὴ θανάτοιο τέλοσδε,
σοί, Μενέλαε, δαμῆναι ἐν αἰνῇ δηιοτῆτι.

Il. 12, 116 (om Asios) — — *μιν μοῖρα δυσώνυμος ἀμφεκάλυψεν*
ἔγχει Ἰδομενῆος ἀγαυοῦ Δευκαλίδαο.

Il. 18, 117 fg. *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βίη Ἡρακλῆος φύγε κῆρα,*
— — — — — — — — — —
ἀλλά ἑ μοῖρ᾽ ἐδάμασσε καὶ ἀργαλέος χόλος Ἥρης.

(Sml. Il. 16, 849, ovenfor s. 26).

Il. 22, 5 Ἕκτορα δ' αὐτοῦ μεῖναι ὀλοιὴ μοῖρ' ἐπέδησεν.
(V. 303 siger Hektor selv: νῦν αὖτέ με μοῖρα κιχάνει.)

Il. 5, 83 | — — — τὸν δὲ κατ' ὄσσε
- 16, 334 |
- 20, 477 | ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

(Sml. Od. 17, 326 og flere ovenfor s. 9 citerede steder.)

Il. 16, 853 | — — — ἀλλά τοι ἤδη
- 24, 132 | ἄγχι παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Od. 24, 29 ἦ τ' ἄρα καὶ σοὶ πρῶτα παραστήσεσθαι ἔμελλεν
μοῖρ' ὀλοή, τὴν οὔ τις ἀλεύεται, ὅς κε γένηται.

Il. 21, 110 (Achilleus til Hektor:)
ἀλλ' ἔπι τοι καὶ ἐμοὶ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Il. 17, 478 og 672 (om Patroklos) og 22, 436 (om Hektor)
νῦν αὖ θάνατος καὶ μοῖρα κιχάνει.

Her er μοῖρα ikke mere en person end θάνατος og θάνατος ikke mere end μοῖρα[1]).

Sterkere er personifikationen paa følgende steder:

Il. 5, 613 (om Amfios) — — ἀλλά ἑ μοῖρα
ἦγ' ἐπικουρήσοντα μετὰ Πρίαμόν τε καὶ υἷας.

Il. 5, 628 Τληπόλεμον δ' Ἡρακλείδην ἠΰν τε μέγαν τε
ὦρσεν ἐπ' ἀντιθέῳ Σαρπηδόνι μοῖρα κραταιή.

Il. 24, 209 (Hekabe til Priamos om Hektor:)
— — — — τῷ δ' ὥς ποθι μοῖρα κραταιὴ
γιγνομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκον αὐτή,
ἀργίποδας κύνας ἆσαι, ἑῶν ἀπάνευθε τοκήων.

Il. 20, 127 (Here om Achilleus:)
— — ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα
γιγνομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Paa disse to steder heder det ligefrem, at skjebnen ved et menneskes fødsel har „tilspundet“, ɔ: bestemt ham hans lod, specielt hans død eller dødsmaade; men, vel at

---

[1]) Anderledes er det vistnok, naar „tvillingbrødrene“ Θάνατος og Ὕπνος Il. 16 (454. 672. 682) faar det hverv at bringe Sarpedons lig til Lykien. Denne slags personifikation er beslegtet med den, som omtales nedenfor s. 47—48. Men naar det heder, at „døden og skjebnen rammer“ en, tænker digteren vistnok ikke døden som en person.

merke, det samme gjør Zeus; saaledes siger Agamemnon til Menelaos Il. 10, 70

— — — ὧδέ που ἄμμιν
Ζεὺς ἐπὶ γιγνομένοισιν ἵει κακότητα βαρεῖαν.

Od. 16, 64 siger svinehyrden Eumaios (om Odysseus's omflakninger):

— — ὡς γάρ οἱ ἐπέκλωσεν τά γε δαίμων („Gud", d. e. Zeus; sml. Eumaios's ord Od. 14, 444 — ovenfor s. 24).

Od. 4, 207 ῥεῖα δ' ἀρίγνωτος γόνος ἀνέρος, ᾧ τε Κρονίων
ὄλβον ἐπικλώσῃ γαμέοντί τε γεινομένῳ τε.

Og vi har ovenfor s. 21 set flere eksempler af Odysseen og et af Iliaden paa, at dette udtryk at „tilspinde" en hans lod bruges om „guderne", hvilket — efter hvad ovenfor er udviklet — i grunden kun indeholder den samme tanke, som naar det siges om Zeus.

Μοῖρα (og *αἶσα*) er altsaa paa de nys citerede steder brugt som personifikation af skjebnen, d. e. af Zeus's vilje og bestemmelse med mennesket. Men denne personifikation har endnu ikke mytologisk betydning, behøver i ethvert fald efter udtryk og sammenhæng ikke at have det, men egentlig kun en retorisk; det er en talefigur, personifikationen rækker ikke længere end til selve udtrykket, omtrent som naar man hos os siger: „skjebnen har villet det saa", „skjebnen har været ham gunstig" o. l. uden derfor i nogen maade at tænke sig en udenfor Gud staaende magt.

Der er imidlertid et par steder hos Homer, hvor det ser ud, som digteren taler om virkelige skjebne-gudinder, som vi altsaa har en mytologisk personifikation for os. Saaledes Il. 19, 87 — — — ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,

ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς.

Sml. Il. 19, 410 — — — οὐδέ τοι ἡμεῖς
αἴτιοι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταιή.

Her er skjebnen, den guddommelige vilje og raadslutning, personificeret i *μοῖρα* paa samme maade som den guddommelige straffende retfærdighed er personificeret i *Ἐρινύς*[1]). Og

[1]) Jeg overser ikke den store forskjel i begge begrebers historiske udvikling. *Ἐρινύς* er sandsynligvis det samme ord som sanskr. *Saranjû*, hvad enten nu dette er „die dunkle sturmwolke, die am

dog kan vi ikke af disse enkelte steder bestemt se, om digteren i øieblikket tænker sig *μοῖρα* (og *ἐρινύς*) som eksisterende personligheder, eller om han kun med poetisk frihed omtaler som personligheder, hvad der dog for hans egen forestilling kun er abstrakte begreber, om vi altsaa her i *μοῖρα* og *ἐρινύς* har mytiske personer eller allegoriske udtryk[1]).

Hvor det ikke længere heder *μοῖρα*, men i flertal *μοῖραι*, synes forestillingen mere konkret. Der er et saadant sted i Iliaden og et lignende i Odysseen[2]):

Il. 24, 49 (Apollon:)

τλητὸν γὰρ μοῖραι θυμὸν θέσαν ἀνθρώποισιν[3]).

Od. 7, 196 (Alkinoos om Odysseus:)

— — — *ἔνθα δ' ἔπειτα*
πείσεται, ἅσσα οἱ αἶσα κατὰ κλῶθές[4]) *τε βαρεῖαι*
γιγνομένῳ νήσαντο λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Forholdet er imidlertid her neppe anderledes end ved de nærmest ovenfor (s. 45 fg.) behandlede steder. Jeg tror, at man trods flertallet heller ikke i disse udtryk har at se andet end personifikationer af samme art, som naar *ἔρις* eller *φόβος* eller *δεῖμος* eller *κυδοιμός* eller *ἀλκή* eller *ἰωκή* eller *ἄτη*

---

anfang der dinge im raume schwebt" (saaledes Roth, Zeitschr. d. d. morgenl. Gesellsch. IV, 425, citeret af Kuhn), „die stürmische wetterwolke", „regen und sturm in einer person vereinigt", (Kuhn, Zeitschr. I, 446), eller det er morgenrøden (Max Müller, Lectures II, 484 fg.; se navnlig s. 517).

[1]) En anden sag er det, at det af andre steder og tillige vistnok af ordets etymologi kan sluttes, at *Ἐρινύς* (*Ἐρινύες*) allerede hos Homer er mytologisk at forstaa.

[2]) Jeg tror i denne sammenhæng ikke at burde tage hensyn til de tvil, som kan reises mod disse steders egthed. Nägelsbach (Nachhom. Theol. s. 150) betegner det første af dem som tilhørende en uegte del af Iliaden og det sidste som „stark verdächtig". Autenrieth (i Nägelsbachs Hom. Theol. 2. udg., s. 123) er enig i at forkaste Od. 7, 196, men finder ikke grundene for athetese af Il. 24, 49 fyldestgjørende.

[3]) Om Lehrs's opfattelse af dette sted se ovenfor s. 6.

[4]) Andre læser *Κατακλῶθες*; andre *κατακλώθησι βαρεῖα* med forkastelse af det følgende vers. Se især Nitzsch og Ameis ad l. Nitzsch bemerker, at Kataklothes efter Aisa er det speciellere efter det generelle, og at her i ethvert fald ikke er at tænke paa de tre efterhomeriske Moirer.

eller λιταί optræder, som om de var levende væsener, personifikationer altsaa, der ikke har nogen virkelig mytologisk betydning, men kun en poetisk-retorisk[1]). (Saadant findes jo hos alle tiders digtere: „Skrækken og Skammen jog piskende bagefter", heder det hos Bjørnson[2]), aldeles homerisk.) Alle disse for øieblikket personificerede skikkelser har i virkeligheden ingen selvstændig tilværelse, men er identiske med det abstrakte begreb, som de betegner[3]).

Ingen vil negte, at naar det Il. 9, 502 fg. heder

καὶ γάρ τε λιταί εἰσι Διὸς κοῦραι μεγάλοιο,
χωλαί τε ῥυσαί τε παραβλῶπές τ' ὀφθαλμώ,
αἵ ῥά τε καὶ μετόπισθ' ἄτης ἀλέγουσι κιοῦσαι·
ἡ δ' ἄτη σθεναρή τε καὶ ἀρτίπος, οὕνεκα πάσας
πολλὸν ὑπεκπροθέει, φθάνει δέ τε πᾶσαν ἐπ' αἶαν
βλάπτουσ' ἀνθρώπους· αἱ δ' ἐξακέονται ὀπίσσω,

o. s. v., saa har vi her en udført allegori om bønnen (specielt bønnen om tilgivelse) og synden[4]). Ligeledes er synden allegoriseret Il. 19, 91 fg.:

πρέσβα Διὸς θυγάτηρ ἄτη, ἣ πάντας ἀᾶται,
οὐλομένη· τῇ μέν θ' ἁπαλοὶ πόδες· οὐ γὰρ ἐπ' οὔδει
πίλναται, ἀλλ' ἄρα ἥγε κατ' ἀνδρῶν κράατα βαίνει
βλάπτουσ' ἀνθρώπους &c.

Og naar *ἔρις, κυδοιμός, κήρ* o. l. afbildes (som i Achilleus's skjold Il. 18, 535), saa vil det blot sige, at de abstrakte begreber er symbolsk fremstillede som levende væsener.

---

[1]) Overgangen fra det ene til det andet er imidlertid ofte let. Max Müller indbefatter ogsaa under mytologi „every case in which language assumes an independent power, and reacts on the mind, instead of being, as it was intended to be, the mere realization and outward embodiment of the mind". (Lectures II, 525; og lignende paa flere steder.)

[2]) En Skitse fra Italien i „Fra Fjeld og Dal", s. 186.

[3]) Sml. Welcker, Gr. Götterl. I, 707 fg. (afsnittet om „Bloss poetische, vorübergehende Personification") og Nägelsbach, Hom. Theol. s. 94 fg.

[4]) Ἄτη baade som den indre ulykke, daarskaben, forvildelsen, dens fremtrædelse i daarlig, urigtig, syndig handling og om den skade, den virker. Se Lehrs, Pop. Aufsätze 1. udg. s. 223 fg., 2. udg. s. 415 fg. (Sml. ogsaa Dr. Horn, „Forsoning og Retfærdiggjørelse", afsnittet „Om Synden" s. 65 fg., navnlig s. 69.)

Paa samme maade er nu „skjebnen“, Zeus's vilje og bestemmelse med hvert menneske, navnlig med hensyn til hans død, personificeret som et levende væsen, μοῖρα eller αἶσα, eller — ligesom bønnerne og dødstilfældene, κῆρες (se ovenfor s. 28), — som en flerhed af væsener, der kaldes μοῖραι som de, der betegner det tildelte, beskikkede, men ogsaa med poetisk frihed kan opfattes som de, der selv tildeler, beskikker menneskene deres lod, eller κλῶθες som de, der — med det ellers om guderne brugte billedlige udtryk — tilspinder dem deres livs traad. Om saadanne begreber, idet de personificeres, gjøres til én eller flere skikkelser, er i sig selv ligegyldigt og beror paa digterens smag (maaske endog hist og her paa versemaalets medfør). Man kan sige, at digteren gaar et skridt videre, at den poetiske frihed er større, naar der dannes en flerhed af personer som allegorisk betegnelse af ét begreb[1]). Dog medfører vistnok flertallet nogen forskjel i betydningen, idet der da kan tænkes paa de mange forskjellige tilfælde eller former, hvori tingen, det abstrakte begreb, kommer tilsyne[2]); tydeligst er dette ved κῆρες, der, som sagt, bruges om de enkelte dødstilfælde.

Senere blev vistnok flere af de her omtalte begreber til personlige gudeskikkelser. Det er et trin videre i den polyteistiske udvikling, naar Ἄτη (eller Νέμεσις eller Νίκη eller Τύχη[3]))

---

[1]) Om flertallet μοῖραι Il. 24, 49 siger Welcker (Gr. Götterl. I, 698) kun, at ordet her altsaa har en „udvidet betydning“, og om udtrykket κλῶθες (κατακλῶθες) Od. 7, 197, at det er brugt „mit Bezug auf das Wort der Ilias“.

[2]) Sml. Il. 10, 391 (Dolon):

πολλῇσίν μ' ἄτῃσι παρὲκ νόον ἤγαγεν Ἕκτωρ.

Lehrs (Pop. Aufs. s. 229) forklarer: „Er will sagen, es gehörte mehr als eine Ate dazu: mehr als eine Ate musste gleichsam dem Hektor helfen, dass ich durch ein so eitles Versprechen mich in solch ein gefährliches Wagestück berücken liess.“ Welcker (Gr. Götterl. I, 712) siger blot: „Im Plural mit Nachdruck gebraucht die Personification im zehnten Gesang Dolon“. Schol. derimod og mange udgivere forklarer ἄτῃσι her om bedaarelser, bedaarende løfter (Parafr. ed. Bekk. πολλαῖς ἀπάταις).

[3]) Merkeligt er det, at end ikke ordet τύχη forekommer hos Homer. Senere spiller gudinden Τύχη en stor rolle, og hendes kultus er vidt udbredt. Se Lehrs, Pop. Aufs. s. 153 fg. (2. udg. s. 175 fg.).

o. l. bliver virkelige guddomme, der endog faar sin kultus. Saaledes ogsaa, naar der optræder skjebne-gudinder, Μοῖραι. Men dette trin er efterhomerisk og kommer os saaledes her ikke ved. Heller ikke vedkommer det os her, at, som Welcker udtrykker det[1]), „auch bei den Griechen ist die Zeit des abstracten Denkens und der Speculation gekommen, worin sie das Schicksal gleichsam als ein geheimnissvolles, immerhin geistiges Princip den Göttern gegenüberstellten, die sie entweder nicht mehr im Sinne der alten Welt oder gar nicht mehr glaubten".

Men selv om nogen endnu skulde fastholde den mening, at μοῖρα (μοῖραι), αἶσα og κλῶθες allerede hos Homer tænkes som personlig eksisterende guddommelige væsener, vilde dog i ethvert fald disse væsener ikke være at forstaa som skjebnens herrer med selvstændig magt og raadighed, end sige som magter, hvem endog guderne, ja Zeus selv skulde være undergivne, men kun som tjenende, som den verdensstyrende guddoms redskaber ved tilskikkelsen og udførelsen af menneskenes skjebne, som væsener altsaa, hvis hele myndighed udgaar fra Zeus, som det heder hos Hesiod (Theog. 904):

Μοίρας θ', ᾗς πλείστην τιμὴν πόρε μητίετα Ζεύς.

Dette tiltrænger ikke yderligere bevis, saasandt det ovenfor er godtgjort, at det er Zeus, som efter de homeriske menneskers religiøse bevidsthed raader for skjebnen, Zeus, af hvem al tingenes gang i verden afhænger.

IV.

Der staar os nu kun ét tilbage.

I de homeriske digte findes ofte udtrykket ὑπέρμορον[2]) og lignende, der betyder „mod skjebnen". Men naar skjebnen er det, som Zeus bestemmer og tilskikker, og Zeus er den

---

[1]) Gr. Götterl. I, 185.

[2]) Nogle skriver ὑπὲρ μόρον; men foruden at simplex μόρος ikke forekommer i denne almindelige betydning af skjebnen (se ovenfor s. 7 fg.), viser i ethvert fald ὑπέρμορα Il. 2, 155, at vi her har en adverbialdannelse.

uindskrænkede verdensherșker, hvorledes kan saa noget ske „mod skjebnen“, „mod Zeus's skjebne“ (Il. 17, 321), „mod Guds vilje“ (ὑπὲρ θεόν Il. 17, 327)?

Nägelsbach[1]) gjennemgaar udførlig „das ὑπέρμορον“ og søger at vise baade dets mulighed og dets virkelighed indenfor den homeriske verdensanskuelse og finder deri netop det kraftigste bevis for sin mening, at μοῖρα hos Homer ofte fremtræder som en fra Zeus adskilt magt; ti, siger han, var μοῖρα ikke andet end gudernes eller Zeus's vilje og styrelse, saa vilde et ὑπέρμορον være fuldkommen umuligt.

Ogsaa andre forfattere mener med Nägelsbach, at μοῖρα i visse tilfælde af menneskene kan omgaaes eller ved overordentlig kraftanstrengelse beseires, — selv de, der opfatter μοῖρα som den absolute, over alle guder og mennesker ophøiede verdensherskerinde[2]). Som et væsen uden personlighed, uden nogen „festbegrenzte Bestimmtheit des selbstbewussten Willens“ er μοῖρα ikke istand til „diesen Willen in der Energie des Niederkämpfens entgegengesetzter Bestrebungen zu behaupten“ (Nägelsbach l. c. s. 144). Eller, om de ikke tillægger menneskene evne til ved energisk anspændelse af sine kræfter at gjøre vold paa skjebnen og bevirke, at noget sker ὑπέρμορον, saa synes de at finde noget saadant muligt i kraft af en reaktion mod skjebnen fra gudernes side, eller de bortforklarer det ved at statuere, at ὑπέρμορον, ὑπὲρ Διὸς αἶσαν &c. kun er hyperbolske udtryk, kraftudtryk som „umaadelig, umenneskelig, unaturlig“ o. l.[3]), eller de indlader sig overhovedet ikke paa nogen forklaring,

---

[1]) Hom. Theol. 2. udg. s. 139 fg.

[2]) Saaledes Hartung, Rel. d. Griechen I, 95; sml. Koch til Il. 2, 155.

[3]) Altsaa omtrent som ὑπὲρ αἶσαν i modsætning til κατ' αἶσαν Il. 3, 59 og 6, 333 (se ovenfor s. 6). Saaledes Welcker (Gr. Götterl. I, 192). At ὑπὲρ αἶσαν, naar det staar alene, uden hin modsætning (Il. 16, 780), kan have denne betydning, benegtes af Nägelsbach, men neppe medrette. Derimod kan den ikke med nogen sikkerhed paavises for ὑπὲρ μοῖραν; det modsatte af κατὰ μοῖραν heder οὐ κατὰ μοῖραν eller — Od. 14, 509 — παρὰ μοῖραν (se s. 6), og sammenhængen paa de steder, hvor ὑπέρμορον, ὑπὲρ μοῖραν &c. forekommer, viser som oftest tydelig nok, at udtrykkene virkelig betyder „mod skjebnen“.

men skriver det merkelige fænomen, „at i enkelte tilfælde skjebnens bestemmelse kan omstyrtes“, paa den homeriske „naivitets“ regning[1]).

Jeg finder det imidlertid ikke nødvendigt at imødegaa disse opfattelser enkeltvis. Jeg tror, at der baade hos Nägelsbach og de øvrige her er en misforstaaelse, og at deres slutninger af udtrykket ὑπέρμορον saavelsom deres forklaringer af, hvorledes forestillingen „von der Wirklichkeit eines ὑπέρμορον“ har kunnet opstaa, baade er urigtige og overflødige.

Forholdet er nemlig i virkeligheden det, at der kun forsaavidt kan være tale om, at skjebnen forandres, som menneskene naturligvis ved ugudelige handlinger kan føre over sig ulykker og straffedomme, som de ellers vilde have undgaat; de kan selv være skyld i, at Zeus bestemmer dem til en værre lod, end han ellers vilde have gjort; men aldrig bliver Zeus's bestemmelse omstyrtet.

Hektor trøster Andromache med disse ord (Il. 6, 487):

οὐ γάρ τίς μ' ὑπὲρ αἶσαν ἀνὴρ Ἄϊδι προϊάψει,

og denne forvisning, at mod sin skjebne eller mod skjebnen, mod Zeus's vilje kan ingen rammes af døden eller nogen anden ulykke, gaar igjennem den hele homeriske digtning.

Herimod strider det naturligvis ikke, at det homeriske sprog bruger saadanne udtryk, som at noget vilde være skeet tvertimod. anderledes end skjebnens bestemmelse, dersom ikke en eller anden omstændighed var indtraadt. Saaledes Il. 2, 155:

ἔνθα κεν Ἀργείοισιν ὑπέρμορα νόστος ἐτύχθη,
εἰ μὴ Ἀθηναίην Ἥρη πρὸς μῦθον ἔειπεν;

men nu talte Here til Athene o. s. v., og derved blev netop skjebnens bestemmelse opfyldt. Heri ligger ikke udtalt noget om „muligheden af et ὑπέρμορον“; der siges blot, at havde ikke Here paa denne maade grebet ind, saa vilde udfaldet blevet et andet, end det nu blev, altsaa ogsaa et andet, end hvad der viste sig at være skjebnens bestemmelse (d. e. Zeus's vilje).

---

[1]) F. eks. Düntzer til Il. 2, 155.

Od. 5, 436 ἔνθα κε δὴ δύστηνος ὑπέρμορον ὤλετ' Ὀδυσσεύς,
εἰ μὴ ἐπιφροσύνην δῶκε γλαυκῶπις Ἀθήνη;

men Athene gav ham ἐπιφροσύνη, og saaledes omkom han ikke; det vilde jo ogsaa været tvertimod skjebnen, om han nu var omkommen, derfor kunde det ikke ske, derfor greb altsaa Athene ind. Ganske ensartet er tanken Il. 17, 319 fg.:

ἔνθα κεν αὖτε Τρῶες ἀρηιφίλων ὑπ' Ἀχαιῶν
Ἴλιον εἰσανέβησαν ἀναλκείῃσι δαμέντες,
Ἀργεῖοι δέ κε κῦδος ἕλον καὶ ὑπὲρ Διὸς αἶσαν
κάρτεϊ καὶ σθένεϊ σφετέρῳ.

Ja, om dette var skeet, vilde det været „mod Zeus's tilskikkelse", derfor kunde det naturligvis ikke ske, og derfor maatte guddommelig indgriben til; ti det vilde være skeet, siger digteren, hvis ikke Apollon havde opmuntret Aineias o. s. v.; men det gjorde Apollon, og saa skede det ikke:

— — — ἀλλ' αὐτὸς Ἀπόλλων
Αἰνείαν ὤτρυνε, δέμας Περίφαντι ἐοικώς, &c.

Saa taler Apollon i Perifas's skikkelse til Aineias (v. 327):

Αἰνεία, πῶς ἂν καὶ ὑπὲρ θεὸν εἰρύσσαισθε
Ἴλιον αἰπεινήν;

„hvorledes skulde i vel endog mod Guds vilje (καὶ ὑπὲρ θεόν ganske = καὶ ὑπὲρ Διὸς αἶσαν ovenfor) kunne redde staden?" det er dog aldeles umuligt. — Dette sted skal altsaa mindst af alt kunne bevise „muligheden" af noget ὑπέρμορον.

Heller ikke følgende steder beviser saadant. Il. 20, 336 raader Poseidon Aineias til at trække sig tilbage, saasnart han møder Achilleus,

μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄιδος εἰσαφίκηαι.

Her kan man med Welcker tale om et hyperbolsk kraftudtryk, der dog i ethvert fald ikke siger mere, end at Aineias maa undgaa at møde Achilleus, ti ellers vilde han komme i den yderste fare, da, om den betingelse indtraf, vilde han nok maatte vandre til Hades — endog mod skjebnen, d. e. uagtet dette endnu ikke er ham beskikket (og derfor indtræffer heller ikke betingelsen). Det hele indskrænker sig altsaa til en eiendommelighed i den homeriske diktion[1]).

[1]) Efter Nägelsbach (Nachhom. Theol. s. 152) findes intet tilsvarende i den efterhomeriske litteratur — førend hos Pausanias.

I begyndelsen af samme bog opfordrer Zeus guderne selv til at styrte sig i kampen og siger:

Il. 20, 26 εἰ γὰρ Ἀχιλλεὺς οἶος ἐπὶ Τρώεσσι μαχεῖται,
οὐδὲ μίνυνθ' ἕξουσι ποδώκεα Πηλείωνα.
καὶ δέ τέ μιν καὶ πρόσθεν ὑποτρομέεσκον ὁρῶντες·
νῦν δ', ὅτε δὴ καὶ θυμὸν ἑταίρου χώεται αἰνῶς,
δείδω, μὴ καὶ τεῖχος ὑπέρμορον ἐξαλαπάξῃ.

Zeus taler med sterk emfase om, hvad Achilleus formaar, og man kan godt kalde udtrykket i v. 30 hyperbolsk; men Zeus er dog selv den, som forhindrer enhver, endog en Achilleus, fra at udrette noget mod skjebnen, og her forhindrer han det ved at sende guderne ned i kampen, det vil sige, skjebnens herre holder traadene i sin haand og leder altsammen saaledes, at hans vilje fuldbyrdes og ikke lider nogetsomhelst afbræk.

Paa samme maade heder det om Apollon Il. 21, 515 fg., at han ilede til Ilios, fordi det laa ham paa hjerte, at ikke stadens mur allerede nu skulde blive styrtet „mod skjebnen", d. e. hvilket vilde have været mod skjebnen, og netop derfor er det Apollons sag at forhindre det:

μέμβλετο γάρ οἱ τεῖχος ἐυδμήτοιο πόληος,
μὴ Δαναοὶ πέρσειαν ὑπέρμορον ἤματι κείνῳ.

Menneskene kan altsaa ikke ændre skjebnens bestemmelse. Ikke saa, at Homer tænker sig et blindt, aarsagsløst og uforanderligt fastsat fatum; ti den skjebne, som Zeus tilskikker menneskene, staar ganske vist i et forhold til disses eget sindelag og handlemaade; men den, som raader for denne skjebne, er den almægtige gud, Zeus, og hans vilje faar gjelde. Derimod kan menneskene naturligvis handle ugudelig, „mod gudernes vilje", ἀέκητι θεῶν; men da forfeiler de ogsaa sit formaal. Saaledes heder det i begyndelsen af Iliadens 12te bog, at den mur, som Danaerne havde bygget til vern for sine skibe, ikke skulde hjelpe dem længere; ti de havde ikke bragt guderne κλειτὰς ἑκατόμβας, forat verket skulde lykkes og blive dem til nytte, men meget mere bygget muren ἀέκητι θεῶν ἀθανάτων, og derfor stod den heller ikke længe, τὸ καὶ οὔτι πολὺν χρόνον ἔμπεδον ἦεν (v. 9). — Il. 15, 718 fg. raaber Hektor til sine mænd, at de skal bringe ild for at

sætte Achaiernes skibe i brand og saa storme frem med veldigt kampskrig, ti

νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἦμαρ ἔδωκεν,
νῆας ἑλεῖν, αἳ δεῦρο θεῶν ἀέκητι μολοῦσαι
ἡμῖν πήματα πολλὰ θέσαν.

Intet er vel rimeligere, end at Hektor maa betragte Achaiernes tog mod Troia som en ugudelig handling, derfor tror han ogsaa nu saa fast, at Zeus vil give Troerne opreisning for alt det, de har lidt; ti i hans haand staar menneskenes skjebne, saa kan han nok være vis paa, at den bliver retfærdig. (En anden sag er det, at Hektor her dømmer feil om, hvad der er retfærdigt.)

Endnu et sted staar udtrykket ἀέκητι θεῶν, nemlig Od. 4, 504[1]). Det er Aias, som har sagt, at han ἀέκητι θεῶν har undgaat μέγα λαῖτμα θαλάσσης; men det var ogsaa et høist formasteligt ord (ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη), og det blev grunden til hans undergang.

I gudeforsamlingen i Odysseens første bog klager Zeus over, at menneskene giver guderne skylden for sine ulykker: Od. 1, 32 ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται·

ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπέρμορον ἄλγε' ἔχουσιν,
ὡς καὶ νῦν Αἴγισθος ὑπέρμορον Ἀτρεΐδαο
γῆμ' ἄλοχον μνηστήν, τὸν δ' ἔκτανε νοστήσαντα.

Dette sted — det eneste, hvor det siges, at mennesker lider eller gjør noget ὑπέρμορον, — maa forklares i overensstemmelse med de øvrige steder, hvor udtrykket forekommer, og med den livsanskuelse, som ellers gaar igjennem den homeriske digtning. Jeg tror (se ovenfor s. 51) ikke, at ὑπέρμορον i v. 34 kan betyde „i overvættes høi grad“ ell. lign., saa meget mindre som det her, hvor det saa sterkt fremhæves ved gjentagelsen, nødvendigvis maa have samme betydning i de to paa hinanden følgende vers, og i v. 35 vil ingen falde paa at oversætte det paa den maade. Naar det heder, at menneskene paa grund af sin egen frækhed, brøde, maa lide nød imod — egtl. ud over — skjebnen, saa maa meningen

---

[1]) Il. 20, 332 er læsemaaden ἀτίοντα af alle erkjendt for den rette.

være den, at de lider mere og større nød, end der vilde blive deres lod, hvis de ikke gjorde sig skyldige i saadanne ἀτασθαλίαι (sml. ovenfor εἰ μή &c. Il. 2, 156; Od. 5, 437); Aigisthos har ved at dræbe Agamemnon og egte Klytaimnestra handlet „mod skjebnen", nemlig mod gudernes vilje, ἀέκητι θεῶν, og af saadanne handlinger følger ogsaa lidelser, ulykker, der vistnok er selvforskyldte (i dette tilfælde saa meget mere, da Zeus paa forhaand udtrykkelig har advaret Aigisthos gjennem Hermes, v. 37 fg.), og som guderne, Zeus, derfor ikke kan ville spare dem for, men som han dog gjerne vilde ønske, at de kunde slippe, og forsaavidt er altsaa ogsaa straffen ὑπέρμορον, fordi han maa ville straffe mod sin vilje, da handlingen, som kræver straffen, ogsaa var ὑπέρμορον, var mod hans vilje. Stedet er altsaa særdeles oplysende og viser os klart den homeriske opfatning af aarsagsforholdet mellem menneskenes handlinger og deres skjebne, Zeus's førelse med dem.

Dette sted kunde i endnu høiere grad end flere af de øvrige, vi har betragtet, friste til at gaa ind paa spørsmaal som det om den menneskelige viljes frihed paa den ene side og dens afhængighed af guddommelig indvirkning paa den anden, om bevidstheden om synd, skyld og straf, om guddommens retfærdighed og om dens kjærlighed, og disse spørsmaal vilde let føre os videre, til forestillingerne om livets fortsættelse efter døden og menneskenes tilstand hinsides, til modsigelserne i disse forestillinger, o. s. v.; men jeg har ikke sat eller kunnet sætte mig den opgave at skrive en homerisk religionslære, men kun at bringe et enkelt punkt paa det rene, nemlig hvilke forestillinger der hos Homer knytter sig til ordene μοῖρα og αἶσα.

Kristiania, 26de Mai 1876.

Fransk ballad från 13. seklet,

afskrifven ur Fr. Manuscr. 46 i Kongl. Bibl. i Stockholm

af **P. A. Geijer.**

I sin „Förteckning öfver de förnämsta Brittiska och Fransyska handskrifterna uti Kongl. Biblioteket i Stockholm“ har Prof. George Stephens gifvit en ganska fullständig och tillfredsställande redogörelse för den samling af äldre franska handskrifter, som förefinnes i vårt kungliga bibliotek. Härvid är dock att märka, att sedan 1847, då Prof. Stephens utgaf ofvannämda katalog, denna samling minskats med fyra nummer. Nro 28, som innehöll gamla lagar och stadganden, bland annat för staden Bourges, förstördes vid en eldsvåda i denna stad, dit den blifvit lånad för att afskrifvas. Vidare har nationalbiblioteket i Paris genom byte förvärfvat trenne värdefulla handskrifter, nämligen: nro 47, som innehåller fjerde afdelningen af *Le roman de Rou* i en för textkritiken af denna dikt betydelsefull afskrift från slutet af 1300-talet; nro 50, *Eledus et Serene,* en kärleksroman från 13de seklet, af hvilken denna betydligt yngre och illa medfarna handskrift är den enda kända texten; nro 54, innehållande en versifierad bearbetning från 1500-talets början af en äldre prosaroman om *Palamon och Arcita,* om hvilken roman „Histoire Littéraire de la France“ och andra källor ingen upplysning ha att lemna.

Bland de öfriga i ofvannämda bibliotek ännu befintliga handskrifterna intager nro 46 ett framstående rum. Den är ganska väl bibehållen och utgöres af 140 pergamentsblad med 2 spalter på sidan, 36 rader i hvarje spalt, samt daterar sig från år 1299, som man kan finna af en uppgift på sista bladet. När denna volym införlifvades med Stockholms kungliga bibliotek, derom har ingen säker uppgift kunnat vinnas; men man vet, att den redan vid slottsbranden år 1697 tillhörde detsamma; vidare är det bekant, att den tillhört Presidenten Claude Fauchet, som derå tecknat sitt namn.

Denne framstående bokvän och medeltidskännare, från hvars samlingar flera af de i Stockholm befintliga franska handskrifterna förskrifva sig, lefde 1530—1601. Redan tidigt hade han bildat ett rikt och dyrbart bibliotek, hvilket dock vid ett upplopp i slutet af 1550-talet i staden Marseille, der Fauchet då var bosatt, blef plundradt och förskingradt. Det är sålunda under en tidrymd af mera än ett sekel, som intet är bekant om denna boks öde. Dess hufvudsakliga innehåll utgöres af *Le roman d'Athis et de Prophilias*, af hvilken till antikens sagokrets hörande medeltidsdikt flere handskrifter äro kända. I nationalbiblioteket i Paris finnas trenne sådana, af hvilka den ena, som efter senaste katalogen bär numret 375, är daterad 1288, och betecknas der denna roman med sitt andra namn *Li Sieges d'Ataines*. Vidare nro 793, der den har till öfverskrift *Atis et Prophelias par Alexandre*, samt nro 794, *D'Atys et Porfilias ou Li Sieges d'Athenes d'Alixandre*. I Petersburg på biblioteket i Hermitaget finnes ytterligare en sådan med numret 38. I 15de delen ss. 179—193 af „Histoire Littéraire de la France" ger Ginguené en kort framställning af innehållet af denna inemot 20.000 vers långa dikt, som anses vara Alexandre de Bernay's förstlingsarbete. Densamma är ännu ej utgifven, men en tysk lärd har, efter hvad för mig af pålitlig person blifvit uppgifvet, börjat nödiga förarbeten för att kunna publicera den i en kritisk upplaga.

På sista sidan af samma volym finnes af annan och, för så vidt jag kan döma, något yngre hand en ballad upptecknad, som jag här går att meddela. Att med full visshet påstå, att denna ballad aldrig blifvit offentliggjord i tryck, är vanskligt, då man besinnar, huru ytterst svårt det är att, då det gäller den äldre franska poetiska litteraturen och i all synnerhet kortare dikter inom densamma, kunna anträffa och genomsöka alla de publikationer, der en sådan kunde vara insmugen; till och med i Paris är detta en oviss och kinkig uppgift. Emedlertid har jag ej lyckats anträffa den i för mig tillgängliga samlingar af äldre fransk lyrik, hvarföre jag antager, att den ännu är outgifven, och detta så mycket hellre, som jag har allt skäl förmoda, att detta är

den enda texten, i hvilken den ännu är befintlig, då jag, utan att finna densamma, efter kataloger genomgått nästan alla de handskrifter, innehållande smärre lyriska dikter, hvilka finnas omnämda af Prof. Bartsch i inledningen till hans „Altfranzösische Romanzen und Pastourellen“.

Något större poetiskt värde kan jag ej tillerkänna denna lilla dikt, men den har dock synts mig förtjena att blifva offentliggjord, isynnerhet nu då intresset för det nordliga Frankrikes äldre lyriska poesi blifvit större och flera bland de mest framstående forskarne inom medeltidens litteratur deråt egna en serskilt uppmärksamhet; vidare är den från språklig synpunkt långt ifrån utan intresse, ehuruväl detta något minskas af den omständigheten, att dess här föreliggande redaktion är föga omsorgsfull; ty att man här har att göra med en från originalet ganska aflägsen kopia torde vara lätt att finna. Härom vittnar den i ögonen fallande ojemnheten i rättskrifning, som tydligen uppkommit af en mer eller mindre medveten tendens hos kopisterna att modernisera åtskilliga äldre former, under det att de ej gifvit sig tid att fullständigt genomföra sin ortografi. Så t. ex. är i versarna 18 och 36 den äldre burgundiska infinitivändelsen *eir* bibehållen i orden *crieir* och *gardeir*, hvilken öfverallt annars fått ge vika för den af högspråket antagna ändelsen *er*; vidare förekommer stor inkonsequens i användandet af digrafen *ou*, antagligen föranledd deraf, att i det burgundiska originalet i dess ställe förekommit enkelt *o*. Dessa båda egenheter visa tydligen, att dikten ursprungligen är skrifven på den burgundiska dialekten, hvilket äfven märkes af andra formela kännetecken såsom: att i part. passé af första conjugationen ändelsen är *ei* i st. f. *é*, v. 1 *donei*; att *g* användes för att uttrycka nasalljud, vv. 4 och 8 *maig* och *antaig*; att i 3 pers. sing. presens *d* finale hårdnar till *t*, v. 21 *quit* af *quider*; att i v. 2 formen *leu* förekommer i st. f. *lieu*, torde äfven efter Littré få räknas såsom ett kännetecken på denna dialekt.

Med afseende på dess metriska anordning saknar denna ballad ej heller ett visst intresse, alldenstund det för densamma uppställda mönster tyckes vara ganska sällsynt. Den

består af fem nioradiga strofer och en envoi på fyra rader, hvars rimföljd motsvarar strofernas sista hälft. Hvarje rad utgöres af tio hörbara stafvelser, och rimmen äro allesammans manliga. Alla stroferna hafva samma rim, hvilka komma i följande ordning: *a, b, a, b, b, c, c, d, d.* Att de tre infinitivändelserna med manligt slutfall *er, ir* och *oir* samtliga ingå i rimföljden kan äfven förtjena anmärkas, då detta visar, att författaren sökt beqväma och lättfunna rimslut och sålunda ej kan göra anspråk på något större konstnärskap. Bland mig tillgängliga samlingar har jag ej funnit någon ballad eller chanson, som till sin metriska byggnad fullständigt öfverensstämmer med denna, men vill dock påpeka följande såsom densamma nära stående. I Prof. A. von Keller's „Romvart“ finnes sid. 247 upptecknad en ur handskr. 1490 af Bibliotheca reginensis i Vatikanen hemtad chanson af le Châtelain de Couci, som likaledes utgöres af nioradiga strofer med tio stafvelser i raden, der rimföljden är densamma som här, med den skillnad likväl, att i de olika stroferna rimmen ej äro desamma, hvilket äfven är fallet med en för öfrigt öfverensstämmande chanson af Raoul de Soissons, hvilken förekommer i det från Crapelet's officin utgifna arbetet „Les poètes français depuis le XIIe siècle jusqu'à Malherbe“. Ur ofvannämda handskrift har Prof. v. Keller vidare meddelat en ballad, der tillskrifven Jean le Petit, i hvilken strofer och envoi ha samma meter som denna, om man undantager, att i stroferna den femte raden, tredje *b*-rimmet, saknas. I den stora chansonhandskriften nro 289 på stadsbiblioteket i Bern, hvilken af J. Brakelmann i Herrig's Archiv banden 41, 42 och 43 blifvit fullständigt meddelad, med undantag blott för det, som Wackernagel redan förut offentliggjort i sin „Altfranzösische Lieder“, finnas några, hvilkas meter påminner om dennas, så isynnerhet nro 26, af Raoul de Soissons, och nro 112, en jeu-parti tillskrifven Pierre de Belmarcais, samt ytterligare några andra, der öfverensstämmelsen är mindre. Af alla kommer Charles d'Orléans densamma närmast i sin *Ballade sur la mort de sa dame,* der enda skillnaden är, att de två sista rimmen ha följande ordning:

c, d, d, c. Inom den provençalska litteraturen finnes i Raynouard's „Lexique roman" delen I, sid. 462 anförd en dikt af Pierre Cardinal, der vi igenfinna samma meter, blott att *b*-rimmet der återkommer i vv. 8 och 9, sålunda ej mindre än fem gånger i hvarje strof.

Jag öfvergår nu till meddelandet af sjelfva texten och beledsagar densamma med de anmärkningar, till hvilka jag vid dess granskning tyckt mig finna anledning.

He duex d'amours, qui m'as donei uoloir
Aspre et hardi d'amer an leu hautain,
Por quoi m'as tu tollu mon franc pouoir,
Qu'a ma dame, qui je serf soir a maig,
Aseruirai de fin cuer anterain?
Ne puez a moins mon pancer reiair?
Lairais me tu de tele mort morir?
Oste me tost l'autaig uoloir d'amer,
Ou tu me ran lou pouoir de parler.

Se ie de toi pausse droit auoir,
Ie m'an plainsisse auant hui que demain,
Car li plusour me tesmoignent pour uoir
Que la belle que ie de fin cuer ainz,
Ai si de biens le cuer et le cors plain
Que riens n'an pert qui ne uaigne a plaisir.
Las a moi font tuit, sui fait esbaiir.
Se ces tors faiz, ne me fais amender,
Je te ferai tes oublees crieir.

Haij con tu me faiz souuent doloir,
Commant as tu le cuer si tres uillain,
Que tu me poins, et quant ie quit mouoir,
Si me refierz an la gorge dou frein.
Por ton ennui feroies tu Gauuig,
S'il reuiuoit, de fin corroz partir.

Me ne me plain, puis me fai porsaillir,
Quant besoinz iert asiut, pourrai durer
Et tout ades a chamin amender.

Tu pances tant as autres esmouoir
A toi servir, que moi, qu'a toi me tain,
As mis, ce croi, dou tout an nonchaloir,
Si que i'an sant mon martire prochain;
Si ne uoi ie t'onnour ne ton gaain,
Car je pris plus celui qui set garnir
Ce que pris ai, si quis le puest tenir,
Que celui qui uai allours conquester,
Apert ice, que il deuroit gardeir.

Ie pans souent qui ie porra faire hoir
De mon desir, car ie sai de certain
Que ie n'ai cuer qui peusse receuoir
Son escondit, et d'autre part an vain
Ai trasuallie, s'ai droit, se ie m'an plain,
Quar ie ne puis l'un ne l'autre soffrir;
Si fais mon las e doin le mien dessir
A celui qui ma dame uuelt amer,
Car nus autres nou pouroit andurer.

Paour de mor me fait le cuer fremir.
Non pas pour tant que doutoie a morir,
Mais pour ice qu'il m'est ouurai cesser
De uos amer, ai un autre angresser.

Anmärkningar

v. 1. *Duex* — Stephens i sin redan omnämda katalog citerar orätt *ducr*; A. Geffroy, som i en i „Archives des missions scientifiques et littéraires“ delen IV införd rapport sid. 285 omnämner ifragavarande handskrift, citerar likaledes orätt *diex*. I texten står tydligt *duex*, hvilket icke

behöfver uppfattas såsom felskrifning för *diex*, ehuru detta ord visserligen gåfve en bättre och lättare mening, ty på samma sätt som man finner formen *iex* jemte *eulz*, nu *yeux*, kan här *duex* stå för *duelz* eller *duels*, nu *deuil*. *Duex d'amours* blefve alltså att återge med kärleksqval.

v. 4. *Qui* — Här dativobjekt, hvilket i det äldre språket vanligen återgafs med *cui*; för öfrigt gjordes framför följande vokal ingen bestämd skillnad mellan *qu* och *cu*.

v. 4. *Serf* — Att *d* finale i burg. dialekten hårdnar till *t*, är redan i inledningen påpekadt. Vi ha här ett exempel på hurusom *v* efter samma lag öfvergått till *f*. Framför det flexiviska *s*, som sedermera tillkom, blef det deremot stumt och bortföll slutligen, och så har i det moderna språket formen *sers* trädt i stället för *serf*.

v. 5. *Anterain* — Vanliga formen är *enterin* — enl. Scheler af en antagen form *integrinus* —; men i analogi dermed, att t. ex. *hautain* ibland finnes skrifvet *hautin* kan, för att få rimorden äfven till det yttre lika, här *ain* blifvit användt i st. f. *in*. I det moderna språket finnes ännu ett ord *nourrain* af *nutrimen*, der sålunda nasalt *ai* uppkommit ur *i*.

v. 6. *Reiair* — Kan svårligen vara något annat än det fordom förekommande *regehir* eller *rejehir*, hvars betydelse är bekänna, yppa.

v. 6. *Pancer*, v. 28. *Pances*, v. 37. *Pans* visa en ganska konsequent, ehuru mindre vanlig, rättskrifning för verbet *penser*.

v. 6. *A moins* — Att här ej står *au moins*, får kanske uppfattas som felskrifning.

v. 7. *Lairais* — Här 2 pers. sing. futurum. Ett af kännetecknen på den burg. dialekten är att i st. f. *a* till och med i verbaländelser använda *ai*, hvarpå vi längre fram få flera exempel.

v. 7. *Tele* — Scheler i sin edition af Baudouin de Condé sid. 380 påpekar, att alltifrån det 13de seklet adjektiverna *tel*, *quel*, *grant* och *fort* ganska ofta anträffas med det fem. stumma *e*, i motsats mot hvad annars är fallet med adjektiver bildade från latinska sådana utan serskilt form för genus femininum.

v. 9. *Tu me ran* — Att man här har att göra med en verklig imperativform är tydligt. Det sällsynta förhållandet, att subjektet är utsatt, och deraf följande, att objektet föregår verbet, beror derpå, att denna imperativsats står i motsats mot den föregående *oste me tost.*

v. 10. *Pausse*, v. 39. *Peusse* — I v. 10 kunde man möjligen läsa *pousse*, hvilket är en jemte *peusse* förekommande ursprungligare form; *a* i st. f. *e* eller *o* kan deremot ej vara annat än ett skriffel.

v. 10. *Avoir droit de qqn.* = få rätt emot någon.

v. 11. *Plainsisse* — Att i hypothetisk satsföljd i både hufvudsats och bisats använda modus conjunctivus, såsom här är fallet, var i det äldre språket långt ifrån ovanligt. Egendomligt är, att det nuvarande språkbruket så bestämdt skilt sig från det i öfriga romanska språk förherrskande, nämligen att i vilkorsatsen använda conjunctivus; i hufvudsatsen deremot är conditionalis öfverallt regel.

v. 13. *Ainz* — (Se nedan v. 34 s. v. *quis*).

vv. 14 och 34. *Ai* — Tydligen 3 p. sing. pres. af *avoir*, hvilket ger oss et nytt bevis på den i burg. dialekten genomgående tendensen att i st. f. *a* använda *ai*. Vidare är att observera, att *ai* här bibehållits, oaktadt det finala *t* redan bortfallit, hvarpå jag för detta verbum ej sett något annat exempel. Alldeles samma är v. 35 förhållandet med *vai*, som der står för *vait* eller *va*. I de af Diez utgifna texterna *La passion du Christ* och *La vie de Saint-Léger* finner man dock flera exempel på just denna form. I sin i första årgången af *Romania* införda edition af den sist nämda texten har Prof. Gaston Paris rättat det i handskriften tre gånger förekommande *vai* till *vait* under förklaring, att den förra formen ej är fransysk. Utan att vilja med bestämdhet jäfva en med full rätt så ansedd auktoritet som Prof. Paris, är jag dock, med stöd af redan anträffade exempel, snarare böjd att antaga, att såväl *ai* som *vai* äro sparsamt brukade mellanformer mellan *ait* och *a*, *vait* och *va*. Jmfr. vidare *estouurai* v. 48.

v. 16. *Las a moi font*, v. 43. *Fais mon las* — Dessa båda hvarandra nära stående talesätt har jag ingenstädes funnit

omnämda. och har ej heller sjelf för dem lyckats finna någon fullt tillfredsställande förklaring. Att *las* här är adjektivet *las*, *lasse* substantiviskt användt, tyckes mig vara klart, och på en sådan användning deraf lemnar Jaubert i „Glossaire du centre de la France" exempel i talesätten *en avoir tout son las* och *marcher le las*, i hvilka betydelsen trött ännu är alldeles påtaglig. I de båda här föreliggande talesätten är den deremot mindre tydlig; men i det äldre språket brukades detta ord mycket och i skiftande bemärkelser, såsom uppgifven, olycklig, eländig, hvarföre man, synes det mig, skulle kunna förklara *faire las à qqn.* med bringa någon till det yttersta och *faire son las* med förklara sig öfvervunnen, gifva sig.

v. 16. *Tuit* — Konstruktionen blefve påtagligen ledigare, om man finge räkna *tuit* till den följande satsen; men som jag aldrig sett något exempel derpå, att denna form förekommer i singularis, vågar jag det icke.

v. 16. *Esbaiir* — På konstruktionen *faire esbahir* = slå med häpnad, öfverväldiga anför Littré ett exempel hemtadt från le Châtelain de Couci.

v. 17. *Amender* — Enligt Littré hade detta verbum fordom betydelsen fälla till böter. Likasom strofens två första rader är äfven detta uttryck hemtadt från den juridiska stilen, och meningen blir: om du tillfogar mig sådan orätt, bör du ej låta mig ytterligare lida.

v. 18. *Je te ferai tes oublees crieir* — Hvad detta talesätt egentligen skall betyda, kan jag ej afgöra. *Oublee*, nu *oublie*, betyder dels hostia dels tunnrå, ett bakverk, som mycket brukades i Frankrike under medeltiden och jemte annat ätbart af skattskyldige erlades under benämningen *droit d'oublee* eller *oubliage*. Att ropa ut tunnrån till salu, *crier des oublies*, var äfven vanligt och gjordes isynnerhet om qvällarne af unga pojkar, *oublieurs*, som sprungo omkring på gatorna och i husen och vunno en viss ryktbarhet för den odygd de tillställde. Det här föreliggande talesättet kan nu ha afseende på någondera af dessa omständigheter, utan att jag derföre vågar föreslå någon bestämd tolkning.

v. 23. *Gauuig* — I motsats mot hvad v. 5 är fallet med *anterain*, der för de corresponderande rimorden den nasala ändelsen *in*, burg. *ig*, blifvit utbytt mot *ain*, finna vi här denna form just i rimmet, oaktadt att *Gauuain* är den vanligen använda. Att här detta namn förekommer, är ett ytterligare bevis på, huru allmänt kända och beundrade konung Arthur och hans riddare på den tiden voro.

v. 24. *Partir* — Scheler i sitt glossarium till Froissart anför ett exempel, der *se partir* har betydelsen spricka, crever, hvilken äfven här tyckes vara gifven. Att med bestämdhet säga, att här detta verbum är intransitivt, är vanskligt, då efter verbet *faire* den följande infinitivens reflexiva pronomen gerna faller bort.

vv. 25—27. — Dessa tre rader tyckas af kopisterna ha blifvit vanställda, ty de lemna nu ingen begriplig mening.

v. 28. *As autres esmouoir* — Ett nytt exempel på den till infinitiven hörande prepositionens sammansmältning med objektsordets artikel. Se härom Diez Gramm. III, 460 och der anförda arbete.

v. 29. *Qu'a toi me tain* — Angående *que* såsom subjekt se Burguy Gramm. I, 161.

v. 30. *Dou tout* — Liksom ännu i dag dess motsvarande italienska form *del tutto*, begagnas här detta adverbial affirmativt, då det deremot i den moderna franskan endast förekommer i nekande satser.

v. 34. *Quis* — Den af Scheler i hans edition af Baudouin de Condé sid. 392 framställda iakttagelsen, att i 1 pers. sing. pres. ind. finalt *d* eller *t* inom den dialekt, med hvilken han der har att göra, den picardiska, stundom ersättes af *c*, kan äfven tillämpas på den burg. dialekten, blott att man utbyter *c* mot *s*. Detta har också Burguy omnämt i sin grammatik I, 216, men inskränker det till finalt *d* föreganget af nasal. Efter denna regel blir alltså den ifrågavarande formen af verbet *cuider* eller *quider* i burg. dialekt *cuis* eller *quis*, hvilken äfven står anförd i Roquefort's glossarium. Men jemte denna form finnes äfven en annan utan *s*, der *d* enligt regeln för final konsonant hårdnat

till *t*, på hvilken form *cuit* eller *quit* vi i föreliggande text v. 21 äfven ha ett exempel.

Det v. 13 förekommande *ainz* är äfven en sådan sigmatisk form, ehuru *s* der ej ersätter stammens final utan tillagts efter densamma, hvarpå Scheler på anfördt ställe äfven ger exempel.

Som detta *s* ej konsequent återkommer i conjunctivus, är det här föreliggande fallet ej att sammanblanda med det hos Diez II, 236 utredda.

v. 34. *Puest* — Denna form af verbet *pouvoir*, om hvilken man här kan vara tveksam, huruvida den bör uppfattas som 3 pers. sing. pres. af indicativen eller af conjunctiven, tyckes vara mycket sällsynt, ty jag har blott en enda gång funnit den citerad, nämligen af Burguy i en not sid. 53 2dra delen af hans grammatik, sista upplagan. Sjelf förklarar han sig der oviss, om han bör antaga den vara helt enkelt skriffel för *peust* eller en picardisk form af pres. conj. Skriffel för *peust* kan den ej vara, då den tydligen är enstafvig, och jag kan ej heller finna någon grund att uppfatta den som en specifikt picardisk form; då ligger väl närmare att förklara den såsom en parallelform til *puist* äfven inom den burgundiska dialektgruppen.

v. 35. *Vai* — Jmfr. *ai* vv. 14 och 34.

v. 36. *Que* — Att framför detta relativ correlatet *ce* utelemnades, är långt ifrån ovanligt, och såväl Orelli som äfven Burguy ge derpå flera exempel.

v. 37. *Porra* — Oaktadt den redan hos burg. dialekten påpekade böjelsen att diftongera *a* till *ai*, finner man ibland exempel derpå, att 1 pers. sing. futurum ändas på *a* i st. f. *ai*; så i Gerars de Viane, som af Diez serskilt påpekas som en god källa för denna dialekt, heter det v. 379 *ie i moinra mil chevaliers armeiz*, under det att i detta fall såväl der som i denna text ändelsen *ai* eljest användes.

v. 45. *Nou* — Denna genom sammandragning af *ne* och *le* bildade form är ganska vanlig.

v. 46. *Mor*, v. 7. *Mort* — Att *t* i combinationen *rt* tidigt blef stumt, derpå se vi här i den vacklande rättskrifningen

af detta ord ett exempel liknande det, *per* i st. f. *pert*. som Wackernagel anför sid. 125 „Altfranzösische Lieder".

v. 47. *Doutoie* — Man skulle här efter *non pas que* väntat conjunctivus, men i gammalfranskan var bruket af denna modus på långt när icke stadgadt. Att här imperfectum i st. f. presens blifvit användt, ger dock uttrycket en modal skiftning.

v. 48. *Est ouurai* — Kopisten har här tydligen gjort två ord af ett, så att det bör läsas *estouurai*, som af det i gammalfranskan ofta förekommande opers. verbet *estovoir* l. *estouvoir* = *falloir* är 3 pers. sing. fut. med det redan förut påpekade *ai* för *a*; jmfr. *Ai* vv. 14 och 34, samt *Vai* v. 35. — Angående detta verbs ursprung ur det latinska *est opus* se Prof. A. Toblers lika sinnrika som djerfva härledning, meddelad i Kuhn's Zeitschrift XXIII, h. 4., hvilken dock icke ännu blifvit allmänt antagen.

v. 49. *Angresser* — Denna enligt Diez från adjektivet *engrès* bildade infinitiv, står här substantiviskt begagnad, på hvilken användning jag ej känner något annat exempel än detta. Dess betydelse afviker äfven från den vanligen angifna, anfalla, som här ej alls passar. Adjektivet *engrès* har jemte betydelsen häftig äfven den af begärlig, hvilket tydligt framgår af ett ställe hos Joinville kap. 133 och andra af Raynouard i „Lexique roman" anförda exempel. Från denna kommer man direkt till den här för verbet passande, begära, åstunda, hvilken i substantivisk användning blefve åstundan. Såsom verbum tyckes detta ord alldeles ha försvunnit ur språket; men adjektivet *engrès* fortlefver ännu i Bourgogne enligt Mignard och i Champagne enligt Tarbé. Dess härledning tyckes ännu icke vara fullt utredd; Roquefort anger såsom stamord *ingruens*, Diez nämner med tvekan *agrestis*, Scheler slutligen föreslår i Baudouin de Condé sid. 491 *ingressus*, ett stamord som äfven Mignard, ehuru obestämd, påpekar, hvilket äfven bland alla synes det antagligaste.

Fragmenter af et Sallust-håndskrift i det norske rigsarkiv.

Af Ingvald Undset.

I Langes „Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur", første årgang (1847) har prof. P. A. Munch givet en meddelelse om „Levninger af norsk Oldliteratur", som dengang nylig var opdagede i det norske rigsarkiv (pag. 25—52)[1]. Ved fogedregnskaberne fra tiden mellem 1580—1640 fandt man, at der til deres sammenheftning næsten stadig var benyttet større eller mindre stykker af gamle beskrevne pergamentsblade, for det meste hidrørende fra latinske bøger af religiøst indhold, men også i betydelig mængde fra bøger på det gamle norske sprog, lov- og sagahåndskrifter; det er især disse, hvorom afhandlingen giver oplysninger. Ved samme anledning fandtes også nogle brudstykker af et håndskrift af Sallusts Jugurtha; da dette før ei har været omtalt, og det er den eneste i Norge fra middelalderen opbevarede håndskriftlige levning af den gamle klassiske literatur, og da dets skæbne frembyder nogen interesse, har jeg villet meddele en kort notis derom.

Fragmenterne hidrører fra et pergamentshåndskrift i kvart-format og er følgende:

1. To sammenhørende stykker af et blad, udgørende de 9 nederste linier på hver side og indeholdende dele af Jugurtha kap. 56—57.
2. a) To sammenhængende stykker, udgørende det meste af to i ryggen sammenhængende blade, læggets 2det og 7de blad; b) to stykker, der tilsammen udgør et fuldstændigt blad, der, som textmassen viser, har været samme lægs 4de blad; c) to stykker, ligeledes et fuldstændigt blad, det 8de i dette læg. 2det blad begynder

[1]) I „Samlede Afhandlinger, udgivne ved Dr. Gustav Storm" I. pag. 273—295.

i kap. 84, 1 med |cepisse. Alia *præ*terea mang*ni*fica . .; 8de ender i 93, 2 med . . . dies *et* noctes ęstuans agitaret| . .

3. To små brudstykker af næste lægs andet blad, indeholdende dele af kap. 94 og 95.
4. To stykker, udgørende det meste af samme lægs 6te blad og indeholdende kap. 101, 8 — 102, 12.
5. To stykker af samme lægs 8de blad; oventil er et par linier klippede bort, nedentil flere, så at kun 10 er levnede; indholdet er af kap. 104—106.

Håndskriftets blade er $9^1/_2''$ høie, $7''$ brede og indeholder 24 linier på siden; som det af de under 2 nævnte brudstykker kan sees, har det været inddelt i læg på 8 blade; ved en beregning af textmassen findes, at Jugurtha har været skrevet på omtr. 60 blade, $7^1/_2$ læg. Det er skrevet med minuskler af en smuk og sikker hånd, på fint hvidt pergament, — sikkert ikke i Norden; det er utvivlsomt indført fra udlandet. Ved begyndelsen af et kapitel er det første bogstav i almindelighed skrevet med rødt, dog ikke rykket udenfor linien eller malet større end de øvrige; alle store bogstaver (efter punktum) er gennemstrøgne med en rød streg. Efter skriftarten må håndskriftet henføres til det 13de århundrede[1]), snarest til århundredets anden halvdel. For at nævne et par exempler, så har *a* endnu stadig den unciale form ꞇ, aldrig den gennemstrøgne, der opkommer ved denne tid og bliver den almindelige i det 14de årh.; *d* har gennemgående den allerede i 11te årh. optagne unciale form med stregen tilbagebøiet, ꝺ, men på to steder i de levnede stykker findes det endnu med lige streg, *d*; *ii* skrives stadig med to streger, *íí*; *s* har i enden af ord den fra 12te årh. forekommende form med hage, ꞩ. Forkortningerne er de almindelige; *con* i sammensætninger betegnes næsten

---

[1]) Ved bestemmelsen af håndens alder har jeg navnlig støttet mig til Wattenbach, Anleitung zur lateinischen Palæographie. Jeg har også sammenlignet de hos O. Clason, Eine Sallust-Handschrift aus der Rostocker Universitäts-Bibliothek (Fleckeisens Jahrbücher für classische Philologie, 7ter Supplementband, pag. 247—304), angivne palæografiske kriterier.

stadig ved ꝯ. — På nogle steder findes der i margen tilføiet rettelser eller varianter med en senere hånd. Som prøve på håndskriftets ortografi kan anføres: *pungnare*, *ingnavia* o. s. v., *nichil*, *michi* o. s. v., *Affrica*, *negocium*, *milicia*, *inmensus*, *cohercitus*, *Sylla* og *Silla* (for Sulla), *ymagines*, *hyemes*; *ae* gengives oftest ę, men undertiden også *e*; der skrives altid *vult*, *adversus*, *libet*, *ambiendo* etc. (ikke *volt*, *advorsus* etc.); i genit. neutr. stadig *negocii*, *precii* o. s. v.; et par steder findes *tempuc* (for tempus).

Ved en kollationering har jeg søgt at bestemme dets slægtskabsforhold til de bekendte Sallust-håndskrifter[1]). Det viser sig da straks at høre til de yngre håndskrifter, der har den store lakune i Jugurtha kap. 103—112 udfyldt, og blandt disse slutter det sig ganske til de yngre Pariserhåndskrifter, der grupperer sig om cod. Paris. no. 5752 (Dietsch's p^1), fra 13de årh. På omtr. 50 steder i de levnede fragmenter, hvor dets text afviger fra vulgata, giver det læsemåder, som i almindelighed genfindes i gruppen p^1 p^3 p^6 etc. Nærmest synes det at stå p^1; på 2 steder giver det en textform, der forøvrigt kun genfindes i p^1; denne samstemmighed kan dog være tilfældig og deraf tør således ei straks sluttes, at vort håndskrift er en afskrift af dette; overensstemmelsen består nemlig her kun i ordstillingen, og denne varieres i disse yngre interpolerede håndskrifter ofte på mangfoldige måder. På mange steder giver vort håndskrift læsemåder, som ikke genfindes i noget andet af de hos Dietsch anførte. Disse læsemåder viser sig dog altid at være værdiløse og er enten ligefremme feil eller består i tilsætninger og omstillinger af ordfølgen, stadig, som man kan iagttage, foretagne for at gøre sproget lettere og tydeligere,

[1]) Om Sallust-håndskrifterne og deres klassificering se K. L. Roth i Rheinisches Museum, Neue Folge, IX, pag. 129—135, Dietsch i hans store udgave (Lipsiæ 1858) vol. I, commentationes, cap. 1, samt det nyeste og bedste af H. Jordan, „Bemerkungen zur Kritik des Sallustius" i Hermes I, pag. 229—250. Jeg har måttet benytte Dietsch's angivelser af de forskellige håndskrifters læsemåder, uagtet Jordan har påvist, at de oftere ei er ganske korrekte; på det ovenfor angivne hovedresultat vil dog enkeltvise unøiagtigheder hos ham ei kunne have indflydelse.

mere middelaldersk „grammatikalsk“ skole-latin. Vi finder således stadig, at ellipse af verbet *sum* er udfyldt; ved oratio obliqva tilføies gerne *dixit* eller *dicebat*, ved mange ablativer er præpositionen sat til, ved genetiver sættes gerne det styrende ord foran, ligeledes hovedordet ved duo ablativi o. s. v. Håndskriftet er visselig derfor at betragte som istandbragt til skolebrug ved undervisningen i latin; vi ved, at Sallust vistnok var den i middelalderens klosterskoler mest læste af alle klassiske forfattere[1]).

Fragmenterne er altså ganske uden filologisk værd. Hvad der imidlertid giver dem nogen interesse, er, at man, som jeg tror, med temmelig stor sandsynlighed kan påvise, hvor håndskriftet har hørt hjemme, og at dets skæbne kaster en smule lys over forekomsten af de øvrige gamle bogleyninger, der er bevarede på lignende måde.

Stykkerne no. 1 fandtes ved regnskaber for Throndhjems gårds len fra 1621, de under 2 nævnte ved de samme regnskaber for 1624; no. 3 ved regnskaberne for Fosen for 1632, no. 4 ved de samme for 1624 og no. 5 ved regnskaberne for Bjugnen, Stjørn og Åfjorden etc. for 1624. Heraf synes at fremgå, at håndskriftet har henligget på lensherrens kontor i Throndhjem, og at regnskaberne først fik denne pergamentsindheftning ved at passere derigennem og ei var forsynede dermed allerede af vedkommende fogder. Stykkerne no. 3 har rimeligvis først en tid været benyttede til et hefte, der tilhørte selve kontoret; således må man forklare sig, at de findes ved regnskaber, der er 8 år yngre end de, hvortil de dermed så nær sammenhørende 4 og 5 er heftede. Det må herefter vel ansees rimeligst, at også de øvrige fragmenter, såvel af latinske håndskrifter som af lovbøger og sagaer på landets eget sprog, der fra tidsrummet 1580—1640 i så talrig mængde forekommer ved regnskaber fra landets forskelligste egne, på samme måde først er vedheftede på hovedlenenes kontorer, gennem hvilke regnskaberne skulde indsendes. Man tør derfor vistnok ikke af deres så hyppige forekomst, tilsyneladende fra sagodtsom alle kanter af landet og selv fra

[1]) Slg. Dietsch. l. c. pag. 12

temmelig afsidesliggende distrikter, drage så stærke slutninger med hensyn til en i middelalderen blandt folket „cirkulerende masse" af lovbøger og sagahåndskrifter, som prof. P. A. Munch i anførte afhandling pag. 47 ff. har troet at kunne gøre. Det meste skriver sig utvivlsomt fra klosterbibliotekerne, hvis levninger vistnok, da klostrene blev ophævede og deres gods gjort til len, kom til at følge disse[1]).

I Throndhjem fandtes i middelalderen den betydeligste bogsamling ved domkapitlet; den blev opbevaret i domkirken i den lille bygning, der nu almindelig kaldes kapitlet. Den skal have indeholdt mange og sjeldne bøger[2]), men fik ved reformationstiden en sørgelig skæbne, idet den danske Otto Stigssøn på hevntoget i 1532 lod en mængde bøger og breve opbrænde ude på kirkegården[3]). I kapitlets kopibog, der nu findes i den Arne-Magnæanske samling (perg. no. 332 fol.), findes der fol. 1b—2b en fortegnelse over den levning af dette bibliotek, som endnu ved 1550 fandtes i kapitlet[4]). Blandt nogle andre klassikere nævnes også her en „*Sallustius de bello Jugurtino*". Der synes mig ei at kunne være tvivl om, at det netop er dette exemplar, hvoraf de her omtalte fragmenter er levninger. I løbet af de følgende halvhundrede år, da man begyndte at opklippe de gamle pergamentsbøger for at anvende dem i førnævnte praktiske øiemed, fandt vistnok adskillige af de i kapitlet levnede bøger veien over til den nærliggende gamle erkebispegård, hvor lensherren for det throndhjemske nu residerede, og hvor de så godt kunde komme „til nytte"; blandt dem da vistnok også vor Sallust.

---

[1]) Slg. Lange, De norske Klostres Historie, pag. 141 ff. (2den udg.). Også i Danmark blev i dette tidsrum de gamle bogsamlinger tilintetgjorte på lignende måde, idet pergamentet anvendtes til indbinding og til fyrværkerisager. Slg. bl. andre O. Nielsen i Ny kirkehistoriske Samlinger III, pag. 435—448.

[2]) Slg. Schøning, Throndhjems Domkirkes Beskrivelse, pag. 37 ff. Blandt andre mærkeligheder skal der have været et fuldstændigt exemplar af Livius; det skal være bleven bragt til Bremen, men dets videre skæbne er ubekendt. Erasmus Rotterodamus kendte det af omtale; slg. Schøning, l. c. og anhang p. 90 f.

[3]) Slng. L. Daae i Norsk hist. Tidsskrift III, pag. 308.

[4]) Fortegnelsen er trykt hos Schøning, l. c. pag. 38—41.

Håndskriftet har, som denne gamle angivelse viser, vistnok alene indeholdt Jugurtha; forøvrigt finder man næsten altid Catilina og Jugurtha opbevarede sammen. Det er formodentlig bragt hjem til Nidaros af en eller anden geistlig, der har studeret i fremmede lande, snarest fra selve Paris, hvis høiskole i hine tider endnu var temmelig hyppig besøgt af Nordboer, og hvor vi nu finder handskriftets nærmeste slægtninge.

Den klassiske literatur blev temmelig tidlig kendt og læst i Nordens klostre; Thjodrek munk i Nidaros (ved 1150) citerer således adskillige af de gamle forfattere, hvoraf vistnok altså allerede på hans tid håndskrifter var bragt did op. Han citerer dog ei Sallust. At denne forfatter dog også i Norden var meget skattet og læst i middelalderen, sees deraf, at der er os levnet islandske oversættelser af hans værker i „Rómverja-sögur" (udgivne af K. Gislason i „44 Prøver" pag. 108—386). Denne overførelse synes foretagen i begyndelsen af 14de århundrede. I begge håndskrifter og redaktioner, hvori den er bevaret (Cod. Arn. Magn. 226 fol. og 595 A—B 4to), findes Jugurtha gengivet foran Catilina, og det har da vel også været således i det eller de latinske handskrifter, der ligger til grund, — hvis man ei vil antage, at oversætteren har haft for sig særskilte handskrifter af hvert af disse to værker, saledes som vor codex Nidarosiensis kunde bringe os til at tænke på. At komme efter, hvorfra den textkilde stammer, der ligger til grund for oversættelsen, lader sig ei gøre, da gengivelsen ofte er temmelig fri; man vil dog straks se, at den har hørt til den gruppe yngre og interpolerede håndskrifter, der har den store lakune kap. 103—112 udfyldt.

Anmeldelse.

A. Krohn: Sokrates und Xenophon. Halle. R. Mühlmann. 1875. X + 179 s. 8.

Det var en Tid lang almindeligt at undervurdere det Bidrag til Kundskab om Sokrates, som indeholdes i Xenophons „Erindringer om Sokrates“. Man var blændet af den poetiske Glands, hvormed Platons Fremstillinger træde Læseren i Møde, og de, der syslede med hin gaadefulde Personlighed, dvælede med Forkjærlighed ved de platoniske Kilder, hvorfra man kunde hente et idealt udpræget Billede, medens Xenophon kun syntes at byde Hverdagslivets Prosa. S. Kierkegaard sagde endog om Xenophon, at han som en Kræmmer havde pruttet sig sin Sokrates til. Men hvoraf kunde man vide, at de platoniske Dialogers Sokrates er den historisk virkelige? Og maa en historisk Opfattelse ikke særlig have sin Opmærksomhed rettet paa en Fremstilling, som bærer den prosaiske Ædrueligheds Præg, og som nok kan have afstumpet enkelte Pointer, misforstaaet og trivialiseret enkelte Ytringer, men som dog helt igjennem søger at forholde sig refererende og beskrivende? Denne Betragtning har ganske vist allerede ført til større Opmærksomhed for Xenophons nævnte Skrift som Kilde til Kundskab om Sokrates; Forskere som K. F. Hermann og Zeller have i denne Henseende korrigeret deres Forgængeres Ensidighed. Men af Mangel paa Sympathi med Xenophons litterære Personlighed har man ikke endnu søgt at danne sig et sammenhængende Billede af ham i hans Forhold til Sokrates, ikke grundig nok undersøgt Forholdet mellem hans og Platons Fremstillinger i det Enkelte eller imellem de enkelte Dele af Xenophons egen Fremstilling. Forf. af det foreliggende Skrift har stillet sig denne Opgave. Han vil lade Xenophon komme til sin fulde Ret; men dette nødvendiggjør efter hans Mening en Række af indgribende Amputationer, hvorved der af det Skrift, vi nu læse under Navn af „Erindringer om Sokrates“, og som bestaaer af 39 Kapitler, kun bliver omtrent 6 Kapitler tilbage. Det ses altsaa, at Forf. egentlig deler Xenophons Foragteres Mening om „Apomnemoneumata“, kun at det formentlig Usokratiske i dette Skrift efter hans Mening ikke skriver sig fra Xenophon. Revolution og Reaktion ere her som saa ofte enige i mange Ting.

Forf.'s Fremstillingsmaade er klar og livlig; kun forfalder han ikke sjeldent til temmelig søgte verdenshistoriske Betragtninger og forvexler, som det ofte er Tilfældet med historiske Kritikere, sin egen Fortrolighed med den Opfattelse, han vil konstruere, med dens historiske Gyldighed. Det maa fremhæves, at hans Opfattelse af Xenophons Betydning som Sokratiker staaer i Forbindelse med en eiendommelig

Opfattelse af en hel Række andre Punkter indenfor den græske Philosophis Historie, som det er hans Hensigt til sin Tid at forelægge Offentligheden.

Forf. begynder med et Angreb paa Ægtheden af „Erindringernes“ 1ste Bog 4de Kapitel, hvor Sokrates søger at overbevise den skeptiske Aristodemos om Tilværelsen af et Forsyn, der ordner Alt til Menneskenes Bedste. Forf. mener, at dette Kapitel skriver sig fra en langt senere Tid og bærer Præg af stoiske Ideer, er „et smagfuldt Kompendium for stoisk Teleologi“, som ikke passer i Sokrates's Mund. De sproglige Grunde, han anfører herfor, synes han ikke selv at lægge Hovedvægten paa. At προτρέπεσθαι i § 1 bruges om den rent foreløbige Vækkelse i Modsætning til προάγειν om den fulde Indøvelse i det Gode, — at τὸ δαιμόνιον i § 2 bruges om Guddommen, hvorved „das δαιμόνιον des Sokrates regierende Weltmacht geworden ist“, — og at πρόνοια bruges absolut om det guddommelige Forsyn, medens Xenophon ellers kun bruger det i Betydningen Forsynlighed, det er Grunde, der vel ikke i sig selv kunde fælde Kapitlet. Men Hovedsagen er Forf.'s Paastand, at hele Diskussionen om Forsynet hører hjemme i en senere Tid, i Polemiken mellem Stoikerne og Epikuræerne. Iveren for at godtgjøre Guddommens Tilværelse ved Henvisning til Hensigtsmæssigheden i Naturen skal være Tegn paa en Tid, da Gudetroen var langt mere rokket end paa Sokrates's Tid, ligesom ogsaa Aristodemos's Tvivl om Guderne eller i det Mindste om deres Omsorg for Menneskene skal være af epikuræisk Oprindelse. Som om ikke ogsaa Sokrates's Tid havde Exempler paa Forkastelse af Gudetroen og af Gudernes Indgriben i Verdenslivet! Og hvad Aristodemos angaaer, da minder han, efter hvad der er bekjendt om ham, langt mere om Kynikerne end om Epikuræerne (smlgn. Begyndelsen af Platons Symposion); men ogsaa om Kynikerne vide vi, at de indtog en afgjort polemisk Stilling til Folkereligionen. Ogsaa Platon polemiserer (i 10de Bog af „Lovene“) mod saadanne, der enten ikke troede paa Gudernes Tilværelse eller dog mente, at de ikke havde med Verdens Styrelse at gjøre. Vi mangle saaledes ikke Tilknytningspunkter for en Dialog som den mellem Sokrates og Aristodemos i selve Sokrates's Tid. Men nu komme vi først til Forf.'s Hovedindvending, som er hentet fra selve Xenophons Beretning om Sokrates. I „Erindringernes“ 1ste Kapitel, som ganske bærer Præget af et xenophontisk Forsvarsskrift for Sokrates[1]), hævdes det med stort Eftertryk, at Sokrates ikke gav sig af med Spekulationer over Naturen, „hvorledes den af de Vise saakaldte Kosmos var opstaaet, og ved hvilke nødvendige Love de himmelske Bevægelser gaa for sig.“ Men naar

[1]) Krohn mener, ligesom Cobet og Dindorf, at dette Forsvarsskrift er rettet mod Polykrates's Angreb paa Sokrates efter dennes Død. Breitenbach søger at forsvare den tidligere almindelige Antagelse, at Xenophon med „Anklageren“ mener Meletos.

Sokrates nu udførligt og i det Enkelte havde søgt at godtgjøre Forsynets Virkelighed ved Hensigtsmæssigheden i Naturen, vilde han jo alligevel have havt en Viden om Naturens Sammenhæng. Allerede Diogenes fra Laërte har bemærket (II, 45): δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ φυσικῶν ὁ Σωκράτης διειλέχθαι, ὅπου γε καὶ περὶ προνοίας τινὰ διαλέγεται. Saa synes da hele Kap. 4 at staa i afgjort Strid med de bestemte Udtalelser i Kap. 1 § 11—16, hvor det siges, at Sokrates kun beskæftigede sig med ethiske, ikke med physiske Spørgsmaal. — Hertil maa bemærkes, at hvad der egentlig siges i 1ste Kap. er, at Sokrates vendte sig fra den tidligere mekaniske Physik; han ansaa det for umuligt at erkjende de Midler og Maader (ἀνάγκαι), hvorved Naturphænomenerne opstaa og bestaa; men herimod strider det ikke, at hans religiøse Tro ledte ham til ogsaa i Naturen at finde Tegn paa Gudernes Styrelse. Sokrates blev Ethikens Grundlægger ved at fordre, at Menneskets Handlen skulde udspringe af Indsigt, ikke af Tilfældet, og det maatte ligge ham nær at anlægge den samme Betragtningsmaade paa Naturen. Det er i det omtvistede Kapitel ogsaa netop γνώμη og τύχη, Kampen staaer imellem (se § 4)[1]. Dertil kommer, at Tanken om det guddommelige Forsyn faaer en ethisk Anvendelse; ifølge Kapitlets Slutningsparagraph bevirkede denne Lære, at Tilhørerne ikke blot beflittede sig paa Retfærdighed, naar de saaes af Mennesker, men ogsaa naar de vare i Enrum, da de vidste, at Intet undgik Guderne. — Erindrer man desuden, hvor stor en Rolle Forsynet, den i Naturen virkende Fornuft, spiller hos Platon, og hvorledes Aristoteles opfattede Hensigtsmæssigheden i Naturen paa en mere videnskabelig Maade, som Harmonien mellem Organernes Bygning og deres Funktion, samtidig med, at han udleder denne dybere Naturbetragtning fra Sokrates's Indflydelse (de part. anim. I, 1. Ed. Bekker p. 642 a 24 ff.), — saa kan Berettigelsen til at tillægge Sokrates en teleologisk Naturopfattelse ikke være tvivlsom. Udviklingen i det omstridte Kapitel har ogsaa netop den primitive Karakter, som svarer til et første Forsøg. Den gaaer ikke ud over aldeles udvortes og populære Betragtninger. Analogien med den menneskelige Handlen holdes stedse fast. Hos Platon, Aristoteles og Stoikerne kan man derimod forfølge en fremskridende metaphysisk Omdannelse af de populære Begreber, saa at Stoikerne tilsidst næsten opgive Analogien med den menneskelige Handlen, idet Fornuftens og Materiens Væsen for dem falde sammen (kfr. Begrebet om λόγος σπερματικός). Udviklingen gaaer altsaa fra en populær deistisk til en afgjort pantheistisk Opfattelse[2].

---

[1]) Kfr. Plutarchs Perikles c. 4, hvor det siges om Anaxagoras: τοῖς ὅλοις πρῶτος οὐ τύχην οὐδ' ἀνάγκην διακοσμήσεως ἀρχήν, ἀλλὰ νοῦν ἐπέστησε.

[2]) Som Kuriosum maa anføres et af Forf.'s Argumenter, der er hentet fra, at Kapitlets Forf. i § 8 ikke nævner Ilden med blandt Elementerne: „Von diesem Feuer, das nach dem Zusammenhang im

Med 1ste Bogs 4de Kapitel maa 4de Bogs 3die Kapitel dele Skjæbne, da det har et lignende Indhold. Det var tilmed af andre Grunde blevet anfægtet af Krische og Dindorf. — Vi kunne ikke her følge Forf. i hans Undersøgelser om de enkelte Kapitler, men fremdrage kun endnu et Hovedpunkt, som han anser for lige saa usokratisk som Teleologien, nemlig Sætningen i I, 5 om Selvbeherskelse som Dydens Grundvold og de Betragtninger, der andre Steder i „Erindringerne“ gaa i samme Retning.

„Selvbeherskelse (ἐγκράτεια) som Dydens Grundvold“, siger Forf. (p. 99), „er ikke tænkelig, uden at den sokratiske Læres Nerve overskæres.“ I en vis Forstand er dette ganske rigtigt og vidner om en skarp Opfattelse af Sokrates's ethiske Princip. Dette Princip finder som bekjendt sit Udtryk i den Sætning, at Dyd er Viden. Den sande menneskelige Handlen er den, der bestemmes ved Indsigt, og al Indsigt er i sidste Instants Selverkjendelse. Som alle Reformatorer hævede Sokrates sit Princip ud over dets Begrændsning og opstillede det som absolut Fordring med Overspringen af alle Mellemled. Hvor mange Mellemled hører der ikke til, for at Menneskets Handlen virkelig helt igjennem skal kunne bestemmes af hans inderligste og høieste Erkjendelse? Men det er Psykologens, ikke Reformatorens Sag at fremdrage dem. „Den sokratiske Sætning [at Dyd er Viden] maa,“ siger Forf. træffende (p. 157), „betragtes ikke som psykologisk Problem, men som Kulturprincip.“ For Sokrates stod det i Kraft af hans Princip fast, at Intet var stærkere end Indsigt, at Erkjendelsen ikke er en Træl, der lader sig trække omkring af Drifterne, men at den formaaer at hjælpe Mennesket gjennem Livet (smlgn. Platons Protagoras p. 352 B. C.). Derfor blev for Sokrates Syndens Væsen Uvidenhed; thi den, der virkelig erkjender det Rette, udøver det efter hans Overbevisning ogsaa. — Krohn mener nu, at Sætningen om Selvbeherskelse som Dydens Grundvold, der strider mod Sokrates's Princip, kun kan forklares ved at antage en senere Forfatter, der er paavirket af Krates og Kleanthes. Ogsaa her vilde vi altsaa vises hen til Stoicismen. Men han betænker ikke, at ensidige Principer aldrig kunne fremtræde med fuldkommen Konsekvents; direkte eller indirekte vil der stedse kunne paavises Indrømmelser, hvorved fyldigere og alsidigere Opfattelser antydes. Man kunde opfatte den nævnte Sætning som et ubevidst psykologisk Korrektiv af Ethikens Ensidighed. Det ethiske Princip forkynder, at Dyd er Viden, Erkjendelsen seirrig; men Psykologien paaviser de modstridende Erfaringer og de naturlige Betingelser. Erkjendelsen er ganske vist Principet for den fuldkomne Handlen, men

---

Universum glühen muss, eröffnete sich wohl für unsern Falsarius eine so ängstliche Perspective auf die stoischen Arkana bis zum Weltbrand hin, dass er es in ein fröhliches ἄλλα μεγάλα eingekapselt den Blicken seiner Leser entzog“ (p. 19).

der maa gaa en lang Opdragelse forud, førend den kan vinde Magt. Forholdet kan altsaa psykologisk og pædagogisk set ogsaa vendes om, saa at den rette Erkjendelse bliver Produkt og ikke Udgangspunkt, og Villien ikke bestemmes ved Viden, men omvendt Viden ved Villien[1]). Fra dette Synspunkt har til Dels Platon, men især Aristoteles og Stoikerne korrigeret den sokratiske Ethik, skjøndt Korrektivet ikke kunde gives fuldstændig indenfor den græske Ethik og selv i den nyere philosophiske Ethik mere er tilstræbt end virkelig opnaaet. Men man kan ikke undre sig over allerede hos Sokrates at træffe en Anelse om dette Korrektivs Nødvendighed, skjøndt denne Anelse ved nærmere Belysning vilde føre til Strid med hans Hovedprincip. Den historiske Betragtning har netop den Opgave at gjøre os slige Inkonsekventser forstaaelige; at de fra et abstrakt logisk Synspunkt ere uforstaaelige, er sandt; men derfor er den abstrakte Logik ogsaa et farligt Vaaben i den historiske Kritiks Haand. Al historisk Udvikling vilde være umulig, dersom Inkonsekventser ikke vare mulige. — Meget af, hvad her er udviklet, vil Forf., ifølge hans Udtalelser, ogsaa gjerne indrømme; des underligere er det, at han ikke anvender det paa den anførte Sætnings Forhold til Sokrates's Grundtanke. —

Størstedelen af „Erindringerne“ maa ifølge Forf. erklæres for uægte, naar man indrømmer hans i det Foregaaende antydede Indvendinger mod 1ste Bogs 4de og 5te Kapitel, fordi Skriftets øvrige Indhold mere eller mindre rammes af de samme Indvendinger. Tilbage bliver kun: I, 1; 2 (m. Undt. af § 29—38); 3 (m. Undt. af § 8—15); — III, 9; — IV, 1; 6 (m. Undt. af § 1—12); 7; 8 § 11 Slutn. — I de her nævnte Stykker findes nemlig Intet, der er selvmodsigende eller strider mod den i Begyndelsen antydede Hensigt at levere et Forsvarsskrift. Mod dette Formaal strider derimod aldeles den brede Fremstilling af sokratiske Samtaler, som desuden ikke kan gjøre Fordring paa Troværdighed, da ingen Hukommelse vilde kunne opbevare dem. En senere Forfatter har omarbeidet Xenophons lille Forsvarsskrift til en Samling af Samtaler af den Art, man i en senere Litteraturperiode tænkte sig en Sokratiker kunde have forfattet.

Vil man derimod have et Vidnesbyrd om, hvad Xenophon kunde yde som Sokratiker, maa man ifølge Krohn se hen til Kyropaidien. Dette Skrift er lige saa klart og konsekvent gjennemført, som „Erindringerne“ ere usammenhængende og selvmodsigende. Kyropaidien er en Fremstilling af Sokrates's Grundlære i en Form og paa et Omraade, der svarede til Xenophons praktiske Natur og hans Stilling som Kriger. „Xenophon vilde have været sin Mester utro, dersom han i Fremstillingen af den sokratiske Lære havde vovet sig ud over sit Fag. Han blev i Theori som i Praxis i det Kald, han tilhørte. Han var

[1]) Se min Afhandling „Den antike Opfattelse af Menneskets Villie“ (Kbhvn. 1870) p. 46.

Soldat, og da han skrev Kyropaidien, havde han sit Livs store Bedrift paa Ryggen. Hvad han har erfaret som historisk Helt, sammenfatter han i de Grundsætninger, der ere hans Værks originale Fortjeneste. Han vilde anskueliggjøre, hvorledes man skal herske ifølge Sokrates's Lære (ἐπισταμένως ἄρχειν I, 1, 3). Men hele Regentens Kald omfatter han ikke. Uden fremragende Talent for Politik og Forvaltning, hvorom han fremsætter gode Ideer uden at røbe systematisk Indsigt, sætter han sin Mønsterfyrste i Spidsen for en Hær. Her var han hjemme, i lige Grad Mester, hvad store Anskuelser og fagmæssige Specialiteter angaaer. De, der ringeagte ham, vide ikke, hvad de gjøre."

„Paa lignende Maade er det gaaet Platon i hans Stat. Han vilde give en omfattende Fremstilling af et Samfund efter sokratiske Principer. Men hans spekulative Aand førte ham til Sjælelivets Love, hans rent videnskabelige Natur til en Pædagogik for Herskerklassen. Lige som i Kyropaidien den militære Praxis herskede, saaledes her en vildsom Dialektik. Det sokratiske Standpunkts rige Liv indsnevres efter Efterfølgernes aandelige Anlæg. Det ligger i frugtbare Tankers Natur at være skikket til forskjelligartet Udvikling, saa forskjelligartet, at de, som her, forekom selv alvorlige Forskere at fornegte den fælles Oprindelse" (p. 70—71).

Skjøndt den Beundring, Forf. nærer for Kyropaidien, ikke er uden Paavirkning af den tydske Militarismes Aand, der har blændet selv fremragende Mænd, vil man dog ikke kunne negte ham, at hans kritiske Sysler, som har ført ham til saa vidt gaaende og forhastede Slutninger, til Baggrund har en virkelig Sands for de aandelige Phænomener i deres Helhed og Eiendommelighed. Og naar det viser sig, at de kritiske Resultater, til hvilke han mener at være kommen, ikke nødvendiggjøres ved, hvad Totalitetsopfattelsen fordrer, vil man have saa meget des mere Ret til at haabe, at hin Baggrund under Forf.'s følgende Undersøgelser vil træde mere og mere frem paa den kritiske Forgrunds Bekostning.

Harald Høffding.

Om presensbetydelsen i grekiska perfecta.

Af **Chr. Cavallin.**

Det finnes i grekiskan ett ganska stort antal perfektstammar (perfecta och plusquamperfecta) med betydelse af praesentia och imperfecta. Att desse former för språket sjelft gällt för verkliga praesentia (verba actionis imperfectae), tyckes alra tydligast bevisas deraf, att de icke blott såsom synonyma förbindas med presensformer[1], utan här och der i det poetiska språket och i dialekterna ändelser (bindevokaler och personalsuffix) af presens eller imperfectum fogats till perfektiskt bildade stammar. Man finner sålunda hos Homerus *ἀνώγει* i st. f. *ἄνωγε* såsom 3. pers. sing. till *ἄνωγα*, *δείδιε* f. *ἐδεδίει*, fruktade, Il. XVIII, 34. XXIV, 358, *γέγωνε* f. *ἐγεγώνει* ibd. XXIV, 703, *ἄνωγον* 1. pers. plusq. i st. f. *ἠνώγεα* Od. IX, 331, *ἐπενήνοθε* med impf. betydelse Hom. Il. II. 219[2]); *ἐρρίγοντες*, *κεκλήγοντες* l. c. XVII, 756. XII, 125, *κεχλάδοντας*, *πεφρίκοντας* Pind. Pyth. IV, 179. 183 i st. f. *ἐρριγότες*, *κεκληγότες* o. s. v.; *γεγάκειν* infin. Pind. Ol. VI, 49; *πεφύκει*, *πεποίθεις* f. *πέφυκε*, *πέποιθας* Theocr. V, 33, 28[3]), ibd. XV, 58 *δεδοίκω* i st. f. *δέδοικα*. Sjelfva *δείδω* är väl ett på analogt sätt ombildadt *δείδια*; om *ἥκω*, hvilket i byzantinsk grekiska heter *ἧκα* (jag är kommen). gissade redan gamle grammatici, att det ursprungligen haft perfektform[4]). Sammanblandningen inskränker sig

---

[1]) *οι δε μαλ' ετρομεον και εδειδισαν*. Hom. Il. VII, 151.

[2]) *φοξὸς ἔην κεφαλήν, ψεδνὴ δ' ἐπενήνοθε λάχνη*. Om Curtii och Delbrücks uppfattning af dylika former som *ἐπενήνοθε* och *ἐμέμηκον* såsom aorister se Curtius, Das griech. Verb. II, p. 234; Delbrück, Das Altindische Verbum p. 17.

[3]) Deremot äro *ὀπώπει*, *πεπόνθεις* Theocr. IV, 7, VII, 83 plusquamperfekt-former och icke praesentia.

[4]) Ahrens, Dor. 345; Curtius l. c. II, 181—182. De gamle betraktade *ἧκα* (*ἥκω*) såsom pf. af *ἵημι*; Curtius finner deri ett „pf. der W. *ικ* (*ἱκέσθαι*)". Den förra gissningen vederlägger sig sjelf, den senare är, minst sagdt, tvifvelaktig. En reduplikation af *ι* till *η* (*ἧκα*, Curtius l. c.) är otrolig, om ock *ημι* synes vara augmenteradt af √ *ι* (Curtius l. c. I, 129).

emellertid till ofvannämnde former, d. v. s. till de tre pers. i sing. af pf. och plusq. och 3 pers. pl. af plusquamperfectum samt masculinum af perf. participium och enstaka fall af infinitivus[1]). Icke heller i desse former är den representerad af ett synnerligt stort antal exempel: så mycket vanligare är deremot, att den rene perfektformen eger betydelse af presens.

I en del af desse former låter sig presensbetydelsen mycket lätt förklara af en ursprunglig perfektisk; till denna klass höra *ἕστηκα, πέφυκα, εἴωθα, εἴθισμαι, εἴκασμαι* — jag står, är, är van, är lik, af: jag har ställt mig, jag har blifvit (född), jag har vant mig, jag har gjorts lik. Från att utmärka den inkoativa handlingen såsom fulländad har formen öfvergått till att beteckna (den fulländade) handlingens resultat såsom ett tillstånd[2]). — Vid en annan del låter sig ett sådant återförande till perfektbetydelse icke lika lätt verkställa. Detta gäller både om sådana exempel, hvilka vid sidan om sig ega en presensform med åtminstone skenbart alldeles enahanda betydelse — *ἔολπα* och *ἔλπομαι, δέδορκα* och *δέρκομαι, κράζω* och *κέκραγα* —, och om sådana enstående perfecta som *ἔοικα, ἄνωγα, μέμαα, γέγωνα, τέθηπα.* Denna svårighet att åt presensbetydelsen i dylika fall gifva en förklaring, som står

---

1) På *-ουσι* f. *-ασι* finnes ej exempel; om *-ουσα* istf. *-υῖα* jfr. Curtius l. c. 182. Att ej *-ομεν* förekommer f. *-αμεν* o. d. kan, hvad Homerus beträffar, anses hafva sin grund deri, att öfverhufvud hos Hom. af perfecta med bindevokal endast de tre personerna i sing. och 3 pl. förekomma (jfr. Ahrens, Formenlehre). En formernas sammanblandning af motsatt art, näml. en perfektisk ändelse till presentisk stam, vill man finna i *ἀμφιαχυῖα* (med kort *ι*) Il. II, 316; jfr. Fritzsche, Ueber griechische Perfecta mit Praesensbedeutung, i Sprachwissenschaftliche Abhandlungen aus G. Curtius Grammatischer Gesellschaft, p. 47; Savelsberg, de digammo p. 24. En tredje art af sammanblandning är den af perfekt- och aoristform, *ἔοργαν* i st. f. *ἐόργασι* Batrachomyomach. 179 m. fl. expl. ur hellenistiska skrifter och *πεπαθυῖα* Od. XVII, 555. Om det bruk, man gjort af sistnämnde former för att hänföra perfectum och (närmast den reduplicerade) aor. II till gemensamt ursprung, se Nölting, Über den genetischen Zusammenhang des Perf. u. Aor. II. Wismar 1843.

2) Jfr. lat. *novi, consuevi,* jag vet, jag är van, hvilkas ursprungliga perfektbetydelse är så mycket tydligare, som *cognovi, agnovi, suevi* betyda jag fann, jag igenkände, jag vande mig (Prop. IV, 10).

i öfverensstämmelse med formens vanliga användning — har den sin orsak deri, att de enskilda verbalstammarnes betydelsesutveckling fördunklats, eller är kanske presensbetydelsen den ursprungliga och ej härledd ur en perfektisk?

För det senare alternativet hafva i nyaste tider både många och betydande röster uttalat sig. G. Curtius har redan i „Tempora u. Modi“ (1846) och senast i sitt stora arbete „das Verbum d. griech. Sprache“ (1873—76) sökt bevisa, att det reduplicerade tempus på -α hvarken till sin uppkomst eller öfverallt i det verkliga språkbruket är ett perfectum, utan att det ursprungligen varit och ännu i vissa verb alltid, i andra på sina ställen är ett presens med intensiv bibetydelse [1]). Andre forskare hafva närmare utfört Curtii mening [2]), hvilken af mästaren anses såsom ett numera så säkert vetenskapligt resultat, att han, hvad det äldre språket beträffar, tyckes hålla perfektbetydelsen i nämnde form för ett undantag, hvars tillvaro skulle behöfva bevisas [3]).

Curtii åsigt grundar sig icke väsentligen på uppvisandet af någon intensiv betydelse i de reduplicerade former, som äro i fråga. Sjelf har han endast gjort ett eller annat försök till ett sådant bevis [4]), och hvad Warschauer l. c. i sådan riktning uppställt, utgöres blott och bart af påståenden, hvilka Curtius sjelf till en del uttryckligen ogillar [5]). Curtii

[1]) „— das Perfect war von Haus aus ein Praesens“ — „Wo wir im Perfect eine Praesensbedeutung wahrnehmen, die mit der sonstigen Geltung der Reduplication übereinstimmt, ist nicht der geringste Grund vorhanden, diese für etwas secundäres zu halten, vielmehr umgekehrt darin etwas uraltes und ursprüngliches anzuerkennen.“ Das Verbum II, p. 153. 154.

[2]) Warschauer, de perfecti apud Homerum usu, diss. inaug., Posnaniae 1866; Fritzsche l. c.; jfr. Delbrück l. c. p. 17; id., Altindische Tempuslehre p. 101 ff.

[3]) „So viel steht fest. Schon die homerische Sprache kennt die Verwendung der Perfectform zur Bezeichnung der vollendeten Handlung“; l. c. 159; jfr. ibd. ofvanför om τέθνηκα m. fl. perfecta.

[4]) Egentl. med afseende på de reduplicerade aoristerna, Tempora u. Modi p. 156 ff.

[5]) Såsom att βεβήκει skulle hos Homerus betyda „fortiter gradi“ „ein rüstiges Gehen“ (Curtius l. c. 157), πέπληγα „vehementer caedere“ (Il. II, 264; V, 763; Od. X, 238), κέκληγα „ferociter clamitare“; „voce δεδορκώς major quaedam aspectus vis describitur“, l. c. p. 14 sqq.

egna bevis låta hänföra sig till trenne hufvudpunkter. Den förste är, att de perfecta, som äro i fråga, obestridligt hafva presensbetydelse och det till en del af en „ofulländad verksamhet“, hvilken betydelse omöjligt låter sig härleda d. v. s. tänka såsom resultat af samma verbalbegrepp fattadt inkoativt[1]. De två andra skälen äro hemtade från en jämförelse af perfektformen med andra reduplicerade former, nämligen med aoristus II och vissa praesentia. Perfectum öfverensstämmer, hvad personalsuffix beträffar, i medium fullständigt, i activum väsentligen med presens[2], men sitt mest utmärkande kännetecken, reduplikationen, har det gemensamt med vissa aorister. Men aoristens reduplikation kan icke hafva betydelse af förfluten tid eller af fulländad handling, då den följer med äfven i de modi, som ej hafva sådan betydelse (ἤγαγον, ἀγάγοιμι; λελάχωσι, τετυκεῖν o. d. former): alltså kan ej heller den alldeles likformiga reduplikationen i perfectum gifva detta tempus betydelse af fulländad handling. Deremot visa vissa reduplicerade aorister (ss. ἐπέπληγον, ἐκέκλετο[3])) en intensiv betydelse, och en sådan är tydlig i prae-

[1]) „Eine vollendete Thätigkeit hört auf, während ein zur Vollendung gebrachter Zustand fortdauern kann. Temporal gefasst kann πέπληγα nur heissen „ich habe geschlagen“, was den Gedanken „ich schlage nicht mehr“ in sich schliesst, und wer die gesammte Gebrauchsweise dieser Form aus solcher Grundbedeutung ableiten will, muss Il. XXII, 497 χερσὶ πεπληγὼς καὶ ὀνειδείοισιν ἐνίσσων so fassen, dass die Handlung des ersten Particips vollendet ist, während die des zweiten fortdauert, eine Erklärung die — sich sofort als völlig undenkbar ergeben muss. — — Wenn es von Thersites Il. II, 222 heisst κεκληγὼς λέγ' ὀνείδεα, soll damit doch gewiss nicht gesagt sein, dass T. sich erst ausschreit und dann schimpft.“ Das Verbum II, 152 f.

[2]) Denna öfverensstämmelse är dock ingalunda så stor, som Curtius framställer den; fast mer äro ändelserna de samma som i aor. I. eller i det s. k. imperfectum af εἶναι och ἰέναι: ἔα, ἔας, Hom. ἦα (ᾔεα), ἦεν; ᾔα, ᾔε (jfr. Herod. ἐτίθεα), med undantag för 3dje dualis och pluralis. Utan tvifvel äro ock dessa ändelser ej blott faktiskt, utan ock till sitt ursprung identiska. Båda serierna reducera sig till ett *-am*, *-as*, *-at*, i hvilka *-a* inkommit för att möjliggöra uttalet, sedan *-i* (i *-mi*, *-si*, *-ti*) affallit. Detta är ostridigt den följdriktiga uppfattningen enligt Bopps åskådningssätt. — De gamle grammatici fattade ἦμα såsom en perfektform (μέσος παρακείμενος), Herod. Lentz, II, 2, 794.

[3]) Curtius, Tempora u. Modi 156 ff.

sentia sådana som *ποιπνύω, μαιμάω*. Af dessa facta drager den berömde etymologen den slutsats, att den ursprungliga betydelsen af reduplikationen i allmänhet och sålunda äfven af den i perfectum varit och är den af i n t e n s i v handling eller af en förstärkning i stammens begreppsbetydelse. I viss mening (den som vi betecknat med „varit“) är åsigten redan uppställd af Bopp. Den intensiva betydelsen, heter det, har i vissa fall individualiserat sig till betydelse af handlingens fulländning; det eftertryck, reduplikationen gifver åt roten, har af språkmedvetandet (der Sprachgeist) fattats såsom uttryck för det blifna eller varande i motsats till det, som blifver eller ännu är stadt i utveckling. Denna Bopps hypotes gäller, som hvar och en lätt finner, blott den f o r n a betydelsen af det element (reduplikationen), som språket engång i formbildningsperioden användt till stoff för en perfektbildning; den intensiva betydelsen har, så att säga, varit det medelbegrepp, hvaraf språket begagnat sig för att få fram det sökta uttrycket för fulländad handling, men den gamla betydelsen har — så var utan tvifvel Bopps mening — försvunnit i och med det, att den nya deri inlagts. I Bopps hypotes hvarken behöfver eller kan ligga, att i somliga reduplicerade tempora på *-α* öfvergången från intensiv till perfektisk betydelse försiggått, i andra deremot icke, icke heller att denne form i sitt utbildade, skarpt individualiserade skick någonsin till sin tempusbetydelse varit identisk med praesentia på *-ω* eller *-μι*. Om den intensiva betydelsen varit, som det heter hos Fritzsche[1]), bryggan till den perfektiska, så har den väl e n gång fört formen som sådan öfver utan möjlighet af återgång, och icke de enskilde verbens perfecta så att säga vandrat fram och åter öfver bryggan.

Curtius och Fritzsche l. c. antaga emellertid, att reduplicerade praesentia på *-αμι* differentierats å ena sidan till perfecta på *-α*, å den andra till intensiva praesentia på *-ω*[2]).

---

[1]) l. c. p. 48.

[2]) Curtius, das Verb. II, 153: „Mittelst der Reduplication wurden also (?) schon in frühen Sprachperioden intensive Praesentia gebildet. Ein Theil dieser Praesentia folgte der Regel der Praesensbildung (t. ex. *γαργαίρω, δειδίσσομαι, κωκύω*). — Für einen Theil

Detta må vara sant i den mening, att i allmänhet secundära verbalformer äro differentieringar af de primära. Men denna formala differentiering måste nu i föreliggande fall hafva varit antingen tillfällig eller afsigtlig på det sätt. som man kan tala om en afsigt i språkbildningen, d. v. s. så, att perfectum på -*α* fått sin form för att beteckna fulländad handling eller är genom sin bildning bestämd till ett perfectum. Har differentieringen varit tillfällig. så vore det med allt skäl att vänta, att från den tid, „als alles im Flusse war". somliga former på -*ω* blifvit perfecta; då detta ej är fallet. måste vi väl hålla oss till det senare alternativet.

Äfven Curtius har för sig uppställt denna fråga och besvarat den på samma sätt. På det ställe p. 153, vi i noten anfört, heter det visserligen något obestämdt: „Diese neue Kategorie individuell gestalteter Praesentia nennen wir Perfect. In ihr kommt vorzugsweise die übertragene und abgeleitete Bedeutung. die der vollendeten Handlung, zur Geltung". Bestämdare uttrycker sig Curtius i „Tempora und Modi", hvilken skrift han erkänner såsom uttryck för sin ännu fasthållna åsigt[1]. Det heter i detta äldre arbete p. 176—177: „Der Gang der Sprache bei der Ausprägung dieser Formen war, denke ich, etwa folgender. Ursprünglich drückt die Verdoppelung bald Imitation bald Intention aus. Allmählich sondert sich die Masse solcher Bildungen in zwei Klassen. Einerseits entspringen daraus die eigentlichen Imitativa und Intensiva. In ihnen ist die vorgeschlagene Sylbe vorzüglich hervorgehoben, da der Zweck der ganzen Form Nachdruck ist. Anderseits bilden die Perfecta eine Klasse für sich. In ihnen ist der Zweck die Vollendung aus-

---

bildete sich eine eigenthümliche Art der Behandlung. das heisst. gewisse Besonderheiten des Reduplicationsvocals, der Personalendungen und des thematischen Vocals, durch die allmählich eine eigne Kategorie entstand." — Fritzsche l. c. p. 47: „Für *δέδια* und *δείδω* dürfen wir ein ursprüngliches *δέδιαμι*" (*δείδιμι*?) „ansetzen — und haben hier aus gleicher Grundform differenzirte Perfect- und Praesensbildungen nebeneinander."

[1]) Das Verbum II, 152: „Ich begnüge mich daher mit einer kurzen Zusammenfassung der wesentlichsten Punkte und kann vielfach nur wiederholen, was ich damals vortrug."

zudrücken[1]), daher die Reduplicationssylbe schwächer und mehr andeutend, der Stamm tritt kräftig hervor, die Endungen gewinnen eine besondere Gestalt". Äfven i „Das Verbum" uttryckes II. 180 på det allra bestämdaste den åsigt, att det reduplicerade tempus på -α i och med formen fått den bestämmelsen att vara ett perfectum: „ἄνωγα", heter det, „ist seinem Ursprunge nach Perfect. Wie wäre auch sonst die Perfectflexion möglich? Praesentisch gewordene Perfecta giebt es viele, perfectisch gewordene Praesentia kaum" [1]). Tydligare kan knappast den mening uttryckas, hvilken vi ock anse obestridlig: om perfectformen i sina olika moment — reduplikationens bestämda gestalt, stammens vokalisation och ändelserna — fått sin tillvaro såsom beteckning för perfectum i motsats till det intensiva presens, så kan den ej derjemte ursprungligen hafva egt den betydelse, till hvilken formen uttrycker motsats[2]); finnas nu likväl i språket verba, som ega denna (presens-) betydelse, så kan den ej vara den ursprungliga; man kan ej tala om, att de förblifvit praesentia, utan måste säga, att de från att vara perfecta blifvit praesentia. Att i många verb en sådan öfvergång skett från perfekt- till presensbetydelse, är en tydlig sak, som både Curtius och alla andra erkänt och det utan att inskränka sig till de fall, i hvilka historiskt den perfektiska betydelsen förekommer jämte den presentiska. Ἕστηκα[3]) är historiskt lika godt presens som *sto* och är grekiskans enda sätt att uttrycka „jag står" [4]); likväl antager Curtius utan

---

1 Spatieringen är af referenten.

2 „Es kann nicht Wunder nehmen, dass zu einer Zeit, da dies alles im Flusse war, eine Reihe reduplicirter Formen äusserlich dieselbe Regel annahm, während sie innerlich der ursprünglichen Bestimmung dieses Sprachmittels (hvilket? reduplikationens i allmänhet eller den för perfectum egendomliga reduplikationen jämte perfecti öfriga formegendomligheter?) getreu blieb. — Die wortbildende Reduplication erzeugt in κέκραγα, μέμυκα dieselben Endungen wie die flexivische in λέλοιπα, βέβρωκα"; Das Verbum II, 154.

3 l. c. II, 158: „Man konnte in diesem Sinne primäre und secundäre Perfectopraesentia unterscheiden. Secundär sind solche — (wie) ἕστηκα, welches das Erstarren der Bewegung voraussetzt, die in ἵστασθαι — liegt, βέβηκα in der Bedeutung ich bin ausgeschritten, stehe fest."

4 I sammansättningar märkes mera den perfektiska betydelsen; jfr. t. ex. περιέστηκε, Thuc. I. 32; ἀφεστᾶσι, ibdm. 61.

betänkande, att det „förut“ haft betydelsen „jag har ställt mig“. Med οἶδα är samma förhållande; det har nämligen ingenstädes i grekisk skrift betydelsen „jag har sett (eller förnummit)“. Emellertid har väl ingen tviflat, att denna betydelse varit den ursprungliga, före Curtius, som här vill hålla fast sin hypotes och förklarar: „οἶδα war gewiss ursprünglich durch dies Sprachmittel“ (reduplikationen) „charakterisirt, um das hellere innere Sehen vom äusserlichen zu unterscheiden“. Hvad skola vi då dömma derom, att det tyska *wissen* redan utan reduplikation har betydelsen εἰδέναι, men det latinska *vidi* icke ens med reduplikation höjt sig till betydelsen af det „hellere innere Sehen“?

Vid förklaring af grammatiska formers betydelse följer man öfverhufvud analogiens väg, i det man från det historiskt vissa eller i och för sig klara drager slutsatser om det obestyrkta och dunkla. Är detta förfarande i andra fall rätt, så måste det ock här vara det rätta. Den förklaring, som visat sig riktig i en mängd fall, torde vi böra använda äfven på sådana verb, i hvilka den presentiska betydelsens uppkomst af en perfektisk skenbart eller verkligt ligger mindre nära till hands, hellre än vi af den större eller mindre klarheten i ordens betydelsesutveckling taga oss anledning att uppställa en ursprunglig betydelsesskilnad inom en gifven formel enhet. Det torde åtminstone kunna hafva sitt intresse att betrakta saken äfven från andra sidan, d. v. s. icke från förutsättningen af en ursprunglig dualism, utan från den af en ursprunglig enhet och med utgångspunkten från det grekiska perfecti egendomliga betydelse och dess förhållande till presens- och aoriststammen. Till en sådan betraktelse skola i denne uppsats göras några antydningar.

Det grekiska perfektets betydelse belyses bäst medels en jämförelse med latinets, som i samma form motsvarar grekiskans både aorist och perfekt. Latinets perfectum har såsom sådant trenne betydelsesskiftningar; det är berättande tempus eller aorist, logiskt perfectum eller uttryck för något i förhållande till närvarande tid öfverstandet och slutligen presentiskt perfectum (l. perfectum praesens) eller beteckning för det i närvarande tid fulländade och såsom sådant

bestående[1]). Dessa tre betydelser tillhöra lika väl passivets perfekt, hvilket till sitt ursprung tydligen är ett perfectum praesens, sål. t. ex. *clausa est*, egentligen är tillsluten (ist geschlossen), men enligt språkbruket äfven har blifvit tillsluten (ist geschlossen worden, a été fermée) och tillslöts (wurde geschlossen, fut fermée). I det latinska aktiva perfectum är den presentiska betydelsen sällsynt, i det grekiska perfectum är den deremot den normala. Detta perfectum är icke blott aldrig berättande tempus eller aorist[2]), utan

---

[1]) Ahrens, Formenl. § 71 a: „Pf bezeichnet, dass die Folgen einer vergangenen Handlung fortdauern". — Vanligen skiljer man i perfektets användning såsom sådant blott emellan aoristen och det logiska perfectum, jfr. t. ex. Foth i uppsatsen „Die Verschiebung lateinischer Tempora in den romanischen Sprachen" (Romanische Studien von Edv. Boehmer, VIII. 1876), för hvilken pf. logicum är hvad vi kalla pf. praesens l. praesenticum. Äfven Curtius brukar i öfverensstämmelse med denna tudelning termen presentiskt perfectum om de perfektformer, som ega ren (oförmedlad) presensbetydelse (das Verbum II, 155. 157), äfven kallade perfecto-praesentia (ibd. 158). Det följande skall, såsom jag hoppas, visa, att vi med rätta skilja mellan den betydelse i det grek. perfectum, som det har gemensam med aoristformen, och den, som är egendomlig för perfectum (tillståndsverb med bevarad betydelse af inträdd fulländning), liksom å andra sidan mellan denna och den rena presensbetydelsen (i οἶδα, ἕστηκα o. dyl.). Kanske skulle Curtii uppfattning af sjelfva saken modificerats, om hans terminologi varit mera skarpt fattad och utpreglad.

[2]) I hellenistiska skrifter finnas spår till sammanblandning af perfektets och aoristens funktioner, t. ex. Lucae XXII, 13 ἀπελθόντες δὲ εὗρον καθὼς εἰρήκει αὐτοῖς (= ἔλεξε l. εἶπε) καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα; men först i byzantinsk grekiska kan sammanblandningen sägas hafva tagit steget fullt ut. Från och med 5te seklet blir perfectum sällsynt och har, då det förekommer, antingen presens- (ss. οἶδα) eller aoristbetydelse, det senare äfven i hypotetiska perioder (t. ex. δέδωκε, εἰρήκασι ist. f. ἔδωκε, εἶπον, Mullach, Gramm. d. neugriechischen Sprache, p. 36, 53; jfr. Georgius Codinus i Corpus script. Byz. p 42. 53. 78, 134. 139). Om sådan sammanblandning vitna i viss mon ock senare grammatici, då de t. ex. förklara τέτηκα med ἐτάκην. I nygrekiskan äro äfven formerna sammanblandade så, att perfektets ändelser satts till den stamform, som tillhör aoristerna, sås. ἔβηκα (jag gick) ἐστάθηκα (jag ställdes). — Ett skenbart exempel på perfekt med aorist-betydelse är Aesch. Agam. 407 βέβακεν ῥίμφα διὰ πυλᾶν omgifvet af aorister och imperfecta (ᾔσχυνε 401; ἔστενον 408; Hartung öfversätter: Und schlüpfte hurtig durch die Thür die

eger icke samma omfång som vårt svenska perfectum, hvars funktioner till icke ringa del bestridas af den grekiske aoristen. Detta har bestämdast och klarast blifvit ådagalagdt af Fr. Nutzhorn i en originel och skarpsinnig uppsats „Om Præteritumsbetegnelsen i Græsk“, införd i „Tidskrift for Philologi og Pædagogik“ VI, 1865. Nutzhorn söker vindicera prioriteten bland verbets former öfverhufvud åt aoristen såsom ett i alla sina modi preteritalt tempus, hvars betydelse icke är inskränkt till den af ett berättande relationslöst praeteritum, utan äfven omfattar den i relation till nutid och dåtid öfverstandna handlingen, alltså det såkallade logiska perfectum eller perfectum in praesenti och plusquamperfectum eller praeteritum in praeterito (*ἦλθον* = jag kom, jag har kommit, jag hade kommit). Detta betydelsesomfång hade aoristen egt odeladt i det äldre språket, enkannerligen hos Homerus, i hvilkens språk perfectum ännu vore föga utveckladt och endast förekomme såsom beteckning för ett i det närvarande bestående tillstånd, hvilket i vissa verb ses såsom ett resultat af en handling eller händelse i det förflutna, men i många verb har ren (oförmedlad) presensbetydelse. Detta s. k. perfectum vore på sitt sätt att anse för språkets äldsta presensbeteckning, såsom det ock syntaktiskt fullständigt hör till hufvudtempora[1]). Först i en

---

Unthat wagend). Utan tvifvel har här ursprungligen stått *βεβήκει* (var gången); *βέβηκει* har väl insmugit sig från v. 425, der det står i verklig perfektisk betydelse. — Äfven på andra ställen har perfectum i texterna insmugit sig i stället för ett icke augmenteradt plusquamperfectum, t. ex. Arrian I, 9, 5 *διαπεφεύγασι* i st. f. *διαπεφεύγεσαν*, såsom utgifvarne nu allmänt läsa; jfr. nästföljande not.

[1]) Att perfectum liksom andra hufvudtempora från oratio recta kan behållas i oratio obliqua i sammanhang med så väl verkliga tempora praeterita som historiskt presens behöfver knappt erinras: Thuc. I, 114; Xen. Anab. VII, 6, 43 *λέγει ὅτι ἀκήκοε, ὡς εἰ ὑποχείριος ἔσται Λακεδαιμονίοις, σαφῶς ἀποθανοῖτο.* Öfverraskande är deremot pf. koordineradt med aorist i temporala satser af oratio recta Anacr. 60 (ed. Rose) v. 16 ff. *σαόφρων γὰρ εἶτε κούρα τοῦ μὲν ἐκπέφευγε κέντρα, ἡ Ἔρως δ' ἄμειψε μορφὴν φυτὸν εὐθαλὲς δ' ἐπήνθει* o. s. v. — I förbindelse med hypotetisk försats i optativ förekommer perfectum lika väl som praesens, der det gäller att framhålla följden såsom viss och liksom obetingad, jfr. Herod. VII, 10, 5 *ὁ βουλευσάμενος αἰσχρῶς, εἴ οἱ ἡ τύχη ἐπίσποιτο, εὕρημα εὕρηκε, ἧσσον δὲ οὐδέν οἱ κακῶς βεβούλευται.*

senare tid, nämligen från Aristophanes och särskildt i Platos filosofiska språk, hade behofvet gjort sig gällande af särskilde former för relativa och absoluta praeterita, och perfectum hade då, på samme gång sjelfva formen blifvit mera allmänt bruklig af alla verb efter en yngre typ (på -κα), äfven utvidgat sin betydelse till det, som man kallar logiskt perfectum, eller till att beteckna äfven det, som förut blifvit, under det formen fordom blott utmärkte det, som är blifvet.

Om man bortser från den etymologiskt betänkliga åsigten om det absoluta praeteritum såsom verbets äldsta form[1]) och om praeteritibetydelsen i aoristens alla modi, eger helt visst Nutzhorns åsigt om betydelsen af aoristus (indicativi) sin fulla riktighet, men, såsom Johannsen i sin afhandling om „Stoikernes Inddeling af Verbets Tider" (Christiania 1875) anmärker, ej blott för Homeri språk, utan för klassisk grekiska i allmänhet. Grekisk aorist motsvarar öfverhufvud både i hufvudsatser och förnämligast i bisatser ej blott vårt svenska aorist-imperfectum, utan ock vårt perfectum, der det blott är fråga om att angifva något i relation till den närvarande tiden. Om Homerus eller Herodotus kunde vi väl säga, att de fattade som berättelse eller, objektivt uttryckt, åskådliggjorde såsom händelse, hvad vi angifva (konstatera[2])) såsom ett naket factum; men företeelsen förekommer i knappast mindre omfång hos de med Homerus och Herodotus mest olika författare. Så har t. ex. i nya testamentet på snart sagdt oräkneliga ställen perfectum liksom af sig sjelf i den svenska öfversättningen intagit den i originalet stående aoristens plats. När det heter „Christus är uppstånden" eller „Gud har gjort allt menniskoslägtet af ett blod", kunna vi knappast tänka oss meningen hafva varit att berätta något såsom skeende i det förflutna, utan att angifva ett före det närvarande fulländadt factum; dock heter det i grekiska

[1]) Denna åsigt genomgår ock Westphals grammatiska system. — Jfr. Curtius, das Verbum I, 35.

[2]) Delbrück, Altindische Tempuslehre p. 112: „das Perfectum (in der Bedeutung 3)" (d. v. s. den enda i Brāhmanaspråket) „constatirt etwas als vergangenes, das Imperfectum erzählt".

originalet ἠγέρθη och ἐποίησε[1]). När Xenophon vill säga: „desse män hafva i förra tider utstått mycket för härens bästa“, heter det ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ ἐμοχθησάτην[2]), ej μεμοχθήκατον. I motsats härtill brukas i allmänhet perfectum endast, der det förflutnas resultat för och i det närvarande skall betecknas; jfr. de med eftertryck sammanställda tempora Aesch. Eum. 587 τὴν μητέρ' εἰπὲ πρῶτον εἰ κατέκτονας (ɔ: om Du är Din moders mördare); — ἔκτεινα (ja, jag dödade henne)[3]).

Likväl äro motsatserne icke öfverallt lika bestämdt utpreglade. Det gifves för det första fall, der visserligen hvardera formen har sin egendomliga betydelse, men der det för sammanhanget kommer föga eller intet an, huruvida man begagnar det ena eller det andra tempus. Så heter det hos Lysias XII fin. ἀκηκόατε, ἑωράκατε, πεπόνθατε — och id. VI, 55 med samma allmänna betydelse: — φανερῶς ἔχετε αὐτὸν ἀσεβοῦντα· εἴδετε, ἠκούσατε τὰ τούτου ἁμαρτήματα; i tragedien i slutet af en berättelse ungefär lika ofta πάντ' ἤκουσας och πάντ' ἀκήκοας; Xen. Cyr. III, 1, 18 οὔπω ᾔσθου, οὔπω ἑώρακας; jfr. Arist. Acharn. 1—2 ὅσα δὴ δέδηγμαι τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν, ἥσθην δὲ βαιά[4]). — Men ej nog härmed; det gifves onekligen äfven fall, der dessa två former liksom vexlat betydelser, så att aoristen har betydelsen af ett presentiskt presens och perfectum af ett perfectum logicum, i få fall med en lutning till verklig

[1]) Paul. Rom. IV, 25; Act. Apost. XVII, 26.

[2]) Xen. Anab. VI, 4, 31.

[3]) En eftertryckligare beteckning af detta perfectum praesens l. in praesenti är den särskildt hos Herodotus och Sophocles vanliga omskrifningen med ἔχειν och perfecti eller aoristens participium; Soph. Phil. 1234 οὐ δίκῃ λαβὼν ἔχω; id. O. T. 700—1 ἐρῶ . . . Κρέοντος οἷά μοι βεβουλευκὼς ἔχει.

[4]) Paul. ad Cor. II, 12, 8. τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα — καὶ εἴρηκέ μοι —; betydelsen för det närvarande har helt visst bestämt valet af perfectum i den senare satsen; så ock Isocr. VII, § 76 τὴν φύσιν οὐ διεφυλάξαμεν ἀλλ' ἐμπεπτώκαμεν εἰς ἄνοιαν. Lys. XVI, 10 δύο μὲν ἀδελφὰς ἐξέδωκα — πρὸς τὸν ἀδελφὸν δ' οὕτως ἐνειμάμην ὥστ' ἐκεῖνον πλέον ὁμολογεῖν ἔχειν ἐμοῦ — καὶ πρὸς τοὺς ἅλλους ἅπαντας οὕτω βεβίωκα ὥστε μηδεπώποτέ μοι μηδὲ πρὸς ἕνα μηδὲν ἔγκλημα γενέσθαι· καὶ τὰ μὲν ἴδια οὕτω διῴκηκα. Plat. Ap. 33 C. ἀκηκόατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· πᾶσαν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ εἶπον.

aoristisk betydelse. — Det förra fallet eller aoristens bruk som ett perfectum praesentis är det sällsyntare. Hit hör ἔφυν i betydelsen har blifvit, är (— πέφυκα, γέγονα), en användning, hvilken särskildt hos tragici är vanlig nog: Eur. Phoen. 469 ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ; id. Med. 348 ἥκιστα τοὐμὸν λῆμ' ἔφυ τυραννικόν (jfr. 344—5 καὶ σύ τοι παίδων πατὴρ πέφυκας); Soph. Phil. 1052 νικᾶν γε μέντοι πανταχοῦ χρῄζων ἔφυν (min natur är —); ibdm. 910; El. 472 (jfr. πέφυκα 608); O. C. 743; Ant. 575 Ἅιδης ὁ παύσων τούσδε τοὺς γάμους ἔφυ; ibdm. 501, 523. Analog är användningen af πέλεν, ἔπλετο med flere former af samma verb hos Homerus, t. ex. Od. VII, 84 ὥστε γὰρ ἠελίου αἴγλη πέλεν ἠὲ σελήνης; Il. VI, 434 ἀμβατός ἐστι πόλις καὶ ἐπίδρομον ἔπλετο τεῖχος; IX, 53. 54 Τυδείδη, πέρι μὲν πολέμῳ ἔνι καρτερός ἐσσι καὶ βουλῇ μετὰ πάντας ὁμήλικας ἔπλευ ἄριστος; ibdm. II. 480; XII, 271 (å andra sidan finnes πέλει IX, 134). Ett tredje exempel är ἔστητε i betydelsen af I (ställden Er) stån (= ἕστατε), Il. IV, 243. 246 ὣς ὑμεῖς ἔστητε[1]) τεθηπότες οὐδὲ μάχεσθε; ett fjerde Soph. Aj. 359 ὃς ἐπέβας (ἑλίσσων πλάταν) h. e. ἐπιβάτης (ναυβάτης 349) εἶ — som på skeppsdäcket svänger åran. Utan tvifvel betecknas med dessa ord roddarnes verksamhet ombord, ej en deras rörelse, då de gingo ombord; jfr. βέβηκα jag står och εὖ διαβάς, Tyrt. ὑποθῆκαι I, 31 (i vidt skrefvande steg; jfr. διαβαίνειν Xen. Anab. IV, 3, 8). Så förekomma ock ὠλόμην och ἀπωλόμην som rena perfecta praesentica (= ὄλωλα, ἀπόλωλα) jag är förlorad, t. ex. Od. I, 413 ἦ δὴ νόστος ἀπώλετο πατρὸς ἐμοῖο — och i syntaktisk förbindelse med futurum Eur. Alc. 386 ἀπωλόμην ἄρ', εἴ με δὴ λείψεις, γύναι; hit hör ock Plat. Symposion 179 E, enligt Jahns läsart Ἀχιλλεὺς πεπυσμένος ὡς ἀποθάνοι (= ἀπώλοιτο, motsvarande ett ἀπώλετο i oratio recta) ἀποκτείνας Ἕκτορα; dock är här ἀποθανοῖτο den bäst bestyrkta läsarten (Hugs uppl.). — Slutligen är ock ἔγνων ej sällan ett novi, ἔγνωκα, οἶδα (jag vet), t. ex. Soph. Aj. 36 („jag vet det", Spongbergs öfversättning); Theocr. II, 84—85 οὐδ' ὡς πάλιν οἴκαδ' ἀπῆνθον, ἔγνων; Call. Epigr. XXX, v. 2—5; väl ock Paul. Ep. ad Rom. III, 17 ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν („fridsens väg veta de icke"); jfr. ἐδάητ', Tyrt. l. c. II, 8; ἔτλητε, Hom. Il.

[1]) Bäumlein läser ἑστήτε.

XXIV, 35. Att aoristen sålunda kan i enstaka fall antaga den betydelse, hvilken man med rätta säger vara egendomlig för det reduplicerade tempus på -α, beror helt naturligt derpå, att hvarje praeteritum (som ej refererar sig till det förflutna eller tillkommande) i sig innehåller explicite eller implicite en relation till det närvarande; i den egentliga s. k. aoristen liksom slumrar denna relation, men kan väckas till en sådan styrka, att praeteritibetydelsen tränges i bakgrunden. Å andra sidan är i det grekiska perfectum alltid det närvarande och det förflutna förenadt, men ingalunda så, att det alltid utmärker något fulländadt, hvilket såsom sadant består i det närvarande. Vi få ej alltid i perfectum söka en beteckning för ett positivt resultat, ännu mindre för det resultat, hvartill det förflutnas handling kan och bör syfta, såsom förhållandet utan fråga är med vissa verb, t. ex. med οἶδα (men ej med ὄπωπα, ἑώρακα, vidi), med ἕστηκα (men ej med ἕσταμαι, steti). Den fulländade handlingen kan i vissa fall leda till två på sitt sätt motsatta resultat, hvilka båda betecknas med samma perfektform[1]; i andra fall kan handlingens fulländning i det närvarande bestå in abstracto deri, att den varat intill det närvarande eller i det negativa resultat, att den nu upphört[2].

Men icke heller dessa bestämningar uttömma det grekiska perfektets innehall[3]. I allmänhet kan man säga, att detta

---

[1]) βέβηκα jag står och jag är borta, Soph. O. C. 52 och 81. 82.

[2]) διατετέλεκα φεύγων οὐ μόνον τὸ μανθάνειν τι παρά τινος et cet. Xen. Mem. IV, 2, 4; Herod. I, 159 ἐς τόδε οὐ τετολμήκαμεν; Anacr. I, 16. Handlingens afslutning före det närvarande betecknas i sådana uttryck, som βεβίωκεν ὁ δεῖνα (Isocr. Evag. § 70 τὸν εἰς τάδε χρόνον εὐτυχέστερον διαβεβίωκεν). — På detta sätt kunna samma tempusformer af alldeles motsatta verb genom en något olika grammatisk nyancering blifva synonyma uttryck: *vixit*, *decessit*, βεβίωκε, τετελεύτηκε (Pl. Apol. 21 A).

[3]) De gamle grammatici bestämde bland χρόνων παρῳχημένων perfectum såsom beteckning för det nyss (ἄρτι) förflutna, i motsats till plusquamperfectum såsom beteckning för det långesen (πάλαι) förflutna och aoristen såsom den, der obestämdt (ἀορίστως) förlade handlingen till den förflutne tiden (Bekk. Anecd. 889. 891. 1281). Utan att finna dessa bestämningar tillfredsställande kan man väl, hvad perf. och aoristen angår, säga, att de i många enskilda fall hafva en viss tillämpning (Herod. I, 112 τέτοκα γὰρ καὶ ἐγώ — i dag —; Hom.

tempus betecknar den punkt i handlingens utveckling, på hvilken den nu befinner sig; denna bestämning omfattar både de fall, i hvilka det utmärker det förflutnas resultat i det närvarande och de, i hvilka det blott utmärker något förflutet, som ses i förhållande dertill eller i tanken dertill hänföres (perfectum logicum). Detta tempus, inom sina egendomlige gränser mot aoristen å ena sidan och presens å den andra, har liksom tvänne sidor eller ansigten, det ena vändt mot det förflutna och det andra mot det närvarande; af olika verb och i olika textsammanhang kan det ena framhållas så, att det andra relativt undanskymmes; sker det senare med den mot det förflutna vända sidan, hafva vi ett presentiskt perfectum[1]); om deremot samma sida företrädesvis framhålles, hafva vi ett logiskt perfectum. Af denna senare art äro onekligen sådana perfecta som dessa: *λελάκτικας τὴν θύραν* eller *ἤδη σὺ πεπρέσβευκας* (har Du någongang ännu varit sändebud?) Aristoph. Nub. 136, Ach. 610; Lys. XXV, 12 *τετριηράρχηκα πεντάκις*[2]) *καὶ τετράκις νεναυμάχηκα καὶ εἰσφορὰς πολλὰς εἰσενήνοχα καὶ τἆλλα λελειτούργηκα οὐδενὸς χεῖρον*[3]); Isocr. Areop. § 77 *καὶ πρότερον εἰρήκαμεν καὶ πάλιν ἐροῦμεν*; Theophr. charact. 23 *ὅσα εἴληφε καὶ ἀπολώλεκεν*. I det bekanta yttrandet af Pilatus *ὃ γέγραφα, γέγραφα* vänder sig det förra perfectum mera mot det förflutna och det senare mera mot det närvarande. Ett märkligt exempel på ett perfectum, som nära snuddar vid aoristens egendomliga betydelse, erbjuder *γέγονα* (som i andra fall är presentiskt perfectum eller rent af presens) i sådana exempel som dessa: Lys. XIII, 93 *ἐπεὶ ἐν τῷ τότε χρόνῳ, ἐν ᾧ*

Il. I. 418 *τῷ σε κακῇ αἴσῃ τέκον ἐν μεγάροισιν*). — Delbrück, Altindische Tempuslehre p. 6 ff. bestämmer den indiske aoristen såsom uttryck för „etwas eben geschehenes". — Äfven i de gamles sats, att den i och för sig obestämde aoristen kan allt efter sammanhanget bestämma sig till pf. eller plusqpf., ligger särskildt, hvad bisatser beträffar, sanning (*ἰστέον ὅτι ὁ ἀόριστος, ἐὰν προσλάβῃ τὸ ἄρτι, ἰσοδυναμεῖ τῷ παρακειμένῳ* etc., l. c.)

1) Om den rena presensbetydelsen är här ej fråga.

2) jfr. Plat. Apol. 32 A *ἐγὼ γάρ, ὦ Ἀθηναῖοι, ἄλλην μὲν ἀρχὴν οὐδεμίαν πώποτε ἦρξα, ἐβούλευσα δέ.*

3) Läsarten är ej alldeles säker, i det somlige codd. hafva en aorist jämte perfecta (jfr. Scheibe ad h. l.); jfr. Paul. Cor. II, 11, 25 *τρὶς ἐρραπίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.*

ἐκεῖνοι ἀπέθνησκον, οὐχ οἷοί τε ἐκείνοις ἐπαρκέσαι γεγόνατε, νυνί, ἐν ᾧ δύνασθε, τιμωρήσασθε τὸν ἐκείνων φονέα; Polyb. III. 9, 4 λαβόντες ἐν νῷ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέγονε[1]) — πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν; jfr. Callim. XXX, 1. 2 σχέτλιε, ποῦ γέγονας (hvar var Du?)[2]).

Det är en flerestädes förekommande uppgift, att perfektets bruk såsom uttryck för en i förhållande till det närvarande öfverstånden handling (perfectum logicum) skulle tillhöra den attiska dialekten, enkannerligen prosan och komedien, under det detta tempus hos Homerus och öfverhufvud i den äldre poesien endast förekomme såsom uttryck för ett tillstånd af fulländning i förfluten tid (presentiskt perfectum). I denna uppgift öfverensstämma Nutzhorn (l. c.) och Curtius; den förre uppgifver Plato och Aristophanes, den senare Xenophon såsom den terminus, från hvilken denna förändring i perfektets betydelse vore att räkna[3]). Förhållandet med denna förändring torde emellertid vara följande. Hos Homerus förekommer en stor mängd starka perfecta (d. v. s. utan κ), hvilka äro i det yngre språket bortdöda[4]);

---

[1]) h. e. Fabium aequalem fuisse belli Punici secundi temporibus.

[2]) Paul. l. c. 12, 11 γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε.

[3]) „Der strenge alte Gebrauch des Perfects beginnt von Xenophon an laxer zu werden", Curtius, Erläuterungen p. 183—4; jfr. Delbrück i Verhandlungen der Versammlung von deutschen Philologen und Schulmännern in Leipzig 1872.

[4]) Curtius uppräknar (das Verb. II) 66 starka och 20 svaga perfecta hos Homerus. Med denna statistiska uppgift kunna vi jämföra, att hos Sophocles finnas 32 starka och 18 svaga perfecta, hos Aristophanes 36 starka och 64 svaga (enl. Caravellas index), hos Lysias 73 svaga och 17 starka, hos Polybius i de 3 första böckerna af 95 perfecta blott 17 starka och öfverhufvud blott 22 i finit modus; i Xenophons Anabasis 60 perfecta, af hvilka 21 perfecta secunda och 10 blott i participium. Denna statistik ådagalägger, att det svaga perfectum, liksom den svage aoristen, allt mer blir öfvervägande i den senare prosan, och särskildt att det svaga perfecti participium (äfven i sådana långa former som ἀποτετυραννοκτονηκότος, Luc. Τυραννοκτ.) inkräktar platsen för aoristens participia. Att de starka perfecta ansågos tillhöra poesien och den äldre historien, de svaga deremot talarne och filosofien, visar Luciani exempel. I det fingerade rättegångstal, vi ofvan nämnt, finnas på ett ringa antal (11) sidor 15 svaga och tre starka perfecta; deremot äro i ἀληθὴς ἱστορία de starka (homeriska) perfecta vanliga och i Ἀλέξανδρος af samme författare finnas på 28 sidor 13 starka och 9 svaga perfecta.

det är förnämligast, fast icke uteslutande, i dessa, som den rena presensbetydelse, om hvilken vi framdeles skola orda, är herrskande. Vidare synes det nästan ligga i naturen af sjelfva textens innehåll, att perfectum framför allt i den betydelsesskiftning, som vi kalla perfectum logicum, måste förekomma oftare hos en filosof, sådan som Plato, eller en pragmatisk historiker, som Polybius, och aoristen oftare hos Homerus eller Herodotus. Så till vida låter det säga sig, att det logiska perfectum är vanligare i det äldre språket. Deremot torde det icke i den öfriga grekiska literaturen finnas någon användning af perfectum, som icke är representerad äfven hos Homerus och författarne öfverhufvud före Aristophanes. Till den art af perfectum, som vi kalla p. logicum, höra väl ostridigt sådana fall, i hvilka detta tempus står stillsammans med ett adverbium, som utmärker förfluten tid, såsom πρίν, ποτέ, τὸ πρόσθεν, ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ o. dylika. Sådana fall äro ej alldeles sällsynta hos Homerus. Särdeles ofta förekommer så ὄπωπα, t. ex. Il. VI, 124 οὐ μὲν γάρ ποτ' ὄπωπα μάχῃ ἔνι κυδιανείρῃ τὸ πρίν; Od. XVII, 371 ἦ γάρ μιν πρόσθεν ὄπωπα; jfr. samma ord Il. II, 799; XXIV, 392; Od. III, 93; IV, 323; Soph. Aj. 1150 ἐγὼ δέ γ' ἄνδρ' ὄπωπα μωρίας πλέων, ὃς ἐν κακοῖς ὕβριζε (jfr. εἶδον v. 1142); Apoll. Rhod. II, 1055—56[1]). Äfven vid ἔοργα i sådana uttryck som ὅστις ὅδε κρατέει καὶ δὴ κακὰ πολλὰ ἔοργεν Il. V, 175, XVI, 424 tänker man väl helt naturligt snarare på de enskilda fallen i det förflutna än på resultatet för det närvarande[2]). Med ἔοργα kan man jämföra Soph. O. T. 279 τὸ δὲ ζήτημα τοῦ πέμψαντος ἦν Φοίβου τόδ' εἰπεῖν, ὅστις εἴργασταί ποτε; ibdm. 558 ΟΙΔ. πόσον τιν' ἤδη δῆθ' ὁ Λάιος χρόνον — ΚΡ. δέδρακε ποῖον ἔργον; οὐ γὰρ ἐννοῶ. Ett annat exempel från Homerus är τέτληκα Il. I, 226 οὔτε ποτ' ἐς πόλεμον ἅμα λαῷ θωρηχθῆναι — τέτληκας θυμῷ („hast über dich

[1]) Dessa fall kunna ej förvexlas med dem, i hvilka πάρος l. dyl. partikel står vid ett presens, hvarmed en från det förflutna ännu bestående handling betecknas, Od. VII, 201 αἰεὶ γὰρ τὸ πάρος γε θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς ἡμῖν. och V, 88 πάρος γε μὲν οὔτι θαμίζεις.

[2]) Jfr. betydelsen af den hybrida formen ἔοργαν Batrachom. 179 οὐκ ἂν πώποτ' ἐγὼ μυσὶ τειρομένοισιν ἐρχοίμην ἐπαρωγός, ἐπεὶ κακὰ πολλά μ' ἔοργαν στέμματα βλάπτοντες καὶ λύχνους εἵνεκ' ἐλαίου.

gebracht“, La Roche); jfr. ibdm. 543 *οὐδέ τί πώ μοι πρόφρων τέτληκας εἰπεῖν ἔπος ὅττι νοήσῃς*[1]); Od. XIX. 346 *γρηῦς παλαιή, ἥτις δὴ τέτληκε τόσα φρεσίν, ὅσσα τ᾽ ἐγώ περ*; vidare *λέλοιπεν*, Il. I. 234 *καὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν*; jfr. ock Soph. Phil. 72 *σὺ* (Neoptolemus) *μὲν πέπλευκας* (d. v. s. ej till Lemnos, der vi nu befinna oss, utan till Troja) *οὔτ᾽ ἔνορκος οὐδενί* et cet.[2]).

Hvad vi hittills anfört, rör med undantag af ett eller två exempel det aktiva perfectum. Det mediala, hvilket som bekant till formen fullständigt följer typen af hufvudtempora, torde väl, der det till betydelsen är passivt, öfverallt vara ett presentiskt perfectum (eller presens)[3]). Deremot torde samma form med reflexiv eller aktiv betydelse äfven kunna betraktas såsom beteckning för, hvad vi kalla logiskt perfectum, t. ex. Xen. Mem. III. 6. 12 *εἰς τἀργύρεια οἶδ᾽ ὅτι οὐκ* (ɔ: aldrig någonsin) *ἀφῖξαι*; id. Cyr. I. 1, 2 *οὐ — πώποτε ᾐσθήμεθα* (vi hafva aldrig märkt); id. Mem. II. 1, 31 *οὐδὲν πώποτε σεαυτῆς ἔργον καλὸν τεθέασαι.*

Vi hafva hittills sysselsatt oss med betydelsesskiftningarna i perfectum såsom sådant eller med perfectum, så vidt det behåller sin betydelse af något fulländadt i det närvarande eller i förhållande till den närvarande tiden. På grundvalen af denna öfversigt skola vi nu tillse, huruvida presensbetydelsen i grekiska perfecta låter sig härleda af en ursprunglig perfektisk.

Denna förklaring torde medgifvas vara den rätta i alla de fall, i hvilka presens utmärker inkoativ handling och perfectum det tillstånd, som motsvarar denna handling såsom

[1]) Jfr. härmed *ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ᾽ ἐγενόμην* och de följande aoristerne Plato Apol. 33 A.

[2]) Plat. Apol. 19 D *ἐξ ὧν ὑμᾶς ἀλλήλους διδάσκειν τε καὶ φράζειν, ὅσοι ἐμοῦ πώποτε ἀκηκόατε διαλεγομένου — φράζετε οὖν, εἰ πώποτε — ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου*; ibdm. 31 C *ἐμοῦ πολλάκις ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος.*

[3]) Såsom *εἴθισμαι* jag är van, Plat. Apol. 38 A, Xen. Cyr. II, 1, 16; ppf. *ἐτετίμητο* var l. hade varit hedrad, Xen. Anab. I, 8, 29; *ἐβέβυστο* (var fullstoppad) och *ἐξώγκωτο* Herod. VI, 125, 3; *ἐκεκύρωτο* ibdm. 130; Thuc. I, 49, 6 *ἔργου πᾶς εἴχετο ἤδη καὶ διεκέκριτο οὐδὲν ἔτι* (det var ingen skilnad mer).

hennes resultat[1]), t. ex. *ἀποθνήσκειν* och *τεθνάναι* (Plat. Phaed. 71 C—E); *ἵστημι ἕστηκα, πήγνυμι πέπηγα, κτῶμαι κέκτημαι (πέπαμαι)*; *εἰκάζομαι, εἴκασμαι* är lik (Xen. Anab. V. 3. 12), *πάσχειν* röna inverkan (affici), *πεπονθέναι* befinna sig i ett tillstand (Plato Phaedr. 251 C[2])). Öfvergången från perfekt till presens ligger här blott och bart i bortseendet fran den handling i det förflutna, hvars resultat tillståndet är. — Svårare synes förklaringen, der verbet i presens utmärker ett tillstånd, såsom *λανθάνω, μαίνομαι*, o. d. Ett tillstånd, som utsäges i perfectum, synes böra vara identiskt med tillståndets upphörande, alltså, om perfectum till ett sådant tillståndsverb har presensbetydelse, synes det vara otvifvelaktigt, att den ej kan vara förmedlad af en perfektbetydelse, utan måste vara ursprunglig. *Λέληθα, μέμηνα* o. s. v. betyda nu ovedersägligen är dold, är rasande (ej har varit —): vi måste alltså, tyckes det, i dem se ursprungliga praesentia och, då reduplikationen måste hafva någon betydelse, anse denna ligga i uttrycket af en handlingens intensitet eller större energi i förhallande till den oreduplicerade presensstammen: på samma sätt måste vi då ock döma om *ἔσχηκα*, hvilket ovedersägligen ofta i det sammanhang, hvari det förekommer, ej kan beteckna ett upphördt tillstand: Plato Apol. 20 D *ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες, δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ σοφίαν τινὰ τοῦτο τὸ ὄνομα ἔσχηκα*: Thuc. I. 11, 3 *τοῦ περὶ αὐτῶν λόγου κατεσχηκότος*. Hom. Il. IX. 419—20 och 686—87 *τεθαρσήκασι δὲ λαοί* kunna vi lika litet anse för nagot upphördt, i hvilket fall Troernes tillförsigt ej kunnat tjena såsom motiv för Danaernes modlöshet, utan måste, tyckes det, deri finna en beteckning för en mera intensiv tillförsigt än fallet varit med *θαρσέω*[3]). Men läsa vi dessa senast anförda ställen i deras sammanhang, så heter det: *μάλα γάρ ἕθεν εὐρύοπα Ζεὺς χεῖρα ἑὴν ὑπερέσχε, τεθαρσήκασι δὲ λαοί.* Se vi närmare till, så kan ej heller det tillstånd, som betecknas med *ὑπερέσχε*, vara upphördt, alldenstund, i det fallet, Troernes tillförsigt borde upphört eller ha förlorat sin betydelse: skola vi då anse

[1]) Madvig, Græsk Ordføiningsl. § 112 Anm. 2.

[2]) *ταὐτὸν δὴ πέπονθεν ἡ τοῦ πτεροφυεῖν ἀρχομένου ψυχή· ζεῖ τε καὶ ἀγανακτεῖ* et cet.

[3]) Warschauer l. c.

äfven *ὑπερέσχε* för presens och öfversätta „Z. håller sin hand öfver dem — et cet.“? Denna konsequens vill helt visst ingen medgifva, utan man anför såsom ett otvifvelaktigt factum, att aoristen af *ἔχω* ofta betyder icke „jag hade“, utan „jag fick“, „jag vann“ [1]). Detta vill nu ej annat säga, än att aoristen i sin stambetydelse ansluter sig icke till den betydelse, samme stam har i presens, utan till en denna tillståndsbetydelse motsvarande inkoativ eller betydelse af inträdande handling; det samma är förhållande med aoristen af *θαρσέω*, t. ex. Hom. Il. I, 92 *καὶ τότε δὴ θάρσησε καὶ ηὔδα μάντις ἀμύμων*. Men är detta fallet med aoristen, så kan det äfven vara fallet med perfectum; vi kunna antaga, att presensbetydelsen i *ἔσχηκα, λέληθα, τεθάρσηκα* är uppkommen af en perfektisk inkoativ „jag har fått, blifvit dold, fått mod“, och, då ingen intensiv betydelse kan upptäckas i nämnda verb, måste vi väl anse denna per analogiam möjliga förklaring för den riktiga. Presens och perfectum förhålla sig i dessa verb till hvarandra som ett omedelbart närvarande till ett genom en handling i det förflutna förmedladt. Detta är icke heller någon enstaka företeelse, utan en, som möter oss mångenstädes i språket, t. ex. *δεδέηκεν* har fått behof af, till pres. *δεῖ* behöfves, fattas, Plato Politicus 277 D; hos Lysias XII, 84 *ἥκει ἀπολογησόμενος πρὸς αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας τῆς πονηρίας· τοσοῦτον ἢ ὑμῶν καταπεφρόνηκεν ἢ ἑτέροις πεπίστευκεν* betecknas naturligtvis icke ett förakt eller en tillit, som upphört, utan ett *καταφρονεῖ, πιστεύει* förmedladt af *κατεφρόνησε, ἐπίστευσε*, jfr. Xen. Mem. III, 7, 7 *οὐ γὰρ τοῖς πρωτεύουσιν ἐν τῇ πόλει, ὧν ἔνιοι καταφρονοῦσί σου, ῥᾳδίως διαλεγόμενος — ἐν τοῖς μηδεπώποτε φροντίσασι τῶν πολιτικῶν μηδὲ σοῦ καταπεφρονηκόσιν ὀκνεῖς λέγειν*: — I sammanhang med detta förhållande mellan perfekt- och presensformen står, att den senare icke sällan företer ett vacklande mellan två tidsarter, den inträdande handlingens och tillståndets. Så är *γίγνομαι* icke alltid „jag blifver“, utan äfven ofta „jag är“, Od. II, 319 *οὐ γὰρ νηὸς ἐπήβολος οὐδ᾽ ἐρετάων γίγνομαι*; Soph. Phil. 116 *θηρατέ᾽ οὖν γίγνοιτ᾽*

---

[1]) Madvig. l. c. § 111 Anm. d; Cron till Plat. Apol. 20 D; Soph. Aj. 465, Phil. 331.

ἄν, εἴπερ ὧδ' ἔχει; detta förklarar i sin mon, huru γέγονα kan betyda både „jag har blifvit (född) ɔ: jag är" och „jag har varit"[1]; γιγνώσκω är, oaktadt sin inkoativ-form, oftast ett tillståndsverb så väl som sentire (tänka, mena) och skiljer sig från ἔγνωκα blott såsom ett omedelbart presens från ett förmedladt, jfr. Xen. Anab. I. 3, 13 ἀνίσταντο λέξοντες ἃ ἐγίγνωσκον och Soph. Aj. 807 ἔγνωκα γὰρ δὴ φωτὸς ἠπατημένη; jfr. ἔγνωκα och γιγνώσκω, Plat. Phaed. 116 C. Enahanda är förhållandet mellan ἡγέομαι (*mihi persuadeo*, hyser en öfvertygelse och ἥγημαι (*mihi persuasi* l. *persuasum est*, fattat en ö.)[2], δοκεῖ och δέδοκται l. δεδόκηται (Her. VII, 16, 5); ἀδικεῖν (vara brottslig, hafva orätt) och ἠδικηκέναι (hafva förorättat, gjort orätt), οἰκέω och ᾤκημαι (Her.), νομίζειν φωνήν (bruka ett tungomål) och νενομικέναι (hafva till bruk upptagit)[3], νικῶ och νενίκηκα (Thuc. I, 54; Plat. Apol. 36 D; Plut. Arist. 10 init.); οἴχομαι och ᾤχωκα[4]; συνέστηκα och συνίσταμαι (båda i betydelsen: består af)[5].

Curtius delar[6]) de ursprungliga „perfecto-praesentia" (reduplicerade former på -α med ursprunglig presensbetydelse) i 5 klasser: 1) Schallverba, 2) Verba des Gesichts- und Geruchssinnes, 3) Verba der Geberde, 4) Verba des Affects, 5) Intensive Perfectopraesentia von anderen Verben (rörelseverba m. fl.). — Af dessa klasser betrakta vi först den fjerde[7], dels emedan i den betydelsen af ett tillstånd är obestridligast och dermed också den ursprungliga perfektbetydelsen lättast att uppvisa eller åtminstone göra sannolik, dels emedan dessa verb ega en så stor utbredning i språket, att den ursprungliga presensbetydelsens försvarare tydligen dragit sig för åsigtens konsequenser. Curtius uppräknar

—

1) Plato Νόμοι I, 624 B; Symposion 192 E; den andra betydelsen Plato Phaedo, 76 A—E. — „Heta", „hafva namn af något" heter på grekiska både κεκλῆσθαι (vara nämnd) och vanligare καλεῖσθαι (pläga nämnas), Thuc. I, 20, 3; Herod. VII, 11, 3; Xen. Cyr. II, 1, 9.

2) Herod. I, 4, 2 (jfr. Abichts not); Madvig l. c.; Johanssen l. c.

3) Herod. II, 42; I, 142; 173; III, 15; 38; jfr. νενόμισται och ἐνομίσθη Plat. Symp. 182 B; D.

4) Soph. Aj. 896 och 743; id. Phil. 414 (οἴχεται θανών).

5) Xen. Mem. III, 6, 14; 7, 6.

6) Das Verbum II, 154—157.

7) Fritzsche l. c. p. 54—6.

(l. c. 156) såsom ursprungliga praesentia ἀκάχημαι, ἀλαλύκτημαι, γέγηθα, δείδια, ἔολπα, ἔρριγα, κέκηδα, κεχαρηώς, μέμνημαι, μέμηνα m. fl.[1]). Om nu dessa äro intensiva utan (ursprunglig) perfektbetydelse, huru skola vi döma om πεφόβημαι (Soph. Aj. 139 μέγαν ὄκνον ἔχω καὶ π.), τεθαύμακα (Xen. Mem. I, 4, 2—3 ἔστιν οὕστινας τεθαύμακας ἐπὶ σοφίᾳ;), πεφίληκα (Pind. Pyth. I. 25 ὅσσα δὲ μὴ π. Ζεύς, ἀτύζονται βοὰν Πιερίδων ἀίοντα), ἀπεστυγήκασι (τοὺς ὗς οἱ Αἰγύπτιοι, Herod. II, 47, 2), μεμίσηκα (Theophr. 28), ἐσπούδακα (vara alvarsam, bruka l. tala alvar)[2])? Dessa verb beteckna otvifvelaktigt icke en beundran, en kärlek, ett hat o. s. v., som upphört, utan känslor, som ännu bestå, och likväl fattar väl ingen[3]) presensbetydelsen i dem såsom ursprunglig och omedelbar, utan såsom förmedlad af en ursprunglig perfektisk, d. v. s. så att i πεφόβημαι, för att välja detta exempel, förskräckelsen utsäges såsom på en gång påkommen och bestående. Just i denna sammanfattning till enhet af det fulländade och det närvarande ligger den intensivbetydelse, som man väl kan tillägga vissa af dessa verb, ss. just πεφόβημαι, ἐσπούδακα; jfr. δεδακρύσθαι, vara förgråten Il. XVI, 7; Plut. Arist. 18[4]). Denna i sig sjelf sekundära bibetydelse fram-

[1]) τέτηκα (Il. III, 176 ἀλλὰ τάγ' οὐκ ἐγένοντο· τὸ καὶ κλαίουσα τ.) har väl blott af förhastande kommit med i förteckningen: knappast kan väl någon vid närmare eftersinnande vilja påstå, att „jag smälter" (i tårar) är riktigare öfversättning än „jag är försmält" (jfr. Xen. Anab. IV, 5, 15 τὴν χιόνα εἰκάζον τετηκέναι).

[2]) Plato Phaedr. 234 D παίζειν καὶ οὐχὶ ἐσπουδακέναι; ibdm. 276 B: id. Phaedo 64 D φαίνεταί σοι φιλοσόφου ἀνδρὸς εἶναι ἐσπουδακέναι περὶ τὰς ἡδονάς; Aristoph. Ran. 812—13 ὅταν γ' οἱ δεσπόται ἐσπουδάκωσι, κλαύμαθ' ἡμῖν γίγνεται; jfr. Xen. Symp. 2, 17 ἐσπουδακότι τῷ προσώπῳ.

[3]) Curtius sjelf säger II, 158—9: „ich bin geneigt — τεθαύμακα —, πεπόνημαι, πεφόβημαι, ἐσπούδακα ebenso aufzufassen" (i. e. als secundäre Perfectopraesentia).

[4]) „Ein Zustand ist intensiv heisst ein Ding ist ganz in diesem Zustand, voll in ihn eingetreten — der Zustand ist an ihm vollendet. Dies ist sicher für derartige Verben die Brücke von der intensiven zu der perfectischen Bedeutung, und in diesem Sinne sind schliesslich alle die zuletzt angeführten (i. e. die Verba des Affects) gewissermassen Perfecta", Fritzsche l. c. 56. Om „schliesslich" syftar på det, som formerna äro i det verkliga språkbruket, så äro tvärtom „säkert" mängden af de verb, F. uppräknat, ss. μέμαα, τέθηπα, γέγηθα, schliesslich praesentia. Onekligt är väl ock, att F. för att kunna härleda

trädde helt naturligt såsom den väsentliga i samma mon, som skilnaden i tidsart mellan presens och perfectum (φοβεῖσθαι och πεφοβῆσθαι, στυγεῖν och ἐστυγηκέναι) fördunklats. Betrakta vi sålunda i dessa verb presensbetydelsen såsom förmedlad och sekundär, så tyckas vi sakna skäl att döma annorlunda om ἀκάχημαι, δέδια, τετίημαι, κεχάρηκα med flera af Curtius och Fritzsche anförda verb. Öfverhufvud ser man icke något skäl, hvarför särskildt hos den senare författaren, som tyckes vilja gifva en fullständig förteckning på hithörande verb, vissa perfektformer af verba affectuum upptagits såsom ursprungliga praesentia, men andra icke, t. ex. ὀδώδυσμαι[1]) men icke ἐστύγηκα, δείδια men icke πεφόβημαι, ὀρωρέχαται[2]) men icke de synonyma och mycket vanligare τέταμαι[3]), ὥρμημαι[4]), hvilka likaledes från rörelseverb på visst sätt blifvit verba affectuum, ἔολπα jag hoppas, πέποιθα jag litar (l. c. 157) men icke πέπεισμαι jag tror[5]) (jag är öfvertygad) eller det senare ἤλπικα[6]). Att den omständigheten ej kan vara afgörande, att de förre formerne förekomma ensamt eller äfven hos Homerus, de senare deremot blott hos senare författare, hafva vi ofvan sökt påpeka. Hvad μέλει och μέμηλε beträffar, torde, helst ingen skilnad i intensiv betydelse kan bevisas mellan desse

den perfektiska ur den intensiva gifver åt begreppet „intensiv" en förklaring, i hvilken perfektbegreppet redan ligger, d. v. s. perfektbetydelsen förklaras ur sig sjelf och dermed för ursprunglig. „Bryggan" från den i och med formen gifna perfektbetydelsen till den i många verb slutliga i. e. faktiska af ett hvilande, omedelbart presens har varit bortseendet från den ena sidan i perfektbetydelsen (öfvergången) och framhållandet af den andra (tillståndet).

[1] Hom. Od. V, 423 οἶδα γάρ ὥς μοι ὀδώδυσται κλυτὸς Ἐννοσίγαιος. Detta exempel vitnar i och för sig icke mera för en ursprunglig presensbetydelse i ὀδώδυσται än Od. I, 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ; för presensbetydelse i ὠδύσαο.

[2]) Il. XVI, 834 ὠκέες ἵπποι ποσσὶν ὀρωρέχαται πολεμίζειν, Curtius l. c. p. 156, Fritzsche l. c.

[3] Pind. Pyth. XI. 81 ξυναῖσι δ' ἀμφ' ἀρεταῖς τέταμαι.

[4] Herod. VII. 1 (bis); Xen. Mem. II, 6, 28 δεινῶς γὰρ ὢν ἂν ἐπιθυμήσω ἀνθρώπων ὅλος ὥρμημαι ἐπὶ τὸ φιλῶν αὐτοὺς ἀντιφιλεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν; jfr. ἐπτοῆσθαι, Plat. Phaed. 68 C.

[5] Xen. Mem. II, 6, 31 πέπεισμαι καὶ ἀπὸ τῆς Σκύλλης διὰ τοῦτο φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι τὰς χεῖρας αὐτοῖς προσέφερε.

[6]) Herodian. Ἱστ. I, 4, 2; 5, 4.

former, *μέμηλε* få anses såsom ett ursprungligt perfectum; betydelserna af handling (affektion betraktad såsom rörelse) och tillstånd ligga i sådana verb hvarandra mycket nära (jfr. bekymra sig l. vara bekymrad, rädas och vara rädd[1]), bedröfvas och vara bedröfvad, det går någon till hjertat och det ligger någon om hjertat). Att emellertid, sedan den rena oförmedlade tillståndsbetydelsen blifvit egendomlig för perfecta af en viss form och begreppsklass, andra former i analogi med dem kunnat bildas till praesentia, kan mahända ej förnekas; endast att formen i och för sig är i språket perfektform och såsom sådan fått sin plats i tempussystemet, tro vi oss utan all tvekan kunna fasthålla[2]).

Svärare är onekligen den ursprungliga perfektbetydelsen att bevisa för de öfriga af Curtius uppställda begreppsklasser af verba. Vi kunna emellertid till en början afskilja en del exempel, i hvilka åsigten tydligen skjuter öfver målet. Hit hör *ἀλάλησθαι* (Curtius p. 157); vi kunna ej inse, att detta verb skiljer sig fran *ἀλᾶσθαι* som „sich herumtreiben von umherirren". Snarare förhålla de sig som *πλανᾶσθαι* till *πεπλάνημαι* (*διὰ νύκτα πεπλάνημαι*, Anacr. XXIII), d. ä. som

---

[1]) *φοβέομαι* är ofta = frukta, ej = blifva förskräckt. — Det latinska *odi* räknas af Curtius l. c. 151 för ett intensivt presens. Riktigare anses väl *odi* hafva kommit till sin presensbetydelse på samma väg som *perosus*, *exosus* till sin (jag har fattat hat = jag hatar). Participierna, som ej hafva reduplikation, kunna väl ej vara intensiva.

[2]) Beträffande verba affectuum torde man ej böra förbise det (äfven af Nutzhorn l. c. framhållna) bruket af dessa verbs aorister (*ἐχάρην*, Hom. Od. X, 419; *ἥσθην*, Soph. Phil. 1314; *ἔφριξ' ἔρωτι περιχαρὴς δ' ἀνεπτάμαν*, id. Aj. 693; *ἐγέλασα*, (*ἀπώμοσα*,) *ἐπῄνεσα*, Eur. Med. 223. 707; Iph. Aul. 440) om känslor och stämningar, som ännu ej upphört (Madv. gr. Ordføin. § 111 anm. b) och som vi i svenskan pläga beteckna med presens (jfr. dock sådana uttryck som: hvad jag blef rädd; det var förskräckligt o. dyl.). Den ännu varande känslans beteckning såsom inträdande eller i berättelsens form befordrar uttryckets liflighet; det är liksom komme ej orden fram, förr än subjektet sansat sig och kan reflektera öfver det första, öfverväldigande intrycket. — Enligt Mullach l. c. p. 378 eger i nygrekiskan ett dylikt förhållande rum med vissa verb, som utmärka „fysiska förnimmelser"; när man vill säga „jag fryser, jag är hungrig, jag är sömnig", säger man *ἐκρύωσα*, *ἐπείνασα*, *ἐνύσταξα*, enligt Mullach egentligen: jag har börjat frysa, blifvit hungrig l. sömnig.

„ströfva omkring“ till „vara på ströftåg“ eller („hafva förirrat sig“) „vara på villospår“. Utan tvifvel kan *πεπλανῆσθαι* så fattadt sägas vara ett intensivum af *πλανᾶσθαι* [1]), men denna betydelse är förmedlad af den temporala. — Curtius menar (l. c.) visserligen, att *βέβηκα* och *ἐβεβήκει* ofta nog förekommer i presens- och imperfektbetydelse, „ohne dass ein besonders rüstiges Auftreten in den Zusammenhang passt“, men förklarar det för en alldeles falsk tolkning att på sådana ställen som Il. VI, 495 *ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει ἐντροπαλιζομένη, θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέουσα* i *βεβήκει* söka „ein wirkliches Plusquamperfect der vorher vollendeten Handlung“. Det ligger ingalunda i det grekiska plusquamperfektets natur att utmärka en „förut“ fulländad handling, utan ett tillstånd af fulländning på en gifven förfluten tid. Att nu i grekiskan, särdeles det äldre språket (Homerus, Herodotus, äfven Thucydides), genom en viss livlighet i uttrycket den handling eller händelse, som berättas, införes såsom redan fulländad, lär väl ej kunna förnekas [2]). Finner man ock för *βεβήκει* den intensiva betydelsen bättre än ett „hade satt sig i gång“ l. dyl., så lär man väl ej på samma sätt kunna förklara pqpf. af *βάλλω* i sådana vanliga exempel som Il. IV, 491—2 *τοῦ μὲν ἅμαρθ', ὁ δὲ Λεῦκον, Ὀδυσσέος ἐσθλὸν ἑταῖρον, βεβλήκει* [3]), eller *ὀρώρει* Il. IV, 448—49 *ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει* o. d.; jfr. Herod. VI, 130 *φαμένου ἐγγυᾶσθαι Μεγακλέος ἐκεκύρωτο ὁ γάμος Κλεισθένεϊ*; Thuc. I, 130, 1 *ταῦτα λαβὼν ὁ Παυσανίας τὰ γράμματα, ὢν καὶ πρότερον ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι, πολλῷ τότε μᾶλλον ἦρτο*. — I „das Verbum“ p. 158 har Curtius såsom falsk erkänt sin i „Tempora u. Modi“ uttalade åsigt, att

[1] Plat. Phaed. 81 D; Herod. VII, 16, 3 *ἐνύπνια τὰ ἐς ἀνθρώπους πεπλανημένα*.

[2]) Äfven i hvilken slags framställning som helst förekomma sådana perfecta, t. ex. Plat. Phaed. 80 D — *ἡ ψυχή* — — *αὕτη δὴ ἡμῖν ἡ τοιαύτη* — *ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος εὐθὺς διαπεφύσηται καὶ ἀπόλωλεν, ὥς φασιν οἱ πολλοί*; jfr. *πέπαυται* ibdm. 79 D; Xen. Cyr. III, 1, 18 *οὔπω ᾔσθου* — *ἄνδρα* — *ἐπιχειροῦντα κρείττονι ἑαυτοῦ μάχεσθαι, ἐπειδὰν δὲ ἡττηθῇ, εὐθὺς πεπαυμένον τῆς ἀφροσύνης*; Thuc. I, 120, 4 (*ἐντεθύμηται*); Soph. Phil. 1279—80 *εἰ δὲ μή τι πρὸς καιρὸν λέγων κυρῶ, πέπαυμαι*.

[3]) V, 65—6 *τὸν μὲν Μηριόνης, ὅτε δὴ κατέμαρπτε διώκων, βεβλήκει γλουτὸν κατὰ δεξιόν· ἡ δὲ διαπρὸ ἀντικρὺ κατὰ κύστιν ὑπ' ὀστέον ἤλυθ' ἀκωκή*; jfr. V, 394; jfr. V, 399 *αὐτὰρ ὀϊστὸς ὤμῳ ἔνι στιβαρῷ ἠλήλατο, κῆδε δὲ θυμόν*.

ἀμφιβέβηκας (Il. I, 37 och andra ställen) skulle betyda „umwandelst", och godkänt tolkningen „står omkring" [1]) d. v. s. skyddar (jfr. Il. XVII, 4 och 6 ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ βαῖν' ὥς τις περὶ πόρτακι μήτηρ); deremot vill han icke erkänna den ursprungliga perfektbetydelsen i παρμέμβλωκε (Il. IV, 11 αἰεὶ παρμέμβλωκε καὶ αὐτοῦ κῆρας ἀμύνει). Dock tyckes betydelsen „bistår" lika naturligt hafva utvecklat sig ur „har trädt till någons sida", som „värnar" ur „har ställt sig omkring eller öfver någon" [2]) (jfr. Od. XIII, 301 ἐν πάντεσσι πόνοισι παρίσταμαι ἠδὲ φυλάσσω). I öfverensstämmelse med sin förklaring af ἀμφιβέβηκας torde Curtius ejheller numera påyrka den oförmedlade presensbetydelsen af βέβρυχα och κέκραγα på den grund, som anföres i „Tempora u. Modi": „Die Welle, von der Il. P 264 mit den Worten βέβρυχεν μέγα κῦμα ποτὶ ῥόον die Rede ist, braust wirklich; — Kleon heisst κεκραξιδάμας (Arist. Vesp. 596), ehe er aufgehört hatte zu schreien". Att handlingens upphörande före den närvarande tiden skulle nödvändigt ingå i perfecti betydelse, är en föreställning, som han äfven i sin syntax bestämdt frångått. Det måste då förvåna, att han (das Verbum, p. 155) upprepat påståendet, att λέλαμπα (Eur. Troad. 1295 λέλαμπεν Ἴλιος eller Androm. 1024—26 βεβᾶσιν Ἰλιάδαι βασιλῆες οὐδ' ἔτι πῦρ ἐπιβώμιον λέλαμπεν) måste såsom uttryck för „ein augenblickliches Auflodern der Flamme" vara ett primärt presens. Ordet betyder fast mera står i låga, lågar, och *förutsätter* antändandet eller upplågandet liksom δέδηε, hvars ursprungligen perfektiska natur C. ej förnekar [3]).

Största svårigheten vid presensbetydelsens förklaring af en perfektisk erbjuder emellertid den talrika klass af perfektformer, som utmärka ljud och sinnlig varseblifning, sådana

[1]) „βέβηκα ich bin ausgeschritten, stehe fest", Curtius l. c. — ibdm. „das Perfect bezeichnet die feste, eigentlich die ausgeschrittene Stellung zum Schutz eines Gegenstandes".

[2]) jfr. Herod. VII, 40 παραβεβήκεε δέ οἱ ἡνίοχος „war neben ihm heraufgestiegen, d. i. stand neben ihm"; de två ofvan anförda motsatta betydelserna af βέβηκα förutsätta såsom gemensam utgångspunkt „hafva tagit steg, hafva gått". Tydligt är emellertid, att det mångenstädes skulle vara alldeles orimligt att använda den ursprungliga betydelsen.

[3] Fritzsche l. c. s. 57: „λ. Ἴ. entweder: hell lodert Ilios oder I. ist entflammt"; ibdm.: „— δέδηα — glaube ich besser ganz bei Seite zu lassen".

som γέγωνα, κέκραγα, δέδορκα. Perfektbetydelsens ursprunglighet kan naturligtvis icke helt enkelt afvisas dermed, att dessa verb utmärka verksamhet och ej tillstånd: ty det må väl kunna ifrågasättas, om icke ropandet eller seendet ursprungligen, d. v. s. om man afser sjelfva utgångspunkten för språkbruket, fattats såsom ett tillstånd och sålunda såsom förmedladt af ett begynnande rop eller ett uppblickande på en förfluten tid[1]. Men just derför, att företeelsen inom dessa begreppsklasser af verba blifvit i det äldre språket i viss mon konstant, saknar man bestämda analogier för att belysa uppkomsten af presensbetydelsen ur den perfektiska. Företeelsen har sålunda här för den, som vill fasthålla sjelfve formens perfektiska bestämmelse, skenbart karakteren af ett slags förryckning (Verschiebung) af perfektets betydelse, liksom man å andra sidan anser hela perfektbetydelsen sjelf i denne reduplicerade form på -α vara „eine Verschiebung“[2]. Om vi nu blott hade att välja mellan dessa tvänne antaganden, hvilken „Verschiebung“ skulle vi anse hafva bäst stöd i analoga företeelser inom grekiskan och andra språk, den genom hvilken ett presens „förryckts“ till ett perfectum, eller den i hvilken ur ett perfectum betydelsen af fulländning i tidens längd liksom eliminerats och formen sålunda fått betydelse af ofulländad handling? Manne vi ej äfven på denne punkt af undersökningen kunde mot Curtius använda hans egna, ofvan anförda ord: „Praesentisch gewordene Perfecta giebt es viele, perfectisch gewordene Praesentia kaum“? Latinets perf. konj. har onekligen användt i förbud mistat sin perfektbetydelse; likaså dess futurum exactum i många användningar, och hos enskilde författare har företeelsen en langt större utsträckning. I de romaniska språken har, som be-

[1] jfr Johanssen l. c.; Buttmann, Ausführl. Gr. I, p. 241: „δέρκομαι lässt sich fassen: ich erblicke, δέδορκα ich habe erblickt, d. h. in die Augen gefasst, daher beides: ich sehe“.

[2] Delbrück, das altindische Verbum, p. 17: „— — die Bedeutungsverschiebung, die das Perfect erfahren hat“; „— — das alte Perfectum war ein tempus praesens —“; p. 18 „Eine Bedeutungsdifferenz“ (zwischen Praesens und Perfectum) „war schwerlich im Anfang verhanden, da ja auch das Perfectum ein Tempus der Nichtvergangenheit war“.

kant, latinets plusquamperfectum conj. konstant blifvit ett impf. conj.[1]). Otvifvelaktigt finnas äfven i grekiskan enstaka fall, som visa uppkomsten och begynnelsen till sådan „Verschiebung“ och det till en del just inom samma modi. Från perfecta, hvilka i indikativen hafva den mest otvifvelaktiga betydelse af fulländad handling, är denna i konjunktiven, imperativen, optativen, infinitiven skenbart liksom insvunnen; jfr. konj. af *εἴληφα* Plat. Respubl. X, 614 A — *ἵνα τελέως ἑκάτερος αὐτῶν ἀπειλήφῃ τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου ὀφειλόμενα ἀκοῦσαι*; af *ὄλωλα* Hom. Il. VI, 448 *ἔσσεται ἦμαρ ὅταν ποτ᾽ ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή*. Onekligen kan detta fattas så: — en dag, då Ilion är fallet (perierit), men om det i ett sprak blifvit bruk att så uttrycka sig, skulle den perfektiska betydelsen vara pa väg att försvinna ur formen. *Τέθνηκα* är ostridigt ett presentiskt perfectum; Plato säger i Phaedo 64 A *ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι* och upställer 71 C—E *τὸ ἀποθνήσκειν* och *τὸ ἀναβιώσκεσθαι* såsom de tvänne öfvergångarne fran *τὸ ζῆν* till *τὸ τεθνάναι* (vara död) och från *τὸ τεθνάναι* ater till *τὸ ζῆν*. Likväl är *τεθναίης* Il. VI, 164 svårligen annat än *θάνοις* (Soph. Phil. 962), och i *τεθνάναι* Plat. Krit. 43 D *ἢ τὸ πλοῖον ἀφῖκται ἐκ Δήλου, οὗ δεῖ ἀφικομένου τεθνάναι με*; märkes knappast någon perfektbetydelse[2]). Sådant är ock förhållandet med imperativer; Fritzsche anför *δέδεξο* (Il. V, 228), Curtius (l. c. 156) *τέτλαθι* (Il. V, 382), och p. 157 heter det: „Ein recht deutlicher Fall, bei dem mit keinerlei Winkelzügen und Künsteleien ein temporales Perfect herauszudeuteln ist, ist *κλήρῳ νῦν πεπάλασθε Η* 171. Die Reduplication hat

[1]) *Amassi, fossi, aimasse, fusse* af *amavissem, fuissem*. Om dessa förhållanden se Foth. l. c.; jfr. särskildt p. 297, hvarest redogöres för de tempora och modi, som undergått sådan „Verschiebung“ (i allm. blott plusqf. conj. och fut. ex.), och p. 328, der företeelsen så beskrifves: — „ein betreffendes perfectisches Tempus ist unter Aufgeben der ihm eigentlich zukommenden Fähigkeit eine Handlung als vollendet zuständlich darzustellen geradezu statt des betreffenden imperfectischen gebraucht worden. Eine solche Stellvertretung ist von einer gewissen Klasse von Verben, nämlich solchen, deren imperfectische Tempora schon den Zustand der Handlung bezeichneten — zuerst eingetreten und dann sind — in Folge von Übertragung nach Analogie sowie durch andere Umstände die übrigen Verben diesen nachgefolgt“.

[2]) Jfr. *ἀπόλλυσθαι* och *ἀπολωλέναι* Herod. I, 11 och 12.

hier eie ähnliche Wirkung wie in *παπάλλειν*". Man skulle väl tro på denna förklaring och finna reduplikationens intensiva betydelse af sjelfva begreppet mycket påtaglig, om blott icke af de vanligaste verb och i den vanliga prosa dylika imperativi perf. förekomme; jfr. Xen. Cyr. IV, 2. 7 *μόνον καὶ σὺ ἡμῖν πιστὰ θεῶν πεποίησο καὶ δεξιὰν δός* —; Thuc. I. 129. 3 *καί σε μήτε νὺξ μήθ' ἡμέρα ἐπισχέτω ὥστε ἀνεῖναι πράσσειν τι ὧν ἐμοὶ ὑπισχνῇ, μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δαπάνῃ κεκωλύσθω μηδὲ στρατιᾶς πλήθει, εἴ ποι δεῖ παραγίγνεσθαι.* Utan tvifvel böra vi bedöma *δέδεξο* och *πεπάλασθε* på samma sätt som *πεποίησο* och *κεκωλύσθω*. Antingen är det då antagligare, att den reduplicerade stammen af *ποιέω* och *κωλύω* haft i sig intensiv presensbetydelse, eller att den intensiva betydelsen uppkommer (i analogi med ofvan anförda exempel) derigenom, att i bönen eller befallningen innehållet framträder såsom fulländadt (i det tillkommande)? Månne ej perfecti imperativus[1]) väsentligen har hela sin tillvaro i och för ett sådant lifligare viljouttryck, vara sig det är bönens enträgenhet eller medvetandet om beslutets eller tillåtelsens vigt (jfr. jacta alea esto!), som liksom med ett språng försätter sig på det fulländades ståndpunkt[2])? — En liknande „Verschiebung" röjer sig äfven och det ännu mera i grekiska fut. exactum eller III passivi, i hvilket af perfektstammen danade futurum både hos Homerus och hos senare författare än betydelsen af fulländad handling framträder skarpt och bestämdt (Il. XXIII, 795 *οὐ μέν τοι μελέως εἰρήσεται αἶνος* — med afs. på redan yttrade ord; jfr. Juv. I, 3 impune ergo mihi recitaverit ille togatas, hic elegos), än är fördunklad[3]). Ett märkligt och upplysande exempel i senare

[1]) der ej perfektet fullständigt öfvergått till ett hvilande presens, ss. *ἔρρωσο, κάθησο, κέκτησο* (Herod. VII, 29). Latinet har ett exempel på imperativ af perfektstam, näml. af det rent presentiska *memini*, *memento*. Archaistiske skalder gjorde försök att bilda ett participium *meminens*, ett analogon till de grekiske formerne *κεκλήγοντες* o. dyl.

[2]) Krüger, Attische Syntax 53. 3. 5.

[3]) Hom. Il. XXI, 322 *αὐτοῦ οἱ καὶ σῆμα τετεύξεται* kan ännu fattas ss. ett verkligt fut. ex. — jfr. sammanhanget —, men i *κεχολώσεται* XX, 301, XXIII, 543 är betydelsen af det fulländade ej lätt att finna; jfr. Soph. Aj. 577 *τὰ δ' ἄλλα τεύχη κοίν' ἐμοὶ τεθάψεται* och 1140—41

hänseendet är *δεδήσομαι* (af *δέω* binder), som t. ex. Xen. Cyr. IV, 3. 18—21 i en persons tal uppträder midt ibland elfva futura prima och Plato Respubl. II, 361 E omgifvet af 5 dylika (*μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δ., ἐκκαυθήσεται τὠφθαλμώ. — ἀνασχινδυλευθήσεται καὶ γνώσεται —*). Men nu visar sig hos perfektet *δέδεμαι* sjelft en benägenhet att ställa sig på samma linie med verba actionis infectae: jfr. Xen. Oec. 14, 5 *γέγραπται γὰρ ζημιοῦσθαι ἐπὶ τοῖς κλέμμασι καὶ δεδέσθαι, ἤν τις ἁλῷ,* och id. Mem. I, 2, 49—50 tre gånger *δεδέσθαι* (*τὸν ἀμαθέστερον ὑπὸ τοῦ σοφωτέρου νόμιμον εἴη δεδέσθαι*); Pind. Pyth. III, 95 *κέρδει καὶ σοφία δέδεται.* — Här hafva vi nu kanske exempel på ett sannskyldigt intensivum: hvem skulle ej finna det lämpligt, att bredvid „gissla, tortera, bränna, korsfästa" stode ett ord, som utmärkte ett „våldsamt bindande" (jfr. Warschauer l. c.)? Dock tror jag icke, att någon vid närmare eftersinnande skall föredraga denna förklaring framför den enfaldiga, att *δεδέσθαι* egentligen betyder „vara bunden, befinna sig (ligga) i bojor eller fängelse"[1]) (*δέσμιον* l. *ἐν φυλακῇ εἶναι*), och att man, för att undvika likheten med *δεῖσθαι* (behöfva, begära), valde detta uttryckssätt, äfven der meningen närmast var „bindas, slås i bojor", liksom t. ex. latinets part. praes. af *reor*, som det tyckes, af formella skäl försvunnit och ersatts af part. praet. *ratus*. — Detta leder tanken till de två participia *πεπληγώς* och *κεκοπώς*, åt hvilka Curtius och Fritzsche vilja tilldela ursprunglig betydelse af intensiva praesentia, under det motsvarande indikativer äro bestämda perfecta. Om på de anförda ställena[2]) perfektbetydelsen vore — hvilket den väl ej är — rent af omöjlig och orden måste fattas „medels ideliga (häftiga) slag", vore det väl ändock något förhastadt att af dessa enstaka facta draga någon slutsats för intensivbetydelsens ursprunglighet på grekiskt område i det redu-

---

ΜΕΝ. εἰ σοι φράσω· τόδ' ἐστὶν οὐχὶ θαπτέον. ΤΕΥ. ἀλλ' ἀντακούσει τοῦτό γ', ὡς τεθάψεται. — Om förhållandet med latinets fut. ex. jfr. Madvig, Opuscula acad. p. 60 ff.

[1]) Cyrop. V, 1, 12 *δεδεμένους ἰσχυροτέρᾳ ἀνάγκῃ ἢ εἰ ἐν σιδήρῳ ἐδέδεντο.* Anab. IV, 3, 8 *ἐν πέδαις δεδέσθαι.*

[2]) Il. V, 763 *αἴ κεν Ἄρηα λυγρῶς πεπληγυῖα μάχης ἐξ ἀποδίωμαι*; XXII, 497; Od. XVIII, 335.

plicerade tempus på *-α*. Det vore, som man ville bevisa, att participiet på *-tus* på latinskt område ej vore ett perfectum, på den grund att Verg. Ge. I, 339 sacra refer Cereri laetis operatus in herbis den handling, operatus betecknar, omöjligt kan betraktas såsom öfverstånden i förhållande till refer. eller att verbalstammen på *-sco* i latinet ej är allmänt inkoativ, på den grund att Horatius Carm. II, 10, v. 2—3 dum procellas cautus horrescis för meningens skull lika gerna eller hellre kunde sagt horres[1]).

Det uppställda ämnet har i denna uppsats behandlats blott syntaktiskt och från grekiskans egen synpunkt. Den svårighet för antagandet af perfektbetydelsens ursprunglighet, som ligger i perfektformens förhållande till den reduplicerade aoristen och hans modi, har ej blifvit förbisedd; ingen invändning skall heller göras mot hypotesen om en ursprunglig för alla reduplicerade former gemensam intensivbetydelse, blott man medgifver, att af denna betydelsen ej finnes spår i den reduplicerade aoristen, och att den, der den finnes i perfectum, enligt all analogi måste betraktas såsom sekundär och härledd af den perfektiska. — De resultat, till hvilka Delbrück i sin Altindische Tempuslehre kommit rörande perfecti betydelse i sanskrit[2]), synas lika litet direkt bevisa

[1]) Jfr. Curtii raisonnement l. c. 156.

[2]) „Der Stamm des Perfectums bezeichnet (so weit überhaupt die Art der Handlung erkennbar ist) eine mit Intensität vollzogene oder eine vollendete Handlung. Intensiv nenne ich hier sowohl eine Handlung, welche mit Energie vollzogen wird, als eine solche, welche als sich fort und fort wiederholend gedacht wird, und es ist mir nicht unwahrscheinlich, dass man gerade in der sich immer wiederholenden Handlung die Grundbedeutung des Perfectums zu erkennen habe. Der Begriff der vollendeten Handlung dürfte sich aus dem der intensiv vollzogenen Handlung entwickelt haben", Delbrück l. c. 101. Vi finna här 1. att den intensiva betydelse, som D. anser vara den ursprungliga, är en helt annan än den af Curtius och Bopp antagna och en, som ligger mycket närmare betydelsen af fulländad handling: 2. att D. uttalar sig här mycket mera tveksam om den (faktiska) intensiva betydelsens prioritet än i sitt äldre arbete. — Att D. icke heller öfverallt är så alldeles säker på intensivbetydelsens tillvaro visar l. c. 102: „Der Ind. des Perfectums — a) im Sinne einer intensiv vollzogenen Handlung. Unter dieser Rubrik stelle ich einige Perfecta mit starker Redu-

något för grekiskan, som de, hvilka röra aoristen, imperfectum och plusquamperfectum[1]). Om från här intagne ståndpunkt i många perfecta presensbetydelsen quarstår oförklarad, är sådant i långt vidsträcktare mon fallet å andra sidan[2]). — I hvilket fall som helst är måhända på dessa blad samladt ett eller annat stycke material till frågans belysning.

Till slut bifogas en förteckning å de perfecta, hvilka konstant ega presensbetydelse. På statistisk fullständighet kan förteckningen så mycket mindre göra anspråk, som gränsen mellan dessa perfecta och dem, i hvilka presensbetydelsen är mera tillfällig och liksom stilistisk, är svår att öfverallt med säkerhet uppdraga. Särskildt gäller detta om de mellan klammer ställda formerne. Ord, som blott förekomma hos grammatici, äro ej upptagna (jfr. för öfrigt Curtius, das Verb. II, p. 154—6; Fritzsche l. c.).

1. Verba, som i presens betyda blifver (födes), i perfectum är:

γέγονα (*γεγένημαι*); *κέκρανται* (Eur. Med. 136—8 *ἐπεί μοι φίλον κ.*, sc. *δῶμα*); *τέτυγμαι* och *τετύχηκα* (Hom.); *τέτροφα* (Soph. O. C. 186); *πέφυκα*.

2. Pres. förvärfvar l. eger, pf. (har förvärfvat) eger: *ἔσχηκα*; *κέκτημαι*; *ἔμμορα*; *λέλογχα* (Pind.), *εἴληχα*; *πέπαμαι* (Eur. Ion 675; Xen., Plat.); hit hänföras väl ock lämpligast *κέκευθα*, *κέχανδα* (hyser, rymmer, innefattar).

3. I allm. verba, som betyda i pres. rörelse eller öfvergång, i perf. ett omedelbart tillstånd af hvilande eller (fortfarande) rörelse:

plication voraus — und bemerke dabei, dass diese Perfecta, so viel ich sehe, stets mit intensiver Bedeutung gebraucht erscheinen (wenigstens steht einer solchen Auffassung nichts entgegen)".

[1]) I sanskrit är plusquamperfectum alltid, imperfectum och perfectum vanligen och aoristen ofta „erzählendes tempus" (d. v. s. till betydelsen = grekisk aorist), Delbrück l. c. 132, 112. Plusquamperfectum „hat natürlich nicht den Sinn der Vorvergangenheit" och „ist ein schlechter Name" (113, 132).

[2]) Curtius l. c. 159, Fritzsche l. c. 48—9.

βέβηκα är gången, borta (Soph. Phil. 494), går (är i gående, rörelse, Hom. Il. VI, 495), står (*ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβ.*, Od. IV, 400), sitter till häst eller vagns (Soph. O. C. 313 *ἐπὶ πώλου*; Herod. VII, 40 *ἐπ' ἅρματος*), befinner sig (*ἐν κακοῖς* Soph. El. 1057); *παρμέμβλωκε* (bistår, har trädt till någons sida); *περιδέδρομε* (löper ɔ: sträcker sig omkring, Hom.); *ἕστηκα*; *ὄρωρα* (är i rörelse, rör sig — *πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει*; jfr. *τετρήχει* Il. II, 95); *πεπλάνημαι, ἀλάλημαι, πεπότημαι* (irrar, flyger omkring); *ἐστεφάνωτο, ἐλέλικτο* (Il. XI, 36, 39, La Roche; jfr. Curtius l. c. 156); *ἔστυκα* (*στύομαι*); *ἔρρωγα* (*κατερρώγασιν*, Eur. Alc. 1068); *πεφυζότες* (Hom.); *συνοχωκώς* (Il. II, 218); (*κύπτω*) *κέκυφα* (proclinor, pronus sum, Plato); *βέβριθα* (gravatus sum; *βρίθω* gravis sum); *κεκλίαται* (*εἰν ἁλί* sitae sunt Od. IV, 608); *ὑπεμνήμυκε* (Il. XXII, 491); *πεπτηώς* (Il. II, 312); *εἴωθα* (*εἴθισμαι*), *πέπονθα, πέπραγα, λέληθα, ἐγρήγορα, γεγήρακα, πέπληθα* (Theocr.); *πεπόνημαι* (är stadd i arbete); *δεδάκρυμαι* (är förgråten); *σεσίγηται* (*τί σ. δόμος Ἀδμήτου*, Eur. Alc. 78); *δείδεγμαι*; *κέκασμαι*; *πέφηνα*; *δέδηα*; *λέλαμπα*; *ὄδωδα*; *τέθηλα*; *ᾤκημαι*; *δέδεμαι* (in vinculis jaceo); *βέβλημαι* (Luc. 16, 20).

4. Verba, som utmärka förnimmelse, vetande, åsigt, i pres. såsom omedelbar yttring, i pf. såsom (ursprungligen af verksamhet förmedladt) tillstånd:

δέδορκα; *οἶδα*; *ἔγνωκα*; *νενόμικα*; *ἥγημαι*; *ὑπείληφα* (Xen. Resp. Lac. 11, 5); *πέποιθα*; *πέπεισμαι* (jag tror); *μέμνημαι*; (*δεδαώς*; *πεπνυμένος*;) *δέδοκται* (*δεδόκηται* placuit, visum est); *ἄρηρα*; *ἕαδα*.

5. Verba affectuum (Koch, Griech. gramm. p. 241: „das Perf. bezeichnet nicht, dass die Gemüthsbewegung vorüber ist, sondern dass das Ergriffenwerden vollendet ist, und dass das Subject nun in dem Zustande des Ergriffenseins verharrt"):

ἀκάχημαι; *ἀλαλύκτημαι* (Od.); *ἀνήρτημαι* (suspensus sum cupiditate aut exspectatione); *προβέβουλα*; *γέγηθα*; *δείδια* och *δέδοικα*; *ἔολπα*, *ἤλπικα* (se ofvan p. 103); *ἐζήλωκα* (Dem. II, 15); *τεθάρσηκα*; (*τεθαύμακα*;) *τέθηπα*; *κέκηδα* (Tyrt.); *κεκοτηώς* (Hom.); *μέμηλε*; *μέμηνα* (Trag.); *μέμονα, μεμάασι* (jfr. om Eur. Iph. Aul. 1495 Veitch, Verbs irregular o. s. v. under *μένω*); (*μεμίσηκα*;) *ὀδώδυσμαι* (Hom.); *ὤργημαι* (Thuc.); *ὀρώρεγμαι*; *ὥρμημαι*; *ἐπτόημαι* (Plato Phaed. 68 C); *ἔρριγα*; *ἔρρωμαι* (Thuc. II, 8); *ἐσπούδακα* (vara allvarsam, tala allvar, hafva a., t. ex. Plato Phaed. 64 D; jfr. Eur. Alc. 773 *τί σεμνὸν καὶ πεφροντικὸς* — tank-

fullt — βλέπεις;); ἀπεστύγηκα (Herod.); τέταμαι (har sträckt mig efter, sträfvar); (πεφίληκα;) πεφόβημαι; πέφρικα; (καταπεφρόνηκα;) κεχάρηκα (κεχαρηώς); λελιμμένος (Aesch. Sept. 380); τετιημένος (Hom.); τέτληκα (τέτλαθι Il. V, 382); κεχρημένος.

6. Verba, som utmärka ljud, åtbörd o. dyl.: βέβρυχα; γέγωνα; κέκληγα; κέκραγα; κέκριγα; λέληκα; μέμηκα; μέμυκα; σέσηρα; τέτριγα; κέχηνα; ἰαχυῖα (Il. II, 316); κεκαφηώς; λελιχμότες (Hes. Theog. 826).

7. ἄνωγα; ἔοικα (εἴκασμαι).

Oedipusmythen paa slavisk Grund.

Af **C. W. Smith.**

At hedenske Myther i en christelig Tidsalder kunne gjenfindes i Folkemunde omklædte som Sagn, Æventyr og Legender, er oftere bemærket. Af de helleniske Myther skulde man snarest vente at finde saadanne efterladte Spor hos Nygrækerne, og J. G. v. Hahn har i Anmærkningerne til sine „griechische und albanesische Märchen" (Leipzig 1864) søgt at paavise en Mængde saadanne; men det er, i det Høieste med Undtagelse af en Fortælling, der indeholder et Par Hovedtræk af Mythen om Persevs, Sammenligninger af den Art, hvorved man kan faae alt Muligt til at ligne Hvadsomhelst. Derimod har Wilhelm Grimm i Berlinerakademiets Skrifter for 1857 paaviist umiskjendelige Gjenlyd af Mythen om Odyssevs og Kyklopen Polyphemos saavel hos Armeniere og Persere som i gammelfranske, serbiske, rumæniske og finske Æventyr; han vil imidlertid ikke have disse betragtede som Affødninger af den homeriske Fortælling, men tilligemed denne grundede paa et fælles urjaphetisk Emne, en Antagelse, der gjøres meget usandsynlig ved de Aartusinder, der ligge

mellem Odysseens og alle de øvrige Digtningers Tidsalder, og ingenlunde tilstrækkelig støttes ved de formeentlig fra den homeriske Skildring afvigende, men indbyrdes overeensstemmende Træk, som Grimm troer at finde i det armeniske og det franske Sagn. Naar jeg i det Følgende vil paavise saa godt som alle væsentlige Træk af Oedipusmythen i slaviske Viser og Fortællinger, saa kan her ialtfald ikke være Tale om denne Mythes oprindeligste Betydning; det er aabenbart i dens yngste Skikkelse, saaledes som den er bleven formet ved de attiske Tragikere, at den ligger til Grund for de slaviske Sagn.

To serbiske Folkeviser i Karadžić's Samling (II, 1845, Nr. 14—15) handle om „Hittebarnet Simeon". Indholdet af den første er følgende: En gammel Munk gaaer ned til Donau for at hente Vand og finder her en Blykiste opskyllet paa Flodbredden. Han bærer den hjem i det Haab at finde en Skat deri, men da han aabner den, finder han et syv Dage gammelt Drengebarn. Han døber Barnet og giver det Navnet Nahod [Fund] Simeon; han vil ikke overlade det til nogen Amme, men opfostrer det i sit Kloster med Honning og Sukker. Drengen trives saa vel, at han alt i en Alder af tolv Aar er fuldvoxen og kraftig som en Yngling paa tyve Aar, og har en Færdighed i at læse, saa at han heri kan maale sig med hvilkensomhelst af Klosterets Lærlinge og selv med sin Pleiefader, som imidlertid er bleven Klosterets Igumen. En Søndagmorgen gaae Lærlingene ud at lege; Nahod Simeon springer høiere og kaster en Steen længere end nogen af de Andre; skinsyge herover lade de ham høre, at han ikke kjender sine Forældre, at den gamle Igumen har fundet ham i en Kiste paa Flodbredden. Simeon trækker sig tilbage i sin Celle, og her finder Igumenen ham læsende i Evangeliet og badet i Taarer. Paa Spørgsmaalet om Grunden til hans Sorg klager Simeon over den Haan, der er overgaaet ham og besværger sin Pleiefader at give ham sin Skimmel, for at han kan drage ud i Verden og søge sine Forældre. Efterat Igumenen forgjæves har søgt at faae ham til at opgive dette Forehavende, lader han skjære prægtige Klæder til ham, giver ham tusind Ducater og den bedste

Skimmel af sin Stald. Simeon drager ud i den vide Verden og farer om i hele ni Aar uden at kunne opspørge noget om sin Slægt. Omsider vil han vende tilbage til Klosteret og kommer paa Hjemvejen forbi Ofens Høiborg. Dronningen af Ungarn seer fra sit Vindue den skjønne Ungersvend tumle sin Hest paa Sletten, og sender en Terne ud med den Befaling at gribe den fremmede Krigers Hest ved Tøilen og sige ham, at Dronningen vil tale med ham. Lydig begiver Simeon sig op i Taarnet, træder ind med Huen i Haanden og bøier sig dybt for Dronningen. Denne byder ham velkommen, lader ham tage Plads ved et Bord og beverte paa det Kosteligste, og formaaer imidlertid ikke at vende et Øie fra ham. Da Natten falder paa, opfordrer hun ham med glødende Ord til at blive. Bedaaret af Vinen lader Simeon sig overvælde og sover om Natten hos Dronningen. Da han vaagner om Morgenen og seer, hvad han har gjort, farer han op, og uden at lade sig holde tilbage af Dronningen, som vil beverte ham med Brændeviin og Kaffe med Sukker i, iler han til sin Hest og farer afsted. Men ude paa Sletten mærker han først, at han har glemt sit Evangelium i Taarnet hos Dronningen. Han vender da tilbage og finder Dronningen læsende i Evangeliet og svømmende i Taarer. Han forlanger sit Evangelium og faaer til Svar: „Gid du faae en Ulykke, Nahod Simeon! I en ond Tid drog du ud for at søge din Slægt, og i en værre kom du til Ofen og sov hos Dronningen; du har sovet hos din egen Moder!" Da Simeon hørte dette, tog han med Taarer Evangeliet, kyssede Dronningen ærbødig paa Haanden, gik til sin Hest og red hjem til Klosteret. Igumenen seer ham komme, gjenkjender sin Skimmel og sin Pleiesøn og gaaer ham imøde. Simeon staaer af Hesten, kysser hans Haand og Sømmen af hans Klædning, og paa Spørgsmaalet: hvor har du været i saa lang Tid, Nahod Simeon? svarer han: „Spørg mig ikke, Fader Igumen; i en ond Time er jeg dragen ud for at søge min Slægt, og i en værre er jeg kommen til Ofen!" Da han derpaa fortæller, hvad der er mødt ham, tager Igumenen ham ved Haanden og fører ham ned i det dybeste Fængsel, hvor Vandet staaer til Knæerne, og hvor der vrimler af Øgler og

Skorpioner, lukker Fængslet og kaster Nøglerne i Donau med de Ord: naar disse Nøgler komme op af Donau igjen, saa er Simeons Synd forladt! Der gaaer atter ni Aar, og i det tiende fanges der i Donau en Fisk, i hvis Bug Nøglerne findes og bringes Igumenen. Denne mindes nu Simeon og aabner Fængslet; dets Indre er oplyst af Solskin, der sees hverken Øgler eller Skorpioner, men ved et gyldent Bord sidder Simeon med Evangeliet ihænde.

Dersom denne Vise var det eneste Spor af Oedipusmythen hos Slaverne, saa vilde Betydningen deraf vistnok være tvivlsom; man kunde da sige, om ikke just ganske, saa dog næsten det Samme derom, som jeg ovenfor bemærkede om Hahns Sammenstillinger. Visen har imidlertid tydelige Spor af, at det kun er en Deel af et Sagn, den har behandlet. Saavel Simeon som Dronningen kommer til Kundskab om deres hemmelighedsfulde Skjæbne ved at læse i Evangeliet, men af dette kan man dog ellers ikke faae saadanne Oplysninger. Det er klart, at der i dette Evangelium maa have staaet noget, tilskrevet i Randen eller paa anden Maade, som ikke findes i ethvert Exemplar af Evangeliet. Men som bekjendt forekommer der i enhver Folkepoesi ikke sjelden to eller flere Viser om et og samme Emne, der enten kunne være forskjellige Omdannelser, som Traditionen har gjort af en og samme oprindelige Vise, eller oprindelig forskjellige originale Viser over et fælles Emne. Den anden serbiske Vise om Nahod Simeon hører tydelig til det sidste Slags Varianter og har behandlet Sagnet, om ikke heelt, saa dog med langt større Fuldstændighed end den forrige. Indholdet er følgende:

Caren[1]) opfostrer et Pigebarn i Janje. Han opfostrer hende ikke for at gifte hende bort, men for selv at tage hende; Caren vil, men Pigen vil ikke. Rigmænd og Stormænd beile til hende, men Caren afviser dem, og efterat

[1]) Ved Caren forstaae Serberne i Reglen den tyrkiske Sultan, aldrig den russiske Car. Dog kan dette Udtryk i meget gamle Viser ogsaa betegne deres egne forhenværende uafhængige Herskere, af hvilke i det mindste een i den sidste Periode før Landets Undertvingelse har ført Titel af Car.

Pigen er bleven voxen, tager han hende med Vold. Efter nogen Tids Forløb bringer hun et Drengebarn til Verden, svøber det i Linned med Breve paa Brystet, lægger det i en lukket Blykiste og kaster den i Havet med de Ord: som Faderen er, saa er Fosterfaderen! Patriarchen Savo[1]) gaaer paa Jagt og jager en heel Sommerdag til Ende uden at kunne opjage noget; da han om Aftenen misfornøiet over sin slette Jagtlykke er paa Hjemveien langs Søkysten, finder han en opskyllet Blykiste og deri et Drengebarn, som hverken smiler eller giver Haanden, som er udøbt og uden Navn. Savo tager Barnet med sig til Chilendar, døber det og giver det Navnet Nahod Simeon. Da Simeon har naaet den Alder, at han kan tumle en Hest, bære Vaaben og læse i Bog, siger Patriarchen til ham: „Mit kjære Barn, Nahod Simeon, jeg har opfostret dig, men jeg er ikke din Fader; jeg har fundet dig ved Havbredden; tag disse Breve og dette Linned, og gaa fra By til By at søge din Fader." Simeon tager Brevene og Linnedet og gaaer fra By til By, og da han kommer til Byen Janje, er Caren død og begraven, og Dronningen ene tilbage i Paladset. Rigmænd og Stormænd beile til hendes Haand, men hun vil ikke have dem. Hun siger: „Udvælger tredsindstyve af de skjønneste og høieste Ungersvende og stiller dem op udenfor Borgen; jeg vil staae paa Borgmuren og kaste et Guldæble ud, og den, som kan gribe Guldæblet, hans Hustru vil jeg være." Det skeer, og Nahod Simeon, som er kommen tilstede, griber Guldæblet og bliver gift med Dronningen. Tre Uger derefter gaaer han paa Jagt, og Dronningen bliver ene tilbage; i hans Fraværelse reder hun hans Seng og finder der Brevene og Linnedet. „Barmhjertige Gud," udbryder hun, „du være lovet for Alt! Jeg har syndet svarlig mod Gud!" Da Simeon ved Solnedgang kommer hjem fra Jagten, gaaer Dronningen ham med Taarer

[1]) Historisk Person, yngste Søn af den serbiske Storfyrste Nemanja, født 1169, Stifter af Klosteret Chilendar paa Athos og Serbiens første Erkebiskop, død 1237 og kanoniseret (Šafařík, Serbisches Schriftthum, S. 110 flgd.). Naar han i Visen tituleres Patriarch, saa er det en Anachronisme, thi Serbien fik først et heelt Aarhundrede senere sin egen Patriarch.

imøde: „Mit Barn, Nahod Simeon, du har syndet svarlig mod Gud, du har favnet din egen Moder, uden dit Vidende, kjære Barn!“ Da Simeon hører dette, vender han sig bort med Graad, begiver sig lige til Chilendars Kirke, falder Savo tilfode og griber fat i hans Silkeornat, idet han siger med bittre Taarer: „Ak min Fader, Patriarch Savo, lad mig sige dig to og tre Ord! Jeg har syndet svarlig mod Gud, jeg har favnet min egen Moder, uden mit Vidende, Fader Savo! Kan du give mig Syndsforladelse for dette?“ „Mit Barn, Nahod Simeon,“ svarer Patriarchen, „dette kan jeg ikke give dig Syndsforladelse for, den Synd er for stor! Jeg kan kun bygge dig et Fangetaarn af Steen, lukke dig inde der og kaste Nøglerne i Havet; naar da Nøglerne komme frem af Havet igjen, saa er din Synd dig forladt.“ Dette blev udført, og der hengik tredive Aar. Da droge Fiskere ud paa Havet og fangede en Fisk med Guldfinner. De bragte Patriarchen den som Gave, og da Savo skar den op, fandt han Nøglerne til Simeons Fængsel. Saasnart han kjendte dem, udraabte han: vee mig for den høieste Gud, jeg har glemt min Simeon! Han aabnede Fængslets Dør; Simeon var død og var bleven Helgen[1]). Det kundgjordes til alle fire Verdenshjørner; mange Præster forsamlede sig; de læste tre Dage og tre Nætter, holdt de store Vigilier og læste de lange Bønner; de bade den Hellige tilkjendegive, hvor han vilde hen. Den Hellige vilde til Chilendars Kirke, og der blev han bragt til Hvile. Held den christne Broder, som seer og kysser hans Grav og offrer sin Gave!

Som en Kuriositet kan bemærkes, at Erkebiskop Savo virkelig har ladet en Simeon bisætte i Chilendars Kirke og faaet ham kanoniseret. Denne var imidlertid ikke hans Hittebarn eller Pleiebarn, men — hans Fader, Storfyrst Nemanja, der efter at have nedlagt Regjeringen var gaaet i Kloster under Navnet Simeon. Men at den sidstanførte Vise har sit Udspring fra Oedipusmythen, forekommer mig utvivlsomt; i det Mindste fik jeg, da jeg første Gang læste den, strax dette Indtryk, skjøndt jeg dengang ikke anede, at der

[1]) Dette kjendes derpaa, at Liget ikke er gaaet i Forraadnelse.

gaves andre Frembringelser af slavisk Folkedigtning, som paa det Bestemteste bekræfte denne Forklaring. Imidlertid seer man, at her endnu mangler et væsentligt Moment, nemlig Faderens Drab; men dette findes andensteds. Kostomarov har i Tidsskriftet Sovremennik for 1860 meddelt en mærkværdig, vistnok ingenlunde af Kirken auctoriseret, russisk folkelig Legende, rigtignok desværre uden at angive sin Hjemmel. Den lyder saaledes:

En ung Fyrste ved Donau, som var en vild Kriger og haardnakket Tilhænger af Afgudsdyrkelsen, tog sig strax efter at have besteget Thronen en ung Hustru, Datter af en Nabofyrste, med hvem hans Slægt længe havde ligget i Feide. Den unge Fyrstinde var fra sin Barndom af deelagtig i Evangeliets Lys, men da hun saae sin Mands Forstokkethed, holdt hun sin Tro hemmelig. Da hun efter et Aars Forløb bragte en Søn til Verden, kaldte Faderen en Troldmand til sig og udspurgte ham om Sønnens Skjæbne. „Dette Barn“, sagde Troldmanden, „bliver den største Ildgjerningsmand, Solen endnu har seet; han skal dræbe sin Fader og tage sin Moder til Ægte.“ Da Faderen hørte denne Spaadom, befalede han at kaste Barnet for vilde Dyr, men Moderen vilde som christen Qvinde ikke lade dette skee. Hun gjorde med egne Hænder en Kasse, lagde sit Barn deri og en Bog paa dets Bryst, det hellige Evangelium, som hun selv hemmelig havde afskrevet, satte derpaa Kassen ud i Donau og sagde: „Kjære Strøm! til dig betroer jeg mit ulykkelige Barn. Vug ham kjærligt og før ham til gode Mennesker, og du, hellige Evangelium, lad din beskyttende Kraft være over ham!“ I flere Dage flød Kassen paa Strømmen, indtil den i et fjernt Land stødte paa Grund under et helligt Klosters Mure. En Munk gik i Morgenstunden ned til Floden for at hente Vand, saae Kassen, tog Barnet paa sine Arme og sagde: „Det er en Guds Gave! jeg vil opdrage ham som min Søn, jeg vil lære ham Sandheden af det Evangelium, som jeg har fundet hos ham, jeg vil gjøre ham deelagtig i Guds Rige.“ Han overøste ham med Daabens Bad og opdrog ham som sit aandelige Fosterbarn, ikke til denne Verdens forgjængelige Glæder og Sorger, men til det stille Munkeliv.

Drengen voxte op og viiste sig ualmindelig begavet. Han lærte at skrive og læse i de hellige Bøger hurtigere end Nogen af hans Jevnaldrende i Klosterets Skole, og Ingen kunde synge saa smukt i Kirkens Chor som han. Herover bleve de andre Drenge misundelige og begyndte at plage ham paa alle Maader. Især spottede de over hans ubekjendte Herkomst, bagtalte hans Fosterfader, idet de paastode, at denne ikke blot var hans aandelige, men ogsaa hans kjødelige Fader og havde avlet ham i Utugt. Dette foranledigede Drengen til at udspørge sin Fosterfader, af hvem han nu blev underrettet om, hvorledes han var funden. En Tidlang fandt han sig taalmodig i sine Kammeraters Ondskab, men omsider, da han havde fyldt sit attende Aar, blev det ham utaaleligt. Han erklærede for sin Fosterfader, at han ikke længere kunde leve i Klosteret; han vilde ud i den vide Verden og opsøge sine Forældre og forlangte kun det Evangelium, som var fundet hos ham. Den gamle Munk fraraadede ham alvorligt denne Daarskab, men forgjæves; endelig gav han ham Evangeliet og lod ham gaae.

Ynglingen forlod Klosteret og saae et Kjøbmandsskib paa Donau. Da han hørte, at de agtede sig op ad Floden, tilbød han sin Tjeneste for at komme med. Man tog ham ombord og anviiste ham Plads blandt Rorkarlene. Disse gave sig i Snak med ham og spurgte, hvad der stod i den Bog, han bar hos sig. Han svarede, at det var det hellige Evangelium, som viiste Veien til Salighed og et evigt Liv. Rorkarlene vare døbte, men vidste saa godt som Intet om Frelserens Liv og Lære. Klosterlærlingens Fortællinger om disse hellige Ting rørte dem nu til Taarer. Skibets Herre, som mærkede, at Rorkarlene arbeidede slet, kom for at straffe Ophavsmanden til denne Efterladenhed, men da han hørte, at det ikke var letfærdige verdslige Æventyr, men Forløsningens Mysterier, hvormed han underholdt dem, fritog han Ynglingen for Arbeidet og hørte selv med Opbyggelse paa hans Tale. Skibet var bestemt til Hovedstaden i et nærliggende Fyrstendømme, hvor Varerne skulde afleveres til Landsherren. Denne var en gudfrygtig og christelig Fyrste. Skipperen forestillede ham Ynglingen med de Ord: over ham

er Guds Aand; han har neppe Duun paa Hagen og er alt visere end de Gamle. Fyrsten kyssede ham og spurgte ham, hvem han var. Ynglingen, blændet af den verdslige Glands, hvoraf han saae sig omgiven, sagde ikke den hele Sandhed, men kun, at han var opfostret i et Kloster og nu var gaaet ud i Verden for at forkynde Guds Ord. „Dertil har du her en herlig Leilighed,“ sagde Fyrsten. „du er ung, men Herren opvækker ofte netop de Unge. Nord for mit Rige ligger et andet, som er nedsunket i Afguderiets Mørke. Fyrsten er vild og grum. Midt i hans Borg staaer et høit Afgudsbillede af Træ, som de i deres Blindhed ikke alene tilbede, men for hvilket de endog offre uskyldige Mennesker. Dog, uagtet alle Forfølgelser, udbreder den christne Tro sig i Landet. Men ligesom de Troendes Antal tager til, tiltager ogsaa Tyrannens Grumhed. I de sidste Dage lader han sig ikke mere nøie med at pine sine egne Undersaatter, men han har endog paa troløs Viis fanget vore Folk, som kom til hans Land for at handle, har kastet dem i underjordiske Fængsler, og truer med at offre dem til sin Gud, saafremt de ikke afsværge Christus. Jeg vælger nu dig til mit Sendebud; drag hen, og bevæg ham med din Tale til at give mine Undersaatter fri, og dersom han negter det, saa erklær ham Krig i mit Navn.“

Ynglingen aflagde nu sin Munkekutte, blev iført en glimrende Ridderdragt og afseilede med et prægtigt Følge, som Fyrsten gav ham, til Naboriget. Da de nærmede sig til Hovedstaden, saae de allerede fra Skibet Afgudsbilledet, som hævede sig høit over en stor Mylder af Mennesker; ligeledes saae de en Mængde, deels Mænd, deels Qvinder og Børn, ligge bundne paa Jorden. „Seer du,“ sagde Følget til Ynglingen, „de holde nu deres afgudiske Fest, og disse Ulykkelige ere bestemte til at offres: vore Folk befinde sig ogsaa deriblandt.“ Da følte Ynglingen sig besjælet af en høiere Magt. Han sprang i Land og talte kraftigt til Folket, foreholdt dem deres Forblindelse, Ugudelighed og Grumhed og lovede strax at overtyde dem om deres Guds Afmagt. Derpaa steg han op paa Piedestalen, kløvede Gudens Hoved med sit Sværd og styrtede ham ned paa Pladsen. Folket stod stumt

af Forbavselse, og de mange hemmelige Christne begyndte allerede lydeligt at prise Gud, da Fyrsten kom til og befalede at gribe Ynglingen og overgive ham til en qvalfuld Død. Da raabte Ynglingen til Folket: „I Forblindede! Have I endnu ikke faaet Troen i Hænderne, saa skal jeg nu vise eder et nyt Under. See, eders Fyrste er en Krigshelt, berømt over hele Verden; jeg er ung og aldeles uerfaren i at bruge Vaaben. Saa lad mig da nu kjæmpe med eders Fyrste; dersom han seirer, saa skal hans Tro være den rette, men seirer jeg, saa lad Afguderne forsvinde, og lad Christus være priset i al Evighed. Blodtorstige Uhyre, jeg udfordrer dig til Enekamp!“ — Fyrsten styrtede løs paa ham, men efter en kort Kamp havde Ynglingen afvæbnet ham og kastet ham til Jorden. Tyrannen bad om Naade, men Seierherren gjennemborede ham og kastede ham ned fra Piedestalen.

Ære være den eneste, sande, treenige Gud! De Christnes Gud er stor! raabte Folket. Da nærmede sig en ærværdig Olding og sagde: „Velsignet være den, som Herren har sendt os! Jeg er den sande Guds Tjener; ligesom David for Saul har jeg maattet skjule mig for Tyrannen og hemmelig i en underjordisk Vraa nære de Troende med Livsens Brød. Lad nu Herrens Tempel hæve sig. Nu være det bekjendt for Alle og Enhver, at vor ædle Fyrstinde bekjender den sande Tro. Hist kommer hun.“ En just ikke ung men blændende skjøn Qvinde nærmede sig, prisede Gud, idet hun klagede over de usigelige Krænkelser, hun i over tyve Aar havde maattet lide af sin tyranniske Ægteherre, og opfordrede Folket til at lade sig døbe. Folket raabte paa Daab, og Tusinder lode sig døbe paa Stedet. Bojarerne forsamlede sig for at vælge en ny Fyrste, og Valget faldt eenstemmigt paa den unge Helt, som havde befriet Landet for Tyrannen; de forlangte kun, at han skulde tage Fyrstinden til Ægte. Saa store lokkende Tilbud kunde den unge Apostel ikke modstaae. Den gamle Præst forenede ham med den skjønne Fyrstinde, og en Uge gik hen med Kaarings- og Bryllupsfest under almindelig Jubel. Først paa den ottende Dag udspurgte Fyrstinden sin Mand om hans Herkomst. Da han berettede, hvad han vidste herom, blegnede hun og forlangte

at see det Evangelium, som var fundet hos ham. Ved Synet af dette faldt hun i Afmagt. „O Rædsel! o Skjændsel!" raabte hun, da han omsider havde bragt hende til Live igjen, „viid, Ulykkelige, at du har dræbt din Fader og taget din Moder til Ægte. Dine Forbrydelser vare forudsagte af Spaamænd, og din Fader vilde derfor lade dig kaste for vilde Dyr, men jeg overgav dig til Donaus Bølger. Gaa nu ud i Skoven, og lad de vilde Dyr sønderrive dig; jeg overgiver mig til Donau, som har bevaret dig til min Ulykke." Han søgte forgjæves at holde hende tilbage. Hun ilede ud paa en offentlig Plads, forkyndte lydeligt sin skrækkelige Opdagelse for Folket, og styrtede sig i Donau. Folket trængte rasende ind i Paladset for at straffe Ugjerningsmanden med Døden. Men han havde allerede taget Flugten og begivet sig ud i en vild Udørk. En Bjørn kom ham imøde; „kom og tag dit Bytte!" raabte han til den, men efter at have snuset til ham, vendte den sig om og flygtede bort. Selv de vilde Dyr skyede ham. Efterat han havde vandret fortvivlet om i nogle Dage, nødte Hungeren ham til at søge menneskelige Boliger. Her hørte han, at hans Folk paany havde valgt en Hedning til Fyrste, endnu vildere og grusommere end den forrige, at Afgudsbilledet havde reist sig paany, at Christendommen, som det rasende Folk betragtede som Aarsag i Skjændselsgjerningerne, nu blev haardere forfulgt end nogensinde, og at den gamle Præst, som havde udført Vielsen, var bleven henrettet under alle optænkelige Qvaler. Den ulykkelige Synder trøstede sig dog endnu i sin Fortvivlelse med den Tanke, at ingen Synd kunde være saa stor, at den overgik Guds Barmhjertighed, og haabede, at Kirken maatte kjende en Bod, hvorved hans ufrivillige Forbrydelser kunde afsones. Men ved ethvert Kloster, hvor han meldte sig, jog man ham bort med den Erklæring, at for en Synder som ham gaves der ingen Bod og ingen Naade. Endelig efter tre Aars Omflakken kom han til en for sin Hellighed vidt og bredt berømt Eremit. Denne hørte rolig hans Skriftemaal og sagde derpaa uden Heftighed: „Søn, du har begaaet skrækkelige Gjerninger. Du var født i Synd og Mørke, men Herren frelste dig og overantvordede dig til sin

Kirke. Du forstod ikke med Ydmyghed at bære en ringe Spot af Verdens Børn. Du forlod letsindig Klosteret, gik ud i den vide Verden for at opsøge dine jordiske Forældre, og forlod din himmelske Fader, til hvem din værdige Fosterfader havde indviet dig. Dog forlod Guds Naade dig ikke i din Forvildelse. Han gav dig at nedstyrte Afgudsbilledet og omvende Folket til den sande Tro i dine Fædres Rige. Men hvorfor dræbte du Fyrsten, da han var overvunden og bad om Livet? Og hvorfor lod du dig lokke af timelige Glæder og indgik en Ægteskabspagt, da din Fosterfader fra din Barndom af havde viet din Sjæl til Christus? Du lød denne Verdens Fyrste og hengav dig i hans Vold, og han styrtede dig i Afgrunden. Men Held dig, at du ikke har mistvivlet om Frelsen og ikke ophørt at søge den ved Kirkens Porte! Jeg skal vise dig Veien dertil.“

Han førte ham ud i Marken og sagde: „Søn, byg her en Hytte af Træ, kast en stor Jordhøi op over den, og lad kun en snever Indgang aaben. Arbeid ufortrøden, og husk paa, at den snevre Sti og den trange Vei fører til Livet. Naar du er færdig, saa kom til mig. Her har du Redskaber.“ Han gav ham en Øxe, en Sav, Søm og en Spade. Ynglingen fældede Træer, huggede dem til, fuldførte det hele Arbeide med stor Besvær, og meldte sig derpaa igjen hos Eremiten. Denne bragte nu en Læsepult ind i Hulen og stillede paa den et Alterbrød, en Krukke Vand, et brændende Voxlys og en Bog, nemlig den kretiske Andreas's store Kanon, som læses af de bodfærdige Troende om Aftenen paa de fire første Dage af den første Uge og Natten mellem Onsdag og Torsdag i den femte Uge i Fasten. „Læs denne Bog,“ sagde han, „og siig ved Enden af hvert Sprog: Herre, forbarm dig over mig! og bøi dig til Jorden. Læs og bed paa denne Maade, til jeg kommer igjen.“ Synderen stillede sig ved Læsepulten, og Eremiten gik ud, satte en Jerndør for Indgangen, lukkede den i Laas, tildækkede derpaa Indgangen med Jord, og kastede Nøglen i Donau.

Ti Aar gik hen. Klosterets Igumen døde, og Brødrene valgte i hans Sted eenstemmig den fromme Eremit, hos hvem alt i mange Aar Egnens Beboere havde søgt og fundet Trøst

i deres Sjæls Nød. Han virkede tyve Aar som Igumen, og gik endelig, hundrede Aar gammel, ind til den evige Salighed, begrædt og savnet af Alle. Ved hans Begravelse indbøde og bevertede Brødrene Egnens Fattige, Blinde og Lamme. Da fangede Klosterets Fiskere en stor Fisk og bragte Kjøgemesteren den til Festen. I dens Bug fandtes der en rusten Nøgle. Da erindrede den Ældste af Brødrene, at den salige hedengangne Igumen for tredive Aar siden havde indespærret en skrækkelig Forbryder i en underjordisk Hule og kastet Nøglen i Donau. Paa hans Opfordring gik Brødrene hen for at see, hvad der var blevet af Synderens Been. De ryddede Jorden bort fra Døren og prøvede Nøglen. Det viiste sig tydeligt, at det var den rette Nøgle, men den var altfor rusten til at lukke Døren op. Da sagde den gamle Klosterbroder: „Denne Nøgle er ikke funden for at bruges til at aabne Døren, men for at minde os om, at Synderen har udstridt." De brøde nu Jerndøren op; et blidt Lysskin og en yndig Duft kom dem imøde. Den Bodfærdige stod for Pulten og var i Begreb med at læse den store Kanon til Ende; for hver Linie, han læste, bøiede han sig til Jorden. Alterbrødet og Vandkrukken vare urørte; Lyset var nedbrændt, og som han læste det sidste Ord, slukkedes det. Synderen hævede sit Blik; hans Aasyn var ungdommeligt, uden Spor af Alderdom eller Afmagt; da han saae Sollyset og Menneskene omkring sig, udraabte han: Herre, nu lade du din Tjener fare hen i Fred! Han gik ud af sit Fængsel og begav sig, ledsaget af de forbavsede Brødre, til Kirken, hvor han modtog Sacramentet. Derpaa traadte han tilbage, lænede sig til en Pille og opgav sin Aand. Brødrene begrove ham i Kirkens Gulv. Hans Træhytte er nu falden sammen, og der er kun en Høi tilbage med en Fordybning; men man kan ikke sige, hvilken det er, da der er saa mange Høie, som see saaledes ud.

Det er klart, at denne Fortælling indeholder alle væsentlige Hovedtræk af Oedipusmythen, omdigtede i katholskchristelig Aand. Løsningen af Sphinxens Gaade er genialt omdannet til en Løsning af Livets Gaade ved Forkyndelse af Christendommen. Den kirkelig rhetoriske Stiil, hvori

Fortællingen er indklædt, tilhører sagtens Kostomarov, men for Legendens Ægthed taler saavel den Omstændighed, at Udgiveren slet ikke har tænkt paa Oedipusmythen, men vil have det Hele betragtet som original slavisk Folkedigtning, som ogsaa det, at andre, utvivlsomt ægte folkelige Legender bære Mærker af et parodisk Forhold til den ovenanførte, idet en haard, folkelig slavisk Ethik ikke har kunnet finde sig i, at saadanne Forbrydelser, som Helten i denne Historie havde begaaet, skulde kunne afsones. I en Sbornik, der opbevares i et offentligt russisk Bibliothek[1]), findes saaledes følgende Fortælling.

En Konge havde en Søn og en Datter. Sønnen blev forelsket i sin Søster og forførte hende. Følgerne af Forbrydelsen satte ham i stor Angst. Han gav hende i Bevogtning til en Odelsmand med den Befaling at dræbe det Barn, hun skulde føde. Selv drog han bort til et fremmed Land og døde kort efter. Søsteren fødte en Søn, og lod da gjøre en Sobelfælde, lagde Barnet deri og skjød den ud paa Vandet; hun gav ham 5000 Pund Sølv og 3000 Pund Guld med paa Reisen samt en Blyplade med den Indskrift: Dette Barn er avlet i Misgjerning af en Broder og en Søster; vil Nogen optage det, da skal Sølvet tilhøre ham, men Guldet skal tilhøre Barnet. Selv besteg hun derpaa sin Faders Throne og levede som Dronning i ugift Stand. Fælden drev paa Land ved et Klosters Mure. Igumenen saae den, lod den hente og aabne, forfærdedes ved at læse Indskriften paa Pladen, tog Sølvet og Guldet i Forvaring og lod Barnet opdrage i Klosteret. Da Drengen engang i sin Opvæxt var kommen i Klammeri med en anden af Klosterets Pleiebørn, og denne havde forklaget ham for Igumenen, udlod den ærværdige Fader sig i Vrede med, at han var avlet og født i Misgjerning. Drengen grublede længe over Betydningen af disse Ord; endelig besluttede han sig til at spørge sin Fosterfader derom og fik nu Sandheden at vide. Drengen erklærede nu, at han ikke længere vilde blive i Klosteret. Igumenen søgte at bevæge ham til at blive og holdt ham tilbage, saalænge

[1]) Det pogodinske Bibliothek, Nr. 1288 (Kostomarov).

han kunde. Omsider gav han efter, udleverede ham Guldet og Pladen og lod ham gaae. Ynglingen fandt et Skib, kjøbte det, drog dermed ud paa Handel og Sørøveri, indtog mange Stæder og Lande, kom endelig ogsaa til sin Moders By og slog Leir udenfor dens Mure. Borgerne, som frygtede hans Magt, gik ud til ham og bade ham være deres Konge. Han drog ind i Byen, og de anmodede nu indstændigt deres Herskerinde om at række ham sin Haand. Hun gav da efter og giftede sig med ham. Han havde den Sædvane, hver Dag før Bordet at gaae ind i et Lønkammer og læse Indskriften paa den føromtalte Blyplade. Dronningen, opægget af qvindelig Nysgjerrighed, stræbte paa alle mulige Maader at aflokke sin Mand den Hemmelighed, der saa stærkt sysselsatte ham, men forgjæves. Endelig lykkedes det en af hendes Piger at faae fat paa Blypladen, som hun bragte sin Herskerinde med de Ord: her er den Plade, over hvilken din Mand Grigorii hver Dag græder. Da Dronningen saae Pladen, faldt hun i Afmagt. Efter at være kommen til sig selv igjen græd hun bitterlig, kaldte Kongen til sig og sagde: „Herre, du er min Søn; jeg Elendige har født dig ved min Broder!" Begge gik fra Forstanden. Grigorii fandt nær ved Havet et øde Slot. Der gik han ind og befalede sine Folk at lukke det i Laas, opkaste en Høi derover og kaste Nøglerne i Havet. Tolv Aar senere døde Paven i Rom. Da blev det ved en Aabenbaring fra Himlen forkyndt en ærværdig gammel Geistlig, at man skulde vælge Grigorii, der var skjult under Jorden, til Pave. Man ryddede da Jorden bort og forsøgte at opbryde Slottet, men det lykkedes ikke. Omsider blev der fanget en Fisk, i hvis Bug man fandt de Nøgler, hvormed Borgen kunde lukkes op. Grigorii blev da ført frem og valgt til Pave. Da indfandt der sig en gammel Qvinde hos ham for at skrifte sine Synder. Det var hans Moder. Ogsaa hun var ved Bod og Anger bleven renset for sin Synd.

Det forekommer mig tydeligt, at denne Fortælling, ialtfald i Slutningen, indeholder nogen Ironi. Ved at høre den førstanførte Legende i en eller anden Form har Hadet til den romerske Kirke givet sig Luft i en saadan Yttring: er han bleven hellig efter at have baaret sig saaledes ad, saa

kan han jo blive Pave i Rom! Af denne Tanke er da sidstanførte Fortælling udsprungen. Endnu stærkere fremtræder Ironien i følgende Fortælling, som er meddeelt Kostomarov af Buslajev efter en Sbornik fra det syttende Aarhundrede. Aanden i denne Digtning er i høi Grad raa. Forfatteren har endnu ikke fundet de to bekjendte Forbrydelser piquante nok og derfor foræret Helten nogle flere, som efter hans Smag skulde være mere solide.

Der var engang en Kjøbmand, som hed Poulivač. Han hørte engang en Samtale mellem to Duer, hvoraf den ene sagde: „Der vil blive Glæde hos Herskabet. Fruen skal føde en Søn, som skal hedde Andreas; den Glut skal slaae sin Fader ihjel, gifte sig med sin Moder og — voldtage trehundrede gamle Jomfruer!“ Da nu Poulivač's Hustru var nedkommen, befalede Faderen, at Barnet skulde dræbes; men Jordemoderen kunde ikke overtale sig dertil, men underrettede Moderen derom. Denne lod det hemmelig døbe, skar Bugen op paa det, bandt det til et Brædt og kastede det i Havet. Brædtet drev i Land ved et Nonnekloster nær ved Staden Kupin. En Nonne gik ud for at hente Vand og fandt det. Igumenjaen kaldte alle Søstrene sammen og tog dem i Forhør, da hun meente, at en af dem havde overtraadt sit Kydskhedsløfte; men efter at have overtydet sig om deres Uskyldighed ansaae hun Barnet for en Gave fra Gud, lod dets Bug sye sammen, opnærede det med Gedemælk og overgav senere Drengen til en gammel Nonne, som skulde lære ham at læse. Men da han blev femten Aar, besnakkede han alle Søstrene, den ene efter den anden, og tilsidst ogsaa Igumenjaen. Derpaa besluttede Igumenjaen sig til aabenbart at bekjende sin Synd og forklare, hvorledes han havde forført hende. „Han bedrog mig,“ sagde hun, „ved mange Fortællinger om hellige Folk i gammel Tid, som vare henfaldne til Tolderes, Hedningers, Horkarles og Horeqvinders Synder, og hvorledes de ved Anger og Taarer og gode Gjerninger vare blevne frelste; men jeg hørte hans Tale og blev svag i Kjødet, og mit Hjerte blev varmt, og min Forstand blev forvirret.“ Da aflagde alle de gamle Nonner den samme Bekjendelse, og derpaa joge de ham bort. Ynglingen begav

sig hen i den Egn. hvor han var født. og gav sig i Tjeneste hos en Borger som Viingaardsvægter. Hans Herre befalede ham med sin Bue at nedskyde Enhver. der kom ind i Viingaarden uden Tilladelse, og for at prøve hans Vagtsomhed gik han selv derind ved Nattetid. Vægteren skjød ham da ned. Det var hans Fader. Han nedgrov Liget. og nogen Tid efter blev han gift med den Dræbtes Enke. Men efter nogen Tids Forløb gjenkjendte hun ham derpaa, at han havde en Søm over Bugen. Moderen begreb nu, at hun havde ægtet sin egen Søn. Da Synderen blev underrettet om denne skrækkelige Opdagelse, begav han sig ud paa Vandring og henvendte sig til mange forskjellige Præster og hellige Mænd for at faae Absolution; men da Ingen vilde give ham den af Frygt for at paatage sig Ansvaret for en saadan Synd, — saa slog han dem allesammen ihjel. Endelig kom han til en Biskop, der lukkede ham inde i en tilstoppet underjordisk Hvælving, tre Favne lang og tre Favne bred, kaldte hans Moder til sig. gjennemborede hendes Næse, satte en Hængelaas for og kastede Nøglen i Havet. Andreas havde han paalagt i Fængslet at afskrive Bodspsalmerne; Moderen befalede han at gaae om og tigge. Saaledes hengik tredive Aar. Da blev der en Dag fanget en stor Fisk, i hvis Bug man fandt en Nøgle. Denne blev bragt Biskoppen, som nu atter kaldte den gamle Synderinde til sig. aabnede med den fundne Nøgle Hængelaasen og befriede hendes Næse for denne Byrde, hvorpaa han kronragede og indviede hende til Nonne. Derpaa lod han Jorden rydde bort fra Indgangen til Hvælvingen. Andreas havde just tilendebragt Afskrivningen af den store Kanons tiende Sang. som synges om Aftenen før de fire første Dage og Torsdagen i den femte Uge af den store Faste. Da Biskoppen døde. blev Andreas hans Eftermand og udmærkede sig særdeles ved et helligt Levnet og ved Undergjerninger.

Denne Fortællings gjennemgaaende skoptiske Charakteer synes mig ikke at kunne betvivles. Den hidrører vist fra en Pasquillant af en Raskolnik, som paa denne Maade har givet sit Had til den officielle russiske Kirke og dens Geistlighed et Udtryk. Herpaa tyder det frække Hykleri, der tillægges

Helten, og den lempelige Bod, hvorved han afsoner sine Gjerninger. At afskrive Bodspsalmerne er sagtens intet morsomt Arbeide, men det har dog vist ogsaa mangen ganske uskyldig Munk maattet paatage sig.

At forøvrigt i alle disse slaviske Gjenlyd af Oedipusmythen ogsaa andre Træk af den almindelige Folkedigtning ere benyttede, saasom Nøglen i Fiskens Bug, Duernes Tale m. m., behøver neppe at bemærkes.

Emendationes

scripsit **Theodorus Korsch.**

I.

Propert. IV (V), 1, 61:

Ennius hirsuta cingat sua † dicta corona,
Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua.

Quamquam prioris versus exitus iam pridem viris doctis si non corruptus, at certe mirus visus erat, tamen, nisi quid me fallit, nemo ante Lucianum Muellerum, ne Hauptio quidem excepto, suspicioni ita indulsit, ut extremum versum cruce praeposita notandum esse existimaret. Is autem, qui post Muellerum Properti carmina edidit, Paleius Britannus, tantum afuit, ut aliquod mendum illic latere suspicaretur, ut, cum illam notam Muellerianam commemorasset, ne verbo quidem significaret, esse quiddam in hoc versu, quod non modo Muelleri, sed etiam aliorum suspicionem movisset. Verum tamen, quaecumque ad hunc locum explicandum a commentatoribus afferri solent, eorum omnium ea est ratio, ut, cum illa perlegeris, non magis credas, quam antea, dicta corona aut aliqua re cingi posse. Quod eo minus intellegas, quo modo fieri possit, ut quisquam in illo monstro defendendo operam

consumat. quod inter alia, quae ab interpretibus eo consilio congesta sunt, eiusdem Properti distichon legitur, quo et corruptela et corruptelae origo planissime apparet. Dico III (IV), 1, 19 sq.:

Mollia, Pegasides, date vestro serta poetae:
  Non faciet capiti dura corona meo.

Quid est enim aliud illud dicta corona nisi hoc dura corona, quod cum illic ab aliquo comparandi causa adscriptum esset, deinde, quod saepissime factum esse constat, a librario pro genuino versus exitu positum est? Itaque, antequam sive ad explicandum sive ad emendandum hunc locum aggrediamur, versum non integrum ad nos pervenisse fateamur necesse est. Neque tamen est, cur damnum reparari posse desperemus. Est enim certissimum, ea, quae interciderunt, primum ita comparata fuisse, ut illam duram coronam, id est lauream, legenti in memoriam possent reducere, deinde nomen arboris cuiusdam, quae hederae quodam modo opponi posset, ibi lectum fuisse. Nemo igitur dubitabit, quin extremum versus vocabulum fuerit lauro vel lauru, quae aptissime hirsuta dicitur, praesertim si cum hedera comparatur; neque enarratores fugit laurum hic a poeta significari. Ac vide, quam proclive sit, postquam legeris hirsuta lauru, durae coronae reminisci! Sequitur, ut vocabulum, quod inter sua et lauro fuit, reperiamus. Est autem exitus versus heroi haud infrequens tempora lauro, quem exempli causa invenies Verg. Aen. III, 81, Ciris 121, Tib. II, 5, 5, Lygd. 4, 23, Ovid. Am. II, 12, 1, Valer. Flaccus IV, 334, Anthol. lat. (ed. A. Riese) 881, 19. Quem cum in usum nostrum converterimus, genuina distichi forma ultro sequetur:

Ennius hirsuta cingat sua tempora lauro,
  Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua.

Anthol. lat. (ed. Riese) 905:

Dente perit Lycabas, serpens pede, † nigra veneno,
  Flumine avis, calamo † quo, † redimite lepus.

Ita hoc epigramma legitur apud Riesium, ubi emendationes quoque ipsius et Buecheleri in ima pagina enotatae sunt. Quae quales ab ipso editore habitae sint, cruces illae funestae

satis declarant. Verum, quotienscumque locum aperte corruptum emendare conamur, ante omnia quaerendum est, quaenam eius loci sententia esse possit atque adeo debeat. Atqui vera huius epigrammatis vis et acumen ex alio (160) eiusdem sylloges perspicitur, quod est:

Sus, iuvenis, serpens casum venere sub unum:
Sus iacet extinctus, serpens pede virque veneno,

ubi vix dubium esse potest, quin legendum sit ex ictu pro extinctus, ut in simillimo epigrammate, quod sub eodem numero sequitur, porcus ab ictu. Sed, sive ita legas, ut modo dixi, quod propius accedit ad illud calamo, sive nihil mutaveris, similitudo huius epigrammatis cum eo, quod emendandum nunc mihi proposui, tam perspicua est ac manifesta, ut etiam in nostro non de interitu aliquot animantium, sed de internecione agi appareat. Qua ex similitudine etiam hoc commodi capimus, quod pro nigra veneno, quod in 905 traditum est, virque veneno legendum esse intellegimus. Non igitur venator est Lycabas, sed canis venatoris, id est eius viri, qui serpentis a se conculcatae veneno perit. Ipse autem Lycabas dente perit bestiae, cuius nomen in versu insequenti olim lectum fuerit necesse est. Sed quis umquam audivit canem venaticum a lepore iugulatum esse? Itaque non lepus huic loco convenit, sed is, quem Lycabantis nomen quodam modo significat, λύκος vel lupus. Qui cum venatoris calamo occisus sit, internecionis, ut ita dicam, circulus clausus et absolutus est, ut neque avis neque flumen quicquam habeant, quod hic agant. Quid est igitur flumine avis? Quid nisi fulmineus, ut apri et lupi saepe dicuntur, quippe qui splendidis et mortiferis dentibus praediti sint? Cfr. Anth. lat. 897, 78: fulmineos — apros, Ovid. Met. X, 550: Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri, Phaedr. I, 21, 5: Aper fulmineis — dentibus, cfr. Rutil. Itin. I, 626, Martial. XI, 69, 9, tum Ovid. Fast. II, 231 sq.: aper — Fulmineo celeres dissipat ore canes, id. Met. XI, 366 sqq.: lupus — Oblitus et spumis et spisso sanguine rictus Fulmineos (al. fulmineus), VIII, 289 (de apro Calydonio) Fulmen ab ore venit, frondes adflatibus ardent, etiam ib. I, 305: nec vires fulminis apro — prosunt. — Relicuum est, ut inquiramus, quid in illis quo redimite

lateat. Atque considerantibus nobis de quattuor animantibus hoc in epigrammate agi haud ineptum videtur suspicari quored nihil aliud esse nisi quarta tribus litteris perperam intellectis. Id vero, quod restat, imite unde traxerit originem, perdifficile dictu est, nisi quod, si quarta recte indagavimus, aliquid victimae vel cadaveris vel caedis ad sententiam simile a poeta positum fuisse certum est. Metrum autem vix quicquam tale hoc loco patitur praeter ruina, quod etiam calami tractuum numero et conformatione commendatur: sex enim constat lineolis et una littera rotundiore, ut illud imite. Quae si recte disputata sunt, totum epigramma sic constituendum est:

Dente perit Lycabas, serpens pede virque veneno,
Fulmineus calamo — quarta ruina — lupus.

Scribebam Mosquae mense Quintili MDCCCLXXVI.

II.

Porci Licini epigrammatis distichon alterum apud **Gellium** XIX, 9, 13 sic fere legi solet:

Si digito attigero, incendam silvam simul omnem,
Omne pecus flammast, omnia quae video.

In quibus aliquid corruptum esse iam illo simul apparet, quod non ad omnem referri manifestum est — quo modo enim uno digito, etiam si flammeus sit, omnes silvae arbores simul incendi possunt? — sed trium unius enuntiati membrorum quasi commune vinculum esse debet. Haec ut restituantur, reponendum est flammis vel potius e prisca scribendi consuetudine flammeis, quam scripturam, postquam in oblivionem abiisset, librariis haud raro fraudi fuisse constat. Flammis autem incendere est ita facere, ut res non occulto igni consumatur, sed aperte flagret, ut Verg. G. I, 85: levem stipulam crepitantibus urere flammis, A. VII, 74: omnem ornatum flamma crepitante cremari, in Meleagri epigrammate Anth. Pal. V, 139 extr.: *πυρὶ φλέγομαι.* Idem argumentum apud graecos poetas pervolgatum est, velut Anth. Pal. XII, 79 extr.: *φεύγετε, μὴ πρήσω τοὺς πέλας ἁψάμενος.*

Q. Lutati Catuli epigramma in **Gelli** codicibus sic fere traditum est (XIX, 9, 14):

Aufugit mi animus. Credo, ut solet, ad Theotimum
Devenit. Sic est: perfugium illud habet.
Quid si non interdixem, ne illunc fugitivum
Mitteret ad se intro, sed magis eiceret?
Ibimu' quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,
Formido. Quid ago? Da, Venu', consilium.

At ridicule quaeritur illud: „Quid si non interdixem —". Nam, cum neque minus facere potuisset Theotimus, qui poetae interdictum neglegere non dubitasset, neque plus, quandoquidem nihil relicuum esset, quod eiusdem animo faceret praeter id, quod fecisset, etiam si poeta interdicto non cavisset, ne ille ipsius animum apud se detineret, plane idem futurum fuisse probabile est. Neque qui, quod pro illo quid in Hertziana editione positum est, meliorem reddit sententiam. Quid vero? utrum interdixerat poeta, ne puer fugitivum illum ad se admitteret, an non? Est vero consentaneum interdixisse, siquidem eius animus solitus erat ad Theotimum aufugere, idque Callimachi epigrammate, quo Catulus ad illud suum componendum usus est, planissime confirmatur (Anth. Pal. XII, 73. ed. Schneider. epigr. XLII):

Ἦ ῥά τιν' ἐς παίδων πάλιν ᾤχετο· καὶ μὲν ἀπεῖπον
Πολλάκι· τὴν δρῆστιν μὴ ὑπόδεχθε, νέοι.

Sic igitur interrogatio immutanda est, ut significet poetam illum quidem interdixisse neque tamen quicquam interdicto profecisse. Quod vix alia ratione fieri potest nisi hac:

Quid? quasi non interdixem —?

Ita Varronem in satura — Eumenid. frgm. — dixisse exempli causa monemus: Hospes, quid miras animo (al. nummo) hoc curare Serapim? Quid, quasi non curet tanti item (al. tantidem) Aristoteles? [1]

Saevium Nicanorem grammaticum saturam scripsisse **Suetonius** ill. gramm. 5 tradidit, cuius saturae fragmentum, quod ibidem servatum est, sic correctum vel potius mutatum olim edebatur:

---

[1]) [Conf. Madvig. Adv. crit. II, p. 666.]

Saeviu' Nicanor Marci libertu' negabit,
Saeviu' Postumius idem, at Marcu' docebit.

Nam in libris scriptis exstant post huius et ac. Atque Postumi nomen sub mendosa codicum scriptura latere verissimum est, neque tamen hoc illato absolutam esse emendationem vel numerorum condicio ostendit. Narrat autem Suetonius eum primum docendo ad famam pervenisse, postquam servisset; atque illam fortunae mutationem hoc fragmento tangi e nominibus inter se oppositis colligitur: nam Saevius Nicanor ille dicebatur, dum serviebat, Marcus Saevius Postumius sive Postumus, postquam liber factus est. Itaque siquis eum Nicanorem appellasset, indignari eum solitum esse veri simile est, cum sibi clarissimo grammatico pristinam condicionem obici putaret, ut, a quo ita compellatus esset, eum ne docere quidem vellet; contra gratissimum ei fuisse ut libertino illud libertatis argumentum, Saevi Postumi nomen, praesertim addito praenomine, quo gaudere molles auriculas Horatius dicit. Quae cum ita sint, illos versiculos sic a Saevio scriptos esse conicio:

„Saevi Nicanor Marci liberte!“ — negabit;
„Saevi Postume“ si dicas ac „Marce“, docebit.

Neque quicquam interest, utrum Postumus patroni nomen fuerit an Postumius: nam pro hoc illud ponere licuisse dactylici carminis scriptoribus Ovidi Fast. VI, 724 demonstratur.

Philogelos 144 ed. Eberh.: *Εὐτράπελος ἀργὸν δρομέα ἰδὼν εἶπεν „οἶδα τίνος χρήζει ὁ κύριός μου οὗτος“*, equo videlicet, quo cum peditibus contendat. Sed illa *ὁ κύριός μου* correctura indigere apparet neque tamen ea, quam Eberhard in commentario dubitanter proposuit: *ὁ κῦρί μου*. Desideratur enim casus genetivus vocabuli, quod auxilium significet, cuius beneficio pernicitas pedibus addatur. Atqui e litteris *οκυρομου* paene sponte efficitur *ὠκυσμοῦ*, quod vocabulum, cum nescio an ab illo ipso faceto homine ioci causa fictum esset — neque enim reperitur in lexicis —, sub ignari librarii calamo vitium traxisse minime mirum est.

Scribebam Mosquae mense Februario MDCCCLXXVII.

Til græske og latinske Skribenters Textkritik.

Af **J. N. Madvig**.

---

1. **Rettelser til et af Ciceros Breve til Atticus** (IX, 13, 4).

Det er bekjendt nok, at Ciceros Breve til Atticus indeholde ikke faa stærkt forvanskede og tildels til usammenhængende og meningsløse Bogstaver opløste Steder. Til disse Forvanskninger har foruden de almindelige Aarsager til Afskriverfejl den særegne Beskaffenhed af Brevenes Indhold, der ofte bevæger sig i korte Hentydninger til Forhold og Omstændigheder, som vare øjeblikkelig nærværende for Cicero og hans Correspondent, og af Stilen, der naturligvis har en familiær Charakter, bidraget ikke lidet. For at rette saadanne Steder, for saa vidt de overhovedet kunne rettes, gjælder det om, vejledet af Sammenhængen imellem de i Tiden nær efter hinanden følgende Breve og med Tanken henvendt paa den nærmeste Tids andenstedsfra bekjendte Forhold, at gribe de enkelte Punkter, der af de forvanskede Ord dukke frem som Antydninger af den ved Fejlene forvirrede og udslettede Tankegang, og forbinde disse Spor rigtigt med den nærmeste Omgivelse. En Prøve paa, hvad der ad denne Vej lader sig udrette dels til fuldstændig Rettelse af hvert Ord og Bogstav, dels til Fastsættelse af Meningen og det væsentlige, tror jeg at kunne give i Behandlingen af det ovenfor anførte Sted. Cicero, hvis Brev er skrevet i Slutningen af Marts Aar 49 f. Chr., udvikler her for Atticus, hvorfor det trods alt, hvad der synes at opfordre ham til at følge den flygtende Pompeius til Grækenland, falder ham vanskeligt at bestemme sig til en Bortrejse uden Haab om Tilbagekomst (de discessu voluntario sine ulla spe reditus cogitare); thi et saadant Haab synes Sammenligningen imellem Cæsars og Pompeius's Stilling, Hjælpemidler og Udsigter at udelukke. Dette udvikles i følgende Ord, som jeg afskriver, som de staa i Mediceerhaandskriftet, blot med en gammel Rettelse af en ringe Fejl i et græsk Ord og i et Egennavn: Nam ego hunc (Cæsar, der er i

Rom og Italien ligesom Cicero og Atticus) ita paratum video peditatu, equitatu, classibus, auxiliis Gallorum, quos Matius ἐλάπιζεν, ut puto, sed certe dicebat peditum, equitum se polliceri sumptu suo annos decem. Sed sit hoc λάπισμα: magnas habet certe copias et habebit non alie vectigal, sed civium bona; adde confidentiam hominis, adde imbecillitatem bonorum virorum, qui quidem, quod illum (den paa Flugten til Grækenland værende Pompeius) sibi merito iratum putant, oderunt, ut tu scribis, ludum CC vellem scribis, quisnam hic significasset; sed et iste, quia plus ostenderat, quam fecit, et volgo illum qui amarunt, non amant; municipia vero et rustici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. Hos Baiter staar et Kors foran CC og sed et iste; hvorfor ikke ogsaa foran peditum equitum se, som alle se er meningsløst, véd jeg ikke; for det forkerte alie har man efter Bosius sat ut ille, som ikke i fjærneste Maade ligner det skrevne; istedetfor ludum har Orelli sat dudum. Hvad nu først Ordene equitum se angaar, er det klart nok, hvad allerede Bosius og andre have set, at der i se ligger en Talbestemmelse, og at der skal staa: quos Matius ..... dicebat equitum **millia sex** polliceri cet. Men naar man har antaget, at ligeledes et Tal og et højere Tal var udfaldet efter peditum, er det langt sandsynligere, at dette Ord er en falsk Tilsætning, opstaaet af det foregaaende peditatu, equitatu (om Cæsars Hær i Almindelighed). Om gallisk Fodfolk var der slet ikke Tale, men alene om det talrige galliske Rytteri, som Cæsar benyttede baade i Gallien selv og i Borgerkrigen, og som idelig omtales hos Cæsar, Appian, Plutarch o. s. v. (se mine: Kleine philologische Schriften pag. 501; allerede i Ciceros Tale pro Fonteio nævnes magni equitatus stillede af Gallerne). I Ordene non alie vectigal sed civium bona ligger ikke en Sammenligning af Pompeius's og Cæsars Hjælpekilder, idet her alene fremhæves Cæsars Magt og det i ethvert Tilfælde om Pompeius maatte hedde provinciarum

vectigalia, skjønt heller ikke dette passede, da ogsaa Cæsar beherskede flere Provinser, men det udhæves, at det, hvorover Cæsar raadede, ikke var en eller anden begrænset Afgift, men, da han enevældig beherskede Italien og tog, hvad han vilde, alle Borgernes Ejendom, en uudtømmelig Kilde. Der stod uden Tvivl fra Ciceros Haand habebit non **Italiæ** vectigal, sed civium bona. — Vi komme nu til Hovedstedet. Forandringen af det fordærvede ludum til dudum er et meget godt Exempel paa forkert (tilfældig) Griben af et enkelt Ord i et totalt fordærvet Sted for deri at anbringe en Bogstavrettelse uden Tanke paa Mening og Sammenhæng i det hele: thi hvilket mindste Skridt fremad i Stedets Forstaaelse gjøres der ved dette dudum? Derimod indbringes der en grov, men rigtignok ofte overset Sprogfejl i Ciceros Tale; thi Orelli tænkte aabenbart paa noget, som skulde siges at være sket „for længst, for længe siden“: men dette hedder paa Latin pridem, undtagen hvor der betegnes et umiddelbart forudgaaende og lige til Nutiden sig strækkende Afsnit i den endnu værende Handling eller Tale (f. Ex. dudum video te abire velle; dudum ausculto). Atticus havde i sit Brev som Exempel paa, at Patrioterne (boni viri) havde vendt sig fra Pompeius, anført en Demonstration (significatio) af en enkelt Klasse, en enkelt Afdeling af disse. Hvilken denne Klasse var, viser tydelig Tallet CC med det foregaaende Ord ludum, især naar man efterser det i samme Maaned skrevne Brev VIII, 16 og deri læser Ordene iudices de CCCLX (læs: iudices CCCLX med Wesenberg), qui præcipue Gnæo nostro delectabantur, ex quibus cotidie aliquem video, nescio quas eius Lucerias horrent. Der menes her de 360 Mænd, som Pompeius lidt over 2 Aar i Forvejen (langt hen i Aaret 52, i sit tredje Consulat) efter den ham ved hans lex iudiciaria overdragne Bemyndigelse havde udvalgt (legerat) til at udfylde den almindelige Dommerliste (album iudicum), hvoraf Dommerne i de enkelte Sager skulde tages: en Foranstaltning, om hvilken Vidnesbyrdene findes samlede i 2den Del af mine Opuscula academica pag. 246 ff. Man anerkjendte,

at Pompeius af alle de tre Klasser, af hvilke Dommerlisten da sammensattes, Senatorer, Riddere og tribuni ærarii, havde valgt hæderlige og agtbare Mænd (se Asconius til Talen pro Milone pag. 147 Hot.), og Velleius Paterculus (II, 76) roser sig endnu under Tiber af, at hans Bedstefader havde haft Plads imellem disse 360; men naturligvis havde Pompeius taget overvejende Hensyn til Mænd, der sympathiserede med ham selv og Senatet, og selve Optagelsen paa Listen syntes at paalægge de enkelte en Taknemmelighed mod Pompeius, hvorfor det ogsaa af Cicero ad Fam. VII, 2, 3 fremhæves som et særligt Tegn paa Uafhængighed og stærk Overbevisning, at Dommere af denne Liste i en bestemt Sag havde voteret imod Pompeius's ivrige Ønske (ausi sunt eum contra tantas opes eius, a quo ipsi lecti iudices erant, condemnare). Disse 360, af hvilke Cicero selv efter Ytringen i Brevet VIII, 16 havde hørt enkelte udtale sig mod Pompeius, eller Flertallet af dem havde nu efter Atticus's Meddelelse i selve Rom, hvor Atticus var, foretaget noget, der indeholdt en Demonstration imod Pompeius, idet de følte, at han heller ikke havde Grund til Tilfredshed ved deres lunkne Holdning. Det er bekjendt, at Ordet iudex oftere forkortedes til iud og at derved fremkom Forvexling af Ordene iudex eller iudices (iud), ludus (lud) og stundom videlicet (uid)[1]. Cicero skrev altsaa: ut tu scribis **iud** (iudices) CCCLX (eller: ut tu iud CCCLX scribis) . . . **significasse**. Dette staar fast: Ordet scribis er gjentaget ved en Fejl; men om vellem (imellem CC og scribis) blot er opstaaet af LX, eller om deri tillige ligger et andet Ord, bliver uvist, ligesom heller ikke Rettelsen af Ordene quisnam hic er sikker; dog tror jeg, at man med Sandsynlighed kan læse: ut tu scribis iud CCCLX **belle** (?) **bis iam huic** significasse. Demonstrationen var rettet til Cæsar (huic) og forekommet to Gange. Overmaade let og aldeles sikker er Rettelsen af de næstfølgende Ord, hvori man har set en dyb Forvanskning,

[1]) Hvis jeg skrev disse Sider i Kjøbenhavn og mine Øjne tillod mig at lede i Bøger, vilde jeg henvise til bestemte Steder hos Garatoni til Planciana eller Miloniana og til Wesenberg etsteds.

naar man først i det foregaaende er kommen paa det rigtige Spor. Der skal forandres en eneste Vokal. Til Atticus's Beretning om de 360 Dommeres Demonstration knytter Cicero en almindelig Udtalelse om, hvorledes Pompeius's tidligere Tilhængeres Sind havde vendt sig fra ham: Sed et **isti** (hine, om hvem du skriver fra Rom), quia plus ostenderat, quam fecit, et volgo illum qui amarunt, non amant. Modsætningen til det specielle et isti ligger i et volgo qui.

2. Rettelse af et Sted hos Herodot (II, 25) og et hos Cicero (Verr. III, 68, 159).

De to her følgende, forholdsvis ret mærkelige Rettelser meddelte jeg ved de skandinaviske Philologers Møde i Fjor ganske tilfældigen efter et Foredrag af Bibliothekar, Justitsraad Bruun i Afdelingen for klassisk Philologi, saa at ikke engang noget Exemplar af de paagjældende Forfattere var til Stede. Jeg anser det derfor for hensigtsmæssigt at give dem og Begrundelsen af dem her paa Tryk.

a) I det Sted (II, 25), hvor Herodot angiver Aarsagen, som efter hans Mening fremkalder Nilens Vandstands Tilvæxt og Aftagen, hedder det i alle Udgaver indtil vor Tid saaledes: *διεξιὼν τῆς Λιβύης τὰ ἄνω ὁ ἥλιος τάδε ποιέει. ἅτε διὰ παντὸς τοῦ χρόνου αἰθρίου τε ἐόντος τοῦ ἠέρος τοῦ κατὰ ταῦτα τὰ χωρία καὶ ἀλεεινῆς τῆς χώρης ἐούσης, οὐκ ἐόντων ἀνέμων ψυχρῶν, διεξιὼν ποιέει οἷόν περ καὶ τό θέρος ἔωθε ποιέειν, ἰὼν τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ κ. τ. λ.* Meningen er klar og tydelig, og ingen af Udgiverne tog derfor Anstød eller gjorde nogen Bemærkning ved Stedet; men uheldigvis findes der i Haandskrifterne intet Spor af Ordene *οὐκ ἐόντων*; de have *τῆς χώρης ἐούσης καὶ ἀνέμων ψυχρῶν.* Det hører til den ældre Philologis Synder, at den ofte lod endogsaa stærke Uoverensstemmelser imellem det trykte og den haandskriftlige Overlevering ubemærkede; men hvad skal man dømme om en moderne, saakaldt diplomatisk Kritik, der, som her Stein, ikke blot sætter den ganske meningsløse haandskriftlige Læsemaade i Texten, men i en ellers temmelig ordrig exegetisk Kommentar gaar aldeles

løst hen derover, som om der ikke fandtes den allermindste Vanskelighed deri, skjønt saa vel den af alle tidligere Udgivere fulgte Læsemaades lige modsatte Mening som den aabenbare Urimelighed af det, der nu siges, synes at indeholde den stærkeste Opfordring til at give en udførligere Udvikling af, hvorledes Udgiveren forstaar Ordene? Naturligvis maa man til ἀνέμων ψυχρῶν af det foregaaende ἐούσης underforstaa Participiet ἐόντων, omendskjønt Forbindelsen τῆς χώρης καὶ ἀνέμων med Udeladelse af Artiklen ved ἀνέμων er urigtig; men hvorledes kan Herodot tale om kolde Vinde i det indre af Afrika, som han selv betegner som en χώρη ἀλεεινή, og hvorledes kunne kolde Vinde bidrage til Solens Virkning, som den her skildres? De danne jo den stærkeste Modsætning dertil. Meningen maa altsaa aabenbart være den, der laa i de tidligere Udgavers Læsemaade; men καί kan rigtignok ikke med ringeste Grad af Sandsynlighed forandres til οὐκ ἐόντων. Den rigtige Mening fremkommer af Haandskrifterne ved den allerletteste Rettelse, idet foran ἀνέμων den Præposition er udfalden, der har de tre første Bogstaver af fire tilfælles med dette Ord og derfor blev oversprungen af den Afskriver, fra hvis Exemplar vore Haandskrifter nedstamme. Herodot skrev ἀλεεινῆς τῆς χώρης ἐούσης καὶ ἄνευ ἀνέμων ψυχρῶν.

b) Efter at Cicero i den tredje Bog af de verrinske Taler (68, § 159) har nævnt et Brev fra Timarchides, en frigiven og underordnet Hjælper hos Verres, til Q. Apronius, et Menneske af samme Slags, hvori der var Tale om at bearbejde Statholderen Metellus og hans Følge for Verres's Interesser, og hvori der forekom en upassende Hentydning til Metellus's unge Søn, apostropherer han, hvis vi tro Udgaverne, Timarchides selv paa følgende Maade: O Timarchide, Metelli est filius in provincia non puer, sed adulescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine cet. Ikke blot er i og for sig Indledningen af den berigtigende Bemærkning om den unge Metellus ved den pathetiske Vocativ upassende; men den direkte Tiltale til en saadan underordnet, sandsynligvis slet ikke eller i det højeste som Tilhører ved Processen tilstedeværende Person

afviger ganske fra den Form, som Cicero bruger paa lignende Steder; i det højeste kunde han henkaste et harmfuldt Spørgsmaal: Tun' Timarchide audes cet. Men dernæst strider den højtidelige og digteriske Interjection (**o**) foran Vocativen ganske mod den prosaiske, særlig den ciceronianske Sprogbrug. Til disse Grunde til Mistanke kommer det eneste paalideligt sammenlignede bedre Haandskrifts (Lagom. 42) Vidnesbyrd, idet deri staar Timarchidi og saaledes antydes, hvad der ligger skjult i det foregaaende **o**. Cicero giver sin Harme Luft i et heftigt Udbrud over Timarchides's Uforskammethed: **Os Timarchidi!** Metelli est filius cet.

3. Conjecturalkritiske Opgaver.[1])

a. **Sophokles's Aias** 1290.

Teukros retter det Spørgsmaal til Agamemnon:

Δύστηνε, ποῖ βλέπων ποτ' αὐτὰ καὶ θροεῖς;

Pronominet *αὐτά* er ganske upassende („siger du det“), da der nødvendigt fordres en Betegnelse af Agamemnons hele Tale efter dens Art; *ταῦτα* vilde være rigtigt, men passer ikke i Verset; ogsaa *ποτέ* er i denne Taleform (med *ποῖ βλέπων .... θροεῖς;*) urigtigt, saa rigtigt det end vilde være i en anden Form (*τί ποτε καὶ θροεῖς;*). Hvilket Ord ligger i *ποτ' αὐτά*, maaske forvansket paa Grund af en falsk prosodisk Skrupel?[2])

b. **Demosthenes** XXIII. 142.

Ἐν δὴ Λαμψάκῳ τινὲς ἄνθρωποι γίγνονται δύο. Θερσαγόρας ὄνομ' αὐτῷ, θατέρῳ δ' Ἐξήκεστος. Dette vil paa Dansk hedde: „I Lampsakos leve 2 Mænd; han hedder Thersagoras, den anden Exekestos.“ Hvem i al Verden taler saaledes istedetfor at sige: „den ene hedder Th., den anden E.“? Hvorledes skrev Demosthenes, og hvad ligger i *αὐτῷ*?

---

[1]) Løsninger indsendes til Redaktionen af dette Tidskrift og ville blive meddelte i næste Hæfte.

[2]) Løsningen af denne Opgave er flere Tilhørere fra 1874—1875 bekjendt.

c. **Athenaios** IV, p. 146 f.

Φιλόξενος δὲ ὁ Κυθήριος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ, εἴπερ τούτου καὶ ὁ κωμῳδιοποιὸς Πλάτων ἐν τῷ Φάωνι ἐμνήσθη, καὶ μὴ τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου, τοιαύτην ἐκτίθεται παρασκευὴν δείπνου. Den Tvivl, som disse Ord udtrykke, om Komikeren Platon i sin Phaon har nævnt Kytherieren Philoxenos eller Leukadieren, berører ikke i mindste Maade Sagen eller det af et bestemt Skrift af Kytherieren Philoxenos anførte Vidnesbyrd, og Antydningen af denne Tvivl er altsaa aldeles meningsløs; den kunde kun opkastes, hvis der citeredes, ikke et Skrift af Philoxenos selv, men nogle ham i Platons Phaon i Munden lagte Ord; thi da kunde der være Tvivl om, hvilken Philoxenos Platon havde ment. Men ved at citere Philoxenos som Vidne med Tilnavnet Kytherieren kunde der opstaa en Tvivl begrundet paa, at der ogsaa gaves en anden Philoxenos, som var nævnt i bekjendte Skrifter. Hvilken ikke ganske sjælden Fejl er altsaa her begaaet i det Haandskrift, som ligger til Grund for vore, og hvorledes skal den rettes?

d. **Cicero in Verrem** II, c. 76, § 176.

Dette Sted lyder hos Halm, der følger de lagomarsiniske Haandskrifter 29 og 42 og to Pariserhaandskrifter, saaledes: *Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio, ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem et iniquitatis et inertiæ confessio, non defensio criminis; sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet.* I de yngre Haandskrifter og de tidligere Udgaver var Stedet lemlæstet ved Overspringelse af Ordene fra det første *defensio* til det andet. Det falder let i Øjnene, at ogsaa hos Halm den rhetoriske Form er mangelfuld og urigtig, idet, da Benævnelsen *mala defensio* allerede er rettet ved Ordene *ac potius .... confessio*, Benægtelsen *non defensio criminis* halter ganske overflødig bag efter. Det følgende *sed tamen* o. s. v. slutter sig ganske til den affirmative Sætning *mala est hæc quidem defensio*. De to tilforladeligste Vidner, Fabricius's Haandskrift og den vatikanske Palimpsest, give følgende Læsemaade: *Mala est hæc quidem, ut dixi, ac potius perdita maximorum*

peccatorum, huius autem iniquitatis et inertiæ confessione (F. confession.) defensio criminis. Her have vi det rigtige: kun én Gang defensio criminis, først betegnet som mala, dernæst som snarere perdita. I hvilket Forhold til defensio sættes her confessio peccatorum, og hvorledes var Ablativen confessione af Cicero forbundet med de øvrige Ord? Der er udfaldet et enkelt eller, om man vil, to Bogstaver. (Det første defensio i de 4 Haandskrifter, som Halm følger, er aabenbart blot en Tilsætning for ved mala at gjøre opmærksom paa det langt tilbageskudte Substantiv.)

e. **Senecæ epistola** 95, § 48.

Numquam satis profectum erit, nisi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficium gratis. Saaledes have de paalidelige Haandskrifter; aldeles ny Interpolation er beneficium gratis dantem, hvilket i det ringeste maatte hedde beneficia. Tilføjelsen af Præpositionen in foran beneficium giver hverken et sprogrigtigt Udtryk (tribuere gratis in beneficium) eller en taalelig rhetorisk Form af Talen; at udslette beneficium har ikke den ringeste Sandsynlighed for sig, og man beholder saa et forkert gratis, som Leddenes Concinnitet (omnia habentem, omnia tribuentem) forbyder at forbinde med tribuentem. Ved hvilken meget lette Forandring fremkommer af beneficium gratis et tredie Led, der slutter sig parallelt til de to foregaaende?

f. **Plinii Panegyricus** Cap. 36 i Slutningen.

Trajan overlod det til dem, der havde en Proces med Fiscus, om de vilde lade Sagen paadømme ved en ordentlig Domstol, hvor der fandt reiectio iudicis Sted, eller underkaste sig den kejserlige Procurators Afgjørelse. De Ord, hvori denne Tilladelse kort sammenfattes, lyde i Haandskrifterne og hos Keil saaledes: Liberum est autem discriminis nolo (uolo) eum eligere. Alt er her forkert: den uforklarlige Genitiv discriminis, den pludselige direkte

Tale, lagt en ikke betegnet Person i Munden (i mange Udgaver bliver derfor tilføjet dicere efter discriminis), det i Luften svævende Pronomen eum, endelig nolo eligere i Stedet for recuso; hvad Plinius har sagt, er ganske klart, hvad Meningen og Talens Form angaar; det lød: „Det staar (den procesførende) frit at vælge Afgjørelsens .. (.. for Afgjørelsen).“ Hvor jeg har sat 2 Punkter, stod Objektet for eligere, det Ord, der enten styrer discriminis eller snarere i Forbindelse med eligere passer til Dativen discrimini, hvor da s maa forbindes med de Bogstaver, der maaske blive tilovers, naar Objektssubstantivet er fundet.

Da jeg véd, at Enkelte have fundet, at i mine tidligere i Tidskrift for Philologi fremsatte conjecturalkritiske Opgaver Antydningerne af Rettelsen gaa for vidt og lægge Løsningen for nær, vil jeg tilføje 2 Steder, i hvilke jeg ikke engang udførlig vil paavise Fejlen og endnu mindre Rettelsen.

g. Hvilken Fejl efterviser den rhetoriske Modsætning og Sprogbrugen hos **Demosthenes** XXXVI, 47 i Ordene: *καὶ ἃ διὰ τῆς τούτων φιλανθρωπίας ἀπολαύσας εὕρετο ὁ σὸς πατήρ*, og hvilken er Rettelsen? Jeg kjender som græsk *ἀπολαύω τι τῆς τούτων φιλανθρωπίας*, men: *ἀπολαύω διὰ τῆς τούτων φιλανθρωπίας* forstaar jeg ikke.

h. **Plinii Panegyricus** 37 i Begyndelsen læses: Onera imperii pleraque vectigalia institui ut pro utilitate communi ita singulorum iniuriis coëgerunt. Baade Ablativen singulorum iniuriis er, som den her staar, uforklarlig og Meningen (den ved ut ... ita antydede Sammenligning og Modsætning) forkert. Hvilken er Fejlen og Rettelsen? Maaske har jeg selv etsteds ovenfor anvist Vejen til at finde begge Dele.

Om den saakaldte Construction *διὰ μέσου*.

Af **J. L. Heiberg.**

Ved *τὸ διὰ μέσον* forstode de græske Grammatikere en parenthetisk Udtryksmaade; Herodian i Villoisons anecdota II, p. 92 forklarer det som *ἕνωσις λόγου τὸ ἀκόλουθον ἀφαιρουμένη ἑτέρου τινὸς παρενθέσει*[1]) *λόγου* og anfører som Exempel Il. IV, 286: *σφῶι μέν — οὐ γὰρ ἔοικ' — ὀτρυνέμεν οὔτι κελεύω.* I nyere philologiske Commentarer finder man oftere dette Udtryk anvendt for at betegne en ejendommelig Construction, hvorved et Ord eller en Sætning staar ligesom parenthetisk (uden dog at kunne betragtes som virkelig Parenthes) uden Indflydelse paa den grammatiske Forbindelse. Da de herhen hørende Tilfælde, saa vidt vides, ikke andensteds ere behandlede under ét, skal her gives en Sammenstilling af en Del Exempler paa denne Construction.

Ved en Construction *διὰ μέσου* forstaas en saadan, hvor der mellem to grammatisk sammenhørende og forbundne Led, uden at den grammatiske Construction afbrydes eller forandres, indskydes et tredie, som er forbundet med det ene af de to første Led ved en Coniunction, men hvortil det andet ikke grammatisk kan henføres. Dette tredie indskudte Led kommer til at staa *διὰ μέσου* (parenthetisk). Naturligvis maa de Steder udsondres, hvor det indskudte Led virkeligt kan sættes i Parenthes (som f. Ex. Soph. O. T. 1229. Eur. Hecub. 703; Rhes. 565. Lucian. abdicat. 24 osv.).

I. Af de to grammatisk sammenhørende Led kan det ene styre det andet. Man kan saaledes indskyde et Led *διὰ μέσου* (som knyttes til det styrende Ord)

a) mellem et Verbum og den deraf styrede Sætning, f. Ex. Thuc. I. 102. 2: *δείσαντες τῶν Ἀθηναίων τὸ τολμηρὸν — καὶ ἀλλοφύλους ἅμα ἡγησάμενοι, μή τι — νεωτερίσωσι.* Dem. 21, 221:

---

[1]) Saaledes maa der læses istedenfor *παραθέσει.*

ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦτ' οἶδε καὶ θαρρεῖ καὶ πεπίστευκε τῇ πολιτείᾳ, μηδένα ἕλξειν κτλ. Eurip. Androm. 144: δεσποτῶν δ' ἐμῶν φόβῳ ἡσυχίαν ἄγομεν, τὸ δὲ σὸν οἴκτῳ φέρουσα τυγχάνω, μὴ — εἰδῇ. Iph. Aul. 530: κᾆτ' ὡς ὑπέστην θῦμα, κᾆτα ψεύδομαι, Ἀρτέμιδι θύσειν. Med. 777: ὡς καὶ δοκεῖ μοι ταῦτα καὶ καλῶς ἔχει γάμους τυράννων — καὶ ξύμφορ' εἶναι καὶ καλῶς ἐγνωσμένα (der er nemlig ingen Grund til med Nauck at udskyde de to sidste Vers). Cfr. Hippol. 685: οὐκ εἶπον, οὐ σῆς προὐνοησάμην φρενός, σιγᾶν: (Tvivlsomt: Od. IX, 468, da ἀνανεύειν nok kan have Infin.). Cic. de nat. deor. II, 154: restat, ut doceam atque aliquando perorem, omnia—hominum causa facta esse.

b) mellem et Verbum og det deraf styrede Ord; det indskudte Led bliver saa altid et Verbum.

1) Styrelsen staar efter begge Verber, men retter sig efter det første: Xenoph. Cyrop. III, 2, 28: τιμᾶν καὶ δωρεῖσθαι τοὺς ἀξίους (thi X. siger altid δωρεῖσθαί τινι). (Tvivlsomt: Plat. Protag. 327 a). Isocr. 7, 48: θαυμάζοντες καὶ ζηλοῦντες τοὺς ἐν τούτοις πρωτεύοντας (saaledes codd.). Lysias 6, 33: ἐπιτιμᾷ καὶ ἀποδοκιμάζει τῶν ἀρχόντων τισί. Lycurg. in Leocr. 143: δεήσεται καὶ ἱκετεύσει . . τίνων: Andoc. 1, 67: ἀντεῖπον καὶ ἐλοιδόρησα ἐκείνῳ. Plut. de sera num. vind. 2 (X p. 217 Hutten): ἡ ἁψαμένη νόσος καὶ κατανεμηθεῖσα τοῦ σώματος. Soph. Antig. 537: ξυμμετίσχω καὶ φέρω τῆς αἰτίας. Aias 68: μίμνε, μηδὲ συμφορὰν δέχου, τὸν ἄνδρα (?). Eurip. Cycl. 121: σπείρουσι δ', ἢ τῷ ζῶσι, Δήμητρος στάχυν: (Tvivlsomt Il. XVI, 119, da ῥιγέω kan have accus.).

2) Styrelsen staar foran, men afhænger af det sidste Verbum: Thuc. III, 68, 1: τὸ αὐτὸ ἕνα ἕκαστον παραγαγόντες καὶ ἐρωτῶντες. IV, 72, 3: τὸν ἵππαρχον — προσελάσαντες οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀποκτείναντες ἐσκύλευσαν. Xenoph. Hellen. VII, 3, 7: ὑμεῖς τοὺς περὶ Ἀρχίαν — οὐ ψῆφον ἀνεμείνατε ἀλλὰ — ἐτιμωρήσασθε. Plat. Politicus 306 c: ὀξύτητα καὶ τάχος — τούτων τινὸς ἐπαινέτης εἴτε αὐτὸς πώποτε γέγονας εἴτε ἄλλου παρὼν ἐπαινοῦντος ᾔσθησαι (her er Udtrykket tillige anakoluthisk). Isaios 4, 3: οὐδὲν προσποιοῦνται ἐκείνου τοῦ ὀνόματος οὔτε γιγνώσκειν οὔτε προσήκειν αὐτοῖς (?). Anthol. VII, 664: Ἀρχίλοχον καὶ στᾶθι καὶ εἴσιδε.

Terent. Adelph. V, 7, 19: tu illas abi et traduce. Plaut. Aulul. I. 3, 19: vasa—fures venisse atque abstulisse dicito. II, 3, 3: vascula intus pure propera atque elue.

Saaledes siges ogsaa paa Dansk: den Mand vil jeg gaa hen og tale med; den Mand, han stod og talte med osv. („De Penge, han som Foræring staar og giver en", S. Kierkegaard, Kjærlighedens Gjerninger II, p. 44).

c) Hermed kan ogsaa sammenlignes Sall. Catil. 47: interrogatus, quid, aut qua de causa, consili habuisset.

II. De to Led kunne dernæst være coordinerede; man indskyder saaledes et Ord *διὰ μέσου*

a) mellem to coordinerede Sætninger: Eurip. Orest. 1143 ff.: *οὐ δεῖ Μενέλεων μὲν εὐτυχεῖν, τὸν σὸν δὲ πατέρα — θανεῖν, δόμους τ᾽ ἔχειν σούς.*

b) mellem et Verbum med Styrelse og et Ord, som knyttes til Styrelsen ved en Coniunction (her er denne Construction nødvendig): Plat. Protag. 327 b: *τῶν νομίμων οὐδεὶς φθονεῖ οὐδ᾽ ἀποκρύπτεται, ὥσπερ τῶν ἄλλων τεχνημάτων.* Gorg. 460 d: *μὴ τῷ διδάξαντι ἐγκαλεῖν μηδὲ ἐξελαύνειν, ἀλλὰ τῷ ἀδικοῦντι.*

III. Det ene Led staar i attributivt Forhold til det andet. Saaledes indskydes et Led

a) mellem et Substantiv og et dertil hørende Pronomen: Eur. Cycl. 604: *αὐτόν τε ναύτας τ᾽ ἀπολέσῃς Ὀδυσσέα.*

b) mellem et Substantiv og et Participium (der indskydes enten en hel Sætning eller et andet Substantiv): Eur. Ion. 699: *νῦν δ᾽ ἡ μὲν ἔρρει συμφοραῖς, ὁ δ᾽ εὐτυχεῖ, πολιὸν εἰσπεσοῦσα γῆρας.* Apollon. Rhod. III, 130: *μιν ἤπαφες, οὐ δὲ δίκῃ περιέπλεο, νῆιν ἐόντα.* Aelian. hist. animal. II, 4: *παρελθεῖν μὲν αὐτοῖς εἰς τὸν βίον ἔδωκεν ἡ φύσις τῶν δὲ ἐν αὐτῷ κακῶν ἐρρύσατο — μήτε — ἡσθημένοις μήτε—γεγενημένοις.* Achilles Tat. V, 11: *νῦν μὲν Σώστρατός μοι Λευκίππην ἐκδίδωσι, καί μοι γάμος — πέμπεται, μετρήσας κτλ.*

Hom. Il. II. 136: *αἱ δέ που ἡμέτεραί τ᾽ ἄλοχοι καὶ νήπια τέκνα εἵατ᾽ ἐνὶ μεγάροις ποτιδέγμεναι.* Eur. Hercul. fur. 776:

ὁ χρυσὸς ἅ τ' εὐτυχία — δύναμιν ἄδικον ἐφέλκων. Hecub. 921: *πόσις ἐν θαλάμοις ἔκειτο, ξυστὸν δ' ἐπὶ πασσάλῳ, οὐκέθ' ὁρῶν κτλ.* Thuc. IV, 74, 1: *Βρασίδᾳ — καὶ τοῖς ἄρχουσι — ὡς ἐπικρατήσαντι.* Plat. legg. VI. 775 e: *ἀρχὴ καὶ θεὸς — ἱδρυμένη.*

c) mellem et Substantiv og tilhørende Adiectiv (altid et andet Substantiv): Hom. Il. XV, 344: *τάφρῳ καὶ σκολόπεσσιν ἐνιπλήξαντες ὀρυκτῇ.* Hesiod. ἔργ. 405 f.: *γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα κτητήν, οὐ γαμετήν* (hvis v. 406 er ægte); theogon. 972: *ὃς εἶσ' ἐπὶ γῆν τε καὶ εὐρέα νῶτα θαλάσσης πᾶσαν.* Xenoph. anab. I, 5, 6: *ἑπτὰ ὀβολοὺς καὶ ἡμιοβόλιον Ἀττικούς* (smlgn. Krügers Note). Plat. apol. 37 d: *οὐχ οἷοί τ' ἐγένεσθε ἐνεγκεῖν τὰς ἐμὰς διατριβὰς καὶ τοὺς λόγους, ἀλλ' ὑμῖν βαρύτεραι γεγόνασι.* Hippias I, 290 b: *οὐδὲ τὸ ἄλλο πρόσωπον, οὐδὲ τοὺς πόδας οὐδὲ τὰς χεῖρας, εἴπερ χρυσοῦν γε δὴ ὂν κάλλιστον κτλ.* Herod. VII, 11: *καὶ ἐς τόδε αὐτοί τε ὤνθρωποι καὶ ἡ γῆ αὐτέων ἐπώνυμοι τοῦ καταστρεψαμένου καλέονται.*

Herhen hører ikke Steder som Eurip. Bacch. 740: *πλευρ' ἢ δίχηλον ἔμβασιν ῥιπτόμενα* (Thuc. I. 54, 2. II, 92, 3. Krüger til Xenoph. anab. I, 4, 8); de forklares efter Madvigs Synt. § 97, a.

d) mellem et Substantiv og en dertil hørende relativ Sætning: Xenoph. anab. II 5, 8: *περὶ μὲν τῶν θεῶν τε καὶ τῶν ὅρκων οὕτω γιγνώσκω, παρ' οἷς ἡμεῖς τὴν φιλίαν συνθέμενοι κατεθέμεθα.* Thuc. VI, 64, 5: *εἶναι δὲ ταῦτα τοὺς ξυνδράσοντας πολλοὺς Καταναίων, καὶ ἡτοιμάσθαι ἤδη, ἀφ' ὧν αὐτὸς ἥκειν.* Dem. 47, 77: *ἀνάγνωθί μοι τὸν νόμον καὶ τὴν μαρτυρίαν, ὃς κελεύει.* Philemo fr. inc. 51 p. 415 (Meineke). Lucian. dial. meretr. 4, 1: *οὐκέτι σύνεστιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν Σιμίχην οἴχεται Χαῖρος, δι' ἣν τοσαύτας ὀργὰς τῶν γονέων ἠνέσχετο, οὐ βουληθεὶς τὴν πλουσίαν ἐκείνην γῆμαι κτλ.*: (thi her refererer *δι' ἣν* sig til det til *σύνεστιν* underforstaaede *σοί*; det er her særligt haardt, fordi Misforstaaelsen [*δι' ἣν* henført til *Σιμίχην*] laa saa nær). Cic. ad fam. V, 21, 5: praeter culpam ac p e c c a t u m, qua semper caruisti.

Exemplerne under b, c og d vil man maaske ved første Øjekast være utilbøjelig til at regne herhen, fordi det indskudte Leds parenthetiske Charakter synes ganske tabt, men jeg tror dog, at de med Rette ere dragne ind under dette

Synspunkt. Ejendommeligheden ved det parenthetiske Udtryk er jo nemlig den, at man afbryder en Tankeforbindelse og med den in mente indskyder en Bitanke, og netop det samme gjør man, naar man lader Verbet rette sig efter det fjernere Subiect, Adiectivet og Relativet efter det fjernere Substantiv: det Ord, som alene faar Indflydelse paa Constructionen, har Hovedvægten og beholdes stadigt in mente, medens man saa dertil knytter det andet som Biforestilling.

IV. Det ene Led indeholder en underordnet Bestemmelse af det andet. Saaledes indskydes

a) mellem et Verbum og et Adverbium et andet Adverbium, saaledes at enten Verbet, skjønt det sættes bagefter, kun passer til det første Adverbium, eller det forudgaaende Verbum henføres til det sidste Adverbium: Soph. Electr. 907: *καὶ νῦν θ᾽ ὁμοίως καὶ τότ᾽ ἐξεπίσταμαι.* Smlgn. Procl. comm. in Eucl. p. 64, 13 ff. (ed. Friedlein): *ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις περιφοραῖς—ταῖς τε γενομέναις καὶ ταῖς αὖθις ἐσομέναις ἐκφανῆναί τε καὶ ἀφανισθῆναι πάλιν αὐτάς.* Hermed kan ogsaa sammenlignes Eurip. Helen. 1579: *ἔτ᾽ ὦ ξέν᾽ εἰς τὸ πρόσθεν, ἢ καλῶς ἔχει, πλεύσωμεν:* Derimod maa de Steder, hvor der efter *νῦν τε καὶ πάλαι* staar Præsens, ikke henregnes hertil, da *πάλαι* som bekjendt ofte har Præsens (Madv. Synt. § 110, a Anm. 1). — Dem. 39, 13: *ὁρᾶτε μὲν γὰρ ἅπαντες αὐτὸν χρώμενον, ἕως μὲν ἔζη, Μενεκλεῖ — νῦν δ᾽ ἑτέροις κτλ.*

b) Mellem et Verbum eller Substantiv og en dertil hørende Præposition indskydes et Led, hvortil Præpositionen ikke kan henføres: Hesiod. theogon. 157: *πάντας ἀποκρύπτασκε, καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνίεσκε, γαίης ἐν κευθμῶνι.* Soph. Oed. Col. 282 ff: *ξὺν οἷς σὺ μὴ κάλυπτε τὰς εὐδαίμονας Ἀθήνας, ἀλλὰ — ῥύου με.* Thuc. VI, 68, 4: *ἐξ ἧς κρατεῖν δεῖ ἢ μὴ ῥᾳδίως ἀποχωρεῖν.* Plat. symp. 205 d: *κατὰ ἕν τι εἶδος ἰόντες τε καὶ ἐσπουδακότες.* Cic. de nat. deor. II, 149: (arteria) per quam vox percipitur et funditur. II, 140: sunt enim e terra homines, non ut incolae atque habitatores, sed quasi spectatores. Smlgn. Gell. praef. 2: facile inde inventu atque depromptu. Ogsaa paa Dansk finder man f. Ex.: læse og synge i Psalmebogen (S. Kierkegaard, En litt. Anmeld. p. 103).

V. Mellem Subiectet og Prædicatsverbet indskydes:

a) et andet Substantiv: Xen. anab. I, 10, 1: *βασιλεὺς δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διώκων εἰσπίπτει εἰς τὸ Κύρειον στρατόπεδον·* Thuc. IV, 112, 2: *Βρασίδας μὲν οὖν καὶ τὸ πλῆθος εὐθὺς ἄνω — ἐτράπετο, βουλόμενος κτλ.* VIII, 63, 1: (*πυθόμενος*) *τὸν Στρομβιχίδην καὶ τὰς ναῦς ἀπεληλυθότα.* Eurip. Orest. 87: *σὺ δ' ἡ μακαρία μακάριός θ' ὁ σὸς πόσις ἥκεις* (saaledes Eustathius, se hos Porson) *ἐφ' ἡμᾶς.* Cic. pro Tull. 44 (i en iuridisk Formular): unde tu aut familia aut procurator tuus illum — vi deiecisti. Sall. Jug. 49, 5: ipsi atque signa militaria obscurati. Hor. satir. II, 6, 65: o noctes cenaeque deum, quibus ipse meique ante Larem proprium vescor. Flere Exempler findes i Sanctii Minerva p. 711 (ed. Perizonius).

b) Ogsaa en hel Sætning kan her indskydes: Eurip. hos Aeschin. 1, 152: *κἀγὼ μὲν οὕτω, χὤστις ἔστ' ἀνὴρ σοφός, λογίζομαι τἀληθές.* [Plutarch.] vitt. X oratt. psephism. 3 (XII p. 279 Hutten): *ἀναθεῖναι δ'αὐτοῦ καὶ εἶναι κύρια πάντα τὰ ψηφίσματα τὸν γραμματέα τοῦ δήμου ἐν στήλαις λιθίναις.* Saaledes ogsaa i nyere Sprog, f. Ex. Jean Paul S. W. XI, p. 100: der sich von seinen Miethleuten nur darin unterschied, dasz sie bei ihm, er aber bei seinen Glaübigern zur Miethe wohnten.

Til denne Construction slutte sig enkelte Steder (hos Talerne), hvor det indskudte Mellemled med den daglige Tales Frihed frembringer en Anakoluthi, idet det forandrer Sætningsforbindelsen (medens det ved det egenlige *διὰ μέσου* netop er ejendommeligt, at Sætningsforbindelsen og Constructionen ikke paavirkes). Herhen hører: Dem. 24, 107: *καίτοι τίν' ἂν ἀξίαν δοίης δίκην —, ὅς, τὰ μὲν ἄλλα ἐῶ, ἀλλὰ τοὺς τῷ γήρᾳ βοηθοὺς λυμαίνει,* hvor *ἀλλά* er tilføjet paa Grund af Indskuddet (cfr. IV, b). 37, 12: *ὡς δὲ συνήλθομεν, τὰ μὲν πολλὰ τί δεῖ λέγειν; ἧκον δ' οἱ δεδανεικέναι φάσκοντες,* hvor den egenlige Eftersætning er: *ἧκον κτλ.*, men formedelst Indskuddet *δέ* føjes til. 40, 11: *συγχωρηθέντων δὲ τούτων τί ἂν ὑμῖν μακρολογοίην; ὡς γὰρ — ἀπήντησε, — ἡ Πλαγγὼν δέχεται κτλ.* 43, 68: *οἵτινές γε, τὰ μὲν ἄλλα τί ἄν τις λέγοι περὶ τούτων* (*πολλὰ γὰρ ἂν εἴη λέγειν*); *ἓν δὲ παρανομώτατον καὶ μιαρώτατον*

διαπεπραγμένοι εἰσί. Smlgn. Xenoph. Hellen. VI, 4, 36: *καὶ δεξαμένη μεθύοντα τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπεὶ κατεκοίμισεν, ὁ μὲν λύχνος ἐκάετο, τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐξήνεγκεν.* Saaledes maa man vistnok ogsaa forklare Aeschin. 1, 58: *ὅτι δὲ αὐτοῖς ἠνώχλει, σκέψασθε μεγάλην ῥώμην Ἡγησάνδρου καὶ Τιμάρχου· μεθυσθέντες γάρ ποτε — συνέτριβον.* Udtrykket vilde nemlig være regelmæssigt, hvis der stod: *ὅτι* (fordi) *δὲ — ἠνώχλει (σκέψασθε μεγάλην — Τιμάρχου) μεθυσθέντες ποτέ — συνέτριβον.*

En Rettelse.

I min Afhandling „om Eufemiaviserne" i 1ste Bind staar S. 39 følgende: *Nyere svenske Forfattere (Schröder, Hammarsköld, Klemming) har fremsat den Anskuelse, at „vid den tiden* (nemlig omkr. 1300) *Svenskan var renare och mera utbildad än de båda andra nordiska dialekterna" eller „då var böiligast för poetisk behandling".*

Jeg er bleven gjort opmærksom paa, at jeg her med Urette har tillagt Klemming en Mening, som han aldrig har udtalt, og jeg benytter derfor her Leiligheden til at berigtige min Ytring derom. Min Opfatning var fremkaldt af, at Klemming i Fortalen til sin Udgave af „Flores och Blanzeflor" citerer disse Udtalelser af Schröder og Hammarsköld uden udtrykkelig at reservere sig mod dem.

Dr. **Gustav Storm**.

Pindars 1ste pythiske Ode

oversat af **M. Rosing.**

(Oden er digtet i Anledning af den syrakusanske Konge Hierons Sejr i Væddekørsel ved de pythiske Lege Ol. 76, 3 (474 f. K.). Den blev sungen ved Festen hos Hierons Søn, Deinomenes, der af Hieron var indsat til Styrer af den af ham nylig anlagte Stad Ætna, der laa hvor det gamle Katana havde ligget; denne var nemlig bleven ødelagt af Hieron, og dens Borgere vare af ham blevne flyttede til Leontini. Samme Aar havde Hieron hjulpet Kumæ mod Karthaginienserne og Tyrrhenerne og overvundet disse i et Søslag.)

1ste Strofe.

O Klenod! som Musers Kreds med Haarets violbløde Lok
Fælles med Apollo jo har, gyldne Lyre!
Festens Begyndelse, Korets Dans dig jo lyder,
Sang'ren lydig følger dit Tegn,
Naar zittrende højt dine Strenge anslaa Forspillet visende Korene Vej.
Luen evig højt paa Lynildens Spydsod
Dæmpes ved dig, medens hist
Zeus's Ørn, hin Fuglenes Konge, slumrer paa Sceptret med hængende Vinger.

1ste Modstrofe.

Om dens krumme Hoved sendte ned du den bælgmørke Sky.
Øjets bløde, lukkende Slaa; Ryggen fjerbløod
Krummer den hist ved dit Spil i Slummer inddysset.
Ares ogsaa, vældig i Kraft,
Forlader da Spydenes haarde Od, og fjærnet fra disse han kvæger da mildt
Hjærtet, sunken hen i Søvnen den dybe.
Ja! thi selv Gudernes Sjæl
Tryller Lyrens Pil[1], som Apollo styrer med Kunst og de yndige Muser.

---

[1] Lyrens Pil = Sangen; et hos Pindar hyppigt forekommende Billede.

1ste Eftersang.

Men, hvad ej elskes af Zeus, forskrækkes hørende Musers Røst,
Baade paa Jord og i Havet vildt og han i Tartaros' rædsomme Dyb,
Typhos[1], han med hundred' Hoveder, alle Gudernes Fjende.
Engang var Kilikiens[2] vidtkendte Hule hans Hjem,
Nu dog ovenfor Kumæ de Høje, Havet slutter i Favn,
Og den sikeliske Ø trykker hans haarede Bryst,
Snedækt Ætna, Himlens Søjle[3]), Ammen rig paa Sneens Mælk,
Tvinger ham under sin Fod.
Fra dens Dyb sprang den rasende Ildstrøms helligste Kildevæld ud.

2den Strofe.

Strømme hist om Dagen vælte frem med den ildrøde Røg,
Men i Mørket purpurrød Ild hvirvler Stene,
Slynger med Bragen dem ud i Havet det dybe.
Frem hint Udyr sender med Gru
Hefaistos' Kilder, et Under sært at se og at høre for dem, som kom nær:
Hvordan der han bunden ligger fra Dybet
Op til den skovsorte Top,
Medens Lejet martrende stikker hele hans Ryg, som han læner imod det.

2den Modstrofe.

Maatte, Zeus! o! maatte her min Sang finde Bifald hos dig,
Drot, som skærmer Bjerget, som her højt sig hæver

---

[1]) Typhos, hos andre Digtere Typhon, tænkes her som en Kæmpe, hvis Bryst fra Ætna strækker sig til Kumæ. Nogle Fortolkere mene, at der ved Højene ovenfor Kumæ, der beskylles af Havet, menes Øen Ischia, der netop paa den Tid blev hjemsøgt af Jordskælv.

[2]) I Følge Homers Fremstilling er Typhos af Zeus slynget ned under Jorden i Arimernes Land i Kilikien.

[3]) Paa Grund af Højden kaldes Ætna Himlens Søjle ligesom Atlas.

Ret som vort frugtbare Hjemlands Pande, hvorefter
Nylig glad hin Nybygger stolt
Har opkaldt den By, som han grunded' nærved, givende Ry
den alt blot ved dens Navn.
Hist Heroldens Røst ved pythiske Kampleg
Udraabte Navnet jo højt;
Saa befol ham Hieron, dengang Sejren den skønne han
naaede med Vognen.

2den Eftersang.

Medbør for sejlende Mænd er bedste Gave fra Lykkens Haand,
Naar ved begyndende Fart den strax dem følger mildt, thi
da fatte de brat
Haab, at og den hjem vil følge dem; derfor her denne Sandhed,
Da Lykken nu smiler saa mildt, bringer Haabet, at og
Siden Staden af alle maa prises, smykk't med Hæderens
Krans,
Vognkampens Pris, medens højt Festsangen bærer dens Navn.
Phoibos, Lykiens Drot og Delos', Du, som ved Parnas har kær
Kilden Kastalias Vand,
Lad min Sang nu og Landet med gode Mænd finde Vej til
din Sjæl!

3die Strofe.

Støvets Dyd fra Guder kun faar Kraft til at folde sig ud:
Visdom, Kraft, Veltalenhed kun Fødslen gav os.
Nu jeg hin Mand vil besynge, derfor jeg haaber,
Som om Kobb'rets Spyd med min Haand
Jeg slynged, at ikke mit Skud forfejler Maalet, men at jeg
nu kastende langt,
Did maa naa, hvor ingen Medbejler naar mig.
O! gid den kommende Tid
Ham maa Held og Rigdomme bringe, ligesom nu, saa han
glemmer sin Smærte.

3die Modstrofe.

Da i Tiden mindes vil han Krigenes vældige Slag,
Hvor han stred med Mod i sit Sind, dengang Hæder,

Hjulpne af Guder, de fik saa stor, som end Ingen
Høstet har af Grækernes Slægt,
Hin Rigdommens straalende Krans. Men nu som Philoktet
han i Kampen drog ud[1].
Nøden lærer selv den stolte at hilse
Ogsaa det bittre som kært.
Sagnet jo siger, herlige Kæmper droge for Helten fra Lemnos
at hente,

3die Eftersang.

Sønnen af Poias, hin Buens Spænder, plaget af giftigt Saar,
Ham, som jo Priamos' Stad betvang og endte hele Danaernes
Nød,
Skjøndt han bar et kraftesløst Legem, thi Skæbnen havde
ham udset.
Gid saaledes Guden til Hjælp maa for Fremtiden staa
Her hos Hieron, bringende alt, hvad Hjærtet ønsker at naa.
Musa! o hør nu min Bøn! og hos Deinomenes nu
Giv din Sang os, skyldt som Løn for Firspands-Sejren,
vunden nys.
Faderens Sejr for ham
Er ej Fremmedes Fryd; kom nu frem med Sang for den
ætnaske Drot!

4de Strofe.

Staden[2]) hist med hellig Frihed Hieron grunded' for ham.
Hyllisk[3]) Skik gav Loven dens Aand. Fast vil holde
Altid Aigimios'[4]) Skik og doriske Vedtægt
Folket ved Taygetos' Fod,

[1]) Grunden til Sammenligningen mellem Hieron og Philoktet var den, at Hieron var meget lidende af Stensmærter, men dog hjalp Kumæ i Krigen.

[2]) Ætna.

[3]) Hyllisk Skik er dorisk Skik. Hyllos var en Søn af Herakles.

[4]) Aigimios var en Konge for Dorerne, medens de endnu boede i Thessalien ved Bjerget Pindos. Hans Sønner vare Pamphylos og Dymas; efter disse og Hyllos havde de tre doriske Stammer

Herakles' Æt og Pamphylos'. Fordum, dengang fra Pindos
de vandred' ud,
Hjem og Lykke gav dem Staden Amyklæ[1]).
Spydet bar Hæderens Blomst,
Nabolandet Tyndareus' Sønner[2]), de med de snehvide Heste,
beboede.

4de Modstrofe.

Zeus, som alt fuldbyrder, giv, at nu ved Amenas'[3]) Vand
Samme Skæbne Mændenes Ord, Sandheds Vidner,
Altid maa sige har fulgt med Kongen og Folket!
Stærk ved dig vil Drotten sit Folk,
Det styrende selv og ved Sønnen god, ved Mildhed faa bragt
til Samdrægtigheds Ro.
Opfyld Du min Bøn, Du høje Kronide!
Lad nu Tyrrhenernes Hyl
Tavst med alle Poenernes hvile, huskende Søslagets Skændsel
ved Kumæ;

4de Eftersang.

Hvordan de led, da han Sejren greb, hin Helt, Syrakusers
Drot,
Styrtende ned deres Ungdom brat fra snelle Snekker i Hav-
dybets Skød,

Navn. Pindar springer ved at omtale Dorernes Udvandring fra Egnen ved Pindos alle Mellemtilstande over, inden de kom til Peloponnes. Ved at fremhæve de peloponnesiske Dorers Vedholden ved de gamle Love opstiller Digteren et Exempel til Efterfølgelse for Siciliens urolige doriske Befolkning.

[1]) Amyklæ var den gamle Hovedby i Lakedaimon før Dorernes Indvandring.

[2]) Dioskurerne havde en Helligdom i Therapne tæt ved Sparta. Digteren nævner dem her, fordi Dioskurernes Dyrkelse ogsaa fandt Sted paa Sicilien. I 3die olympiske Ode siges udtrykkeligt, at de dyrkedes i Agrigent, og da der var Agrigentinere blandt det nysanlagte Ætnas Indbyggere, holdtes Dioskurerne formodentlig ogsaa i Ære i denne By.

[3]) Amenas var en Flod ved Ætna.

Mens han brød for Hellas Trældoms-Aag. Løn Athen mig vil give,
Hvis højt jeg om Salamis-Sejren vil synge for den,
Kampen hist ved Kithæron[1]) engang i Sparta prise jeg skal,
Buen fra Medernes Haand sank jo i begge de Slag;
Men jeg Sangen først skal synge, den, de vandt som Manddoms Løn
Fordum ved Himeras Bred
De Deinomenes' Sønner, hvis Fjender segnede trætte til Jord[2]).

5te Strofe.

Dersom Talen altid passer Tiden og samler kun kort
Mangen Gjernings Ende og Maal, mindre ramme
Dadlen da vil, thi Forventning Taalmod ej kender,
Træthed styg dens Øre gjør sløvt,
Og Rygtet om fremmede Dyder tungest falder i Løndom paa Borgernes Sind.
Bedre dog end Ynk Misundelsen synes;
Slip derfor ej fra din Haand
Daaden skøn, men hersk Du retfærdigt, smed Du din Tunge paa Sandhedens Ambolt.

5te Modstrofe.

Selv det mindste Ord fra den faar Vægt, da det kommer fra dig.
Du er manges Hersker, og vid, hver en Gjerning,
God eller hæslig, af dig har mange til Vidner.
Bliv dit rene Hjærte da tro,

---

[1] Kampen ved Kithæron er Kampen ved Platæa.
[2] Den Kamp, her sigtes til, er Sejren ved Himera over Karthaginienserne. Gelon var vel Hovedanfører, men hans Brødre, og den ene af dem var Hieron, deltoge i Slaget. Deres Fader hed Deinomenes, ligesom Hierons Søn.

Og elsker Du Rosen at høre altid, spar da ej Udgift og udfold dit Sejl
Helt for Vinden kækt, som Styrmanden gjør det!
Smiger behændig og snu
Lad ej daare Hjærtet, Du kære; Rygtet alene for dem, der er døde,

5te Eftersang.

Vidner om Livet, som svandt; dets Røst er evig i Sagn og Sang:
Evig er Kroisos' hin milde Dyd, og evigt vil Rygtet betynge med Had
Ildens Bøddel grum, hin Phalaris, Kobbertyrens Besidder.
Og Lyren hans Navn ikke fører i Festhallen ind,
Ej med Ynglingers Festsange milde blandet bliver hans Navn.
Ypperste Kampløn det er, naar os vor Lykke bli'r god,
Men som anden Kampløn Skæbnen gav til Trøst os Rygtet godt;
Den, som med lykkelig Haand
Har dem begge to fundet og grebet, bærer den ypperste Krans.

Undersøgelser om Grækernes hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn i indicativisk Form,

fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte,

af **C. P. Christensen Schmidt.**

I Efteraaret 1876 meddeelte jeg i philologisk-historisk Samfund nogle „Undersøgelser om Ønskesætningen i Græsk, fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte“ (s. Samfundets Aarsberetning for 1874—76 S. 30—35), hvori jeg ved Fremstilling af den homeriske Sprogbrug i Forbindelse med leilighedsviis Benyttelse ogsaa af den senere Litteratur søgte at godtgjøre, at det græske Sprog oprindeligt, d. v. s. paa det Tidspunct, da det udsondrede sig fra de beslægtede Sprog til særskilt Tilværelse, maatte antages at have betegnet alle Ønsker, uden Hensyn til den Tid, Gjenstanden for Ønsket tilhørte, og uden Hensyn til dets Opfyldelighed eller Uopfyldelighed, paa een og samme Maade, nemlig ved Optativ, at Optativens forskjellige Former her, ligesom overhovedet indtil adskilligt efter den homeriske Tid, overalt maatte antages ligesaavel som Conjunctivens at have været blottede for al egentlig temporal Betydning, saa at Aorist, Præsens og Perfectum kun adskilte sig som Betegnelse for resp. det Momentane, det Varige og det bevirkede Resultat, og altsaa i Principet alle tre kunde tænkes brugte om alle tre Tider, om end i Praxis Aorist maaskee ikke kunde paavises som brugt om den ligefremme Nutid og Præsens eller Perfectum ialtfald i Ønsket ikke om Fortiden, endelig at en særegen Betegnelse for det uopfyldelige Ønske, d. v. s. for Ønskeforestillingens Modification ved Biforestillingen om en modsat og hindrende Virkelighed, maatte antages først at have været brugt i saadanne Ønsker, der angik den forbigangne Tid, dernæst i saadanne, hvis Gjenstand vel hørte Nutiden eller Fremtiden til, men hvis Realisation fremstillede sig for Tanken som umuliggjort ved Begivenheder i Fortiden, og først længere ned i Tiden — efter Homer — i større Almindelighed ogsaa

i Ønsker, der opfattedes som staaende i Modstrid med selve den nærværende Virkelighed.

Naar jeg nu, ligeledes væsentlig paa Grundlag af den homeriske Sprogbrug, vil forsøge i Lighed dermed at give nogle Bidrag til en historisk Opfattelse af Forholdet mellem Indicativen og Optativen i de med Ønsket væsensbeslægtede Udsagnsformer, den potentiale og den hypothetisk-betingede, da tør jeg maaskee, under Henviisning til de paa Ønskesætningens Omraade vundne Resultater, for disse Bidrag vælge en noget mere ligefrem Meddelelsesmaade end den, jeg hist maatte benytte, idet jeg her kan gaae ud fra, at Indicativens Plads i Rækken af de herhenhørende Betegnelsesformer som den secundaire og for Græsken eiendommelige i Almindelighed kan ansees for constateret ved den comparative Sprogforsknings Arbeider paa Vedasprogets og Zendsprogets Omraade[1]), og saaledes indskrænke mig til i det

[1]) S. f. Ex. Jolly, „ein Capitel vergleichender Syntax“ (1872) S. 122: „In griechischen Conditionalsätzen steht ferner der Indicativ in Nachsätzen mit, in Vordersätzen ohne ἄν, zum Ausdruck der Unwirklichkeit, Unmöglichkeit; im Arischen hievon keine Spur, hypothetische Fälle der Vergangenheit werden öfter durch den Optativ, bisweilen durch den Conjunctiv im Nachsatz, neben Optativ im Vordersatz, ausgedrückt, aber der Indicativ ist auf die Bezeichnung des rein Thatsächlichen beschränkt. Dies steht auch mit der Natur des Indicativs im besten Einklang, und es ist jener griechische Gebrauch augenscheinlich eine Neuerung des griechischen Sprachgeistes“ o. s. v. Forholder Sagen sig saaledes — hvad der ikke synes med Føie at kunne betvivles —, da følger deraf, at hvor vi i Græsk paa dette Omraade finde Optativ afvigende fra den sædvanlige Sprogbrug, som i Fortidens Sphære, maa der, navnlig i de ældste Sprogmindesmærker, deri sees en Levning fra det tidligere Trin af Sprogudviklingen, saa at vi altsaa kunne fritage os for at dvæle ved tidligere Tiders theoretiserende Forklaringer af dette Phænomen. At man saaledes paa Matthiäs Tid (s. gr. Gramm. § 508 Anm. 4 og § 515 Anm. 2) kun kunde forklare sig de hos Homer i hypothetisk-betinget og potentialt Udsagn forekommende Optativer om det Forbigangne — forsaavidt man var nødt til at anerkjende dem — ved at antage en Slags rhetorisk Henførelse af den tænkte Eventualitet til Nutiden, hvorved Udsagnet skulde vinde i Livlighed og Anskuelighed, kan ikke forbause Nogen: men i Virkeligheden lader denne Forklaring sig aldeles ikke bringe i Samklang med det gamle Epos' hele øvrige Fortællemaade, for

Enkelte at gjøre Rede for, hvorvidt og paa hvilke Puncter i denne Sphære hos Homer Optativen, Udtrykket for den rene Muligheds- eller Eventualitetsforestilling i og for sig, kan sees at være fortrængt fra sit oprindelige Eneherredømme af Indicativen, Udtrykket for Muligheds- eller Eventualitetsforestillingens Modification ved Biforestillingen om særegne Tids- eller Virkelighedsforhold. At ogsaa Conjunctiven i Græsk, ligesom i de gamle ariske Sprog, i det hypothetisk-betingede Udsagn i sin Tid kan have spillet og i det potentiale endnu hos Homer spiller en ikke ubetydelig Rolle, tør det herved vel være tilladt af praktiske Hensyn i det Hele at see bort fra.

Der foreligger nu til Besvarelse af det paagjældende Spørgsmaal paa dette Punct et adskilligt rigere Materiale end for Ønskesætningens Vedkommende; thi medens Brugen af Indicativen i Ønsker — bortseet fra det omskrivende ὤφελον, der ikke er direct Ønskebetegnelse — i de ældste Sprogmindesmærker endnu slet ikke forekommer, men først lader sig paavise hos Æschylos, har den i det potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn allerede hos Homer en ikke ringe Udstrækning, saa at det her mere bliver Opgaven i det Enkelte at forfølge de efterladte Spor af den Vei, som Indicativen under sin successive Fremrykken og Indtræden i Optativens Plads maa antages at have fulgt.

Førend vi begynde paa den herhenhørende Undersøgelse, vil det maaskee ikke være af Veien først at gjøre Rede for, hvilke Vidnesbyrd om Optativens oprindelige Rolle som fælleds Betegnelsesform paa hele dette Omraade der maatte forekomme ogsaa i den senere sammenhængende Litteratur. Eet Spor af Optativens oprindelige Eneherredømme, i Be-

---

hvilken al den Slags Livlighed er saa fuldstændig fremmed, at der f. Ex. i hele Iliaden og Odysseen ikke forekommer et eneste historisk Præsens (s. Krüger gr. Spr. II § 53, 1 A. 7; Præsensformer som Iliad. *Δ* 32 ῥέζουσιν og *N* 262 ἀποαίνυμαι ere af anden Art); hvad der ellers hos Homer kunde betragtes som Henførelse af det Forbigangne til Nutiden, saasom at Sendebud fremføre deres Ærende med selve Afsenderens egne Ord, bærer langt snarere Præg af gjennemgaaende Naivetet og Mangel paa sproglige Betegnelsesmidler, end af rhetorisk Afvigelse fra sædvanlig Sprogbrug.

tydning som i Udstrækning ikke saa ganske foragteligt, men mere fjerntliggende og derfor ikke saa umiddelbart iøinefaldende, er den afvigende Brug af Aorist i den indicativiske Form af det hypothetisk-betingede Udsagn til Betegnelse af noget Ikke-Forbigangent, hvilken Brug ialtfald i det Væsentlige kun lader sig forklare ved at antage Indicativen for en secundair Form, der paa dette Punct har taget en med dens øvrige Brug egentlig uforenelig Function som ikke-temporal Momentanitetsbetegnelse i Arv efter den oprindelige Optativ — ligesom omvendt Optativen i Aorist i oratio obliqva har taget en den forøvrigt uvedkommende Function som Tempusbetegnelse for Fortid i Arv efter den oprindelige Indicativ —[1]). Der gives imidlertid ogsaa ligefremme Levninger af det oprindelige Forhold. At der som bekjendt paa alle Sprogets Udviklingstrin jævnlig bruges Optativ i Antagelser. der stride imod en nærværende Virkelighed, har i denne Henseende ikke Stort at betyde, da det jo altid er forholdsviis let at tænke sig det Nærværende anderledes, end det i Virkeligheden er; men ogsaa i Fortidens Sphære forekommer Optativen af og til, dog, saavidt jeg har lagt Mærke til. gjennemgaaende med en vis bestemt Begrændsning.

Fortidsforestillingen kan jo i potentiale og hypothetiskbetingede Udsagn gjøre sig gjældende paa dobbelt Maade. Enten kan man umiddelbart fra sit nærværende Standpunct i Nutiden udtale sig om en fortidig Mulighed eller specielt om et af en vis antagen Forudsætning betinget fortidigt Forhold (Udsagn om Fortiden), eller ogsaa kan man allerede i Tanken have sat sig tilbage i en vis forbigangen Tid og saa fra dette Standpunct udtale sig om det dengang Mulige eller specielt om et dengang af en vis antagen Forudsætning betinget Forhold (Udsagn fra Fortidens Standpunct). I denne sidste Art af Udsagn have nu de

---

[1]) Om selve Phænomenet s. Matthiä, gr. Gramm. § 508 c; Krüger, gr. Sprachl § 54, 10 A. 5; Madvig, gr. Ordf. § 117 a Anm. 1 Slutn. — udeladt i 2den Udg. —; Curtius, gr. Schulgr., 11te Udg., § 543. Det forekommer forøvrigt ogsaa i reent potentialt Udsagn, og jeg finder maaskee engang Leilighed til at komme nærmere tilbage dertil.

attiske Forfattere, i Modsætning til Homer, vistnok udelukkende brugt Indicativ — bortseet fra potentiale Udsagn i Afhængighedsforhold til en Hovedsætning af Fortiden, s. Madv. gr. Ordf. § 137 —; ialtfald lader Optativen paa Steder, der ved første Øiekast kunde synes at høre herhen (jeg skal som Exempler nævne Æsch. Pers. 234; Xen. Mem. III, 2, 2), sig uden Tvang ogsaa opfatte som brugt fra Nutidens Standpunct[1]. I Udsagn om Fortiden derimod kan Valget af Modus beroe paa, hvorvidt Forestillingen om en modstridende Virkelighed gjør sig gjældende eller ikke. Optativen vil da efter Sagens Natur forekomme hyppigere i den reent potentiale Udsagnsform, og paa dens Anvendelse i denne har jeg i sin Tid i mine Bemærkninger „om ὡς ἄν med efterfølgende Participium“ (Nord. Tidskr. f. Filol. og Pædag. Ny Række II, S. 118 f.) meddeelt nogle Exempler; jeg skal her yderligere gjøre opmærksom paa et Par Steder hos Tragikerne, hvor en saadan Opfattelse af Optativen med ἄν som Form for et potentialt Udsagn om Fortiden deels er rimelig, deels ligefrem nødvendig. Æsch. Suppl. 20 f. siger saaledes Choret, efter at have meddeelt Grunden til at det er kommet til Argos: τίν' ἂν οὖν χώραν εὔφρονα μᾶλλον τῆσδ' ἀφικοίμεθα; („kunde vi vel være komne?“ dog er ogsaa et almindeligt „kunde vi vel komme?“ her muligt). Æsch. Agam. 280 spørger Choret, da Klytæmnestra har berettet, at Troja er indtaget i den forløbne Nat: καὶ τίς τόδ' ἐξίκοιτ' ἂν ἀγγέλων τάχος; (ogsaa her kan Udsagnet nok opfattes som gjældende ganske i Almindelighed for enhversomhelst Tid, skjøndt det bestemte τόδε da maa tages ubestemt). Ibid. 1505 ff. svarer Choret Klytæmnestra, der har paastaaet, at Agamemnons Drab ikke er hendes Værk, men maa henføres

[1] Om Indicativ i potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn fra Fortidens Standpunct s. mine Bemærkninger i Nord. Tidskr. f. Filol. og Pædag. Ny Række II, S. 119 ff. Naar jeg der S. 123 Anm. savnede et sikkert Exempel af den ældre Litteratur paa det Tilfælde, at en fra Fortidens Standpunct som mulig tænkt Betingelse vitterlig senere var indtraadt i Virkeligheden, kan jeg nu anføre et saadant i Thuc. V, 6, 3 (sml. 7, 1); ogsaa Xen. Mem. IV, 2, 24 maa efter hele Sammenhængen regnes herhen.

til Atreus' Hævnsaand: *ὡς μὲν ἀναίτιος εἶ τοῦδε φόνου τίς ὁ μαρτυρήσων; πῶς; πῶς; πατρόθεν δὲ συλλήπτωρ γένοιτ' ἂν ἀλάστωρ.* Her kan der aabenbart kun være Tale om det bestemte concrete Tilfælde, det allerede fuldbyrdede Drab. Ligesaa Æsch. Ch. 172, hvor Elektra om den Haarlok, hun har fundet paa sin Faders Grav, siger: *οὐκ ἔστιν ὅστις πλὴν ἐνὸς κείραιτό νιν*, og Eur. Alc. 142, hvor Choret, efterat Ternen har udtalt, at man kan kalde Alkestis *καὶ ζῶσαν καὶ θανοῦσαν*, sporger: *καὶ πῶς ἂν αὐτὸς κατθάνοι τε καὶ βλέποι;* Ialtfald paa de tre sidste Steder synes det umuligt at opfatte Optativen anderledes end som Udsagn om Fortiden, paa det sidste ganske vist (ligesom Participiet *θανοῦσαν*) saaledes, at der mere tænkes paa det Forbigangnes nærværende Resultat, saa at der ogsaa, hvis Versemaalet ikke var til Hinder, kunde staae Perfectum.

I hypothetisk-betinget Udsagnsform vil Optativ om Fortiden naturligviis sjeldnere kunne forekomme, nemlig i Hovedsætningen alene kun, hvor der statueres en Eventualitet i Fortiden under Antagelse af noget endnu Muligt, i Bisætningen alene, hvor der statueres en Eventualitet i Nutiden eller Fremtiden under Antagelse af en som mulig tænkt Forudsætning i Fortiden, endelig i begge Sætninger, hvor der statueres en Eventualitet i Fortiden under Antagelse af en som mulig tænkt Forudsætning ligeledes i Fortiden. Forsaavidt den antagne Forudsætning ikke staaer i bestemt Modstrid med en forud given Virkelighed (hvad der for Fortidens Vedkommende kun kan være Tilfældet, hvor det virkelige Forhold er ubekjendt), vil Udsagnet kun ved sin større Concretion — som nærmere begrændset ved den specielle Forudsætning — adskille sig fra det reent potentiale.

Af de angivne Tilfælde maa det førstnævnte a priori antages at være det sjeldneste, da det kun kan forekomme enten ved Benyttelse af det formelt Fortidige til Betegnelse af noget egentlig Fremtidigt (som i nogle homeriske Steder, hvorom Mere siden) eller ved en paa Forestillingens særegne Form beroende Inversion af det virkelige Causalitetsforhold, og jeg har ogsaa hidtil kun fundet det eet eneste Sted, nemlig Arist. Eqv. 413 f., hvor Pølsekræmmeren siger: *ὑπερβαλεῖσθαί σ' οἴομαι τούτοισιν, ἢ μάτην γ' ἂν ἀπομαγδαλίας σιτούμενος*

τοσοῦτος ἐκτραφείην, nml. *εἰ μὴ τούτοις σε ὑπερβαλοίμην.* Ligesom *κατθάνοι* Eur. Alc. 142 kan her *ἐκτραφείην* siges at være Betegnelse for det nærværende Resultat af det Forbigangne, = *ἐκτεθραμμένος εἴην*[1]); dog vil vel ikke let Nogen paa slige Steder forlange Aorist Optativ anerkjendt som ligefrem direct Nutidsbetegnelse. Derimod staaer Udsagnet her ligesaa lidt som i reent potentiale Udsagn i ligefrem Modstrid med Virkeligheden, eftersom Forudsætningen, om end den Talende med nok saa stor Selvtillid afviser Muligheden af dens Virkeliggjørelse, dog som tilhørende Fremtiden ikke med apodiktisk Vished kan paastaaes ikke at ville indtræde.

I Bisætningen alene, ved Optativ om Nutid eller Fremtid i Hovedsætningen, troer jeg at kunne paavise Optativ om Fortiden ialtfald paa eet Sted af et meget læst Skrift, hvor man imidlertid, saavidt mig bekjendt, endnu ikke er bleven rigtig opmærksom paa Forholdet, nemlig Plat. Apol. p. 28 D—E, hvor det hedder: *ἐγὼ οὖν δεινὰ ἂν εἴην εἰργασμένος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ, ὅτε μέν με οἱ ἄρχοντες ἔταττον, οὓς ὑμεῖς εἵλεσθε ἄρχειν μου, καὶ ἐν Ποτιδαίᾳ καὶ ἐν Ἀμφιπόλει καὶ ἐπὶ Δηλίῳ, τότε μὲν οὗ ἐκεῖνοι ἔταττον ἔμενον ὥσπερ καὶ ἄλλος τις καὶ ἐκινδύνευον ἀποθανεῖν, τοῦ δὲ θεοῦ τάττοντος, ὡς ἐγὼ ᾠήθην τε καὶ ὑπέλαβον, φιλοσοφοῦντά με δεῖν ζῆν καὶ ἐξετάζοντα ἐμαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ἐνταῦθα δὲ φοβηθεὶς ἢ θάνατον ἢ ἄλλο ὁτιοῦν πρᾶγμα λίποιμι τὴν τάξιν.* Det er mig ikke ubekjendt, at ogsaa Madvig (gr. Ordf. § 135 Anm. 2 og § 189 a Slutn.) opfatter Optativen *λίποιμι* som brugt om det endnu Mulige („nu vilde forlade“), og jeg har selv, om end efterhaanden mere og mere modstræbende, lige indtil ifjor stadig i Praxis fulgt den samme Opfattelse; men allerede den for hele Udviklingen til Grund liggende antagne Indvending p. 28 B (*ἴσως δ' ἂν οὖν εἴποι τις· εἶτ' οὐκ αἰσχύνει, ὦ Σώκρατες, τοιοῦτον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύσας, ἐξ οὗ κινδυνεύεις νυνὶ ἀποθανεῖν;*) viser klart, at der er Tale om Fortiden, og i selve den foreliggende Sætning godtgjør baade Hovedsætningens *εἴην εἰργασμένος* (der ingenlunde er retfærdiggjort alene ved

---

[1]) Det Samme er Tilfældet i to af de fire Steder hos Euripides, i hvilke jeg har paaviist den ønskende Optativ som brugt om Fortiden, nemlig Andr. 766 og Ion. 411, men derimod ikke Hel. 1215 og Rh. 720.

det første Bisætningsleds Fortidighed; thi det at Sokrates i Kampen er bleven paa sin Post, er aldeles ikke δεινόν og kan aldrig blive det, om han saa bagefter nok saa mange Gange svigter sin Pligt, ligesom jo ogsaa dette Led i Virkeligheden er underordnet og blot tilføiet for Modsætningens Skyld) og til Overflod endvidere det aldeles afgjørende ὡς ἐγὼ ᾠήθην τε καὶ ὑπέλαβον, at λίποιμι maa betyde „havde forladt“, for ikke at tale om, at den Anklage, som Sokrates strax efter (p. 29 A) betegner som i det tænkte Tilfælde berettiget, netop er den, der er reist mod ham, eller om οὐδ' εἴ με νῦν ὑμεῖς ἀφίετε p. 29 C. Den fortidige, ikke indtraadte Handling er tænkt som alligevel mulig, derfor Optativen[1]). Her synes der da ikke at kunne være Tvivl om, at Optativ er brugt ikke blot om Fortiden, men særligt om en Fortid, hvis givne Virkelighedsindhold staaer i bestemt Modsætning til det Antagne. Paa andre Steder findes Optativen vel utvivlsomt om Fortiden, men om en Fortid i Forhold ikke til den bestemte netop nærværende Nutid, men til en ubestemt tænkt Tid, og derfor uden Modsætning til en bestemt given fortidig Virkelighed, saaledes Xen. Oecon. 2, 12, hvor Sokrates gjendriver Kritobulos' Indvending ἀλλ' ἐδόκει ἡμῖν, καὶ εἰ μὴ χρήματά τις τύχοι ἔχων, ὅμως εἶναί τις ἐπιστήμη οἰκονομίας· τί οὖν κωλύει καὶ σὲ ἐπίστασθαι; med de Ord: ὅπερ νὴ Δία καὶ αὐλεῖν ἂν κωλύσειεν ἄνθρωπον ἐπίστασθαι, εἰ μήτε αὐτὸς πώποτε κτήσαιτο αὐλοὺς μήτε ἄλλος αὐτῷ παράσχοι ἐν τοῖς αὑτοῦ μανθάνειν. οὕτω δὴ καὶ ἐμοὶ ἔχει περὶ τῆς οἰκονομίας· οὔτε γὰρ αὐτὸς ὄργανα χρήματα ἐκεκτήμην ὥστε μανθάνειν, οὔτε ἄλλος πώποτέ μοι παρέσχε τὰ ἑαυτοῦ διοικεῖν ἀλλ' ἢ σὺ νυνὶ ἐθέλεις παρέχειν. Om hvilken Tid her Optativerne κτήσαιτο og παράσχοι maae forstaaes, derom kan der baade paa Grund af det bestemt paa Fortiden pegende πώποτε og paa Grund af de parallele Indicativer ἐκεκτήμην og παρέσχε ikke være den fjerneste Tvivl; men det Hele er et reent Tankeexperiment, og Stedet viser altsaa kun, at ogsaa i denne Udsagnsform Optativen i og for sig aldeles ikke er udelukket fra at kunne bruges ogsaa om det

[1]) Matthiä (gr. Gramm. § 622, 4) synes at have opfattet Forholdet rigtigt, men han har ialtfald ikke bestemt og klart fremhævet det.

decideret Fortidige, hvad der da ligesaavel gjælder om Conjunctiven i Relativ-, Tids- og Betingelsessætninger om et almindeligt til alle Tider gyldigt Forhold[1]).

---

[1]) Til den enkeltviis forekommende Brug af Conjunctiv om Fortiden i Gjenstandssætninger med μή efter Frygtsverber (Iliad. *Α* 555; Soph. Phil. 418; Eur. Rh. 864; sml. Optativen Eur. Or. 1669) og i Hensigtssætninger (Odyss. γ 316; Hymn. in Merc. 289; Eur. Cycl. 619) har jeg henviist som Analogi for den tilsvarende Brug af Optativen i Ønskesætninger. En ikke lidet betydeligere Udstrækning (ogsaa i Prosa) har den ovenantydede Sprogbrug, navnlig for Tidsbisætningens Vedkommende; sjelden fremtræder den i Betingelsessætningen, dog kan jeg af selve det i Texten citerede Skrift (Xen. Oecon.) anføre 9, 14 *καὶ ἐν ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν οὐκ ἀρκεῖν δοκεῖ τοῖς πολίταις, ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται, ἀλλὰ καὶ νομοφύλακας προσαιροῦνται* o. s. v. Tidsbisætninger af samme Art findes 7, 21 og 34; 11, 16 og 18; 14, 1; 15, 1; 16, 3, en Relativsætning 21, 7. Der er her overalt Tale om Fortiden som medførende et nærværende Resultat (Cicero hos Columella gjengiver *ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται* 9, 14 ved „bonas leges habere“; sml. ogsaa det i Henseende til Meningen ganske parallele Perfectum 19, 7), men nødvendigt er dette ikke, som man kan see f. Ex. af Xen. de rep. Lac. 5, 6 *καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι ὅ,τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ*. At det ikke er Aoristformen som saadan, der medfører Fortidsforestillingen, men at denne udelukkende fremkaldes ved selve Sammenhængen, fremgaaer for det Første af, at Aoristet i den uden Sammenligning overveiende Masse af Steder er brugt om Fremtiden (vistnok i Regelen svarende til det latinske futurum exactum, men dog ogsaa af og til om det med den futuriske Hovedsætning absolut Samtidige, som f. Ex. Eur. Tr. 904 *ὡς οὐ δικαίως, ἢν θάνω, θανούμεθα*; Herod. II, 3 *τὰ δ' ἂν ἐπιμνησθῶ αὐτέων, ὑπὸ τοῦ λόγου ἐξαναγκαζόμενος ἐπιμνησθήσομαι*), dernæst ogsaa af, at der stundom findes Præsens om Fortiden — svarende til Imperfectum Indicativ —, hvad der tildeels vel kunde forklares af, at der af vedkommende Verbum ikke findes nogen anden Conjunctivform, men tildeels ogsaa kun kan have sin Grund i, at man ønskede at betegne en varig eller gjentagen Handling (saaledes findes ikke blot Arist. Nub. 1153 *κἂν παρῶσι χίλιοι* — sml. *παρῆσαν* og *ἐδανειζόμην* V. 1152 —; Vesp. 1074 *κἂν ἄμουσος ᾖ τὸ πρίν* — og ved et Hovedverbum af Nutid Thuc. I, 41 *ἢν καὶ πρότερον ἐχθρὸς ᾖ* —, men ogsaa Arist. Ran. 702 *ὅστις ἂν ξυνναυμαχῇ* — og ved et Hovedverbum af Nutid Vesp. 561 *ὧν ἂν φάσκω* —). Og naar vi nu endelig ogsaa finde Aorist Conjunctiv i slige Sætninger om det med en (almindelig-) præsentisk Hovedsætning Samtidige (som f. Ex. Herod. II, 13 *νῦν δέ, ἢν μὴ ἐπ' ἑκκαίδεκα ἢ πεντεκαίδεκα πήχεας ἀναβῇ τὸ ἐλάχιστον ὁ ποταμός, οὐκ ὑπερβαίνει ἐς τὴν χώρην*; I, 193 *ἐπεὰν δε*

Herhen høre endvidere Exemplerne paa den tilsvarende Brug af Optativen i hypothetiske Sammenligningssætninger. Om disse s. i Almindelighed Madv. gr. Ordf. § 135 Anm. 3, hvor der dog ikke særlig er talt om deres Form i det Tilfælde, at Indholdet hører Fortiden til. I dette Tilfælde staae

---

ἄριστα αὕτη ἑωυτῆς ἐνείκῃ, ἐπὶ τριηκόσια ἐκφέρει; IV, 198 ἐπ' ἑκατοστὰ γάρ, ἐπεὰν αὐτὴ ἑωυτῆς ἄριστα ἐνείκῃ, ἐκφέρει), saa synes dog virkelig ethvert Forsøg paa at ville tillægge Conjunctivens Tempusformer nogensomhelst i dem selv given temporal Betydning at maatte opgives som manglende al fast Støtte, og vi beholde kun Forskjellen mellem det Momentane (Aorist), det Varige (Præsens) og Resultatet (Perfectum) tilbage, medens Tidsforholdet paa ethvert Sted maa opfattes efter Sammenhængen. For os Danske kan denne Undladen af enhver direct Betegnelse af Tidsforholdet i denne Art Sætninger dog egentlig heller intet Paafaldende have, da vi jo selv, baade i Udsagn om Fremtiden og i almindelige Udsagn om Nutiden og Fortiden slet ikke anvende nogen saadan, naar ikke netop Rækkefølgen i de forskjellige Handlinger skal fremhæves (Aorister som i Xen. Oecon. στερηθῶσιν 5, 13 og ἔλθῃ 17, 2 kunne vi f. Ex. meget godt oversætte ved Præsens, uagtet Forholdet i intet Væsentligt er forskjelligt fra det i de førstanførte Steder af samme Skrift — medens omvendt i 9, 10 de om Førfremtiden brugte Præsensformer διδῷ og navnlig λαμβάνῃ om det Gjentagne paa Dansk maae gjengives ved Perfectum —). Vil man endelig see en Tidsforestilling i Conjunctivformerne i de heromhandlede Sætninger, da kan det kun blive den for alle conjunctiviske Tempusformer i alle Sætninger fælleds, paa selve Modusformen beroende, Fremtidsforestilling, som man naturligt kommer til, hvad enten man søger Udgangspunctet for Conjunctiven i Relativ-, Tids- og Betingelsessætninger i Conjunctivens Function som „Villiemodus" eller i dens Brug som Form for det potentiale Udsagn, eftersom baade Villies- og Potentialitetsforestillingen efter deres Væsen nærmest maa kaldes futuriske; men det er kun Forestillingens Form, hvorom dette gjælder, dens Indhold kan ligesaavel høre til Nutiden eller Fortiden, som til Fremtiden. — De temporale Forhold i de øvrige Modi kan jeg her ikke gaae ind paa; kun reent antydningsviis tør jeg maaskee gjøre opmærksom paa, hvorledes Opfattelsen af Conjunctiven netop i de heromhandlede Sætninger formeentlig kan blive medbestemmende med Hensyn til Afgjørelsen af, hvad Betydning der særlig i Participialformen i Aorist bør tillægges det stærkt fremtrædende Præg af Førtidighed, som den i saa stor Udstrækning maa erkjendes at have, idet jeg henpeger paa den parallele Brug af begge disse Udtryksformer i Steder som Eur. Suppl. 363 f. δοὺς γὰρ ἀντιλάζυται παίδων παρ' αὐτοῦ τοιάδ' ἂν τοκεῦσι δῷ.

de hos attiske Forfattere naturligviis i Indicativ, hvad enten saa Hovedsætningen er Præsens eller Præteritum (s. f. Ex. Æsch. Agam. 1201 *παρεστάτεις*; Thuc. I, 77 *ἐπλεονεκτοῦμεν*; II, 60 *ἐνεθυμήθη*; III, 39 *ἀντεπολέμησαν*; VII, 66 *ᾠήθησαν*; Xen. Memor. I, 3, 4 *ἔπειθεν*; Hell. VII, 2, 4 *ἀπεκτόνεσαν*; VII, 5, 8 *ἐστρατοπεδεύετο*; Ages. 1, 36 *ἔτυχεν*). Herod. IV, 99 staaer der derimod efter Hovedsætningen *καὶ παραπλήσια ταύτῃ καὶ οἱ Ταῦροι νέμονται τῆς Σκυθικῆς* ikke blot *ὡς εἰ τῆς Ἀττικῆς ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἀθηναῖοι νεμοίατο τὸν γουνὸν τὸν Σουνιακόν* (hvad der ganske vist allerede er en Antagelse i Modsætning til den givne Virkelighed), men længere nede endog *ὡς εἰ τῆς Ἰηπυγίης ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἰήπυγες ἀρξάμενοι ἐκ Βρεντεσίου λιμένος ἀποταμοίατο μέχρι Τάραντος καὶ νεμοίατο τὴν ἄκρην*, hvor *ἀποταμοίατο* utvivlsomt kun kan være „havde afskaaret (bemægtiget sig)". Man kan tænke sig Sagen, naturligviis, og den er heller ikke i Modstrid med den i Hovedsætningen omtalte Virkelighed, ellers vilde der maaskee neppe staae Optativ[1]); men Stedet viser dog, at Optativ kan bruges baade om en Antagelse imod Virkeligheden og særligt om en Antagelse af noget Fortidigt imod Virkeligheden. Xen. Oecon. 15, 7 indeholder Sammenligningssætningen *ὥσπερ εἰ εἴποις ὅτι δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι τὸν μέλλοντα δυνήσεσθαι τὰ ὑπαγορευόμενα γράφειν καὶ τὰ γεγραμμένα ἀναγιγνώσκειν* ganske vist et Tankeexperiment, som ikke staaer i direct Modstrid med Virkeligheden, men den foregaaende Sætning (*ὃ δὲ εἶπας ὡς δεῖ μαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργίας ἐπιμελεῖσθαι καὶ ἃ δεῖ ποιεῖν καὶ ὡς δεῖ καὶ ὁπότε ἕκαστα, ταῦτά μοι δοκοῦμεν, ἔφην ἐγώ, ἀργότερόν πως ἐπιδεδραμηκέναι τῷ λόγῳ*) viser dog tydeligt, ikke blot at *εἴποις* maa være brugt om Fortiden, men ogsaa at der dog foreligger en be-

---

[1]) At Herodot i hypothetiske Sammenligningssætninger overhovedet kun bruger Optativ (I, 155 *φείσαιτο*; I, 170 *εἶεν*; I, 207 *ἕποιο*; III, 23 *εἰη*; III, 140 *λάβοιμι*; IV, 155 *εἴποι*; VII, 162 *ἐξαραιρημένον εἴη*), kan, forsaavidt der ellers utvivlsomt er Tale om Fortiden (I, 170; VII, 162), forklares som Følge af oratio obliqva; paa et enkelt Sted (IV, 155) kan der være nogen Tvivl om den Tidsforestilling, der har foresvævet Forfatteren. Dog bliver det et Spørgsmaal, om ikke Herodot her endnu fuldstændigt staaer paa det ældre (homeriske) Trin af Udviklingen, om hvilket Mere nedenfor.

stemt given, fra det Antagne forskjellig Virkelighed, og i den følgende Hovedsætning har Forestillingen om denne dog været stærk nok til at bidrage Sit til at frembringe ialtfald een Indicativ; der fortsættes nemlig: *ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας, ὅτι μὲν δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι ἠκηκόειν ἄν. τοῦτο δὲ εἰδὼς οὐδέν τι οἶμαι μᾶλλον ἂν ἐπισταίμην γράμματα.*

Optativ om Fortiden baade i Hoved- og Bisætning kan jeg i fuldstændig Form kun paavise eet Sted, nemlig Herod. VII, 214, hvor Herodot efter at have gjendrevet Beretningen om, at det ikke var Ephialtes, men Onetes fra Karystos og Korydalos fra Antikyra, der havde viist Perserne Vei over Bjergstien udenom Thermopylæ, ved at henvise til en Beslutning af Pylagorerne, der satte en Priis paa Ephialtes' Hoved, samt til den vitterlige Kjendsgjerning, at Ephialtes sidenefter var gaaet i Landflygtighed til Thessalien af Frygt for Lakedæmoniernes Vrede, tilføier: *εἰδείη μὲν γὰρ ἂν καὶ ἐὼν μὴ Μηλιεὺς ταύτην τὴν ἀτραπὸν Ὀνήτης, εἰ τῇ χώρῃ πολλὰ ὡμιληκὼς εἴη· ἀλλ' Ἐπιάλτης γάρ ἐστι ὁ περιηγησάμενος τὸ οὖρος κατὰ τὴν ἀτραπόν, τοῦτον αἴτιον γράφω.* Her er der imidlertid aldeles ingen Modsætning til Virkeligheden; der gjøres tvertimod netop en bestemt Adskillelse imellem Onetes' og Korydalos' Forræderi, hvis Virkelighed benegtes, og den nødvendige Betingelse derfor (Localkundskab), hvis Mulighed indrømmes, saa at altsaa Udsagnet atter her i det Væsentlige er potentialt, kun indskrænket ved en speciel Forudsætning, der selv er fuldstændig mulig, forsaavidt som dens Forhold til Virkeligheden er aldeles ubekjendt[1]). Anderledes forholder det

[1]) Cobets Forslag (Mnem. 1860), at rette *Ὀνήτης* til *τις*, der vilde gjøre Udsagnet til et Udsagn om Nutiden, har, veed jeg nok, tiltalt Flere, hvis Mening jeg har megen Respect for; men jeg kan ikke gaae ind paa denne Rettelses Nødvendighed. At det kun er Onetes, der tales om, og ikke ogsaa Korydalos, finder sin naturlige Forklaring i, at den sidste jo var en Malier (s. cap. 198 og 213), og Participialsætningen *καὶ ἐὼν μὴ Μηλιεύς* er ikke mere paafaldende, end *εἰ καὶ μή* i Betingelsessætninger, hvis Overeensstemmelse med Virkeligheden er given („om end" = „endskjøndt", f. Ex. Soph. Oed. R. 302 *εἰ καὶ μὴ βλέπεις*; Eur. Hec. 843; Plat. Apol. p. 35 C; Demosth. IX, 1.); en Participialsætning ganske af samme Art kan jeg rigtignok for Øieblikket ikke paavise (thi *κἀμοῦ μὴ παρόντος* Soph.

sig med et andet Sted hos Herodot, hvor Bisætningen har Form af en Dobbeltgenitiv, nemlig III, 88, hvor Forfatteren, efterat have meddeelt, at Darios Hystaspes' Søn ved sin Thronbestigelse blev Herre over alle asiatiske Folkeslag undtagen Araberne, tilføier: *Ἀράβιοι δὲ οὐδαμὰ κατήκουσαν ἐπὶ δουλοσύνῃ Πέρσῃσι, ἀλλὰ ξεῖνοι ἐγένοντο παρέντες Καμβύσεα ἐπ' Αἴγυπτον· ἀεκόντων γὰρ Ἀραβίων οὐκ ἂν ἐσβάλοιεν Πέρσαι ἐς Αἴγυπτον.* Der kan her neppe være Tvivl om, at *ἐσβάλοιεν* maa forstaaes om selve Kambyses' Indfald; at opfatte det om et fremtidigt persisk Indfald vilde være at tillægge Herodot en aldeles urimelig Tanke, og at tænke paa jævnlig gjentagne persiske Krigstog til Ægypten (hvad der ialtfald vilde forudsætte Præsensformen *ἐσβάλλοιεν*) synes heller ikke at være naturligt, om end Perserne som bekjendt havde havt flere seiglivede Opstande der at bekæmpe (ikke at tale om, at man i begge disse Tilfælde dog maatte vente et *ποτέ* eller noget Lignende tilføiet), saa at altsaa Optativen her ligefrem synes at være brugt om en fortidig Eventualitet, betinget af en i direct Modstrid med den givne Virkelighed som mulig antagen Forudsætning.

Disse Vidnesbyrd ere ikke meget fyldige. Eet og andet Sted vil vel kunne tilföies, som jeg har overseet eller glemt (Steder, ved hvilke jeg ikke selv følte mig ganske sikker paa Rigtigheden af den paagjældende Opfattelse, har jeg ikke villet medtage, og særlige Optegnelser med Hensyn til netop dette Forhold har jeg overhovedet kun havt af Dramatikerne, Herodot, Thukydid og Xenophon), men Stort vil det neppe blive. Imidlertid tør vel dog selv ved disse faa Vidnesbyrd to Ting ansees for constaterede, først at i det reent potentiale Udsagn og ligeledes i det hypothetisk-betingede, forsaavidt den antagne Betingelses Uovereensstemmelse

Oed. C. 666 hører jo Fremtiden til, og Fremtiden lader sig unegtelig ikke bestemme med apodiktisk Vished) undtagen i en rigtignok ganske utvivlsom Conjectur af Cobet selv, som (Mnem. 1873, p. 19) i Schol. Odyss. γ 391 med god Grund læser *ἐν τῇ Δ γοῦν τῆς Ἰλιάδος* Iliad. Δ 482) *πλείοσι τριακοσίων ἀντέστη καὶ μὴ παρούσης Ἀθηνᾶς* istedenfor *καὶ παρούσης Ἀθηνᾶς*. Selve Brugen af Optativ om det Fortidige kan jeg naturligviis ikke finde betænkelig.

med Virkeligheden ikke er given, have baade Herodot og attiske Forfattere uden Betænkelighed brugt Optativ ogsaa om Fortiden, og dernæst, at der ogsaa findes Spor, om end svage og sparsomme Spor, af at selv i saadanne hypothetisk-betingede Udsagn, hvor Betingelsen er antagen imod Virkeligheden, denne Omstændighed dog ikke uden nogensomhelst Undtagelse overalt har gjort sig gjældende i den Talendes Forestilling med tilstrækkelig Styrke til med Nødvendighed at fremkalde den indicativiske Udsagnsform. Vi gaae nu til Sprogbrugen hos Homer.

Naar jeg her begynder med det reent potentiale Udsagn, da skeer dette tildeels af den praktiske Grund, at denne Form af Udsagnet er den simplere, og derfor Stoffet her lettere at oversee og gruppere: men den bør udentvivl ogsaa, netop fordi den er den simplere, ansees for den mere primitive. Saavidt jeg med mine høist mangelfulde Sprogkundskaber i comparativ Retning formaaer at skjønne, peger Alt tilbage til Forestillingen om det, hvis fremtidige Indtræden kan forventes, som den, der i hele vor Sprogæt ligger til Grund for alle Former ogsaa af det hypothetisk-betingede Udsagn — ligesom ogsaa denne Forestillings Tilbageflytning til Fortiden er et fælleds Motiv i de specielt saakaldte Conditionalisdannelser, saavel Bøiningsformer som periphrastiske Forbindelser —. Er nu dette saa, da er i Virkeligheden det potentiale og det hypothetisk-betingede Udsagn i sin Oprindelse een og samme Udsagnsform, kun at denne i det reent potentiale Udsagn fremtræder i sin meest primitive, med ingen Slags Biforestillinger behæftede Skikkelse, medens det hypothetisk-betingede Udsagn indeholder en Combination med Biforestillingen om en speciel Forudsætning. Med disse to Udsagnsformers oprindelige Identitet er det da naturligviis tillige givet, at en fuldkommen skarp og bestemt Adskillelse imellem dem paa ethvert enkelt Punct ikke lader sig gjennemføre; paa den ene Side kan det i et bisætningsløst Udsagn være tvivlsomt, hvorvidt maaskee en Betingelse bør sees i een eller anden Bestemmelse i selve Sætningen eller underforstaaes af Sammenhængen; paa den anden Side kan ogsaa en i udtrykkelig

Bisætningsform fremsat Betingelse have en fuldstændig accidental Charakteer (f. Ex. hvor den er blot concessiv), endelig kan, selv hvor Betingelsen er af væsentlig modificerende Betydning, alligevel Potentialitetsmomentet være meget bestemt fremtrædende[1]). En Adskillelse kan da kun gjøres i det Hele og Store; i det Enkelte maa man stundom nøies med et Skjøn, men Hovedresultatet vil vel desuagtet kunne antages at ville blive væsentlig det Samme.

I det reent potentiale Udsagn er da for det Første hos Homer Indicativen ubetinget udelukket overalt, hvor Udsagnet angaaer Nutiden eller Fremtiden. Det almindeligste Tilfælde, i hvilket vi hos efterhomeriske Forfattere finde Indicativ i et saadant, er i Udsagn om, hvad man under andre Omstændigheder end de givne kunde være tilbøielig til at ønske (*ἐβουλόμην ἄν* = „vellem“ og lignende Udtryk; s. Madv. gr. Ordf. § 117 b Anm. 2)[2]); men ogsaa i saadanne Udsagn finde vi hos Homer udelukkende Optativ, saaledes *Δ* 318 f. *Ἀτρεΐδη, μάλα μέν τοι ἐγὼν ἐθέλοιμι καὶ αὐτὸς ὣς ἔμεν, ὡς ὅτε δῖον Ἐρευθαλίωνα κατέκταν*; *ϱ* 186 f. *ἦ σ' ἂν ἐγώ γε αὐτοῦ βουλοίμην σταθμῶν ῥυτῆρα λιπέσθαι· ἀλλὰ τὸν αἰδέομαι καὶ δείδια, μή μοι ὀπίσσω νεικείῃ.*

---

[1]) Som Exempel paa dette Sidste vil jeg anføre Herod. II, 146 *εἰ μὲν γὰρ φανεροί τε ἐγένοντο καὶ κατεγήρασαν καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἑλλάδι, κατάπερ Ἡρακλέης ὁ ἐξ Ἀμφιτρύωνος γενόμενος, καὶ δὴ καὶ Διόνυσος ὁ ἐκ Σεμέλης καὶ Πὰν ὁ ἐκ Πηνελόπης γενόμενος, ἔφη ἄν τις* („kunde man sige“) *καὶ τούτους ἄλλους γενομένους ἄνδρας ἔχειν τὰ ἐκείνων οὐνόματα τῶν προγεγονότων θεῶν*, hvilket Sted afgiver et slaaende Vidnesbyrd om det hypothetisk-betingede Udsagns væsentlige Identitet med det potentiale. Sml. Thuc. III, 53, 4. Ogsaa for Oldtidens *τεχνικοί* stod det hypothetisk-betingede Udsagn som væsentlig potentialt (Partikelen *ἄν* kaldes jo *σύνδεσμος δυνητικός*) og som saadant indeholdende en *ἐπαγγελία τοῦ ἐσομένου*; s. Stederne hos G. Hermann de part. *ἄν* lib. I cap. 6.

[2]) Ogsaa i Sætninger som Xen. Anab. III, 2, 24 (*καὶ ἡμᾶς δ' ἂν ἔφην ἔγωγε χρῆναι μήπω φανεροὺς εἶναι οἴκαδε ὡρμημένους, ἀλλὰ κατασκευάζεσθαι ὡς αὐτοῦ που οἰκήσοντας — — ἀλλὰ γὰρ δέδοικα* o. s. v.) seer man vel rettest kun inhiberede pctentiale Udsagn („jeg kunde være tilbøjelig til at sige — men“); ligeledes i Sætninger som Thuc. VII, 14, 3 (*τούτων ἐγὼ ἡδίω μὲν ἂν εἶχον ὑμῖν ἕτερα ἐπιστέλλειν, οὐ μέντοι χρησιμώτερά γε* — „jeg kunde vel nok — men“ —; sml. f. Ex. Optativen Plat. Crit. p. 50 B).

Det potentiale Udsagn om Fortiden seet fra Nutidens Standpunct findes hos Homer desværre ikke repræsenteret i udpræget tydelige Exempler. Enkelte optativiske Udsagn, der kunde henregnes hertil, lade sig fuldt saa naturligt ogsaa forstaae om en (almindelig) Nutid eller Fremtid, saaledes α 65 πῶς ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην[1]), og det Samme gjælder om Conjunctiv f. Ex. β 332 f. τίς δ' οἶδ', εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὥσπερ Ὀδυσσεύς; Denne Mangel paa sikkre Vidnesbyrd bliver især følelig ligeoverfor et enkelt Sted, der ubetinget maatte regnes herhen, hvis man kunde stole paa Overleveringens Rigtighed, nemlig δ 546 f., hvor Proteus siger til Menelaos om Ægisthos: ἢ γάρ μιν ζωόν γε κιχήσεαι, ἤ κεν Ὀρέστης κτεῖνεν ὑποφθάμενος, σὺ δέ κεν τάφου ἀντιβολήσαις. Indicativ i det eneste Udsagn af denne Art hos Homer maa i høi Grad vække Forbauselse, naar man erindrer, at der hos Herodot i temmelig betydelig Udstrækning og enkelte Gange ogsaa hos attiske Forfattere (Tragikerne, Thukydid, Platon) forekomme Udsagn af samme Art, men med Verbet i Optativ. Vil man altsaa ikke paa dette ene Sted tillægge Partikelen κεν en ganske anderledes selvstændig, af Verbalbegrebet uafhængig Betydning, end den ellers har overalt ogsaa hos Homer, maa man antage en gammel Corruptel; men om i saa Fald Fejlen er at søge i selve Verbalformen eller maaskee snarere i κεν („nemo reprehenderet, si ibi ἢ καὶ legeretur", bemærker G. Hermann med Rette), seer jeg ikke, hvorledes man med nogensomhelst Sikkerhed skulde kunne afgjøre. Paa dette enkelte Punct maae vi da give Afkald paa et sikkert og bestemt Resultat.

Hvad dernæst det potentiale Udsagn fra Fortidens Standpunct angaaer, da vil jeg først udsondre saadanne Relativ-

---

[1]) Hvor ogsaa Subjectet er et — i Modsætning til det som virkeligt existerende forudsatte — blot tænkt Subject, som Ω 565 ff. (οὐ γάρ κε τλαίη βροτὸς ἐλθέμεν, οὐδὲ μάλ' ἡβῶν, ἐς στρατόν· οὐδὲ γὰρ ἂν φύλακας λάθοι οὐδέ κ' ὀχῆα ῥεῖα μετοχλίσσειε θυράων ἡμετεράων); δ 64 (ἐπεὶ οὔ κε κακοὶ τοιούσδε τέκοιεν); ω 107 f. (οὐδέ κεν ἄλλως κρινάμενος λέξαιτο κατὰ πτόλιν ἄνδρας ἀρίστους), turde Udsagnet, forsaavidt som Subjectet dog maa tænkes førend Handlingen, ialtfald rettere blive at opfatte som Udsagn fra Fortidens Standpunct.

sætninger, der slutte sig til et benegtet Hovedverbum af Fortiden til Angivelse af een eller anden Qvalification (Hensigt, Bestemmelse). Attiske Forfattere have her vistnok altid brugt Indicativ; s. f. Ex. — foruden det Madv. gr. Ordf. § 117 b anførte Sted Plat. Phæd. p. 57, hvor Hovedverbet staaer i Perfectum — Soph. Oed. R. 116 f.; Xen. Oecon. 7, 11; Demosth. XVIII, 43; XXIII, 155 (Soph. Phil. 280 ff. staaer der ved Optativerne ἀρκέσειεν og συλλάβοιτο intet ἄν, og de behøve ikke at være potentiale; sml. οὐκ ἔχω ὅστις med Conjunctiv Madv. gr. Ordf. § 121 Slutn.; i Lighed hermed synes ogsaa Madvig § 132 d at have opfattet Stedet). Hos Homer har jeg af Sætninger, der kunne regnes herhen, i Iliaden kun fundet to, i det Høieste tre, og i dem staaer der Optativ. *Β* 687 οὐ γὰρ ἔην ὅς τίς σφιν ἐπὶ στίχας ἡ γ ή σ α ι τ ο kan Optativen, da der intet ἄν eller κεν staaer ved den, forklares paa samme Maade som i Soph. Phil. 280 ff.; sml. *Φ* 103 νῦν δ' οὐκ ἔσθ' ὅς τις θάνατον φύγῃ, hvor den blotte Conjunctiv da ogsaa maatte opfattes noget anderledes end Conjunctiven med κε *Ψ* 345. Derimod maa Optativen nødvendigviis opfattes som potential *Ω* 35 ff. τὸν νῦν οὐκ ἔτλητε νέκυν περ ἐόντα σαῶσαι ᾗ τ' ἀλόχῳ ἰδέειν καὶ μητέρι καὶ τέκεϊ ᾧ καὶ πατέρι Πριάμῳ λαοῖσί τε, τοί κέ μιν ὦκα ἐν πυρὶ κ ή α ι ε ν καὶ ἐπὶ κτέρεα κ τ ε ρ ί σ α ι ε ν og *Ω* 743 ff. οὐ γάρ μοι θνήσκων λεχέων ἐκ χεῖρας ὄρεξας οὐδέ τί μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος, οὗ τέ κεν αἰεὶ μ ε μ ν ή μ η ν νύκτας τε καὶ ἤματα δάκρυ χέουσα. I Odysseen har jeg kun lagt Mærke til eet Sted af denne Art, og der staaer der Indicativ. Det er *τ* 25 δμῳὰς δ' οὐκ εἴας προβλωσκέμεν, αἵ κεν ἔ φ α ι ν ο ν. Til at statuere nogen Forskjel mellem Iliadens og Odysseens Sprogbrug ere disse Steder alene for faa. Derimod er der et andet Spørgsmaal, som her kræver Opmærksomhed. Kunde ikke paa alle tre Steder det potentiale Udsagn opfattes som et Udsagn fra Nutidens Standpunct om Nutiden eller Fremtiden? I det sidstanførte Sted staaer der jo Imperfectum (ἔφαινον; ogsaa *Ω* 745 har man villet læse μεμνήμην). Hvad de to Steder af Iliaden angaaer, vilde vi — hvis vi beholde μεμνήμην *Ω* 745 — ved en saadan Opfattelse ikke komme i Strid med det ovenfor Udtalte; derimod vilde dette blive Tilfældet for det sidste Steds Vedkommende, da der jo her staaer Indicativ, og

denne saaledes ikke hos Homer vilde være udelukket fra potentiale Udsagn om Nutiden og Fremtiden. At opfatte Hovedsætningens Præteritum som præteritum in præsenti falder paa alle tre Steder fra Meningens Side ganske naturligt, og hvad Formen angaaer, da tør det ikke blot ansees for utvivlsomt, at Aoristet virkelig kan have denne Function (s. Nutzhorn „om Præteritumsbetegnelsen i Græsk" i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VI), men ogsaa Imperfectum kan upaatvivlelig findes brugt — for ikke at tale om Imperfecter som ἔχραον, ἔπλετο o. a., der ligefrem kunne fungere som Aorister, — om Handlinger i Fortiden sete fra Nutidens Standpunct, forsaavidt som det er gjentagne eller varige Handlinger[1]). Men Spørgsmaalet er dog ikke hermed afgjort; thi for det Første er et præteritum in præsenti endnu ikke noget Præsens — ikke engang, hvad Perfectet hos Homer maa erkjendes i det Væsentlige at være, et præsens ex præterito —, og for det Andet er Forholdet i det foreliggende Sted et ganske andet end i Udtryk som ἐβουλόμην ἄν o. lign., i hvilke ubetinget Muligheden endnu er tilstede i Nutiden og kun fremtræder som tilbagetrængt ved de nærværende Virkelighedsforhold, hvorimod her netop selve Muligheden er udelukket ved en Kjendsgjerning, der hører Fortiden til. For her een Gang for alle at klare dette Forhold, vil jeg helst med det Samme gjøre opmærksom paa den Rolle, det spiller ogsaa i det hypothetisk-betingede Udsagn; jeg vil da siden kunne henholde mig til det her Udviklede.

---

[1]) For Homers Vedkommende findes allerede i de af Krüger gr. Spr. II, § 53, 2 Anm. 1 Slutn. anførte Steder ikke blot ἔτικτε, som ogsaa hos Tragikerne jævnlig forekommer baade som præteritum in præsenti og som fortællende Tempus, brugt saaledes, men ogsaa ἔτρεφε X 421; sml. φ 364; selv Iterativformen ῥέζεσκον findes paa denne Maade χ 46 og 209. Jeg skal her kun anføre nogle Steder af attiske Forfattere. Arist. Nub. 1409 staaer paa denne Maade ἔτυπτες; Pac. 825 ᾖλγουν (sml. ἔπαθες); Av. 385 ἠναντιώμεθα (ved οὔπω); Ran. 457 διήγομεν (sml. μεμνήμεθα); Plat. Apol. p. 36 B. ᾖγον; p. 39 D. κατεῖχον og ᾐσθάνεσθε; p. 41 E ἐλύπουν; Xen. Cyr. VIII, 7, 10 ἐπαίδευον (sml. ἐπαιδεύθην); Mem. IV, 3, 2 διηγοῦντο; Anab. III, 1, 22 ἀπειχόμεθα (sml. ἐπιωρκήκασιν); IV, 1, 19 ἐδυνάμεθα (sml. τέθνατον). Med Hensyn til selve det i Stedet af Odysseen brugte Verbum ἐᾶν kan man sammenligne Xen. Cyr. I, 4, 9 ἀλλ' ἢν αἴσθηται, ὅτι ἐδίωκες, οὐ σοὶ μόνον λοιδορήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐμοί, ὅτι σε εἴων.

En Mulighed, hvis Realisation tænkes afhængig af en mod Virkeligheden antagen Forudsætning i Fortiden, fremstiller sig først og nærmest som noget dengang Muligt, uden Hensyn til, om Realisationen af samme i Virkeligheden ogsaa vilde falde i Fortiden eller maaskee først kan tænkes at indtræde senere. Ogsaa paa Dansk sige vi regelmæssigt og rigtigt f. Ex. „var du ikke kommen til mig idag, var jeg kommen til dig imorgen“ [1]), og ligesaa udtrykte naturligviis Grækerne sig. Netop paa Grund af denne Overeensstemmelse i selve Forestillingens Form lægge vi i Regelen paa saadanne Steder slet ikke Mærke til det Særegne i Tidsforholdet, og naar det da en enkelt Gang paa Grund af særlige Omstændigheder træder frem for Bevidstheden, kan det virke confunderende. Exempler paa denne Sprogbrug i Iliaden og Odysseen have vi med forudgaaende Betingelsessætning *ψ* 21 ff. og uden saadan *Λ* 382; *O* 224 og 228; *x* 427; men det meest haandgribelige Exempel i den ældre episke Digtning, jeg veed at paavise, er i den homeriske Hymn. in Cer. 260 ff., hvor Demeter, inden hun forlader Keleos' Huus i sin Vrede over at være bleven beluret af Metaneira, da hun efter Sædvane om Natten lagde den lille Demophon i Ilden, siger: *ἀθάνατόν κέν τοι καὶ ἀγήραον ἤματα πάντα παῖδα φίλον ποίησα καὶ ἄφθιτον ὤπασα τιμήν νῦν δ' οὐκ ἔσθ' ὥς κεν θάνατον καὶ κῆρας ἀλύξαι.* Det tilsigtede Resultat vilde, om Gudinden var bleven uforstyrret, ialtfald først kunne være naaet ved fortsat Behandling i en fjernere Fremtid; men den ikke indtrufne Forudsætning hører Fortiden til, derfor sees Muligheden som en dengang existerende Mulighed, og existerer nu virkelig heller ikke mere; man vil her heller ikke paa Dansk kunne oversætte anderledes end „jeg skulde

---

[1]) For at anføre Steder af Litteraturen, hedder det i Holbergs Diderich Menschen-Skræk Sc. 8: „Hvis det havde skeet, havde jeg nu været fri for daglig Fortræd“ og i Oehlenschlägers Aladdin Act III Sc. 3: „Vær hun forsikkret, sagde han, min Moer! at jeg skal sye for hendes kjære Søn saa godt, som selv han kunde have syet, hvis han var bleven ved sin Faders Haandværk“. Den tilsvarende Udtryksform i Ønskesætningen er i Græsk repræsenteret Hes. Op. 174 f. (*μηκέτ' ἔπειτ' ὤφειλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι ἀνδράσι, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι*).

have gjort o. s. v." Ogsaa Exempler fra yngre Litteraturomraader paa denne Udtryksmaade ere ikke sjeldne. I fuldstændige Udsagn med forudgaaende Betingelsessætning have vi den f. Ex. Soph. Aj. 447 ff.; Oed. C. 1348 ff.; Eur. El. 40 ff. (det eventuelle Barn kunde ganske vist meget vel allerede være født — Elektra lokker jo netop siden Moderen i Fælden ved Foregivendet om, at hun har født et Barn —, men optræde som Hævner kunde det først, naar det var voxet op til Mand — hvorfor ogsaa Naucks Conjectur ποτέ istedenfor τότε er meget plausibel —); Tr. 1242 ff. (her har Miskjendelse af Forholdet foranlediget G. Hermanns Conjectur ὑμνηθεῖμεν, som er optagen uden Betænkning baade af Matthiä og Dindorf, baade af Kirchhoff og Nauck, og mod hvilken Hartung kun har temmelig intetsigende Indvendinger at opstille, men som, om den end har en Slags ydre Støtte i den urigtige Betoning ὑμνηθῆμεν i Pal. 287, ikke kan kaldes nødvendig[1]); hvorfor skulde Digteren ikke kunne lade Hekabe med fuldstændig moralsk Vished forudsee, at Trojas Skjæbne vil blive Gjenstand for Skjaldesang?); Herod. VII, 147 (at Sætningen her er en declarativ Gjenstandssætning ved et Hovedverbum af Fortiden, er som bekjendt det hypothetisk-betingede Udsagns Form uvedkommende; jfr. Madv. gr. Ordf. § 130 b Anm. 3); Plat. Apol. p. 38 C; uden nogen udtrykkelig Betingelsessætning endvidere Soph. El. 1319 ff.; Oed. R. 1371 ff.; Eur. Ion. 1273 f., 1541 ff. Ligesom i det anførte Sted af Platon nærmere beseet ogsaa Bisætningens Indhold (εἰ περιεμείνατε ὀλίγον χρόνον), skjøndt det er seet som tilhørende Fortiden og i Tilfælde af Virkeliggjørelse visselig ogsaa vilde være indtraadt i Fortiden, dog maa siges at strække sig ind ogsaa i Nutiden og Fremtiden, saaledes gives der fremdeles

[1]) Om Optativ her overhovedet er tilstedelig, er et andet Spørgsmaal, som jeg her ikke skal indlade mig paa. Man kan til Støtte for den anføre Eur. Bacch. 1341 ff. (hvor rigtignok Musgrave har forlangt og ikke faa Udgivere optaget εὐδαιμονεῖτ' ἄν) og Lys. XV, 8 (hvor Optativen, saavidt jeg veed, endnu ikke har været antastet, men hvor forøvrigt selve Meningen er tvivlsom og Conjecturerne talrige) — Eur. Iph. Taur. 447 ff. hører neppe herhen —, og jeg vil ikke i og for sig benegte Muligheden af denne Sætningsform, men regelmæssig er den ialtfald ikke.

Tilfælde, hvor ogsaa den i Bisætningen opstillede Forudsætnings Realisation heelt og holdent vilde falde i Fremtiden (hvad der forresten ogsaa er Tilfældet med den i participial Form udtrykte Forudsætning ialtfald i det førstanførte Sted af Eur. Ion.), men Bisætningen dog ligesaavel som Hovedsætningen er anskuet og har maattet anskues som tilhørende Fortiden, fordi den fremtræder som umuliggjort ved en forbigangen Begivenhed, saaledes Pind. Pyth. IV. 43 ff. (sml. κέχυται V. 42) og Arist. Ran. 542 ff., hvor der ogsaa paa Dansk kun kan sættes Plusqvamperfectum. At der paa alle disse og lignende Steder foreligger en ganske ligefrem og umiddelbar Opfattelse af selve Forholdet som et virkelig Fortiden tilhørende Forhold, vil jo efter den gængse Forestilling om Tempusformernes Betydning i det hypothetisk-betingede Udsagns indicativiske Form allerede være givet med de her gjennemgaaende Aoristformer; gaaer man ud fra, at Tempusformerne ogsaa her, som opstaaede af en oprindelig Optativ, i og for sig ikke have Noget med Tidsforestillingen at gjøre, da taber ganske vist dette Moment al væsentlig Betydning; men det kan vel ogsaa være tilstrækkeligt at appellere til almindelig naturlig Sprogfølelse og Analogien i vort eget sproglige Udtryk for det tilsvarende Forhold. At der nu, ligesom det jo er en bekjendt Sag, at der overhovedet i det hypothetisk-betingede Udsagn jævnlig af forskjellige Grunde findes Imperfectum om det Fortidige[1], saaledes ogsaa i denne specielle Art deraf maa kunne tænkes Imperfectum om det som fortidigt Anskuede, tør a priori ansees for givet; at det virkelig forekommer, kan man see, om ikke af ἐσινέατο Herod. VII, 147, saa dog ialtfald af ἦν og ἐδραττόμην i Stedet af Aristophanes; jeg skal endnu blot tilføie Xen. Anab. VI, 1, 32 οὐδ' ἂν ἔγωγε ἐστασίαζον, εἰ ἄλλον εἵλεσθε, hvor ogsaa vi utvivlsomt vilde sige „skulde have sat mig op" (medens andensteds ganske vist Forestillingen om den netop nærværende Tid i Modsætning til Fortiden

[1]) S. Madvig gr. Ordf. § 117 a Anm. 1; Krüger, gr. Spr. § 54, 10 A. 3 og 4; Curtius, gr. Schulgr. 11te Udg. § 543; Frohberger t. Lys. XIII, 36 og det tilhørende Sted i „Anhang".

kan gjøre sig overveiende gjældende, som f. Ex. i det af Madvig § 117 a anførte Sted II, 1, 4).

Der er da, for at uddrage det her nærmest paagjældende Resultat af hele denne Digression, heller Intetsomhelst til Hinder for, at vi i Analogi hermed ogsaa i Odysseen τ 25 kunne betragte αἵ κεν ἔφαινον som potentialt Udsagn fra Fortidens Standpunct som den Tid, paa hvilken den da endnu existerende Mulighed blev ophævet ved det givne Forbud. Det Samme vilde være Tilfældet ogsaa Ω 745, om man der vilde læse μεμνῄμην.

Ved den øvrige Hovedmasse af potentiale Udsagn fra Fortidens Standpunct hos Homer (i Hovedsætninger og sædvanlige Relativsætninger) er der intet Særligt at bemærke; vi have her væsentlig kun at constatere det statistiske Forhold imellem optativiske og indicativiske Udsagn. Af de første regner jeg uden Betænkning herhen ogsaa saadanne, i hvilke det tænkte Subject er nærmere bestemt ved Tilføiningen οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν. Thi for det Første er dette ikke en Betegnelse af virkelige Nutidsmennesker, men kun af Folk af samme Beskaffenhed (οἷοι), der vel maae kunne tænkes til alle Tider, og dernæst anvendes denne Bestemmelse overalt kun, hvor der er Tale om bestemte existerende Gjenstande i Fortiden (Stene) og om den Maade, hvorpaa bestemte existerende Personer i Fortiden behandlede disse, saa at det synes uden Sammenligning rimeligere at tænke sig det ubestemte tænkte Subject i den omtalte Fortid end omvendt at tænke sig de bestemte dengang existerende Gjenstande (Stene) henflyttede til Nutiden. Stederne af denne Art ere Ε 303 (rel.), Μ 381 f., Μ 447 f. og Υ 286 (rel.). Lidt mere Tvivl kunde der være om Α 271 f., hvor ogsaa Tilføiningen har den mere bestemte Form τῶν οἳ νῦν βροτοί εἰσιν. Foruden disse Steder have vi i Iliaden endvidere Optativ om et virkeligt Subject Ν 127 f. (rel.), Ρ 398 f. (med tilføiet concessiv Betingelsessætning ligeledes i Optativ) og Τ 90, om et tænkt Subject Γ 220 (2 Pers.) og 223, Δ 223 (2 Pers.), 429 (2 Pers.) og 539 ff. (med tilføiet Relativsætning ligeledes i Optativ), Ε 85 (2 Pers.), Μ 58 f. (ἵππος maa betegnes som tænkt Subject, men rigtignok tænkt blandt en given, dengang

tilstedeværende Mængde; sml. *πεζοὶ δὲ μενοίνεον*), *Ο* 697 (2 Pers.) og *Ρ* 366 (2 Pers.). Mod hele denne Række af Optativer (17 ialt, med de tidligere omtalte Relativsætninger 19 eller 20) staaer der tre Indicativer (alle om tænkte Subjecter af 3 Person), nemlig *Δ* 421 (hvor Objectet er det logiske Subject), *Μ* 465 og *Π* 638 f. I Odysseen have vi af potentiale Udsagn i Optativ, der ubetinget maae opfattes som Udsagn fra Fortidens Standpunct, kun tre (alle om tænkte Subjecter), nemlig *ε* 73 f. (NB. *ἔνθα—ἔπειτα*), *ι* 241 f. (NB. *τόν γε*) og *ν* 86 f. (NB. *ὁμαρτήσειεν*) — thi *η* 293 f. (rel. 2 Pers.) og *ψ* 187 f. maae vel helst opfattes som almeengyldige —, og mod dem staaer der mindst lige saa mange i Indicativ, nemlig om et virkeligt Subject Relativsætningen *ι* 334 (man lægge Mærke til Imperfectet om den utvivlsomme Fortid), om et tænkt Subject *κ* 84 og det upersonlige Udsagn *ι* 211 (*οὐκ ἄν φίλον ἦεν* — NB. Imperfectum om Fortid — = *οὐκ ἄν τις ἤθελεν*); hertil kommer den ovenfor omtalte Relativsætning *τ* 25. Derimod regner jeg ikke herhen *λ* 418, *ψ* 47, *ω* 61 og 90, fordi 2 Person der overalt refererer sig bestemt til selve den Enkelte, som netop tiltales.

I det reent potentiale Udsagn spiller altsaa aabenbart Indicativen i Iliaden endnu en forholdsviis meget ubetydelig Rolle; i Odysseen, hvis Affattelsestid maa sættes senere, synes den at have vundet et ikke ringe Terrain; men i begge Digte tør den upaatvivlelig antages endnu at være brugt udelukkende i een Sphære, nemlig i Udsagn fra Fortidens Standpunct.

Naar vi dernæst gaae over til at betragte det hypothetisk-betingede Udsagn, da giver Hovedmassen af Steder ikke Anledning til nogen særlig Drøftelse. Den bestaaer af væsentlig regelmæssige[1]) Udsagn i Optativ om Eventualiteter i Nu-

---

[1]) Jeg seer bort fra Uregelmæssigheder, der ikke berøre det foreliggende Spørgsmaal, saasom blandede Sætningsforbindelser — forsaavidt de ikke bestaae af en Optativ og Indicativ af en historisk Tid —, Udeladelsen af *ἄν* eller *κεν* ved Optativ, den hist og her overleverede Forbindelse af *ἄν* og *κεν* i samme Sætning, endelig Brugen af *εἰ κεν* med Optativ i Bisætningen (*εἰ—ἄν Β* 597). Da man i nyere Tid har søgt at rette den sidstnævnte Uregelmæssighed

tiden eller Fremtiden eller i Aorist Indicativ om Eventualiteter i Fortiden. Stederne af denne sidste Art skal jeg her anføre fuldstændigt (med Begyndelsesverset), nemlig: 1) med Betingelsessætning: *Β* 155; *Γ* 373; *Ε* 679; *Ζ* 73; *Η* 104; *Θ* 90. 217; *Λ* 750; *Μ* 290; *Ν* 723; *Ξ* 258; *Ο* 121. 459; *Π* 617. 686. 698. 847; *Ρ* 350. 613; *Σ* 151 (gjenoptaget i anden Form 165). 397. 454; *Φ* 544; *Ψ* 154. 382. 526. 540; *γ* 255; *δ* 363. 502; *ε* 39. 426. 436; *ι* 497; *λ* 317; *ν* 137; *ξ* 67; *φ* 226; *ψ* 21. 241; *ω* 41. 528; 2) uden Betingelsessætning: *Ε* 22; *Ι* 545; *Α* 382; *Ο* 224. 228; *Ρ* 319; *Τ* 61; *Υ* 94; *Φ* 280. 432; *Χ* 16. 427; *Ψ* 547. 606; *α* 239; *η* 278; *ι* 79. 130; *λ* 418. 630; *μ* 71. 446; *ξ* 32. 38. 369; *σ* 402; *υ* 222. 273; *φ* 128; *ψ* 47; *ω* 32. 61. 90. 381 [1]). Forekomsten af Optativ ogsaa i Udsagn, hvor den antagne Forudsætning eller den ved samme betingede Eventualitet staaer i bestemt Modstrid med en nærværende eller endog med en forbigangen Virkelighed, skal jeg her foreløbig kun antyde; hvad derimod de indicativiske Udsagn i Aorist om fortidige Eventualiteter angaaer, da er allerede det betydelige Antal af saadanne i og for sig et Vidnesbyrd

---

paa nogle af Stederne, vil jeg dog her anføre dem alle. De ere (foruden det anførte Sted med εἰ—ἄν og *ρ* 223, hvor κε staaer foran εἰ og som derfor indtager en særegen Plads): *Α* 60; *Β* 123; *Ε* 273; *Ζ* 50; *Θ* 196. 205; *Ι* 141. 283. 445; *Κ* 381 (sml. med dette Sted og *Ζ* 50 den kun ved Pronominets Form forskjellige Sætning uden κεν *Α* 135); *Ν* 288; *Τ* 322; *Χ* 220. 351; *Ψ* 346. 592; *β* 76. 246; *η* 315; *ϑ* 353; *μ* 345; *ν* 389 (αἴ κε); *ο* 545; *τ* 589. Jeg nærer nogen Frygt for, at man maaskee, hvis det lykkedes at faae alle disse Steder rettede (og i nogle giver Overleveringen selv Midler til Rettelse), kun vilde have naaet at udslette en sproghistorisk Levning, som man senere vilde komme til at opgrave igjen. Enestaaende er εἴ κεν med Indicativ *Ψ* 526, hvortil vi, saavidt mig bekjendt, kun have eet Sidestykke i Orakelsvaret Herod. I, 174; forskjelligt er Citatet Arist. Eth. Nicom. V, 8 εἴ κε πάθοι, τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' εὐθεῖα γένοιτο, hvor τά τ' ἔρεξε usøgt tilbyder sig, men hvor vi paa den anden Side atter møde εἴ κε med Optativ; Steder, hvor et overleveret apostropheret κε kan forklares som et ved Krasis med det følgende Ord forbundet καὶ, tager jeg intet Hensyn til.

[1]) At jeg har regnet Former herhen, om hvilke der maaskee kan være deelte Meninger, saasom ἐγήρα (paa Grund af Inf. γηρᾶναι og Part. γήρας) og ἔσχεθε (paa Grund af Inf. σχεθέειν), kan efter disse Formers hele syntaktiske Brug ialtfald hverken gjøre til eller fra. Om *δ* 546 s. ovenfor; om *σ* 263 s. „om ὡς ἄν“ S. 125 Anm.

om Indicativens seirrige Fremtrængen paa dette Omraade, og virkelig viser det sig ogsaa ved Undersøgelse af Forholdet i det Enkelte, at Indicativen i Fortidens Sphære i Odysseen ganske har fortrængt Optativen, og at der allerede i Iliaden af denne kun ere svage Levninger tilbage. Anderledes vil derimod Resultatet blive med Hensyn til Indicativens Brug i Udsagn om Nutiden eller Fremtiden. At i enkelte Udsagn i Aorist Indicativ, som allerede før omtalt, den ved en fortidig Forudsætning betingede Eventualitet i Virkeligheden ikke kan tænkes at ville være indtraadt allerede i Fortiden, men først senere, bør efter det der Udviklede ikke influere paa Dommen over den Tidsforestilling, der ved saadanne Udsagn maa antages at have foresvævet Grækeren, ligesom den ved lignende Udsagn foresvæver os selv; Spørgsmaalet om Indicativens Brug hos Homer i hypothetisk-betingede Udsagn om det Ikke-Fortidige bliver da væsentlig indskrænket til Imperfectum, og det bliver altsaa nødvendigt at underkaste alle herhenhørende imperfectiske Udsagn en nøiere Undersøgelse.

I en heel Række af Steder er det nu allerede ved første Øiekast umiddelbart indlysende, at Imperfectum (eller Plusqvamperfectum med Imperfects Betydning) angaaer Fortiden, ligesom jo overhovedet denne Brug af Imperfectum, som tidligere omtalt, møder os i det græske Sprog hos alle Forfattere og til alle Tider. Saaledes staaer Imperfectum: 1) i begge Sætninger: *Ψ* 733 *καί νύ κε τὸ τρίτον αὖτις ἀναΐξαντ' ἐπάλαιον, εἰ μὴ Ἀχιλλεὺς αὐτὸς ἀνίστατο καὶ κατέρυκεν*; *Ω* 713 *καί νύ κε δὴ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα Ἕκτορα δάκρυ χέοντες ὀδύροντο πρὸ πυλάων, εἰ μὴ ἄρ' ἐκ δίφροιο γέρων λαοῖσι μετηύδα*; 2) i Bisætningen alene (ved Aorist i Hovedsætningen): *Θ* 366 *ἤδεα*; *Φ* 212 *προσέφη*; *Ν* 203 *ἤντετο*; *Ψ* 491 *ἀνίστατο* og *φάτο*; *π* 221 *προσεφώνεεν*; *ψ* 220 *ἤδη*; *ω* 51 *κατέρυκε*; 3) i Hovedsætningen alene (med Aorist i Bisætningen): *Η* 273 *οὐτάζοντο*; *Θ* 130 *ἔην* (sideordnet *γένοντο* og *σήκασθεν*); *Λ* 310 *ἔην* (sideordnet *γένοντο* og *πέσον*); *Λ* 504 *χάζοντο*; *Υ* 290 *ἀπηύρα* (sideordnet *βάλε*); *δ* 734 *ἔλειπεν* (sideordnet *ἔμεινε*); 4) i Hovedsætninger uden Bisætning: *Ν* 677 *ἔπλετο*; *Τ* 273 *ἦγεν* (sideordnet *ὦρινε*); *δ* 441 *ἔπλετο*; *ι* 304 *δυνάμεσθα* (sideordnet *ἀπωλόμεθα*); *λ* 565 *προσέφη*; *ξ* 62

ἐφίλει (sideordnet ὄπασσεν). Imperfectsformen er paa disse Steder brugt, deels fordi denne Form er den eneste brugelige Præteritumsform eller dog ifølge constant Sprogbrug fungerer som Aorist, deels for at betegne Varighed, Gjentagelse eller fortsat Bestræbelse, deels af metriske Grunde (δ 734 ἔλειπε — med mindre man her vil tænke paa den varige Virkning —), deels uden bestemt paaviselig Grund (ἀνίστατο ψ 734 og 491 — maaskee blot ved Assimilation til det sideordnede Verbum —), men overalt aldeles utvivlsomt om Fortiden.

Et enkelt Sted med Imperfectum i Bisætningen kræver særlig Betragtning, nemlig ω 284. Odysseus har her fremstillet sig for sin gamle Fader som en lige i Forveien ankommen Fremmed, der ikke engang ret veed, om det virkelig er Ithaka, han er kommen til, og som endnu kun har talt med et eneste Menneske, af hvem han ikke har kunnet faae ordentlig Besked, heller ikke om sin gamle Gjæsteven Odysseus. Naar da Laertes siger: εἰ γάρ μιν ζωόν γ' ἐκίχεις Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ, τῷ κέν σ' εὖ δώροισιν ἀμειψάμενος ἀπέπεμψε καὶ ξενίῃ ἀγαθῇ· ἡ γὰρ θέμις, ὅς τις ὑπάρξῃ, da kan han ikke ret vel antages at forudsætte, at den Fremmede allerede skulde kunne have truffet sin Gjæsteven, og ubetinget ikke, at han allerede igjen skulde kunne have forladt Landet efter at have nydt sømmelig Beværtning. Vi have her vistnok det ovenfor ved Anførelse af Pind. Pyth. IV, 43 ff. og Arist. Ran. 542 ff. oplyste Tilfælde, at baade Bisætning og Hovedsætning, uagtet deres Realisation først vilde kunne falde i Fremtiden, dog ere sete som tilhørende Fortiden, fordi Realisationen fremstiller sig som umuliggjort ved en forbigangen Begivenhed (her Odysseus' forudsatte Død); men ogsaa under denne Forudsætning maa altsaa Bisætningens ἐκίχεις (der synes valgt istedenfor ἔκιχες udelukkende paa Grund af det metriske Behov) alligevel antages i den Talendes Forestilling at staae som Udtryk for det Fortidige, saa at heller ikke dette Sted forandrer Forholdet. En lignende Opfattelse kunde man forøvrigt maaskee falde paa at ville gjøre gjældende med Hensyn til ξ 67 (τῷ κέ με πόλλ' ὤνησεν ἄναξ, εἰ αὐτόθ' ἐγήρα), forsaavidt som jo Odysseus ved sin Hjemkomst

i Virkeligheden ingenlunde tænkes som en gammel Mand, men som en Mand i sin kraftigste Alder; da der imidlertid efter hele Sammenhængen i Hovedsætningen dog aabenbart maa tænkes paa Velgjerninger, som Eumaios allerede maatte have nydt af ham, saasom de ellers ikke ret vel nu kunde komme hans Gjæst tilgode, er det rimeligst der at antage en mere almindelig Brug af Verbet *γηρᾶναι* („blive ældre“, ikke just „blive „gammel“), som gjør det muligt uden særlig Forklaring at regne ogsaa Bisætningen til den virkelige Fortid.

Af Bisætninger i Indicativ have vi foruden de omtalte kun een tilbage (ved en Hovedsætning i Optativ om en Eventualitet i Nutiden), nemlig Ω 220, som jeg derfor skal medtage med det Samme. Hvis det var uundgaaelig nødvendigt her at opfatte den indicativiske Bisætning som angaaende Nutiden, vilde dog allerede den enestaaende Forekomst vække Betænkelighed; men det er saa langt fra at være Tilfældet, at i Virkeligheden Henregnelsen til Fortiden fra først af tilbyder sig som den simpleste og naturligste. Priamos har igjennem Iris modtaget Zeus' Opfordring til at drage til Achæernes Leir og tilbyde Achilleus Løsepenge for Hektors Liig og har allerede givet sine Sønner Befaling til at gjøre Førselsvognen i Stand; han gaaer derpaa til sit Skatkammer for at udtage de fornødne Kostbarheder og raadfører sig med det Samme for en Forms Skyld med sin Hustru om Sagen; da han nu her møder Indvendinger, søger han i en noget irriteret Tone at nedslaae Hekabes Betænkeligheder halvt ved Magtsprog og halvt ved Grunde, og siger da blandt Andet: *εἰ μὲν γάρ τίς μ' ἄλλος ἐπιχθονίων ἐκέλευεν, ἢ οἳ μάντιές εἰσι θυοσκόοι ἢ ἱερῆες, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον· νῦν δ', αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην, εἶμι, καὶ οὐχ ἅλιον ἔπος ἔσσεται.* Var der her ellers Noget, som meget stærkt talte for at forstaae *ἐκέλευεν* om Nutiden, ja da kunde man ganske vist forsvare at gjøre det, efterdi Befalingen jo kunde siges at være nærværende i sine Virkninger; men i og for sig er det dog naturligst at forstaae det om Befalingen som tidligere given, og ydermere taler den tilføiede Sætning *αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην* bestemt for denne Opfattelse, saa at altsaa heller ikke dette Sted er forskjelligt

fra de andre; Imperfectet ἐκέλευον bruges ogsaa udenfor den hypothetiske Udsagnsform baade hos Homer (f. Ex. Ω 599; κ 345) og hos senere Forfattere (s. Krüger gr. Spr. § 53, 2 A. 1 — i 2den Deel A. 2 — og t. Thuc. I, 67, 2; I, 72, 2; I, 138, 1) uden synderlig Forskjel fra Aorist.

Hypothetiske Sammenligningssætninger, som her ogsaa maatte tages i Betragtning, have vi hos Homer endnu slet ikke i Indicativ, hverken om det Nutidige eller om det Fortidige; thi Ν 492 er ikke nogen hypothetisk Sammenligningssætning, men en Lignelse, og Indicativen (Aorist) er her gnomisk, ligesom i de hyppigere Tilfælde, hvor Lignelsen indledes ved ὡς ὅτε (Δ 275; Ν 389; Π 482. 823; Υ 403).

Det kan da altsaa ansees for sikkert, at hos Homer, baade i Iliaden og i Odysseen, Indicativen ogsaa i hypothetiske Betingelses- (og Sammenlignings-) Sætninger, ligesaa vel som i reent potentiale Udsagn ubetinget er udelukket fra Nutidens og Fremtidens Sphære, og dette er ogsaa uden Videre gjort gjældende som Kjendsgjerning af Nutzhorn „om Præteritumsbetegnelsen“ S. 116. Om Forholdet i Hovedsætningen udtaler Nutzhorn sig ikke; Krüger (gr. Spr. II, § 54, 10) opstiller den Sætning, at „die Indicative historischer Tempora erscheinen schon bei Homer in hypothetischen Perioden so wie in der gewöhnlichen Sprache“, og gjør kun i A. 2 den Indskrænkning, at „das Imperfect ist bei Homer gewöhnlich durch unser Plusquamperfect zu übersetzen“. Det bliver da nødvendigt at fortsætte Undersøgelsen af de forekommende Imperfecter, forsaavidt som de findes i Hovedsætningen, for ialtfald om muligt at faa Forholdet nøiere bestemt.

Foruden de ovenfor omtalte Steder, i hvilke den ved Imperfectum med κεν udtrykte Eventualitet, naar den tænktes realiseret, utvivlsomt vilde falde absolut i selve Fortiden, findes der da for det Første en Række af Steder, i hvilke den i Imperfectum (Plusqvamperfectum) udsagte Eventualitet som realiseret vilde strække sig ud over Fortidens Grændser ind i Nutiden og Fremtiden eller endog heelt og holdent falde i Nutiden eller Fremtiden, men desuagtet efter det tidligere Udviklede maa antages i Tanken at være seet som tilhørende Fortiden paa Grund af den betingende Forud-

sætnings Fortidighed, nemlig: *E* 885 ἀλλά μ' ὑπήνεικαν ταχέες πόδες· ἦ τέ κε δηρὸν αὐτοῦ πήματ' ἔπασχον ἐν αἰνῇσιν νεκάδεσσιν, ἤ κε ζὼς ἀμενηνὸς ἔα χαλκοῖο τυπῇσιν; *Θ* 454 τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν (Forudsætningen ligger i det foregaaende σφῶιν δὲ πρίν περ τρόμος ἔλλαβε φαίδιμα γυῖα o. s. v.); δ 178 καί κε θάμ' ἐνθάδ' ἐόντες ἐμισγόμεθ' (Forudsætningen er i det Foregaaende udtrykt ved εἰ νῶιν ὑπεὶρ ἅλα νόστον ἔδωκε νηυσὶ θοῇσι γενέσθαι Ὀλύμπιος εὐρύοπα Ζεύς); ε 311 τῷ κ' ἔλαχον κτερέων, καί μευ κλέος ἦγον Ἀχαιοί (Forudsætningen ligger i Ønsket ὡς δὴ ἐγώ γ' ὄφελον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν ἤματι τῷ o. s. v.); ν 206 ὅς κέν μ' ἐφίλει καὶ ἔπεμπε νέεσθαι (Forudsætningen ligger i Ønsket αἴθ' ὄφελον μεῖναι παρὰ Φαιήκεσσιν); υ 307 καί κέ τοι ἀντὶ γάμοιο πατὴρ τάφον ἀμφεπονεῖτο ἐνθάδε (Forudsætningen ligger i det foregaaende οὐκ ἔβαλες τὸν ξεῖνον· ἀλεύατο γὰρ βέλος αὐτός). Paa alle disse Steder undtagen det første vil man desuden i Contexten ved Siden af Imperfecterne finde Aorister med κεν, deels om den virkelige Fortid, deels ligesom Imperfecterne brugte om det som fortidigt Sete (begge Dele i det første Sted af Odysseen, νάσσα og ἔτευξα V. 174 om Fortiden, διέκρινεν V. 179 om den til Fortiden henregnede Fremtid). Til Overflod godtgjør det aldeles eensartede periphrastiske Udsagn ν 383 ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο φθίσεσθαι κακὸν οἶτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔμελλον, εἰ μή μοι σὺ ἕκαστα θεὰ κατὰ μοῖραν ἔειπες yderligere denne Opfattelses Rigtighed, idet her netop Udsagnets Form gjør det muligt bestemt at skjelne mellem den af Forudsætningen εἰ μὴ ἔειπες afhængige og paa Grund af denne til Fortiden henregnede Eventualitetsforestilling som saadan (ἔμελλον) og selve den ved Forudsætningens Uvirkelighed umuliggjorte Fremtiden tilhørende Eventualitet (φθίσεσθαι). Den samme Opfattelse lader sig fremdeles anvende paa det oftere gjenkommende Vers ἀλλ' ἐγὼ οὐ πιθόμην· ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον ἦεν (*E* 201; *X* 103; ι 228), hvor ligeledes Forudsætningen tilhører Fortiden, og hvor derfor ogsaa vi oversætte „det havde været langt bedre", om end Følgerne i Realisationstilfælde vilde have strakt sig ud over Fortiden. I Lighed hermed maa vi da endvidere ogsaa opfatte det eensartede Udsagn *Γ* 40 αἴθ' ὄφελες ἄγονός τ' ἔμεναι ἄγαμός τ' ἀπολέσθαι. καί κε τὸ βουλοίμην, καί

κεν πολὺ κέρδιον ἦεν ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων; ogsaa her tilhører den i Ønsket liggende Forudsætning, om end dens første Deel grammatisk har Nutidens Form, i Virkeligheden heelt og holdent Fortiden („gid du var ufødt“ = „gid du aldrig var bleven født“). Ganske af samme Beskaffenhed er da endelig ogsaa det eneste fuldstændige Udsagn af denne Art, nemlig υ 331 ἐπεὶ τόδε κέρδιον ἦεν, εἰ νόστησ' Ὀδυσεὺς καὶ ὑπότροπος ἵκετο δῶμα, hvor imod Sædvane κεν mangler ligesom i den tilsvarende Udtryksform hos Attikerne (lignende vel *Τ* 56 f. og maaskee *Η* 424).

En særegen lille Gruppe af Steder danne de, i hvilke der til det hypothetisk-betingede Imperfectum (Plusqvamperfectum) er føiet πάλαι „for længe siden“ eller ἤδη „allerede“. Imperfectum med πάλαι have vi paa to Steder, nemlig *Ε* 895 ἀλλ' οὐ μάν σ' ἔτι δηρὸν ἀνέξομαι ἄλγε' ἔχοντα· ἐκ γὰρ ἐμεῦ γένος ἐσσί, ἐμοὶ δέ σε γείνατο μήτηρ· εἰ δέ τευ ἐξ ἄλλου γε θεῶν γένευ ὧδ' ἀΐδηλος, καί κεν δὴ πάλαι ἦσθα ἐνέρτερος Οὐρανιώνων og τ 282 καί κεν πάλαι ἐνθάδ' Ὀδυσσεὺς ἤην· ἀλλ' ἄρα οἱ τό γε κέρδιον εἴσατο θυμῷ χρήματ' ἀγυρτάζειν πολλὴν ἐπὶ γαῖαν ἰόντι. At vi paa to andre Steder ogsaa have Aorist med πάλαι, nemlig *Φ* 432 τῷ κεν δὴ πάλαι ἄμμες ἐπαυσάμεθα πτολέμοιο og υ 222 καί κεν δὴ πάλαι ἄλλον ὑπερμενέων βασιλήων ἐξικόμην φεύγων, skal jeg i og for sig ikke lægge nogen Vægt paa, da jo i Modsætning til Imperfecterne hist disse Aorister betegne eventuelle enkelte Begivenheder i Fortiden, der ikke kunne siges ogsaa at ville have strakt sig ind i Nutiden undtagen i det Høieste i deres Virkninger; men de minde os ialtfald om, at πάλαι allerede ifølge sin Betydning, selv hvor det efter en hyppig, allerede hos Homer repræsenteret Sprogbrug forbindes med Præsens (f. Ex. υ 293 μοῖραν μὲν δὴ ξεῖνος ἔχει πάλαι, ὡς ἐπέοικεν), i sig selv medfører Forestillingen om en fortidig Begivenhed, som hvis Resultat dette Præsens fremtræder. Imidlertid behøve vi paa de foreliggende Steder ikke engang at gaae denne Vei for at støde paa Fortidsforestillingen, da paa begge Steder endnu selve den antagne Forudsætning hører Fortiden til og altsaa allerede af den Grund kan have medført den betingede Eventualitets Henregnelse til Fortiden; at Forudsætningens Fortid paa det første Sted (γένευ) maa erkjendes at indeholde

et nærværende Resultat (udtrykt ved ἐκ γὰρ ἐμεῦ γένος ἐσσί), berøver den naturligviis ikke Charakteren af Fortid. Anderledes forholder det sig derimod med et enkelt Sted, hvor vi møde Plusqvamperfectum med ἤδη, nemlig Γ 56 ἀλλὰ μάλα Τρῶες δειδήμονες· ἦ τέ κεν ἤδη λάινον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ', ὅσσα ἔοργας. Her hører nemlig Forudsætningen ikke Fortiden til, men Nutiden, d. v. s. den almindelige Nutid. Men medens Forudsætningens Fortidighed i og for sig er tilstrækkelig til at foranledige Opfattelsen ogsaa af den betingede Eventualitet som fortidig, kan en Nutiden tilhørende Forudsætning ikke erkjendes at have den tilsvarende Kraft; i de to nysomtalte Steder Φ 432 og υ 222, hvor den betingede Sætning stod i Aorist med πάλαι og allerede derfor ikke gav Anledning til Tvivl om Tidsforestillingen, hører saaledes Forudsætningen ligesaa vel som her Nutiden til (τοιοῦτοι νῦν πάντες, ὅσοι Τρώεσσιν ἀρωγοί, εἶεν og ἀλλ' ἔτι τὸν δύστηνον ὀίομαι), og Exempler paa den Slags hypothetisk-betingede Udsagn kunne, som Enhver veed, hentes i ikke ringe Antal fra ethvert Punct af Litteraturen; vi maae da her holde os til selve den foreliggende Sætning. At vi ogsaa have et Sted med Aorist med ἤδη at jævnføre, nemlig υ 273 οὐ γὰρ Ζεὺς εἴασε Κρονίων· τῷ κέ μιν ἤδη παύσαμεν ἐν μεγάροισι λιγύν περ ἐόντ' ἀγορητήν, gjør naturligviis heller ikke her Sagen klar. Det bør vistnok erkjendes, at vi her virkelig have betegnet en Tilstand i Nutiden, men dog vel at mærke en Tilstand, der strækker sig ind i Nutiden fra Fortiden af, er begyndt i Fortiden og Resultatet af en Begivenhed i Fortiden, om end denne Kjendsgjerning her ikke, saaledes som Tilfældet vilde være, hvis der istedenfor ἤδη stod πάλαι, kan siges at være betegnet ved selve det tilføiede Adverbium ifølge dets Betydning i og for sig — thi ἤδη kan staae i Rapport ligesaa vel til Fremtiden som til Fortiden —, men mere ligger i hele Forbindelsen og fremgaaer af selve det udsagte Forholds egen Natur.

Med dette sidste Sted have vi i Virkeligheden naaet det Punct, paa hvilket den homeriske Sprogbrug meest nærmer sig den senere Brug af Indicativ med ἄν til Betegnelse af en paa Grund af den betingede Forudsætnings Realitetsstridighed fra Virkeliggjørelse udelukket Eventualitet i Nutiden;

en reen og ublandet Præsensforestilling have vi heller ikke paa dette Punct fundet. Af de Steder, hvor der overhovedet kunde være Tale om en saadan, staaer endnu en lille Rest paa i det Høieste tre tilbage, som jeg af særegne Grunde har gjemt tilsidst; ogsaa den vil man ved nærmere Betragtning see forsvinde i Fortidens Region, om ikke overhovedet fra hele den heromhandlede Sphære. Det første er Χ 431 ff., hvor Hekabe efter Hektors Fald klager saaledes: *τέκνον, ἐγὼ δειλή· τί νυ βείομαι αἰνὰ παθοῦσα σεῦ ἀποτεθνηῶτος; ὅ μοι νύκτας τε καὶ ἦμαρ εὐχωλὴ κατὰ ἄστυ πελέσκεο πᾶσί τ' ὄνειαρ Τρωσί τε καὶ Τρωῇσι κατὰ πτόλιν, οἵ σε θεὸν ὣς δειδέχατ'· ἦ γάρ κέ σφι μάλα μέγα κῦδος ἔησθα ζωὸς ἐών· νῦν αὖ θάνατος καὶ μοῖρα κιχάνει.* Saaledes have de fleste Haandskrifter og Udgaver. Er Læsemaaden rigtig, da hører ialtfald den antagne Forudsætning, om end udtrykt i Præsensform (*κιχάνει*), dog i Virkeligheden Fortiden til, og selve det betingede Udsagn kan altsaa, om end tilhørende ogsaa Nutiden og Fremtiden, antages at have været seet som tilhørende Fortiden; men adskillige Haandskrifter have *καί* istedenfor *κε*, og dette er ikke uden Grund foretrukket af Adskillige (som Heyne og Bothe, Voss og Wilster, senest ogsaa La Roche), og i den begrundende Function i Forhold til det Foregaaende, hvori Sætningen staaer, forekommer det reent fortidige, ubetingede Udsagn ogsaa mig at fortjene Fortrinet (*καί* betegner da, ligesom i *καὶ γάρ, ἐπειδὴ καί* o. lign., Overeensstemmelsen mellem Grunden og det Begrundede). — Det andet Sted er β 182 ff., hvor Eurymachos i sit Svar til den gamle Alitherses siger: *αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ὤλετο τῆλ', ὡς καὶ σὺ καταφθίσθαι σὺν ἐκείνῳ ὤφελες· οὐκ ἂν τόσσα θεοπροπέων ἀγόρευες, οὐδέ κε Τηλέμαχον κεχολωμένον ὧδ' ἀνιείης σῷ οἴκῳ δῶρον ποτιδέγμενος, αἴ κε πόρῃσιν.* Forudsætningen hører her, som man seer, Fortiden til. At det imidlertid er dette Forhold, der har foranlediget Opfattelsen af det første Led i det hypothetisk-betingede Udsagn (*ἀγόρευες*) som ligeledes tilhørende Fortiden, synes den Omstændighed at tale imod, at der i det andet Led staaer Optativ (*ἀνιείης*), en Optativ, der ikke kan rettes. Begge Ledene i det hypothetisk-betingede Udsagn synes at være aldeles eensartede, da Ophidselsen jo netop finder Sted ved selve Talen; de

kunne begge i og for sig baade henregnes til Fortiden og til Nutiden, til hiin. forsaavidt Alitherses' Tale jo er holdt og sluttet, til denne, forsaavidt den dog først lige netop er endt og er en Deel af en endnu vedvarende Forhandling. Imidlertid er det ogsaa egentlig kun dette, der kan være Tvivl om, hvorvidt Forudsætningens Fortidighed har afficeret Opfattelsen af det første Led, men ikke af det andet („da vilde du ikke have talt — som du nu gjør — og vilde ikke ophidse T.“), eller det første Led i og for sig er opfattet som fortidigt („da vilde du ikke have talt — som du nu har gjort — o. s. v.“), det andet derimod som nutidigt, enten fordi der her mere tænktes paa Talens fortsatte Virkning, eller af hvad Grund det nu ellers kan være; at derimod virkelig *ἀγόρευες* er Udtryk for det Fortidige og *ἀνιείης* for det Nutidige, derom synes der netop paa Grund af den forskjellige Modusform ingen Tvivl at kunne være; thi hvis begge Leddene vare opfattede eens, hvorfor i al Verden skulde saa Digteren ikke ogsaa i det første have sat *ἀγορεύοις*, hvad der for Versets Skyld ligesaa godt kunde staae som *ἀγόρευες*? — Endelig komme vi til det sidste Sted, *ν* 333 ff., hvor Athene siger til Odysseus: *ἀσπασίως γάρ κ' ἄλλος ἀνὴρ ἀλαλήμενος ἐλθὼν ἵετ' ἐνὶ μεγάροις ἰδέειν παῖδάς τ' ἄλοχόν τε· σοὶ δ' οὔ πω φίλον ἐστὶ δαήμεναι οὐδὲ πυθέσθαι, πρίν γ' ἔτι σῆς ἀλόχου πειρήσεαι* o. s. v. Stedet hører til dem, der staae ialtfald lige paa Grændsen af det potentiale Udsagn, idet det Uvirkelige egentlig nærmest ligger blot i det tænkte Subject; skal der angives en bestemt Forudsætning, da ligger den i *ἀλαλήμενος ἐλθών* og hører altsaa Fortiden til, men det er vel sikkrest at holde dette udenfor Betragtningen. I og for sig kan Udsagnet lige godt regnes til den nærværende og til den forbigangne Tid; Præsensformen *ἐστί* i den tilføiede Modsætning kunde synes at tale for det Første, men i *οὔπω* ligger der igjen et vist Hensyn til Fortiden (sml. Fäsi: „denn allerdings hat Odysseus noch nicht das Mindeste gethan, um das Wiedersehen der Seinigen zu beschleunigen“). Frugtbarere end alle disse Overveielser vil det da maaskee være at undersøge, hvorledes Homer ellers betegner det, som en Anden i det givne Tilfælde nu vilde gjøre, og dette Spørgsmaal vil man let kunne besvare ved

Hjælp af følgende Steder: *Η* 456 *ἄλλος κέν τις τοῦτο θεῶν δείσειε νόημα*; δ 649 *τί κεν ῥέξειε καὶ ἄλλος*: og navnlig ψ 168 ff. *οὐ μέν κ' ἄλλη γ' ὧδε γυνὴ τετληότι θυμῷ ἀνδρὸς ἀφεσταίη, ὅς οἱ κακὰ πολλὰ μογήσας ἔλθοι ἐεικοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν* (sml. ϑ 239 f. *ὡς ἂν σὴν ἀρετὴν βροτὸς οὔ τις ὄνοιτο, ὅς τις ἐπίσταιτο ᾗσι φρεσὶν ἄρτια βάζειν*; κ 383 ff. *ὦ Κίρκη, τίς γάρ κεν ἀνήρ, ὃς ἐναίσιμος εἴη, πρὶν τλαίη πάσσασθαι ἐδητύος ἠδὲ ποτῆτος, πρὶν λύσασθ' ἑτάρους καὶ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι*:), hvormed endvidere kan sammenlignes Udtrykket for det, en omtalt Person selv i det givne Tilfælde vilde gjøre ved en Anden, *Ζ* 329 f. *σὺ δ' ἂν μαχέσαιο καὶ ἄλλῳ, ὅν τινά που μεθιέντα ἴδοις στυγεροῦ πολέμοιο*; Ξ 244 f. *ἄλλον μέν κεν ἐγώ γε θεῶν αἰειγενετάων ῥεῖα κατευνήσαιμι* (sml. Ν 117 ff. *οὐδ' ἂν ἐγώ γε ἀνδρὶ μαχησαίμην, ὅς τις πολέμοιο μεθείη λυγρὸς ἐών· ὑμῖν δὲ νεμεσσῶμαι περὶ κῆρι*; *Ρ* 149 *πῶς κε σὺ χείρονα φῶτα σαώσειας μεθ' ὅμιλον*:). Vi have her overalt Optativ. For Indicativ veed jeg kun eet Sted at anføre, nemlig Ψ 606 *οὐ γάρ κέν με τάχ' ἄλλος ἀνὴρ παρέπεισεν Ἀχαιῶν*, hvor der jo aldeles utvivlsomt er Tale om Fortiden, og det vil da vel heller ikke kunne kaldes for dristigt, naar vi i det foreliggende Sted af Odysseen oversætte *ἱετό κεν* ved „vilde have higet efter".

Resultatet bliver da ogsaa for den hypothetisk-betingede Hovedsætnings Vedkommende, at Indicativen hos Homer udelukkende hører hjemme i Fortidens Sphære og om det Nutidige eller Fremtidige kun bruges, forsaavidt som dette enten fremtræder som Fortsættelse af det allerede i Fortiden Indtraadte eller paa Grund af Forudsætningens Fortidighed selv opfattes som fortidigt.

At gjøre Rede for alle de enkelte Steder, hvor i Modsætning hertil Optativ forekommer enten som Betegnelse for en i Modstrid med den nærværende Virkelighed antagen Forudsætning eller for en af en saadan Forudsætning betinget nutidig eller fremtidig Eventualitet, tør jeg efter dette Resultat ansee for at ligge udenfor min Opgave, saa meget mere, som her, navnlig forsaavidt der er Tale om en fremtidig Eventualitet, Grændsen imellem det blot udenfor Virkeligheden Liggende og det direct mod Virkeligheden Stridende i de fleste Tilfælde er mere eller mindre usikker, og som

jo vitterligen ogsaa attiske Forfattere her jævnlig bruge Optativ uden synderlig Forskjel fra Indicativ (s. Madv. gr. Ordf. § 135). Jeg indskrænker mig til at anføre det meest slaaende fuldstændige Udsagn af denne Art, jeg veed, til simpel Paaviisning af Forholdet, nemlig *I* 515 ff., hvor den gamle Phønix, der tilligemed Ajas Telamons Søn og Odysseus har overbragt Agamemnons Forsoningstilbud og Anmodning om Bistand til den vrede Achilleus, i sin Tale til denne siger: *εἰ μὲν γὰρ μὴ δῶρα φέροι, τὰ δ' ὄπισθ' ὀνομάζοι Ἀτρείδης, ἀλλ' αἰὲν ἐπιζαφελῶς χαλεπαίνοι, οὐκ ἂν ἐγώ γέ σε μῆνιν ἀπορρίψαντα κελοίμην Ἀργείοισιν ἀμυνέμεναι χατέουσί περ ἔμπης· νῦν δ' ἅμα τ' αὐτίκα πολλὰ διδοῖ, τὰ δ' ὄπισθεν ὑπέστη, ἄνδρας δὲ λίσσεσθαι ἐπιπροέηκεν ἀρίστους κρινάμενος κατὰ λαὸν Ἀχαιικόν, οἵ τε σοὶ αὐτῷ φίλτατοι Ἀργείων.* Ikke blot Forudsætningen er her antagen i Modstrid med en given nærværende Virkelighed — Agamemnons Tilbud er allerede V. 260—299 fremsat af Odysseus —, men ogsaa om den betingede Eventualitet gjælder det Samme — Phønix har allerede V. 496—514 indtrængende opfordret Achilleus til at lade Vreden fare —. Endvidere skal jeg til yderligere Indskærpelse af Modusformens Betydning her samle de — tildeels allerede omtalte — Steder, paa hvilke Forudsætningen tilhører Fortiden, den betingede Eventualitet derimod Nutiden, uden at Forudsætningens Fortidighed har øvet nogen assimilerende Indflydelse paa selve det betingede Udsagns Form. Disse Steder ere: *B* 80 *εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον*; *Ω* 220 *εἰ μὲν γάρ τίς μ' ἄλλος ἐπιχθονίων ἐκέλευεν, ἢ οἳ μάντιές εἰσι θυοσκόοι ἢ ἱερῆες, ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον*; *α* 236 *ἐπεὶ οὔ κε θανόντι περ ὧδ' ἀκαχοίμην, εἰ μετὰ οἷς ἑτάροισι δάμη Τρώων ἐνὶ δήμῳ, ἠὲ φίλων ἐν χερσίν, ἐπεὶ πόλεμον τολύπευσε*; *β* 182 *αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ὤλετο τῆλ', ὡς καὶ σὺ καταφθίσθαι σὺν ἐκείνῳ ὤφελες· οὐκ ἂν τόσσα θεοπροπέων ἀγόρευες, οὐδέ κε Τηλέμαχον κεχολωμένον ὧδ' ἀνιείης σῷ οἴκῳ δῶρον ποτιδέγμενος, αἴ κε πόρῃσιν.*

Derimod staaer der endnu tilbage at gjøre Rede for, i hvilket Omfang der hos Homer ogsaa i det hypothetisk-betingede Udsagn findes Spor af Optativens oprindelige Eneherredømme ogsaa i Fortidens Sphære. I denne Henseende

viser det sig da, deels at saadanne Spor her, i Modsætning til hvad der var Tilfældet i det reent potentiale Udsagn, i og for sig ere forholdsviis sjeldne, deels at de, forsaavidt som den antagne Forudsætning er i bestemt Modstrid med Virkeligheden, væsentlig ere indskrænkede til det ældre af de to Digte, Iliaden, og endelig, at der — bortseet fra hypothetiske Sammenligningssætninger — ikke forekommer Optativ i nogen ligefrem mod Virkeligheden antagen Betingelsessætning, men kun i betingede Hovedsætninger.

For det Første finde vi to Steder i Iliaden og to Steder i Odysseen i formelagtige Vers Aorist Optativ om Fortiden seet fra Nutidens — eller rettere Fremtidens — Standpunct, betinget ved en — indirecte udtrykt — Forudsætning, der i de to Steder af Iliaden tilhører en almindelig Nutid, i de to Steder af Odysseen endogsaa Fremtiden. I dette sidste Tilfælde er altsaa allerede ved den antagne Forudsætnings Fremtidighed hele Forholdet bestemt som et endnu muligt (ligesom i det tidligere omtalte Sted Arist. Eqv. 413 f.), og selv i Stederne af Iliaden kan der, fordi selve den betingede Eventualitet egentlig er en fremtidig Eventualitet med Hensyn til den fortidige Handling, ikke være Tale om nogen Modsætning til en bestemt given Virkelighed. Stederne ere følgende: *A* 231 *δημοβόρος βασιλεύς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις· ἦ γὰρ ἂν Ἀτρείδη νῦν ὕστατα* λωβήσαιο; *B* 241 *ἀλλὰ μάλ' οὐκ Ἀχιλῆι χόλος φρεσίν, ἀλλὰ μεθήμων· ἦ γὰρ ἂν Ἀτρείδη νῦν ὕστατα* λωβήσαιο; *χ* 74 *φάσγανά τε σπάσσασθε καὶ ἀντίσχεσθε τραπέζας ἰῶν ὠκυμόρων, ἐπὶ δ' αὐτῷ πάντες ἔχωμεν ἀθρόοι, εἴ κέ μιν οὐδοῦ ἀπώσομεν ἠδὲ θυράων, ἔλθωμεν δ' ἀνὰ ἄστυ, βοὴ δ' ὤκιστα γένοιτο· τῷ κε τάχ' οὗτος ἀνὴρ νῦν ὕστατα* τοξάσσαιτο; *χ* 132 *ὦ φίλοι, οὐκ ἂν δή τις ἀν' ὀρσοθύρην ἀναβαίη καὶ εἴποι λαοῖσι, βοὴ δ' ὤκιστα γένοιτο· τῷ κε τάχ' οὗτος ἀνὴρ νῦν ὕστατα* τοξάσσαιτο. Man vil see, at ikke blot i Stederne af Odysseen Fremtidigheden ogsaa for den betingede Sætnings Vedkommende udtrykkelig er betegnet ved det tilføiede *τάχα*, men at ogsaa i Stederne af Iliaden Meningen nærmest maa siges at være „ellers skulde du snart (ved Døden) blive hindret i en Gjentagelse af din nu udviste Adfærd“ — hvad der jo nærmere beseet ogsaa var meget muligt uden Realisation af den antagne Forudsætning. Man

kunde maaskee endog falde paa at paastaae, at nogen Fortidsforestilling paa disse Steder slet ikke bør antages at have været tilstede i den Talendes Anskuelse af Forholdet, og for en saadan Paastand gjøre gjældende, at der i visse Forbindelser ogsaa, hvor der er Tale om de fremtidige Følger af en forbigangen Handling, om selve denne kan findes brugt simpelt Futurum, medens man kunde vente den betegnet som præteritum in futuro. Jeg tænker her paa de bekjendte Talemaader *οὔ τι χαίρων* — eller *κλάων* — *τὸ καὶ τὸ ποιήσεις* = „det skal du ikke have gjort ustraffet“ [1]), hvortil vi forresten hos Homer ikke have noget rigtig Tilsvarende [2]); men ikke at tale om, at Fortidsforestillingen her dog lettere

---

[1]) S. Soph. Oed. R. 363; Ant. 754; Arist. Ach. 563. 822; Ran. 843. Hvorledes forøvrigt Futurumsformen her nærmest bliver at forklare, kan der være Tvivl om. At antage en ligefrem Ombytning af Participium og Hovedverbum i Henseende til Anbringelsen af Fremtidsbetegnelsen, hvorved Fortidsforestillingen skulde være gaaet med i Løbet (*οὐ χαίρων ἐρεῖς* istedenfor *οὐ χαιρήσεις εἰπών* — *οὐ χαιρήσων εἶπες* vil man vel ikke let tænke paa; Arist. Vesp. 186 betyder i den Henseende ikke meget, da Participiet her kan forbindes med det prædikative *Οὖτις* —), er ikke synderlig tiltalende. Snarere maa vel, ialtfald hvad *οὔ τι χαίρων* angaaer, Hovedverbum og Participium antages at have forbundet sig til een samlet Forestilling, Forestillingen om den straffrie Handling, i hvilken Forestilling selve Handlingens Tid blev ligegyldig („det skal du ikke komme til at gjøre ustraffet“); Formelen med *κλάων* er maaskee at opfatte som en paa en Sarkasme beroende Henførelse af Handlingen til Fremtiden, i Lighed med at vi f. Ex. kunne sige: „ja bi du, jeg skal lære dig at lyve“ (uden Sarkasme „jeg skal lære dig at tale Sandhed“; sml. med de ovenanførte Steder Soph. Oed R. 1152.)

[2]) Thi *φ* 369 *τάχ' οὐκ εὖ πᾶσι πιθήσεις* er nærmest at opfatte som Trusel i Tilfælde af fremtidig Forseelse; sml. Soph. Oed. R. 401 f.; Phil. 1299; Eur. Herc. fur. 258. Slet ikke herhen høre andre Steder, hvor man i Futurum har villet see Betydning af Futurum exactum, saaledes *δ* 667 *ἄρξει καὶ προτέρω κακὸν ἔμμεναι*. Der ligger her, selv om man som Subject tager ikke *Τηλέμαχος*, men *ὁδὸς ἥδε*, i selve Verbet *ἄρξει* („vil blive Begyndelsen“) aldeles ikke Noget om denne forbigangne Handling, men det er udelukkende de fremtidige Følger, der tænkes paa; sml. Herod. VI, 67; Thuc. II, 12. Hvor urigtigt det er her at tale om Betydning af Futurum exactum, vil man see ved at kaste et uhildet Blik paa *ο* 198, for hvilket Sted Fäsi gjør den samme Opfattelse gjældende, men hvor der aabenbart ikke er nogetsomhelst andet Fortidigt end Subjectet *ἥδε ὁδός*.

kan tænkes at være trængt til Side ved den overveiende Vægt, der i den ligefremme ubetingede Trusel ligger paa det Fremtidige („det skal ikke blive ustraffet", „det skal du faae betalt"), vil man ogsaa i disse Formler forgjæves søge en saadan direct Betegnelse af Handlingen som forbigangen, som vi i alle de homeriske Steder have i det tilføiede *νῦν ὕστατα*. Hvor vi hos attiske Forfattere maatte finde Truselsformler af denne Art i hypothetisk-betingede Udsagn, ville vi upaatvivleligt om den forbigangne Handling finde Aorist Indicativ; ialtfald er dette Tilfældet Eur. Suppl. 458 *κλαίων γ' ἂν ἦλθες, εἴ σε μὴ 'πεμψεν πόλις*, hvor jo rigtignok ogsaa Forudsætningen hører Fortiden til og saaledes hele Udsagnet staaer i direct Modstrid med den givne Virkelighed.

Optativ om Fortiden, men uden Modsætning til en given Virkelighed, have vi fremdeles *Ν* 343 *μάλα κε θρασυκάρδιος εἴη, ὃς τότε γηθήσειεν ἰδὼν πόνον οὐδ' ἀκάχοιτο.* Relativsætningen fungerer her som Betingelsessætning, men den indeholder aldeles intet Realitetsstridigt (ligesaa lidt som den concessive Betingelsessætning ved det potentiale Udsagn *Ρ* 398 f.), og der kan her maaskee endog reises Tvivl om, hvorvidt selve Hovedsætningen nødvendigviis indeholder Forestillingen om det Fortidige, eller kan opfattes som gjældende for alle Tider; hvis det tænkte Subject f. Ex. var en Gud, var der jo Intet til Hinder for denne Opfattelse.

I Modstrid med en given Virkelighed have vi derimod Optativ om Fortiden vistnok for det Første paa et enkelt Sted i Odysseen, nemlig *ν* 147, hvor Poseidon, efterat Zeus har givet ham frie Hænder i den omhandlede Sag med de Ord (V. 145) *ἔρξον ὅπως ἐθέλεις καί τοι φίλον ἔπλετο θυμῷ*, siger: *αἶψά κ' ἐγὼν ἔρξαιμι, κελαινεφές, ὡς ἀγορεύεις· ἀλλὰ σὸν αἰεὶ θυμὸν ὀπίζομαι ἠδ' ἀλεείνω.* Forudsætningen tilhører, som man seer, ikke nogen bestemt Tid, og det er vel tænkeligt, at Poseidon, selv efter at have faaet den almindelige Tilladelse til at handle efter eget Godtbefindende, dog af Forsigtighed endnu vil forelægge Zeus sin specielle Plan til Antagelse (sml. V. 153—158), saa at det ikke er ganske sikkert, at Ordene *αἶψά κ' ἐγὼν ἔρξαιμι* ikke ere at forstaae om Fremtiden; dog forekommer det mig, at den stærke Fremhævelse af hans

nuværende Hensigt ved *νῦν αὖ* V. 149 taler mere for at forstaae dem om Fortiden.

Fuldkommen sikker er Opfattelsen af det hypothetiskbetingede Udsagn i Optativ som Udsagn fra Fortidens Standpunct i tre Steder af Iliaden, nemlig *E* 311 *καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο ἄναξ ἀνδρῶν Αἰνείας, εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη*; *E* 388 *καί νύ κεν ἔνθ' ἀπόλοιτο Ἄρης ἆτος πολέμοιο, εἰ μὴ μητρυιή, περικαλλὴς Ἠερίβοια, Ἑρμέᾳ ἐξήγγειλεν*; *P* 70 *ἔνθα κε ῥεῖα φέροι κλυτὰ τεύχεα Πανθοΐδαο Ἀτρείδης, εἰ μή οἱ ἀγάσσατο Φοῖβος Ἀπόλλων*. Disse tre Steder ere af overordentlig Betydning for hele det foreliggende Spørgsmaal, fordi de aldeles klart og tydeligt aflægge Vidnesbyrd om to hver for sig betydningsfulde Kjendsgjerninger, nemlig paa den ene Side den mod Virkeligheden antagne fortidige Forudsætnings indicativiske Form, paa den anden Side den ligeledes fortidige Eventualitets Betegnelse ved Optativ. Om de paagjældende Verbalformers Rigtighed kan der allerede af metriske Grunde gjennemgaaende ikke være nogen Tvivl; paa det eneste Sted, hvor en afvigende Form var tænkelig, nemlig *P* 70, findes der i hele La Roches Apparat intet Spor af en saadan undtagen i Vrat. A. (*φέρεν*).

Ligesom der i disse tre Steder viser sig en bestemt Forskjel mellem Hovedsætningens og Bisætningens Form i samme Udsagn, saaledes ere overhovedet alle de anførte Optativer om det Forbigangne, forsaavidt som de tillige ere Udtryk for Noget, der staaer i ligefrem Modstrid med den givne Virkelighed, indskrænkede til selve den betingede Hovedsætning, og nogen Betingelsessætning af tilsvarende Art existerer der ikke. Det eneste Sted, hvor der kunde være Tale om en saadan, nemlig *Γ* 453, bør utvivlsomt forklares paa anden Maade. Der er der fortalt, hvorledes Paris af Aphrodite er bortrykket fra Tvekampen med Menelaos og ført til Troja, hvor han nu hviler i Helenas Arme, og der fortsættes saa (V. 449): *Ἀτρείδης δ' ἀν' ὅμιλον ἐφοίτα θηρὶ ἐοικώς, εἴ που ἐσαθρήσειεν Ἀλέξανδρον θεοειδέα. ἀλλ' οὔ τις δύνατο Τρώων κλειτῶν τ' ἐπικούρων δεῖξαι Ἀλέξανδρον τότ' ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ. οὐ μὲν γὰρ φιλότητί γ' ἐκεύθανον, εἴ τις ἴδοιτο· ἶσον γάρ σφιν πᾶσιν ἀπήχθετο κηρὶ μελαίνῃ.* Der er i Overleveringen intet Spor af

κε i Hovedsætningen, og *γε* passer saa ypperligt, at der ikke er den fjerneste Anledning til Tvivl om dens Rigtighed[1]). Hvorledes skal da Optativen *εἴ τις ἴδοιτο* forklares? Ja, hvis den af Krüger (gr. Spr. II § 65, 5 A. 1) udtalte Tvivl om Forekomsten af den iterative Optativ med *εἰ* hos Homer var grundet, da vare vi vel endda nødte til at opfatte den som Betegnelse for en Antagelse imod Virkeligheden — „om de (ogsaa) havde seet ham“ —; men denne Tvivl kan ikke vel fastholdes ligeoverfor *Ω* 768 ff. *ἀλλ' εἴ τίς με καὶ ἄλλος ἐνὶ μεγάροισιν ἐνίπτοι δαέρων ἢ γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων ἢ ἑκυρή, ἑκυρὸς δὲ πατὴρ ὣς ἤπιος αἰεί, ἀλλὰ σὺ τόν γ' ἐπέεσσι παραιφάμενος κατέρυκες σῇ τ' ἀγανοφροσύνῃ καὶ σοῖς ἀγανοῖς ἐπέεσσι.* Nu er det jo vistnok saa, at den saakaldte iterative Optativ egentlig kun betegner det tænkte, mulige Tilfælde og ikke i sig selv indeholder nogen Antydning enten af Virkelighed eller af Gjentagelse, saa at den altsaa i og for sig nok kan tjene til Vidnesbyrd for Optativens Hjemstedsret i Fortidens Sphære ogsaa udenfor oratio obliqva, men at betegne en Antagelse imod Virkeligheden er den dog saa langt fra som vel muligt. Een Mærkelighed er der rigtignok her ved Brugen af den iterative Optativ ved benegtet Hovedsætning; medens den nemlig ellers ikke er medindbefattet under Hovedsætningens Negtelse, men denne betegner Hovedhandlingens Undladelse i et vist gjentaget Tilfælde, der altsaa berettes et negativt Factum, saa hører Negtelsen her ikke alene til Hovedsætningen, men til hele Forbindelsen, og betegner Uvirkeligheden af hele Forholdet, negerer et positivt Factum. Noget Exempel paa en saadan Sprogbrug veed jeg ellers ikke at anføre, undtagen hvor den iterative Optativ særskilt

[1]) Det skulde da være paa Grund af selve Formen *ἐκεύθανον*. Deels paa Grund af denne, deels paa Grund af det negligerede Digamma i *ἴδοιτο* foreslaaer van Herwerden (Quæst. ep. et eleg. 1876, *οὐ μὲν γάρ φιλότητί γ' ἔκευθον ἄν, εἴ κέ ϝίδοιτο*, hvorved Udsagnet vilde blive et regelmæssigt hypothetisk-betinget Udsagn med Imperfectum om Fortiden i Hovedsætningen. Den første Deel af denne Rettelse kan dog neppe kaldes ubetinget tiltalende (med Hensyn til *ἐκεύθανον* minder v. H. desuden selv om *ληθάνει η* 221), og en eventuel Anbringelse af Digamma behøver ikke at afficere Modusformen i Bisætningen.

er benegtet ved εἰ μή „uden at“ (Xen. Cyrop. I, 4, 6 οὐ γὰρ προσῄει, εἰ μὴ ἴδοι, εἰ καιρὸς εἴη); men noget egentlig Anomalt er der ikke deri, og det bliver vel altsaa dog denne Opfattelse, vi komme til at slaae os til Ro ved („ikke var det saa, at de skjulte ham af Velvillie, naar Nogen saae ham“).

En særegen Stilling indtage de hypothetiske Sammenligningssætninger, idet disse, selv hvor deres Indhold staaer i ligefrem Modsætning til Virkeligheden, dog paa Grund af at de ikke fremtræde som betingende et andet Forhold, ikke saaledes som de egentlige Betingelsessætninger ligefrem provocere Forestillingen om den modsatte Virkelighed. I dem har da ogsaa, som allerede tidligere bemærket, overalt i den homeriske Sprogbrug Optativen holdt sig uanfægtet ogsaa i Fortidens Sphære. De ere forøvrigt ikke meget hyppige, hvad der bl. A. finder sin Forklaring i, at det homeriske Sprog til Betegnelse af en hypothetisk Sammenligning har en anden Form til sin Raadighed i ὡς εἰ med Participium. Vi have hos Homer hypothetiske Sammenligningssætninger i Optativ deels ved et Hovedverbum af Nutid om et præteritum in præsenti (Λ 389 οὐκ ἀλέγω, ὡς εἴ με γυνὴ βάλοι ἢ πάις ἄφρων), deels ved et Hovedverbum af Fortid om en samtidig Fortid (B 780 οἱ δ᾽ ἄρ᾽ ἴσαν ὡς εἴ τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο; X 410 f. τῷ δὲ μάλιστ᾽ ἄρ᾽ ἔην ἐναλίγκιον, ὡς εἰ ἅπασα Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ᾽ ἄκρης; ι 312 ff. δειπνήσας δ᾽ ἄντρου ἐξήλασε πίονα μῆλα, ῥηιδίως ἀφελὼν θυρεὸν μέγαν· αὐτὰρ ἔπειτα ἂψ ἐπέθηχ᾽, ὡς εἴ τε φαρέτρῃ πῶμ᾽ ἐπιθείη), deels ved et Hovedverbum af Fortid om et præteritum in præterito (κ 415 ff. δόκησε δ᾽ ἄρα σφίσι θυμὸς ὣς ἔμεν, ὡς εἰ πατρίδ᾽ ἱκοίατο καὶ πόλιν αὐτὴν τρηχείης Ἰθάκης, ἵνα τ᾽ ἔτραφεν ἠδ᾽ ἐγένοντο; κ 419 f. σοὶ μὲν νοστήσαντι, διοτρεφές, ὣς ἐχάρημεν, ὡς εἴ τ᾽ εἰς Ἰθάκην ἀφικοίμεθα πατρίδα γαῖαν; ρ 365 f. βῆ δ᾽ ἴμεν αἰτήσων ἐνδέξια φῶτα ἕκαστον πάντοσε χεῖρ᾽ ὀρέγων, ὡς εἰ πτωχὸς πάλαι εἴη), deels endelig ved et præteritum in præsenti om Nutiden (Λ 466 ff. ἀμφί μ᾽ Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἵκετ᾽ ἀυτὴ τῷ ἰκέλη, ὡς εἴ ἑ βιῴατο μοῦνον ἐόντα Τρῶες ἀποτμήξαντες ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ). Tidsforholdet paa de enkelte Steder kan maaskee tildeels opfattes noget anderledes end her angivet, men Forholdet i det Hele kan, som man let vil see, ikke derved blive altereret, nemlig at Homer i den hypothetiske Sammen-

ligningssætning overalt bruger Optativ baade om Nutiden og om Fortiden.

Men see vi bort fra denne Art Sætninger og overhovedet fra alle dem, hvor en direct Modsætning til den givne Virkelighed ikke aldeles haandgribeligt træder for Dagen, da bliver Resultatet for det hypothetisk-betingede Udsagn i Fortidens Sphære, at Indicativen her i Bisætningen er fuldstændig eneherskende og i Hovedsætningen aldeles overveiende, i Odysseen ogsaa her eneherskende paa en enkelt, maaskee endda ikke fuldkommen uomtvistelig Undtagelse nær.

Ville vi endelig samle Resultatet af vore Iagttagelser paa hele det her undersøgte Omraade i een Hovedsum, da bliver det at betegne paa det Nærmeste saaledes: Overalt, hvor Modsætningen til den givne Virkelighed ikke gjør sig følelig gjældende, spiller hos Homer Optativen endnu Hovedrollen ogsaa i Fortidens Sphære; i den hypothetiske Sammenligningssætning er der intet Spor af Indicativ, i det potentiale Udsagn forekommer Indicativ om Fortiden i Iliaden endnu kun enkeltviis, i Odysseen omtrent i samme Udstrækning som Optativ. Hvor Modsætningen til den givne Virkelighed træder bestemt frem, er i Fortidens Sphære Indicativ i Bisætningen absolut eneherskende, i Hovedsætningen aldeles overveiende, i Nutidens Sphære derimod optræder den i Hovedsætningen kun ganske enkeltviis og endda ikke uden et vist Præg af Fortidighed, i Bisætningen aldeles ikke.

Tør vi nu af de her udviklede Kjendsgjerninger uddrage Slutninger med Hensyn til den historiske Gang i Kampen mellem Indicativen og Optativen paa dette Omraade — og jeg seer ikke, hvilke andre Midler vi skulde have til at vinde Kundskab derom —, da maa det for det Første indrømmes, at to Stadier i denne Kamp ere unddragne vor umiddelbare Iagttagelse, Begyndelsen paa Grund af den fuldstændige Mangel paa sproglige Vidnesbyrd før den homeriske Tid, og Slutningen paa Grund af den fragmentariske Tilstand, hvori de sproglige Vidnesbyrd foreligge, forsaavidt de tilhøre Tiden mellem de homeriske Digte og den senere sammenhængende græske Litteratur; thi i denne fremtræder Bevægelsen fra først af som i alt Væsentligt afsluttet, forsaavidt den over-

hovedet er kommen til en bestemt Afslutning. Men see vi bort fra disse to Puncter, maa det dernæst antages, at Indicativen først har bemægtiget sig Betegnelsen for den mod Virkeligheden antagne Forudsætning i Fortiden, og det allerede rum Tid før de homeriske Digtes Tilblivelsestid, derefter Betegnelsen for den betingede Eventualitet i Fortiden; som ligefrem Følge af sin seirrige Fremgang paa dette Punct har den saa gjort sig gjældende ogsaa i Betegnelsen for den betingede Eventualitet i Nutiden, forsaavidt som denne saaes i umiddelbar Continuitet med Fortiden, men i den egentlige rene Nutids Sphære har den først efter de homeriske Digtes Tilblivelsestid faaet Indpas, baade i Betegnelsen for den mod Virkeligheden antagne Forudsætning og for den betingede Eventualitet. I det forudsætningsløse potentiale Udsagn om Fortiden er Indicativen først begyndt at trænge ind, efterat den i det hypothetisk-betingede Udsagn havde bemægtiget sig næsten hele Fortidens Sphære, og i det tilsvarende Udsagn om Nutiden viser den sig ligesom i det hypothetisk-betingede Udsagn først i den efterhomeriske Tid; i den hypothetiske Sammenligningssætning har den ogsaa i Fortidens Sphære først vundet Terrain i denne forholdsviis sildige Tid, om end paa et tidligt Punct af den.

At tænke paa, endog blot tilnærmelsesviis, med nogenlunde Sikkerhed at ville bestemme det Tidspunct efter Homer, paa hvilket Indicativen er trængt ind paa de Puncter af det heromhandlede Omraade, hvor den hos Homer endnu ikke kan paavises, vilde naturligviis efter de foreliggende Vidnesbyrds mangelfulde Beskaffenhed være formasteligt. Hvad jeg nu staaer i Begreb med at meddele om Forholdet i Tiden mellem de homeriske Digte og den senere sammenhængende Litteratur, gjør derfor heller ikke Fordring paa at gjælde for Andet eller Mere end en ligefrem Beretning om Iagttagelser, der ikke i og for sig kunne være af afgjørende Betydning. I de saakaldte homeriske Hymner, de hesiodeiske Digte og Fragmenterne af det gamle Epos har jeg ikke fundet Nogetsomhelst, der afviger fra den homeriske Sprogbrug, med Undtagelse af Hes. Theog. 700 ff., hvor det om de kolossale

Virkninger af Zeus' vældige Optræden paa det afgjørende Punct af Titankampen hedder: *εἴσατο δ᾽ ἄντα ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν καὶ οὔασιν ὄσσαν ἀκοῦσαι αὔτως ὡς ὅτε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν πίλνατο· τοῖος γάρ κε μέγιστος δοῦπος ὀρώρει τῆς μὲν ἐρειπομένης, τοῦ δ᾽ ὑψόθεν ἐξεριπόντος· τόσσος δοῦπος ἔγεντο θεῶν ἔριδι ξυνιόντων.* Den ved *ὡς ὅτε* indledede Sætning fungerer her som hypothetisk Sammenligningssætning, og vi have da her det ældste Exempel paa Indicativ i en saadan. Men dette er vistnok ogsaa det eneste fra den homeriske Sprogbrug Afvigende, som dette Sted frembyder; thi det ligger dog vel nærmest at opfatte det saaledes til Sammenligning Antagne som tænkt samtididigt med det, hvorom der fortælles, altsaa som fortidigt, og deraf følger saa atter, at ogsaa det følgende hypothetisk-betingede Udsagn bliver at opfatte som Udsagn om Fortiden. Heller ikke hos de ældste Lyrikere veed jeg at have fundet noget Sted, hvor Opfattelsen af et hypothetisk-betinget Udsagn i Indicativ som Udsagn om Nutiden kunde siges at være absolut nødvendig. Det Athen. XV, 688 C citerede Vers af Archilochos (fr. 30 Bergk.) *οὐκ ἂν μύροισι γρηῦς ἐοῦσ᾽ ἠλείφετο* er os i sin Sammenhæng aldeles ubekjendt, og den Omstændighed, at Perikles (Plut. Per. 28) i sin Anvendelse deraf paa Kimons Søster Elpinike benytter det som Udsagn om Nutiden, kan ikke alene være afgjørende; den Arist. Rhet. I, 9 citerede Strophe af Sappho (fr. 29 Bergk.) *αἰ δ᾽ ἦχες ἔσλων ἴμερον ἢ κάλων καὶ μή τι ϝείπην γλῶσσ᾽ ἐκύκα κάκον, αἴδως κέ σ᾽ οὐ κίχανεν ὄππατ᾽, ἀλλ᾽ ἔλεγες περὶ τῶ δικαίως* (jeg anfører Stedet i den Form, hvori det foreligger hos Bergk) refererer sig til en tidligere Udtalelse af Alkæos (fr. 55 Bergk.) og kan saaledes meget godt opfattes som Udsagn om Fortiden; de Anth. Pal. VI, 352 opbevarede Vers af Erinna (fr. 4 Bergk.) *ταύταν γοῦν ἐτύμως τὰν παρθένον ὅστις ἔγραψεν, αἰ καὐδὰν ποτέθηκ᾽, ἦς κ᾽ Ἀγαθαρχὶς ὅλα* have endog Betingelsessætningen i Fortiden. Imidlertid er allerede her Opfattelsen af Udsagnet som Udsagn om Nutiden mulig; nærmest synes denne Opfattelse at ligge i et Fragment af Xenophanes (fr. 6. Karsten: *ἀλλ᾽ εἴ τοι χεῖράς γ᾽ εἶχον βόες ἠὲ λέοντες ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες, καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ᾽ ἐποίουν τοιαῦθ᾽, οἷόν περ καὐτοὶ δέμας*

εἶχον ἕκαστον), og hos Theognis, Simonides og Pindar foreligger Sprogbrugen i uomtvistelige Exempler; s. Theogn. 435 f. *εἰ δ' ἦν ποιητόν τε καὶ ἔνθετον ἀνδρὶ νόημα, οὔ ποτ' ἂν ἐξ ἀγαθοῦ πατρὸς ἔγεντο κακός*; 905 ff. *εἰ μὲν γὰρ κατιδεῖν βιότου τέλος ἦν, ὁπόσον τις ἤμελλ' ἐκτελέσας εἰς Ἀίδαο περᾶν, εἰκὸς ἂν ἦν, ὃς μὲν πλείω χρόνον αἶσαν ἔμιμνεν, φείδεσθαι μᾶλλον τοῦτον ὃν εἶχε βίον· νῦν δ' οὐκ ἔστιν*; Simon. fr. 37, 13 f. Bergk: *εἰ δέ τοι δεινὸν τό γε δεινὸν ἦν, καί κεν ἐμῶν ῥημάτων λεπτὸν ὑπεῖχες οὖας*; Pind. Pyth. III, 63 ff. *εἰ δὲ σώφρων ἄντρον ἔναι' ἔτι Χείρων, καί τί οἱ φίλτρον ἐν θυμῷ μελιγάρυες ὕμνοι ἁμέτεροι τίθεν, ἰατῆρά τοί κέν νιν πίθον καί νυν ἐσλοῖσι παρασχεῖν ἀνδράσιν θερμῶν νόσων*; Nem. IV, 13 ff. *εἰ δ' ἔτι ζαμενεῖ Τιμόκριτος ἁλίῳ σὸς πατὴρ ἐθάλπετο, ποικίλον κιθαρίζων θαμά κε τῷδε μέλει κλιθεὶς ὕμνον κελάδησε καλλίνικον*; VII, 24 ff. *εἰ γὰρ ἦν ἑ τὰν ἀλάθειαν ἰδέμεν, οὔ κεν ὅπλων χολωθεὶς ὁ καρτερὸς Αἴας ἔπαξε διὰ φρενῶν λευρὸν ξίφος*; dog forekommer der naturligviis ogsaa Optativer, som Theogn. 667 f. *ἔχοιμι* og *ἀνιῴμην*, Pind. Nem. X, 39 *ἀξιωθείην*. Hos Pindar finde vi ogsaa i det potentiale Udsagn Indicativ om Nutiden, nemlig Pyth. III, 1 ff. *ἤθελον Χείρωνά κε Φιλυρίδαν, εἰ χρεὼν τοῦθ' ἁμετέρας ἀπὸ γλώσσας κοινὸν εὔξασθαι ἔπος, ζώειν τὸν ἀποιχόμενον*, saavidt jeg veed, det ældste Exempel paa denne Sprogbrug.

Eet Spørgsmaal staaer endnu tilbage at besvare, førend denne Undersøgelse kan betragtes som afsluttet, nemlig hvorvidt de Slutninger med Hensyn til den indicativiske Sætningsforms første Udgangspunct og senere Udbredelsesgang paa det hypothetisk-betingede og potentiale Udsagns Omraade, hvortil vi her ad Iagttagelsens Vei ere komne, ogsaa theoretisk lade sig bringe i Samklang paa den ene Side med det tilstedeværende Betegnelseskravs særegne Beskaffenhed, paa den anden Side med det valgte Betegnelsesmiddels Natur og Væsen. Jeg troer, at det er Tilfældet i den allerønskeligste Grad. Den Forestilling, der her skulde betegnes, var jo Forestillingen om en modsat hindrende Virkelighed. Men det lader sig ikke negte, at denne Forestilling i sig selv ingenlunde paatrænger sig saa stærkt og bestemt i Nutidens Sphære som i Fortidens, da det Nærværende jo efter sin Natur er flygtigt og foranderligt, det Forbigangne derimod har Charakteren af det een Gang for

alle Afgjorte. Spørge vi fremdeles, ligeoverfor hvilken af det hypothetisk-betingede Udsagns to Dele Forestillingen om den modsatte Virkelighed fortrinsviis fremtræder med Charakteer af Hindring, da maa det blive ligeoverfor den antagne Forudsætning, altsaa Bisætningen; thi var dens Indhold først givet, da fulgte den betingede Eventualitets Tænkelighed af sig selv. Vi komme altsaa ogsaa ad denne Vei til Bisætningen i Fortidens Sphære som det Punct, hvor der maa ventes at have været den første og stærkeste Impuls til Anvendelse af et særeget Betegnelsesmiddel for det imod Virkeligheden Tænkte. Men hvorledes kom nu Grækerne til, som Betegnelsesmiddel for det imod Virkeligheden Tænkte at anvende netop det, der maa erkjendes som oprindeligt Betegnelsesmiddel for det diametralt Modsatte, Virkelighedens Modus, Indicativ? Ved første Øiekast tager Sagen sig unegtelig meget besynderligt ud, og Forklaringen kunde synes at maatte være overordentlig vanskelig, naar den endog har krævet saa mærkværdige Theorier, som A. F. Akens („die Grundzüge der Lehre von Tempus und Modus im Griechischen" 1861; s. navnlig § 13 og § 64), der tillægger de historiske Tiders Indicativ først og fremmest Betydningen af Ikke-Virkelighed og saa af denne igjen afleder Præteritumsbetydningen. Upaatvivlelig vilde det ogsaa have store Vanskeligheder at forklare denne Brug af Indicativen, hvis Forklaringen skulde omfatte Phænomenet i hele sin Udstrækning under Eet, eller hvis man skulde gaae ud fra det hypothetisk-betingede Udsagn i Nutidens Sphære, hvor man paa een Gang vilde have Modusformen og Tempusformen (Imperfectum om det Nærværende) at gjøre Rede for. Men ligesom denne sidste, naar først Modusformen er given, ikke i og for sig volder nogen videre Vanskelighed, saaledes bliver ogsaa selve Anvendelsen af Virkelighedens Modus til Betegnelse netop af det Ikke-Virkelige egentlig ganske simpel og let, naar det nærmest er i Fortidens Sphære, altsaa uden Tilsætning af temporal Eiendommelighed, og her atter nærmest kun for den antagne Forudsætnings Vedkommende, at den gjør Krav paa Forklaring. Hvad kan egentlig være naturligere, end at her netop den stærkt sig paatrængende

Forestilling om den modstridende Virkelighed fremkaldte en Reaction imod sig i den meest energiske Form, der kunde findes, nemlig saaledes, at man netop satte som virkeligt det, der egentlig stred imod Virkeligheden. Tør vi gaae ud fra, hvad der efter det fuldstændige Herredømme, Indicativen om Fortiden paa Bisætningens Omraade allerede hos Homer har opnaaet, vel ikke kan kaldes saa overvættes dristigt, at Indicativen her allerede kan være kommen ind paa det Stadium af Sprogets Udvikling, hvor Bisætningen endnu ikke ret havde antaget Charakteer af Bisætning, men til en vis Grad endnu var gjennemsigtig i sin oprindelige Egenskab af selvstændig Sætning[1]), da mangler denne Forklaring jo ikke engang i det fuldt udviklede Sprog sin tydelige Analogi i den Sprogbrug, hvorved man istedenfor en Betingelsessætning benytter en selvstændig Hovedsætning til Angivelse af det antagne Forhold, altsaa netop ogsaa sætter som virkeligt, hvad man egentlig blot tænker sig, (s. Krüger gr. Spr. § 54, 1 A. 1; Madv. gr. Ordf. § 194 a Anm. 3). At man, hvor det Antagne havde negtende Form, bibeholdt μή som Negtelsespartikel ogsaa i Sætningens indicativiske Form, finder sin Forklaring netop i den Energi, hvormed det Antagne ved en Slags Villiesact udtrykkeligt sattes som Po-

[1]) Hvad Betingelsesconjunctionen εἰ egentlig er, tør jeg ikke have nogen Mening om. Reent abstract taget synes blandt dette Ords forskjellige Functioner — bortseet fra dets Brug som Ønskepartikel, hvis Forhold til den øvrige Brug ikke er umiddelbart klart — den ældste at maatte være Functionen som Tidsconjunction, mere secundair Functionen som Betingelsesconjunction, og allermeest afledet Brugen i afhængige Spørgesætninger, der jo, navnlig hos Homer, ofte slet ikke skarpt og bestemt lade sig adskille fra Betingelsessætninger (saalidt som, i anden Form, fra relative Sætninger og prohibitive Gjenstandssætninger). Hvad Ordets Etymologi angaaer, da synes blandt comparative Sproggranskere den Mening ifærd med at vinde Overhaand, at det hører til Pronominalstammen „*sva*“ („3 Persons Pron.“), og en Betydning som „da“ eller „saa“ vilde jo unegtelig være ganske passende; men Nogle ansee det for en Locativform, Andre for en Instrumentalis med ι demonstrativum. Derom tør jeg som sagt ikke dømme; men at Betingelsessætningen, ligesom overhovedet enhver Slags Bisætning, i sin Oprindelse ikke er Andet end en degraderet Hovedsætning, derom kan der vel i vore Dage ikke let være deelte Meninger.

stulat ligeoverfor den modstridende Virkelighed, og det har ikke blot en vis Analogi i Brugen af μή med Indicativ i edelige Forsikkringer (*K* 330; *O* 41 f.), men endog i selve Forudsætningens parataktiske Form i det senere Sprog er Anvendelsen af μή ikke ganske uden Exempel (s. Plat. Theæt. p. 193 A). Efter at saaledes Indicativen var kommen ind i Bisætningen, kunde, naar først denne Form af Bisætningen var bleven regelmæssig og sædvanlig, allerede dens blotte Tilstedeværelse paa dette Punct være tilstrækkelig til alene ved Analogiens Magt at drage dens Overførelse ogsaa til den betingede Hovedsætning efter sig, uden at der i den Henseende behøvedes nogen særlig ny Impuls. I det potentiale Udsagn kunde Optativen holde sig adskilligt længere, fordi den her ikke paavirkedes af nogen Bisætning i indicativisk Form, men Analogien først kunde komme til at virke middelbart igjennem den hypothetisk-betingede Hovedsætning; endnu længere kunde den holde sig i den hypothetiske Sammenligningssætning, fordi der her fra første Færd ikke havde været tilstrækkelig Anledning til særlig Reaction imod Forestillingen om en modstridende Virkelighed, og fordi Analogien, naar den ikke virkede strax fra Begyndelsen af, siden maatte komme til at ligge fjernere. Hvad endelig Indicativens Indtrængen i Nutidens Sphære angaaer, da synes denne saavel efter den særegne Beskaffenhed af de første svage Spor af denne Sprogbrug hos Homer som efter de talrige Analogier i andre Sprog at finde sin naturligste Forklaring i en oprindelig formel Henførelse af Forholdet til Fortiden som den Tid, i hvilken ogsaa Modsætningen til den nu givne Virkelighed var tilstede som Mulighed, ved hvilken Henførelse saa Præsens Optativ af sig selv maatte gaae over netop til Imperfectum Indicativ ligesaa vel her som i Udsagn om den egentlige Fortid. Med denne sidste Udvidelse af Indicativens Raaderum i det hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn var nu paa den ene Side den indirecte Tidsbetegnelse, der til en vis Grad maa siges midlertidig at have været tilveiebragt ved den hos Homer regelmæssige Benyttelse af forskjellig Modusform om Fortiden og om Nutiden, igjen opgiven, og Sproget atter vendt tilbage til sin oprinde-

lige temporale Ubestemthed paa hele dette Omraade (thi hos attiske Forfattere have vi i Virkeligheden intet andet Middel end Sammenhængen til at afgjøre, om et hypothetisk-betinget eller potentialt Udsagn skal forstaaes om Nutiden eller om Fortiden), men paa den anden Side var der vundet et nyt almindeligt Betegnelsesmiddel, som gjorde det muligt, overalt hvor der føltes Trang dertil, at gjennemføre forskjellig Betegnelse for saadanne Antagelser og Eventualiteter, der saaes som modvirkede af en given Virkelighed, og for saadanne, hvor dette ikke var Tilfældet.

Om Charonmythen i Nygrækernes Folketro.*)

Af **Jean Pio**.

Ligesom vi i det nygræske Sprog have en virkelig Affødning af Oldgræsken, som viser os, hvor stor en Livskraft der har været i de gamle Helleners Tungemaal trods alle de forfærdelige Ødelæggelser ved Indfald af barbariske Horder, hvoraf hine Egne have været hjemsøgte lige fra den tidligste Middelalder i den Grad, at man jo endog har villet frakjende deres nuværende Beboere det fysiske Slægtskab med Oldtidens berömte Kulturfolk, saaledes er allerede ofte baade af Fremmede og Indfødte Opmærksomheden bleven henledet paa, hvor mange Spor vi i det nuværende Folks Skikke og Forestillinger finde af en sejlivet Tradition fra de Gamles huslige Liv, særlig da deres Höjtidsceremonier og deres Overtro. Kristendommen har hos Grækerne ligesom hos andre Nationer ikke formaaet at udslette Sporene af Hedenskabet, men har — maaske mere end hos noget andet Folk — saa at sige optaget i sig og saaledes bevaret en Mængde Levninger deraf, hvortil vel ogsaa den Omstændighed har bidraget ikke

*) Et Foredrag, holdt den 6. April 1876 i „filol.-hist. Samfund".

lidet, at Grækerne ved den langvarige Underkuelse af og Samlivet med et i Sprog og Religion helt forskelligt Folk ere komne til at leve i en större Afsondring fra andre, beslægtede og höjere staaende Kulturfolk. Ved den Frihed, der med Oprettelsen af det helleniske Kongerige skjænkedes en betydelig Del af Nationen, og ved den Adgang, der siden Frihedskrigen er aabnet for den almindelige evropæiske Dannelse, maa nu selvfølgelig Sporene af det under de nævnte Forhold udviklede Folkeliv mere og mere svinde bort, og hvad der ikke allerede foreligger af saadanne Minder optegnet af Samlere i Sagn, Æventyr, Folkesange og Ordsprog, vil man bestandig have större og större Vanskelighed ved at finde hos Folket selv, idet den yngre Generation bortkaster og glemmer det Gamle, og de Ældre, der jo stadig blive færre og færre, her som andensteds undse sig ved at holde paa det eller i al Fald ved at komme frem med det, dels for ikke at profanere det, dels for ikke ved at bringe de gamle overtroiske Forestillinger og Skikke for Lyset ligesom at tilstaa deres eget lavere Kulturstandpunkt. Jeg kan imidlertid her ikke undlade at gjöre opmærksom paa, at det Stof, som er samlet og endnu samles saavel af Grækerne selv som af fremmede Lærde for ogsaa i denne nævnte Retning „i det nye Grækenland at finde det gamle“, maa benyttes med en vis Varsomhed. Den græske Litteratur har, jeg tör vel sige i et Par Tusind Aar, haft det Uheld, væsenlig ved Trykket af den storartede litterære Fortid med sin rige Produktivitet, at benytte et Sprog, der ikke fulgte det talte Sprogs naturlige Udvikling og altsaa mere og mere fjernede sig fra Folkets virkelige Meddelelsesmiddel i det daglige Samkvem, hvad der jo allerede har mærket de sidste Aarhundreder af Oldtiden og den byzantinske Tidsalder med et vist Stempel af Sterilitet og Aandløshed, og heller ikke har den i den nyeste Tid tildels kunstig vakte Nationalitetsfølelse ydet nogen Hjælp i saa Henseende, men stræbt af al Ævne gjennem et sørgeligt Maalstræv end ydermere at skrue Skole- og Litteratursproget, ja endog Forretningssproget tilbage til Oldtidens Fællesgræsk (ἡ κοινή). Herved trænges ogsaa i daglig Tale med den gjennem Skoleundervisningen stigende Dannelse

det egenlige Folke- eller Vulgærsprog tilbage, og dette i lingvistisk Henseende saa interessante Fænomen bliver bestandig mere og mere befængt med archaistiske Ord og Former. Studiet af Folkesproget har for Grækerne selv kun Betydning, for saa vidt de deri kunne finde oldgræske Glosser og gamle Endelser, og den ved Bibeholdelsen af det oldgræske Alfabet og den etymologiske Retskrivning nærede Fristelse til at søge större Lighed mellem Oldgræsken og Nygræsken, end der i Virkeligheden er, besværliggjör eller ligefrem hindrer en videnskabelig Fremstilling af Sprogets sande historiske Udvikling. Ligedan gaar det nu med det kulturhistoriske og ethnografiske Stof; ogsaa Indsamlingen af dette er ofte tendentiøs: man vil finde Mere, end der egenlig er, og vil gjöre til gammelgræske Levninger, hvad der mulig er indkommet helt andensteds fra eller endog er noget almindeligt Menneskeligt, som kan træffes ensartet hos de mest forskellige og fra hinanden fjærnt staaende Folk, og der er selvfølgelig rig Lejlighed for en mere eller mindre bevidst Forfalskning. Ja man maa tillige vogte sig for Sagn og Forestillinger, der kunne have dannet sig hos de nuværende Beboere af Landet af hvad de have forstaaet eller misforstaaet af antikvariske Meddelelser fra rejsende Lærde, navnlig Archæologer, som opholde sig blandt dem og færdes med dem for Udgravningers Skyld, eller fra deres Skolelæreres og andre mere eller mindre historisk dannede Landsmænds Fortællinger. At fremføre Exempler paa slige frivillige eller ufrivillige Falsifikationer er ikke vanskeligt, men ligger udenfor dette lille Foredrags Plan, hvis Æmne netop er hentet fra det ægte Stof, der foreligger i stor Rigelighed til Paavisning af det aandelige Slægtskab mellem Oldtid og Nutid.

Det er hos Nygrækerne, som hos saa mange andre moderne Nationer, navnlig i Forestillingerne om Mørkets Aander, de dunkle, onde Kræfter i Naturen, at det gamle Hedenskab har bevaret sig, og selv det Lidet, der holdt sig af Forestillinger om höjere, ædlere Magter, maatte ogsaa, her som andensteds, ved Kristendommens Indførelse iklæde sig en lavere dæmonisk Skikkelse. Og Minderne fra Heden-

old af denne Art ere de sejeste og mest udbredte af alle, da de henhøre under Overtroens Rige. Ved at omgaas Menigmand hører man endnu den Dag idag idelig Tale om Spøgelser, Gjenfærd, Naturaander o. desl.: men Troen paa saadanne *Lámies*, *Strígles*, *Nerájdes* og *Dráki* minder baade ved disses Navne og Væsen aldeles tydelig om Oldtidens *λάμιαι*, *στρίγγες*, *Νηρεΐδες* og *δράκοντες*. Forholdet til Døden og de Afdødes Aander spiller selvfølgelig en stor Rolle, og ligesom der paa dette Gebet er bevaret mange Ceremonier og Forestillinger fra Oldtiden[1]), saaledes fremtræder her i Folkets Overtro navnlig én dæmonisk Skikkelse, der atter baade ved Navn og Karakter tydeligere end nogen anden bevaret mythisk Figur gjenkalder hos os Billedet af en fra den oldgræske Eschatologi velbekjendt overnaturlig Personlighed, og denne Figur er Charos. Hvad Navnet angaar, maa det ikke støde os, at det fører en anden Endelse nu end i Oldsproget; den gamle tredje Deklination, den konsonantiske, er nemlig i det moderne Folkesprog tildels forsvunden; Ord paa *-ων -οντος* ere hyppig blevne til Ord paa *-ος -ου*: *δράκων* til *δράκος*, *γέρων* til *γέρος*, ligesom *Χάρων* til *Χάρος*. Almindeligere er ganske vist en anden Omdannelse af den Slags Ord med Bibeholdelse af hele Ordstammen, som om man havde taget Akkusativformen og dertil föjet Nominativ-Hankjönsmærket *ς*: altsaa Former som *γίγαντας*, *ἄρχοντας*, *γέροντας*; og mærkeligt nok findes da ogsaa af og til Formen *Χάροντας*[2]) i Folkesangene, jævnsides endog i samme Digt med det almindelige Navn *Χάρος*.[3])

[1]) Jeg kan om dette Punkt henvise til en god lille Afhandling af en nygræsk Filolog, Joh. Protódikos. *Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς*. Athen. 1860.

[2]) Aldrig derimod **Χ***άρωνας*, uagtet **Χ***άρων,-ωνος* er den langt hyppigere Deklination i Oldgræsk. Vi finde imidlertid, som bekjendt, ogsaa **Χ***άρων,-οντος* (Arist. Ran. arg. 3 og Suidas II, p. 1242 Bernh.), og til denne Form støtter sig da den latinske Böjning *Charon,-ontis*, der forekommer meget almindeligere end *Charon,-onis*.

[3]) *Καλῶς ἦρθες, κὺρ* **Χ***άροντα. καλῶς ἦρθες, κὺρ* **Χ***άρο* i Passow's Carmina popularia Græciæ recent. 1860. Nr. 413 v. 6; og: **Χ***άρε, σὰν εἶσαι* **Χ***άροντας, σὰν εἶσαι παλληκάρι.* i A. Jeannaraki's Kretas Volkslieder. 1876. Nr. 146 v. 10.

Oldtidens Charon er os alle bekjendt fra vor Börnelærdom, men underligt nok synes hverken Homer eller Hesiod at have kjendt ham: baade ved Odyssevs's Fart til Hades (Odyss. XI) og dér, hvor Hermes som Psychopompos fører de døde Bejleres Sjæle samme Steds hen (Odyss. XXIV), var der dog god Lejlighed til at omtale ham, men han nævnes slet ikke.[1] Og hvor nær laa det ikke for Hesiod i sin Beskrivelse af Underverdenen og særlig af Styx (Theog. 775 ff.) ogsaa at omtale Charon, hvis Sagnet havde været kjendt af Digteren. Derimod nævnes Charon første Gang i den os bekjendte Litteratur i et Fragment hos Pavsanias (X, 28, 1) af et efterhomerisk episk Digt, en „Minyas“ af Fokæeren Prodikos (7de Aarh.?). I de faa Vers, Pavsanias[2]) citerer, synes

---

[1]) Hos Homer have vi kun ἡ κήρ (Dødsgudinden), der paa Skæbnens eller de udødelige Guders Bud bevirker Død, Hermes, der fører Sjælene ned til Underverdenen, og Hades med Persefone, som herske over de Døde, naar de ere ankomne her; den hele Hærskare af Plageaander, de mange Pinemidler for de Onde og hele det store Tilbehør til Udstyrelsen af den anden Verden, som vi finde hos de Sildigere, forekommer ikke i de homeriske Digte. Man troede ganske vist ogsaa paa den Tid og i de Egne, hvorfra disse Digte skrive sig, at skændige Misgjærninger som Fadermord, Mened og Forbrydelser mod Guderne afsonedes i Underverdenen med svære Straffe, og at Furierne vare til for baade her og dér at plage slige Misdædere, ligesom paa den anden Side et Elysion tænkes som et Lysets og Glædens Hjem for særlige Udvalgte, der da slet ikke lide Døden, men blot ombytte dette Liv med et andet, saligt Liv. Derimod troede man ikke paa en Adskillelse mellem den store Flerhed af Underverdenens Døde eller en Forskel i Behandlingen af dem med Hensyn til deres Handlinger og Liv her oppe; alle disse *ἀμενηνὰ κάρηνα* tænktes at leve det samme tomme, glædeløse Skyggeliv. Homer nævner saaledes heller ikke Kerberos; kun „Hunden fra den grulige Underverden“ (Iliad. VIII, 368: *κύνα στυγεροῦ Ἀΐδαο*, og Odyss. XI, 623: *καί ποτέ μ' ἐνθάδ' ἔπεμψε κύν' ἄξοντ'*) berøres, hvor Talen er om Herakles's Arbejder; den er ikke Dörvogter ved Indgangen til Underverdenen, ligesom den overhoved ikke beskrives: Navnet Kerberos have vi først hos Hesiod (Theogon. 311).

[2]) *ἔστι γὰρ δὴ ἐν τῇ Μινυάδι ἐς Θησέα ἔχοντα καὶ Πειρίθουν·*
ἔνθ' ἤτοι νέα μὲν νεκυάμβατον, ἣν ὁ γεραιὸς
πορθμεὺς ἦγε Χάρων, οὐκ ἔλλαβον ἔνδοθεν ὅρμου.

P. mener, at Sujettet er taget herfra til et Maleri af Sokrates's Samtidige Polygnotos i Leschen i Delfoj.

Charon, „den gamle Færgemand“, og „hans Skib, hvorpaa Dødningene sejle“, omtalt saa kort og saa forbigaaende, at Sagnet maa være ældre og forudsættes bekjendt. Men Diodor[1]) bringer ham ogsaa i Forbindelse med den orfiske Poesi; han mener, at den gamle Orfevs, som han ansætter til en langt tidligere Tid end Homer, ligefrem har indført ham fra Ægypten. Det er nu ogsaa nyere Lærdes og navnlig da Lobeck's Anskuelse, at Sagnet om „Baadføreren“ Charon ikke er græsk, men indkommet med megen anden Overtro og Mystik fra Ægypten, efter at dette Land var bleven aabnet for Grækerne. Herom tör jeg ikke afgive nogen bestemt Dom; det kan være, men mig forekommer det at ligge nær, at, var blot Charon som en dæmonisk Skikkelse fra Underverdenen tilstede i Folketroen, om end kun lokalt, i Egne, hvor paa Grund af Naturforholdene Sagnene om Underverdenen og dens Rædsler vare fyldigere, og havde man Forestillingerne om underjordiske Floder og Søer ved de Rige, saa var Overgangen let til at forlene et sligt hypochthonisk Væsen med Færgeforretningen. Og Navnet *Χάρων* er, i al Fald tilsyneladende, saa græsk, som det vel er muligt[2]); det forekommer som Tillægsord til

---

[1]) I, 92: *ὁ πορθμεύς, ὃν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἰδίαν διάλεκτον ὀνομάζουσι Χάρωνα,* og 96: *τὸ μὲν γὰρ διακομίζον τὰ σώματα πλοῖον βᾶριν καλεῖσθαι, τὸ δ᾽ ἐπίβαθρον νόμισμα τὸν ὀβολὸν τῷ πορθμεῖ δίδοσθαι καλουμένῳ κατὰ τὴν ἐγχώριον διάλεκτον Χάρωνι.* Smlgn. Servius til Vergils Æneide VI, 392 og Lobecks Aglaoph. II, p. 812.

[2]) [Hr. Stud. E. Slomann har venligst gjort mig opmærksom paa en Artikel af Dr. Lauth i Zeitschr. f. ägypt. Sprache, 1863. p. 46 f., hvori *Χάρων* deriveres af et ægyptisk Ord *karo*, som skal kunne betyde „Færgemand“. Hvis Læsningen og Forklaringen er rigtig, er det interessant at tænke sig, at Diodors ovennævnte Bemærkning kan grunde sig paa en lignende Iagttagelse, men Etymologiens Rigtighed er dermed ingenlunde givet. At der hos Ægypterne virkelig har existeret en Art Charonmythe, se vi af „de Dødes Bog“ Kap. 93 ff., hvor Talen er om Sjælens Vandring i Underverdenen, hvorledes den dér efterstræbes af en træsk Færgemand, men gjennemskuer hans Ondskab og endelig træffer den rette, og hvorledes den da faar Plads i Solguden Ra's Baad og kommer over et Vand til Aalu's Mark. V. Schmidt (i Assyriens og Ægyptens gamle Hist. II, p. 1095 ff.), efter hvem dette er gjengivet, bemærker, at „Aalu“ mulig er Grækernes Elysion, og at

λέων, og ikke sjælden som Person-Egennavn[1]); det betyder rimeligvis „med skarpt eller barsk Syn“. Roden χαρ- med denne Betegnelse synes vi at have i κάρχαρος[2]) og i χαράσσω. Folketroen har da naturlig forbundet denne Forestilling om Barskhed og strængt Udseende med Billedet af ham som af alle andre Dæmoner, der stode i Forhold til den forhadte Død. Imidlertid er ganske vist endnu hos de græske Dramatikere ligesom i Fragmentet af Prodikos Hovedvægten lagt paa Færgen. Æschylos[3]) taler saaledes — endog uden at nævne Charon — om „Færgen paa Acheron med de sorte Sejl og fyldt med Klage, Færgen, som farer til det solforladte, altopslugende, ukjendte Land“; hos Evripides høre vi om „Charons Aare“[4]) „de Dødes Færgemand med den toaarede Baad“, „de Dødes eller Sjælenes gamle Fører“[5]), uden nogen nærmere Beskrivelse af hans Udseende. Aristofanes kalder ham „den gamle Sømand“ og fører ham som

---

det overhoved „ikke er usandsynligt, at disse i en tidlig Tid have faaet Oplysninger om den ægyptiske Religion“, og at de have optaget forskellige Forestillinger herfra. Da imidlertid Sejlads i de Dødes Rige er en Tanke, som ogsaa findes andensteds, hvor en Forbindelse med den græske Charonmythe ligger temmelig fjærnt, og da Berøringspunkterne mellem den ægyptiske og den græske Form kun synes saare ringe, foreligger heller ikke i Indholdet nogen absolut Grund til at antage denne sidste for deriveret af hin. — Der er selvfølgelig större Rimelighed for at søge Oprindelsen til Charonmythen indenfor det fællesjafetiske Sagnstof; men E. Burnouf gaar vistnok i dette, som i meget Andet, vel vidt, naar han (i: La science des religions p. 186 f.) hidleder Nygrækernes Χάρος direkte fra Indernes *Kâla* og tillægger ham, baade hvad Navn og Væsen angaar, en Ælde, der rækker langt hinsides den helleniske Oldtid.]

[1]) s. Pape's Wörterb. der griech. Eigennamen, 3te Ausg. v. Benseler, pag. 1676.

[2]) κάρχαροι ὀδόντες, skarpe Tænder. Mon ikke χαροπός hos Homer som Tillægsord til λέων (Od. XI, 611) betyder „skarpt ell. barsk seende“? Hos Hyginus (181) hedder en af Aktæons Hunde *Charops*.

[3]) Sept. c. Theb. v. 856 ff.: πίτυλον, ὃς αἰὲν δι' Ἀχέροντ' ἀμείβεται τὰν ἄστονον, μελάγκροκον ναύστολον θεωρίδα, τὰν ἀστιβῆ 'πόλλωνι, τὰν ἀνάλιον, πάνδοκον, εἰς ἀφανῆ τε χέρσον.

[4]) Herc. fur. 431 ff: τὰν δ' ἀνόστιμον τέκνων Χάρωνος ἐπιμένει πλάτα βίου κέλευθον, ἄθεον, ἄδικον.

[5]) Alcest. 252: ὁρῶ, δίκωπον ὁρῶ σκάφος, νεκύων δε πορθμεὺς ἔχων χέρ' ἐπὶ κοντῷ Χάρων μ' ἤδη καλεῖ. 361: οὑπὶ κώπῃ ψυχοπομπὸς Χάρων.

„Færgemand“ frem paa Scenen[1]); og det er da denne, ikke særlig onde eller barske, men kun med sædvanlig *senilis morositas* udstyrede Figur, som vi gjenfinde langt nede i Tiden hos Lukian, benyttet af ham dels til at latterliggjöre de gængse Forestillinger om Underverdenen, dels til Satire over de Daarskaber, Menneskene lide af her i Verden, og som de kunde være tilböjelige til at føre med sig over i det andet Liv, hvis det tillodes dem. Til denne poetiske Charonfigur slutter sig da væsenlig Fremstillingen i den græske og romerske Kunst[2]); og jeg vil her tillige minde om den Skik at lægge en Obol som „Færgelön“ (*ναῦλον* eller *πορθμεῖον*) i den Dødes Mund[3]), en Skik, der maa have været meget udbredt, siden Strabon[4]) finder det mærkeligt, at Hermionenserne ikke have den. — Men naar vi i Citater af tabte Skrifter hos Athenæos og Stobæos[5]) se Charon af senere Dramatikere indført paa Scenen som et Væsen, der ogsaa kommer op i Oververdenen og barsk „trækker de Modstræbende ved Benene bort med sig og fører dem ned til Baaden“, naar han hos Vergil[6]) hedder „den gyselige Færgemand med det vilde, graa Skjæg og de flammende Öjne“, naar han hos Seneca beskrives paa lignende Maade[7]), og naar

---

1) Ran. 139: *γέρων ναύτης*. Smlgn. v. 183 ff.

2) S. Krüger, Charon u. Thanatos. 1866. p. 8 ff. Stackelbergs Gräber t. 47. 48.

3) *μισθὸς τῷ πορθμεῖ τῆς ναυτιλίας γενησόμενος*, Lukian *περὶ πένθ.* cap. 10. S. C. F. Hermann's griech. Privatalterth. § 39, 19.

4) *παρ' Ἑρμιονεῦσι δὲ τεθρύληται τὴν εἰς Ἅιδου κατάβασιν σύντομον εἶναι· διόπερ οὐκ ἐντιθέασιν ἐνταῦθα τοῖς νεκροῖς ναῦλον.* Strab. ed. Meineke. II p. 529.

5) Florileg. (ed. Meineke 1857) IV p. 113: *τοὺς γλιχομένους δὲ ζῆν κατασπᾷ τοῦ σκέλους ἄκοντας ὁ Χάρων* (Fragm. af Antifanes).

6) Æneid. VI, 298 ff.: *portitor horrendus — cui plurima mento canities inculta jacet, stant lumina flamma.*

7) Herc. fur. 768 ff.:

hunc servat amnem cultu et adspectu horridus,
pavidosque manes squalidus gestat senex;
impexa pendet barba, deformem sinum
nodus coërcet, concavæ lucent genæ;

og 775: *dirus Charon;* smlgn. Stat. Theb. XI, 587 ff.:

qualis si puppe relicta
exosus pigri manes sulcator Averni
exeat ad superos etc.

vi hos Apulejus[1]) høre om hans „grulige Aasyn“ og „grumme Sind“, saa kommer dette vist den folkelige Forestilling nærmere om Charon som „Mørkets Dæmon“. Hermed staar da ogsaa den Omstændighed i Forbindelse, at vi i den etruskiske Kunst (paa Urner, Vaser og i Grave) finde en Charon afbildet med vildt Skjæg, skaldet Hoved, ofte med Slanger om Panden, med stor, kroget Næse, spidse Dyreøren, med barske, opspilede Öjne og et aabent Gab, hvori frygtelige Tænder komme til Syne, undertiden bevinget, og førende en Kolle eller et Sværd som Vaaben[2]). Han optræder her som en Dæmon, der ikke blot har en Art Bøddelforretning i Underverdenen, men tillige kommer op og færdes blandt Menneskene, fælder sine Ofre og fører dem ned til Orcus[3]).

Til Forstaaelse af Charonmythens senere Udvikling hos Nygrækerne er det af Vigtighed at gjöre opmærksom paa den allerede indenfor Oldtiden stedfindende Forblandelse af Dødens forskellige Dæmoner — navnlig Pluton, Hermes Psychopompos, Thanatos og Charon — og disses Forretninger og Karakteristika, saaledes hos Evripides[4]), hvor „Døden“, som om det var Pluton selv, kaldes „de Dødes Konge“ og „Dæmonernes Herre“; hos Vergil[5]) er Underverdenen „Dødens Hus“, og Pindar[6]) beklæder selve Hades med den Forretning, der i Slutningen af Odysseen udføres af Hermes: han holder her en „Stav, hvormed han fører Menneskene ned paa de Dødes hule Vej“. Χάρων noteres af

---

[1]) de mag. p. 27 (Bip.): *tibi . . ob istam teterrimam faciem Charon nomen est*; og p. 62: *igitur agnomenta ei duo indita: Charon ob oris et animi diritatem* etc.

[2]) At det er en Charon, vide vi fra to Mindesmærker (en Urne fra Volaterræ og en Vase fra en volcentinsk Grav), hvor Navnet *(Charun)* er tilföjet; s. Ambrosch, de Charonte Etrusco. 1837.

[3]) Om Sporene af Charonmythens Vandring gjennem den latinske Kristendom ind i Middelalderen s. Politis, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων* I, p. 265 f.

[4]) Alc. v. 843: *ἄνακτα τὸν μελάμπεπλον νεκρῶν Θάνατον*, og v. 1140: *δαιμόνων τῷ κοιράνῳ*. Smlgn. den æsopiske Fabel om Oldingen, som paakaldte „Døden“ (*τὸν Θάνατον*), Æsop. fab. ed. Halm, nr. 90.

[5]) Georg IV, 481: *ipsæ domus atque intima Leti Tartara* istf. *Ditis.*

[6]) Olymp. IX, 35: *ῥάβδον βρότεα σώμαθ' ᾇ κατάγει κοίλαν πρὸς ἀγυιὰν θνασκόντων.*

Svidas[1]) som brugt ligefrem med Betydning af *ὁ θάνατος*; og mange Exempler paa en saadan Brug finde vi i den græske Anthologi[2]), hvor Charon er ligesom en Dødens Engel, der „umættelig“ „bortriver de Unge“. Endnu senere byzantinske Digtere tale om ham som „den Værste af de Onde“, „den ulykkebringende“, „ildesindede“ „Manddraber“, og „Charons Forhalle“ er de Dødes Bolig[3]). Det er ligeledes meget almindeligt, at Tillægsordet charonisk (*χαρώνειος*) anvendes om hvad der hører Underverdenen til: vi have *χαρώνειοι κλίμακες*, den charoniske Trappe paa Theatret, ad hvilken Underverdenens Væsner stege op paa Scenen[4]), og *χαρώνειος θύρα* som Benævnelse for den Port i Fængslet, ad hvilken de Dömte førtes ud til Retterstedet[5]); endvidere kaldtes *Χαρώνεια*, ligesom *Πλουτώνεια*, forskellige Huler, hvorfra farlige Dunster opstege, og som ansaas for Nedgange til Underverdenen.[6]) Det kan saaledes ikke undre os, naar vi i det nuværende Folks Forestilling om Charon kun finde ubetydelige Spor af „Baaden“, men derimod, som vi i det Følgende skulle se, Træk hentede fra Oldtidens Myther om de andre underjordiske eller Døds-Dæmoner, saaledes at han nu er Repræsentant for Døden og Underverdenen overhoved.

---

[1]) Suid. s. v. *Χάρων*. Isidor (Orig. VIII, 11 § 42): *Pluton græce, latine Diespiter vel Ditis pater, quem alii Orcum vocant quasi receptorem mortuorum; ipse et græce Charon.* Saaledes kunne vi da ogsaa forstaa Stedet hos Apulejus i Fortællingen om Amor og Psyche (VI, 18): *ergo et inter mortuos avaritia vivit nec Charon ille Ditis pater, tantus deus, quicquam gratuito facit . . . ; huic squalido seni dabis* etc.; Charon kaldes altsaa her *Ditis pater* og ovenikjøbet *tantus deus* til Trods for Cicero de nat. deor. III, 43, hvor det netop anvendes i en Bevisførelse, at „Ingen dog vilde falde paa at anse Kerberos eller Charon for Guder“.

[2]) VII, 603: *ἄγριός ἐστι Χάρων . . . ἥρπασεν ἤδη τὸν νέον*. 671: *Χάρων ἄπληστε, τί τὸν νέον ἥρπασας αὔτως;* og XI. 133: *νῦν ἴσως ὁ Χάρων ἐπελήλυθε.*

[3]) Niket. Evgen. II, 173: *ὁ χαρᾶς ἄμοιρε, δυσμενὴς Χάρων*. 181: *δύσμορος Χάρων*. 183: *αἰαῖ, κακὸν κάκιστε, τί δράσεις, Χάρων;* VIII. 224: *χεῖρας ..... Χάρωνος ἀνθρωποκτόνου*. Theod. Prodr. IX. 43: *καὶ τῶν Χάρωνος ἀπολαύσει παστάδων.*

[4]) Poll. On. 4, 132.

[5]) Diogen. Laërt. V, 3, 91.

[6]) Strab. ed. Meineke II p. 813.

Det fyldigste Billede af Nutidens Charos faa vi gjennem de berømte nygræske Folkesange. En stor Del af disse handle alene om ham og hans Bedrifter (de i Passows Samling saakaldte *carmina Charonea*), og selvfølgelig nævnes han idelig i „Myrologierne“ eller Klagesangene over de Døde; dog ogsaa fra de andre, Kleft- eller Heltesangene, Höjtids- og Kjærligheds-Sangene, saavel som fra Æventyr og Sagn, Ordsprog og Mundheld kunne vi hente Bidrag til Oplysning om, hvorledes Folkets Fantasi nu udmaler sig ham.

Charos bærer Dødens og Rædslens Farver: han er luerød[1]) eller sort[2]); „hans Haar lue som Solens Brand, som Lynet funkle hans Öjne“, hedder det i Sangene[3]); Klæderne ere sorte, og naar han fremstilles til Hest, saa er ligeledes Gangeren sort[4]); et enkelt Sted se vi ham fulgt af sorte Hunde[5]). Vældig er hans Skikkelse[6]): „som to Bjærge ere hans Skuldre, som en Klippeborg hans Hoved“. Hans Dødningefart beskrives i en af de skjönneste Charos-Sange: „Hvorfor ere Bjærgene sorte og staa i Taage? mon Vinden slaar dem? mon Regnen pisker dem? nej, hverken slaar Vinden dem, eller Regnen pisker dem, men det er Charos, der farer forbi med de Døde: de Unge driver han foran sig, de Gamle slæber han efter sig, og de spæde Smaa fører han paa Rad ved Sadlen; de Gamle bede, Ungersvendene bönfalde paa Knæ: Charos min! stands i Landsbyen, stands ved den kolde Kilde, at de Gamle kunne læske deres Tørst, de Unge kaste med Diskos og de smaa Börn sanke Blom-

---

1) *σὰν τὴ φωτιὰ ἡ βαφή του.* Passow, carm. 428, 4.

2) „Sort som Charos“ er Udtrykket for ravnesort: *μαῦρ' εἶνε σὰν τὸ Χάρο*, Pass. 452, 17; ligesom *ὁ Θάνατος* hos Evripides (Troad. 1315) og *ἡ κήρ* i de homer. Digte.

3) *φορεῖ τοῦ ἥλιου τὰ μαλλιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια.* Pass 430, 10 (smlgn. Vergils *stant lumina flamma*).

4) *Ὁ Χάρος μαυροφόρησε, μαῦρα καβαλλικέβκει* hedder det i en kyprisk Sang (hos Sakellarios, *Κυπριακά*, III, p. 46); det minder om Thanatos *ὁ ἄναξ ὁ μελάμπεπλος νεκρῶν* hos Evripides og om Plutons *κυανότριχες ἵπποι* i Orfevs's Argon. 1192.

5) S. Kind's Anthologie p. 70.

6) *σὰν δυὸ βουνά 'ν' οἱ ὦμοι του, σὰν κάστρο ἡ κεφαλή του*, Pass. 428, 5. Ogsaa hos Homer er Hades *ἴφθιμος, κρατερός* og *πελώριος.*

ster! — Nej hverken beder jeg i Landsby eller ved kolde Kilde; thi da komme Mødrene efter Vand, de kjende deres Börn, Mand og Hustru kjende hinanden, og da ere de ikke til at skille ad!“ [1])

Undertiden er Charos, som Etruskernes *Charun* [2]), væbnet med et Sværd, hyppigere skyder han Menneskene med sine Pile: „Han skød, og ramte med sin Pil den unge Mø i Hjærtet“, hedder det i en Sang om en ung Piges Død [3]); og „mod hans Saar nytte ingen Urter, hverken Læger kunne helbrede eller Helgene hjælpe“ [4]). Overhoved forekommer ofte Billedet af ham som Jæger [5]). Men han er ogsaa ligesom hos os og andre af Vestens Folkeslag Døden, der

---

[1]) Fauriel. Chants popul. de la Grèce. II, 228. Pass. 409:

Γιατί 'νε μαῦρα τὰ βουνὰ καὶ στέκουν βουρκωμένα;
μὴ 'ν' ἄνεμος τὰ πολεμᾷ; μήνα βροχὴ τὰ δέρνει; —
Κι' οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾷ κι' οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει.
μόνε διαβαίν' ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀπεθαμμένους·
σέρνει τοὺς νειοὺς ἀπὸ μπροστά, τοὺς γέροντες κατόπι,
τὰ τρυφερὰ παιδόπουλα σ'τὴ σέλλα 'ραδιασμένα·
Παρακαλοῦν οἱ γέροντες, τἀγόρια γονατίζουν·
Χάρε μου, κόνεψε σ'χωριό, κόνεψε σὲ κρύα βρύσι,
νὰ πιοῦν οἱ γέροντες νερὸ κ' οἱ νειοὶ νὰ λιθαρίσουν,
καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα νὰ μάσουν λουλουδάκια. —
Κι' οὐδὲ σ'χωριὸ κονεύω 'γὼ κι' ουδὲ σὲ κρύα βρύσι·
ἔρχουντ' ἡ μάνες γιὰ νερό, γνωρίζουν τὰ παιδιά τους·
γνωρίζονται τἀνδρόγυνα, καὶ χωρισμὸ δὲν ἔχουν!

Goethe (Ueber Kunst u. Alterth. IV, 2, p. 165 ff. og V, 3, p. 7 ff.) beundrede særlig denne Folkesang og anbefalede dens drastiske Skildring som Æmne for Kunstnere. — *Χάρος* minder os her som *ψυχοπομπός* om Hermes, der hos Homer fører Bejlernes Sjæle „ad de dunkle Veje“ (*κατ' εὐρώεντα κέλευθα*), om Hades hos Pindar og Thanatos hos Evripides.

[2]) eller Thanatos i Evrip. Alc. 74, der med sit Sværd skærer en Lok af sit Offers Hoved.

[3]) *Ἐπέταξε καὶ σ'τὴν καρδιὰ σαΐττευψε τὴν κόρη.* hos Pass. 417, 5.

[4]) Pass. Distich. 1155:

Στοῦ Χάρου ταὶς λαβωματιαὶς βοτάνια δὲ χωροῦνε, μήτε ἰατροὶ ἰατρεύουνε, μήτ' ἅγιοι βοηθοῦνε. Grunden hertil tilföjes i et lakonisk Myrologion (Rhazelu, *Προοίμια μυρολογιῶν Λακωνικῶν* p. 7): „fordi hans Trappe er stejl og hans Gaard et Hav; hvis Lægen gaar derhen, vil han drukne, og Præsten vil falde ned“, *κι' ἂν πάῃ ἰατρός, θὲ νὰ πνιγῇ, παπᾶς θὰ πέσῃ κάτου.*

[5]) Pass. 408, 3, Smlgn. Schmidt's Volksleben der Neugriechen. I, p. 227.

mejer, Høstmanden; i en gammel Sang fra det 15de Aarhundrede[1]) nævnes endog Leen (*δρεπάνι*); dog er „Manden med Leen“ saa vel som de enkelte Spor, vi have fra de ioniske Øer og Kreta[2]), af Charos som „Benrad“ vistnok af fremmed Oprindelse, fra det vestlige Evropa, hvor denne Forestilling lader sig paavise allerede fra det 12te Aarhundrede. At Charos derimod poetisk og billedlig er brugt for „Død“ og „Fordærvelse“ uden nogen egenlig Tanke om en personlig Skikkelse, derpaa have vi Exempler i alle Slags Folkedigte og Ordsprog; Billedet „som Charos er mit Sværd“ træffe vi allerede i en Ridderroman fra Middelalderen[3]). En almindelig Farsot, der bortriver mange Mennesker, er en Höjtid og Fest for Charos, og hermed staar da den Forestilling i nær Forbindelse, at han nærer sig af de Dødes Kjød: „i Underverdenen bliver Fryd, bliver Fest; de tage de Unge som Lam og de kraftige Mænd som Væddere; men de toge ogsaa en Ungersvend til Morgenbid for Charos“, fortæller en Folkesang[4]); i en anden[5]) siger den Døde: „naar Charos hungrer efter Æde, æder han af min Krop, og naar han tørster efter Drikke, drikker han ud af mine to Öjne“;

---

[1]) *θερίζει ὁ Χάρος*, Schmidt's Volksl. l. c. Georgillas, *Θανατικὸν τῆς Ῥόδου* (ed. Wagn.) 192: *νὰ τοὺς θερίσῃ τὸ σπαθὶν τοῦ Χάρου*, og 209: *'μβαίνεις κ' εἰς τὰ σπίτια τους καὶ παίρνεις καὶ θερίζεις*, og 217: *καὶ μὲ τὰ δρέπανά σου*. Smlgn. Ordsproget: *Ἕνα, ἕνα παίρν' ὁ* **Χάρος** *κ' ἔπειτα τοὺς δεματιάζει* („binder i Neg“), Venizelos's *Παροιμίαι* p. 78 nr. 191. — „Hele Verden er et Træ og vi dets Frugter“, *οὖλος ὁ κόσμος εἶν' δενδρὶ κ' ἐμεῖς τὸ 'πωρικό του*, hedder det i et Distichon hos Pass. 1154.

[2]) se Schmidt I, p. 228; Kretenseren Chortatsis's *Ἐρωφίλη* (fra 16de Aarh.) i Bursians Udg. p. 9. I et af Klostrene paa Athosbjærget findes (if. Didron, Manuel d'iconogr. chrét. p. 223) et gammelt Maleri med Paaskrift: *ὁ* **Χάρος**, hvor han fremstilles som Skelet med en Le i den höjre Haand og en lille Segl i venstre.

[3]) *Περὶ τῆς ἀγάπης Λυβίστρου καὶ Ῥοδάμνης* (Mavrofr. Udg.) v. 79: *ὡς* **Χάρος** *τὸ σπαθίν μου*. Smlgn. Kornaros's *Ἐρωτόκρ.* (Venet. 1856) p. 21: *ζάχαρ' εἶν' τὸ τραγούδι του καὶ τὸ σπαθί του* **Χάρος**.

[4]) Lelekos, *Δημοτ. ἀνθολογ.* 1868 p. 151:

σ' τὸν Ἅιδη γίνεται χαρά, γίνεται πανηγύρι,
παίρνουνε νειοὺς γιὰ πρόβατα, λεβέντες γιὰ κριάρια,
μὰ 'πῆραν κ' ἕνα νειὸ καλὸ γιὰ πρόγευμα τοῦ **Χάρου**.

[5]) Pass. 411: *κι' ἂν τὸν πεινάσῃ γιὰ φαγί, τρώγει ἀπ' τὸ κορμί μου,*
κι' ἂν τὸν διψάσῃ γιὰ νερό, πίν' ὀχ τὰ δυό μου 'μάτια.

og Udtrykket „han slap bort fra Charos's Gab" eller „fra hans Tænder" betyder: han undslap fra Dødsfare[1]).

Charos optræder som en stærk Mand og yngre, end vi ere vante til at finde ham i Oldtidens Fremstilling; uden Vaaben griber han ofte med kraftige Hænder sit Bytte og slider Sjælen ud af Legemet[2]). Den Døendes Agoni betragtes derfor som en Kamp med Charos; er Ofret en ung og kraftig Mand eller en vældig Kriger, maa Charos ofte brydes længe med ham, og Kampen er haard[3]); det ender da gjerne med, at Charos griber ham ved Haarene[4]), og saa formaar selv den Stærkeste ingen Modstand længer at gjöre. Folkedigtet har ofte benyttet dette Motiv. En bekjendt Sang, hvoraf mange Varianter findes, beskriver saaledes en ung Hyrdes Død paa følgende Maade:

„Ser Du hint Bjærg, som er saa höjt og stort, som har Storm om sin Tinde og Taage ved sin Fod? Derned ad steg en kjæk ung Hyrde; han bærer sin Fes paa Snur og sin Kappe slaaet tilbage. Og Charos vogted paa ham fra det höje Fjæld; frem gik han og mødte ham paa en snever

---

[1]) *ἐγλίτωσεν ἀπὸ τοῦ Χάρου τὸ στόμα* eller *τα 'δόντια* Politis p. 301.

[2]) Sjælen sidder ifølge Folketroen i Maven under venstre Bryst; *μὲ πονεῖ ἡ ψυχή μου* siger man i Smyrna om Mavesmerter, og andensteds hedder et „Maveplaster" *ἀντίψυχο*, s. Schmidt I, p. 229. Naar Sjælen er skilt fra Legemet, tænkes den som en Skygge eller et svagt Billede af det fordums virkelige Menneske (det homeriske *εἴδωλον*), af og til ogsaa som bevinget Barn (derfor: „hans Sjæl flöj bort", *ἐπέταξε ἡ ψυχή του*, istedetfor *ἀπέθανε*; smlgn. *ψυχὴ στόματος δ' ἐξέπτη*, Batrachomyom. 208 og Afbildninger af Sjælen som en lille bevinget Menneskefigur paa antike Monumenter, s. K. O. Müller's Archäol. § 397, 1 og 3).

[3]) I et Æventyr fra *Ἁγία Ἄννα* paa Evbøa (i Hahn's griech. u. alban. Mährchen, nr. 60) fortælles, hvorledes en Kone, i hvis Nabolav en ung Mand laa for Døden, blev Öjenvidne til en saadan Kamp mellem Charos og Sjælen, der af yderste Ævne satte sig til Modværge.

[4]) Folketroen maa tillægge dette Middels Anvendelse en særlig Kraft. I et Æventyr, meddelt af Churmuzis i hans *Κρητικά* (p. 69), er en Bonde ved sit henrivende Spil bleven vel set af Nerájderne; han forelsker sig i en af disse og vil have hende til Hustru, men faar først Magt over hende ved paa en gammel Kones Raad at gribe hende ved Haarene og holde hende fast til Hanegal.

Sti. God Dag, Charos min! — Hil Dig, unge Svend! Svend, hvorfra kommer Du, hvorhen vandrer Du? — Jeg? fra Faarene kommer jeg, til mit Hus gaar jeg. Jeg gaar for at tage Brød, og saa vil jeg vende tilbage. — Ungersvend, mig sendte Gud for at tage Din Sjæl. — Uden Sot og uden Svaghed overgiver jeg ikke min Sjæl! velan! gaa frem, at vi kunne brydes paa den marmorne Tærskeplads, og hvis Du da besejrer mig, Charos min, saa tag min Sjæl, men hvis jeg vinder Sejr over Dig, lad mig da vinde min Sjæl! — De greb fat i hinanden og brødes to Nætter og tre Dage, og den tredje Dag om Morgenen, nær hen ved Middagstide, da slaar Ungersvenden et Slag, det tyktes Charos ilde; ved Haarene greb han ham og slog ham med Brag mod Jorden. Da hører man den Unge, han klager og stønner tungt: Slip mig, Charos min, slip mig tre Dage og tre Nætter, de to for at jeg kan æde og drikke, den ene for at jeg kan forlyste mig, for at jeg kan gaa hen at se til mine Venner og ogsaa se mine Kjære, jeg, som har en ganske ung Hustru — og Enke maa hun ikke være! — jeg, som ogsaa har to ganske Smaa — og faderløse maa de ikke være! — jeg, som har Lam, der ikke ere klippede, og Ost, der staar paa Fadet. — Dine Lam blive nok klippede, og Din Ost nok vejet, de Faderløse komme nok frem, og Enkerne finde nok Beskyttelse! Og saa — nær ved Vesperkosttid — fører Charos ham ned med sig."[1]

---

[1]) Pass. 426 smlgn. 427, 431 og 432):

Τὸ βλέπεις κεῖνο τὸ βουνὸ ποῦ 'νε 'ψηλὸ καὶ μέγα,
πῶχ' ἀνταροῦλα σ'τὴν κορφὴ καὶ καταχνιὰ σ'τὴ ῥίζα;
ἀπέκεινα κατέβαινε ἕνας ντελῆ λεβέντης·
φέρνει τὸ φέσι του στραβὰ καὶ τὸ γαμπὶ στριμμένο·
κί ὁ Χάρος τὸν ἐβίγλισεν ἀπὸ 'ψηλὴ ῥαχοῦλα,
βγῆκε καὶ τὸν ἀπάντησε σ' ἕνα στενὸ σοκάκι.
Καλὴ 'μέρα σου, Χάρο μου! — Καλῶς τον, τὸ λεβέντη!
λεβέντη, ποῦθεν ἔρχεσαι, λεβέντη, ποῦ παγαίνεις; —
Γώ; 'πὸ τὰ πρόβατ' ἔρχουμαι, σ'τὸ σπίτι μου παγαίνω,
'πάγω νὰ πάρω τὸ ψωμὶ καὶ 'πίσω νὰ γυρίσω. —
Λεβέντη, μ' ἔστειλ' ὁ Θεὸς νὰ πάρω τὴ ψυχή σου! —
Δίχως ἀσθένεια κί ἀῤῥωστιὰ ψυχὴ δὲν παραδίνω.
γιά! ἔλα νὰ παλέψουμε σὲ μαρμαρένι' ἀλώνι,

I en anden, vistnok meget gammel, kyprisk Sang beskrives Charos's Kamp med Helten Digenis[1]). Charos ser oppe fra Bjærgets Tinde en stor Forsamling af Helte, som holder Maaltid i en Have; de indbyde ham til at spise af deres Mad og drikke af deres Vin, men Charos svarer: „Jeg, Charos, er ikke kommen for at drikke og spise med Eder; jeg, Charos, er kommen for at tage den bedste blandt Eder"[2]); og da Charos nærmere har betegnet Digenis som den, han søger, bliver denne vred, farer op og tiltaler Charos: „Hvis jeg bliver besejret, saa tag min Sjæl, men hvis jeg sejrer, saa skjænk mig Livet. De tage da hinanden ved Haand og stige ned paa Kamppladsen; og Charos mælede og siger til ham: Tag let paa mig, Digenis, da skal jeg ogsaa tage let paa Dig! Og Digenis tager let paa ham, men Charos tager fat i ham med al Kraft. Dér, hvor Charos greb, flød Blodstrømme; dér, hvor Digenis greb, knustes Knoglerne. De kæmped og brødes tre Dage og tre Nætter:

κι ἂν με νικήσῃς, Χάρο μου, νὰ πάρῃς τὴ ψυχή μου.
κι ἂν σὲ νικήσω, Χάρο μου, νὰ πάρω τὴ ψυχή μου!
Πιαστήκαν και παλέψανε δυὸ νύχτες καὶ τρεῖς μέραις.
κι αὐτοῦ τὴν τρίτη τὴν αὐγὴ κοντὰ στὸ γιῶμα, γιῶμα,
φέρν' ὁ λεβέντες μιὰ βολά, τοῦ Χάρου κακοφάνη.
ἀπ' τὰ μαλλιά τον ἄδραξε, στὴ γῆς τὸν ἐβροντάει·
ἀκούει τὸ νειὸ καὶ βόγγιζε και βαρυαναστενάζει·
Ἄφσε με, Χάρο μ', ἄφσε με τρεῖς μέραις και τρεῖς νύχτες·
ταῖς δυὸ νὰ φάγω και νὰ πιῶ, τὴ μιὰ νὰ σεργιανίσω.
νὰ πάω νὰ 'δῶ τοῖς φίλους μου, νὰ 'δῶ και τοὺς 'δικούς μου.
πωχω γυναῖκα παρανειά, και χήρα δεν τῆς πρέπει.
πωχω καὶ δυὸ μικρουτσικα, κι ὀρφάνια δεν τοὺς πρέπει.
πωχω τὰ πρόβατ' ἄκουρα καὶ τὸ τυρὶ στὸ κάδι. —
Τὰ πρόβατα κουρεύουνται και τὸ τυρὶ ζυμάζεται.
και τορφανὰ ποφείουνται κ' ἡ χήραις κι ἐβερμοῦνται.
Κι αὐτοῦ κοντὰ στὸ δειλινὸ τὸν καταβάλ' ὁ Χάρος.

1) Om Digénis Akritas, en middelalderlig Helt, hvis Bedrifter særlig besynges i et nylig udgivet stort Heltedigt, s. Indledningen til K. Sathas's og E. Legrand's Udgave (Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzant. du Xme siècle. 1875.) og K. Sathas's Fortale til 2den Del af *Bibliotheca græca medii ævi.*

2) Sakellarios, *Κυπριακά* III, p. 46; Legrand, Chansons populaires grecques. 1874. p. 192:

Ἐν ἦρτα, γιε, ὁ Χαροντας, νὰ φά', νὰ πιῶ μετά σας,
παρὰ ἦρτα, γιε, ὁ Χαροντας, τὸν κάλλιο σας νὰ πάρω.

ved det tredje Døgn sejrer Digenis over ham, og aabned sin Favn og priser Gud: Jeg priser Dig, gode Gud, som er i det Höje, og som kjender det Skjulte og det Aabenbare. Da kom en Stemme fra Gud og fra Ærkeenglene: Jeg sendte Dig ikke, Charos, for at udføre Brydekampe, men jeg sendte Dig, Charos, for at Du skulde tage Sjæle til mig! — Og Charos blev til en gylden Örn og satte sig paa hans Hoved og grov med sin Klo for at udrive hans Sjæl"[1]).

Af denne Sang se vi tillige, at Charos, naar det tykkes ham gavnligt, kan forvandle sig; andre Steder bliver han til en „Flue"[2]), til en „Øgle", der bider en ung Pige i Haand og Fod[3]), eller „ligesom en sort Svale", der oppe fra Luften skyder sit Offer en Pil i Hjærtet[4]).

Charos er ikke alene grusom og ubönhørlig, men — som i ovenstaaende Sang om Digenis — troløs og bedragerisk: „Verden en Løgner, Charos en Tyv", hedder

---

[1]) Sakell. l. c. Legrand, Chansons l. c. og p. 194:
κι' ἂν μὲ νικήσῃς, Χάροντα, ἔβγαλε τὴ ψυχή μου,
κι' ἂν σὲ νικήσω, Χάροντα, χάρισ' μου τὴ ψυχή μου.
Χεριαῖς χεριαῖς ἐπιάσασι καὶ πῆαν σ' τὴν παναίστρα.
κι' ἀπολοήθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ του·
Κι' ἀλαβροπιάσ' μέ, Διγενῆ, γιὰ νὰ σ' ἀλαβροπιάσω! —
Κι' ἀλαβροπιάνν' ὁ Διγενῆς, καὶ σφιχτοπιάνν' ὁ Χάρος.
Κεῖ ποῦ πιάννει ὁ Χάροντας, τὰ γαίματα πετοῦσαι,
'κεῖ ποῦ πιάννει ὁ Διγενῆς, τὰ κόκκαλα ἐλυοῦσαν·
κ' ἔδωκαν καὶ παλήωσι τρεῖς νύχτες, τρεῖς ἡμέραις,
σ' τὰ τρία τὰ 'μερόνυχτα ὁ Διγενῆς νικᾷ τον,
κι' ἀνοίξει ταῖς ἀγκάλαις του καὶ τὸ Θεὸ δοξάζει·
Δοξάζω σε, καλὲ Θεέ, ποῦσαι σ' τὰ 'ψηλωμένα,
κι' ὅπου γινώσκεις τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερωμένα.
Ἦρτε φωνὴ 'πὸ τὸ Θεό, κι' ἀπὸ τοὺς ἀρχαγγέλους·
Καὶ δὲ σέ 'πεμψα, Χάροντα, παλήωματα νὰ κάμῃς,
παρά 'στειλά σε, Χάροντα, ψυχαῖς γιὰ νὰ μοῦ πάρῃς.
Χρυσὸς ἀτὸς ἐγίνηκεν ἀπάνω σ' τὴν κεφαλήν του,
καί 'σγαφτε μὲ τὸ 'νύχιν του νὰ 'βκάλλῃ τὴ ψυχήν του.

[2]) Jeannaraki, Kretas Volkslieder, nr. 146.

[3]) Pass. 416, 4 og Chasiotis, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημοτ. ᾀσμάτων. 1866. P. 169.

[4]) Pass. 417. 4: Κι' ὁ Χάρος ἔγεινε πουλὶ σὰν μαῦρο χελιδόνι,
ἐπέταξε καὶ σ' τὴν καρδιὰ σαΐττευσε τὴν κόρη.

Ordsproget[1]), og i en Sang kaldes han ligefrem „en snedig, dygtig Mestertyv, som kjender Tyvekunst og Kvindetræskhed“[2]). En kretisk Folkevise lader ham „sætte sig höjt paa Bjærget og synge med dejlig Stemme“ en „Frydesang“, hvori han roser sig af al den Ødelæggelse, han bringer over Menneskene[3]). Det er kun yderst sjældent, at hans haarde Hjærte blødgjöres; fordum — siger et Sagn — var han mildere og rørtes ved Menneskenes Taarer, men en Gang, da han af Medlidenhed med en ung, dejlig Pige, hvis Sjæl han skulde hente, skjænkede hende Livet, slog Gud ham til Straf med Døvhed, Blindhed og Lamhed[4]). En blidere Skikkelse er Charos's Moder, som undertiden gaar i Forbön for de stakkels Mennesker, navnlig Kvinder og Börn; i Indledningen til den kypriske Sang om Digenis hedder det[5]): „Charos iførte sig sin sorte Dragt, og rider sin sorte Ganger, han omgjordede sig med sit gyldne Sværd og gaar til Festen for dér at finde sin Moder, at hun kan give ham Raad: Min Sön, Du maa ikke tage de skjönne Møer, Du maa ikke tage de gamle Kvinder, og Du maa ikke tage de smaa Börn, som Mødrene begræde! — Og Charos mælede og siger til hende: Hvis jeg ikke tager de skjönne Møer, hvis jeg ikke tager de gamle Kvinder, og hvis jeg ikke tager de smaa Börn, hvorfor hedder jeg da Charos?“

Ligesom Pluton er gift med Persefone, saaledes optræder Charos undertiden ogsaa som Ægtemand. Hans Hustru

---

1) *Κόσμος ψεύτης, Χάρος κλέφτης*, Venizelos. *Παροιμ.* p. 144.

2) Pass. 424, 16 f.:

Ὁ Χάρος εἶνε πονηρός, 'πιτήδειος πρωτοκλέφτης.
'Ξέρει κλεφτοπατήματα, πονηριαῖς γυναικῶνε.

Smlgn. Rhazelu, *Προοίμ. μυθολογ.* p. 7.

3) S. Jeannaraki nr. 150.

4) Et lesbisk Sagn, omtalt af Schmidt I, p. 235.

5) Sakell. III, p. 46; Legrand, Chansons p. 190:

Ὁ Χάρος μαυροφόρησε, μαῦρα καβαλλικεύγει,
χρυσὸ σπαθὶν ἐζώστηκεν καὶ 'πὰ σ' τὸ πανάιρι,
γιὰ νὰ βρῇ καὶ τὴ μάναν του γιὰ νὰ τοῦ παραγγείλῃ.
— Υἱέ μου, μὲν παίρνῃς ὄμορφαις, μὲν παίρνῃς ταὶς γρηάδαις,
μὲν παίρνῃς τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ κλαίουν ἡ μανάδες!
Κι' ἀποκρίθη Χάροντας και λέει και λαλεῖ της.
— Ἂν ἐν παίρνω ταὶς ὄμορφαις, ἂν ἐν παίρνω γρηάδαις,
ἂν ἐν παίρνω μικρὰ παιδιά, τί Χάροντας λοῦμαι;

er Charontissa[1]) eller Charissa; hun har den möjsommelige Forretning at berolige de Døde og vænne dem til det nye, uhyggelige Opholdssted. En zantiotisk Klagesang fortæller om En, der ved Aftentide gik over Kirkegaarden og nede under Gravene hørte en Klagestemme: „Jeg drikker Hades's Vand, og det er den bitre Gift: det drikke Ungersvende og sørge, det drikke de unge Møer og klage, men jeg er en Kongesön og Kongers Ætling". Kort efter, „ved Kirkens Port", hørtes det, hvorledes Charos „kivedes med sin Mage: Alle de Unge, siger hun, som Du bragte mig, alle dem kan jeg holde i Ave, men denne Ungersvend — mod ham hjælper ingen Ave: uden Vand vil han Intet nyde, uden Vin vil han Intet æde"[2]). Og i en lakonisk Klagesang hedder det: „og jeg hørte Charissa, som kivedes med Charos: Charos, hvorfor bragte Du mig det ynkelig syge Væsen, der trænger til sin Moders Skjød og til sin Søsters Arme, der trænger til tykke Tæpper og til den höje Seng, der trænger til det fine (eg. syv Gange sigtede) Brød og til den søde Sekt?"[3])

---

[1]) S. Politis I, p. 291 f.

[2]) Fragment af et ikke trykt Myrologion, som meddeltes mig paa Zante:

Πίνω τοῦ Ἅιδη το νερό, εἶνε πικρο φαρμάκι·
τὸ πίνουν νέοι, θλίβουνται, καὶ νέαις κι' ἀναστενάζουν,
μὰ ἐγὼ εἶμαι βασιλειᾶ παιδὶ κ' εἶμαι καὶ ῥηγαγγόνι.
Καὶ πάλι ματαπέρασα τ' ς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα·
κι' ἀκούω τὸ Χάρο καὶ μάλονε μὲ τὴ Χαρόντισσάν του·
ὅλους τοὺς νειούς, ποὺ μ' ἔφερες, ὅλους τοὺς ἡμερόνω,
μὰ τούτονε τὸν νειούτσικο — ἡμερωμοὺς δέν ἔχει·
χωρὶς νερο δὲ γεύεται, χωρὶς κρασὶ δὲν τρώει.

Smlgn. Schmidt's Volksleben I, p. 241.

[3]) Rhazelu, *Προοίμ.* p. 7:

καὶ ἄκουσα τὴ Χάρισσα κ' ἐμάλονε τὸ Χάρο·
Χάρε, καὶ τί μοῦ τοὔφερες τὸ βαρυαῤῥωστημένο,
ποὺ θέλει μάνας γόνατα, θέλ' ἀδερφῆς ἀγκάλαις,
θέλει παπλώματα παχειά, θέλει 'ψηλὰ κρεββάτια,
θέλ' ἐφτακρήσαρο ψωμί, θέλει κρασὶ μοσχάτο.

I et mærkeligt Fragment af en kretisk Sang i Jeannaraki's Samling (nr. 148) synes hun at spille samme Rolle som den barmhjærtige Kone i Æventyrene, der skjuler den Fremmede for Uhyret: Charos kommer hjem om Natten og taler til Charontissa: „Jeg fornemmer Lugt af Menneske, det forekommer mig

Der nævnes ogsaa en Søn af Charos[1]; i en epirotisk Sang „gjör Charos Fest i Hades, han bortgifter sin Søn, han slagter Smaabörn istedetfor Lam, unge Kvinder istedetfor Beder“[2]. Hans Bolig hedder nemlig endnu den Dag idag Hades[3]; her, „hvor Dagen aldrig gryer, hvor Hanen ikke galer og Nattergalen ikke synger“[4], i „det forfærdelige, bitre Mørke“[5] har han sit „Telt“; det er gruligt at skue: „naar Du kommer — siger han selv i en Folkesang[6] — og ser mit Telt, vil Du skjælve“, „udvendig er det rødt (eller grönt), indvendig sort, de Tapres Arme ere Teltstænger og de unge Pigers Haarfletninger Snore“. Der er koldt og smudsigt i Hades[7], de Døde fryse og lide Sult og Tørst, og det er derfor intet Under, at man meget almindelig har for Skik at give en Død Gaver, som et Æble eller en anden Frugt, med til en anden kjær Afdød[8], og Folkesangene udtrykke ofte paa en rørende Maade Ønsket om at kunne stige ned i Underverdenen for at bringe Hjælp og Husvalelse til dens ulykkelige Beboere[9].

---

ialfald saa“ (ἀνθρώπου μυρωδιὰ 'γροικῶ, γῆ πούρι φαίνεταί μου), hvorpaa hun svarer, at den Lugt maa komme fra Slagterhuset (ἀπὸ τὸ μακελειό).

[1]) Forskelligt herfra er Udtrykket παιδὶ τοῦ Χάρου (et „Dødens Barn“) om den, der rives bort af ham.

[2]) Chasiotis, συλλ. δημ. ᾀσμ. p. 169:

Ὁ Χάρος κάνει τὴ χαρά, 'παντρεύει τὸν υἱό του,
σφάζει παιδιὰ ἀντὶς γι' ἀρνιά, νυφάδες γιὰ κριάρια.

[3]) Ἅιδης; Underverdenen hedder ogsaa τὰ Τάρταρα τῆς γῆς, ὁ κάτω κόσμος, ἡ κάτω γῆς, eller τόπος ἄγυρτος (Pass. 433, 9), „det Sted, hvorfra man ikke vender tilbage“, ligesom Bortgangen fra Livet er en „Rejse, hvorfra man ikke kommer hjem“ (τ' ἀγύριστο ταξείδι, ποὺ πάνουν καὶ δὲν ἔρχονται καὶ 'πίσω δὲ γυρίζουν, Chasiotis p. 18).

[4]) δὲ 'ξημερόνει, δὲν κράζει πετεινός, δὲν κελαδεῖ τ' ἀηδόνι, i Νεοελλην. ἀνάλεκτα I, p. 123.

[5]) τὸ φοβερὸ πικρὸ σκοτάδι, Chasiotis, δημοτικὰ ᾄσματα p. 39.

[6]) σὰν 'πᾷς κ' ἰδῇς τὴν τέντα μου, θέλεις νὰ συντρομάξῃς, Pass. 432, 19; smlgn. 433, 20 ff.

[7]) τὰ Τάρταρα τῆς γῆς, τὰ κρύα, παγωμένα i et zantiotisk Myrologion; ὁ μαυρισμένος Ἅιδης i Rhazelu, ποιημ. p. 32. En enkelt Sang hos Pass. 434 røber en mildere Forestilling om Dødens Land som en Have; s. Schmidt I, p. 241 f.

[8]) s. Schmidt l. c.

[9]) s. Pass. 434, 4 ff.

Charos er, som vi alt have set, væsenlig „Dødsgud“, altsaa snarere Oldtidens Pluton end Charon, hvis vi for denne lægge Eftertrykket paa hans Færgemandsgjærning. Dog er heller ikke herom Mindet ganske svundet. Vel tale de fleste Sange og Sagn om en Trappe[1], der fører ned fra Oververdenen til Hades, men enkelte Steder nævnes udtrykkelig en Flod, man skal sætte over, og som tillige synes at være en „Lethes Ström“; de Døde „sætte over Floden og drikke dens Vand og glemme deres Hjem og deres faderløse Smaa“, siger en Klagesang[2]. I en anden Klagesang tilraabes der en Afdød: „Hør, sig mig nu, sig mig, min Ven! hvor skal Du hen at lande?“[3], og en tysk Lærd[4]) forsikrer, at et i en Landsby paa Zante hyppig anvendt Myrologion ligefrem nævner „Charos's Baad“ (*τὸ καΐκι τοῦ Χάρου*). Hermed kunde man da ogsaa tro at maatte forbinde den baade i det evropæiske og det asiatiske Grækenland tidligere vidt udbredte, men nu mere og mere aftagende eller vel endog sjældne Skik, at lægge den Døde en Mønt i Munden.[5] I Oldtiden betragtedes jo den Obol, der lagdes i den Dødes Mund som „Lön til Færgemanden for Farten“; men paa de enkelte Steder, hvor denne Skik er naaet ned imod eller ind i vor Tid, synes den i Almindelighed at være nedarvet uden Bevidsthed om Møntens Bestemmelse[6]. Tydelig Omtale af Charos som Skipper eller Færgemand har jeg derimod fundet i et først nylig udgivet Myrologion[7]:

---

1) *σκαλί*; saaledes om Zachos, der red ned til de Dødes Rige: *σκαλὶ σκαλὶ κατέβαινε*, Pass. 433, 3.

2) Pass. 471, 9:

περνοῦν τὸν ποταμὸ καὶ πίνουν τὸ νερόν του
καὶ λησμονοῦν τὰ σπίτια τους καὶ τὄρφανα παιδιά τους.

3) *Νεοελλ. ἀνάλ.* I. p. 125: *γιὰ 'πές, καλέ μου, 'πές μου το, ποῦ θὲ νὰ πάς ν' ἀράξῃς;*

4) Schmidt's Volksl. I, p. 237.

5) s. Politis I, p. 266 ff.

6) Dog kaldes i Egnen om Smyrna denne Mønt ligefrem *περαματίκι*, „Færgelön“, og i Pandora f. 1860 XI, p. 449 beretter V. Skordélis, at den i det thrakiske Stenimachos „indtil for kort siden“ medgaves den Døde udtrykkelig „til Charos“.

7) i E. Legrand's Samling (1874) nr. 125, meddelt ham af afdøde Brunet de Presle som hidrørende fra Epirus [senere er jeg

„Et Skib var i Syne, ladet med unge, tapre Mænd; i Bagstavnen har det de Syge, i Forstavnen de Saarede og neden under Sejlene dem, der drukned i Havet; Skibet søger en Havn at komme i, en Plads til at kaste Anker; endelig bandt det Ankertovet i en god Havn. Saa spredtes Rygtet til Landsbyerne, og bekjendt blev det i Verden: Enker, nu ere Eders Mænd tilfals, Mødre, Eders Börn, og I, stakkels Søstre, nu ere Eders Brødre tilfals! Da løb Mødrene til med Guldmønter og Søstrene med Gaver og Enkerne, de sørgende Enker, med Nøglerne i Haand og de, som Intet havde, med foldede Hænder. Men Charos fik et andet Sind, han kapper Ankertovene; og Mødrene vandrede til Bjærgene, Søstrene til Bakkernes Skraaninger og Enkerne, de sørgende Enker, til de ensomme Dale".

Indpasset i Kristendommen bliver Charos Guds Sendebud, en Dødens Engel; naar den, han hjemsøger, beder ham om Skaansel eller Udsættelse, svarer han gjerne: „nej, Gud har sendt mig for at tage Din Sjæl!"[1]) Og Gud befaler ham altid at ihjelslaa dem, hvis „Dage ere udløbne"[2]) eller hvis „Navne ere skrevne blandt de Døde"[3]).

---

bleven opmærksom paa, at et lignende allerede findes i Rhazelu's *προοίμ.* p. 6]:

Ἕνα καράβ' ἀνάντειψε λεβένταις φορτωμένο,
σ' τὴν πρύμ' ἔχει τοὺς ἄῤῥωστους, σ' τὴν πλώρη λαβωμένους,
καὶ ἀποκάτω σ' τὰ πανια τοὺς θαλασσοπνιμμένους·
γυρεύει πόρτο γιὰ νὰ 'μβῇ, λιμάνι γιὰ ν' ἀράξῃ,
τὸ παλαμάρι τὄδεσε σὲ ἀγαθὸ λιμνιῶνα.
Ἐδόθ' ὁ λόγος σ' τὰ χωριὰ καὶ διαλαλια σ' τὸν κόσμο·
„Χήραις, πουλιοῦντ' οἱ ἄνδρες σας· μανάδες, τὰ παιδιά σας·
καὶ σεῖς, καϋμέναις ἀδερφαίς, πουλιοῦντ' οἱ ἀδερφοί σας."
Δράμαν ἡ μάναις μὲ φλωριά, κ' ἡ ἀδερφαὶς με δόσια,
κ' ἡ χήραις ἡ μαυρόχηραις μὲ τὰ κλειδιὰ σ' τὰ χέρια,
κι' ὅσαις δὲν εἶχαν τίποτε, τὰ χέρια σταυρωμένα.
Κι' ὁ Χάρος ἐμετάνοιωσε, τὰ παλαμάρια κόβει.
Πῆραν ἡ μάναις τὰ βουνὰ κ' ἡ ἀδερφαὶς τὰ πλάγια,
κ' ἡ χήραις ἡ μαυρόχηραις τὰ ἔρημα λαγκάδια.

[1]) *Ἐμένα μ' ἔστειλ' ὁ Θεὸς νὰ πάρω τὴ ψυχή σου,* s. Politis I, p. 239 (og ovnfr. S. 225, [1]).

[2]) *ἐσώθηκαν ἡ ἡμέραις,* Politis I, p. 239.

[3]) *τὸν ἔγραψαν μὲ τοὺς ἀποθαμμένους,* Pass 17, 2 og Chasiotis, *δημ. ᾆσμ.* p. 139.

Da, som oven omtalt, Ingen maa komme tilbage fra Hades[1], tænkes det aflaaset; ligesom Pluton i Oldtiden lukker Hades med sin Nøgle, saaledes har Charos nu Nøglerne til Underverdenen[2]. De sørgende Efterladte opfordres i et Myrologion til at lægge Baghold for Charos og fratage ham disse: „Op da! lad os drage hen at sætte os ved Korsvejen, hvor Charos skal ride forbi; En skal da tage hans Hest, en Anden hans Töjle og Bidsel, og en Anden røve hans Nøgler og aabne for Hades, for at vi kunne se, hvorledes det staar til med de unge Mænd, og hvad de unge Møer maa döje, og for at jeg ogsaa kan se til de spæde Smaabörn, hvad der times dem, nu da de ere skilte fra deres Mødre“ [3]). Og det er meget almindeligt i Sangene, at de Døde ville „stjæle Charos's Nøgler“ for at flygte bort fra det forhadte Hades[4]. Et saadant Flugtforsøg skildres i en Sang, hvoraf vi have talrige Versjoner: Tre modige unge Mænd vilde fly bort fra Hades; en yndig, ung Kvinde „beder dem med foldede Hænder: Ungersvende, tager mig med op i Oververdenen, for at jeg kan give mit Barn Die, saa skal jeg igjen vende tilbage. — Vi kunne ikke, Du væne, vi formaa det ikke, Du unge Viv; Dine Klæder larme, Dit Haar lyser, og Dine Guld- og Sølvsmykker give Lyd — da hører Charos os! — Mine Klæder, dem tager jeg af, mit

---

1) *Ἀΐδης πυλάρτης* i Iliad. VIII, 367, forklaret af Schol. ved *ἰσχυρῶς συναρμόζων καὶ κλείων τὰς πύλας.* — Pausan. V. 20. 3: *ἐπὶ δὲ κλειδί, ἔχει γὰρ δὴ ὁ Πλούτων κλεῖν, λέγουσιν ἐπ' αὐτῇ τὸν καλούμενον Ἅιδην κεκλεῖσθαί τε ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος καὶ ὡς ἐπάνεισιν οὐδεὶς αὖθις ἐξ αὐτοῦ.*

2) *τὰ κλειδιά*, s. Politis I, p. 329. Undertiden kaldes de ved en underlig Forblanding „Paradisets Nøgler“, s. Schmidt's Volksl. I, p. 249.

3) *Νεοελλ. ἀνάλ.* I, p. 128:

Ἄϊντε νὰ πᾶ νὰ κάτσωμε μέσα σ' τὸ σταυροδρόμι,
ποῦ θὰ περάσῃ ὁ Χάροντας σ' τὸ ἄλογο ἀπάνω.
ἄλλος νἀρπάξῃ τἄλογο, κι ἄλλος τὸ σαλιβάρι
κι' ἄλλος νἀρπάξῃ τὰ κλειδιὰ τὴν κάτω γῆ νἀνοίξῃ.
νὰ 'δοῦμ' οἱ νιοὶ τί κάνουνε, ἡ νέαις τί πολεμοῦνε,
νὰ 'δῶ καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ πῶς κάνουν δίχως μάναις.

4) s. Pass. 422, 2; 423, 2. Smlgn. Politis I, p. 350 f. Schmidt I, p. 242.

Haar trykker jeg ned paa Hovedet, og mine Smykker binder jeg i mit Törklæde". Men strax møder Charos dem paa Gaden og griber dem: „Slip mit Haar", raaber da den unge Kvinde, „og tag mig ved Haanden, og dersom Du blot vil give mit Barn Mælk, skal jeg ikke mere forsøge at flygte fra Dig"[1]. Livet er for Grækerne nu som i Oldtiden det störste blandt Goderne: „selv med de mange Prøvelser er Livet dog saa godt, og den, der ønsker Døden, maa være en Daare", hedder det derfor i et bekjendt Distichon[2]. Døden er Berøvelse af Livets Goder, og Folket raader gjennem sine Sange til at fryde sig ved denne Verdens Glæder: „Lad os spise og lad os drikke, för Charos kommer og finder os og lægger os øde!"[3] og: „Glæder Jer, I Ungersvende, fryder Jer, I unge Mødre, Dagen helder helt mod Aften, thi Charos tæller, en for en, vort Livs Dage!"[4] Det minder om Oldtidens Hades, saaledes som Achillevs beskriver det for

---

1) Pass. 424 og 422:

Τρεῖς ἀνδρειωμένοι βούλονται νὰ φύγουν ὄχ τὸν Ἅιδη·
μιὰ κόρη κοσμαγάπητη καὶ κοσμαγαπημένη,
μιὰ κόρη τοὺς παρακαλεῖ μὲ σταυρωμένα χέρια·
Πάρτε μ', ἀνδρειωμένοι μου, κ' ἐμὲ σ'τὸν 'πάνω κόσμο,
γιὰ νὰ βυζάξω τὸ παιδὶ κι' ἀπαὶ ματαγυρίσω. —
Δὲν ἠμποροῦμε, λυγερή, δὲν ἠμποροῦμε, κόρη·
βροντομαχοῦν τὰ ῥοῦχα σου καὶ λάμπουν τὰ μαλλιά σου,
χτυποῦν τ'ἀσημοχρύσαφα καὶ μᾶς ἀκούει ὁ Χάρος. —
Ἐγὼ τά ῥοῦχα 'βγάνω τα καὶ τὰ μαλλιὰ πλακῶ τα
κι' αὐτὰ τ'ἀσημοχρύσαφα τὰ δένω σ'τὸ μαντύλι.
Κι' ὁ Χάρος, ποὔτανε πονηρός, σ'τὴ στράτα τσ' ἀπανταίνει,
πιάνει τὴν κόρη ἀπ' τὰ μαλλιά, τσ' ἀγούρους ἀπ'τὴ μέση·
Ἄσε με, Χάρ', ἀπ' τὰ μαλλιὰ καὶ πιάσε μ' ἀπ' τὸ χέρι,
κι' ἂν δώκῃς γάλα τοῦ παιδιοῦ, πλειὰ δὲ σοὶ ματαφεύγω.

2) Pass. Dist. 436:

Καὶ μὲ τὰ τόσα βάσανα πάλ' ἡ ζωὴ καλ' εἶνε,
κι' ὅποιος τὸ θάνατο ζητᾷ κἄποιος κουζούλης εἶνε.

3) Jeannaraki's Kretas Volkslieder. 143 og 184:

ἂς φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε,
πρὶν νἄρθ' ὁ Χάρος νὰ μᾶς βρῇ νὰ μᾶσε διαγουμίσῃ.

4) Zambelios, *Πόθεν ἡ λέξις τραγουδῶ* p. 48:

Χαρῆτε, νειοί, χαρῆτε νιαίς,
κ' ἡ 'μέρ' ὁλογραδειάζει·
κι' ὁ Χάρος ταὶς ἡμέραις μας
μιὰ μιὰ ταὶς λογαριάζει.

Odyssevs, ligesom overhoved Nygrækernes uklare og selvfølgelig ofte selvmodsigende Forestillinger om den anden Verden vise os, at dette Folks Opfattelse af Tilværelsen hisset som et virkeligt Liv, en Fortsættelse af Livet her, men kun langt kummerligere og glædeløsere, ikke har undergaaet stor Forandring i de Aartusinder, der ligge mellem de ældste os overleverede græske Mindesmærker og vor egen Samtid.

Løsninger af de konjekturalkritiske opgaver s. 143 ff.

Redaktionen har fra sex indsendere, hr. F. Gustafsson i Helsingfors, og dhrr. candd. philol. J. L. Heiberg og Alfred Bruun samt studd. philol. M. J. Goldschmidt, H. Hansen og K. Kinch i København, modtaget bidrag til løsningen af de i forrige hæfte af hr. konferensråd Madvig meddelte konjekturalkritiske opgaver. Dhrr. Goldschmidt og Kinch have behandlet alle opgaverne, og den förste har udførlig motiveret sine rettelsesforslag; de øvrige indsendere have fremsat løsninger til flere eller færre af opgaverne, de fleste uden nærmere motivering.

a. **Sophokles's Aias** 1290 vil Madvig skrive

Δύστηνε, ποῖ βλέπων τ ο ι α ῦ τ α καὶ θροεῖς;

Samme rettelse er fremsat af alle indsenderne, af hvilke dog Goldschmidt bemærker, at den er ham bekendt fra Madvigs øvelser i 1875. Angaende forkortelsen af difthongen *οι* i *τοιαῦτα* henvise både Gustafsson og Heiberg til Soph. Philokt. 1049. Gustafsson tilföjer disse ord: „Hoc tamen loco, quem tractamus, vereor, ne *ποτ'* servari possit verbumque inveniri, quod et aptius sit atque *τραγικώτερον* quam *τοιαῦτα* et magis augeat corruptelae suspicionem. Illud igitur verum est aut fortasse verisimilius hoc:

Δύστηνε, ποῖ βλέπων ποτ' αὐθάδη θροεῖς;

Herom bemærker Madvig: „Det fuldkommen rigtige og i slige forundrende spörsmål sædvanlige *καί* kan ikke mistænkeliggöres. Spörsmalet: Hvor kan du tale sligt (som du taler)? er også langt udtryksfuldere end spörsmalet: Hvor kan du tale dristige ord?“

b. **Demosthenes** XXIII, 142 retter Madvig således: *Θερσαγόρας οὔνομ' αὐτῶν (θατέρῳ), θατέρῳ δ' Ἐξήκεστος.* Samme rettelse foreslås af Goldschmidt, Heiberg og Kinch.

c. **Athenaios** IV, p. 146 f. vil Madvig rette ved omstilling af nogle ord og tilföjelse af ét ord: *Φιλόξενος δὲ ὁ Κυθήριος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Δείπνῳ, εἴπερ τούτου καὶ μὴ τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου, (οὗ) καὶ ὁ κωμῳδιοποιὸς Πλάτων κ.τ.λ.* Goldschmidt og Kinch, der alene af indsenderne have behandlet denne opgave, ville bevare den overleverede ordfølge og blot tilföje det relative pronomen *οὗ* efter *εἴπερ τούτου.* Efter Madvig opnås herved ikke den rette mening: „Efterat have påberabt sig Philoxenos fra Kythera og et værk under hans navn, antyder Athenaios en tvivl, om dette værk ellers er af denne Philoxenos og ikke af en anden, hvis litterære existens også er bevidnet af komikeren Platon“. (At det virkelig er Leukadieren Philoxenos, som Platon havde omtalt, ses af Athen. I, p. 5 b: *τοῦ Φιλοξένου δὲ τοῦ Λευκαδίου Δείπνου Πλάτων ὁ κωμῳδιοποιὸς μέμνηται,* hvorefter der anføres en række vers, som Meineke, Fragm. Comic. Graec. II, p. 672 f., antager for at være af Platons Phaon.)

d. **Cicero in Verrem** III, c. 76, § 176. Til dette sted bemærker Goldschmidt: „Cicero siger her, at det er uheldigt eller rettere umuligt at bruge noget til sit forsvar, hvorved man åbenlyst må tilstå sine forbrydelser; han siger altså, at Verres's defensio ligger i, er forbunden med eller bestar i en confessio peccatorum. Dette forhold mellem defensio og confessio har Cicero udtrykt ved præpositionen in, som meget let kan være udfalden foran ordet maximorum.“ Også Gustafsson og Bruun ville tilføje in; Heiberg og Kinch derimod foreslå **e** (ex) og stemme heri med Madvig, efter hvem „defensio in confessione er ulatinsk; det rigtige er **e** confessione, et forsvar som hentes fra tilstaelsen.“

e. **Senecae epist.** 95 § 48 skal efter Madvigs mening det tredie parallele led tilvejebringes ved at skrive beneficum gratis. Til det samme resultat komme Bruun, Goldschmidt, Hansen, Heiberg og Kinch. (Denne rettelse er for resten allerede for længere tid siden foreslået af L. v. Jan i Neue Jahrb. vol. 37 [1843], p. 24.)

f. **Plinii Panegyricus** cap. 36 extr. skriver Madvig: Liberum est autem **discrimini suo locum** eligere. Bruun, Goldschmidt, Heiberg og Kinch have ganske det samme; Hansen foreslår: discrimini **suum** locum eligere.

g. **Demosthenes** XXXVI. 47 skriver Madvig: *καὶ ἃ ἰδίᾳ τῆς τούτων φιλανθρωπίας ἀπολαύσας εὕρετο ὁ σὸς πατήρ.* Hermed stemmer Hansen; Goldschmidt havde fundet rettelsen. men er derefter kommen ind på et urigtigt spor. Bruun og Kinch ville i stedet for *ἃ διὰ* skrive *ἅττα*; herom bemærker Madvig: „Det ubestemte *ἅττα* passer ikke og fjerner sig fra det skrevne. Apollodor beskæmmer den særlige velgerning, som hans fader og siden Phormion havde nydt af Athenæernes humanitet og liberalitet ved at blive athenæiske borgere."

h. **Plinii Panegyricus** cap. 37 foreslå Goldschmidt, Hansen, Heiberg og Kinch den samme løsning, som også Madvig havde tænkt sig: Onera imperii pleraque vectigalia institui ut pro utilitate communi ita (**sine**) singulorum iniuriis coëgerunt. Goldschmidt og Heiberg henvise til Madvigs forud (s. 141 f.) fremsatte rettelse af stedet hos Herodot II. 25: *καὶ (ἄνευ) ἀνέμων ψυχρῶν.*

Anmeldelser.

Lessing's Hamburgische Dramaturgie. Für die oberste Klasse höherer Lehranstalten und den weiteren Kreis der Gebildeten erläutert von Dr. **Friedrich Schröter** und Dr. **Richard Thiele**. Erster Band. Halle. Buchh. des Waisenhauses. 1877. (VI) + 304 s. 8.

I Efteraaret 1766 blev Lessing kaldet til Dramaturg (omtrent svarende til Theatercensor) ved det nyoprettede faste Theater i Hamborg,

som var blevet skabt ved frivillige Sammenskud af 12 Borgere og Kjøbmænd i denne By, og som støttede sig til det bedste af Tysklands dengang omrejsende Skuespillerselskaber, det Ackermann'ske, og med det den berømte Skuespiller Eckhof.

Med Glæde overtog Lessing efter en kort Undersøgelse af Forholdene denne Stilling, i hvilken han haabede at kunne virke for et af sine store Formaal, at frigjøre det tyske Theater for den fordærvede franske Smagsretning, opdrage Publikum i dramatisk Henseende ved virkelig kunstneriske Præstationer og efterhaanden skabe en tysk National-Skueplads. Det er tilstrækkelig bekjendt, at Lessings store Forventninger led et fuldstændigt Nederlag i den rige Kræmmerby, saa at dette Theater, der var blevet stiftet og aabnet under sjælden gunstige Auspicier, kun holdt sig omtrent halvandet Aar (22. April 1767—25. November 1768), da det maatte lukkes af Mangel paa Deltagelse.

I sin Stilling som Dramaturg ved Hamborger Theatret skrev Lessing sin berømte „Hamburgische Dramaturgie“, hvori han ved mere eller mindre udførlige Anmeldelser og kritiske Behandlinger af de til Opførelse bestemte Stykker og af selve Opførelsen (hvorved han iøvrigt ofte mod sin Villie kom til at støde de irritable Thalias Sønner og Døtre for Hovedet) agtede at virke opdragende og vejledende ikke alene paa det theaterbesøgende, men paa hele det dannede tyske Publikum; og det kan næppe nægtes, at skjøndt Lessings Theater ikke kunde bestaa, vistnok væsenlig paa Grund af Stedet, hvor det oprettedes, saa har han dog ved sin Dramaturgi opnaaet en stor Del af sit Formaal, at rense Smagen og udbrede Forstaaelsen af scenisk Kunst, paa en Tid, da det ideelle Liv spillede en langt større Rolle end i vore mere realistiske og paa det Udvortes og Praktiske henvendte Samfundsforhold, og da Kundskaben til den klassiske Oldtid og til de samtidige store Kulturfolks aandelige Liv og aandelige Frembringelser trængte langt dybere ned i de dannede Samfundslag og nød en mere almindelig Forstaaelse end i vore Dage.

I Erkjendelse af den store Betydning dette væsenlig kritiske, men dog alt andet end negative Værk af den store Banebryder har haft og endnu kunde have paa den dannede Del af Publikum, ikke mindst paa den opvoxende Ungdom, der forbereder sig til Universitetet, have to tyske Videnskabsmænd, Doktorerne Fr. Schröter og R. Thiele, foranstaltet en ny Udgave af „Hamburgische Dramaturgie“ ledsaget af oplysende Noter og Anmærkninger, af hvilken 1ste Del, omfattende de første 52 Stykker, altsaa Halvdelen, er udkommen paa Vajsenhusets Forlag i Halle. Texten i denne Udgave er konform med den Lachmann'ske; dog have Udgiverne fundet sig berettigede til, da Bogen ogsaa er beregnet paa den studerende Ungdom, at give Retskrivningen et noget mere moderne Tilsnit og at oversætte de mange Citater i fremmede Sprog paa Tysk, da et saa udstrakt Kjendskab til disse ikke kunne forudsættes (der forekommer større og mindre Citater paa Latin, Græsk, Fransk, Engelsk, Italiensk, Spansk og Hollandsk).

Udgivernes væsenlige Arbejde har altsaa bestaaet i at give Noter og Anmærkninger til den Lessing'ske Text, hvorved denne kunde blive forstaaelig for enhver Dannet, og der er særdeles mange Ting i denne Text, der forudsætte langt større Kjendskab til forrige Aarhundredes og i det Hele taget til Oldtidens og det nyere Europas Literatur, langt mere omfattende Viden om Personer og Detailler, der vedrøre det aandelige Liv, end der tør forudsættes hos Pluraliteten af vor Tids Dannede. Stoffet og Underlaget for disse Noter er derfor et meget alsidigt, og det er behandlet med Flid, Omhu og Nøjagtighed. I disse Noter er der givet kortfattede men tilstrækkelige Oplysninger om literære og historiske Personligheder fra Oldtiden indtil Lessings Samtid, om Digte, Digtarter, Skuespil og Skuespilkunst i forskjellige Perioder, om vanskelige eller sjældne Fremmedord med etymologiske Forklaringer, sjældne eller for Lessing ejendommelige Gloser, Udtryk, Vendinger eller grammatikalske Former, synonymiske Bemærkninger, samt mangehaande andre Personalia og Realia. Som Exempel skal her kun anføres, at der i Noterne gives Oplysning om over 120 historiske eller literære Personer, Kunstnere og Skuespillere.

Det Samlerarbejde, her er udført, vidner om megen Dygtighed og Flid og vil uden Tvivl lønne Arbejderne med Opfyldelsen af deres Ønske, at redde denne literære Skat fra Forglemmelse og gjøre den tilgængelig for det store Publikum. Hvorvidt imidlertid deres andet Formaal, herigjennem at bidrage til den opvoxende Slægts Belæring og Dannelse, vil blive opnaaet, derom maa nærværende Anmelder som Udlænding indskrænke sig til at udtale en beskeden Tvivl, støttet væsenlig paa følgende to Hovedpunkter: det næsten Umulige i at holde Ungdommens Interesse fængslet ved en Række æsthetiske Afhandlinger, naar disses Gjenstande — her de omhandlede Skuespil — for det meste er dem aldeles ubekjendte, og fremdeles: da selve Afhandlingernes Text til sin rette Forstaaelse gjør Krav paa en Modenhed og en Kundskabsfylde, som aldeles ikke kan forudsættes hos Skoleungdommen i noget Gymnasium, saa maatte den idelige Rekurs til Anmærkningerne og vel lige saa meget til Lærerens vejledende Foredrag sluge dels saa megen Tid, dels saa megen Opmærksomhed, at der var Fare for, at den vilde sluge Texten med, og Anmærkningerne og de ved dem foranledigede Diskurser maaske turde blive Kjærnen i den ved Bogens Brug tilsigtede Lærdom; og en saadan aldeles løs og fragmentarisk Kundskab om en Mængde Personer og Begreber, som lige saa godt kan erhverves ved at studere et godt Konversationslexikon, vil — naar det forbindende Underlag ikke er fyldigt og solidt eller maaske helt mangler — vel næppe af nogen sand Skolemand blive anset for et godt Dannelsesmiddel.

Forsaavidt Udgiverne have tænkt sig at anvende Bogen som Dannelsesmiddel for Ungdommen ved at lade denne benytte den til kursorisk eller fri Hjemmelæsning, da tror Anm., at de endnu mindre ville naa deres Hensigt; thi de Faa, der virkelig kunne magte Texten ved Hjælp af Noterne alene og som kunne holde Interessen vedlige uden en Lærers samtidige levende Vejledning, ville vistnok

let blive for meget abstraherede fra nødvendigere Arbejder, og for de Mange, som paa Grund af manglende Modenhed og speciel Interesse ikke kunne magte Texten, er Bogen jo ikke saa meget værd som et almindeligt Konversationslexikon.

Da nu imidlertid de tyske højere Dannelsesanstalter maaske føre deres Elever videre, og deres Undervisningsplan hviler paa en noget bredere Basis, end det er Tilfældet her i Danmark, saa drister Anmelderen sig ikke til at have nogen bestemt Mening om Bogens Anvendelighed i tyske Dannelsesanstalter, men nærer paa den anden Side den Overbevisning, at man ved at gjøre Forsøg med den hos os, hvor desuden Vanskeligheden ved selve det fremmede Sprog kommer til, vilde komme stærkt ind paa Dekorationsmaleriet i Undervisningen.

Kjøbenhavn i December 1876.

C. A. N.

El Mágico prodigioso, comedia famosa de Don Pedro Calderon de la Barca, publiée d'après le manuscrit original de la bibliothèque du duc d'Osuna, avec deux fac-simile, une introduction, des variantes et des notes par **Alfred Morel-Fatio**. Heilbronn. Gebrüder Henninger, 1877. LXXVI + 256 s. 8.

Denne Udgave er at betragte som et Forsøg i en ny Retning eller maaskee endog som et Paradigma for fremtidige Udgivere af spanske Dramer fra Litteraturens klassiske Periode. Den adskiller sig nemlig fra alle tidligere Udgaver af Calderons Stykker. ikke alene fra de slette og feilfulde ældre Optryk, men tillige fra dem, som ere fremkomne i dette Aarhundrede, og hidtil have været ansete for de bedste, ɔ: J. G. Keils og J. E. Hartzenbuschs. Medens M.-F anerkjender disses Betydning, idet de saa at sige have kaldet Digteren tillive igjen, efterat han i lange Tider havde været forglemt blandt sine Landsmænd, dadler han dem for deres lidet filologiske Karakteer. Saavel Keil som Hartzenbusch have nemlig glattet og pudset altfor meget, men tillige altfor overfladisk, for at præsentere Calderons Theater i en pyntelig og let læselig Skikkelse, de have øvet Konjekturalkritik efter en uforsvarlig stor Maalestok uden at gaa til Haandskrifterne som den bedste Kilde, moderniseret Orthografien og indført vilkaarlig Sceneinddeling. Paa den anden Side have de undladt at give forklarende Anmærkninger, hvilke ere i høi Grad nødvendige ved en Forfatter, der har saamange Hentydninger til Forhold, som nu ere forsvundne; og denne Dadel rammer især Hartzenbusch, der paa Grund af sin store Belæsthed og langvarige Syslen med dramatisk Digtekunst maatte være i Stand til at kommentere Calderon bedre end nogen Anden. Disse Bemærkninger fremsætter M.-F. i sin udførlige Indledning efter først at have givet en kortfattet Udsigt over det spanske National-Dramas Tilblivelse og en æsthetisk Vurdering af dets Form. Her finder man imidlertid ikke

noget synderligt Nyt: det er det saa ofte citerede Sted af Lope de Vega's „Arte nuevo de hacer comedias" om Reglerne for Skuespillet, der danner Grundlaget for hans Betragtning af det spanske Drama, og denne vil snarere synes lidt vel tør og ensidig, især naar man erindrer sig den Beundring, A. F. v. Schack og vor Heiberg udtale*). Naar M.-F. S. IX ff. med Henblik paa „fransk Respekt for Love" fremhæver Formens ringere Betydning hos de spanske Dramatikere, gjælder dette vel navnlig om Lope de Vega med hans uhyre Produktion; thi hos Calderon, Alarcon og Moreto kan Formen dog vel i Almindelighed siges at være ligesaa omhyggelig som i Datidens Lyrik, og at Versene ere saa lette og flydende, har vistnok sin Grund i Sprogets Natur. Det lader ogsaa til, at han selv er en Smule ængstelig ved sin Dom og finder, at den maaskee seer temmelig dristig ud.

Men hvor Udgiveren ganske viser sig som den grundige og dygtige romanske Filolog, er i den ovenfor berørte Kritik af de ældre Behandlinger, i den bibliografiske Oversigt over Udgaverne og Oversættelserne og i Bemærkningerne om Sproget og Versebygningen. Manuskriptet til „El Mágico prodigioso" existerer i Hertugen af Osuna's værdifulde Bibliothek i Madrid tilligemed mange andre Originalmanuskripter af spanske Dramer. Det var nemlig hyppigt i det 17de Aarhundrede, at de dramatiske Digtere forærede deres fornemme og rige Beskyttere Haandskrifterne til deres Comedias, og da Familien Osuna ved Giftermaal efterhaanden er kommen i Besiddelse af mange andre Adelsslægters Bibliotheker, er det intet Under, at den eier en Mængde af slige Skatte. En anseet spansk Bogven, D. José Sancho Rayon i Madrid, henledede M.-F.'s Opmærksomhed paa Manuskriptet, som ikke er omtalt af La Barrera i hans store „Catálogo del antiguo Teatro español", og der er ingen Tvivl om, at de hidrøre fra Calderons egen Haand, hvilket ogsaa tydelig sees af de to Facsimiler, Udgiveren meddeler til Sammenligning Mellem hele den Skikkelse, hvori Stykket foreligger i denne Udgave, og den hvori det tidligere er kjendt og findes trykt i editio princeps 1663 og i Vera Tasis' Udgave 1682, er der en ikke ringe Forskjel. Digteren angiver selv paa Haandskriftets første Side, at Stykket er forfattet til „la fiesta del santisimo Sacramento" 1637 i Byen Yepes (5—6 Mil Ø. for Toledo); men efterat det har været opført i Yepes, har Calderon strøget flere Scener og tilføiet Adskilligt. Selve Haandskriftet indeholder mange Rettelser af Digteren. Om just denne ældre Form af Stykket er bedre, d. v. s. værdifuldere i poetisk Henseende end den nyere, derom kunde der være delte Meninger; men Udgiverens Hensigt har ogsaa efter hans eget Sigende været den at give en kritisk Udgave af et Calderonsk Drama, — i Grunden ligegyldigt hvilket (slg. XXVI—XXVII).

Som ovenfor sagt har han bibeholdt den gamle Orthografi, i Modsætning til alle andre Udgivere af spanske Comedias, endog de nyeste, f. Ex. Sancho Rayon og Marquien af La Fuensanta del Valle i Udgaven

*) Ved at omtale det Metriske i Calderons Stykke, henviser M.-F. netop til J. L. Heibergs Doktordisputats som „et Arbeide, man endnu kan have god Nytte af, uagtet det er udkommet allerede 1817" (ti Aar før det første Bind af Keils Udgave).

af Lope de Vega's „Comedias inéditas" (der hører til den større Samling „Coleccion de libros españoles raros ó curiosos"). De vigtigste Afvigelser hos Calderon fra den af det spanske Akademi fastslaaede Retskrivning ere (foruden i Anvendelsen af Accenter) den usikkre Brug af g (aspireret), j og x (máxico, prodijioso), fremdeles Vaklen i Brugen af b og v (vaña for baña, vien for bien, sobervia for soberbia, vello for bello, men paa den anden Side: bolcan for volcan, ba for va, — som dog findes f. Ex. i V. 655 —, ber for ver, — dog verlas i V. 149 —, bolber for volver), af i og y (ynjenio, ynfernal) og af h (oy, e, men hedad). Fremdeles kan mærkes: oriçonte for horizonte, vellissimo for bellísimo (med eet s), quatro for cuatro, embiar for enviar, sienpre for siempre, tienpo for tiempo, mesmo for mismo, guebo for huevo, guelgo for huelgo*), mill for mil. Ret mærkelige Former ere ynociencia (V. 2041), som M.-F. har ladet blive staaende og som jo i og for sig godt kan existere, men som han ikke paaviser andetsteds, ligeledes plubiera for det alm. pluguiera (V. 530), hvis det ikke er en Skrivfeil. Baustismo i V. 2312 synes at være en Trykfeil; idethele kan Trykfeilslisten forøges noget. Forøvrigt er Bogens Udstyrelse meget nitid og Calderon værdig. Enhver Ynder og Dyrker af den spanske Litteratur kan overhovedet kun samstemme i det Ønske, M.-F. udtaler, at hans Forsøg maa blive godt modtaget og faae mange Efterligninger. Thi det er aabenbart, at der er Meget at udrette paa den Vei, som den franske Lærde har anvist; der henligger talrige Manuskripter som det nys udgivne i de adelige Bibliotheker i Spanien, som maaskee i en ikke fjern Fremtid ville gaae tabte, hvis de ikke itide reddes for Videnskaben ved at komme i gode Hænder. Vel have Spanierne selv i den sidste Tid begyndt at tage sig lidt ivrigere af deres litterære Skatte end hidtil; men Landets ulykkelige politiske og sociale Forhold bevirke dog, at det skorter paa den behørige almindelige Deltagelse, og at det navnlig er de udenlandske Dyrkere af spansk Litteratur, man maa sætte sin Lid til. Og eftersom Franskmændene jo ere Calderons Fædreland nærmest og Studiet af de romanske Sprog og Litteraturer i den seneste Tid har taget et saa betydeligt Opsving i Frankrig, er det ikke til at undre sig over, at den første filologiske Behandling af et klassisk spansk Drama er udgaaet derfra.

E. G.

*) I den nuværende, dannede kastilianske Udtale er h'et, med hvilke disse Ord begynde, ikke saa stærkt aspireret, at det kan forvexles med g.

Ljudförsvagning i akcentlösa ord.

Af Axel Kock.

Fornsvenskt begynnande *þ* motsvaras i nysv. vanligen af *t*, t. ex. fsv. *þing* — nysv. *ting*, forsv. *þighia* — nysv. *tiga*, fsv. *þistil* — nysv. *tistel*, fsv. *þola* — nysv. *tåla*. Några få ord göra undantag, i det att fsv. begynnande *þ* motsvaras af nysv. *d*:

fsv. *þu* — nysv. *du*	fsv. *þænni* — nysv. *denne*
fsv. *þik* — nysv. *dig*	fsv. *þætta* — nysv. *detta*
fsv. *þin* — nysv. *din*	fsv. *þessir* — nysv. *desse*
fsv. *þan, þæn* — nysv. *den*	fsv. *þa* — nysv. *då*
fsv. *þat, þæt* — nysv. *det*	fsv. *þar, þær* — nysv. *där*
fsv. *þer* — nysv. *de*	fsv. *þit* — nysv. *dit*
fsv. *þem* — nysv. *dem*	fsv. *þæþan* — nysv. *dädan*
fsv. *þerra* — nysv. *deras*	[fsv. *æn þo* — nysv. *ändå*[1])]

Danskan öfverensstämmer häri fullkomligt med svenskan: fornd. begynnande *þ* motsvaras i allmänhet af nydanskt *t*, t. ex. *ting, tie, tidsel, taale*, med undantag af några få ord med begynnande *d*: *du, dig, din, den. det, de, dem, deres, denne, dette, disse, da, der, did, deden, fordi.*

I norskan är förhållandet detsamma, men man möter här ännu ett par andra pronom.-former i hvilka äldre *þ* motsvaras af yngre *d*:

fnorska *þér* (dat. sg.) — nynorska *der*
fnorska *þit* (nom. dual.) — nynorska *did*
fnorska *þér* (nom. pl. I) — nynorska *de*.

D har inträngt äfven i *dykk, dykker, dykkar* (fnorska *ykkr, ykkar*) från formerna *du, der, deg, did.*

Nyisl. öfverensstämmer icke med de nämnda nordiska dialekterna i detta afseende. De afhandlade orden med

[1]) Rydqvist identifierar IV, 68; V. 176) dessa ord. Jag tänker mig dock förhållandet så, att om också fsv. *æn þo* (isl. *en þó*) ligger til grund för nysv. *ändå*, har dock det tempor. *þa, tha, då* inverkat vid bildandet af det nysv. ordet, eftersom isl. *ó* enl. regeln skulle motsvarats af nysv. *o*-ljud. — Jmf. danska *endda*.

begynnande *d*-ljud i svenskan, danskan och norskan hafva här den icke-sångbara interdentala frikativan (*þ*) liksom öfriga ord med äldre begynnande *þ*.

Att dock en sporadisk öfvergång till den interdentala sångbara frikativan i isl. förekommit i sådana ord som de ofvan anförda med begynnande *d* i andra nord. dialekter, erfares af Gíslasons Um frum-parta ísl. túngu s. 98. där ur isl. hdskr. följande ord med begynnande *ð* för *þ* anföras: *ðv* = *þú*, *ðina* = *þína* (tuos), *ðat* = *þat*, *ðvi* = *því* (ei), *ðær* = *þær* (eas), *ða* = *þá* (eos), *ða* = *þá* (tum), *ðanga* f. *ðangat* = *þangat*.

I färöiskan har isl. *þ* öfvergatt till *t*. Så äfven i pronom.:

isl. *þú* — färö. *tú* isl. *þín* (gen.) — färö. *tín*
isl. *þik* — färö. *teg* isl. *þit* (dual.) — färö. *tit*
isl. *þér* — färö. *tær* isl. *þér* (pl.) — färö. *tær*
(dessutom genom analogi-bildning *tykkur*, *tykkum*, *tykkara*)
isl. *þann* — färö. *tann* isl. *þeirrar* — färö. *teirrar*
isl. *þeim* — färö. *teim* isl. *þat* — färö. *tað*
isl. *því* — färö. *tí* isl. *þeir* — färö. *teir*
isl. *þess* — färö. *tess* isl. *þær* — färö. *tær*
isl. *þá* (ack.) — färö. *tá* isl. *þau* — färö. *tey*
isl. *þeirri* — färö. *teirri* isl. *þeirra* — färö. *teirra*

I en svensk dialekt, estsvenskan, har fsv. *þ*- öfvergått till *t*- äfven i de ord, som i riksspråket hafva *d*:

fsv. *þu* — estsv. *tu* fsv. *þin* — estsv. *tinn*
fsv. *þik* — estsv. *té* fsv. *þa* — estsv. *to*
fsv. *þem* — estsv. *tom* (de, dem)
fsv. *þessi*, *þessi*, *þetta* motsvaras af *täsn*, *täsa*, *tätta* (Freudenthal: Rågö- och Wichterpalmalet i Estland, i Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk XXIV, 192).

Engelskan öfverensstämmer i viss man med svenskan, danskan och norskan. Ags. begynnande *þ* motsvaras vanl. i eng. af icke-sangbar interdental frikativa, t. ex. ags. *þûsend* — eng. *thousand*, ags. *þencean* — eng. *to think*. Men i några ord är i det nuvarande språket den interdentala frikativan sångbar:

ags. *þû* — eng. *thou* ags. *þîn* — eng. *thine*, *thy*
ags. *þëc*, *þë* — eng. *thee* nyags. *þaie* — eng. *they*

ags. *þâm*, *þæm* — eng. *them*
ags. *þâra*, *þæra* — eng. *their*
ags. *þæt* — eng. *that*
nyags *þo* — eng. *those*
ags. *þê* (instr.) — eng. *the* (framför kompar.).

Dessutom best. art. *the*, utvecklad ur samma pron.

Af ags. pron. *þës* äro uppkomna eng. *this*, *these*.

ags. *þâ* — eng. föråldr. *tho*[1]
ags. *þan* — eng. *then*
ags. *þær* — eng. *there*
ags. *þider* — eng. *thither*
ags. *þus* — eng. *thus*
ags. *þanne* — eng. *than*
ags. *þeâh* — eng. *though*
ags. *þanan*, me. *thennes* — eng. *thence*.

Såsom vi se, öfverensstämma svenskan, danskan, norskan och engelskan däri, att fastän äldre begynnande *þ* i dessa språk vanligen motsvaras af icke-sångbar konsonant, i några ord (hufvudsakligen desamma i alla språken) begynnande *þ* mot regeln motsvaras af sångbar konsonant. Nyisl., färöiskan och estsvenskan bilda däremot i detta afseende en grupp för sig: de i fråga varande orden börja i dessa dialekter med icke-sångbar konsonant liksom andra ord med *þ* i fornisl.

Jessen är (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IV, 81) af den mening, att forndanskt *þ* (*th*) „i forlyd i stedord og biord" skulle hafva uttalats såsom i eng. *that*, *there*. Så äfven Wimmer (Fn. forml. 1874, s. 86) beträffande uttalet af *þ* i fornisl. *þá*, *þinn*, och förf. till Icel.-Engl. Dict. är s. 729 böjd att sluta sig til samma åsigt. Att dömma af detta ställe hyllas den äfven af Sweet i hans uppsats „On the Old English *Đ*" (Appendix I. till Gregory's Pastoral Care s. 496 ff.), om hvilken jag dock icke haft tillfälle taga närmare kännedom.[2]

Men denna åsigt om olika uttal i äldre språket af begynnande *þ* (*th*) är säkerligen endast föranledd däraf, att man icke på annat sätt kunnat förklara differentieringen i

---

[1]) I det föråldrade *forthy* är *th*-ljudet däremot icke sångbart; jmf. sv. *ty*, *för ty*.

[2]) Då detta redan är färdigt till tryckning, har en annan uppsats af Sweet öfver samma ämne: The History of the TH in English (Transactions of the Philol. Society 1868—9, s. 272 ff.) blifvit mig bekant. Här är förf. af den meningen, att eng. *thou* bevarat det ursprungligare ljudet, hvilket däremot i *to think* blifvit icke-sångbart.

det yngre; och löses denna på ett tillfredsställande sätt, är också stödet för denna åsigt borta.

Att åtminstone på den gemensamt germ. ståndpunkten t. ex. *du* haft begynnande icke-sångbar interdental frikativa, är väl fullt säkert. Ty då indoeur. *t* motsvaras af germ. *þ* icke mindre i *þu* (indoeur. *tu*, sskr. *tvam*) än i germ. *þanja* (indoeur. *tan*), så måste båda dessa ord haft samma ljud (*þ*-ljud), hvilket för öfrigt äfven bestyrkes af högt. *du*, *dehnen*. Att således äfven svenskt-danskt-norskt *du* och eng. *thou* en gång haft *þ*-ljud, är säkert.

En annan fråga är, huru tidigt detta ljud förändrades, och allt talar för att det skett i en jämförelsevis sen tid.

Då nyisl., färöiskan och estsvenskan ännu hafva icke-sångbar konsonant, inses häraf, att detta ljud ännu var kvar på den gemensamt nordiska ståndpunkten. Vigfússon upplyser Eyrbyggja Saga, Vorrede s. XXXVIII, noten 2: In- oder auslaut. *þ* findet sich nie in norwegischen Hdss., die stets *ð* in In- und Auslaut aufweisen. Det är således fullt säkert, att i fornnorska handskrifter *þ* är tecken för den icke-sångbara, *ð* för den sångbara interdentala frikativan. Men då *þ* enligt regeln användes såsom begynnelsebokstaf i *þú*, *þá* o. s. v. lika väl som i ord om hvilka man vet att de uttalades med den icke-sångbara interdentala frikativan, kan man äfven vara viss på att *þú*, *þá* o. s. v. enligt regeln i fornnorskan uttalades med samma ljud. De est-svenska *tu*, *to* o. s. v. visa, att vid tiden för denna dialekts afsöndrande såsom ett eget mål svenskan i dylika ord ännu hade ett icke-sångbart ljud. De nysv. *ty*, *tocken* (fsv. *thol-kin*, *þoliker*, *þyliker*) vittna äfven för icke-sångbart ljud också i de andra fsv. orden, som nu hafva begynnande *d*, eftersom de då alla skrefvos med *þ*-; danska *thi* talar för samma förhållande i forndanskan.

Under språkjäsningen i Sverge vid slutet af unionstiden förblandas ofta *th*, *dh*, *t*, men i Gustaf I.s bibel stadgas bruket åter; dock så, att man skrifver *the*, *then*, *thet*, *thenna*, *thetta*, *ther*, men *tå* (då), *tijt* (dit), *tu* (du), *tigh* (dig), *tin* (din) (Rydqv. IV, 295). Då nu vid denna tid en reform genomfördes i stafsättet af *tu*, *tijt* o. s. v., och man icke

åter införde ett under en äldre period allmänt användt tecken (*þ*, *th*) utan ett nytt, är det väl all rimlighet för att detta nya tecken återgaf ljudet, att således dessa med *t* skrifna ord hade *t*-ljud. Icke synnerligen länge därefter hade dock i alla händelser åtskilliga dylika ord sångbar konsonant, hvilket inses af den under förra hälften af 1600-talet började skrifningen med *d*.

Utvecklingen från *þ*- till *d*-ljud kan hafva försiggått på två sätt: antingen *þ* — *ð* — *d* eller *þ* — *t* — *d*. Återgifva, såsom sannolikt är, *ta*, *tijt* o. s. v. i Gustaf I.s bibel ljudet, hafva dessa ord i sv. liksom andra med begynnande *þ*-ljud förändrat detta till *t*-ljud, hvilket därefter öfvergått till *d*-ljud. I danskan tycks utvecklingen hafva varit densamma. Ty om öfvergången varit *þu* — *ðu* — *du*, skulle *ð* hafva blifvit *d*, en förändring som annars, så vidt jag vet, icke är bruklig i detta språk. Men har utvecklingen varit *þ* — *t* — *d*, så kan ej heller i danskan *d*-ljudet vara gammalt, då säkerligen en tid framat under fd. språkperioden *þ*-ljudet bibehöll sig.

Att *þu* o. s. v. åtminstone i den äldre ags. hade *þ*-ljud bevisas af alliterationer: *þíne* (thine) allitererar med *geþeahtunge* (thinking), *þæne* (that) med *þurstige* (thirsty), *þonan* (thence) med *Thrâcia* (March: Anglo-saxon and Early English pronunciation, i Transactions of the American Phil. Association 1871, aftryck i Kölbings Engl. Studien I., s. 316). För icke-sångbar konsonant i äldre språket tala dessutom eng. *forthy* (föråldr., *th* ej sångbart) och *tother* (af *the other*).

Det frågas nu: hvad har orsaken varit till öfvergången från icke-sångbar till sångbar konsonant i dessa svenska, danska, norska och engelska ord med äldre *þ*-, då icke-sångbarheten bibehållits i andra med ursprungligen samma begynnelsekonsonant?

De i fråga varande orden äro pron. och partiklar; det måste vara en omständighet, som är gemensam för dessa ordklasser, hvilken förklarar förhållandet. En karakteristisk likhet för dem är, att de ofta eller oftast användas utan akcent. Man akcentuerar icke *dén store* utan *den stóre*,

icke *då' han kom* utan *då han kóm*, icke *där borta* utan *där bórta*. Äfven om man i vår moderna skrift utsatte akcenttecken, skulle således dylika ord oftast sakna sådant, på samma sätt som i grekiskan *μου, σοι, μιν* o. s. v. sakna akcenttecken. Härmed bestrides icke att dylika ord undantagsvis användas med akcent. Men då de oftast förekomma akcentlösa, är det klart att de måste vara underkastade samma förändring som akcentlösa stafvelser (tillhörande ord med akcent på e n a n n a n stafvelse), och det är naturligt att en dylik förändring bibehålles, äfven då ordet undantagsvis får akcent.

Men den förändring som ett *þ*-ljud och ett *t*-ljud undergå i oakcentuerad stafvelse, är just att de ersättas af sångbara ljud. Exempel på sporadisk öfvergång *þ* — *ð* i isl. i oakcentuerad stafvelse af akcentuerade ord lemnar Icel.- Engl. Dict. s. 729: *Hallðór* = *Hallþór*, *Steinðórr* = *Steinþórr*, *Sviðióð*, *alðingi*, *alðýða*. För denna fråga ännu mera upplysande äro sådana föreningar som *far-ðu*, *gör-ðu*, *sjá-ðu* = *far þú* (imperat.) o. s. v.; *kalla-ðu*, *tala-ðu* = *kalla þú*, *tala þú*; *síðan-ðú* = *síðan þú* (Icel.-Engl. Dict. s. 93). Öfvergång af *t* i oakcentuerad stafvelse till sångbart ljud (*ð*) visar nyisl., jämförd med äldre isl., i ord sådana som *talat* — *talað*, *landit* — *landið*.[1])

Ljudfysiologiskt är denna förändring i akcentlösa stafvelser och (oftast) akcentlösa ord lätt förklarlig. En akcentlös stafvelse uttalas med mindre exspiratoriskt tryck än en akcentuerad, och således uttalas i den oakcentuerade stafvelsen äfven hvarje ljud med mindre exspiratoriskt tryck än samma ljud i den akcentuerade. Hvad åsigt man än har med afseende på den k a r a k t e r i s t i s k a ljudfysiologiska skillnaden mellan tenues och mediæ, så torde det allmänt medgifvas, att under normala förhållanden den luftström, som vid frambringandet af en tenuis bryter ljudspärret, är starkare än den som bryter det vid utsägandet af motsvarande media. S i e v e r s anser (Lautphysiologie s. 63 ff.) denna skillnad i

[1]) Jmf. det akcentlösa engelska *with*, med sångbar, *therewith*, *wherewith*, *forthwith* med icke-sångbar interdental frikativa.

exspirationstryck vara karakteristisk för skiljandet mellan tenues och mediæ. Men äfven om man med Brücke finner den karakteristiska olikheten ligga i stämbandens vibrering eller icke-vibrering, åstadkommer dock stämbandens närmande till hvarandra den — låt vara sekundära — verkan, att ljudspärret vid frambringandet af media brytes med mindre styrka än vid frambringandet af motsvarande tenuis. Luftströmmen har nämligen, innan den hinner fram till det bildade ljudspärret, genom sammandragning af ljudspringan redan delvis blifvit hämmad, då däremot, när stämbanden ej äro närmade för vibrering, ett dylikt hämmande inflytande på luftströmmen icke utöfvats. Samma skillnad i exspiratoriskt tryck fins äfven mellem *þ* och *ð* och mellan icke-sångbart och sångbart *s* (*s* och *z*).

Men frambringas de sångbara ljuden vanligen med mindre exspiratoriskt tryck än de icke-sångbara, så är det också naturligt, att språket har tendens att i akcentlösa stafvelser och (oftast) akcentlösa ord utbyta icke-sångbara ljud mot sångbara.

Öfvergången af begynnande *þ* (*t*) til *d* i svenska, danska och norska pronom. och partiklar och af *þ* till *ð* i motsvarande engelska ord förklaras således däraf, att dessa oftast sakna akcent.[1])

---

[1]) Anmärkningsvärdt är att, då nysv. *ty* har icke-sångbar explosiva, de på första stafvelsen akcentuerade *dylik* (fsv. *þyliker*) och *dymedels* hafva sångbar explosiva. Jag förklarar detta genom en i äldre språket herskande, från nu vanliga uttal afvikande lag för sammansatta ords akcentuering. I Westes Dictionnaire françois et suédois (tryckt år 1807) akcentueras *dymédels*, och därmed är försvagningen till *d*-ljud i detta ord utredd. Att i äldre svenskan hufvudakcenten i sammansatta ord ofta låg på senare sammansättningsleden framgår ur en anmärkning i Andreas Arvidi Thet Swenske Poeterij (tryckt år 1651) kap. IV, momentet 3, hvilken uppgift, så vidt jag vet, icke blifvit påaktad af nutidens vetenskapsmän. Det heter: „Alle the Ord, som äre kompne tilsamman af twenne *Monosyllabis*, hafwa samma arten som *Monosyllaba*, aff hwilka the sättias tilsamman, så at the kunne antingen sättias långe eller kårte til bägge[s] Stafwelserne, eller och til een thera vphöyas, och til then andre sänckias, såsom till Exempel Hwsgudh, Bergtråll, Snoorsleeff, Träfaat, Skinnbrook, Ööltook, Halmhatt, Blecktratt

Men är denna förklaring af öfvergången af germ. *þ* till *ð* och *d* i dessa ord riktig, har man skäl att vänta liknande förändring af andra konsonanter (från icke-sångbart till sångbart ljud) i ord som merendels sakna akcent.

Isl. *-t* bevaras i nyisl., t. ex. *rit*, *hvít* (fem.). I några få, oftast akcentlösa ord öfvergår det till *-ð*:

isl. *at* — nyisl. *að* isl. *vit* (pron. pers.) — nyisl. *við*
isl. *þat* — nyisl. *það* isl. *þit* (pron. pers.) — nyisl. *þið*.
isl. *hvat* — nyisl. *hvað*

En liknande öfvergång från *-t* till *-d* möter i norskan:

fnorska *mit* (pron. pers.) — nyn. *mid*
fnorska *þit* (pron. pers.) — nyn. *did*.

I svenskan förklaras härigenom förändringen från fsv. *hvat* till nysv. *hvad*. Aurivillius upplyser (Cogitationes de Lingvæ Svionicæ - - recta scriptura & pronunciatione - - 1693, s. 121), att på hans tid ordet *thet* merendels uttalades med slutande *d*-ljud. Orsaken till förändringen *t*—*d* är densamma som i *hvad*. I nuvarande språket säges oftast „*de*" med afnött slutkonsonant.

I danskan har fornspråkets *-t* genomgående blifvit sångbar interdental frikativa, så att de akcentlösa orden göra här intet undantag från regeln.

Fick upptager Vergl. Wörterb.[3] under germ. *tô* endast ags. *tô*, fht. *za*, *ze*, *zi*, *zuo*, mht. *ze*, *zuo*; icke got. *du*. Han underlåter det, naturligtvis emedan begynnelse-konsonanten i got. icke öfverensstämmer med det germ. *t* i detta ord, hvilket *t*-ljud bestyrkes såväl af ags. *tô* som af fht. *za*.

---

etc." Häraf framgår att, då vid midten af 1600-talet två enstafviga ord (åtminstone enstafviga subst.) sammansattes till ett ord, hufvudakcenten kunde falla antingen på första eller på andra sammansättningsleden. Såsom bekräftelse härpå kan anföras att, då i Skånemålet (Skytts härad) ett enstafvigt subst. utan genitivt *s* sammansättes med ett annat subst., får senare sammansättningsleden akcent, t. ex. *solskínn* (solsken), *sjömánn* (sjöman), *smörmád* (smörgås). I några danska landskapsmål användes en liknande akcentuering, företrädesvis på Fyen och Ärö (Dyrlund, Udsigt over de danske Sprogarter s. 36). Jag hoppas få tillfälle att framdeles undersöka denna akcentlags utbredning i germ. språk på ett äldre stadium.

Men då ordet liksom andra prepositioner oftast måste hafva saknat akcent, förklaras därigenom öfvergången från germ. *tô* till got. *du*. I betydelsen öfverensstämmer got. *du* med ags. *tô*, fht. *za*, och man är således berättigad att påstå dessa ord vara identiska.

Men icke blott för *t*-ljud, äfven för *k*-ljud gäller samma lag.

Isl. *-k* är i allmänhet oförändradt i nyisl., t. ex. *sök*, *þak*. I några akcentlösa ord öfvergår det dock till *-g*:

isl. *ek* — nyisl. *eg*	isl. *þik* — nyisl. *þig*
isl. *mik* — nyisl. *mig*	isl. *sik* — nyisl. *sig*
isl. *ok* — nyisl. *og*	isl. *mjök* — nyisl. *mjög*.

Liknande former af dessa pers. pron. finnas i färöiskan: *eg*, *meg*, *teg*, *seg*.

I norskan är förhållandet äfven detsamma:

fnorska *ek* — nyn. *eg*	fnorska *sik* — nyn. *seg*
fnorska *mik* — nyn. *meg*	fnorska *ok* — nyn. *og*.
fnorska *þik* — nyn. *deg*	

I svenskan ser man samma utveckling i

fsv. *jak* — nysv. *jag*	fsv. *nokon* — nysv. *någon*
fsv. *mik* — nysv. *mig*	fsv. *ok* — nysv. landskaps-
fsv. *þik* — nysv. *dig*	mål *åg*[1])
fsv. *sik* — nysv. *sig*	

äfven i utvecklingen fsv. *taka* — nysv. *taga* kan man misstänka samma verkande kraft, då man besinnar huru ofta detta verb förekommer utan akcent i föreningar sådana som *taga fram*, *taga fått*, *taga vara på*, *taga fasta på*.

Exempel från germ. språk på öfvergången *p*—*b* i akcentlösa ord kan jag icke anföra. I latinet finnas däremot några dylika, hittills, så vidt jag vet, oförklarade företeelser:

sskr. *upa* — gr. *ὑπό* — lat. *sub*
sskr. *api* — gr. *ἐπί* — lat. *ob* (och *op*)
sskr. *apa* — gr. *ἀπό* — lat. *ab*.

Öfvergången af ags. *of*, *äf* till eng. *of* (uttal. *ov*) förklaras på samma sätt; *off*, *thereóf*, *whereóf* hafva bibehållit *f*-ljudet.

---

[1]) Särskildt i Norrland (Rydqv. IV, 421).

Utvecklingen *s*—*z* (sångbart *s*), hvilket sedermera blifvit *r*, är af samma slag som de ofvan afhandlade förändringarne: öfvergång från icke-sångbart till sångbart ljud.

Den möter i isl. och fsv. ord, som oftast sakna akcent:

got. *mis* — isl. *mér*, fsv. *mær*
got. *þus* — isl. *þér*, fsv. *þær*
got. *sis* — isl. *sér*, fsv. *sær*
got. *veis* — isl. *vér*, fsv. *vir*
got. *jus* — isl. *ér*, fsv. *ir*
got. *us* — isl. *ór*, fsv. *ur*
got. *hvas* — fsv. *hvar*
äldre isl. *es* (relat. part.) — yngre isl. *er*, fsv. *ær*
äldre isl. *es* (3 sg. pres. af *vesa*) — yngre isl. *er*, fsv. *ær*
äldre isl. *vesa*, *vas* — yngre isl. *vera*, *var* — fsv. *væra*, *vara*, *var*

och andra former af samma verb. Vexlingen mellan *s* och *r* i impf. (*vas*-*vórum*) är i detta liksom i andra verb, såsom Verner i sin afhandling: Eine ausnahme der ersten lautverschiebung (K. Z. XXIII, 97 ff.) visat, beroende på en i germ. språk på ett äldre stadium herskande akcentlag, enligt hvilken i pl. af dylika impf. ändelsen akcentuerades. I stamstafvelsen, som således hade ett minimum af exspiratoriskt tryck, öfvergick därför icke-sångbart konsonantljud till sångbart. Samma orsak — akcentlöshet — vållade således här konsonantförsvagning i oakcentuerad stafvelse som i de här afhandlade oakcentuerade orden.

Ursprungligen icke-sångbart *s* kan i eng. i akcentlösa ord blifva sångbart:

ags. *is* — eng. *is* (*s* = *z*)
ags. *vas* — eng. *was* (*s* = *z*)
ags. *his*, the Ormulum *hiss* — eng. *his* (*s* = *z*)
ags. *ealsvâ* — feng. *alse*, *als*, *as* — nyeng. *as* (*s* = *z*).

En utveckling föranledd af samma orsak möter i

fht. *mir* jämfördt med got. *mis*
fht. *dir* — — got. *þus*
fht. *wir* — — got. *veis*
fht. *ir* — — got. *jus*
fht. *er* — — got. *is*

fht. *ar, er, ir, ur* (prepos.) — got. *us*
fht. *hwer* — got. *hvas.*

Dessa ord göra undantag från den germ. slutljudslagen, att germ. *-s* försvinner i de vestgerm. språken (Scherer: Zur Gesch. d. d. Spr. 97 f.). Deras afvikande från denna lag står säkerligen i sammanhang med öfvergången från *-s* till *-r*. Tänker man sig nämligen att på grund af ordens akcentlöshet *s* blef *r* (eller *z*) redan före tillämpandet af slutljudslagen, är det förklaradt hvarför det ursprungliga *-s* i dessa ord bevarades, ty såsom *-r* kunde det enligt denna lag kvarstå, då *-r* äfven annars möter i fht. (*fatar, pruodar, swëstar*). Jmf. Scherer anf. arb. s. 103.

Om de fsax. formerna, *wi, gi,* de ags. *ve, ge,* de ffris. *wi, i, gi* o. s. v. utvecklats omedelbart ur äldre former på *-s*. d. v. s. om den germ. slutljudslagen här tillämpats. eller om mellanliggande utvecklingsformer på *-r* funnits, är ovisst (jmf. Scherer anf. arb. s. 98). Att ett ur *-s* utveckladt *r* lätt försvinner i oakcentuerade ord, visar svenskan: fsv. *vir* — nysv. *vi*, fsv. *ir* — nysv. *I*, fsv. *hvar* — nysv. *ho*, fsv. *ur* och *u*, fsv. *ær* och (redan i fsv.) *æ*.[1])

Isl. begynnande *þ* har i några akcentlösa ord i färöiskan mot regeln öfvergått icke till *t* utan till *h*:

isl. *þessi, þetta* — färö. *hesin, henda, hetta* o. s. v.

---

[1]) Att konsonantljud ofta utstötas ur ord som sakna akcent, torde vara allmänt erkändt. Härigenom förklaras äfven formerna utan *k* af germ. *skolan*. Got. endast *skulan*, men fht. både *scolan* och *suln*, mht. både *scolen* och *soln*; nht. blott *sollen*. Fsax. *sculan* men ffris. både *skila* och *sela*, nyfris. *schillen* och *sillen*. Ags. *sculan*, men Beowulf har vanligen i presens endast *s-*, hvilket äfven träffas i feng. (Koch: Hist. Gramm. I, 354). Isl. har *skulu*, fsv. *skula*, men i elfdalskan förekomma i inf. både *skoula, skou* och *su, sö*, i pres. både *skall* och *sa*, i impf. både *skulle* och *sulle, sölle* (Rietz s. 606), och i norska bygdemål i impf. konj. *skilde* och *sille* (Aasen: Ordb. s. 691). — I Gottlandslagen finnas på flera ställen *al, all* (skall), *ulu* (skola) (Rydqv. I, 271); i Mora (enligt Rietz s. 606) inf. *ula*, pres. *al*, impf. *uld'*. Bortkastandet af båda begynnelsekonsonanterna bör säkerligen förklaras på samma sätt som bortkastandet af *k*: ordet användes ofta utan akcent.

isl. *þar* — färö. *har* isl. *þagat* — färö. *hagar*
isl. *þaðan* — färö. *haðan* isl. *þó at* — färö. *hóast*
(jmf. Hammershaimb: Færøisk Sprogl. i Annaler f. nord. Oldk. 1854, s. 253).

På svenska runstenar finnas af pron. *þessi* former med begynnande *h*: *hinna* (ack. sg. mask.), *hisan*, *hissan* (samma form) (jmf. Dieterich: Runen-sprach-schatz s. 169 f., Rydqv. II, 497 f.), och i svenska landskapsmål möter samma ljudöfvergång: i Kalix *hissin*, f. *hissar*, n. *hittä* (Widmark: Vesterbottens landskapsmål s. 17), i Kalmar län, Finland, Estland och på Gottland *hissen* eller *hessen* (Rydqv. IV, 299, Rietz s. 294), i Kalmar län *hissen-hjern* (den här), i Blekinge *hessenhjerna* (Rietz s. 294), i Uppland, Vesterbotten, Finland, Dalarne, Estland *hä* (fsv. *þæt*) (Rydqv. IV, 299, Rietz 278, Freudenthal: anf. arb. s. 192). I Indherred i Norge säges *paa hæn sia* = på denna sidan (Aasen: Gr. s. 185).

Jag har här påpekat utvecklingen *þ* — *h* i akcentlösa nordiska ord, emedan med tillhjälp af denna ljudlag ett hittills, så vidt jag vet, oförklaradt pronominelt ord torde finna sin lösning.

Sv. Spr. L. II, 480 f. gör Rydqvist ett par försök att tyda orden *han*, *hon* utan att dock själf godkänna något af dem. Äfventyrligt finner han att härleda *han* från *hani*, och „föga mer sannolik“ finner han tydningen af *han*, *hon* såsom biformer till *hin*. Helst vill han sammanställa dem med ags. *he*, *heó*, *hit*, ffris. *hi*, *hiu*, *hit*, men såsom han själf invänder, „återstår det dock att belysa det thematiska *n* i det Skandiska ordet“. Och än mer: vokalljuden *a* och *o* blifva jämväl oförklarade. Oaktadt denna förklaring torde vara den oftast antagna (jmf. Lottner: K. Z. V, 396; VII, 38 f.), kan den alltså säkerligen anses endast såsom en nödfallsutväg. Icke heller tyckes Grimms tydningsförslag (Geschichte der d. Spr. s. 756) tillfredsställande, enligt hvilket isl. *hann*, *hón* skulle hafva uppstått af got. *his jains*, *hi jaina* (jmf. äfven Scherer: Zur Geschichte d. d. Sprache s. 371 f.).

Jag ser i isl. *hann*, *hón* samma ord som i isl. *þann* (ack. sg. mask. af *sá*), *þá* (ack. sg. fem. af *sá*).

Isl. *þann* motsvaras af got. *þana*, sskr. *tam*; isl. *þá* af got. *þô*, sskr. *tâm*. Got. *sa*, *sô*, *þata* betydde så väl „den (han)" som „denne", och före uppkomsten af ordet *þessi* hade äfven det nordiska *sá*, *sú*, *þat* båda dessa betydelser (Bugge: Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, 112 f.). Då *þann* användes i betydelsen „denne", hade det akcent, i betydelsen „den, honom" var det akcentlöst, och häri låg orsaken till ordets differentiering: i den senare ställningen öfvergick *þ* till *h* liksom i de ofvan anförda orden från färöiskan, runspråket och svenska landskapsmål. *Hann*, som således ursprungligen är ack., användes sedan äfven för nom., liksom i samma ord under en senare språkperiod fsv. ack. *þan*, *þæn* uttrangde nom. *sa*. Af samma orsak utvecklades i fem. af *þá* formen *há*, och analogien med mask. vållade inträngande af *-n*, alltså *hán*, och just denna form möter i Gottlandslagen. Där skrifves nämligen mask. *hann*, fem. *han*, stundom *haan*, hvilket, såsom Schlyter anmärker (Ordbok s. 260, Gottlandsl. s. 263), visar att vokalljudet i mask. var kort, i fem. långt. I nuvarande gottländskan användes ännu någon gång *ha* (hon) med afnött *n* liksom i andra dialekter *ho* för *hon* (Rydqv. II, 479, Schlyter: Glossar till Gottlandsl.) Att antaga *n* i fem. såsom ursprungligt (sskr. *tâm*) och bibehållet genom analogien med mask. torde vara mindre riktigt. Liksom ack. mask. *hann* öfvergick till nom., användes äfven fem. *hán* såsom nom., men i denna användning, och sedan *hann* antagit adjektivböjning, fordrade *hán* omljud, och liksom fem. till *knár* är *knó*, utvecklades af *hán* formen *hón*. Detta är den i isl. manuskript vanligaste formen. Då vid sidan däraf äfven användes *hún*, är denna utan tvifvel att uppfatta såsom uppkommen genom vokalförsvagning i akcentlöst ord, på samma sätt som i oakcentuerad stafvelse äldre isl. *o* motsvaras af yngre isl. *u*, t. ex. *tóko*—*tóku*.

Utvecklingen af fsv. *han*, *hon* har varit densamma som af isl. *hann*, *hón*. Fsv. *hon* visar *u*-omljud af *á*, något som annars enligt Edzardi (Brechung u. Umlaut im nordischen

i Pauls och Braunes Beiträge IV, 150) ej fins „im Ostnordischen“. Den vid sidan om *hon* uppträdande fsv. formen *hun* är tvifvelsutan att tyda liksom isl. *hún*. *Hon* har numera kort vokalljud i nysv., men den ursprungliga kvantiteten är bevarad i sammansättningar sådana som *honkön*, *honblomma* samt i det af *hon* härledda subst. *hona*. Det af *han* härledda motsvarande mask. *hanne* upptages ej i Ihres Glossarium sviogoth., som i stället har det nu föråldrade subst. *hann*. I danskan användas *han*, *hun* oförändrade såsom subst. i betydelsen *mas*, *femina*. De i svenska landskapsmål använda *ho*, *hu* böra säkerligen icke uppfattas såsom kvarstående från den tid, då ordet ännu icke i analogi med mask. antagit *n*, utan *-n* har afnötts i detta liksom i andra akcentlösa ord med ursprungligt *-n*: fem. *mi* (men mask. *min*), fem. *di* (men mask. *din*), fem. *si* (men mask. *sin*).

Han, *hon* slöto sig i böjning närmast till adj. Af den ursprungliga ack., isl. *hann*, fsv. *han*, utvecklades en gen. *hans* liksom i svenskan af ursprungliga ack. *den* — *dens*. Isl. *hánum*, fsv. *hanum* hafva den vanliga adjektiva dat.-ändelsen, som stundom verkar omljud: isl. *hónum*, fsv. *honum*. Anmärkningsvärdt vid denna form är stamstafvelsens långa vokalljud (i nysv. så väl lång som kort vokal). Att stamstafvelsen förlängdes är mindre underligt, ty i de öfriga kasus i mask. (nom. och ack. *hann*, gen. *hans*) var den lång genom position, och förlängningen kunde då lätt öfverföras äfven till dat.; men man hade då väntat att *n*-ljudet, icke att *a*- (*o*-)ljudet skulle blifvit långt. Någon fullt tillfredsställande förklaring häraf kan jag icke gifva, men omöjligt är väl icke, att vokallängden ursprungligen öfverflyttades från fem. *hón* til dat. **hŏnum* (med omljud). Visserligen har i allmänhet fem. föga inflytande på mask.-formens utveckling, men det ofta använda ordet *hón* kunde lätt göra undantag härifrån. Likheten hos formerna var den, att de båda, och endast dessa två, hade omljud (i fsv. äfven den sällsynta ack. *hona*, också säkerligen med långt *o*-ljud). Sedan härigenom *hónum* fått lång stamvokal, förlängdes den äfven i **hănum* (utan omljud): *hánum*.

I ack. fem. har den ursprungliga formen med lång stamstafvelse undanträngts af en ny, bildad af mask.: isl. och fsv. *hana*, och återfinnes blott i nom., på samma sätt som *han*, ursprungligen en ack., i nysv. endast är nom. och såsom ack. ersatts af *honom*. Stundom användes i fsv. ack. *hona*, som bildats af nom. fem.; i norska bygdemål träffas äfven ack. *hona* (Aasen: Gr. s. 181). Äfven de andra oblikva kasus i fem. bildades ursprungligen regelbundet af mask. *hann*: dat. i runor *hani*, fsv. *hanni*; gen. i runor *hanar*[1]) (Munch: Den ældste nord. Runeskrift s. 30, Rydqvist II, 479.). Vanligare än *hanni* är dock i fsv. *hænni*, den isl. dat. är *henni*; den fsv. gen. är *hænnar*, den isl. *hennar*. Dubbelskrifningen af *n* i dessa former är fullt regelbunden: liksom isl. *heiðinn* i gen. och dat. hade *heiðinnar*, *heiðinni* och fsv. *heþin* hade *heþinnar*, *heþinni*, så fingo isl. *hann*, fsv. *han nn* i dessa former (jmf. Wimmer Fn. Forml. s. 86). Vokalförsvagningen från *a* till *æ* (*e*) i stamstafvelsen är däremot anmärkningsvärd. Men en dylik försvagning fins äfven i andra gamla pronominalformer, t. ex. äldre *þannsi*, yngre *þensi*; äldre *þatsi*, yngre *þetta*; så äfven i *þennug* = *þannug*, *þengat* = *þangat* (jmf. Bugge: Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, 115 f.). Att i isl. dat. *henni*, fsv. *hænni* se *i*-omljud, som sedan öfverförts äfven till gen., torde svårligen vara möjligt, då annars ord med adjektivböjning sakna omljud i dat. sg. fem. Jag lemnar därför ett annat förslag till förklaring. Äfven i andra former af tredje personens personliga pron. än i dat. och gen. fem. möter försvagning af stamvokalen: i äldre Vestgötalagens Retl. B. 5 fins *hæn* (= fsv. *han*) och Mandr. 8 *æn* (= fsv. *han*); i norskan finnas ack. fem. *hena* och nom. mask. '*en* (Aasen: Gr. s. 181); i estsvenskan nom. och ack. mask. *in* (Freudenthal: anf. arb. s. 192); i nysv. talspråket ack. mask. '*en* (af fsv. ack. *han*), hvilken form redan möter i fsv. (Rydqvist II, 534 f.). Dessa försvagningar af *a* till *æ* (*e*, *i*) i pron. *han* kunna alla uppfattas på samma sätt. Det är ofvan visadt, att i åtskilliga akcentlösa ord konsonanter

[1]) I Namdalen i Norge användes gen.-formen *hanna* (Aasen: Gr. s. 181).

försvagats; det är då att vänta, att vokalerna i dylika ord äfven skola vara underkastade försvagning. Men ett *a*-ljud i oakcentuerad stafvelse öfvergår just till *æ* (*e*, *i*); det är därför naturligt, att *a*-ljud i ett akcentlöst ord äfven kan försvagas till något af dessa ljud. Pron. *han* saknar oftast akcent, och detta har vållat vokalförsvagning i några af dess former: dat. *hænni*, *henni* är försvagning af *hanni*, gen. *hænnar*, *hennar* af *hanar*. liksom norska ack. *hena* af *hana* och Vestgötalagens *hæn*, *æn* af *han*.

De fsv. ack.-formerna *han*, *hana* äro i nysv. utträngda af dat.-formerna *honom*, *henne*. På samma sätt har dat. *dem* ersatt ack. mask. *þa* och ack. fem. *þær*, liksom *hvem* ack. *hvan*. Engelskan visar, jämförd med ags., samma utveckling i pron.: ags. ack. *hine* har vikit för dat. *him*; i fem. ack. *hi*, *heo* för dat. *hire* (eng. *her*); dat. *them* (ags. *þâm*, *þæm*) användes i stället för den gamla ack. *þa*, dat. *whom* (ags. *hvam*) för ags. ack. *hvone*. I franskan brukas den ursprungliga dat. *moi* (lat. *mihi*—*mí*), vid imperativ såsom ack. (*louez-moi*) och dessutom såsom nom. (*moi qui*). På samma sätt har dat. *illi-huic* gifvit upphof åt *lui*. Det är anmärkningsvärdt att i pron. dat.-formen ofta segrar öfver ack.-formen, då annars ofta ett motsatt förhållande eger rum; i sg. af fsv. subst. och adj. t. ex. uttränges dat.-formen af ack.- formen. Orsaken till den motsatta utvecklingen i åtskilliga pron. bör sökas däri, att dessa, som ofta beteckna personer, oftare än subst. och adj. användas såsom indirekt objekt.

Öfvergång från *a* till *æ* eller *e* liksom i *hanni* — *hænni*, *henni* spåras i flera andra oftast eller ofta akcentlösa ord. Isl. *a* motsvaras vanligen i stamstafvelsen af fsv. *a*, t. ex. *fara* — fsv. *fara*, men af *æ* i några ofta oakcentuerade ord:

isl. *þann* (ack.) — fsv. *þæn* (och *þan*), nysv. *den*

isl. *þat* (nom. och ack. neutr.) — fsv. *þæt* (och *þat*), nysv. *det*

isl. *þar* — fsv. *þær* (och *þar*), nysv. *där*

isl. *þaðan* — fsv. *þæþan*, nysv. *dädan*.

Förhållandet är detsamma i fdanskan. Isl. *a* motsvaras oftast i stamstafvelsen af fd. *a*. t. ex. isl. *fara* — fd. *faræ*, men af *æ* i *þæn*, nyd. *den*; *þæt*, nyd. *det*; *þær*, nyd.

der; *þæþæn*, nyd. *deden*. Äfven så har fd. *iak* (och *iæk*) gifvit nyd. *jeg*.

Got. *ă* i stamstafvelsen motsvaras i fht. och fsax. af *a*, t. ex. got. *namo* — fht. *namo*, fsax. *namo* och äfven i ags. och ffris. framför *m* och *n* af *a* (eller *o*): ags. *nama* (och *noma*), ffris. *nama* (och *noma*).

Dock motsvaras got. *hvan* af fht. *hwenne* (och *hwanne*), nht. *wenn* (och *wann*); af ags. *hvenne* (och *hvanne*), eng. *when*; af ffris. *hwenne*.

Got. *þan* motsvaras af fht. *denne* (och *danna*), mht. *denne* (och *danne*), nht. *denn* (och *dann*); af ags. *þenne* (och *þanne*), eng. *then*; af ffris. *thenne* (och *thanna*).

Got. *hvas*, *hvana*, *hvamma*, motsvaras af fht. *hwer*, *hwenan*, *hwen*, *hwemu*, af fsax. *hwe*, *hwena*, *hwemu*.

Got. *sa* motsvaras af fsax. *se*; got. *þana* af fht. *den*, af ffris. *thene*; got. *þamma* af fht. *demu*, fsax. *themu*. Ags. *þæm* (dat. pl.) vid sidan om *þâm*, fastän annars *â* bibehålles framför *m*.

Got. *hvaþar* motsvaras af fht. *hwedarêr*, af fsax. *hweðar*.

Fht. *gagan* motsvaras af mht., nht. *gegen*.

Akcentueradt lat. *ŏ* och *ō* blir i franskan *eu*, t. ex. *prŏba* — *preuve*, *mŏla* — *meule*; *mōbilis* — *meuble*, *sōlus* — *seul*; lat. *o*, efterföljdt af två konsonanter, blir *o* i franskan, t. ex. *corpus* — *corps*, *fortis* — *fort*. Däremot öfvergår i följande akcentlösa ord *o* til *e*: lat. *quod* — fr. *que*; lat. *non* — ffr. *nen* — nyfr. *ne*; ffr. *ço* — nyfr. *ce*; ffr. *jo* — nyfr. *je*. På liknande sätt har lat. (*il*)*lum* gifvit fr. *le*, lat. (*il*)*los* fr. *les*, lat. (*il*)*las* fr. *les*.

Såsom resultat af denna uppsats kan framhållas:

1) i (ofta) akcentlösa ord i nordiska språk och engelska öfvergår icke-sångbart konsonantljud ofta till sångbart, och samma utveckling möter sporadiskt äfven i andra språk.

2) i (ofta) akcentlösa ord öfvergår i flera germ. språk stamstafvelsens *a* stundom till *æ* eller *e*.

3) pron. *han* har utvecklats ur ack. *þan*, pron. *hon* ur ack. *þa*.

Lund, 4. dec. 1877.

Sproglige Oplysninger om Ord i gamle nordiske Love.

Af Sophus Bugge.

I.

Svenske Ord.

Forkortninger: Chr. = Christoffers Landslag.
G. eller Gutal. = Gutalag eller Gotlandslagen.
H. = Helsingelagen.
ME. = Magnus Erikssons Landslag.
SM. = Södermannalagen.
Sm. eller Smål. = Smålandslagens Kyrkbalk.
St. = Magnus Erikssons Stadslag.
U. = Uplandslagen..
VG. = Västgötalagen.
VM. = Västmannalagen.
ÖG. = Östgötalagen.

Jeg medtager Ord af Gutasaga (Gotlands historia).

arþa, fem. SM. Bygn. 2 pr.: *stiæla arþo af sila.* Schlyter forklarer: „något till seltyg hörande ting, tilläfventyrs selpinne l. sölja". Ordets Betydning oplyses af de nulevende Bygdemaal, hvori Ordet er bevaret. Det betegner der Sælestroppe, Løkke, hvorved Skaglerne fæstes til Hestesælen. Rietz opfører fra Vestergötland og Östergötland *åla* (med „tykt" supradentalt eller cerebralt *l*) f. „sammanvriden hank af björk eller af en hopvriden vidja i st. f. selpinne m. m."; fra Södermanland og Upland opgiver han Formen *åldra*, men har dog ogsaa fra Södermanland Formen *åla* (tykt *l*) i Sammensætningen *vedje-åla* „vidjehank, hvarmed man leder kreatur till marknaden" (S. 839). *Arþa* bør da forstaaes i den Betydning, det usammensatte Ord endnu har i Södermanland. Det heder efter Rietz i Helsingland *åla*, i Verml. og Dalsland *ala*; ligesaa i Dalarne; i Norrbotten, Vesterbotten, Medelpad er det Hankjønsord; i Ångermanland *alder* pl. (Rietz S. 9). I Norge *ora, ore* eller *ole* (med tykt *l*) fem.;

i Telemarken *orde*; Sogn *orra*; Smaalenene *uldra*; Senjen *ara*. Kjendes det i Dansk? I. Aasen har af Formerne *ara* og *orde* sluttet en gammel Form *arða*, *orðu*. At dette er rigtigt, viser *arþo* i SM.; medens det bliver klart, at Rietz og Noreen (Ordbok öfver Fryksdalsmålet) har Uret i at henføre det her omhandlede nu i Almuemaalene brugelige Ord til det gamle *ál*, Rem. Herimod taler allerede Vokalen *a* i Rodstavelsen ved den vermlandske og dalslandske Form. Jeg formoder, at *arþa* er afledet af Roden *ar* i den Betydning, som fremtræder i sanskr. *ar-paja-mi*, stikker ind, befæster, jfr. gr. ἀραρίσκω, føier sammen. Ordet er dannet paa samme Maade som oldn. *varða*, der er beslægtet med *verja*, got. *varjan*.

bleko. U. Kp. 2 pr. VM. II Kp. 2 pr.: *Kiöpir man wax ællr salt ær þæt bleko blandæt, ællr sand blandæt*. Schlyter forklarer: „förfalskad genom inblandning af främmande ämnen" af isl. *blekkja* „bedraga". Imod denne Forklaring taler for det første Ordets Form *bleko*, ikke *blækkio*, jfr. f. Ex. *stækkia*. For det andet maa man, da *bleko blandæt* ved *ællr* er forbundet med *sand blandæt*, vente, at *bleko* ligesom *sand* betegner et bestemt Stof, som indblandes. For det tredje er et tilsvarende Substantiv *blekkja* ikke paavist i Islandsk. Efter min Mening er *bleko* Dativ af Subst. *bleka* fem., der er det samme som *bleka* fem. Kalkjord, der endnu bruges i Jemtland; *blajkå* fem. paa Gotland, Rietz S. 40; i Vendsyssel *Bleg* (for *Blege*), Kalkjord, Molbech; oldn. *bleikja* fem. „Hvidfarve, hvidagtig Lerjord, Kridt" Fritzner.

bono. VG. IV, 16, 12: *han lot göræ bokinæ bono*. Ordet er efter min Mening Accus. sing. fem. i bestemt Form af Participiet *boen* Rydq. I, 122, af Verbet *boæ*, *bo*, der forekommer flere Gange i samme Afsnit, jfr. *tronom* af *troen* Rydq. II, 405; *bono* = oldnorsk *búnu*. Adjectivet er stillet efter Substantivet, der har den bestemmende Artikel, som straks foran *handinæ hælhu*. Ordet har her væsentlig samme Betydning som i oldnorsk ved *búinn bolli*, *búit horn*, *búit belti* o. s. v. Altsaa: den prægtig udstyrede Bog. Til det prægtige Udstyr har vel blandt andet hørt Indbindingen med Metalbeslag.

bruttu mø ÖG. „qvinna som vid bröllopp kläder bruden, och sitter närmast henne.“ Ordet kan ikke, som Schlyter mener, være opstaaet af *bruþu mø*; ti *þ* kan ikke mellem to Vokaler gaa over til *tt*, og *bruþa*, *brúða* bruges aldrig i samme Betydning som *bruþ*, oldn. *brúðr*, selv ikke i Islandsk, se Vigfussons Ordbog. Rietz S. 57 opfører vistnok feilagtig *bruþu mø* som et gammelsvensk Ord. I ÖG. Gipt. 8, 2 staaer Accus. *bruttu mø* (Var. *bryttumø*). Dette er en Sammendragning for *bruþtughu mø*, hvilket efter Oprindelsen betyder „en Mø som leder Bruden“. Lignende Sammendragning er *donde man* for *doghande man*. Rietz S. 57, som fremsætter et eget uheldigt Forslag til Forklaring af Ordets Oprindelse, opfører mange Former, som nu er brugelige i svenske Almuemaal. Af disse skal jeg anføre *brudtämma*; *brottmå* Östergötl.; *bruttur* Upl. Her maa man vel gaa ud fra en gammel Nominativform *bruþtugha mar*. Dette er endnu tydeligere ved den danske Form *Brudetæmmer*, se Molbech Dialect-Lex. og Glossarium. Colding forklarer *Brudtæmme* „pronuba, quæ sponsam nubentem instruit, deducit & in lectum mariti collocat“, andre lignende. I Udtrykket „quæ deducit“ er den oprindelige Betydning af *tugha* udtalt. *bruþtugha* forekommer VM. II Æ. 2 pr., *bryttugha* G. 24 pr. Sidste Led er afledet af et til got. *tiuhan*, føre, lede, svarende Verbum, hvoraf i oldn. Pcp. *toginn* er bevaret og hvoraf sidste Led i oldn. *leiðtogi*, Fører, Veiviser, er afledet. Der er ingen Grund til her at finde Laan fra Tydsk. Et tilsvarende Hankjønsord er det gotlandske *bruttebonde* „brudgummens ledare“, af *bruþtughe bonde*.

eluiser. Guta saga 1 pr.: *þa war gutland so eluist at þet daghum sanc oc natum war uppj.* Allerede i den gamle tydske Oversættelse er *eluist* ikke forstaaet, da det der er gjengivet ved *elinch*. Schlyter og Säve har ikke kunnet oplyse Ordet. Efter en af Lyngby (i Antiqv. Tidsskrift 1858—60, S. 269) given Forklaring skulde *eluist* staa for *eluiset* Intetkjøn af *eluiser*, egentlig hjemsøgt af Alverne, deraf hjemsøgt af Spøgeri, forhekset. Det vilde da formelt være samme Ord som tydsk *elbisch*, engelsk *elvish* (det til eng. *elvish* i Betydning svarende skotske *elphrish*, *elrische* kan betegne

„wild, frightful, respecting place“: elphrish places full of panike terrour, Jamieson Scottish Dictionary). Lyngby sammenligner med *eluist* det i den danske Dialekt i Angel brugelige *ellst* (Adj. neutr.) „led, afskylig, rædsom at høre eller se, ogsaa om et slemt Veir, om en ubehagelig Røg eller Lugt“ (Hagerup). Dette Ord synes at forudsætte en gammel Form *elfskr.* Denne Lyngbys Forklaring, som Schlyter kalder „föga lycklig“, er fra Betydningens Side tiltalende, men den kan vistnok ikke være den rette, fordi *i* i Suffixet *iska* efter Bemærkning af Candidat Söderberg fra Lund falder bort, undtagen hvor der ved dets Bortfald efter *n* med en Konsonant foran vilde fremkomme et utaaleligt Konsonantsammenstød (*gutniskr*). Efter min Formodning er *eluist* for *elvitskt*, Intetkjønsform til **elviskr* for **elvitskr.* Ordet betyder egentlig hjemsøgt af fremmede Væsener, d. e. hjemsøgt af Troldskab. Det er afledet af **elvitr*, Gen. Flert. **elvita*, Dat. Fl. **elvitum.* **elvita* er ganske det samme som oldeng. *ælwihta* Beowulf 1500 (Grein), der er brugt om Trolde, som bo i Søens Dyb. Samme specielle Anvendelse forudsættes i Gutasaga, hvor der er Tale om, at Øen om Dagene var sunken, men om Nætterne var oven Vande. **elvitr* er sammensat med *vitr*, Dat. Fl. *vitum*, Væsen Gut. I, 17, 4, = oldn. *vættr.* Første Led *el-* er det samme som i *ellar*, ellers, og er af et tabt **elr* = dalsk *äller*, got. *aljis*, lat. *alius.*

giefas. Guta saga 6 S. 104. *Engin gief nemda aiþir .j. gutlandi vtan kunungs aiþir.* Rydqvist I, 509 mener, at *gief* her er Imperativ, men Schlyter finder det med rette utroligt, at Verbet kan staa i 2den Person Imperativ, naar Subjectet er „ingen“. Schlyter tror, at *gief* er Skrivfeil for *giefi* eller snarere for *gieri;* men om man antager dette, saa er dermed ikke alle Vanskeligheder løste. Enten man beholder *gief* som Imperativ eller læser *giefi*, *gieri*, maa man for *aiþir* vente *aiþi*, der er den regelrette Accusativform. Dette bemærkes ogsaa af Säve Gutn. Urk. S. XXXII; men jeg skjønner ikke, hvorledes Säve i sin Redaction kan beholde *aiþir* paa andet Sted, naar han paa første forandrer det til *aiþi.* Fremdeles finder jeg ingen Grund til her at bruge Flertal (*aiþir*). Den gamle tydske Oversættelse (S. 168) har: „Keyn

genömet eyt sal czu gotlande gegebin werden sunder des köninges eyt." Dette peger paa det rette. *aiþir* er ikke Accus. plur., men Nomin. sing. (jfr. *laiþingir* i samme Kapitel), og *Engin* maa forbindes med *nemda aiþir*. Men i Stedet for *gief* kræves et passivt Udtryk, der er blevet oversat ved „sal gegebin werden." Jeg tror, at *gief* er Feil for *giefs*; jfr. *sings* Gut. 24 pr., *liautz* 20, 7. Forandringen er yderst ringe. *f* og *ſ* var af Træk meget lige: i Gutasaga I er skrevet feilagtig *haſþa* for *hafþa*; *gieſſ* kunde da feilagtig læses som *gieff*, hvilket blev forandret til *gief*.

handar mair. G. 23, 4: *Taer þu vfan knj byt .V. ertaugar Taer þu en handar mair. þa ir þet gripr hinn o haiþ verþi.* I den gamle tydske Oversættelse (II, 26 § 3) gjengives det: „Tastu noch eyner hand breit vörder." Ligeledes oversætter Schlyter: „Tager du en hand mera (d. ä. längre upp)." Men jeg kjender ikke Bevis for, at man har kunnet sige „mere" for „høiere op." Efter min Mening er *handar mair* Comparativ af et Adverbium og betyder „videre", „længere bort". Det maa sammenstilles med de af Rydqvist II, 443 og 450 nævnte Comparativer *fiarmeer*, *ytarmer*, *frammarmer*, *niþærmer* o. s. v. *handar mair* svarer ganske til det gammeldanske *hander meræ* Eriks Sjællandske Lov III, 30 (Molbech citerer *handærmer*), i Sjællandske Kirkeret og i Oversætt. af Erik Glippings Stadsret, i Formen *hendermere* endnu i et Brev af 1514; se Molbech Dansk Glossarium; jfr. ogsaa Lunds Ordbog. Det betyder „længere hen, videre." Nær beslægtet er Adv. *handærlæ* Eriks Sjæll. Lov 1, 42, langt henne, langt ude, fjærnt (om Slægtskab). *handærlæ* forholder sig til *handærmer*, gut. *handar mair* som f. Eks. oldn. *útarla* til *útar meir*. Dette Adverbium kan, da det er comparativisk, slet ikke, saaledes som Lund tror, have noget med Substantivet *hand* at gjøre. Tværtimod forholder *handar* sig til oldn. *handan* som *aptar* til *aptan*, *útar* til *utan*, *ofar* til *ofan* o. s. v. *handan* betyder fra hin Side, hist henne fra; *fyrir handan* hinsides. *handan* maa vel være samme Ord som oldeng. *geondan* hinsides, midnedtydsk *genten* hist. Altsaa er *handan* og gut. *handar*, gl. dansk *handær* dannet af samme Stamme som got. *jains* (d. e. *jens* eller *jæns* med kort *æ*), tydsk

jener, oldn. *enn, inn, hinn.* I Fremlyden er *h* skudt foran ligesom ved *hinn* og som ved eng. *he* = got. *is.* Mulig tør vi tænke os Lydudviklingen saa, at **jendana*, der maa sættes som Grundform, blev til **endan*, **eandan*, **jandan*, *handan*. *handan* er dannet ligesom tydsk *hinten* og som got. *aftana*, old. *aptan*, og *handar* er dannet som oldn. *aptar*, længere bag.

haweskæ VG. IV, 14, 11 i Udtrykket *hyarttæ haweskæ.* Schlyter oversætter „höghet" og udleder Ordet af *haur*, høi. Denne Forklaring tiltrædes af Rydqvist II, 220. 377, paa andet Sted med Tilføielse af „möjligen". Ordet omtales ogsaa af Rydqvist V, 10 f Efter at have bemærket, at Gottl. L:s *haur* og isl. *hár*, høi, har mistet et radicalt *g* [rettere *h*], fortsætter han: „Och detta kunde väl ock vara fallet med det blott en gång råkade F. Sv. *haweskæ*.., hvilket till formen är utan likställighet, om ej med Isl. *hauveski*; af FR. JONSSON dock fört till *hæverski*, som är vårt *höviska* (i Cod. Bur. s. 24 och i andra skrifter, nu *höfviskhet*), till bemärkelsen skiljaktigt från *haweskæ* (höghet)." Jeg tror, at *haweskæ* slet intet har med *haur*, høi, at gjøre. En saadan Afledning ved Suffixet *-eska* af et Adjectiv har ikke tilstrækkelig Analogi i gl. svensk *fyliskia* ved Siden af *fylskia* Rydq. II, 408; Afledninger som oldn. *forneskja* findes kun, hvor *n* gaar foran *eskja*. Jfr. *eluiser*. Desuden er Formen *haw-* med Betydning „höi" i VG. høist paafaldende; i samme Linje staar *högðhe.* Jeg antager *haweskæ* for samme Ord som *höviska.* Formen forklares derved, at der i Middelnedertydsk kan skrives *havesch*, *haeffsch* for „hövisk". *hyarttæ haweskæ* svarer i Betydning vistnok omtrent til vort Humanitet; jfr. oldn. *þat er hæveska at vera blíðr ok léttlátr:* Vigfussons Ordbog. Forbindelsen *hyarttæ haweskæ* er ligesaa naturlig som vort Udtryk „Hjertets Dannelse". Ogsaa det til „hövisk" svarende høitydske Adjectiv kan anvendes ikke blot om de ydre Sæder, men ogsaa om det Indre; se Deutsches Wörterb. von Grimm-Heyne IV, 1852.

hetning. Guta saga 5 S. 102: *Cunnu hetningar eþa dailu mal warþa.* Ordet *hetningar* er hidtil uforklaret. At det blot skulde være en Skrivfeil, som er bleven rettet ved det tilføiede *eþa dailu mal*, forekommer mig lidet sandsynligt; ti

da de to Ord ingen ydre Lighed har, vilde Anledningen til en saadan Skrivfeil blive uforklaret. Ved *ḱa* sammenknyttes oftere Ord af beslægtet Betydning: *suigin ḱa rimnin* G. 19, 7 o. s. v. Saaledes tror jeg, at *hetningar* betegner et med *dailu mal* beslægtet Begreb. *hetning*, der i Oldnorsk vilde hede **atning*, er afledet af et til oldn. *etja* svarende Verbum. *etja við—* betyder „stride imod", *etjask* „stride indbyrdes". Ordet er dannet ligesom oldn. *samning* af *semja*, *kvaðning* af *kveðja* o. s. v.; glsv. *væþning*, *væþsætning* o. s. v. *h* i *hetning* er da parasitisk, ligesom i *hen* Gut. 2, 2 for *en*, jfr. Rydqvist IV, 439. *hetning* har i Rodstavelsen *e*, medens Ordet i Oldnorsk vilde have havt *a*; saaledes svarer gut. *legþi*, *segþi* til oldn. *lagði*, *sagði*. *hetningar* synes altsaa at betyde heftige Stridigheder.

hortuta. VG. I Retl. 5,5: *þæt ær. vkuaþins ord. kallær kono hortutu.* Rietz S. 770 bemærker om dette Ord: „det förekommer såsom oqvädinsord äfven i Smaland." I en telemarksk Kjæmpevise har jeg hørt som Tiltale til en Kvinde: *di arge leie tute*, hvor andre sagde *pute*; se mine gamle norske Folkeviser S. 47. *hortuta* er da vel en Ændring af *horputa* af *puta*, Skjøge, hvilket Ord forekommer i Sm. Formen *hortughu* VG. II Retl. 9 synes at være feilagtig.

höta. ØG. B. 16: *stafrum höta ok gærþa* „nedslå gärdsgårdsstörar." Endnu bruges *höta* i Östergötland om „med järnstång göra hål i jorden för störar till gärdesgårdar"; *hot* neutr. betyder der „stör-par, ett par af de i jorden nedstötta gärdslestakarne", Rietz S. 264. Verelius anfører *höta nålen* „acum panno cuidam impingere". Hertil føier jeg, at *höta* er samme Ord som norsk Dial. „*kvæta* v. act. (*er*, *te*), stikke, nedstøde, f. Ex. en Pæl i Jorden. Telemarken", I. Aasen. Den gamle Form har været *hvæta*. Dette er blevet til *höta*, som t. Ex. *svæfa* til *söva*, Rydq. VI, 101. *hvæta* er afledet af et stærkt Verbum **hváta*, **hvét*, *hvátinn*; heraf er Præt. Partic. bevaret i et Vers i Hálfs saga Kap. 6: *Ek sé Hera hvátinn* (ikke *hvatinn*) *spjóti*, jeg sér Here gjennemstungen med Spyd. Et vistnok beslægtet Ord udenfor de germanske Sprog er græsk *κόνδαλος*, Træpæl. Dette Ord

turde vise, at den nordiske Rodform *hvát* er opstaaet af en førgermansk Form *kvand.*

iamrift. VG. I Retl. 5, 5: *Iac sa at þu reett a quiggrindu lösharæþ. ok i trols ham þa alt var iamrift nat ok daghér.* Ihre og Schlyter har sikkerlig Ret i, at herved maa betegnes „i Skumringen". Herfor taler navnlig oldn. *kveldriða;* Helg. Hjörv. 35 er Tale om en Troldkvinde, som red paa en Ulv *er rekvit var.* Men Ordet *iamrift* er hidtil, saavidt jeg tror, ikke rigtig forklaret. *rift* kan ikke være af *repa,* der regelret i Participium vil danne *repæt.* VG. II R. 9 heder det: *þa ær alt var æmrikt nat och dagher.* Dette forklarer Schlyter rigtig „lika rikt eller mägtigt, ɔ: då natt och dag likasom stridde med hvarandra, men ingendera rådde." *iamrift* er efter min Mening et med *æmrikt* synonymt, tidlig forældet udtryk. *rift* er Neutrum af *rifr, riwær,* som forekommer i forskjellig Anvendelse VGL. IV, 15, 2: *riwar i ræfstum,* ikke sparsom. I Midnedertydsk har *rive* ligeledes Betydningen „verschwenderisch, freigebig"; men det forklares ogsaa *„rive vel stark, vigorosus"*, som Adverbium „sehr, stark" (Schiller u. Lübben, Wtb.). Angelsaks. *rîf,* eng. *rife,* herskende, hyppig; gleng. *ryyf,* manifestus, publicatus. Herefter vil da *iamrift* kunne betyde „ligestærkt fremtrædende" omtrent d. s. s. *æmrikt.* Men eng. *evening,* Aften, kan ikke, som Schlyter tror, være afledet af *even,* jævn.

launs. I Gutalag forekomme Formerne *laun* og *launs* i følgende aabenbart analoge Steder. 40: *Cumbr omeret sma fileþi til manz þa hafi til kirchiur. oc til ains þings. kiennjs þet ai atr. þa latj wirþa. oc taki þing laun* (B *tings laun) af.* Sidste Sætning forekommer i B ogsaa i 41, hvor Talen er om Svin. 42: *Cuma bo lamb til manz þa hafi til tyggia þinga oc þriþia þriþiungs þings oc haiti ypp vm þry ar oc taki laun eptir þi sum þriþiungr hafr fyr wana hapt.* 43: *Cumbr fastr weþur o cliptr til manz þa taki ertaug firi heptalauns* (B *hepta laun) kennjs hann ai atr þa taki so launs* (B *laun) sum firi annur lamb.* Schlyter formoder i Glossariet til Loven, at *launs* paa disse to Steder er Skrivfeil for *laun.* I Fortalen til sin Udgave S. IV bemærker han: „Såsom en grammatikalisk egenhet ma anmärkas, att genitivus stundom före-

kommer i stället för accusativus eller nominativus“ og nævner blandt Exempler derpaa *launs*. Säve (Gutniska Urkunder XVII f.) betvivler med rette den nævnte grammatiske Eiendommelighed i Haandskriftet af Gutalag og, medens han ikke kan fjærne Exemplet *launs*, paaviser han, at Anførselen af de øvrige Exempler grunder sig paa Misforstaaelse. Jeg antager det samme om *launs*. Det kan saameget mindre være Genitiv, som Ordet for Løn i det gamle Sprog, hvor det er af Intetkjøn, er Flertalsord. I det anførte Sted *þa taki ertaug firi heptalauns* betegner *heptalauns* det, som Eieren for at faa sin Væder igjen maa betale den, til hvem Væderen er kommen, som Erstatning for at denne har passet den. Men i de gammelsvenske Love er *lösn*, og ikke *lön*, det faste Udtryk om det, Eieren af et Husdyr maa, for at faa det igjen, betale til den, som har taget det ind; ligesom ogsaa Gutal. 44. 45 *loysa* bruges om at løse indtaget Husdyr. Og i det bevarede Haandskrift af Hels. skrives overalt *löns* eller *lööns* for *lösn*. Jeg tror da, at *launs*, der er skrevet to Gange i Gutal. 43, er rigtig Form for *lausn* (ikke for *laun*), og at *laun* 40. 41. 42 er Feil for *launs*. Denne Feil opstod naturlig derved, at man, som allerede den gamle tyske Oversætter, i *launs* fandt Ordet for „Løn.“ Derimod i *funder laun* Addit. 5,1, har vi Ordet for „Løn“. I Gutasaga 5 er skrevet *lausn*, ikke *launs*; dette slutter sig til de Forskjelligheder i begge Skrifters Sprog, som Säve Gutn. Urk. S. IX f. har paapeget.

legwita (B *legutta*) G. 20, 14. Ordet bruges endnu paa Gotland: „På sänghalmen lägges först underklädet, derefter kommer ett ylle- eller vadmalstäcke, som kallas *lägita* eller *legta* f., och öfverst läggas lakanen“. Säve Gutniska Urkunder S. XXVIII. Det sidste Led i *legwita* staar vistnok i Forbindelse med oldn. *hvitill* „uldent (hvidt, ufarvet) Sængetæppe at ligge paa“ (Fritzner), endnu i Norge *kvitel*. Vigfusson skriver med urette *hvítill*; Ordet har kort Vokal i Rodstavelsen, som dets Udtale nu i Norge og som engelsk *whittle* viser. Jeg tror, at gut. *legwita* er for **leg-hwita*, og at oldn. *hvitill* er Diminutiv af **hvita*, som *kistill* af *kista*. Med Hensyn til Rodvokal forholder *hvítr* sig til **hvita* som

oldn. (*kvern-*)*bítr* til *biti*, *rjóðr* til *roði*. Første Led i *legwita* er *leg* n. det at ligge (saaledes f. Ex. i oldn. *legró*, Rolighed til at kunne ligge) eller Leie (saaledes endnu i Telemarken). *legwita* betegner altsaa efter sin Sammensætning egentlig: et hvidt Tæppe at ligge paa. Rietz S. 402 sætter *legwita* i Forbindelse med „*vat*, *vet*, pannus“, men et saadant Ord er mig i Nordisk ubekjendt.

likvari. Gut. 19, 33: *likvara callar serc. oc scyrtu. broc. oc hatt manz.* Ordet betegner efter sin Sammensætning ligetil „Krop-Klæder“, d. e. Klæder, som er nærmest Kroppen. Ordets sidste Led er det samme som i oldnorsk *gangveri* eller *gangvari* (ogsaa *gangverja*), Sæt af Klæder. Stammeordet er det *verja*, som svarer til got. *vasjan*, at klæde.

osoyþan. G. 26, 2: *þa en mandr a osoyþan.* Schlyter bemærker herom, at det „är troligen skriffel, då det ej synes kunna vara adj.“ Säve indsætter uden Bemærkning *osoyþ*. Men *osoyþan* er ganske rigtigt. Det er Substantiv af Intetkjøn, dannet som oldnorsk *óáran*, *óátan*, *óbergan*, *ódaunan*, *óhljóðan*, *ókynjan*, *ólíkan*, *ólyfjan*, *ómakan*, *ómannan*, *óorðan*, *óráðan*, *óþefjan* eller *óþefan*, *óþoran*, *óveðran*; glsvensk *oaran*. Ligesom *osoyþan* bruges *ókynjan* og *ómannan* om levende Væsener. G. 17 rubr. er skrevet *Af osoyþum;* ligesaa Add. 3 *osoyder*. Denne Form forholder sig til *osoyþan* som oldnorsk *óþefr* til *óþefjan*, *ódaunn* til *ódaunan* o. s. v.

ovormaghi, nysvensk *öfvermage*. Første Sammensætningsled trænger til Forklaring. Schlyter siger, „af *over*, en nekande partikel“ „jfr. . . . *Overhørig*“. Men *overhørig* er et dansk efter Tydsken dannet Ord og tilhører ikke det gammelsvenske Lovsprog. Første Led i *overhørig* er samme Ord som Præpos. *over*. Den er i *overhøre*, tydsk *überhören*, brugt ganske som i *übergehen*, forbigaa. Men denne Opfatning lader sig umulig overføre paa *ovormaghi* af *magha*, oldn. *mega*, formaa. Ordet skrives *oformagi* G., *ovormaghi* VG. I og III, U., *oghormaghi* VG. II, *ughurmaghi* ÖG., Kon. Styr., *uvermaghi* Cod. Bur. (se Rydqvist III, 146); men „over“ har i Gammelsvensk aldrig disse Former *ofor*, *ovor*, *oghor*, *ughur*, *uver*. Hos Rydqvist har jeg ikke fundet nogen Ytring om det første Leds Oprindelse. Fritzner opfører *ofrmagi* fra

Dipl. Norv. IV, 696 (udfærdiget 1399 i Oslo-Egnen). Han synes da at betragte Ordet som sammensat med *ofr*, der betegner noget overdrevent, men dette lader sig ikke forlige med Ordets Betydning. Brevet har *owurmage*, hvilken Form vistnok skyldes Indflydelse fra Svensk. Den rette Vei til Ordets Forklaring er given ved den Bemærkning, som jeg skylder Candidat Söderberg fra Lund, at første *o* i Gutalags *oformagi* maa være langt, fordi oprindeligt kort *o* overalt, undtagen foran et af en Konsonant fulgt *r*, i Gutalag er gaaet over til *u* (*tolf*, *ok* og *ol* stride ikke imod denne Regel). Der maa da deles *ó-formagi*, saa at Ordet, ligesom det i Betydning tilsvarende oldnorske *ómagi*, som første Led indeholder det negtende *o*, *ú*. Ordet kan da kun komme af et til tydsk *vermögen* svarende Verbum. Jeg fremhæver navnlig et Udtryk som midhøitydsk *als lang unz daz sich meinen chint vermugen* „bis sie mündig werden", og Sammensætningerne *unvermügelîcheit*, „kraftlosigkeit, altersswäche", *unvermügenlîch*. Rigtignok er der den Vanskelighed, at et til *vermögen* svarende Ord i Norden ikke forekommer uden som Laan fra Tydsken; thi saaledes maa *formagha*, *forma* i yngre Haandskrifter af Uplandslagen og Södermannalagen og i de senere svenske Love betegnes. Og *oformagi* tør visselig ikke opfattes som Laanord. Men det strider næppe mod den nordiske Anvendelse af Præfixet *for-* at antage et oprindelig svensk, siden tabt Ord *formaga*, svarende til *vermögen*. Sammenlign glsv. *formæli*, n. pl., Mæle, Evne til at tale; gut. *forschiel*, „sansning och talförmaga"; oldn. *forverk*, Arbeidshjælp, jfr. got. *fairvaurkjan*, vinde ved Arbeide. Af *oformagi*, der er den oprindeligste Form, er *orormaghi* opstaaet, idet man ikke fastholdt Bevidstheden om de Led, hvoraf Ordet var sammensat, saa at *f* som staaende i Indlyd, ikke i Fremlyd, kunde gaa over til *v*; ellers kan der i Nordisk ogsaa undertiden paavises Exempler paa, at et *f*, der egentlig begynder andet Sammensætningsled, gaar over til *v*. Saaledes i Navne paa *-fastr*, f. Ex. i det af Rydqvist IV, 248 af svenske Runeindskrifter anførte *Sihuastr* for *Sigfastr*; *Þorvastson* Dipl. Norv. III, Nr. 361; *Veuest*, et paa Bornholm tidligere sædvanligt Mandnavn, = glsv. *Vifastr*.

Fremdeles oldn. *tvevallda*, Norges gl. Love I, S. 23, for *tvefallda, tvevaldan*, Barlaams og Josaphats Saga S. 51, i to Haandskr.; *þrevold* Eluc. 11², o. fl. St. *ovormaghi* gik videre over til *oghor-, ughur-*, ligesom *stova, stuva* blev til *stugha*. Sandsynlig var tilligemed første Konsonant ogsaa første Vokal i Ordet blevet forandret, saa at den i Udtalen fulgte de Forandringer, et oprindelig kort *o* undergik. Endelig er den nysv. Form *öfvermage* fremkommen derved, at man har sat Ordet i Forbindelse med *öfver*, hvormed det fra først af intet har at gjøre. Ogsaa i Hels. findes *owormaghi*; dog har denne Lov Manh. ind. 28 *omaghi*, hvori altsaa en ny Overensstemmelse med norsk Sprogbrug viser sig og hvori vi tør sé Lovens oprindelige Udtryk, som andensteds er blevet forandret til den i Svensk sædvanlige Form.

sciaupa. G. 20 pr.: *Siþan taki hann riþr sciaupu oc scalum.* Ordets Betydning synes tidlig at være bleven glemt, da det i det yngre Haandskrift er forvansket til *schiauti*. Nyere Forfattere har med urette formodet, at det er feilskrevet. Det maa være samme Ord som oldnorsk *skjóða* fem., en Skindpose. Fra Nordisk er Ordet gaaet over i svensk Lappisk: *skeudo*, perula, sacculus, se Thomsen: Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, S. 148. Ved *sciaupu* skal i Gutalag vel forstaaes: Pose til at forvare Eiendele i.

stap. Gut. 36, 3: *mandr tacr manz bat. at staþum.* I Schlyters Glossarium opføres sidstnævnte Ordform under Hankjønsordet *staþr* (*steþr*), „ställe“. Stedet, hvor en Baad drages paa Land, kaldes i Oldnorsk aldrig *staðir* eller *staðr*, men *stǫð* fem., især i Flertal *stǫðvar*; nu i Norge *stö* fem. Hunkjønsordet *stö* betegner i Østerdalen Elvebred (I. Aasen). Dette er samme Ord som *stad* fem., der i Finland betegner „kant vid sjö, vatten; strand“ (Rietz, S. 668). Ordet forekommer i svenske Bygdemaal brugt om Kant af Ager eller Eng og om Vævkant ogsaa som Intetkjønsord. Dette nordiske Ord i en gammel Form er blevet til norsk og svensk lappisk *staðfo*, Landingssted; se Thomsen: Den gotiske sprogklasses indflydelse pá den finske. Efter dette tør vi antage, at *staþum*, Gut. 36, ikke er af Hankjønsordet *steþr, staþr*, der

betegner Sted, men af et derfra forskjelligt Hunkjønsord *staþ*, som har betegnet Landingssted.

stralfiski. H. Viþ. 14, pr. not. 79, „fiskande utom fisklek", Schlyter. Modsættes *kulfiski*, „fiske på sådana ställen, där fisken under lektiden er samlad". *stralfiski* findes i den gamle Udgave af 1609 (der ofte alene har holdt de rette Læsemaader), medens det bevarede Haandskrift af Hels. har *fia fiski*. Jeg holder det for utvivlsomt, at *stralfiski* er den rette Form. Ordet oplyses ved følgende Sammenligninger. I norske Bygdemaal „*Straal* n. en liden Fiskestiim, udgaaet fra en større. Søndfjord, Søndmøre og fl."; *straala*, „sprede sig i smaa Stimer"; *Straalsild*, „Sild, som gaar i smaa eller adspredte Stimer"; I. Aasen, norsk Ordbog. Oldnorsk *strælt*, „scattered, dispersed; *allr herrinn fór strælt*, Bæringssaga"; nyisl. *strjál* n. „a scattering abroad; *vera á strjáli*: also as adj., *fara strjált*, to go one by one"; *strjála, að*, „to disperse, be scattered abroad, *sauðirnir strjálast*"; „*a strjálingi*, scattered abroad", Vigfussons Ordbog. Her er altsaa et af de mange Ord i Helsingelagen, som særlig stemme overens med norsk Sprog; se min Afhandling om Runeindskriften paa Ringen i Forsa Kirke.

tenlunger, telnunger, tenunger. Heraf sammensat *sumar tenlunger* U.; *somartelnungær* ÖG.; *sumar tenlunger* ÖG. i Udgaven af 1607; *sumar tenunger* VM. I; *somartenonger* VM. II: „gris, lamm eller kidling, som blifvit född samma sommar eller år". Stammeordet er oldn. *teinn*, svensk *ten*. Dette betyder opspirende Skud baade i Oldnorsk (f. Ex. Guðr. 2, 40) og endnu i Bygdemaalene. Deraf er ved et almindeligt Suffix dannet *teinungr*, f. Ex. Stjórn S. 74, 200, Barl. S. 100, hvilket Ord har samme Betydning som svensk *telning*; endnu i Bygdemaal i det sydlige Norge *teinung*; i Dalarne (Mora) *tening*, Rietz S. 734 b. I *sumartenunger* er samme Ord figurlig anvendt om Ungen af et Dyr, ligesom *teinar*, Spirer, i Guðr. 2, 40 i en Drøm gjælder unge Drenge. Jfr. dansk Dial. i Angel *Sommerténne*, ungt lige Skud af en Hassel (Hagerup). Formen *tenlunger*, af *teinlungr*, er ikke afledet umiddelbart af *ten*, oldn. *teinn*, men af en Diminutivform med *l*, der i glsvensk sandsynlig har

hedt **tenil*, i oldn. **teinill*; jfr. oldn. *kistill*, *knýfill*; i Vermlands Elfdal *ceppæl* for *kippel*, Dimin. af *keppr* (Noreen). Af *tenlunger* er *telnunger*, *telninger*, Legend. S. 92. 93, nysv. *telning* kun en Omsætning. Det samme diminutive *l* og den samme Omsætning fremtræder ogsaa i Subst. *teln*, pl. „telningar", Jemtland, og i Verbet *telna*, „slå ut rotskott, telningar", Östergötland (Ydre). I den gamle Form *telonger* er *n* trængt ud foran eller efter *l*. Allerede Schlyter og Rydqvist (III, 211) har sammenstillet *tenlonger* med nysv. *telning*, Rydqv. har ogsaa jævnført oldn. *teinungr*. Men med urette henføre baade Schlyter, Rydqvist og Rietz, S. 727, de nævnte svenske Ord til holl. *telen*, føde, frembringe, der hører sammen med oldsaks. *tilian*, nyhøitydsk *zielen* (for Betydningen jfr. *erzielen*). Med holl. *telen* staar det af Rydqvist og Rietz nævnte holl. *telg*, Skud, ikke i nærmere Forbindelse. Omsætningen af *nl* til *ln* (*telning* for *tenling*) fremtræder ogsaa i andre svenske Ord. Saaledes i *teln*, „kanttåg på not och nät", i Dialekterne *telne*, i norske Bygdemaal *telna* for *tenle*, jfr. norsk Dial. *tenel*, oldn. *þinull*; *kuildna* ÖG. af *kuindla* ÖG., *kyndla*; *haldna* U. for *handla*. Jfr. Rydqv. IV, 454.

þistel. SM. bygn. 8, 5: *Stiel þistlar af wagni, böte III. öræ.* I Tidskrift for Philol. og Pædag., VI, 99, har jeg paavist, at Ordet i Gammelsvensk bør opfattes som Hunkjønsord, saa at Endelsen i *þistlar* er regelret, da Ordet ikke alene i de germanske Sprog udenfor Norden er Hunkjønsord, men da der ogsaa i Oldnorsk forekommer et tilsvarende Hunkjønsord *písl* i Genitiven *sárþíslar*, Saarstangens d. e. Sværdets, i et Vers i Isl. Ss. II, 389. Jeg kan nu paavise det oldnorske Ord ogsaa i Morkinskinna Ungers Udgave S. 227 i et Vers om en Gjøgler, som faar Stryg. Ryggen kaldes der *skip þíslar*, Stangens Skib. Ordet er ogsaa dansk. I Angel kaldes en Vognstang baade Stjert og *Tissel*, se Ordsamlingen hos Hagerup, Det danske Sprog i Angel, anden Udgave ved Lyngby; der anføres Jon Turson, Vocabularius rerum, 1561, S. 111: Temo *tissle, skagel.* Det angelske Ord kan, som Lyngby bemærker, ikke være i senere Tid optaget fra Tydsk, da det begynder med *t*.

þræggi masc. „skjul". *koma, fora, bæra undir þak ok þræggia.* U. og SM.; *gælder ater undan þak ok þræggia* SM. „sedan det kommit under tak". Ordets Oprindelse er hidtil ikke oplyst, thi Formen gjør det umuligt at forbinde det med oldn. *tryggr* eller med tydsk *triegen.* Sammenligning af de formelt ensartede Ord viser os Grundformen. Glsv. *dæggia,* nysv. *dägga* er = got. *daddjan* af *dajjan,* Causativ til skr. *dhajati* han dier. Oldn. *tveggja* = got. *tvaddje* for *tvajja,* vel af Grundform *dvajam.* Oldn. *reggr* = got. *vaddjus* for *vajju-s.* Oldn. *egg,* neutr., stamme *eggja,* Tydsk *ei,* for *ajja.* Got. *iddja* for *ijja* = skr. *ijaja.* Glsv. *þræggi* maa derfor være udgaaet fra en urgermansk Stammeform *þrajjan.* Dette hjælper os til at finde Ordets Oprindelse. Jeg holder det for en Afledning af Roden *tra,* beskjærme, beskytte, der i Sanskr. danner Præs. *trajate* og hvoraf f. Ex. Subst. *traman,* Beskyttelse, Beskjærmelse, er dannet. Samme Rod findes i Oldbaktrisk (Zend) i Formen *thra.* Jeg finder ogsaa en anden Afledning af denne Rod i Nordisk. I. Aasen opfører i sin norske Ordbog: „*tregg* adj. 1) fast, tæt, stærk; f. Ex. om Læder og Skindtøi. Nordre Bergens Stift. Nordland. 2) uvillig, utilbøielig, som man maa nøde. Bergens Stift og fl. Sjældnere *treg.* Glnorsk *tregr*". Men jeg holder det for lidet sandsynligt, at den anden Betydning skulde have udviklet sig af den første, især naar jeg betænker, at oldn. *tregr* aabenbart er beslægtet med got. *trigo,* Sorg. Jeg tror, at de to Betydninger tilhøre to aldeles forskjellige Ord. *tregg,* fast, tæt, stærk, er efter min Mening udgaaet fra et gammelt **þreggr,* beslægtet med glsv. *þræggi.* Ligesom det norske Adjektiv betegner tæt, stærk, om Læder og Skindtøi, saaledes bruges i Indisk *trana* (af *tra*) om Hjælm, Harnisk o. lgn., som beskytter Legemet. Uvis er jeg derimod om det af Rietz S. 759 opførte *trägg* (pl. *-är*) m. „katle, flätad af vidjor (att dermed binda boskap i bås), Dalarne (Elfdalen)" hører hid.

wagnielar masc. pl. G. „de som, vid bröllopp, på vagnar förde brudens hemgift till hennes nya hem." *wagnjelum* 63, 3; *wagnjela ferþir* 24 pr. Schlyter siger, at det er ubekjendt, hvad Ordets sidste Del egentlig betyder, og at den ikke

synes at kunne afledes af *aka*. Dette forekommer dog mig at være fuldkommen sikkert. *wagniclar* betyder efter sin Oprindelse „de som age paa Vogn". For denne Oprindelse af Ordet taler tydelig Udtrykket 24 pr.: *Vm wagnjcla ferþir þa schulu ai flairin aca þan tueir a huarum wagnj. iclar* er afledet af *aka*, ligesom *biþil*, Beiler, oldnorsk *biðill*, Flertal *biðlar*, af *biðja*, oldnorsk *vegferill* og *vegferli*, Reisende, samt *Rómferlar*, Personer, som reise til Rom, af *fara*. Formen *iclar* er for *æk(i)lar*: det af *a* ved *i*- Omlyd opstaaede *æ* er under Indflydelse af et ved *k* udviklet *j* blevet indknebet til *i*. Saaledes *þigia* i Gutalag for *þægia*, *tyggia* i Gutal. af **tviggia* = oldnorsk *tveggja*; i andre gammelsvenske Skrifter *asikia* for *asækia*. Jfr. Leffler, Bidrag till läran om i-omljudet, i Nord. Tidskr. for Philol., Ny Række, II, S. 290 f.

uren. ÖG. Bygd. 25 pr.: *Nu bitær uren gælding gialde atær fullum gialdum. nu bitær uren urenan gialdi halfgildi.* Schlyter forklarer *uren* som *runi*, „fargalt", og *gældingær* som „galt". Denne Forklaring tiltrædes af Rydqvist IV, 453. Jeg skal her begrunde en afvigende Forklaring. I Götaland bruges vistnok nu den af *runi* omsatte Form *orne*, men denne forekommer ikke i det gammelsvenske Lovsprog. I ÖG. Vaþ. 2 pr. staar *runi*; ligesaa i VG., SM., ME., St., Chr. Skrivemaaden *uren* for *runi*, som ellers ingensteds kan paavises, vilde i ethvert Fald være uregelret og unøiagtig. Den nævnte Forklaring møder andre Vanskeligheder. I ÖG. Vaþ. 2 pr. heder det: *Nu bitær hundær man til bana ælla slar hæstær. stangar uxe. huggær runi.* Hvis der Bygd. 25 pr., som Vaþ. 2 pr., var Tale om Ornen, skulde man vente, at paa hint Sted, ligesom paa dette, Verbet *huggær*, og ikke *bitær*, var brugt. Jeg forklarer *uren*, „Hingst", „ugildet Hest" og *gældingær*, „gildet Hest". *uren*, Accus. *urenan* skal læses med *vr* i Fremlyden; jfr. *urangær* ÖG. 21 pr., o. s. v. Vi har her et gammelsvensk Ord, der er beslægtet med oldnorsk *reini*, Hingst, hvilket forekommer i et Vers i Kormaks saga, S. 194, se Gislason i Ann. f. nord. Oldk. 1863, S. 400, og i Helg. Hjörv. 20. 21, se min Udgave af Sæmundar Edda. S. 407. Samme Ord som *reini*

er oldhøitydsk *reineo*, midnedl. *wrêne*, glnedtydsk *wrênio*, mlat. *waranio*, ital. *guaragno* o. s. v. *uren*, Accus. *urenan*, er egentlig et Adjektiv med Betydning geil, brunstig, avledygtig (norsk grad), der er identisk med oldeng. *wræne*, libidinosus. Man sagde først *uren hæstær*, men siden elliptisk *uren* substantivisk i samme Betydning. Paa samme Maade bruges nu i svenske Almuemaal det beslægtede Adjektiv *vrensk*, brunstig, tillige substantivisk for Hingst, Rietz, S. 819. Ordet *gældingær* betegner i forskjellige Egne og til forskjellige Tider forskjellige gildede Dyr, men jeg finder det ikke brugt særlig om en Galt. Betydningen „gildet Hest", som jeg tillægger det i ÖG., har samme Ord i Engelsk (*gelding*) og i Fransk (*guilledin*). At min Forklaring passer til Sammenhængen, derom vil man let overbevise sig; thi umiddelbart efter *nu bitær uren urenan gialdi halfgildi* følger: *Nu bitær hæstær skiut* o. s. v. Bestemmelserne faa med Hensyn til Heste først ved min Forklaring sin rette Fuldstændighed.

ykil dagher ÖG. Kr. 20, 1. Modsættes *þöm dagh sum forhælgþ ær firi*. Ogsaa i et Brev af 1312 (Dipl. Sv. Nr. 1828). Under Henvisning til *enstöpings dagher*, der i VM. betyder det samme, udleder Schlyter Ordet skarpsindig og træffende af „*enka*, ensam, hvilket nu vanligen uttalas *ynka*". Jeg føier hertil, at *ykil* formelt er identisk med glsvensk *enkil*, Enkemand (Rydqvist III, S. 40), isl. *ekkill*. Formen *ykil* giver os Ret til med Ihre at forklare *ykiæ*, sige nei, Smål. 15 som Afledning af *ækki*, *ikki*, der i VG. findes skrevet med ett *k* (*eki*, *iki*).

öker, i Gutalag *oykr*. Ordets Herkomst og oprindelige Betydning oplyses ved Ordet *oöker*, adj., „oförmögen att draga plog l. vagn", H. Manh. I, 4 not. 56. *oykr* er oprindelig et Adjektiv, som har betydet „som kan spændes for". Det er udgaaet fra en germansk Grundstamme *jaukja* og er dannet af Roden *juk*, spænde for, hvoraf ogsaa got. *juk*, oldn. *ok*, Aag, kommer. Man tor formode, at man engang har brugt Verbet **jeukan*, Præter. *jauk*. *oykr* er samme Ord som sanskr. *jogja*, adj., „zum Zug tauglich"; masc. „Zugthier" i Vedasproget. Ligesom glsv. *öker*, *oykr* betyder „ett par

dragare" „ett par oxar", saaledes har latinsk *jugum*, græsk ζεῦγος, der er dannet af samme Rod, ogsaa denne Betydning. Den gamle Brug af Ordet gjenfindes i Afledningen *öka*, „spänna för (ett par hästar eller oxar)" i Småland, Rietz, S. 115.

Om nogle nye Fragmenter af et Justinushaandskrift.

Af J. L. Heiberg.

Som bekjendt kan, hvad der her i Norden findes af Haandskrifter til græske og latinske Forfattere, kun sjældent gjøre Fordring paa kritisk Værd, men det beholder dog altid nogen Interesse som Vidnesbyrd om, hvad man i Middelalderen læste heroppe. De Fragmenter, hvorom her skal meddeles Oplysning, ere allerede ved deres ringe Omfang udelukkede fra væsenlig kritisk Betydning, men de faa en særlig Interesse ved deres forholdsvis høje Ælde og ved deres Forhold til et andet, bekjendt Justinushaandskrift, som findes her i Kjøbenhavn.

Det er tre Fragmenter paa Pergament, hvoraf de to høre sammen til 1 Blad, som er overskaaret i Midten, og hvis inderste Rand er bortskaaren. De ere fundne i Kongerigets Archiv omkring Skanderborg Lensregnskab for 1608 og 1610, og stamme altsaa maaske fra Øm Kloster. De to sammenhørende Stykker omfatte Justinus' hist. Philipp. II, 3, 12 ultroque — 4, 30 receptaculum; det tredie Stykke indeholder XLII, 4, 16 statueretur — 5, 6 qui og 5, 12 [recolle]cti signaque — XLIII, 1, 2 urbis.

Haandskriftet, hvortil Fragmenterne have hørt, har været i Quart, meget smukt og tydeligt skrevet; det er linieret ved Ridsning med en skarp Naal, ikke med Blyant, hvilket dog ikke er noget positivt Bevis for høj Ælde, da Wattenbach (Schriftwesen p. 135 not.) har paavist det helt ned i 15 Aarh. Skriften er Minuskelbogstaver med faa Forkortninger (f. Ex. gła = gloria); Overskriften over lib. XLIII er skreven med Uncialbogstaver, og Initialet (p) er sirligt malet.

Et sikkert Udgangspunct for Dateringen af det foreliggende Haandskrift er, at der ét Sted i Enden af et Ord forekommer Forbindelsen NT = nt, som Wattenbach (Anleitg. z. lat. Palæogr. p. 16) ikke har fundet ud over Aaret 1106; et andet Sted findes NT, hvor Tverstregen i N er bleven overordenligt lang for at fylde en Linie ud. Haandskriftet har altsaa ikke været yngre end den første Begyndelse af det 12te Aarh.; sandsynligvis henhører det til 11te Aarh. eller maaske endog til 10ende. Der findes nemlig i Arndts Schrifttafeln (Berlin 1874) tab. 17 et Facsimile af et Haandskrift fra 10ende Aarh., som meget ligner vore Fragmenter; navnlig ligne Uncialbogstaverne paa den omtalte Tavle lin. 10 fn. nøjagtigt dem, der i Fragmenterne ere anvendte i Overskriften over lib. XLIII.

Minuskelbogstaverne have gjennemgaaende de ældre Former; c er endnu afrundet, ikke kantet; d har Formen **d**, ikke ∂; Forbindelsen & forekommer ofte, ogsaa inde i Ord (= et); æ skrives som e med en Krølle under; f staar endnu paa Linien uden den fremspringende Hage forneden, som kommer til i 12te Aarh.; i h er den bageste Streg endnu ikke forlænget nedenfor Linien; der findes ikke Puncter eller Streger over i eller ii; stort N har endnu den skraa Tværstreg, ikke den mere horizontale, der bruges i 12te Aarh.; s skrives oftest ſ, dog forekommer ogsaa **ɕ**; t gaar endnu ikke over Linien men nærmer sig mere det græske τ, osv.

Som bekjendt findes der paa det kongelige Bibliothek (gl. kgl. Saml. Nr. 450 fol.) et Justinushaandskrift, som sandsynligvis er skjænket til Sorø Kloster af Biskop Absalon (se Bruun i Beretning om det philolog. hist. Samfunds Virksomh. 1856—57); det stammer vistnok fra Tiden mellem 1150 og 1175. Det er ret interessant, at dette Haandskrift stemmer saa nøje med vore Fragmenter, at der nødvendigvis maa være en Forbindelse mellem dem, enten saaledes, at Absalonshaandskriftet er en Copi af vort, eller saaledes at begge ere afskrevne efter samme Original. I hvert Fald fremgaar det heraf, at Absalonshaandskriftet er skrevet her i Norden, ikke indført fra Udlandet. Derimod vise Fragmenterne ingen særlig Overensstemmelse med de

tre andre Justinushaandskrifter paa Kongens Bibliothek (451, 452, 453 fol.). Hvad angaar den Plads, som vore Fragmenter indtage blandt Haandskrifterne til Justinus, fremgaar det af en Sammenligning af Læsemaaderne, at de vel ikke kunne henregnes til de bedste Haandskrifter (A og B hos Jeep), men dog til den bedre (ikke interpolerede) Classe (G M C); særligt nær synes de at staa Wolfenbüttler Haandskriftet C (var. til II, 4, 1 og II, 4, 21).

Til Bevis for disse Paastande hidsættes her en Fortegnelse over Fragmenternes Afvigelser fra Jeeps Text (i hans større Udgave, Leipzig 1859), og til Sammenligning er angivet Læsemaaderne paa de paagjældende Steder saavel i de 4 codices paa Kongens Bibliothek (særligt Absalonshaandskriftet 450) som i de af Jeep benyttede Haandskrifter.

	Jeep	Fragmenterne
II, 3, 13:	didicisset]	addidicisset (saaledes 450 m. pr.; C G M).
„ „ 16:	immorati]	morati (saal. 450, 451, 452; A C G M).
„ 4, 1:	Scolopitus]	Scolopicus (450; C).
„ „ 6:	rempublicam augere]	semper auge[re bortskaaret] (semper augere 450; rempublicam augere A G M, semper agere B; semper vivere C).
„ „ 12:	Marpessa]	martesię (marthaesię 450; Martesiae A; Martesie B G, Martesia C etc.).
„ „ „	Lampedo]	Lampeto (450, 452; A C G M).
„ „ „	soli]	solae (sole 450, 452, 453; solae B alii, solo G M, sedula C).
„ „ „	alternis]	alterno (450, 452; C M).
„ „ 16:	Marpessa]	martesia (marpesia 450; martesia A).
„ „ 20:	Antiope]	Antiopen (Antyopem 450 m. eras.).
„ „ „	Orithya (bis)]	Orithyia (bis) (Orithia, Orithya 450).
„ „ 21:	Antiopa regina]	p (omtr. 5 Bogstaver bortskaaret) og derefter en Lacune (paregina 450

m. pr.; parata regina C, Antiopa regina A M. cum Antiopa regina cett.).

II, 4, 23: Hippolyte] yppolite (yppolitȩ A).

XLII, 5: I Marginen: de sceleribus phrahatis (de sceleribus à à (sic!) Phrahate patratis 450). I C mangler denne Bog.

„ 5, 3: a Parthia] ad partiam (ad parthiā 450 eras., ad partiam 452; ad parthia A, ad partia G).

„ „ 5: maximo] maxime (450; F).

„ „ 6: Tiridatem] tyridatem (G B F).

„ „ 12: alius imperator potuisset] alii imperatores potuissent (450).

XLIII, 1, 1: omnium gentium] omnium (450).

tantum] tum (450 m. pr., tm̄ ɔ: tantum 451, 453).

„ „ 2: perstringit] prȩstringit (ꝑstringit 450, 451, 452; praestringit A G M),

„ „ „ utique] antiquȩ (men der har først staaet noget andet i Stedet for anti-; antiq [med e over q] 450).

Af tvivlsomme Steder, hvor Fragmenterne have den af Jeep optagne Læsemaade, skal jeg anføre:

II, 3, 13: regnum trepidus D E F; trepidus om. Jeep, fragm., 450, 452.

„ 4, 6: se tuentur D F L; se om. Jeep, fragm., 450.

„ „ 9: concubitum D L; concubitus Jeep, fragm., 450, 452.

„ „ 11: impediretur D F; impediatur Jeep, fragm., 450, 451, 452.

„ „ „ Amazones dictæ sunt F, 452; dictæ Am. sunt D L; dictæ Amazones Jeep, fragm., 450, 451, 453.

„ „ 26: comites in ultionem D E F L; in ult. om. Jeep, fragm.

„ „ 27: genus se D F L; se om. Jeep, fragm., 450, 451.

„ „ 29: sed ante D E L, sed et ante F; et ante Jeep, fragm., 450, 451.

XLIII, 1, 1: velut D L, veluti Jeep, fragm., 450, 451, 453.

Richard Christensen

Nekrolog.

Richard Christensen.

Den 2den August 1876, faa Uger efter at det første nordiske Filologmøde var afholdt, bortreves ved en pludselig Død Dr. phil. R. Christensen. Den klassiske Filologi i Danmark mistede i ham en af sine nidkjæreste og dygtigste Dyrkere, dette Tidskrift en af sine flittigste Medarbejdere, hans store Vennekreds en opofrende og trofast Kammerat.

Richard Christensen fødtes i Kjøbenhavn den 26de Januar 1843 og var Søn af Husejer M. Christensen og Anne Kirstine Wissing. Hans allerede tidlig fremtrædende Videbegjærlighed og Læselyst bestemte hans Forældre til at lade ham gaa den studerende Vej, og han blev sat i Borgerdydskolen paa Kristianshavn, der dengang bestyredes af Professor M. Hammerich. Her gjorde han sig snart bemærket ved sine fortrinlige Anlæg, navnlig en hurtig Opfattelsesevne og en ualmindelig sikker Hukommelse. Skjønt han behandlede alle sine Skolefag, de mathematiske saavel som de sproglig-historiske, med samme Samvittighedsfuldhed, viste han dog allerede her en afgjort Særinteresse for den klassiske, navnlig den græske Oldtid og beskjæftigede sig ved Siden af sit Skolearbejde tillige med videnskabelige Studier i denne Retning; til et Foredrag, som han i sit sidste Skoleaar holdt over „Parthenon", angav han saaledes Arbejder af Brøndsted, Overbeck og Ussing som sine Kilder. Da han derfor i Aaret 1861 blev Student, var han intet Øjeblik i Tvivl om, hvilket Studium han skulde vælge; med den ham egne Energi tog han øjeblikkelig fat paa Filologien: allerede i sit første Studenteraar, der af mange benyttes som Rekreationstid efter de to sidste Aars anstrængende Skolearbejde, hørte han flittig filologiske Forelæsninger, samtidig med at han med ikke mindre Interesse og Energi forberedte sig til den filosofiske Prøve, som han aflagde Aaret efter. Han havde ikke studeret længe, før det blev ham klart, at det væsentlig var den reale, historiske Side af Filologien, der vakte hans Interesse; ved Siden af sine Examensstudier var han da mest optaget af Undersøgelser paa det romerske og græske Statslivs Omraade. Resultater af disse forelagde han jævnlig for en snævrere Kreds af Medstuderende i „Philologicum", en mindre Forening, af hvilken han var Medstifter. Iøvrigt var hans Tid i Studenteraarene optaget endel af Skoleundervisningen, som han ofrede en særlig levende Interesse; han blev nemlig i Begyndelsen af 1863 antaget som Lærer i Latin og Græsk ved Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, der dengang bestyredes af Professor Rovsing; denne, til hvem Christensen snart kom til at staa i et nøje Venskabsforhold, der først blev afbrudt ved hans Død, øvede ved sin fine Dialektik og sin alsidige Dannelse en overordentlig Indflydelse paa hans

hele aandelige Udvikling; Christensen tillagde selv denne Indflydelse en meget stor Betydning, forsaavidt den havde bidraget til at skjærpe hans kritiske Sands og tillige aabnet hans Blik for mange nye Sider, vakt hans Interesse for Spørgsmaal, der laa udenfor Filologiens Omraade og derved givet hans Tanker et friere Sving og en videre Synskreds. I Sommeren 1868 tog han sin Embedsexamen, og de nærmest paafølgende Aar var han optaget dels af Undervisningen, som han efterhaanden omfattede med større og større Interesse, dels af Studier over den græske Litteraturs og Kulturs Historie; blandt de Punkter i denne, som allerede tidlig havde beskjæftiget og interesseret ham i en særlig Grad, var Sofisternes Stilling og Betydning indenfor den græske Aandsudvikling; paa dette koncentrerede han nu snart hele sin Flid, og Resultaterne af sine Undersøgelser nedlagde han i en omfangsrig Afhandling for den filosofiske Doktorgrad, som han forsvarede den 25de Sept. 1871. Faa Dage efter ægtede han Blomstermalerinden Anthonore Tscherning, Datter af Oberst Tsch., og paa sin Bryllupsdag tiltraadte han, ledsaget af hende, en Udenlandsrejse til Sydevropa. Gjennem Tyskland og Norditalien rejste han til Rom, hvor han forblev et halvt Aar, ivrig beskjæftiget med videnskabelige Studier. Disse havde, snart efter at han var kommet til Italien, taget en tildels ny Retning, idet han fra nu af med stedse større Forkjærlighed vendte sig til Arkæologien, — en naturlig Følge af, at det nu først, i den gamle Verdensstad, blev ham muligt at see Oldtidslevningerne med egne Øjne. Han hørte da her Forelæsninger over Arkæologi, fulgte med levende Interesse Udgravningerne paa Palatinerbjerget og var desuden ivrig optaget af selv at foretage Opmaalinger og tegne Planer. Fra Rom rejste han over Neapel til Sicilien, hvor han atter dvælede i nogen Tid; derfra tilbage til Neapel og Pompeji, hvor han tilbragte Sommermaanederne 1872, stadig fuldt optaget af sine ærkæologiske Studier. Endelig, i Efteraaret samme Aar, naaede han til det Land, som fra hans tidligste Ungdom havde været hans Længslers Maal, det Land, hvis Historie havde beskjæftiget ham mere end noget andet, til Grækenland og Athen. Det er en Selvfølge, at Opholdet her ikke lidet bidrog til at vende al hans Interesse og Flid mod Studiet af de materielle Oldtidsminder. I Athen opslog han sit Vinterkvarter, og her, paa selve Stedet, søgte han ved Pausanias's Hjælp og under minutiøse Opmaalinger og Undersøgelser at danne sig en klar Forestilling om det gamle Athens Topografi. Han indskrænkede sig dog ikke til Staden alene, men gjorde hyppige Strejftog omkring i Attika og desuden en længere Fodtur omkring paa Morea, ledsaget af Nordmanden, Adjunkt Stenersen. Det næste Foraar forlod han atter Grækenland, besøgte Neapel og Rom paany, rejste, efter et mindre Ophold i München, til Leipzig, hvor han havde bestemt at forblive i nogle Maaneder for at høre G. Curtius's Forelæsninger. Efter saaledes at have

tilbragt næsten to Aar i Udlandet og stadig beriget sig med nyt videnskabeligt Stof, vendte han tilbage til Danmark i Eftersommeren 1873. I de tre Aar, i hvilke det endnu var forundt Christensen at leve, fortsatte han med Iver sine i Udlandet paabegyndte arkæologiske Studier; Resultater af disse ere forelagte Tidskriftets Læsere i en Række Afhandlinger (Athens Pnyx; det gamle Torv i Athen; Afroditetemplet paa Akropolis); samtidig med at han udarbejdede disse, holdt han Forelæsninger paa Universitetet, navnlig over Athens Topografi. Hvor stærkt han imidlertid end havde koncentreret sin Interesse i Retning af Arkæologien, havde han dog ingenlunde vendt sin gamle Kjærlighed, den klassiske Oldtids politiske Historie, Ryggen; derom vidne blandt andet to Foredrag, han holdt i filologisk Samfund allerede det første Aar efter sin Hjemkomst, om „Decemvirinstitutionen“ og om „Kronologien for Tidsrummet mellem Slaget ved Platææ og den peloponnesiske Krig“; han var i det hele i Vinteren 1873—74 stærkt optaget af Undersøgelser over Tidsregningen i den græske Historie. I sit sidste Aar syslede han ivrig med en Grækenlands Historie, der skulde omfatte ikke alene Landets politiske, men ogsaa dets Kulturs og Litteraturs Historie; fra dette Arbejde var det, han saa pludselig blev bortrevet ved sin Død.

Richard Christensen hørte ikke til de stærkt udprægede Individualiteter, hvis Natur strax gjør Iagttageren opmærksom og hurtig fængsler den, der kommer i Berøring med dem; der var tværtimod ofte udbredt en Ro over hans Væsen, han udtrykte sig ikke sjælden med en Langsomhed og Bredde, der paa den, som første Gang talte med ham, let kunde gjøre Indtryk af en vis Tørhed. Dette Indtryk maatte imidlertid øjeblikkelig forsvinde, saasnart han kom ind paa en Sag, der vakte hans Interesse: der kom da et Liv og en Bevægethed over hele hans Person, som kunde virke i høj Grad smittende paa den, han meddelte sig til. Men traadte man derefter i et nærmere Forhold til ham, da saa man snart, at man i ham havde lært at kjende en ingenlunde almindelig Personlighed. Hovedtrækkene i hans Karakter var en udpræget Retsindighed og en usædvanlig Energi; men hertil kom, hvad man ikke strax mærkede, fordi han ikke holdt af at bære det tilskue, et blødt Gemyt og et sjælden varmtfølende Hjærte; hvor ivrig han derfor f. Ex. kunde deltage i en Disput, og han kunde tale sig meget varm, naar det angik en Sag, der virkelig laa ham paa Sinde, udtrykte han sig dog aldrig skarpt eller haanende, tværtimod kunde han ofte virke forsonende og dæmpende paa andres Følelser; hans varme Hjærte viste sig især ved en høj Grad af Tjenstvillighed, hvor han kunde hjælpe nogen paa den ene eller anden Maade: han havde den sjældne Evne at kunne gjøre en andens Sag ganske til sin egen. Den mest fremtrædende Side i hans Karakter var dog hans ganske overordentlige Energi, en Side, der mere end

nogen anden gav hele hans Personlighed dens Særpræg; den var at læse i hans sikre og dog saa livfulde Blik, i hans simple, resolute Gestikulation; den traadte frem i hans hele Følelsesliv, navnlig ved den sjældne Trofasthed, hvormed han holdt paa ethvert engang indgaaet Venskabsforhold; det var endelig ogsaa væsentlig netop denne Evne, der gav hans videnskabelige Studier og Produktion deres Ejendommelighed. Til at blive en Videnskabsmand af første Rang manglede Christensen flere væsentlige Betingelser; dertil var hans hele Begavelse for lidt primitiv, hans Evne til at skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt for lidt fremtrædende; men han hørte til den Klasse flittige Arbejdere, hvis mere beskedne Forsken betinger ethvert videnskabeligt Fremskridt. Blandt disse vilde Christensen altid, ved en sjælden Ihærdighed i sine Studier og ved sin fortrinlige Hukommelse, have indtaget en fremragende Plads. Hans videnskabelige Undersøgelser bar dernæst stedse Præget af en redelig Stræben efter at naa Sandheden uden smaalig Jagen efter Originalitet, ligesom i det hele en høj Grad af Ærlighed var et af de væsentligste Træk i hans Karakter. Dette i Forbindelse med hans sjældne Grundighed og Samvittighedsfuldhed er det, som giver hans forskjellige større og mindre Arbejder deres Værd. Hans Grundighed kunde dog ofte friste ham til at fordybe sig vel meget i Enkeltheder, ligesom hans Fremstilling, navnlig i hans tidligere Arbejder, ikke sjælden bliver noget trættende ved sin Bredde. Dette var imidlertid en Mangel, som Christensen rimeligvis med Tiden vilde være kommen ud over; i hvert Fald vidner hans sidste Arbejde, „Grækenland i de ældste Tider“, om et ikke ringe Fremskridt i denne Henseende. — Christensen var ikke alene meget flittig i sine Studier, men ogsaa meget produktiv som Forfatter; foruden de Arbejder, han lod trykke, og nogle mindre Afhandlinger fra Studenteraarene, som det dog næppe har været hans Hensigt at udgive, efterlod han et Par større Arbejder i Manuskript, „Athens Topografi“ og „Athen under Kimon og Perikles“, hvilket sidste vilde være blevet et meget omfangsrigt Værk, men ikke er fuldendt. Han var overhovedet begavet med en høj Grad af Meddelelsestrang, hvilket i Forbindelse med hans andre Evner gjorde ham til en fortrinlig Lærer. Hans sikre Viden i Forbindelse med den Iver og Alvor, hvormed han tog paa Sagen, aftvang meget snart hans Elever en høj Grad af Respekt, saa at Disciplinen aldrig voldte ham Vanskeligheder. Det var ham dernæst ingenlunde nok at faa gjennemgaaet det foreskrevne Pensum; han lagde en særlig Vægt paa at vække sine Disciples Interesse for Oldtidslivet i dets forskjellige Former, og det faldt ham aldrig vanskeligt: hvad enten han talte om de Gamles Huse og deres Klædedragt, om den græske Filosofi, eller han endog gav sig til at meddele dem noget af den komparative Filologis Resultater, gjorde han det altid med et Liv og en Varme, der ikke kunde andet end virke

elektriserende paa hans Elever. Det var i det hele tydeligt, at han befandt sig særlig vel i Skolestuen, og det ikke alene fordi det morede ham at meddele af sit rige Kundskabsforraad og iagttage den Interesse, han kunde vække hos de Unge, men ogsaa væsentlig fordi han omfattede disse selv med en levende Kjærlighed; derfor ophørte hans Interesse for Undervisningen ingenlunde med hans Interesse for Gjenstanden: den samme ivrige Glæde var altid udbredt over hans Fremstilling, hvad enten han gjennemgik latinske Stile eller han holdt sine smaa Foredrag over Emner fra den antike Kulturs eller Litteraturs Historie; og derfor ophørte hans Interesse for sine Elever heller ikke med den Tid, de fulgte hans Undervisning: ogsaa senere kunde de være sikre paa at finde en kjærlig og hjælpsom Vejleder i ham, og det er ikke saa faa, der skylde ham endel i denne Henseende, selvfølgelig navnlig blandt dem, hvis Studium gik i samme Retning som hans. Han lagde i det hele megen Vægt paa den gjensidige Paavirkning mellem de Studerende, og han arbejdede derfor stedse ivrig paa at fremme Samlivet blandt Filologerne, hvorfor han ogsaa viste en særlig levende Interesse for det filologisk-historiske Samfund, hvis Formand han var i flere Aar. Ligeledes hørte det til hans kjæreste Tanker at søge fremmet en nøjere Sammenslutning mellem de nordiske Filologer i det hele, ligesom han ogsaa allerede i sine første Studenteraar havde været en begejstret Tilhænger af den skandinaviske Enhedstanke, der paa den Tid satte Gemytterne i en saa levende Bevægelse. Han opnaaede da ogsaa, endnu før sin Død, at deltage i det første nordiske Filologmøde i Kjøbenhavn 1876. Enhver af Deltagerne erindrer vistnok den Iver og Interesse, hvormed han, som Medlem af Komiteen, røgtede sit besværlige Hverv, og der er næppe nogen, som havde set ham der, og som havde fulgt hans litterære Virksomhed, der ikke ved Efterretningen om hans Død fik det Indtryk, at her var et rigt og arbejdsomt Liv blevet standset midt i dets frodigste Væxt.

S. L. T.

Anmeldelser.

Det ældste danske skriftsprogs ordforråd. Af **G. F. V. Lund.** Kbhv. 1877. VI + 176 sider.

Et af de största savn for dem, der sysle med dansk sprogvidenskab, er savnet af en historisk ordbog over det danske sprog, indeholdende så vidt muligt det hele ordforråd, som er opbevaret i skrift fra de ælste tider af, med angivelse af, hvor ordet förste gang findes, hvilke forandringer det i tidens løb har undergået i henseende til form og betydning, og hvor det siste gang forekommer, for så vidt det atter er gået af brug. Desværre er der for tiden kun ringe udsigt til, at vor litteratur vil blive beriget med et sådant værk. Ti et så omfattende arbejde vil naturligvis ingen begynde på, uden han har udsigt til i en række af år at kunne ofre det hele sin tid og kraft, da han ellers ikke kan håbe at få det fuldført; men under de nuværende forhold er der — af grunde, som det er tilstrækkeligt blot at hentyde til — ingen rimelighed for, at nogen vil kunne opnå en så betydelig offentlig understøttelse, som et sådant arbejde vilde kræve. Men at der skulde findes nogen iblandt os, som er i besiddelse både af de ydre og indre betingelser for på egen hånd at kunne udføre et sådant arbejde, er ikke sandsynligt. Under disse omstændigheder må vi indtil videre lade os nöje med mindre ordsamlinger til enkelte afsnit af litteraturen. Særlig ønskeligt er det at have en ordbog til vor ælste litteratur, og en sådan er det, Hr. Professor Lund har villet give os i ovennævnte arbejde, hvorfor han fortjæner vor tak. Desværre lider bogen — for her straks at sige det — i sproglig henseende af så store svagheder, at denne tak fra sproggranskernes side bliver meget indskrænket, ja næsten blot kan komme til at gælde den gode hensigt.

Angående den begrænsning, forf. har valgt for sit stof, kunne vi ikke være enige med ham. Navnlig forekommer det os at være en absolut mangel ved bogen, at Harpestræng er forbigået (også A. M. 187 og nogle mindre stykker burde efter vor mening helst være medtagne), da vi her i en form, som endnu tilhører ældre Dansk, have en hel del ord opbevarede, som ikke findes i lovene. At forf. på den anden side har medtaget skrifter som Haderslev bylov, der kun foreligge i en yngre sprogform, ville vi ikke gå så strængt i rette med ham for, skönt ordbogen rigtignok derved har fået et noget broget udseende, som let kan forvirre den ukyndige i opfattelsen af vort ælste håndskriftsprogs karakter.

Ifølge forordet (s. III) har forf. lagt hovedvægten på det rent sproglige. Dog er dette efter vor mening just bogens svageste side; vor hovedindvending mod den er, at den gennemgående lider af mangel på opmærksomhed for ordformen. Ganske vist findes der også urigtige ordforklaringer, men for så vidt anmelderen uden at være lovkyndig tör dömme derom, forekommer det ham dog, at denne side af arbejdet i det hele taget er ulige mere vellykket end

förstnævnte. Forf. havde jo også her adskillige gode hjælpemidler at støtte sig til, först og fremmest Schlyters glossar til „Skånelagen“. Billighed krævede, forekommer det os, at forf. i forordet lidt bestemtere havde anerkendt sin gæld til Schlyter. Nu nævnes denne kun ganske i almindelighed sammen med flere andre, og dog er det åbenbart, at forf. skylder ham minst ligeså meget som alle de andre tilsammen.

Gå vi nærmere ind på bogens svagheder, kan det her först omtales, at dens angivelser ofte ere ufuldstændige. Således anføres aldrig navneordenes kön. Ved enkelte artikler fattes sitat (f. eks. *almænt, slabrand*); ved mange, hvor man ønskede at kende alle de steder, ordet forekommer på, ere sitaterne ufuldstændige. *Mude* angives kun fra en i Rosenvinges udg. af Eriks lov omtalt „oversættelse“ fra 1619, men Åbenrå skrå 43 har *bool mutæ* og sk. arveb. 53 *muta iorth*. Særlig må det påtales, at böjningsformerne ofte ere ufuldstændig anførte, og det endog i tilfælde, hvor forf. kunde komme meget næmt til sine angivelser, idet han havde Wimmers og Lyngbys udførlige og nöjagtige fremstillinger henholdsvis af navneordenes böjning i ældre Dansk og af udsagnsordenes böjning i jyske lov (med stadigt henblik til skånske) at holde sig til. Man sammenligne t. eks. artiklen *man* med Wimmers fremstilling s. 85 flg. (Ved enkelte vidtløftige artikler kunde forf. jo også have ladet sig nöje med en henvisning til disse afhandlinger). — Den interessante hensynsform *mæþ hærskildi* (S. 14,5) er forbigået og dermed hele ordet (hærskiold). Af *annær* anføres kun enkelte former, skönt den gamle böjning er næsten fuldstændig bevaret i S. *Annur* anføres som intetkön flertal men ikke som hunkön ental; ikke engang denne interessante form, hvorom Lyngby og Rydqvist have udtalt sig i forskællig retning, har forf. altså ret haft öje for. Ligeså lidt omtales intetk. flert. *andræ* fra de øvrige love. Under *hin* anføres tilfældig intetk. *hint* J. 2.42, uden at det bemærkes, at samme intetkönsform findes i alle lovene i modsætning til Oldn. Af *dø* angives kun fortid *do*, ej *døthæ*, af *gøræ* kun *gørthæ*, ej *giorthæ*, af *kumæ* kun *kam*, ej *kum, kom*, af *latæ* ej *læt* J. 2,110 o. a. m. Omlydsformerne af de stærke udsagnsord, som dog have så megen interesse, angives heller ikke fuldstændig, f. eks. ikke *lætær* Fl. bylov 125 eller *fællær* Er. 2,37 eller *fær* (ɔ: får) Vald. 2, 13 og 46. Ligeså lidt anføres nutiden *hæuær* i de jyske love.

Af unöjagtigheder har bogen mange, men vi indskrænke os til at omtale et par. En bog, der lægger hovedvægten på det sproglige, burde naturligvis göre rede for de enkelte loves ejendommeligheder i henseende til ord og ordformer. Men sådanne bemærkninger, som at *hos* ej findes i S., *ofnæ* ej i J., ere rene undtagelser; i almindelighed anføres formerne i flæng (jvf. f. eks. artiklerne *iak* og *takæ*). Og dog ere de fleste af disse karakteristiske former allerede omtalte, dels af Lyngby, dels i en afhandling af anmelderen i Årb. f. n. Oldk. 1872. — En anden unöjagtighed, som stundum er vildledende, består i, at forf. flere steder uden at göre nogen bemærkning derom anfører ord eller former, som ikke findes i de udgaver, hvorefter han ellers siterer (jvf. f. eks. artik.

dvalsæ (J. 2,72 skal være 2,106), *fylsritnæ*, *lyttinæ*). — Når ifølge forf. *thrætæn* (og ligeså *attæn* og *fæmtæn* ved siden af *attan* og *fæmtan*) skal findes i lovene, så er dette kun tilfældet i yngre hskr. (Er. 2,68 findes f. eks. hos Rosenvinge *thrættæn*); dog har forf. her næppe siteret sådanne men som så ofte overset formen; han har ment, at ligesom ellers *a* i endelser blev *æ*, således også her, idet han har overset, hvad Lyngby har bemærket, Udso. s. 9. — Om forf. har taget *arvæ* (verbet) fra et yngre hskr, tör anmeld. ikke afgöre men er mest tilböjelig til at tro, at han her urigtig er gaet ud fra den nydanske form. På de anf. steder af J. have både Petersen og Rosenvinge *ærvæ*; formen *arve* har anmeld. först optegnet fra 15de årh.

At omtale alle de ligefremme urigtigheder, anmeld. har truffet på ved at gennemgå ordbogen, vilde blive altfor vidtløftigt; en del eksempler må være tilstrækkelige.

Stathæligh skra i overskr. til Fl. bylov er ikke = bylov, men betyder: fast, skreven lov („bescreuen recht", „leges civiles scripturæ commendatas"). *Løpstigh* siges at betyde fugitivus, men det er naturligvis den som er ofnæ løpstighum, der er fugitivus. *Thak* Vald. 3,13 er hverken isl. þak eller tak men þökk og betyder her: samtykke, tilladelse. — Behandlingen af *æn* som betingelsesord er meget uheldig. Forf. siger, at *æn* derved, at *um* udelades, får betydn. om end, og henviser til Thorsens noter i sk. kirkelov. Men for det förste er Thorsens mening den, at *æn* som ellers betyder *men*, og at *um* ligefrem er glemt i håndskriftet. Dernæst betyder *æn* på de anf. st. ikke om end (indrömmende) men er simpelt betingende. Endelig grunder den betingende betydning af *æn* sig ikke på dets forbindelse med *um*, der er rent tilfældig. Denne forbindelse finder nemlig kun sted, når et betinget udsagn knyttes til det foregaende ved det modsættende bindeord på den måde, at bisætningen indskydes mellem dette og hovedsætningen. Når derimod bisætningen enten indskydes i hovedsætningen eller sættes efter denne (som Vald. 3,1) eller endelig sammenhængen forbyder en tilknytning til det foregående ved *men* (som sk. kirkelov s. 80[10]), da er denne forbindelse umulig. — Når en forf., der er så fortrolig med ordföjningslære som Prof. Lund, anfører J. 3,5: *æn del han thet vt* som eks. på *æn* i betingende betydning, kan dette næppe være andet end en tilfældig uagtsomhed; det betingede i udsagnet antydes jo her ved ordstillingen, der netop udelukker et foregående betingelsesord. Hverken i J. eller S. (den verdslige) forekommer *æn* som betingende og kun to steder i V. (ti *æn tho at* hører ikke herhen). Om det oprindelig har haft hjemme i Er. i denne betydning, forekommer mig tvivlsomt. — Under *of* opstiller forf. den lære, at det ellers nægtende *u-* undertiden har forstærkende betydning; men det *u-*, vi finde i *vmikil* (Skånel. I. 146 n. 9), *vmikit*, *v frelssir* (sk. arveb. 60) og *v harth* (sk. kirkelov, overskr. i cod Rantz. o. fl.), er sikkert ikke dette *u-* men stammer fra *of*. Egilsson angiver rigtignok i sin ordbog, at *ó-* kan forekomme med intensiv betydning, og anfører som eks. *óhljóð*, og når dette ord kan oversættes ved sonus ingens, clamor, strepitus, ser det jo vel således ud, men nærmere beset, viser det sig dog, at *ó-*

her som sædvanlig er nægtende eller forringende. Ordet må sammenstilles med dansk *umenneske*, *udyr*, *ukrudt* o. lign., hvor *u-* betegner, at personen eller genstanden er så slet, så afvigende fra det normale, at den næsten ikke fortjæner sit navn (ved óhljóð tænktes som modsætning den velklingende lyd).

Når beslægtede ord ofte anføres under én artikkel, så ville vi vel i almindelighed antage, at dette kun er sket for pladsens skyld, og at forf. ikke virkelig identifiserer disse ord; ligeså når det f. eks. hedder „eghær isl. eigandi", „tholik isl. þolinn" o. lign., så ville vi vel i almindelighed heri kun se en formel unöjagtighed. Dog må det på flere steder være tvivlsomt, om forf., der går så let hen over ordenes form, virkelig har betragtet sådanne ord som forskællige; saaledes siges f. eks. *kunnægher* at være „en anden skrivemåde" for *kundær* (men altså dog samme ord). Vist er det i alt fald, at han flere steder ganske eller til dels sammenblander forskællige ord. Således identifiseres mærkelig nok *forsakæ(r)* J. 2,76 og *forsighæ*, *forsæghæ*, og for störreligheds skyld göres *forsakæ* til *forsaghæ*; endvidere *haft* (isl. hapt) og *hæfth* (isl. hefð) og udsagnsordene *hæftæ* (isl. hepta) og *hæfthæ* (hefða) (findes ellers sistnævnte i lovene? J. 2,73 findes det ikke); fremdeles *løn* (isl. laun = got. laun ɔ: præmium) og *lønd* (isl. leynd); *nimæ* (isl. nema) og *næmæ* (udøve nam, isl. næma); *tuttæ**) (jvf. isl. navneord tuttan), *tuhæ* (sk. orbodem. *tugha*, isl. toga) og *tothæ(r)* J. 2,76 (jvf. Hagerup, artik. Tode); *witæ* = isl. vita og *witæ* = isl. víta. Tillægsform af sistnævnte er *wit* J. 3,25, som forklares urigtigt under artik. *wit*. Til förstnævnte *witæ* hører *wet* Vald. 1,20 (gælder, betyder), som omtales under *wetæ* (isl. veita) og erklæres for en fejlskreven form, og *wæt* S. 3,20 (*ællær wæt thæt alsiki*, A. M. 41), hvilket forf. mærkværdigt nok henfører til navneordet *wæt* (vætr), skönt sætningen derved kommer til at mangle udsagnsord. Ikke til *wæriæ* men til *wæræ* hører *wæræ with logh* J. 2, 98, *wæræ with mæth withnæ* V. 1, 1, § 7 i A. M. 24 (A. M. 455: *waræ w. m. witæ*), *wæræ i logh* V. 3,8 og vist også *wæræ for sinæ børn* V. 2,43. — Når forf. henfører *alstæ* (*a. mykæt* Er. 1,43) til isl. *helzti* i stedet for til *alls til* eller *bothæ* til *bœta* i stedet for til *búða* eller *fol* til *fúll* i stedet for til *fól*, *fóli* eller — dog med tvivl — *irdh* til *yrkja* i st. f. til *erðr* (Fritzner i tillæg'et) eller — med Rosenvinge — *lithstra* til *lítill* i st. f. til *liðr* (?) eller — dog tvivlende — *mislekin* til *mislaga* i st. f. til *leikinn* (tillægsf. af leika) eller *sæt* Er. 3,45 til *siðr* eller *tyundæ* til *tjá* i st. f. t. *tyu* Er. 2,55 (jvf. om dette Wimmer 42 flg., Minder om Lyngby 102) — da afgive disse og andre lignende etymologier ny eksempler på, hvor let forf. tager sig det med formen. *Sæt* Er. 3,45 er vist isl. sætt. Samme ord have vi måske Er. 1,48. (the eghin... ær han gitær nokær sæt a giort meræ um arit æn føzl oc clæthæ børnum); rigtignok har Thorsen her *nokæt sæt* men skönt *r*'et ikke på dette sted er så tydeligt som på de fleste andre steder i håndskriftet, synes det mig dog utvivlsomt. Rosenvinge har også *nokær*.

---

*) Sitaterne ere i denne artikkel helt forvirrede. Er. l. har tyttær.

Ikke sjælden har forf. dannet falske former, undertiden på en så påfaldende måde, at man uvilkårlig kommer til at tænke på Molbech. — Således er han f. eks. nogle steder kommen galt afsted med omlyden. Af hensynsf. *wændi* Er. 2,43 dannes nævnef. *wænd*. Denne stygge fejl kunde forf. have undgået ved at efterse § 39 hos Wimmer (sammesteds kunde han have set, at *a withæ wællæ* J. 3,40 er hensynsf. ental). Af fremsæt. nutid *afællær* dannes navnemåde *afællæ*. Ganske vist findes der i lovene enkelte eks. på slige navnemåder med uorganisk omlyd, dog ikke af dette ord. Under artik. *tam* hedder det: „jvf. tæmæ ell. *tamæ*, hvoraf fortid tamdæ". Af flertal *nytær* (nuces) er forf. uberettiget til at danne ental *nyt*, da endnu Harpestræng har *nut*. — Af fremsæt. nutid *nimbær* dannes navnemåden *nimbæ* (under *næmæ*), af *skiældær* V. 2,17 endnu galere (måske foranlediget ved *skaldrar* i orbodem.) navnem. *skiældræ* (rettet for *skialdræ*, jvf. bogstavfølgen). Denne slemme fejl kunde forf. have undgået, når han havde erindret Lyngbys afh. i 1ste b. af T. f. Phil. om indskud af b og d. — Artiklen *awg* (*a. skiold* Er. 2,27) fattes, men ordet omtales under *avend*, hvoraf forf. synes at betragte det som fordrejelse. Åbenbart har forf. ikke rigtig forstået formen på grund af den urigtige skrivemåde (avg), hvormed han har optaget det af Thorsens udgave. Det er nemlig undgået denne ellers så påpassende og omhyggelige udgiver, at *w* nogle steder er = *uu* = *vu* og at det altså allerede af denne grund ikke går an at forandre det til *v**); saaledes er her *awg* = *avug* (isl. öfugr). — Menes med *qvindi* isl. kvendi, og er det taget fra Thorsens udg. af S. side 247 ned. (Skånel. V. 2,4)? Hvad har det så at göre i en artikkel, der handler om *kvinna*? Eller skal det være den formentlige grundform til sistnævnte? — Til tillægsf. *nøct* J. 1,51 opføres navnem. *nøtæ*, hvilket naturligvis er urigtigt. Sikkert er *nøct* samme ord som *nøkæs* Fl. bylov 3 og som isl. *hneykja*, ikke, som Lyngby mente, *hnykkja*. — Til *biærghæ* anføres som fortid *biarg*, til *sætiæ*, *sad*, *sade*. Det siste eks. er meget karakteristisk. Forf. fandt i Schlyters glossar angivet imperf. pl. *sade* I. add. F. 2 (efter hskr. fra 15 årh.); Schlyter noterede det formodenlig på grund af den ejendommelige skrivemåde. Hvad gör nu vor forf.? Han danner af dette *sade* ental *sad*, som om *sættæ* havde stærk böjning!**)

Nogle steder have afskriverfejl forledt forf. til at opstille falske former. Således *doth* ɔ: døth, *botæ* ɔ: bøtæ (næppe andet end afskriverfejl, skönt det findes temmelig ofte), *thrægæ* V. 2,8 ɔ: thrægæ = thrængæ. Til *mughu* henføres *man* Er. 1,31 som nutid (!!). Naturligvis er det navneordet *man*, og *callær* (eller callæ) er glemt. Andet

*) Da udgiveren ikke har bemærket dette, har han nogle steder (Er. side 13, 19, 30 og 87, sæl. kirkelov s. 68) måttet forandre *arwngæ* til *arvingæ*, da *arvngæ* var en umulig form. Ligeså er Er. s. 57 *sialwm* gjort til *sialfvm*. At *w* virkelig kan være = *vu*, ses især tydeligt S. 5,17 i det hadorfske hskr., hvor der står: *j lergrauum ællær ræfgrawm*. I jyske lov og Vald. lov synes denne brug ej at findes).

**) Ligeså gör forf. *syniæ* til et stærkt udsagnsord, når han opfatter *sun* som fortid. Det er naturligvis nutid, rimeligvis med stregen gjennem *u* glemt.

end skrivfejl for *æn* (qvam) er vel heller ikke *thæn* J. 2,1 og V. 2,23. Falsk er sikkert også *wenelas*, som forf. har optaget efter cod. Had., skönt runehåndskriftet har *uefælas* og det gamle hskr. A. M. 37 *weuelas*, ligesom der på det tilsvarende sted i sæl. kirkelov samt Er. 2,78 læses *weuælas*. Det forekommer også anmeld., at *weuælas* (el. *weuiælas*, som nogle hskr. have) naturligt kan forklares af vefja, at omvikle, således at det betegner et læs af den beskaffenhed, at man måtte vikle reb om det for at føre det hjem (altså vel et rislæs). Jvf. ordet *høvewel* hos Pontop. gram. p. 249, der angives at være ensbetydende med Svøbereb: rete, qvo vehes foeni constringitur. — Ligeså er *wæniæ* Er. 2,51 kun skrivfejl for *wæuiæ*. — Når forf. giver *thylmærki* fortrinnet for *thrylmærki*, begår han vist samme fejl. Rigtignok siger han, at der ingen rimelig etymologi gives for dette ord, men anmeld. skal dog fremsætte en gisning, som i alt fald ikke kan kaldes urimelig, nemlig, at der ved siden af *halfmark* (isl. halfmörk) har været et ord *halfmærki* med samme betydn. jvf. halfhlyti og halfhlutr, halfleypi = halfr laupr m. m.), og at *thrylmærki* er opstået ved sammensmeltning af *thry halfmærki*. Ordet forklares jo just i lovene som halvanden mark.

Dog, vi stanse og bemærke endnu kun, at bogen har mange trykfejl, så at man ikke tör sitere efter den. I det hele vil en sproggransker næsten ikke kunne have anden nytte af denne ordbog, end at den kan oplyse ham om, hvorvidt et vist ord findes i lovene eller ikke. For sådanne derimod, som ønske at göre sig bekendte med lovenes indhold uden at interessere sig for det sproglige, tro vi, at den vil være en velkommen og i de fleste tilfælde brugbar vejledning, skönt den ikke kan måle sig med den ordbog, hvormed nylig Schlyter har lagt slutstenen på sin mangeårige, fortjænstfulde virksomhed som udgiver af Sveriges gamla lagar.

V. Såby.

L. F. A. Wimmer: Oldnordisk læsebog med anmærkninger og ordsamling. Anden omarbejdede udgave. Kbhvn. 1877. XXXI + 324 ss.

Med den for nogen tid siden udsendte fortale og navneliste er den ny udgave af ovennævnte fortræffelige bog fuldstændiggjort. Den indeholder ganske samme læsestof som foregående udgave — et udvalg, der, som dr. Wimmer selv fremhæver, ikke tilsigter at give et overblik over hele oldliteraturen, men hvori dog en stor del af de mest karakteristiske frembringelser have fundet plads. De fleste lærere ville vistnok erkende det nævnte udvalg for at være i alle væsentlige henseender hensigtsmæssigt og tiltalende for eleverne, om end måske flere end anm. kunde have ønsket et par af de optagne stykker (nl. det af Völsungesaga optagne afsnit og kvadet om Helge Hundingsbane) ombyttede med andre. Det nævnte afsnit af Völsungesaga er ganske

vist som helhed betragtet karakteristisk nok til at hævde sin plads i et udvalg af oldliteraturen, men det skæmmes af den på flere punkter af Völsungesagaens forfatter (eller compilator) misforståede og fordrejede samtale mellem Sigurd og Fåvner (læsebogens s. 23—24), hvis indhold næppe kan göres eleverne fuldt begribeligt uden at henvise til og gå nöjere ind på det her til grund liggende Fáfnismál. Helgakviða Hundingsbana hin fyrri er ganske vist et både smukt og og helstøbt kvad, men det forekommer anmelderen mindre heldigt til skolebrug, dels fordi det er temmelig vanskeligt, dels fordi det i höjere grad end de fleste andre eddiske digte er udsmykket med kenninger, hvoraf flere vistnok ville forekomme nutidens læsere temmelig usmagelige og derfor — ialfald tildels — forstyrre indtrykket af digtet for den, som ikke er vant til slige omskrivninger (således f. eks. *rakka hjörtr* v. 51 = mast; *stjórnmarr* v. 30 = skib, *móðakarn* v. 55 = hjærte o. fl.). Men på den anden side må anm. indrömme, at det turde være vanskeligt blandt den ældre eddas øvrige heltesange at udpege nogen, som fuldtud vilde være passende til skolebrug (således som Þrymskviða blandt gudekvadene); snarest kunde man måske tænke på Völundarkviða eller Grottasöngr.

Medens, som bemærket, udvalget af læsestykkerne er ganske det samme som i forrige udgave, er til gengæld glossaret (selv om man ser bort fra den nytilkomne navneliste) vokset til et dobbelt så stort omfang som i første udgave — en udvidelse, som hovedsagelig er fremkommen ved bestræbelsen for at forklare og oversætte ethvert i teksten forekommende sted, der kunde volde nogen vanskelighed, ligesom også mange oplysninger om ords oprindelse og brug, hvilke tildels fattes i andre ordbøger, ere tilkomne[1]. I det hele vil man, på grund

[1] Eksempelvis skal jeg henvise til bemærkningen s. 240, om at „*mega*“ i oldn. også kan have betydningen „kunne udholde, kunne bringe det over sit sind“ (omtr. = nenna); en betydning, hvorpå der i læsebogen forekommer ikke mindre end 3 eksempler, hvoriblandt det undertiden misforståede sted i Völsungesaga (læseb. s. 17): „*Otr át blundandi ok einn saman, því at hann mátti eigi sjá* (ɔ: kunde ikke holde ud [ikke lide] at se), *at þyrri*“. På lignende måde anvendes undertiden på dansk verbet „kunne“, se Holberg, Polit. Kandestøber, slutningsreplikken i 5te akts sidste scene: „Du skal brænde mig op alle mine politiske Bøger, *thi jeg kand ikke see det for mine Øyen meer*, som har bragt mig i slige Griller“. (Liebenbergs folkeudgave, s. 21.) Ligeledes tillader jeg mig at henvise til den s. 240 givne oversættelse af det meget omtvistede sted i slutningen af Vegtamskviða: *svá komir manna meirr aptr á vit*, hvilket dr. Wimmer oversætter: „således komme du så atter tilbage til menneskene“, idet han henfører *manna* til *á vit* — en forklaring, der i höj grad synes mig at støttes ved det ligeartede udtryk i Ghv. 8 (Bugges udgave s. 312, sml. s. 437):

Sva (mun) comaz meirr aptr
moþvr at vitia
geirniorþr hniginn
á Goðþiopo.

På samme måde kunde måske et andet vanskeligt sted, Gkv. II, 9, forklares. Stedet lyder i Bugges udgave (s. 267):

af den nöjagtighed og grundighed, hvormed alle slige spörsmål her ere behandlede, vistnok i fremtiden ofte i tvivlsomme tilfælde (som f. eks. hvor det gælder den korrekte gengivelse af præpositioner og med præpositioner forbundne verber, eller hvor det gælder om fastsættelsen af substantivers böjning o. m. l.) foretrække at ty til nærværende glossar, fremfor at rådspörge de större ordbøger, hvor man så ofte søger slige oplysninger forgæves. Angående et par småting tillader jeg mig følgende bemærkninger.

1⁰. Til s. 132 (cfr. s. 305, a, l. 16 f. n. ff.). Hm. v. 7 lyder, som bekendt:

Enn vari gestr,
es til verðar kømr,
þunnu hljóði þegir,
eyrum hlýðir,
en augum skoðar;
svá nýsisk fróðra hverr fyrir.

Det her forekommende udtryk ‚*þunt hljóð*' oversættes s. 305 ved „lydløs, opmærksom tavshed (egl. en tavshed, gennem hvilken enhver lyd let kan trænge, idet egenskaben er overført fra luften til tavsheden); þegja þunnu hljóði, tie med lydløs tavshed, tie bomstille.“ Ligger en sådan forklaring ikke lidt fjærnt? Og vilde det ikke være naturligere at opfatte ‚*þunt hljóð*' som ‚skør tavshed' ɔ: en

---

Hvi þv mer, Havgni!
harma slica
vilialavssi
vill vm segia?
þit scyli hiarta
hrafnar slita
víþ lond yfir
enn þv vitir manna.

Bugge forklarer her (vistnok med rette) *enn* som *heldr en* (s. 423) og opfatter *vitir* som 2. pers. sg. præs. conj. af *vita*, idet han med udtrykket „*vitir manna*“ sammenligner Breta sögur c. 7: „*Imnógen féll svá nær brottferðin, at hon vissi nálega ekki til manna*“; og Flat. I, 219: „*Norr ... var lengi úti, ok svá, at þeir vissu ekki til manna*“; s. 423 betegner han ‚*(þú) vitir manna*' som ‘et fyldigt udtryk for „du skal leve“'; men angiver ikke, hvorledes han når til denne betydning. Bugges opfatning forekommer mig næppe at være holdbar, dels fordi det påberåbte udtryk ‚*vita til manna*' næppe kan afgöre noget med hensyn til — (og allermindst da være identisk med) — det her supponerede *vita manna*)*, dels fordi den her sandsynlige betydning ‚leve' meget lettere synes at kunne udledes af et ‚*vitja manna*' eg. ‚færdes blandt mennesker' (sml. de nysciterede Vegtamskv. 14 og Ghv. 8) end af et ‚*vita manna*'. Fra formens side er der jo intetsomhelst i vejen for at opfatte ‚*vitir*' som 2 pers. sg. pr. conj. af *vitja*.

---

*) Nærmere havde det, som det forekommer anm., ligget at jævnføre udtrykket i Am. 84: *Barna veiztv þinna* (hvor man, som bekendt, plejer at underforstå ‚*hlut*' eller ‚*kost*').

tavshed, som let kan brydes (sml. ,tynd is')? Meningen af verset vilde altså blive: ,den forsigtige gæst, som kommer til gilde, tier, hvor der skal ties og taler, hvor der skal tales; han lytter med ørene og spejder med öjnene: sådan ser en vis sig for'; at tie bomstille synes mig heller ikke at være et så godt bevis på klog forsigtighed, som det at tale til sin tid, men at tie, når tavshed er fornøden.

2⁰. Til s. 47 l. 13 ff. (cfr. s. 242 a, l. 12 f. n. ff.) Det fortælles her i skildringen af Svolderslaget, hvorledes Olav Tryggvesöns skibe ét for ét sejle forbi de forenede hövdinger, som have lejret sig på en holm og som (med undtagelse af Erik jarl) holde ethvert forbisejlende skib for ,ormen lange'. Der siges da: „*Litlu síðar sá þeir, hvar annat skip sigldi miklu meira en hit fyrra. Þá mælti Sveinn konungr: „hræddr er Óláfr Tryggvason nú, eigi þorir hann at sigla með höfuðin á skipi sínu.*“ *Þá segir Eiríkr jarl: „ekki er þetta konungs skip, kenni ek þetta skip ok seglit, því at stafat er seglit, þat á Erlingr Skjálgsson; látum sigla þá, betra er oss skarð ok missa í flota Óláfs konungs en þetta skip þar svá búit.*“ “ Denne sidste passus ,*betra er oss*... etc.' oversættes i Københavnerudgaven af Snorre s. 334 — og omtrent ligedan hos Munch Norges Konge-Sagaer s. 144 — således: „Lader dennem seile sin Vei, thi at disse safnes i Kong Olafs Flode, er bedre for os, end at dette Skib er der, som det er udrustet.“ Denne oversættelse vover jeg, da der ingen tvingende grund synes at være til ved ordene ,*skarð ok missa*' at underforstå ,*þessa skipa*', ikke at holde for den rette; langt bedre synes det mig med dr. Wimmer at oversætte ganske nöje efter teksten: „det er bedre for os, at noget mangler og savnes (at der er et hul) i flåden...“ Derimod nærer anmelderen nogen tvivl om, hvorvidt dr. W. har gjort ret i at oversætte den derpå følgende part af sætningen ved „end at dette så vel udrustede skib findes der.“ Vilde det ikke komme både tekstens ord og mening nærmere, når man simpelthen opfattede ,*þetta skip*' som parallelt med udtrykket ,*skarð ok missa*', så at stedet altså måtte oversættes: ,den omstændighed, at der er et hul i kong Olavs flåde, er for os værdifuldere end dette så veludrustede skib dèr' (d. v. s. end besiddelsen af dette så veludrustede skib vilde være for os)? Med det samme tillader jeg mig at bemærke, at det næppe havde været overflødigt i glossaret at göre opmærksom på, at udtrykket ,*látum sigla þá*' betyder ,lad os lade dem sejle', ikke ,lad dem sejle' således som Københavnerudgaven og Munch oversætte.

3⁰. Til s. 75 (cfr. s. 225 a, l. 9. f. n. f.). Det fortælles, at „*(örn) fló hingat ok settisk hjá álptinni ok klakaði við hana blíðliga.*“ Verbet ,*klaka*' angives i glossaret at betyde „kvidre, skrige (om fugle)“, men ingen af disse betydninger passer rigtig her. Kunde det ikke gengives ved: „(örnen) lokkede på en indsmigrende måde for den (svanen)“?

Endnu skal kun bemærkes, at en på ét sted samlet, fuldstændig oversættelse til s. 86 l. 5—6 vistnok vilde have været velkommen, da dette sted så hyppig misforstås (eller slet ikke forstås af eleverne). For fuldstændighedens skyld tilföjer jeg, at det s. 93 l. 35 forekommende '*vika*' er udeglemt både i noterne og i glossaret.

Medens bogen således allerede paa grund af ordsamlingens righoldighed vil være af betydning også for viderekomne, vil den for den nordiske sprogforskning i det hele endnu få forøget værd ved den meget udførlige fortale, hvis formål væsentlig går ud på at motivere de ændringer i ortografien, som ere foretagne i denne udgave, men som ved siden heraf biløbig indeholder en stor mængde ny og værdifulde bidrag til den oldn. grammatik og da særlig til den oldn. lydlære. Idet jeg her må indskrænke mig til i al korthed fortrinsvis at henlede opmærksomheden på afsnittet om de svage verbers præteritumsformer s. VI og på det også for den danske og svenske sproghistorie så betydningsfulde stykke om aksentens forhold til kvantiteten (s. XIII), skal jeg til slutning tillade mig at fremhæve nogle få punkter, angående hvilke jeg helt eller tildels må erklære mig uenig med min höjtærede lærer.

1⁰. I de svage verbers præteritumsformer har dr. W. gennemført den regel at skrive *ð* ikke alene efter *l* og *n* med foregående kort rodstavelse, samt altid efter *m* og *mb*, men også efter *k* og *p*, altså: *talða, vanða, dæmða, kembða* og ligeledes *fylkða, hleypða* — en regel, som for de førstnævnte consonanters vedkommende er uomtvistelig rigtig, og som ligeledes for *k*'s og *p*'s vedkommende fuldstændig lader sig forsvare fra det ortografiske standpunkt, idet flere gode håndskrifter mere eller mindre gennemgående anvende denne skrivebrug, således foruden det af dr. W. selv anførte håndskrift af den större Olavs saga f. eks. Alexanders saga og tildels A. M. 677 (hvor tegnet *ð* i nogle afsnit anvendes som identisk med *ð*) m. fl. Men så korrekt nu end skrivemåden *fylkða, hleypða* må kaldes, når den bedömmes fra det grafiske standpunkt, medfører den dog den ikke ringe ulempe, at den let fremkalder den forestilling, at endelsen i *talða, vanða, dæmða, kembða* også i akustisk henseende var identisk med endelsen i *fylkða, hleypða,* hvilket dog næppe kan have været tilfældet, da det i så fald bliver ganske ufatteligt, at man senere får formerne *talda, vanda, dæmda, kembda* ligeoverfor *fylkta, hleypta* — en forskel som bestemt synes at tyde på, at udtalen oprindeligt har haft *ð* i *talða, vanða, dæmða, kembða,* men derimod *þ* i *fylkða, hleypða, (fylkþa, hleypþa).* At man i disse sidste former nogensinde har haft udtalen *ð*, forekommer anm. ganske ubevisligt[1]).

[1]) Det turde overhovedet vistnok være en fordom, at man i oldn. slet ikke skulde have haft lyden *þ* i efterlyd; hvorledes vil man f. eks. kunne forsvare lydværdien *ð* i ord som *blíðka, víðka*, når man samtidig antager, at man i ord som *rífka* har haft virkeligt (tonløst) *f* og ikke *v*, hvad jo dog vel nu turde være almindelig anerkendt (cfr. Gíslason, Oldn. Forml. s. 30)? *blíðka, víðka* forholde sig jo til *blíðr, víðr* ganske som *rífka* til *rífr*.

Grunden til, at man hidtil almindelig har antaget, at lyden *þ* ikke kunde forekomme i efterlyd, er åbenbart den, at de fleste håndskrifter, ligesom jo også alle ,normaliserede' udgaver, bruge tegnet *þ* overalt i forlyd men *ð* i ind- og udlyd; men denne skrivebrug hviler, hvad jeg nys har søgt at vise, for indlydens vedkommende ikke på fonetisk grund. At den heller ikke for forlydens vedkom-

Medens dr. Wimmer således i overensstemmelse med de bedste hdskrr. skriver *talða*, *vanða* etc., skriver han derimod *d*, hvor lydforbindelsen *ld*, *nd* er oprindelig og hvor der i hdskrr. aldrig skrives *þ* eller *ð*, som f. eks. *valda* (volde) — men *valða* (valgte) —, *vandi* (vanskelighed) — men *vanði* (vane) — (s. VII). Anm. kunde have ønsket, at dr. W. på dette sted udtrykkelig havde gjort opmærksom på (— hvad ganske vist ordsamlingen giver oplysning om —), at de såkaldte verba præteritopræsentia (med undtagelse af *muna*) høre herhid, idet de i præteritum have *d*, aldrig *ð*: *munda*, *skylda*, *vilda*[1]).

---

mende hviler på fonetisk grund — idet man her, som bekendt, i de fleste hdskrr. skriver *þ* i *þat*, *þessi*, *þú* o. l. o., skönt lyden efter al sandsynlighed har været *ð* (Wimmer, fornnord. formlära s. 88, anm. 3) — har længe været anerkendt. Men er det så, at i den gammelislandske ortografi tegnet *ð* hyppig betegner lyden *þ*, medens omvendt tegnet *þ* hyppig betegner lyden *ð*, så må man, som det forekommer mig, opgive den anskuelse, at bogstavet *ð* med bevidsthed er blevet anvendt til at udtrykke en fra *þ* forskellig lyd, ti vi have da ikke det mindste bevis for, at oldtidens islændere overhovedet have kunnet høre forskel på lydene *þ* og *ð* (eller, fysiologisk udtrykt, på den tonløse og den tonende interdentale fricativlyd, på s^4 og z^4 [efter Brücke's betegnelse]); tværtimod synes alt at tyde hen på, at s^4 og z^4 for deres øre kun har været *én* lyd, hvilken de af rént grafiske opportunitetshensyn snart betegnede med *þ* snart med *ð* — ganske på samme måde, som man snart betegnede den (tonløse) gutturale ‚eksplosiv'-lyd med *k* snart med *c*. Denne opfattelse finder jeg end yderligere bestyrket derved, at et af de ældste islandske håndskrifter, som anvender tegnet *ð*, nl. A. M. 645 4to (slutningen), *bruger ð og þ både i forlyd og efterlyd som ganske énstydige*. Her kan altså på den ene side tegnet *ð* både i forlyd og i efterlyd dels betegne lyden *þ* (d. e. s^4): *ðorp* (Postola sögur ved Unger s. 217[35]), *ðys* (ib. 227[12]), *ðavcoþo* (ib. 224[25]), *dreþðu* (ib. 228[21]), dels lyden *ð* (d. e. z^4): *ðeim* (ib. 217[24]), *ða* (ib. 218[1]), *ðaþan*. (ib. 218[17]), *hafði* (Frumpart. LXVI[5]), *gørðo* (ib. LXV[9]), *grøðerans* (ib. LXV[12]) — medens omvendt tegnet *þ* både i forlyd og efterlyd dels betegner lyden *ð* (z^4): *þa*, *þeir*, *þar* (Post. sög. 218[1]), *fylgþo*, *stoþo*, *hørþu* (ib. 216[21]), dels lyden *þ* (s^4): *þinghusom* (Post. sög. 217[36]), *þręta* (ib. 223[29]), *þvatdag* (219[16]), *styrcþiz* (ib. 217[9]) osv. Med denne min opfatning af *ð* som en rént grafisk variant for *þ* stemmer også ganske den anden ortografiske afhandling i Sn. E. (— den ældste nordiske autorítét, som kender bogstavet *ð* —), idet forfatteren, for dog at benytte bægge de foreliggende tegn *þ* og *ð*, anviser det første plads i forlyd, det sidste i efterlyd (ligesom han også vil anvende *k* udelukkende i forlyd, *c* i ind- og udlyd), men iøvrigt sålidt har nogen anelse om en fonetisk forskjel mellem *þ* og *ð*, at han finder det sidste ligeså overflødigt som tegnet *c* („þeirra (ɔ: tegnene *ð* og *c*) má missa í váru máli, ef vill" Sn. E. II, ed. AM., s. 54). Endelig tillader jeg mig endnu at minde om, at tegnet *ð* også i ags. ikke sjældent har lydværdien *þ*, cfr. H. Sweet, an anglo-saxon reader, Oxford 1876, s. XV f., XXIX.

[1]) Man må naturligvis ikke lade sig forvilde af, at bogstavet *d* i håndskrifterne ikke sjældent har formen *ð*, så at man altså kan finde skrevet *munða*, *skylða*, *vilða* ved siden af *munda*, *skylda*, *vilda*. Dette er f. eks. tilfældet i det ældgamle håndskriftbrudstykke af Grágás, A. M. 315 fol. litr. D., hvor man finder skrevet: *scylðe* (Grágás II, ed. Finsen, s. 222) men kort ovenfor *skvldir*, *halðe* (ib. 223) men *halda*, (s. 225), *lanðe* (s. 233) men *lande* (s. 225) o. m. fl.;

2°. S. XX ytrer forfatteren: „I den hyppig forekommende hf. ent. ik. af *mikill* bruger jeg med håndskr. ikke blot det ældre *miklu* ...... men også *myklu* (i *St. h.* veksler *miklo* med *myklo*, medens de andre former kun har *i*); *y* i *myklu*, *myklum* må være fremkaldt af endelsens *u*, medens tidligere kun *v* havde denne virkning på det foreg. *i* (sml. fornn. forml. § 11, d og § 13 slut.); fra formerne med *u* i end. kunde *y* også senere overføres til de øvrige former af ordet (tidlig i norske håndskr., sål. meget ofte i den gl. norske homiliebog).“ Ny og utvivlsomt rigtig er her den iagttagelse, at *y* i den ældste tid i dette ord kun forekommer i de former, hvor endelsen frembyder *u*, og at det

---

i alle disse tilfælde skriver udgiveren med urette *ð* (hvilket bogstav slet ikke forekommer i håndskriftet). En undskyldning for sin fejllæsning har han imidlertid både i det factum, at *e* her ofte er sammenslynget med et foregående *ꝺ* på en sådan måde, at dette bliver *ð* meget ligt (— denne ligatur findes gengiven hos Gíslason Frp. s. XCIX passim —) og i den omstændighed, at også f. eks. skriveren af håndskriftet A. M. 623, 4to undertiden — vistnok ved fejllæsning af sin original — anvender *ð* for *ꝺ* (ɔ: *d*) f. eks. *henði* (for *henꝺi* = *hendi*), *goranði* (for *gøranði* = *gørandi*), *Ørenði* (for *Ørenꝺi* = *Ørendi*), se Gíslason, Frump. s. 95. Denne fejltagelse kunde såmeget des lettere opstå, som *ꝺ* virkelig i enkelte andre gamle hdskrr. udelukkende bruges i betydningen *ð* (ikke *d*); dette gælder f. eks. tildels om håndskriftet A. M. 677 4to, som sædvanlig anses for ældre end 623, 4to. Et lærerigt eksempel på den forvirring, som bogstavet *ꝺ* kan anrette, har man i de to i det 17de årh. på biskop Brynjolv Sveinssons foranledning ved præsten Jon Erlendsson tagne afskrifter af en gammel membran af Íslendingabók. Her skriver nemlig den ene afskrift (som i Íslendinga sög. betegnes B) gjennemgående *þ* efter *l* og *n*: *scyllþi* (Ísl. sög. I, 364), *mynþi* (367), *villþu* (369), *gegnþi* (369), *þangbranþr* (370), *riþanþi* (372), *frænþr* (372), *Goþmunþr* (379), *senþi* (380), *allþa* (381) osv. osv., medens den med A betegnede afskrift ligeså gennemgående skriver *d*. Der synes kun at være én forklaring af denne besynderlighed mulig: nemlig at originalen på alle disse steder har haft *ꝺ*, hvilket Jon Erlendsson åbenbart har antaget for at betyde *ð*, og da han — som var fuldt overbevist om, at den ham foreliggende membran var skreven med Ares egen hånd (sml. Ísl. sög. s. 383) — formodentlig har syntes, at et forholdsvis moderne bogstav som *ð* ikke var på sin plads i et så ældgammelt skrift, så ændrede han det overalt til det mere alderdommelige *þ*. Det tör måske antages, at det i alt fald for en del er denne egenmægtige ‚forbedring' (— hvilken tildels gav håndskriftet et ganske andet udseende —), som har bevæget biskop Brynjolv Sveinsson til at lade Jon Erlendsson afskrive bogen endnu engang. I denne afskrift ere da (på få undtagelser nær) de urigtige *þ*'er blevne rettede. Det må beklages, at den lærde udgiver af Íslendingasögur i den normaliserede tekst af Íslendingabók i dette punkt væsentlig har holdt sig til B og derfor har optaget former som *scylþi* (17), *Norþlenþingar* (16), *munþi* (12), *veganþi* (13) o. fl. Han er derved kommen til at påtvinge sproget former, som aldrig have eksisteret, ja som ikke kunne have eksisteret (— ti en overgang fra opr. *ld*, *nd* til *lð*, *nð* eller *lþ*, *nþ* turde være en fysiologisk umulighed —) og hvorfor der, afsét fra nogle let forklarlige skrivfejl, som f. eks. de ovfr. af 623 4to nævnte) næppe findes tilstrækkelig støtte i nogen islandsk oldtidsmembran, som overhovedet gör forskel på lydene *ð* og *d*.

derfra er overført til de andre former (vel først til de andre sammentrukne former: *myklar, myklir* etc. (sml. fornn. forml. s. 75 anm. 2; Oxforderordbogen s. v.), senere til de usammentrukne *mykill, mykit* osv.). Men når forf. vil søge årsagen til *y*'ets opståen udelukkende i endelsens *u*, så forekommer dette mig ikke hævet over enhver tvivl. Snarere forekommer det mig rimeligt, at grunden til *y*'ets fremkomst må søges i en samvirken af endelsens *u(o)* med den vokalen umiddelbart foregående labiallyd, ti i de (iøvrigt ikke talrige) tilfælde, hvor et *u(o)* i endelsen synes at omlyde et foregående *i* til *y*, går der stedse en labial foran; sål. foruden i *myklu* også i det i ældre tid så hyppige *byskup* = *biskup*, *myskun* = *miskunn* Fms. XI,444. At det netop er endelsens *u*'s samvirken med den foregående labial, der bevirker omlyden, ses tydeligt af det i St. hom., Mork. o. fl. forekommende ord *forvista*, som i acc. dat. gen. hyppigt har formen *forystu* St. hom. 15^{25} Mork. 137 d. e. **forvystu* (idet *v* jo må falde bort foran *y*), medens nom. i den ældste tid altid heder *forvista*. Således også *syllu-stokkr* (allerede i A. M. 237) d. e. **svyllustokkr* af et ikke forekommende **svilla* = ty. *schwelle*. Anm. skulde være tilböjelig til på samme måde at forklare *y*'et i *systir*, idet dette ord kunde tænkes oprindelig at have været böjet:

n. *svistir* ganske ligesom n. *forvista*
a. d. g. *systur* (d. e. **svystur*) a. d. g. *forystu* (d. e. **forvystu*).

Fra a. d. g. sg. kunde da let allerede i gammel tid — (især i et så hyppigt brugt ord som *systir*) — *y* være trængt ind i de andre former. Hvis denne udvikling holder stik, ville vi således få en naturlig forklaring på flere former, hvor man hidtil har antaget spontan overgang af *vi* til *y*, og herved vilde denne — iforvejen mistænkelige — lydovergangs område end yderligere blive indskrænket.

3⁰. I modsætning til Bugge forklarer dr. Wimmer meget overtydende formen *nakkvat* som et slags ligedannelse for det ældre *nekkvat* (idet den sidste stavelses *a* påvirkede *e*'et i første stavelse på samme måde som *hvetvetna* opstod af ældre *hvatvetna,* idet omvendt her *e* virkede på *a*'et (s. s. XVII og s. XXIX), medens Bugges forklaring forudsætter, at flere mindre sandsynlige lydovergange have været virksomme (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, s. 127). Derimod formår jeg ikke at være enig med forf., når han s. 246 i overenstemmelse med Bugge (Tidskr. f. Phil. og Pæd. IX, s. 124) vil udlede hankönsformen *nekkverr* af *ne veit hverr,* da denne forklaring synes at være forbunden med altfor store fonetiske vanskeligheder. Det er jo nemlig, såvidt anm. bekendt, ganske uden eksempel, at lydforbindelsen *thv* i oldn. skulde kunne blive til *kkv*, tværtimod se vi f. eks. *þó at hvǫru* blive til *þóþóru* (ɔ: **þóþvóru*), ikke til **þókkóru* ell. **þokkóru*. Noget sådant synes også Bugge at have følt; ti for at forklare *h*'ets fremkomst minder han om, at „indlydende fællesgerm. *h* i nordisk ofte går over til *g*", hvilket *g* i nærværende tilfælde (da der går et *t* i forvejen) atter måtte blive til *k* (se anf. st. 125), d. v. s. han antager, at udviklingen har været: *ne veit hverr* > *neithverr* > *neitgverr* > *neitkverr* > *netkverr* > *nekkverr*. Denne udviklingsrække — som allerede på grund af sin længde er

mindre tillidvækkende — bliver, som det forekommer mig, endnu mere usandsynlig derved, at den med nødvendighed involverer, at en tonløs lyd (*h*), som umiddelbart berørte en anden tonløs lyd (*t*), desuagtet skulde kunne være blevet tonende (*g*) — men en sådan overgang savner, såvidt anm. bekendt, enhver analogi indenfor det nordiske sprogområde [1]). Men imedens jeg således må anse Bugges forklaring for fonetisk uholdbar, må jeg på den anden side indrömme, at den nævnte etymologi fra betydningens side er yderst tiltalende, og at de grunde, som Bugge anf. st. fremsætter, göre det höjst sandsynligt, at ordet *nekkverr* opr. har haft betydningen *nescio quis;* det gælder da om at finde en forklaring, som både udgår fra denne grundbetydning og som tillige lader sig forene med det oldnordiske sprogs love. Det forekommer mig, at man vilde have en sådan forklaring, når man antog, at den opr. form ikke har været **ne veit hverr* men **ne veit ek hverr* eller, med apocoperet *e: *ne veitk hverr*. Fra **ne veitk hverr* er kun et skridt til **neitkverr*, idet *h* udfaldt som så hyppig i indlyd (om *v*'ets udfald se Bugge anf. st. s. 124); **neitkverr* måtte da, som Bugge overtydende har vist, blive til **netkverr* (ligesom *veitkat* til *vetkat*, Am. 32, sml. St. h. s. 157[30], **eit(t)ki* til *etki*), og *netkverr* blev atter til *nekkverr* som *etki* til *ekki*.

4^0. Dr. Wimmer bemærker med rette (s. IX) om det possessive pron. *várr*, at det „i formerne med enkelt *r* (i udlyd eller efterfulgt af selvlyd) lyder *ór-* eller sjældnere *vár-* (meget sj. med omlyd *vór-*), ... medens det foran 2 medlyd *altid* har *vá-*“, men han søger ikke at afgöre noget om, hvorvidt, i de tilfælde, hvor *vá-* veksler med *ó* (*várar-órar* osv.), disse eller hine former ere de oprindeligste. Da dette spörsmål har en ikke ringe betydning for forståelsen af dette meget omtvistede ords udviklingshistorie, tillader jeg mig at tilföje et par korte bemærkninger derom. Som dr. W. bemærker, böjes ordet *várr* i den Stockholmske homiliebog på følgende måde [2]):

n.	várr	ór (vór?)	várt
a.	várn	óra (vára)	várt
d.	órom (vórom)	várre	óro (vóro)
g.	várs	várrar	várs
n.	órer (várer)	órar (várar)	ór (vór?)
a.	óra (vára)	órar (várar)	ór (vór?)
d.		órom (vórom)	
g.		várra.	

Når man betragter denne böjning og navnlig afvekslingen mellem *vá-* (*vó-*) og *ó-* i formerne med enkelt *r*, kunde det synes at ligge

[1]) Hvis det ikke har været Bugges mening, at **neithverr* blev til **neitgverr* (hvilket sidste igen blev til *neitkverr*), så må han antage, at der, uafhængig af, hvilke lydovergange der har fundet sted i *nekkverr*, har eksisteret en form *gverr* = *hverr*, men en sådan antagelse vilde være forbunden med endnu langt större vanskeligheder end den ovennævnte.

[2]) I overensstemmelse med den hyppigste skrivebrug i St. hom. skriver jeg i endelserne *e*, *o*, ikke *i*, *u*.

nærmest, at opfatte formerne med *ó-* som de yngste, idet man kunde tænke sig, at man först havde fået *ó-* i de former, hvor vi skulde have omlyd, nl. n. sg. f., d. sg. m. og n., d. pl., n a. pl. n. (i hvilke casus der tillige overalt er enkelt *r*), så at vi dér i steden for de ældre former *vórom* etc. tidlig fik *órom* med bortkastet *v*, og at da disse former ved analogi vare trængte ind i de øvrige casus, hvor ingen anden consonant fulgte efter *r*'et (altså omtrent som når *y*'et fra de omlydte [og tillige sammentrukne] former *myklum*, *myklu* trænger ind i de andre sammentrukne former, *myklir*, *mykla* osv., hvor der ellers ingen fonetisk grund er til et *y*'s opståen). Jeg vover dog ikke at holde en sådan forklaring for den rette, og det navnlig af følgende grunde:

a) Det måtte afgjort betragtes som en uregelmæssighed, hvis *v* i så gammel tid skulde være bortfaldet i former som *vórom*, *vóro*, ti *ó*'et er jo her egentlig det lange å, *ǫ́* og foran dette plejer *v* ikke (og navnlig ikke i St. hom.) at falde bort. Særlig lærerige ere i denne henseende formerne for 1ste og 3die pers. pl. præt. af *vera*, hvilke former (forudsat, at i böjningen af *várr* de med *vó-* begyndende casusformer vare ældre end de tilsvarende uden *v*) jo måtte antages at være i fonetisk henseende fuldkommen identiske med dativ. sg. m. n. af *várr*. Men medens dativformerne af *várr* i St. h. *næsten altid* hedde *órom*, *óro* (formerne *vórom*, *vóro* ere yderst sjældne), er lige det omvendte tilfældet med præteritumsformerne af *vera*: her skrives utallige gange *vǫrom*, *vǫro* (*vórom*, *vóro*), medens *óro* 128[14], *óro* 130[20] kunne betragtes som næsten enestående undtagelser. Denne höjst påfaldende ulighed i udviklingen må, som det forekommer anm., vække formodning om, at de nogle få gange i St. hom. forekommende former *vórom*, *vóro* (= *nostro*, *nostris*; *nostro*) ere (ikke enkeltstående lævninger af en ældre böjning, men) yngre analogidannelser, der forsøge at bryde frem (noget senere ere jo formerne med *v* de regelmæssige i *alle* casus). Denne mistanke vinder i höj grad i styrke, når vi gå noget længere tilbage i tiden og betragte det allerældste bevarede islandske hdskr. A. M. 237 fol. Pronominet *várr* forekommer nemlig her særdeles hyppig, men skrives i de former, som have enkelt *r*, *altid* med *ó*: *órom*, *ór*, *órar* osv., aldrig *vórom* etc. Det fortjæner særlig at fremhæves, at ordet i 237 aldrig skrives med *ǫ́* men altid med *ó* (i 237 skælnes nemlig gennemgående mellem *ǫ́* og *ó* (ligesom mellem *ǫ* og *o*, hvad der ikke er tilfældet i St hom.) — også denne omstændighed taler afgjort imod at antage *vá-* for det oprindelige.

b) Et yderligere bevis for, at formerne med *ó-* må være oprindeligere end formerne med *vá-*, finder jeg i det faktum, at forf. af den ældste ortografiske afhandling i Sn. E. anfører n. pl. f. *órar*, nostræ[1]) mellem de ord, hvor vokalen udtales med næselyd, ti hvis *ó* i *ór-* har været udtalt nasalt, tyder dette bestemt hen på en etymologisk sammenhæng med *n*'et i got. *unsa-* (jfr Lyngby, Tidskr. f. Phil. og Pæd. II, 318).

---

[1]) Sn. E. II. 18: „*órar eru úrækðir órar*“, hvilket Lyngby, Tidskr. f. Phil. og Pædag. II, 318, gengiver ved „forvirring er vor mangel på omhu.“

If. det foregående må jeg altså anse det for overvejende sandsynligt' at formerne med *ó-* foran enkelt *r* ere ældre end de tilsvarende med *vá-*, så at disse må opfattes som analogidannelser efter de casus, hvor *vá-* er berettiget (*várr*, *várn*, *várre* osv.). Men hermed er endnu ikke vundet nogen forklaring af *ó*-formernes opståen og heller ikke af de former, hvor *vá-* står foran dobbeltconsonant. Som bidrag til forståelsen af hele dette forhold tillader jeg mig at fremsætte efterfølgende bemærkninger.

Det er forlængst udtalt[1]) — og er vel nu almindelig anerkendt —, at ordet *várr* i en ældre periode af det oldn. sprogs historie havde formen **unsarr*. Men man synes hidtil ganske at have overset den omstændighed, at **unsarr* er et tostavelsesord (ligesom f. eks. *okkarr*), og at det altså på forhånd er sandsynligt, at der ved dets böjning har gjort sig de samme kontraktioner gældende, som ved böjningen af *okkarr*, *ykkarr* osv. Nu böjes *okkarr*, som bekendt, på følgende måde:

n.	okkarr	okkor	okkart
a.	okkarn	*okkra*	okkart
d.	*okkrom*	okkarre	*okkro*
g.	okkars	okkarrar	okkars
n.	*okkrer*	*okkrar*	okkor
a.	*okkra*	*okkrar*	okkor
d.		*okkrom*	
g.		okkarra.	

Tænke vi os **unsarr* declineret på samme måde, ville vi få følgende flexion:

n.	unsarr	unsor	unsart
a.	unsarn	*unsra*	unsart
d.	*unsrom*	unsarre	*unsro*
g.	unsars	unsarrar	unsars
n.	*unsrer*	*unsrar*	unsor
a.	*unsra*	*unsrar*	unsor
d.		*unsrom*	
g.		unsarra.	

Sammenholder man nu denne böjning med den ovenfor angivne i de ældste islandske hdskrr. herskende flexion, vil det straks falde i öjnene, 1) at der til alle former, der begynde med *unsa-* svarer former med *vá-* (og efterfølgende dobbeltconsonant): *unsarr* — *várr*, *unsarn* — *várn*, *unsars* — *várs*, *unsarre* — *várre* osv.[2]), og 2) at der

[1]) Sml. Bugge, zeitschr. f. vergl. sprachforsch. IV, 249 ff.

[2]) Bugge træffer uden tvivl det rette, når han i zeitschr. f. vergl. sprachf. IV, 250 sammenligner overgangen *unsarr* — *várr*, *unsarn* — *várn* etc. med overgangen *ísarn* — *járn*. Det er den samme tendens, som har affødt det såkaldte ‚kvantitetsskifte' i **séa* > *sjá*,

til alle de former, som begynde med *unsr-* svarer former med *ór-*. Denne overensstemmelse synes at være for stor til at kunne være tilfældig; det forekommer mig langt rimeligere at antage, at formerne *unsrom*, *unsro*, *unsra*, *unsrer*, *unsrar* faktisk ligge til grund for *órom*, *óro*, *óra*, *órer*, *órar*. Lydlovene lægge næppe uoverstigelige vanskeligheder i vejen for en sådan antagelse: en tonløs spirant falder jo i oldn. oftere ud mellem to consonanter, f. eks. *f* (skrevet *p*) i *skolptr*[1], *s* i *enkis* for *enskis*, *þykkjumk* for *þykkjumsk*, jfr. Wimmers fornn. formlära s. 153 f.; på lignende måde kunde *unsrom* etc. blive til *unrom* etc., og *unrom* måtte atter efter de nordiske lydlove blive til *órom*.

Tilbage står da kun n. sg. f. og n. a. pl. n. Her skulde vi, som sagt, opr. have formen *unsor*; denne form måtte først blive til *vór* (ligesom *unsarr* til *várr*), og *vór* måtte igen blive til *ór*, da vi her ikke have med et *ǫ́* at göre, men med et virkeligt ‚lukket' *ó* (sml. forholdet mellem *yðvarr* med bevaret *v* og *yðor*, hvor *v* er bortkastet).

Såfremt denne forklaring skulde vise sig at være den rette, kunde det måske lykkes ved hjælp af den tillige at få rede på de undertiden i gamle hdskrr. forekommende underlige sideformer *ossom*, *osso*, *ossa*, *osser*, *ossar*[2]) (se Wimmer fornn. formlära, s. 87). Sammenligner man nemlig disse former med den s. 20 opstillede böjning, ses det let, at vi have former med *oss-* (*ossom* osv.) i alle tilfælde — (men heller ikke i flere) — hvor vi opr. have casus, som begynde med *unsr-*. Også denne overensstemmelse synes mig at være for mærkelig til, at jeg her tör tro på tilfældighed; det synes mig rimeligst og forsigtigst at antage, at formerne *ossom*, *osso*, *ossa*, *osser*, *ossar* (lige så vel som *órom*, *óro*, *óra*, *órer*, *órar*) udgå fra grundformerne *unsrom*, *unsro*, *unsra*, *unsrer*, *unsrar*. Heller ikke her lægge lydlovene hindringer i vejen: *-sr-* kunde, som så hyppig i efterlyd, blive til *-ss-*,

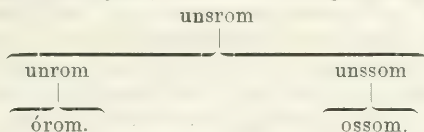

**féom* > *fjóm*, *séom* > *sjóm*, *féa* > *fjá* osv. osv. — en bevægelse, som synes at være afhængig af tilstedeværelsen eller ikke-tilstedeværelsen af en bitone på sidste stavelse. Herfor taler foruden tilfælde som *fjáls* af **fríhals* (oht. *frîhals*) —, hvor man med sikkerhed kan sige, at sidste led engang må have været betonet — også f. eks. en sådan omstændighed, som at nom.-acc. pl. af *tré* (og ord, der böjes på samme måde), — hvilken form opr. hedder *tréo* — senere *ikke*, som man skulde vænte, bliver til *trjó*, men til *tré*, medens vi i dat. gen. få *trjóm*, *trjá* for det ældre *tréom*, *tréa*. Også kan man i denne sammenhæng minde om, at formerne *erom* og *ero* i St. h. og andre gamle hdskrr. hyppig bortkaste *e*'et, medens til gengæld *o*'et forlænges: *vér róm*, *þeir ró*. Om at bitone også i oldn. har været tilstede, kan der vel efter Sievers's fortræffelige undersøgelser (i „Zur accent- und lautlehre d. germ. spr.") ikke længer herske tvivl.

[1]) Sml. rim som „*gyllt hlýr*, *gnöptu skolptar*", se Gíslason, Oldn. Forml., s. 51.

[2]) Foruden disse former anfører Egilsson et neutr. pl. *oss*; men da han selv anser det for muligt, at det er rettere at opfatte denne form det eneste sted, hvor den forekommer, som d. pl. af det pers. pron., tager jeg her intet hensyn til den. — Formen *osser*, n. pl. m. citerer jeg efter Vigfússon i Oxforderordbogen, hvor dog intet kildested anføres.

således opstod former som *unssom* osv., og *unssom* blev atter til *ossom*, idet nasalen udfaldt og vokalen tillige foran dobbeltconsonanten forkortedes, sml. overgangen got. *unsis* > oldn. *øss*, *oss* (se Wimmer, læsebog s. XI); ligeledes kan jævnføres former som *gassi* for *gássi* (af *gás* = oht. *gans*, *cans*). Udviklingen har altså været[1]:

Endnu én omstændighed forekommer mig særlig at kunne tale til gunst for den her opstillede forklaring, den nemlig, at vi i n. sg. f. og n. a. pl. n. ikke finde nogen form **oss* svarende til *ór*, medens vi ellers overalt have former med *ór-* og med *oss-* ved siden af hinanden. Når man nemlig ser på de former, som jeg har forudsat som de oprindelige, så viser det sig, at vi her i n. sg. f. og n. pl. n. ikke have lydforbindelsen *-sr-*; der kunde følgelig her ikke opstå noget *-ss-* og altså heller ikke nogen form *oss*. At vi derimod kunde få formen *ór*, det lå jo — som foran bemærket — i, at vi egentlig skulde have en form *vór*, hvor *v*'et nødvendigvis måtte bortfalde.

Idet anm. på grund af den ikke ringe udstrækning, som nærværende recension allerede har fået, må give afkald på at berøre nogle enkelte, tilbagestående, mindre væsentlige punkter, skal han til slutning endnu kun udtale det håb, at bogens betydning både for det nordiske sprogstudium og for skolen må blive lige så stor, som dens fortrin ere i sammenligning med alle tidligere oldnordiske læsebøger.

København, 13de marts 1878.

Julius Hoffory.

Die Geschichte von Gunnlaug Schlangenzunge. Aus dem isländischen Urtexte übertragen von **Eugen Kölbing.** Heilbronn. Gebr. Henninger. 1878. XIII + 72 s. lille 8.

Denne lille bog er, som fortalen fremhæver, et forsøg på at vække noget mere interesse og opmærksomhed hos det tyske publikum for den islandske sagaliteratur, end der hidtil almindeligvis er bleven den tildel. Det må vistnok indrömmes, at valget af Gunnløgs saga i så henseende er heldigt, idet jo denne fortælling både indeholder adskillige for livet i det gamle norden meget karakteristiske træk og tillige

[1]) Når jeg her antager énsbetydende og fra én grundform udgående dobbeltformer, da er det ikke min mening at ville påstå, at disse former oprindelig ere blevne brugte i flæng over det hele sprogområde, men jeg havde tænkt mig, at man i disse såvel som i andre faktisk eksisterende dobbeltformer kunde se et vidnesbyrd om en meget gammel (— senere som sådan forsvunden —) dialektforskel.

står höjt som komposition betragtet. Oversættelsen, der hviler på den i Wimmers læsebog (1ste udgave) givne tekst, er i det hele udført med smag og søger med held at fastholde sagastilen, men skæmmes på den anden side af nogle misforståelser og unöjagtigheder, som nok kunde have været undgåede. Eksempelvis skal anm. anføre:

s. 2, l. 15 f. = Wimmers læsebog s. 73, l. 22 f. (1ste udg.), s. 74, l. 22 (2den udg.): *fyrir því at hann beiddisk þangat* (ɔ: fordi han udbad sig at måtte komme derhen [nl. for at bo dèr]) gengives af dr. Kölbing mindre rigtig ved „weil er in diese Gegend zu reisen wünschte."

s. 6, l. 4 f. = W.'s læsebog s. 75, l. 22 (1ste udg.), s. 76, l. 22 (2den udg.): *þú mant (munt) at raun um komask, hversu eptir gengr* (ɔ: du vil nok komme til at erfare, hvorledes det slår ind) oversættes helt urigtig ved „du wirst ja die Probe machen können, ... wie die Sache gehen wird!"

s. 27, l. 5 f. = W.'s læsebog s. 85, l. 2 (1ste udg.), s. 86, l. 7 (2den udg.): *ok skal þat aldri verða* (ɔ: men det skal aldrig ske) gengives urigtig ved „und daraus kann nie etwas werden."

s. 28, l. 22 = W.'s læsebog s. 85, l. 27 f. (1ste udg.), s. 86, l. 35 (2den udg.): *en berserkrinn . . . . hugði, at hann hefði et sama vápn, ok hann sýndi.* Efter sammenhængen kan denne passus ikke betyde andet end: „berserken trode, at han *brugte* det samme våben, som han havde vist ham", og må ikke med dr. K. oversættes „(in der Meinung), jener *hätte* dasselbe Schwert, das er ihm vorher gezeigt hatte."

Den lille ‚kviðlingr' i kap. VI oversætter dr. K. meget smukt i metrisk form, men gengiver alle sagaens øvrige skaldedigte i prosaisk oversættelse. Også her har der imidlertid indsneget sig fejl, f. eks.

s. 50, l. 3 f. = Wimmers læsebog s. 95, l. 4 f. (1. udg.), s. 97, l. 12 f. (2. udg.): *því at (þau) gørðu bæði senn und klæðum svá fagra borða-Bil* betyder, som allerede Egilsson angiver: „fordi de begge tilsammen i ægteseng avlede en så fager mø", og kan næppe, som dr. K. vil, gengives ved „denn beide erzeugten zusammen ein *im Schmuck* so strahlendes Mädchen."

En endnu værre fejl findes dog s. 3, l. 17 = W.'s læsebog s. 87, l. 34 (1ste udg.), s. 89, l. 18 (2den udg.). Her er nemlig sætningen: *segið ér frá jarli þeima* oversat „gesagt ist von diesem Jarl," medens det naturligvis må hedde: „sig I (fortæl I) om denne jarl." Det ser her næsten ud til, at dr. Kölbing har trot, at ‚*segið ér*' kunde have betydningen ‚dictum est'. Måske har den omstændighed bidraget til hans fejltagelse, at de pågældende ord i den i Íslendinga sögur optagne redaktion af Gunnløgs saga staves ‚*segit er*' (se Ísl. sög. II, 233): ved denne bogstavering er jo nemlig ‚*er*' (ɔ: *ér* = vos) i formen faldet sammen med ‚*er*' (= est), ligesom også ‚*segit*' for en flygtig betragtning kunde tage sig ud som nom. neutr. af et perf. part. (ad modum *skilit* af *skilja*).

Dr. K. oversætter undertiden de islandske persons- og stednavne, men ikke altid med held; når han således s. 42 gengiver ‚*Hallfreðr vandræðaskáld*' ved ‚Hallfred der Schwierigkeitsdichter', synes han at røbe ubekendtskab med den velbekendte historie om grunden til, at Hallfred fik dette tilnavn (se Hallfreðar saga cap. 6). Ligeledes fore-

kommer det anm. mindre heldigt, når det islandske stednavn ,*á Súlu*' gengives ved det temmelig modernt klingende ,zur Säule'.

Marts 1878.

J. H.

Bibliographie de la Chanson de Roland par **Joseph Bauquier.** Heilbronn. Henninger frères. 1877. 24 s. 8.

La Chanson de Roland er både ved sit gamle sprog og sin ægte episke skikkelse et af den oldfranske literaturs interessanteste mindesmærker, og det er derfor naturligt, at der omkring denne digtning er opstået en række så vel sproglige som literær- og kulturhistoriske spørgsmål. Det har ikke manglet på besvarelser, men meget, overordenlig meget er endnu ubesvaret eller ikke rigtigt besvaret, og dette værk frembyder stadig en åben og tillokkende mark for fremtidige undersøgelser. Derfor er også en fuldstændig oversigt over, hvad der til dato er kommen frem af og om dette mærkelige digt, af stor interesse for enhver dyrker af den romanske sprogforskning eller middelalderens kulturhistorie. Og en sådan foreligger, når et enkelt punkt undtages, i ovennævnte Bibliographie. Den er delt i tre afdelinger. Den første indeholder en fortegnelse over alle hidtil kendte håndskrifter med notitser om, hvor og af hvem de ere udgivne. Den anden giver en fortegnelse over udgaver og oversættelser og de ved disse fremkomne kritiker og anmeldelser; den tredje endelig omfatter værker og afhandlinger om la C. de R. Oversigten lettes ved et index alphabétique med de i det foregående nævnte navne.

Det er i anden afdeling, at der findes et hul, som er så meget desto mærkeligere, som den oversættelse, der er tale om, stadig anføres i de vigtigste værker, der behandle dette emne, og viser tilbage til en fransk original, der er ældre end alle kendte håndskrifter, alene måske [1])

---

[1]) Den oldnorske text har visse ejendommeligheder, der vise hen til en endnu ældre version end Ox., således det, at den intet kender til Baligantperioden (se F. Scholle i Groebers Zeitschr. f. roman. Phil. I, 26 ff.). Når G. Storm (Sagnkr. om Karl den Store og Didrik af Bern, s. 25 o. a. s.) af navne som Aude (for Alde), Langalif (for l'alcalife) og andre grunde slutter, at det af den gammelnorske oversætter benyttede franske håndskrift var yngre end Ox., står dette ikke i strid med hvad ovenfor er sagt. Kun er altså dette hdsk. gennem et eller snarere flere led afskrift af en version, der er ældre end den i Ox. foreliggende, ligesom det også har beholdt enkelte former, der ere ældre end de tilsvarende i Ox., som den af Unger (s. XXXII og s. 520) anførte gengivelse af: Ki plus sont neir que nen est arrement (Ch. d. Rol. v. 1933) ved: ok var hundrað hlutum svartara en aðrir menn, der, som man alt før har gjort opmærksom på, kun er mulig, når det franske hdskr. har haft adrement, der med sit bevarede *d* er ældre end Ox.'s assimilerede form arrement.

med undtagelse af Oxforderhåndskriftet. Denne oversættelse er den oldnorske Karlamagnús saga ok kappa hans, udgiven af C. R. Unger, Christiania 1860, der for enkelte lakuners vedkommende suppleres af den danske til den ældste norske version tilbagevisende Keyser Karlls Magnus Krønicke, udgiven bl. a. af C. J. Brandt i femte bind af Christiern Pedersens Danske Skrifter (se også N. M. Petersen, Bidr. til d. dan. Lit. Hist. I, 128 [2den udg. 107]; C. Molbech, Danske Haandskrifter, fornemmelig af historisk Indhold, i det Kongelige Bibliothek i Stockholm, i Historisk Tidsskrift IV, 160; C. J. Brandt, Gammeldansk Læsebog p. 190—98). Med denne udeladelse står en anden, til tredje afdeling hørende, i nøje forbindelse. Her er nemlig glemt det ved sine mange nye og interessante synspunkter betydningsfulde arbejde: Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern, af Gustav Storm, Christiania 1874.

Efter den plan, forf. synes at have fulgt, kunde han også have medtaget enkelte andre arbejder, som Rajnas afhandling Le origini delle famiglie padovane i Romania IV, navnlig s. 169 ff., men noget væsenligt mangler der, med den ovenfor gjorte undtagelse, ikke.

G. T.

En anmärkning.

Härmed ber jag att få nämna, att jag, först en tid efter det att den i denne tidskrifts föregående band intagna afhandlingen *Bidrag till läran om i-omljudet* ..... blifvit färdigtryckt, kommit att få kännedom om K. Brugmans uppsats *Zur Physiologie der R-Laute in den indogermanischen Sprachen* (intagen i *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik* hrsggb. v. G. Curtius, 5:ter Band). Jag beklagar, att jag i följd däraf ej kunnat i min nyssnämda afhandling taga hänsyn till den intressanta framställning af *r*:s inverkan på föregående vokal, som af Brugman lemnas. — Liksom senare Bezzenberger (jfr. min afhandl. s. 166, n. 1, s. 179 n. 1), anser redan Brugman, att den omständigheten, att got. *ai* och *aú* äfven träffas för ursprungligt *i* och *u*, bevisar, att de förra öfver alt uppkommit ur *i* och *u*. Detta argument vågar jag tro mig hafva undanröjt genom den af mig i ofvannämda afhandling framställda teorin om *samgermansk öfvergång af ursprungligt i och u till e och o framför r och h.* Jag tillägger här blott i största korthet, at *denna lag*, efter hvad jag senare funnit, *inträdt först efter det, att den Vernerska differentieringslagen gjort sig gällande.*

Upsala.

L. Fr. Leffler.

Fortegnelse over filologiske skrifter af nordiske forfattere, udkomne i 2det halvår 1875 og i 1876.

Samlet af C. Jörgensen.

I. Tidskrifter og lejlighedskrifter.

Nordisk tidskrift for filologi og pædagogik. Ny række. 2. bd. 3.—4. hft. 184 s. Kbhvn. Otto Schwartz. 1876. 3 kr. (2. bd. kpl. 6 kr.). [Filol. tdskr., n. r. II.]

Upsala universitets årsskrift. 1875. Philosophi, språkvetensk. o. hist. vetenskaper. Upsala. Akad. bokh. 5 kr. — 1876. 3 kr. 25 ø. [De enkelte afhdl. nedenfor.]

Lunds universitets årsskrift. Tom. XII. 1875—1876. Philosophi, språkvetenskap och historia. Lund. 1875—76. Gleerup. 1 kr. 50 ø. [De enkelte afhdl. nedenf.]

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796. L. 468 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 4 kr. 25 ø. — LI. 388 s. 1876. 4 kr.

Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. 4. årg. 1875. 196 s. m. 68 fig. Stockh. (Klemming). Årg. (12 nr.) 2 kr. — 5. årg. 1876. 205 s. m. 50 fig. smst. (1877.)

— handlingar. XXVII. Ny följd VII. 427 s. Stockh. Klemming. 1876. 4 kr.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1874—1876 (21.—22. Aarg.). Trykt som Manuscript f. Samf.'s Medlemmer. Kbhvn. (R. Klein. 1877.) 50 ø. [Philol. smf. udsigt.]

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab. 1875, 3.—4. hft. 1876, 1.—4. hæfte. Kbhvn. (Gyldendal.) Årg. (4 hæfter) 4 kr. [A. no. Oldk.]

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 1873—1874. 2. bd. (3 hft.) 1875. 3. bd. 1. hft. (nr. 7.) 1876. Stockh. Samson & Wallin. 3 kr. [S. Fm. T.]

Samlingar utg. för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening af M. Weibull. 4. hft. IV + 96 s. Lund. Föreningen. 1876. 1 kr. 50 ø.

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. af C. A. Klingspor. 4. hft. XXIV + 80 s. og 5 pl. Upsala. Lundequist. 1875. 2 kr. — 5. hft. XV + 150 s. 1876.

2 kr. 50 ø. (1. bd. = 1.—5. hft. Bidrag till Upplands beskrifning. LVI + 574 s. med 10 pl. 1871—1876.)

Tidskrift för antropologi och kulturhistoria, utg. af antropol. sällskapet i Stockh. I. 1. hft. Stockh. C. E. Fritze. 1875. 3 kr. 50 ø. — 2. hft. 1876. 3 kr. 50 ø.

Pedagogiska blad. Tidskr. f. Sveriges elementarläroverk. Utg. af G. Sjöberg, under medverkan af fl. skolmän. 1875—1876. Stockh. J. Seligmann. Årg. (6 hft.) 3 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult och E. G. F. Olbers. 11. årg. 1875, 5.—6. hft. 12. årg. 1876, 1.—10. hft. Halmstad. Utgifvarne. Årg. 5 kr.

Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte rendu de la 7e session, Stockholm 1874. I—II. V + 1019 s. 4 pl. og 2 kort. Stockh. Vitterhets-akademien. 1876. Ikke i boghand.

Dybeck, R., Runa. En skrift för nordens fornvänner. 2. samling. 2. hft. S. 19—34 i fol. og 3 pl. Stockh. Forf. 1875. 6 kr. — 3. hft. S. 35—48 og 2 pl. Smst. 1876. 6 kr.

Opuscula philologica ad Ioannem Nicolaum Madvigium per quinquaginta annos Universitatis Hauniensis decus a discipulis missa. (Også med titel: Lykønskningsskrift i Anl. af Johan Nicolai Madvigs 50aarige Jubilæum som Lærer ved Kbhvn.s Univers. fra hans Disciple.) 316 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 6 kr.

II. Almindelig og sammenlignende sprogvidenskab, kulturhistorie o. s. v.

De klusila konsonantljuden. Kritisk uppsats af J. A. A. 65 s. Norrköping. A. Randel. 1876. 1 kr.

Jul. Hoffory, Sprogfysiologien i Indien og Tyskland. (Philol smf. udsigt 1874—76, s. 27—28.)

J. N. Madvig, über das Geschlecht in den Sprachen. (Kleine philol. Schriften von J. N. Madvig s. 1—47.)

—, über Wesen, Entwickelung u. Leben der Sprache. 1. Stück. (Smst. s. 48—97.)

—, vom Entstehen u. Wesen d. grammatischen Bezeichnungen. (Smst. s. 98—290.)

—, zerstreute sprachwissenschaftliche Bemerkungen. (Smst. s. 291—355.)

Es. Tegnér, universal-skrift. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1876, s. 382—410. 766—768.)

J. C. Krogh, nogle Bemærkninger om den ældste indoeuropæiske Samfundsudvikling. (Norsk hist. Tidskr. IV, 1. hft. s. 1—61.)

Leopold Fredrik Leffler, bidrag till läran om *i*-omljudet m. särskild hänsyn till tiden för den germaniska sprak-

enheten. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 1—19. 146—180. 231—298. Tillägg o. rättelser 299—320.)

Lundgren, M. F., om substantivens stammar i de forngermaniska språken. Akad. afh. 74 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Vald. Steffensen, etymologiske småting. *[fær. lær.]* (Filol. tdskr., n. r. II, s. 70—72.)

Karl Verner, eine ausnahme der ersten lautverschiebung. (Ztschr. f. vergl. sprach-forsch. XXIII, n. f. III, s. 97—130.)

—, zur ablautsfrage. (Smst. s. 131—138.)

E. Gigas, et Eventyrs Vandringer. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 18—19.)

III. Nordiske sprog.

1. *Runeindskrifter.*

S. Bugge, tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland. Et bidrag til kundskab om svensk sprog, skrift og skaldekunst i oldtiden. (Antiqvarisk tidskrift för Sverige. 5. del, 1. hft., s. 1—96 [ikke sluttet]. 1874.)

—, run-inskrifter på marmorlejonet från Piræeus. (Vitt. akad. månadsbl. 1875, s. 97—101.)

Dybeck, R., Sveriges runurkunder, granskade o. utg. I, 7. hft. II, 6. hft. Fol. S. 39—40 o. pl. 68—73 + s. 27—28 o. pl. 50—65. Stockh. Forf. 1876. 6 kr.

—, Nyfunna svenska runstenar. (Dybeck, Runa II, 3.)

C. Engelhardt, Kong Gorms og Dronning Thyras Mindestene i Jellinge. Archæol. Bemærkn. om Runestene og deres Oprindelse. (A. no. Oldk. 1876, s. 93—150.)

P. J. Lindal, granskade runinskrifter. II. (S. Fm. T. II, s. 84—88.)

Ljungström, C. J., Rúna-list eller konsten att läsa runor. 2. uppl. M. 4 runstens-afbild. 20 s. Stockh. Klemming. 1875. 50 ø.

Magnus Petersen, Runestenen og „Skibssætningen" i Glavendrup i Fyen. (Illustr. Tid. nr. 799. XVI [1874—75], s. 181—182 med billede.)

Viktor Rydberg, till tolkningen af Nordens äldsta runinskrifter. (S. Fm. F. II, s. 234—246 med 5 pl.)

G. Stephens, Runstenen från Skel. (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia s. 166—174.)

—, en svensk historisk run-brakteat. (S. Fm. T. III, s. 47—64 m. 3 fig.)

L. C. Wiede, Östergötlands runurkunder. (Östergötl. fornminnesfören. tidskr. I, s. 109—129. 1875.)

Ludv. F. A. Wimmer, den såkaldte Jællingekredses runestene. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 193—220.)

2. Texter og Forfattere.

S. Bugge, Hamðismál. Aus den vorarbeiten zu e. neuen ausgabe d. sogenannten Saemundar Edda. (Zeitschr. f. deutsche philol. VII, s. 377—406 o. 454. 1876.)

Fr. Hammerich, Nordens ældste Digt [Vølvespå], oplyst og oversat. 138 s. med titelbil. og musikbilag. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 2 kr.

Edda Snorra Sturlusonar. Þorleifr Jónsson gaf út. 352 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1875. 4 kr. 50 ø.

Gullberg, H., Ólafs drápa Tryggvasonar. Fragment ur „Bergsboken". Akad. afh. 4 + 50 s. Lund. (Berlings boktr.) 1875.

Thomas Saga Erkibyskups. Edited by Eiríkr Magnússon. London. 1875.

Sagan af Holta-Þóri. Útgefandi Magnús Sigurðsson. 24 s. Reykjavík. 1876.

Nygaard, M., Udvalg af den norrøne Literatur for Latin- og Realgymnasier. M. oplys. Anmærkn. og Glossar. Bergen. Ed. B. Giertsen. 1875. Indb. 1 sp. 30 sk.

Nordiske Heltesagaer paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. 320 s. Smf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 4 kr.

Billeder af Livet paa Island. Islandske Sagaer. Paa Dansk ved Fr. Winkel Horn. 3. Sml. 308 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 4 kr.

Danmarks gamle Folkeviser udg. af S. Grundtvig. 4. dels 4. hft. 192 s. imp. 8. Smf. t. d. danske Literaturs Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 3 kr.

Grundtvig, N. F. S., danske kæmpeviser til skolebrug, udvalgte og tillæmpede. 2. opl. 320 s. 12. Kbhvn. Schönberg. 1875. 1 kr. 35 ø.

Danske Folkeæventyr, efter utrykte Kilder gjenfortalte af Svend Grundtvig. 240 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 1 kr. 50 ø.

Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn, Gaader, Rim og Folketro. Saml. fra Folkemunde af J. Kamp. 436 s., farvetrykt titel og 1 lith. tavle. Odense. Nielsen. 1876. 4 kr.

Kristensen, E. T., gamle jyske Folkeviser, samlede af Folkemunde, især i Hammerum Herred. 4. hft. 80 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1875. 1 kr. — 5. hft. 92 s. 1876. 1 kr. 80 ø. (Kpl. også m. tit.: Jyske Folkeminder, anden Samling. 6 kr.)

—, jyske Folkesagn, saml. af Folkemunde. 1.—2. hft., hvert 80 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. à 1 kr.

Rasmussen, H. V., danske Ordsprog. 2. opl. Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. 28 s. Kbhvn. (Gad). 1876. 30 ø.

Danske Plantesagn. Saml. af „5—16". (Tdskr. f. pop. Fremst. af Naturvidensk. 1875 s. 73—77. 165—171. — 1876, s. 145—149. 465—473.)

Kjøbenhavns Diplomatarium. Udg. af O. Nielsen. III, 1.—2. hft. 192 + 304 s. Kbhvn. (Gad.) 1876. 2 kr. + 3 kr.

Hieronymus Justesen Ranch's danske Skuespil og Fuglevise. Udg. ved S. Birket Smith. 1. hft. S. 1—240. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 3 kr.

Jörgen Sorterup, Ære Digt ... Friderich den Fierdis ... Seyervindinger ... Med Forord af Martin Arnesen. Fredrikshald Progr. 1876. S. I—VI og 3—119. Kristiania. (Aschehoug & K.) 48 sk.

Asbjørnsen, P. C., norske Folke-Eventyr. Ny Samling. 2. Udg. 280 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 3 kr. 50 ø.

—, Noordsche volksvertellingen. Vertaald door T. Terwey. XII + 224 s. Haarlem. Kruseman. 1876. 1 f. 90 c.

Diplomatarium norvegicum. Sml. og udg. af C. R. Unger og H. J. Huitfeldt. 9. Saml. 1. Halvdel. Kristiania. P. T. Malling. 1876. 1 sp. 60 sk.

Öfversigt af svenska literaturen. Läsebok. Utarb. på grundvalen af den af H. Bjursten utg. uppl. 2. uppl. 505 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 3 kr.

Äldre Västgötalagen. Normaliserad text. (Utg. af E. Schwartz o. A. Noreen). VIII + 67 s. Upsala. W. Schultz. 1876. 1 kr. 25 ø.

G. Djurklou, svenska sagor i svenskt landsmål. (S. Fm. T. II, s. 147—157.)

—, sagor i svenskt landsmal. (Nu1876, s. 41—45. 68—71.)

C. Eichhorn, äldre svenska folkvisor. (S. Fm. T. II, s. 69—78.)

Hyltén-Cavallius, G. O., o. G. Stephens, svenska folksagor. M. handteckn. af Egr. Lundgren. 185 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 3 kr. 50. ø.

Säve, P. A., åkerns sagor. Spridda drag ur odlingshäfderna och folklifvet på Gotland. 140 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 1 kr. 50 ø.

Thomasson, P., gamla ordspråk med förklaringar. 31 s. Stockh. Fahlstedt. 1875. 30 ø.

Samlingar utg. af svenska fornskriftsällskapet. 65. hft. (Heliga Birgittas uppenbarelser. 8. hft. S. 373—532.) 1875. 2 kr. 50 ø. — 66. hft. (Joh. Gersons bok om djefvulens frestelse. Öfv. af E. Nicolai. Tr. i Stockh. 1495. Fotogr. återgifv. efter det enda expl. 40 s.) 1876. 5 kr. — 67. hft. (Klemming, G. E., Sveriges dramatiska literatur till 1875. 3. hft. S. 321—494.) 1876. 3 kr.

Svenskt Diplomatarium från och med år 1401. Utg. af riks-archivet gen. C. Silfverstolpe. I. 1. hft. V + 240 s. 4. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 7 kr. — I. 2. hft. S. 241—480. Smst. 1876. 7 kr.

Stockholms stads jordebok 1420—1474. Utg. af kgl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens

historia genom H. Hildebrand. (De svenska stadsböckerna från äldre tid. I.) 458 s. Stockh. Häggström. 1876. 7 kr. 50 ø.

Rydberg, O. S., traktaten i Orechovetz d. 12. Aug. 1323. Den äldsta fördragsurkunden mellan Sverige och Ryssland. Krit. undersökn. 72 s. o. 1 fotolitogr. Stockh. 1876. Oplag 15 expl. Ikke i bogh.

Fredrek på Rannsätt, viser på varmlanske tongmåle, deckta åtta . . . . 60 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1875. 50 ø. — Annre pränte. 1876.

—, speller nye viser på varmlanske tongmåle. 45 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 50 ø.

3. Grammatik og lexikografi.

Konr. Gislason, Œgir og Ægir. (A. no. Oldk. 1876, s. 313—330.)

Wimmer, L. F. A., oldnordisk formlære til skolebrug. 2. omarb. og forkortede udg. 80 s. Kbhvn. Steen. 1876. Indb. 1 kr. 25 ø.

Dorph, C., Udsigt over Digtarterne tilligemed en kortf. Verslære. Tr. som Mnskr. til Skolebr. 3. Opl. 46 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 75 ø.

Rasmussen, P. C. A., dansk Sproglære med Øvelser og Billeder til Skolebr. 116 s. Kbhvn. Erslev. 1876. 1 kr.

F. Schiern, om nogle gamle Navne. (Schiern, nyere histor. Stud. I, s. 65—74. Kbhvn. 1875.)

Foss, F., Norwegian Grammar with exercises in the Norweg. and Engl. languages. 2. ed. Kristiania. P. T. Malling. 1875. Ppbd. 36 sk.

Knudsen, K., den landsgyldige norske uttale. Kristiania. (Feilberg & Landmark.) 1876. 90 sk.

Løkke, J., Modersmaalets Grammatik til Skolebrug. 6. Udg. Kristiania. J. W. Cappelen. 1876. Indb. 37½ sk.

Prytz, A. F. W. J., kortf. norsk Grammatik. Kristiania. W. Gram. 1875. 10 sk.

Landtmanson, C. J. G., om ordböjningen i den svenska fornskriften Codex Bureanus. II + 83 s. Akad. afh. Lund. 1875. 1 kr.

Schwartz, E., om användningen af kasus o. preposit. i fornsvenskan före år 1400. I. Akad. afh. V + 55 s. (Upsala.) 1875. 75 ø.

Hallström, P., om substantivsammansättn. i ny-svenskan. Akad. afh. 35 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Rättstafningsreformen och svenska akademien. Tre uppsatser af J. 112 s. Stockh. F. & G. Beijer. 1876. 1 kr. 25 ø.

Nyström, F. G., svensk rättskrifningslära från ljudenlighetens synpunkt. 43 s. Stockh. F. Skoglund. 1875. 50 ø.

Afhandling om svenska språket af R. R. 90 s., 1 tab., 1 litogr. blad. Stockh. Aktieb. Forsete. 1875. 2 kr.

Sundén, D. A., svensk språklära för elementarläroverk. 3. uppl. 234 s. Stockh. J. Beckmann. 1875. 1 kr. 75 ø.
—, svensk språklära i sammandrag. 4. uppl. 167 s. Smst. 1876. 1 kr.
Tamm, F., om tyska prefix i svenskan. Akad. afh. 50 s. Upsala. Akad. bokh. 1876.
Zachrisson, J. A., lärobok i svensk rättstafning m. tvenne bihang. 8. uppl. 40 s. Kongsbacka. J. A. Zachrisson. 1876. 40 ø.
Bodorff, J. V., bidrag till kännedomen om folkspråket på Öland. Akad. afh. 84 s. Stockh. Looström & K. 1875. 1 kr.
A. O. Freudenthal, upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet i Estland. (Finska Vetensk.-societ. bidrag. 24. hft. s. 151—195. 1875.)
L. F. Leffler, anteckningar om Västmanlands folkspråk. (S. Fm. T. II, s. 32—57.)
G. Norlander, några ord om de i Upsala bildade landsmålsföreningarna. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 225—233.)
Bergström, J. G. L., bidrag till en etymolog. granskning af Södermanlands ortnamn. Akad. afh. II + 32 s. Upsala. 1875. 30 ø.
A. Kurck, om ortnamnen i Skåne paa *röd*. (Vitt. akad. månadsbl. 1876, s. 357—358.)
E. Låftman o. H. H(ildebrand), två grupper af fornsvenska ortnamn. (Vitt. akad. månadsbl. 1876, s. 295—307.)
Þorkelsson, Jón, Supplement til islandske Ordbøger. A —N. 40 s. Reykjavík. 1875. (Skoleprogr.)
—, — O. Ó — Ö. Ö. S. 41—96. Smst. 1876. (ligl.)
Dahl, H., dansk hjælpeordbog til fredning om det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål. 6. hft. 168 s. Kbhvn. Gad. 1875. 2 kr. 50 ø. (kpl. 10 kr.)
Meyer, L., Fremmedordbog. 5. udg. Ved F. E. B. Dahl og B. T. Dahl. 1. hft. 64 s. Kbhvn. Schubothe. 1875. 85 ø. 2.—5. hft. 1876. à 85 ø.
Meyer, M., Fremmedordbog. 2. udg. 466 s. Kbhvn. Wøldike. 1875. 4 kr.
N. L., svenska akademiens ordlista. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 53—71.)
Svensk ordbok för rättskrifning. [Af M. Stolpe.] 3. uppl. 128 s. 16. Stockh. A. L. Norman. 1876. 60 ø.
Tamm, F., bidrag till etymol. ordbok öfver svenska språket. B. VI + 146 s. Upsala. Antiqv. bokh. (G. Andersson.) 1875. 2 kr.
Tillägg till dr. P. A. Säves Ordlista öfver Östgöta allmogemålet. (Östergötl. fornminnesfören. tidskr. I, s. 105—108. 1875.)

4. Litteratur- og personalhistorie.

S. Bugge, om Rækker af mystiske Navne i Snorres Edda. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 407.)

S. Bugge, Biskop Bjarne Kolbeinssön og Snorres Edda. (A. no. Old. 1875, s. 209—246.)

Gustaf Cederschiöld, zur Textkritik von vier romantischen Saga's. (Parcevalssaga. Valversþáttr. Íventssaga. Mírmanssaga.) (Germania XX, s. 306—317. 1875.)

Hoff, B., hovedpunkter af den oldislandske litteraturhistorie. 2. opl. 30 s. 12. Kbhvn. Hoffensberg, Jespersen & Trap. 1875. 40 ø.

G. S(torm), en Levning af den ældste Bog i den norrøne Litteratur. (Norsk hist. Tidskr. IV, 3. hft., s. 478—484.)

Gustav Storm, de ældste Forbindelser mellem den norske og den islandske historiske Litteratur. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 210—224.)

—, om Haandskrifterne af Thjodrek Munk. (Forhandl. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 49—56.)

—, om Indskuddene i „Fagrskinna". (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 81—108.)

C. Paludan-Müller, Bidrag til Kritik af Saxo's Historieværk. (Histor. Tidskr. Fjerde Række. V, 3. hft., s. 333—381. 1876.)

—, en Rettelse til N. M. Petersens danske Literaturhistorie. (Smst. 4 hft., s. 510—514.)

Gustav Storm, den hellige Kong Haakon og Folke-Visen om hans Død. (Norsk histor. Tidskr. IV, 3 hft., s. 464—477.)

—, nye Oplysninger om Peder Claussön. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1876, nr. 4, s. 1—11.)

Geete, K. R., studier rör. Sveriges romantiska medeltidsdiktning. I. Eufemiavisorna. Akad. afh. 61 s. Upsala. 1875.

Rancken, J. O. I., förteckning öfv. folksånger, melodier, sagor o. äfventyr, saml. från d. svenska Österbotten. 68 s. Nikolaistad. Forf. (1874.) 75 penni.

Hundrup, F. E., biographiske Efterretninger om de Candidater, som v. Kbhvn.s Universitet have underkastet sig philologisk-historisk Skole-Embedsexamen. 2. forøg. Udg. 114 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. 2 kr. 25 ø.

A. Th. Lysander, de uita ac disciplina Ioannis Gustaui Ekii professoris Lundensis. (Lunds univers. årsskrift. Tom. XII. 1875—76. 16 s. 4.)

Schéele, K. H. Gez. v., minnesord vid prof. o. ridd. dr. C. Säves jordfästning d. 5. Apr. 1876. (Till Carl Säves minne.) 26 s. Upsala. E. Edqvist. 1876. 25 ø.

C., Carl August Walberg, nekrolog. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 73—76.)

Chr. Bruun, de illuminerede Haandskrifter i d. St. Kgl. Bibl. (Aarsberetn. fra Kgl. Bibl. III, 1, s. 1—64. 1876.)

5. Oldhistorie, kulturhistorie, mythologi, antikviteter o. s. v.

Barfod, F., seks forelæsninger om Nordens oldtid. 230 s. Kbhvn. Schönberg. 1876. 2 kr. 50 ø.

Berg, C. O., Yggdrasilsmyten i nutidens belysning. Ett föredrag. 28 s. Stockh. A. L. Norman. 1875. 20 ø.

J. Fritzner, Lappernes Hedenskab og Trolddomskunst sammenholdt med andre Folks, især Nordmændenes, Tro og Overtro. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 135—217.)

Hertzberg, Ebbe, grundtrækkene i den ældste norske proces udg. ved Fr. Brandt. VIII + 279 s. Kristiania. 1875. Univers.-progr.

H. Hofberg, Svenskarne på Åland. (Sv. tidskr. f. polit. ek. o. lit. 1875, s. 389—399.)

O. Isaachsen, en Bemærkning vedkommende Skaalebygningen. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 282—285.)

A. D. Jörgensen, bidrag til oplysning af middelalderens love og samfundsforhold. III. Witherlagh. Worthhæld. IV. Våbenéd. Våbentag. (A. no. Oldk. 1876. s. 56—92. 151—184.)

J. Kinch, om den danske Adels Udspring fra Thinglid. (A. no. Oldk. 1875, s. 247—350.)

Linder, H., de svenske lagmännens ställn. till konung o. folk t. o. m. 1347. I. Akad. afh. 38 s. Upsala. 1875. 50 ø.

Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIXe siècle (par O. Montelius). 106 s. Stockh. C. E. Fritze. 1875. 3 kr.

O. Montelius, Sveriges arkeologiska litteratur åren 1875 och 1876. (S. Fm. T. III, s. 187—194.)

Petersen, H., om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. En antikvarisk Undersøgelse. 144 s. Kbhvn. Reitzel. 1876. 3 kr. (Doct. disp.).

Ramstedt, C. W., om krigs- och skatteväsendet i Svealandens lagar. 43 s. Upsala. Akad. afh. 1875. 75 ø.

M. B. Richert, kulturhistoriska bilder framställda genom undersökning af de svenska ordens bemärkelser. I. II. (Sv. tidsk. f. pol. ek. o. lit. 1876, s. 1—40. 105—131.)

Steenstrup, J. J. S., Harald Haardraades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i 11te Aarh. (Fra Videnskabens Verden nr. 13—14.) 84 s. og et kort. Kbhvn. Gad. 1875. 2 kr.

Steenstrup, J. C. H. R., Indledning i Normannertiden. (Også m. tit.: Normannerne. 1. bd.) 392 s. Kbhvn. Klein. 1876. 6 kr.

George Stephens, den danske høvding Astrad. (A. no. Oldk. 1875, s. 352—373.)

Gustav Storm, om Limfjordens ældre Aabning mod Vest og Snorre Sturlassöns Kjendskab til Jyllands geografiske Forhold. (Norsk hist. Tidskr. IV, 2. hft., s. 114—134.)

Vilh. Thomsen, Væringer og Varæger. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 28—30.)

Wiede, L. C., nytt svar på den gamla frågan: hvar låg Ansgarii Birka? Afh. uppläst i Östgöta fornminnesfören. 72 s. Norrköping. A. Randel. 1876. 1 kr.

IV. Andre gotiske sprog.

1. *Gotisk.*

S. Bugge, en Rettelse til Vulfila. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 409.)

A. Z. Collin, sur les Conjonctions gothiques. (Lunds univ. årsskr. XII. 1875—76. 40 s. 4.).

Ludv. F A. Wimmer, runeindskriften på spydbladet fra Kovel i Volhynien (overs. på polsk i Wiadomości archeologiczne III, s. 55—57. Warszawa. 1876).

2. *Tysk.*

Yngvar Nielsen, de dudesche Kopman unde de Norman. Et nedertydsk Skrift fra d. 15. Aarh. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1876, nr. 8, s. 1—36.)

Schiller, F. v., Wilhelm Tell. Skoleudgave m. Anmærkn. ved J. Kaper. 158 og 16 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 1 kr.

—, die Jungfrau von Orleans. M. inledn. och förkl. till skol. tjenst. Ny uppl. 188 s. 12. Stockh. F. & G. Bejer. 1875. 1 kr.

Ankjær, E., tysk Formlære til Skolebrug. 2 udg. 88 s. Kbhvn. W. Prior. 1876. 1 kr.

Kaper, J., tyske Stiløvelser for Mellemklasserne. 124 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. Indb. 1 kr.

Simonsen, T. L., tysk Formlære til Skolebrug. 6. udg. 156 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. Indb. 1 kr. 65 ø.

Løkke, J., Tysk Grammatik til Skolebrug. 5. Udg. af Tysk Formlære og Tysk Syntax. Kristiania. Feilberg & Landmark. 1876. Indb. 72 sk.

Löfström, S. A., üb. d. Zusammensetzung im Plattdeutschen. Akad. Abh. 38 s. Upsala. 1875. 60 ø.

Paul, H., lärobok i tyska språket för skolundervisn. 104 + 157 s. Stockh. Ad. Bonnier. 1875. 2 kr.

Tyskt och svenskt Handlexikon. 493 s. Stockh. L. J. Hierta. 1876. Indb. 3 kr.

Löfstedt, E., Friedrich August Wolf, betraktad som pedagog. (Progr. fra „Gustafva Nisbeths flickskola" 1875). 23 s. Upsala. Ikke i bogh.

Meyer, G., Ludvig Uhland. Akad. afh. 36 s. Upsala. 1875.

3. *Engelsk.*

Schrøder, L., om Bjovulfs-drapen. Efter en række foredrag på folkehöjskolen i Askov. 100 s. Kbhvn. Schönberg. 1875. 1 kr. 15 ø.

Hildebrand, E., engelska samhällsförhallanden före den normandiska eröfringen. Ett bidr. till de german. författningarnas histor. Akad. afh. 2 + 103 s. Upsala. 1875. 1 kr. 25 ø.

Walter Scott, the lady of the lake. M. inledn., noter o. ordbok för lärov:s begagn., utg. af A. Z. Collin. 228 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 1 kr. 50 ø.

Listov, J., the English reader. Læsebog for Begyndere af modnere Alder. 174 s. Kbhvn. Schwartz. 1875. Indb. 2 kr. 25 ø.

Løkke, J., engelske Forfattere i Udvalg. Med biografiske Indledninger og oplysende Anmærkninger. 544 s. og Plan af London. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 4 kr. 50 ø., indb. 5 kr. 40 ø.

—, engelsk Læsebog for Mellemklasserne. M. oplys. Anmærkn. 304 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. Indb. 3 kr.

C. G. Morén, urval ur engelska literaturen m. ord- och sakförklar. I, 5.—6. hft. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. (Macaulay, history of England, chapt. 1. 1 kr. 50 ø. — W. Irving, the sketchbook, a selection. 126 + XXV s. 1 kr. 25 ø.). — 7. hft. Smst. 1876. (Macaulay, Goldsmith. Johnson. Two biographical essays. 75 + XVIII. s. 75 ø.)

Sturzen-Becker, V., engelsk läsebok. Förra kursen. M. anmärk. o. ordbok. 334 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 2 kr.

Drysén, J. A., hjelpverben i engelska språket. Strengnäs progr. 1874. Ikke i boghand.

Fistaine, G., 30 Øvelser i Engelsk efter d. Robertsonske Meth. 196 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. Ppbd. 2 kr. 75 ø.

Løkke, J., Engelsk Grammatik til Skolebrug. 4. forøg. og forbedr. Udg. Krstnia. J. W. Cappelen. 1876. Indb. 52$^1/_2$ sk.

Waddy, Sam. D., the English echo. Det eng. ekot, en prakt. vägledare i det eng. samtalsspråket. M. en fullst. eng.-svensk ordbok, jemte exakt uttalsbeteckn. af C. G. Zetterquist. XII + 239 s. 12. Stockh. V. Böhlmark. 1876. Indb. 2 kr. 25 ø.

Zethræus, A. G., engelsk grammatik för elementarläroverk. 292 s. Stockh. J. Beckman. 1876. 2 kr.

Clausen, P. A., Norsk-Engelsk Sø-Ordbog. Kristianssand. K. C. Gröntoft. 1875. Indb. 2 sp.

Uggla, Th., engelskt-svenskt och svenskt-engelskt sjö- och handelslexikon. 3.—5. hft. S. 201—488. Stockh. Looström & K. 1875. — 6.—9. hft. S. 489—880. 1876. à 1 kr. 50 ø.

V. Græsk og Latin.

1. *Græske og latinske forfattere og indskrifter.*

Aristoteles. — I. L. Ussing, observat. crit. ad Aristotelis l. de arte poetica et rhetoricorum libros. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 221—233.)

Evripides. Skuespil overs. af C. P. Christensen Schmidt. 2. hft. (slutn.). 352 s. Smf. t. d. danske Lit. Fremme. Kbhvn. (Wroblewsky.) 1876. 4 kr.

Fabulas Euripideas, quae insunt in codice Parisino 2712, iterum contulit R. Röding. (Upsal. univers. årsskrift 1876.) 11 s. Upsal. Akad. bokh. 25 ø.

Udv. Stykker af Hesiodos, overs. af C. P. Christensen Schmidt. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 279—293.)

Lucianus. — M. C. Gertz, in Lucianum [Luc. vitæ c. 2]. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 72.)

Platons Kriton. Ordagrann öfvers. till d. studer. ungdom. tjenst af G. F. W. 24 s. 12. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. 50 ø.

Plutarks Levnetsskildringer udg. af Selsk. til histor. Kildeskrifters Oversættelse. 1. hft. Kristiania (A. Cammermeyer.) 1876. Kompl. 1 sp.

Xenophon, Kyros fälttåg. Öfvers. af S. G. Dahl. 222 s. Stockh. Hj. Linnström. 1876. 2 kr.

Aubert, et græsk Senatsconsult om Thisbæerne i Boeotien fra Aaret 170 f. Chr. fortolket. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 279—341.)

Vilh. Thomsen, de kypriske indskrifter. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 11—18.)

Catulli carm. LXIV, Digtet om Peleus' og Thetis' Bryllup, overs. af Thor Lange. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 294—305.)

M. Tullii Ciceronis de finibus bonorum et malorum libri quinque. Io. Nicolaus Madvigius recens. et enarravit. Ed. tertia emendata. 942 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 20 kr.

—, Tusculanarum disputationum ad M. Brutum libri quinque. Med förklar. anmärkn. utg. af J. M. Sundén. I. Text. II. Förklar. anmärkningar. 162 + 210 s. Upsala. W. Schultz. 1875. 3 kr.

—, pro A. Licinio Archia poeta oratio. Til Skolebr. udg. af V. Voss. Kristiania. A. Cammermeyer. 1876. 21 sk.

—. — A. S. Wesenberg, Bemærkninger til Ciceros Tale for Roscius fra Ameria, meddelte af O. Siesbye. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 24—26.)

Cornelius Nepos. Udg. til Skolebrug af C. Kerrn og C. P. J. Krebs. 2. udg. 184 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. Indb. 2 kr. 25 ø.

Horatius, sånger i metrisk öfvers. af A. Frigell. 31 s. Upsala. A. Frigell. 1875. 40 ø.

T. Livii historiar. Romanar. libri, q. supersunt. Ex recens. I. N. Madvigii. Iterum edd. I. N. Madvigius et I. L. Ussingius. Vol. I, pars II (lib. 6—10). 268 s. Kbhvn. Gyldendal. 1876. 2 kr. 50 ø.

—. — Lindbom, C. J., svenska fraser till Tit. Livius. Böck. 1—3. 128 s. Nyköping. E. Kullberg. 1875. 1 kr.

P. Ovidii Nasonis metamorphoses. Udvalg t. Skolebrug udg. af V. A. Bloch. 2. Hft. 2. Opl. 116 s. Kbhvn. Philipsen. 1876. 1 kr. 50 ø.

—, metamorphoses selectae, valda stycken ur Ovid. met. med förklaringar o. ordbok utg. af S. G. Cavallin. 3. uppl. 245 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1876. 2 kr. 25 ö.

T. Maccii Plauti comoediae. Recensuit et enarravit I. L. Ussing. Vol. I. Amphitruonem et Asinariam cum prolegom. et commentar. continens. 452 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. 10 kr.

—. — S. Bugge, textkritiske Bemærkninger til Plautus's Komedier. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 153—192.)

Quintilian. — M. Cl. Gertz, emendationes Quintilianeae. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 92—152.)

Sallust. — A. S. Wesenberg, Bemærkninger til Texten i S.'s Catilina, meddelte af O. Siesbye. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 21—23.)

L. Annaei Senecae libri de beneficiis et de clementia. Ad codicem Nazarianum rec. M. C. Gertz. VIII + 287 s. Berlin. Weidmann. 1876. 4 mk. 50 pf.

Virgilius Æneids 4. 5. o. 6. böcker. Ordagr. öfvers. m. hänvisn. på lat. grammatikor för nybegynn. af A. Ljung. 2. uppl. 95 s. Stockh. Ad. Bonnier. 1875. 1 kr.

H. M. Gemzøe, studia parva. [Cic. Verr. II. § 32—34. Senec. tranq. an. 11, 10.] (Filol. tdskr., n. r. II, s. 181—194.)

J. K. Whitte, enarrationes, defensiones, emendationes aliquot locorum scriptorum Romanorum. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 67—91.)

2. Grammatik og lexikografi.

(Chr.) C(avallin), om grekiskans slägtskap med latinet. (Pedag. tidskr. XII, 4. hft., s. 145—158.)

O. Siesbye, småting. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 234—255.)

Schou Bruun, Græsk Grammatik til Skolebrug. Kristiania. H. Aschehoug & K. 1876. Indb. 105 sk.

Curtius, G., Græsk Grammatik til Skolebrug. 3. norske Udg. efter Originalens 10. Opl. af V. Voss. Kristiania. A. Cammermeyer. 1875. Indb. 1 sp. 24 sk.

Johanssen, J., grammatiske Studier. I. Stoikernes Inddeling af Verbets Tider. Kristiania. Alb. Cammermeyer. 1875. 45 sk.

Vilh. Knös, den grekiska verbalbygnaden tecknad af Georg Curtius. (Filol. tidskr., n. r. II, s. 20—51.)

P. Molhem, de augmenti apud Homerum Herodotumque usu. Lund. 1876. 63 p. (Disp.).

Norén, E. E., de contractione verborum in *EΩ* exeuntium apud Herodotum comment. III + 42 s. 1 tab. Upsala. Akad. bokh. 1876.

C. P. Christensen Schmidt, Undersøgelser om Ønskesætningen i Græsk, fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte. (Philol. smf. udsigt 1874—76. s. 30—35.)

—, om ὡς ἄν med efterfølgende Participium, Bemærkninger til Xen. Anab. V, 7, 22. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 113—145.)

K. Ahlén, några anmärkningar om bruket af länders, städers och orters namn hos Cicero. (Pedag. tidskr. XII, 9. hft., s. 401—404. 10. hft., s. 413—416.)

Jahnsson, A. W., de verbis latinorum deponentibus comment. grammat. 107 s. Helsingfors. Forf. (1872.) 1 mk.

Cavallin, Chr., svensk-latinsk ordbok. 2. del. 974 spalt. Stockh. F. & G. Beijer. 1876. I—II 8 kr. 50 ø.

Schlyter, G. R., latinska ordförteckningar. För läroverk. utarb. 46 s. Lund. Gleerup. 1875. 50 ø.

3. *Politisk og kulturhistorie, antikviteter, litteraturhistorie o. s. v.*

Gaston Boissier, en teologisk skald, den romerska religionen hos Virgilius, ved M. D. (Pedag. tidskr. XII, 7. hft., s. 259—270. 8. hft., s. 329—341.)

Niels Bredal, Palestrina før og nu. (Ill. Tid. n. 857—858. XVII [1875—76], s. 223—224. 230—231.)

C. W. Böttiger, undervisningsfrågans ställning och utveckling hos de gamle Romarne. (Kongl. vitterhets historie och antiquitets akademiens handlingar. 27. del, ny f. 7. del, s. 1—35. 1876.)

Rich. Christensen, en Udflugt fra Pompeï til Pæstum. („Fra alle Lande“ 1875, II, s. 452—473.)

—, de iure et condicione sociorum Atheniensium quæstio historica. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 1—20.)

—, Athens Pnyx. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 77—112, m. et kort o. en plan.)

L. D., Venus af Stockholm, en försvunnen antik. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 197—202. 1876, s. 68.)

Dahlbäck, C. J., Sokrates. En tidsbild. 65 s. og 1 pl. Stockh. J. Seligmann. 1875. 1 kr. 25 ø.

L. Dietrichson, hvar har man at söka ursprunget och orsaken till de stigande kurvorna å Parthenons alla horisontala linier? (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 115—129.)

Dorph, C., græsk-romerske Guder og Heroer. Efter O. Seemanns „Griech. Mythol.“ Med 64 heliotyp. 286 s. Kbhvn. Reitzel. 1875. Ppbd. 4 kr.

Engeström, A. v., om judarne i Rom under äldre tider o. deras katakomber. Akad. afh. 42 s. o. 1 pl. Upsala. Akad. bokh. 1876. 1 kr.

Fehr, F., Palæstina på Kristi tid. I. De yttre förhållandena och rättsväsendet. IV + 197 s. 2 kort og 1 pl. Stockh. Centraltryckeriet. 1876. 2 kr. 25 ø.

Friesen, C. v., M. Valerius Martialis, hans tidehvarf, h. personlighet och h. diktning. Stockh. Gymnas. progr. 1875. Ikke i boghand.

F. G., Nika-Oprøret under Kejser Justinian. (Hist. Archiv. 1875, II, s. 444—476. 1876, I, s. 59—74. 130—151.)

H. M. Gemzøe, de colonis (agricolis) disputatio. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 267—278.)

Grimm, A. L., Sagn og Eventyr fra Grækernes og Romernes Heltetid, bearb. for Ungdommen (Ovs. eft. Originalens 4. Opl.) 1. Saml. Kristiania. Alb. Cammermeyer. 1875. Ppbd. 84 sk. — 2. Saml. 1876. 60 sk.

Gräfningarna på Forum i Rom efter 1870. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 40—50.)

J. L. Heiberg, Arkhimedes. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 19—20.)

H. Hildebrand. Henrik Schliemanns Troja. (Sv. tidskr. för polit. ek. o. lit. 1875, s. 21—37.)

H. Høffding, Bidrag til Forsynstroens Historie hos Grækerne. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 26—27.)

—, nogle Bemærkninger om Platons Psykologi. (Filol. tdskr., n. r. II, s. 194—230.)

L., en græsk Statue fra Aspra i Sabinerlandet. (Illustr. Tid. nr. 807. XVI [1874—75], s. 247—248 m. billede.)

Julius Lange, en antik Nævefægter. (Tidskr för bild. konst. 1875, s. 16—25.)

—ld—, gräfningarna ved Olympia. (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 96—101.)

Lyth, P. G., imperium och potestas enligt Lange och Mommsen. 23 s. Upsala. Lundeqvist. 1876. 30 ø.

Madvig, J. N.. kleine philologische Schriften. Vom Verf. deutsch bearb. VIII + 560 s. Leipzig. Teubner. 1875. n. 14 mk.

Carl Müller, Horats. (Nord. Tidskr. f. almendan. og underh. Læsn.. 1876. I, s. 306—337.)

—, nogle Træk i det kejserlige Roms Physiognomi. (smst. 1876. II, s. 372—422.)

Niebuhr, B. G., Græske Heltesagn. Ovs. eft. Orig. 5. Opl. Kristianssand. K. C. Gröntoft. 1875. Ppbd. 24 sk.

Viktor Rydberg, Antinous. (Sv. tidskr. f. polit ek. o. lit. 1875, s. 291—306.)

F. S., Athens fornlemningar. (Tidskr. f. bild. konst. 1876, s. 36—37.)

Sahlin, C. Y., öfverenstämmer Platos sedelära m. kristendomen? 18 s. Upsala. E. Edquist. 1875. 25 ø.

—, om det stoiska högmodet. Indbjudningsskrift till filosofie doctorpromot. (Upsala univers. årsskrift 1875.) 40 s. Ups. Akad. bokh. 60 ø.

Schlyter, G. R., monumenta antiqvitatis. Minnen fr. Greklands o. Roms forntid. För vänner af antiken o. såsom

åskådningsmatr. f. underv. 1. hft. 15 s. og 3 pl. i fol. Karlskrona. Fr. Apelqvist. 1875. 3 kr. (subskr. 2 kr. 50 ø.; texten 25 ø.). — 2.—3. hft. S. 16—49, pl. 4—9 i fol. 1876. 6 kr. (subskr. 5 kr.; text. 50 ø.).

Stenersen, L. B., en Reise i Grækenland. M. 35 Illustr. i Texten. 1.—7. hft. à 65 ø. Kbhvn. Gyldendal. 1875. Kpl. 5 kr., indb. 7 kr. 50 ø.

L. B. Stenersen, Afrodite fra Melos. (Tidskr. f. bild. konst. 1875, s. 77—91.)

S. Sørensen, Grækernes forestillinger om sjælens tilstand efter døden. (Philol. smf. udsigt 1874—76, s. 6—10.)

Ussing, J. L., den yngre attiske Komedie og dens latinske Bearbejdere Plautus og Terents. (Fra Videnskab. Verden nr. 12.) 60 s. Kbhvn. Gad. 1875. 1 kr. 25 ø.

J. L. Ussing, et Bidrag til Forstaaelsen af Ordet *vestibulum*. (Vidensk. Selsk. Oversigt. 1875, s. 23—34.)

—, om Grækernes og Romernes Huse, med særligt Hensyn til Benævnelsen for de enkelte Rum. 74 s. Kbhvn. (Univ. progr.) 1876.

—, den klassiske Dannelses historiske Betydning. (Nord. Tidskr. f. almendan. og underh. Læsn. 1876, I, s. 291 —305.)

Wadstein, E. A., om formalprincipen i dess hist. utveckl. inom antika filosofien. I. Akad. afh. 29 s. 4. Lund. Forf. 1875.

J. P. Weise, hvilke betingelser indeholdt den romerske nationalkarakter for udviklingen af en litteratur, og for hvilke litteraturgrene var den anlagt? Prøveforelæsning. (Progr. fra Aars og Voss's lat. og realskole.) 56 s. Kristiania. 1876.

Willisch, C. G., tre Billeder af Livet i Grækenlands Oldtid. Ovs. fra tysk. Kristianssand. K. C. Grøntoft. 1876. Ppbd. 24 sk.

VI. Romanske sprog.

C. W. Böttiger, Dantes commedia divina, öfverblick. (Svenska akademiens handlingar. L, s. 227—463. 1875.)

Beronius, V. H., la gitanilla de Madrid por Mig. de Cervántes Saavedra. Spanskt original, svensk öfvers. samt en inled. monografi öfver Cervántes. Akad. afh. 27 + 76 + 84 s. Upsala. Forf. 1875. 2 kr.

La estoria Gótica de D. Rodrigo Jimenez, publicada por Eduardo Lidforss. Página 81—134. [S. 1—80 udg. 1872.] Lund. 1876. 54 s. 4.

Afzelius, R., extrait de la chronique des Albigeois. Traduit du provençal. 170 s. Örebro. Forf. 1875. 2 kr.

Wahlund, C., miracle de nostre dame, de saint Iehan Crisothomes & de Anthure, sa mere; franskt skådespel från d. fjortonde årh., efter en handskrift på national-biblioteket i Paris

för första gången utg. Akad. afh. XXI + 111 s. Upsala. Akad. bokh. 1876 (tr. 1875). 2 kr.

H. de Bornier, la fille de Roland. Med Anmærkn. ved C. Sick. 108 s. Kbhvn. Høst. 1875. 1 kr.

P. Merimée, Tamango. Udg. med Noter ved E. Baruël og C. Michelsen. (Franske Noveller og Skitser I.) 46 s. 12. Kbhvn. Torst. 1875. 60 ø.

A. de Musset, Croisilles. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Novel. IV.) 62 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

G. Sand, l'Orco. — Le toast. Udg. m. Noter ved E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Novel. V.) 56 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

H. Taine, Monsieur Graindorge. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Nov. II.) 52 s. Kbhvn. Torst. 1875. 60 ø.

R. Toepffer, le grand Saint-Bernard. Udg. m. Noter af E. Baruël og C. Michelsen. (Fr. Nov. III.) 42 s. 12. Kbhvn. Torst. 1876. 50 ø.

Berger, L. P., framställning af det franska medeltidsdramats utvecklingsgång från äldsta tider till 1402. Akad. afh. 97 s. Stockh. Looström & K. 1875. 1 kr. 50 ø.

S. Bugge, étymologies romanes. (Romania IV, p. 348—369. 1875.)

Joh. Storm, mélanges étymologiques. (Romania V, p. 165—188. 1876.)

Vilh. Thomsen, Latin og Romansk. Bemærkn. om skriftsproget i d. tidlige middelalder. (Opusc. philol. ad Madvig. s. 256—266.)

—, vide, vider. (Romania IV, p. 257—262. 1875.)

—, remarques sur la phonétique romane. L'*i* parasite et les consonnes mouillées en français. (Mém. de la société de linguistique de Paris. Tome III, fasc. 2, p. 106—123.)

—, e + i en français. (Romania V, p. 64—75. 1876.)

F. A. Wulff, l'emploi de l'infinitif dans les plus anciens textes français. Lund. 1875. 78 s. 4. (Disp.)

Det Nødvendigste af d. franske Grammatik. Skemat. fremstillet. Med Opg. for Begynd. 48 s. Kbhvn. Schubothe. 1876. Indb. 60 ø.

Frodin, E., om tempusföljden i franskan. Akad. afh. 23 s. Upsala. 1875. 60 ø.

Garrigue, H. J., fransk Sproglære til Skolebrug. 3. forbedr. udg. 224 s. Kbhvn. Philipsen. 1875. Indb. 3 kr.

Gjertsen, Fr., Fransk Læsebog for Middelskole og Gymnasier. Krstnia. P. T. Malling. 1875. Indb. 96 sk.

Jung, C. F., Kursus paa 60 Timer i Fransk, praktisk Vejledning i fr. Konversation og Brevvexling. 276 s. Kbhvn. L. A. Jørgensen. 1875. 3 kr.

Klint, A., utelemnande af artikeln vid franska noms communs. 43 s. Stockh. Forf. 1876. 75 o.

Listov, J., fransk Elementarbog. 144 s. Kbhvn. Schwartz. 1876. Indb. 1 kr. 50 ø.

Modin, C. V., om bruket af infinitiven i ny-franskan. Akad. afh. 34 s. Stockh. Klemming. 1875. 50 ø.

Pio, J., en Samling af almind. franske Ord til Udenadslæren. 38 s. 16. Kbhvn. Reitzel. 1876. 60 ø.

Sick, C., Materialier til franske Stiløvelser. 1. afdel. 2. forb. udg. 152 s. Kbhvn. Gyldendal. 1875. Indb. 1 kr. 75 ø.

Wallström, A. M., om bruket af de relativa pronomina i nyfranskan. Akad. afh. 25 s. (Stockh.) 1875. 50 ø.

VII. Andre sprog.

Ros och törne. En samling nygrekiska folkdikter, i öfversättn. af F. Sander. 208 s. o. 1 pl. Stockh. Samson & Wallin. 1876. 3 kr.

C. W. Smith, om Dativ med Infinitiv i Oldslavisk som formeentlig svarende til andre Sprogs Accusativ med Infinitiv. (Opusc. philol. ad Madvig. p. 21—66.)

Blom, H., Russisk Sproglære til praktisk Behov. Krstnia. (A. Cammermeyer.) 1876. 3 kr. 20 ø.

Hendunen, I., elementarlärobok i ryska språket. 66 + 29 s. Wiborg. Forf. (1873.) 3 mk.

Förbered. kurs i ryska språkets första grunder, jemte läsebok. 2. uppl. 192 s. Helsingfors. G. W. Edlund. 1875. Kart. 1 kr. 50 ø.

Samtalsöfningar i ryska, finska, svenska och tyska språken. 4. uppl. 254 s. Helsingfors. I. C. Frenckell & S. (1874.) 2 mk.

S. Bugge, om det etruskiske Sprogs Stilling. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 404.)

Kalidasa, molnbudet (Meghadûta). Ett indiskt skaldestycke. Från sanskr. fritt öfvers. samt belyst af H. Edgren. X + 45 s. Götebg. N. J. Gumpert. 1875. 1 kr.

—, Schakuntala eller d. förlorade ringen. Ett indiskt skådespil. Fr. sanskr. öfvers. och förkl. af Hj. Edgren. 181 s. Stockh. F. & G. Beijer. 1875. Indb. 3 kr. 50 ø.

Hedström, O. F., om Sakuntala, ett indiskt drama. Akad. afh. 21 s. Upsala. 1875. 25 ø.

Tegnér, E., Ninives och Babylons kilskrifter. (Ur vår tids forskn. 12). 126 s. Stockh. Klemming. 1875. 2 kr. 25 ø.

Blix, E., de vigtigste Udtryk for Begreberne Herre og Fyrste i de semit. Sprog. Krstnia. (A. Cammermeyer.) 1876. 90 sk.

Kønigsfeldt, J. P. F., Overs. af nogle Afsnit af d. gl. Testam. (40 Cpt. af Genesis og 15 Psalmer) til Veiledn. v. det

hebraiske Studium med oplys. Anm. 2. udg. 100 s. Kbhvn. W. Prior. 1876. 1 kr. 50 ø.

Södergren, C. M., försök till metriska öfversättningar från hebreiska grundtexten. Urval ur Davids psalmer. 41 s. Stockh. 1876. Ikke i bogh.

Henning, K. F. S., försök till förklaring af afvikelserna i alexandr. öfv. fr. masoret. texten. I. Ps. 1—41. Akad. afh. 46 s. Upsala. 1875. 75 ø.

Ibn-el-Athiri chronicon quod perfectissimum inscribitur. Vol. XIV (Indices). Ed. Carol. Joh. Tornberg. Leiden. Brill. 1876. n. 11 rmk. 15 pf. (I—XIV m. suppl. n. 152 rmk.)

Johan Teodor Nordling, granskning af prof. C. J. Tornbergs Koranöfversättning. (Upsal. univers. årsskrift. 1876.) 53 s. Upsala. Akad. bokh. 1 kr.

Le Epigraphi Arabiche di Sicilia, trascritte. tradotte e illustrate da M. Amari (Palermo. 1875), fremlagt med Bemærkninger af A. F. Mehren. (Vidensk. Selsk. Oversigt. 1876, s. 24—40.)

C. P. Caspari's arabische Grammatik. 4. Aufl. bearb. v. Aug. Müller. Lex.-8. XI + 444 s. Halle. (Waisenh.) 1876. n. 15 rmk.

Lagus, W., lärokurs i arabiska språket till universitets-ungdomens tjenst. III. Arab. krestomati. III + 117 s. Helsingfors. (1874). 5 mk.

A. F. Mehren, et Blik paa Islams Fremkomst og dens oprindelige Forhold til den jødiske og kristne Religion. (Det nittende Aarh., Nov.—Dec. 1875, s. 168—191. Jan. 1876, s. 225—236.)

—, Islams Teokrati gennem de to første Hundredaar efter Hedjra i politisk og religiøs Udvikling. (Smst.. Aug. 1876, s. 321—342. Sept. s. 401—422.)

J. Lieblein, en Papyrus i Turin for første Gang udgivet og oversat. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania 1875, s. 269—278.)

Ahlquist, A., die Kulturwörter d. westfinnischen Sprachen. E. Beitrag z. d. ält. Kulturgeschichte d. Finnen. Deutsche umgearb. Ausg. XV + 314 s. Helsingfors. Wasenius. 1875. 10 mk.

Donner, O., vergleich. Wörterbuch d. finnisch-ugrischen Sprachen. II. 160 s. Helsingfors. (Leipz. Brockhaus.) 1876. n. 5 rmk.

Lönnrot, E., finskt-svenskt lexikon. 1. del A—M. 1120 s. 4. (7 hefter.) Helsingfors. Finska litteratursällskapet. 1874. 35 mk. — 2. del. 8.—9. hft. S. 1—320. 1875. à 5 mk.

Om den rätta betydelsen af Västgötalagens inlednings- och slutord.

Af **M. B. Richert**.

I.

„*Kristær ær fyrst i laghum varum. þa ær kristna var ok allir kristnir, konongær, böndær ok allir bokarlær, biskupær ok allir boklærðir mæn*“ [1]) äro de ord, med hvilka den äldre Västgötalagens första balk eller *Kirkiu-bolkær* inledes. I den yngre Västgötalagen har uttrycket en afkortad form, i det att orden *ok allir kristnir* o. s. v. till och med *boklærðir mæn* äro uteslutna, samt lyder affattadt i en något senare tids språk: *Kristær ær först i laghum varum. Tha ær kristna vaar.* — Före de nu anförda inledningsorden har dess utom den äldre redaktionen till öfverskrift öfver kyrkobalkens första flock: *Hær byrias laghbok Væs(t)göta.* På motsvarande ställe står att läsa i den yngre lagboken: *Hær byrias ves(t)gözk lagh, först kirkiubalker*, hvarefter följer en noggrann förteckning öfver hufvudinnehållet i hvar och en af kyrkobalkens 73 flockar. Den äldre lagen upptager ingen sådan förteckning och har ej häller något motstycke till det företal, som finnes framför den yngre lagbokens text.

Schlyter och Collin lämna i Västgötalagens glossar s. 444 (under ordet *kristna*) följande öfversättning af orden *þa ær kristna var ok allir kristnir*: „sedan kristendomen blef

[1]) För de i detta och följande citater vidtagna obetydliga ändringarna i den af Schlyter och Collin följda handskriftens ljudbeteckning och interpunktion torde ingen redogörelse vara här erforderlig. Hvad särskildt beträffar den i handskriften obefintliga, men här införda punkten framför *þa ær*, hänvisas till hvad nedanför därom yttras.

antagen och alla blefvo kristne“. Denna tolkning ger oss anledning att anställa en särskild undersökning om den mening, som kan anses rätteligen innefattas i lagens nyss anförda uttryck, samt om dess grammatiska ställning till de föregående och efterföljande delarna af hela den i fråga varande satsen.

Emot den Schlyter-Collinska tydningen anse vi följande väsentliga anmärkningar kunna göras:

1° Om *ær* i uttrycket *þa ær* verkligen vore att fatta såsom relativ partikel, borde *þa ær* återgifvas med *då* eller *när*, icke med *sedan*. Öfversätter man åter *þa ær* med *då* eller *när* (jmfr. gloss. s. 532 under ordet *þa*), befinnes den föregående presensformen (*ær*) icke stämma väl öfver ens med en sådan tydning, när man tillika tager i betraktande, att det efter *þa ær* följande verbet är preteritiform (*var*). Det visar sig häraf, att betydelsen af *þa ær* hvarken kan vara den ena eller den andra, d. v. s. med andra ord, att *ær* icke kan stå här såsom relativ partikel. Återstår då ingenting annat, än att *ær* här är presensform af verbet *vara*.

2° *Var* får sig tillagd betydelsen uppstod, uppkom, alldeles såsom om i texten hade stått att läsa *varþ*. En sådan betydelse kan dock icke tillkomma preterit. af *vara*, som måste återgifvas med *fans* eller *var*, icke *blef*. Det är visserligen sant, att om man fäster sig blott och bart vid *ordalagen* i den ur Schlyters stora ordbok sist anförda öfversättningen, i hvilken *blef* och *blefvo* (i Västgötalagens glossar) äro utbytta mot *var* och *voro*, så skulle textens *var* icke tolkas på nu anmärkta otillfredsställande sätt. Härvid är dock att noga lägga märke till den i hufvudsatsen befintliga *presensformen (ær)*, som gör, att om någon verklig mening skall erhållas, kan textens *var* i själfva verket icke få någon annan betydelse än den i Västgötalagens glossar angifna *blef* (d. v. s. *blef antagen* l. *antogs*), om det också formelt återgifves med *var*. De af Schlyter såsom analoga anförda uttrycken ur Sn. Sturlesons Ol. hel.s saga kap. 76 *er kristna*[1]) *var í Svíþióð* och *meðan heiðni var þar* kunna icke häller gälla någonting med afseende på förevarande fall, då båda dessa exempel äro så beskaffade, att i hufvudsatsen

---

[1]) Synes vara tryckfel i st. f. *kristni*, som är ordets isl. form.

står en *preteritiform*, hvilken stämmer öfver ens med preterit. *var* i den underordnade satsen: *En er kristni var í Svíþióð, þá hélzt þar þó logþing ok markaðr* och *Í Svíþióð var þat forn siðr, meðan heiðni var þar o. s. v.*

3⁰ Utelämnandet af verbet mellan *allir* och *kristnir* blefve alt för hardt. Enligt den af Schlyter og Collin meddelade öfversättningen skulle detta verb vara *varu* med hufvudsakligen samma betydelse som *vurþu*.

4⁰ I självfva verket vore det icke allenast *konongær, böndær ok allir bokarlær*, utan äfven *biskupær ok allir boklærðir mæn*, som enligt en sådan öfversättning hade antagit kristna läran. Detta vore en tämligen stor oegentlighet, då de båda sista slagen af män visserligen redan voro kristne i och med det samma, som de voro *biskupær ok boklærðir mæn*.

5⁰ Den sats att *Kristær ær fyrst i laghum varum*, „sedan kristendomen blef (var) antagen och alla blefvo (voro) kristne“, komme att förefalla besynnerlig, då därigenom vore utsagdt, att det anmärkta förhållandet hade först kommit till stånd, när *alla* blifvit kristne (man märke särskildt den tre gånger gjorda upprepningen af *allir*). Likväl borde detta hafva varit fallet redan, då kristendomen blef erkänd såsom den rådande religionen, om ock många ännu funnos, som under en tidigare brytningsperiod mellan den gamla och nya läran icke ville böja sig för den senare. Det trefaldiga *allir* blir sålunda besvärligt att tyda.

Alla dessa svårigheter undanrödjas genom antagande af en annan öfversättning, som vi nu vilja föreslå. Efter hvad vi redan förut nämt, anse vi det på *þa* följande *ær* såsom en presensform. Vidare är enligt vår uppfattning *var* icke preterit. af *vara* utan pronomen possessivum. Tydningen blir då: Kristus är först i våra lagar. Därpå (l. där näst) är det, d. v. s. därefter i ordningen kommer vår kristna lära och alla kristne: konungar, bönder oeh alla bo-karlar, biskopar och alla boklärde män (d. v. s. *alla* kristne, de må vara konungar eller bönder o. s. v.). Dessa ord innefatta tydligen följande mening: Kristus — den på jorden uppenbarade Guden, den nya och sanna lärans förkunnare för människoslägtet — intager första rummet i våra lagar, d.

v. s. våra lagar skola börja i hans namn, först och främst åkalla honom, på det att vi därigenom må lägga klart i dagen, att vi ställa honom först af alt, ödmjuka oss under honom och till honom hänföra alt vårt görande och låtande. Det i fråga varande uttrycket innebär helt visst äfven, att Kristus skulle till hela sin person tagas i lagens särskilda hägn, så att ingen fick ostraffadt skymfa och förolämpa hans namn, utan tvärt om all ära och heder måtte komma honom till del. Likasom det tillhörde de gamla lagarnas *konungsbalk* att vid stadgande af konungens rättigheter och skyldigheter gifva ett tillbörligt uttryck åt den makt och myndighet, den aktning och det anseende, som borde tillkomma den verldslige höfdingen, så var det äfven enligt tidens uppfattning i sin ordning, att *kyrkobalken*, som handlade om de andliga tingen, icke allenast inrymde en erinran om den himmelske furstens värdighet och upphöjda ställning, utan äfven satte en bestämmelse om den honom tillkommande äran och dyrkan i spetsen för lagens alla öfriga stadganden. Hans höga majestät ansågs kräfva, att en särskild „frid“, så att säga, upprättades för honom. Man jämföre i detta afseende de sedermera i lagarna upptagna olika slags „friderna“ samt vidare den t. ex. i Uplandslagens, Södermannalagens och yngre Västmannalagens slutord till den verldslige konungen, landskapet, lagmannen m. fl. stälda fridshälsningen äfven som den till sist jämväl till själfva *lagen* (jmfr. här *den kristna läran*) uttalade fridsönskan.

Näst i ordningen efter kristendomens öfverhufvud skulle sedan enligt de förevarande inledningsorden den kristna läran själf *(kristna var)* vara tagen i lagens hägn (så att ingen finge håna eller på annat sätt förgå sig mot henne, uppblanda henne med falska tillsatser o. s. v.) och till sist äfven alla människor, som gåfvo sin hyllning åt Kristus och hans lära *(allir kristnir)*, dessa månde vara konungar eller bönder och bo-karlar eller biskopar och boklärde män.

Det innehåll, som vi velat inlägga i Västgötalagens nu till granskning upptagna inledningsord, påminner i väsentlig mån om hvad som i liknande afseende finnes utsagdt i flere andra landskapslagars första afdelning. Man genomläse t. ex. den första flocken af Uplandslagens och Södermanna-

lagens kyrkobalk samt framför alt första stycket af den till ålder och lagstadgandenas ursprunglighet med Västgötalagen närmast jämförliga Gotlandslagen. Begynnelseorden i den senare lyda sålunda: *þitta ir fyrst upphaf i lagum orum, þet vir skulum naika haiþnu ok iatta kris(t)nu ok troa allir a ann Guþ alzvaldanda* o. s. v. Hvad som här kallas att *iatta kris(t)nu* äfven som det strax nedanför meddelade stadgandet att *halda kristindomi orum ok tro vari retri*, finner i Västgötalagen sin motsvarighet af påbudet, att *kristna var* skulle i lagen intaga främsta rummet näst efter Kristus själf och likasom hans person vara föremål för lagens särskilda skydd och omvårdnad. Gotlandslagens uttryck *kristindomi orum* torde ock så tydligt som möjligt ådagalägga, att i Västgötalagen är *var* i orden *þa ær kristna var* att fatta såsom pronomen possessivum samt att hänföra såsom bestämningsord till *kristna*. Detta styrkes ytterligare af den omständighet, att i handskrifterna af den yngre Västgötalagen läses på motsvarande ställe allmänt *vaar*, hvars *aa* tyder snarare på pronomen possessivum än på preterit. af *vara*, om än detta förhållande ingalunda kan ensamt för sig vara af någon afgörande betydenhet. Den af Schlyter och Collin med bokstafven *M* utmärkta handskriften har ursprungligen haft *war*, som likväl under 16de århundradet ändrats till *wår*, hvilket jämväl ger till känna, att man fattat ordet såsom pronomen. Vår ofvan meddelade tolkning af orden *þa ær* i uttrycket *þa ær kristna var* finner också stöd af den yngre Västgötalagens handskrifter *L* och *M*, af hvilka den förra i stället för *tha* har *saa* och den senare har *ock sa*.

Enligt Schlyters och Collins uppfattning af innehållet i Västgötalagens inledningsord skulle altså — om man utginge från nyare tiders användning af skriftecken till förtydligande af förhållandet satser emellan — intet annat skiljetecken än komma sättas framför *þa* (*tha*) *ær*. En följd af vår tolkning är, att vi anse punkt här vara på sin rätta plats[1]). Också

[1]) I den af Schlyter och Collin följda handskriften af den äldre Västgötalagen finnes intet tecken, som skiljer *varum* från de efterföljande orden *þa ær*. Handskriften af den yngre redaktionen åter har en punkt på motsvarande ställe.

hafva Schwartz och Noreen i sin med ledning af författarens offentliga föreläsningar och efter där till sina allmänna drag framstälda grundsatser år 1876 utgifna upplaga af den äldre Västgötalagen användt det senare skiljetecknet.

II.

Gæri hvemleþær sik vreþæn. Äldre Västg. L. Fornæmis B. fl. 11 § 2.

Göri hvem leþer sik vreþan. Yngre Västg. L. Utgiærþæ B. fl. 29.

Detta uttryck har tydligen en gang bildat afslutningen af *båda* Västgötalagarna, så väl den äldre som den yngre, fastän det icke återfinnes såsom slutord i *någon* af dessa lagar i det skick, i hvilket de kommit till vår tid.

De från äldre Västgötalagen anförda orden äro stälda ytterst i sista flocken af Fornæmis-balken, hvilken icke utgör slutbalk i den nu kända redaktionen af lagen. Att Västgötarnes äldre lagbok likväl en gång afslutats med denna balk, visar sig snart genom en granskning af de efterföljande afdelningarna *þættæ ær lekara rættær, þættæ ær konongs bolkær, horo þinglot skal skiptæ* o. s. v., hvilka i så väsentliga afseenden skilja sig från de föregående balkarna, att man icke kan annat än uppdraga en skarp gränslinja dem emellan. Så väl innehåll som framställningssätt och stadgandenas beskaffenhet i dessa senare afdelningar gör det uppenbart, att man här icke har för sig några ursprungliga och egentliga delar af Västgötarnes gamla lagbok, utan att de utgöra senare tillägg, som stå i ett helt lösligt sammanhang med det föregående och mera tillfälligtvis kommit att upptagas tillsammans med själfva lagtexten.

I den yngre Västgötalagen åter, hvilken afslutas med Utgiærþæ-balken, förekomma de i fråga varande orden i nämda balks sista flock eller fl. 29. De äro där likväl icke slutord, utan efterföljas af orden: *Legher nokor maþer sik han siþan* o. s. v. Vid närmare efterseende befinnes dock detta stadgande vara alldeles det samma, som innehålles i

den näst föregående fl. 28. Denna upprepning af en lagbestämmelse, som går så omedelbart förut, kan icke vara ursprunglig. De sist anförda orden kunna här icke stå på sin rätta plats, utan hafva tydligen kommit att inflyta på detta ställe genom misstag af någon afskrifvare. Och det har sig icke så svårt att kunna upptäcka, huruledes ett sådant misstag kunnat ske. Af en jämförelse med äldre Västgötalagen finner man nämligen, att orden *göri hvem leþer sik vreþan* till en början haft i den yngre redaktionen sin plats i slutet af fl. 27 efter orden *af vist sinni.* Då lagen emellertid sedermera tillökades med åtskilliga stadganden, som upptogos i tvänna nya flockar 28 og 29, måste — såsom en följd af det ändrade förhållandet — orden *göri hvem leþer sik vreþan*, hvilka genom sjelfva sitt innehåll voro afsedda att utgöra lagens afslutning, flyttas från fl. 27 till fl. 29, i hvilken senare de skulle intaga sista rummet. Men då nu dessa ord flyttades till den för dem afsedda nya platsen, kommo af misstag äfven de därpå följande *legher nokor maþer sik han siþan* o. s. v. att få göra sällskap och sålunda inflyta i texten tvänne gånger. Rätteligen stå de altså endast i fl. 28. Den af Schlyter och Collin med bokstafven *G* utmärkta handskriften utesluter också helt och hållet ur fl. 29 de nyss nämda orden och afslutar denna flock samt således äfven hela lagen med orden *göre huen uil lether sik urethan*, som tydligen skola föreställa de äldre *göri hvem leþer sik vreþan*, af hvilka de uppkommit genom missförstånd[1]). Handskriften *K* åter, hvilken saknar icke allenast orden *legher nokor maþer sik han siþan* o. s. v., utan äfven de näst föregående *göri hvem leþer sik vreþan*, hänvisar därigenom på ett ännu ursprungligare stadium, då sist nämda ord hade sin plats i slutet af fl. 27 samt flockarna 28, 29 antingen helt och hållet saknades eller så nyligen hade tillkommit, att man ännu icke kommit på tanken att flytta

[1]) Själfva detta missförstånd har sin särskilda betydelse och kan vara lärorikt nog, då det visar, att de här afhandlade orden tämligen tidigt ansågos såsom dunkla och obegripliga. hvarför man ville. så godt sig göra lät, upphjälpa dem och i dem inlägga någon verklig mening.

ofta nämda ord till den bättre passande nya platsen i slutet af fl. 29. Jämför den Schlyter-Collinska upplagan s. 222 not. 32.

Schlyter och Collin, som icke skänkt någon uppmärksamhet åt de af oss nu anmärkta förhållandena och sålunda icke häller funnit något skäl, hvarför orden *göri hvem leþer sik vreþan* skola hafva plats i fl. 29, anmärka helt enkelt i noten 32, att dessa ord höra rätteligen till slutet af fl. 27, likasom orden *legher nokor maþer sik han siþan* o. s. v. till fl. 28. Vi åter anse, att de först nämda orden visserligen hafva under en tidigare period hört till fl. 27, men likväl i lagens senare skick *rätteligen* hafva sin plats i slutet af fl. 29. Det förändrade förhållande, som uppstod därigenom, att lagen med tiden erhöll en tillökning af stadganden, hvarigenom antalet af flockar växte, förde helt naturligt med sig, att dessa ord flyttades från slutet af fl. 27 till slutet af fl. 29, för att sålunda äfven i lagens nya skick utgöra dess slutord.

Hvad nu beträffar tydningen af de förevarande slutorden, är först att anmärka, det Schlyter och Collin icke kunna komma till rätta med den samma. I glossaret till Västgötalagen s. 425 läses: „*hvemleder, hvem leþer*, vocabulum nobis incognitæ significationis, occurrens in formula, vel, ut videtur, proverbio: *gæri hvemleder sik vreþan*". I Tilläggen till Uplandslagen s. 454 gör Schlyter en sammanställning af förevarande ord med isl. *hvimleiðr*, „ob curiositatem invisus v. exosus, BH.", dock utan att med anledning häraf inlåta sig på frågan om ordets egentliga betydelse eller göra något försök att förklara meningen af Västgötalagens i fråga varande uttryck i dess helhet. Egilsson förklarar *hvimleiðr* (odiosus, ingratus) — nu brukligt i isländskan under formen *hvumleiðr* — såsom uppkommet af *hveim leiðr* (cuique homini ingratus). I *Sv. Spr. Lagar* II s. 504 berör Rydqvist i förbigående i en not ordet *hvemleþer*, som han, under hänvisning till Egilssons förklaring af isl. *hvimleiðr*, säger sig anse såsom sammansatt af den pronominala dativformen *hvem* och adjekt. *leþer* (led). Han jämför dess utom *hvarleiðr* (ubique exosus, omnibus invisus) i Helgakv. Hundb. I, 36.

Vid behandlingen af obestämda pronomina i fornsvenskan erinrar han åter s. 530 om *hvemleþer*, hvarom yttras, att „hvad det än månde betyda", torde det vara uppvuxet på pronominal grund. Jämför dess utom Rydqvist V s. 76 samt Cleasby-Vigfússon s. 301. I *Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar* fasthåller Schlyter sin redan i Uplandslagen gjorda sammanställning af *hvemleþer* med isl. *hvimleiðr* och påpekar därjämte det af Aasen upptagna, ännu i norska bygdemål förekommande *kvemleid* („kjedsommelig, ubehagelig, især om en tvær og vrangvillig person"), men säger sig icke kunna finna någon rimlig och antaglig mening af Västgötalagens uttryck med den uppfattning till utgångspunkt, som angifves af Egilssons etymologiska förklaring. „Närmast beslägtade med isl. *hvimleiðr*", säger han därför, „synas vara orden *hvim*, hastig och ostadig rörelse, *hvima*, ostadig, lösaktig qvinna, *hvimeygr*, en hvars ögon ostadigt löpa från det ena föremålet till det andra, som har en ostadig blick; man kunde häraf sluta, att *hvimleiðr* eg. betydde en ostadig, kringirrande människa, hvilken bemärkelse ej synes illa passa i det alldeles olika sammanhang, hvari *hvemleþer* förekommer på de två ställen i VG., där detta ord finnes, ehuru svårigheten att förklara meningen af de anförda orden ej därmed är undanrödd".

Det synes oss otvifvelaktigt, att *hvemleþer* blifvit — hvad dess ursprung och bildningssätt vidkommer — riktigt uppfattadt af Rydqvist (likasom isl. *hvimleiðr* af Egilsson), hvilken dock icke gått utöfver den etymologiska tydningen af ordet. Då således en förklaring ännu tarfvas af så väl den hos *hvemleþer* inneboende andemeningen som af syftningen med hela uttrycket *gæri hvemleþer sik vreþan*, skola vi här närmare inlåta oss på en undersökning af dessa spörsmål.

Ett för det afhandlade ämnets belysning högst anmärkningsvärdt ställe finna vi i Skírnismál 27, där man läser:

Ara þúfu á
skaltu ár sitja
horfa heimi ór,
snugga heljar til;

matr sé þér meirr l e i ð r
en manna h v e i m
enn fráni ormr með fírum.

Efter *hveim* i den näst sista raden är att underförsta *sé* l. *er leiðr*, så att de trenne slutraderna skulle, om uttrycket fullständigades, lyda:

matr sé þér meirr l e i ð r
en manna h v e i m *(sé* l. *er* l e i ð r*)*
enn fráni ormr med fírum,

hvaraf själfva upprinnelsen till det sammansatta *hvemleþer* blottas på ett i ögonen fallande sätt. Det här befintliga uttrycket *manna hveim leiðr*, d. v. s. led, förhatlig för hvar och en (hvem som hälst) bland människor (jmfr. Helgakv. Hjörv. son. 25 *leið ertu mannkyni* äfven som Guðr. kv. I, 24 *þegi þú þióðleið*), afskydd af hela verlden, är fullständigare och till betydelsen ännu mera genomskinligt än *hveim leiðr* (jmfr. den yngre Västgötalagens skrifsätt *hvem leþer* i tvänne ord), hvaraf sedan *hvemleþer* uppstått genom de till en början självständiga ordens sammansmältning. Att ursprunget och bildningssättet af det isl. *hvimleiðr*[1]) redan tidigt blifvit i betydlig mån undanskymdt, bevisas däraf, att en sådan konstruktion som *hvimleiðr búmǫnnum* (i st. f. *búmanna*, jmfr. det nyss anförda uttrycket *hveim leiðr manna*) kunnat medgifvas (se E g i l s o n s. 427).

---

[1]) Då *i*-vokalen i denna ordform gifvit anledning till S c h l y t e r s nyss nämda sammanställning med subst. *hvim* m. fl., så kan i fråga om diftongens hopdragning jämförelse göras å ena sidan med sådana gamla isl. former som *helgum, helgir* m. fl. (af *heilagr*), *ellifu* (got. *ainlif*), *engi (ein-gi), enugi (einugi), ekki, etki (*eitki), nekkverr (*netkverr, *neitkhverr = ne veitk hverr), mestr* (got. *maists*), *flestr* (gr. πλεῖστος), samt å den andra med fsv. *ingin, ingti* (jämte *ængin, ænkti* m. fl. former), *ikki* (jämte *ækki* m. fl.), *igh* (jämte *egh, eghi, eigh, eighi* m. fl.), *fitmi* (jämte *fetmi*, jmfr. isl. *feitr*), där i senare fallet *i*-ljudet framkallats af vokalisk assimilation. Dess utom kan man påpeka nysv. *sinka*, fsv. *senka* (isl. *seinka*); munarternas *stinka* (R i e t z s. 666), fsv. *stenka* (jmfr. isl. *steinn*); det hvardagliga uttalet af pronomen *de (þer, þeir)* ss *di*. Flerstädes i vårt land får man också höra *him, himma*, i st. f. *hem, hemma (heim, heima)* m. fl. likartade. De nydanska verben *hilse, friste, gispe* förete likaledes *i*-ljud, där isländskan har diftongen *ei* i *heilsa, freista, geispa*.

I den poetiska eddan träffas flere ställen, där adjekt. *leiðr* konstrueras med en pronominal dativ, hvarigenom uttryck uppkomma, som äro analoga med *hveim leiðr*, *hvemleþer*. Sådana ställen äro:

Hýmiskv. 7: *Mǫgr fann ǫmmu*
mjǫk leiða sér;
Helgakv. Hjörv. son. 28: *alt var mér þat leitt er ek leitk;*
Guðr. kv. II, 39: *þótt mér leiðr sér.*

Genom de båda ordens hopdragning i dylika ställningar kunde man lika väl tänka sig en möjlig bildning af sådana sammansatta former som *sérleiðr*, *mérleiðr*. Jämför dess utom sammansättningen *goðumleiðr* (vid sidan af *goðleiðr*, *guðleiðr*), hvarom se Egilsson s. 263, 281. Angående adjektivs sammansättning med dativform af subst. hänvisas i öfrigt til Rydqvist *Sv. Spr. Lagar* V s. 63.

Förbundet med dativen *þér* finna vi adjekt *ó-leiðr* i Skírnismál 19:

— — — —
— — — —
at þú þér Frey kveðir
óleiðastan lifa.

Vid sidan af dessa rader samt den här ofvan likaledes ur Skírnismál anförda versen 27 kunna vi dess utom ställa ännu en annan vers från samma sång, nämligen v. 7:

Mær er mér tíðari
manni hveim o. s. v.,

där *tíðari* visserligen till betydelsen bildar en motsats till *meirr leiðr* (= *leiðari*) i v. 27, men där uttrycket i öfrigt till hela sin art så fullkomligt påminner om nämda vers, att man kunde tänka sig en ordbildning *hveimtíðr* (*manni* l. *manna*) lika naturligt därur framsprungen som i andra fallet *hveimleiðr* af de därtill erforderliga ordelementen.

Likasom Skírnismál 27 ägnar sig väl för en *etymologisk* förklaring af det fsv. *hvemleþer*, så har äfven Helgakv. Hundb. I, 36 att meddela vigtiga upplysningar med afseende å den *reela* tydningen af samma ord:

Fátt mantu, fylkir,
fornra spialla

er þú ǫðlingum
ósǫnnu bregðr;
þú hefir etnar
úlfa krásir
ok brœðr þínum
at bana orðit,
opt sár sogin
með svǫlum munni,
hefr í hreysi
hvarleiðr skriðit.

Här användes det med *hvimleiðr* tämligen analoga *hvarleiðr* såsom epitet åt en man, som föreställes på vilddjurs sätt irra omkring i skogar och ödemarker samt därvid förtära „*úlfa krásir*" och suga blodet ur såren på de för rofdjurens räkning utkastade liken[1]. Framställningen är sådan, att man här lätt igenkänner bilden af den s. k. *skógarmaðr* eller den för fredlös i äldre tider förklarade mannen, hvilken för något begånget dråp eller särskildt slags illgärning (jmfr. här: *þú hefir brœðr þínum at bana orðit*) måste fly till skogs och där utesluten från alt umgänge med välsinnade människor framsläpa ett eländigt lif, som mera liknade vilddjurets än människans. En sådan skogarnas inbyggare kallades därför äfven i forntiden rent af *vargr*. Versen 41 innehåller en fortsatt skildring af den genom epitetet *hvarleiðr* stämplade mannens art[2]. Orden, som lyda sålunda:

Stiúpr vartu Siggeirs,
látt und stǫðum heima,
varglióðum vanr
á viðum úti;
kómu þér ogǫgn
ǫll at hendi,

[1]) Sinfjötle, till hvilken talet här är ställdt, hade enligt sagan en gång under en vandring i skogen tillsammans med sin fader Sigmund råkat ut för en förtrollning, som gjorde, att de blefvo iklädde ulfhamnar och tjöto såsom ulfvar samt förstodo ulfvalåt.

[2]) Sinfjötle var också redan genom sin onaturliga börd ett slags mänsklighetens vidunder. På hans födsel hvilade en outplånlig fläck, som efter den allmänna uppfattningen var sådan, att en lastare kunde däri finna giltig anledning att kalla honom *hvarleiðr*.

þá er brœðr þínum
brióst raufaðir,
gørðir þik frægjan
at firinverkum,

framhålla tillräckligt likheten mellan Sinfjötles sorgliga öde och det eländiga lif, som tillbragtes af den s. k. fågelfrie samhällsfienden, hvilken var att anse såsom mänsklighetens afskum. På de ställen i Völsungasagan, som motsvara de här anförda båda versarna af Helgakv. Hundb. I, läses också i öfverensstämmelse härmed (i det Norske Oldskriftselskabs Samlinger VIII s. 102—103): *Eigi mantu kunna mart virðuligt mæla ok forn minni at segja, er þú lýgr á hǫfðingja; mun hitt sannara, at þú munt lengi hafa fæzt á mǫrkum úti við vargamat ok drepit brœðr þína, ok er kynligt, er þú þorir at koma í her med góðum mǫnnum, er mart kalt hræ hefir sogit til blóðs — — — — — — ok ertu stiúpson Siggeirs konungs ok látt á mǫrkum úti með vǫrgum, ok kómu þér ǫll úhǫpp senn at hendi, þú drapt brœðr þína ok gerðir þik at illu kunnan.* Jämför slutligen den af Sigrún i Helgakv. Hundb. II, 31—33 uttalade förbannelsen, som i v. 33 når sin höjdpunkt, då det heter:

þá væri þér hefnt
Helga dauða,
ef þú værir vargr
á viðum úti,
auðs andvani
ok alls gamans,
hefðir eigi mat,
nema á hræum spryngir.

Hvad kan väl nu med fasthållande af alt detta vara naturligare än att tolka Västgötalagens *hvemleþer* — den för hvar man lede, hvarje människas förklarade fiende — såsom varande just ett uttryck för den i fråga varande fredsstöraren, som samhället stötte ifrån sig och gjorde till de vilda djurens like genom att hänvisa honom till uppehåll i skogarna? Denne lagbrytare, den under vissa omständigheter s. k. „hvars mans niding“, kunde helt naturligt icke vara

lagens vän. Han hade all anledning att med hat och bitterhet vända sig mot denna lag, af hvars hårda arm han hade blifvit träffad och för hvilken han med skäl alltid kunde ytterligare hysa fruktan. Hela uttrycket *gæri hvemleþær sik vreþæn* kommer då enligt denna uppfattning att innebära: fredsstöraren l. lagbrytaren (vare sig han redan förbrutit sig mot lagen eller är en man, som kunde känna lust att begå en slik förbrytelse) göre sig vred (vise sig förgrymmad)! D. v. s. våldsverkaren må gärna förargas och, afvogt stämd såsom han kan anses vara mot rättvisans ingripande, ställa sig så bitter och fientlig som hälst, enär detta har intet att betyda, då rättvisan skall hans mening och tycken förutan hafva sin säkra gång: lagen och dess vårdare äro starkare än han och en sådan samhällsfiende kan därför vara förvissad om att icke komma onäpst undan.

Då Midgårds*ormen* var *vargens* (Fänres*ulfvens*) broder och enligt forntidens föreställning den närmaste förbindelse ägde rum mellan dessa båda, af samme fader aflade mytiska vidunder, kan man ock lätt förstå, huru nära det legat till hands att öfverflytta det i Skírnismál 27 om *ormen* använda epitetet *hveim leiðr* på dennes frände *vargen* och — med ytterligare utsträckning — på vargen i människoskepnad, samhällets fredsstörare (*„vargr í véum“* o. s. v.).

Det är en känd sak, att allmogen flerstädes i vårt land begagnar *den lede* (*„den lee“*, *„själfve den lee“*) i samma bemärkelse som *den onde, hin onde.* Äfven förekommer den utvidgade formen *le(d)ing, le(d)ingen* (Rietz s. 388), likasom af adjektivet *ful* formerna *den fule, fuling, fulingen* (Rietz s. 170) låta använda sig i enahanda mening. Med uppmärksamheten fäst härå kunde man framkasta den frågan, om icke *hvemleþer* (*den all-lede, den ledaste bland de leda*) här kunde möjligen syfta åt samma håll. Det är rätt anmärkningsvärdt, att i den ofvan anförda v. 27 af Skírnismál, som lämnade oss en god anvisning om härledningen af *hvemleþer*, orden *manna hveim leiðr* användes såsom bestämning åt *enn fráni ormr*. Vare sig nu härmed menas *ormen* (ormslägtet) i allmänhet eller särskildt den af hela människoslägtet

afskydde *Midgårdsormen*[1]), så kan den här uttrykta hedniska uppfattningen, fortplantad till en senare tid och öfverflyttad på kristet område, mycket väl hafva uppgått i eller blandat sig med den motsvarande judisk-kristna föreställningen om *satan* eller *djäfvulen*[2]). Det i Helgakv. Hundb. I, 36 mötande *hvarleiðr* tjänar där, efter hvad vi ofvan hafva funnit, såsom epitet till *ulfven* eller hans like. Midgårds*ormen* och Fänres*ulfven* — missfoster som efter våra hedniske fäders föreställningssätt med alt skäl förtjänade de kännetecknande benämningarna *hveimleiðr* och *hvarleiðr* — stodo båda i den närmaste förbindelse med den onda makten såsom varande barn af Loke, hvilken för öfrigt hade det gemensamt med satan, att han ursprungligen varit ett fullkomligare väsende, som affallit från sin bättre natur. I uttrycket *gæri hvemleþær sik vreþæn* uppenbarar sig sålunda enligt nyss nämda tolkningsförslag en sammansmältning af hedendom och kristendom.

Att Loke själf i ännu fullare och egentligare mening än sin afkomma gjorde skäl för benämningen *hveimleiðr*, behöfver icke särskildt framhållas. Vi vilja här blott fästa uppmärksamhet vid sådana uttryck som Lokas. v. 19 *ok hann fiǫrg ǫll fiá* samt v. 49 *leika lausum hala*, hvilket senare uttryck visar, att Loke — i en viss öfverensstämmelse med sin vidunderliga afföda — fattats under bilden af ett skadebringande odjur, för hvilket i eddasångerna, efter hvad ofvan visats, just *hveim leiðr*, *hvarleiðr* användas såsom epitet[3]). Loke

---

[1]) På samma sätt kallas Midgårdsormen blott och bart *ormen* i Vǫlu spá 56 (B. I), Hymiskv. 22, 23. På ännu flere ställen i den poetiska eddan står *ulfven* utan närmare bestämning för Fänresulfven. Exempelvis må anföras Vǫlu spá 53, 54. 58; Vafþr. m. 53; Lokas. 39, 41, 58; Hyndlu li. 40, 44.

[2]) Den judiska berättelsen om ormen såsom människans förledare har urgamla anor och återfinnes, såsom kändt är, i flere hedniska folks myter från olika tider.

[3]) Jämför uttrycket *veifast um lausum hala* i Sturl. sagan VII kap. 30. Det synes knappast troligt, att de anförda orden i Lokas. 49 hafva en så speciel syftning som på Lokes senare uppenbarelse i Frånångersforsen i form af en lax, ehuru väl framställningen i

var, som kändt är, det ondas egentliga upphof, den som enligt mytens framställning tillintetgjorde oskulden i verlden och därmed gjorde ett slut på den förut rådande gyllene tidsåldern. Efter det att denne ljusets fiende med den blinde Höd såsom redskap lyckats fälla oskuldsguden[1]), trädde skuld och brott fram i verlden med alla sina för människoslägtet så olyckliga följder. Då Loke sålunda blef alla ogärningars egentlige anstiftare, orsaken till att en hämnande lag behöfdes på jorden, var det naturligt nog, att lagen i känslan af sin styrka vände sig på en gång trotsigt och hånfullt mot denne *hvemleþer*, hvars illvilliga anslag icke längre kunde krönas med någon framgång. *Hvemleþer* må gärna skapa sig vred, heter det, ty ondskan och skadebegäret äro bundna af lagens kraftiga arm och den personifierade ondskan blef också en gång i tiden fjättrad, för att icke slippa lös förr än vid verldens undergång, då alla band skulle lösas. Huru mycket Loke än måtte förgrymmas *(gæra sik vreþæn)* och rista sig, när han låg där fängslad och träffades af det neddrypande ettret, fick han dock nogsamt erfara sin vanmakt. Redan före Loke själf hade dess utom hans förderfliga afkomma Fänresulfven fått röna samma öde att för sin ondska blifva fängslad.

I den mytiska berättelsen om Lokes gripande och fängsling framträda också egendomligt nog de båda skadedjuren *ulfven* och *ormen* (ett slags motstycken till Lokes egen onda afföda Fänresulfven och Midgårdsormen) — eller just de med

---

Snorra-eddan (Københavnsupplagan) I s. 184 *Þórr greip eptir hánum ok tók um hann ok rendi hann í hendi hánum, svá at staðar nam hǫndin við sporðinn* lätt kunde leda tanken åt detta håll.

[1]) Uttrycket *Baldrs andskota* i Vǫlu spá 33 och Vegt. kv. 11 väcka erinran om de svenska munarternas användning af *annskutta* och *skotter* till uttryck för den onda makten eller hin onde själf. Jämför Rietz *skotter*. Om isl. *andskoti* i betydelse af djäfvulen se för öfrigt Egilsson och Cleasby-Vigfússon. I fråga om sambandet med *skióta* kan förtjäna att särskildt framhållas det i Vǫlu spá 32 mötande uttrycket *Hǫðr nam skióta*, hvarefter Höd (och genom honom medelbart Loke) i den näst följande versen får sig tillagdt epitetet *Baldrs andskoti*. Jämför dess utom framställningen i Snorra-eddan I s. 172—174.

vedernamnet *hveimleiðr* l. *hvarleiðr* stämplade odjuren — för att därvid spela en särskild rol[1]). Man återfinner äfven här det afskydda klöfverbladet af onda väsenden.

Med fasthållande af alt detta skulle man således kunna inlägga den mening i Västgötalagens ord, att *hvemleþer*, alla (gudars och) människors afsky, den onde i egen person — d. v. s. efter den äldre hedniska uppfattningen Loke (och hans afkomma), men i en senare kristen tid Satan (och hans anhang)[2]) — må gärna förgrymmas och visa sitt misshag så mycket som hälst, emedan hans makt i alla fall är bruten och människan förmår att stäfja hans elakhet[3]).

Vi hafva härmed velat framhålla möjligheten af en sådan mera speciel tydning af *hvemleþer*. Det kunde ock vara tänkbart, att en verklig dubbelmening ligger i ordet, likasom *leding*, *fuling* enligt Rietz (s. 388, 170) utmärker så väl led, stygg människa som satan, djäfvulen. Beträffande en sådan hos språkets ord inneboende flertydighet, som yttrar sig därigenom, att en inskränktare bemärkelse framträder jämte en mera allmän och omfattande eller också kan anses för tillfället vara i den senare inbegripen — någonting som alt emellanåt ger anledning till hvad man kallar ordlek — hänvisas för öfrigt till författarens afhandling *Försök till belysning af mörkare och oförstådda ställen i den poetiska eddan, Upsala* 1877, s. 27—29, 44—47.

---

[1]) Gudarne förvandlade nämligen Lokes son Vale till en varg, som ref sönder sin broder Narfve, hvarefter Loke bands fast med dennes tarmar. Ormen åter framträder såsom den „etterorm", hvilken Skade fäste öfver Lokes anlete.

[2]) Angående Lokes fortlefvande i folktron ännu i våra dagar såsom den onde eller djäfvulen se Petersen *Nordisk Mytologi, København* 1863, s. 376.

[3]) Då Lokes ondska hade nått sin höjd, nödgades han slutligen fly ifrån gudarne och hålla sig aflägsnad från all gemenskap med dem samt under ständig fruktan för hämd framsläpa ett eländigt lif i ett tillstånd af fredlöshet. När straffets dag äntligen kom och han greps af gudarne, var han enligt Sn. edd. (I s. 184) *tekinn griðalauss*. Således framstår han äfven härigenom såsom en sannskyldig *vargr* l. *hvemleþer* i den mening, som vi ofvan sökt visa såsom tillkommande detta ord i Västgötalagen.

Den hos *hvemleþer* inneboende bemärkelsen kan också i någon mån erhålla belysning af det i Hýmiskv. 11 åt Tor gifna epitetet *vinr verliða*, till hvilket *hvemleþer* i formelt afseende utgör en ren motsats. Ingenting är mera naturligt, än att Tor — människoslägtets vän och välgörare — utmärkes genom ett binamn, som bildar en sannskyldig motsats till det vedernamn *hvemleþer*, som är kännetecknande för Loke och hans afkomma, gudars och människors afsky. Denna formela motsättning finner också i den gamla mytiska framställningen ett reelt uttryck i det förhållande, att det just var den med namnet *hveim leiðr* i Skírnism. 27 brännmärkte ormen, som Tor vid verldens undergång fick på sin lott såsom motståndare. Tors egenskap af *vinr verliða* gjorde honom till en afgjord fiende af *hvemleþer*, hvarför ock Tor i Hýmiskv. 22 kallas *orms einbani*[1]) omedelbart efter det att han förut nämts *sá er ǫldum bergr*. I denna vers

Egndi á ǫngul
sá er ǫldum bergr
orms einbani
uxa hǫfði;
gein við agni
sú er goð fiá
umgiǫrð neðan
allra landa

bildar *sá er ǫldum bergr* en påtaglig motsats i uttrycket till *sú er goð fiá*, och under det att den förra omskrifningen betecknar samme man, som i Hýmiskv. 11 nämnes *vinr verliða*, befinnes den senare vara till innehåll och syfte identisk med *hveim leiðr* i Skírnism. 27. Framställningen i den nu anförda v. 22 af Hýmiskv. är sådan, att man finner, det Midgårdsormen — den eljest s. k. *hveim leiðr* — kunde efter det i forntiden gängse föreställningssättet lika väl få sig tillagd benämningen *goðumleiðr*, *goðleiðr* (angående dessa ord jämför ofvan s. 11).

Å andra sidan finnes en lika påtaglig formel och reel motsats äga rum mellan en *vinr verliða* — människornas

[1]) Jämför omskrifningen *orms váði* för Tor i Sn. edd. I s. 602.

vän — och den som i forntiden nämdes *varga vinr* (t. ex. Helgakv. Hundb. I, 6), vargarnes eller de vilda djurens vän. I hedendomens dagar utgjorde *varga vinr*, såsom kändt är, ett berömmande epitet åt en väldig stridskämpe, emedan denne genom att nedgöra många män skaffade skogens vargar riklig föda. Det var likväl naturligt nog, om den från hedendomen ärfda föreställningen om *varga vinr* såsom en eftersträfvansvärd hederstitel redan på den äldre Västgötalagens tid hade undergått en betydande modifikation. Med inträdande förmildring i seder, uppskattning af människolifvets värde och öfverhandtagande kristen åskådning kunde denna och andra likartade benämningar (t. ex. de som afsågo berömmelsen att „mätta vargen, korpen eller örnen“, att utgöra „korpens glädje“ o. s. v.) lätt nog gå öfver till ett vedernamn af långt mindre anseende efter den allmänna uppfattningen. I kristendomens ljus måste en på sådant sätt utmärkt mans väsende, lif och hela sysselsättning fattas helt annorlunda än förut. Äfven den moderne krigarens yrke har för länge sedan upphört att anses såsom den förnämligaste af all sysselsättning och förlorat en betydande del af sin forna glans, där det icke gäller för stridsmannen att uppträda såsom försvarare i stället för anfallare. Hvad som den ena tiden anses för höjden af berömmelse kan enligt historiens vittnesbörd under en annan period af verldsutvecklingen, vid ändrade yttre och inre förhållanden, fattas af den allmänna meningen såsom varande alt annat än förtjänstfullt.

Huru naturligt måste det icke därför anses, att den nyss nämde *varga vinr*, hvilken det enligt hednisk åskådning räknades till synnerlig förtjänst at „*biarga varga fiorvi*“, „*vinna varg vín*“ o. s. v., under en mera upplyst tid själf betraktades såsom *varg* eller vargens like och i följd af sin våldsamma natur hänvisades till skogarna, för att där (såsom *skógarmaðr*) sällskapa med sina bröder och fränder vargarne. Då han var vargarnes vän, kunde han helt naturligt icke vara *verliða vinr*, utan måste såsom en gifven följd af denna sin egenskap blifva människornas fiende, af en hvar afskydd och hatad, d. v. s. *hveim leiðr*. Denne fordom så berömde

varga vinr hade då med tiden kommit att till sin natur rent af sammanfalla med samhällets fredsstörare eller *hvemleþer*. Jämförelse kan i detta fall göras med det fräjdade *vikinga*-namnets sammanställande i Fornm. Sögur XI s. 298 med *vargar, vondir menn, þiófar ok ránsmenn.*

Det har synts oss lämpligt att till form och innehåll något granska dessa med *hvemleþer* mer eller mindre analoga uttryck, då en sådan granskning lämnar ytterligare bekräftelse på riktigheten af vår tydning utaf detta ord.

Det här afhandlade uttrycket *gæri hvemleþær sik vreþæn*, som utgör lagens sista ord samt står där helt naket och enstaka utan egentligt samband med det föregående, synes hafva varit ett på Västgötalagens tid allmänt kändt ordspråk, till ursprunget hedniskt men sedermera fortplantadt till en kristen tid och då till hela sin syftning lämpadt efter de inträdda nya förhållandena. Det bär alla kännetecken af att vara mycket gammalt och sänker helt visst sina rötter djupt ned i den gråa forntiden.

Antingen man nu fattar *hvemleþer* i den ena eller andra af här ofvan påpekade specialbetydelser eller anser uttrycket innefatta en viss obestämd syftning på bådadera, så skall man finna, att den i Västgötalagens *slutord* innehållna meningen bildar en högst sällsam och egendomlig motsats till den tanke, som finnes uttrykt i lagens *början: Kristær ær fyrst i laghum varum* o. s. v. Under det att lagen begynner med åkallan af Guds namn samt ett ödmjukt erkännande af hans höghet och makt, slutar samma lag däremot med en trotsande utmaning till den onde — vare sig nu därmed afses den onde i människoskepnad = fredsstöraren, lagbrytaren, eller „den onde själf", „själfve den onde" = djäfvulen, eller båda i förening — och med hånfullt tillkännagifvande af det djupaste förakt för honom, som gärna må vara onådig, emedan hans misshag har intet att betyda. Detta röjer en stark känsla af det rättas slutliga seger, ett lifligt medvetande af ondskans vanmakt och fåfänga angrepp mot det goda. Man kände sig stark i tanken därpå, att man stält lagen med alla dess stadganden under den högstes personliga hägn. Han var en mäktig

hjälpare, som viste att undertrycka det onda samt främja hvad godt och rätt var. Tron härpå var så fast, att man gärna kunde hånfullt bjuda den onde spetsen och med dristighet spörja honom, hvad han väl förmådde att uträtta, om han än ville ställa sig aldrig så vred och förgrymmad. Trots hans fientliga motstånd skulle lagen ändock hafva sin gilla gång och rätten komma till heders samt varda tillbörligen utkrafd.

Förhållandet är i nämda afseende mycket olika med Uplandslagen, där slut och början äro hållna i fullkomligt samma stil. Likasom lagen inledes med uttryck af skyldig vördnad för Guds majestät, så afslutas han ock i den högstes namn under anropan af hans nåd och bistånd. Där är så att säga hedersplats anvisad åt honom så väl i början som slutet. Västgötalagen åter har ingenting att säga om himmelens och jordens herre i lagens slut, om än tron på honom och hans makt att främja det goda starkt framskymtar i de sällsamma slutordens innehåll. Västgötalagen finner för godt att säga ett ord äfven om den onde. Den ledande tanken därvid tyckes dock vara ungefär denna: skall man nedlåta sig till att nämna något om hans tillvaro, bör detta ske på ett sätt, att icke allenast den sista och sämsta platsen i lagen varder honom anvisad, utan äfven all skam och vanheder i öfrigt må komma honom till del, på det att man i motsats härtill må kunna så mycket skarpare framhålla den ära och vördnad, som lagens början tillerkänner den rätte och sanne Guden.

En högst anmärkningsvärd motsvarighet i tankegång och uttryckssätt återfinnes i de ord, med hvilka Östgötalagen afslutas: *Nu ær laghsagha iþur lyktaþ ok ut saghþ mæþ hund ok harvu tinda: byrias at þy höghsta ok lyktas at þy læghsta.* Härmed syftas nämligen därpå, att under det att lagen börjar med så höga och vigtiga ting som kyrkans angelägenheter och själarnas vård, sänker han sig till sluts ända så lågt ned på de afhandlade ärendenas skala, att han sysselsätter sig med simpla stadganden om hundar och pinnarna i lantmannens harf.

I Västgötalagens ofvan behandlade ordspråksformel, som innehåller en till den onda makten riktad hånfull önskan, är adjekt. *vred* stäldt i samma förhållande till *den onde* som det till syftning och betydelse motsatta adjekt. *huld* till *Gud* i det i Västgötalagen tidt och ofta återkommande edsformuläret *biþia sva sær guþ holl ok vattum sinum* (eller *vatt sinni*). De båda orden bilda dess utom motsättning till hvarandra äfven i andra likartade önskeformler. Så t. ex. i uttrycket „Gud vare mig *huld*, om jag säger sant, *vred*, om jag ljuger", hvarmed en aflagd ed ofta afslutades under den kristna medeltiden (O. Vig *Norges Sagnhistorie* s. 194—195 not. 1). Denna omständighet så väl som den ofvan lämnade förklaringen i sin helhet torde tillräckligt ådagalägga riktigheten af den tydning, som vi gifvit ordet *vreþæn*, hvarom Schlyter och Collin i Västgötalagens gloss. s. 525 under ordet *vreþer* yttra: „An huc pertineat v. *vreþan*, I FB. 11: 2; II U. 29, non liquet".

Man må till sist äfven skänka någon uppmärksamhet åt det förhållande, att i det förevarande ordspråket finnes en helassonans, som bildas af *leþær* och *vreþæn*. Jämförelse kan i detta afseende göras med t. ex. Äldre Västg. L. *Af vaþa sarum* fl. 1 § 2 *mötes æg ok læggær*[1]. Östg. L. *Eþs. B.* fl. 31 inl. *varþær alt takit saman hand ok brandær*, Östg. L. *Vaþa mal* fl. 19 *nu lösis ben ur skenu*, Gotl. L. 19 § 10 *engin ir fengin*. Dylika helassonanser, som möta endast mycket sparsamt i landskapslagarna, hufvudsakligen i ordspråk eller formelartade uttryck, har man äfven tillfälle att iakttaga på spridda ställen i den poetiska eddan, hvars sånger åter innehålla ett något ymnigare mått af halfassonanser. Äfven det senare rimslaget låter uppvisa sig i våra landskapslagar t. ex. Västg. L. Bihang V, 1 *vara*

[1] Ett motsvarande uttryck återfinnes i den äldre Gulat. L. 185 *þar sem egg ok leggr mætesk* (*Norges gamle Love udgivne ved* Keyser og Munch. *Kristiania* 1846 I s. 67). Jämför ock Gunnl. saga Ormst. kap. 13 v. 1: *hvǫss kom egg í leggi*.

saman om ask ok disk, Västm. L. *löper sva staver sum ræver*, Upl. L. *vari fegher up a stæghl*, A. Västg. L. (Iorþ. B. fl. 14) *bæþi garþ ok iorþ* samt det i både Upl. L., Södm. L., Västm. L. och Häls. L. mötande uttrycket *arf ok orf* (l. *urf)*, hvilket senare därjämte innehåller vokalisk alliteration. Vi kunna dock icke här vidare inlåta oss på detta intressanta ämne (med dit hörande spörsmål), som är främmande för denna framställning, och vi lämna det så mycket hällre, som vi hoppas att en annan gång komma i tillfälle att offentliggöra några i frågan gjorda iakttagelser samt att då jämväl taga i betraktande det vanliga moderna slutrimmets sporadiska förekomst så väl i landskapslagarna som redan i eddans sånger.

Att alliterationsrim och rytmisk form tidt och ofta träda oss till möte i landskapslagarna, har redan förut blifvit af flere författare påpekadt. Se i detta afseende t. ex. Schlyter *Om Sveriges äldsta indelning i landskap, Upsala* 1835, s. 64—65. Den allitererande versform, i hvilken de gamla lagbuden varit sedan uråldriga tider affattade, för att lättare kunna läras och i minnet bevaras, framlyser genast i Västgötalagens början i de af oss ofvan behandlade inledningsorden. Man ihågkomme uttrycken *böndær ok bokarlær, biskupær ok boklærðir mæn.* I ögonen faller strax det upprepade *k* i *Kristær, kristna, kristnir* och *konongær.* Omedelbart efter inledningsorden följer: *Varþær barn til kirkiu boret ok beþis kristnu* o. s. v., där *b*-ljudet förekommer tre gånger såsom rim.

Såsom kändt är, träffar man emellanåt på långa stycken i landskapslagarna, som låta omsätta sig i mer eller mindre fullständig versform. Huru uråldrig en och annan af dessa allitererande versar stundom kan vara, därpå synes oss Äldre Västg. L. Ærfþ. B. fl. 12 § 1 lämna ett särdeles märkligt exempel. Man läser nämligen där:

Havir (barn) i knæ ok annat[1]) *i kviþi,*
far kristindom,

---

[1]) På motsvarande ställe Arvæ B. fl. 16 i den yngre redaktionen förekommer ej ordet *annat.* I den äldre lagboken saknas åter *barn.* Dessa båda omständigheter synas berättiga till det antagande,

vændir han hæl ok nakka
at hemkynnum
ok stighær fotum
af fostær landi
o. s. v.

Icke blott isländskan utan äfven fornhögtyskan, fornfrisiskan och angelsaxiskan lämna upplysning om, att det

---

att stället ursprungligen haft en mera poetisk, på samma gång kort och kärnfull affattning

havir i knæ ok kviþi,

hvilket uttryck kommer att ställa sig midt emellan den äldre och yngre lagredaktionens text. Vi tro därför, att det strängt taget icke är så alldeles riktigt, när Schlyter i noten 30 till det förevarande stället i Äldre Västg. L. säger, att man bör i texten tillägga ett bortfallet ord *barn*. Först efter det att uttryckets ursprungligare, mera poetiska form gått för minnet förlorad, kunde det i sin helhet komma att lyda så långsläpigt och prosaiskt som

havir barn i knæ ok annat i kviþi.

De båda redaktionerna innehålla emellertid hvar sin lämning af ett äldre skick och genom aktgifvande på deras fingervisning synes man kunna komma till kännedom om den ursprungligare formen, som i likhet med den äldre redaktionen icke torde hafva innehållit ordet *barn*. Det i den yngre lagen befintliga *þet* i uttrycket *far þet kristindom* är sålunda också tydligen en senare tillsats, hvilken saknas i den äldre redaktionen och icke bör i dess text införas. I öfverensstämmelse med Schlyters anmärkning hafva Schwartz och Noreen i sin upplaga af Äldre Västg. L. upptagit *barn* i texten.

Visserligen har begreppet barn (eller något liknande) till en början varit *i tanken* underförstådt, men däraf följer icke, att det språkliga uttrycket nödvändigt kräfver ordets utsättande. Ingenting är vanligare, än att ett ord genom ellips i uttrycket specialiseras till sin bemärkelse långt utöfver, hvad ordets egentliga betydelse gifver vid handen. Sålunda beteckna nu *ur*, *nordan*, *Fyris* o. s. v. hvad som fullständigare skulle kallas *ur-verk, nordan-vind*, *Fyris å* o. s. v. *Drifva*, *man*, *egendom* kunna utan tillsats af närmare bestämningsord tjäna till uttryck för *snö-drifva, gift man*, *fast egendom*. I stället för sammansättningen *släd-före* hör man ofta den enkla formen *före* med samma trånga betydelse, som om den inskränkande stafvelsen *släd-* stode framför, hvaremot *före* icke kan på sådant sätt göra tjänst för *mål-före*. Helt vanligt är, att med *arbetare* förstås *kropps-arbetare*, ehuru äfven själens arbete är såsom en verksamhet erkänd och sammansättningen *själs-arbete* ingår i vårt språk.

här mötande ordet *nakka* en gång börjat med *h*, som ljudit framför *n*. Det är också endast ett *h*-ljud, som här fattas för versens fullständighet. Insätter man därför *hnakka* i st. f. *nakka*, bildar ordets begynnelseljud alliteration med *h* i *hæl* och *hemkynnum*. Det blir häraf påtagligt, att antingen hela uttrycket

vændir han hæl ok (h)nakka
at hemkynnum

eller åtminstone den allitererande sammanställningen *hæl ok (h)nakka*[1]) förskrifver sig från en tid, då *h* ännu hördes framför *n*. Att denna tid åter ligger mycket långt till baka, bevisas af den omständighet, att *hn*, ehuru vanligt i isländska handskrifter, icke allenast icke träffas i någon skrifven fornsvensk urkund, utan ej en gång förekommer i inskrifter med yngre runor. Först när man går till baka till inskrifter med s. k. gotiska eller äldre runor, kan man stöta på ett begynnande *hn*, som likväl en gång funnits i samtliga forngermanska språken. Jämför Rydqvist *Sv. Spr. Lagar* IV

En särskild upplysning i frågan kan hämtas från betydelsen af det sv. *hafvande* (prægnans), som är urgammalt i nordiskt språk och träffas redan i den Äldre Västg. L. Dess betydelse leder helt naturligt tanken till det förevarande uttrycket *havir i kviþi* (jmfr. dess utom got. *qviþu-hafts*). Ordet har dock för många århundraden sedan fått sin specialbetydelse, utan att hvarken *barn (foster)* eller *i kviþi* varit i uttrycket angifvet. Alldeles analogt är det grek. partic. ἔχουσα, som i samma betydelse kan stå antingen ensamt eller i förbindelse med ἐν γαστρί (γαστέρι). I isländskan möter antingen ensamt *hafandi* eller *barn h.* eller *h. at barni* och i fornsvenskan *havandi* eller *h. mæþ barni*. Se dess utom Schlyters stora ordbok *hava* med samma betydelse som *häfda* (hvilket för öfrigt hör tillsammans med *hafva*). I *Sv. Spr. Lagar* I s. 174 (noten) yttrar sig Rydqvist i förbigående med en viss tveksamhet om den egentliga uppkomsten af *hafvande*. Efter omnämnande af Grimms förslag att hänföra *hafvande* till got. *hafjan* säger han nämligen, att ordet „är väl ingenting annat än part. pres. till *hava*".

[1]) En likartad förbindelse af dessa båda ord träffas också i Gotl. L. 19 § 12 i uttrycket *þan hels eþa nakka*, där genit. formen *hels* (beroende af *þan*, som är subst.) blifvit af äldre tolkare förväxladt med *hals*, hvarom se Schlyters gloss. till Gotl. L. äfven som hans stora ordbok. Schlyter fäster ingen uppmärksamhet vid den här en gång befintliga alliterationen, hvarpå hela uttryckets tillvaro dock tydligen hvilar.

s. 270 och Bugge i *Tidskrift for Phil. og Pædag.* VII s. 220.

I fråga om ett liknande fall med *hr* i *hreiðgotum* Vafþr. m. 12 hänvisa vi till Bugges anm. vid detta ställe i hans upplaga af den poetiska eddan äfven som till Bugge *Tolkning af Rökstenen* s. 36.

Det är för öfrigt väl bekant, att flerstädes i eddasångerna en ursprungligen befintlig alliteration gått förlorad med anledning däraf, att ett *v*-ljud blifvit med tiden ohörbart framför *r*, t. ex.

Vafþr. m. 53: *þess mun Viðarr (v)reka.*
Þrymskv. 1: *(V)reiðr var þá Vingþórr.*
o. s. v.

Se härom närmare Grundtvig *Om Nordens gamle literatur, Kbhvn.* 1867, s. 70—72, *Er Nordens gamle literatur norsk* o. s. v., *Kbhvn.* 1869, s. 67—73, och jämför Richert *Om nordisk bildning och fornnordisk literatur, Upsala* 1870, s. 105—108.

Det är också i följd af uttalets förändring, som det med tiden kommit därhän, att alliterationen — om än kvarstående för ögat — försvunnit för örat i ett sådant uttryck som *dela ljuft och ledt*, ehuru det varit *l*-ljudets upprepning, som en gång gifvit anledning till hela uttryckets uppkomst[1]). Likaså i *stå i ljusan låga, leta med ljus och lykta* (lågt. *Luchte)* m. fl. liknande. Endast för ögat finnes alliteration i *korn och kärna, här och hvar.*

Det hette i äldre tider om den svenska kvinnan, då hon trädde i äktenskap, att hon „giftes till lås och nycklar", hvarmed tillkännagafs, att hon ägde råda öfver den inre förvaltningen. Vi hänvisa till Schlyters stora ordbok s. 383 i fråga om sådana i landskapslagarna förekommande uttryck

---

[1]) Talrika sammanställningar af adjektiven *liúfr* och *leiðr* i den gamla isl. literaturen se Cleasby-Vigfússon och Fritzner. Särskildt vilja vi framhålla de bekanta versarna från Hávam.:

v. 35: *liúfr verðr leiðr*
o. s. v.
och v. 40: *opt sparir leiðum*
þaz hefir liúfum hugat.

som *gipta konu manni til lasa ok nykla, raþa lasum ok nyklum, ræna husfru lasa ok nykla, sighia til lasa ok nykla, ganga undi las ok nykla.* Alla dessa sammanställningar af *las* och *nykil* grunda sig på en ursprunglig alliteration, som likväl redan mycket tidigt gått förlorad i anseende till *l*-ljudets öfvergång till *n* i det ursprungligare *lykil.* Denna senare ordform träffas i Äldre Västg. L., Gotl. L. och Häls. L., hvaremot alla de andra lagarna förete den yngre formen *nykil.* Till och med den Yngre Västg. L. har former med *n*, då på motsvarande ställe i den äldre redaktionen står *l.* De enda kvarvarande lämningarna af den här påpekade alliterationen ser man i de båda uttrycken *gifta kunu til lasa ok lykla, fa kunu lasa ok lykla*, som återfinnas i Häls. L. I den af Hälsinglands Fornminnessällskap utgifna *Ordbok öfver Allmogeord i Helsingland. Hudiksvall* 1873, s. 42 upptages formen med *l* („*likjil*, uttalas *littjil*") såsom ännu lefvande i landskapet. Utom från Hälsingland känner Rietz ej någon i vårt land behållen form med *l* mer än ifrån Öfver Calix i Norrbotten. Om fornd. *lykæl*, jyll. *högel* se Lund *Det ældste danske skriftsprogs ordforråd* likasom om norska *lykel* Aasen[1]).

— —

[1]) Oaktadt den sålunda i lagarna ofta mötande sammanställningen af *las* och *lykil* l *nykil* kunna vi icke dela Schlyters uppfattning af Äldre Västg. L. þiuvæ B. 5 § 1 *undir las ok lykki.* I gloss. till Västg. L. s. 455 säger nämligen Schlyter, att *lykki* här är att anse såsom stående för *lykli*, och han upprepar samma påstående i sin stora ordbok s. 407. *Lykki* synes oss afgjordt vara ett subst. neutr., som förhåller sig till *lok* (nysv. *lock)* på samma sätt som *stycke* till *stock*, *hygge* till *hugg* m. fl. Rietz upptager också s. 413 ett härtill svarande *lykke:* „der ä inte *lykke* för porten"; „hålla naet *unner lås å lykke*". Detta senare allittererande uttryck är tydligen ett motstycke till Västgötalagens. Se för öfrigt Lund s. 91, att subst. *lykki* träffas flerstädes i de gamla danska lagarna och att Valdemars sællandska lag har just sammanställningen *las ok lykki.* I våra tiders danska är också *under lås og lukke* ett välbekant uttryck. Slutligen kan anmärkas, att Schlyter själf upptager i sin ordbok s. 416 ett subst. *löcke* från Skåne L. jämte ett därifrån hämtadt uttryck *under lase och löcke.*

Om *lykki* efter Schlyters mening verkligen stode för *lykli*, vore det äfven anmärkningsvärdt, att i Västg. L. det föregående

Beträffande landskapslagarnas poetiska form i vissa hänseenden samt de hos dem funna lämningarna af en uråldrig nordisk skaldekonst hänvisa vi för öfrigt till Rydqvist *Sv. Spr. Lagar* V s. 241—245. — Framför de andra lagarna synes oss Östg. L. särskildt utmärka sig för rikedom på poetiska uttryck och alliterationer. Språket är emellanåt af den beskaffenhet, att orden kunna lätt nog ordnas till regelbunden *kviðuháttr (fornyrðalag)*.

Nordiska etymologier.

Af **Adolf Noreen.**

Lóðurr — Vṛtra.

En omisskännelig väsenslikhet råder mellan den indiske *Vṛtra-s*, sommarhettans dämon, som instänger de himmelska vattnen och därför af Indra bekämpas och slutligen dödas, hvarvid han nedstörtar i skepnad af en orm *(Ahi-s)*, samt den nordiske *Loki*, hettans gud, som af Tor (åskans gud liksom Indra) ständigt betraktas med oblida ögon och till sist också tillfångatages, fader till den likaledes af Tor envist bekämpade Midgårds*ormen*[1]). Skulle nu icke också

subst. *las* ej hade något dativmärke. Då slutligen *undir las ok lykki* möter äfven i Bihang till Västg. L. IV. 18, 9, blefve man nödgad att antaga skriffelets upprepning på tvänne skilda ställen.

Med stöd af dessa utaf författaren i offentliga föreläsningar framhållna skäl hafva också Schwartz och Noreen i sin upplaga låtit *lykki* kvarstå oförändradt.

[1]) En närmare utredning af åtskilliga likhetspunkter mellan Loki och Vrtra torde i den närmaste framtiden vara att förvänta från docenten M. Lundgren, hvilken först fäst min uppmärksamhet på denna likhet i funktioner.

en etymologisk motsvarighet kunna visas äga rum mellan dessa båda mytiska väsen? Vi tro, att så är förhållandet, i det att Lokes binamn *Lóðurr* är formelt motsvarande det indiska *Vṛtra-s*.

Ind. *Vṛtrá-s* utgår från en grundform **var-trá-s*, medelst suffixet *-tra* bildad af roten *var* betäcka, hölja, tillsluta, afvärja (se Fick, Wörterbuch I³ 211—13, 420—21) och sålunda betydande den *täckande*, *höljande*, *stängande*, *hindrande* eller något dylikt (icke *den sig försvarande*, såsom Fick I³ 421 vill), alt betydelser, som lämpligen antyda dämonens natur. På gemensamt europeisk ståndpunkt har stammen **vartrá-* blifvit *valtrá-* med öfvergång från *r* till *l* såsom i de till samma rot hörande gr. εἴλω, εἰλέω m. m. (se Curtius, Grundzüge⁴ 539), lat. *vulva*, *villus* m. m. (Fick I³ 777), got. *-valvjan*, *vulla* o. s. v. På germansk ståndpunkt skall, i följd af betoningen **valtrá-*, enligt de af Verner i Kuhns Zeitschrift, band XXIII, uppvisade lagarne dels *t* öfvergå til *d*, dels ock det obetonade *a* före *l* uppträda som *o* såsom i **folla-* (got. *fulls)* af **palná-*, **parná-* eller i **volla-* (got. *vulla)* af **valná*, **varná* (se Verner, K. Z. XXIII, 134). Vi erhålla således en germansk grundform, älst **voldrá-*, yngre **vlōdra-* med metatesis af den likvida konsonanten och vokalförlängning efter densamma, såsom i ags. *hlôvan*, isl. *hlóa* (jfr. καλέω, *calare*), ags. *glôvan*, isl. *glóa* (jfr. *helvus*, *ghar-ma-*), isl. *vríða* (jfr. *vertere*), ags. *þrâvan* (jfr. τέρετρον, *terebra)* och en mängd andra fall, anförda hos J. Schmidt, Vocalismus II, 453—66, till hvilka kan läggas germ. *vlîtan* af √*var* (jfr ὁράω). På nordisk ståndpunkt måste af detta **vlōdra-*, med nominativändelse **vlōdraz*, genom öfvergång af *d* till *ð* efter vokal och af *z* till *r*, bortfall af det stamslutande *a* och utveckling af svarabhakti mellan *d* och *r* (såsom i *jǫfurr* = lat. *apro-*, ksl. *veprĭ*; *þiðurr* = gr. τετρά-ων, τετρά-δων; jfr. Paul i Paul och Braune's Beiträge IV, 416 och Sievers, Beiträge V, 124) uppkomma en form *Vlóðurr*, yngre *Lóðurr*[1]), såsom *líta* af **vlíta* (ags. *vlîtan)*.

[1]) Att *Lóðurr* verkligen i första stafvelsen har *ó* och icke *o* eller *ǫ*, såsom Egilsson og Cleasby-Vigfusson angifva, är uppenbart af den i Íslendingadrápa Hauks Valdísarsonar förekommande assonansen

Denna här framstälda etymologi skulle vinna ett synnerligen starkt stöd, om man kunde ådagalägga, att *Lóðurr* i älsta nordiska poesien rimmat mot ord börjande med *v*. Att fullständigt bevisa, det så varit förhållandet, har sig svårt, dels emedan *v* synes hafva bortfallit tidigare före *l* än före *r* — något som dock är mindre lätt att konstatera i anledning af det ringa antalet ord med ursprungligen begynnande *vl* i nordiska språk —, dels emedan *Lóðurr* oss veterligen icke anträffats mer än på två ställen i älsta poesien; men det synes oss förvisso vara mera än en blott slump, att på båda dessa ställen *Lóðurr* står i granskapet af ord börjande på *v* eller ursprungligt *vl*, mot hvilken det lämpligen rimmat. Det ena stället är en i Haralds saga hins hárfagra förekommande af Eyvind Skáldaspillir författad strof (sålunda från så tidig period som 900-talet), så lydande (Heimskringla, Ungers upplaga s. 57):

Ok þar varð,
er vinir fęllu,
mágar Hallgarðs,
manna blóði
Stafaness
við stóran gný
vinar Lóðurs
vágr of blandinn.

Det synes högst sannolikt, att *Lóðurs* här en gång varit det tredje allittererande ordet, jämte *vinar* och *vágr;* jämför i näst föregående strof verserna

viðr vápnberr,
er vega skyldi.

Har nu detta varit förhållandet, så kvarstod *v* före *l* ännu i senare hälften af 900-talet, Eyvind Skáldaspillirs tid. Vi tro ock, att ett dylikt antagande vinner stöd af ett par Eddaställen, där *(v)l* synes hafva allittererat med *v*. Är nämligen den vanliga läsningen

velkeypts litar
hefi ek vel notit

Lóðors—glóða, såsom redan Bugge påpekat i en anmärkning til strof 18 i Vǫluspá.

riktig[1]) (Hávamál, strof 107), så är här *(v)litar* (got. *vlits*, ags. *vlite*, fsax. *vliti*) tredje allitererande ordet jämte *velkeypts* och *vel*. Vidare kan sammanställningen *Litr ok Vitr* i förteckningen på dvärgarne (Vǫluspá, strof 12 i Bugges upplaga) ange, att den är gjord på en tid, då *Litr* ännu hette *Vlitr*.

Det andra stället, där *Lóðurr* uppträder allitererande, är den bekanta skapelsehistorien i Vǫluspá (sålunda rimligtvis äfven detta ställe af mycket gammalt datum), så lydande (strof 18 i Bugges upplaga):

Ǫnd þau ne áttu,
óð þau ne hǫfðu
lá né læti
né litu góða;
ǫnd gaf Óðinn,
óð gaf Hœnir,
lá gaf Lóðurr
ok litu góða.

Här förekommer sålunda hufvudstafven uti ett ord, som bevisligen en gång börjat på *vl*, nämligen *litu* (got. *vlits*), Medgifvande möjligheten af, att detta *kan* vara slump, och medgifvande möjligheten af, att strofen *kan* vara författad så sent, att *v* redan hunnit bortfalla före *l*, våga vi dock, sammanhållande detta ställe med det ofvan anförda ur Harald hårfagres saga, anse vida troligare, att äfven här rimbokstafven varit *v*. Men har då icke också ordet *lá* börjat på *v*? Vi våga verkligen förmoda, att så varit fallet. — Cleasb.-Vigf. anser *lá* vara samma ord som *læ* och öfversätter i enlighet därmed ordet med „craft“, hvilket, oafsedt att *lá* af fonetiska skäl ej gärna kan vara en växelform till *læ*, synes oss vara mindre lyckligt, dels emedan vi anse betydelsen „craft, art, skill“ hos ordet *læ* minst sagdt tvifvelaktig, dels emedan vi hålla före, att såväl *ǫnd* och *óð* som *lá* måste i första hand hafva afseende på någon fysisk bestämning, vid hvilken sedan en andlig egenskap kunde anses bunden. — Egilsson åter öfversätter *lá* med „sanguis“ och

---

[1]) Bugge föreslår (i Årbøger for nordisk Oldkyndighed, 1869, s. 251) att läsa *(h)lítar*. *Litar* försvaras af Richert i Belysning af mörkare och oförstådda ställen i den poetiska Eddan s. 9 ff.

anser det vara samma ord som femininet *lá*, hvilket han återger med „unda", „mare". „liquor", och hvilket af Cl.-Vigf. öfversättes med „the line of shoal water along the shore". Härvid är först og främst att anmärka, att man har svårt att inse, hvarför just *blodet* skulle vara Lokes gåfva, och vidare betvifla vi, att *lá* betyder vare sig „sanguis" eller „unda, mare, liquor", utan synes det oss öfveralt hafva betydelsen *bränning*, *sköljande vatten* — grundform **lava-*[1]), jfr. lat. *lavare*, gr. λούω, isl. *laug* —, såväl såsom simplex som ock i sammansättningarne *odd-lá* „(vapen)uddens sköljvatten" = blodet, *sárlá* „sårbränning" = blod, *grunnlá* „grundets sköljvatten" = våg, vågskvalp. Det i Vǫluspá förekommande *lá* torde väl därför vara ett helt annat ord, troligen betydande *värme*, hvilken ju bör vara gifven af *Lóðurr*, hettans gud, liksom *ǫnd*, andedrägten, är gifven af *Óðinn*, vindens gud. Vi våga därför förmoda, att *lá* egentligen är ett **vlaha-* f. och formelt motsvarande det i lat. *Vulcānus* ingående femininet **vulca*, hvilket väl haft betydelsen *hetta*. Samma ord är möjligen det af Fick (Wörterbuch II³, 237) med *Vulcanus* sammanstälda sskr. *ulkā* f. „feuerglut", hvars accent på ultima dock så framt denna af Böhtlingk-Roth angifna[2]) betoning är ursprunglig, talar däremot[3]). — Men har nu *v* varit rimbokstaf i strofens slutverser, så har det väl ock varit så i de nyss förut förekommande verserna

lá né læti
né litu góða.

Men förekomsten af *læti*, som har ursprungligt begynnande *l* (fht. *lâzan*, ags. *lætan*, got. *lêtan* m. m.), synes tala häremot. Vi vilja då erinra om, dels att här kanske endast

---

[1]) Samma ord är förmodligen det mht. f. *lâ*, *lau*, *lô* Sumpf, nht. *Loh* Sumpfwiese (Weigand, Deutsches Wörterbuch I, 962).

[2]) Grassmann lemnar ordet oaccentueradt.

[3]) Vi hafva i isl. ännu ett tredje ord *lá* („*hár heitir lá*", Snorra Edda sid. 180 i Þ. Jónssons upplaga) af **lâva-* (eller **lava-*); √*lu* skära (Jfr. Fick III³, 272—4), jfr. isl. *lé* af **levan-*. — I afseende på betydelsen jfr. förhållandet mellan *skǫr* och *skera*, *hár* och *hjǫrr*, lat. *crinis* och *cerno*, κείρω, m. m.

två rimmande ord (*v*)*lá* och (*v*)*litu* förefunnits. dels — och detta anse vi vida rimligare — att *læti* kan mycket väl hafva i senare tid, då *v* bortfallit före *l*, upptagits såsom tredje allitererande ord till *lá* och *litu* i stället för ett äldre likbetydande ord, som rimmat mot **vlá* och **vlitu*[1]). Möjligen har detta ord varit *æði*, „manners", skick; jämför Snorra Edda's yttrande: *Læti er tvent: læti heitir rǫdd, læti heitir æði*[2]). Och ingen var lämpligare att anse såsom gifvare af skick och fina manér än den förslagne och verserade Loki. Fattar man däremot *læti* i betydelsen *röst* (såsom författaren af Gylfaginning synes hafva gjort, se Jónssons upplaga s. 19), så förefaller det underligt, att det ej vid berättelsen om skapelsens förlopp lemnas besked om, hvem af gudarne som afhjälpte den nyss förut såsom en väsentlig brist hos Askr och Embla påpekade saknaden af *læti*; under det att, ifall *læti* står för äldre *æði* och betyder åthäfvor, hållning, skick, det så nära sammanfaller i betydelse med det följande *litu góða*, förmånligt utseende, att det mycket väl kan af detta representeras.

Utom de båda fall, för hvilka vi nu redogjort, känna vi *Lóðurr* ingående i alliteration från endast ett ställe till inom den fornnordiska poesien, nämligen första strofen af Íslendingadrápa Hauks Valdísarsonar, så lydande:

Bera skal líð firir lýða
Lóðors vinar, glóða
hrafna vins nema hafni
hneigendr Dvalins veigum: o. s. v.

Rimbokstafven är här uppenbarligen *l*, och vi kunna ej vänta oss annat i en dikt af så sent ursprung, att den enligt Möbius svårligen kan hafva tillkommit före midten af 13 århundradet (se Möbius i program för universitetet i Kiel 1874, VI, 1, s. 12). Vi finna sålunda härutinnan intet skäl mot vår ofvan framstälda etymologi af namnet *Lóðurr*.

---

[1]) Det kan möjligen till och med sättas i fråga, huruvida Cod. Reg. verkligen har läsarten *læti*. „I *lęti* er de to første Bogstaver ikke tydelige", ehuru „*l* kan skimtes" (Anm. af Bugge i hans upplaga s. 14 och s. 392).

[2]) Snorra Edda s. 181, i Þ. Jónssons upplaga.

Det återstår att påpeka, det den gängse sammanställningen af *Lóðurr* med det tyska verbet *lodern*, flamma, (så Petersen, Mytologi, s. 70 i svenska upplagan; Wisén, Oden och Loke s. 70) är alldeles förfelad, redan af det skäl, att det korta *o* i det för första gången hos Luther påträffade *loddern* (se Weigand, Deutsches Wörterbuch I, 961) icke låter förlika sig med det nordiska *ó*. Är vår förklaring af ordet *Lóðurr* riktig, komma härtill flere andra vigtiga motskäl, af hvilka vi endast behöfva påpeka ett, att det gemensamt germanska *d* i **vlōdra-* måste på högtysk ståndpunkt uppträda såsom *t*, ej såsom *d*.

Isl. *húsfreyja* — *húspreyja* — *hústrú*.

Detta ord företer i äldre nordiska språk en mångfald af de mest skiftande former. Isländskan har att uppvisa: *húsfreyja*, *huspreyja*, *húsfrú*, *hústrú* (Cl.-Vigf. s. 294). Fornsvenskan har: *husfroya*, *-fröa*, *-frö*, *-frua*, *-fru*, *-frugha*, *-fruha*; *husprea*, *hosprea*; *hustru*, *-tro*, *-trö* (Schlyter, Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar s. 291); *husfroyia*, *-fro*, *-frugh* (Rydqvist, Sv. Spr. Lagar III, 85). I älsta danskan förekomma enligt Lund (Det ældste danske skriftsprogs ordforråd s. 63) *husfrø*, *-frugh*, *hustru*, *hostrue*, *høstrue*, *høstræ*; dessutom hafva vi antecknat från Eriks sællandske lov *husfræ* och från Valdemars sællandske lov *husfrughæ*. Molbech (Ordbog over forældede danske Ord I, s. 364—5) upptar formerna *hwsfru*, *hosfru*, *hwsfrwæ*, *husfrue*, *hostru*, *hostraa*, *høstru*. Aasen anför (Norsk Ordbog s. 308) ur äldre norska ordsamlingar formerna *husbrei*, *husbreia*, *hesprey*.

Vi gruppera dessa former lämpligen på följande sätt:

	I. isl. *húsfreyja*,	isl. *huspreyja*
	fsv. *husfroya*, *-oyia*, *husfröa*, *husfrö*,	
fsv. *huströ*	fd. *husfrø*	
fd. *høstræ*	fd. *husfræ*	gammaln. *husbrei*, *-eia*, *hesprey*, fsv. *husprea*, *hosprea*.

isl. *hústrú*	II. isl. *húsfrú*
fsv. *hustru*, *hustro*	fsv. *husfrua*, *-fru*, *husfro*,
fd. *hustru* *hostrue*, *-tru*, *-traa*, *høstrue*, *-tru*,	fd. *hwsfrwæ*, *-fru*, *husfrue*, *hosfru*,
	fsv. *husfrugha*, *-fruha*, *husfrugh*,
	fd. *husfrughæ*, *-frugh*.

Den historiska utvecklingen af formerna har nu varit följande. *Húsfreyja* och de därmed formelt sammanfallande orden visa oss älsta formerna. Men liksom det gamla nordiska appellativet *freyja* undanträngts af det utifrån lånade *frú*, så stälde sig snart vid sidan af *húsfreyja* en form *húsfrú* och de därmed sammanhängande *husfro*, *husfrugha* o. s. v., alla utgående från en grundform *-frúva* (äldsta formen af det senare *frú*, *frou*, *frov* m. m., se Wimmer, Fornnordisk formlära s. 67 och 68). — Men *-sfr-* var en i de nordiska språken mycket sällan (på sin höjd i några sällsyntare sammansättningar) förekommande ljudförbindelse, hvilken allra minst kunde bibehålla sig i ett så flitigt begagnadt ord som det förevarande. Det vanliga behandlingsättet af dylika obekväma konsonantsammanstötningar var ju, att den mellersta konsonanten bortföll (jfr. former sådana som *morni*, *apni*, *mart*, *kǫllumk* m. m.). Den härigenom uppkommande förbindelsen *-sr-* tåles dock lika litet i isländskan som i öfriga germanska språk, utan undanrödjes genom inskjutande af ett *t* mellan *s* och *r*, såsom i isl. *stroðinn* för **sroðinn*, *sorðinn*; germanskt **svestr-* (isl. *systir*) för **svesr-*; **þinstra-*, **þemstra-* (fht. *finstar*) för **þemsra-*, skr. *tamisra-*, lit. *tamsra-s* (s. Brugman i Curtii Studien IX, 393); **strauma-* af roten *sru* (se Fick, Wörterbuch III³, 349); **austra-* (isl. *austr*) för *ausra-*, lit. *auszrà* (s. Sievers i Paul och Braunes Beiträge V, 526). Härigenom uppkommo nu formerna fsv. *huströ*, fd. *høstræ*, isl. *hústrú*, fsv. *hustro*, fd. *hostrue* m. fl.,

motsvarande respektive äldre *husfrö*, *husfræ*, *húsfrú*, *husfro*, *husfrua* o. s. v.[1])

Men man kunde äfven anlita en annan utväg för att undvika förbindelsen *-sfr-*. Spiranten *f* kunde utbytas mot den motsvarande tenuis *p*, hvarigenom i stället för det ovanliga *-sfr-* trädde den ytterst vanliga ljudförbindelsen *spr*. Häraf nu isl. *huspreyja* och öfriga former med *spr*. Skrifningen *-sbr-* i de norska *husbrei*, *-breia* åsyftar utan tvifvel samma uttal.

Förekomsten af *æ*, *e*, *ei* i stället för äldre *ø*, *ö*, *ey* i fd. *husfræ*, *høstræ*, fsv. *husprea*, n. *husbrei* m. m. beror väl därpå, att senare sammansättningsleden förlorat sin själfständiga betoning och behandlas lika med ändelser.

Beträffande formerna med *gh* för det äldre *v*, såsom *husfrugha* m. fl., jämför författarens afhandling Fryksdalsmålets ljudlära s. 78—79.

Sv. *likstol* — isl. *(eld)stó* — ags. *stôv*.

Det nysvenska *likstol* eller *likstod* (båda formerna upptagas i Svenska akademiens ordlista, endast den senare hos Dalin, Svensk handordbok) „afgift till pastor för begrafning", beror i båda sina former på folketymologisk ombildning af det både i fsv. och sv. dialekter förekommande *liksto* i samma betydelse. Såväl Rydqvist (Sv. spr. lagar II, 88) som Schlyter och Rietz anse senare delen af denna sammansättning vara det fsv. *stuþ*, *stoþ*, isl. *stoð*, nysv. *stöd*, med bortfallet *þ*. Ett dylikt bortfall af *þ* efter vokal synes oss dock för fornsvenskans vidkommande erbjuda få säkra analogier, utan anse vi detta *-sto* otvifvelaktigt vara samma ord, som visar sig i fsv. *garþsto* ställe för en gärdesgård, *eldsto* härd, eldstad, isl. *eldstó* härd — som hos Cl.-Vigf. s. 596 oriktigt uppgifves vara förkortadt af *eldstofa* — samt i norska dialekters *sto* „melkeplads, hvileplads for kreature". Grundbetydelsen i *stó*, *sto* är *plats*, *ställe*, såsom synes af

[1]) Rydqvists antagande (Sv. spr. lagar II, 81; IV, 250) af en direkt öfvergång från det äldre *f* till det yngre *t* saknar alt stöd, och den till jämförelse framdragna växlingen mellan — de båda spiranterna — *f* och *þ* är naturligtvis intet analogt fall.

det motsvarande ags. *stôv* ställe, som förekommer såväl såsom simplex som ock i många sammansättningar (se Grein, Sprachschatz der angelsächsischen Dichter s. 485; Fick, Wörterbuch III[3], 341—2, där de nordiska formerna saknas).

Huru skall nu emellertid denna betydelse hos ordet *sto* kunna förlikas med den hos det fsv. *liksto*, hvilket således ursprungligen måste hafva betydt *begrafningsplats?* Betydelseöfvergången har varit densamma som hos ett annat fornsvenskt ord med samma betydelse, nämligen *lægherstaþer*, ursprungligen *begrafningsplats*, sedan *afgift för begrafningsplats och begrafning* (Schlyter, Ordbok s. 411). Öfvergången belyses klart af sådana uttryck som: *Dör stafkarl, þa a præstær pik ok skræppu at læghærstad* (VGL. I, KB. 15, 2 har skriffelet *ok* för *at*, troligen i anledning af det kort förut förekommande *ok*, men VGL. II, Kk. B. 33 har *at*). Jämför också betydelseöfvergången hos *arvode*, fordom med betydelsen *arbete* (isl. *erfiði*), nu *betalning för arbete.*

Isl. *slý* — lat. *saliva.*

Isl. *slý* Byssus lanuginosa, en slemmig vattenväxt, norska diall. *sly*, *sli* „sliim, sei vædske; ogsaa sliimagtige væxter i vandet“, sv. diall. *sli*, *sly* slem, slemmig vattenväxt, visa tillbaka på en grundform **slīva-*, hvilken vi tro oss återfinna äfven i det tyska *Schleihe* f. „der glatte Schlammfisch *Cyprinus tinca*“, mht. *slîe*, fht. *slîo* m. (se Weigand, Deutsches Wörterbuch II, 586), ags. *slîv* „a fish called a tench“ (Bosworth, Dictionary of the Anglosaxon language) samt ändtligen i det lat. *salīva* slem, spott, om hvars aflägsnare anförvandter jfr. Curtius, Grundzüge[4] 375.

De nordiska formerna *slý*, *sly* hafva således v-omljud af *ī* såsom i isl. *ýr*, *Týr*, *snýr* m. fl. (se Wimmer, Fornnordisk formlära s. 18). En form *slij*, enligt Cl.-Vigf. förekommande i Biskupa sǫgur, är väl ej, såsom Cl.-Vigf. vill, „wrongly spelt“, utan snarare en form utan v-omljud.

Sv. *spof* — isl. *spói* — jfr. ags. *spôvan.*

Fogelslägtet *Numenius* har i svenskan namnet *spof*, sv. diall. *spove*, norska diall. *spue*, *spoe*, isl. *spói*. Dessa former hänvisa oss till en grundform **spōvan-* m., etymologiskt sammanhängande, såsom oss synes, med det ags. *spôvan*

lyckas, fht. *spuoan* „von Statten gehen, gelingen“, hvarmed Fick I [3], 829 sammanstält gr. σπάω, lat. *spa-tium*, *spes*, *pro-sper*, ksl. *spėją*, sskr. *sphâyâmi* af en rot *spa* sträcka ut. Grundbetydelsen hos det germanska verbet *spôvan*, *spuoan* synes oss vara *gå med stora steg* med samma betydelseöfvergång som i de svenska uttrycken *sträcka i väg*, *draga i väg* = gå med stora steg. Betydelsen *gå* öfvergick sedermera till den af *lyckas* på samma sätt som i det sv. *gå för sig* äfven endast *gå* = lyckas, t. *gelingen* af mht. *lingen* „vorwärts gehen“, fr. *réussir* af lat. *exire*; jfr. äfven de sv. uttrycken „gå framåt med stora steg“, „hafva framgång“. Isl. *spói*, sv. *spof* betyder således egentligen fogeln, *som klifver, går med stora steg*, en synnerligen karakteristisk benämning på den uppå sina långa ben gravitetiskt klifvande vadaren [1]). Den svenska formen *spof*, diall. *spove* har bibehållit det gamla *v* på samma sätt som fsv. *spırver*, nysv. *sparf*, isl. *spǫrr* och fsv. *arf* pil, isl. *ǫr*. — Det i sv. diall. förekommande verbet *spova* gå med högfärdiga och narraktiga åtbörder (Rietz s. 660) får ej direkt sammanställas med ags. *spôvan*, utan är väl ett i yngre tid af substantivet *spof* bildadt verb, således egentligen betydande *gå som en spof*. För formen *spovera* och betydelsen *lura på någon* har det väl at tacka en sammanblandning med det utländska „spionera“.

Är vår ofvan framstälda etymologi riktig, får man således icke med Zimmer (Ostgermanisch und Westgermanisch, s. 458 i Zeitschrift für deutsches Alterthum, Band XIX) uppföra ags. *spôvan*, fht. *spuoan* såsom ord, de där sakna all motsvarighet i östgermanska språk.

Upsala i april 1878. [2])

---

[1]) Jämför för öfrigt härmed själfva namnet *vadare* = gångare, fogel som går, af fsv. *vaþa* gå.

[2]) Såsom läsaren finner bör numera, i följd af Brugmanns, Osthoffs, Pauls m. fl. undersökningar om likvida sonans och de båda indoeuropeiska a-ljuden, vid etymologien af Lóðurr såväl den indoeuropeiska grundformen som dess utveckling framställas i någon mån annorlunde än ofvan, men uti resultatet synes härigenom ingenting rubbas. Upsala i januari 1879.

Anmeldelser.

Opgaver til Oversættelse fra Latin paa Dansk, samlede af Dr. **R. J. F. Henrichsen**, Rector, Professor. Fjerde Udgave, besörget af O. Siesbye. Kjøbenhavn Gyldendalske Boghandels Forlag. 1878. 224 S.

I.

Förste udgave af ovennævnte bog udkom 1839, anden med to afsnit forøgede 1857, tredie 1864. Den förste er kortelig anmeldt af Osenbrüggen i Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft 1840, til den anden har undertegnede knyttet nogle bemærkninger i „Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aaret 1859—60"; men for en udførlig bedömmelse har, så vidt jeg ved, ingen af udgaverne været gjenstand; og en sådan er det heller ikke min hensigt at give her, hvilket jo også vilde være overflødigt ved en skolebog, der efter henved 40 års forløb endnu hævder sin plads. Derimod har jeg anset det for min pligt at gjöre rede for, hvad der kan siges at være mit arbejde i den nye udgave, jeg efter den höjtærede forlæggers anmodning har besörget, — en anmodning, jeg vilde have betænkt mig på at efterkomme, hvis jeg ikke dels havde vidst, at jeg altid i tvivlstilfælde kunde henvende mig til hr. konferentsråd Madvig, dels havde sikret mig en kyndig og velvillig medarbejder i hr. cand. philol. J. Th. Jensen.

I de ovenfor omtalte bemærkninger har jeg udtalt (i overensstemmelse, tror jeg, med den almindelige mening), at der i prof. Henrichsens samling kun findes meget få stykker, som ikke danne et vel afsluttet hele, og hvor indholdet ikke er et sådant, at det bliver tiltrækkende for disciple. Ifølge denne udtalelse kunde jeg, hvad der også i andre henseender var heldigst, ikke andet end i det hele beholde de stykker, der fandtes i de to sidste udgaver. Jeg har imidlertid udeladt 8 stykker, af hvilke nogle indeholdt reflexjoner af æsthetisk og stilistisk art, der ikke forekom mig at kunne interessere disciplene, andre vare af et i det mindste for mig vanskeligt naturhistoriskt indhold; istedetfor dem er der optaget 10 nye, hvis indhold jeg håber vil findes tilfredsstillende.[1]) Videre har jeg ikke troet at burde gå i dette punkt, hvorvel jeg ikke nægter, at stykke II s. 91 og st. X s. 209 ikke forekomme mig ret afrundede, stk. XIX s. 220 noget for vanskeligt; de to stykker, der findes af Florus, havde jeg gjerne udeladt helt, men anså det dog ikke for rigtigt at udstøde en forfatter,

---

[1]) De udeladte stykker fandtes s. 38, s. 44, s. 102, s. 170, s. 192, s. 193, s. 209 og s. 220. De nye ere tagne af Tac. Ann. IV, 37—38, Sen. de Brev. Vit. 1, Gell. V, 5 (indskudt s. 89), Plin. Ep. IX, 21, Liv. XLIII, 7—8, Cic. de Invent. II, 1, Liv. XXXIX, 54, Tac. Ann. XIV, 48—49, Plin. H. N. VII, § 139 fg., og Plin. Ep. II, 9. Stykket af Seneca fandtes i 1ste udgave, det af Gellius i 1ste og 2den.

hvem den oprindelige udgiver havde undt en plads, hvor lidet tiltalende denne forfatter end er.

Med hensyn til revisjonen af texterne må jeg bemærke følgende. Da bogen ikke skal indeholde en systematisk ordnet række af litteraturprøver, men en samling af stykker til mundtlig eller skriftlig oversættelse ved skoleundervisning, kunde opgaven lige så lidt for mig som for den oprindelige udgiver være at give en i kritisk henseende sikker text af hvert enkelt stykke, hvorved kors og klammer ikke kunde være undgåede. Texten måtte foreligge i en skikkelse, der gjorde det muligt at opfatte og oversætte den uden at forstyrres af tvivl om dens forståelighed; jeg anså mig derfor for berettiget til, som det allerede i de forrige udgaver var sket, at optage selv usikre eller bevisligt urigtige konjekturer, når et ellers dunkelt sted derved blev tydeligt, at udelade tvivlsomme steder, når der ikke fremkom noget hul i tankegangen, og at indskyde enkelte ord eller sætninger, uden ved de brugelige tegn at tilkjendegive, at sligt var sket. På den anden side gjaldt det om ikke at forandre bogen i et sådant omfang, at der blev altfor stor forskjel mellem denne udgave og den forrige. Om jeg nu i så henseende har truffet det rette overalt, er ikke let for mig selv at afgjøre; det kan vel være, at jeg undertiden, ved at sammenholde de i bogen foreliggende texter med de bedste mig bekjendte udgaver af de enkelte forfattere, er bleven forledet af min filologiske samvittighed til at ændre mere, end det var strængt nødvendigt, f. e. med hensyn til ordstillingen. At der derved undertiden hos senere forfattere indbragtes mindre klassiske udtryk, som för vare fjernede, forekom mig uvæsentligt, da det dog ikke var muligt eller rigtigt at fjerne alle slige.[1]) Enkelte stykker vare i det hele så stærkt omarbejdede, at jeg anså det for rigtigst at lade dem blive stående uden videre ændring. Når læreren har begge udgaver ved hånden, tror jeg, at 3die og 4de uden ulæmpe kunne bruges sammen. — Jeg skal nu gå over til at omtale endel enkeltheder, idet jeg i regelen forbigår alt, hvorom der kan findes oplysning i de nyere almindeligt bekjendte kritiske udgaver af forfatterne, som Halms af Quintilian, Tacitus og Vellejus, Hedickes og Vogels af Curtius, Keils af den yngre Plinius, Kiesslings af den ældre Seneca, eller i textkritiske værker, som Madvigs Adversaria, Gertz's arbejder til Quintilian og Seneca. (At gjennemgå de mangfoldige filologiske tidskrifter, programmer eller disputatser, hvori der muligvis kunde findes noget brugbart, har ikke været min hensigt, men et og andet, som jeg tilfældig stødte på, har jeg brugt.)

I Henrichsens bearbejdelse af texterne vare undertiden ikke blot större stykker udeladte, som han maa have fundet meningsforstyrrende eller overflødige, men også enkelte ord eller småsætninger, ved hvilke

[1]) Således har jeg s. 159 lin. 9 skrevet, som håndskrifterne have: *Quod paulo minus utrumque evenit*, hvor måske *quod utrumque* vil støde; men *id utrumque* stod allerede iforvejen s. 114. For øvrigt skriver også Cornelius således (Att. 2, 5) og D. Brutus (Epp. ad Famm. XI, 1, 1 og 10, 4).

det ikke altid var let at se grunden til udeladelsen. Den förste klasse af udeladelser har jeg intet gjort ved; den sidste har jeg søgt at fjerne og således f. e. s. 115 indskudt ordene: *Quidni — rogaturus es?*, s. 146: *qui scit — impellat*; men ganske konsekvent har jeg næppe været; navnlig beklager jeg, at s. 72 ordene *superioribus suis beneficiis* ikke ere optagne efter *factum*. Forskjellige fra disse tilföjelser ere de, der skyldes konjekturer, dels tidligere fremsatte (som s. 72 *Ab* foran *orto sole* af Freinshem, s. 212 *et boni* foran *et sani* af Fr. Richter), dels fremkomne under udarbejdelsen af bogen (som s. 2 *id* foran *genus* og s. 128 *sibi* foran *non ei* af Jensen. s. 120 *est* efter *progressus* af Siesbye). Atter af en anden art end disse, der forekomme mig dels sikre, dels sandsynlige. ere de, jeg blot har foretaget for at hjælpe på forståelsen (som s. 16 *firma* efter *acceperat*, s. 125 *sacerdos* efter *æque*, s. 126 *geniti* efter *gentes*, hvorvel der på det förste sted måske virkeligt er udfaldet et adjektiv). S. 161 havde det været rigtigst at anbringe en orienterende bemærkning foran stk. IX (Sen. Ep. 120, 6 fgg.), som det alt tidligere er gjort s. 61 stk. XV, s. 99 stk. X, og s. 168 stk. XV. Ti det kan ikke nægtes, at de to perfekter *Admirati sumus* (med det deraf afhængige *flexissent*) og *ostendere* ere næsten uforklarlige i det fra sammenhængen løsrevne stykke, mens de blive ganske forståelige, når man ved, at Seneca har til hensigt at vise den psychologiske oprindelse til de ethiske forestillinger.

Langt sjeldnere har jeg vilkårligt udeladt enkelte ord, f. e. s. 73 *suam* mellem *nisi* og *naturam* (de bedste håndskrifter have for resten, hvis man kan stole paa Hedicke, ikke *suam*, men *etiam*); s. 164 foran *irrationalia* ordene *muta atque*, der, om de end hidrøre fra Quintilian selv, ere aldeles tavtologiske; s. 180 ordene *velut mucrone teli*, der, skjönt de synes at være ægte, virke forstyrrende ved deres fuldstændige overflødighed. S. 33 havde det måske været bedst at udelade slutningen af stk. X fra *Illud scito*, der forekommer mig at indeholde et uheldigt tilløb til en vittighed; indholdet vilde være afsluttet også uden dem.

Af så vidt vides ikke tidligere fremsatte konjekturer må jeg (foruden de ovenfor omtalte indskydelser) anføre: s. 18 *terram* for *terras* (Jensen; lige iforvejen står enkelttal), s. 20 *volemus* for *volumus* (Jensen), s. 25 *consveverunt* for *consveverant* (Jensen), s. 36 *facitis* for *agitis* (Siesbye), s. 45 *auditu* for *auditum* (Siesbye) og *scient* for *sciant* (Jensen), s. 69 *dejectas* for *disjectas* (Siesbye), s. 93 *mitificaret* for *mitificet* (Jensen), s. 98 *sed peractis* for *et peractis* (Jensen), s. 135 *atque omnia* for *eaque omnia* (Siesbye), s. 136 *Sophian* for *Sophiam* (Siesbye; s. 113 er efter håndskr. sat *Politian*), s. 140 *ipsos* for *illos* (Siesbye), s. 145 *urbem quidem* for *quidem urbem* (Siesbye), s. 162 *Alexandri* for *Alexandro* (Jensen), s. 190 *persequar* for *consequar* (Wesenberg)[1], s. 191 *offusum* for *perfusum* (Gertz). s. 197 *attulit* for *attulerit* (Siesbye),

---

[1]) Wesenbergs optegnelser til Seneca ejes af dr. Gertz. Jeg kunde efter dem endnu have optaget *prævidens* for *pervidens* s. 214 og *partibus* for *artibus* s. 221, men fandt det ikke nødvendigt.

s. 214 *expromit* for *exprimit* (Siesbye), af hvilke de fleste forekomme mig sikre. Det samme gjælder om den af Jensen foreslåede omstilling s. 51, hvorved ordene *paternis—jussit*, der för stod efter *animadvertit*, ere flyttede hen efter *coegit*; således bliver alt det samlet, der angår Sullas behandling af Mithridates selv, medens det ellers skilles ad på en underlig akavet måde. En anden omflytning, men tidligere fremsat og optaget i Haases udgave af Seneca, er foretaget s. 175 øverst. Af andre tidligere fremsatte konjekturer skal jeg her kun anføre to af H. A. Koch: s. 111 *nobis tamquam melior interest* for *nostris cet.*, og s. 149 ned. *dilabi* for *delabi*. I intet stykke er der måske rettet mere end s. 196 n. XX; jeg håber, at det nu helt igjennem er blevet korrekt og forståeligt.

En særlig omhu er der anvendt på interpunktjonen; navnlig ere mange overflødige tegn fjernede, men ogsaa undertiden manglende tilföjede, större ombyttede med mindre o. lign., uden at jeg har stræbt efter nogen stiv konsekvens, som hverken den latinske sætningsbygning eller hensynet til meningen af hvert enkelt sted synes mig at muliggjöre. På selve indholdet have disse ændringer sjeldent haft indflydelse, som s 14, hvor der för stod *Namque — simulantes ei subvenientem — spoliatus est*, men jeg med Kritz i hans sidste udgave og Jordan har sat *Namque — simulantes. Ei subvenientem — spoliatus est*; ligeledes s. 40, hvor jeg med Gertz har sat komma efter *inquirimus* for punktum („i at føre regnskabsbøger ere vi omhyggelige, og med udsæd af frø ere vi forsigtige, men velgjerninger henslænge vi"), og s. 52, hvor jeg ligeledes har fulgt Gertz i at sætte punktum efter *certiores facti*. Undertiden står interpunktjonsændringen i forbindelse med selve textrettelsen, som s. 53 (*fertur. Torrentem eum* efter håndskr. for *fertur torrens. Eum*), og s. 87 (*oculos. Præcipue perniciabilis fuit fatigatis*; *quippe* for *oculis præcipue perniciabilis fuit. Fatigati quippe*).

Følgende steder må jeg omtale særskilt. S. 26 midt. (Curt. VII, 11 = 42, 15) stod i forrige udgave: *alii manibus eminentia saxa complexi levare semet, alii adjectis funium laqueis evasere, quum cuneos inter saxa defigerent, gradus subinde, quis insisterent*, hvorved *gradus* måtte tages som appositjon til *cuneos*, hvad der formedelst tilföjelsen af *subinde* er lidet sandsynligt. For *levare* har jeg med nogle ringere håndskr. sat *levavere*, der svarer bedre til *evasere*, og dernæst med Hedicke foran *quum* indskudt *quidam* (håndskr. have *quibus*, som de tidligere udgaver helt havde udeladt); endelig har jeg efter et forslag af Jensen indskudt *et* efter *defigerent*, hvorved vanskeligheden med *subinde* hæves, idet det kan slutte sig til verbet. Vi få nu tre opstigningsmåder: nogle komme op ved at bruge hænderne alene, andre tage tove til hjælp, atter andre hugge kiler ind i klippen og lægge oven på dem efterhånden trin, f. e. et bræt; på denne måde komme de altså op ligesom ad en trappe.

S. 35 (Sen. Ep. 12, 5) stod tidligere: *illam quoque (ætatem) in extrema regula stantem judico habere suas voluptates*. Håndskrifterne have *tegula*, som næppe lader sig forklare tilfredsstillende. Men heller ikke *regula* har stor sandsynlighed; når Lipsius forklarer det

ved *linea* med henvisning til Stat. Theb VI, 593, er det i det mindste på selve det anførte sted ikke godt at se, hvorledes det skulde have den betydning. Jeg har optaget Madvigs konjektur *specula*, som han dog kun har fremsat tvivlende; havde jeg under udarbejdelsen af bogen kjendt Gertz's formodning *ligula*, vilde jeg have foretrukket det: bedst havde det måske været simpelthen at sætte *linea*, for at disciplene kunde have et let forståeligt ord.

S. 47 stk. IV (Plin. Ep. IX, 30) er der et sted, som har plaget mig meget. I de forrige udgaver stod: *Primum est autem suo esse contentum, deinde, quos præcipue scias indigere, sustentantem foventemque orbe quodam societatem ambire.* Jeg har i sin tid spurgt prof. Henrichsen, hvorledes han vilde have de sidste ord forståede; jeg har endnu et brev fra ham, hvori han svarer: „Jeg oversætter: at gaae Samfundet el. Selskabet rundt, og forstaaer just ikke derved hele det menneskelige Samfund eller det store Borgersamfund, men den Samfunds- eller Selskabskreds, hvori man befinder sig, ligesom jo *societas* ogsaa bruges om mindre Samfund og Corporationer indenfor det store Borger- og Menneskesamfund; men bestemte Exempler, som ere analoge, kan jeg ikke paavise." Men denne betydning af *societas* har det heller ikke været mig muligt at finde exempler på; da nu tilmed håndskr. have *socialitatis*, troede jeg mig ikke forpligtet til at beholde *societatem*. Men heller ikke *socialitatis*, som Keil har optaget, synes mig tilfredsstillende; ordet citeres ellers kun af Plin. Paneg. 49 og kan der næppe være andet end kammeratligt forhold, hvilket ikke passer på vort sted. Jeg er altså vendt tilbage til den almindelige ældre læsemåde *societatis* og vilde oversætte stedet: „støttende og hjælpende at henvende sig til dem, om hvem man ved, at de ere særligt trængende, og således danne ligesom en samfundskreds", nemlig af selve velgjöreren og dem, han viser velgjerningen. Således taget bliver *orbis societatis* ikke ganske ubestemt samfundskreds, men kreds af folk sammenknyttede ved et bestemt bånd, og således plejer jo *societas* at bruges; det noget sjeldnere udtryk mildnes ved det tilföjede *quodam*. Ablativen, tror jeg, kan have den angivne betydning; også ellers går en modal ablativ undertiden over til at betegne det, der fremkommer ved den i verbet udtrykte handling, som når det hedder *nix acri concreta pruina* (Lucr. III, 20) eller *flores indistinctis plexi corollis* (Cat. 64, 283), eller *terra caverna ingenti desederat* (Liv. XXXII, 9, 3), eller når verber, der betegne at dele, forbindes med ablativ om det ved delingen fremkomne (Cic. de Orat. III, 190, de Legg. II, 38, Liv. V, 16, 9, XXI, 26, 4, Verg. Æn. I, 508), som ellers betegnes ved *in* med akkusativ, ligesom jo også *contionis modo, iis legibus* bliver synonymt med *in contionis modum, in eas leges*; også her kunde, tror jeg, have stået *in orbem quendam societatis*. Men kan nogen finde på noget bedre, skal det være mig kjært.

S. 51 ned. (Vell. Pat. II, 24) stod för: *existimavitque ante frangendum hostem quam ulciscendum civem, repulsoque externo metu, ubi, quod alienum esset, vicisset, superavit, quod erat domesticum*; men hvorledes her konjunktiverne *esset* og *vicisset* ere at forstå, er aldeles dunkelt.

Den håndskriftligt overleverede text har imidlertid ikke *superavit*, men *superaret*, som Kritz og Halm have beholdt og forklaret ved en anakoluthi; en sådan forekommer mig her aldeles uforanlediget. Ruhnken foreslog *superandum*; men en modsætning mellem *superare* og *vincere* synes aldeles pedantisk; jeg har med Ursinus sat *superare*, som i betydningen *superesse* (*agendum*) står hos Livius XLV, 24, 1. Nu blive konjunktiverne forståelige; at Vellejus ikke også har sat *esset domesticum*, er vel underligt, men med hensyn til brugen af indikativ i relative sætninger i oratio obliqua hersker jo i det hele stor vilkårlighed.

S. 74 (Plin. Ep. VIII, 24, 1) har jeg efter håndskrifterne sat: *aut nescire melius*, som måske vil støde nogle læsere. Men ligesom det ikke er let at indse, hvorledes et oprindeligt *scias* skulde blive til *nescire*, mens det omvendte nemmere kunde ske formedelst de forrige konjunktiver, således giver også *aut nescire* en rigtig mening: „eller også (i modsat tilfælde) er det bedre slet ikke at vide besked", medens der ikke kan være tale om en bedre viden som forskjellig (*aut*) fra den rigtige, Maximus allerede har. Denne brug af *aut*, som bl. a. Madvig har omtalt til Cic. Finn.[3] s. 589, forekommer her i bogen s. 35 (Sen. Ep. 12, 5) og s. 129 (Plin. Ep. I, 10, 3), fremdeles Sen. Ep. 45, 10; 48, 2; 66, 9; 94, 39 (Også ellers kunne disciplene træffe den på almindeligt læste steder: Hor. Od. III, 12, Tibul. I, 3, 22.)

S. 89 (Sen. Q. N. III præf. 10) har jeg istedetfor *omnia* sat *omne*, som findes i to håndskrifter og var den almindelige læsemåde för Fickert. Det, det kommer an på, er ikke at have sét alle enkeltheder, hvilket da heller ikke kunde lykkes uden at have foretaget rejser, om end ikke som erobrer eller ødelægger, men at have opfattet universets indretning („embrasser des yeux de l'esprit l'ensemble du grand tout", La Grange). *Omne* står i denne betydning Lucr. I, 1001, Sen. ad Marc. 23.

S. 94 ned. (Curt. IX, 8 = 29, 19) stod för: *Ingens hic militum, inter quos erant Græci, qui Dioxippo studebant, convenerat multitudo.* At der mellem Alexanders tropper også havde indfundet sig Grækere, der interesserede sig for deres egen landsmand i dennes kamp med en Makedoner, er ganske naturligt, men en bemærkning derom netop derfor mat og besynderlig. Men i det ældste håndskrift står kun: *Ingens hic militum, inter quos erant Græci, Dioxippo studebant*, i de øvrige gode hdskr. mangler endda *erant*. Heraf har Jeep gjort: *Ingens vis militum, inter quos erant Græci, Dioxippo studebant*, hvorved bemærkningen *inter quos erant Græci* bliver aldeles intetsigende. Der kan næppe være tvivl om, at der både har været tale om Grækernes stemning for Dioxippos og Makedonernes for Horratas. Men med hvilke ord dette har været udtrykt, har det hverken villet lykkes konferentsråd Madvig eller Jensen eller mig at udfinde. Jeg har derfor ladet det gamle blive stående, kun med en lille af Zumpt foreslået ændring i ordstillingen (*inter quos qui erant Græci*), hvorved det hele dog bliver lidt mindre flovt. Naturligvis er dette kun en nogenlunde tålelig udvej.

S. 102 (Sen. Ep. 29, 2): *Spargenda manus est.* Disse ord har H. A. Koch villet rette, först til *Spargenda sementis est,* siden til *Porrigenda manus est,* begge dele med liden sandsynlighed i grafisk henseende. Ikke desto mindre var jeg tilböjelig til at optage en af delene, da jeg vidste, at det overleverede udtryk også havde vakt tvivl hos andre; men efter konferentsråd Madvigs råd lod jeg det stå i betydningen: man må sprede hånden, d. e. man må strø ud til flere sider. Et sted, hvor *spargere manum* har samme betydning, ved jeg ikke at anføre; men de hos Scheller anførte, Mart. III, 82, 14 og Quint. XI, 3, 118, ere dog ikke ganske uensartede, og man må være varsom med at ændre slige udtryk, når de, om end underlige, lade sig forklare sprogligt. Det strængt korrekte udtryk vilde være: *spargendum manu est,* og således kunde man vel uden voldsomhed skrive, men da bliver *manu* aldeles bart for *plena manu.* Men når man husker den store frihed, hvormed Latinerne flytte om med objektet (*defendere periculum ab urbe* og *urbem a periculo* o. lgn., s. Madv. Kleine Philol. Schriften s. 337), tör man ikke vel nægte, at de ogsaa kunde sige *spargere manum* i denne betydning. Måske kan det endnu lykkes at finde det et andet sted. (De Const. Sap. 14, 2 har *petiit corium* været gjenstand for megen tvivl og rettelsesforsøg; men nu vil man næppe angribe det, da der også hos Cicero pro Tullio § 54, som de ældre filologer ikke kjendte, står *corium peti.*)

S. 107 ned. (Quintil. I, 1, 20) er jeg vendt tilbage til det overleverede: *numquam non fecisse se gaudeat,* idet jeg forstår *facere* om at gjöre gavn, gjöre sin pligt og derved fremskridt. Exempler på denne brug vil man finde hos Freund under *facio* II C; tilföjes kunne Cic. Brut. 192: *si auditor omnino tamquam equus non facit* („gehorcht, thut was der Reiter will", Jahn), Sen. Rh. p. 244 Kiessl.: *ad animalia veni; alii ad aprum, alii ad cervum canes faciunt,* Sen. Phil. de Tranq. An. 6, 3: *quorundam contumacia non facit ad aulam,* Epist. 68, 13: *hæc ætas optime facit ad hæc studia. Scisse* kan næppe forstas uden et tilföjet objekt.

S. 219 stk. XVIII (Quintil. X, 3, 22 fgg.) er jeg efter Jensens råd to steder vendt tilbage til håndskrifternes læsemade. For det förste har jeg beholdt *rectos* i følgende sætning: *Ideoque lucubrantes silentium noctis et clausum cubiculum et lumen unum velut rectos maxime teneat,* hvor der i de forrige udgaver stod *tectos,* hvorved *velut* er aldeles overflødigt; ti et lukket værelse holder folk under tag, ikke ligesom under tag. Man har foreslået *arrectos, secretos, coercitos;* men da *rectus* også bruges om personer, der holde sig til hvad ret er, tror jeg, at *rectos* lader sig forsvare, idet tanken er: „I det frie gjöre tankerne let afstikkere og skeje ud; men et lukket værelse, hvor alt er stille og der kun brænder ét lys, vil lettest kunne holde dem ligesom på rette vej." (Således omtrent har allerede Badius forklaret det.) Dernæst har jeg beholdt *aut* i disse ord: *Cui* (*labori*) *tamen non plus irrogandum est quam quod somno supererit aut deerit;* i almindelighed har man for *aut* sat *haud,* hvilket vel kan forstås; men ordene *haud deerit* ere så aldeles overflødige, at jeg vilde foretrække at udelade

dem helt, hvis ikke *aut* gav mening, og det tror jeg at det gjör: „Al den tid, men heller ikke mere, bör bruges til nattearbejde, som sövnen enten har tilovers, d. e. hvori vi ikke trænge til sövn, eller ikke kan få fat på, d. e. hvori vi dog af en eller anden grund ikke kunne sove.“ Allerede Spalding har forklaret *aut deerit* således, men igjen opgivet det.

Til de i selve bogen anførte „Rettelser“ burde være föjet: S. 43 l. 7 læs *revocante* for *vocante*, S. 104 l. 5 indskydes *quum* efter *tum*, og l. 12 fran. *accusatores* efter *accessere*, S. 151 l. 8 *libri* efter *illum*.

O. Siesbye.

II.

Nogle kritiske bemærkninger til Henrichsens „Opgaver til Oversættelse fra Latin paa Dansk“, 4de Udgave ved O. Siesbye.

Havde undertegnede været til stede her i landet på den tid, da det nye oplag af ovennævnte bog udkom, vilde jeg have tilbudt min kære ven dr. Siesbye min hjælp ved hans revision af bogen, og, så vidt jeg kan dömme efter den fremgangsmåde, han herved har fulgt, kunde da en meget stor del af de bemærkninger været sparede, som det her er min agt at göre. Det er nu ikke min mening at ville opfordre de lærere, som benytte bogen, til at lade deres elever foretage alle de rettelser deri, som jeg neden for skal fremsætte; de fleste vil vel kunne vente eller nødes vel til at vente med at indtage deres plads, til næste oplag udkommer, hvilket, hvis da ikke en gennemgribende omdannelse af skolerne indtræder, utvivlsomt vil ske om kortere eller længere tid, da det næppe vil være muligt at danne nogen anden samling af slige opgaver, som kan have krav på at komme til at afløse Henrichsens fortrinlige bog. At jeg da ikke helt tilbageholder mine bemærkninger til den tid, har sin grund deri, at ikke få af rettelserne efter mit skön med fordel kan indføres allerede i den foreliggende bog; og så tager jeg da resten med for at have alt det samlet på ét sted, hvad jeg i al fald indtil dato har fundet at bemærke ved en gennemlæsning af bogen, som for øvrigt hist og her kunde have været omhyggeligere, så at der endda herefter kan blive adskilligt at tilföje, enten af mig eller af andre.

Endnu må jeg forudskikke et par ord. Mine bemærkninger må nødvendigvis for en del få charakteren af en kritik over Siesbyes revision, og når man da ser mine anker mod denne, kunde måske nogen, særlig hvis han blot tog hensyn til ankepunkternes antal, mene, at jeg fældede en anden dom over den, end jeg i virkeligheden gör. Det er jo ingen ganske let opgave at foretage en revision af en bog, hvis forfatter er død, og som tilmed er en meget brugt skolebog; man er bunden ved pietetshensyn så vel som ved hensyn til dem, der eje ældre exemplarer. Det sidste, mener jeg nu, kunde man tage sig temmelig let; allerede for et år siden var det meget vanskeligt for

mine elever at få opdrevet et par brugte exemplarer af den den gang udsolgte bog, hvilket da tyder på, at ikke så stort et forråd deraf kan være i omløb, så at man vel nok tör göre regning på, at om et par år alle eller dog næsten alle disciple kun eje det sidste oplag; og selv om enkeltvis ældre exemplarer findes ved siden af de nye, vil det være let at finde stykker nok i bogen, hvor textforandringerne ere så ubetydelige, at ingen ulemper vil opstå heraf. Med hensyn til det förste må man erindre, at Henrichsens egenlige arbejde med bogen faldt på en tid, da der ikke existerede sådanne recensioner af eller arbejder til de benyttede forfatteres text, som nutiden har, ligesom det jo er klart, at H. med al sin omhu og dygtighed dog kunde göre misgreb som ethvert andet menneske; men jeg er overbevist om, at min kære gamle lærer, hvis han selv havde kunnet besörge denne nye udgave af sin bog, ved egen og andres hjælp vilde have stræbt at fjærne tidligere mangler, som skyldtes den ene eller den anden af disse grunde, og derfor turde vel den, som trådte i hans sted, göre det samme. Siesbye har da også taget sig ikke ringe frihed ved denne nye revision, og der er vundet særdeles meget derved; men det forekommer mig, at han, på ikke få steder af mig uforklarlige grunde, har været alt for konservativ, og jeg kunde nok ønske, at han lidt mere havde fulgt sin philologiske samvittigheds stemme, for at bruge hans eget udtryk. Skal jeg imidlertid sammenfatte hovedsummen af min kritik over hans arbejde i en enkelt sætning, bliver det disse ord af Cicero: laus illi est tribuenda, quod egit, venia danda, quod reliquit. Og hermed til sagen.

At det af H. gjorte udvalg af forfattersteder i det hele må erklæres for heldigt, vil vist alle være enige om; men naturligvis udelukker dette ikke, at man kunde ønske enkelte stykker helt fjærnede, andre omredigerede lidt for en bedre afrundings skyld. S. har bortskåret nogle stykker, hvis fjærnelse jeg ganske kan billige, dog på det nær, at jeg gærne havde bibeholdt det stykke af Tac. Ann. VI, 28 om den fugl Phœnix, som stod p. 38. Derimod vilde jeg ønske, at man var bleven fri for det vrængebillede af Stoikerne, som gives os p. 188 i stykket af Cicero (or. pro Murena); men navnlig gör det mig ondt, at han ikke har fulgt sin lyst til at vise de to stykker af Florus dören. Det förste stykke p. 189 begynder med en kolossal chronologisk fejl, som for mig allerede vilde være grund nok til at kaste det bort; det andet p. 201, hvori den slags fejl er rettede, er kun en dårlig version på det stykke af Seneca, som står p. 2. Da jeg ikke håber, at nogen lærer lader sine disciple skrive disse stykker, vil jeg ikke meddele forslag til ændringer i dem, som ellers kunde göres. Hvad angår de nye stykker, som S. har indsat, fortjene de i det hele at billiges; kun tror jeg, at disciplene ikke vil vide ham megen tak for det lange punktum: *In ipso tamen flore dignationis cet.* i stykket af Plinius major p. 210 f., som vist vil volde dem hovedpine. Mindre heldig afrundede ere stykker som det af Seneca p. 12, hvor noget både af det foregående og følgende kapitel burde være taget med; fremdeles stykket af Sallust p. 13 ff., hvor slutningen er for kortfattet; endnu mere

gælder dette om stykket af Livius p. 209, hvor tilmed historien er bleven fordrejet ved forkortelserne i slutningen. Ved stykkerne af Quintilian p. 42, Cicero p. 112 og Seneca p. 181 og 220 havde enten en omskrivning af begyndelsen eller en orienterende indledningsbemærkning været på sin plads; af stykket af Seneca p. 96 vilde jeg have udeladt den sidste historie, og på samme måde vilde jeg for at få en bedre afrunding have bortskåret slutningen af stykkerne p. 149 (Seneca: *Sed non est nunc cet.*), p. 161 ff. (Curtius: *Huic regi cet.*); også stykket af Cicero p. 100 f., hvor det næppe er muligt at finde nogen ret passende afslutning, vilde efter min mening have vundet noget, om man havde standset foran ordene *Sed residamus*. Bogens allerförste stykke vil måske tiltale mange, men mig tilfredsstiller det ikke; man savner enden på historien — og den kan ikke gives. Derimod kunde stykket af Livius p. 204 være blevet bedre, når man havde medtaget lidt mere; fra begyndelsen antydes det, at der skal gives en skildring af stemningen mod Romerne hos *reges civitatesque*, men man får kun noget om *reges* og det endda ufuldstændigt.

Det følger af sig selv, at, når stykker således rives ud af deres sammenhæng, og når tilmed indenfor det enkelte stykke mangen gang sætninger eller ord udelades, vil der ofte være anledning til at lempe lidt om på det, der beholdes; også her har jeg med al anerkendelse af, hvad godt både H. og S. har ydet, nogle indvendinger at göre Således synes det mig, at der p. 64 i begyndelsen af stykket af Tacitus burde være lempet lidt om på ordene: *Sequitur caedes Annaei Senecae*, hvor *sequitur* hos Tacitus selv er vel motiveret derved, at der forud er opregnet flere andre bestemte personers drab, medens det her efter det almindelige *multi interfecti sunt* næppe kan kaldes passende. P. 145 tager begyndelsen af stykke XIV: *Notus est vobis utique cet.* sig i mine öjne ud som en ironi mod disciplene, når man da ikke ved *notus* mener *tantum nomine notus*; og selv således er *utique* måske for meget sagt. P. 159 st. VII beg. vilde det have været bedre at skrive *mortuo Germanico* eller noget andet istdf. *post mortem Germanici*, da jeg ved, at sammenstødet af *Germanici* med de følgende genetiver har foranlediget misforståelser. P. 182 st. VIII beg. vilde jeg have skrevet: *vir* **fuit** *ingenio mitis* (lige som der p. 208 st. IX beg. er tilföjet *est*), og i samme st. p. 183 l. 2 f. n. burde der i det mindste være skrevet: **Igitur** *exercitus omnium fortissimus*. P. 198 l. 2 havde det været hensigtsmæssigt, for at overgangen til det tredje af de i stykkets begyndelse nævnte punkter tydelig kunde betegnes, at skrive *Quid? quae fama cet.*, hvis man da ikke helt vilde følge Andresens text. P. 211 l. 2 vilde det have været lige så berettiget at tilföje *est* (*illatus est*) som f. ex. p. 120 l. 12 (*progressus est*); om Plinius selv virkelig skulde have sat det, så at det burde tilföjes også i udgaverne af ham, kan være tvivlsomt, som for resten også hos Suetonius l. l. P. 211 l. 3 f. n. vilde jeg skrive *si quaeras*, da indikativen er et mærke på, at stykket er revet løs fra sine omgivelser, hvilket mærke vel her heldigst fjærnedes. P. 223 st. XXII beg. burde *Caesar Trajane* være tilföjet.

På ikke få steder havde H. midt i stykkerne udeladt sætninger og ord, sædvanlig med god grund og uden skade for det øvriges sammenhæng, men undertiden dog også uden grund og ikke heldig; noget har S. rådet bod på, men der står dog endnu lidt tilbage, og jeg skal her fremhæve nogle enkelte steder. P. 118 l. 7 misbilliger jeg udeladelsen efter *deletum* af ordene *cedendoque in angulum Bruttium cetera Italia concessum*; lad være, at disse ord er lidt tunge, synderlig vanskelighed vil deres oversættelse dog næppe berede disciplen, og de vilde passende have forberedt det følgende *nisi ex Bruttio agro*, som nu, synes det mig, kommer noget overraskende ind. P. 138 l. 4 f. n. vilde jeg efter *tantas minas belli* have beholdt ordene *et pæne totius generis humani irruentis impetum*, om ikke mere. P. 147 l. 12 f. n. synes det mig næsten at se ud som en forglemmelse, at sætningen *Intelligentia ex hoc et judicium acquiritur* er udeladt efter *fugere non possunt*. P. 156 l. 7 kan jeg heller ikke forstå udeladelsen efter *pugnabant* af ordene *Lacedæmoniis dux, Macedonibus locus deerat*; ligeledes synes jeg slet ikke om udeladelserne p. 180 i Alexanders brev til Darius. P. 193 l. 9 undrer det mig, at S. i det ny tilkomne stykke af Livius ikke har beholdt alle textens ord: *certam*, *etsi non speciosam pacem*; p. 195 l. 19 burde *et cetera* efter *solisque labores* ikke have manglet (mange disciple kender dog vel dette sted af Vergil); p. 211 l. 16 vilde jeg have beholdt *Africani sequentis* eller dog skrevet *Afr. minoris*, hvis man skulde undgå hint specielt Plinianske udtryk. En ligefrem fejl bliver det, når der p. 112 l. 6 f. n. efter *dynastas provinciæ* er udeladt *finitimos* (rigtig nok en rettelse af Oudendorp, men almindelig godkendt; codd. *finitimosque*). — Omvendt er der steder, hvor der uden skade for meningen kunde være foretaget udeladelser, og hvor der tillige havde været grund dertil, fordi der er textvanskeligheder eller vanskeligheder ved forståelsen eller oversættelsen, som man ikke kan forlange at disciple skal kunne magte, når stundum ikke engang lærde mænd har kunnet det. Således vilde jeg p. 52 øverst uden betænkning have udeladt sætningen *repulsoque externo metu ... domesticum*, som kun er en omskrivning af den nærmest foregående; det er muligt nok, at *superare* kan forklares, som S. forklarer det ovenfor, men tanken bliver derved unægtelig så flov, at jeg vilde foretrække at være pedantisk med Ruhnken og skrive *superandum*, når jeg skulde udgive Vellejus; men i nærværende bog vilde jeg bortskære alle disse ord. P. 93 l. 3 ff. vil eleverne ganske vist ved hjælp af f. ex. Arnesens ordbog kunne finde forklaring på, hvad der menes med *mandatores* (uden dog at kunne gengive dette anderledes end ved omskrivning), og ligeledes på *subjici*, og en oversættelse af de sidste ord *utque etiam ... certos annos* vil de vel også nok kunne give, men at de vil forstå disse ord, uden at man meddeler dem forklaring på, hvilke misbrug i kejsertidens retsvæsen der her sigtes til, betvivler jeg meget, og i en bog som nærværende bör der efter min mening helst intet findes af den art, hvorfor jeg vilde udelade disse sidste ord og helst *mandatores* med, da stykket er afrundet nok selv uden disse ting. P. 94 l. 11 vilde jeg ikke have medtaget relativ-

sætningen *quod Arachosiis utraque natio pensitabat*, hvis fjærnelse aldeles ikke forstyrrer tanken, og hvis forståelse vil berede disciplene vanskeligheder, således som den også har voldt lærde det, da denne tale om en skat til Arachosierne ikke godt synes at kunne forenes med hvad der forud ytres af de to nationers sendemænd: *per tot ætates inviolatam libertatem cet.* P 139 l. 12 er jeg ikke ganske sikker på, at *mutantem* er rigtigt; i al fald forekommer udtrykket mig besynderligt, både når jeg tænker på, hvad Xerxes havde gjort, og i dets sammenstilling med *obstiterat*, og jeg ved ikke nogen ret passende oversættelse derpå; uden skade for meningen kunde ordene *et mutantem quidquid obstiterat* gå ud. Det samme må jeg sige om ordene *mutatam ac* p. 181 l. 10 f. n. P. 158 l. 9 har jeg altid ladet mine disciple springe ordene *et hujus summæ gloriæ . . . . ferret* over, da det har været mig selv umuligt at få nogen mening ud deraf, hvad enten man skriver *modicam* eller *immodicam*; jeg synes nemlig, at det efter de foregående ord ikke kan være Vellejus's mening at tillægge disse folk nogen som helst *gloria*. På samme måde kunde man også have befriet disciplene for det sted af Plinius minor p. 47 l. 5—4 f. n., som har voldt både S. og mange andre bryderier; ordene *orbe quodam societatis* (eller hvad der nu skal stå) kunde uden skade være borte; S.'s forklaring ovenfor tror jeg ikke på, da *orbis*, så vidt jeg ved og har kunnet finde, aldrig bruges om, hvad vi kalder „en kreds af venner ell. kammerater“, og selv kan jeg ikke opstille nogen forklaring, som jeg rigtig synes om. P. 131 l. 3 er jeg heller ikke på det rene med betydningen af ordet *sensum*, der synes mig altfor ubestemt og almindeligt; man burde vel helst skrive således i denne bog: *contra voluptatem quandam* (*ipse*?) *percipio*. Endelig vilde jeg også gribe til det samme middel p. 116 øverst og udelade hele sætningen *quo quidem . . . maluerunt*; ti ved at skrive *integri* for *integris* får man nok en modsætning til *exarmati*, men *universis*, der ikke kan være = *integris* ell. *incolumibus*, danner ingen modsætning til *victis afflictisque*, som der jo dog kræves, så at der må være fejl i texten.

Efter disse bemærkninger, som mere gælder bogens charakter i det hele, skal jeg nu gå over til andre, der angår revisionen af stykkernes text. Her har S. gjort særdeles meget godt, idet han både har lagt bedre udgaver til grund for texten og tillige indført gode rettelser så vel af andre som af sig selv og sin medarbejder cand. Jensen, hvoraf nogle har fornöjet mig meget. Men jeg savner her, og det er min hovedanke, altfor meget en god konsekvents, og undertiden synes det mig, som om tilfældet eller en lunefuld eklekticisme har bestemt, hvad der skulde beholdes og hvad der skulde forandres; måske er hist og her også noget overset. For at begynde med nogle intetsigende småting (om blotte retskrivningsspörgsmål vil jeg slet ikke tale, f. ex. om man bör skrive *numus* eller *nummus*, *adulescens* eller *adolescens*, *epistula* eller *epistola* osv.), hvorfor er så, medens ellers på mange steder græciserende former af græske ord er indførte, p. 12 l. 4 formerne *Demosthenem*, *Æschinem*, *Hyperidem* bevarede, trods de bedste codd., som Keil har fulgt? Hvorfor er omvendt p. 153 l. 14 ikke den

latinske form *Solo* beholdt (ved siden af *Draco*)? Overalt, så vidt jeg har lagt mærke dertil, har *delectus* (subst.) måttet vige for *dilectus*; hvorfor er da, selv om man nu ikke vilde sætte *derigere (telum* p. 85 l. 4 f. n. osv.) for *dirigere*, dog ikke *discribere* indsat for *describere*, f. ex. p. 72 l. 8 f. n., p. 134 l. 6, p. 179 l. 14? Ordstillingen er ofte forandret, men her er der navnlig stor inkonsekvents, som f. ex. når der i stykket af Livius p. 90 f. lige mod slutningen er sat *solvendum esse* for *esse solvendum*, medens der p. 90 l. 7 f. n. ikke er skrevet *sine vestigio ullo* eller p. 91 l. 5 *libros eos*. Sædvanlig har det kun meget lidt eller slet intet at sige, om den eller den ordstilling vælges, og mangen en vil måske beskylde mig for pedanteri, når jeg mener, at der skulde være skrevet p. 3 l. 5 f. n. *ad Demetrium legatos*; p. 6 l. 7 *ille vir* og l. 17 *plus multo*; p. 16 l. 11 *bene spero* (hvilket dog var det naturlige); p. 17 l. 4 *hæc rei natura est* o. a. m.; men meget andet af samme art er rettet, og et enkelt sted har en forsömmelse deraf efter min mening været meget uheldig, nemlig p. 112 l. 12 f. n., hvor man ubetinget med Nipperdey og codd. plq. burde have skrevet *non excessisse enim P. P. audiebat* (istdf. *non enim excessisse . . audierat*), da man ellers forleder disciplene til at forbinde *non* med *audierat*, hvorved man får noget ud, der strider imod meningen (ti Pharnaces var i Pontus). — Medens på mange steder texten er rettet efter de bedste udgaver selv i rene ubetydeligheder, er dette på andre steder undladt, jeg ved ikke af hvad grund; således burde der p. 2 l. 1 med Orelli være skrevet *cruentatum* som nogle linier forud (eller også burde på begge steder *cruentum*, som det ældste håndskrift har, være bevaret); p. 4 l. 2 f. n. *hominem*; p. 8 l. 12 *simul natantes* (da der alle andre steder i stykket står *natare*, ikke *nare*); p. 16 l. 15 *toties tamen tamquam* og l. 16 *Ita* (for *Itaque*) og l. 22 *necesse est enim* og l. 26 *obversantia mihi et ex al. p.* (uden *jam*); p. 17 l. 6 *in quantum*; p. 29 l. 10 f. n. *monuit, caveret*; p. 48 l. 16 *et opes*; p. 56 l. 21 *cæca ac temeraria*; p. 60 l. 17 *invitam*; p. 64 l. 8 f. n. *solus quippe . . Natalis et hactenus prompsit* (hvor *et* ikke er et uvigtigt ord: både var N. den eneste, der sagde noget, og hans udsagn gik tilmed kun ud på, at osv.); p. 77 nederst *id est justitia, virtus* (ἀνδρεία), *prudentia* (,*temperantia*); p. 80 l. 1 *denique* (uden *quæ*); p. 85 l. 11 f. n. *et* (?) *propos. totius vitæ tuæ*; p. 93 l. 7 f. n. *in pomis, itidem*; p. 99 l. 10 f. n. *dis velut rerum*; p. 104 l. 19 *Accersere* (der synes mig ikke at være nogen grund til at fortrænge dette med det ganske vist lettere *accersi*; ligeledes vilde jeg l. 4 f. n. ikke have udeladt *prætoribus Romanis* efter *Hortensio*); p. 106 l. 9 *vel conversis*; p. 110 l. 21 *subita et ex abdito*; p. 111 l. 1 *ac sacer*; p. 115 l. 21 *roga bonam mentem, bonam v. a., deinde tunc corporis*; p. 122 l. 2 *Nam, si vos*; p. 139 l. 13 *Perses* (for *Xerxes*); p. 140 l. 7 f. n. *Quid est, quare ego*; p. 151 l. 16 *usque adeo*; p. 153 l. 2 *patris utriusque* (ti så meget bör enhver discipel vide om Scipio minor, at han kan forstå dette); p. 175 l. 15 *temporis*; p. 177 l. 6 *aptatam picturæ*; ibd. l. 18 *lineas*; p. 197 l. 11 *tacentes et in u. c.*; p. 198 l. 20 *impedient*; p. 199 l. 9 f. n. *an impetrassent*; p. 210 l. 3 f. n. *Hujus quoque* (hvilket S. med vilje har forandret til *Ejus*, uden at jeg kan

se nogen grund dertil, lige så lidt som til det, at han p. 217 l. 17 med vilje har forandret *valeant* (*δύναιντ᾽ ἄν*) til *valent*). Meget af dette er ganske vist af ringe betydning, men atter her gælder det, at meget andet af lignende art er rettet, og desuden har enkelte ting dog også lidt betydning snart i sproglig henseende, snart for meningen. — Følgende rettelser af andre, som dog vist nok i al fald for en del har været udgiveren bekendte, burde efter min mening have været optagne: p. 60 l. 13 *e convivio* (edd. vg.); p. 73 l. 4 *noles* (Bothe; cfr. Curtius VII, 4, 17 p. 60 l. 6; selv om *forsitan* hos Curtius måske kan have konjunktiv, hvad jeg ikke ved, vil dog futurum her ubetinget passe bedst både til meningen og til omgivelserne); p. 115 l. 2 *lugentem amentemque* (Haupt; at nogen af frygt (*timentem*) for et eller andet skulde gå hen og göre en ulykke på sig selv, er ikke umuligt, men hører dog vist til de sjældnere tilfælde, hvorimod det, at nogen gör det i afsindighed, ikke er ualmindeligt; desuden er dette ubestemte og almindelige *timentem* efter min mening stødende eller dog besynderligt); p. 131 l. 20 *quæque deceret* (Ernesti); p. 146 l. 20 *in deliberationibus de utilitate, in laudationibus de honestate* (tredelingen er tydelig nok udtalt i det nærmest foregående, så at den også bör komme frem her; og at supplementet i Andresens udgave i al fald efter meningen er rigtigt, kan tilstrækkelig godtgöres ved rhetoriske forfattere); p. 179 l. 4 f. n. *Dario S.* (Jeep; var påtænkt indført af S.); p. 196 l. 11 *quid est utilius* (Acidalius; *tutius* havde været brugeligt, for så vidt der blot var tale om at forsvare sig selv; men da det lige så fuldt gælder om at forsvare andre, er *utilius*, tror jeg, nødvendigt, og det svarer da også til det foregående *ad utilitatem fructuosius*); p. 206 l. 23 *proceres* (Jeep; der var her efter den måde, hvorpå det gik til, egenlig slet ikke tale om *proci*; og var der sådanne, hvorfor så *omnes proci* og ikke simpelt hen *proci*? Det passer også bedre, at Grækerne indbydes sammen med *proceres* end med *proci*).

De rettelser, som skyldes S. selv eller Jensen, fortjene vel gennemgående at billiges, men der er dog et par, hvorimod jeg må göre indvendinger. P. 16 l. 5 savner man ganske vist efter ordene *sed etiam ad continenda quæ acceperat* noget, som kan svare til det foregående *velox*, og i sig selv kunde *firma* være en meget passende tilföjelse; men nu står der lidt længere nede ordene *solebat bonæ fidei esse*, som slet ikke eller dog kun tilsyneladende, passer ind imellem deres omgivelser, men i virkeligheden løsriver sammenhængende modsætninger fra hinanden; endelig mangler *et* foran *diu*. Derfor tror jeg, at man med Kiessling bör følge Wachsmuths omstilling af disse ord og skrive stedet således (Seneca Rhet. p. 58 K.): *ad continenda, quæ acceperat, solebat bonæ fidei esse. Nunc* tamen (cod. M. *iam*) *et ætate . . . promittere. Diu ab illa nihil repetivi; nunc quia jubetis cet.* I bogen, som den nu foreligger, vilde det vel være rigtigst, om lærerne lod eleverne udslette *et* og *solebat b. f. esse* og forandre interpunktionen efter min angivelse. P. 125 l. 4 f. n. havde det været nemmere at rette således: *Æque* is *in adulationem cet.* P. 128 l. 13 kan jeg på ingen måde billige tilföjelsen af *sibi*; skulde et positivt led indskydes

foran *non ei*, hvad jeg tror at Seneca med föje har undladt, fordi det alene kommer an på det negative led og dette ved at stå alene kommer frem med mere energi, så viser det foregående *circumtulit* og det følgende *ambitioni* snarere hen til, at man skulde tilföje *omnibus aliis*. Også p. 162 l. 8 f. n. er jeg i meget stærk tvivl om hvor vidt Jensen har gjort ret i at fortrænge den vist nok mere søgte men i sig selv særdeles vel forsvarlige og forståelige interessens dativ *Alexandro* og indsætte den dagligdags genetiv *Alexandri* (som da for resten også andre har tænkt på).

Endnu har jeg at berøre en række steder, hvor interpunktionen efter min mening bör forandres; for øvrigt må jeg sige, at S. har vist en prisværdig omhu for denne tidt så forsömte ting. P. 15 l. 17 bör kommaet rettest udslettes efter *elapsa sunt* eller flyttes hen efter *dicta*, da ordene *ab illis dicta* knytter sig nöje til *si qua*. P. 32 l. 13 har S. glemt, hvad han ellers, og det med rette, konsekvent overholder, at skrive *quanta sunt!* (istdf. *sunt?*). P. 74 l. 20 skulde der efter *vindicando* stå komma, ikke hemikolon. P. 97 l. 5 f. n. hörer ordene *in ipso sacrificio* klart nok sammen med den absolute ablativ, så at man bör interpungere: *qui, in ipso sacrificio nuntiata filii morte, tibicinem cet.* P. 98 l. 6 f. n. vilde jeg, skönt jeg ikke kan lide den stærke brug af kommata, hvormed der efter mit skön også i denne bog er ødslet for meget, dog sætte ordene *Midæ patrem* mellem to sådanne, da jeg en gang har fået *Gordium* forstået som et bynavn, medens det jo er et personnavn. P. 109 l. 16 bör man vist med Heræus udslette komma efter *dictu*, da det foran gående *inde* slutter sig til *emensi*. P. 111 l. 11 burde der sættes kolon, ikke punktum, efter *integri spiritus*. P. 123 l. 4 f. n. har Heræus vist også ret, naar han udsletter hemikolon efter *testatum* og opfatter *minax certamen* som objekt for *omisit*; dog vil disciplene måske have lettere ved at oversætte stedet med den gængse interpunktion. P. 127 l. 6 ff. vil sammenhængen blive klarere ved at stedet interpungeres således: *invidiæ, cui tamen . . exsilium: ut illorum cet.* P. 151 l. 11 ff. er det af hensyn til *ferebatur* rigtigst at interpungere: *res ferebatur illo tempore, quo . . urebantur: „Nunc cet.* P. 160 l. 16 f. vil mængden af kommata måske forvirre, og jeg vilde derfor, skönt det ikke er i konsekvents med bogens øvrige brug, fjærne dette tegn efter *audisses* og efter *recitassem.*

Hermed er mine bemærkninger om revisionen endte; jeg skal nu fremsætte nogle rettelsesforslag, som er faldne mig ind dels under brugen af bogen i skolen, dels nu ved den sidste gennemlæsning, og har da blot at bemærke forud, at jeg kun har benyttet de ganske almindelige udgaver, som kan findes i de fleste philologers håndbibliothek, så at jeg ikke tör indestå for, at alt, hvad jeg fremsætter, er ganske nyt. For bekvemheds skyld vil jeg ordne stederne efter de forskjellige forfattere, men således at jeg tillige tager hensyn til stykkernes rækkefølge i Henrichsens bog.

Cicero de finib. III § 8 (p. 100 l. 10 f. n.) synes der mig at være en fejl i stedet *Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: „Quid tu“, inquit,“ huc?* Ti de ord af Cato og Cicero, som her kommer,

kan dog vel ikke være *prima illa, quæ in congressu solemus*, men herved må betegnes udvexlingen af de daglige hilsener, hvorefter så först de anførte ord følger. Altså tror jeg bestemt, at der bör stå: *Deinde*, **post** *prima illa cet.*

Sallust epist. Mithr. init. (p. 13) kan næppe være bragt ganske i orden endnu. For det förste venter man i det förste punktum en bestemtere adskillelse af de tre punkter, hvortil de tre i det andet punktum efter Madvigs af S. her optagne, utvivlsomt rigtige forbedring svarer; men ordene *satisne pium tutum* (hvortil chiastisk svarer *nisi hostes opportuni et scelestissimi*) er ikke klart nok sondrede fra *gloriosum an indecorum sit* (svarende til *nisi egregia fama cet.*), foruden at det disjunktive heri netop ved manglen af denne bestemte adskillelse bliver stødende. Dernæst svarer ordene *liceatne tum pacem agere* kun meget dårlig til *tibi si perpetua pace frui licet.* Man bör derfor vist skrive således: *liceatne* **tutam** *pacem agere, dein, quod quæritur, satisne pium tutum*que, **tum** *gloriosum an indecorum sit.* Det sidste er jeg sikker på; istdf. *tutam* kan måske andre finde et bedre ord af lignende mening. — Epist. ad Pomp. extr. (p. 37 nederst) er forbindelsen *invito et prædicente me* meget stødende på grund af de to ved *et* forbundne ords så höjst forskellige betydning, og jeg kan næppe tvivle på, at man bör udstøde *et* og skrive *invito prædicente me* = „det siger jeg Eder forud, skönt kun med ulyst“ (naturligvis fordi det er en ulykkesspådom).

Livius XXXIX, 40, 5 (p. 82 l. 2) tror jeg at den følgende modsætning *summus imperator* kræver at man skriver: *manu fortissimus* **miles** *multisque cet.*, foruden at der efter *pugnis* bör stå komma, ikke hemikolon, da ordene *in bello* lige så vel hører til det sidste led *idem . . . summus imperator.* — XXXVI, 15, 8 (p. 152 l. 15—16) er det besynderligt med de mange bestemmelser til *Attica terra*, medens de øvrige navne står bart; desuden var det naturligt, om *Peloponnesus* sondredes lidt fra de forud nævnte lande. Jeg tror derfor, at der bör stå: *Attica terra* **ac** *sita ab tergo Peloponnesus* eller dog noget lignende, så at ordene *sita ab tergo* kommer til at stå som bestemmelser til det sidste navn. — XLII, 49, 2 (p. 167 l. 10 f. n.) er det værd at overveje, om Livius ikke har skrevet: *ad magnum* **bellum** *nobilemque . . . hostem*, et rettelsesforslag, som er mig meddelt af cand. Jörgensen.

Vellejus Paterculus II, 118, 4 (p. 183 l. 9 f. n.) bör der skrives *obstabant* **tamen** *fata consiliis* istdf. det meningsløse *jam;* allerede Ruhnken havde sagt: „particulam adversativam „sed“ vel aliam excidisse manifestum est“. Ibd. § 1 (l. 8) vover jeg rigtig nok hos Vellejus ikke bestemt at fordömme tavtologien i udtrykket *novitate incognitæ disciplinæ*; Ruhnken vilde dog hellere skrive *suavitate*, men nærmere ligger vist **bonitate.**

Curtius VIII, 4, 15 (p. 11 l. 8) skriver jeg **admotos igni** *refovebat artus* istdf. *admoto igne*; det er dog naturligere at tænke sig, at Alexander har sat sig hen ved ilden og holdt lemmerne hen til den, end at man har bragt ilden hen til ham; og jfr. Val. Max. V, 1 Ext.

1 *ipse sublimi et propinqua igni sede sedens* og Frontini strateg. IV, 6. 3 *residens ad ignem* om den samme historie. — VII, 11, 15 (p. 26 l. 17 ff.) er der et meget vanskeligt sted, som Jensen ikke har været heldig med at rette eller S. med at forklare. Der kan ikke være nogen tvivl om, at det er selve *cunei*, der danner *gradus* for de opstigende, og at der ikke har været tale om blot at benytte dem som støtter for et bræt ell. lign., hvorpå de så trådte; denne fremgangsmåde vilde være altfor omstændelig, og hvor skulde de desuden have fået noget sådant bræt ell. l. fra? Således går det heller ikke til i det lignende sted hos Livius XXVIII, 20, 3 fl., hvor selve de medtagne *clavi ferrei* tjener som trin (*clavos per modica intervalla figentes quum velut gradus fecissent*). Altså er det sikkert, at det indskudte *et* er urigtigt; men at det ikke går an simpelt hen at föje *gradus subinde* som apposition til *cuneos*, har S. ret i; der må indskydes **ut**, hvad efter S.'s meddelelse til mig allerede Vogel har foreslået. Det er fremdeles rigtigt, når S. ikke har villet godkende den hist. infin. *levare* ved siden af *evasere*, men at det er rigtigt med de ringere codd. at skrive *levavere*, betvivler jeg; er der nemlig, som S. jo mener, tre forskjellige opstigningsmåder, så kommer der en uharmonisk bygning i stedet derved, at de to förste led får hver sit verbum, medens det sidste må nöjes med det andets verbum. For øvrigt tror jeg, at der kan være megen tvivl om hele dette sidste led; ti *quibus*, som står i de gode codd. og af S. efter Hedicke er rettet til *quidam*, kunde meget godt være fremkommet af en over *quis* tilskreven forklaring, og det falder i det mindste for mig naturligst at forstå sagen således, at alle har benyttet kilerne til at træde på, medens så nogle samtidig med armene har klamret sig om de over deres hoveder fremragende klippestykker og hævet sig op på denne måde, andre derimod har slynget lökker af tovene op derom og så klatret op ved deres hjælp; i al fald i dette sidste tilfælde har de sidst opstigende også let kunnet rive kilerne ud igen og medtage dem til videre brug. Jeg tror derfor, at Curtius har skrevet: *alii manibus eminentia saxa complexi* **levantes***) *semet*, *alii adjectis funium laqueis* (scil. levantes semet) *evasere*, *quum cuneos inter saxa defigerent ut gradus*, *subinde quis insisterent.* Lige strax efter har P. *per asperenisi* for *per asperenisis*. = *per aspera* **enisis** (cfr. min udgave af Seneca de benef. et de clem. p. 265); fremdeles var det i § 24 (p. 27 l. 13 f. n.) lettere at rette håndskrifternes *ejus* til **et** *ejus* end til *ejusque*, og § 26 (p. 27 l. 5—4 f. n.) bliver det af hensyn til det følgende *ille*, som dog vel kun kan betegne Alexander, nødvendigt **at** tilföje et ord og skrive *qui* **regi** *petram tradant*. — VIII, 1, 15 (p. 46 l. 10 f. n.) bliver udtrykket bedre, når man skriver *lævo humero* **lacerato**, foruden at det er lettere at rette håndskrifternes *laceratu* til ablativ end til nominativ. — VII, 10, 9 (p. 54 l. 7) vilde jeg ube-

*) På en noget lignende måde tror jeg at infinitiv er kommen istdf. participium hos Seneca consol. ad Marc. 13, 1 (p. 97 nederst), hvor man af læsemåden i A *dissimulare & sollemnia* vist nok bör göre **dissimulans** *sollemnia*.

tinget foretrække med cod. P at skrive den af *dixerunt* afhængige dativ **interrogantique** (scil. regi); ved læsemåden *interrogatique* savner man betegnelse af spörgeren og den, som får svaret. — VII, 4, 4 (p. 58 l. 4 f. n.) er Giuntas rettelse *situ invia* kun en dårlig nødhjælp; codd. har *sit aut*, og jeg tror sikkert, idet det sidste *t* skriver sig fra det følgende *tot*, at man bör skrive *situ* **tali**, *tot cet.*, idet *tali* passende forbereder det følgende demonstrative *tot* . . . . *tot* og den dertil knyttede relativsætning *inter quas* (= *ut inter eas*) *deprehensus cet.* — III, 2, 16 (p. 73 l. 11 f. n.) har Hedicke for så vidt ret, som han har set, at et stedsadverbium savnes, men det er galt, når han retter det uundværlige *istud* til *istuc*, hvilket adverbium tilmed ikke er det rette; man bör efter *istud* tilföje **illuc**. I den næste linie havde der næppe været nogen grund til at forsmå læsemåden *nisi etiam naturam.* — IX, 7, 19 (p. 95 överst) bör man vist nok ved en nem rettelse fjærne et meget hårdt asyndeton, der gör talen underlig brudt, idet man skriver *æreum clipeum hastam*que, *quam cet.*; ibid. § 25 (p. 95 l. 10 f. n.) kan jeg ikke få nogen rigtig mening ud af ordene *sæpe minus est constantiæ in rubore* og formoder istdf. dette sidste ord **pudore** („æresfølelsen", istdf. in eo, qui pudorem habet). — IV, 7, 15 (p. 125 l. 3 ff.) har Hedicke rigtig indset, at det ikke går an at forbinde ordene *modico volatu pr. s. antecedentes* med det foregående *agmini occurrunt*, og derfor også med rette forandret interpunktionen og udstødt *et* efter *antecedentes*; men når han så efter dette beholder Lauers rettelse *antecedentium* (alle codd. have *cedentium*), så bliver dette participium, som i den almindelige læsemåde er besynderligt, fuldkomment meningsløst. Jeg formoder, at Curtius har skrevet: . . . *occurrunt;* **tum** *modico volatu p. s. antecedentes modo humi . . . levabant* **ducentium** *iterque monstrantium ritu.* Ibd. § 29 (p. 126 l. 8 f.) vil man, når man holder sig nær til overleveringen i codd., snarest komme til at skrive: *Vera et salubri æstimatione* **fidei** (codd. *fidē*) *oraculi vana profecto responsa* **ei** (codd. *si*) *videri potuissent;* men den i Henrichsens bog optagne læsemåde er selvfølgelig her meget brugelig. — IV, 1, 17 (p. 136 l. 7 f. n.) tror jeg at der bör stå *clari inter suos* **duo** *juvenes*; at der nemlig kun var to, fremgår af § 22 *tum rege eo salutato alter ex his (iis?)*, og talangivelsen synes mig at være på sin plads her forud for at forberede dette *alter*, ti ellers kommer man naturlig til at tænke sig, at der var mange flere. — III, 1, 8 (p. 145 l. 19) er det galt, når der står *ut . . . dederent urbem*; ti, som det fremgår af § 6 (l. 8) havde Alexander *urbem* i sin magt, hvorimod *arx* tilhørte fjenderne. Sebisius vilde derfor rette *urbem* til *arcem*; jeg derimod er mere tilböjelig til at tro, at *dederent urbem* er opstået af et oprindeligt **dederentur** (= *dederent se*, som f. ex. p. 193 l. 9). — X, 5, 28 (p. 163 øverst) viser læsemåden i P (*eadem erat*) hen til, at man bör skrive: *quibus ea* **ademerat** *bello*, ikke *dempserat* (om man i det hele taget nogensinde har sagt *demere alicui regnum, imperium* ell. lign. om at „berøve, fratage", ved jeg ikke, men jeg betvivler det, da jeg i ordbøgerne ikke kan finde et eneste tilsvarende exempel; så meget er sikkert, at Curtius aldrig har dette udtryk). Desuden bör man sætte kolon foran ordene *tot regna . . data,*

som ikke danner et med de øvrige sideordnet led i opregningen her (deres charakter passer da heller ikke dertil), men derimod indeholder i chiastisk orden argumenterne for Alexanders lige forud omtalte *liberalitas* og *clementia in devictos*.

Columella XII præf. (p. 169 l. 5) i sætningen *quoniam villici quoque successerunt in locum dominorum* synes *quoniam* mig at være ganske meningsløst; enten er det opstået af **quo iam** = *quomodo jam*, eller også er compendiet *quo*, der både kan betegne *quomodo* og *quoniam* (hvilket sidste vel hyppigere betegnes ved *qm*), blevet opløst falsk som det sidste istdf. det förste.

Seneca epist. 53, 4 (p. 33 nederst) kunde, som S. siger, det sidste punktum godt have været udeladt og vil vel også blive det i en senere udgave; men da det endnu står der, skal jeg dog meddele mine tanker om den vittighed, som indeholdes i disse ord: *Illud scito . . . nauseator erat*. Således som der nu skrives og interpungeres, lader man Seneca sige, at det ikke forholder sig ganske rigtig med, hvad der fortælles hos Homer, at Ulixes overalt led skibbrud, og at det var dette, som medførte, at hans hjemrejse varede hele tyve år; nej, i virkeligheden led manden af søsyge, og dette var det, der forhalede hans hjemrejse, idet han for at undgå denne slemme syge hvert öjeblik tyede til landjorden. Ganske vist er der en mening i dette, men jeg kan dog alligevel ikke rigtig tro, at vi her har Senecas tanke; ti foruden at dette vilde være en mageløs flov fiktion, så kommer han jo på denne måde til at fremstille skibbrud som en större ulykke og et bevis på större forbitrelse mod en hos havets guder, end søsygen er, og dette stemmer jo dog ikke med hans egen i den foran gående historie beskrevne færd, idet han jo netop udsætter sig for et skibbruds farer for blot at komme i land og slippe fri for søsygen, ret som om hint var et mindre onde end denne. For at bringe harmoni til veje mellem hans ord og handling og tillige slippe for den omtalte fiktion, bör man efter min mening skrive således: *Illud scito, Ulixem non fuisse tam irato mari natum* (scil. quam me); *ut* (= selv om også) *ubique naufragia faceret*, **non** *(ñ) nauseator erat*. Men dette, siger Seneca, er jeg, og hvad derfor skibbrudene bevirkede for Ulixes, vil søsygen bevirke for mig, nemlig: *Et ego, quocumque navigare debuero, vicesimo anno perveniam*, hvilket for en mand i Senecas alder vil sige omtrent det samme som „aldrig“. — De benef. I, 1, 4 (p. 40 l. 5 f. n.) kan pronom. *ipsis* næppe være rigtigt, men enten burde man skrive *quum sit* **et** *in ipsis crimen* eller rette *ipsis* til **istis**, som jeg foreslog i min udgave; denne rettelse, tror jeg temmelig sikkert, bör man også anvende i epist. 79, 1 (p. 67 l. 20): *omnia de* ista *Charybdi certiora*. — Epist. 79, 17 (p. 61 l. 12) kan jeg ikke tro at præsens er rigtigt i sætningen *Nulla virtus latet*; det siges jo dog både forud og bag efter, at den godt kan forblive ubemærket, medens dens besidder lever, og först træde frem i sin glans og vinde anerkendelse efter hans død; derfor skulde man vist nok skrive **latebit**. — Epist. 79, 1 (p. 67 l. 7 f. n.) har efter den nyeste kollation af Chatelain det bedste håndskrift P ikke *arreptum* men *abreptum*; dette er det rigtige ord, og tillige synes det

nødvendigt at lade verbet være konjunktiv, så at der kommer til at stå **abreptum sit**. — Quæst. nat. III præf. 15 (p. 89 l. 21) formoder jeg at det rette er: *scias* **te** *hoc* (= felicem) *non futurum diu* *) — Epist. 41, 1 (p. 110 l. 3) skriver jeg *quasi* **sic** *magis exaudiri possimus*. — Quæst. nat. VII, 1, 3 (p. 151 nederst — 152) er der et meget korrupt sted, hvor ordene åbenbart er bleven omstillede noget i vore codices. Den overleverede læsemåde i BE er denne: *Quanto illa majora sunt* . . . ., *quod a solstitio ad minuendos dies vertitur quod a solstitio statum inclinat et dat noctibus spatium*; her er det nu klart nok, at ordene *quod a solstitio* fejlagtig er bleven gjentagne og må udslettes den ene gang, men hvorfor ordene *ad minuendos dies vertitur* skal gå med i løbet, er ikke let at begribe. Her er jeg ganske vis på at texten oprindelig har haft denne form: *quod a solstitio statum inclinat et ad minuendos dies vertitur, dat noctibus spatium*; man får derved et særdeles passende, asyndetisk sammenstillet modsætningspar med chiastisk ordning af de indbyrdes til hinanden svarende sætningsdele. Det er klart, at afskriveren i archetypus först havde oversprunget ordene *statum inclinat et*, og at han så bag efter har tilföjet dem i randen, idet han tillige for at angive, hvor de skulde indsættes, gentog de foran gående ord *quod a solstitio*; derefter er så samtlige disse ord af en senere afskriver bleven indsatte unöjagtig i texten. Om fejl af denne art vil jeg henvise til mine bemærkninger i udgaven af de beneficiis p. 212. Endnu en fejl til er der i dette sted, nemlig i den i det følgende stående sætning *quum tanto major sit illis*; ti at solens större lse fremfor jordens skulde have noget at sige med hensyn til det spörgsmål, som her omtales, hvor vidt den skal *urere terras* eller ej, er dog vel indlysende. Man kunde nu tænke sig, at der f. ex. skulde sættes *ignis* istdf. *illis*, men selv i dette tilfælde vilde jeg stødes ved komparativen *major*; snarere vilde jeg derfor tro, at sætningen burde skifte plads og henflyttes efter *quod lunam*, hvormed da tillige en forandring af *illis* til *illa* blev nødvendig. Men for øvrigt vilde man i denne bog göre bedst i helt at udelade denne sætning, som slet ikke vilde savnes. — Quæst. nat. III præf. 4 (p. 190 l. 8 f. n.) vil man nok kunne forsvare læsemåden *opus nescio an superabile*, da udtrykket *nescio an* hos Seneca ikke som i den ældre sprogbrug nødvendig hælder til betydningen af en bekræftelse; dog vilde det efter min mening stemme bedre sammen med det følgende *certe magnum*, om man skrev **insuperabile** (lignende fejl er ikke ganske sjældne) og så tog *nescio an* som hos Cicero. — De brev. vitæ 6, 1 (p. 214 l. 14) fordrer modsætningen, tror jeg, at man skriver *quas nec* **peragere** *licebat cet.*

Quintilian X, 3, 29 (p. 198 l. 10 f. n.) har det bedste håndskrift *itane deerremus*; deraf dannes vel rettest *itinere* **erremus**, der lige så godt lader sig forsvare som *itinere deerremus*.

---

*) Epist. 29, 2 (p. 102 l. 5) vover jeg lige så lidt som S. at antaste læsemåden *spargenda manus est*; de fremsatte rettelsesforslag er så uheldige som vel muligt. Man bör, tror jeg, forstå *manus* metonymisk om håndens virksomhed og oversætte: „man må have hånden i arbejde på mange steder“.

Plinius major hist. nat. XXXV § 83 (p. 177 l. 25) finder man, om end ikke i det ældste håndskrift B, så dog i meget gamle og vigtige håndskrifter læsemåden *nihil aliud continentem quam in linias visum effugientes*; deri skjuler sig den sande læsemåde, som mine disciple stadig af sig selv har gengivet i deres oversættelser: *quam* **tres** (III) *linias*.

Tacitus Hist. IV, 81 extr. (p. 7 l. 9 f. n.) skal der utvivlsomt som modsætning til *cæco* i det fölgende sætningsled tilföjes et adjektiv, som disciplene ligeledes af sig selv tilföjer i oversættelsen: *statim conversa ad usum* **manci** *manus*. — Annal. XV, 64 (p. 67 l. 1) formoder jeg at Tacitus som en mere passende modsætning til *implacabilem Neronem timuerit* har skrevet *oblata* **mitioris** (sc. Neronis) *spe* (jfr. *signum perculsi* II, 46). Ved forvanskning i omvendt retning er der måske Annal. II, 88 (p. 159 l. 7 f. n.) kommen til at stå *occultis* for **occulte**.

Plinius minor epist. IX, 33, 6 (p. 8 l. 5 f. n.) står der i det eneste håndskrift, vi har, *adnatandi* (ed. princeps *adnatanti*) *insiliit ergo*; i ed. Romana 1474 og de andre gamle udgaver för Aldina læses der *adnatanti insiliit tergo*; Aldina har *adnatat nanti insilit tergo*, hvoraf Corte ved at rette *nanti* til *natanti* har dannet den almindelige læsemåde, som også findes her i bogen. Men foruden at man således har fjærnet sig vel meget fra læsemådens ældste spor, som utvivlsomt foreligger i de först nævnte kilder, måtte man om delphinen vente ikke det simple *natanti*, men derimod *adnatanti*; ti den søger jo efter beskrivelsen i al fald lige så meget drengen, som han den, eller snarere mere. Det er derfor sikkert en rigtig ændring af Sichardus, når han skriver, hvad også jeg selv var falden på: *adnatantis insilit tergo*. Men endnu er der vist lidt at rette; når der nemlig står: *Maxime puer . . . insilit tergo*, kunde det let medføre den forestilling, at, hvad der fortrinsvis fortælles om denne ene dreng, også om end i mindre grad gjaldt om de andre drenge; men dette er dog efter hele sammenhængen ikke rigtigt. Man bör derfor vist nok skrive og interpungere stedet således: *Crescit audacia experimento, maxime* **puero**, *qui primus expertus est: adnatantis insilit tergo cet.* — II, 7, 4 (p. 54 l. 4 f. n.) bör der sikkert skrives: *tam* **claræ** *specimen indolis*, ikke *clarum*; kvalitetsbestemmelsen kan ikke godt undværes ved *indoles*, hvorimod den ved *specimen* er overflødig, og den slags fejl, hvortil denne hører, er höjst almindelig i vore håndskrifter. — Ep. VIII, 4 (p. 79 nederst) formoder jeg *tam copiosa, tam* **læta** *. . . materia*; ti *lata* synes mig at være ganske det samme som *copiosa*; desuden har M *late*, fremkommet ved omstilling af vokalerne i *læta*. — Ep. VII, 9, 8 (p. 148 l. 12) skal der vist stå: *sæpe in orationes (oratione?) quoque non* **historicarum** *modo sed prope* **poeticarum** *descriptionum necessitas incidit*; codd. har *historica* og *poetica*, formodenlig fordi compendiet for endelsen *-rum* ikke er blevet forstået eller er glemt.

Hæc habui, quæ dicerem. **M. C. Gertz.**

Äldre Västgötalagen. Normaliserad text. Upsala W. Schultz 1876. VIII + 67 s. (Utgifven af E. Schwartz och A. Noreen.)

Det är en länge känd brist, som ändtligen blifvit afhjälpt, sedan vårt vigtigaste språkliga minnesmärke utgifvits i en upplaga, som genom sin prisbillighet är lättare åtkomlig och kan blifva allmännare spridd än den gamla Collin-Schlyterska. Utan tvifvel kommer denna bok att blifva af stor betydelse för undervisningen i svenska språket vid våra universitet, och det är i följd häraf, som vi ansett det icke vara otjänligt att underkasta den samma en närmare granskning. Väl inser förf., att denna granskning egentligen fordrat en person, mera bevandrad i det svenska fornspråket än han själf; men då ingen mera i detalj gående kritik ännu synts till, har han gripit sig verket an i hopp om att därigenom i någon mån kunna öka bokens användbarhet.

Vid de allmänna grundsatserna för normaliserandet, hvilka utgifvarne i företalet framstält, hafva vi icke mycket att anmärka. Dock anse vi det felaktigt, att *e* bibehålles, då isl. har *é*, hvilket ju i allmänhet i fsv. återgifves med *æ*. Så är t. ex. *þer* (dat. sing.) Md. 3[1]) bibehållet, ehuru det oftast skrifves *þær*. Visserligen kan man vid enskilda fall antaga, att ostadigheten i skrifsättet antyder en vacklan i uttalet; men detta antagande får ej utsträckas för långt, annars vore fornsvenskan ett märkvärdigt oregelbundet språk, hvartill ett motstycke i verkligheten knappast låter sig uppvisa. — Lika litet kunna vi inse, hvarför *e* fått kvarstå i *brennæ* och *brestæ*; ty väl ligger det antagandet närmare till hands, att dessa äro de äldre formerna — altså beteckna *brænnæ* och *bræstæ* —, än att de skulle vara uppkomna af *brinna*, *brista*, då öfvergången af *i* till *e* i stamstafvelser ännu ej torde förekomma på äldre Västgötalagens tid. Det samma kan sägas om *ekki* samt om *fek*, hvilka säkerligen föreställa *ækki*, *fæk* (isl. *ekki*, *fékk*). Det enda fall, som skulle kunna väcka tvekan, vore *þrem* för *þrim*; men utom det att detta *þrem* är skriffel för *tvem*, skulle det ock kunna förklaras som *þræm* = isl. *þrem*[2]). — Betänkligt synes det att antaga, att det enkla *g* i *lægia*, *ligia* o. s. v. har nagon grund i verkligheten.

---

[1]) De förkortningar, som här användas, äro dels de samma som i den granskade skriften, dels de som vanligen användas i arbeten öfver fornsvenskan, och hafva därför ej ansetts behöfva någon förklaring.

[2]) Den i det senare språket så vanliga öfvergången af *i* till *e* torde hafva tagit sin början i ändelser och afledningsstafvelser, och detta redan på äldre Västgötalagens tid, ss. i *bonde*, *oleng*; ja, *e* synes t. o. m. här och där hafva öfvergått till *æ*, t. ex. i *fearfölængh*, *hörængiær*, analoga med det nysvenska uttalet *bondän* af *bonden* o. s v., där *e* blifvit *ä* såsom i *vän* af *ven* (*vin*), i *sven*, *hell* m. fl. — Det fsv. *e* i *bonde* torde knappast få omedelbart sammanställas med det i äldre isl. och fornnorska handskrifter förekommande *e* för *i* i ändelser.

I afseende på enskildheter kan man ofta vara i tvekan om, huru långt normaliserandet bör sträckas, och utgifvarne hafva härvid gått till väga med all försigtighet. Men ändamålet med denna upplaga — som ju är att åt många, hvilka ej vidare tänka sysselsätta sig med forskning i vårt svenska fornspråk, gifva en så klar och helgjuten bild af språket som möjligt — synes oss kunna hafva tillstadt en större frihet vid textens behandling, i synnerhet då denna text, såsom här är fallet har ett tillräckligt öfverflöd af uppenbara misskrifningar. Ofta kan man genom en obetydlig ändring få en regelbunden och med allmänna språkbruket öfverensstämmande form i stället för den i handskriften förekommande, hvilken endast genom långsökta förklaringar kan förstås och ej sällan sätter den i språkhistorien mindre indvigde i bryderi Skall man normalisera, så må man göra det med besked. Har man blott gjort en enda ändring af handskriftens text, så har man ju i och med det samma afvikit från det i verkligheten gifna och beträdt gissningarnes fält, och då må man väl så gärna taga steget fullt ut. Härmed vilja vi visserligen icke försvara det sätt, hvarpå t. ex. vissa icke-skandinaviske vetenskapsmän handskas med Eddan, i det de efter sina hugskott förändra hela ord och meningar[1]). Det ligger naturligtvis intet ondt i själfva ändringarne; det är endast om sannolikheten af dem som man kan vara af olika mening. Och det är i sanning stor skilnad mellan detta sätt att „normalisera“ och det af oss förfäktade. Då man ändrar formen af ett ord eller ett uttryck, har man ju hela den öfriga litteraturen att stödja sig vid, hvaremot man för bedömande af meningen endast har den föreliggande texten att rätta sig efter.

Det enda ögonmärke, som man kan och måste hafva vid all normalisering, är sål. sannolikheten. Man har i hvarje enskildt fall att afgöra, hvilket dera är lättare att antaga, ett fel i handskriften, eller en sällsynt, kanske aldeles enstående ordform. Härvid synas oss utgifvarne ofta hafva lagt alt för stor vigt vid skrifningen i codex A, en handskrift som, ehuru gammal, icke lider brist på felskrifningar. Efter vår åsigt hade därför följande ändringar kanske bort vidtagas.

O. 1. *i þingi.* Schl. förslag: *a þingi* borde följas. Ty — för att genast taga fast på ett exempel för bestyrkandet af våra ofvan uttalade grundsatser — hvad har nybegynnaren för nytta af att veta, att på detta ställe i den gamla handskriften står *i*? Det gagnar honom för visso mycket mera att få reda därpå, att *a þingi* är det enda med allmänna språkbruket öfverensstämmande uttryck för detta begrepp. Och den lärde — ja, honom kvittar det lika om det står *i* eller *a*; han vet, hvad han skall tänka ändå. Att upptaga ändringsförslagen i en not är att endast gå halfva vägen; ty efter vår, visserligen obetydliga, erfarenhet förbigås gemenligen noterna såsom „mindre vigtiga“. Förhållandet borde vara alldeles motsatt, så att ändringarna, för så vidt de ega någon smula säkerhet, upptoges i texten, handskriftens läsart

---

[1]) Jfr. bland annat åtskilliga af Bergmann utgifna Edda-sånger, t. ex. *Rigs-sprüche und Hündla-lied.* Strassburg 1876

i noterna[1]). — Æ. 24. *arvumin*. Schl. förslag *arvænum* är kanske sannolikare, då i handskriften äfven kan läsas *arwnum*, efter hvad som meddelas i „Addenda et Emendanda“ i Collin-Schl. upplagan. — G. 2. *þa ær tilgævær* bör väl ändras till *þa æru* etc. — R. 5. Handskriftens *hæn* hade väl snarare bort ändras till *hin*, såsom i VGL. II, än till *han*; att i § 2 jämväl står *han*, oaktadt man väntade sig *hin*, behöfver ej väcka någon betänklighet, då det ju står ensamt och ingen motsättning till ett föregående *han* behöfver utmärkas[2]). — 5: 1. *vkvaþins*-här och på de öfriga ställena i samma flock borde väl ändras til *ukvæþins*-; ty är man ock en smula oviss om slutkonsonanterna i ordet, så är dock vokalen *æ* tillräckligen bestyrkt af hela så väl svenska som danska litteraturen[3]). — 11. *nekuaþum* borde väl ändras till *nekvæþum* (VGL. II. *nequæþum*). Visserligen gifves det i danskan ett subst. *kvad*, men i svenskan saknas säkra spår till det samma; och det är i sanning dristigare att antaga ett för språket eljest okändt ord än att ändra ett *a* till *æ* i en handskrift, som vimlar af felskrifningar af denna art. — Þ. 17. *rantær* borde väl ändras till *ræntær*; visserligen låter en form *rånt* tänka sig på nysvensk ståndpunkt, men af ett *rana* i VGL. kunde väl aldrig blifva annat än *ranaþær*. — 19: 2. *skapat* föreställer väl *skapaþ* (plur. n.), såsom straxt nedanför samt på båda motsvarande ställen i VGL. II. — L. *skama* borde väl ändras till *skam*, såsom i I (*scam*), snarare än till *skamma*. — Þl. *En þridiungin*; bätre *En þridiungær* (B, G, H *þriþiungær*); felet *-in* i st. f. *-ær* kan lätt vara föranledt af de föregående ackusativerna. — VK. *Bællabygð* borde ändrats till *Ballabygð*.

Särskilt hade man väl kunnat hysa mindre betänkligheter för en ändring vid de tillfällen, då två eller flere handskrifter vitna mot cod. A. Flere sådana fall äro anmärkta i noterna, hvarigenom läsaren själf är satt i tillfälle att därom döma. Bland öfriga anmärka vi:

Efter Æ. 22. *markum* hade man bort intaga Fragmentets ord, som öfverensstämma med VGL. II. — R. 1. *sændæ mæn*; då hand-

---

[1]) Upplagor af fornskrifter, där det rätta förhållandet mellan text och noter finnes iakttaget med smak och urskiljning, äro Svend Grundtvigs „håndudgaver“ af den äldre Eddan. Det är böcker, som skulle kunna läsas utan noter, i fall dessa näml. vore så koncist affattade som i den skrift, som utgör föremålet för vår granskning, och icke innehöllo en mängd språkliga och mytologiska anmärkningar, hvilka icke utan förlust kunde förbigås.

[2]) Det får dock ej fördöljas, att *hæn* här, likasom Æ. 12: 2 samt i *hængat* (för *hingat*) R. 1 i cod. I, skulle kunna vara den äldre formen för *hin*, motsvarande isl. *enn* (ehuru ej i isl. en form *henn* finnes).

[3]) *ukvæþinsorþ* är kanske en sammansättning med gen. af partc. pret., sålunda: ord hvarigenom någon blir „okvädd“; liksom isl. *huliðshjálmr* betyder: hjälm, hvarmed man blir höljd, fsv. *fæghins budh*, *fæghins tidhande* (se Sv. Spr. L. V, 70), isl. *fegins dagr*: bud, tidender, hvaröfver, dag, på hvilken man blir glad. På dylika sammansättningar anför Grimm (*Deutsche Grammatik*, II, Göttingen 1826, sid. 676) blott ett enda exempel, näml. „unl nieusgierig (novi cupidus)“, som dock skiljer sig från de ofvan anförda därigenom att sista delen är ett adjektiv.

skriften har *sændi mæn*, och då både **B** och **I** efter *hingæt* tillägga *giæra* (*gioræ*), synes det vara lättare att antaga ett *gæra* bortfallet i **A** än att ändra *sændi* till *sændæ*. — 12: 1. Mellan *oxa* och *ok* borde inskjutits orden *ok sva firi ko* i öfverensstämmelse med R. 9: 1, Fragm., **B** och i synnerhet **K**, som har aldeles lika som R. 9: 1 i **A**. — J. 2. *at* borde ändrats till *af* i enlighet med VGL. II, Fragm. samt raden nedanför. — 9: 1. *kærir* är kanske fel för *kæri*, såsom i **B**, **G** och **K**. — FB. 6. *klavi* är fel för *klava*, styrdt af *firi* liksom de öfriga orden, *sult* o. s. v. **G** och **K** hafva *klæua*. I VGL. II äro *siult* (fem.), *clæui* — — *vargher oc þiuuer* nom. såsom subjekt till *æru*.

Här och där hafva utgifvarne gjort sig skyldiga till några små inkonsekvenser. Så hade väl *halvri* Md. 3: 2 bort ändras till *halfri*, se Sv. Spr. L. IV, 248. — S. 4: 1 samt VS. 3 är *öræ* (*oræ*) ändradt till *öre*, men Þ. 14, FS. 3 samt Br. 5 är *öre* ändradt till *öræ*; jfr. J. 7: 3, där *öræs* fått kvarstå. — B. 5 är handskriftens *bloþukt* ändradt till *bloþught*; om här någon ändring varit af nöden — *kt* representerar sannolikt det gällande uttalet —, så hade det snarare bort ändras till *bloþugt*, på samma sätt som *x* i *dax* blifvit upplöst till *gs* och icke till *ghs* o. s. v. — Æ. 23. *Ætleþær* (för *-leddær*) är här bibehållet,. så ock *vætæ* J. 2, men R. 8 är *vete* ändradt till *vette*. — Þ. 17. *hæskæp* borde rättats till *hæskap* såsom det skett Æ. 6.

Såsom tryckfel torde vi kunna uppfatta följande:

K. 12. *Biskupær skal vid* för handskriftens *viþ*. — 18. *længær* för hdskr. *længræ*. — Æ. 8: 3. *giætær*, i hdskr. *giatær*. — J. 4. *lægger* för *læggær*. — M. *þerræ* för *þerre*. — Þ. 3. *þæt at sværiæ* för *þæs* o. s. v. — 13. *salæ þær* för *salæ. Þær*. — 14. *aptir* för *æptir*. — FS. 1. *riþær. Þa* för *riþær. þa*. — Þl. *femtungin* för *fæmtungin*. — Br. *mæþ* för *mæd* i hdskr. — VK. *As hæræði* för *hæraði*; *fiurær* för *fiurar*.

Hafva utgifvarne någon gång kanske gått för långt i sitt normaliserande, så är det vid återställandet af teoretiskt riktigare former sådana som *egha* (för *ægha*), *anöþoghær* (för *annöþoghær*), oaktadt de ändrade formerna genomgå hela den fsv. och jämväl den fd. literaturen. Så är ock förhållandet med *tvæ-* och *þræ-*, hvilka det oaktadt blifvit ändrade till *tve-* och *þre-*.

Öfriga anmärkningar äro:

Det K. 1 samt Br. 2 förekommande *igh* får väl icke anses för skriffel, då denna form rätt ofta förekommer i den svenska fornlitteraturen. Så t. ex. flere gånger i VGL. II, och ULL. sid. 26 not. 2 anmärkes det: „E. *igh* et sic passim.“ — *Igh* är väl uppkommet af *egh* genom en i svenskan icke ovanlig öfvergång af *e* til *i*. Exempel därpå äro: *gisl* ÖGL.; *laghagingærdh* VGL. V; *blikna* Med. Bib.; *fitmi*; nysvenska *försinka*; vidare *þir* VGL. III: 2; *si* (konj. af *væra*) VGL. III: 1; hvardagsspråkets *si*, videre; dial. *blia* för *blea*. Flere exempel skola anföras längre fram.

Det af utgifvarne Md. 11 insatta *höfþi* borde varit *hofþi*, i hvilken form detta verb eljest förekommer; *höfþi* i not 58 p. 15 hos Schl. är tryckfel.

Md. 14: 1. *fullir* är en oriktig ändring af handskriftens *fulir*, hvarom jfr. Sv. Spr. L. III. 297 och Schlyter, *Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar*, Lund 1877, ordet *ful*. Nominativen *full* (för *fuldær*) har ett dåligt stöd i *hull*, *hol* i edsformuläret: *sva se mær guð hol* etc., där dess egenskap af nom.-sing. mask. blifvit ifrågasatt (se Schlyter, *Ordbok* i Bihanget, ordet *guþ*).

seiæ VS. 1: 1 har af utgifvarne blifvit ändradt till *seæ*, en ändring som synes oss aldeles felaktig. För att framställa vår uppfattning af denna form nödgas vi till en längre afvikelse från ämnet.

Likasom fnord. *e* och *ǣ* (= *i*-omljud af *a*) i fsv. och fd. gått upp i hvar andra och återgifvas med ett ljud, som vanligen tecknas *æ*. så hafva äfven de motsvarande långa ljuden *ē*[1]) och *ǣ* i fsv. och fd. sin regelbundna motsvarighet i ett enda ljud, hvilket äfven vanligen tecknas med *æ*. Sålunda hafva vi att söka fnord. *ē* i fsv.-fd. *træ* (isl. *tré*), *fæ* (*fé*), *læn* (*lén*), *lættær* (*léttr*), *rættær* (*réttr*) o. s. v. De enda ord vi känna, som skulle kunna väcka någon tvekan, vore de nysv. *gret* och *let*, biformer till *grät* och *lät* (isl. *grét*, *lét*); men därvid må man ihågkomma dels de reduplicerande verbens mångskiftande imperfektformer, dels att *grät* och *lät* äro de af det bildade språket, d. v. s. riksspråket, mest gynnade.

Från denna regel, att fnord. *ē* blir fsv.-fd. *æ*, finnes dock ett märkligt undantag. I fnorsk-isl. öfvergår fnord. *ea* som bekant till *já* (*iá*). Fornsvenskan och forndanskan visa en helt annan, men icke mindre egendomlig behandling af fnord. *ēa*: det återgifves näml. i dessa språk icke, såsom man skulle väntat sig, af *æa*, utan af *ea*. Ur fsv. skrift anföra vi följande exempel: *sea*; *tea*; *svear*; *leande* (utlånande, ULL. Kp. B. 6 och MELL. Kp. B. 4); *le* (för *lea*, ack. = isl. *ljá* af *lé* lie, Alex. 3354), *lee* (dat. af samma subst., Alex. 5295); *treægar*, *treagar* (för *-garþ*) VGL. II. Add. 123, *threagarz* Södm. L. BB. 10: 3, not. 4; *fear* (gen. af *fæ*) ÖGL. BB. 17: 1, *fea* Södm. L. BB. 31: 1. Att ett eller annat undantag härifrån förekommer, såsom *læ* (inf. = låna ut) Bjärk. R., *fæarfölengh* VGL. II. R. 17. har ej mycket att betyda, då dessa så utomordentligt lätt kunna vara analogibildningar efter andra kasus och former, likasom t. ex. det nya pres. *ler* (isl. *hlær*) tydligen är en analogibildning efter inf. *le*. — Fnorsk-isl. behandlar äfven ord med urspr. *-ija* på samma sätt, t. ex. *þrjár*, *fjá*, *frjá* (got. **þrijos*, *fijan*, *frijon*). Man skulle visserligen kunna tänka sig dessa uppkomna af

[1]) Man fasthålle väl åtskilnaden mellan det fnord. *e* och det fsv.-fd. ljud, som återgifves med samma tecken. Det senare är ju en nyare vokal, uppkommen af diftongen *æi* eller af kort *i*. — På frågan om uttalet af det fnord. *e* och *ē* vilja vi icke ingå, och det är ej häller för vårt ändamål af nöden.

*þrīaʀ o. s. v., men flere omständigheter tala för att de genomgått ett mellanstadium med *ēa*. Vi hafva nämligen kvar detta *e* i *sé* (got. *sijai*); kanske också under formen *æ* i *frændi* (för *fréndi*, liksom *vættr* för *véttr*): af ett äldre **frēandi* blef i alla nord. språken *frēndi*. likasom **bōandi* blef *bōndi*. Härför talar öfverensstämmelsen med fsv.-fd. *frændi*, hvilken öfverensstämmelse knappast på annat sätt kan förklaras. För mellanstadiet *ēa* tala slutligen de fsv. formerna *þrea* och *þrear*, samt *freadaghær*, isl. *frjádagr*, sannolikt af fnord. **frēaʀ*, äldre **frijōʀ* [1]).

I fnorsk-isl. sker en likadan sammandragning af *ēu*. *ēo* till *jó* (*ió*). I analogi härmed har fsv. sannolikt haft *eu* för fnord. *eu*, ehuru vi ej ha många exempel att uppvisa; det säkraste torde vara *kneum* Smål. L. 13: 8, hvaremot t. ex. *upsweum* ULL. KgB. 2 och *forseo* VGL. IV 14: 17 kunde hafva fått sin vokal från nom. *svear* och *forsea*. Men ett dylikt öfverflyttande af vokaler kan äfven ske i ord på *æ*, och mycket betyda därför icke sådana former som *træomen* Med. Bib. II. 343, *knæm* ÖGL. Æ. 17, 3: 1, *træm* Birg. Up. — Formerna *níu* och *tíu*, hvilka finnas i alla de nord. språken, visa att det endast är samnordiskt *ēu*, icke *īu*, som förändras, och denna omständighet gör det ännu troligare, att *ija* blifvit *ēa*, icke *īa*. — Något pålitligt exempel på ursprüngl. *-iju* kunna vi ej anföra, annat än **þriju* (äldre **þrijō*, got. *þrija*), isl. *þrjú*. Men fsv. *þry* visar, att detta ord icke genomgått stadiet **þrēu*, såsom man skulle väntat, utan **þriju* har förmodligen bortkastat *j* mellan vokalerna (såsom stundom sker äfven i got.) och sål. först blifvit **þrīu*, hvaraf sedan blef *þriū* (isl. *þrjú*, fsv. *þry*), då tonvigten i diftongen *iu* flyttades från den första till den sista vokalen [2]).

[1]) Detta **frijōʀ* är utan tvifvel en genitiv af gudinnan Friggs namn. *Frjá-*, *frea-* har sammandragits af **frijōʀ* såsom *þrjár*, *þrear* af **þrijōʀ*, under det att i det självständiga ordet *gg* inskjutits framför *j*, så att gen. *Friggjar* uppstått ur **frijōʀ* såsom *þriggja* af **þrijā*. Jfr. häröfver Säve, *Om de nordiska gudanamnens betydelse*, Upsala 1869.

[2]) Att tonvigten i denna diftong ursprungligen legat på den första vokalen, är självklart; och att detta tämligen länge varit förhållandet i de nord. språken, göres sannolikt af det fnorsk-isl. *jó* (för *jú*), där öfvergången af *u* till *o* måste hafva försiggått, medan *u* ännu var kort. Denna akcentomkastning är dock gemensam för hela det nordiska språkområdet, och med den samtidig är troligen den äfvenledes samnordiska omflyttningen af tonvigten i isl. *járn*, fsv. *iærn* (af **íarn*, germ. **īsarna*), (isl. *frjáls*, fsv. *fræls* [af **fríals*, germ. **frīhalsaz*? fsv. *fræls* är sannolikt uppkommet omedelbart af **friāls*, likasom *bryta* af *briūta*]), isl. *várr*, fsv. *var* (af **úar-*, **ūsar-*, germ. **onsaraz*). Då sålunda akcenten omflyttats både i *iu*. *io*. *īa* och *ūa*, är det icke sannolikt att *ēa*, *ēu* och *īu* skolat undgå samma öde, om några sådana förbindelser då funnits. Om man ock antoge, att redan vid denna tid i fornsvenskan och forndanskan *ēa* och *ēu* antagit en annan gestalt (hvarom mera sedan), genom hvilken en sådan omkastning omöjliggjordts, så måste dock af germ. **nevon*, **tehon* redan hafva blifvit **nēu* eller *nīu*, **tēu* eller *tīu* (ty *v* och *h* måste hafva bortfallit i dessa ord samtidigt som t. ex. i **féar* af **fehauʀ*, **tréa* af **trevā*), och det synes icke troligt, att dessa två ord ensamma skolat befrias från den allmänna lagen

Att af detta enstaka exempel sluta till en allmän ljudlag för behandlingen af urspr. *-iju* torde emellertid icke vara rådligt.

Ett kort *i* eller *e* sammansmälter i fnorsk-isl. med det föreg. långa *é*, hvilket därför ej undergått någon förändring. Hurudant förhållandet härmed varit i fsv., tilltro vi oss ej att afgöra. Väl skulle man kunna uppleta en hel mängd former sådana som *træ* (dat. sing.) o. s. v., men att häraf draga någon slutsats torde ej vara rådligt. En form synes tala därför, att äfven i detta fall fnord. *ē* i fsv. undergått samma behandling som framför andra vokaler, nämligen hela pres. konj. af *væra* (*se*, *ser*, *sem* etc.), så vida det ej kan tänkas, att det i 1sta pers. sing. regelmässiga *e* från denna form inträngt i de öfriga personerna. Detta antagande är dock kanske något betänkligt och försvåras äfven däraf, att jämväl fd. här har formen *se*. — Danskan har, såsom vi nämt, vid dessa ord samma bildning som fsv., t. ex. *se*, *te* o. s. v.

Det sålunda af fnord. *ē* uppståndna *e* går ofta nog öfver till *i*, en öfvergång, hvarpå vi ofvan ur andra bildningar anfört exempel. Så blir af *se* (pres. konj. af *væra*) *si* VGL. III. 1, af **lea* (= lie) *lia* Birg. Up., af **feanda fiianda* Cod. Bur. 190, af *se*, videre, blir i hvardagsspråket *si* o. s. v.

Men af dessa ord gifves det ännu egendomligare former. Hit hör det *seiæ*, som gifvit anledning till dessa anmärkningar; vidare: *seia* ÖGL. RB. 1: pr., *sæyia* StadsL. BB. 22, *seia* Cod. Bur. 208, 495, *seie* (jag må se) Bonav. 206; *leyande* (= utlånande) MELL.; *fæiær* VGL. II. G. 2 och O. 1: 10, *feiær* VS. 11, *fæiar* D. 19, *feia* ÖGL. 15: 1; *suæiar*, *sueia* Cod. Bur.; *þreia* (nom. och ack. fem.) ÖGL.; *matskutzfreyædagh* VGL. II. K. 41, handskr. L (från omkr. 1470).

Huru skola vi uppfatta dessa former? Böra vi anse dem som falska antiker, såsom försök at skrifva på gammaldags vis, på samma sätt som den falska formen *threir* Med. Bib. I. 546 står för *threr* eller *þrir*? Såsom någonting dylikt eller rent af som en felskrifning synes här *seiæ* vara uppfattadt af utgifvarne. Men hvarken det ena eller det andra är väl tillåtligt, då formerna med *i* förekomma i sådan mängd och i så skilda urkunder. Också har den ene af utgifvarne i en senare utkommen skrift (Noreen, *Fryksdalsmålets ljudlära* i Upsala Universitets Årsskrift 1877, sid. 73) öfvergifvit denna uppfattning och lemnat en förklaring af dessa former, hvilken emellertid icke synes oss vara hållbar. Han antager nämligen, att *sea* är den äldre formen, och att därur *seia* utvecklat sig genom inskjutande af ett *j* mellan de båda vokalerna. Alla af honom där anförda exempel skrifvas också med *e*; men af de ofvan lemnade citaten ser man, att ej häller skrifningen

om tonvigtens flyttande. Man har därföre förmodligen att skilja mellan en äldre, samnordisk akcentomkastning, på en tid, då ännu ej *h* eller *v* bortfallit mellan vokaler, ej häller *-ija* blifvit *ēa*, och då således intet *ēa* eller *ēu* fans; samt en yngre, som endast förekommit i fnorsk-isl. och endast träffat *ē* med följande vokal, men icke andra vokaler (ss. i *níu*, *tíu*; *kúa*, *súa*, gen. pl. af *kýr*, *sýr*). Ett minne af detta äldre stadium *ēa* har Bugge uppvist i *Atlamál hin grænlenzku* v. 94, där versbygnaden fordrar *féar* i st. f. *fjár*.

med *æ* är sällsynt; och då man känner, att de fsv. handskrifterna ofta skrifva *e* för *æ* (det kan t. o. m. betraktas som regel i diftongen *ei*), men däremot sällan *æ* för *e*, så ligger det antagandet nära till hands, att de alla innehålla *æ*-ljud, ehuru skrifvet *e*. Men äfven om man endast erkänner *æ*-ljud i de ord, som med detta tecken skrifvas, så blir förklaringen af t. ex. *sæyia* ur *sea* oantaglig. Väl är det sant, att *e*-ljud framför *j* ofta öfvergår till *ä*-ljud (jfr. *Fryksdalsmålets ljudlära* s. 14), men för denna öfvergång fordras, att formerna med *j* skola hafva vunnit en allmännare spridning i språket, och detta synes — efter ofvanstående uppfattning af deras utveckling — aldrig hafva varit fallet. Därtill kommer, att om man förklarar *seia* ur *sea*, man bortkastar den enda hittils gifna möjlighet att förklara, hvarför fnord. *ē* framför vokal ej utvecklats till *æ* på samma sätt som annars.

Vi antaga därföre, att mellan det fnord. *ē* och ett följande *a*, *u*, *o* (*e*, *i*?) ett *j* inskjutits. Exempel på en dylik företeelse på andra håll lemnas af Noreen anf. st. Det är naturligtvis omöjligt att afgöra, huru det fnord. *ē* uttalades vid tiden för inskjutandet af *j*; att icke ens ett slags *ä*-ljud är otänkbart, visa formerna *häjja*, *däjja* (från södra Dalarne) för **häa*, **däa*, *hädan*, *dädan*. Ur fnord. **sēa* har sålunda blifvit fsv.-fd. *sǣja*, och det fnord *ē* har sål. blifvit *ǣ* här såsom i andra ställningar. Ur *sǣja*, vanligen skrifvet *seia*, har sedan — möjligen genom några mellanstadier, hvilka det fsv. skriftsystemets bristfällighet icke tillåter oss att genomskåda — blifvit *sea*, liksom ur *lǣja* (isl. *hlæja*) blifvit *lea*, ur *blǣja* (isl. *blæja*) *blea*, ur *klǣja* (*kleyar* Gamla Ordspr. 625, isl. *klæja*, som oftast böjes starkt, men äfven har impf. *klæjaða*) först **klea*, sedan *klia* med den ofvan omtalta öfvergången af *e* till *i*[1]).

[1]) En utvecklingsgång, som vi tänkt oss såsom möjlig, vore exempelvis af **lǣja*: *lǣija* — *lēja* — *lēa* (ss. *flya* ur *flyja*, *döa* ur *döja*). Men man kan dock icke, ss. vi ofvan antydt, vara förvissad om en form med *ēj*, då man ej gärna antager tre samtidiga former af samma ord, om man kan undgå det. Eller ock kunde man tänka på: **lǣja* — *lǣia* — *lea*. För dessa öfvergångar kunna vi dock ej lemna några ljudfysiologiska skäl, ej häller förete analoga bildningar ur andra språk, då man ännu ej kan anse det fullt utredt, huru t. ex. nht. *blauer* utvecklat sig ur mht. *blâwer*, eller om got. *saian* uppstått ur **sājan* o. d. — Behandlingen af fnord. *ēa* i de särskilda nord. språken är ett af de icke få fall, i hvilka en tidig delning af de nordiska dialekterna visar sig, i det att det fsv.-fd. språkområdet framställer sig som en bestämd motsats till det fornnorska (och isl.). Hvad de till svenskt område hörande landskapsmål beträffar, hvilka i flere afseenden visa en från den öfriga svenskan skild självständig utveckling — det dalska och det gotländska —, sluter sig dalskan med sina former *siå'* (se), *liå'* (lie) o. s. v. fullkomligt till den norska sidan, under det gotländskan går sin egen väg. I forngotländskan eller gutniskan heter det näml. *sia* (se), *þriar* (tre, fem. pl.), *si* (pres. konj. af *vera*), *friadagr*, *sviar*. Att dessa innehålla *īa*, icke *iā*, inser man af det nygotl. *säi* eller *sai* (se), där det långa *i* diftongiserats; och fnord. *ē* har sål. här öfvergått till *ī* liksom i andra ord, t. ex. *kni* (knä), *vi* (isl. *vé*), *hiskeþr* (fsv *hæskapær*), *lit* (impf. af *lata*). Men de spontana vokaliska öfvergångarne i gutniskan — hvilka i förbigående sagdt

Efter denna utflygt återgå vi till granskningen af det återstående.

Æ. 4. Ändringen af handskriftens *næstu* till *næsta* är tydligen gjord i den mening, att *fardaghæ* skulle vara ack. eller gen. sing. af ett svagt mask. *fardaghi*. Men ett sådant står ingenstädes att finna. Den form, i hvilken ordet oftast förekommer, är *fardaghæ* (*-a*), i förbindelse med *firi* eller *til*, och att detta är pluralis, visas af *firi vtarstu fardaghæ* VGL. II. Æ. 25, *til fardaghæ nestu* Æ. 4 samt formen *næstu* härstädes. Den enda singulara formen är *fardagher*, upptagen i Schlyters *Ordbok*.

Æ. 9. *Givis* måste här betyda: „gifve han sig“, såsom äfven Schl. antagit, och kan ej gärna vara fel för *gifs*, då det äfven i VGL. II står *givis*. Denna sats kan då icke höra samman med *dör han* etc., hvilket ock bestyrkes däraf, att båda lagredaktionernas handskrifter hafva stor begynnelsebokstaf i *Dör*.

Æ. 13. Det i noten gjorda anförandet ur VGL. II är vilseledande i så måtto, att det endast har betydelse genom den följande vilkorssatsen: *æn þer döiæ baþir*.

Æ. 21 är *þer* (nom. pl. f.) ändradt till *þær*, motsvarande isl. *þær*. Ehuru denna form af Rydqvist uppstälts såsom normalform, är det dock tvifvel underkastadt, om den någonsin funnits i svenskan, då spåren af ett *R*-omljud här äro så få och osäkra. Den upptages ej häller af Schlyter i hans *Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar*. Vid de få tillfällen då *þær* anträffas (vid genomgående af de särskilda lagglossarierna hafva vi endast funnit det uppgifvet för VGL.), torde det kunna fattas antingen som *þar* eller som *þer* (den maskulina formen använd för fem.).

G. 9: 4. Handskriftens *beþæs* är här ändradt till *beþes*, men oriktigt, ty *beþæs* både här och på motsvarande ställe i VGL. II är infin.

Rubriken öfver R. borde väl flyttats till sin rätta plats framför fl. 4.[1])

---

tyckas gå i samma riktning som gotiskans — äro sällan konsekvent genomförda; och vi anträffa därför sådana former som *fe* (fsv. *fæ*; vi erinra om att gutn. *e* icke motsvarar fsv.-fd. *e*), *lerept* (isl. *léript*), ja t. o. m. *fear* (gen. af *fe*), *sei* (den vanliga formen för pres. konj. af *vera* i den äldre handskriften till Gotlandslagen; väl *se-i*). Gutniskan torde sålunda vara den enda dialekt, i hvilken fnord. *ē* finnes kvar oförändradt framför vokal.

[1]) I sin recension af den Collin-Schlyterske upplagan af VGL. yttrar Geijer såsom försvar för Stjernhjelms åtgörande, hvilket af desse utgifvare blifvit tadladt: „Medgifvom, att det fordras ett välbeväpnadt bokstafveligt samvete, för att låta rubriken: *þættæ ær retlosæ bolkær* äfven innefatta de genom tydligt misstag dit förvista föreskrifterna, huru *konung*, *biskop* och *lagman* skola väljas, för det att handskriften verkligen har detta (af utgifv. äfven anmärkta) fel; eller att med samma trohet bibehålla rubriken: *þættæ ær conongs bolkær* för berättelsen om Sveriges och Danmarks rămärken! Det är att fordra mycket af den menskliga svagheten.“ Saml. Skrifter, VIII, Sthm. 1875, sid. 41.

R. 4: 1. *usoktu* borde hafva ändrats antingen till *usöktu* ss. i VGL. II, och betraktas då *o* såsom en vanlig växling för *ö*; eller ock till *usottu*, då man kan tänka sig, att denna form blifvit läst *usoctu* i följd af den i handskrifterna lätt skeende förblandningen af *c* och *t*. Det senare är sannolikast, i det afskrifvaren troligen genom läsningen *usoctu* blifvit förmådd att skrifva *usoktu* för *usöktu*, hvilken senare form säkerligen varit af honom åsyftad.

R. 7. *ok eþ sin a ovan.* Dessa ord gifva ingen mening, då intet ord finnes, hvartill *eþ* kan vara objekt. Det enda verb, som här kunde passa, vore *læggia*, hvilket verkligen fins i VGL. II. Där hafva orden *Æn maþær — — — æn han vil* nästan ordagrann motsvarighet. Sedan står: *a han skuld at kræuiæ. Þa skal han siunætting til latæ giæra. ok haldæ firi hanum til skuld sinnæ.*, där *þa skal — — giæra* tydligen motsvaras af *sum lagh sighiæ* i VGL. I, och det följande af: *þa ma han sökiæ han til.* VGL. II fortsätter: *þa skal skuld fram lægiæ. oc eþ* etc., hvaraf orden *þa — — lægiæ* helt och hållet sakna motsvarighet i VGL. I, men som verbet *læggiæ* där fordras, synes det, som dessa ord utan alt för stor dristighet kunde insättas efter *sighiæ*. Utelemnandet har kanske sin grund däri, att afskrifvaren vid en hastig blick misstagit *sighiæ* (i den äldre handskriften kanske skrifvit *sægiæ*) för *lægiæ*, och därför fortsatt med *ok eþ sin* etc.

J. 7 *sær* bör kanske ändras till *sar*, demonstrativpronomen. I båda handskrifterna (**B** och **K**) af VGL. II står et motsvarande *þæn*.

J. 13: 2. Skrifningen *endaghæ-vitne* beror på en tydligen felaktig uppfattning af texten; jfr. VGL. II samt Schl. Gloss., art. *Endaghi*. Efter *endaghæ* bör sättas komma; *vitnæ* är verb.

Þ. 19. Handskriftens *naþær* (för *næþær*, isl. *niðar*) är af utgifvarne ändradt till *neþar*, hvilket då skulle vara uppkommet af *niþar* genom en öfvergång af *i* till *e*. Men såsom vi ofvan visat, är denna öfvergång för äldre Västgötalagens tid ytterst tvifvelaktig, och det torde därför vara säkrast att bibehålla *æ*, då jämväl VGL. II har denna vokal i ordet (*næþar*), och då *æ* dessutom är lätt att förklara. Det förekommer nämligen ofta nog i alla de nordiska språken en öfvergång af *i* till *æ* (isl. *e*) framför *ð* (*þ*). Dylika ord äro: isl. *neðan*, fsv. *næþæn* Bjärk.R., fd. *næthæn*, isl. *neðri*, fd. *næþri*, alla jämte det ifrågavarande *naþær* (d. ä. *næþær*) af en rot *ni* (Fick, *Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen*, 3dje upplagan, III. 162); *mæþaldre* Cod. Bur. 102, *mæþsumbry* Hels. L. þgB. 8 pr., båda för äldre *miþ-* af **midja-*; isl. *sleði*, fsv. *slæþi* (jämte *sliþi* VmL. I. þj. 16: 1; II. M. 25: 6; fht. *slito* Fick, III. 360); isl. *beðinn* partc. af *bíða*; danska *sæd* (*siðr*). Så äro kanske ock isl. *meðal*, fsv. *mæþal* samt fsv. *mælli*, fd. *mællæ* blotta biformer till *miðal* (*miðil*) och *milli* (för *miðli*), då den gemensamma betydelsen gör det svårt att antaga olika grundformer. Skäl finnas

dock för antagandet af en germ. grundform **medala* (se Leffler, Tidskrift for Filologi, ny række, II, noten under sidan 267).[1])

Br. 2. Intet semikolon synes behöfvas mellan *mö* och *giæri*, i fall *utæn* betyder: med det undantag att.

Br. 4. Formen *þikisdaghæ* återfins äfven VGL. II. KB. 52 i handskrifterna **H** och **K** (*þikizdagha*) samt FB. 46 (*þikiz-*); och då den äfven har stöd i isl. *þíkisdagr* finnes intet skäl att ej bibehålla den samma.

Ogynsamma omständigheter, inträffande vid nedskrifvandet af denna uppsats, hafva vållat, att exempel ej kunnat anföras i så riklig mängd som vi skulle önskat. Vi hoppas dock, att de af oss gjorda påståenden skola befinnas nödtorfteligen bestyrkta. Ej häller har vid många hänvisningar sido- eller kapiteltalet kunnat angifvas. Ur Rydqvists *Svenska Språkets Lagar* äro flere exempel hämtade, hvilka det dock ej har ansetts behöfligt att särskildt utmärka. De forndanska ord slutligen, som anförts, äro alla tagna från Lund, *Det ældste danske skriftsprogs ordforråd*, Kbhvn. 1877.

Upsala, den 22 december 1877.

Isidor Flodström.

---

[1]) De interdentale konsonanterna — till hvilken klass *ð* hör — fordra för sitt bildande, att tungan och i synnerhet tungspetsen är så mycket som möjligt fri, för att den med ledighet skal kunna sträckas fram mellan tänderna. Det är således naturligt, att vokaler med stark tungartikulation, sådana som *i*, skola framför dessa konsonanter visa en böjelse att göra sin artikulation lättare, d. v. s. öfvergå till den närmast liggande vokalen, som här är *æ* (isl. *e*), hvilket visar, att denna öfvergång troligen skett innan ännu det sv.-d. *e* uppkommit af *æi*. — I engelskan bibehåller *a* som bekant ett renare ljud framför *th*, både då det är svag spirant (isl. *ð*) ss. i *father*, och då det är stark (isl. *þ*) ss. i *bath*, *path*. Samma *a*-ljud finnes ock i engelskan framför *r*, hvilket äfven är en af de konsonanter, som för sitt bildande erfordra en stor rörlighet hos tungan; det har därför i många språk en förmåga att göra den framför stående vokalen „öppnare“. Om öfvergång af *e* (*æ*) till *a* framför *r*, se Leffler, Tidskr. f. Fil., ny række, II, sid. 7 not. 1 och sid. 163 not. 1. En härmed fullkomligt analog företeelse är en öfvergång af *o* till *a*, som förekommer i Rättviksmålet i Dalarne, t. ex. i orden *abbar* abborre, *arka* orka, *barta* borta, *bastö* borste, *farka* „forka“, förmana, *karfvö* korf, *margan* morgon, *tarrvöd* torrved (se *Dalarnes Fornminnesförenings Årsskrift* 1867, sid. 81 o. f.); vidare i Södra Möre-målet, i sådana ord som *arm* orm, *arre* orre, *karv* korf, *karp* korp, *karsten* skorsten (se Linder, *Om allmogemålet i Södra Möre härad af Kalmar län*, Upsala 1867, s. 29 o. f.). Samma ljudlag förekommer ock i plattyska munarter, ett förhållande hvarpå Herr Doc. Leffler fäst min uppmärksamhet. Ett spår härtill torde ock föreligga i fornsvenskan i ordet *farstugha* (Sv. Spr. L. II. 321), isl. *forstofa*. Att här tänka på något slags etymologiserande (sammanställning med verbet *fara*), torde kanske vara en alt för långsökt förklaring.

Die Niflungasaga und das Nibelungenlied. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Heldensage von **A. Raszmann.** Heilbronn. Gebr. Henninger. 1877. VI + 258 S. 8.

Den bekjendte langvarige Strid om Oprindelsen til det gammeltyske Epos Nibelungenlied (eller Nibelunge nôt) mellem Lachmannianerne og deres Modstandere har ført til, at begge Partier beskjæftigede sig med den nordiske Thidrekssaga, der dels opfattedes som et Vidnesbyrd for en Række nu tabte, ældre nordtyske Digte, henhørende til den fællestyske Sagnkreds, dels afledes af de bekjendte sydtyske Digtninger Nibelungenlied, Eckenlied, Hildebrandslied o. s. v. Den sidste Opfatning repræsenteres især af Zarncke i Leipzig, og en af Zarnckes Disciple Dr. Döring har udførlig søgt at begrunde den for Nibelungenlieds Vedkommende. Mod Döring har nylig reist sig en Opponent i den samme Raszmann, der allerede for en Snes Aar siden i sin „Deutsche Heldensage“ søgte at begrunde et eiendommeligt System, idet han søgte Udgangspunktet saavel for de ældre nordiske Eddadigte, Thidrekssaga, de danske Folkeviser om Didrik af Bern som for meget af den sydtyske Heltedigtning i en tabt nordtysk Digtning, hvis Spor han fandt næsten overalt. Anmelderen maa tilstaa, at han ikke kan godkjende dette Raszmanns positive Udgangspunkt, men da han i et tidligere Skrift har fremsat sine Meninger herom, nøies han med at henvise dertil[1]). Derimod forekommer det ham, at Forf. med fuld Ret opponerer mod den vilkaarlige Maade, hvorpaa Döring behandler sine Kilder, og den letvindte Maade, han kommer til sine Resultater. Raszmann hævder med Rette, at Sagaen følger nordtyske Sagn, naar den har flyttet Kong Attila og hans Hunaland til Nordtyskland, specielt Westphalen og Byen Soest; han viser, hvorledes Sagaen her ikke alene er i fuld Overensstemmelse med sig selv, men ogsaa bestyrkes ved gamle Efterretninger fra Soest, som Döring havde overseet. Naar Döring havde villet hævde, at Sagaens Beretninger om Nivlungerne ikke alene stammede fra Nibelungenlied, men endog fra en bestemt, yngre Haandskriftklasse (BI fra 13de Aarhundrede), paaviser Raszmann dels at Sagaen paa andre Punkter stemmer nærmere med andre Haandskrifter, navnlig det ældre C, og altsaa henviser til et ældre Grundlag, dels at selv hvor den stemmer med B, har dette Støtte i den ældre Tradition. Navnlig vil vi her nævne et enkelt Punkt, fordi dette kan have Indflydelse paa selve Theorien om Nibelungenlied. Efter Sagaen knækker Høgne under Overfarten over Rhin begge Aarerne i sit Skib; dette Træk gjenfindes i Nibelungenlied B og erklæres her af Zarncke og Döring for en nyere Tildigtning. Men dette Træk er, som Raszmann paaviser, meget ældre end 13de Aarhundrede, da ogsaa det grønlandske *Atlamál* fortæller, at Gjukungerne roede saa kraftigt, at

---

[1]) Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk, af Gustav Storm. Kristiania, 1874.

de brød det halve Skib isønder, Hamlebaandene sprang og Keiperne brast. Dette viser, at Haandskriftet B's Tillæg ikke uden videre kan karakteriseres som Tildigtninger, men ofte henviser til Digtningens ældre Kilde, hvad enten man som Raszmann vil søge denne i ældre „saxiske“ Sagn eller i en ældre nu tabt Form af den sydtyske Digtning.

En Del af sin Polemik retter Raszmann ogsaa mod Anmelderen, forsaavidt han er enig med Döring i at aflede de danske Didriksviser fra Thidrekssaga eller rettere dens svenske Aflægger. Paa hans Kritik. der navnlig gaar ud paa at hævde, at en Folkedigtning som de danske Kjæmpeviser antages at være, ikke skal kunne stamme fra „ein todtes Buch“, er her ikke Pladsen til at svare, da Svaret helst maa udsættes, indtil Sv. Grundtvigs Modbemærkninger foreligger fuldstændigt.

Den største Del af Raszmanns Bog indeholder en fuldstændig Gjennemgaaelse af den hele „Niflungasaga“ (ɔ: de Dele af Thidrekssaga, som handler om Vølsunger og Nivlunger), hvori Forf. paa alle Punkter søger at møde Döring og hævde sin egen Opfatning. Denne Gjennemgaaelse er naturligvis meget vidtløftig og detaljeret og vil kun interessere dem, der før har beskjæftiget sig med disse Spørgsmaal. Vi har seet en Anmeldelse i „Literarisches Centralblatt“, som uden videre affeier Raszmanns Bog med nogle korte Bemærkninger om, at den ikke paa noget Punkt kan omstøde Dörings Bevisførelse. Deri kan vi ikke være enig, da efter vor Mening Raszmann har en langt sundere og rigtigere Opfattelse af Thidrekssagas literære Stilling end hans Modstandere, om vi end ikke underskriver hele hans Bevisførelse.

Kristiania, Novb. 1877.

Gustav Storm.

Moses Gaster, Zur rumänischen Lautgeschichte. I. Die gutturale Tenuis. Halle. 1878. 34 S. 8.

Det rumænske sprog har længe været meget stedmoderligt behandlet af de romanske filologer; når man sér bort fra enkelte mere patriotiske end egentlig videnskabelige forsøg fra indfødte lærdes side, er det forholdsvis temmelig lidt, hvad der er fremkommet af virkelig betydning angående dette i mange henseender så mærkelige sprog. Skylden herfor må nærmest siges at falde på Rumænerne selv; man har således længe savnet — og savner iøvrigt endnu — en god, kritisk udarbejdet ordbog. Akademiet i Bukarest (Bucuresci) har vel søgt at afhjælpe dette savn ved at udgive sit store „*Dictionariulŭ limbei romăne*“ (1871—76, 2 voll.), men det er meget langtfra, at man herved har nået det tilsigtede mål: ti dels er denne ordbog langtfra fuldstændig, og dels har man her omskrevet det kyrilliske alfabet på en overordentlig uheldig måde, idet man stadig har ladet sig lede af etymologiske hensyn og således forøget de i forvejen ret talrige

omskrivningsmetoder[1]); patriotiske hensyn have desuden indført en mængde nye, mere eller mindre korrekt dannede ord, umiddelbart overførte fra latin, som ikke benyttes af folket, og som man vel må vogte sig for at tage hensyn til ved behandlingen af sprogets lydlige forhold.

Som de første, der efter Diez alvorligt have taget fat på studiet af rumænsk, må nævnes Miklosich[2]) og Roesler[3]), senere have også Schuchardt, Mussafia[4]), Émile Picot og Jung[5]) leveret værdifulde bidrag; som man ser, ere alle disse fremmede lærde, og først i den allerseneste tid træffe vi på et par rumænske navne Cipariu, Lambrior og Hasdeu[6]). En større Leipzigerdisputats af en anden Rumæner, Giorgianŭ: „Essai sur le vocalisme roumain“ (1876) er aldeles blottet for videnskabelig værdi og indeholder kun nogle højst personlige og højst besynderlige meninger; anderledes forholder det sig derimod med den bog, hvis titel vi have meddelt ovenfor, og som vi nu skulle tage lidt nærmere i øjesyn.

Forfatteren, en ung Rumæner, behandler her det velære *c*, det palatale *c* og *c* i umiddelbar forbindelse med en konsonant; han indskrænker ikke sine undersøgelser til ord af latinsk afstamning, men indrømmer en betydelig plads til oprindelig slaviske, tyrkiske og græske ord og går, såvidt de forhåndenværende materialer tillade det, ind på betragtning af de forskellige dialekter[7]), ligesom han stadig søger at følge de lydlige udviklinger så langt tilbage som muligt ved afbenyttelsen af vistnok omtrent alt, hvad der er udgivet af ældre rumænske tekster. Resultaterne af hans undersøgelser ere kortelig følgende.

Lat. *c* foran *a, o, u* og *c* + kons. forbliver velært: *cal* (caballus), *jucám* (jocamus), *corb* (corvus); i begyndelsen af et ord og mellem to vokaler svækkes det dog undertiden til *g: gânf*[8]) (conflo), *gras* (crassus), *gaură*

---

[1]) Se nærmere herom Schuchardt's lille afhandling „de l'orthographe du roumain“ i Romania II, p. 73—79.

[2]) Die slavischen Elemente im Rumunischen, 1861.

[3]) Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen, 1865. Dacien und Romänen, 1866. Romänische Studien, 1871.

[4]) Zur rumänischen Vocalisation, 1868. Zur rumänischen Formenlehre i Jahrbuch f. rom. Sprachen (X, p. 353 sq.).

[5]) Römer und Romanen in den Donauländern, 1877.

[6]) Limba română vorbita între 1550—1660 . . . cu observatiuni filologice de H. Schuchardt, 1878.

[7]) Forf. adskiller 3 dialekter: den moldaviske, den valakiske (munteniske) og den siebenbürgiske, samt desuden sproget på Istrien og sproget hos de macedoniske Rumæner. Denne inddeling er imidlertid ikke fyldestgørende, da man således i Siebenbürgen (*Ardélu*, som det kaldes af indbyggerne efter det magyariske *Erdély*, der egenlig betyder „skovenes land“) må skælne den dialekt, der tales i Krišană (landet omkring Körös) fra den, der tales i Banatet; endvidere har Máramoros og Bessarabien hver deres særlige dialekt. Jfr. Picot, Documents pour servir à l'étude des dialects roumains I, p. 5 sq.

[8]) Smgl. det ital. *gonfiare* og det fr. *gonfler*; i prov. derimod har man bevaret c, *coufla*; *crassus* frembyder et fælles-romansk eks. på en svækkelse af *cr* til *gr* og viser altså hen til en vulgærlatinsk

(caulæ), *sigur* (securus), sjældnere finder det derimod sted i udlyd, *aprig* (apricus), *vitreg* (vitricus). Disse sidste ord kunne kun uegenlig, forekommer det mig, anføres som eksempler på et udlydende *g* = oprindeligt *c*, da *aprig* og *vitreg* stå i stedet for tidligere *aprigu* og *vitrigu*; dette *u* er vel nu forstummet i talesproget (skønt det næsten altid skrives), men svækkelsen af *c* må rimeligvis hidrøre fra en tid, da det endnu hørtes (cfr. *amic, arc, poc* = paucum, etc.). I det moderne folkesprog er der en stærk tendens til at udtale *c* som *g* især mellem to vokaler; man skriver således *ciocuĺí* (af *cioc*, et næb), men udtaler *cioguli*, og på samme måde siger man f. eks. *togmai* og *regrut* for *tocmai* og *recrut*. Endelig anføres to ord, hvor *c* skal være blevet til *p*, *potârnic* (coturnix) og *porumb* (columba); hvad det sidste ord angår bemærkes udtrykkelig (p. 8—9) „...*porumb*, welches nicht von palumbes abzuleiten ist, denn *a* geht nur durch slav. Vermittelung in *o* über"; men dels forekommer det anm., at man meget godt kan forklare *o* som opstået under indflydelse af den labiale konsonant (sml. *vorbă* = verba, *luá* = le(v)are; port. *fome* = fames, prov. *Domas* = Damas, Damascus etc.), og dels måtte vel columba have givet *porumbă* og ikke *porumbŭ*, så jeg skønner ikke rettere, end at *porumb* meget godt kan komme af palumbus (-es, -a), it. *palombo*, fr. *palombe*[1]); tilbage står altså kun at forklare formen *potârnic*. Ved ord af slavisk og tyrkisk oprindelse iagttages aldeles de samme fænomener (undt. *p* = *c*) som ved de latinske.

Hvad det palatale *c* angår, har rumænsk undergået en aldeles lignende forandring som italiensk og tildels rhætoromansk og udviklet den palatale hvislelyd **č** (tch)[2]): *cetate* (civitatem), *vecin* (vicinus) etc. Undtagelser herfra danne *áger*, *fraged* og endelig et tredje ord, som Gaster har forbigået, *vinge* (vincere) i *invinge* og det deraf afledede *invingetor* (sejrherre). Hvad de to sidste ord, *fraged* og *vinge*, angår, må man vel antage, at det palatale *c* meget tidligt er blevet forandret til et ligeledes palatalt *g*, en forandring på hvilken jo særlig italiensk frembyder adskillige eks., *augello* (avicellus), *doge* (ducem), *vagellare* (vacillare) etc., og vi få altså rækken: *vincere*, *vingere*, *vindjere*, *vindje* og *fracidus*, *fragidus*, *fradjed* (sml. it. *fracido* og *fragído*). Hvad derimod *ager* angår, forekommer det mig tvivlsomt, hvorvidt vi her have et *g* = oprindeligt *c*; Gaster siger noget ubestemt „scheint aus acer und agilis zusammengeflossen" (p. 14), men forklarer ikke nærmere, hvad han egenlig mener hermed, og jeg indser ikke ganske, hvilken indflydelse acer skulde have udøvet på agilis. At *ager* ikke kan komme alene af acer er udenfor al tvivl; vi måtte i dette tilfælde have haft en form udgående fra acre- eller snarere acro-, da man i det senere

form *grassus*; sml. „crassus, quod est pinguis, per c" Keil, Gram. lat. VI, 233.

[1]) Ordet forekommer også på albanesisk *pĕlumbĕ*, se Miklosich, Alban. Forschungen II, n. 584.

[2]) Som på italiensk betegnes denne og den tilsvarende svage lyd med *c* og *g* (efterfulgt af *i*, *e*), hvorimod lyden *k* og *g* betegnes med *ch* og *gh*.

folkesprog næppe har sagt acer (acris) men acrus, og rumænsk har virkelig en sådan form i *acru.* Derimod synes ăgilis ved første øjekast tilstrækkelig til at forklare *ager*: *l* er efter en almindelig regel blevet til *r*, og et ubetonet *i* i næstsidste stavelse går hyppigt over til *e*: *limpede* (limpidus), *purece* (pulicem) etc.; men her møde vi straks den vanskelighed, at den ældre form er *ageru* og ikke *agere*; dette fører os til at antage, at der i vulgærlatin har fundet et deklinationsskifte sted (sml. „tristis non tristus" i App. Probi), og her kan jo muligvis det senere acrus have indvirket (?).

I den macedorumænske dialekt har lyden *tch* udviklet sig videre til *ts*; altså til de nordlige provinsers *cinci* svarer her *tsintsi*[1]), til *cervu* svarer *tservu* etc.; en lignende simplificering af den sammensatte *tch*-lyd har også fundet sted nord for Donau i et bestemt tilfælde, næmlig *ce (ci)* + vok., altså *fatsă* (*facia = facies), *sotsu* (socius) etc. Endelig fremvise enkelte ord et uforandret palatalt *c*, men grundene hertil kunne som oftest påvises. Gaster anfører som eksempel *chingă*, et bælte, og godkender Diez's forklaring, at det skulde komme af cingulum, cinglum, med metatesis af *l* til *clingum. Her er dog en lille unøjagtighed at rette, idet *chingă* naturligvis viser hen til cingula og ikke til cingulum; hvad forøvrigt omsætningen af *l* angår, forekommer den temmelig sjældent på rumænsk; mig bekendt, findes den kun i *plop* af pōp(u)lus, *plopus (it. *pioppo*, alb. *pljep*), *plăman* = pulmonem og måske i *pleope* af palpebra (sml. it. *fiaba* = fabula, *chiocciola* = *cloc-ciola af coclea, gl. fr. *esclandre* = scandalum, *fleustre* = fistula etc.). Men ved siden af *chingă* findes tillige et *cingă* og det afledede *cingătóre* (aldrig chingătóre), og disse lade sig ikke aflede af *clinga. Émile Picot har i et privat brev til anm. opstillet den hypotese, at *cingă* skulde vise hen til et primitivt *ciņga, grundform for cingulum[2]); men, som dr. Thomsen godhedsfuldt har oplyst mig om, vil en sådan form vistnok være umulig på latin, da cingulum kun kan være = *cing-clo-med afledsendelsen *-clo-* (som po-c[u]lum, vinc[u]lum for *vinc-clum), ikke deminutivendelsen *-ulo-*; da endvidere *chingă* er den gamle rumænske form, og *cingă* først i dette århundrede forekommer i ordbøgerne, er det vel det rimeligste at antage, at *chingă* i tidernes løb er blevet påvirket af stamordet i *incinge*, og at altså en analogifølelse har frembragt formen *cingă*.

---

[1]) Heraf navnet *Tsintsari*, hvormed de nordlige Rumæner benævne deres landsmænd i Macedonien; se nærmere herom Picot, Les Roumains de la Macédoine p. 11 n. 2.

[2]) De romanske sprog have som bekendt opbevaret flere ord, der ikke findes i de os overleverede latinske tekster, men som ikke desto mindre må have ført en slags underjordisk tilværelse i folkesproget, således it. *gracco* af *graccus (i gracculus), *mazza* af *matea (i mateolus), gl. fr. *couvrer* af *cuperare (i recuperare), norm. *purer* af *purare (i suppurare) etc. I rum. træffe vi også flere sådanne: Diez anfører *vită* af *vita (?) i vitulus; hertil kan føjes *cuib* af *cubium (i concubium), *cuc* af *cucus (i cuculus) og *bot* af *botus (i botulus), men der findes muligvis langt flere. Det vilde være en interessant opgave at undersøge, hvilke ord de rom. sprog således kunne gengive modersproget.

I enkelte andre tilfælde er *c* blevet beholdt uforandret på grund af, at den efterfølgende oprindelig linguale vokal er bleven forandret til *u* eller *â*, således *cucută* (cicuta), *facând* (faciendo), *scântĕie* (scintilla)[1]. Vokalfordunklingen må altså her være indtrådt meget tidligt — førend *c* har begyndt at forandre sig. En særlig opmærksomhed synes mig i så henseende *facând* (sml. *tacând* = tacendo, *jacând* = jacendo) at fortjene. Vil man sammenligne denne form med den tilsvarende fr. *faisant* (*disant* etc.), synes det at fremgå, at den rum. er langt ældre, netop fordi *c* har holdt sig; i fransk derimod har *c* undergået assibilationen, og vi kunne heraf slutte, at analogien først sént har gjort sig gældende og indført endelsen *-ant* overalt i gerund. — rimeligvis efter det 7de årh., da vi jo ellers måtte have *diant o. l., men på den anden side før det 10de årh., da vi allerede i la Vie de St. Léger finde *ardant* (v. 23, 34) og *per*[*se*]*cutant* (v. 23)[2]. Det palatale *c* er endvidere blevet bibeholdt uforandret i en del ord af fremmed oprindelse, således *chervan* (karavane), *smochină* (slav. *smoky*, figen); derimod vakle de græske ord: *chedru* (κέδρον), *chir* (κύριος), men *ceteră* (κιθάρα), *cerămidă* (κεράμιδα); undertiden findes også dobbelte former som *chimval* og *cimval* af κύμβαλον. Det må dog i det hele beklages, at forf. har skænket dette sidste punkt en forholdsvis ringe opmærksomhed — de græske ords skæbne i de rom. sprog burde overhovedet gøres til genstand for langt alvorligere undersøgelser, end der hidtil er blevet dem til del.

Hvad *c* + kons angår, følger *c* + *l* den samme udvikling som i italiensk[3]: *chieie* (clavis, it. chiave), *chiam* (clamo, it. chiamo), *unchiu* (avunculus), og med hensyn hertil har Diez opstillet den hypotese, at man for at lette udtalen af konsonantforbindelser som *cl*, *fl*, *pl* etc. har mouilleret *l*: flamma er blevet fljamma, og enten er derpå l bortfaldet som i italiensk (*fiamma*) eller den første konsonant som i spansk (*llama*). Denne hypotese, der i og for sig er meget antagelig, støttes betydelig ved enkelte dialekter, hvor man er bleven stående ved overgangsformen *cli* etc.; man siger således i den franske dialekt, der tales i egnene omkring Metz, *blianc* (blanc), *Gliaudine* (Claudine), *plionge* (plonge) etc.[4]), og på samme måde i de rumænske dialekter, der tales syd for Donau samt på Istrien, *cliem* (clamo), *ocliu* (oculus), *incliud* (includo) etc. I Siebenbürgen og Moldau har et på denne måde af *cl* opstået *chi*, ligesom iøvrigt ethvert *k* (*ch*) foran *i* og *e*, udviklet sig

---

[1]) Gaster taler ikke om de macedorumænske former *pescu* (piscem) og *păntecu* (panticem), hvor et deklinationsskifte synes at have fundet sted.

[2]) -ent i confident, évident, etc. er en moderne etymologisk skrivemåde; sml. confiant og voyant; se herom Paul Meyer i Mémoires de la soc. de linguistique I, p. 248.

[3]) Sml. i det nordl. Frankrig dialekten ved Nancy, hvor man siger *kié* (clef), *kiou* (clou) etc., se Diez, Grammaire des langues romanes I, 196

[4]) Fuchs, Über die sogenannten unregelm. Zeitwörter in den rom. Sprachen p. 313.

videre til *ti*[1]) eller endog til *ci* (*tchi*), som *tyervan* (chervan), *tĭngă* (chingă) etc.; for clamo får man altså følgende udvikling: *clamo. cliem, chiem, tiem, cem.*

Lat. *c* + *t* forandres i alle dialekter til *pt*: *piept* (pectus), *copt* (coctum), *frupt* (fructum); en senere udvikling heraf er *ft* i *doftor* (doctor) og *leftică* (lectica), dog har man også formen *leptică*. *C* + *s* (*x*) bliver som næsten altid i de romanske sprog assimileret til *ss*, *s* (hårdt), f. eks. *tes* (texo), *frasin* (fraxinum); de enkelte undtagelser, der forekomme, *copse* (coxit), *fripse* (frixit) og *înfipse* (infixit), ere rimeligvis opståede under indflydelse af de tilsvarende perf. part. *copt* (coctum), *fript* (frictum), *înfipt* (infictum).

S + *c* foran *e* og *i* bliver overalt, undtagen i Siebenbürgen, hvor denne lydforbindelse har holdt sig temmelig uforandret, til *st* f. eks. *stiintsă* (scientia), *naste* (nascit). Det bliver her interessant at iagttage former som *muschiu* (musculus) og *schiop* (scloppus for stloppus), idet de tydelig vise os, at overgangen fra *sci* til *sti* må have været fuldbragt, førend *cl* blev *chi*, da vi jo ellers måtte have haft **mustiu* og **stiop*; overhovedet må forandringen af *cl* til *chi* være indtrådt meget sent, senere end forandringen af *ce*, *ci* til *tche*, *tchi* (altsaa efter det 7de årh.), da *chi* (= *cl*) jo ellers måtte være blevet til *tchi*, og f. eks. clavem til **cieie* i stedet for *chieie*

I alle ord af ikke-latinsk oprindelse forblive de omtalte konsonantforbindelser i almindelighed uforandrede, og dette synes bestemt at tyde hen på, at disse fremmede bestanddele først temmelig sént ere blevne optagne i sproget, nemlig først efter at de omtalte lydforandringer have fundet sted (i modsat fald måtte jo de fremmede ord have undergået den samme forandring som de latinske), og de aflægge derved et direkte bevis for det rumænske sprogs væsenlig romanske karakter[2]).

I det sidste kapitel omtales det lat. *qu*; i denne lydforbindelse er som oftest det labiale element forstummet, og *q* behandles da ganske som *c*: *care* (qualis), *cĭne* (quinam), *cinci* (quinque)[3]); vi have kun ganske enkelte eksempler på, at labialen har holdt sig og fortrængt

---

[1]) Det modsatte fænomen, forandringen af *ti* til *ki*, iagttages i mange franske dialekter, hvor man således siger *amiquié* (amitié), *béniquié* (bénitier), *Guieu* (Dieu) etc. etc.

[2]) Det må betragtes som noget overdrevent, når Diez siger om det rum. sprog: „c'est à peine si la moitié de ses éléments est restée latine" (Gramm. I, p. 120). Sagen forholder sig i al almindelighed således, at ved siden af et bevaret latinsk ord, er der hyppigt senere blevet optaget et i betydning tilsvarende fremmed, der har skaffet sig en plads i det literære sprog, men som ikke anvendes af folket; således kaldes „tid" i alle ordbøger *vreme* (af slavisk *vrěmę*), men man må ikke heraf straks slutte, at det lat. ord er gået tabt, ti bønderne i Banatet anvende *timp* (sml. Picot, Documents I, p. 4).

[3]) I rum. er altså quinque blevet til *kinke*, hvoraf *cinci*; de andre rom. sprog vise derimod hen til en vulgærlatinsk form *kinkve*, hvor en dissimilerende tendens har fjærnet det første *qu*; jfr. fr. *cinq*, sp. *cinco* og it. *cinque*.

gutturalen: *apă* (aqua, gl. fr. *ewe*, sard. *abba*), *eapă* (equa, gl. fr. *iwe*, sard. *ebba*), *patru* (quattuor, sard. *battor*), sml. *limbă* = lingua; overgangen må rimeligvis tænkes foregået således: *aqua*, *akva*, *akba*, *akpa*, *apă* — det er jo et fænomen, der er godt kendt fra andre sprog (f. eks. gr. ἵππος = lat. equus, πο- = lat. quo-).

Forf. slutter med et kortfattet forsøg på at faststille den kronologiske rækkefølge i de omtalte forskellige udviklinger af det latinske *c*. Dette forsøg, der er foretaget besindigt og klart, forekommer anm. i høj grad efterlignelsesværdigt ved behandlingen af den art spørgsmål i de andre sprog; der er her en vid mark åben, hvor de romanske filologer kunne prøve deres skarpsindighed. Iøvrigt har jo allerede Schuchardt forsøgt i store træk at ordne de lydlige udviklinger i vulgærlatin efter deres kronologiske rækkefølge (Vocalismus I, p. 104—5), og med hensyn til gl. fransk har Lücking i sin sidste epokegørende bog (Die ältesten französischen Mundarten) leveret værdifulde bidrag vedrørende det samme spørgsmål.

Skal man i korthed afgive en dom over Gaster's arbejde, må man især anerkende den — for det rumænske sprogs vedkommende — så temmelig nye måde, på hvilken han har behandlet det foreliggende spørgsmål, idet han stadig har taget hensyn til de ældste tekster[1]) og således gjort en begyndelse til en rumænsk sproghistorie; på den anden side må det dog bemærkes, at, hvad de endelige resultater angår, indeholder bogen kun forholdsvis lidet nyt, hvilket iøvrigt efter Joret's udtømmende monografi over det latinske *c*'s skæbne i de romanske sprog ikke er til at undre sig over.

København, Decb. 1878.

Kr. Nyrop.

Das Steinbuch, ein altdeutsches Gedicht von Volmar, herausgegeben von **Hans Lambel.** Heilbronn. Gebr. Henninger. 1877. XXXIV + 138 S. 8.

Udgiveren, som blandt Andet tidligere har besørget 12te Bind af den fortrinlige Samling „Deutsche Classiker des Mittelalters", indeholdende „Erzählungen und Schwänke" (Brockhaus 1872), har her, som det synes, med megen Dygtighed og Omhu samlet en kritisk Udgave af det nævnte Digt, idet han nøjagtigt har undersøgt og sammenholdt de forskjellige endnu existerende, for det meste ukomplette Haandskrifter og en tidligere trykt Udgave (Erfurt 1498), for hvilke Arbejder

[1]) I betragtning af det meget ringe antal gamle tekster, der ere udgivne, må det beklages, at forf. ikke har kunnet benytte Picot's nye fortrinlige udgave af Urechi's krønike (Chronique de Moldavie depuis le milieu du 14e siècle jusqu'à l'an 1594 par Grégoire Urechi, Paris 1878).

han udførlig gjør Rede i Fortalen og de talrige Anmærkninger (S. 33—91). Digtet er ret interessant baade fra Sprogets Side (alemannisk Dialekt, Midten af 13de Aarh.) og med Hensyn til Indholdet. Det giver i en pudsig Blanding af den mystisk-symbolske og den magisk-naturhistoriske Fremstillingsmaade en Beskrivelse af alle bekjendte og ubekjendte ædle Stenes Udseende, Dyder og Lyder, noget i Smag med de noksom bekjendte „Physiologi" (se et Brudstykke i W. Wackernagel's deutsches Lesebuch I, pag. 161) og Konrad von Megenberg's Buch der Natur (udg. af Dr. Fr. Pfeiffer 1862).

Udgiveren har desuden til Sammenligning og dybere Forstaaelse af sit Hovedemne tilføjet et Aftryk af „St. Florianer Steinbuch" (S. 95—125), et større Digt, hvori der gives en endnu fyldigere og „pikantere" Opregning af de tildels temmelig mythiske eller mystiske Stenes Underkræfter, — samt endelig (S. 126—27 og 128—34) to mindre Brudstykker, nemlig 2 af Heinrich von Mügeln's Sprüche og et Stykke af samme Forfatters Digt „der Dom", der omhandle samme Emne.

Paa samme Forlag er udkommet:

Reiserechnungen Wolfger's von Ellenbrechtskirchen, Bischofs von Passau, Patriarchen von Aquileia. Herausgegeben von **Ignaz V. Zingerle.** 1877. XXVIII + 92 S. 8.

Denne høje gejstlige Herres Udgifter paa en Rejse i Tyskland og Italien omtr. 1203—4, som Prof. A. Wolf fandt optegnede paa 10 Pergamentsblade i Kommune-Arkivet i Cividale i det Venetianske, indeholde ganske vist, som Udgiveren med stor Styrke hævder, en hel Del Notitser af større og mindre Værd for Historikeren, f. Ex. med Hensyn til Datidens Levemaade, Rejsemaade, samt Møntvæsen m. m., dog væsenlig kun saadanne Data, der kun have Betydning for den nævnte Gejstliges Personalhistorie i strængeste Forstand.

Bogens eneste almen-interessante Indhold er sammentrængt paa 2 Steder, S. 9 og 14, hvor den berømte Sanger Walter von der Vogelweide for første Gang er funden omtalt i noget ikke-literairt Dokument (jfr. Fr. Pfeiffer, Deutsche Classiker des Mittelalters, I Bd. pag. XXII, l. 28—30), og der saaledes nu haves et gyldigt Bevis for Navnets Ægthed. Ret interessant er det iøvrigt, at dette Fund blev gjort samme Aar om Foraaret, som man i Oktober afslørede en Mindetavle over den store Digter og besluttede senere at oprette et større Mindesmærke til hans Ære.

Kjøbenhavn, d. 30. Jan. 1878.

C. A N.

In Lucianum.

Philopseud. cap. 16 de Syro Palæstinensi homines lunaticos dæmonibus expellendis sanante hæc dicuntur: ἐπειδὰν ἐπιστὰς κειμένοις ἔρηται, ὅθεν εἰσεληλύθασιν εἰς τὸ σῶμα, ὁ μὲν νοσῶν αὐτὸς σιωπᾷ, ὁ δαίμων δὲ ἀποκρίνεται ἑλληνίζων ἢ βαρβαρίζων, ὅθεν ἂν αὐτὸς ᾖ, ὅπως τε καὶ ὅθεν εἰσῆλθεν ἐς τὸν ἄνθρωπον. Sed non dubito, quin Lucianus ipse verbum ἔρηται absolute posuerit lectoribusque sententiam interrogativam ex postremis verbis (ὅπως τε καὶ ὅθεν κτλ.) intelligendam reliquerit; delenda sunt verba ὅθεν εἰσεληλύθασιν εἰς τὸ σῶμα, quæ et inutiles ambages sunt et eo quoque nomine offendunt, quod subiectum durissime omissum est, et quod ita plus respondet dæmon, quam quod ex eo quæritur. Hoc tantum ex inepti lectoris additamento cum Bekkero sumendum, ut scribatur εἰσῆλθεν ἐς τὸν ἄνθρωπον pro ἐπῆλθεν. — Cap. 20 scribo: εἴ καί τινες ἢ μισθὸς ἐπὶ τῇ ἰάσει; genetivus sing. τινός perversus est. — Cap. 21 medicus Antigonus narrat: Κἀμοὶ Ἱπποκράτης ἐστὶ χαλκοῦς, ὃς μόνον ἐπειδὰν ἡ θρυαλλὶς ἀποσβῇ, περίεισι τὴν οἰκίαν . . . ψοφῶν καὶ τὰς πυξίδας ἀνατρέπων καὶ τὰ φάρμακα συγχέων καὶ τὴν θύραν περιτρέπων. Quamnam ianuam? an una tantum in tota domo erat? Præterea nec ullo modo verba τὴν θύραν περιτρέπων significare illud possunt, quod vulgo putant, statuam identidem ianuam aperuisse statimque rursus occlusisse, nec, si significare possent, hoc totum membrum ad præcedentium sententiam apte accommodatum esset. Requiritur nomen vasis alicuius apud medicum et medicamentarium inveniri soliti, quod statua illa importuna subvertisse dicatur (nam hoc περιτρέπειν est); igitur facili et certa correctione scribd. τὴν θυείαν (vel θύειαν), mortarium. — Cap. 39 scribd.: ἥκω νὴ τὸν Δία, ὥσπερ οἱ τοῦ γλεύκους πιόντες ἐμπεφυσημένοι τὴν γαστέρα, ἐμέτου δεόμενος. Ridicule ἐμπεφυσημένος editur, quasi Tychiadis venter audiendo fabulosas illas narrationes intumuerit.

Navig. cap. 5 scribendum videtur: εἴκοσι καὶ ἑκατὸν πήχεων, ὡς (add. Fritzsche) ἔλεγεν ὁ ναυπηγός, τὸ μῆκος, εὖρος δὲ περὶ τὸ τέταρτον μάλιστα τούτου. In codd. et edd. ὑπέρ scribitur, sed hoc cum sequenti μάλιστα non bene jungitur. — Cap. 8, ubi legimus: οἶδα δέ ποτε καὶ αὐτὸς παραπλεύσας Χελιδονέας, ἡλίκον ἐν τῷ τόπῳ ἀνίσταται τὸ κῦμα, καὶ μάλιστα περὶ τὸν λίβα, ὁπόταν ἐπιλάβῃ καὶ τοῦ νότου, mira per se extrema sententia est, sed verba, quibus pronuntiatur, magis etiam me offendunt; nam pro ἐπιλαμβάνειν dicendum erat προσλαμβάνειν, nec genetivi pro accusativo usurpati ulla ratio est. Scribendum credo: ὁπόταν ἐπιλάβηται τοῦ τόνου: quando majorem vim et intentionem acceperit; contrarium est ὑφαιρεῖν τοῦ τόνου *Philops.* cap. 8. — Cap. 10 necessario scriptura ita corrigenda est, ut fiat: καὶ θοἰμάτιον αὐτοῦ καὶ τὸ βάδισμα ἐκεῖνο (illud, quod video oculis meis); in codd. est ἐκείνου, sed quomodo hoc post αὐτοῦ tantulo spatio antecedens ferri possit?

M. C. Gertz.

Om substantivs förening med prepositionsuttryck hos latinska språkets hufvudförfattare inom den klassiska prosan.

Ett bidrag till den latinska stilistiken.

Af **Konr. Ahlén.**

I likhet med nästan alla spörsmål af allmännare intresse inom den klassiska filologien har äfven det språkbruk, som här gjorts till föremål för undersökning, ej undgått de lärdes uppmärksamhet. Af tyska filologer lära strödda exempel på i fråga varande språkbruk finnas samlade dels i kommentarier till klassiske författare (Drakenb. Liv. 4, 7, 4, Fabri Liv. 21, 11, 3), dels i tidskrifter (Fr. Schneider z. Antibarb. v. Krebs i Jahns N. jahrb. 48, 2. S. 114) och stilistiska läroböcker (Grysar's Stil. L. 113. Krebs Antibarb. § 80, 81). Dessutom finnes en kort öfversigt af de vigtigaste och allmännare fallen i Lateinische Stilistik von Berger § 55, 2 och i Madvigs Lat. Sprachlehre § 298. Men någon fullständig och sammanhängande framställning af denna ingalunda ovigtiga paragraf af den latinska stilistiken finnes, så vidt förf. har sig bekant, icke. Dessutom hafva de författare, som hittills behandlat denna fråga, en brist i sin framställning, i det de nämligen ofta nog anfört alt för ofullständiga citat, för så vidt det kan slutas af de citat, jag haft tillfälle att se. Om nämligen det språkbruk, som vi behandla, i många stycken är att betrakta som ett undantagsfall från det vanliga sättet att uttrycka attribut till ett substantiv i latinet, och om det latinska språket söker undvika det samma genom att ställa substantivet i en sådan förbindelse, att prepositionsbestämningen hänföres till ett med substantivet förenadt particip, eller om satsen är af den beskaffenhet, att prepositionsbestämningen lika väl kan hänföras till satsens verb, så är det tydligen oriktigt att lösrycka substantivet tillsammans med prepositionsuttrycket från satsens öfriga delar, i fall det senare ej fullt klart och tydligt hänföres

till substantivet ensamt, t. ex. ett sådant uttryck som: in Bruttios legiones f. ad novas scribendas in Bruttios legiones; ager super Suessulam f. per agrum Trebianum super Suessulam per montes Nolam pervenit; ex India elephantos f. ex India elephantos accitos m. fl. exempel hos de ofvan nämde filologerna. För att ej framställa ämnet i en oriktig dager, genom att gifva det språkbruk, som här behandlas, en alt för stor utsträckning i följd af ofullständiga citat, har jag sökt anföra exempeln med nödig fullständighet. Af samma orsak har jag äfven uteslutit exempel sådana som följande: Cenam isti dabat apud villam in Tyndaritano, Cic. Verr. 4, 22, 48. Casu signum iste animadvertit in cretula, ibid. 26, 58. Macedonico bello inexsuperabilior saltus ad amnem Aoum fuit, Liv. 36, 17, 3. Pernoctant venatores in nive in montibus, Cic. Tusc. 2, 17, 40. Iter exiguum super ripam præbens, Liv. 32, 5, 11. Där dylika exempel någon gång anförts, har det varit till jämförelse med andra. Såsom Madvig anmärker i den ofvan citerade paragrafen i sin Lat. Spr., ligger orsaken, hvarför latinska språket undviker förbindelsen af ett prepositionsuttryck med ett ensamt substantiv, i dess sträfvan efter klarhet och bestämdhet i uttrycket, alldenstund dels i följd af dess saknad af en bestämd artikel, hvarigenom t. ex. i grekiskan substantivet och prepositionsuttrycket närmare sammanslutas, dels i följd af dess fria ordställning dunkelhet kan uppstå. Att emellertid latinska språket begagnar sig af prepositionsbestämning till substantiv med större frihet, till och med inom den klassiska prosan, än man i allmänhet plägar antaga, är uppenbart af de exempel, som här nedan anföras från Cicero, Cæsar, Sallustius, Livius och Nepos. Denna frihet är i vissa fall, t. ex. efter verbalsubstantiv och sådana, som innebära betydelsen af en sinnesstämning emot någon, lika stor som inom de moderna språken. Äfven i användningen af rent lokala bestämningar skyr språket ingalunda dylika förbindelser, i synnerhet i sådana uttryck, där språket genom prepositionsuttryckets inskjutande emellan substantivet och en dit hörande bestämning kan närmare förena de samma och dymedelst skaffa sig en ersättning för den felande artikeln.

Såsom vi ofvan nämt, plägar otydlighet förebyggas därigenom att till substantivet fogas ett passande participium; men, äfven om ett sådant participium plägar någonstädes förekomma, motiveras ofta dess användning af en därmed förenad agent eller af en i uttrycket liggande bibetydelse (af orsak, medgifvande etc.), som ej kunnat uttryckas genom blotta prepositionsbestämningen. Jfr. de nedan anförda exempeln från Cic. Mur. 15, 33. Att. 13, 6, 4. Liv. 26, 48, 4 etc. Äfven vid andra slag af prepositionsuttryck än lokala förklaras participiets användning af liknande orsaker t. ex. Simulacrum *præclare* factum e marmore, Cic. Verr. 4, 44, 96 m. fl., som nedan anföras. Hos „silfverålderns" författare, i synnerhet Tacitus, är i vissa fall här afhandlade språkbruk utmärkt för förbindelser, som i djärfhet och egendomlighet öfverträffa dylika i de moderna språken.

Friheten i prepositionsuttrycks förbindelse med substantiv kan, såsom bekant, utsträckas därhän, att tvänne fogas till samma substantiv. Några exempel må här få plats: Duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, Liv. 43, 1, 8. Difficultatem ascensum in naves habere præsertim ex scaphis, Auct. B. Alex. 8. Reditum in patriam ad parentes, Liv. 9, 5, 9. Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, Liv. 31, 40, 9. Criminationes de Fabio absente ad populum, Liv. 10, 26, 6. 2, 8, 2. Hos en senare förf. (Quintilianus) finnas sådana ex. som: A vulgari et simplici specie cum ratione mutatio, Inst. Or. 9, 1, 11. Eadem pro libertis adversus patronos observantia, 11, 1, 66. Qualis est pro Cluentio locus in Oppianicum, 9, 3, 38. Till och med trenne prepositionsbest. kunna fogas till samma substantiv: Cedo nunc eiusdem illius inimici de me eodem ad verum populum in campo Martio contionem, Cic. Sest. 50, 108. Sermonis a propria significatione in aliam cum virtute mutatio, Quint. Inst. Or. 8, 6, 1.

Ett ännu kraftigare bevis på latinska språkets frihet i användningen af attribut är det kända språkbruket att hänföra lokalbestämningar uttryckta genom kasus till substantiv. Berger har anfört några exempel, i hvilka verbalsubstantiv förekomma i sådana förbindelser § 55, 2, Anm. 1.

Vi hafva därför nog att anföra följande: Testes honestarum aliquot locis pugnarum, Liv. 2, 23, 4. Pro eximia eo bello opera, Liv. 2, 27, 10. Quinctius semel acie victor, Liv. 6, 29, 8. Jfr. Victor tot intra paucos dies bellis, Liv. 2, 27, 1. Classis Romanæ adventum Oreum, Liv. 31, 40, 10. Eruptio ex oppido simul duabus portis, Liv. 23, 37, 5. Jämför härmed: Exprobrantes suam quisque alius alibi militiam, Liv. 2, 23, 11. Foris bella, Liv. 6, 1, 1.

Vi öfvergå efter dessa förutskickade anmärkningar till behandlingen af det uppgifna ämnet och framställa därvid först de prepositioner, som konstrueras med ackusativus, vidare de, som följas af ack. och ablativus, samt till sist de, som endast taga ablativus, hvarvid vårt syftemål skall blifva att genom noggrant angifvande af exempel bestämma bruket för hvarje enskilt fall. Ehuru jag sålunda med denna uppsats närmast afsett att lämna ett bidrag till elementarstilistiken genom att anföra exempel på språkbruket i den klassiska prosan, så har jag dock trott att en antydan om detta språkbruks historiska utveckling genom jämförelse med det samma hos äldre och yngre författare skulle bidraga till en klarare uppfattning af och djupare insigt i det språkliga spörsmål, vi här behandla. Uppgifterna om språkbruket hos de älsta författarne äro hämtade ur Holtze's Syntaxis priscorum scriptorum Latinorum; beträffande de yngre förf. har jag förnämligast fäst uppmärksamheten vid Tacitus. Exempeln från denne förf. äro tagna ur Halms upplaga, från Quintilianus ur Bonnells och från Curtius ur Foss' upplagor. Dessutom har användts Baiters och Kaysers upplaga af Cicero, Dinters af Cæsar, Dietsch' af Sallustius och Madvigs af Livius. Exempel från andre än de ofvan nämde författarne äro tagna ur Klotz' lexikon eller specialafhandlingar öfver deras stil.

1. Af **de prepositioner, som förenas med ackusativus,** förekommer *Ad* i prepositionsuttryck, som hänföras till ett substantiv, både i betydelsen „vid“, „hos“ (hvila) och „till“ (riktning eller rörelse) i lokal och öfverflyttad bemärkelse. Den lokala bemärkelsen träffas i dylika uttryck

lika ofta eller till och med oftare än den öfverflyttade. I betydelsen „vid“, „hos“ begagnar Livius denna prep. i lokalbestämning dels till konkreta substantiv ss. *campus, saltus, castellum, castra* etc.: Contionem in campo ad Capræ paludem haberet, Liv. 1, 16, 1. Occupato ad Coracem ab Ætolis saltu, Liv. 37, 5, 4. Castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum, Liv. 4, 57, 7. Direptis ad Aliam castris, Liv. 6, 29, 5. 28, 24, 5. Fama impigre defensi ad Placentiam præsidii, Liv. 21, 57, 11. Magnesiam ad Sipylum et castella Eumeni iussa dari, Liv. 37, 56, 3. Därjämte förekommer uttrycket: Magnesia quæ ad Sipylum est, Liv. 36, 43, 9. 37, 37, 10. Jfr. Laodiceam, quæ in Syria ad mare est, Cic. Fam. 12, 30, 3.

Hos öfrige författare både äldre och yngre äro sådana uttryck som de ofvan anförda sällsynta: Cum essem in castris ad fluvium Pyramum, Cic. Fam. 3, 11, 1. Reliqua classis in salo ad Leptim stabat, Auct. B. Afr. 62. Ett participium t. ex. *situs* såsom fyllnad i begreppet torde väl påträffas i slika uttryck, ja Krebs (Antibarb. 82) anser ett sådant nödvändigt.

Dels brukas ock denna preposition i lokalbestämning till abstrakta substantiv, som beteckna en handling ss. *pugna, prœlium, victoria, fuga* etc. Dessa uttryck äro liksom föregående egendomliga för Livius: Post pugnam ad Regillum lacum non alia pugna clarior fuit, Liv. 2, 31, 3. 24, 6, 5. Prœlium cum Tuscis ad Ianiculum, Liv. 2, 52, 7. Nuntius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat Mago, Liv. 23, 11, 7. Hoc ad Aliam fuga necessitatis imposuisse, Liv. 5, 53, 5. Jfr. 38, 17, 6.

Ofta står prepositionsuttrycket inskjutet emellan substantivet och en dit hörande bestämning: Hæc est nobilis ad Trasumennum pugna, Liv. 22, 7, 1. Secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, Liv. 22, 58, 1. 31, 40, 9. 37, 8, 1. Ætolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit, Liv. 37, 58, 8. Tam facili ad Oreum successu, Liv. 28, 6, 8. Från Cicero kan följande uttryck anföras: Marcelli ad Nolam prœlio populus se erexit, Cic. Br. 3, 12.

Samma bet. synes prep. hafva i följ. ex. Sudor, cursus ad Eurotam, fames (sc. epulas condiunt), Tusc. 5, 34, 98.

Här synas äfven följ. ex. kunna anföras: Supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta, Liv. 40, 28, 9. Cic. Cat. 3, 10, 23. Phil. 14, 14, 37 m. fl. ställen. Consentire omnem provinciam de angustiis ad Ilerdam rei frumentariæ, Cæs. BC. 2, 17, 4.

Ovanligare är att ett participium vid dylika uttryck förekommer såsom supplement: Post pugnam ad lacum Regillum factam, Liv. 6, 2, 3. 37, 47, 3. Jfr. Cic. Mur. 15, 33: Illam pugnam navalem ad Tenedum mediocri certamine commissam arbitraris, i hvilket ex. man dock ej torde kunna anse att part. står ss. fyllnad till prepositionsuttrycket. Post prœlium factum ad Bæculam, Liv. 27, 20, 3. 21, 58, 11.

Däremot synes det liknande subst. *clades* blott förekomma i förening med part.: Recens ad Regillum lacum accepta clades, Liv. 2, 22, 4. 22, 54, 11.

De exempel på *ad* i öfverflyttad bemärkelse med bibegrepp af hvila, som här synas böra anföras, antecknas under den följ. betydelsen, som ju utgör grundbetydelsen för den translata, jfr. Pott, Etymol. Forschungen I, p. 276; Holtze, Syntaxis prisc. Lat. I, p. 201.

I betydelsen af riktning eller rörelse förekommer *ad* i lokal bemärkelse i följ. ex. hos Livius: Viæ ad mortem hæ sunt, Liv. 40, 4, 14. Cornelius dextra littora usque ad Tarentum, Furius læva usque ad Aquileiam tueretur, Liv. 41, 1, 3. Viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt, Liv. 38, 28, 3. Jfr. Liv. 1, 2, 5. Dextras ad meridiem partes, lævas ad septentrionem esse dixit, Liv. 1, 18, 7. Hos efterklassiske förf. anträffas äfven ex. på detta språkbruk t. ex. hos Tacitus: Ad Vespasianum iter, H. 2, 85, 17. 95, 11.

Vanlig både hos äldre och yngre förf. är *ad* i prepositionsbestämning till *litteræ*, *epistola* och substantiva verbalia: De Bruti ad Antonium et de eiusdem ad te litteris, Cic. Att. 14, 14, 7. Requisivi equidem proprias ad me unum a te litteras, Fam. 12, 30, 3. Att. 12, 14, 4. De epistola ad Cæsarem quid egeris exspecto, Cic. Att. 12, 52, 1.

Quod epistolam meam ad Brutum poscis, Att. 13, 6, 3. Misi ad te epistolas ad Marcianum et ad Montanum, Att. 12, 53, 1. 13, 1, 3. 13, 27, 1. 28, 1. 31, 3. Off. 2, 14, 48. 1, 11, 37. Tusc. 5, 35, 100. Från Tacitus och Quintilianus kunna flera exempel anföras: Blandimentis infectæ ab Othone ad Vitellium epistulæ, Tac. H. 1, 74, 2. 4, 32, 1. Occultis ad Othonem litteris, H. 2, 23, 24. H. 1, 74, 13. 2, 55, 11 etc. Ad Brutum in epistolis virtutem eam appellet, Quint. Inst. Or. 2, 20, 10. 9, 3, 41.

Att ett participium tillägges, synes mindre vanligt: Litteras ad se ab amico missas palam recitavit, Cic. Phil. 2, 4, 7. Fam. 10, 12, 1. Ep. ad Br. 1, 16, 1. Liv. 21, 51, 5. In epistola ad filium scripta, Quint. Inst. Or. 10, 1, 39. Däremot är det nödvändigt i ett sådant uttryck som Cic. Att. 13, 6, 4: Epistolas ad familiares missas a Corintho.

Cicero begagnar *liber* i förening med *ad*: Perfeci sane argutulos libros ad Varronem, Att. 13, 18, 1. Jfr. Taciti uttryck: Ausis ad Cæsarem codicillis, A. 3, 67, 15.

Hos Livius finnas *legatus* och *legatio* med följ. *ad*: Huic legato patrum ad plebem sumptus funeri defuit, Liv. 2, 33, 11. Argumento recentem ad eos legationem esse, Liv. 33, 20, 8. Hos Tacitus förekommer *nuntius* i slika uttryck: Occultis ad Cerialem nuntiis, H. 4, 86, 3. A. 13. 9, 1. Jfr. Extremas *preces* P. Quirinio propinquo suo ad principem mandavit, A. 2, 30, 17, på hvilket ställe den ovanliga ordställningen förklaras ur sammanhanget med det följande.

Hänfördt till substantiva verbalia förekommer *ad* både i lokal och öfverflyttad bemärkelse, ett språkbruk, hvilket, som nämts, kan spåras genom hela litteraturen. Sålunda träffas hos Plautus Truc. 2, 2, 3: Quid tibi ad hasce accessio est ædes. Cicero använder *ad* i förbindelse med *aditus*, *reditus*, *accessus*, *adventus*, *cursus*, *impetus*, *impulsio*, *traductio* m. fl.: Hic primus est aditus ad popularem iactationem atque ascensus, Cic. Har. Resp. 20, 43. Mur. 7, 15. Jfr. Ad quos omnis nobis aditus obstructus est, Cic. Br. 4, 16. Pomp. 14, 41 etc. Hunc reditu ad Antonium prohiberi, Phil. 8, 11, 32. Reditus ad propositum, de Or. 3, 53, 203.

Ad rem, ibid. Jfr. Leg. 3, 16, 35. Off. 1, 6, 19. Accessum ad res salutaris, N. D. 2, 12, 34. De Bruti adventu ad suas legiones, Cic. Att. 14, 13, 1. Adventus ad urbem. Att. 7, 13, 3. Ad urbem cursus, Phil. 13, 9, 19. De virtutum cursu ad voluptatem, Fin. 1, 11, 37. Phil. 14, 6, 17. Læl. 4, 14. Jfr. Qui concursus ad eum, Att. 14, 5, 3. Omnis ad laudem impetus novi, Fam. 10, 26, 2. Ad hilaritatem impulsio, de Or. 3, 53, 205. 30, 118. Non provocatione ad populum contra necem relicta, Rep. 2, 37, 62. Traductio ad plebem, Sest. 7, 15. Ad plebem transitio, Br. 16, 62. Off. 1, 14, 43. Jfr. Cæs. BG. 5, 13, 2. Ad urbem accessus incredibili hominum gratulatione florebat, Sest. 63, 131. De ardore mentis ad gloriam, Cæc. 31, 76. Maximo ad victoriam adiumento, Ep. ad Br. 1, 4, 1. Ad numerum conclusio, Br. 8, 33. Hos Livius förekomma utom *aditus ad*, 26, 20, 8, *reditus ad*, 42, 47, 5 etc., *provocatio ad*, 3, 48, 9 etc. följande uttryck: Pugnatum esse *ablegatione* iuventutis ad Veliternum bellum, Liv. 6, 39, 7. *Defectione* ab Romanis ad Ætolos elatus, Liv. 35, 43, 2. *Fugam* ad Romanos Demetrius meditabatur, Liv. 40, 23, 2. Quales ad Perrhæbiam transitus sint, Liv. 44, 35, 10. Af dylika uttryck hos senare förf. må anmärkas *aditus ad*, Tac. H. 5, 8, 4. A. 2, 28, 2. *Transitus ad*, H. 1, 76, 9. *Consensus ad*, H. 1, 54, 15. *Inclinatio ad*, Quint. Inst. Or. 6, 1, 10.

Slutligen må sammanföras några andra uttryck från skilda förf., i hvilka uttryck *ad* förekommer i translat bemärkelse. Holtze I, p. 200 anför ett exempel från den äldre litteraturen (Cato R. R. 13): Vinum myrteum ad alvum crudam („zu“, „für etwas dienlich“). Quæ oportet signa esse ad salutem, Terent. Andr. 1, 2, 21. Hos Cicero må anmärkas: Hæc proclivitas ad suum quodque genus, Tusc. 4, 12, 28. Hos Livius: Nihil materiæ in viro ad audaciam esse, 1, 46, 6. Ad incertos belli eventus subsidia, 37, 37, 9. Sine ullis ad insidias latebris, 27, 12, 8. *Gratia, crimen ad aliquem:* Collegas gratiam omnem ad plebem præoccupasse, 4, 48, 8. 6, 34, 6. Causas criminum ad plebem præbituram, Liv. 5, 20, 7. Criminationes de Fabio ad popu-

lum, 10, 26, 6. Från Tacitus må antecknas: Neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia, quæ militibus, H. 2, 35, 4.

Apud i förbindelse med ett substantiv förekommer i lokalbestämningar i strödda exempel förnämligast hos Cicero och Nepos: Interfuit pugnæ navali apud Salamina, Nep. Arist. 2, 1. Huius illustrissimum est prœlium apud Platæas, Paus. 1, 2. Inskjutet emellan substantivet och en dit hörande bestämning: Incredibilis apud Tenedum pugna, Cic. Arch. 9, 21. De Locrorum apud Sagram prœlio, N. D. 3, 5, 11.

Prepositionsuttrycket i förening med part. finnes Cic. Fam. 10, 33, 1: Certior fierem de prœlio apud Mutinam facto, samt i relativsats Nep. Con. 5, 2: Pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat.

Hos yngre förf. träffas exempel både utan och med part.: Nobilem apud Chæroneam victoriam, Curt. 8, 1, 23. Cladis apud Chæroneam acceptæ, Quint. Inst. Or. 9, 2, 63.

Lokalbestämningen innehåller stundom personnamn (apud aliquem): In alteris apud dictatorem castris, Liv. 4, 27, 8. Triceps apud inferos Cerberus (sc. num terret), Cic. Tusc. 1, 5, 10. Jfr. Ille apud Trabeam, Fin. 2, 4, 13.

Hos Quintilianus finnas flera dylika exempel: Gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, 5, 8, 1. Summæ apud antiquos auctoritatis scriptores, 3, 4, 1. 3, 1, 20. 5, 13, 5 etc. Jfr. Taciti uttryck: Sororum filiis idem apud avunculum, qui ad patrem honor, G. 20, 9 (Codex Vat. har *ad*).

Ante förekommer vanligast i tidsbestämningar till substantiv, i rumsbestämning är den ovanlig: Victus fratrum *ante se strage*, Liv. 1, 25, 11. Exempel på tidsbest.: Triumphi ante victoriam flagitator, Liv. 8, 12, 9. Omnes ante me auctores, Liv. 4, 20, 5. Omnes ante se memoriæ, Liv. 30, 30, 1. In quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, Cic. Acad. 1, 4, 15. Perpaucis ante mortem diebus, Cic. Br. 94, 324 etc. O gratam famam biduo ante victoriam de subsidio tuo, Cic. Fam. 10, 14, 1. I alla dessa uttryck har prepositionsuttrycket sin plats emellan subst. och en därtill hörande bestämning. Såsom i inledningen anmärkts, hafva ej sådana ex. som detta blifvit upptagna:

Ne in freto ante sua tecta et domos navigarent, Cic. Verr. 5, 20, 50.

Detta språkbruk synes hos senare förf. ej vara ovanligt, att döma af de exempel, jag antecknat från Tacitus: Omnium ante se principum, H. 1, 50, 20. Spatium longi ante prœlium itineris, H. 2, 60, 7. Tua ante omnis experientia, H. 2, 76, 34. 3, 43, 2. Jfr. Ipse ante agmen erexit aciem, Agr. 18, 14. Jfr. Utilis ante quæstionem præparatio, Quint. 4, 39.

Högst få exempel på prep. *post* i prepositionsuttryck, som bestämma ett substantiv, hafva antecknats från den klassiska prosan: Sexennio post Veios captos factum, Cic. Div. 1, 44, 100. Fam. 4, 4. Non vidit illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, de Or. 3, 2, 8. Hos Tacitus däremot är detta språkbruk allmännare: Paucis post kal. Ian. diebus, H. 1, 12, 1. Septimo post defectionem anno, A. 11, 8, 16. 11, 1. 22, 16. Triennio post cædem Seiani, A. 6, 38, 3. Jfr. Post tot clientes unus, A. 4, 68, 5. Från Curtius förtjänar följ. ex. anföras: Pessimorum carminum post Chœrilum conditor 8, 5, 8. Jfr. Quint. Inst. Or. 1, 12, 10. 4, 3, 9. Post cibum quies, Corn. Cels. 1, 3. Vomitus post cibum, 3, 21.

Cis och *circa* äro ej ovanliga hos Livius i rumsbestämningar till substantiv: Romanos omni agro cis Tiberim pulsos, Liv. 10, 16, 7. Toto cis Hiberum rursus cedit agro, Liv. 21, 61, 6. 26, 20, 2. Cis Hiberum Hispaniam, Liv. 21, 53, 4. Omni Asia cis Taurum montem excessisse, Liv. 38. 8, 8. Jfr. Asia, quæ cis Taurum montem est, Liv. 37, 52, 4. Loca circum forum siccat, Liv. 1, 38, 6. Depopulatum agrum circa Romanas salinas, Liv. 7, 19, 8. Tabernas circa forum de cælo tactas esse, Liv. 36, 37, 3. 26, 27, 1. Transitus circa Dium, Liv. 44, 7, 1. Arido circa urbem solo, Liv. 7, 38, 7. 9, 7, 8. 26, 26, 10 etc. Från Cicero kan anföras: Urbis circa Capuam occuparint. Agr. 1, 7, 22. Vidare må nämnas uttrycket: *Supplicatio circa omnia pulvinaria* Romæ in diem unum indicta est, Liv. 40, 19, 5 etc.

Hos efterklassiske förf. träffas liknande ex.: In colonias a rege deducti circa Bactra, Curt. 9, 7, 1. Occupatis

circa Babylona campis, Curt. 10, 8, 11. 5, 1, 13. Tac. H. 3, 63, 4. Hos Quintilianus finnes *circa* ofta hänfördt till substantiv i den för „silfveråldern“ egendomliga betydelsen „om“, „beträffande“: Illa circa Cepasios fabula, Inst. Or. 6, 1, 41. Inani circa voces studio senescunt, 8, procem. 18. Circa eosdem sensus certamen, 10, 5, 5. 1, 11, 6. 8, 3, 87. 9, 2, 86 m. fl. ställen, där den står i förening med *diligentia*, *exemplum*, *indicium* etc.

Extra i lokalbestämning och *intra* i tidsbestämning till subst. träffas någon gång hos Cicero och Livius: Statua extra portam Trigeminam est donatus, Liv. 4, 16, 2. 6, 20, 11. Sequitur omnis ager extra Italiam, Cic. Agr. 2, 21, 56. Leg. 2, 23, 58 etc. I något förändrad bet. förekommer denna prep. Cic. Br. 46, 169: Omnium eloquentissimus extra hanc urbem Betucius. Jfr. exempel från äldre förf.: Neque cognatus extra unam aniculam quisquam aderat, Terent. Phorm. 1, 2, 48. Victor tot intra paucos dies bellis, Liv. 2, 27, 1. Såsom ex. på lokalbest. torde man kunna anföra: Locus intra Oceanum iam nullus est tam reconditus, Cic. Verr. 3, 89, 207. Från Tacitus antecknas: Amœnissimis extra urbem ædificiis, H. 3, 30, 7. Jämför för öfrigt följ.: Cetera extra animum, H. 4, 5, 10. Aditis *iuxta* Tiberim hortis, Tac. A. 6, 1, 5. Species muliebris *ultra* modum humanum, 11, 21, 5.

Pone: Ædes Africani *pone Veteres ad Vortumni signum* in publicum emit Liv. 44, 16, 10, hvilket uttryck i frihet är likställdt med hvilket som hälst i de moderna spraken. Tacitus har: Florentissimis pone tergum municipiis, H. 3, 60, 4. Jfr. H. 2, 31, 8.

Præter och *propter* förekomma i prepositionsbestämning till subst. sällan: Duos saltus habebant Romani, unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, Liv. 44, 6, 8. Nihil æque eos terruit quam præter spem robur et colos imperatoris, Liv. 28, 26, 14.

Quid sibi statuæ equestres volunt propter ædem Volcani, Cic. Verr. 2, 61, 150. Jurgia cum obtrectatoribus propter me mihi notissima sunt, Fam. 10, 11, 1. Jfr. Quin-

tiliani uttryck: Quæ audaci et *proxime periculum* translatione tolluntur, Inst. Or. 8, 6, 11.

Supra: Ett par ex. hos Livius förtjäna anföras: Clamor supra caput hostium captam urbem ostendit, Liv. 4, 22, 6. Videsne cacumen illud supra hostem, Liv. 7, 34 4.

Per begagnas i den klassiska prosan i prepositionsuttryck, hvilka bestämma substantiv med afseende på riktning och rörelse i rummet. Det är nästan uteslutande hos Livius som sådana uttryck förekomma i förening med sådana subst. som *cursus*, *transitus*, *iter*, *via*, *callis*, *angustiæ*: Vagos per vias omnis cursus, Liv. 5, 42, 3. 1, 29, 2. Transitum per Thraciam tutum, Liv. 40, 57, 4. Dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, Liv. 21, 21, 10. Proponere sibimet ante oculos per armatos inermium iter, inde fœdi agminis miserabilem viam per sociorum urbes, Liv. 9, 5, 9. 24, 46, 3. Ne quas per imminentia iuga calles inveniret ad transitum, Liv. 36, 16, 6, i hvilket ex. prepositionsuttrycket äfven kan hänföras till verbet. Præter angustias per quinque milia, Liv. 44, 6, 8. Från Cicero kan anföras: Furtivum iter per Italiam, Pis. 40, 97. Jfr. Cæs. BG. 1, 6, 1. Att denna prep. begagnas i andra betydelser är ovanligt: Hieronis impensio curaque per multos annos, Liv. 24, 34, 13. Per ambages effigiem ingenii sui, Liv. 1, 56, 9.

Bland silfverålderns prosaförf. är det Tacitus, som använder denna prep. med ännu större frihet än Livius, en frihet i uttryck, som till en del beror på den hos honom vanliga utelämningen af verbet: Per ceteros mæstitia ac silentium, H. 1, 18, 13. Unde præcipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus, H. 2, 60, 2. Magna per Germanias Galliasque fama, H. 4, 17, 2. Crebris per æquinoctium imbribus superfusus amnis, H. 5, 23, 16. Ingentis exercitus septem per annos moderator, A. 4, 18, 3. Studio in populum Romanum per bella Persi, A. 4, 55, 6. 56, 8. 5, 1, 2. H. 4, 46, 16 etc. Illa per manus et genua reptatio, Quint. Inst. Or. 1, 12, 10. Hos de älsta förf. synes detta språkbruk ej förekomma.

Bland de prepositioner, som förekomma i lokalbestämningar, anföres slutligen *trans*, som brukas af Livius: Mucio virtutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, Liv. 2, 13, 5. Multos trans Hiberum populos ad cupidinem novæ formæ erexerunt, Liv. 21, 19, 7. Jfr. Omnia trans Hiberum, 21, 5, 17. Profectio Fabii trans Ciminiam silvam Romæ terrorem fecerat, Liv. 9, 38, 4. Från Cæsar kan anföras: Loca trans flumen integra, Cæs. BC. 1, 49, 2.

De prepositioner med ackusativus, som återstå och hvilka härnedan sammanföras, förekomma i prepositionsbestämning till substantiv nästan uteslutande i öfverflyttad bemärkelse för att beteckna ett förhållande emellan personer, ett språkbruk, som är mycket vanligt både hos äldre och yngre författere och långt vanligare än de ofvan behandlade uttrycken.

Sålunda begagnas *inter* sällan i rent lokala bestämningar till substantiv och nästan ensamt af Livius bland „veteres“: Medium inter bina castra spatium acie instructa complebant, Liv. 3, 60, 3. Medio inter castra campo infestis signis constitere, Liv. 2, 30, 11. Jfr. Liv. 4, 27, 3. Cæs. BG. 1, 6, 1. Närmast de nu anförda ex. stå följande, där prep. i viss mon kan sägas hafva lokal betydelse („ibland“): Novum seditionis genus, silentium et otium inter armatos, Liv. 2, 45, 4. Auctoritate inter suos aut viribus obtineret regnum, Liv. 29, 29, 8. Inter Hispanos semper victorem, Liv. 21, 16, 5. Cuius iurisdictio inter cives et peregrinos erat, Liv. 33, 21, 9. Dubium inter scriptores, Liv. 9, 18, 5. Gratia inter suos, Cæs. BG. 2, 6, 4. 5, 54, 2.

Bland senare förf. erbjuder Tacitus exempel på liknande uttryck: Unum (incessum) reliquum mare inter et externos Albanorum montes æstas impediret, A. 6, 33, 12. Modicis inter se spatiis, H. 4, 46, 8. 4, 77, 3. 2, 43, 1. Vetere inter accolas fama, H. 4, 83, 16 etc. Jämför Curtii uttryck: Omnibus inter Caucasum montem et Phasin amnem imperitantem, Curt. 6, 5, 25. 3, 6, 19. Color inter aquilum candidumque, Suet. Aug. 79. Aqua inter cutem, Corn. Cels. 2, 1.

Vanligast förekommer denna preposition i bestämning till substantiv, som uttrycka ett vänskapligt eller fiendtligt förhållande emellan personer, t. ex. hos Cicero: *amicitia, coniunctio, consensus, familiaritas, concessus*: Talis inter viros amicitia, Cic. Læl. 6, 22. Quid latius patet quam coniunctio inter homines hominum, Cic. Fin. 5, 23, 65. Singulari inter se consensu, Phil. 11, 1, 2. Pro nostra inter nos familiaritate, Fam. 10, 34, 3. Inter ipsos concessu, Br. 21, 8. Inter nos cessatio, Fam. 9, 3, 1. Hominum inter ipsos societatem, Leg. 1, 10, 28 etc. Livius begagnar *inter* i förbindelse med dessa och andre subst. t. ex. *affinitas, auxilium, concordia, connubium, consortio, fœdus*: Si affinitatis inter nos piget, Liv. 1, 13, 2. Mutuo inter se auxilio, 8, 24, 7. Concordia inter se clari, 10, 24, 2. Connubium inter ipsos permissum, 9, 43, 23. Consortionem inter binos reges, 40, 8, 12. Audito fœdere inter Persea et Gentium, 44, 30, 11. Consilia inter se, 8, 14, 10. Ipso inter se conspectu, 28, 19, 14.

Såsom exempel på ord af motsatt betydelse i förbindelse med *inter* kan nämnas hos Cicero: Impendet summa inter nos *contentio*, Att. 7, 1, 3. Istorum inter ipsos *dissensio*, Att. 2, 7, 3. Quorum summum inter ipsos *odium bellumque* meministis, Phil. 11, 1, 2. Hos Livius träffas sådana ex. oftare ss. vid *æmulatio, bellum, certamen, disceptatio, discordia*: Æmulatio inter se, Liv. 28, 42, 10. Ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum, 27, 30, 4. Pertinaci certamine inter pacis bellique auctores, 4, 30, 2. 4, 45, 8. Disceptationem inter prætorem legatumque, 40, 36, 5. Variis inter me atque Lucullum prœliis, Sal. Ep. Mith. 15. Såsom exempel på friare bruk må anföras: His inter se vocibus concitati, Liv. 7, 8, 3. Ex. på tidsbestämning: Inter vinum et epulas cædes amicorum (referre piget) Liv. 9, 18, 4.

Af silfverålderns förf. har detta språkbruk blifvit imiteradt, och hos Tacitus eger det en vidsträckt användning. Vi hafva ofvan anfört ex. på prep. i lokalbestämningar. I öfverflyttad betydelse förekommer den i förbindelse med sådana ord som amicitia, A. 6, 5, 11; æmulatio, H. 3, 75, 10; cædes,

H. 2, 88, 1; certamen, H. 2, 38, 5; cognitio, H. 4, 40, 13; colloquium, A. 6, 50, 15; consalutatio, H. 4, 72, 14; consensus, H. 1, 26, 6; diversitas, H. 1, 62, 1; divisio, A. 4, 43, 7; nuptiæ, A. 12, 7, 6; prœlium, A. 12, 13, 7; probrum, H. 2, 21, 22; rixa, H. 1, 64, 9; temperamentum, A. 11, 4, 16 m. fl. Andra förf. t. ex. Curtius och Quintilianus erbjuda likande exempel: Inter fortissimos viros certamen, Curt. 6, 1, 10. Jfr. Quint. Inst. Or. 6, 4, 21. 8, 3, 16. 9, 1, 10.

Adversus, *contra* och *erga* förekomma i prepositionsuttryck efter substantiv, som uttrycka en fiendtlig eller vänlig sinnesstämning mot en person. Af dessa äro *adversus* och *erga* inom den klassiska prosan ganska vanliga, i synnerhet då det af dem styrda ordet är ett pronomen, såsom förhållandet äfven var vid bruket af *inter*. *Adversus* brukas, såsom sagdt är, efter substantiv, som innebära betydelsen af välvilja, kärlek eller tvärtom samt denna sinnesstämnings utbrott i handling. Först hos Livius kommer detta språkbruk till någon vidsträcktare användning. Hos honom finnes *adversus* hänfördt till *fides*, *patientia*, *studium*, *verecundia*, och ord af motsatt betydelse *bellum*, *certamen*, *consilium*, *conspiratio*, *contumacia*, *dictum*, *expeditio*, *invidia*, *ira*, *odium*, *pertinacia*, *prœlium*, *provocatio*, *pugna*: Principibus ob egregiam fidem adversus Romanos concessit, Liv. 29, 8, 2. Singulari adversus collegam patientia, 6, 27, 1. Accensis studiis pro Scipione et adversus Scipionem, 29, 19, 10. Verecundia adversus regem nobis obstat, 37, 54, 7. Jfr. Auxilium adversus inimicos, 6, 18, 10. Huic bellum adversus Æquos permissum est, 4, 49, 8. 25, 6, 3. 26, 29, 1 etc. (vanligt). Certamen adversus patres noritis, 6, 18, 10. 3, 54, 8. Consilia adversus Romanos nudaret, 40, 24, 3. Conspiratio adversus eum favorem apud Romanos fecit, 42, 14, 10. Contumacia adversus contemnentes humilitatem suam, 9, 46, 5. Omnis facti dictique adversus Romanos, 37, 28, 1. Expeditio adversus Mandonium edicitur exercitui, 28, 26, 4. Öfriga exempel: 42, 12, 2. 36, 6, 1. 45, 26, 5. 10, 26, 6. 40, 36, 11. 2, 8, 2. 3, 56, 13. 1, 55, 2 etc. Jfr. Arma adversus Samnites vobis negamus, 7, 31, 2. Adversus quattuor populos duces, 10, 21, 15.

Beträffande bruket hos senare förf. så har jag tyvärr inga excerpter från Tacitus, men att det hos honom är allmänt och fritt, är troligt af de exempel, som Klotz anför: Privignis cum vitrico levior necessitudo quam avo adversum nepotem, Tac. A, 3, 29, 9. Adversus sitim non eadem temperantia, Ger. 23, 5. H. 2, 66, 7. Jfr. Quint. Inst. Or. 6, 3, 33. 8, 6, 71. 11, 1, 66.

Contra är ej så vanligt i prepositionsbestämning till substantiv; hälst synes det förekomma efter subst., som betyda ett yttrande ss. *oratio*, *sermo*, *dictum*. Från Cicero anföras följ. ex.: Unam orationem contra Gracchum reliquit, Br. 26, 99. Or. 31, 111. Jfr. Hæc perpetua contra Scævolam defensio tota redundavit hilaritate, de Or. 2, 54, 221. Iucundus sermo tuus contra Epicurum fuit, N. D. 3, 1, 2. Livius har ett dylikt 6, 40, 5: Nullum factum dictumve contra utilitatem vestram referri posse. Vidare antecknas följande för bruket af *contra* karakteristiska exempel: Ut perturbatio sit aversa a ratione contra naturam animi commotio, Cic. Tusc. 4, 21, 47. Omitto iurisdictionem in libera civitate contra leges, Cic. Prov. Cons. 3, 6. Adiecit (sc. in oratione) iniurias, direptiones sociarum urbium contra fœdus, Liv. 44, 4, 10.

Hos Quintilianus är *contra* ej ovanligt i förbindelse med sådana subst. som de ofvan anförda: In oratione contra Ctesiphontem, Inst. Or. 3, 6, 3. 12, 10, 61. In contione contra Catilinam, 5, 12, 42. Actio pro rustico contra disertum, 7, 1, 43. 11, 2, 25. 5, 7, 1 (pugna). 5, 7, 3 (acies). Anteckningar från Tacitus saknas. I rumsbest. förekommer prep. Liv. 37, 9, 8: In statione contra Abydum.

Erga förekommer hänfördt till substantiv, som uttrycka en vänlig sinnesstämning emot någon, hos både äldre och yngre författare; någon gång brukas det äfven vid subst. af motsatt betydelse. Från Plautus och Terentius anför Holtze: Per mei te erga bonitatem patris, Plaut. Capt. 2, 1, 48. Animus te erga idem, Terent. Heaut. 2, 3, 24. Hos Cicero är denna prep. vanlig efter sådana subst. som *amor*, *animus* (i bet. af „intresse"), *fides*, *benevolentia*, *fidelitas*, *liberalitas*, *meritum*, *observantia*, *officium*, *pietas*, *studium*,

voluntas („välvilja"): Summo erga vos amore, Cat. 3, 1, 1. Fam. 1, 8, 2 etc. Huius animum erga M. Brutum studiumque vidistis, Phil. 10, 8, 17. Off. 1, 14, 45 etc. Fuit ea fide benevolentiaque erga populum Romanum, Verr. 2, 1, 2. Sest. 55, 117 etc. Erga patriam fidelitatem, Fam. 12, 12, 1. Agr. 2, 8, 20. Prov. cons. 1, 1. Summam erga se liberalitatem, Fam. 10, 3, 1. 27, 1 etc. Milonis erga me remque publicam meritorum memoria, Mil. 13, 34. Fam. 1, 1, 1 etc. Tua erga se observantia, Att. 11, 17, 11. Officiorum erga rem publicam, Deiot. 9, 27. Pietate erga deos, Red. 2, 8, 18. Vestrarum erga me voluntatum, Agr. 2, 2, 4 etc. Hos Livius är detta språkbruk ej så vanligt som hos Cicero. Utom några af de ofvan anförda substantiven märkas *caritas*, *clementia*, *obsequium*: Oblita ingenitæ erga patriam caritatis, Liv. 1, 36, 6. Clementiam erga se regis, 36, 14, 8. Obsequio erga vos, 7, 30, 17. Jfr. 1, 2, 5. 3, 56, 9. 5, 7, 12. 35, 44, 3 etc. Om fiendtlig sinnesstämning och om intresse för en sak förekommer *erga* i enstaka exempel i den klassiska prosan: Reputans de crudelitate erga nobiles, Nep. Alc. 4, 4. Odium paternum erga Romanos, Nep. Hann. 1, 3. Jfr. Verr. 2, 65, 152. Voluntas erga Cn. Plancii salutem, Prov. cons. 17, 43.

Hos Tacitus förekommer den nyss nämda ovanliga användningen af *erga*: Fastu erga patrias epulas, A. 2, 2, 13. Invidia erga viventem, ibid. 71, 10. H. 4, 49, 7. Erga alienam pecuniam diligentia, A. 4, 20, 4. I ovanligare bet. förekommer det för öfrigt H. 1, 20, 6. A. 4, 11, 11. 11, 25, 20. 15, 58, 7. Hos Quintilianus och Curtius är bruket öfverensstämmande med den klassiska prosans, jfr. Inst. Or. 2, 2, 4. Curt. 3, 6, 17. 5, 8, 3. 6, 7, 9 etc. Den s. k. genitivus objectivus brukas för öfrigt, då ofvan anförda substantiv stå i förening med sakbegrepp, en konstruktion, som äfven begagnas vid personer, på hvilket språkbruk ss. allmänt bekant jag ej ansett nödigt att anföra exempel. Prepositionen däremot begagnas i synnerhet, då det styrande ordet självt står i genitivus. Jfr. Madvigs Gr. 283, 2.

2. Närmast de nyss anförda prepositionerna med afseende på betydelse och bruk står *in*, hvilken af **de prepositioner som konstrueras med ackusativus och ablativus** i här afhandlade förbindelse är den nästan ensamt förekommande.

In i prepositionsbestämning till substantiv förekommer både i rent lokal och öfverflyttad bemärkelse. Vi behandla här först ackusativus i rumsbestämningar, där prep. vanligast begagnas vid verbalsubstantiv. Plautus har: Quidve in navem inscensio, Rud. 2, 6, 18. I den klassiska prosan begagnas *in* efter *adventus, ascensus, introitus, reditus, transitus, deductio, fuga* etc.: Adventus in urbis sociorum non multum ab expugnatione differant, Cic. Pomp. 5, 13. Cæs. BG. 5, 54, 2. Liv. 1, 7, 8 etc. Difficultatem ascensum in naves habere præsertim ex scaphis, Auct. B. Alex. 8. Liv. 37, 32, 5. Cic. Sest. 63, 131. Introitus in urbem desertus ab amicis, Cic. Pis. 40, 97. Dom. 28, 75 etc Reditus in patriam concedi videretur, Cic. Fam. 13, 5, 2. Sest. 13, 30 etc. I translat betydelse förekommer detta ord ofta i uttrycket *reditus in gratiam*, Cic. Scaur. 14, 31. Fam. 3, 10, 9 etc. De transitu in Italiam Gallorum, Liv. 5, 34, 1. 21, 51, 5 etc. In istos agros deductio, Cic. Agr. 1, 5, 16. Phil. 2, 25, 62. De fuga in Galliam dicitur agitasse', Liv. 22, 43, 4. In me oculorum coniectus, Cic. Sest. 54, 115. Conspectus in Capitolium, Liv. 6, 20, 11. Jfr. Cæs. BG. 3, 14, 9. Impetum in urbem, inruptionem in Trebonii domum, Cic. Phil. 11, 3, 7. Incursione in agrum Latinum, Liv. 3, 1, 8. Eius in Hispaniam profectione, Sull. 25. 70. Regressus in suam ripam, Liv. 21, 5, 16. De secessione in domum privatam, Liv. 6, 19, 1. In Epirum invitatio, Cic. Att. 9, 12, 1. Här antecknas tvänne exempel med lokal bet. hos Livius: Reductori plebis Romanæ in urbem sumptus funeri defuit, 2, 33, 11. Lætiorem in Italiam viam, 5, 34, 4.

Hos Tacitus finnas (utom de vanliga aditus in, A. 2, 20, 4; reditus in, A. 3, 64, 2; introitus in, H. 1, 6, 7) exempel med verbalsubstantiv: Effugium in castra, H. 4, 18, 23. Expeditio in Sarmatas, H. 4, 4, 9. Lenioris in mare iactus, A. 14, 5, 15. Andra exempel erindra om de ofvan anförda ur Livius ss.: In Hispaniam comes, H. 1, 22, 1.

Tutum in urbem iter, A. 2, 81, 11. Jämför för öfrigt Quint.: In locos distributio, Inst. Or. 7, 1, 1. In dextrum et lævum latus vacillatio, 11, 3, 128. De sectione in infinitum, 1, 11, 49. Unde in Epirum cursus brevis est, Curt. 10, 1, 18. Iter in Arimaspos, 7, 3, 1.

Exempel på *in* i tidsbestämning till substantiv finnas hos Livius: Sollemne in singulos annos bellum timebatur, 3, 15, 4. Iniuriarum in dies incremento, 40, 55, 2. Jfr. Taciti uttryck: Consul in Kalendas Martias ipse, H. 1, 77, 5. Se Heræi anm. därstädes.

I öfverflyttad betydelse har *in* en mycket vidsträckt användning efter ungefär samma substantiv, som förekomma vid de ofvan behandlade prepositionerna (adversus etc.), nämligen de, som innebära betydelsen af en vänlig eller fiendtlig sinnesstämning samt dess utbrott i ord och handling. Vi anföra från Cicero följande subst.: *amor*, *animus*, *benevolentia*, *consensus*, *constantia*, *fides*, *indulgentia*, *liberalitas*, *meritum*, *observantia*, *officium*, *pietas*, *voluntas*: Amor in patriam, Flacc. 41, 103, de Or. 3, 4, 13 etc. Meus in te animus, Fam. 1, 9, 1. De tua fide ac benevolentia in nos, Fam. 11, 2, 1. Planc. 40, 96. Optimo in rem publicam consensu, Phil. 5, 17, 46. Propter meam in Cæsarem constantiam, Fam. 11, 28, 8. Tuam in me indulgentiam, Att. 12, 22, 1. De pietate in matrem, liberalitate in sorores, bonitate in suos, Læl. 3, 11. Fam. 1, 9, 18. Pro vestris in me fratremque meum liberosque nostros meritis, Red. 1, 1, 1. Mil. 36, 100 etc. (vanligt). Propter meam in te observantiam, Att. 4, 1, 1. Singulari in rem publicam officio, Sull. 20, 58. Perpetuæ in rem publicam voluntatis, Cat. 4, 5, 9, etc. För öfrigt må märkas *sumptus in*: Infiniti sumptus cum in hos exercitus tum vero in tuum, Ep. ad Br. 1, 18, 5. De sumptu in adventum, Verr. 1, 34, 86. Hos Livius äro exempel af ofvan nämda slag ej talrika: Favor in, 42, 46, 9; fides in, 21, 52, 6; munus in, 5, 3, 4. 37, 36, 7. Summum in populum Romanum studium, Cæs. BG. 1, 19, 2. 1, 6, 3. 2, 14, 6. Sall. Iug. 33, 4. Cat. 9, 4.

Bland de ord, som uttrycka en fiendtlig sinnesstämning, förekomma hos Cicero *impietas*, *iniuria*, *nefarium*, *odium*, *per-*

fidia, scelus: Ad impietatem in deos in homines adiunxit iniuriam, N.D. 3, 34, 84. Verr. 1, 34, 86. Multa nefaria in socios, Off. 2, 8, 28. Odio proprio in Cæpionem, de Or. 2, 49, 200. N. D. 2, 63, 158 etc. Perfidia in Dolabellam, Phil. 2, 32, 79. Scelera eius in Carbonem, Verr. 3, 77, 178. Hos Livius: *bellum, ira, lascivia, sævitia, supplicium*: Bellum in Romanos poscunt, 8, 27, 9. Omissa in Clusinos ira, 5, 36, 8. Militum lascivia in consulem, 4, 53, 13. Patris in se sævitiam, 1, 53, 5. Supplicium in plebem, 3, 58, 8. Jfr. Animadversio in civem, 21, 18, 7. Särskilt må märkas de ord, som betyda ett fiendtligt yttrande: *contumelia, crimen, epigramma, locus* (sc. *orationis*), *oratio, probrum*: Fuerunt nonnulli aculei in Cæsarem, contumeliæ in Gellium, Cic. Q. fr. 2, 1, 1. Criminum in principes, Liv. 3, 68, 4. Callimachi epigramma in Cleombrotum, Cic. Tusc. 1, 34, 84. Qui locus a te prætermissus est in Cæpionem, de Or. 2, 50, 203. Illa in legem Cæpionis oratio, Br. 44, 164. 31, 117. Plenas omnium in me probrorum, Att. 11, 9, 2. Jfr. Meum illud in Helvium, de Or. 2, 66, 266. Här antecknas uttrycket disputatio in utramque partem, Cic. Fin. 3, 1, 3. Jfr. Omnium rerum in contrarias partis facultatem ex eisdem suppeditari locis, de Or. 2, 53, 215.

Vidare brukas *in* efter substantiv, som betyda „magt och myndighet öfver någon“ ss. *dominatio, edictum, imperium, ius, regnum*: Rationis in libidinem dominatio, Cic. Inv. 2, 54, 164. Prætoris institutum in socios an in hostis victos edictum atque imperium tyranni, Cic. Verr. 3, 10, 25. Affectare eum imperium in Latinos, Liv. 1, 50, 4. Cic. C. M. 11, 37. Nec enim Hannibali ius esse in civem Campanum, Liv. 23, 7, 7. In liberos quoque nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est, Liv. 3, 45, 8.

Till sist må anföras följ. ex. på korthet i uttryck: Tela in hostem, hastaque et gladius, Liv. 1, 43, 2. Vide ne plus commendatio in vulgus molestiæ habeat quam voluptatis, Cic. Tusc. 5, 36, 103. Det som adverb brukade *in vicem*: Multis in vicem casibus, Liv. 2, 44, 12. Adhortatio in vicem, Liv. 6, 24, 7. Ministeria in vicem, Liv. 3, 6, 3. 9, 3, 4 etc.

Detta språkbruk framträder hos de älsta författarne t. ex. Plaut. Pers. 3, 1, 15: Meum opino imperiumst in te, non in me tibi. Terent. Phorm. 2, 3, 23: Inimicitias caperem in vostram familiam. Hec. 3, 5, 22: Animo benigno in illam fui.

Hos efterklassiska förf. äro exempel på ifrågavarande språkbruk ganska vanliga t. ex. hos Tacitus: Litteræ in, A. 5, 3, 5; ius in, H. 3, 80, 12; munus in, A. 1, 62, 6; largitio in, A. 2, 48, 1; insectatio in, H. 3, 53, 5; odium in, A. 4, 15, 19 etc. Ovanligare ex. äro: Adoptio in, A. 12, 25, 1. Nova nobis in fratrum filias coniugia, ib. 6, 10. Verba in eandem sententiam, A. 11, 3, 7. Crebræ in vulgus mortes, H. 2, 93, 6. A. 2, 47. Hos Curtius och Quintilianus är bruket öfverensstämmande med den klassiska prosans: Curt. 6, 7, 1. 7, 6, 17. 7, 3, 3. 9, 2, 28 etc. Quint. Inst. Or. 7, 2, 14. 8, 4, 8 etc.

In med ablativus förekommer i prepositionsbestämning till substantiv både i lokal och öfverflyttad bemärkelse. I rumsbestämningar står den dels hänförd till konkreta substantiv för att angifva deras läge eller plats, dels förbunden med abstrakta för att angifva orten för en tilldragelse.

Ord af förra slaget äro (hos Cic. och Liv.) *ædes*, *ager*, *domus*, *fanum*, *fundus*, *insula*, *locus*, *urbs*, *villa*: Dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio, Liv. 40, 52, 8. 2, 8, 6. 40, 52, 4. 7. Agros in Macedonia regios iubent venire, Cic. Agr. 1, 2, 5. Cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur, Cic. Dom. 24, 62. Domus in clivo Capitolino scutis referta, Mil. 24, 64. Quod fanum in Achaia, qui locus aut lucus in Græcia tota tam sanctus fuit, Prov. cons. 4, 7. Huic fundum in agro Tarquiniensi vendidit, Cæc. 4, 11. Insulam in lacu venderet, Mil. 27, 74. Locus in circo ipsi datus, Liv. 2, 31, 3. Cuius statuam in Isthmo meminisse te dicis, Cic. Att. 13, 32, 3. Ceteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ, Liv. 36, 21, 3. 26, 48, 3. Censores villam publicam in campo Martio probaverunt, Liv. 4, 22, 7. Cic. Verr. 4, 22, 48.

Namn på orter och folkslag bestämmas på samma sätt af prep. *in* i förening med ordet, som anger deras läge. Anxur in Volscis brevi receptum, Liv. 5, 13, 1. Deceliam

in Attica munierunt, Nep. Alc. 4, 7. Elis in Peloponneso familias duas habet, Cic. Div. 1, 41, 91. Menelaidem in Dolopia Thessalos expugnasse, Liv. 39, 26, 1. Petram in Pieria, ib. Celtiberi in Hispania pacati manserunt, Liv. 41, 26, 1. Tauri in Axino homines immolare, Cic. Rep. 3, 9, 15.

Här må följ. ex. få plats: Europam in tauro amittant, Cic. Verr. 4, 60, 135. Pes in navi, Cic. de Or. 3, 40, 159. Has in capulo quadrigulas vitare monebatur, Fat. 3, 5. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum, N. D. 1, 28, 79. Ex omnibus in circuitu partibus, Cæs. BG. 2, 29, 3.

Participium *situs* träffas mera sällan vidfogadt rumsbestämningen: Castra in campo sita capiuntur, Liv. 9, 37, 10. Castellum in alto tumulo situm („ehuru det låg på en hög kulle"), Liv. 26, 48, 4. Jfr. Castra iacentia in campo, Liv. 6, 30, 5. Urbes Græcas, quæ in ora sitæ sunt Asiæ, Nep. Alc. 5, 6. Sal. Iug. 1, 57.

Beträffande bruket i det älsta språket anför Holtze från Cato R. R. 10: scamnum in cubiculo unum. Terent. Ad. 4, 7, 29: Meretrix et materfamilias una in domo. Jfr. Plaut. Pers. 2, 2, 5: Quot hodie habeas digitos in manu. Anteckningar från Tacitus öfver detta språkbruk saknar jag, men hos Quint. finnas sådana ex. som: Tumores in corpore, Inst. Or. 2, 21, 19. Vulnus in pectore, 5, 9, 11. Hos den förre må dock anmärkas: Britannicus in prætexta, A. 12, 41, 8.

Abstrakta substantiv, som bestämmas af *in* i lokala förhållanden, träffas hos alla förf. i den klassiska prosan, ss. hos Livius: *bellum, clades, pugna* m. fl.: Metu gravioris in Samnio belli, Liv. 8, 38, 1. 44, 22, 3. Hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum, Liv. 7, 34, 1. Pugnæ in Hispania, Liv. 26, 41, 8. 22, 54, 11. Quum Capuam captam in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum ostentasset, Liv. 26, 24, 3. Spe iniecta maioris in urbe prædæ, Liv. 4, 34, 2, (hvilket exempel oaktadt substantivets konkreta betydelse ej föres till den förra gruppen, hvad som äfven gäller om följ.): Hasdrubal vetus in Hispania imperator, Liv. 25, 32, 5. (Krebs [Antib. 81, 82] anför ett ovanligare ex.: prætor in Sicilia, men anser dyl. uttryck förkastliga.) Hos Cicero träffas äfven *pugna* jämte flere andra: Ante

Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris, Div. 2, 25, 54. Cedo nunc eiusdem in campo Martio contentionem, Sest. 50, 108. Att. 7, 21, 1. In urbe auri fœda direptio, Phil. 2, 25, 62. Divina senatus in æde Bellonæ admurmuratio, Verr. 5, 16, 41. Från Cæsar antecknas: Cæsaris in Hispania res secundæ, BC. 2, 37, 2. Gravis autumnus in Apulia, BG. 3, 2, 3. Memor in Italia pristinæ licentiæ, Auct. B. Afr. 53.

Uti sådana uttryck som: in iure cessio, Cic. Top. 5, 28; facundia in foro, Liv. 3, 11, 6; iustitium in foro, Liv. 4, 31, 9 kan den lokala betydelsen ej sägas qvarstå. Det samma gäller om följande: Multæ in hac re publica seditiones, Cic. Agr. 2, 33, 90. Usu in re publica rerum maximarum, Rep. 1, 23, 37. Conditorem omnis in civitate discriminis, Liv. 1, 42, 4. Juris dictionem in libera civitate, Cic. Prov. cons. 3, 6. Leges in duodecim tabulis, Cic. Off. 3, 31, 111. Exempel på part.: Super acceptam in Algido cladem, Liv. 4, 30, 2.

Hvad silfverålderns förf. beträffar, så har Tacitus: Post malam in Treveris pugnam, H. 5, 14, 1. Curt. Bellorum in Europa victore, 3, 10, 4. Quint. Miracula illa in scenis pilariorum, Inst. Or. 10, 7, 11. In extrema parte commonitio, 4, 2, 51 m. fl.

Närmast det nu anförda bruket af *in* komma de talesätt, i hvilka prepositionsbestämningen anger ett tillstånd, vilkor, förhållande o. s. v., som på något sätt hänföras till ett substantiv. Sådana uttryck äro hos Cicero: De provinciali in eo magistratu abstinentia, Sest. 3, 7. Contra collegam in censura, de Or. 2, 56, 227. Propter æternum in luctu silentium, Tusc. 3, 26, 63. Effusio animi in lætitia in dolore contractio, Tusc. 4, 31, 66. Crudelitatem in Cæpionis gravi casu, de Or. 2, 47, 197. Hos Livius: Exprobrantes virtutem suam in bello, 37, 49, 2. Nec magis in bello virtutem quam in victoria temperantiam miraretur, 34, 22, 5. Consilio et virtute in Volsco bello, felicitate in Tusculana expeditione, utrobique moderatione insignis, 6, 27, 1, hvilket ex. visar, att Livius fattar dylika bestämningar ss. lokala. Proinde memores cædem in pace colonorum, 4, 32, 5. Non publicum in præsentia dedecus, 2, 43, 8. Movet animum comploratio sororis in victoria sua,

1, 26, 3. Referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie, 3, 12, 5. Merita sua in eo bello commemoravit, 45, 44, 8.

I andra uttryck har rums- (eller tids-) begreppet generaliserats och utplånats: Vos fidem in bello quam præsentem victoriam maluistis, Liv. 5, 27, 13. Audacia in bello, Sall. Cat. 9, 3. Jfr. In re militari virtutem tuam exposuit et mihi non ignotam in consuetudine et familiaritate suavitatem adiunxit, Cic. Fam. 10, 3, 1. Magnæ nobilitatis domi, scientiæ in bello et virtutis, Auct. B. Alex. 26.

Vidare står *in* i förbindelse med substantiv för att angifva en egenskap hos en person eller sak: Infidelitas in amicis, Cic. Mil. 26, 69. Jfr. Fides in amicitia (me delectat), Fam. 11, 27, 6. Novam in femina virtutem novo genere honoris donavere, Liv. 2, 13, 11. Qui duarum rerum simulationem tam cito amiserit, mansuetudinis in Metello, divitiarum in ærario, Cic. Att. 10, 8, 6. Severitatem in senectute probo, C. M. 18, 65. Hanc igitur in stellis constantiam, N. D. 2, 21, 54. Libertas in oratione, Br. 47, 173. de Or. 3, 53, 202 m. fl.

Äfven brukas *in* vid substantiv för att utmärka att en egenskap (eller en färdighet) yttrar sig, gör sig gällande i ett visst hänseende eller i utförandet af något. Hos Cicero äro sådana uttryck ganska vanliga, men då de med afseende på prepositionens bruk ej framte några väsendtliga olikheter, så torde några få exempel få anses nog (hvad äfven gäller om förut behandlade uttrycksätt, där *in* förekommer i öfverflyttad betydelse): Continentia in victu, Tusc. 5, 34, 92. Si mea cum in omni vita tum in dicendo moderationem cognostis, Phil. 2, 5, 10. Quid moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis commemorem, Sull. 26, 73. Pro mea in re publica diligentia, Mur. 40, 86. Cuius providentiam in re publica experta civitas erat, Liv. 4, 46, 10. Usus in re militari, Sest. 5, 12. Propter perpetuam in populari ratione levitatem, Br. 27, 103. Exercitatione in dialecticis, Fin. 3, 12, 41. Nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem proferri posse, Flacc. 3, 7.

Huic simile vitium in gestu motuque caveatur, Cic. Off. 1, 36, 130. Neque timiditas in causis negligenda est, de Or. 2, 74, 300. Propter assiduitatem in causis, Br. 93, 321. Acerbitas in dilectu, Liv. 7, 4, 2. Labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo etc. Cic. Pomp. 11, 29. Rep. 1, 2, 2.

I dylika förbindelser som de ofvan stående begagnar Cicero ganska ofta en gerundivkonstruktion t. ex.: Tantus in iocando lepos, de Or. 1, 7, 27. In dicendo ubertas, 12, 50. Stultum in nobis erudiendis studium, 2, 1, 1. Admonitio in consilio dando familiaris, 2, 70, 282. In inveniendis componendisque rebus mira adcuratio, Br. 67, 238. de Or. 3, 26, 101. Br. 26, 101. 38, 143. 42, 154. Top. 14, 56. Am. 21, 59 etc. Liv. 1, 15, 6. 3, 41, 6. 56, 4. 59, 3 etc.

Till sist anföras dels några exempel på verbalsubstantiv, som bibehålla verbets konstruktion, dels några andra, i hvilka *in* användes på åtskilliga sätt: Perseverantia in contemptione, Cic. Fam. 12, 14, 3. Commoratio una in re, de Or. 3, 53, 202. Omni in re consensio, Tusc. 1, 13, 30. Mansio in vita, Fin. 3, 18, 60. — Dilectus in familiaritatibus („med afseende på"), Q. fr. 1, 1, 6, 18. In testibus et in quæstionibus ratio, Dial. 14, 51. Jfr. Illud Neronianum vetus in furaci servo, de Or. 2, 61, 248. Nova in tali re cogitatio, Liv. 35, 28, 7. Multitudo in omni genere causarum, Cic. de Or. 1, 4, 15. Inlustriora in hoc genere furta, Verr. 4, 44, 97.

Exempel på *in* i sist afhandlade förbindelse finnas hos Plautus: Bonus animus in mala re dimidiumst mali, Amph. 1, 1, 98. Mil. 2, 4, 40. Bland silfverålderns förf. synes denna förbindelse vara vanlig, ss. hos Quintilianus: Romana in bellis gloria ceteris præstat, Inst. 1, 10, 14. Ad eas in studiis vires 1, 11, 49. 2, 11, 3. 8, 4, 8. 10, 1, 46 etc.

Super förekommer i förbindelse med substantiv både i rumsbestämningar och i öfverflyttad betydelse hos Livius: Substructionem super Æquimælium in Capitolio locaverunt, 38, 28, 3. Ad Antiochiam super Mæandrum, 38, 13, 4. Castra super Suessulam, 23, 48, 2. — Alio super aliud scelere,

30, 25, 9. Litteras super tanta re, 26, 15, 5. Cura super tali re, 40, 46, 15.

I samma betydelse som prep. *de* begagnas *super*, som bekant, ofta i den efterklassiska prosan, ss. hos Tacitus: Orationes super ea re, A. 5, 1, 1; rumor super, A. 11, 23, 4. H. 2, 8, 2; legatus super, A. 15, 5, 15; sententia super, A. 2, 35, 2. Äfven i det älsta språket påträffas sådana ex.: Mea opera super hac vicina, Plaut. Mil. 4, 5, 13. Jfr. Bacch. 2, 1, 8. 3, 6, 3.

Följande exempel på prep. *sub* i förening med substantiv må anföras: Loco iniquo sub hostium castris per supinam vallem fusi sunt, Liv. 4, 46, 5. Neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, Liv. 5, 19, 11. Rerum quasi gerantur sub aspectum pæne subiectio, Cic. de Or. 3, 53, 202.

Tacitus har den ofta i temporal bemärkelse: Priscus prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, H. 4, 11, 17. Gnarus sub Nerone temporum, Agr. 6, 14. Præcipua sub Domitiano miseriarum pars, Agr. 45, 9. Jfr. Ostenderet nepotem sub verbere centurionis, A. 6, 24, 19.

(Forts.)

Syntaktiske bemærkninger om le participe passé i ældre fransk.

Af **Kr. Nyrop.**

De forskellige spørgsmål, der knytte sig til det franske *participe passé* vedrørende dettes forhold til objektet, have lige siden det sekstende århundrede — på hvilken tid de første franske grammatiker så lyset — og indtil vore dage afgivet et rigt stof til adskillige, undertiden meget hæftige stridigheder mellem grammatikerne. Palsgrave og Pierre de la Ramée (Petrus Ramus) såvel som Ménage og Vaugelas foruden mange andre af dem, der have skaffet sig et navn i den franske grammatiks historie, have hver ydet deres bidrag

til belysning af de omstridte punkter. De vare imidlertid næsten alle uden undtagelse fuldstændig blottede for det nødvendige kendskab til sprogets historiske udvikling, og idet de således aldeles uforberedte bleve stillede lige over for de besynderlige regler, ved hvilke den moderne sprogbrug er stanset, uden at kunne gå tilbage i tiden og vise deres oprindelse, er det ikke til at undre sig over, at alle deres herhenhørende bidrag nu ere uden nogen betydning og kun have en ren historisk interesse.

Det første forsøg på en videnskabelig behandling af de foreliggende spørgsmål skyldes Obry, hvis „*Étude historique et philologique sur le participe français et sur les verbes auxiliaires*“ udkom i Amiens 1851. Hvor respektabelt dette arbejde end må siges at være i forhold til sin tid, er dets forfatter dog endnu altfor meget hildet i abstrakte ræsonnementer, ligesom han langtfra tager det tilbørlige hensyn til gl.-fransk, og denne sidste grund alene er tilstrækkelig til, at man nu, efter at studiet af det ældste franske sprog har udviklet sig så betydeligt, må erklære bogen for at stå på et temmelig forældet standpunkt. Senere har Chabaneau i sin højst besynderlige „*Histoire et théorie de la conjugaison française*“ (1868) forsøgt en ny løsning af vort spørgsmål; men det er overraskende, hvor fejlagtigt denne i øvrigt så fortjenstfulde videnskabsmand har set på sagen, og hvor ligegyldig også han har været over for den historiske udvikling. Det eneste grundige forsøg på at fremstille og historisk belyse de regler, der til de forskellige tider have været herskende med hensyn til participiets forhold til objektet, er først fremkommet for et par år siden og skyldes en ung Schweizer ved navn Bonnard[1]). Hans arbejde er vel ikke frit for fejl, og hans synspunkter ere hyppigt temmelig ensidige; men i det hele taget afgiver hans bog et meget godt repertorium for *la langue d'oui*'s vedkommende, og jeg støtter mig på det i flere punkter i det følgende.

Det perifrastiske perfektum genfindes i alle de romanske sprog; man kan heraf slutte, at det nødvendigvis må have

---

[1]) *Le participe passé en vieux français.* Dissertation. Lausanne, 1877.

været tilstede i det fælles-oldromanske og efter al rimelighed tillige i vulgær-latinen; men dette sidste kan dog ikke direkte bevises, da hverken Petronius eller væggeindskrifterne fra Pompeji synes at frembyde noget eksempel herpå. Vi finde derimod i det klassiske literære latin, og allerede i en meget tidlig periode, adskillige eksempler på, at perf. part. sædvanligvis af verber, der betegne en indsigt eller beslutning, er blevet anvendt i forbindelse med *habere* på en sådan måde, at der ofte kun er en ringe forskel i betydningen mellem denne omskrivning og perfektum i aktiv. Vi læse således f. eks. hos Plautus: Nullos *habeo scriptos* (Miles gl. II, 1, 48, „jeg har ingen opskrevne"), Multa bona bene *parta habemus* (Trinummus II, 2, 66), og blandt de følgende forfattere frembyder især Cicero[1]) en stor mængde eksempler på denne konstruktion, der senere skal komme til at spille en så betydelig rolle i de romanske sprog. De latinske tekster fra den tidlige middelalder indeholde et endnu langt større antal eksempler herpå, og sætninger som: Illud sacramentum quod *juratum habeo; auditum habemus* qualiter . . .; cum *orationem habuerint factam* . . . etc., etc., forekomme overordenlig hyppigt[2]). Dette beviser os klart, hvor udbredt og almindelig anvendt det perifrastiske præteritum må have været i det egenlige folkesprog, som jo indirekte afspejler sig i disse tekster, rigtignok ikke med forfatternes gode vilje, idet disse stadigt søgte at skrive rent latin, men dog ikke formåede at unddrage sig påvirkning fra det lingua romana rustica, der daglig lød for deres ører. Men samtidigt med at de analytiske former således vinde i udbredelse og lidt efter lidt fortrænge de ældre, fra det literære sprog overleverede syntetiske, undergår den hele konstruktion en stor forandring, hvad betydning og anvendelse angår.

---

[1]) Obry har i sit før nævnte arbejde (p. 185 ff.) samlet en stor mængde eksempler, der for største delen ere hentede fra de klassiske forfattere, Cicero og hans samtidige; sml. Madvig, Latinsk Sproglære, 3dje udg., § 427.

[2]) Du Cange, Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ Latinitatis, under habere.

I det klassiske latin bevarede habere under alle omstændigheder sin fuldstændig aktive betydning og fordrede derfor altid et objekt, til hvilket da participiet sluttede sig som et rent adjektiv. En konstruktion som „habeo rem auditam“ var derfor i betydning noget forskellig fra „audivi rem“; dette sidste angav kun handlingen som forbigangen, det første udtryk var derimod mere prægnant og angav snarere resultatet af handlingen, samtidigt med at det indesluttede begrebet af en tilegnelse (habere): jeg har hørt det, og jeg ved det. Denne forskel udviskes imidlertid, idet habere efterhånden mister sin egenlige konkrete betydning og umærkeligt nærmer sig til at blive et rent hjælpeverbum; dog bevarer det endnu noget af sin aktive kraft og fordrer, at participiet skal stå i akkusativ. Imidlertid taber man i de romanske sprog hurtigt bevidstheden om det oprindelige forhold, idet habere opgiver den sidste rest af aktiv kraft og indtræder i en meget nøje forbindelse med participiet, hvis passiviske betydning derved næsten helt forsvinder: „habeo litteras scriptas“ er således blevet til „habeo scriptas litteras“, og endelig, da man ikke længere forstod grunden til en grammatikalsk overensstemmelse mellem participiet og objektet, til „habeo scriptum litteras“.

I.

Vende vi os nu til de to ældste franske sprogmindesmærker, Strasburgerederne og Eulaliasekvenzen, se vi, at de ikke indeholde et eneste participium, og grunden hertil er ganske simpel den, at man for passé indéfini her anvender passé défini og for det perifrastiske plusqueparfait anvender det af latin afledede: *avret* (habuerat), *roveret* (rogaverat) etc.; derimod forekommer der adskillige eksempler, såvel i la Vie de St. Léger som i la Passion, begge fra slutningen af det 10de århundrede:

Que toz los àt il condemnets (Léger 28, d).
De lor pechietz que avrent faiz
Il los absols et perdonet (ib. 38, c, d).
Cum cel asnez fu amenaz,
De lor mantelz ben l'ant parad (Passion 6, a, b).
Cum la cena Jesus oc faita (ib. 23, b).

Man vil af disse eksempler se, at participiet i fuldstændig overensstemmelse med det tidligere udviklede retter sig ganske som et adjektiv efter objektet; mærkeligt nok forekommer der dog i la Passion tre undtagelser fra denne regel:

Judas cum og (= habuit) manied la sopa (26, a).
Enter mirra & aloen
Quasi cent liuras a donad (87, c, d).
Granz en auem agud errors (92, a).

I det første eksempel må *manied* (mangé) betragtes som en ligefrem fejl, hvilket iøvrigt ikke kan overraske i dette i mange henseender så uklare og vanskelige digt; i det andet er *quasi cent liuras* rimeligvis blevet opfattet neutralt (cfr. il a quelque trente ans), og *donad* er derfor ladet uforandret; om *agud* (eu) i det sidste eksempel skal jeg senere tale (p. 122).

For de følgende århundreders vedkommende frembyder stoffet sig langt rigere og mere varieret i de mangfoldige, såvel poetiske som prosaiske tekster, der ere os overleverede, og jeg skal forsøge i korte træk at opstille hovedreglerne for participiets bøjning i det egenlige *langue d'oui*, d. v. s. indtil slutningen af det 14de århundrede.

Det første væsenlige moment, der her bliver at tage hensyn til, er ordstillingen; ti, som bekendt, tillod det gamle franske sprog sig adskillige friheder og inversioner, hvori det afviger stærkt fra den moderne sprogbrug. Hvad således specielt participiet angår, kunde dette, såvel hos digterne som hos prosaikerne, indtage tre forskellige stillinger i sætningen, og disse blive nu nærmere at undersøge, da de havde en ikke ringe indflydelse på, hvorledes man opfattede part. i dets forhold til objektet: enten kunde part. stå foran objektet, eller også følge efter dette, eller endelig stå i spidsen af sætningen og altså foran både objektet og hjælpeverbet.

A. Participiet følger efter objektet (subj. obj. part.). I dette tilfælde bliver part. på en måde løsgjort fra sit hjælpeverbum, men desto nøjere knyttet sammen med objektet; som venteligt er, hersker der derfor en fuldstændig

overensstemmelse mellem disse to led af sætningen, og denne regel er så godt som uden undtagelser.

Vus li avez tuz ses castels toluz (Roland 236).

Droit vers Orenge a s'ost acheminee (Aliscans 3969).

A çui il avoïent pais faite (Villehardouin § 431).

Si en a il toutes eures le droite verite contee, et asses de verites en a teutes, qu'il ne peut mie toutes ramenbrer (Robert de Clari, ed. Hopf § 120).

Ce fu a feste saint Jehan,
Que li rois a Karadigan
Ot cort tenue cumme rois (Fergus, ed. Martin, v. 1—3).

La reine se tourne . . . tant que tuit l'orent veue (Chronique de Reims, ed. Wailly § 187).

Il avoit s'ost assamblee pour aler rescourre Tabarie (Chronique d'Ernoul, ed. Mas Latrie p. 167).

Det vil være unødvendigt at anføre flere eksempler på en i gammel fransk så almindelig regel; de enkelte tilfælde, i hvilke den tilsyneladende ikke overholdes, skal jeg senere omtale.

B. Meget hyppigt indtager participiet den plads i sætningen, der senere er blevet den almindelige, næmlig mellem hjælpeverbet og objektet, og de følgende eksempler ville vise, at også i dette tilfælde retter part. sig fuldstændigt efter objektet:

Li emperere ad prise sa herberge (Roland 2488).

A lur chevals unt toleites les seles (ib. 2490).

Dame Guibors li a cainte l'espee (Aliscans 2023).

Quant il eut faites toutes ches desloiautes (Clari § 21).

J'ai bien entendues voz paroles (Chronique de Reims § 249).

Quant li rois ot prise la cite (Chronique d'Ernoul, p. 20).

Il avoit ordenees trente sis batailles (Joinville § 532).

J'ai pardue ma mere (ib. § 603).

Man finder endogså undertiden overensstemmelse, selv når objektet er skilt fra participiet:

Et la raine en a menees
En ses chambres encortinees
Totes ses puceles od li (Li mantiaus mautailliez, ed. Wolff p. 5).

C. Endelig kan participiet stå foran både hjælpeverbet og objektet, og i dette tilfælde forbliver det som oftest uforandret, hvilket Bonnard (l. c. p. 27) meget godt forklarer på følgende måde: „le participe étant en tête de la proposition appelle sur lui toute l'attention, c'est l'idée de l'action qui prédomine. Les objets sur lesquels s'exerce cette action ne viennent qu'en seconde et même en troisième ligne, séparés qu'ils sont du participe par l'auxiliaire; ils sont donc trop éloignés pour exercer sur lui une influence quelconque."

A quel dolor deduit as ta jovente (Alexis 91, b).
Enquis ad mult la lei de salvetet (Roland 126).
Perdut avum noz seignurs e noz pers (ib. 2148).
Vencu avons Sarrasins et Esclers (Aliscans 8351).
Quant jou perdu arai m'amie (Flore und Blanceflor, ed. Imm. Bekker 2112).
Fait lor avons honte et contraire (G. de Palerme 6132).
Quand porté ot couronne (Chronique d'Ernoul p. 93).[1]

Vi have dog her snarere at gøre med en tendens til en regel end med en almindelig antaget sprogbrug, da der i virkeligheden findes mange undtagelser, mange flere end Bonnard synes at antage:

Tot est mudez, perdude at sa color (Alexis 1, a).
Ceinte a l'espee au senestre giron (Amis et Amiles 1647).
Ceinte a l'espee, si monta el destrier (ib. 1920).
Trouvee avons nostre fille vaillant (J. de Blaivies 3494).
Perdue avoit la veue (Villehardouin § 67).
Donnes les ai, pas ne m'en poise (Li vrais aniaus, ed. Tobler 154).
Fermees ont les portes toutes (G. de Palerme 5476).

D. Såfremt objektet er sammensat af flere led, retter participiet sig altid efter det nærmeste; den moderne regel, der giver det maskuline ord overvægten over det feminine (sml. une noblesse et un goût parfaits), er af en forholdsvis sen oprindelse.

---

[1]) Sml. ved passiv:
Destiné me fu quant fu nes
Une chose moult merveilleuse (Cleomades 3646).

Le pié li a et la gambe enbrachie (Aliscans 2915).

Ensi fu la joie mult granz ... de l'honor et de la victoire que Diex lor ot donee (Villehardouin § 190).

Car l'escu et l'auberc ensanble
Li a Fergus fraint et perchié (Fergus p. 65 v. 17—18).

Quant il l'unt entendu
Grant cri et brui fait unt (Vie de St. Auban, ed. Atkinson v. 392—3).

Et si nous a randues nos terres et nos fiés (Gui de Bourgogne 3342).

Nous avoumes guerpies noz tieres et nos amis (Chronique d'Ernoul p. 7).

Et manda le roi qu'il iroit a lui a merchi, et qu'il li amenderoit le honte et le vilenie qu'il li avoit faite et dite (ib. p. 453).

De ovenfor fremsatte fire regler omfatte det væsenligste af, hvad der er at mærke med hensyn til perf. part. og dets forhold til objektet i det gamle franske sprog; at der dog meget tidligt forekommer en del uregelmæssigheder, hvor versemålets og rimets fordringer spille en betydelig rolle, vil næppe overraske, og Hugo Andresen har allerede for flere år siden henledet opmærksomheden herpå[1]). Det forekommer mig imidlertid, at han i dette punkt er gået alt for vidt, og mange af de tilsyneladende uregelmæssigheder, som han mener ere lige så mange digteriske friheder, eller, som han siger, ere fremkomne „dem Reime zu Liebe", kunne, tror jeg, bortforklares på forskellig måde.

Som en almindelig hovedregel må man opstille, at undtagelserne vise sig tidligst og talrigst i de normanske tekster; og dette hænger meget naturligt sammen med den omstændighed, at hele deklinationssystemet overordenlig tidligt kommer i forfald i de vestlige provinser af Frankrig. Således indeholder f. eks. li Compuz de Philippe de Thaun, li Romans de Rou, li Psautiers d'Oxford trods deres høje alder (12te århundrede) adskillige uregelmæssigheder, og i

---

[1]) Über den Einfluss von Metrum, Assonanz und Reim auf die Sprache der altfranzösischen Dichter. Bonn 1874.

de følgende århundreder blive disse talrigere og talrigere; derimod ere alle tekster fra de østlige provinser gennemgående langt mere konservative og bevare meget længere alle de ejendommeligheder, der særligt udmærke *la langue d'oui*. Grunden hertil må søges deri, at centrum for den egenlige episke digtning i tidernes løb bevæger sig fra vest til øst eller rettere nord-øst[1]), og således vandrer fra Normandiet, hvor Rolandskvadet (11te årh.) i sin kortfattede, kraftige form træder os imponerende i møde som et enestående mønster på et folkeligt fransk nationalepos, gennem Ile de France og Champagne, til Lorraine og Picardie, fra hvilken sidste provins hidrører det langtrukne, forvirrede digt om Baudouin de Sebourg (14de årh.), uden at tale om den temmeligt udvandede fortsættelse heraf, li Bastars de Buillon. Idet nu de senere episke digtere søgte at holde de gamle ærværdige *Chansons de geste* i live og hævde dem en plads ved siden af de nyere digtarter, arkaiserede de forsætligt, idet de bestræbte sig for at omgive deres hyppigt meget kedelige *remaniements* med en vis duft af ælde ved at gøre en udstrakt anvendelse af forældede vendinger og former.

Bortset nu fra uregelmæssighederne i de normanske tekster, der altså have en påviselig grund i sprogets indre udvikling, forekommer der et ikke ringe antal tilfælde — fælles for alle dialekterne —, hvor der gøres brud på de ovenfor opstillede regler; disse uregelmæssigheder skal jeg i det følgende nærmere tage i øjesyn og søge at begrunde, idet jeg dog først vil dvæle lidt ved den indflydelse, som ordstillingen og versets fordringer have haft. Vi have ovenfor set, at participiet kunde have sin plads enten foran eller efter objektet, eller endelig foran både objektet og hjælpeverbet. I det moderne sprog forholder det sig som bekendt helt anderledes; participiet har efterhaanden fået sin bestemte plads anvist foran objektet — en regel, som kun digterne tillade sig at bryde[2]) —, og der er herved

[1]) Gautier, Les épopées françaises, I² p. 270.

[2]) Eks. Mon père est mort, Elvire, et la première epée, — Dont s'est armé Rodrigue, a sa trame coupée (Corneille, le Cid III, 3). Le seul amour de Rome a sa main animée (id., les Horaces V, 3).

gået en for gammel-fransk ejendommelig og meget udtryksfuld konstruktion tabt. Sprogbrugen har endvidere udtalt sig for, at participiet kun skal rette sig efter objektet i de tilfælde, at dette går forud (f. eks. la lettre que j'ai écrite, je les ai vus), og de bånd, der oprindeligt knyttede part. til objektet som et rent adjektiv, ere således fuldstændigt løste. De følgende eksempler skulle nu vise, at de moderne regler — naturligvis kun som tendenser — må siges at være tilstede allerede i *la langue d'oui*.

Li reis se drecet, si a rendut ses armes (Roland 2849).

Grant tens avoit que il n'avoit oï noveles d'als (Villehardouin § 437).

Jou ai perdu mes nueces les nouveles (Alessin v. 426).

A quel dolour as deduit ta jovente (ib. 1207).

En non caloir a mis sa vie (Flore und Blanceflor, ed. Imm. Bekker 368).

Quant j'ai perdu ma douce amie (ib. 784).

Li crestien avoient tendu une roi (= rete) de lonc en lonc le pont (Chronique de Reims § 162).

Mais or en as perdu la vie (G. de Palerme 2138).

Keus en a apelé s'amie (Li manteaus mautaillies p. 16).

Salehadins ot copé al prince Renaut la tieste (Chronique d'Ernoul p. 174).

Som man vil se, er der ikke overensstemmelse i noget af disse eksempler, og dette må uden tvivl have sin grund i ordstillingen; da objektet jo overalt følger efter participiet, kommer det oprindelige forhold mellem disse to led til at træde mindre klart frem, idet part. ligesom frigøres for objektet og træder i en inderligere forbindelse med hjælpeverbet. At det virkelig forholder sig således, ville følgende ret interessante eksempler yderligere bevise:

Quand il furent en chele mer et il eurent tendu leur voiles et leur banieres mises haut as castiaus des nes (Robert de Clari § 13).

Nous eumes mille Grecs tués (V. Hugo, la bataille perdue) etc., etc. (cfr. Bibl. de l'École des Chartes, 5e série II, p. 411). Sml. de gængse talemåder: avoir toute honte bue, avoir quarante ans passés.

Quant nous eumes desconfit les Turs et chacies de leur herberges (Joinville, p. 77).

Orent desconfit les serjans le roy et chacies de la vile (ib. p. 177).[1])

Quand il aroit porté corone et se tiere afinee (Chronique d'Ernoul p. 261).

I enkelte andre tilfælde, hvor participiet bliver uforandret, synes den eneste grund hertil kun at være den, at det står så fjærnt fra objektet, at dette derved mister al sin indflydelse; således f. eks.

La rereguarde avez sur mei jugiet (Roland 754).

Or vous ai je dit et nommez les moustiers (Chronique d'Ernoul, p. 209).

Hertil kommer endnu et ikke ubetydeligt antal uregelmæssigheder, der alle må betegnes som *licentiæ poeticæ*, idet digterne af hensyn til metrum og assonans (eller rim) have ladet det gå ud over den grammatikalske korrekthed; dette faktum er for almindeligt bekendt til at jeg behøver at meddele mange eksempler derpå:

Mes par la foi que j'ai Guiborc porté (Aliscans 5848).

Puis a sa mere regardé
Et li a errant demandé (Flore und Blanceflor 1086—7).

Car molt est travillies et fort penes
De l'escu et des armes qu'il ot porté (Aiol 4937—8).

Jou te desfenc . . .
Que tu n'i (ↄ: à Esclarmonde) gises ne n'aies abité
Desc'a cele eure que l'aras espousé (Huon de Bordeaux 6693—6).

Li Romans des Sept Sages (ed. Keller) frembyder et i så henseende særligt talende eksempel:

Au feu avoit tendu ses mains,
Quant ot reprise sa coulor, etc. (3777—8).

At overhovedet de gamle franske digtere *dem Reime zu Liebe* have tilladt sig adskillige store friheder og overtrådt

[1]) Disse to eksempler ere hentede fra Michel's udg. af den nævnte krønikeskriver (Paris 1867); hos N. de Wailly, der ofte har rettet teksten uden at angive det, står derimod desconfiz begge steder (§§ 248 og 572).

de almindeligste regler, ja endog anvendt selvlavede ord, er udenfor al tvivl, og det er Andresen's fortjeneste, at han i sin før omtalte bog har henledet opmærksomheden herpå; men at han i dette punkt er gået altfor vidt, og i mange tilfælde har betragtet som uregelmæssigheder, hvad der kun må siges at være dialektforskelligheder, er alt blevet påvist fra flere sider[1]). Hvad participiet angår, gælder det naturligvis særligt om at have sin opmærksomhed rettet på den forskel, som det gamle sprogs syntaks frembyder i sammenligning med den moderne, og kun en korrekt opfattelse heraf vil stille de herhenhørende fænomener i det rette lys; jeg skal derfor korteligt omtale nogle for oldfransk ejendommelige konstruktioner, der have betydning for vort specielle spørgsmål.

1) *Jurer* anvendtes som oftest, selv i betydningen at sværge ved noget, som et aktivt verbum; et vers som:

Bien en poes estre asseur,
La rien que plus aim vous en jur (Flore und Blanceflor 2445—6).

måtte derfor i det moderne sprog gengives med . . . „j'en jure par celle (la rien = rem) que j'aime le plus“, og følgen heraf bliver, at i de sammensatte tider må part. rette sig efter det ord, der efter den gamle sprogbrug ansås for objektet, således som følgende eksempler vise:

Rois Desrames a sa barbe juree
Qu'il ne laira etc. (Aliscans 8329).

Sa coronne a par maintes fois juree
Qu'a un bordel sera mise et boutee (Jourdain de Blaivies 3366—7).

Mais li rois Alixandres a sa teste juree
Que etc. (Rom. d'Alexandre 45).

Dette sidste eksempel citerer jeg efter Bonnard (l. c. p. 30).

2) Et lignende forhold som det omtalte finder også sted dev bevægelsesverber, idet man hyppigt lod participiet

---

[1]) Se især G. Paris's udførlige anmældelse af hans bog i Romania V, 280—8.

kongruere med den determinative akkusativ, der angiver rummet eller tiden for bevægelsen (sml. Diez, Grammaire des langues romanes III, 112).

Kar quant il ot alees
Trestutes les contrees (Ph. de Thaun 1861).
Qu'il n'ot pas une archiee alee (Cheval. au lyon 3437).
N'orent pas une liuee alee (Erec et Enide 2909; sml. Andresen, l. c. p. 55).

Hermed kan sammenholdes følgende eksempel:

Puis s'en va a la tour, si l'a plustost rampee
K'escurieus n'ait kesne en la seule ramee
(Fierabras 3061—2).

3) Participiet af *faire* lades altid uforandret i det moderne sprog, såfremt det er fulgt af og styrer en infinitiv: il les a fait mourir, les glaives que nos soldats ont fait briller; denne i mange tilfælde besynderlige regel eksisterer ikke i gammel-fransk, hvor man meget ofte lader part. congruere med objektet, idet inf. opfattes som passivisk:

Carles en ad l'amure, mercit Deu!
En l'orie punt l'ad faite manuvrer (Roland 2505—6).
Le cambre ont faite encenser et joncier (Alessin 120).
Le cambre font enchenser et joincier
Et kant il s'en issent si l'ont faite vuidier (Alexis; réd. du 13e siècle v. 98—9).
Li marchis eut faite toute se gent armer (Clari § 33).

Bien sot que mes sires Enjorrans de Couci avoit ja faite faire la couronne (Chronique de Reims, § 347).

Si a faites les dames dedens les chars entrer (Gui de Bourgogne 4070).

La noise a faite remanoir (G. de Palerme 7464).

Puis a faite le gent seoir (ib. 7971).

Li autre dient que li cuens Garins l'a faite murdrir (Nouv. fr. du 13e siècle, p. 273).

Apries li dist comment li empereres de Cypre l'avoit faite desaancrer (Chronique d'Ernoul p. 272).

Denne opfattelse af forholdet, der ogsà en sjælden gang udstrakte sig til andre verber[1]), har først meget sent veget pladsen for den moderne betragtningsmàde (sml. la dame que j'ai entendue chanter og la chanson que j'ai entendu chanter); endnu den af Malherbe sa hudflettede Desportes tillader sig at skrive:

Qui ma flamme a nourrie
Et l'a faite ainsi croître,

men denne arkaisme finder ikke nàde for „le tyran des mots et des syllabes", og i hans ensidige, àndløse og pedantiske *Commentaire sur Desportes* bemærker han „il faut dire fait et non faite: on ne dit pas, je l'ai faite venir"[2]). Han gàr endog sà vidt, at han gør sig det til en regel aldrig at bøje participiet, nàr en infinitiv følger umiddelbart efter og skriver derfor konsekvent: Combien avons nous aujourd'hui de noms illustres . . . qu'elle même est allé querir sous terre pour les mettre au jour et les publier (Oeuvres complètes II; Epitres de Sénèque 79). Sur quoi lui étant ma femme allé parler . . . il quitta ladite poursuite (ib. I p. 340). Dette galimatias finder senere en forsvarer i Vaugelas, der gør den meget interessante bemærkning, at „l'infinitif a cette propriété d'empescher le verbe qui va devant de se rapporter au genre dont il est regy et précédé: mes frères sont allé visiter ma mère"[3]).

4) Forskellige hyppigt anvendte udtryk eller talemàder, der stadigt vende tilbage under den samme stereotype form, miste lidt efter lidt deres naturlige køn og blive opfattede som neutrale; sàledes f. eks. det især i episke digte almindeligt forekommende „il ot grant joie demené", hvor „grant joie" rimeligvis er blevet opfattet som „beaucoup de joie".

[1]) I det mindste må man antage, at en lignende opfattelse gør sig gældende i følgende vers:

Enfanz . . . que li rois out roveiz noier.

(Der Münchener Brut ed. Hoffmann og Vollmöller v. 4039.)

[2]) Oeuvres complètes de Malherbe, p. p. Lalanne IV, 278.

[3]) Vaugelas, Remarques sur la langue française. Paris 1670. P. 401.

Molt ont les dames grant joie demené (Aliscans 8285).

Moult grant joie i ont demené (Flore und Blanceflor 3153).

Quant l'entendi Aiols, grant joie en a mené (Aiol 1690).

Et quant Karles le voit, grant joie en a mené (Gui de Bourgogne 3927).

Der forekommer dog også eksempler, hvor det omtalte udtryk har bevaret sit oprindelige køn:

Mult an fu li rois liez, grant joie en a menee (Gui de Bourgogne 4266).

Mult en a grant joie menee (G. de Palerme 7825).

En tilsvarende kamp mellem det grammatikalske og det naturlige køn kan man også iagttage ved ord som *rien* (lat. rem), *chose*, *partie*, o. fl.:

N'avez par menace nule rien (= nihil) conquesté (Vie de St. Thomas).

Un quartier de la coiffe li a parmi copé
Et des chaveus du cief *grant partie* (= beaucoup) rasé (Fierabras 1470—1).

Et s'il en avoit *une partie* racheté (Chronique d'Ernoul p. 223).

Chascuns ki *alcune chose* at compris de la contemplation de la permanableteit (Moralité sur Job; citeret efter Bonnard, l. c. p. 35).

Sainz Paules avoit *pluisors choses* humiliment dit a ses oors (ib.).

Et *ces choses* (illud) vos ai je ramenteu (Joinville § 278).

Ne retorneroient mie dessi que il aroient *aucune chose* conquesté sour Sarrasins (Chronique d'Ernoul p. 12).

Ceste chose fu greé del roi et des barons tout si que li cuens le divisa (ib. p. 117).

Endnu i det moderne sprog betragtes jo *chose*, når det optræder som pronomen i *autre chose* (andet) og *quelque chose* (noget) som hankøn (eller vel snarere intetkøn), og man siger således: quelque chose est arrivé (ikke arrivée).

Negationskomplementerne have også hyppigt mistet deres grammatikalske køn:

Les ex li bendent, qu'il n'a *goute* veu (Huon de Bordeaux 9246).

Car il ont si le marcié descombré
Que jou n'i ai *creature* trouvé (ib. 4111—2).

I dette sidste eksempel anvendes *ne ... créature* i betydning af *ne ... personne*[1]) og er derfor at betragte som intetkøn; den moderne sprogbrug fordrer jo endnu, at participiet lades uforandret i en sætning som: personne n'est venu.

Noget anderledes stiller forholdet sig med negationskomplementet *mie* i visse tilfælde, som f. eks. i følgende vers af Jourdain de Blaivies:

De Gaudissete n'i ont mie trouvé (3209).

Her må man ikke, hvad Bonnard har gjort, antage *mie* for objektet, og der kan derfor heller ikke fordres nogen overensstemmelse mellem dette ord og participiet; „ne trouver mie de personne" var en talemåde, der hyppigt anvendtes i det ældre sprog og som nærmest kan sammenstilles med det moderne udtryk „*ne vouloir de qch.*" (se Littré, Dict., under vouloir, 8); iøvrigt tillader jeg mig at henvise til Tobler's fortræffelige bemærkninger herom i Gröber's Zeitschrift für rom. Philologie II, 389.

5) Når perf. part. af verbet *être* (*été*) tjener til at danne sammensatte tider bliver det altid uforandret i fransk: elle a été louée; således også i alle de andre romanske sprog, f. eks. spansk: aquella ha sido alabada, med undtagelse af italiensk, hvor det afhænger af *essere* og derfor bøjes (ella è stata lodata). *La langue d'oui* forholder sig i dette tilfælde som det moderne sprog og lader altid *estet* (statum) forblive uforandret.[2]) Den overordenligt

---

[1]) Endnu i det femtende århundrede finder man *ne ... creature* anvendt med denne betydning. Car le seigneur la gardoit tellement que creature n'i parloit (Roman des S. Sages p. p. Paris, p. 45). Tu dois scavoir que n'est creature soulz les cieulx que j'aime plus que toy (ib. p. 63); således også *pied:* il n'en escapera ja pies (Chronique d'Ernoul p. 142). Tost ales, ja n'en wiegne pié (Le savetier Baillet i Romania III, p. 104, v. 30).

[2]) Jeg skal dog henlede opmærksomheden på den i literærhistorisk henseende så interessante roman om *Jehan de Paris* (affattet i det 15de årh.), hvor été gentagne gange bøjes: Les plus aagez qui en

hyppige anvendelse, man har gjort af denne form, har naturligvis udøvet en vis afslibende indflydelse, idet hjælpeverbet *(ai)* og part. *(estet)* efterhånden ere smeltede sammen for den almindelige bevidsthed og blevne betragtede som et hele.

En lignende opfattelse må en tid lang have gjort sig gældende ligeoverfor det andet hjælpeverbums participium *euz* (= *habutus), der meget ofte lades uforandret. Vi have allerede anført et eksempel hentet fra en af de ældste franske tekster:

Granz en avem agud errors (Passion 92, a),

og hertil kan føjes adskillige andre:

Del rei paien en ad oud granz duns (Roland 845).

Si vous dirons de l'apostole Lucie qui lors estoit, qui avoit eu letres dou patriarche (Chronique de Reims, § 50).

Dont nous volons, fist li dus, que vous nous paies les convenanches, que on nous eut en convenant (Clari § 11).

Si estoit il dolereus des caus qu'il avoit eu (Chronique d'Ernoul p. 152).

Overfor participiet af verbet *faire*, der jo ligeledes anvendes overordenligt hyppigt og ofte i gammel-fransk må betragtes næsten som et hjælpeverbum, gør den samme tendens sig gældende lige fra de ældste tider af.

Malvaise guarde t'a fait soz mon degret (Alexis 79).

Guenes li fels en a fait traison (Roland 844).

Chele cuelloite (= collecta) qu'il avoient fait (Clari § 12).

Par les pons qu'il avoient fait seur les nes (ib. § 46).

Ne lairoit mie le prince Renaut en pais, qui le honte li avoit fait de ses hommes (Chronique d'Ernoul p. 102).

Le malisse avoit vengie c'Androines avoit fait (ib. p. 246).

Espaigne avoient estez (p. 113 i Montaiglon's udgave, Paris 1867). Car pour ce faire ont ilz estez apportez (ib. p. 117). I Aliscans, et af de ældste og smukkeste franske episke digte, læses følgende vers:

En la quisine a puis .vii. ans estés (4121).

Denne form kan kun skyldes forfatterens store kærlighed til rim for øjet.

På samme måde skriver Rabelais i det sekstende århundrede: Les dommaiges qu'as faict en ses terres (Gargantua I, chap. 31), la boucherie qu'il avoit faict par le chemin (ib. chap. 45), og to hundrede år senere finde vi endnu hos Corneille, at participierne *eu*, *fait* og *laissé* hyppigt lades uforandrede[1]).

6) Ved mængdesadverbier, der anvendes som substantiver og følges af en styrelse, retter participiet sig snart efter adverbiet, som f. eks.

Et moult i ont de vostre gent tué (Huon de Bordeaux 8211),

snart derimod efter det styrede ord, og dette synes at være det almindelige:

Mais tant avons passes de jors (G. de Palerme 8371).
Tant avoit de lor gent ocise le jour (Chronique d'Ernoul p. 45).
Mes de lor gent ont molt perdue (Roman de Troie 9774).
Le mielz de lor gent ont perdue (ib. 19237). —

Førend jeg forlader participiets historie i det ældste franske sprog, skal jeg kortelig henlede opmærksomheden på, at man ikke så sjældent finder det sammensatte præteritum anvendt på en måde, der nærmer sig en del til den oprindelige latinske konstruktion, „habeo litteras scriptas“. Det vil med andre ord sige, at avoir i stedet for at være et simpelt hjælpeverbum fuldtud bevarer sin oprindelige betydning og altså som aktivt verbum udtrykker en virkelig besiddelse; participiet optræder her ganske som et adjektiv (ikke som verbalform) og retter sig derfor naturligvis altid efter objektet. Lad os til eksempel tage følgende vers af la chanson de Roland:

Cruisiedes a ses blanches mains, les belles (2250);

der beskrives her, hvorledes Roland, selv dødeligt såret, finder ærkebiskop Turpin's lig: Li cuens Rollanz veit l'arcevesque a terre — Defors sun cors veit gesir la buele — Desuz le front li buillit la cervele — Desur sun piz entre les dous furceles — Cruisiedes a ses blanches mains les belles. Der

---

[1]) Marty-Laveaux, Lexique de Corneille I, p. lix.

udsiges altså ikke som en blot forbigangen handling, at han har foldet hænderne, men at han i det givne øjeblik holder hænderne foldede, altså snarest resultatet af handlingen. Hermed kan sammenlignes de tilfælde, hvor avoir antager betydning af at få: Si vos dirons . . . del fil l'empereur Kyrsac qui les iex ot creves (Chronique d'Ernoul p. 360). C'est la u Jacob luita a l'angle et la u il ot brisie la cuisse (ib. p. 52). Tous les morts eurent les testes tranchees (Commines I, 7)[1], etc.; endnu i det moderne sprog siger man: il eut la jambe emportée d'une boule.

Således ere i korte træk hovedreglerne for perfektum participium og dets forhold til objektet i den ældste sprogperiode; vore eksempler have ført os op til slutningen af det fjortende århundrede og begyndelsen af det femtende, og vi stå således midt i overgangen til en ny tid. Det tolvte århundrede besad en deklination med to kasus og en mængde i literær henseende ligestillede dialekter; i det fjortende årh. forsvinder deklinationen lidt efter lidt og hermed naturligvis en mængde ejendommelige konstruktioner, som væsenligt støttede sig på forskellen mellem *le cas sujet* og *le cas régime*. Sproget undergår således en gennemgribende og betydningsfuld forandring såvel i henseende til former som i henseende til sætningsbygning, samtidigt med at politiske forhold bevirke, at *li bels langages françois* langsomt hæver sig til at blive det almindeligt antagne skriftsprog, hvorved dialekterne synke ned til kun at blive patois. Det femtende århundrede optager og fortsætter det alt for længst påbegyndte nedbrydelsesværk og forbereder derved det sekstende, der er lige så interessant at iagttage i sproglig som i literær henseende. Overalt kæmper det gamle med det nye, og overalt søger tillige en friere, mere kritisk betragtningsmåde at gøre sig gældende; det er således dette århundrede, vi skylde de første franske grammatiker[2]). Disse indeholde vel en mængde urimelige og hasar-

[1]) Se Stimming, Die Syntax des Commines (Zeitschr. f. rom. Philologie I, p. 220).

[2]) Jeg lader naturligvis her *lo don tz proensals* og *las rasos de trobar* ude af betragtning, som værende væsenligt provensalske.

derede meninger, der klart vise, hvor uopdyrket det terrain er, man her har vovet sig ind på, men yde os dog mange vigtige såvel direkte som indirekte vink om sprogets daværende tilstand. Jeg har derfor tænkt, at det kunde have sin interesse at undersøge, hvorledes de første, der have forsøgt at behandle fransk teoretisk, stille sig overfor vort spørgsmål — man vil hurtigt kunne overbevise sig om, at de gamle grammatikere i dette punkt ikke vare mere enige end de moderne.

Jacques Dubois († 1555), der er bekendt både som læge og sprogforsker, er den første franskmand, der har skrevet én fransk grammatik[1]). Hans bog udkom 1531 og gør krav på vor opmærksomhed i mere end én retning; den åbner således rækken af alle de mere eller mindre heldige forsøg, man lige indtil vore dage har gjort for at forandre den franske retskrivning og bringe den i større overensstemmelse med udtalen. Hvad særligt spørgsmålet om participiets forhold til objektet angår, fremsætter han sin mening herom på en temmelig kejtet måde i følgende udtryk: „Si amaui vel amauimus hominem vel metallum dicas, nos, *g'haî* vel *nôus havons aîmé*, ab habeo vel habemus amatum hominem vel metallum. Si pluraliter, amavi homines vel metalla, dicemus, *g'haî aîmés les homès oû les metaûs*, ab habeo amatos homines, amata metalla . . . explicabis *g'haî*, vel *nôus hau-ōs âimée la femmè* ab habui vel habuimus amatam fæminam. Si Pluraliter amaui fæminas, *g'haî aîmées les femmès*, ab habui amatas fæminas“ (l. c. p. 123). Man vil heraf se, at han indtager et forældet standpunkt, og han indrømmer selv, at hans regler stride mod den almindelige sprogbrug og ikke finde praktisk anvendelse på hans tid, idet han opfordrer folk til at følge dem og forlade de gængse. Aldeles modsatte anskuelser finde vi derimod fremsatte nogle år senere af Louis Meigret i hans „*Tretté de la grammere françoeze*“ (1550); han udtaler sig her meget

[1]) Jacobi Sylvii ambiani in linguam gallicam Isagωge, una cum ejusdem Grammatica latinogallica, ex Hebræis, Græcis et latinis authoribus. Parisiis, MDXXXI. Det store kgl. bibliotek i København ejer et eksemplar af denne vistnok temmelig sjældne bog.

ivrigt imod en konstruktion som „j'ai aimées les dames" og fordrer, at participiet her som overalt, hvor hjælpeverbet avoir er anvendt, skal lades uforandret; denne teori om part.'s uforanderlighed er senere blevet fremsat påny og forsvaret af Regnier Desmarais (Grammaire françoise, 1705) foruden af forskellige andre grammatikere, og i vore dage har en abbed Mallet Dufresne[1]) påny bragt spørgsmålet på bane og udtalt sig for, at part. aldrig burde rette sig efter objektet. Hidtil have vi hos det sekstende århundredes grammatikere kun fundet teórier og personlige meninger, først Pierre de la Ramée (Petrus Ramus, dræbt Bartholomæusnatten 1572) giver os en fornuftig, objektiv fremstilling af det hele forhold. Han siger således, at man bør skrive „*Dieu vous a donné ces grâces*", men hvis objektet går i forvejen, skal part. rette sig efter dette: „*ce sont les grâces que Dieu vous a données*", og han anfører som støtte følgende vers af Frants den førstes hofdigter, Clément Marot:

Enfans, oyez une leçon,
Nostre langue a ceste façon,
Que le terme qui va devant,
Volontiers regit le suivant;
Les vieux exemples je suivray
Pour le mieulx; car a dire vray
La chanson fust bien ordonnee
Qui dict: *M'amour vous ay donnee*;
Et du bateau est estonné
Qui dit: M'amour vous ay donné.
Voila la force que possede
Le femenin quand il precede.
Or prouveray par bons tesmoings,
Que tous pluriers n'en font pas moins;
Il fault dire en termes parfaicts:
Dieu en ce monde nous a faicts,
Fault dire en parolles parfaictes:
Dieu en ce monde les a faictes
E ne fault point dire en effaict:

[1]) Nærmere oplysninger om denne sidste findes hos Obry, l. c. p. 1, ff

Dieu en ce monde les a faict.
Ne nous a faict pareillement,
Mais nous a faict[s] tout rondement.
L'italien (dont la faconde
Passe le vulgaire du monde)
Son langaige a ainsy basty
En disant, *Dio noi a fati.*[1])

Vi stå her, sér man straks, overfor fuldkomment moderne regler, og de øvrige grammatikere i det samme århundrede slutte sig også i det væsenligste til la Ramée; men, der eksisterer jo endnu intet akademi, og digterne genere sig derfor ikke for hist og her at benytte sig af forældede konstruktioner.

Palsgrave, hvis berømte „*Esclarcissement de la langue françoyse*" allerede var udkommen 1530, siger således i sine „Annotacyons upon the Particyple" (f. ccccxiii), at man endnu undertiden finder anvendt konstruktioner som: J'ay bien retenus tes enseignemens. J'ay vayncus les traistres. Il a tantost prinse vne flesche etc., og tilføjer: so that in this later maner of speakynge I fynde nat the tonge vtterly and thoroughly certayne especially bycause that suche as write in ryme vse their lybertye as maye best serue for their purpose."[2])

Det synes altså, som om man i det sekstende århundrede almindeligt har anerkendt og fulgt de af Marot fremsatte regler som norm for participiets forhold til objektet, selv om man alligevel finder en ikke ringe vaklen hos de forskellige forfattere, navnlig i alle finere detailspørgsmål. Med hensyn til disse var man endnu ikke nået til at fastslå endelige regler, og dette gav i det følgende århundrede

---

[1]) Dette digt, som jeg her gengiver med det 16de århundredes almindelige retskrivning, findes hos Livet (Les grammairiens du 16e siècle, p. 257—8) i et diplomatisk aftryk, hvor alle Ramus's besynderlige, næsten uforståelige skrivemåder ere nøjagtigt gengivne.

[2]) Der skal rundt om i Europas biblioteker endnu findes 9 eksemplarer af originaludgaven af Palsgrave's grammatik; hertil må dog føjes et, hvis eksistens man ikke hidtil synes at have kendt, som ejes af det store kgl. bibliotek i København.

anledning til en meget heftig strid mellem datidens tvende orakler i alle grammatikalske spørgsmål, Ménage og Vaugelas, hver på sin side sekunderet af en mængde aldeles ubetydelige størrelser som Bouhours, Lamothe Le Vayer, Patru, etc. Jeg skal iøvrigt ikke nærmere opholde mig ved denne strid[1]), da den ligger udenfor det tidsrum, jeg har villet behandle; den har også kun en ren historisk interesse og yder intetsomhelst positivt til de forskellige spørgsmåls løsning. Begge parter udmærke sig ved en ligestor mangel på logik, og deres grunde for og imod ere grebne ud af luften; som et *instar omnium* skal anføres, at Vaugelas holder på, at man skal sige: Les lettres que j'ay *receues*, men derimod: Les lettres que j'ay *receu* depuis deux jours, ti, som *le précieux père* Bouhours forklarer: „le participe est suffisamment soutenu par ce qui suit“![2])

II.

Efter at jeg nu i det foregående har behandlet participiets forhold til objektet med hensyn til de almindelige aktive verber, skal jeg gå over til de refleksive, hvor spørgsmålet bliver mere indviklet. Man må ved disse verber først og fremmest have sin opmærksomhed rettet på hjælpeverbet. om det er *être* eller *avoir*; ti det er jo klart, at sætninger som *je me suis coupé* og *je m'ai coupé* må hvile på helt forskellige konstruktioner. I den sidste er *me* ligefrem at betragte som objekt, i den første derimod snarere som et slags etisk dativ, og følgen heraf bliver naturligvis, at participiet oprindeligt må forholde sig ganske forskelligt i disse to sætninger.

Som bekendt anvender det moderne sprog ved refleksiverne kun verbet *être*: je me suis loué, je me suis repenti etc.; i det ældre sprog finder man derimod tillige ikke så sjældent *avoir*, hvad følgende eksempler ville godtgøre:

---

[1]) Det væsenligste vil findes i Remarques de M. de Vaugelas sur la langue françoise avec des notes de MM. Patru et Corneille, Paris 1738 (I, 414, ff.; II, 7, ff), og Observations de M. Ménage sur la langue françoise, Paris 1675.

[2]) Sml Bouhours, Remarques nouvelles. Amsterdam 1693. P. 351.

Parfitement s'ad a Deu comandet (Alexis 58, c).

Trois fois le list, lors s'a pasmé (Flore u. Blanceflor 711).

Sire, fait elle, aves veu
Com cius enfes s'a contenu (ib. 1284; se også 2339, 2940).

Lubias s'a et vestu et chaucié (Amis et Amiles 2321).

Firent grant joie, qu'il s'ont entretrouvé (J. de Blaivies 3068).

Fait ses proiieres si s'a confies rendut (Alessin 353).

Car je. m'ay gratee le dos si fort que le sang se coule (Manière de langage etc., p. p. P. Meyer, p. 403).

Par mon spoine estude m'ay conchié ja de pece, pardeu m'a primerement par mon propre jujement, par ma propre volenté m'a vastei (i d.: spontaneo me dudum studio pollui, proprio meme prius arbitrio perdidi, propria voluntate me maculavi. Romania V, p. 291).

J'abite en esperance et m'a endracié a esperance de pieti et m'ai dené esperance de vie en penitance (i. d.: habito jam in spe, erexi me ad spem pietatis, dedi michi spem vite in penitentia, Ib. p. 295, xxiii).

Som det tydeligt fremgår af de anførte eksempler[1]), er der et bestemt afhængighedsforhold tilstede mellem pronomenet og participiet; dette sidste står overalt i *le cas régime* visende hen til pronomenet, der altså i dette tilfælde må opfattes som det egenlige objekt og ikke som nogen dativ.[2])

---

[1]) Flere findes anførte af Chabaneau, Histoire et théorie etc p. 34; Tobler, Li dis dou vrai aniel, p. 29, og Gessner, i Jahrbuch für rom. Sprache, N. F. III, p. 201 ff. (Esse als Hülfsverbum etc.).

[2]) En konstruktion som „Mei ai perdut et trestute ma gent" (Roland 2834) var altså tilladelig i gl.-fransk, på grund af, at man kunde anvende avoir som hjælpeverbum ved de refleksive verber; senere fordres i lignende tilfælde être, som i følgende eksempel: „Nos ayeux se sont privez de la gloire de leurs bienfaicts et nous du fruict de l'imitation" (Darmesteter et Hatzfeld, Le seizième siècle en France, I p. 272), og endnu i det syttende århundrede sagde man almindeligt: Il s'est brûlé et tous ceux qui étoient avec lui. Denne udtryksmåde dadles dog af Vaugelas, der fordrer, at man skal sige: il s'est brûlé et il a brûlé tous ceux, etc. (Benoist, La syntaxe française entre Palsgrave et Vaugelas. Paris 1877, p. 210). En tilsyneladende anvendelse af avoir for être, foranlediget ved ordstillingen, findes i sætninger som: Ne s'avoit povoir de redre-

Et helt andet bliver derimod forholdet, når être anvendes som hjælpeverbum, idet da participiet altid retter sig efter subjektet, men aldrig efter objektet.

Il se fud morz, damz i fud granz (St. Léger 9, c).

Mais lui ert tart qued il s'en fust alez (Alexis 13, e).

Entret en sa veie, si s'est achiminez (Roland 365).

Il s'en sont fui (Chronique de Reims § 171).

Et sot comment li chastelains se estoit maintenuz (ib. § 267).

Quand li rois se fu conseillies, si li loerent li baron qu'il envoiast sa sereur (Clari § 19).

Sor l'arc d'aubor s'est un pou acoutez (P. Meyer, Recueil, 2e partie, X, 125).

Vers aus s'est trais isnelement (G. de Palerme 462).

Au departir baisié se sont (ib. 8971).

Ensi fetement s'estoit raiiens (Chronique d'Ernoul p. 58).

Si truis un autre qui s'i est baignies (ib. p. 208).

Denne sprogbrug holder sig uforandret helt op i det fjortende århundrede, og vi læse således i nogle *chartes* fra Joinville's kancelli: Il se sont devestu, il se sont obligié, me sui appaisies, etc.[1])

De anførte eksempler må være tilstrækkelige til at godtgøre, at der altså oprindeligt ikke er nogetsomhelst inderligere forhold mellem pronomenet og participiet, eller med andre ord, at pronomenet ikke er at betragte som objekt.[2]) Sammenligner man dernæst de sidst anførte

---

cier (Enfances Ogier 6452). Non s'ont povoir d'aidier (ib. 935). Fergus ne s'a de coi covrir Fergus, ed. Martin 4551), sml. Tobler i Göttingische gelehrte Anzeigen, 1875, st. 34. Endnu i det syttende århundrede kan man tillade sig en sådan frihed med hensyn til pronomenets stilling, men man anvender da naturligvis être og ikke avoir: Regulus si cruellement traité pour ne s'être pas voulu permettre de mentir (Malherbe, II, Ep. 71). Cependant il ne s'en étoit pu taire (id. II, 202). Sml. i italiensk: non si sono potuti rizzare.

[1]) Wailly, Mémoire sur la langue de Joinville. Paris 1868. P. 35.

[2]) Sml. hermed Diez's udtalelse i hans Grammaire des langues romanes: „Le pronom personnel ne peut avoir d'autre fonction que de faire ressortir l'activité interne, sans se trouver, logiquement parlant, sous la dépendance du verbe“ (III, p. 266).

eksempler med de første, synes det som resultat at fremgå, at der i det gamle franske sprog må have været en dunkel forskel mellem de uegenligt refleksive verber, d. v. s. de oprindeligt aktive (se louer), og de egenligt refleksive, som f. eks. se repentir, s'endormir, hvilke oprindeligt ere intransitive verber. Ved disse sidste anvender man, som rimeligt er, être for at danne de sammensatte tider, de øvrige derimod, de transitive, refleksive verber kunne, som de anførte eksempler vise, bøjes med avoir; man vil således have lagt mærke til, at der blandt alle de ovenfor anførte refleksive verber, bøjede med avoir, ikke findes et eneste intransitivt. *Se pasmer* alene synes at gøre vanskeligheder, men det rimeligste her er at antage, at dette verbum oprindeligt har været transitivt i fransk, således som endnu det spanske *pasmar* (bedøve). — Jeg skal iøvrigt ikke her gå nærmere ind på de mulige grunde, der kunne anføres for, at man senere ved alle de refleksive verber uden forskel har anvendt être; spørgsmålet har endnu ikke fundet en endelig løsning og ligger desuden udenfor denne afhandlings område. I det moderne sprog bliver participiet altid uforandret, såfremt pronomenet er at opfatte som dativ; altså: il se sont lié les jambes, men: ils se sont liés d'amitié; ils se sont offert des services, men: ils se sont offerts de m'obliger. Denne regel overholdes dog ikke altid i det sekstende århundrede, og man træffer adskillige eksempler som: Il se sont frottez leur main (Rabelais). Il se sont donnez la mort (Montaigne). Il se sont donnez trop de licence (H. Estienne), etc.[1]) Malherbe dadler således Desportes, fordi han skriver: Ils se sont élus des rois, og tilføjer: Il faut dire, ils se sont élu des rois, parce que l'action va hors de l'élisant (Comm. sur Desportes i Lalanne's udg., IV p. 265).

III.

Når et participium står i et attributivt forhold til et substantiv, retter det sig selvfølgeligt altid i køn og tal

[1]) Sml. den før omtalte afhandling af Gessner samt Darmesteter og Hatzfeld: Le seizième siècle en France, I p. 272.

efter dette; fra denne regel, der gælder for det ældre sprog såvel som det moderne, danner dog en række participialformer en ret mærkelig undtagelse, idet de forblive uforandrede, såfremt de gå foran substantivet. Disse part. ere følgende: *attendu*, *y compris*, *non compris*, *entendu*, *excepté*, *ouï*, *passé*, *supposé*, *vu*, *ci-joint* og *ci-inclus*. Man siger således: Excepté mes deux soeurs; passé telle époque; supposé telle circonstance; vu ses faiblesses; men, hvis derimod part. følger efter substantivet, bøjes det altid: Les aumônes y comprises; les parties entendues; la plus jeune exceptée, etc. Hertil må for det sekstende århundredes vedkommende endvidere føjes *considéré*, der i betydning ganske svarer til vu (i betragtning af): Consideré ma povreté et vostre grant estat (Rom. d. S. Sages, p. p. Paris p. 153). Car de trouver nourrice suffisante n'estoit possible en tout le pays, consideré la grande quantité de laict (Rabel. Gargantua I, chap. vii). La Court leur dict que consideré l'oripilation de la ratepenade, etc. (id. Pantagruel II, chap. xiii).

Dette kunstige forhold, der vel er fremkommet ved, at man efterhånden har betragtet disse participier foran substantivet som et slags præpositioner og derfor ladet dem forblive uforandrede, synes ikke at have eksisteret i gammel-fransk, ja endnu den strænge Malherbe er ikke ganske konsekvent i dette punkt, skønt allerede Palsgrave havde bemærket, at man f. eks. sagde: attendu sa prud'homie. De ældre forfattere frembyde således adskillige eksempler på, at de omtalte participier bøjes, skønt de stå foran substantivet: Exceptées les forteresses (Froissart; se Littré, Dict. under excepter). Tous les autres bateaux perirent, exceptée la nacelle où estoient ces petits enfants (Amyot, ib.). Exceptez Spadassin, Merdaille et Menuail (Rabel. Gargantua I, chap. li). Exceptez les Almirodes (id. Pantagruel II, chap. xxxii). Passée la mer Picrocholine (id. Gargant. I, chap. xxxiii). Passez deux cents quatorze ans (id. Pant. II, chap. vii). Souposées les choses qui sont à souposer (H. de Mondeville, 14de årh.). Veue la grande diligence qu'on a faicte de le querir (Cent nouv. nouv., Paris 1867, p. 19). Malherbe følger i almindelighed i dette punkt de moderne

regler; han skriver således: Vu la petitesse de mon mérite (IV 134), men tillader sig dog også undertiden at bøje participiet: Vue la dispute qu'il prétendoit (III, p. 456).

I *hormis* (foris missus) have vi et ord, der frembyder en fortræffelig analogi med de omtalte participier; oprindelig skreves det *hors mis* i to ord, og mis opfattedes da endnu som et virkeligt participium og rettede sig efter substantivet: Hors mise la clameur de proprieté (Livre des mestiers, 9). Allerede i det femtende årh. finde vi imidlertid eksempler på, at det lades uforandret, skønt det stadig skreves i to ord: Ors mis la couronne que le roy Jehan luy donna (Jehan de Paris p. 116); og således endnu hos Rabelais: Hors mis la reparation de dessoubz le nez (Pant. II, chap. xvii). Nu skrives det altid *hormis* og opfattes som en virkelig præposition.

IV.

Jeg skal til slutning føje et par ord til de bemærkninger, jeg ovenfor (p. 110 ff.) har fremført med hensyn til participiets plads i forhold til dets objekt i gl.-fransk. Jeg har alt gjort opmærksom på, hvorledes det kunde stå såvel før som efter dette, ja endogså i spidsen af sætningen, uden at det dog synes at være muligt at opstille nogensomhelst regel for, når man fulgte den ene, når den anden ordstilling. Her må dog undtages et bestemt tilfælde, næmlig når man havde to participier, der begge styrede det samme objekt, da jeg så tror at kunne godtgøre, at man i almindelighed stillede det ene participium foran, det andet bagefter som i følgende eksempler:

Et furent forjugié Jehans et Baudouins pour ce que leur peres avoit prise leur mere et espousee mauvaisement (Chronique de Reims § 399).

Tant que pris l'unt e retenu (Marie de France I p. 322).

Tant m'a menee ça et la,
Arse ma terre et confondue (G. de Palerme 5248—9).

Li princes Renaus avoit prise celle carvane et retenue (Chronique d'Ernoul p. 97).

Or vous dirons des Sarrasins qui ont desconfis les Crestiiens et pris (ib. p. 172).

Quant li Sarrasin orent miné le mur et estançonné (ib. p. 214).

Jeg mindes kun meget sjældent at have set eksempler som: Quant Salehadins ot ses os assemblees et amassees (ib. p. 98), hvor begge participierne ere samlede på samme side af objektet. —

Når participiet anvendes attributivt, fordrer den moderne sprogbrug som regel, at det skal stå bagefter det substantiv, hvortil det føjes; den ældre sprogbrug tillader derimod, at part. står først:

N'i a si armé chevalier
S'il le consieut au brant d'acier
Jamais sa garison en voie (G. de Palerme 6635—7).

og denne ordstilling er endnu tilladelig i det sekstende århundrede. Desportes skriver således:

Priam voyant ses détruites murailles;

men dette finder ikke nåde for Malherbe's kritiske øjne, og han mener, at man bør sige:

Priam voyant détruites ses murailles.

Det går imidlertid her som så ofte hos denne forfatter, hvis digte dog nærmest må betragtes som eksempler til hans grammatikalske teorier, at han selv gør sig skyldig i de fejl, han dadler hos andre; i hans bekendte ode til Henrik IV læses således:

De combien de tragédies
Sans ton assuré secours
Etoient les trames ourdies
Pour ensanglanter nos jours?

Senere har også Ménage nedlagt en kraftig protest mod Malherbe's overdrevne puristeri i dette spørgsmål, idet han støtter sig på en stor mængde eksempler, der alle ere hentede fra samtidens forfattere, hvor participiet anvendt attributivt står foran substantivet.[1])

---

[1]) Les Poésies de Malherbe avec les observations de Ménage. Paris 1666. P. 301—2.

Jeg slutter her mine bemærkninger om perfektum participium og dets anvendelse i ældre fransk. Af forskellige grunde har jeg ikke indladt mig på nogen sammenhængende fremstilling, men indskrænket mig til disse løsrevne bidrag, der må kunne være tilstrækkelige til at vise, hvor meget der endnu står tilbage at undersøge og oplyse, og hvor lønnende det vilde være at gøre perfektum participium i dets hele historiske udvikling til genstand for et indtrængende såvel morfologisk som særlig syntaktisk studium. I det hele taget måtte det vist ansés for heldigt, om nutidens romanister havde deres opmærksomhed noget mere henvendt på det gamle sprogs syntaks end tilfældet er, da denne side af sproget er blevet uforholdsmæssigt forsømt især i sammenligning med de mange dygtige arbejder, der i de sidste år ere fremkomne vedrørende de lydlige forhold.

Plattysk i Slesvig.

Af **K. J. Lyngby.**

Udgivet ved F. Dyrlund.

Det var under sit julebesøg på Jællinge seminarium 1856, at Lyngby fik de første oplysninger om plattysk i Slesvig (fra Hollingsted), og på sin slesvigske rejse næste år fortsatte han sine efterforskninger (i Egebæk); se hans levned ved C. Berg i Tidskr. for filol. og pædagog. X, 23 og 27. Efter hjemkomsten fra denne rejse var det, at Lyngby gennem mig henvendte sig med en forespörgsel (ned. for s. 147) til den daværende præst i Hollingsted, Augustiny, som jeg kendte fra krigsårene, og som i sin nys udgivne „Achtern Åben“ s. 125 havde opført en form for 1ste og 3dje person nut. flert., der ikke stemmede med Lyngbys optegnelser. Pastor Augustinys svar af 9de dec. 1857 klarede på en tilfredsstillende måde den tilsyneladende modsigelse. Også på sin anden slesvigske rejse, 1858, „spurgte“ Lyngby om plattysk (Berg s. 28), og der er overhovedet ingen tvivl om, at han har tænkt på at få udgivet en lignende fremstilling af plattysk i Slesvig som de, han i dette år lod trykke om „nordfrisisk“ og „sønderjysk“; ti blandt hans efterladte papirer findes foruden den neden for aftrykte formlære en del lyd- og böjningstabeller af samme

art som de, han gav som tillæg 2 i Bidrag til en sønderjysk sproglære. Da Lyngby senere af Rafn opfordredes til at ledsage Chr. C. Lorenzens afhandling i Annaler for nordisk oldkyndighed 1859 (udkom i begynd. af 1862) om det tidligere folkesprog i byen Slesvig med en efterskrift, benyttede han lejligheden til, — i alt væsenligt efter det neden under udgivne håndskrift, med indskud af en bemærkning i anledning af Wiggers's Grammat. der plattd. Sprache, — at meddele (s. 268—71) hovedresultaterne af sine studier over det plattyske i Sønderjylland. Derefter synes han indtil videre at have henlagt så vel sin færdigskrevne anmældelse af Wiggers's bog, som de nysnævnte skriftlige udarbejdelser. Det følgende tiår blev desuden for Lyngby en kampens og sejrens tid, rig på så mangfoldig, vidtskuende videnskabelig idræt, at man ikke kan undre sig over, han fremdeles måtte opsætte ikke alene offenliggörelsen af disse, men også bearbejdelsen af sin kære jyske sproglære (Berg s. 59). Så kom døden og gjorde en brat ende på hans rastløse stræben, om end ikke på dens frugter for efterslægten.

Skönt altså Lyngbys opfattelse af de plattyske sprogforhold i Slesvig allerede er bekendt, har man fundet det passende at udgive hans almindelige skildring af disse i dens oprindelige omfang. Naturligvis har jeg kun foretaget sådanne ændringer i håndskriftet med hensyn til interpunktion, kursivering o. desl., som Lyngby sandsynligvis selv vilde have gjort för trykningen, og hvorved det ydre bragtes så nær som muligt i överensstemmelse med de tvende skrifter fra 1858.. Et par småtilföjelser, hvortil teksten syntes at opfordre, er betegnede som sådanne ved at sættes i skarpe klamre.

F. D.

Plattysk i Slesvig synes at falde i to hovedafdelinger; skelnemærket imellem de to afdelinger er böjningen af nutidens flertal, næmlig a) sydslesvigsk har *t* i alle personer, b) nordligere anvendes *n* i 1ste, (2den) og 3dje person[1]). Herved skelnes to arter af plattysk med forskellig oprindelse: a) plattysk, der tales af folk af tysk oprindelse, eller af dem, som tidligere ere gåede over til at antage tysk, b) plattysk, der tales af Danske, som have antaget tysk sprog enten til udelukkende brug, eller til at bruge ved siden af dansk. Mulig bliver til disse to arter endnu at föje en 3dje art: c) plattysk i Ejdersted, der tales af frisiske

---

[1]) Smlgn. Tuxen, Det plattydske Folkesprog i Angel, side 18.

beboere, som have antaget plattysk sprog[1]). Overskride vi Slesvigs grænser, og tale om plattysk i almindelighed, da er plattysk i en endnu större del af sit område ligeledes opvoxet på fremmed grund, næmlig i hele det østlige Tyskland på slavisk grund.

Det plattysk, hvorom talen her vil blive, er fra to steder: a) fra Hollingsted, plattysk af den første art, b) fra Egebæk (hvor tillige dansk bruges) og fra Silbersted i Treja sogn af den anden art.

Retskrivningen, som her anvendes for plattysk, er lige efter lyden: *v* = tysk *w*; *w* = engelsk *w*; *š* = tysk *sch*; *k* = tysk *ch*; dog er i forlyden for tydeligheds skyld *g* beholdt, uagtet det på begge steder udtales som *k*, f. ex. i Hollingsted *grippen*, læs *kribben*; *g* er imellem to selvlyd åndende *g*. Selvlydens længde betegnes ved en streg under den; er dette mærke ej tilstede, da er den kort. Ligeledes betegnes rullende tonehold ved en streg [og stødende ved en prik] under medlyden. I endelser betegnes halvlyden med *e*. Som følge deraf bliver medlydsfordobling at anvende uden efter *j*, *w* og *ŋ* (*ng*). Hvor halvlyden er efterslag, er tegnet ' benyttet.

a) Plattysk fra Hollingsted.

(Til jævnførelse er anvendt Müllenhoffs indledning til hans glossar til K. Groths Quickborn, 3dje oplag, Hamborg 1854).

1. Selvlyden *a* beholdes regelret i korte stavelser: *dak* (dag), *fat* (fad), *hand* (hånd), *lam* (lam).

2. Langt *å*. I stavelser, som nu ere lange, gå såvel oprindelig kort *a*, som oprindeligt *â* (der svarer til oldnord. *á*) over til *å*; langt *å* opstår desuden foran enkelt medlyd i oprindelige flerstavelsesord af oldsax. *o* (der atter er kommet af *u*). Altså får *å* en tredobbelt oprindelse = 1) *a*, 2) *â*, 3) *o*.

---

[1]) En undersøgelse af Ejdersteds plattysk, lig den, Tuxen har foretaget af Angels, vilde vist vise, at meget frisisk var blevet tilbage. Men for at anstille den måtte man besidde detailleret kendskab til frisisk.

1) mellemhöjtysk	tage	*dåk* (dage, flert. af *dak*[1]),
oldsax.	saka	*såk* (sag)
2) mellemhöjtysk	jâr	*jå'r* (år)
mht. schâf, oldsax.	skâp	*šåp* (får)
3) oldsax.	ginoman	*nåmen* (tagen)
oldsax.	gibodan	*båden* (budet)
	(giskotan)	*šåten* (skudt).

Overgangen fra *a* til *å* må i plattysk være indtrådt i det seneste i det 14de århundrede; fra den tid finder man næmlig *a* brugt i apen (d. e. apen, åben), gades (d. e. gades, guds), ifølge Kosegarten, Wörterbuch der Niederdeutschen Sprache[2]); denne skrivning vilde ikke finde sted, hvis ikke langt *a* var gået over til *å*[3]). Smlgn. Müllenhoff, § 8.

Plattysk kommer imidlertid ikke til at mangle langt *a*: dette opstår af *e* foran *r* i ord som *hart* (hjærte), *bark* (bjærg), *kark* (kirke), flertal *karken*; det sidste ord hedder også *kerk*.

3. Langt *o* svarer 1) dels til got. oldn. *ó*, mellemhöjtysk *uo*, höjtysk *u*, hollandsk *oe*, 2) dels til got. oldn. *au*, mellemhöjt. *ou* og *ô*, höjtysk *au* og *o*, hollandsk *oo*.

1) *stol* (stol), *hod* (hat), *fo'r* (kørte), *drok* (bar, tysk trug).

2) *ok* (öje), *or* (øre), *šot* (skød), tysk auge, ohr, schoss. Herhen hører *sod* (brønd).

Hertil kommer endnu, at *o* kan være opstået ved forlængelse af kort *o*, *ho'rn* (horn).

---

[1]) Tuxen forundrer sig over (Det platt. Folkesprog i Angel side 39 anm.), at det hedder „*en Dagg*, plural. *Dåg*, derimod *von Dåg*, idag"; han synes at mene, at „Dagg" kunde være höjtysk, „Dåg" være dansk. At antage „*Dåg*" for dansk vilde være rent urimeligt; en dag hedder på dansk i Angel daw (Hagerup § 21); dansk langt *a* går aldrig i disse egne over til *å*. Men sagen er ganske simpelt den, at på plattysk beholdes kort *a*, men langt *a* bliver til *å*; *vundag'* (efter min stavning *fondåg*) findes hos Müllenhoff i Groths Quickborn s. 328 i betydningen idag; hollandsk *van daag* ifølge Müllenhoff.

[2]) Side 2, nr. 4.

[3]) Forkortning indtræder i *såkken* (sager), *måkken* (göre).

Fremdeles er *o* tidlig opstået af *au* foran *s* i *gos* (gås), også oldengelsk gôs.

I fortidsformen *stol* (2den stærke klasse) er *o* kommet ind fra flertal, *stolen*, hvor det står for *â* af *â* (mellemhöjtysk ental stal, flertal stâlen).

4. Langt *e* svarer 1) dels til got. oldn. *ei*, mht. *ei*, htysk *ei* (*e*), 2) dels til got. *iu*, oldn. *jó*, tysk *ie*, oldsax. *io*, hollandsk *ie*.

1) *ben* (ben), *sten* (sten), *leren* (lære, lehren, lernen).

2) *šeten* (skyde), *ek šet* (jeg skyder), men 2den person *šøtst*, 3dje person *šøt*, sml. mhtysk schieze i 1ste person, schiuzest, schiuzet i 2den og 3dje person.

I anden stærke klasses fortid findes i nogle ord *e*, f. ex. *ver*, *gef* (var, gav); dette *e* er kommet ind fra flertal, hvor det tidlig er opstået af *â*. Kosegarten angiver (ordbog side 5, nr. 10), at i gammel plattysk har nam, quam, gaf, lach (lå), sach (så), bat (bad), las i flertal nemen, quemen, o. s. v. I nogle af disse ord har jeg *æ*: *šær*, *næm* (skar, tog, den sidste form ved siden af *nom*) (?). — Langt *i* og langt *u* = oldn. *í*, *ú*, dansk *i*, *u*, mellemht. *î*, *û*, tysk *ei*, *au*.

5. Langt *ö* forekommer som omlyd af *å*; det eneste exempel derpå, som jeg har, viser det ikke tydelig, næmlig

fat, flertal *föt*, fad, fade;

flertal har *ö*; man kunde tænke sig en form *fåt* med *å*, hvoraf formen *föt* var opstået. Om *ö* som omlyd af *å* handles hos Müllenhoff § 8. Han og Groth anvende *æ* til betegnelse af denne lyd, Kosegarten *œ* (Höfer skriver den på en meget ubehændig måde, næmlig *åe*).

6. Halvlyden *e* i endelser falder bort; altså mangler endelsen i flertal af navneordene (*de stol*) og 1ste person af udsagnsordene (*ek dreŋk*, jeg drikker). Derimod findes dette *e* i tillægsordenes böjning: *de smokke* (den smukke), *æn smokke* (en smuk). Sml. Müllenhoff § 11.

7. Medlydene i indlyd og udlyd ordne sig på følgende måde:

Til plattysk		svarer höjtysk	
k	*k*, *g*	ch	g
t	*d* eller *t*	ss	d, t
p	*f*	f	b.

Exempler:

(ek) *måk* = (ich) mache	*dak* = tag[1])
(ek) *šo̱t* = sçhoss	(ek) *re̱d* = ritt.
(ek) *grip* = greife	*gæf* = gebe.

I indlyden udtales *p* som *b*, f. ex. *kruppen* (krybe) som *krubben*, *grippen* (gribe) som *gribben*; efter Müllenhoffs mening (§ 21) gælder dette også om udlyden. Ligeså udtales *t* som *d* i ord som *še̱ten*, *ša̱ten* (skyde, skudt). Fremdeles udtales *k* som hårdt *g* i *måkken* (göre). Oprindeligt *t*, *d* og *ð* adskilles næppe i overgangen, undtagen forsåvidt oprindeligt *d* eller *ð* kan falde bort efter bløde selvlyd, oprindeligt *t* ikke, f. ex. ek *bit* (bider), men ek *ri̱* (rider); således er *ho̱* flertal af *ho̱d* (hat), men *fo̱t* flertal af *fo̱t* (fod).

Istedetfor *-ven* i enden af ord indtræder *-men* (eller *-mn*), f. ex. *gæ̱men* eller *gæ̱mn* for *gæ̱ven* (give). En lignende assimilation er det, når *seŋen*, *dreŋken* bliver til *seŋeŋ*, *dreŋkeŋ* eller måske rettest *dreŋkŋ*, så at *k* står midt imellem to *ŋ*.

På en egen måde udtales *l* i ind- og udlyd, det ligesom sluges i udtalen; det samme er tilfældet med *d* f. ex. i *riden*; om det også er tilfældet med *d* for *t* som i *ša̱dn* eller *ša̱ten*, erindrer jeg ikke. I enden, f. ex. i *šo̱t*, *re̱d*, er det ikke tilfældet. — I forlyden udtales *g* som *k*, f. ex. *grippen* som *kribben* (gribe).

[1]) Ældre plattysk har derfor i udlyden *ch* svarende til höjtysk *g* i udlyden, *k* (*ck*) svarende til höjtysk *ch*. Som exempel kan jeg bruge en indskrift, der står på to stene udenfor en dör i Tønder. Den lyder

ick + mach + stervē	*evich ik danck*
15	*27*

det er

ick mach sterven
evich ik danck,

hvor *ick* = höjtysk ich, *mach* = höjtysk mag, *evich* = höjtysk ewig. I „danke“ har höjtysk ingen lydfremskydning, hvorfor *k* her er fælles. Endelsen *e* er, som det ses, afsleben.

8. Navneordenes böjning. Dèn stærke böjning:

1) Flertal er lig ental, eller dannes ved forlængelse (d. e. ved tilföjelse af *e*, som kastes bort).

(dat) *šåp*, flertal *šåp* (frå)
(de) *daǩ*, *dåǩ* (dag).

2) Flertal får en omlyd:

(dat)	*fat*	*föt* (fad)
(de)	*hand*	*hæn* (hånd)
	stol	*støl* (stol)
	hod	*hø* (hat)
	gos	*gøs* (gås)
	fot	*føt* (fod)
	mus	*mys* (mus)
(dat)	*hus*	*hys* (hus)
(de)	*dåǩter*	*döǩter* (datter).

3) Flertal tilföjer *er* (denne endelse tilhører oprindelig intetkönnet):

(dat)	*lam*,	fl. *lammer* (lam)
	kend,	*kenner* (barn)
	ho'rn,	*hørner* (horn).

4) Flertal tilföjer *s*:

de'rn, fl. *der'ns* (pige, t. dirne).

Endelsen *s* har sin oprindelse af det *s*, hvormed endelsen slutter på oldsaxisk i de fleste hankönsords flertal, nævnef. og genstdsform, f. ex. fiscôs. Jeg er tilböjelig til at antage, skönt jeg ikke kan bevise det, at denne endelse blot tilhører de personlige kön (her fælleskönnet).

9. Svage navneord. Flertal får *en*:

(dat)	*ok*	*ogen* (öje)
(dat)	*o'r*	*oren* (øre)
	kark	*karken* (kirke).

Til denne böjning må fremdeles som på nyhöjtysk henregnes

(de) *såk* *såkken* (sag).

Til denne böjning bliver fremdeles at henregne alle de ord, som, skönt oprindelig stærke, have antaget *n* i flertallet; overgangen kunde let ske, da endelsen *e*, som den svage

böjning skulde have i entallet, var afsleben og ikke længer adskilte de to afdelinger af navneord:

(dat) *ben*	*benen** (ben)
(de) *sten*	*stenen* (sten)
nakt	*nakken* (nat)
(de) *bark*	*bargen* (bjærg)
(dat) *jå'r*	*jå'rn* (år)
(de) *tæn*	*tænen* (tand)
tøn	*tønen* (tå).

Særskilt mærkes den enkeltstående böjning

bryk fl. *bryŋ* (bro).

Hermed hænger det således sammen: flertal skulde tilföje *n*; man vilde da få en form *brykn*, men ganelyden *k* virker på *n*, så at *n* går over til *ŋ*, selve *k* falder nu bort.

Efter *en* tilföjes endnu *s* i

(de) *fru* *fruens* (kone)

(de) *joŋ* *joŋens* (dreng); i flertal også *joŋers*.

10. Kön og forholdsformer. Der er kun to kön[1]), fælleskön og intetkön, som på dansk. Af forholdsformer er der foruden nævneformen kun ejeformen, der heller ikke egentlig er nogen forholdsform, da den omskrives:

mandens: *de man sin* (f. ex. *hod*)

sagens: *de såk ær* ....

mændenes: *de lyd ær* ....

11. De personlige stedord.

	1.	2.	3 tilbagev.	hak.	huk.	intetk.
nævneform	*ek*	*du*		*he*	*se*	*dat de*
genstform / hensynsf.	*mi* (*mik*)	*di* (*dik*)	*sek*	*æm*	*ær*	*dat de* (*dæn*?)
flert. nævnef.	*vi*	*ji*			*se*	*de*
genstf. / hensynsf.	*ons*	*ju*			*se*	*de*

[1]) Efter hvad jeg har kunnet få ud, dog er jeg ej ganske sikker derpå.

12. Kendeordene. Det bestemte: fælleskön *de*, intetkön *dat*, flertal *de*. Det ubestemte: fælleskön *æn*, intetkön *æn*. Intetkön skal også kunne hedde *æt*, hvilken form rigtignok forekommer mig noget apokryfisk, men måske den er lånt af dansk.

13. Udsagnsordenes böjning. Böjningsmønster:

	Nutid	Fortid	Bydemåde
ek	*ben̲*	*bon̲*	*ben̲*
du	*benst*	*bonst*	
he	*bent*	*bon̲*	
vi, ji, se	*bent*	*bon̲nen*	

Navneform *ben̲nen*. Tillægsform (lidende) *bon̲nen*.

Fremtid: ek { *vel* / *šal* } *ben̲nen*.

For tydeligheds skyld anfører jeg böjningsmønstret endnu en gang med Tuxens betegnelse:

ik	*bi̊n*	*bůn*	*bi̊n*	*bi̊nnen*
du	*bi̊nst*	*bůnst*		*bůnnen.*
he	*bi̊nt*	*bůn*		
vi, ji, se	*bi̊nt*	*bůnnen.*		

14. Om böjningsmærkerne i flertallet. At alle personer i flertallet af fremsættende nutid ende på en tandlyd, har plattysk her og andensteds (f. ex. i Ditmarsken) tilfælles med de tre nedergermaniske oldsprog[1]), hvor det ligeledes er tilfældet: oldsaxisk bindad, oldengelsk bindað, oldfris. bindath i alle tre personer. På oldsaxisk, oldengelsk og formodentlig på oldfrisisk have i fortidsformen alle tre personer *n* (uñ, on, en), oldsax. bundun, oldeng. bundun, bundon, oldfr. f. ex. hulpon. Denne form for flertal af nutid og fortid er altså meget gammel; den gælder ikke for hollandsk, hvad enten den nu ikke har strakt sig til alt neder-

[1]) Sml. Rask, Frisisk Sproglære, fortale side 13.

germanisk, eller hollandsk (1. 3. *-n*, 2. *-t*) har sammensmeltet nutids- og fortidsformer eller er påvirket af höjtysk. Om *-n* i nutiden i slesvigsk plattysk se siden.

15. Aflydsschemaet.

Oldsaxisk.

	Nutid		Fortid				Tillægsf.
			ental		flertal		
1.	i, e	—	a	—	u	—	u, o
2.	i, e	—	a	—	â	—	o, e
3.	a	—	ô	—	ô	—	a
4.	î	—	ê	—	i	—	i
5.	io	—	ô	—	u	—	o

Plattysk (Hollingsted).

	Nutid		Fortid				Tillægsform
1.	*e*	—	*o*	—	*o*	—	*o*
2.	*æ*	—	*e*	—	*e*	—	*æ*, *å*
		—	*o*	—	*o*	—	
3.	*å*	—	*o*	—	*o*	—	*å*
4.	*i*	—	*e*	—	*e*	—	*æ*
5.	*e*	—	*o*	—	*o*	—	*å*.

Selvlyden i fortidens ental og flertal er nu den samme. 1ste aflydsklasse har ført *o* (for *u*) fra flertallet ind i entallet.

16. Stærke udsagnsord.

1 klasse.

	1.	2.	3.	fl.	
(nutid)	*ben*	*benst*	*bent*	*bent* (navnef.)	*bennen* (binde)
(fortid)	*bon*	*bonst*	*bon*	*bonnen* (lid. tillægsf.)	*bonnen*
(nutid)	*seŋ*	*seŋst*	*seŋt*	*seŋt*	*seŋen* (synge)
(fortid)	*soŋ*	*soŋst*	*soŋ*	*soŋeŋ*[1])	*soŋeŋ*
(nutid)	*dreŋk*	*dreŋkst*	*dreŋkt*	*dreŋkt*	*dreŋkeŋ*(drikke)
	droŋk	*droŋkst*	*(droŋk)*	*droŋkeŋ*[1])	*droŋkeŋ*
(nutid)	*seŋk*	*seŋkst*	*seŋkt*	*seŋkt*	*seŋkeŋ*[1])(synke)
	soŋk	*soŋkst*	*soŋk*	*soŋkeŋ*[1])	*soŋkeŋ*.

---

[1]) I de med [1]) betegnede tilfælde er det sluttende *ŋ* rettelse efter analogi for *n*.

2 klasse.

	1.	2.	3.	fl.	
(nutid)	*stæl*	*stælst*	*stælt*	*stælt*	(nf.) *stælen* (stjæle)
	stol	*stolst*	*(stol)*	*stolen*	(tillf.) *stålen*
(nutid)	*næm*	*nemst*	*nemt*	*næmt*	*næmen* (tage)
	nom, næm			*nomen, næmen*	*nåmen*
(nutid)	*gæf*	*gefst*	*geft*	*gæft*	*gæmen* (give)
(fortid)	*gef*	*gefst*	*gef*	*gemen*	*gæmen*
(nutid)	*ben*	*best*	*est*	*sønd, bønd*	*sin* (være)
(fortid)	*ver*	*verst*	*ver*	*veren*	*væsen*[1]).

3 klasse.

(nutid)	*får*	*få'rst*	*få'rt*	*få'rt*	*fåren* (køre)
(fortid)	*fo'r*	*fo'rst*		*fo'rn*	*fåren*
(nutid)	*dræk*	*drækst*	*drækt*	*drækt*	*drægen* (bære)
(fortid)	*drok*				*drågen*
(nutid)	*slå*	*slæjst*[2])	*slæjt*[2])	*slåt*	*slån* (slå)
(fortid)	*slok*	*slokst*	*slok*	*slogen*	*slån*
(nutid)	*stå*	*stæjst*[2])	*stæjt*[2])	*ståt*	*stån* (stå)
(fortid)	*ston*	*stonst*	*ston*	*stonnen*	*stån.*

4 klasse.

(nutid)	*bit*	*betst*	*bet*	*bit*	*bitten* (bide)
(fortid)	*bet*	*betst*	*bet*	*beten*	*bæten*
(nutid)	*ri*	*retst*	*ret*	*rit*	*riden* (ride)
(fortid)	*red*	*redst*	*red*	*reden*	*ræden*
(nutid)	*grip*	*grepst*	*grept*	*gript*	*grippen* (gribe)
(fortid)	*grep*	*grepst*	*grep*	*grepen*	*græpen.*
(nutid)	*driv*	*drefst*	*dreft*	*drift*	*drimen* (drive)
(fortid)	*drev*	*drefst*	*drev*	*dremen*	*dræmen.*

5 klasse.

(nutid)	*šet*	*šøtst*	*šøt*	*šet*	*šeten* (skyde)
(fortid)	*šot*	*šotst*	*šot*	*šoten*	*šåten*

[1]) Blødt *s* (*z*).
[2]) For *æj* bör mulig skrives *aj*: *slajst* o. s. v.

	1.	2.	3.	fl.			
(nutid)	*bej*	*bytst*	*byt*	*bet*	(nf.)	*biden*[1]	(byde)
(fortid)	*bod*	*botst*	*bod*	*boden*	(tillf.)	*båden*	
(nutid)	*krup*	*kropst*	*kropt*	*krupt*		*kruppen*	(krybe)
(fortid)	*krowp*	*krowpst*	*krowp*	*krowpen*		*kråpen.*	

6 klasse.

(nutid)	*fal*	*falst*	*falt*	*falt*	*fallen*	(falde)
(fortid)	*fol*	*folst*			*follen*	
(nutid)	*gå*	*gajst*	*gajt*	*gåt*	*gån*	(gå)
(fortid)	*geŋ*(?)	*geŋst*	*geŋ*	*geŋen*[2]	*gån.*	

17. Svage udsagnsord.

(nutid)	*måk*	*måkst*	*måkt*	*måkt*	*måkken*	(göre).

Lidende tillægsform hedder *måkt*; fortiden synes at hedde *måk* med bortkastet endelse; jeg har været noget forlegen med disse fortidsformer; 1ste og 2den person ental synes lig nutiden; flertal har *en*; men også 3dje person ental fik jeg lig 3dje pers. ental i nutiden, hvilket må være urigtigt. Om endelsens bortkastelse taler Müllenhoff § 17.

Uregelrette:

(nutid)	*hæf*	*hæst*	*hæt*	*hæft*	*hæm*	(have)
(fortid)	*har*	*hast*	*har*	*haren*	*hat*	
(nutid)	*do*	*dajst*	*dajt*	*dot*	*don*	(göre)
(fortid)	*dæ*	*dæst*	*dæ*	*dæden*	*då'n.*	

Anm. Det er muligt, at det stumme *e* foran *n* i navneformer og lidende tillægsformer ganske eller tildels burde udelades: *gæmn* (give), *drimn* (drive), *kråpn* (krøben), *seŋkŋ* (synke), sml. den engelske udtale af driven, written, broken, frozen. Om mn for vn sml. Müllenhoff § 21, der dog egentlig taler om *m* for *bn*. Stødtonen er måske sat for tit; i *seŋkŋ* tror jeg bestemt, den findes.

---

[1]) *beden?* [2]) *geŋeŋ?*

b) Plattysk fra Egebæk og Silbersted i Treja sogn.

18. Dette plattysk adskiller sig fra den foregående art fornemmelig ved nutidens flertal, der i 1ste og 2den pers. har *n* (som med en læbelyd kan sammentrækkes til *m*). Tuxen giver for Tumby og Strukstrup 2den person såvel i nutid som fortid *t*; derimod har jeg fra Egebæk og Silbersted *n* i alle flertalspersoner såvel i nutiden som i fortiden; det selvsamme forhold har jeg også fra Slesvig (by)[1]). Endog i bydemådens 2den person flertal har jeg fra Egebæk og Silbersted *dreŋken*.

19. Grænsen imellem *n* og *t* i 1ste og 3dje person flertal nutid. Hos Tuxen er lignelsen om den forlorne sön oversat på plattysk fra forskellige byer. Deraf ses, at *n* findes i Bøl: „worvehl Daglöhners bi min Fatter hem riklig Brot“, Tuxen, s. 82,

Havetoft-Löjt: „de Brod in Fülle hem“, side 83,

Klapholt (Havetoft sogn): „de Brot in Öberfluss hem“, side 84,

Brodersby: „de hemmen Brod nog“, side 85,

Bollingsted: „de Brod in Äwerfluss häm“, side 88.

Hertil kan altså föjes, at jeg har *n* fra Egebæk og Silbersted samt fra Slesvig.

Derimod har Tuxen *t* fra Kosel: „de Brod vull opp hebbt“[2]; jeg har *t* fra Hollingsted, og har på forespörgsel erfaret, at alle byer i dette sogn have *t*, undtagen colonien Frederiksfelt. Fra Wolde (Bergenhusen sogn, Stapelholm) har Tuxen *t*:

„Dat doht de lütjen Müs, de hebbt gar ken Schoh“, side 90, men kort efter *t* og *n* blandet:

twe, de mi decken,
twe, de mi wecken,
twe, de mi de Weg wiest.

---

[1]) At det forholder sig således i byen Slesvig, støtter sig rigtignok til en Friser, som havde lært plattysk der.

[2]) Side 91.

Her anser jeg imidlertid *n* for falsk, måske sat for versemålets skyld. Verset er vist oversat fra dansk; Hagerup, Bemærkninger om sprogforholdene i Angel, III, 8 (side 33):

„to te å dæk mæ,
to te å væk mæ“,

hvor lige efter „vis“ og „Paradis“ rime, hvilket ikke er tilfældet i digtets plattyske form. Hele verset har stor lighed med Thrands Credo på Færøerne. [Se Hagerup Om det danske sprog i Angel, 2den udgave ved Lyngby s. 180 f. og Lyngbys fortale s. VIII f.]

Hertil kan endnu föjes, at i Holsten findes *t* både i Ditmarsken og i egnen omkring Kiel; det første kan ses af Groths Quickborn, det andet ses af en sprogprøve hos Firmenich, der anføres hos Tuxen side 94, hvor overskriften lyder: „De — Buern vörtellt sick...“

20. Forklaring af *n* i nutiden (*t* er forklaret i § 14). 1) Man kan forklare *n* som höjtysk indflydelse. Dette synes Tuxens mening, side 18: „I Plural have Verberne i alle Tider de höjtyske Endelser“. 2) Forsåvidt som *n* også udstrækkes til 2den person (nutid og fortid), kan man gå ud fra det forhold, som findes f. ex. i Hollingsted (*n* i fortid, *t* i nutid) og tænke sig, at *n*, der allerede i forvejen var enerådende i fortidsformen, er trængt ind i nutiden fra denne.

21. Foruden dette *n* i udsagnsordene, hvor sydslesvigsk har *t*, ere de vigtigste afvigelser:

1) I navneordenes böjning forekommer flertalsdannelse med *e*,

stol, støle, hvor Hollingsted i flertal har	*støl*
hand, hænne	*hæn*
nakt, nækte	*nakken,*

sml. Tuxen § 10.

22. 2) I de regelrette svage udsagnsord bliver fortiden betegnet med *e* (den lidende tillægsform med *t*), f. ex. han gjorde hedder *måke*, ligeså *måle* (pinxit). Tuxen s. 15 har *-er*; dette findes ligeledes i alle de angelske sprogprøver hos Tuxen side 82—84 (i Brodersby høres i

dets sted en svag og utydelig lyd, Tuxen side 85). Derimod har Tuxen (s. 91) fra Kosel: *måk* og flere lignende former.

Imellem Egebæk og Silbersted er den forskel, at 2den person ental i Egebæk ender på *-st*, i Silbersted på *-s*: du *drengst*, Egebæk, *drengs*, Silbersted (drikker); *værst*, Egebæk, *værs*, Silbersted (var).

Anmeldelser.

Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra ...... prenta ljet Þorvaldur Bjarnarson. Kaupmannahöfn 1878. XX. + 207 ss.

I fortalen til „Um frumparta“ siger prof. Gíslason: Ef vel væri, ættu að vera tvennskonar útgáfur af því sem ritað er á íslenzku í fornöld. Í fyrsta lagi ætti að prenta allar helztu skinnbækur, án þess að neinu væri breytt, svo að blaðsíða svaraði blaðsíðu, lína línu, orð orði, stafur staf, band bandi, púnktur púnkti, og allt eptir því. ..... Í öðru lagi þarf almenníngur eins fyrir því að halda á þesskonar útgáfum, þar sem allt er fært til rjetts og stöðugs ritsháttar, eptir því sem næst verður komizt, að menn hafi talað í fornöld á þeim stað og tíma, er hver bók hefur verið rituð. — Des værre er kun meget få af vore gamle håndskrifter udgivne på den første måde; så vidt jeg véd, har vi kun den fotolitografiske udg. af Elucidarius, samt Gíslasons udg. af de yngre brudstykker af samme bog, Íslendingabók og Reykjaholts máldagi (dog er linjeinddelingen ikke bevaret i disse sidste). Af typografiske grunde har enkelte udgivere (Bugge, Finsen, Gíslason, Wisén) opløst forkortelserne men antydet dem ved kursiv; men i den störste mængde udgaver med ikke-normaliseret retskrivning (navnlig prof. Ungers) er forkortelserne opløste, uden at læseren kan sé, hvor det er sket.

I fortalen[1]) til den bog, hvis titel står over nærværende stykke, siger pastor Bjarnarson, at han har forsøgt alle tre oven nævnte udgivelsesmåder; hvorledes det er lykkedes ham, skal jeg i det følgende forsøge nærmere at vise.

De håndskrifter, som pastor Bj. har udgivet i „Leifar“, hører for störste delen til de aller ældste membraner, som der længe har været trang til at få udgivet på en så omhyggelig måde, som vel var mulig; og næppe kunde nogen synes at være mere

---

[1]) Jeg skal ikke nærmere opholde mig ved fortalen, uagtet der på sine steder nok kunde være grund dertil.

skikket dertil end pastor Bj.: som Islænding har han en praktisk indsigt i sproget, som vi andre tit må savne, som forhenværende arnamagnæansk stipendiat har han den fornødne færdighed i at læse håndskrifter, og som teolog og spesialist i middelalderlige teologiske skrifter har han kunnet give henvisninger til den hellige skrift og de latinske originaler, der i höj grad letter forståelsen af de islandske tekster; i det mindste har anmælderen mange gange haft nytte af dem.

Den störste part af bogen optages af AM 677, der des værre ikke er trykt med bevarelsen af forkortelserne, men hvor det, „sem bundið var, hefir verið prentað með skáletri“. Ja således står der på side I, men side XVII står der: „þótt þſ og nſ hafi verið dregin saman í eitt, þá hefir eigi verið gerð grein fyrir því; eins má vel vera að eigi hafi ávallt verið prentað með skáletri *ı* eða *e*, þarsem það var dregið saman við ꝺ í hdr. í henni hefir og ávallt verið prentað *eıgı* þarsem í 677 stóð n̄. og *oc* þarsem í þeirri bók stóð ⁊[1])“. Det er en af de besynderlige inkonsekvenser, hvoraf bogen lider, ti småordene kan tit være af stor interesse i fonetisk henseende; i AM 237 er det f. eks. nætop tilfælde med *eıgı*, idet eıgı og mıkıll er de eneste ord, hvori det ubetonede *ı* skrives med *ı* og ikke med *e*. Ofte skrives der i 677 *oc* og *eıgı* helt ud, men hvor det sker, kan man ikke sé af pastor Bj.'s bog. I fortalen burde der ligeledes været gjort opmærksom på, at ꝧ, ꝛ og ꝼ gengives med de tilsvarende latinske bogstaver[2]), samt at der på de fleste (hvorfor ikke alle?) steder er trykt store begyndelsesbogstaver i egennavnene, uagtet hdskr. har små[3]). Blandt andre ting, der burde have været anført i fortalen, skal jeg nævne, at þ, ꝺ og ę ikke havdes i kursiv i trykkeriet, hvorfor f. eks.: g̃ſ gengives ved g*v*ꝺſ (3^{31}) eller g*v*þſ (71^{18}), men hvorfor mꝛ snart gengives ved męl*er* (1^{9}) og snart ved m*é*l*er* (1^{19}), er ikke godt at indsé. Ligeledes burde det have været bemærket, at *r* trykkes med antikva, hvad enten det er sammenslynget med det foregående bogstav eller ikke, side 32^{9} gengives håndskriftets hıa͡ʀta i den trykte tekst ved hıarta. På nogle punkter har pastor Bj. foretrukket en ukorrekt betegnelsesmåde for en korrekt, som ikke kunde volde nogen typografisk vanskelighed, således skrives svá og sér i hdskr. i regelen ſͣ og ſ⁊, men hvorfor er det næsten altid gengivet ved ſ*va*[4]) og ſ*er*? ellers gengiver pastor Bj. jo hdskr's *s* ved *s*. Kort og langt *y* betegnes i hdskr. i regelen ved ẏ og ý, men i Leifar

---

[1]) s. 56^{10}, 92^{25}, 87^{4} o. fl. st. har pastor Bj. dog gengivet hdskr's ⁊ ved *og*.

[2]) ꝧ bruges dog f. eks. 98^{28}, 103^{26}, 19^{3} o. fl. st., ligesom ꝼ bruges i nogle kapiteloverskrifter.

[3]) de små begyndelsesbogstaver er bevarede s. 93^{6}, 104^{3}, 121^{15}, 133^{5} og flere steder.

[4]) Side 1^{9} står der dog rigtig *sva*.

står i begge tilfælde ý, hvorfor ikke i det mindste meddele læseren dette i fortalen, når håndskriftets betegnelse, som det dog ikke vilde være vanskeligt at gengive, ikke skal udtrykkes?

Kun på nogle få steder forekommer ð i hdskr.; de anføres i fortalen (på ét nær: goððomſ 82^{22}), dog findes ofte mð, vð o. s. v. i hdskr., men „*ð* í *mð* er ekki verulegt *ð*, heldur merkir stúngan, að orðið sje bundið, sb. mþ“ (Frp. 83^{7}), dette står også omtalt i fortalen til Leifar, men mð gengives dog overalt i teksten (f. eks. 74^{6}, 75^{1}, 80^{1}) ved: m*e*ð!

Stor inkonsekvents viser udgiveren ligeledes i den måde, hvorpå han opløser de forskellige bönd; for at tage et par eksempler gengives Ↄa ved 1) cona 59^{32}, 2) *co*n*a* 81^{32}, 3) *co*na 83^{1};
z
ꟿ gengives ved: 1) manz 149^{32}, 2) ma*N*z 114^{8}, 3) m*aN*z 73^{10}, 4) m*aNz* 150^{19}, 5) m(aɴ)z 138^{18}, 6) m(aɴz) 43^{11}, 7) maɴſ 31^{7}. Variatio delectat! Side 92^{22}, $94^{12,30}$ står i teksten eþa, og i anm. meddeles det, at der i hdskr. står ł, side 101^{1}), 115^{1}), 128^{2}) o. fl. st. gengives dette tegn med den runelignende type ᚴ, og s. 126^{8}, 149^{24} o. fl. st. står i teksten eþa, uden at man ved den fjærneste antydning får at vide, at hdskr. har ł. Runen ᛘ (maðr) bevares i regelen i den trykte tekst, dog står der på enkelte steder (16^{10}, 106^{23}) ᛘ i cod. men ma*ð*r (uden anm.) i Leifar.

Ved gengivelsen af skammstafanir hersker der ligeledes stor inkonsekvents i pastor Bjarnarsons Leifar, snart bevares de (f. eks. $22^{2,3}$), snart gengives de med anvendelse af kursiv (28^{20}), snart ved parentes (68^{32}), og snart trykkes de helt ud uden nogen som helst betegnelse af, at de har eksisteret, f. eks. det ofte forekommende ðð med en streg igennem, der stadig trykkes Davið (52 passim).

Nogle bönd betegnes også ved anvendelsen af parentes (især hyppig i bogens sidste halvdel), således de almindelige forkortelser:
r ꝛ z ~ ꟿ a
ꟿ, ꟿ, ꟿ, ꟿ, ꟿ, ꟿ, der meget ofte gengives ligesom ꟿ ved m(aþr) 115^{7}, m(aɴɪ) 143^{29} o. s. v.; hvorfor de ikke gengives med kursiv, er ikke godt at vide. Parentesen kan i det hele taget betyde mange ting: den betegner en udfyldt lakune i hdskr. (148, 149 passim), udgiverens egne tilföjelser i teksten (147^{15}), interlinear tilföjelse (142^{24}) samt, som nys bemærket, såvel bönd som skammstafanir.

Rettelser i cod. behandles også på meget forskellige måder, snart meddeles det i anm., at der er en rettelse i cod., snart ikke; grumme sjældent anmærker pastor Bj., at et ord (eller bogstav) er tilföjet i margen eller mellem linjerne; der er næsten ikke en side i hdskr., hvor der ikke forekommer en del af den slags tilföjelser, men det er kun hist og her, at det anmærkes i Leifar. — Når det i cod. ved prikker er betegnet, at to ord skal ombyttes, finder vi dem i regelen ombyttede i Leifar snart med og snart uden tilföjelse af, hvad der står i hdskr., og somme tider finder vi dem ikke ombyttede f. eks. *hıarta* og *hafa* 41^{29},

føtr og *ſva* 56^{16} o. s. v. Ord, som ved prikker under linjen er betegnede som delenda, findes aldrig anførte i Leifar. Hvorfor ikke?

Dette kan formentlig være tilstrækkeligt til at vise, hvor vaklende pastor Bj.s prinsiper har været ved udgivelsen af 677.

I slutningen af bogen findes der en temmelig omfangsrig fortegnelse over de indløbne trykfejl, hvoraf flere er af en temmelig meningsforstyrrende karakter. Dog er det kun et rent forsvindende mindretal af fejlene, der er rettede dèr, ti ved at konferere pastor Bj.s bog med hdskr. har anmælderen ikke fundet en side, på hvilken der ikke findes en ret anselig mængde fejl, som ikke er anførte i trykfejlsfortegnelsen. Læseren vil selv ved at sammenligne de bag i bogen afbildede sider af hdskr. med den trykte tekst kunne sé, at korrekturen ikke er besörget med synderlig stor omhu, navnlig er der en masse fejl i brugen af kursiv. Da pastor Bj. ikke har fundet det fornødent at bemærke, hvilke sider faksimilerne afbilder, anfører jeg det her:

Faks. I.	677	s. 4	(Leifar	s. 4)
— II.	—	„ 30	(—	„ 51)
— III.	—	„ 70	(—	„ 126)
— IV.	655 fr. XXI	„ 2	(—	„ 169)
— V.	686 B.	„ 2	(—	„ 176)
— VI.	237, 2 bl. 1 sp.		(—	„ 165).

Der findes således 32 fejl på det stykke, der gengiver 677 s. 4, eksklusive de 3 fejl, der er rettede i trykfejlsfortegnelsen; for at tage et andet eksempel findes der på 677 s. 82 (Leifar 148—50) 49 fejl, når man ikke medregner de unöjagtigheder, som står omtalte i fortalen; og således går det næsten på hver side i hele bogen, og de fejl, der forekommer, er ikke altid af en uskyldig karakter: hvilken skade en sådan form som *vılþı* (40^{31}) for *vılðı* kan göre, vil vist stå klart for enhver, der kender noget til nordisk sproghistorie. Jeg skal kun anføre nogle enkelte andre fejl, som ikke findes rettede i bogen selv:

Side 1^{17} — ſaɴynðı læs ſaɴyrðı
— 6^{19} — að — at
— 9^{11} — verþa er læs verþa þa er
— 30^{6} — Gvþ læs Gvþ/
— 30^{26} — h*ann* ſcılþı læs þ*at* ſcılþſc (således rettet i cod.)
— 33^{17} — foran ſvnþ*er* glemt: os
— 42^{35} — atþ*ue*þı læs atq*ue*þı
— 47^{13} efter dauþa glemt: en romula hafþı hrvgt lıf h*er*. *oc* co*m* t*il* fegı*n*ſa*m*lıgſ dauþa.
— 71^{27} et læs at
— 91^{29} hafþı læs hefþı
— 92^{14} gvþıng læs gvþıng*rınn*
— 110^{4} aptr læs apt
— 115^{24} ſe*m* oc læs ſe*m* ec
— 120^{3} caupo læs cǫpo
— 122^{23} engı læs *eıgı*

Side 149[19] klerc læs *klercinn* (cod. kl⁷c)
— 150[18] ꝺgom læs ǫgom.

Foruden dette er der en hel del steder, hvor der står *vaſ* (f. eks. 122[26]) eller *eſ* (32[9]) for *var* og *er* og omvendt (134[10] & 56[31]), ø for *ó* (103[9] læs bón) og omvendt (111[26] l. bøno*m*), *c* for *ı* (23[26] l. t*rvır*) og omvendt (85[22] l. bafe), *v* for *y* (122[12] l. cẏɴı) og omv. (148[27] l. Bvſcop), ꝺ for þ (32[16] l. viþ) og omv. (27[27] l. ſtoꝺ) og flere af den slags fejl, som vel i og for sig er ubetydelige, men som ved den store masse, hvori de forekommer, gör stor skade. Enkelte aksenter er udeglemte. — Som en endnu væsentligere fejl må det ansés, at pastor Bj. på mangfoldige steder har glemt at anføre, at der i cod. var et hul, så at det, der stod i Leifar på det pågældende sted, var hans egne udfyldningsforsøg; enhver, som vil jævnføre pastor Bj.s bog med hdskr., vil i løbet af kort tid kunne finde mangfoldige sådanne steder, eksempelvis anfører jeg for pladsens skyld kun et par steder: 38[27] læs *(ſegın)*, 46[9] l. *(þol)ınmoþı*, 27[6] l. *h(ımınſ)* o. s. v. —

Af de andre hdskr., pastor Bj. har udgivet, har anmælderen kun kendskab til 237 og 686 B.

237, det ældste af de os bevarede nordiske hdskr., er udgivet med bibeholdelse af alle bönd, linjeinddelingen o. s. v., og denne udgave giver os altså et meget tydeligere billede af håndskriftets karakter end prof. Ungers udgaver (i norsk homilb. og 2 udg. af Möbius's analecta norrœna). Men ikke des mindre er pastor Bjarnarsons udgave meget langt fra at være fuldkommen. Han har heller ikke hèr fundet det fornødent at gengive den forskel, der i hdskr. göres på y og ẏ; på faksimilet af 237, l. 6, 8, 11 kan man sé, hvorledes det første betegnes. — Det er ofte vanskeligt at afgöre, om et ord i 237 har aksent eller ej, men jeg tör dog nok påstå, efter gentagne gange at have undersøgt håndskriftet nöjagtig, at udgiveren på adskillige steder har undladt at sætte aksent, hvor hdskr. har det (f. eks. 162[7] læs: *varcunnláta*), og sat aksenter, som ikke findes i dette (f. eks. 162[4] læs: *lægıa*), ligesom han på en del steder har trykt ꝺ for ǫ (163[10] læs: *mǫnnu*) o̊ for *o* (167[11] l. *ſpamonnō*), *e* for *æ* (163[17] l. *hældr*) og flere deslige fejl. Af andre fejl i dette stykke af Leifar skal jeg anføre: s. 162[4] *kırkıo*, hdskr. har aldeles afgjort *kırk.*, 164[4] *hornſteınar* læs *hornſtauar*, 167[13] *Rennov̄*, læs *Rennom*, 167[25] v̄ læs *ver;* endelig står der 167[18] *eor|endrechı* læs *eor|endreche* (ikke *-ðreche*, som det rettes til i trykfejlsfortegnelsen; ð forekommer ikke i 237).

686 B er det håndskrift, som er udgivet bedst, kun kunde jeg have ønsket en meddelelse om, at hdskr.s dobbelte *l* er gengivet ved 2 *l*'er, samt om at det sammenslyngede *ar* er gengivet ved usammenslynget *ar*, og at det angelsaksiske *f* og *m* er gengivet ved de tilsvarende latinske bogstaver. 3 huller er udfyldte af udgiveren, uden at det meddeles i anmærkningerne: 175[26] *mǫırı* læs *mǫı(rı)*,

178^{16} *þa vit^{w}þez* læs (*þa vit*)^{w}*þez*, 178^{17} *angls* læs (*an*)*gls*. 3 mindre betydelige fejl er: 168^{6} *cuthberthus* læs *cuthberth*^{9}, 176^{10} *þat* læs ꝥ, 178^{16} *hugðı* læs *hvgðı*.

De øvrige hdskr., som er udgivne i Leifar, men som kun er af et meget ringe omfang og på ét nær også temmelig unge, har jeg, som oven anført, ikke gennemlæst, hvorfor jeg selvfølgelig ikke skal indlade mig på at omtale dem.

Faksimilerne, der ledsager bogen, er i det hele taget upåklagelige; i anden linje af 237 mangler der dog en bindestreg foran *gell*, og i nogle eksemplarer står der i første linje af 686 B *h* i steden for ħ.

Jeg tror hermed tilstrækkelig at have påvist, at pastor Bjarnarsons Leifar indeholder så mange fejl og unöjagtigheder, at den kun med stor varsomhed kan lægges til grund ved sproglige undersøgelser og ikke burde hindre en senere udgaves fremkomst.

Jeg vil slutte med udtalelsen af det håb, at såvel de her omtalte hdskr. som AM 619, 645, 673, cod. reg. nr. 1812 og de andre gamle membraner i vore biblioteker snart må finde en omhyggelig udgiver, der vil offentliggöre dem i tidssvarende udgaver.

København den 21. september 1878.

Verner Dahlerup.

L. G. Nilsson, Fornisländsk Grammatik. Första häftet. Stockholm 1879. 88 s.

Det foreliggende første hæfte af hr. Nilssons grammatik indeholder, foruden forord (s. 1—8), lydlæren (s. 9—27) og begyndelsen af formlæren (substantiver, adjektiver, numeralier og pronominer (s. 28—88)). Vi skulle betragte hver af disse afdelinger for sig.

I fortalen, som indeholder en række dels værdiløse, dels urigtige bemærkninger om forskellige grammatiske spörsmål, citerer forfatteren grammatiske arbejder af Bopp, Bugge, Gislason, Grimm, Heyne, Jessen, Lyngby, Munch, Nygaard, Rask, Rydqvist, Schleicher, Unger, Vigfusson. Derimod henvises der på intet sted til det betydeligste arbejde over oldnordisk grammatik, som i nyere tid er fremkommet, nl. Wimmers „Fornnordisk formlära“ ligesom heller ikke til den tyske eller de danske udgaver af dette værk eller til Wimmers skrifter overhoved. Som vi strax skulle se, har denne tavshed sine gode grunde.

Allerede i lydlæren finde vi på adskillige steder en mærkelig overensstemmelse med W.'s fornn. forml., hvorved der dog er at bemærke, at hr. Nilsson gennemgående har valgt andre

exempler til at illustrere reglerne med og tillige udeladt en god del af, hvad der står hos Wimmer. Men overensstemmelsen både i reglernes formulering og anordning er alligevel ofte slående.

Vi betragte f. ex. hr. N.'s § 12; den lyder som så:

12 §. Förlängning.

1. Vokal förlänges, då följande konsonant(er) försvunnit; t. ex. impf. 1. 3. sgl. *vá*, för *vag*, till inf. *vega* (sv. lyfta); impf. 1. 3. sgl. *brá* för *bragð*, till inf. *bregða* (sv. svänga).

Stundom visar sig konsonant-bortkastningen först vid jemförelse med beslägtade språk; t. ex. *nú* (sv. nu), jemf. tysk *nun*.

2. Vokal förlänges, då han efterföljes af *tt*, som uppstått genom assimilation af palatal(er) och *t*; alltså impf. 2 sgl. *látt*, för *lagt*, till inf. *liggja* (sv. ligga); impf. 3. sgl. *þótta*, för *þokkta* (!), till inf. *þykkja* (sv. synas).

Stundom visa sig de element af hvilka *tt* uppstått, ej i fornisländskan utan i närbeslägtade språk; t. ex. *máttr* (sv. magt), jemf. tysk *macht*.

3. *a*, *o*, *u* förlängas framför *l* åtföljdt af *m*, *g*, *k*, *p* eller *f*; t. ex. *álmr* (sv. alm), *gálgi* (sv. galge), *bólginn* (sv. uppblåst), *bálkr* (sv. skiljevägg), *álpt* (sv. svan), *kálfr* (sv. kalf), *fólk* (sv. folk), *úlfr* (sv. ulf); äfven skrifves *háls* (sv. hals). Emellertid finna vi nyss antydda regel icke tillämpad öfver allt; t. ex. (hos afljudsverb) impf. sgl. *svalg* (sv. sväljde), ej *sválg*.

i-omljud af de nu antydda *á*, *ó*, *ú* äro desamma som af *a*, *o*, *u*; alltså *álpt*, nomn. pl. *elptr*; säkra *u*-omljud af nämda *á* kunna svårligen påvisas; t. ex. dat. pl. *kálfum*.

Hos Wimmer lyder det pågældende afsnit således:

§ 16. Vocalförlängning. a) Vocalerna förlängas till ersättning för bortkastade consonanter, särskildt *n*, *h* (*g*) och *v*, mera sällan andra: *áss* bjelke = got. *ans*; *ást* kärlek = got. *ansts*; . . . . . . *lá* jag, han låg för **lag* (**lah*) af *liggja*; . . . . *brá* jag svingade, för **bragð* af *bregða* . . . .

b) Likaledes förlängas vocalerna framför *tt*, när detta har uppstått genom sammansmältning af *t* med en föregående guttural (= got. *ht*): *átta* åtta, *nátt* eller *nótt* natt, *réttr* rätt, *flétta* fläta, *dóttir* dotter = got. *ahtau*, *nahts*, *raihts*, **flaihtan*, *dauhtar*; nht. *acht*, *nacht*, *recht*, *flechten*, *tochter*.

c) Framför *lk*, *lg*, *lp*, *lf* och *lm* hafva **a**, **o** och **u** på Island (men icke i Norge) temligen tidigt öfvergått til **á**, **ó** och **ú**, t. ex. . . . .; *fólk* folk; *gálgi* galge = got. *galga*; *hjálpa* hjelpa = got. *hilpan* . . . *úlfr* ulf = got. *vulfs*; *hjálmr* hjelm = got. *hilms*, o. s. v. (Dock *skalf*, *skulfum*, *skolfinn*, præt. och part. præt. af *skjálfa*.) Likaledes är **a** förlängdt framför *ls* i *háls*. Doch behålles vid *i*-omljud alltid **e** och **y** af de ursprungligen oförlängda vocalerna *a*, *o* och *u* (*kálfr* kalf — *kelfa* kalfva; *tólf* tolf — *tylft* tolft; . . .). I de äldsta isländska handskrifterna öfvergår detta *á* genom *u*-omljud till *ó* (*hjálmr* hjelm — dat. pl. *hjólmum*, senare *hjálmum*; *hjólp* hjelp, senare *hjálp* § 11 c) . . . . .

Som den sagkyndige læser strax vil have set, stemmer hr. N.'s text i alle væsentlige punkter nöje med Wimmers; han afviger kun fra Wimmer ved at udelade forskellige ting, som han hellere skulde have medtaget, og ved at forandre Wimmers bemærkning: „I de äldsta isländska handskrifterna öfvergår detta *á* genom *u*-omljud til *ó*" til „säkra *u*-omljud af nämda *á* kunna svårligen påvisas", hvilket han hellere ikke skulde have gjort, da han ved løselig at blade f. ex. i den Stockholmske homiliebog kunde have fundet „sikre" exempler på den nævnte omlyd i massevis. — Lignende interessante overénsstemmelser findes, som ovenfor antydet, på flere steder i hr. N.'s lydlære; man sammenligne f. ex. hr. N.'s § 15, 1—2 med Wimmers § 18, a—b; hr. N.'s § 19, 1—5 med W.'s § 24, C, a—d; hr. N.'s § 18, 5 med W.'s § 23 b; hr. N.'s § 20 og W.'s § 26, a; hr. N.'s § 1, 4 (med „obs.") og W.'s § 15 (med anm.) osv. osv.

Iøvrigt er hr. N.'s lydlære af den beskaffenhed, at den ikke opfordrer til en indgående kritik: overalt, hvor forfatteren ikke har skrevet ud af Wimmers bog, træffe vi på de mest forældede anskuelser og den mærkeligste uvidenhed om ting, som for længe siden ere blevne videnskabens fælleseje. Blot exempelvis skal jeg anføre, at hr. N. endnu stadig går ud fra, at *e* og *o* overalt ere at anse for de yngre lyd ved siden af *i* og *u*, og at brydningen altid opstår af *i*, at hr. N. ansætter de svage verbers præteritumssuffix som *-da* (*setta* af *setda* (!), ja endog *orta* af *orkda* (!!), *orkta* s. s. 21), skönt en meget dunkel bemærkning i fortalen synes at antyde, at han har en vis forestilling om det urigtige heri (s. s. 6), at han ikke omtaler, at *v* kan omlyde et foregående *e*, *i*, *í* til *ø*, *y*, *ý*, at han ikke omtaler, at det af *z* opstående *r* kan bevirke *i*-omlyd etc. etc. Det vil herefter ikke forundre nogen, at hr. N. åbenbart også er aldeles ubekendt med alle de for den nordiske grammatik så vigtige arbejder, som ere fremkomne, siden Wimmers fornn. forml. blev udgivet: intetsteds finde vi det mindste spor, der kunde tyde på, at forf. har kendt f. ex. blot Lefflers afhandlinger om *i*- og *v*-omlyden, Verners undersøgelser om lydfremskydningen og aflyden, eller Wimmers bemærkninger om oldnordisk grammatik i fortalen til 2den udgave af „Oldnordisk læsebog" — alt dette er, som sagt, for hr. N. fuldstændig terra incognita.

Tillige forekommer der på flere steder i hr. N.'s lydlære så grove fejl, så aldeles meningsløse opgivelser, at man ikke begriber, hvorledes forfatteren har kunnet nedskrive dem. Som en mundsmag anfører jeg følgende. I § 4, 1, som behandler vokalernes og diftongernes udtale i oldislandsken, gives der f. ex. om *á* kun følgende oplysning: „*á* kan praktiskt (!!) uttalas som *å* (svenskt eller danskt)." Om *a*, *e*, *é*, *í*, *o*, *ý* læres, at de „vid den tid, då alfabetet infördes, väsentligen uttalats så, som de nu mera uttalas i Danmark, Norge og Tyskland, ja äfvenledes så, som de uttalas i Sverge." *a*, *e* og *o* udtales som bekendt

ingenlunde ens i Danmark, Norge, Tyskland og Sverig, hvorfor hr. N.'s bemærkning ikke er synderlig vejledende. Hvorledes *é*, *í*, *ý* udtales i Tyskland er anmelderen — og vel flere end ham — ganske ubekendt. Hr. N. burde ikke have undladt at tilföje en note herom. Ang. *u*, *ú* og *ó* lærer hr. N., at de „kunna icke ha haft det svenska uttalet af *u* och *ó*." Det er en sandhed, men en lidt mere positiv bestemmelse havde ikke været af vejen.

Et sted optræder forf. som lydfysiolog, hvilket fag man måske efter det nærmest foregående kunde tro måtte ligge ham noget fjærnt. Det er den yderst vanskelige, fysiologisk hidtil uforklarede overgang af *nn* till *ð* foran *r*, der ikke har ladet hr. N. i ro. „Denna öfvergång," oplyser han s. 19, „tyckes ha uppstått på så sätt, at *nn* framför *r* förlorat nasaleringen, dervid blotta artikulationen i munnen qvarstått i form af *ð*." Hermed kunne vi passende forlade lydlæren; læseren vil nu ialfald ikke have grund til at forbavses, såfremt hr. N.'s fortsatte fysiologiske granskninger skulde føre til det resultat, at, når f. ex. *mm* engang mister nasaleringen, da den „blotta artikulationen i munnen qvarstår i form af" *v* eller — hvorfor ikke? — *t* eller *g* eller en anden af alfabetets lyd, der ikke havde drömt om en slig genesis.

Vi gå nu over til flexionslæren og betragte först substantivböjningen.

Hr. N. følger efter sit eget udsagn i fortalen med „ett par smärre undantag" Gislasons inddeling af substantiverne, men da han ikke kan lide „de komparativa benämningarna" *a*-, *i*-, *u*-stammer etc., opstiller han schemaet efter „praktiska kännetecken". Hans system får derefter følgende udseende (cfr. s. 28—29):

I. Starka Deklinationen.

1. mask.	*vargr*, dat. sgl. *vargi* (ej *vergi*).	a) i-omljud framkalladt af vokal (*i*) saknas.
2. fem.	*för*, nomn. pl. *farir* (ej *ferir*).	
3. neutr.	*fat*, dat. sgl. *fati* (ej *feti*).	
1. mask.	*höttr*, gen. sgl. *hattar*, dat. sgl. *hetti*.	b) i-omljud framkalladt af vokal (*i*) finnes.
2. fem.	*tönn*, gen. sgl. *tannar*, nom. pl. *tennr* (af *tannir*).	
3. neutr.	saknas.	

II. Svaga Deklinationen.

1. mask.	*granni* (ej *grenni*), nomn. pl. *grannar*,	a) i-omljud framkalladt af vokal (*i*) saknas; (*i* finnes ej uti ändelsen hos feminina och neutra).
2. fem.	*tala* „ „ *tölur*,	
3. neutr.	*hjarta* „ „ *hjörtu*,	
1. mask.	*dómandi*, nomn. pl. *dómendr* (af *dómandir*).	b) i-omljud framkalladt af vokal (*i*) finnes.
2. fem.	*gleði* (af *glaðr*).	
3. neutr.	saknas.	

Ved denne „praktiske“ opstilling, som foruden at være meningsløs i sig selv[1]) tillige vil være langt vanskeligere endog for „nybegynnaren“ end inddelingen efter stammer i Wimmers fornn. forml., har hr. N. imidlertid vundet én stor fordel: den nemlig, at anordningen af stoffet er bleven så forskellig fra Wimmers som vel muligt, idet man hos hr. N. næsten altid på tre forskellige steder må søge, hvad der hos W. findes samlet under ét. Dette er, som sagt, for hr. N. en uvurderlig fordel, ti derved har han opnåt, at de læsere, som ikke just foretage en detallieret sammenligning af Wimmers grammatik og hr. N.'s værk, let undgå at se, at der i flexionslæren findes endnu mærkeligere overensstemmelser end de, vi ovenfor traf på i lydlæren.

Et af de store fortrin, hvorved Wimmers grammatik udmærker sig fremfor alle tidligere er, som enhver, der kender noget til den oldnordiske sproglære, véd, de overordentlig righoldige exempelsamlinger, de talrige og nöjagtige angivelser af alle afvigelser fra hovedreglerne, som helt igennem ledsage fremstillingen af böjningssystemet. Disse opgivelser og samlinger — frugten af lang tids kyndige og ihærdige arbejde — har hr. N. i sin grammatik „benyttet“ på en måde, som hidtil har været ukendt indenfor den nordiske filologi. Sågodtsom alt det faktiske er — undertiden ord for ord — ligefrem skrevet ud af Wimmers bog, men for at overensstemmelsen ikke skulde blive for iöjnefaldende, har hr. N. overalt, hvor det lod sig göre (stundom også, hvor det ikke lod sig göre), foretaget udstregninger og omflytninger (således ere exempelrækkerne hos W. alfabetisk ordnede, medens hos hr. N. ordene på må og få ere kastede imellem hinanden). Tillige har hr. N. som oftest valgt et andet deklinationsparadigma end W., og det hos W. opstillede er da flyttet ned imellem exemplerne. For at give et indblik i hr. N.'s fremgangsmåde, aftrykker jeg hans behandling af de hunkönsord, der böjes som *rót*, *tönn* osv. og stiller Wimmers text ligeoverfor, dog således, at jeg omordner W.'s exempler på samme måde, som hr. N. har gjort, og ligeledes udelader de samme ord, som hr. N. har fundet for godt at springe over. „Hufvudparadigm“

---

[1]) Dette udtryk er ikke for strængt. At göre inddelingen afhængig af, om *i*-omlyden er bevirket af *i* eller af *j*, kunde kun have nogen mening, hvis omlyden i første tilfælde anvendtes som deklinationsvehikel, i sidste ikke. Men det er, som bekendt, ingenlunde tilfældet: i *gleði*, hvor omlyden bevirkes af *i*, går den gennem hele böjningen ligeså fuldt som f. ex. i ***beðr***, hvor den bevirkes af *j*. Desuden leder det nævnte princip, som man vil have sét, hr. N. til den urimelighed at påstå, at intet neutrumsord hører til samme klasse som *höttr*. Siden hen er hr. N. rigtignok kommet på bedre tanker, idet han i deklinationsoversigten opfører *fé* sammen med *höttr*, men — herved er der atter en hage, ti *fé* er af gode grunde hindret i at få i-omlyd i dat. Meningsløst bliver det, hvorledes man end drejer det.

er hos hr. N. *tönn*, tillige anføres böjningen af *gás*, *bók*, *mús*; hos W. ere paradigmerne *geit*, *önd*, *rót*, *mús*. Vi betragte altså

hr. Nilssons § 47. 2 ff.	og Wimmers § 55 ff.
Hr. N.'s § 47. 1.: Såsom **tönn** deklineras t. ex. önd (sv. and) spöng (sv. spång) hönd (sv. hand) mörk (sv. mark, *i vigt*) strönd (sv. strand) hönk (sv. hank) stõng (sv. stång) töng (sv. tång). Se iakttagelser, 7.	W. § 57: Som **önd** böjas orden med *a* i roten: *hönd* hand, *strönd* strand, *stöng* stång, *spöng* spång, *mörk* 1) skog 2) mark (i penningar eller vigt); *hönk* hank, *töng* tång, *tönn* tand.
Hr. N.'s § 47. 2. Såsom **tönn** deklineras hnot (sv. nöt) stoð (sv. stolpe). Se iakttagelser, 7. Hit (til grupp 2) kan ock räknas *dyrr*, som saknar singl., och böjes: nomn. dyrr gen. dura, dyra dat. durum, dyrum ack. dyrr. Utom. femin. plur. *dyrr* finnes ock neutr. pl. *dyrr*.	W. § 58, d. [Som **rót** böjas] orden med *o* och *u* i roten: *hnot* (gen. *hnotar*; plur. *hnøtr* eller *hnetr*, dat. *hnotum*, gen. *hnota*) nöt, *stoð* (plur. *stoðr*, *steðr*, senare äfven *stoðir*) stolpe, *dyr*(*r*) (blott i plur., dat. *durum*, gen. *dura*, senare äfven *dyrum*, *dyra*) dörr. Anm. Jemte femininet *dyrr* (äfven skrifvet *dyr*) förekommer äfven neutr. plur. *dyr*, *dyrr* (§ 34, a) . . . . . .
Hr. N.'s § 47. 3. Såsom **tönn** deklineras: tá (sv. tå) gás (sv. gås). tág (sv. tåga) Se iakttagelser, 7; nått ses 48 §, 1.	W. § 58 b. [Som **rót** böjas] orden med *á* i roten: *tá* tå, ... *tág* rottåga, ... *gás* gås . . . .
Hr. N.'s § 47. 4. Såsom **tönn** deklineras t. ex. bók (sv. bok) nót (sv. not) bót (sv. bot) fló (sv. loppa) rót (sv. rot) kló (sv. klo) glóð (sv. glöd) ró (sv. jernplåt). Se iakttagelser, 7.	W. § 58, a. Som **rót** böjas orden med *ó* i roten: *bók* bok, *bót* bot, *glóð* glöd, *nót* fiskenot; samt med *ó* i slutet: *fló* 1) lager, 2) loppa, *kló* klo, *ró* jernplåt.
Hr. N.'s § 47. 5. Såsom **tönn** deklineras t. ex. mús (sv. mus) brún (sv. ögonbryn). lús (sv. lus) Se iakttagelser, 7.	W. § 58 c. [Som **rót** böjas] orden med *ú* i roten (som *mús*): *lús* lus . . . . *brún* ögonbrun.
Hr. N.'s § 47. 6. Såsom **tönn** deklineras: kverk (sv. den vinkel, som bildas af hakan och halsen) síld (sv. sill) vík (sv. vik) geit (sv. get)	W. § 56. Som **geit** declineras de ord, som icke kunna erhålla något omljud: *kverk*, strupe, *grind* grind, *rist* vrist, *flík* flik,

grind (sv. grind) greip (sv. hand) rist (sv. vrist) eik (sv. ek), m. fl. flík (sv. flik) Se iakttagelser, 7. På grundstafvelsens vokal (diftong) kan ändelsens vokal (*i*) ej verka.	*síld* sill, *vík* vik, *greip* hand, *eik* ek.
Hr. N.'s § 47. 7. Iakttagelser. a) Rörande genit. sgl.	
De, som ha *ö* för *a* uti nominativens rotstavelse, återfå *a* uti genitiven; t. ex. *tönn*, gen. *tannar*.	Dette følger af W.'s § 55 (jfr. § 57 og § 14).
Några feminina på *-g*, *-k*, få i genit., utom ändelsen *-ar*, äfven ändelsen *-r*, och i senare fallet *i*-omljud; t. ex. *mörk*, gen. *markar* och *merkr*; *stöng*, gen. *stangar* och *stengr*; *töng* (sv. tång), genit. *tangar*, *tengr*; några feminina få i genit. sgl. *-r*, men ej *i*-omljud; t. ex. *mjólk* (sv. mjölk), gen. *mjólkr*; *vík*, gen. (naturl.) *víkr*.	W. § 55. ... Dock hafva flere ord, särdeles de på *g* och *k*, i gen. sing. *-r* och *i*-omljud .... W. § 57. anm. 1. ... *mörk* (mark) heter i gen. *merkr*; *mörk* (skog), *töng* ... har i gen. både *markar*, *tangar* ... och *merkr* (mera sällan), *tengr* ... W. § 56. anm. 1. ... *mjólk*, *vík* hafva i gen. sg. ... *mjólkr*, *víkr*; ...
tá har genit. sgl. *tár* för *táar*, enl. 15 §, 2, men *fló*, *kló*, *ró* har genit. sgl. *flóar*, *klóar*, *róar*.	W. § 58 b. *tá* (gen. *tár* § 18, b jfr. § 38 ...) W. § 58 a. *fló* (gen. *flóar*; ....)
b) Rörande dat. sgl. En del ord få ofta endelsen *-u*; sådana äro *mörk*, *rönd* (sv. rand), *strönd*, *stöng*; dativ *mörku* etc. *hönd* har dat. *hendi*.	W. § 57, anm. 1. *hönd* har i dat. sing. *hendi* ... *mörk* (skog), *rönd*, *strönd*, *stöng* både *mörk*, *rönd*, *strönd*, *stöng* och ofta *mörku*, *röndu*, *ströndu*, *stöngu* ...
c) Rörande nominativ och ackus. plur. *i*-omljud inträder här; t. ex. *önd*, pl. *endr*; *tönn*, pl. *tennr*; *hnot*, pl. *hnetr*; *bók*, pl. *bækr*; *fló*, pl. *flær*; *ró*, pl. *rær*; *tá*, pl. *tær*. — Några få i nomn. och ackus. plur. både *-r* (med *i*-omljud) och *-ir* (utan *i*-omljud); t. ex. *álpt* (sv. svan), pl. *elptr* och *álptir*; *mörk*, pl. *merkr* och *markir*; *tág*, pl. *tægr* och *tágir*.	At *i*-oml. indtræder i n. a. pl. bemærker W. § 55 (jfr. § 53) og illustrerer det ved paradigmerne *önd*, *rót*, *mús*. W. § 57 anm. 2. Ordet *álpt* svan .... böjes vanligen regelmässigt efter § 48 (gen. *álptar*, plur. *álptir*);

likväl finnes i pl. . . . äfven formen *elptr* . . . .

W. § 57. anm. 1. *mörk* (skog) [heter i plur. nom. och acc.] både *markir* . . . och *merkr* . . . .

tág opfører W. § 58, b. som regelmæssigt efter *rót* (altsaa pl. *tægr*) men henviser tillige til § 33, A, a, hvorefter det altså i pl. også kan hedde *tágar* el. *tágir*.

En del andra få uti nomn. och ack. pl. både *-r* och *-ar*; t. ex. *flík*, pl. *flíkr* och *flíkar*; *greip*, pl. *greipr* och *greipar*; *síld*, pl. *síldr* och *síldar*.

W. § 56. anm. 1. . . . I pl. hafva *flík*, . . . *greip*, . . . *síld* . . . äfven *flíkar* . . . o. s. v.

tönn bortkastar stundom i nomn. och ack. pl. ändelsen *-r*; t. ex. *tennr* och *tenn*. Andra låta *r* assimileras med stammens slutkonsonant, t. ex. *gás*, pl. *gæss* för *gæsr*, af *gásir*; *mús*, pl. *mýss* för *mýsr*, af *músir*; *lús*, pl. *lýss* för *lýsr*, af *lúsir*; *brún*, pl. *brýnn* för *brýnr*, af *brúnir*.

W. § 57, anm. 1. . . . *tönn* heter i plur. nom. och acc. *tenn*, *tennr* och *teðr* . . .

Flertalsformerne *mýss*, *gæss*, *lýss*, *brýnn* anføres af Wimmer resp. § 55, § 58 b, § 58 c.

d) Rörande genitiv och dativ plur.

a bortfaller stundom i genit. plur., liksom *u* i dativ. plur.; t. ex. *tá*, gen. *tá*, för *táa*; dat. *tám*, för *táum*; *fló*, gen. *flóa*, men dat. *flóm*, för *flóum*; som *fló* böjes *kló* och *ró*.

W. § 58, b. . . . *tá* (gen. *tár* § 18, b, jfr. § 38, pl. *tær*, dat. *tám*, gen. *tá*) tå . . .

W. § 58, a. . . . *fló* (gen. *flóar*; plur. *flær*, dat. *flóm* § 18, b, gen. *flóa*) . . . . *kló* klo, . . . *ró* jernplåt . . . .

Jeg har anført foranstående afsnit så udførligt for at stille det klart for enhver læser, med hvilken utrolig dristighed hr. N. „benytter“ andenmands ejendom. Som man vil have set, er — med undtagelse af ét eneste exempel — hele stoffet ligefrem skrevet ud af Wimmers bog, og således går det fort de øvrige afsnit igennem. Fuldstændigt at aftrykke alle de steder, hvor hr. N. ved fremstillingen af substantivflexionen har skrevet ud af W.'s grammatik, vilde blive aldeles uoverkommeligt; jeg må nöjes med at levere en summarisk fortegnelse over de §§, hvor en sådan excerpering har fundet sted, med påvisning af, hvor det tilsvarende findes hos W. — enhver kan da ved at slå efter let overbevise sig om mine opgivelsers rigtighed. På for-

hånd bemærker jeg, at når jeg ikke tager hensyn til de §§, som omhandle de masculine *a*- (*ja*-, *va*-) og *i*-stammers böjning, ligesom heller ikke til de afsnit, hvor de feminine *a*- og *i*-stammers böjning fremstilles, så er dette ingenlunde begrundet i, at de betræffende stykker ere behandlede med mere selvstændighed eller dygtighed end de øvrige dele af hr. N.'s værk. Men disse deklinationer ere foruden hos Wimmer også andensteds (navnlig hos Gislason) behandlede med megen udførlighed og grundighed, og da jo naturligvis endel af stoffet i to fremstillinger af det samme æmne må være fælles, om end fremstillingerne selv indbyrdes ere ganske forskellige, så er det her undertiden vanskeligere at afgöre, om hr. N. har skrevet ud af den ene eller den anden kilde. Dog vilde det også her, for adskillige steders vedkommende, til evidens kunne godtgöres, at W.'s text må ligge til grund for hr. N.'s fremstilling; men en detallieret påvisning heraf må anmelderen give afkald på, for ikke at lade nærværende recension svulme alt for stærkt op. Jeg beder derfor læseren nöjes med efterstående, forhåbentlig tilstrækkelig lange fortegnelse.

I hr. N.'s § 37, 1 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 51, a.
— § 37, 3 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 51, b.; hr. N.'s første anm. er skreven ud af W.'s § 51, b, anm. 1., de to følgende anm. ud af W.'s § 51, b, anm. 2.
— § 37, 5 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 52.
— § 37, 6 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 50.
— § 41, 2 ere alle exx. med undtagelse af *flá* skrevne ud af W.'s § 38 og § 58 a.
— § 46, 4 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 39, anm. 3. Hans „obs." er skrevet ud af W.'s § 39, anm. 5.
— § 46, 5 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 42, b. Indholdet af hans „obs." genfindes hos W. § 42, b med anm. 1.
— § 46, 6 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 42, a. Hans „obs." er skrevet ud af W's. § 42, a med anm. 1.
— § 47 er, som ovenfor blev vist, alting — på én eneste betydningsløs undtagelse nær — skrevet ud af W's. § 55—58.
— § 51 og 52 er alting skrevet ud af W.'s § 38 med anm. 2. De to anmærkninger øverst s. 50 ere skrevne ud af W.'s § 37, anm. 6, anm. 1 og anm. 3.
— § 55 er alting skrevet ud af W.'s § 34, a, b, § 38 med anm. 2 og § 74, anm. 2.
— § 56, 4 ere alle exx. skrevne ud af W's. § 39, anm. 4.
— § 56, 5 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 43, b.
— §§ 60, 61, 64 er alting skrevet ud af W.'s §§ 65, 66, 67.

I hr. N.'s § 65 er alting skrevet ud af W.'s § 60, også de mindre rigtige former *fjandi, fjandr.* At ordet i det ældste islandske prosasprog har *á*: *fjándi, fjándr,* har Wimmer selv fremhævet i oldn. læsebog [2] s. xvi og oldnordisk formlære til skolebrug § 41.

— § 68 er alting skrevet ud af W.'s § 70.

— § 71 er alting skrevet ud af W.'s § 71, 72.

— § 72 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 74.

— § 73 er alting skrevet ud af W.'s § 73.

Læseren mener vist, at ovenstående fortegnelse både er lang og ensformig. Anm. mener det samme, men det var ham ikke muligt at göre den kortere eller at indbringe mere variation deri, når nogenlunde fuldstændighed skulde forliges med billig hensyntagen til tidskriftets plads. Absolut fuldstændighed har anm. desværre ikke kunnet opnå, men han har, for ikke at blive altfor vidtløftig, måttet forbigå flere paragraffer og afsnit, hvor en længere udvikling vilde have været nødvendig for at belyse hr. N.'s metode. Men læseren må ikke tro, at de ikke omtalte paragraffer skjule nogetsomhelst væsentligt i retning af nyt stof eller selvstændig iagttagelse. I adskillige af de ikke nævnte §§ står der slet ikke andet, end hvad hr. N. allerede har anført andensteds i sin bog (man jævnføre f. ex. hr. N.'s §§ 32, 43, 54, 62, 69 med hans § 10, 2), og störstedelen af de øvrige indeholder kun indledende bemærkninger til deklinationsparadigmerne og lignende ting, som ere fælles for alle oldnordiske grammatiker. Kun et par enkelte steder (s. 34, 48—49, 57) anfører hr. N. nogle ganske få citater af handskrifter og texter som støtte for sine opgivelser, og hertil vilde der naturligvis ikke være noget at sige, hvis ikke det par ubetydelige småting dannede en så besynderlig contrast til den uhyre stofmasse, som han har skrevet ud af Wimmers bog.

Men foruden de hidtil omtalte er der endnu enkelte afsnit tilbage, som indeholder adskillige ord, som ikke findes hos Wimmer. Som de interessanteste af disse fortjene § 56, 6—7, § 63, 1, § 70 at nævnes; de indeholde rækker af ord, der böjes resp. som *klæði*, (*ríki*), *hani*, *gata*. Wimmer opfører i sin gramm. på de pågældende steder kun få exx. på ord, der böjes efter de ovennævnte mønstre, da sådanne jo findes i sproget i så overordentlig stor mængde, at enhver ved et kvarters tid at blade i en ordbog vil kunne samle exx. i hobetal. Hr. N. har ikke skyt at påtage sig en slig ulejlighed, og det vilde være uretfærdigt at nægte, at hans flid har båret frugt. Han har ialt fundet 21 ord, som ikke står hos Wimmer. Men, som antydet, ved at anvende ca. en time, vilde hr. N. have kunnet finde langt over 100.

Wimmer anfører böjningen af nomina propria sammen med appellativernes flexion. Det er da en selvfølge, at hr. N. i sin grammatik behandler egennavne i et særligt afsnit, men hans metode er iøvrigt ganske den samme som i det foregående, og

der findes i det omtalte stykke intet, der fortjener særlig at fremhæves.

Vi vende os nu til adjektivböjningen. Som bekendt findes der også her hos Wimmer en stor mængde stof, som man ikke træffer andensteds, ligesom også flere vigtige punkter vedrørende flexionen her for første gang ere bragte i orden. Hr. N. benytter naturligvis her W.'s fremstilling på samme loyale måde som i det foregående. Som bevis anfører jeg böjningen af *hár* (*frár*), der først af Wimmer er angivet med nöjagtighed og fuldstændighed. Wimmer anfører *hár* som paradigma; hr. N. ansætter da selvfølgelig *frár*. W. stiller formerne uden *v* foran dem med *v*: *hám*, *hávum* — altså er hos hr. N. følgeordenen *frávum*, *frám*. Men iøvrigt böjes *hár* if. W. (§ 82, anm. 2) på følgende måde:

		m.	f.	n.
Sg.	n.	hár[r]	há	hátt
	a.	há(a)n, hávan	há, háva	hátt
	d.	hám, hávum	há(r)ri	há, hávu
	g.	hás[s]	há(r)rar	hás[s]
pl.	n.	(háir), hávir	hár, hávar	há
	a.	há, háva	hár, hávar	há
	d.	hám, hávum		
	g.	há(r)ra		

og if. hr. N. (§ 86, 3 b) böjes *frár* som så:[1])

		m.	f.	n.
Sg.	n.	frár(r)	frá	frátt
	a.	frávan, frá(a)n	fráva, frá	frátt
	d.	frávum, frám	frá(r)ri	frávu, frá
	g.	frás(s)	frá(r)rar	frá(s)
pl.	n.	frávir, fráir	frávar, frár	frá
	a.	fráva, frá	frávar, frár	frá
	d.	f-r-á-v-u-m och f-r-á-m		
	g.	f-r-á-r-(r)-a.		

Som man ser, består hr. N.'s selvstændighed i, at han har forandret de kantede klammer hos W. til bueformede, og at han har udslettet parentesen om formen fráir (hos W. (háir)). Yderligere kommentar vil for den sagkyndige læser være overflødig.

Ligesom ved substantiverne anfører jeg summarisk de §§, hvor hr. N. åbenbart har skrevet ud af W.'s bog, og her ligesom der er det ingenlunde min hensigt at ville påstå, at hr. N. ikke også har udskrevet en god del af de §§, som jeg ikke anfører.

---

[1]) For bedre oversigts skyld anfører jeg her og i det følg. samme følgeorden af casus som Wimmer har, skönt hr. N. bruger en anden rækkefølge. Ordenen er jo her aldeles ligegyldig.

I hr. N.'s § 83, 3.4 ere alle exx. skrevne ud af W.'s § 80, A, anm. 1, 2.
— § 84, 1. 2. 3 er både fremstillingen af flexionen samt alle exx. skrevne ud af W.'s § 81, cfr. § 82, anm. 2.
— § 86, 1. 2. 3. 4. er ligeledes alt: fremstillingen af flexionen, exx. og regler, skrevet ud af W.'s § 82, 83.

Angående comparationen noterer jeg, at hr. N. mellem de adjj., som i comp. og sup. få i-omlyd, anfører „*dökkr*", hvortil comparativ- og superlativ-formerne angives at hedde *dekkri*, *dekkstr* (ved siden af *dökkvari*, *dökkvastr*). Hr. N. tror altså, at „ö" ved i-omlyd bliver til *e*!! Desværre har han glemt i sin lydlære at göre rede for denne mærkelige overgang.

Iøvrigt er hr. N.'s §§ 91, 92, 94, 95 med forskellige udeladelser og omflytninger skrevne ud af W.'s §§ 88, 89, 90. — W. behandler böjningen af de svage verbers perf. part. sammen med verberne i § 144, medens hr. N. flytter det pågældende afsnit hen under adjektiverne (§ 98). Fremstillingen af flexionen har hr. N. lånt fra W., men han har tilföjet de næppe rigtige former *taliðri* (d. s. f.), *taliðrar* (g. s. f.), *taliðra* (g. p.). Tillige har hr. N. tilföjet en note om forholdet mellem formerne på *-ðr*, *-dr* og *-tr*, som synes at stå i en vis forbindelse med de regler, som W. fremstiller i § 24. Men hr. N. har ikke mærket, at han derved kommer i åbenbar modstrid med sin egen § 17. — Jeg forbigår nogle mindre væsentlige punkter og bemærker om talordene blot, at man genfinder hr. N.'s § 100, 5. 6 hos W. §§ 102, 103, hans § 102, 2. 3 hos W. § 105, a, 2, hans § 102, 4 hos W. § 105, b, 1, hans § 102, 5. 6 hos W. § 105, a, 1, hans § 102, 7. 8 hos W. § 105, b, 3; c (med anm.).

Også i det sidste afsnit, pronominerne, er det let at se, hvor hr. N. har sin kundskab fra. Næsten på ethvert punkt, hvor W. afviger fra de tidligere fremstillinger, finde vi hos hr. N. de selvsamme afvigelser. Findes der en sjælden gang hos W. en fejl eller unöjagtighed, går den naturligvis igen hos hr. N. og har undertiden draget flere efter sig. Således anfører W. formerne *hánum*, (*hónum*); *hón* (*hún*) som dat. sg. m. og n. sg. f. af 3dje pers. pron. Hr. N. afskriver naturligvis disse former, uagtet W. selv i on. læseb.², s. x f. har bemærket, at forkortelse af vocalen allerede var indtrådt i det ældste islandske prosasprog: *honum*, *hon*.

Særlig karakteristisk er forf.'s behandling af ordene *hvárgi* (*hvárigr*), *hvergi* (*hverigr*), og *nökkurr*. Wimmer opfører først (§ 99, c, 1) de forekommende former af *hvárgi* og derefter, for sig, böjningen af *hvárigr*, hvorhos det påpeges, hvorledes disse to ord gensidig supplere hinanden. Om *hvergi* og *hverigr* bemærker Wimmer (§ 99, c, 2), at de stå i samme forhold til hinanden som *hvárgi* og *hvárigr*, men opfører begges böjning under ét, således at de fra *hverigr* lånte former ere stillede mellem kantede klammer. Hvad gör nu hr. N? Han afskriver først med et par udeladelser fremstillingen af *hvárgi*'s böjning

og derpå fuldstændig flexionen af *hvárigr* efter W.'s bog. *hvergi* og *hverigr*, som W. har behandlet under ét, behandler hr. N. ligeledes under ét og afskriver her W.'s fremstilling så trofast, at han endogså beholder W.'s kantede klammer, som han ellers ikke synes at kunne lide (cfr. ovenfor om böjningen af *frár*). Det får her være nok til sammenligning at anføre masc. sg. af *hvergi*; man har if. Wimmer (§ 99, c, 2):

n. hver(r)gi
a. hverngi (hverngan)
d. hverjungi; [hverigum]
g. hverskis, hverkis (hvergis)

og if. hr. N. (§ 109, 7):

n. hver(r)gi
a. hverngi (hverngan)
d. hverjungi [hverigum]
g. hverskis (hverkis, hvergis)

Som man ser, åbenbarer hr. N.'s selvstændighed sig her kun i ombytningen af en bueformet parentes og et komma (i gen. sg.) samt i udeladelsen af et semikolon (efter *hverjungi*). De andre kön og tal ere lige så nöje afskrevne, blot at hr. N. ganske umotiveret stryger formen *hverrigi* (dat. sg. f.). — At hr. N. heller ikke med hensyn til disse ords böjning har gjort sig bekendt med W.'s bemærkninger i oldn. læsebog[2] s. xx, turde det være overflødigt at bemærke.

Til slutning endelig et par ord om *nökkurr*. Også dette ords böjning er, som bekendt, ligesom de nysomtaltes først af Wimmer behandlet med den udførlighed, som den fortjener. W. opstiller som hovedform *nökkurr* ved siden af de ældre *nekkverr*, *nakkvarr* — hr. N. gör ligeså; W. anvender i formerne af *nökkurr* corpus, i *nekkverr*, *nakkvarr* derimod petit — det samme gör hr. N. Jeg anfører som ovfr. til sammenligning blot sg. masc. Man har her if. Wimmer:

n. nekkverr, nakkvarr, nökkurr
a. nekkvern, nakkvarn, nökkurn
d. nekkverjum, nökkvorum, nökkurum
g. nekkvers, nakkvars, nökkurs

og if. hr. N.:

n. nekkverr, nakkvarr, nökkurr
a. nekkvern, nakkvarn, nökkurn
d. nekkverjum (nakkvarum), nökkurum
g. nekkvers, nakkvars, nökkurs

Som man ser, skriver hr. N. her ligeså slavisk af efter W., som han plejer; kun har han ombyttet *nökkvorum* i d. sg. med *nakkvarum*; vi skulle strax komme tilbage til denne form. På samme vis er fem. sg. samt hele plur. afskrevet efter W. I neutr. sg. har hr. N. derimod villet være selvstændig; W. opstiller her for n. a. sg. formerne

nekkvat, nakkvat
nökkut;
nekkvert, nakkvart
nökkurt

og for d. sg. formerne

nekkvi, nøkkvi (nökkvi);
nekkverju, nökkvoru,
nökkuru

— hvilken opstilling, som W. i den påfølgende anm. fremhæver, er betinget af, at de fra *hvat* udgående former opr. brugtes substantivisk, medens de øvrige opr. brugtes adjektivisk. Hos hr. N. ere derimod begge rækker blandede sammen til et ubodeligt virvar, hvoraf kun én ting synes klart at fremgå, nl. at hr. N. nærer den urigtige forestilling, at former som *nekkvet*, *nakkvat* udgå fra ældre *nekkvert*, *nakkvart* (cfr. hr. N.'s § 109, 9 og sml. W.'s § 99, a. 3).

Hr. N. bemærker i et „obs.", at man „för öfrigt" har „ganska många varianter". Af disse anfører han imidlertid kun fire, som han har skrevet ud efter W.'s § 99, a, 3, anm. Det må dog herved bemærkes, at de med hensyn til oprindelse forskellige former *nokkverr*, *nokkvarr* og *nökkverr*, *nökkvarr*, som W. med rette holder ude fra hinanden[1]), hos hr. N. flyder ud i ét, på grund af at han ikke har fundet for godt at optage 'det af prof. Lyngby „uppdagade" *ǫ*', som han med en vrængende vending udtrykker sig i fortalen (s. 7). I en note foretager hr. N. nu det temmelig overflødige arbejde at deklinere disse fire varianter helt igennem og huserer naturligvis her ligeså slemt med neutrumsformerne som ved fremstillingen af *nökkurr*'s böjning, men herved er der ikke anledning til yderligere at dvæle. — Jeg berørte ovenfor hr. N.'s d. sg. m. *nakkvarum*. Hermed forholder det sig på følgende måde. W. opfører med urette i n. sg. f. (n. a. pl. n.) formen *nakkvar* for *nökk(v)or*, men har selv rettet fejlen i oldn. læseb.[2] s. xviii. Hr. N. optager naturligvis formen *nakkvar* og construerer så hertil de imaginære dativer (m. og n. samt pl.): *nakkvarum*, *nakkvaru*, *nakkvarum*, endskönt W. her overalt har de rette former[2]). Men ikke nok hermed: i sine nysomtalte „varianter" construerer han til *nekkvarr* og

---

[1]) *nokkverr* hos W. s. 93[14] er naturligvis kun trykfejl for *nökkverr*.

[2]) Hr. N. forsyner rigtignok alle disse former med parentes, men dette tegn betyder jo hos ham ingenlunde, at de betræffende former ikke existere, cfr. f. ex. hans ovfr. citerede fremstilling af *hvergi*'s böjning.

nökkvarr femininformerne *nekkvar*; *nökkvar* og dativformerne *nekkvarum*, *nekkvaru*, *nekkvarum*; *nökkvarum*, *nökkvaru*, *nökkvarum*! Som læseren ser, går det her ligesom i æventyret: én fjer bliver til fem höns.

Vi have hermed gennemgået det foreliggende første hæfte af hr. Nilssons grammatik afsnit for afsnit fra begyndelsen til enden, og vi have på mangfoldige punkter truffet talrige og forskelligartede prøver på forfatterens uvidenhed, forvirrethed og uformuenhed til at behandle grammatiske spörgsmål. Men hvad værre er, vi have tillige set, at hr. Nilsson i ethvert afsnit af sin bog har benyttet Wimmers „Fornnordisk formlära" på en sådan måde og i et sådant omfang, at hans arbejde, ialtfald for en meget væsentlig del, må betragtes som et ligefremt plagiat af det nævnte værk. Vi have endelig set, at forfatteren åbenbart har lagt an på at holde sine læsere i uvidenhed om sin kilde, dels ved at foretage forskellige mere eller mindre urimelige udstregninger og omflytninger, dels ved systematisk at fortie Wimmers navn, medens han derimod omtaler en stor mængde andre grammatikere, af hvilke flere sågodt som intet have bidraget til den særlig oldnordiske sproglære.

At en bog, der er bleven til på slig vis, og hvis indhold er af en sådan beskaffenhed, hverken er egnet til at göre videnskaben ære eller til at berede dem glæde, for hvem den nærmest er bestemt, derom er anm. fast overtydet. Om det er sandsynligt, at den vil bringe sin „forfatter" nogen af delene, dét overlader han til læseren at afgöre.

Berlin 19. juni 1879.

Julius Hoffory

Mindre meddelelser.

Strödda anmärkningar öfver nysvenska konsonantljud.

De arbeten, i hvilka det nysvenska riksspråkets enskilda språkelement gjorts till föremål för vetenskaplig undersökning och klassificering, äro följande:

Sundevall: *Om phonetiska bokstäfver* i Kongl. Sv. Vetenskaps-Akademiens Handlingar för 1855.

Jessen: *De almindeligst kendte levende sprogs lydbetegnelse sammenstillet med lydskriftens* i Tidskrift for Philologi og Pædag. II (1861).

J. A. A.: *Bidrag till Svenska språkets Ljudlära.* Linköping 1869.

Följande tvänne arbeten afhandla förnämligast i landsmål förekommande språkljud; men då härvid naturligtvis äfven riksspråkets ljudsystem kommit i betraktande, måste ock tagas hänsyn till de åsigter, som af dessas författare uttalats:

Leffler: *Om Konsonantljuden i de svenska allmogemålen* I. Upsala 1872.

Noreen: *Fryksdalsmålets Ljudlära* i Upsala Universitets Årsskrift 1877.[1])

Afsigten med denna uppsats är att uppvisa förekomsten af några konsonantljud i det svenska riksspråket, hvilka hittils, så vidt vi veta, icke blifvit uppmärksammade, samt att gifva en noggrannare och, som vi hoppas, riktigare bestämning åt ett eller annat enskildt ljud. Därvid hafva vi dock icke fäst oss vid de i de äldre arbetena förekommande oriktiga uppgifter, hvilka nu kunna anses allmänt öfvergifna, utan hafva endast upptagit sådana uppgifter, som oaktadt sin egen felaktighet kunnat tjäna till bestyrkande af våra angifvanden. — Hvad terminologien beträffar, hafva vi i allmänhet följt Sievers, *Grundzüge der Lautphysiologie* etc. (Indogerm. Grammatiken. B. I.), Leipzig 1876. Termen „klusilt konsonantljud“ i st. f. „explosivljud“ är förut använd af Sundevall, Leffler (i ofvan anförda arbete samt i skriften *„Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden“* I., i Ups. Univ. Årsskrift 1874) och J. A. A. (i arbetet *„De klusila konsonantljuden“*, Norrköping 1876).

1. I *djärf*, *djäfvul* och dylika ord, uttalade „vårdadt“ — d. v. s. i öfverensstämmelse med skriften, icke med språkutvecklingen — är det första ljudet ett *d*, men icke det vanliga alveolara, utan palatalt såsom *j* (och sål. naturligtvis dorsalt bildadt). Vi beteckna det med *d'*. Synnerligen tydligt märker man i ordet *vädja*, att vi här icke hafva det vanliga *d*-ljudet, så vida nämligen ordet uttalas otvunget, ty om man reflekterar på sitt uttal, är det naturligtvis ytterst lätt att här frambringa det alveolara *d*-ljudet. Samma *d'* har ock otvifvelaktigt förut hörts i *gifva*, *gäst* och dyl. ord, som sål. uttalats *d'jiva*, *d'jäst*, ett uttal som ännu fortlefver i vissa dialekter. Ljudförbindelsen *d'j* är sålunda en affrikata, d. v. s. bestående af en klusil konsonant jämte motsvarande (homorgana) spirant; men af denna affrikata återstår i dagligt tal vanligen endast spiranten, så att orden *djup*, *gifva* nu uttalas *jup*, *jiva*. Blott orden *vädja*, *bedja*, *midja* och kanske ett eller annat till hafva *d'* kvar.

Sundevall (s. 49) anser *g* i *gäst* beteckna en palatal („præpalatin“) klusil media. Förmodligen afser han därmed det uttal, som vi ofvan angifvit såsom försvunnet från riksspråket, nämligen med affrikatan *d'j*. Han säger nämligen, att det ofta förväxlas med *dj*, „i det att ord som börja med *dj*, t. ex.: djefvul, djur, djup, ofta uttalas med detta enkla præpalatina ljudet“. Äfven Leffler (s. 23) anser, att „vid vårdadt uttal torde man med Sundevall böra skilja mellan dessa bägge

[1]) Ofvannämda skrifter angifvas i det följande endast med författarnamnet.

ljud“ (näml. *j* och begynnelseljudet i *gärning*, som han tecknar med *dj* och i likhet med Sundevall bestämmar såsom palatal klusil media). Rydqvist håller dock före, att *g* i dylika fall i riksspråket öfvergått till *j*, och hvarken J. A. A. eller Noreen anmärka här något särskildt ljud. Förf. har icke häller någonsin hört något annat uttal af dessa ord än med *j*.

2. Med *tj* i *tjuf*, *k* i *känna*, *kj* i *kjortel* betecknas den mot *d'j* svarande starka affrikatan, bestående af den starka spirant, som motsvarar *j* (vi beteckna den med *c*), samt ett palatalt *t* (*t'*). Skilnaden mellan det vanliga *t* och det palatale *t'* märker man tydligt i orden *lättja*, *nyttja*, *gyttja*, hvilka visserligen kunna uttalas med *t*-ljud, men torde i dagligt tal nästan altid hafva det ofvannämda *t*-ljudet. Ingen torde bestrida förekomsten af ett palatalt klusilt konsonantljud i dessa ord. Annorlunda förhåller det sig med orden *tjuf*, *känna* o. s. v., hvilka enligt J. A. A. och Noreen börja omedelbart med spiranten *c*. Af affrikatan *t'c* — ty att det är ur denna, som *c* skulle framgått, synes otvifvelaktigt, åt minstone i sådana ord som i nysvenska skriften tecknas med *tj* — skulle sålunda endast återstå spiranten, på samma sätt som *j* är enda återstoden af affrikatan *d'j*. Denna åsigt kunna vi dock icke dela, utan anse uttalet *t'c* vara det normala, om ock tungan blott ögonblickligt sluter sig till gommen fullkomligt. Om man uttalar *ja* och börjar långsamt, skall man icke märka den ringaste tillslutning af tungan till gommen; men uttalar man däremot *tjäna* like långsamt och försigtigt, så undviker man blott med största möda att låta tungan först taga stöd mot gommen och sålunda bilda en klusil konsonant innan spiranten inträder. Vi vilja försöka ett bevis härför. Orden *erkänna*, *härtjänst* uttalas väl ofta med tydligt *r*, men ännu oftare är *r* försvunnet, och man finner snart, att orden uttalas med det cerebrala *t* — i svenska skriften tecknadt *rt* — framför *c*. Antager man, att *känna*, *tjänst* börja med spiranten *c*, så finge man lof att anta, att i de ofvan anförda orden *r* direkt ersats af detta cerebrala *t*, något som vore aldeles oförklarligt. Men med antagande af ett palatalt *t*-ljud i *känna*, *tjänst*, är det lätt att inse, hvarifrån detta $\frown{rt}$ kommit. Däremot höres i *klargöra*, *stordjur* altid tydligt *r*, aldrig det cerebrala *d*, ersättningsljudet för *rd*, därför att de enkla orden *göra*, *djur* ständigt uttalas med *j* och ej med *d'j*. — Om man fortfarande betviflar ett klusilt konsonantljuds tillvaro i det vanlige uttalet af *tjäna*, så må man försöka att sätta ett sådant framför *c*. Kan man på sådant sätt frambringa en skilnad mellan uttalet af *tjäna* och det nya *t'cäna*, lika tydlig som mellan *ja* ock *d'ja*, då först erkänna vi, att *tjäna* börjar med *c*. Men ett sådant uttal torde vara högst sällsynt. — Man måste för öfrigt gifva akt därpå, att man använder ett palatalt *t*, icke ett dentalt, ty i senare fallet märker man snart en skilnad.

Om man observerar, att Sundevall bestämmer affrikatan *d'j* såsom en enkel klusil konsonant, så sammanfaller hans uppfattning helt och hållet med vår. Han anser nämligen, att med *k* i *kedja* betecknas en enkel klusil præpalatin (d. v. s. palatal) konsonant. Men likasom han fann en skilnad mellan begynnelsejuden i *gäst* och *djur*,

så uppställer han ock en sådan mellan begynnelseljuden i *kedja* och *tjära*; dock anmärker han, att „ofta uttalas de lika" (sid. 48). Förmodligen anser han då, att *tjära* bör uttalas på det sätt, som vi ofvan anmärkt, nämligen med dentalt *t'*. men ett sådant uttal måste stämplas såsom mycket tvunget. Leffler, hvilken annars bestämmer denna affrikata i likhet med Sundevall såsom enkel klusil, anmärker ingen sådan skilnad, lika litet som någon annan författare. — Jessen är den ende, som här riktigt funnit en affrikata, och det torde få tillskrifvas hans egenskap af utländing, att han något oriktigt uppfattat dess båda beståndsdelar; han anser den nämligen böra återgifvas med „*tš* (tillige mouilleret)"[1]) (sid 126). — Man må för öfrigt observera, att alla dessa författare i likhet med oss funnit, att en fullständig tillslutning af tungan mot gommen här eger rum.

Anm. De här uppvisade palatala konsonanterna *t'* och *d'* må icke förväxlas med de af Noreen (sid. 8) påpekade palatala *k'* och *g'* i sådana ord som *kisse*, *gitarr*. De senare bildas betydligt längre till baka i gommen än de förra, ungefärligen midt emellan de platser, som intagas af de gutturala *k* och *g* å ena sidan samt *j*, *c*, *d'* och *t'* å den andra.

3. Ett palatalt nasalljud *n'* finnes också i riksspråket, nämligen framför andra palatala konsonanter, såsom i orden *njuta*, *angifva*, *ungefär*, *uniform* (uttal. *un'jeform*), *vänja*, *tänja*, *Linköping*. Vi medgifva, att dessa ofta uttalas med alveolart *n*, men vanligare torde uttalet med palatalt *n'* vara, i synnerhet i obetonade stafvelser såsom i ordet *ungefär*.

4. Vårt *t* är icke den tenuis, som fullt motsvarar median *d* på samma sätt som *p* svarar mot *b*, *k* mot *g*; utan *t* bildas så, att tungspetsen lätt vidrör tänderna jämte tandköttet, under det *d* bildas högre upp, utan att tungan kommer åt tänderna det ringaste. En med vårt *d* fullt homorgan tenuis hafva vi endast hört i norra Dalarne samt hos en person från trakten af Simbrishamn; men det är sannolikt, att den bör återfinnas på flere orter i vårt land. — Man skulle kunna kalla riksspråkets *t* för en egentlig dental, till skilnad från det alveolara *t*, som motsvarar vårt alveolara *d*.

5. De nasala konsonanterna äro, som man vet, mycket ostadiga, lätt utbytande hvar andra alt efter de olika slag af konsonanter, med hvilka de komma i beröring. Det är därföre ingenting oväntadt, då vi framför det ofvan beskrifna dentala *t* också finna en dental nasal, som vi till skilnad från det alveolara *n* vilja teckna med *n''*. Exempel: *vänta*, *antingen*, *mynt*.

6. Af Sundevall, Jessen, Leffler och Noreen räknas det högsvenska *r*-ljudet bland de alveolara (eller „dentala") ljuden. J. A. A.s beskrifning („om tungspetsen höjes mot gommen" etc., sid. 16) visar icke bestämdt, till hvilken kategori han vill hänföra det; åt minstone kan han ej räkna det bland de alveolara. Det säkraste sättet att be-

———

[1]) Det „mouillerede" *š* är *sche*-ljudet.

stämma dylika ljud, vid hvilkas bildande tungan icke vidrör munhålans öfvre vägg, torde vara att under fortsatt bildande af det ifrågavarande ljudet utsträcka tungspetsen, tils den träffar en fast punkt. Därvid måste man noga aktgifva däruppå, att icke dess klangfärg förändras. Om sålunda vid bildandet af *r* tungspetsen sträckes framåt den punkt, där de alveolara ljuden *d*, *n*, *s* o. s. v. bildas, märker man lätt, att dess klangfärg förändras till någon likhet med *s*. Skall däremot klangfärgen af *r* bibehållas, så träffar tungan slutligen den punkt, där *r͡d*, *r͡t* och öfriga cerebrala ljud bildas. Däraf följer, att äfven *r* är cerebralt[1]).

Denna bestämning af *r* vinner stöd genom ett par språkhistoriska fakta. De cerebrala konsonanter, som uppkommit af äldre förbindelser *rt*, *rd*, *rs*, *rn*, *rl*, och ännu så tecknas, hafva tydligen uppstått på det sätt, att *t*, *d* o. s. v. öfvergått till de cerebrala *r͡t*, *r͡d* o. s. v., hvarefter det föregående *r* försvunnit. I landsmålen uppstår ofta af det s. k. tjocka *l* (ɭ) med efterföljande dentala eller alveolara ljud samma cerebraler, och här är det tydligen det cerebrala ɭ, som gjort äfven den följande konsonanten cerebral och därpå själft bortfallit. Orsaken til framträdandet af de nya cerebralerna måste i förra fallet vara den samma — en föregående cerebral konsonant, d. v. s. *r*. Vore *r* alveolart, kunde företeelsen aldrig förklaras. — En annan omständighet är följande. Det är bekant, att *r* i de flesta landsorter gifver åt ett föregående *ä* eller *ö* ett mera öppet ljud än de hafva framför andra konsonanter, sådana som *k*, *p*, *t*, *s* o. s. v. Däremot får man höra samma nyanseringar af *ä* och *ö* just framför de ofvannämda cerebralerna *r͡t*, *r͡d*, *r͡s*, *r͡n*, *r͡l*, och denna öfverensstämmelse kan ej förklaras genom något annat än den likartade ställning, tungan intar vid bildandet af alla dessa konsonanter. Däraf följer, att också *r* måste vara cerebralt[2]).

7. Det svenska s. k. *sche*-ljudet, betecknadt med *sj*, *skj*, *sk*, *stj* o. s. v., anses af Jessen för en „mouilleret“ dental. J. A. A. säger (sid. 17), att det bildas, „om tungan er höjd mot mellersta delen af gommen“; men sid. 43 räknar han det bland de ljud, som bildas mot bakre gommen, såsom *k* och *g*. Sundevall, Leffler och Noreen kalla det cerebralt („supradentalt“). Att detta ljud dock ej kan få räknas till samma kategori som *r͡t*, *r͡n* o.s.v., ser man t. ex. af *ä*-ljudet i *hässja*, hvilket är det vanliga korta *ä*-ljudet, ej det ofvan omtalta öppna *ä*-ljud, som regelbundet inträder framför cerebralerna. En annan klass, till hvilken man skulle kunna vilja hänföra det, vore palatalernas; men att det ej häller kan räknas dit, visar det alveolara *n*-ljud, som framför det samma förekommer, t. ex. i orden *pansch*, *kanske*, *män'ska*, *ingeniör* (uttal. *inschen'jör*). I det sista ordet är det andra *n*-ljudet palatalt, och säkerligen skulle äfven det första så vara, om *sche*-ljudet

[1]) Härvid måste dock anmärkas, att samtlige „cerebrala“ konsonantljud i svenskan väl stå på sista trappsteget bland de cerebrala ljuden och äro nära öfvergången till de alveolara.

[2]) Att man icke behöfver antaga detta vokalernas öppna ljud vara en följd af det bortfallna *r*, inses däraf, att det också finnes framför det cerebrala ɭ i samma trakter, där det förekommer framför de öfriga cerebralerna.

själft vore palatalt. Den egentliga svårigheten vid bestämmandet af denna konsonant tro vi vara den, att man vill inräkna den bland någon viss af de förut kända klasserna[1]). Till indelningsgrund tages här som bekant det ställe i munnen, til hvilket tungan är närmad eller sluten vid artikulationen. Detta sker nu vid de flesta konsonanter på en enda punkt, hvilket gör det möjligt att tala om palatala, alveolara o. s. v. konsonanter. Vid *sche*-ljudets bildning däremot ligger tungan på en längre sträcka ungefär paralelt med munhålans öfre vägg, hvarjämte hon är betydligt mindre närmad den samma än vid andra spiranters bildning. Det är sålunda ett dorsalt bildadt konsonantljud, som vi skulle vilja bestämma såsom palatalt-alveolart. Tungan kommer närmast gommen ungefär vid den punkt, där de palatala *k'* och *g'* bildas; tungspetsen når nära nog fram till öfre tandgårdsvallen, ehuru ej så långt som *s*-ljudets bildande[2]).

8. J. A. A. (sid. 54) påstår, att ord, som nu tecknas med *sk*, *sp* ock *st* i stafvelsers början, i självfva verket uttalas med *sg*, *sb*, *sd*. Såsom bevis anför han, att „*t*-ljudet i *stå* alldeles icke höres sådant som i *hans tå*“. Detta är nog sant, och ganska naturligt, då en olika fördeling på stafvelser eger rum; men däraf, att en olikhet råder, följer ej, att „*t*-ljudet i *stå*“ egentligen är ett *d*-ljud. Denna egendomliga uppfattning skulle vi lämna utan uppmärksamhet, vore den ej senare bekräftad af Leffler och Noreen. Emellertid har intet bevis för den samma blifvit anfördt, och vi anse den aldeles felaktig. Särdeles tydligt framträdande förefaller oss skilnaden mellan *stå* och *sdå*, då, såsom vi ofvan visat, *t* och *d* icke äro fullt homorgana. Men ett bättre stöd för vår uppfattning hafva vi att anföra. Barn, som ännu icke kunna riktigt tala, säga t. ex. „*tå till*“ (stå still), „*kom, ka vi pringa*“ (kom, skola vi springa), och då dessa använda tenues, kan man väl vara säker om, att äfven de fullvuxna göra det. Ty man vill väl icke påstå, att äfven barnen skulle vara förvillade af skrifsättet.

Ett skema öfver det nysvenska riksspråkets konsonantljud skulle altså erhålla följande utseende:

---

[1]) [Jfr. Hoffory i Kuhns Zeitschr. XXIII, s. 525 ff. — Red.]

[2]) Vid beskrifningen af denna konsonants frambringande får man ej häller glömma omnämna, att läpparne därvid framskjutas rätt betydligt och rundas. Denna läpparnes ställning, som ju också är egendomlig för *u*-vokalerna, gifver denna konsonant stundom en *u*-omljud liknande verkan på en efterföljande vokal. Så hafva vi ofta hört ordet *gästgifvare* uttalas *jäschövare*, hvilket tydligen är uppkommet på det sätt, att *i* — såsom ofta händer i svenskan — öfvergått till *e*, hvilket därpå af den föreg. konsonanten förvandlats till *ö*. I betonade stafvelser torde ett dylikt omljud mindre ofta förekomma.

		Bilabiala	Labiodentala	Dentala i eg. bem.	Alveolara	Cerebrala	Palatal-alveolara	Palatala	Gutturala
Tenues	Klusiler	p		t		rt		t' k'	k
	Spiranter		f		s	rs	sch	c	
Mediæ	Klusiler	b			d	rd		d' g'	g
	Spiranter		v					j	
Liquidæ i vidstr. bem.	Nasaler	m		n''	n	rn		n'	ng
	L-ljud				l	rl			
	R-ljud					r			

Juni 1878.

Isidor Flodström.

In Lucianum.

Philopseud. cap. 13 necessario scribendum est: ἐχειραγώγει τὸν δράκοντα τὸν ἤδη, ὡς φής, γεγηρακότα. — Cap. 29 Cobetus et Iacobitius formam verbi, quæ est διατεθήσεσθαι, jure damnaverunt, sed quod infin. fut. διαθήσεσθαι substitui voluerunt, in eo mihi quidem a vero aberrasse videntur; neque enim id, de quo agitur, futurum est, sed jam factum esse Arignotus ex iis, quæ ædes intrans exaudiit, concludit. Quare correctione certe æque facili scribendum est διατεθεῖσθαι. — Cap. 34 miro modo scriptura corrupta est. Vulgo editur: Παγκράτην λέγεις ... ἱερὸν ἄνδρα, ἐξυρημένον, ἐν ὀθονίοις, νοήμονα κτλ., sed in optimis codd. ΦΩ est: ἄνδρα ἱερόν, ἐξυρημένον ἀεὶ, νοήμονα κτλ., omissis duobus verbis q. s. ἐν ὀθονίοις. In his adverbium ἀεί, quod Fritzschius participio ἐξυρημένον adjungit, certe otiosum est et, si vocabuli vis premitur, etiam ineptum; νοήμονα et propter notionem plane diversam cum ceteris, quibus interponitur, minime convenienter junctum et post ea, quæ de Pancratis doctrina dicta jam sunt, prorsus supervacaneum aperte mendosum esse Fritzschius vere contendit; contra in sacerdote Ægyptio necessario hoc commemorandum esse, quod verbis in editionibus vulgo additis (ἐν ὀθονίοις) significatur, sponte apparet; conferatur v. c. Herod. II, 37. Itaque fieri vix potest, quin in litteris *ΑΕΙΝΟΗΜΟΝΑ* adjectivum aliquod lateat, cui verba ἐν ὀθονίοις

nterpretamenti loco adscripta fuerint; atque equidem, quamquam id vocabulum, quod pro his litteris conjectura substituam, in lexicis non reperitur, tamen sine dubitatione contendere ausim Lucianum λινείμονα scripsisse. Hujus vocabuli, quod ad similitudinem adjectivorum λινόστολος, λινόπεπλος rursusque δυσείμων, μελανείμων all. recte fictum est, litteris male distractis, id quod propter interpretamentum supra scriptum factum est, ex *ΛΙ* (vel potius *ΛΕΙ*, quod solito errore scriptum fuit) ortum est *ΑΕΙ*, ex *ΝΕΙΜΟΝΑ* vero *ΝΟΗΜΟΝΑ*; interpretamentum in aliis codicibus servatum est, in aliis omissum. (Quam supra p. 80 proposui conjecturam θυείαν, postea vidi a Batavo quodam Hartmano jam a. 1877 propositam esse). — Quod ad Eucratem attinet, vulgo editores philosophum eum fuisse putant; sed hoc verum non esse Philoclis verba cap. 5 ostendunt: ἔτι καὶ φιλοσοφίᾳ ξυνὼν τὰ πολλά, præterquam quod Lucianus in eo solo non indicat, cujus sectæ fuerit. Ergo fuit homo nobilis et dives (ut ex descriptione ædium ejus statuis ornatarum patet), philosophorum fautor et simia. Eundem sine dubio hominem Lucianus ob oculos habuit in *Hermotimo* (cap. 11: ἐλέγετο δὲ παρ' Εὐκράτει τῷ πάνυ (cfr. *Philops.* cap. 5) δειπνήσας χθὲς γενέθλια θυγατρὸς ἑστιῶντι πολλὰ συμφιλοσοφῆσαι ἐν τῷ συμποσίῳ) et in *Gallo* (cap. 9, ubi Eucrates Micylo: θυγατρὸς, inquit, τήμερον ἑστιῶ γενέθλια καὶ παρεκάλεσα τῶν φίλων μάλα πολλούς, inter quos erat Thesmopolis philosophus, in cujus locum Micylus invitatur).

Symposii cap. 1 scribitur: οὐ μὴν ἐξ ἀρχῆς γε οὐδ' αὐτὸς ἅπασι παρεγένετο; sed cum verbum q. e. ἅπασι et, quo loco positum est, offendat (debebat enim ante οὐδ' αὐτός poni), nec quidquam aliud significet, quam quod verbis ἐξ ἀρχῆς jam significatum est, vereor, ne lector aliquis hoc verbum ex iis, quæ infra cap. 2 leguntur (ὡς αὐτὸς μὲν οὐ παραγένοιτο ἅπασι), petitum comparandi causa verbis ἐξ ἀρχῆς adscripserit; quare ἅπασι tollendum censeo. — Cap. 2 s. f. potius εἰπεῖν τε οἷα ἥκιστα ἐχρῆν scribendum videtur quam ὅσα. — Cap. 17 init. in codd. est: ὁ μὲν γὰρ Διονυσόδωρος ὁ ῥήτωρ αὐτοῦ ῥήσεις τινὰς ἐν μέρει διεξῄει, in quibus et αὐτοῦ ineptum est et ἐν μέρει intellegi nequit; sed hæc ipsa verba ostendere mihi videntur Lucianum ἀντιῤῥήσεις scripsisse et ex rariore hoc vocabulo (de quo cfr. v. c. Polyb. XVIII, 25) ortum esse, quod nunc scribitur, αὐτοῦ ῥήσεις. Significatur Dionysodorus tum accusatoris, tum rei partes vicissim egisse; et in utrumque locum exerceri declamatoribus morem fuisse satis constat. — Cap. 25 ipsa sententia postulat, ut scribatur: εἰ δὲ δείπνου ἕνεκα ὑπεροργίζεσθαί (vel μὴ ἐν δίκῃ ὀργ.) σοι δοκῶ aut simile quid; necesse est enim aliquo utique modo significetur vituperandum videri posse, si quis ob ejusmodi causam irascatur, ut defensio iræ a Dianæ exemplo petita recte adhiberi possit. — Cap. 32 init. scribitur: Χρυσίππου γὰρ μέμνησθε ὑμεῖς; sed cum Zenothemis non ideo irasci possit, quod Chrysippum simpliciter commemorent, sed quod cum irrisione quadam et vituperandi causa hoc faciant, Lucianum non μέμνησθε scripsisse suspicor, sed hoc propter præcedens μεμνῆσθαι male irrepsisse genuinamque scripturam vitiasse, quæ ejusmodi mihi fuisse videtur: Χρύσιππον γὰρ μωμᾶσθε ὑμεῖς. — Cap. 45, ubi scribitur: οἱ δὲ ἄλλοι κατέπαυον, aliqua verba excidisse manifestum est; neque enim servi soli eique convivæ, οἳ τὴν μάχην κατέπαυον, turbas (ταραχήν) faciebant, sed multo magis philosophi, qui inter se

pugnabant. Quare in hunc fere modum Lucianus scripserit necesse est: οἱ δὲ φιλόσοφοι ἐμάχοντο, οἱ δὲ ἄλλοι κατέπαυον. Paullo post Lucianum sic scripsisse mihi fere persuasum est: Λαπίθας, οἶμαι (vel γοῦν; codd. οὖν sine sensu) καὶ Κενταύρους εἶπες ἄν, εἰ εἶδες (codd. modo εἶδες ἄν, itidem sine sensu) τραπέζας ἀνατρεπομένας κτλ.

Prometheus s. Caucasus. Cap. 10 editur: οἱ ἄνθρωποι... οὓς εἰκὸς ἦν καὶ τὰ ἐς τὴν ὀργὴν ὀξυτέρους εἶναι τῶν θεῶν; sed insolite additur articulus τά, et prorsus ineptum καί esse facile perspicitur. Sine dubio olim scriptum fuerat: οὓς εἰκὸς ἦν καὶ κάρτα ἐς τὴν ὀργὴν ὀξυτέρους εἶναι. De Lucianeo hujus adverbii abusu cfr. Cobeti V. L. p. 302. — Cap. 12 scribendum videtur: ῥᾷον γὰρ οὕτω κατάδηλοι ἂν γένοιτο; in optimo codice *B* scribitur καὶ δῆλον, sed καί, quod a cett. codd. abest, absurdum est. — Cap. 16 rectius, quam Fritzschius fecit, duo verba sic transponenda esse credo: τό γε ἐργῶδες τοῦτο καὶ ἄλλως ἡδὺ καὶ ἡ φροντὶς (qua maxime τὸ ἐργῶδες illud continetur) οὐκ ἀτερπής, ἔχουσά τινα διατριβήν.

Dial. deorum I, cap. 2 necessario (etiam ex *Ω*, de quo vid. Herwerden) recipienda est hæc scriptura: δοκεῖς γάρ τι ἐρεῖν. Nam λέγειν τι, i. e. aliquid dicere, quod magni momenti sit, illud ipsum esse sponte apparet, quod Juppiter hic dicere debeat; contra ἀληθές, quod vulgo additur, perversum additamentum est, id quod etiam inde patet, quod codices hoc verbum alii alio loco positum præbent.

Icaromenippi cap. 14 Menippo interroganti: τί δ᾽ οὖν πτέρυγι καὶ ὀφθαλμῷ κοινόν ἐστι; Empedocles, ut nunc quidem scribitur, ita respondet: ὅτι παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ζῴων ἀετός ἐστιν ὀξυωπέστερος, quod responsum meo certe judicio perversissimum est; nam cum particula ὅτι non aliter accipi possit nisi ita, ut significet Empedoclem aliquid indicare velle, quod alæ et oculo commune sit, quid perversius cogitari potest quam hoc responsum, quo nihil ejus generis indicatur? Certum est hæc corrupta esse. Ni fallor, Lucianus sic scripsit: Οἶσθ᾽ ὅτι παρὰ πολὺ... ὀξυωπέστερος, sive voc. οἶσθ᾽ post ἐστιν excidisse putes sive in hoc ipso ἐστιν, quod necessarium non est, latere. Sic Empedocles non statim ad Menippi interrogationem respondet, sed nonnullis præmissis responsum ipsum alio quidem modo verbis continetur, quæ infra leguntur: ἢν γὰρ ἐθελήσῃς ... πτερύξασθαι, κατὰ λόγον τῆς πτέρυγος τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ὀξυδερκῆ ἕξῃ. — Cap. 17 init. suppleo: ἁπάντων οὖν τούτων . . γιγνομένων. — Cap. 20 s. f. editur: οὐ γὰρ ἱκανὰ ἦν αὐτοῖς, ἃ περὶ αὐτοῦ εἰρήκασι τοῦ ἡλίου; sed particula γάρ hic locum habere non videtur, et impf. ἦν ostendit potius ex notissimo Græci sermonis usu (cfr. Madv. synt. § 113 n. 3) scribendum esse: οὐκ ἄρ᾽ ἱκανὰ ἦν αὐτοῖς. — Cap. 24 legimus: ὑπὸ δὲ τοῦ καπνοῦ τῶν θυσιῶν οὐδ᾽ ἀναβλέπειν μοι δυνατὸν ἦν; sed cum Juppiter terram despectet, ἀναβλέπειν certe pravum est; scribendum est aut ἀποβλέπειν (cfr. cap. 11. 16) aut, quod Madvigio debeo, ἀντιβλέπειν. — Cap. 31 init. idem Madvigius recte vidit scribendum esse: τὸν διατεινόμενον αὐτόν; genetivus αὐτῶν ita demum ferri posset, si τὸν μάλιστα διατ· αὐτῶν scriberetur.

M. C. Gertz.

Om substantivs förening med prepositionsuttryck hos latinska språkets hufvudförfattare inom den klassiska prosan.

Ett bidrag till den latinska stilistiken.

Af **Konr. Ahlén.**

(Fortsättning.)

3. Vi öfvergå till behandlingen af **de prepositioner, som konstrueras med ablativus,** i deras förbindelse med substantiv.

Ab brukas både i lokal och ännu oftare i öfverflyttad betydelse. Först är att märka dess användning i prepositionsbestämningar till verbalsubstantiv, hos Cicero vanligen i öfverflyttad, hos Livius i lokal bemärkelse. Sådana substantiv äro hos Cic.: *deductio*, *defectio*, *discessus*, *translatio*, *dissensio* m. fl. Rivorum a fonte deductio, Top. 8, 34. Intemperantiam, quæ est a tota mente defectio, Tusc. 4, 9, 22. Pecuniarum translatio a iustis dominis ad alienos non debet liberalis videri, Off. 1, 14, 43. Dissensio Zenonis a superioribus, Acad. 1, 11, 42. Särskilt må märkas de i en framställning brukliga *declinatio*, *digressio*, *repetitio:* Declinatio a proposito, de Or. 3, 53, 205. Ab re digressio, de Or. 3, 53, 203. Br. 85, 292 etc. A primo repetitio, de Or. 2, 54, 206. — Ex. på rena lokalbest.: Eius a Brundisio crudelis reditus, Phil. 3, 2, 3. 4, 1, 3. Fam. 12, 25, 4. Hoc ab urbe discessu, Att. 8, 3, 3. 1, 13, 2. 3, 25, 1. Jfr. N. D. 2, 12, 34. Fugam ab urbe turpissimam, Att. 7, 21, 1. Jfr. Iter a porta erat eiusmodi, Sest. 63, 131. Hos Livius äro, såsom nämts, rumbestämningarne vanligast till sådana ord som *aditus*, *reditus*, *cursus*, *excursio*, *profectio*, *discessus*, *secessio*, *fuga*: Omnes ad arcem a mari aditus, 26, 20, 8. Post reditum ab Eumene, 44, 28, 1. Cursu a porta, 42, 58, 4. Oram infestam excursionibus ab Hellesponto atque Abydo facerent, 37, 14, 3. Cognita profectione ab Elatea Romano-

rum. 33, 3, 11. Post Magonis ab Oceani ora discessum, 28, 37, 10. 4, 36, 3 etc. Secessio ab suis, 7, 40, 2. Jfr. Ne cui fraudi esset secessio ab decemviris facta, 3, 54, 14. Post fugam a Cannis, 25, 6, 7. 36, 32, 1. Ex. på translat bet.: Regressus ab ira, 24, 26, 15. Defectionis a populo Romano auctores, 9, 16, 6. 24, 36, 9. 25, 23, 4 etc.

Vidare förekommer *ab* hänfördt till *litteræ*, *litterulæ*, *legatus*, *nuntius*, *tabellarius*: Litteræ quoque ab Hannibale ad Philippum inventæ, Liv. 23, 34, 7. Cic. Att. 16, 9, 1. (Habeo a Balbo litteras, Cic. Att. 9, 13, 8. Cat. 3, 4, 8.) Jfr. A Bruto et Cassio litteras missas ad consularis, Att. 16, 7, 1. Nescio quid ab eo litterularum, Att. 15, 4, 1. Legati ab Ardea questi erant, Liv. 32, 1, 9. 34, 60, 1. 37, 4, 6. Legati a Pharsalo animos auxerunt, Liv. 36, 10, 9. 14, 6. 2, 8, 1 etc. Tristem ab Tusculo nuntium, Liv. 5, 28, 13. 10, 43, 2. A Cicerone tabellarius, Cic. Att. 15, 16, 1. Jfr. Ab Attalo Cretenses sagittarii, Liv. 38, 21, 2. Jfr. *οἱ παρά τινος* i grekiskan.

För att angifva ursprung och hemort brukas *ab* vid personer, ett språkbruk, som inom den klassiska prosan är egendomligt för Livius: (Oriundi ab Sabinis, 1, 17, 2.) Coloni a Velitris Romani, 6, 12, 6. Principum a Cora atque Pometia liberos, 2, 22, 2. Incolebant urbem profugi a Thebis, 28, 7, 12. (5, 37, 2.) Incolam a Tarquiniis, 4, 3, 11. — Turnus Herdonius ab Aricia, 1, 50, 3. Ab Ardea Rutulorum, 21, 7, 2. Præfecto Asclepiodoto ab Heraclea ex Sintis, 42, 51, 6. Samma konstr. om en sak: Præsto fuere ab Corintho lembi, 32, 23, 11. Hos Cæsar läses: Quod fugitivis ab saltu Pyrenæo licuisset, BC. 3, 19, 2. Jfr. grekiskans *οἱ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων Ἴωνες. Θρασύβουλος τῶν ἐκ Πειραιῶς καὶ ἀπὸ Φυλῆς ἦν.*

Ab brukas äfven efter substantiv för att uttrycka afstand och läge i förhållande till andra föremål, en konstruktion, som också nästan uteslutande tillhör Livii språkbruk: Tertiis ab Apamea castris, Liv. 38, 37, 8. Iter omne ab Roma trepida fuga emensus, 26, 11, 16. Mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum, fama nominis sui implesset, 1, 2, 5. Jfr. Cicero Phil. 10, 5, 10: Exteræ nationes a prima ora Græciæ usque ad

Ægyptum optimorum civium præsidiis tenentur. Dexteris ab Ostia littoribus, Liv. 2, 34, 3. Jfr. Cic. Phil. 6, 5, 12: Aspicite illam a sinistra equestrem statuam. Magnesia ab Sipylo, Liv. 37, 44, 5. Jfr. De te a Magnetibus ab Sipylo mentio est honorifica facta, Cic. Q. fr. 2, 9, 2. Haud parvum munimentum a planioribus aditu locis, Liv. 1, 33, 7.

I temporal bemärkelse brukas *ab* någon gång i tidsbestämningar till substantiv, som ej äro uttryckta med tidsord: Habeo causas plurimas meæ a pueritia observantiæ, Cic. Fam. 10, 4, 1. Tertius ab consulatu Cassii annus, Liv. 4, 20, 10. Urgent philosophorum greges iam ab illo fonte et capite Socrate, Cic. de Or. 1, 10, 42.

Slutligen förekommer *ab* i korta, förmodligen från talspråket hemtade, uttryck dels vid några substantiv, som konstrueras i analogi med likbetydande adjektiv, dels såsom agent. Nästan alla sådana uttryck tillhöra Livii språkbruk: Dissimilitudinem ab illis rebus, Cic. de Or. 1, 59, 252. Vacuitas ab angoribus, Off. 1, 21, 73. Jfr. Liv. 23, 32, 15. Ab externis armis otium fuit, Liv. 3, 14, 2. Spem ab tanto certamine ac labore quietis, Liv. 26, 45, 5. 1, 31, 5. Spe auxilii ab Antiocho, 37, 32, 10. 38, 4, 9. Neque spes veniæ ab Scipione erat, 30, 8, 8. Metu pœnæ a Romanis, 32, 23, 9. Trepida ancipiti metu et ab cive et ab hoste, 2, 24, 3. Cum maior a Romanis metus timorem a principibus suis vicisset, 45, 26, 7. Metu insidiarum a meis, Cic. Rep. 6, 14, 14. Æstus a meridiano sole laborque corpora afficerent, 28, 15, 4. Cutinam ingenti ardore militum a vulnerum ira scalis cepit, 8, 29, 13. I uttrycket: Honores omnibus ad solvendam fidem a consule habiti, Liv, 27, 5, 6 har Madvig tillagt ett *datam*.

Beträffande detta språkbruks historiska utveckling, så förekomma inom det älsta språket få fullt tydliga exempel på detsamma, att döma af dem, som Holtze anför. Jfr. Quod ab illo me attigisset nuntius, Plaut. Bacch. 2, 2, 19. 3, 5, 3. Utrum hacin feriam an ab læva latus, Ennii Aiax fr. 3. Huic operi precium ab domino bono, qui etc. Cato R. R. 14. A villa mercenarium vidi, Terent. Adelph. 4, 2, 2. Jfr. Holtzes anmärkning I. p. 181. Hos silfverålderns förf. före-

kommer *ab* dels användt i förbindelser liknande den klassiska prosans, dels i friare ställning. Jfr. följ. ex. från Tacitus: Legati ab senatu, A. 1, 39, 1. Ab Othone ad Vitellium epistulæ, H. 1, 74, 2. Participium finnes dock tilllagdt till detta ord H. 4, 24, 15 och hos Curtius alltid t. ex. 3, 6, 9. 7, 2, 23. 24, 30. Tempestatem ab Ostia atrocem, A. 11, 31, 15. Oceanus raris a nostro orbe navibus aditur, G. 2, 5. Merces ab eo vim necessitatis adfert, A. 14, 14, 20. Nullo a nobis remedio, A. 14, 27, 2. Ad septimum ab urbe lapidem, H. 2, 88, 4 etc. Is orditur de missione ab sedecim annis, A. 1, 26, 2. Quartus a victoria mensis, H. 2, 95, 8. A. 14, 21, 7. D. 17, 16 etc. I den efterklassiska prosan i synnerhet hos Suetonius och på inskrifter plägar prep. *a* med följ.: manu, studiis, rationibus, libellis etc. fogas till sådana subst. som *servus*, *libertus*, *libertinus* för att utmärka en sådan persons befattning, t. ex. Philemonem a manu servum punivit, Suet. Cæs. 74. Aug. 67. Tiber. 42, etc. Jfr. Tac. A. 15, 35, 7. Hos Cic. finnes et dylikt: Pollicem, servum a pedibus meum, Att. 8, 5, 1. Om detta bruk se Friedländer, Darstellungen aus d. Sittengesch. Roms p. 152.

Prepositionen *de* är ganska vanlig i bestämningar till substantiv, som innebära betydelsen af ett yttrande, en mening, ett omdöme, öfverläggning, beslut o. s. v. om en person eller sak. Denna preposition omväxlar i den klassiska prosan med genitivus vid vissa substantiv, men, som bekant, grep bruket af denna preposition i det senare språket alt mera omkring sig, enligt den vanliga tendensen hos syntetiska språk att öfvergå till analytiska, och i latinets dotterspråk t. ex. italienskan, spanskan och franskan har denna preposition trädt i stället för moderspråkets genitivus.

Redan i det älsta språket träffas flera spår af detta språkbruk: Abstine sermonem de istis rebus, Plaut. Most. 4, 2, 18. De exclusione verbum nullum, Terent. Eun. 1, 2, 8. Consilium de occludendis ædibus, Heaut. 5, 2, 2. Spes est de argento, Plaut. Most. 3, 1, 40. Pers. 1, 3, 29 etc.

I den klassiska prosan träffas hos Cicero *de* ofta i förening med ord, som betyda ett yttrande ss. *oratio*, *sermo*, *contio*, *exordium*, *institutio*, *responsum*, *moderatio*, *faceticæ*, *præ-*

ceptum: Oratio hæc ipsa de Pyrrho, Br. 16, 61. 21, 83. Acad. 2, 20, 64 etc. In aliis de re publica sermonibus versatus sum, Fam. 2, 8, 2. 3, 10, 10 etc. Contio eius exspectatur de pudicitia, Har. Resp. 5, 9. Phil. 12, 8, 19. Hoc ipsum de deis exordium, Leg. 2, 7, 17. Omnis de aliqua re institutio, Off. 1, 2, 7. Jfr. Att. 9, 9, 2. Responsum haruspicum de fremitu in contione recitavit, Har. Resp. 5, 9. Conlegæ eius moderatio de me, Sest. 33, 72. Plena facetiarum de heresi Vestoriana, Att. 14, 14, 1. De numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt, Or. 55, 186. de Or. 2, 18, 76. Jfr. De altera parte dicendi mirum silentium est, de Or. 2, 19, 78. Hos Livius må anmärkas: *mentio*, *crimen*, *querimoniæ*, *mendacium*, *vox*: Incidit de uxoribus mentio, Liv. 1, 57, 6. 8, 20, 11. Crimina querimoniasque de Philippo audiri, Liv. 39, 46, 7. 39, 26, 3. De Philippo et Nabide libero mendacio abutebatur, 35, 12, 16. Jfr. Cæs. BG. 7, 38, 10. Cum iisdem de pace mandatis, Liv. 44, 35, 4. Vox de adventu, 5, 51, 7.

Likasa brukas *de* vid *fabula*, *fabella*, *fama*, *rumor*: De Hercule fabulis credere libet, Liv. 5, 34, 6. De Sileno fabella, Cic. Tusc. 1, 48, 114. Fama de bello Antiochi, Liv. 35, 41, 1. 45, 27, 2 etc. Graves de te rumores, Cic. Deiot. 9, 25. Fam. 8, 1, 2 etc.

Vidare begagnas *de* hos Cicero i förbindelse med orden: *liber*, *libellus*, *volumen*, *litteræ*, *epistola*, *locus*, *caput* vid uppgift på innehållet af en bok, ett kapitel etc. Illos de re publica libros edidisti, Br. 5, 12. Theophrasti de beata vita liber, Fin. 5, 5, 12. Tusc. 1, 23, 53 etc. Bruti de iure civili libellos, de Or. 2, 55, 223. Br. 44, 163 etc. Ex illo cælesti Epicuri de regula et iudicio volumine, N. D. 1, 16, 43. Accepi tuas litteras de publicanis, Fam. 1, 9, 26. 10, 6, 1. Verr. 4, 63, 141 etc. Græcis de philosophia litteris, Div. 2, 2, 5. Epistolæ tuæ de Attica, Att. 13, 12, 1. Hic locus de vita et moribus totus, de Or. 1, 15, 68. Leg. 3, 13, 30. Liv. 1, 20, 65 etc. Cum contraria inter se de re publica capita contulisset, de Or. 2, 55, 223. *Verbum* med *de* förekommer i uttrycket verba facere, Am. 1, 2; elicere, de Or. 1, 21, 97. Jfr. De iustitia, de fide littera nulla in eorum

libris inveniretur, de Or. 1, 19, 87. Jämför också följande ex.: De qua *nihil* reliquerunt, de Or. 1, 19, 87. *Illud* Crassi de Memmio, de Or. 2, 66, 264. Legi tuum nuper *quartum* de Finibus, Tusc. 5, 11, 32. Fat. 1, 1. Jfr. Sull. 5, 14 (indicium). *Philosophiæ* de moribus, Fat. 1, 1. *Disputatio* de fato ib.

Ett liknande bruk af *de* förekommer hos Cicero vid *orator, legatus, nuntius*: De republica non minus vehemens orator quam bellator fuerit, Br. 77, 269. Legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, Br. 90, 312. de Or. 2, 37, 155. Jfr. De fœdere renovando legati, Liv. 9, 20, 1. De morte eius cum falsus nuntius venisset, de Or. 1, 38, 175. Sull. 5, 14.

Ej mindre vanliga i förbindelse med *de* äro substantiv af de följande ofvan angifna betydelserna (en mening etc.). Sålunda begagnas hos Cicero *de* i prepositionsbestämning till *opinio, consilium, iudicium, decretum, auctoritas (senatus), senatus consultum, lex, formula, sententia, voluntas*. Philosophorum de se ipsorum opinio, Br. 30, 114. Agr. 3, 1, 2 etc. Testimonium meorum de republica consiliorum, Br. 96, 330. Verr. 3, 25, 63. Phil. 10, 11, 23 etc. Animi mei de tua virtute iudicium, Mur. 29, 60. Mil. 3, 7. Br. 72, 251 etc. Recita decretum de tribunis, Verr. 3, 42, 100. Senatus vetus auctoritas de Bacchanalibus declarat, Leg. 2, 15, 37. Nonne senatus consultum de Vatinio vides, N. D. 3, 5, 13. Legis Cinciæ de donis et muneribus, C. M. 4, 10. Tull. 20, 77. Protulerat de dolo malo formulas, Off. 3, 14, 60. (Rosc. Com. 8, 24.) Ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum, N. D. 1, 6, 13. Fin. 5, 7, 12. Tusc. 1, 32, 79 etc. Cæsaris de bello voluntas, Marc. 5, 15. Dylika ord hos Livius äro *consensus, arbitrium, lex, rogatio*: Tanto de se consensu, 6, 6, 9. Permitterentne arbitrium de populo Romano, Liv. 37, 49, 4. 23, 23, 4. Leges de provocatione, Liv. 3, 56, 12. 4, 16, 5. 30, 3 etc. De fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio consule antiquabant, 6, 39, 2. 31, 6, 3.

Af samma slag äro de talesätt, i hvilka prepositionsbestämningen fogas till substantiv, som betyda menings-

skiljaktighet (tvist) och öfverläggning ss. *dissensio, controversia, altercatio, quæstio* hos Cicero; *contentio, dimicatio, deliberatio, consultatio, cognitio* hos Livius: Summa de iure dissensio, de Or. 1, 56. 239. N. D. 1. 6. 15. De tabulis et perscriptionibus controversia, de Or. 1. 58. 250. Quinct. 17, 54. Magna de re altercatio cum Velleio. N. D. 1. 6. 15. Crudelissimæ de morte Oppianici quæstiones. Clu. 67, 191. Verr. 2, 6, 15. Fin. 5, 8, 23 etc. — Contentionem de plebeiis consulibus deposituros, Liv. 4. 6, 4. Ad ultimam dimicationem de legibus ventum, 6, 38, 3. Deliberatione de maxima illa quidem. sed tamen parte civitatis, 2, 24, 4. 35, 42, 3. Consultatio de Macedonico bello, 31, 2, 2. Cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reiciunt, 5. 36, 10.

Slutligen förekommer *de* med samma grundbetydelse, som i föregående är afhandlad, ehuru vid öfversättningen modifierad efter de ords betydelser, till hvilka den hänföres, („öfver", „för", „beträffande") vid orden *conscientia, ignoratio*; *potestas, ius*; *cura, metus, spes*; *votum, gratulatio*; *victoria, triumphus*; *ratio, causa, res*: Nulla conscientia de culpa, Sal. Cat. 35, 2. Jfr. Cuius scientiam de omnibus constat fuisse, Cic. Sull. 13, 39. Eius ignoratio de aliquo purgatio debet videri, ibid. — Omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis, Cic. Flacc. 2, 4. Ius de tergo vitaque, Liv. 2, 29, 12. — Nostram de re publica curam abiecimus, Cic. Fam. 9, 20, 1. Liv. 8, 13, 17. 35, 41, 1, etc. Metus de fratre in scribendo impedit, Cic. Att. 3, 8, 4. Liv. 21, 16, 2. 43, 1, 12. Nec raptis spes de se melior, Liv. 1, 9, 14. 6, 6, 17. — Vota de meo reditu exaudiens, Cic. Planc. 41, 97. Præ his de victoria gratulationibus, Att. 9, 5, 3. — Cum Canuleius victoria de patribus plebis favore ingens esset, Liv. 4, 6, 5. 8, 12, 4. 21, 46, 8 etc. Ut hunc triumphum de cive vestro spectetis, Liv. 23, 10, 8. Triumphum agere de, Cic. Verr. 5, 38, 100 etc. — Valde probo rationem tuam de Tusculano, Cic. Att. 12, 37, 2. Tamquam integra sit causa patriciorum de sacerdotiis, Liv. 10, 8, 1. Suspensa de legibus res ad novos tribunos militum dilata, Liv. 6, 38, 1. 26, 15, 9.

Gerundivkonstruktion efter dylika substantiv är ej ovanlig: Disputationem de oratore probando, Br. 49, 184. Verr. 2, 49, 122. Sest. 64, 135. Fam. 12, 9, 1 etc.

Hvad språkbruket hos senare förf. angår, så träffas hos Tacitus denna prep. ofta vid samma substantiv, som i klassiska prosan, men äfven vid andra. Vi anföra blott ett ställe för hvarje ord: Sermo, H. 1, 11, 4; oratio, H. 2, 90, 2; laus, A. 1, 12, 12; præsagium, A. 4, 20, 3; silentium, H. 3, 54, 5; fama, H. 1, 14, 10; opinio, A. 14, 22, 1; epistola, H. 1, 74, 14; legatus, A. 15, 27, 3; nuntius, H. 1, 50, 3; libellus, A. 3, 68, 2; volumen, D. 10, 3; consilium, H. 2, 81, 11; senatusconsultum, A. 6, 12, 3; consultatio, G. 10, 8; populiscitum, A. 3, 58, 6; lex, A. 13, 44, 23; quæstio, A. 14, 60, 7; cognitio, A. 1, 72, 12; notio, A. 3, 59, 8; suspitio, A. 15, 52, 15; spes och metus, A. 3, 69, 8; persuasio, H. 5, 5, 16; certamen, A. 2, 51, 1; bellum, A. 13, 34, 10; pugna, D. 25, 5; mos, Agr. 25, 16; triumphus, H. 2, 49, 7; triumphalia, H. 4, 4, 9; tropæa, A. 15, 18, 1. Öfrige förf. ss. Quintilianus, Curtius, Suetonius använda *de* på samma sätt som Tacitus.

Såsom öfvergång till den andra hufvudbetydelsen („af", „från"), i hvilken prepositionen *de* förekommer i prepositionsbestämning till substantiv, anföres ett exempel, där prep. har lokal bemärkelse: Cuius quondam de patria discessus molestus omnibus visus est, Cic. Red. 1, 10, 25.

I den nu nämda betydelsen „af", „från" begagnas denna prep. i bestämningar till substantiv, som beteckna personer, för att utmärka dem, ss. tillhörande ett visst skrå, en samhällsklass, härafdelning o. s. v. Sådana ex. hos Cicero äro: Homo de schola, de Or. 2, 7, 28. Declamator de ludo, Or. 15, 47. Rabula de foro, ibid. Non vicanos haruspices, non de circo astrologos. Div. 1, 58, 132. Poeta de populo, Arch. 10, 25. Homo de plebe, Verr. 1, 58, 151. Accusator de plebe, Br. 34, 131. Si quis de populo redemptor accessisset, Verr. 1, 57, 150. Cum de plebe consulem non accipiebat, Br. 14, 55. Ille de populo iudex, Cic. Br. 53, 198. Jfr. Iudicem de cohorte sua daturum, Verr. 2, 27, 66. Recuperatores de cohorte sua daturum,

Verr. 3, 28, 68. Adhibentur in scribendo de conventu viri primarii, Verr. 2, 77, 189. Remex ille de classe Coponii, Div. 2, 55, 144. Legiones duæ de exercitu Antonii, Fam. 10, 28, 3. Coponem de via Latina, Clu. 59, 163. Versus de Phœnissis, Off. 3, 21, 82 („verser ifrån, ur Ph.").

Likartade exempel hos Livius äro: Homo de plebe, 2, 36, 2. 55, 4 etc. Accusator de plebe, Liv. 6, 19, 7. Consul de plebe, Liv. 7, 6, 8. Jfr. Dictator Rutilus primus de plebe dictus magistrum equitum de plebe C. Plautium dixit, Liv. 7, 17, 6. 6, 39, 3. Collega Corvo de plebe Lænas datus est, 7, 26, 13. 10, 15, 12. Dictator de plebe, 7, 22, 7. Multitudo de plebe. 5, 39, 13. Pars maxima captivorum ex Latinis fuit, nec omnium de plebe, 6, 13, 7. Äfven brukas sist nämda uttryck i förening med nomina propria. M. Cæcidius de plebe nuntiavit, 5, 31. 6. Consurgit P. Scaptius de plebe, 3, 71, 3. Genitivbegreppet framträder tydligt i ett sådant ex., som: Quod circa signa roboris de exercitu fuit, 4, 46, 6. Jfr. De legione X veteranus, Auct. B. Afr. 16. Speculator de legione II Pompeiana, B. Hisp. 13. Detsamma gäller om följande ex., i hvilka prepositionsbestämningen fogas till ett substantiv, som betecknar sak: Navem tu de classe populi Romani ausus es vendere, Cic. Verr. 1, 34, 87. Eisdem scaphas de navibus adiungit, Auct. B. Afr. 28. Non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, Cic. Agr. 3, 1, 3.

I stället för genitivus partitivus är denna prep. ej så vanlig i förbindelse med substantiv t. ex. Orator de minoribus, Cic. Opt. Gen. 4, 9. Civis Romanus de creditoribus, Verr. 1, 29, 74. De suis commodis aliquam partem, Quinct. 11. 38. Vid *nemo*, *unus*, *aliquis*, *quidam*, *quisquam* är den vanligare: Cic. de Or. 1, 43, 191. Verr. 4, 8, 18. Leg. 3, 6, 14. Verr. 4. 19, 40. Br. 33, 125 etc. Sist må anmärkas: Inibitur ratio *quæstus de vestra pecunia*, Cic. Agr. 2, 25, 67.

Från det älsta språket antecknas: Dimidium mihi de præda dare, Plaut. Pseud. 14. 7, 68. Ne expers partis esset de nostris bonis, Terent. Heaut. 4, 1, 39. Vanligt om ursprung: De summo adulescens loco, Plaut. Aul. prol. 28. Semen de cupresso. Cato R. R. 17. ib. 108, 5. Plaut. Rud. 4, 5, 7 etc. Från senare förf. anföras: De septem sideribus

stella Saturni, Tac. H. 5, 4, 15. Unam de schola controversiam, Quint. 7, 1, 41. Versus de libro Ennii sexto, Quint. 6, 3, 86. Liberi de Cleopatra, Suet. Aug. 17. Nautæ de navi, Aug. 98.

Prepositionen *ex* är måhända (åtminstone näst *in*) den preposition, som vanligast förekommer i prepositionsuttryck till substantiv och brukas därvid i nästan alla sina betydelser. I lokal bemärkelse är den vid rörelsebegrepp mindre använd. Hos Cicero förekommer den vid subst. verbalia ss. *aditus*, *exitus*, *reditus*, *concursus*, *discessus*, *excessus*, *fuga*: Duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, Fam. 15, 4, 4. Facilis nobis ex Italia exitus, Att. 9, 3, 1. Post eius ex Africa reditum, Phil. 2, 29, 71. Pis. 3, 7. Qui concursus ex oppidis finitimis, Flacc. 30, 74. Sest. 33, 72. Jfr. Opt. Gen. 7, 22. Discessum e vita, Div. 1, 23, 77. Excessum e vita, Fin. 3, 18, 60. Fuga ex Italia, Att. 7, 17, 1. Hos Livius träffas utom *reditus*, 29, 6, 1; *fuga*, 6, 31, 3. 41, 10, 6 äfven *decursus*, *eruptio*, *profectio*: Subito ex collibus decursu, Liv. 1, 27, 10. Eruptio ex oppido stationes hostium fudit, Liv. 23, 37, 5. 49, 8. Jfr. Trepidantes eruptio ex castris *opportune facta* avertit, 5, 13, 11. Post profectionem ex Asia, 27, 33, 4. Transfuga ex suis populis, 2, 1, 4. Härmed kan jämföras: Adflatus e terra mentem movens, Cic. Div. 2, 57, 17.

I sammanhang med ofvan stående anföras följande uttryck: Longum iter ex Hispania numerum diminuerat, Cæs. BC. 3, 2, 3. Subita consternatio ex somno, Liv. 29, 6, 12. Quem ex opaco specu fons rigabat, Liv. 1, 21, 3.

Däremot är denna preposition vanligare i sådana bestämningar till substantiv, genom hvilka en persons hemort, stånd o. s. v. angifves. Innan dessa uttryck behandlas, må anföras orden *nuntius*, *legatus*, *litteræ*, vid hvilka ord *ex* liksom står på gränsen emellan föregående och näst följande betydelse: Propter cotidianos ex Syria nuntios, Cic. Fam. 15, 2, 6. Ut eam non ex prœlio nuntius, sed ex sermone rumor ad auris imperatoris adferret, Pomp. 9, 25. Liv. 28, 36, 6. 37, 46, 7. Legati ex Asia atque Achaia plurimi Romæ fuerunt, Cic. Verr. 1, 22, 59. Liv. 30, 26, 2, Ex

Sicilia litteræ in senatu recitatæ sunt. Liv. 25, 5, 10. Cic. Pis. 40, 97. Jfr. Litteris ex Epiro ad Athenas datis, Att. 7, 1, 9. Auxerunt tumultum litteræ ex Gallia allatæ ab L. Porcio, Liv. 27, 39, 1.

Lokalbestämningar, som angifva en persons hemort, läggas både till nomina appellativa och propria. Dylika talesätt äro inom den klassiska prosan vanliga hos Cicero: Iste homo ex eiusmodi civitate testis relinquetur, Verr. 5, 40, 105. Homines ex Græcia, de Or. 2, 37, 155. Quisque ex provincia Sicilia gravior homo, Verr. 2, 61, 149. Rep. 1, 22, 36 etc. Ex oppidis municipales homines, Phil. 2, 24, 58. Cives Romanos ex Sicilia pro testimonio dicere, Verr. 2, 6, 16. 4, 44, 96. Jfr. Ex Arcadia hospes, Nep. Alc. 10, 5. Hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus, Or. 18, 57. De philologis e Nicia, Att. 13, 29, 1. Habuit exquisitos e Græcia magistros, Br. 27, 104. Eunuchi e Syria Aegyptoque, Or. 70, 232. Testes ex Sicilia dabo, Verr. 4, 22, 48. 1, 59, 154. Ex urbe sicarios, Am. 27, 74. Qui nec præfectus nec ex Italia comes Gabinii fuit, Rab. Post. 7, 19. Stipendiarios ex Africa Siciliaque multos, Balb. 9, 24. Ex Hispania sex legiones habet a tergo, Fam. 16, 12, 4. Cohortis ex Piceno, Att. 7, 23, 1. Eques Romanus ex agro Piceno. N. D. 3, 30, 74. Possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos, C. M. 7, 24. Härmed må jämföras: Cum te *soli* ex Sicilia laudant, Verr. 5, 22, 58. Prædicarem innumerabiles *alios* cum ex nostra civitate, tum ex ceteris, de Or. 1, 48, 211. *Aliquem* ex agro Veiente, Am. 16, 47. Hos öfrige förf. äro ex. få: Legiones ex Illyrico laureatæ, Liv. 45, 39, 4. Parva Ilergetum manus ex Hispania, Liv. 21, 22, 3. Equitatum Scipio ex provincia Africa habebat, Auct. B. Afr. 8. Magnum numerum ex Thessalia in legiones distribuerat, Cæs. BC. 3, 4, 2. Jfr. *Omnes* ex Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent, Cæs. BC. 3, 13, 2. Gravis autumnus in Apulia ex saluberrimis Galliæ et Hispaniæ regionibus omnem exercitum valetudine temptaverat, Cæs. BC. 3, 2, 3.

Särskilt anföras följande exempel på nomina propria i förening med ortsbestämning: Apud maiores disertissimum

habitum ex Latio L. Papirium. Cic. Br. 46, 170. Megaboccus ex Sardinia, Scaur. 18, 40. Iunius ex Hispania quidam, Cæs. BG. 5, 27, 1. Maso ex Corsica, Cic. N. D. 3, 20, 52. Is habuit in matrimonio Cæsenniam eodem e municipio, Cæcin. 4, 10. Ex Apulia Teanenses in deditionem venerunt, Liv. 9, 20, 4. Orten uttryckt genom folkets namn: Vettius Vettianus e Marsis. Cic. Br. 46, 169. Mettius ex Volscis, Liv. 4, 28, 3. Jfr. Ipsum ex Helvetiis uxorem habere. Cæs. BG. 1, 18, 7. Liv. 28, 1, 6. 6, 4, 2.

Ej så vanliga äro prepositionsuttryck, som bestämma ett substantiv, som betecknar person, med afseende på stånd, samhällsklass, familj etc. Sådana exempel finnas tämligen jämt fördelade på Cicero och Livius: Petis enim homo ex equestri loco summum locum, Cic. Pet. Cons. 4, 13. Finitores ex equestri loco ducentos, Agr. 2, 13, 32. Mælius ex equestri ordine rem utilem aggressus est, Liv. 4, 13, 1. Ex quoque ordine multitudo, Cic. Sull. 26, 73. Jfr. Pælignus quidam ex infimis ordinibus, Cæs. BC. 2, 35, 1. Ex plebe homines, Liv. 1, 9, 11. Plebs tribunos militum ex plebe crearet, Liv. 4, 50, 7. Operis ex plebe usus est, Liv. 1, 56, 1. Jfr. Apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit, Liv. 1. 30, 7. M. Crepereius ex acerrima illa equestri familia et disciplina, L. Cassius ex familia severissima, Act. in Verr. 10, 30. 8, 23. Mago ex gente Barcina, Liv. 23, 41, 2. Audies homines e conventu Syracusano, Cic. Verr. 4, 31, 70. Ibid. 2, 8, 22. 4, 61, 137 etc. Ex amplissimo conlegio decemvirali sacerdotes, Verr. 4, 49, 108. Tui ex cohorte recuperatores, Verr. 3, 46, 111. 47, 112. Ex ergastulo militem verbis obterreret, Liv. 24, 15, 7. Jfr. Auct. B. Afr. 85.

Vi upptaga äfven här följande exempel, i hvilka prepositionsbestämningen står nästan använd som en genitivus qualitatis: Ex eo genere homines, Cic. Font. 19, 42. Auct. B. Afr. 16. Homines sapientes et ex vetere illa disciplina iudiciorum, Cic. Clu. 28, 76. Br. 46, 170. Inventum esse fortem amicum ex eadem familia, ex optima divisorum disciplina, Act. in Verr. 8, 23. Unus e togatorum numero atque ex forensi usu homo mediocris, de Or. 1, 24, 111. Novum

monstrum ex vetere illa immanitate, Verr. 5, 56, 145. Heredem ex deunce, Cæc. 6, 17. Att. 13, 48, 1.

Äfven i förbindelse med sakbegrepp förekommer denna preposition i den nu afhandlade betydelsen hos Cicero: Omnem hanc ex Etruria scientiam, Div. 1, 2, 3. Quæ sunt tibi igitur exempla ex Sicilia cellæ, Verr. 3, 91, 212. Hoc ipso ex consilio utar exemplis, ibid. Ex illo fano nihil attigit, Flacc. 28, 67. Locos gravis ex philosophia tractare, Parad. præf. 1. Non Græci alicuius ex scholis cantilenam requirunt, de Or. 1, 23, 105. Hanc dicendi ex arte aliena facultatem, de Or. 1, 11, 50. Adhibita est ars quædam ex alio genere quodam, de Or. 1, 42, 188. Cuiusdam ex alio genere prudentiæ, de Or. 1, 43, 193. Jfr. Frons ex arboribus deficiebat, Cæs. BC. 3, 58, 5. Jämför äfven följande ex.: Ut *illud* in ore habeant ex Hymnide, Cic. Fin. 2, 7, 22. Neque *quidquam* ex fano Chrysæ desideratum est, Verr. 4, 44, 96.

Om vi här afbryta framställningen af denna prepositions bruk inom den klassiska prosan, för att anställa jämförelse emellan detta och dess användning hos äldre och yngre förf., så finna vi i det älsta språket många spår af ett bruk, likartadt med det ofvan behandlade: Multi alii e Troia strenui viri, Næv. bell. Pun. 1, 1, fr. 6. Milite e Macedonia, Plaut. Pseud. 2, 2, 22. Conspicor navem ex Rhodo, Plaut. Merc. 2, 1, 33. Jfr. Terent. Eun. 1, 2, 85. Plaut. Aul. 2, 4, 11. Most. 1, 1, 29 etc.

Hos silfverålderns författare och särskilt Tacitus i följd af hans koncisa stil, är bruket af denna preposition ganska vidsträckt i förbindelse med substantiv. Vi måste här inskränka oss till allmänna anmärkningar och anförande af ett eller annat exempel, ss.: Ex ipsa urbe haud spernenda manus, Tac. H. 2, 11, 10. Ne Vitellianus miles recens e castris fessos aggrederetur, H. 2, 26, 14. Efter *nuntius* H. 1, 70, 3; *fama*, 76, 1.

För att beteckna fädernesland, ort, hvarifrån någon kommer, o. s. v. brukas prep. efter både nom. pr. och appell.: H. 2, 8, 4. A. 3, 42, 9. 6, 7, 22. 12, 1, 18. A. 2, 62, 9. 45, 2. 3, 55, 10. 6, 28, 15. 11, 23, 13 etc. För att

beteckna stånd etc. brukas *ex* i förbindelse med subst. i sådana uttryck som: e plebe, e familia, ex nobilitate, e familiaritate, e prætorio, e cohorte (-tibus) o. s. v.: H. 2, 38, 8. 61, 3. A. 2, 26, 7. 14, 26, 7. 15, 22, 10. 50, 6. H. 1, 20, 13. 43, 10 etc. Jfr. Quosdam e clade Variana servitio exemerant, A. 12, 27, 13 o. dyl.

Sådana talesätt, i hvilka *ex* förekommer i partitiv betydelse till substantiv, som beteckna personer, äro ej mycket vanliga: Homo ex numero disertorum, Cic. de Or. 1, 37, 168. Crassum ex omni nobilitate adulescentem dilexi plurimum, Fam. 13, 16, 1. Adiutor ex tribunis, Liv. 6, 22, 6. Ex novis prætoribus successorem mittant, Liv. 23, 21, 3. Callidum Hannibalem ex Pœnorum ducibus, ex nostris ducibus Maximum accepimus, Cic. Off. 1, 30, 108. I förening med superlativ, pronomen och räkneord är den vanligare: Br. 21, 82. 93, 320. Leg. 2, 22, 57. Cæs. BG. 3, 15, 5. Cic. Quinct. 24, 76. Clu. 63, 177. Liv. 2, 56, 4. 5, 24, 11. 5, 11, 4. 4, 49, 12 etc.

Hos Plautus begagnas *ex* i partitiv bet. efter *unus*, *solus*, *pauci*, *quisquam*, *nullus* etc., Aul. 2, 2, 29. Stich. 1, 2, 63. 2, 2, 19. Men. v. 370 etc. Hos Tacitus är bruket af *ex* i partitiv betydelse synnerligen vanligt både efter nomina propria och appellativa (adjektiv, räkneord och pronomina). Jfr. H. 1, 8, 2. 20, 13. 24, 2. 25, 1. 43, 10. H. 2, 14, 5. A. 4, 58, 3. H. 4, 31, 3. 33, 2. A. 13, 1, 9 etc.

Vidare brukas *ex* i prepositionsuttryck till personer för att angifva härkomst och ursprung. Cum haberet ex Nævia infantem filium, Cic. Clu. 9, 27. Qui liberos ex App. Claudii filia haberet, Liv. 23, 2, 6. Sicinius Pompeii ex filia nepos, Cic. Br. 76, 263. Rep. 2, 18, 33. Duos parvos ex Marcio ferens filios secum, Liv. 2, 40, 2. Jfr. Stirps quoque virilis ex novo matrimonio fuit, Liv. 1, 1, 11. Sororem ex matre, Cæs BG. 1, 18, 7. Sextus hic ex Alcmena, Cic. N. D. 3, 16, 42. Här antecknas äfven: Flamma ex ipso incendio navium periculum nuntiabat, Verr. 5, 35, 93.

Mycket nära nyss anförda bruk af prep. *ex* stå sådana talesätt, i hvilka prepositionen hänföres till substantiv för att angifva grund och orsak. Sådana uttryck äro ej ovanliga hos Cicero: Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, de Or. 1, 44, 197. Quædam ex ipsa varietate ac novitate rerum et criminum delectatio, Verr. 2, 5, 10. Ingenuas ex doctrina oblectationes, Fin. 5, 20, 56. Malevolentia sit voluptas ex malo, Tusc. 4, 9, 20. Fin. 4, 5, 12. Summa iucunditas e cotidiano cultu atque victu, Tusc. 5, 25, 72. Levis est consolatio ex miseriis aliorum, Fam. 6, 3, 4. Animi contractio ex metu mortis, Tusc. 1, 37, 90. Misericordia est ægritudo ex alterius rebus adversis, Tusc. 3, 10, 21. Illam Norbani seditionem ex luctu civium et Cæpionis odio non reprimi posse, de Or. 2, 28, 124. Nulla ex trinis æstivis gratulatio, Pis. 40, 97. Ne cicatrices aspiciat ex mulierum morsu, Verr. 5, 13, 32. Jfr. följande exempel från Livius: Gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabat, Liv. 33, 33, 3. Ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit, Liv. 2, 51, 6. Här nämnas äfven följande exempel, i hvilka prep. brukas för att angifva en vinst af något: Sentire prædæ fructum ex eo bello, Liv. 5, 20, 8. Spe maioris quam ex agrestibus populationibus prædæ, Liv. 10, 17, 3. Si hanc ex fœnore pecuniam populo non retuleris, Verr. 3, 71, 167. Quæstus ex alieno errore facilis, Liv. 25, 1, 8. Jfr. Pœnarum ex inimicis satis est, Liv. 3, 59, 2.

Ganska vanlig är prep. *ex* i bestämningar till substantiv, som beteckna en sak (bild, husgeråd, vapen), för att angifva ämnet, hvaraf något är gjordt. I det fjärde talet mot Verres, hvilket som bekant handlar om Verres' konstverksrofferier, finnas många sådana exempel: Signum Cupidinis e marmore, Verr. 4, 3, 5. 44, 96. 2, 35, 87. Br. 73, 257. Ex ære Dianæ simulacrum, 4, 33, 72. 43, 94. Vidistis simulacrum Cereris e marmore, 4, 49, 109. Cuius imaginem ex ære vidi, Or. 31, 110. Pedestrem ex ære statuam, Phil. 9, 6, 13. Pocula ex auro, Verr. 4, 27, 62. Supellectilem ex ære elegantiorem, Verr. 2, 34, 83. Crateras ex ære pulcherrimas, Verr. 4, 59, 131.

De ceteris operibus ex auro et gemmis se non laborare, Verr. 4, 29, 67. Mensas Delphicas e marmore, Verr. 4, 59, 131. Monile ex auro et gemmis, Verr. 4, 18, 39. Ex ære Myronis buculam, Verr. 4, 60. 135. Corona ex herbis. Div. 2, 32, 68. Äfven vid egennamn: Ex marmore Iacchum, Verr. 4, 60, 135.

Från andra förf. kunna anföras: Clipeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære, Liv. 1, 43, 2. Clipeum unum ex auro totum, Liv. 34, 52, 7. Donum ex auro, Liv. 36, 35, 12. Ferventes fusili ex argilla glandes, Cæs. BG. 5, 43, 1.

I sammanhang med sist behandlade uttryck antecknas följande exempel, i hvilka prep. kan sägas i viss mon hafva samma bet.: Cum solarium vel discriptum vel ex aqua contemplere, Cic. N. D. 2, 34, 87. Jfr. Certis ex aqua mensuris, Cæs. BG. 5, 13, 4. Ex multaticio argento signa aenea ad Cereris dedere, Liv. 27, 6, 19. Coronam auream ex pecunia publica in Capitolio posuit, Liv. 4, 20, 4.

Vid i fråga varande språkbruk plägar äfven ett participium tilläggas prepositionsuttrycket. Följande exempel anföres ur det fjärde talet mot Verres: Hercules egregie factus ex ære, 3, 5. Ex una gemma pergrandi trulla excavata, 27, 62. Candelabrum e gemmis opere mirabili perfectum, 28, 64. Candelabrum factum e gemmis, 27, 67. 32, 71. Simulacrum præclare factum e marmore, 44, 96. Valvas ex auro atque ebore perfectiores, 56, 124. Jfr. Liv. 44, 14. 3. 45, 33, 5. 27, 4, 8. Cæs. BG. 2, 33, 2. 3, 13, 3. Att dylika bestämningar uttryckas med adjektiv är, såsom bekant, vanligt: Verr. 4, 1, 1. 2, 4. 3, 5. 7, 14. 20, 42. 24, 54. 25, 55 etc.

Några få exempel återstå, ss. de, i hvilka *ex* förekommer i förbindelse med substantiv, som bibehållit verbets konstruktion: E repugnantibus sententiis conclusio, Cic. Top. 14. 56. E contrariis diiunctio, Acad. 2. 30, 97. Quæ ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio. Tusc. 5, 24. 69.

Följande exempel på temporal betydelse hos prep. i förbindelse med subst. kunna anföras från Livius: Latinos ex diutina pace nova defectio ferociores faceret, Liv. 6, 33, 2. Jfr. Cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, Cic. Verr.

3, 12, 29. Liv. 2, 62. (Nullum plebiscitum nisi ex auctoritate senatus passuros, Liv. 4, 49, 6.)

Det ss. adverb begagnade *ex parte* förekommer äfven i förbindelse med substantiv: Aliam ulla ex parte curam, Cic. Phil. 11, 9, 23. Animorum aliqua ex parte motus videmus, Fin. 5, 14, 38.

I det älsta språket finnas åtskilliga exempel, i hvilka *ex* begagnas för att uttrycka ämnet: Pilas ex lapide angulari, Cato R. R. 14. Macerias ex calce, cementis, silice, C. 15 § 1. Dona ex auro, Plaut. Stich. v. 291. Huic statuam statui decet ex auro, Bacch. 4, 4, 1. Bland silfverålderns förf. använder Tacitus prep. *ex* i causal betydelse, d. v. s. om ursprung och orsak, i vidsträckt måtto i förbindelse med subst. och med långt större frihet än i den klassiska prosan. Om ursprung brukas *ex* dels i förbindelse med egennamn, dels med *origo, partus, genus, liberi*: Artabanus e sanguine Arsacidarum, A. 2, 3, 1. H. 4, 83, 12 etc. Materna origine e pælice Græca, A. 12, 40, 11. Paternum genus e Flavo, A. 11, 16, 4. Partum ex P. Quirinio, A. 3, 22, 3. Ex Druso liberi, A. 4, 3, 14 etc. Jfr. Cui nobilitas per matrem ex Iulia familia, A. 14, 22, 5. Om orsak förekommer prep. i förening med *metus, spes*: H. 1, 64, 5. 2, 67, 1. A. 2, 38, 17. 72, 5 m. fl. ställen. Därjämte brukas prep. i förbindelse med en mängd andra subst. i sådana uttryck som: Causa ex formidine, A. 1. 7. 19. Certamen ex honesto, A. 3, 55, 22. Cicatrix ex vulneribus, A. 1, 35, 3. Meritum ex loco, A. 4, 14, 7. Ex libertate vitium, G. 11, 8 etc. Om ämnet hvaraf något består är prep. sällsyntare: Potui humor ex hordeo, G. 23, 1. Hos Quintilianus må märkas sådana uttryck som: Confirmatio, conclusio ex consequentibus, translatio ex simili, ex Latinis conversio, ex sua persona probatio, 5, 8, 5. 10, 2. 12, 13. 6, 3, 61. 10, 5, 4 etc.

Prepositionen *cum* tjänar dels att förbinda tvänne konkreta substantiv med hvarandra, i det den användes t. ex. om en kropp (sak) och dess delar, kläder, vapen, som man bär o. s. v., dels hänföres den till abstrakta substantiv, som hafva betydelsen af fiendtligt eller vänligt förhållande, samtal,

öfverenskommelse etc., dels slutligen står den för att förena två abstrakta substantiv, det senare vanligen en egenskap hos det förra. Uttryck af först nämda slaget förekomma hos Livius: Agnum cum ubere lactenti natum, Liv. 27, 4, 11. Tusculi agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus, in Lucanis eculeus cum quinque pedibus, Liv. 31, 12, 7. 27, 4, 14. Cicero använder *cum* om en sak och dess delar, kläder o. s. v. Trulla cum manubrio aureo, Verr. 4, 27, 62. Patella grandis cum sigillis ac simulacris deorum, Verr. 4, 21, 46. Scaphia cum emblematis, Ibid. 17, 37. Jfr. Liv. 22, 46, 5: Gladii cum mucronibus. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade, Verr. 2, 47, 115. Simulacrum Cereris cum facibus, 4, 49, 109. Signum cum stola, Verr. 4, 34, 74. Stetit soleatus prætor cum pallio purpureo, Verr. 5, 33, 86. Dominum cum toga pulla, Vat. 13, 32. Jfr. Liberos et coniugem cum sordida veste, Liv. 35, 34, 7. Muliones cum cassidibus, Cæs. BG. 7, 45, 2. Cur me tui satellites cum gladiis audiunt, Cic. Phil. 2, 44, 112. Cur Ityræos cum sagittis deducis in forum, Phil. 2, 44, 112. Duo iuvenes cum equis albis dixissent, N. D. 2, 2, 6. Äfven brukas *cum* i förening med en sak, hvari något inneslutes: Flaccum scrinium cum litteris eodem adferre iubet, Sal. Cat. 46, 6. Fiscos compluris cum pecunia, Act. in Verr. 8, 22. Mensis cum ære in foro positis, Liv. 7, 21, 8. Jfr. 35, 40, 8. Sequebatur ræda cum leonibus, Cic. Phil. 2, 24, 58. Jfr. Tragulam cum epistola ad amentum deligata, Cæs. BG. 5, 48, 5.

Här må äfven följande uttryck anmärkas: Quas (pateras) cum titulo nominis Camilli ante pedes Iunonis positas fuisse, Liv. 6, 4, 3. Tuditanum cum gravi vulnere relatum ex prœlio, Liv. 33, 25, 9. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen, Liv. 38, 23, 3.

Exempel på det nu afhandlade bruket af *cum* träffas i det älsta språket: Aratra cum vomeribus VI, Cato R. R. c. 10. Aquilo suo cum flamine, Enn. Ann. 17, fr. 5, v. 423. Qui cum hirquina barba astas, Pseud. 4, 2, 12. 1, 3, 98. Ducite eo cum argutis linguis mutas quadrupedis, Næv. Lyc. fr. 6, fr. 9. Hos senare författare är detta bruk ej

så vanligt: Suis cum insignibus armisque victores constituit, Tac. H. 4, 45, 7. Deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani, H. 2, 98, 4. 100, 6. A. 15, 41, 6.

Vidare står prep. *cum*, såsom förut nämts, i prepositionsbestämning till substantiv, som betyda fiendtligt eller vänligt förhållande ss. *conflictio*, *certatio*, *contentio*, *controversia*, *disceptatio*, *dissensio*, *certamen*, *bellum*, *prœlium*, *simultas*, *inimicitiæ*, *odium*: Conflictio cum adversario. Cic. Orat. part. 29, 102. Certamen cum Alfeno, Quinct. 21, 68. Fin. 2, 14, 44. Magna cum Græcis contentio, Flacc. 37, 92. Liv. 5, 51, 1 etc. Non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, Fin. 3, 10, 34. De bono doctis hominibus cum populo dissensio, Br. 49, 185. Off. 3, 13, 56 etc. Disceptationem cum legatis, Liv. 35, 15, 9. Atrox cum plebe certamen, Liv. 2, 28, 8. 21, 53, 8. 63, 2 etc. Cic. Att. 12, 47, 2 etc. Belli causa cum Samnitibus, Liv. 7, 29, 3. 8, 16, 13. 24, 44, 1. Cic. Agr. 2, 33, 90 etc. Huic prœlium cum Tuscis ad Ianiculum erat crimini, Liv. 2, 52, 7. 38, 3, 2. Simultas cum familia Barcina, Liv. 23, 13, 6. Notissimæ cum consule inimicitiæ, Liv. 39, 4, 8. Hanc esse cum Dolabella causam odii, Cic. Phil. 2, 38, 99. Jfr. Cum superiore divortium, de Or. 1, 40, 183.

Särskilt anföras följ., som innebära betydelsen af ett samtal: Iurgia cum obtrectatoribus, Cic. Fam. 10, 11, 1. Cui sunt inauditæ cum Deiotaro querellæ tuæ, Deiot. 3, 9. Cum hostibus clandestina colloquia, C. M. 12, 40. Liv. 29, 3, 14. 35, 19, 1. Secutæ conlocutiones familiarissimæ cum Trebonio, Cic. Phil. 11, 2, 5. Ut tuos elicerem cum Publio dialogos, Att. 2, 9, 1. Congressus sermonisque cum Cæsare, Att. 9, 12, 1. Liv. 39, 13, 2.

Därefter anföras de subst., som betyda ett vänskapsförhållande ss. *coniunctio*, *consensio*, *familiaritas*, *amicitia*, *gratia*, *societas*, *fœdus*, *pactio*, *pax*, *indutiæ*, *cognatio*, *necessitudo*: Coniunctio tua cum collega, Cic. Fam. 11, 15, 1. Jfr. Coniunctio cum honestate id efficit turpe, Fin. 5, 8, 22. N. D. 2, 2, 6. Minima cum corporibus contagio, Tusc. 1, 30, 72. Humanarum rerum cum benevolentia et caritate consensio,

Læl. 6, 20. Tanta familiaritas cum Clodia, Cæl. 25, 61. Expositis initiis amicitiæ cum populo Romano, Liv. 37, 54, 3. 32, 38, 3. Cum inimico suo reditum in gratiam vituperabant, Cic. Prov. Cons. 20, 47. Att. 2, 3, 3. Lentuli societas cum indicibus, Sull. 25, 70. Liv. 35, 32, 7. Tribus locis cum Perseo fœdus incisum esse, Liv. 42, 12, 5. 2, 33, 9. 24, 29, 12. 30, 22, 4 etc. Pactiones Menænorum cum Venerio, Cic. Verr. 3, 43, 102. Prov. Cons. 4, 9. Exiguam spem pacis cum Sabinis esse, Liv. 8, 22, 10. 23, 9, 11. 2, 5, 2 etc. Tempus indutiarum cum Veiente populo exierat, Liv. 4, 58, 1. Cognatio cum oratoribus, Cic. de Or. 3, 7, 27. Neque habet aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione, Or. 56, 186. Här antecknas äfven: Cum ipsis, apud quos dicas, deliberatio, de Or. 3, 53, 204. Att ett närbeslägtadt verbs konstruktion legat till grund för de flesta af de ofvan anförda uttrycken, är uppenbart. Ett ytterligare exempel härpå är följande: Est enim cum ceteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara, Cic. de Or. 2, 85, 348. Cum scriptis alienis comparatio, Ibid. 1, 60, 257. Fin. 3, 10, 34.

Hos de älsta förf. ser man flera spår af likartade talesätt t. ex.: Cum viro litigium, Plaut. Men. v. 765. Fac mentionem cum avoncolo. Plaut. Aul. 4, 7, 4. Tecum servavi fidem, Capt. 5, 1, 10. Pax commerciumque vobis est mecum, Stich. v. 519. Most. 2, 2, 82. Hos de efterklassiske förf. brukas *cum* på samma sätt som i den klassiska prosan, sålunda förekommer den hos Tacitus i förening med *colloquium, sermo, amicitia, misericordia, affinitas, societas, usus, matrimonium, adulterium, stuprum, incestum, bellum, pugna*, H. 3, 4, 5. 60, 5. 65, 10. A. 4, 22, 9. 43, 14. 6, 19, 6. 47, 6 etc. Hos Quint. märkes: vicinia cum synecdoche. Inst. Or. 8, 6, 28.

De talesätt, vi förut behandlat, hafva varit sådane, där prepositionen antingen förenat tvänne konkreta eller ett konkret med ett abstrakt substantiv. De som nu återstå äro sådana, i hvilka prep. förbinder tvänne abstrakta med hvarandra, i det att genom *cum* antingen en egenskap tillägges det ena af dem el. vid substantiv. som uttrycka

en handling, sättet anges, hvarpå denna för sig går (abl. modi): Actio cum dolore, Cic. Fin. 3, 13, 44. Peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, de Or. 3, 27, 106. Multæ et cum gravitate facetiæ, Br. 43, 158. Jfr. de Or. 2, 56, 227. Risus omnium cum hilaritate coortus est, Nep. Ep. 8, 5. Magnifici apparatus vitæque cultus cum elegantia et copia, Off. 1, 8, 25. Ut viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, Liv. 21, 43, 13. Cum dignitate otium, Cic. Sest. 45, 98. Illa quies atque otium cum libertate, quæ multi probi potius quam laborem cum honoribus capessebant, nulla sunt, Sal. Or. Lep. 9. Otium cum servitio, ibid. 25. Suspitio cum atroci crimine orta, Liv. 2, 7, 5. At videte hominis audaciam cum proiecta quadam et effrenata cupiditate, Cic. Dom. 44, 115. Si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, Fin. 4, 21, 59.

Hit hänföras äfven följande ex.: Terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis, Liv. 41, 28, 2. Tempestas cum magnis procellis coorta, Liv. 39, 46, 3. Slutligen antecknas: Consul cum provocatione, Liv. 3, 34, 15 etc.

Ett participium, som någon gång finnes tillagdt, torde man ej böra anse ss. ett blott komplement: Bella cum Volscis gesta legentibus, Liv, 6, 12, 2. Ex societate cum Hannibale pacta, Liv. 24, 6, 7.

Hos efterklassiske förf. är nu sist anförda bruk af *cum* ej ovanligt. Hos Tacitus träffas andra och friare förbindelser än i den klassiska prosan: Ipsi medium ingenium magis extra vitia quam cum virtutibus, Tac. H. 1. 49, 10. Præcipuus et cum præsenti exitio etiam futuri pavor, H. 1, 86, 8. Consilia cum ratione, H. 2, 25, 8. Decor oris cum quadam maiestate, H. 2, 1, 10. Id bellum cum causis et eventibus mox memorabimus, H. 3. 46, 3 etc. Jfr. Quint. Inst. Or. 4, 2, 64. 5, 10, 1. 11, 3, 171.

I närmaste öfverensstämmelse med prep. *cum* står med afseende på sin användning prepositionen *sine*. Liksom *cum* förenar den antingen tvänne konkreta substantiv eller ett konkret och ett abstrakt eller slutligen tvänne abstrakta, i det den angifver en brist eller saknad af delar, tillbehör

eller något annat hos konkreta föremål, egenskaper etc. hos personer och abstrakta substantiv. (Härmed är naturligtvis ej sagdt, att själfva substantivet, som genom *sine* förbindes med personen, betecknar en egenskap, t. ex. Hominem sine litteris = „en obildad person".)

Uttryck af först nämda slaget äro: Corpus sine capite, Cic. Mur. 25, 51. Iecur sine capite inventum, Liv. 27, 26. 3. Sine mucronibus (gladii), Liv. 22, 46, 5. Crura sine nodis articulisque habent, Cæs. BG. 6, 27, 1. Baculum sine nodo, Liv. 1, 18, 7. Efferri sine thecis vasa, Cic. Verr. 4, 23, 52. Jfr. Exercitum sine duce, Liv. 1, 17, 4.

Såsom exempel på det andra slaget anföras: Homini egenti sine honore, sine existimatione, sine censu, Cic. Flacc. 22, 52. Hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fortunis, Cæl. 32, 78. Hominem sine arte, sine litteris, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore, N. D. 2, 29, 74. Vir constans sine metu, sine ægritudine, Tusc, 5, 16, 48. Habebit res publica civem sine ignominia quemquam, Clu. 46, 129. Sine ista eloquentia rhetorem, N. D. 2, 1, 1. Testes sine nomine, Cæl. 23, 63. Duo Metelli nec sine ingenio nec indocti, Br. 70, 247. Jfr. Decemvir, magistratus sine provocatione, Liv. 3, 32, 6. 55, 5.

Vanligast äro de talesätt, i hvilka ett abstrakt substantiv förbindes med ett annat sådant. De flesta förekomma hos Cicero: Orationem sine intermissione, sine reprehensione, Cic. de Or. 3, 25, 100. Orationem de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, de Or. 1, 31, 138. Infinitam generis sine tempore, sine persona quæstionem, de Or. 2, 15, 65. Vox, gestus et omnis actio sine lepore, Br. 67, 238. Facetiæ nec sine dignitate et cum lepore, de Or. 2, 56, 227. Loquacitatem sine usu, ibid. 1, 23, 105. Illa sine intervallis loquacitas, ibid. 3, 48, 185. Tam integræ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ibid. 2, 25, 188. Lenitas sine nervis, Br. 48, 177. Cognitio sine consilio, pœna sine provocatione, animadversio sine auxilio, Agr. 2, 13, 33. Crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione, Verr. 5, 11, 23. Tanta significatio sine ulla varietate quid declaravit, Sest. 59, 125. Lectionem sine ulla delectatione negligo, Tusc. 2, 3, 7. Sine

ratione animi elationem, Tusc. 4, 6, 13. Sublationem animi sine ratione, Fin. 2, 4, 13. Jämför: Si mors legati sine cæde atque ferro nullum honorem desiderat, Phil. 9, 6, 14. Från Livius äro exempeln färre: Civitas sine suffragio, Liv. 8, 14, 10. 10, 17, 12 etc. Otium sine iniuria, 1, 32, 4. Levibus sine effectu certaminibus, 32, 18, 8. Responsionem sine effectu tulerunt, 43, 20, 2. Jfr. Rumor sine ullo auctore, 33, 41, 1.

I det älsta språket torde få exempel anträffas på *sine* i förbindelse med substantiv: Quibus ingenium modicum et sine vernilitate, Plaut. Bacch. v. 1. Uxor sine dote, Ter. And. 4, 7, 41. Hos Tacitus är denna användning af *sine* ej ovanlig: Incruentam et sine luctu victoriam, H. 3, 8, 16. Dacorum gens numquam fida, tunc sine metu, 46, 5. Insectatio sera et sine libertate, 4, 4, 4. Sine fine dominationem, 8, 20. 31, 6. 37, 3. 38, 58 etc. Curtius: Clamor sine duce, 5, 12, 14. 10, 6, 8. Quint. Usus sine doctrina, Inst. Or. 12, 6, 4. 1, 6, 39.

Prepositionen *pro* förekommer på ett fåtal ställen i prepositionsbestämning till substantiv ss. *oratio*, *causa*, *contentio*, *amor*, *studium*: In illa pro Ctesiphonte oratione, Cic. Or. 8, 26. Br. 32, 122. Oratiunculam pro Deiotaro habebam mecum, Fam. 9, 12, 2. Tota mihi causa pro Cæcinna de verbis interdicti fuit, Or. 28, 102. Magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio, Fam. 10, 12, 3. Amorum pro patria satietas, Liv. 7, 40, 3. Cuius erga me studium pro Cn. Pompeii necessitudine multis in rebus prospexeram, Fam. 5, 2, 6.

Beträffande den historiska utvecklingen af sist anförda språkbruk, så finnes hos Cato R. R. 4: Villam urbanam pro copia ædificato. Bland silfverålderns förf. är Quintilianus den, som utsträckt Ciceros användning af *pro* (i förening med oratio) till likartade ord ss. *principium*, *exemplum*, *ironia*, *narratio*, *commemoratio*, *partitio*, *prooemium*, *exordium*, *locus*, *argumentum*, Inst. Or. 4, 1, 31. 35. 70. 2, 16. 3, 13. 5, 11. 11, 33 etc. Stundom utelämnas själfva substantivet, t. ex.: *Cicero pro Milone* insidiatorem primum Clodium ostendit, 4, 5, 11. 9, 2, 41 etc.

Annotationes criticae ad libros Ciceronis de officiis.

Scripsit **Johannes Forchhammer.**

Quum permulti sint codices manuscripti librorum Ciceronis de officiis, nullus antiquitate et bonitate ita excellit, ut principalem et singularem locum optineat. Integri codices, *Ambrosianus* (A) *Bambergensis* (B), *Herbipolitanus* sive Wuerzeburgensis (H), *Bernensis secundus* (b) saeculo decimo scripti, ut ex editione Orelliana altera, quam curavit Baiterus, apparet, inter se simillimi sunt. Codex ille, ex quo originem ducunt, jam multis locis depravatus et tam festinanter vel neglegenter scriptus erat, ut litterae, verba, toti versus passim, maxime in posteriore operis parte omitterentur. Quum antiquus ille codex esset scriptus, cum alio collatus esse non videtur; correctionum nulla fere vestigia sunt, quaeque omissa erant, neque suo loco superscripta neque in margine adscripta fuisse apparet. Quattuor illos codices, quos supra nominavi, ex eodem exemplari transscriptos esse non credo, sed certe a communi origine non multum absunt, et librarii, quibus integros nostros codices debemus, religiosissime, quidquid legerunt, scripserunt, verba non sensum curantes. Oculus et calamus aberrare potuit, emendandi voluntas procul aberat.

Integris codicibus simillimus et ex eodem codice, quo illi, ortus est codex *Bernensis primus* (a), is quoque, ut dicitur, decimo saeculo scriptus. Communem originem produnt maxime illi loci, ubi eadem, quae in superioribus quattuor codicibus, verba, litterae, versus desunt. Ut ex eodem exemplari quo Ambrosianum et Bernensem secundum transcriptum esse putem, adducor locis velut I § 66, ubi verba „aut expetere oportere“, quae extant in B et H, interciderunt in A a b (cfr. praeterea in editione Baiteriana p. 659, 5; 662, 29; 671, 30; 672, 19. 30). Eo vero Bernensis primus a ceteris quattuor distat, quod librarius, cui illum codicem debemus, minus indoctus erat. Interdum, quamquam non saepe, vidit

litteras vel verba deesse et de suo supplere conatus est — plerumque parum scite atque ita, ut falsum esse appareat; interdum tamen editores decepit.

Sed antequam hoc exemplis probare conor, alius mihi codex, *Bernensis tertius* (c), commemorandus est. Is, ut ceteri duo Bernenses, diligentissime a Baitero (cfr. editionem alteram Orellianam) collatus est. Saeculo decimo tertio scriptus et apertissime interpolatus est aut, quod idem est, ex interpolato exemplari transcriptus. Velut in noto versu Enniano (I § 84): „Ergo *postque magisque* viri nunc gloria claret“ in Bernensi tertio legitur: „*postea magis magisque*“. Libro primo (§ 82), ubi in codice archetypo, quum: „*quietis et cogitatis*“ scribi deberet, errore calami scriptum erat: „*quietis et cogitationis*“, quod in omnibus integris est, aperta interpolatione in Bernensi tertio ortum est: „*quietis cogitationibus.*“ Quum in codice archetypo (I § 31) inter verba: „*reddere depositum*“ et „*facere promissum*“ irrepsisset interrogatio: „*etiamne furioso*“ (qui adscripsit, ea, quae III § 95 leguntur, respexisse videtur), haec religiose servaverunt codices integri (etiam Bernensis primus et Palatinus[1])), is vero, qui Bernensem tertium scripsit, ut aliquem sensum efficeret, temere mutavit: „reddere depositum *et non furioso* facere promissum“. Saepe librarius verba inepta addidit, ut I § 53: „Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab illa infinita discedatur . . .“ Sic in integris (etiam in Bern. primo); in tertio vero temere additum est verbum: „Ut enim ab illa infinita *multitudine* discedatur“. Non vidit audiri societatem. (Cfr. praeterea I § 34: „ut et ipse ne quid tale posthac *faciat*“; I § 82: „ne quid temere *fiat*“; I § 38: „Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa praeclara *sententia est*“; I § 46: „Atque haec in moribus *consideranda*“; II § 36: „nec sibi nec alteri *prosunt*, ut dicitur“.)

Nulla igitur fides huic codici ut interpolato habenda esset, si ex eodem codice quo integri esset transcriptus.

---

[1]) Codex Palatinus (p), quo usus est Gruterus, duodecimi saeculi, interpolatus est; saepe cum Bernensi tertio consentit, interdum cum integris contra Bernensem; sed parum notus est.

Sed aliam codicis Bernensis tertii originem probant non tam illi loci, ubi verba, quae in melioribus inveniuntur, omissa sunt (id enim neglegentia fieri potuit), aut ubi verborum ordo mutatus est, quod saepissime factum videmus, aut verbum aliud pro alio positum est (id enim interpolatione fieri potuit), quam ii loci, ubi verba versusque, quae in integris codicibus exciderunt, suo loco inveniuntur. Nam quamquam hic quoque interpolationi locus est, ut passim de supplemento dubitatio relinquatur, tamen multis locis, quae in melioribus desunt, ita in Bernensi tertio expleta sunt, ut supplementum interpolatione ortum esse prorsus non possit. Accedit, quod aliis locis testimonium hujus codicis aliunde confirmatur.

A minimis ordiamur. Libri secundi § 43 consensu integrorum codicum (B H b; A ad hunc locum non est inspectus, sed sine dubio idem habet) probatur in antiquiore illo codice, unde originem ducunt, fuisse: „mortui *nume* optinent jure caesorum“. Inde prava conjectura in Bernensi primo et Palatino effectum est *nomen*, quum Bernensis tertius offerat *numerum* (cfr. de nat. deorum III § 51: stellae errantes numerum deorum optinebunt). In antiquiore codice ultimae litterae (fortasse in fine versus) interciderant, quemadmodum III § 113 primae: „quorum erant *titi* (A B a b, potiti c) Poeni.“; utrobique verum offert Bernensis tertius[1]). II § 66 quum Cicero scripsisset: „(eloquentiae) a majoribus nostris est in *toga* dignitatis principatus datus“, in integris est: „in *tota* dignitatis“, unde in Bernensi primo prava conjectura factum est: „in tota dignit*ate*“; verum hic quoque offert Bernensis tertius (et Palatinus). Paullo post II § 68 verbum in codice antiquiore exciderat: „— ceterisque operis et officiis erit id, quod violatum, compensandum“ (B H b). Bernensis primus ex suo addidit „violatum *est*“, quod Orellius recipere non debuit. In Bernensi tertio et Palatino est: „violatum *videbitur*“, quod recte recepit Baiterus. His locis dubitari non potest, quin librarius Bernensis primi

---

[1]) Sic etiam III § 35: „re utili*tas et* turpitudo“ servatum est in Bernensi tertio, quum in B H a b sit: „re utili turpitudo“, quinque mediis litteris omissis.

ea, quae invenit, temere mutaverit. de Bernensi tertio dubitatio relinquitur, verum in codice antiquiore illo, quem transcripsit, invenerit librarius, an felici conjectura restituerit.

Jam majora videamus. II § 53: „An tu id agis, ut Macedones non te regem suum sed ministrum et praebitorem *sperent fore? Bene ministrum et praebitorem*, quia sordidum regi". Accidit librario antiquo hoc loco, ut saepe alias, ut oculi aberrarent a verbo ad idem, quod paullo post sequebatur, ut media omitteret. In codicibus integris (B H b) mediis omissis est: „An tu id agis, ut Macedones non te regem suum sed ministrum et praebitorem, quia sordidum regi". Quum aliquid deesse appareret, librarius, qui Bernensem primum scripsit, verbum addidit: „sed ministrum et praebitorem *putent*, quia sordidum regi"; ut editur, extat in Bernensi tertio et Palatino. Vide, quid intersit. Prius supplementum interpolatione ortum esse, hoc vero, quod Bernensi tertio (et Palatino) debemus, genuinum esse facile apparet. Nam non modo intellegimus, quo modo verba illa in meliorum archetypo intercidere potuerint, sed si quis sex illa verba conjectura addidisset, non dubitaremus illum virum doctissimum et ingeniosissimum vocare. Itaque aut talem confitendum est fuisse librarium illum, aut credendum, codicem antiquiorem, quo sit usus, hoc loco non fuisse mutilum. Inspiciamus libri tertii § 113: „Sed ut laudandus Regulus in conservando jure jurando, sic decem illi, quos post Cannensem pugnam juratos *ad senatum misit Hannibal, se* in castra redituros". Verba: „ad senatum misit Hannibal, se" in Bernensi tertio extant, in ceteris (A[1] B H a b) desunt (codex Palatinus hic interpolatus est). Oculi scribentis non ut supra a verbo ad aliud simile aberraverunt, sed librarius festinanter scribendo versum transiluisse videtur. Quod si quis quinque illa verba ab alio librario scite suppleri potuisse putat, ut ab alio parum scite suppleta videmus, quid de illo supplemento, quod paullo post sequitur, credimus? „Nam Polybius, bonus auctor in primis, ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, *novem revertisse dicit re a senatu non impetrata; unum ex decem, qui paullo post quam erat* egressus e castris redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romae

remansisse." Supplementum soli Bernensi tertio debetur (de Palatino non constat). Non casu accidit, ut priore loco viginti quattuor litterae intercidierent, altero ter vicenae quaternae. Priore loco librarius, cui archetypum integrorum debemus, unum, altero loco dormitans tres transiluerat versus.

Non raro verba et sententiae ex his Ciceronis de officiis libris ab antiquis scriptoribus citantur. Hinc quoque auctoritas codicis Bernensis tertii confirmari potest, velut II § 4, ubi in altera codicum familia (B H a b) haec leguntur: „Nihil agere autem quum animus non posset, in his studiis ab initio versatus aetatis existimavi honestissime posse deponi, si me ad philosophiam rettulissem". Non dici, quid honestissime possit deponi, apparet. In Bernensi tertio et Palatino verbum extat: „honestissime *molestias* posse deponi". At librarius fortasse aptum verbum excogitare potuit. At casu accidere non potuit, ut idem verbum eodem loco poneret, quo a Nonio, qui hunc locum affert, ponitur. Igitur verbum illud et Nonius et librarius codicis Bernensis tertii in suis codicibus invenerunt. Ceterum codex ille, quo usus est Nonius, non semper cum Bernensi tertio consentit[1]), sed ubi consentit cum eo, hujus auctoritatem confirmat, velut II § 77, ubi a Baitero recte editur: „ut eo, unde *digressa* est, referat se oratio", quod et per se verum est (cfr. locos, quos affert Baiterus) et auctoritate Nonii et cod. Bernensis tertii confirmatur, quum in altera codicum familia (B H a b), quam secutus erat Orellius, est *egressa*. III § 91 et Nonius et codex Bernensis tertius verum servarunt: „Qui *vinum* fugiens vendat", quum in altera familia (B H a b, quibus hic assentitur Palatinus) sit: „*venenum* fugiens".[2])

Ut hic auctoritas codicis c testimonio Nonii confirmatur, sic, quae verba (II § 89) in altera familia interciderunt, in codicibus c et p extant: „*Quid tertium? Male pascere*", auctoritate Columellae confirmantur, quem ad modum II

---

[1]) Velut III § 48 ubi Baiterus ex consensu codicum B H a b et Nonii restituit „*obruerunt*", quum in codd. c et p sit „cooperuerunt", quod ediderat Orellius.

[2]) I § 122 ex testimonio consentienti Nonii et codicis Bernensis tertii ordo verborum mutandus est: „regenda *est* prudentia".

§ 63: „*longe* antepono“, quum *longe* absit ab alterius familiae codicibus, confirmatur auctoritate codicum c et p atque Lactantii.[1])

Duae igitur codicum familiae sunt; altera quinque codices, Ambrosianum, Bambergensem, Herbipolitanum et èx Bernensibus primum et secundum continet; ex altera unus modo, recentior et interpolatus, nobis satis notus est, Bernensis tertius.

Ex quinque illis prioris familiae codicibus quattuor sunt integri, unus Bernensis primus interpolatus. Nulla igitur ejus auctoritas est, quoniam meliores ejusdem familiae codices extant. Sicubi ab integris dissentit, aut casu aberravit librarius, aut consulto mutavit, quae invenerat, ex se non ex alio fonte hauriens. Quam male ei cecidisset, supra vidimus[2]). Raro menda correxit velut I § 63: „viros fortes *et* magnanimos“, ubi solus *et* addidit. I § 64: „sint *vi* potius superiores quam justitia pares“, in integris est: „*ut* potius“, quod in Bernensi primo recte emendatum est (in Bernensi tertio temere mutatum est in *utcumque*). I § 147: „et secum et *ab* aliis — exquirunt“; in integris deest præpositio; fortasse tamen, quod in Bernensi tertio est: „secum et *cum* aliis“, quod receperat Orellius, retinendum est. I § 160: „*id* genus officiorum“, fortasse recte, quum in archetypo omnium communi „*hoc* genus“ fuisse videatur. II § 14: „ex iis rebus, quae sint inanim*ae*“, quum in integris sit „inanim*a*“, quod c ex suo more in „inanim*ata*“ mutaverat. II § 60: „quamquam *enim*, quod praesens tamquam in manum datur, jucundius est, tamen haec in posterum gratiora“, ubi *enim* a ceteris omnibus abest. III § 52, ubi „tritici *utilitas*“, quod in ceteris omnibus est, in Bernensi primo recte in „tritici *vilitas*“ correctum est. — Haec omnia correctioni librarii non nimis

---

[1]) III § 44 ex consensu codicum Bernensium b et c atque Lactantii scribendum est: „meminerit deum se *habere* testem“. Recte; nam qui jurat, deum testem *adhibet*, qui juratus sententiam dicit, deum *habet* testem.

[2]) III § 58: „venales quidem se hortos non habere“, solus Bern. primus addidit *dixit*.

indocti debentur, qui nonnihil in deterius mutavit, pleraque intacta reliquit.

Quare rationem sic concludere possumus: 1) Ubi codices integri cum Bernensi tertio consentiunt, nihil valet dissensio codicis alicuius interpolati.

III § 82 verba „*et quam inutile*", quae nulla codicum meliorum auctoritate nituntur, ejicienda sunt. (Seclusit Baiterus, servavit Lund[2].)

I § 121 ex codicum consensu est edendum: „cui dedecori esse nefas et *vitium* judicandum"; quod vulgo editur (etiam a Baitero et Lundio[2]) „nefas et *impium*", auctoritate codicis Palatini nititur, quae nulla est.

Paullo difficilior est locus I § 73, ubi ex auctoritate solius codicis Bernensis primi, quam nullam esse supra vidimus, sic editur: „Quocirca non sine causa majores motus animorum concitantur *majorque cura efficiendi* rem publicam gerentibus quam quietis". *Cura* parum aptum verbum est. In codice archetypo (A B H b c) fuit: „majores motus ... *majoraque efficiendi*"; quare, si quid deest, ita supplendum est, ut vestigia codicum pressius sequamur, sed nihil deesse puto. Quemadmodum de fin. I § 18 *causa efficiendi* fere idem est quod *causa efficiens* (cfr. Madvigium), sic hic quoque sunt motus animorum majores maioraque efficientes, vel potius: eoque spectantes, ut majora efficiant.

His locis consensui codicum optemperandum erat, neque ulla conjectura opus esse videbatur. Quod vero I § 146 codicum consensus in antiquiore codice fuisse ostendit: „si quid dedeceat *in illos*" ferri non potest. Quod nunc editur: „si quid dedeceat in illis", conjecturae Bernensis primi debetur; potius scribendum est: „si quid dedeceat *illos*".

2) Manifestum est, si dissentiant duae codicum familiae, ideo non plus codici parum noto vel aperte interpolato ab utrisque dissentienti optemperandum esse.

Velut quod II § 41 a Baitero et Lundio[2] editur: „quum premeretur *inops* multitudo ab iis, qui majores opes habebant", codicum deteriorum auctoritate, quae nulla est, nititur. In altera codicum familia (B H a b p) est *in*

otio, in Bernensi tertio *inicio*, quod ex hoc prava interpolatione effectum receperat Orelli. Non dubito, quin meliorum codicum auctoritas sequenda sit. *In otio* idem est quod in pace. (Cfr. Caes. de bello civ. II, 46: „multitudo insolens belli diuturnitate otii".) Diuturnitate otii lasciviebant ii, qui majores opes habebant, et premebant multitudinem, quae ipsa diuturnitate otii insolens belli erat facta.

I § 139: „Admittenda hominum cujusque *modi* multitudo" et per se recte dicitur (cfr. Cic. in Verr. IV § 7: „tot homines cujusque modi") et consentienti testimonio Nonii et codicis Bernensis tertii confirmatur. Quum in altera familia codicum (B H b) verbum intercidisset, in codice Bernensi primo insertum est *generis*, quod Baiterus recipere non debuit. (Cfr. Madv. ad Cic. de fin. p. 734^2, 735^3.)

II § 74 cum codice Bernensi tertio scribendum puto: „malo enim *alienae* quam nostrae ominari". Quum verbum *alienae* in archetypo alterius familiae (B H b p) intercidisset, lacunam supplevit Bernensis primus, qui *alii* inseruit, quem hic quoque Baiterus secutus est.

I § 112: „Atque haec differentia naturarum tantam habet vim, ut non numquam mortem sibi ipse consciscere alius debeat, *alius in eadem causa non debeat*. Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Caesari tradiderunt?" Verba „alius in eadem causa non debeat" in alterius familiae codicibus (A B H b) absunt, et facile oculus librarii aberrare potuit. Quum aliquid deesse appareret, Bernensis primus „alius non debeat" addidit; verum hic quoque servavit Bernensis tertius (et Palatinus): „alius *in eadem causa* non debeat," quod verum esse ex iis, quae sequuntur, manifestum est: „Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Caesari tradiderunt". Verba „in eadem causa" abesse non possunt. Hic quoque Baiterus auctoritate codicis Bernensis primi deceptus est.

3) Quae igitur in altera codicum familia interciderunt, ex codice Bernensi tertio potissimum supplenda sunt, sed semper tamen tenendum eum esse interpolatum.

Satis multis jam exemplis probavi, quae in altera codicum familia intercidissent, plerumque esse servata in codice Bernensi tertio. Passim verba singula sola ejus auctoritate recepta sunt; sed quo minus manifestum est aliquid deesse in alteris codicibus, eo major dubitatio oritur, quia supra jam vidimus, passim verba temere esse addita in Bernensi tertio. Sic multis locis nihil certi statui potest. In paullo majoribus lacunis quae auctoritate Bernensis tertii suppleta sunt, nulla mihi suspicandi causa videtur, nisi quod II § 1 editur: „In quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile, *tum ex utilibus, quid utilius aut quid maxime utile*". In alteris codicibus prior tantummodo pars servata est: „In quo tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile"; sed jam illud *tum* ostendit, alterum orationis membrum deesse, neque dubitari potest, quid Cicero addiderit. Facillime vero oculi librarii ab *inutile* ad *utile* aberrare potuerunt. In supplemento, quod ex Bernensi tertio et Palatino editum est, recte offendit, quod *quid utilius* non *utrum utilius* legitur. Nam *maxime utiles* ipse Cicero paullo post (§ 11) dicit. Dubitatio igitur relinquitur, ipsius Ciceronis verba extent an librarii; neque enim difficile erat lacunam explere. Sed est alia difficultas. Totum hoc: „In quo — maxime utile" alieno loco positum est. Quare initium libri secundi sic edendum esse puto: „Quem ad modum officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitror libro superiore, *in quo* tum quaeri dixi, quid utile, quid inutile, tum ex utilibus, [quid utilius aut] quid maxime utile. Sequitur, ut haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad vitae cultum et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias: *de quibus* dicere adgrediar, si pauca prius de instituto ac de judicio meo dixero". Tum et *in quo* et *de quibus*, quo referantur, habent. Vitium multi viderunt, sed delendo quam transponendo corrigere maluerunt, quod mihi vehementius remedium esse videtur. Accedit quod, si quis in margine libri sui adscribere voluisset, quid primo libro contineretur, suis non Ciceronis verbis usus scripsisset: „In quo tum *quaeritur*", non „In quo tum quaeri *dixi*".

I § 40. Tota haec paragraphus ab altera codicum familia et codice Palatino abest, prior pars ne in tertio quidem Bernensi est, qui a verbis: „Semper autem in fide“ incipit. Sine dubio totus hic locus spurius est; neque enim errore librarii a verbo ad verbum aberrantis aut versus paucos transilientis totae narratiunculae omissae esse possunt, quum, quae praecedunt et quae sequuntur, optime cohaereant, neque consulto quidquam omissum est ab iis, qui integros codices scripserunt. Quare ne eam quidem partem, quae in Bernensi tertio servatur, in antiquissimo illo codice, ex quo et integri et interpolati originem ducunt, fuisse puto, quamquam antiquitus jam ejusmodi additamenta irrepsisse manifestum est. Sed hic tantummodo de iis locis disputo, in quibus codices illi, quorum aliqua est auctoritas, inter se dissentiunt.

Paucos locos afferam, ubi verbum, quod ab alterius familiae codicibus abest, sed a Bernensi tertio servatum est, restituendum esse videtur. I § 151: „Mercatura —, si satiata quaestu — ut saepe ex alto in portum, *sic* (c) ex ipso portu se in agros — contulit, videtur jure optimo posse laudari“. — I § 155 (cap. 44): „Atque illi *ipsi* (c p), quorum studia vitaque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus et commodis non recesserunt“. — Ut II § 70 „*si* forte“ recte restitutum est, ita II § 75 „*si* quando“ restituendum est, quod ab Orellio receptum ejecit Baiterus (Lund[2]). Interpolator haud facile addidisset. — III § 42: „Scite Chrysippus, ut multa: *Ut*, qui stadium, inquit, currit — sic in vita“. — III § 59: „Nullae, quod sciam, inquit *ille*, sed hic piscari nulli solent“. Pronomen *ille* etiam alii codices (H a) addunt, sed alio loco. — III § 88: „Vincat utilitas *rei publicae*“ (R. P. cod. c), quod quum edidisset Orellius, parum bene a Baitero mutatum puto.

4) Adhuc disputatio mea fere tota versatur in verbis in altera codicum familia omissis, in altera servatis. Sed etiam ubi in duabus codicum familiis diversa verba aut verborum formae inveniuntur, quaestio est, utri parendum sit. Ubi nulla suspicio est, semper melius est integros codices sequi; sed

eadem neglegentia librarii, qua tam multa passim omissa sunt, et alia menda in archetypum integrorum irrepserunt.

Velut I § 157: „*congregati* adhibent agendi *congregandique* sollertiam" (B H a b) et I § 126: „quae partes — aspectum essent *deformem* habiturae atque *formam*" (A B H a b) dormitans scripsit librarius, neque est, quod dubitemus, quin verum servaverit cod. Bernensis tertius; Klotzii conjectura hic opus non est. Quare testimonium codicis Bernensis tertii non temere spernendum est, sed semper diligentius ponderandum. Interdum vestigia antiquae verborum formae deprehenduntur, ut I § 154 "*reapse*" (re ab se) et III § 112 „*cum primo luci*" (cum primo lucis), ubi ipsa menda ostendunt, librarium non intellexisse, quae scriberet, nedum temere, quae in altera familia sunt, in antiquiorem formam mutarit.

Paucos locos proferam, ubi codex Bernensis tertius sequendus mihi esse videtur. II § 15 editur: „quae esset oblectatio valentium, qui victus aut cultus, nisi tam *multae* nobis artes ministrarent? quibus rebus exculta hominum vita tantum destitit (B H a b; distat c p Orellius, fortasse rectius) a victu et cultu bestiarum". Cum Bernensi tertio scribendum puto: „nisi tam *multa* nobis artes ministrarent", nam in eo, quod sequitur, non est, quo referatur „*quibus rebus* exculta"; si de artibus Cicero cogitasset, scripsisset „quibus exculta".

II § 34 haud scio an cum Bernensi tertio scribendum sit: „Intellegentiae justitia conjuncta quantum *voles* habebit ad faciendam fidem virium" (quantum vis habet, quantum voles habebit). Vulgo e ceteris codd. editur „quantum *volet* habebit", quod recte diceretur, si justitia voluntatem haberet. Recte igitur dicitur de finibus II § 57: „esse enim *quam vellet* iniquus poterat impune"; de Deorum natura II § 46: „Hic *quam volet* Epicurus jocetur, — *tamen* — numquam me movebit"; de divinatione I § 56: „*quam vellet* cunctaretur, *tamen* eodem sibi leto — esse pereundum"; hoc vero loco, ni fallor, parum recte „quantum volet habebit" diceretur.

III § 51: „Advexi, exposui, vendo meum non pluris quam ceteri, fortasse etiam minoris, *quo* major est copia" (i samme Forhold, som Forraadet er større). Sic Bernensis tertius:

ceteri: „*quum* major est copia". pro quo saltem expectarem: „quum major *sit* copia" (da Forraadet — derved at jeg stiller mit Korn til Salg — er større). Illud multo praefero. (Cfr. Madv. Emend. Liv. p. 457[1].)

III § 71: „Malitia mala bonis *ponit ante*" (B H[1] a b). Quum in Bernensi sit *anteponit*, hoc recipiendum est. Quod in Tibulli I, 1, 14 contra codices (in quibus est „ponitur ante *deum*", ut in versu Ennii „Noenum rumores ponebat ante salutem") perverse editur, nihil valet ad illud monstrum defendendum.

Finita jam disputatione, qua, quid codicibus diligenter inspectis et collatis ad hoc Ciceronis opus emendatius edendum posset effici, ostendere conatus sum, duas conjecturas afferam, priorem, qua nulla littera mutata verba Ciceronis rectius, ut opinor, conjunguntur. III § 116: „*At, qui* ab Aristippo Cyrenaici atque Annicerii philosophi nominati omne bonum in voluptate posuerunt virtutemque censuerunt ob eam rem esse collaudandam, quod efficiens esset voluptatis (quibus obsoletis floret Epicurus, ejusdem fere adjutor auctorque sententiae), cum his viris equisque, ut dicitur, — decertandum est". Formam orationis non dissimilem invenias I § 126. Me quidem verba „ab Aristippo" multo minus in sententia relativa offendunt, quam nude initio sententiae principalis posita. Satis dure ab Aristippo Annicerii philosophi nominati dicuntur[1]).

III cap. 28 omnia argumenta, quae contra Regulum proferri possunt, enumerat, tum cap. 29 haec argumenta eodem ordine refellit. Exeunte capite 28 (§ 103) editur, ut in omnibus codicibus est: „Haec fere contra Regulum: sed prima videamus". Scribendum est: „sed prima *quaeque* videamus" (lad os se paa det et for et — Punkt for Punkt). De hoc loquendi genere disputavit Madvigius ad lib. de fin. II

---

[1]) [Nonne locus sic scribendus est: „At, qui ab Aristippo *Cyrenaico et Anniceri* Cyrenaici atque Annicerii cet."? C. Gertz.]

§ 105 et in emendationibus Livianis ad XLII, 32, 2 et 3, ubi plura exempla affert. Eodem modo emendandus est locus de Divin. II § 111: „ἀκροστιχὶς dicitur, quum deinceps ex primis *primi cujusque* versus litteris aliquid conectitur", quod idem C. F. W. Muellero placuisse video (in editione Teubneriana).

Cum primo luci, quod de off. III § 112 ex cod. Bern. tertio cum Orellio, Lundio, aliis contra Baiterum vindicavi, testimonio Nonii aperte confirmatur, qui, quum lucem feminini esse generis exemplo Virgiliano ostenderit, masculine quoque poni pluribus exemplis probat. Horum primum est Plautinum ex Aulularia (IV, 10, 18) ubi, quum in codd. Plautinis sit *luce clara*, nunc ex Nonio antiquior forma *luci claro* restituta est. Aliis duobus exemplis hujus formae ex Varrone allatis ultimo loco addit: „M. Tul. de officiis lib. III *Et cum pri*" — haec sola Ciceronis sunt, quae in Cicerone sequuntur: „mo luci Pomponii domum venit", interciderunt cum initio exempli sequentis, cujus finem in Nonio habemus — „*or ire luci claro non queo*". Jam vero, quamquam locus Nonii mutilus est, satis apparet, illum antiquam formam in suo codice Ciceroniano repperisse; aliter enim locum non citasset.

Cum primo luci posuerunt Plaut. Cist. v. 355, Terent. Ad. 841, Atta apud Nonium s. v. auspicari (quos locos I. L. Ussing ad locum Aululariae attulit), praeterea Varro L. L. VI § 92 in antiqua formula anquisitionis. Contra Cicero ad Att. IV, 3 „cum prima luce" scribit, et Caesar de b. G. I, 22 „prima luce". Dubitatur, utrum *luci* (primo luci) sit ablativus an genetivus; Ussing (ad Aulul. v. 741) hoc rectius censeri putat; neque quidquam ex Capt. v. 1003 „lucis des tuendi copiam" effici, recte affirmat. At idem (ad Amphitr. v. 163) duos locos Plautinos affert, ubi legendum sit „cum luci simul" (Stichus 364 ed. Ritschel. et Merc. 251, ubi tamen conjecturae debetur), ut mihi saltem *cum luci* et *cum primo luci*, *luci* et *claro luci* eodem modo intellegenda esse videantur. *Luci* praeter locos Plautinos, quos affert

Ussing (Amph. v. 163), etiam Cicero in orat. Philipp. XII 10 scripsit, et fortasse in libro ad Herennium IV § 48 restituendum est. *In luci* Lucretius IV 235 scripsit.

Videtur igitur forma illa antiquior (*luci*, *in luci*, *cum luci*, *claro luci*, *cum primo luci*), quae temporibus Plauti et Terentii usitatior fuit, usque ad tempora Ciceronis in usu permansisse. Post hoc vero tempus nullum ejus vestigium inveniri videtur. Quod olim, Donato ni fallor auctore, edebatur, atque hic cod. Bern. tertii auctoritate confirmatur, „cum primo *lucis*“ in recentioribus editionibus evanuit.

Parva sunt, sed ne parva quidem sunt spernenda.

Oprindelsen til ordet munk (μοναχός).

(Med en avtograferet tavle.)

Af **H. V. Lund.**

Ved at gennemgå en del ældre semitiske sprogmindesmærker for at se, om der i dem skulde findes spor af en pluralisdannelse, der er meget almindelig i æthiopisk og især i arabisk, kom jeg også til at gjøre bekendtskab med et par indskrifter, den ene fra det ægyptiske museum i Vatikanet, den anden fra det biskoppelige bibliothek i Carpentras. Bægge ere gravmæler af ægyptisk oprindelse, uagtet sproget er aramaisk; den ene er over en mand, den anden over en kvinde; bægge ligne hinanden i bogstavformer og dialekt og stamme uden tvivl fra Ptolemajernes tid; indskriften fra Carpentras henføres i almindelighed til det 2det årh. f. K.; den anden er næppe meget forskjellig fra den i alder. Jeg skal først omtale indskriften fra Rom, udgiven af Lenormant i Journal asiatique de Paris 6ième sér. T. X.

Den billedlige fremstilling falder i 3 dele. Øverst ses en mandlig mumie udstrakt af Anubis på ligsengen, der har form af en løve, for enderne af samme 2 skæggede mænd i ægyptisk dragt, men med tydelige semitiske ansigtstræk, med hænderne oprakte som i en bedende stilling. Den mellemste del viser forskellige dødeofre, som ordnes af en raget præst i en lang klædning. Den nederste del fremstiller noget af et ligtog: forrest 2 mænd i ægyptisk dragt, af hvilke den første bærer på hovedet et fad med offergaver, den anden holder en hane; derefter følge 2 præster med ragede hoveder og i lange klæder bærende forskellige hellige insignier, hvoriblandt Anubis's sjakal; efter dem følge 3 grædekoner. Et bånd mellem første og andet billede bærer følgende let læselige indskrift, hvor oven i købet ordene ere adskilte:

ענחחפי בר תחבס מנחה זי אוסרי אלהא

ɔ: Onkhkhapi, Ta-khebes's søn, guden Us^{e}ri's . . . . . (ordet מנחה [*m°nkh^{a}h*] lader jeg foreløbig uoversat).

Det første ord er den dødes navn Onkhkhapi (ægypt. *Onkhhapi* ɔ: „den levende Apis"), hvor der mærkes den samme transskription af det ægyptiske Hapi som i indskriften fra Carpentras, og som vi måske finde spor af i Septuagintas oversættelse af Jerem. 46, 15 *διότι ἔφυγεν ὁ Ἄπις ὁ μόσχος ὁ ἐκλεκτός σου*[1]). Det andet ord er det aramaiske בַּר søn, det tredje er ikke, som ellers hos Semiterne, faderens men efter ægyptisk skik moderens navn, nemlig det velbekendte ægyptiske kvindenavn *Ta-khebes* ɔ: den, der tilhører ånden over 10 grader af dyrekredsen, et meget hyppigt navn på Ptolemajernes tid. Det 4de ord betragtes i regelen som semitisk og sættes i forbindelse med hebr. מִנְחָה en gave, ublodigt offer, og arab. مَنَحَ give en gave, hvoraf så igen udledes betydningen præst, sacerdos. Foreløbig lader jeg dette ord henstå lidt, da både det og de 3 følgende forekomme i den første linje af indskriften i Carpentras, som vi nu ville betragte nærmere.

[1]) Istedet for *maddu'a n^{i}skh^{a}f 'abbirêka* ɔ: hvorfor ere dine mægtige kastede til jorden, har LXX læst: *maddu'a n^{a}s kh^{a}p^{i} abbirka.*

Ligesom Vatikanerindskriften består den af en billedlig fremstilling i 2 dele og en indskrift på 4 linjer. Billederne ere også temmelig råt udførte og have i sin tid været malede men farverne ere nu for størstedelen udviskede. Den øverste afdeling viser os til venstre guden Osiris, siddende paa en trone, i højre hånd holdende en pisk, i den venstre avgurstaven (lituus); bag tronen står en tilsyneladende kvindelig figur måske Isis. Midt på billedet foran guden står en slags étagère med 4 hylder, besatte med forskellige redskaber og fødevarer, der fremsættes som gudemåltider eller dødeofre. På den øverste hylde er 5 små portative altre forsynede med røgelse og røgelsekager; på den 2den 3 små brød og 2 fyldte kar; på den 3dje en kalv med sammenbundne fødder og afskåret hoved, et større kar med fod, fyldt med noget, og en slagtet gås, askegrå med røde ben; på den 4de 3 vaser, en levende kylling eller høne og et fyldt fad, noget lignende det på 3dje hylde. Til højre ses en kvindelig figur i bræmmet dragt med oprakte hænder i en bedende stilling; billedet forestiller vel altså den afdøde fremstillende sig i underverdenen med offergaver til Osiris. Det nederste billede viser os i midten en kvindelig mumie udstrakt på ligsengen, der også her har form af en løve; bag liget stå Anubis med sjakalhovedet og Horus med høgehovedet eller måske blot 2 mænd med disse masker; for hver ende af ligsengen knæler en ung kvindelig figur, der på hovederne bære forskjellig formede kar; under ligsengen ses 4 af de ved balsameringen brugte kar.

Selve indskriften er bleven læst på flere måder, men af disse fortjene kun 2, Gesenius's[1]), hvortil Lenormant slutter sig, og Derembourg's[2]), at komme i betragtning. Man ser strax, at udhugningen er gjort temmelig skødesløst,

---

[1]) Gesenius, Monumenta Phoenicia pl. XXIX; hans oversættelse er følgende: *Benedicta sit, Thebe, filia Techefi, sacerdotis Osiridis dei. Stomachosa neminem læsit et calumnias in neminem dixit. O integra coram Osiride, benedicta esto ab Osiride. Honorata esto, cultrix deliciarum mearum, et inter pios esto. Vale.* Ved *deliciarum mearum* forstår han da guden Osiris.

[2]) Journal asiat. de Paris 6ième sér. T. XI.

måske endog af en, der ikke ret kendte den fojnikiske skrift, og slutningen af de to sidste linjer er til dels ødelagt og må restitueres ved konjektur. Ved en ringe forandring af den sædvanlige læsemåde i det sidste ord af indskriften (blot tilføjelsen af et ה) få vi 4 linjer, hvoraf den 2den og 4de rime sig; hver linje synes ved en art cæsur at dele sig i 2 næsten lige store halvdele, hvorved der altså vil fremkomme en art vers, om end ikke fuldt så regelmæssigt, som Derembourg mener (7 stavelser i hver halvdel, undtagen i 4de og 8de halvdel, der hver skulde have 8); thi denne regelmæssighed synes mig kun opnået ved lidt for voldsomme brud på den sædvanlige sprogform. Læsningen af den første linje er ikke vanskelig, i de andre findes derimod et par tvivlsomme steder. Hele indskriften er følgende:

בְּרִיכָה תַבָא בְּרַת תַחְפִּי   תמנחא זִי אוסְרִי אֱלָהָא

מִן הַעַם בְּאִישׁ לָא עֲבֶדַת   וְכַרְצֵי אִישׁ לָא אַמְרַת תַמָּה

קֳדָם אוסְרִי בְּרִיכָה הֲוִי   מִן קֳדָם אוסְרִי מַיִן קְחִי

הֲוִי פָלְחָא נִעְמְתִי   וּבֵין חֲסַיָא הֲוִי שְׁלֵמָה

hvad jeg oversætter således:

Velsignet være Taba, Takhapi's datter, guden Us^e^ri's indviede!
Uskyldig (ren) havde hun ingen omgang med mænd og talte (sagde) intet efter mands vilje.
For Us^e^ri vær velsignet, for Us^e^ri bær vand!
Vær [gudens] dyrker, min fryd, og vær salig blandt de fromme!

Hunkønsformen i indskriftens første ord viser strax, at talen er om en kvinde, hvilket passer med billedet ovenfor. Det følgende ord, almindelig læst Tebe eller Teba, må være navnet på den døde kvinde; det kendes ikke som semitisk, derimod er det uden tvivl det ægyptiske *Ta-Baj* ɔ: „den, som tilhører sjælen"; *Baj* „sjælen" er et af Osiris's vigtigste tilnavne. בְּרַת er det sædvanlige aramaiske og kaldaiske ord for datter. Det 4de ord תחפי (t^akh^api) må være navnet på faderen eller moderen. Gesenius mener faderen og sammenstiller det med navnet *Τεφες* hos Boeckh[1]). Men

[1]) Erklärung einiger ægypt. Urkunden in griechischer Cursivschrift, Berl. 1821, v. 11.

navnet er ikke semitisk, og sammenholdt med det tilsvarende ord i Vatikanerindskriften kan der ikke være tvivl om, at vi her have det ægyptiske kvindenavn *Ta-Hapi* ɔ: „den, som tilhører Apis“, og at det altså betegner den dødes moder. Det næste ord תמנחא (*t^am^onkh^â*) oversætter Gesenius ved „sacerdotis“, henførende det til Tachfi (faderen), og udleder det af hebr. מִנְחָה „gave“, uden nærmere at forklare formen. Men intet semitisk sprog kan forklare ordformen מנחה i Vatikanerindskriften eller תמנחא her i denne betydning, eller har nogensinde brugt ordet således. Der kan ingen tvivl være om, at ordet bægge disse steder må være det samme, og at Vatikanerindskriften giver hankønsformen, medens Carpentrasindskriften giver hunkønsformen, og i så fald er der ingen anden forklaring mulig, end at ordet må være ægyptisk og ת den ægyptiske hunkønsartikel *t-*. I ægyptisk finde vi da ordet *monkh*, der både i det ældre og i det demotiske sprog efter Rougé betyder at være from, at indvie sig til en gud. Det forekommer meget hyppig i de ægyptiske indskrifter foran et gudenavn og efter et personnavn eller et familienavn for at betegne, at denne person eller familie har helliget sig til den nævnte guds tjeneste eller ivrig dyrker denne. I de ptolemajiske kongenavne svarer det til det græske εὐεργέτης, der altså som sådant nærmest betegner den, der er gavmild overfor guderne eller deres helligdomme. Betydningen af ordet i disse 2 indskrifter vilde altså blive: hun (han), som har viet sig til guden Us^eri (Osiris). I Vatikanerindskriften forbyder hankønsformen at henføre ordet til andre end den døde; i denne indskrift vil det da også være naturligst at henføre det til den døde, så meget mere som hendes navn allerede kunde antyde en i den første barndom påtænkt indvielse til den samme gud. Den simpleste oversættelse bliver da den ovenfor givne. Med hensyn til den anden linje kan jeg henvise til Derembourg, der utvivlsomt her har truffet de forklaringer, som bedst passe både med sproget og sammenhængen. Hvis oversættelsen er rigtig, kan man ikke undgå at tænke på, at den døde altså har villet tjene guden ved en evig kyskhed, et træk, der, om det end skulde være fremmed for den oprindelige

ægyptiske kultus, dog vilde være meget let forklarligt hos semitiske folk og minde om Jødernes *Nazir*, noget jeg senere skal komme nærmere ind på. Her foreløbig kun den bemærkning, at udtrykket ren, uskyldig (egl. lat. integra) måske var valgt netop, fordi hensigten med denne tjeneste hos guden var at opnå ved den „renheden“ ɔ: befrielsen for al det syndige, der hefter sig til det almindelige menneske [1]). Da den afdøde har holdt sit løfte, kan indskriften derfor fortsætte i 3dje linje med det ønske, der ved imperativens brug kommer til at udtrykke en art vished: „Vær velsignet for Us^eri, bær vand for Us^eri.“ De to sidste ord i denne linje ere af Gesenius (og til dels også af Derembourg) læste som et מִינְקָדָה, der da forklares temmelig uforståeligt som hædret. Der står ganske tydelig i texten hos Gesenius מין קחי ɔ: *aqvam sume*, det eneste ordene kunne betyde, og det, hvortil sigtes, må være en fortsættelse i underverdenen af et af hendes daglige arbejder at udgyde drikoffer af nilvand for guden [2]). Og 4de linje fortsætter da videre ønsket om, at hun må vedblive at stå i det nærmere forhold til guden, med ordene: „Vær (gudens) dyrker, min fryd, og vær salig blandt de fromme.“ Det 2det ord i 4de linje kan næppe have anden betydning end den, der her er tillagt det (smlgn. Dan. 3, 12; 7, 14), men det passer .også netop i denne betydning til det foregående, og man behøver derfor ikke at give det samme betydning som arab. فالحة „lykkelig“. I teksten står som 3dje ord נמעתי, hvad der ingen mening giver; rigtigt er vel נִעֲמָתִי, der her da må være en kærlig tiltale til den døde: min glæde, min fryd, deliciæ meæ. De sidste 3 ord bero væsentlig på konjektur; der synes at være noget urigtigt i Gesenius's afbildning, som kun en ny kollation af selve stenen kunde bringe nøjagtig oplysning om.

---

[1]) Smlgn. Weingarten, der Ursprung des Mönchtums, Gotha 1877, p. 33.

[2]) Weingarten, a. s. τῶν Σοράπει χοὰς σπενδουσῶν (daglig 360 libationer). Om sådanne Choeforer ved Serapis- og Isistjenesten s. Mémoires prés. par divers savants à l'académie des inscriptions et belles lettres 1852, I. sér. T. II, p. 561 ff.

Spørger man nu, om man fra andre sider kender noget til en slags munkevæsen eller lignende til guder indviet afholdende liv, der efter Carpentrasindskriften også må omfatte kvinder (ti at oversætte תמנרא ved „præstinde“ forbydes allerede ved Herod. II, 35 *ἱρᾶται γυνὴ μὲν οὐδεμία οὔτε ἔρσενος θεοῦ οὔτε θηλέης, ἄνδρες δὲ πάντων τε καὶ πασέων*), så have vi fra Porphyrius (Müller fragm. hist. græc. ed. Didot III, 497) beretning om asketer ved de ægyptiske templer, der levede adskilt fra folk, sov på palmeblade og hverken drak vin eller spiste fisk (hvilket sidste synes at stå i nøje forbindelse med Osirismyten). Senere er det ved nogle græske papyrusruller, for størstedelen stammende fra Memphis, blevet bevist, at der i den ptolemajiske tid har i Ægypten eksisteret et fuldstændig organiseret munkevæsen og klostervæsen, hvorfra vel Weingarten med rette udleder det kristne munkeliv. Medlemmerne kaldtes *κάτοχοι*, *ἐγκάτοχοι*, *reclusi*, „de fastholdte“; de turde ikke forlade deres selle, talte kun med folk gennem en lille åbning (*διὰ τοῦ θυρίδίου*), levede for størstedelen, om de end ikke vare tvungne til absolut fattigdom, af hvad der blev givet dem af slægtninge, andre folk eller fra templet, hvorved de levede; men dette sidste var efter et bønskrift fra den tid at dømme ikke ret meget: daglig 3 små brød og årlig 1 metretes sesamolie og lige så meget kikiolie, og selv dette blev ikke leveret dem regelmæssig.

Men det er næppe tvivl underkastet, at denne indvielse til guderne går langt længere tilbage i tiden. Hvordan det må forstås, når Herodot II, 54 taler om 2 *γυναῖκες ἱρεῖαι*, der bleve røvede af Fojniker, og af hvilke den ene senere skulde have lagt grunden til oraklet i Dodone, eller om kvinder *ἀμφιπολεύουσαι* (smlgn. Her. II, 56), kan være uvist, skønt det vel ikke var umuligt, at netop sådanne passende kunde betegnes med navnet *monkha*. Men i Num. 6, 1—21 synes det mig, at der er antydning af, at tingen har været kendt længe i Ægypten også under form af et til guden indviet liv, hvortil knyttede sig bestemte løfter. Det nævnte sted giver Moses lovene med hensyn til den såkaldte נָזִיר, både hvad de skulle iagttage og afholde sig fra, og hvorledes de igen bleve løste fra løftet, når den tid, de havde for-

pligtet sig, var udløben. Ordet נָזִיר (Nazir) forklares som oftest ved „adskilt" altså den, der har skilt sig fra verden og andre mennesker, hvilken betydning dog ikke passer ganske med nazir'ens liv (smlgn. Num. 6, 6—9). Jeg vil derfor hellere forklare det som „den indviede", egl. „den der er lovet bort" (smlgn. *sponsa* om nonnen), af roden נזר = נדר [1]) gøre et løfte (smlgn. arab. نذر indviede til gud), hvilken betydning verbet har i hifil i samme kapitel. Ordet vil da være fuldstændig tilsvarende til det ægyptiske *monkha*, og som hos Ægypterne således kunde også hos Jøderne både mand og kvinde være nazir. Der kan næppe være tvivl om, at Moses har optaget disse bestemmelser om nazir'en som så meget andet fra Ægypten, og at lige så vel som disse ord have samme betydning, tingen også oprindelig har været den samme, så at for så vidt Lessius [2]) har ret, når han siger, at naziræatet er den ældste form for munkelivet, og at ikke blot hint, men også dette stammede fra Ægypten.

Hvis de ovenfor omtalte hellige kvinder skulle stå i forbindelse med de egentlige *monkha*, må Moses efter al rimelighed også have optaget denne form af det gudindviede liv fra Ægypterne, de tjenende kvinder, der omtales et par steder nemlig Exod. 38, 8 (han forfærdigede bækkenet af kobber og dets fod af kobber med spejle til de tjenende kvinder, der tjente ved forsamlingsteltets dør) og 1 Sam. 2, 22 (Eli var meget gammel, og han hørte alt, hvad hans sønner gjorde mod hele Israel, og at de bedrev utugt med kvinderne, der tjente ved forsamlingsteltets dør), hvilket sidste sted viser os, at disse kvinder i mange henseender lignede de græske og lilleasiatiske hieroduler, hvad der senere, da Baals og Astartes dyrkelse trængte ind i landet, endnu mere blev tilfældet, hvorfor de også under kong Josias synes at være afskaffede, om der end senere kan findes spor af, at

---

[1]) Slægtskabet mellem bogstaverne *d* og *z* fremgår tydelig af kaldaisk *dî*=aramaisk *zî*, der bægge ere relative pronominer og genetivmærke.

[2]) Lessius, Programma Paschale, Goetting. 1789.

enkelte kvinder have levet ved templet som en art *monkha* (s. Luk. 2, 36—37).

Tør man nu gå ud fra, at Jødernes nazir'er og tjenende kvinder ere indførte af Moses i lighed med, hvad der fandtes i Ægypten, da kunne vi føre oprindelsen til munkevæsenet, så fremt livet som „den til en gud indviede" (*m°nkh*^{a}*h* og *t*^{a}*m°nkh*^{â}) er den første oprindelse til livet som κάτοχος, „den der har skilt sig fra verden", tilbage til mindst det 19de ægyptiske dynastis tid eller 14de årh. f. K. Den videre udvikling af, hvorledes det kristne munkevæsen er udgået fra det gamle ægyptiske, hører ikke herhen; Weingarten har i sit ovenfor anførte skrift påvist, hvor fejlagtig den tidligere fremstilling har været. At ordet „munk" er opstået af det græske μοναχός, kan ingen tvivl være underkastet; derimod er det i højeste grad tvivlsomt, at dette ord skulde betyde: „den der lever enkelt, eneboer", især jo mere det bliver klart, at munkevæsenet slet ikke fremgår af eneboerlivet. Betegnelsen for munken som den, der lever afsondret fra verden, er κάτοχος eller ἐγκάτοχος, *reclusus*; μοναχός betegner ham som den indviede, den, der har gjort løfte, ti det er kun det ægyptiske *monkha*, der har fået en græsk lydende form, og ordet er måske netop i denne form blevet grebet med en vis begærlighed af det ensomme livs forkæmpere, fordi det i sin form mindede om det græske μόνος alene.

Efterskrift. I Revue archéologique Jan. 1879 har Clermont-Ganneau, som det synes fyldestgjørende, påvist, at de her omhandlede to indskrifter stamme fra en ældre tid end hidtil almindelig antaget, nemlig fra den persiske tid, formodentlig omtr. det 5te årh. f. K. Ligeledes har Schlottmann (Metrum und Reim auf einer ægyptisch-aramäischen Inschrift, Zeitschr. d. D. M. G. XXXII p. 187) givet en tydning af Carpentrasindskriften, der er bleven meget skarpt kritiseret af de Lagarde i Nachrichten der kön. Gesellsch. d. Wissensch. zu Göttingen 1878 Nr. 10. Om end den af mig givne læsning af 2den og 3dje linje skulde være mindre rigtig (Schlottmann oversætter saaledes begyndelsen af 2den

linje: „hun gjorde intet ondt“ og sidste halvdel af 3dje linje: „for Useri modtag vand“), vil dette dog ingen indflydelse have på det, der er afhandlingens hovedpunkt: ordet *monkha* som stamord til *μοναχός*.

Dansk-svensk gå og stå.

Af **M. Lorenzen**.

Dansk-svensk *gå*, *går* — *stå*, *står* er vistnok almindelig blevne opfattede som udviklede af de i oldn. eneherskende former *ganga*, *gęngr* — *standa*, *stęndr*, idet man for disse to ords vedkommende har antaget et bortfald af *-ng-*, *-nd-*, som ellers ikke kan påvises og derfor er meget betænkeligt. Denne opfattelse er også for nylig i forbigående bleven fremsat af Dr. V. Thomsen (Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift, p. 208), der som exempler på ord, der „på grund af deres hyppige anvendelse ere udsatte for langt stærkere og voldsommere forandringer end andre ord, og som derfor tildels gå ganske deres egne veje“, anfører dsk. *gå*, *stå* som „aldeles uregelmæssige fortsættelser af oldn. *ganga*, *standa*“, idet han dog samtidig antyder muligheden af, at uregelmæssigheden kunde forklares ved at antage påvirkning fra plattysk *gân*, *stân*. Jeg tror imidlertid ikke, at denne opfattelse af *gå*, *stå* er rigtig, og nærmest foranlediget dertil ved Dr. Thomsens ytringer skal jeg derfor tillade mig at fremkomme med et par faktiske bemærkninger, som formentlig vil stille forholdet i det rette lys[1]).

[1]) [Idet jeg med glæde indrömmer berettigelsen af hr. Lorenzens indsigelse mod det af mig på det anførte sted udtalte og den store sandsynlighed af hans forklaring, må det blot være mig tilladt at minde om, at, ligesom det kun var i forbigående, at jeg

Sammenlignes dsk. *gå*, *stå* umiddelbart med oldn. *ganga*, *standa*, er de nydsk. former i höj grad påfaldende, men da man dog ikke bör opgive håbet om, at de kan finde en tilfredsstillende forklaring, må man prøve alle de midler, der står til vor rådighed, og det er da naturligt først at undersøge, om ikke her som ofte ellers gld. kan fylde svælget mellem oldn. og nydsk. eller i al fald kan give vink om, hvorledes udviklingen er foregået. Ser vi da efter, hvorledes forholdet er i ældre dsk., finder vi, at de ældste hdskr. af alle de gamle provinslove overalt i inf. har *gangæ*, *standæ* og ligeledes i præs. ind. pl. og præs. conj. overalt har tilsvarende, med oldn. stemmende, „usammentrukne“ former. Hvad derimod præs. ind. sg. angår, er forholdet et andet. Overfor oldn. *gęngr*[1]) har sk. l. kun *gangær* 2,2 i Had. hdskr. men ellers i Had. og allevegne i runehdskr. formen *gar* (2,4,13 o. s. v.); Er. l. har *gangær* 7^{12}, 93^{2}, 97^{2}, *gang'* 33^{9}, *gangs* 83^{9}, $84^{10,15}$ men ellers *gar* (5^{17}, $7^{2,6}$, $9^{7,12,13}$ o. s. v.) eller *gær* (19^{20}, 69^{14}); jeg har talt 7 former med *ng* men 53 uden. J. l. har *gangær* 44^{9}, 54^{6}, 117^{4} o. s. v. men *gar* 34^{1}, 60^{3}, *gær* 104^{7}, 180^{3}, 181^{4} o. s. v.; jeg har talt 24 former med *ng* og kun 9 uden. — Svarende til oldn. *stęndr* har sk. l. *standær* 1,13 både i runehdskr. og Had., men ellers allevegne *star* (1,3,8; 3,4; 7,11 o. s. v.). I Er. l. findes *standær* 55^{4}, 60^{29}, 77^{20} o. s. v., men *star* $17^{19,28}$, 31^{27} o. s. v., *stær* 23^{18}, 42^{18}, 69^{14} (11 former med *nd* men 20 uden). J. l. har *stand'* 223^{5}, $224^{2,4}$, 251^{3} men oftere *stær* (7^{3}, 108^{4}, 200^{9},

---

kom til at beröre de omhandlede former, uden at have haft lejlighed til at foretage nogen særlig undersøgelse af forholdet imellem dem eller at ville udtale noget nyt derom, således havde jeg, ved at hentyde til muligheden af en påvirkning fra plattysk, ikke egentlig til hensigt at fremsætte dette som noget, jeg selv antog, men nærmest kun at udtale, at en sådan udvej som middel til at forklare den efter den hidtil almindelige antagelse foregåede stærke sammentrækning, dog ikke i og for sig vilde fjærne uregelmæssigheden af disse verbers former. Jeg vil altså bede læserne af min afhandling at stryge dette exempel, der jo let kan erstattes med andre, f. ex. *har* for *haver*, on. *hęfir*; udtalen *haðe* for *havde*, on. *hafði*; *sa'e* for *sagde*, on. *sagði*; *la'e* for *lagde*, on. *lagði* ell. lign. — V. Th.]

[1]) I-omlyden ser jeg her og i det følgende bort fra.

o. s. v.) og *star* (30[2]). Det ses altså, at medens lovsproget har *-ng-*, *-nd-* i de former, der i oldn. består af to stavelser, mangler derimod *-ng-*, *-nd-* aldeles overvejende og især i øst-dsk. i de former, der i oldn. er enstavede. I den følgende tid — i skrifter som Lucidarius, den ældste dsk. bibeloversættelse, Evfemiaviserne o. s. v. — er forholdet med hensyn til præs. ind. sg. et lignende som i lovene, idet de kortere former er de overvejende, med hvad derimod inf. angår, er der indtrådt en forandring, idet vi nemlig her ikke alene finder *gangæ*, *standæ* men også de til nydsk. *gå*, *stå* svarende former, f. ex. *ga* Suso 3[20], 20[17], 70[29], *gaa* Suso 45[2,4], Iv. A.[1]) 83, 302, 395, 859, 880 o. s. v., *goa* Iv. B. 83, 108, 374, 394, o. s. v. Hel. kv. 86[19], *goo* Iv. A. 109, 230 o. s. v. — *sta* sk. stadsr. 55 (Schlyter IX, 426) i det ledreborgske hdskr. no. 12 (det pågældende stykke af hdskr. sættes af Schlyter p. xxv til slutn. af 14 årh.), Suso 12[17], 34[30], *staa* Iv. A. 3791, Fred. 234, 1002, 1867, 2310, *stoo* Iv. B. 2737 o. s. v. Dog er der den forskel mellem de to ord, at inf. *gaa* er forholdsvis mere alm. end *staa*, som jeg f. ex. ikke har bemærket i skrifter som Hel. kv., Luc., Bibl. o. s. v., hvor derimod *gaa* er meget alm., og hvor præs. ind. sg. *star*, *staar*, *stor* næsten er eneherskende. At forfølge udviklingen gennem reformationstiden ned til vore dage vil ikke være nødvendigt, da denne udvikling kun har arbejdet med det stof, vi nu allerede kender — de dobbelte former både i præs. ind. sg. og i inf. o. s. v. — og udelukkende er gået i den retning, at formerne med *-ng-*, *-nd-* mere og mere er blevne fortrængte; noget nyt moment til forklaringen af nydsk. *gå*, *stå* kan vi her ikke vente at finde. Hvis derfor overhovedet en historisk betragtning af udviklingen i dsk. er i stand til at give oplysninger til forklaring af de nævnte former, må vi altså søge dem i sproget för reformationstiden. Her er forholdet det, at medens *gar*, *star* allerede er fremherskende i lovsproget, optræder inf. *ga*, *sta* først i en senere tid. Dr. Thomsen tænker sig muligheden af, at *gå*, *stå* kan være opståede

[1]) Ved „Iv. A." og „Iv. B." betegner jeg de to texter af Ivan løveridder, som er trykte i Brandts Romantisk Digtning, henholdsvis i første og andet bind.

under påvirkning af plattysk *gân*, *stân*, og ifølge hans ytringer på det foran anførte sted må man antage, at det samme skulde gælde præs. ind. sg. *går*, *står*. Heri tror jeg dog ikke, han har ret. *gar*, *star* findes alt i lovene, men i lovene er der intet spor af den art nedertysk indflydelse, som her i så tilfælde skulde have gjort sig gældende. Foruden et jagtudtryk som *hizæ* (Er. l. 71[19]) = mnedert. *hissen* finder vi af vestgerm. oprindelse kun nogle titler som *grewæ*, *hærræ*, *hærtogh* o. s. v., altså nogle enkelte ord, som skyldes de fornemmes udenlandske forbindelser, men hele den hærskare af nedertyske ord, som fra Hansestæderne bragtes til Danmark ved handel, håndværk o. s. v., mærkes der endnu ikke noget til i provinslovene, uagtet de, at dömme efter forholdet i Flensb. str., på de ældste håndskrifters tid sikkert havde begyndt at holde deres indtog i købstæderne. Hvis lovsprogets *gar*, *star* altså skulde være opståede ved nedert. påvirkning, måtte denne blandt sprogets alm. ord så at sige være begyndt med disse alm. brugte former, men dette forekommer mig så usandsynligt, at enhver forklaring af de nævnte former ved hjælp af nedertysk sikkert må opgives. Vi kan derimod, tror jeg, uden nogensomhelst tvivl gå ud fra, at *gar*, *star* er ægte danske former, og det samme må da også sikkert gælde inf. *ga*, *sta*, som efter det foreliggende, ovenfor anførte historiske materiale kan forklares som opståede istedenfor de i lovsproget eneherskende *gangæ*, *standæ* under indflydelse af de alt da existerende former *gar*, *star*.

Det resultat, hvortil vi nu er komne, tror jeg ikke kan bestrides, men det hjælper os for så vidt kun lidt, at uoverensstemmelsen mellem oldn. inf. *ganga*, *standa* og dsk. *gå*, *stå* kan fjærnes på den ovenfor angivne måde, da dog stadig endnu gld. *gar*, *star* overfor oldn. *gęngr*, *stęndr* er uforklarede og, såvidt jeg ser, ikke kan forklares af dsk. alene[1]). Vi må da prøve, om svensk kan hjælpe os. — Som

---

[1]) Lyngby (Udso. böjn. p. 24), som rigtig har bemærket det ejendommelige forhold i de ældste gld. hdskr., at de kortere former ikke findes i inf. men kun i præs. ind. sg., mener, at „dette leder til at antage, at udviklingsgangen i dansk og svensk er den, at

gld. har glsv. regelmæssig inf. *ganga* og „till en början blott såsom sällsynt undantag, t. ex. uti Södm. L. Kk. B. 8 (i en hdskr. från medlet af 1300-talet), träffas *ga*, hvilket i det följande seklet blir mera allmänt, utan att dock undantränga det gamla *ganga*, sedan *gånga*, intill våra dagar qvarstående som arkaism“ (Rydqv. I, 128). I præs. ind. sg. er *gangær* vel almindeligst, „men oftare än i infin. ser man i presens den korta formen, t. ex. i Vestm. L., Hels. L., Smål. L., Bjärk. R. *gar* eller *gaar*, dock såsom undantag; Upl. L. Þg. B. 7 pr. (i en codex från medlet af 14:de seklet) *gar*, ÖGL. Kk. B. 22 (i en codex från senare hälften af samma århundrade) *gaar*, hvilken form allt mer undanskjuter den äldre, som slutligen blott i folkvisan, men icke i folkspråket, håller sig uppe“ (Rydqv. I, 128). — Hvad *standa* angår, er forholdet efter Rydqvist (I, 133) det, at glsv. i inf. regelmæssig har *standa*, „hvilket under hela medeltiden håller sig uppe, och, sedan förvandladt till *stånda*, såsom fornljud ofta förnimmes. Södm. L. J. B. 10:4 *sta* (stå); Smål. L. (i en hdskr. från senare hälften af 14:de århundradet) 13 : 3 *sta*, som sedermera, särdeles under 1400-talet, efterhand får större utrymme“. I præs. ind. sg. har glsv. almindeligst *standær*, „men i ÖGL. E. S. 16 : 2 *star*; likaledes i Vestm. L., Smål. L., Bjärk. R. undantagsvis *star* eller *staar*; äfvenså i Kg. Styr. I : 17 *star* o. s. v.“ — Heraf fremgår altså, at glsv. kender de samme former som gld., og at *gar* oftere og för træffes i præs. ind. sg. end *ga* i inf. Derimod synes der mellem glsv. og gld. at være den forskel, at i de ældste glsv. hdskr. er formerne uden *-ng-*, *-nd-* forholdsvis sjældnere, men dette er kun en gradsforskel, og hvad det angår, at *gar*, *star* ikke synes at forekomme i det ældste glsv. hdskr.,

først er „*gengr*“, „*stendr*“, på grund af det stærke medlydsammenstød forkortet ved udstødelse af *ng* og *nd*, og senere har udstødelse af *ng* og *nd* derfra banet sig vej til navneformen, fremsætt. nutids flertal og forestillende måde“. — Hertil er imidlertid at bemærke, at for på denne måde virkelig at forklare de kortere gld. former måtte man kunne påvise grunden til, at *ng*, *nd* bortfaldt i olddsk. **ge̥ng*ʀ, **ste̥nd*ʀ, medens disse samme lydforbindelser foran ʀ bevaredes i olddsk. **ste̥ng*ʀ, **he̥nd*ʀ o. s. v., men dette lader sig næppe göre.

ældre VGL., må der ikke med hensyn til formernes alder i sv. lægges for stor vægt herpå, ti at de har existeret i sv. för de ældste håndskrifters tid, fremgår af den omstændighed, som Dr. Wimmer har henledet min opmærksomhed på, at de svenske Evfemiaviser særdeles ofte i enderim har *gær*, *stær*, f. ex. i Fred. *gær* ∞ *ær* 954, 2595, 2693, 2941, (men *gaar* ∞ *var* 1974, 2433); *stær* ∞ *hær* 1006, 1565, 1690, ∞ *thær* 2378, 2852, ∞ *ær* 382, 397, 808, 2456, ∞ *nær* 2016 (men *star* ∞ *swar* 255, *staar* ∞ *aar* 3104); omlyden i disse former, der vel næppe kan stå i forbindelse med norsk original, viser tilbage til en tid, da omlyden i præs. ind. sg. endnu fandtes levende i sproget, men denne tid ligger forud for de ældste glsv. håndskrifters tid. Jeg tror således, man må sige, at med hensyn til de her omhandlede former er forholdet i glsv. væsenlig det samme som i gld., men herved indtræder spörsmålet om de gld. former uden *-ng-*, *-nd-* i et nyt stadium, ti skönt muligheden af en parallel udvikling ikke kan nægtes, taler dog disse samme formers forekomst også i glsv. nærmest for, at de er fælles øst-nordiske, men i så tilfælde tör man ikke a priori nægte, at de måske ved en nærmere prøvelse kunde vise sig at være ældre eller udgåede fra andre grundformer end de tilsvarende norsk-isl. med *-ng-*, *-nd-*. På udfaldet af denne prøve tror jeg, at forklaringen af gld. *gar*, *star* må bero.

Svarende til præt. *fekk*, *fengum*, part. *fenginn* har oldn. inf. *fá*, præs. ind. 3 sg. *fę́r*. I gld. finder vi stemmende hermed i sk. l. inf. *fa*, præs. ind. 3 sg. *far*, men i Er. l. ved siden af *fa* (25 gange) og *far*, *fær* (70 gange) også inf. *fangæ* 118^{20}, 121^{27}, 122^{7}, præs. *fangær* 3^{21}, 38^{29}, 61^{1} o. s. v., (8 gange). I j. l. er forholdet fuldstændig lignende, og i glsv. forekommer på samme måde *-ng-*, f. ex. *fanga* i Södm. L., *fanger* i yngre VGL. (Rydqv. I, 127). Vi har altså også i dette tilfælde former med *-ng-* ved siden af former uden *-ng-*, men her kan forklaringen dog ikke være tvivlsom. Som følge af, at accenten i fællesgerm. i inf., præs. og præt. ind. sg. hvilede på rodstavelsen, må vi som fællesgerm. i disse former sætte *-nh-*, medens de øvrige former med accent på suffixet havde fællesgerm. *-ng-*. Ligesom oldn. *øri*, gld. *yræ*

er = got. *juhiza* for **junhiza*, idet *-nh-* er bortfalden i nordisk, således måtte **fanhan*, **fanhiz* ved regelmæssig udvikling nødvendig blive nord. **fā*, **fǣʀ* = oldn. *fá*, *fę̊r*, og de dsk.-sv. former med *-ng-* i inf. og præs. må derfor være uoprindelige og kan nærmest forklares som opståede ved påvirkning fra part., præt. ind. pl. og præt. conj., hvor nord. *-ng-* = germ. *-ng-*. I modsætning til inf. *fá* har oldn. derimod svarende til præt. *hekk*, *hengum*, part. *hanginn* intet **há* men kun *hanga* (med svag præs. *hangir*). Got. har **hahan* (2 sg. præs. *hahis* Joh. 10, 24) ligesom *fahan* (Joh. 7,44), og dette må stå for **hanhan*, der i nordisk regelmæssig måtte blive **hā*, oldn. **há*, præs. **hę̊r*; *hanga* må derfor forklares på samme måde som gld.-glsv. *fangæ*. — Af de reduplicerende verber med lydforbindelsen *-ng-* er endnu tilbage oldn. *ganga* — mon ikke denne form skulde være at forklare på lignende måde som oldn. *hanga* og gld.-glsv. *fangæ*, eller, hvis *ganga* er opr., mon da ikke gld.-glsv. præs. sg. *gar* er opstået på den måde, at man til præt. *gik*, *gingum*, part. *gangin* dannede præs. *gar* (*gær*) i analogi med, at man til præt. *fik*, *fingum*, part. *fangin* havde præs. *far* (*fær*)? Ingen af delene er efter min mening tilfældet. — I modsætning til **hahan*, *fahan* har got. *gaggan*, præs. 3 sg. *gaggiþ*, der næppe kan antages at stå for opr. **ganhan*, **ganhīþ*, eftersom den tonende spirant i præt. pl. o. s. v. ellers ikke i got. fortrænger den tonløse i præs., men netop det omvendte er tilfældet. Alene dette synes at vise, at oldn. *ganga* ikke kan forklares som *hanga*, og hertil kommer, at former med *-ng-* ligeledes findes i de andre germ. sprog: oht. *gangan* — *gangit*, *gengit*; olds. *gangan* — *gangid*, *-it*, *gengid*, *-it*; ags. *gangan* — *gangeð*; desuden sikres oprindeligheden af *-ng-* ved det vistnok beslægtede lit. *żeng-iu*, *żeng-ti* (gå, skride frem), *pra-żanga* f. (overtrædelse, synd) o. s. v. (Grassmann, K. Z. XII, 132; Fick [3] III, 99). Hvad dernæst den antagelse angår, at gld.-glsv. *gar* kunde være dannet i analogi med *far*, vilde der fra et særlig nordisk standpunkt næppe være noget derimod at indvende, men anderledes stiller forholdet sig, når det ses i belysning af de andre germ. sprog. — Ved siden af de ovenfor anførte vestgerm. former med *-ng-* findes nemlig oht. inf. *gân*, *gên*, præs.

ind. 3 sg. *geit*, *gêt*, *gât* (Graff IV, 66 ff.); olds. *gân* — *gêd* (Schmeller II, 42); ags. *gân* — *gæð*, *gâð* (Ettmüller 410). Disse former uden *-ng-* kan ikke skyldes analogi fra de til oldn. *fá*, *fęr* svarende former, ti disse ser i vestgerm. helt anderledes ud: oht. *fâhan* — *fâhit*; olds. *fâhan*, *-en* (*-fâan* Mon. 46[6]) — *fâhid*, *-it*; ags. *fôn* — *fêhð*. Hvad der gælder de vestgerm. former må imidlertid også gælde gld.-glsv. *gar*, som alt taler for at sætte lig med oht. *geit*, *gêt*, *gât*, olds. *gêd*, ags. *gæð*, *gâð*, og hvis mangel paa *-ng-* (en lydforbindelse, der ikke bortfalder hverken i nord. eller i de andre germ. sprog) vi således på grund af overensstemmelsen med oht., olds. og oldengl. sikkert må antage allerede at have været til stede i fællesgerm.

På lignende måde tror jeg, at forholdet er med gld.-glsv. *star*, en form, som jeg på grund af den gennemgående ulighed i böjningen mellem oldn. *fá* og *standa* ikke vel kan tænke mig opstået ved analogi fra *far*. Også her vil en betragtning af formerne i de andre germ. sprog, som jeg tror, hjælpe os på den rette vej. Got. har inf. *standan*, præs. ind. 3 sg. *standiþ*, og i overensstemmelse hermed og med oldn. anfører Grimm (Gr. I ^{2}, 868) oht. *stantan* — *stentit*; endvidere findes olds. *standan* — *standid*, *stendid*; ags. *standan* — *standeð*, *stondeð*. Herved er fællesgerm. former med *-nd-* sikrede, men også former uden *-nd-*, svarende til gld.-glsv. *star*, findes i vestgerm.: oht. inf. *stân*, *stên*, præs. ind. 3 sg. *steit*, *stêt*, *stât* (Graff VI, 589); olds. *stân* — *stêd*, *stâd* (*steid*) (Schmeller II, 103). Da *-nd-* ellers ikke synes at bortfalde hverken i nord. eller vestgerm. må man sikkert på grund af overensstemmelsen mellem gld.-glsv., oht. og olds. antage, at også former uden *-nd-* har tilhørt det germ. grundsprog.

Hvis ovenstående er rigtigt, vilde resultatet af denne undersøgelse altså blive det, at fællesgerm. ved siden af **gangan*, **standan* har haft en række kortere former uden *-ng-*, *-nd-*, som ikke kan være opståede af hine men må tilhøre andre ord, der er dannede på helt anden måde[1]).

[1]) Nærmere at påvise, hvorledes de her omtalte ord er opståede, vilde kræve en længere undersøgelse og her føre os for langt bort.

Disse kortere germ. former er rigtignok fortrængte både i de bevarede lævninger af gotisk og i det norsk-isl. bogsprog, men de findes bevarede i vestgerm. ved siden af de længere former og ligeledes i ældre dsk.-sv. præs. ind. sg. *gar* (*gær*), *star* (*stær*), der bruges jævnsides med *gangær* (*gængær*), *standær* (*stændær*) og i den senere tid ganske fortrænger disse længere former, ligesom de også, at dömme efter det historiske materiale, der foreligger, kan synes at have været anledning til, at *ga*, *sta* i inf. træder i stedet for de i lovsproget eneherskende *gangæ*, *standæ*. Medens således i nyere tid de kortere former efterhånden fuldstændig sejrer både i dsk. og sv., så det derimod i en ældre periode ud til, at de skulde fortrænges af de længere, der ikke blot er eneherskende i de ældste dsk.-sv. hdskr. i inf., præs. ind. pl. og præs. conj. — i ældre VGL. ligeledes i præs. ind. sg. —, men også på en enkelt undtagelse nær allevegne findes i dsk.-sv. runeindskrifter. Her forekommer, ifølge en velvillig meddelelse fra Dr. Wimmer, hvorfor jeg ikke noksom kan takke, inf. *statą* Hällestad, Skåne; *stanta* Bautil 590, Lilj. 697; Tillise, Låland, (se Årb. 1875, p. 203); — præs. ind. pl. *stąnta* Rök (se Ant. tdskr. f. Sver. V, p. 6); — præs. ind. sg. *stątʀ* Flemløse (se Wimmer, Run. opr. p. 238); Örja, Skåne (fra omtrent 800); *stanr* Aspa, Södermanland (Bautil 807, Lilj. 868, Stephens p. 546); *s[t]ąnr* Östra Kumla, Södermanland (Bautil 696, Lilj. 805). Alle disse former må læses med *-nd-*, men ved siden heraf har Ny-Larsker stenen på Bornholm, som Wimmer sætter til slutningen af 11 årh., den höjst mærkelige form *stai*[1]) (*sten þesi stai eftir* . . .) i præs. conj., hvor gld.-glsv. overalt har *standæ*. Denne form *stai* kan næppe forklares som opstået ved påvirkning fra præs. ind. sg., ti her fandtes på den tid uden tvivl *stær* med omlyd, og da desuden ifølge det, som ovenfor er udviklet, en conj. form uden *-nd-* må antages at have existeret

Næppe et eneste af de fire ord er endnu helt tilfredsstillende forklaret.

[1]) Wimmer bemærker udtrykkelig, at der ingensomhelst grund er til at anse *stai* på denne sten for en forkortet skrivemåde i steden for *stanti*.

i nord. ved siden af formen med *-nd-*, ser jeg ingen grund til ikke at opfatte indskriftens *stai* som umiddelbar fortsættelse af den fællesgerm. form.

Når hertil imidlertid kommer, at, såsnart vi forlader lovene med deres faste og mere höjtidelige udtryksmåde og kommer til gld. og glsv. skrifter, hvis sprog i höjere grad synes at nærme sig daglig tale, de kortere former dukker frem også i inf., så opstår det spörsmål, om disse infinitiver *ga*, *sta*, der fra formens side regelmæssig vilde stemme med oht., olds., ags. *gân*, oht., olds. *stân*, ikke er bevarede gamle former, umiddelbare fortsættelser fra den fællesgerm. periode, som ikke kommer frem i lovsproget, fordi de føltes som mindre fine og höjtidelige, men derimod stadig bevaredes i daglig tale, hvorfra de først senere trængte ind også i skriftsproget. For en sådan antagelse, der i og for sig næppe har noget urimeligt ved sig, forekommer det mig, at forholdene i norsk, hvor dialekterne (Aasen, Ordb.[2] p. 207. 744.) bruger de kortere former i en sådan udstrækning, at de ikke kan forklares ved udenlandsk indflydelse, medens de ældre norske hdskr. alene holder sig til de længere, temmelig stærkt vilde kunne tale.

Anmeldelser.

A. Krohn, Die platonische Frage. Sendschreiben an Herrn Professor Dr. E. Zeller. Halle. R. Mühlmann. 1878. VIII + 166 S.

I dette Skrift, der er rettet til Zeller „som højeste Instants, naar Talen er om den græske Filosofi“, søger Forf. at paavise en saadan Dobbelthed inden for Platon's „Stat“, baade hvad Metode og Standpunkt angaar, at det skulde være umuligt at antage alle Dele af dette Skrift forfattede paa samme Tidspunkt. I de første fire Bøger af „Staten“ hersker nemlig en rent empirisk Metode. Der gives en Skildring af, hvorledes Statslivet under Tingenes naturlige Gang opstaar ved, at fælles Fornødenheder og Trang til gensidig Understøttelse fører Menneskene

sammen, og hvorledes der derefter paa Grund af Forskellighederne hos de enkelte Individer i Begavelse og Interesse indtræder en Arbejdets Deling, saa at Enhver udelukkende varetager den Gerning, som han med størst Udbytte for sig og for det Hele kan udøve. I denne forskelligartede Begavelse har Forskellen mellem Stænderne sin Grund. Retfærdigheden lever og raader i Staten, naar hver Stand øver sin ejendommelige Gerning i Harmoni med de andre Stænder. Svarende til de forskellige Stænder i Staten paavises der forskellige Evner eller Dele i den Enkeltes Sjæl, og ogsaa her bliver Opgaven at udvikle alle disse særskilte Kræfter saaledes, at de netop ved at følge deres ejendommelige Natur gribe paa rette Maade ind i det store Hele. Harmonien, den aandelige Sundhed hos det enkelte Menneske kaldes hans Retfærdighed. Platon opstiller altsaa her ganske vist etiske Idealer for Staten og den Enkelte, ja stiller endog allerede her saa paradoxe Fordringer (Ejendoms- og Kvindefællesskab for Hersker- og Krigerstanden), at han derved indtræder i de sociale Utopisters Række. Men til disse Idealer naar han gennem Studium af Naturen (*φύσις* p. 428 E o. m. a. St.). Han søger at finde de Hovedtyper (*εἴδη ἐνόντα* p. 435 E, 440 E), der fremtræde i den Enkeltes sjælelige Kræfter og blandt Individerne i Staten; og Idealet bliver da den fulde og harmoniske Udvikling af disse Kræfter. Platon fortsætter her Sokrates's Bestræbelser. Lige som denne holder han sig til det Givne og søger at udvikle det til højere Former. Der er ikke Spor af transscendent Spekulation. Den højeste Erkendelse skildres som en praktisk Visdom, der anviser „den bedste Maade, hvorpaa saavel Statens indre Bestyrelse som dens Forhold til andre Stater kan varetages“ (p. 428 C D), eller for den Enkeltes Vedkommende som en Indsigt, der kan lede den harmoniske Samarbejden af Sjælens forskellige Kræfter (p. 442 C, 443 E).

Men med Et rejser der sig en Tvivl om, hvor vidt Maalet kan naas (p. 473 A). I de sidste Kapitler af femte Bog slaas der ind paa en anden Vej. Den psykologisk-empiriske Metode afløses af den metafysiske. I Stedet for realistisk at finde Udgangspunkterne for den ideale Udvikling i den givne Virkelighed søger Platon nu at gennemføre en skarp Sondren mellem den absolute, ideale Væren og den relative, endelige Verden. I Stedet for iboende Typer (*εἴδη ἐνόντα*), som i de første Bøger, fremdrager han nu de evige, af al Vorden uberørte Ideer. I sjette og syvende Bog udvikler han derpaa en hel ny Etik, ikke længere paa psykologisk, men paa spekulativt Grundlag. Han kritiserer endog fra dette nye Standpunkt de tidligere Bøgers realistiske Etik, der forudsatte den relative Virkelighed med dens Vorden og beroede paa Øvelse og Vane. Som den eneste væsentlige Dyd, der udspringer af det Evige i Mennesket, fremtræder derimod Erkendelsen af det Godes Idé, den sidste Kilde til al Sandhed og Virkelighed. Den, der ikke kan tilegne sig denne Idé og af

den udlede Alt, han gaar i „en vedvarende Drøm og Slummer, hvoraf han ikke er opvaagnet, naar han kommer til Hades for at synke ned i den dybeste Søvn" (p. 534 B C). Denne spekulative Viden er meget forskellig fra den praktiske Visdom, der i de første Bøger opstilledes som en af Kardinaldyderne. Og medens der nu skelnes mellem Viden (ἐπιστήμη) og Tro (δόξα), og denne Distinktion ogsaa i etisk Henseende bliver af afgørende Vigtighed, er der i de første Bøger ikke Spor af en saadan Modsætning, netop fordi der ikke forlangtes Andet end praktisk Visdom af Vogterne i Staten.

Det Mærkelige er nu, at efter at Idélæren saaledes er traadt frem i Midten af Værket, forsvinder den igen, i det mindste for en Tid. I ottende og niende Bog skildres de forskellige Karakterers og de forskellige Statsforfatningers Udviklingsprocesser og den Maade, hvorpaa den ene gaar over til den anden. Men denne Skildring er igen rent psykologisk og historisk, appellerer ikke til transscendente Aarsager. I tiende Bog endelig møde vi vel en Idélære, men den har ikke den samme Karaktér som den, der ligger til Grund i de mellemste Bøger. Den tiende Bogs Idéer have deres Existents i Naturen (φύσις), lige som de første Bøgers Typer; og de kunne opfattes af Haandværkere og Kunstnere, uden som de mellemste Bøgers Idéer at forudsætte et langt og besværligt Kursus. —

Forf. ansér det nu for umuligt, at Platon i ét og samme Skrift, til en og samme Tid har kunnet anvende den psykologiske og den spekulative Metode, have anerkendt og fornegtet Erfaringens Ret. Og da nu de Bøger, i hvilke den psykologisk-empiriske Metode hersker, staa Sokrates's Standpunkt nærmest, maa de antages for at høre til Platon's tidligste Arbejder. De andre Bøger ere forfattede efter Haanden, som han skred ud over det sokratiske Standpunkt. Den kronologiske Orden maa, efter det Foregaaende, have været denne: lib. I—IV, X, V—VII. Og da Idélæren i lib. V—VII endnu ikke har antaget en saa fuldstændig, afsluttet Karakter som i de andre Dialoger, der behandle den, maa alle disse være senere end „Staten". Medens man i Regelen ansér „Staten" for Højdepunktet i Platon's Udvikling, saaledes at kun „Timaios" og „Lovene" henlægges til et senere Tidspunkt, vil „Staten" ifølge Krohn være at ansé for det ældste Skrift[1]).

Det vanskeligste Punkt for Forfatteren er et, han gaar meget hurtig henover. Dersom der nemlig er en absolut Modsætning mellem den psykologiske og den spekulative Metode, hvorledes har Platon da kunnet anvende dem begge i samme Værk? Ti, at „Staten" fremtræder med en i det mindste formel Enhed, vil

[1]) Ogsaa Andre (f. E. Oncken, Die Staatslehre des Aristoteles. I, p. 147) betragte „Staten" som tilhørende snarere Begyndelsen end Slutningen af Platons Forfattervirksomhed.

heller ikke Forf. negte. Den Forklaring, han giver heraf, er følgende: „Lad os antage, at Platon ved de sokratiske Lærdomme vaktes til at danne sig et Reformbillede af Staten, at han fremskridende indlemmede Nyt i den oprindelige Ramme, og at han tilsidst lod sin Tænknings færdige Resultat gælde som en Enhed, fordi enhver Sten i denne glimrende Bygning var en Offergave til Ihukommelse af en uforglemmelig Afdød“ (p. 130). — Det er sikkert nok, at hvis Enheden kun beror paa, at Platon helt igennem bevarede Pieteten over for sin store Lærer, saa er den, naar man ser objektivt paa Sagen, aldeles formel. Og Platon kunde dog have æret sin Mester paa en værdigere Maade end ved at gøre ham til Ordfører for modstridende, hinanden ophævende Standpunkter!

Man vil ikke kunne negte, at Forf. med stor Klarhed har paavist forskellige Metoder i „Staten“. Det er med fuld Ret, han forlanger, at man ikke vilkaarlig maa lægge Idélæren ind alle Steder hos Platon. Ved en saadan vilkaarlig Fortolkning er Zeller f. Ex. kommen til det Resultat, at Skildringen af Statens Oprindelse i anden Bog er polemisk og ironisk[1]). Ved at lægge Idélæren ind overalt gør man Platon Uret; man oversér da, hvilken skarp og træffende Opfattelse af Virkeligheden der ofte lægger sig for Dagen hos denne største Repræsentant for idealistisk Tænkning. I en Afhandling om Platons Psykologi i dette Tidskrift (n. R. II, S. 194 ff.) har Anmelderen havt Lejlighed til at fremdrage Exempler herpaa.

Men det er vistnok ikke saa, at den empirisk-psykologiske og den spekulative Metode for Platon selv have været stridende Modsætninger. For os ere de det maaske, eller ere i Færd med at blive det. Men Platon kunde meget godt, lige som endnu Kant, anvende Empirien som foreløbig Metode for senere at lade den træde tilbage for den idealistiske Opfattelse. Han udtaler endog selv (p. 435 D, cfr. Phaidros p. 246 A), at den empiriske Fremgangsmaade ikke kan lære os Sjælens Væsen, og at en „længere, mere guddommelig Metode“ maa anvendes, hvis man vil naa det. Hvis nu dette Sted, der findes i fjerde Bog, har staaet i det oprindelige Udkast, saa har Platon allerede den Gang staaet paa Idélærens Standpunkt; dersom det derimod skyldes en senere Redaktion, saa har i hvert Tilfælde den empiriske Metode endnu kunnet bevare en virkelig Værdi for ham.

I Virkeligheden vil man finde de to Metoder hos enhver Filosof, hvor spekulativ han saa er: Spekulationen maa dog stedse hente sine Motiver og sine Udgangspunkter fra det Givne. Den spekulative Filosofi beror paa Abstraktion og Idealisation; men

---

[1]) Zeller støtter sig til II p. 372 D, hvor Livet i Naturstaten sammenlignes med Svinenes. Men ved denne Sammenligning stilles, som det nærmest Følgende viser, ikke Naturstaten i Modsætning til Idealstaten, men til den mere civiliserede Stat, der har flere Fornødenheder (τρυφῶσα πόλις).

den maa have Noget at abstrahere fra og Noget at idealisere. Forholdet mellem Raastof og Bearbejdelse er meget forskelligt i de forskellige spekulative Systemer; og ligeledes vil det til forskellige Tider snart være den ene, snart den anden Side ved deres Systemer, man føler mest Interesse for. Efterat man længe kun har dvælet ved den idealistiske og spekulative Side af Platon's Filosofi, saa at man endog, ofte paa den mest tvungne Maade, har omfortolket de Steder, der pege i anden Retning, har det nu for os en stor Interesse at lægge Mærke til, hvilke reale Elementer han opererer med, og han vilde ikke være den store Genius, han er, hvis der ikke ogsaa for en i denne Retning gaaende Undersøgelse var Udbytte at hente. Det foreliggende Skrift er et dygtigt og særdeles lærerigt Arbejde i denne Henseende. Forf. viser her ikke den hyperkritiske Tilbøjelighed, der har ført ham til at bestride Ægtheden af Størstedelen af Xenophon's Memorabilia (se hans „Sokrates und Xenophon“ 1875, anmeldt i dette Tidskrift III, 75 ff.). Med grundig filosofisk Dannelse forener han en smuk og livlig Fremstillingsmaade, saa at Ingen, der interesserer sig for Platon, vil læse hans Bog uden Udbytte.

Harald Høffding.

Sechs Bearbeitungen des altfranzösischen Gedichts von Karls des Grossen Reise nach Jerusalem und Constantinopel. Herausgegeben von Dr. **Eduard Koschwitz**. Heilbronnn. Gebr. Henninger. 1879. XIX + 185 S. 8.

Frankrigs literatur i middelalderen kan vel næppe antages for at være meget bekendt her hjemme, og jeg skal derfor, förend jeg omtaler Dr. Koschwitz's bog og de deri meddelte seks bearbejdelser af det gamle franske i alle henseender interessante episke digt om Karl den stores rejse til Konstantinopel, forudskikke nogle korte bemærkninger om det og dets indhold. Det er os kun overleveret i ét temmeligt dårligt håndskrift, sproget er stærkt anglo-normansk og synes at vise hen til slutningen af det 11te århundrede; hvad versemålet angår, er det mærkeligt ved, at vi her finde aleksandrinerne anvendte for förste gang. Ligesom la Chanson de Roland og Aliscans begynder det „in medias res“, fører straks de handlende personer frem og sparer os således en lang og triviel indledning, som en senere trouvère næppe vilde have udeladt:

Un jur fu Karleun al Saint-Denis muster,
Rout prise sa corune, en croiz seignat sun chef,
Ed at ceinte s'espee, dunt li puinz fu d'or mer.

Kejser Karl spörger så sin dronning, om hun nogensinde har set en mand, der bar kronen med större værdighed end han. Temmeligt ubetænksomt svarer hun: jo, og da Karl vil vide, hvem hun mener, tilstår hun, at det er Hugo, kejseren i Konstantinopel. Karl beslutter da straks at drage afsted, kun ledsaget af sine tolv pairer (mellem hvilke Ogiers li Danois), for selv at overbevise sig om, at dronningen har talt sandt, og sværger at dræbe hende, hvis hun har löjet. Rejsen går först til Jerusalem, hvor patriarken giver Karl en mængde kostbare relikvier, såsom Kristi sveddug, Lazarus's hoved, noget af St. Peter's skæg, den hellige jomfrus særk, noget af hendes mælk o. s. v.; herfra drage de videre til Konstantinopel, hvor kejseren modtager dem særdeles godt. Om aftenen blive Karl og hans pairer efter et overdådigt måltid førte ind i en stor sal, hvor deres senge ere redte; men Hugo, der ikke nærer fuld tillid til sine gæster, har i en hul pille skjult en spion, der skal meddele ham alt, hvad de tale om. Istedetfor at sove give de franske sig nu i løbet af natten til at *gaber*[1]) — efter deres lands skik —, og ved disse *gabs* går det særligt ud over Hugo. Karl begynder således med at prale af, at han, selv om kejseren vilde væbne sin bedste ridder med to hjælme og to pansere, letteligt skulde kløve både ham og hesten med ét hug; Roland lover at blæse så voldsomt i sin oliphant, at portene skulle flyve af byen; Olivier siger — ja det er bedst her at anføre originalen:

Prenget li reis sa fille qui tant a bloi le peil,
En sa cambre nus metet en un lit en requeit;
Se jo n'ai testimunie de lei anuit cent feiz,
Demain perde la teste.

Således blive pairerne nu ved med at overbyde hverandre hele natten igennem, men uheldigvis beretter spionen det alt til kejseren, og denne forlanger næste morgen, at de skulle stå ved deres ord og udføre deres pralerier. Dette sætter naturligvis vore gæve franskmænd i en ikke ringe forlegenhed, men en engel stiger meget belejligt ned fra himlen og tilsikrer dem guds bistand i den forestående prøve, efter dog först at have bebrejdet dem deres ubesindighed. De tilbyde derpå at udføre deres *gabs*,

---

[1]) „Entendre que c'est de gaber
Vault autant comme de flaber.
Flaber veritablement n'est sinon dire mançonges et reciter choses non advenues“ (Koschwitz p. 57). *Gaber* vil altså på nyfransk sige så meget som „dire des gasconnades“. Man mindes herved uvilkårligt om, hvorledes Sigvald jarl ved hans faders gravøl efter sagnet skal have aflagt det løfte at erobre Norge fra Håkon Jarl og Svend Tveskæg at bemægtige sig England. Selve ordet *gaber* synes for øvrigt at være af nordisk oprindelse og kan måske afledes af oldn. *gabba*, gække.

og kejseren forlanger, mirabile dictu, at Olivier skal begynde; skönt han ikke ganske udfører, hvad han har sagt, erklærer dog Jacqueline (Hugo's datter) sig for tilfreds, og da kejseren spörger: „Dites mei, bele fille, ad le vus fait cent feiz"? svarer hun roligt „Oil, sire reis". De andre *gabs* blive ligeledes indfriede, så at kejseren tilsidst må anerkende franskmændenes overlegenhed, og han hylder Karl, der derpå drager tilbage til Frankrig og veltilfreds med udfaldet af sin rejse tilgiver dronningen hendes ubesindige ord.

Dette Digt, der i formen og hele behandlingen er fuldstændigt episk, nærmer sig derimod, hvad indholdet angår, meget stærkt til en fabliau, og man føler og nyder stadigt i beretningen om de forskjellige *gabs* den djærve, men uimodståelige *esprit gaulois*. Det er let at se, at dets forfatter ikke har været nogen trouvère, der var begejstret for de nationale minder, der knytte sig til *le rei a la barbe florie* eller til helteskikkelserne fra Roncesvaux (778) og Villedaigne (793); det er derfor heller ikke bestemt til at foredrages i vinteraftnerne på de gamle borge for ridderne og deres fruer; nej! det søger et helt andet publikum, det store, livslystne, franske folk, og skal foredrages under åben himmel ved markeder og desl. Nu bliver spörgsmålet, hvorledes skal man opfatte den hele komposition? er det en ligefrem parodi på Karl den store og hans tolv jævninge og hermed tillige på ridderskabet i almindelighed? Dette er næppe rimeligt, da digtet synes at være meget gammelt, hvad både sproget og assonanserne tyde hen paa[1]), og det ligger således för den tid, da en bevidst borgerlig opposition og en hermed følgende negation af ridderånden gör sig gældende og trænger frem i literaturen. Grunden til, at Karl den store og hans jævninge i dette digt tilsyneladende fremstilles under et latterligt lys, må søges andetsteds, idet vi næmlig her, som alt ovenfor berört, stå over for en prøve på den borgerlige digtning, i modsætning til den anden side

---

[1]) Hvad sproget angår, skal jeg indskrænke mig til at henvise til dr. Koschwitz's kritiske undersøgelser, der findes i hans „Ueberlieferung und Sprache der Chanson du voyage de Charlemagne" etc. Heilbronn. 1876. Han kommer her til det resultat, at digtet er affattet efter Alexis, men omtrent samtidigt med la chanson de Roland. Man må endvidere lægge mærke til, at der blandt de relikvier, som Karl modtager af patriarken i Jerusalem, findes „le calice que il (ɔ: Jesus) out benesquied"; dette tyder bestemt hen på, at digtet skriver sig fra en tid, der ligger forud for affattelsen af „les Romans de la table ronde" (midten af det tolvte århundrede), da en trouvère efter denne tid næppe vilde have faldet på at sige, at det var Karl, der havde bragt *le saint Graal* til Frankrig (se P. Paris i Jahrbuch für rom. og engl. Literatur I, 202). Ja, man vil sikkert heller ikke tage fejl ved at lægge digtet endnu længere tilbage i tiden, da Karl, förend han drager fra Jerusalem, lover at foretage et Tog mod Sarrasenerne i Spanien, — var digtet affattet, efter at Korstogene vare begyndte, var det blevet mod Sarrasenerne i Palæstina.

af den gamle franske epopé, som vi kende ulige bedre, den feudale.

Som bekendt havde Karl i året 800 modtaget nogle klenodier fra de hellige steder i Jerusalem, og på grundlag heraf og af hans udstrakte forbindelser med de orientalske lande var det hurtigt blevet et almindeligt udbredt sagn, at han selv havde bragt dem hjem med sig på en rejse, han skulde have foretaget til Jerusalem og Konstantinopel. Disse relikvier opbevaredes först i Aix-la-Chapelle og gik derpå over til klosteret i St. Denis, og det antages i almindelighed, at markedet *lendit* (indictum) blev indstiftet for at fremvise dem for folket. Fremvisningen fandt sted otte dage i rad under en uhyre tilströmning, og intet var nu naturligere end, at en trouvère for den store troende hob besang, hvorledes Karl var rejst til Jerusalem og egenhændigt havde modtaget disse vidunderlige genstande af patriarken i den hellige stad — her have vi således oprindelsen til den förste del af digtet, hvis væsenligste formål det altså er at opbygge. Trouvèren kendte imidlertid sit publikum, og den øvrige del af digtet er rimeligvis af hans egen opfindelse og kun tilföjet for at more; men om nogen bevidst parodi kan her ikke være tale, da Karl stadigt, trods sin latterlige stilling, er tegnet meget imponerende, især i hans forhold til den græske kejser, af hvem han jo ovenikøbet tilsidst får Konstantinopel som *fiance*[1]).

Dette digt er senere, som så mange andre, blevet *desrimé* (ɔ: omsat i prosa) og udgör under denne nye form indledningen til en i det femtende århundrede og endnu langt senere meget læst folkebog, *Galien le Réthoré*[2]). Det er endvidere i en meget tidlig periode blevet oversat på fremmede sprog, og det er af disse senere bearbejdelser og oversættelser, at Koschwitz har samlet og udgivet seks, der alle, på en nær, ikke tidligere have været trykte, en kymrisk (s. 1—18), tre franske (s. 40—133), en islandsk[3]) (s. 139—73) og en færøisk (s. 174—83); disse to sidste ere i bunden stil, de andre i prosa.

---

[1]) Koschwitz har andetsteds (Boehmer, Rom. Studien II, 60) udtalt den formodning, at forfatteren skulde være en klerk, men tilföjer selv: „Diese Annahme kann freilich durch keine andern Momente als durch den Wiederstreit des Tones in ihm sebst erwiesen werden, Citate, gelehrte Anspielungen oder dergleichen sind ihm fremd". Som man ser, står hans hypotese på meget svage fødder, og jeg kan, ifølge det ovenfor fremsatte, ikke erklære mig enig med ham.

[2]) Denne bog indeholder foruden beskrivelsen af rejsen til Konstantinopel tillige en langtrukken fortælling om, hvorledes Galien, sön af Olivier og Jacqueline, drager afsted til Frankrig og træffer sin fader døende ved Roncesvaux; cfr. Nisard, Histoire des livres populaires II², 476—8.

[3]) Fortællingen om Karl's rejse findes også i Karlamagnus Saga (ed. Unger s. 466—83); fra denne er der senere udgået en svensk bearbejdelse (Storm, Sagnkredsene om Karl den store og Didrik

De tre franske bearbejdelser slutte sig meget nær til hinanden og synes alle at være udgåede fra en og samme grundtekst, der rimeligvis har været på vers. I den förste bearbejdelse står således: „Il (Ogiers) estoit sans raison quant on lui faisoit aucun tort, et a iceste heure lui enflamba le visage de fin argu, sy que qui l'eust abounes certes veu, il lui eust d'un homme enragié souvenu“ (s. 46) og dette sted — foruden flere andre — har Léon Gautier[1]) meget heldigt restitueret i dets oprindelige poetiske form:

Lors li emflambe li vis de fin argu,
Qui l'eust or abonné ne veu
Li fust d'un homme esragié souvenu.

Endvidere findes der adskillige udtryk, der i almindelighed kun anvendes i episke digte, og således kun synes at være anvendte her, fordi de fandtes i originalen: pour estre desmembré, a peu qu'il n'enraige de dueil et d'yre, ont grant joie demenee etc. Hvad iøvrigt sproget angår, frembyde disse tekster en interessant blanding af ældre og yngre former. Jeg skal blot bemærke, at man undertiden finder det gamle nominativsmærke *s* bevaret (nulz, contens; homs); man finder ogsaa dobbeltformer af nomina propria, således Gannes og Ganelon, men der göres ingen forskel i anvendelsen af dem.

Hvad selve teksterne angå, ere de behandlede med megen omhu. De få trykfejl, der have indsneget sig, ere omtrent alle rettede på en vedföjet liste; flere steder, hvor teksten synligt var blevet fordærvet af en skødesløs afskriver, har dr. K. tit ved meget simple rettelser atter indført den oprindelige læsemaade, og der er således meget lidt tilbage at ændre. S. 83, 10 f. n. og flere andre steder vil K. rette „avant *qu'i* soit“ til „avant *qu'il*“; dette er dog vist næppe nødvendigt, da *i* = *il* (oftest foran *l*) er en ikke sjælden form i det ældre sprog: Si se merveilla moult qu'il voloit tant qu'*i* li kemanda (R. de Clari § 21). Se li dist, que, s'il li faisoit rendre Escaloune, qu'*i* le lairoit aller (ib. § 34). Adont kemanda on . . . qu'*i* s'armaissent (ib. § 41). Et puis l'ai commandé a Deu le droiturier — Qu'*i* desfande son cors (Floovant 175). Puis qu'*i* orent conquis (ib. 575, et passim). Se mestiers lor fust qu'*i* recouvraissent le

---

af Bern, s. 228), og ligeledes en dansk. Den danske oversættelse er repræsenteret af to indbyrdes afvigende redaktioner, af hvilke den ene findes i et msk. fra Börglumkloster (udført 1480), den anden i en trykt udgave fra 1509 (?); den første er for nylig blevet udgivet af C. J. Brandt (Romantisk Digtning fra Middelalderen, III). I den islandske Magus-saga, der er en stærkt forvansket kompilation af romanerne om *les quatre fils Aymon*, findes enkelte episoder, der uden al tvivl må stamme fra digtet om Karl's rejse til Orienten (Wulff, Notices des sagas de Magus et de Geirard. Lund 1874. S. 9, 25).

[1]) Les épopées françaises II, 270.

castiel (Chronique d'Ernoul p. 286). S. 84, 12 har msk. „*escouter du pelerin quel preudoms il est*“ hvilket K. forandrer til „*escoutez*“; men hvorfor så ikke også forandre „*gaber*“ (s. 86, 88) og „*essaier*“ (s. 94) til „*gabez*“ og „*essayez*“? Det rimeligste, synes jeg, er at beholde disse infinitiver, der her stå med betydning af imperativ; rigtignok er det i almindelighed kun i negative sætninger, at dette finder sted, men i gl.-fransk så vel som i spansk findes dog eksempler på denne konstruktion anvendt i bekræftende sætninger (sml. i det moderne sprog s'adresser, laisser og voir). S. 102, 2 Cha*t*lemaigne er vist en trykfejl for Cha*r*lemaigne. S. 103, 4 f. n. rettes *comme* til *comment*, hvilket synes overflødigt, da *comme* jo endnu i det 17de århundrede anvendes som spörgende adv. S. 127, 12 har den trykte udgave „*je ne veis gens qui de leurs espee a manier fussent si bien apris*“. K. retter her *espee* til *espees*, men udelader *a*, hvilket sidste næppe er tilladeligt, da vi rimeligvis her have et sidste spor af en mærkelig gl.-fransk konstruktion, forening af to præpositioner foran en infinitiv, som i følgende eksempel: Qui me manache de la teste a cauper (Aiol 7742)[1]. S. 132, 6 f. n. „Et quant *se* vint que“ bør rettes til *ce*.

Jeg skal endelig henlede opmærksomheden på et par mærkelige former i de foreliggende tekster. S. 45 og flere andre steder forekommer foruden den moderne form *peril* (*perilleux*) tillige en sammentrukken *pril* (*prilleux*, sml. *respitrans* s. 64, 4 f. n.). Denne elision af det ubetonede *e* foran *r* er meget almindelig i ældre fransk, og man træffer tit former som *frai* (= ferai), *espron* (= esperon), *comprer* (= comperer) etc.; undertiden kan også *a* falde bort, således *granti* (= garanti, S. Sages de Rome p. p. G. Paris, s. 8), og endnu i det sekstende århundrede tæller former som *sera*, *seront* hyppigt kun for en stavelse, *aimera*, *baillera* for 2 stavelser[2]. S. 78, 9 står „*ung pommel doze*“; *dozé* må være = *doré*, og vi have således her et (i disse tekster enestående) eksempel på overgang fra *r* til *s*. Denne sigmatisme, der ikke har efterladt mange spor i det moderne spor (*chaire chaise* etc.), var en tid meget udbredt i forskellige østlige dialekter og var i det femtende og i begyndelsen af det sekstende århundrede almindelig pariserudtale. Marot har i et af sine digte, Epistre du beau fils de Pazy (= Paris), angrebet og latterliggjort denne udtale[3].

---

[1]) Sml. Diez, Gramm. des langues romanes III, 217, hvor denne konstruktion kortelig omtales „ . . . une particule identique à ce *da* est en vieux français la locution *de a*, dont les éléments sont toujours séparés“. Denne angivelse er dog temmelig mangelfuld, da man for det förste ved siden af *de a* tillige finder *sans a*, *pour a* og *par a*, og for det andet undertiden finder de to præpositioner forenede: Je nel feroie *por a* perdre la vie (J. de Blaivies 2186).

[2]) Sml. Zeitschr. f. rom. Philologie II, 345.

[3]) Montaiglon, Recueil de poésies V, 127.

Jeg skal herefter gå over til de tre andre ikke franske bearbejdelser, som K. har udgivet. Den förste er skrevet på kymrisk og slutter sig temmelig nær til den oprindelige poetiske versjon; dog er den næppe oversat efter denne, men efter en latinsk krønike, der umiddelbart slutter sig til det gamle digt. At dette må have været meget udbredt i England, derom vidner jo allerede den omstændighed, at det eneste msk., der er os levnet, er anglo-normansk, og det er derfor såre forståeligt, at det er blevet oversat på kymrisk; man kan iøvrigt let göre sig bekendt med denne version, da dr. K. har vedföjet en engelsk oversættelse af J. Rhys (s. 19—39). Fra indholdets side frembyder den intet af særlig interesse, dog skal jeg dvæle lidt ved Haymer's *gab*, således som det berettes her: „I have a hat of the skin of a certain fish, and with that on my head I will tomorrow stand by Hugh, when he is dining, and I will eat and drink with him without being seen“ (s. 32). Denne hat, der gör den usynlig, der bærer den, omtales ikke i de franske redaktioner; i den förste siges således udtrykkeligt, at Ganelon, hvem dette *gab* er tillagt her, „en plain disner s'en iroit en la sale devant tous les barons de Constantinople, et donroit au roy Hugon de son poing ung si grant horion sur son chief que la teste lui mettroit entre ses jambes“ (p. 56, jf. p. 87, 120); derimod nævnes den i Karlamagnus Saga, uden at der dog bestemt tillægges den den omtalte egenskab: „Þá segir Eimer sína íþrótt: Ek hefi hött einn gervan af sæfiski; en þá er ek hefi hann á höfði mér á morgin at matmáli, þá skal ek ganga fyrir keisarann ok eta mat frá honum ok drekka vín hans“ (kap. VII, 10). Denne underlige hat har en lang historie for sig i folkeliteraturen. Allerede Perseus har en κυνῆ, hvormed han kan göre sig usynlig, da han skal kæmpe med Medusa — man ved, at myterne om Perseus høre til de få episoder af den græske mytologi, der genfindes i folkeliteraturen — og en lignende tillægges også Hades (jfr. Iliaden V, 845, hvor Athene betjener sig af den). Vi træffe den endvidere i mangfoldige æventyr fra forskjellige lande i Evropa[1]), i Nibelungenlied, i sagncyklerne om kong Artur, og kunne også følge den tilbage til arabiske og indiske æventyrsamlinger (Tusind og en nat, Kathasaritsagara). Hyppigt er denne hat tillige i besiddelse af en anden vidunderlig egenskab, idet den formår i et öjeblik at bringe det menneske, der bærer den, hvorhen i verden han vil, og under denne form, hvor altså hurtigheden og usynligheden optræde forenede, antages det i almindelighed, at den oprindeligt er den symboliserede storm.

[1]) Disse traditioner have holdt sig meget længe blandt almuen. Der fortælles således endnu i jyske sagn om en hr. Eske Brok, der var i besiddelse af en sådan hat (Thiele, Danmarks Folkesagn I, 111; jfr. Grundtvig, Gamle danske minder II, n. 428).

Tilbage står endnu kun at omtale den islandske og den færøiske versjon (Geiplur og Geipatáttur), hvis udgivelse er besørget af dr. Kölbing, der allerede tidligere har henledet opmærksomheden på disse to former af sagnet i en anmeldelse af G. Storm's „Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern" (Germania XX, 1875, s. 233 ff.). Om end den her foreliggende behandling af disse tekster næppe kan siges at have givet den endelige løsning af de forskellige tekstkritiske og literærhistoriske spörgsmål, ja tildels kun kan betragtes som et forsøg, fortjener udg. dog tak og påskönnelse for sit arbejde. Til den islandske tekst er benyttet 4 hdskr. (Cod. Guelf. Aug. 42, 7, 4to, A. M. 603 4to, A. M. 615 i 4to, Holm 1 4to), til den færøiske derimod kun ét, nl. Svabo's opskrift, hvis retskrivning udg. har søgt at bringe i overensstemmelse med den Hammershaimbske, hvilket jo kun kan billiges. At der herved er løbet adskillige fejl og unöjagtigheder ind med, og at udg. åbenbart ikke har været tilstrækkeligt hjemme i det færøiske sprog til at overvinde alle de sproglige vanskeligheder, bör ikke undre os. Efter hans ytringer s. 184 at dömme, synes han også selv at have haft en fornemmelse heraf; følgende bemærkninger til den færøiske tekst, der velvilligt ere meddelte af en indfødt Færing, hr. stud. theol. Fr. Petersen, ville derfor uden tvivl være dr. Kölbing selv velkomne:

„Som unöjagtigheder i gennemførelsen af retskrivningen kan nævnes: *golv, tolv* i stedet for *gólv, tólv*; v. 3 *kveði* f. *kvöði*; v. 10 *torði* f. *tordi*; v. 33 og 41 *Poul* f. *Pól* ell. *Pál*; v. 53 osv. *hálgudómar* f. *helgudómar*; v. 55 *bryst* f. *bröst*; v. 76 osv. *á* f. *at* (dansk „at"); v. 101 og 109 *siggja* f. *síggja*; v. 104 osv. *steindyr* (sic!) f. *steindeyður* (dansk „stendød"); v. 183 *Frenkismenn* f. *Frankismenn*; v. 192 *seigir* f. *segði* (imperf.); v. 208 *græna* f. *gröna*; v. 246 *gátt, lítta* f. *gott, lyfta* (skødesløs udtale „*litta*"); v. 261 *blýkerit* f. *blýkerið*; v. 262 *síður* f. *sýður* (af *sjóða*); v. 279 osv. *tykkan* f. *tjúkkan*; v. 280 *rétt* f. *rætt*; v. 293 *brev* f. *bræv*; v. 302 *svefn* f. *svövn*; v. 311 og 314 *kirkini* f. *kirkjuni* (af *kirkja*); v. 318 *fleyri* f. *fleiri*."

„Grammatikalsk urigtige former findes på enkelte steder, f. ex. v. 283 og 339 *hægasta* f. *hægsta* (af *högur hægri hægstur*); v. 306 *klæða* f. *klæð* (imperativ af *klæða, klæddi, klætt*)."

„Når udgiveren er gået ud over at gengive teksten, således som den findes i håndskriftet, og har indladt sig på at opstille konjekturer, da har han for det meste forfejlet sit mål, da det oldnordiske sprog ikke har kunnet give ham nogen sikker vejledning; håndskriftets „*hear*" har han således fejlagtigt gengivet ved „*tar*" (oldnordisk *þar*), en form, som ikke findes på færøisk, hvor ordet hedder *har*; v. 248 og 328 har han indsat „*lyfta*" i stedet for håndskriftets „*sifta*" (rigtigere *syfta*); ordet *syfta* (isl. *svipta*) betyder „kaste, slynge", hvilket giver fortræffelig mening i sammenhængen, hvorimod *lyfta* slet ikke passer. V. 322 har

udg. indsat „*tiggi og teirra menn*“ (hvilket ikke giver spor af mening) f. „*tigur og tigara menn*“ (dansk „De og Deres mænd“). Hvad udgiverens „*kof*“ (håndskriftets „*keûp*“) v. 217 skal være, er ikke let at se.“

„Af de med spörgsmålstegn som uforståelige betegnede ord frembyde i det mindste de to ingen vanskelighed, nemlig v. 238 *viriliä* = *virðiligi*, og v. 268 *saja* = *seiga* (dansk „sejg“); derimod ere de andre ganske vist ikke så lette at forklare; sandsynligvis skal der i stedet for „*kveâli*“ v. 124 og 172 stå *hvólvi* (af *hvólv* = isl. *hvólf*, hvælving).“

København i juni 1879.

Kr. Nyrop.

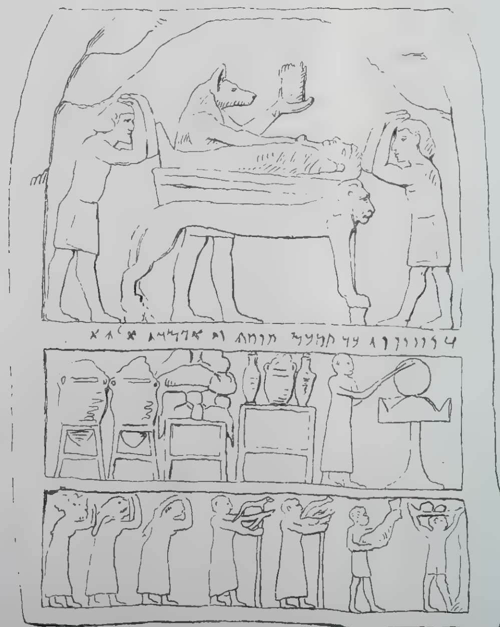
In Lucianum.

Alexandri vitæ cap. 1 extrema verba an non ipsi Luciano debeantur, valde dubito. Nam cum appareat verbo, quod est ἡ κόπρος, mala Alexandri facinora significari, sententia relativa, quæ huic verbo additur, nisi ita intellegi non potest, ut verba q. s. τρισχίλιοι βόες de Alexandro ejusque sociis accipiantur; sed Lucianum eos hoc modo et hoc loco significasse, cum et perobscura significatio sit et hic initio libri de solo Alexandro dicendum et adhuc dictum sit, persuadere mihi non possum. Lectorem aliquem male sedulum, imaginem ab Augeæ bubus petitam spectantem, hanc sententiam de suo addidisse crediderim, quæ quam non desideretur, immo melius absit, nemo non sentiet; certe Lucianus si hæc ipse scripsit, scriptoris partes non bene egit*). — Cap. 6, ni fallor, scribendum est: οὕτως γὰρ αὐτῇ τῇ πατρίῳ τῶν μάγων φωνῇ τοὺς πλουσίους (sic Fritzschius, ut et ipse conjeceram) ὀνομάζουσιν; in codd. est αὐτοί, sed cum hoc Alexandrum modo et socium ejus significare possit, necessario ὠνόμαζον, non ὀνομάζουσιν, de his dicendum erat. — Cap. 7 sic scriptum fuisse suspicor: ὡς . . . καὶ πατουμένους ἀνέχεσθαι καὶ θλιβομένους μηδ᾽ ἀγανακτεῖν, ut utrumque participium ad ἀνέχεσθαι referatur, deinde huic infinitivo amplificandi causa alter adjungatur. — Cap. 10 codicum scripturam, cujus vitia Fritzschius recte ostendit, sic potius corrigendam esse arbitror: ἐς τὸ τοῦ Ἀβώνου τεῖχος καὶ τάκεῖ· οἱ δ᾽ ἄρα καὶ νέων κτλ. Paulo post mihi quidem v. q. e. ἀμφιβόλους ad vocem διττούς explicandam adscriptum causa scripturæ in codd. turbatæ fuisse videtur, quare verba καὶ ἀμφιβόλους tollenda censeo. — Cap. 14 editur: τὸ τοῦ ἑρπετοῦ ἐκείνου ἔμβρυον; sed cum non τὸ ἑρπετόν sed τὸ ἔμβρυον, quod antea commemoratum est, demonstretur, necessario cum cod. Ψ_2 scribendum est ἐκεῖνο. Ex eodem codice Fritzschius cap. 15 initio scripsit: ἡμέρας μὲν οὖν τινας οἴκοι ἔμεινεν; ego conjectura ὀλίγας suppleveram, conlatis cap. 16 verbis ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, atque hoc etiam nunc præ voc. τινάς, quod et ipsum conjectura librarii additum videtur, retineo, præsertim cum aliquanto facilius omitti potuerit. — Cap. 18, ubi scribitur: γραφαὶ δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ εἰκόνες καὶ ξόανα, scire velim, quodnam simulacrorum genus præter τὰς γραφὰς καὶ τὰ ξόανα indefinitæ et universalis significationis vocabulo, q. e. εἰκόνες, Lucianus significare voluerit; ac vix dubitem, quin καὶ εἰκόνες ejiciendum sit, quod ad explicandam

*) Cap. 5 ad explicandam vocem, q. e. καλάμη, scholion in Homeri Odyss. 14, 214 adferri solet, in quo scribendum esse arbitror: ἔστι δὲ καλάμη ἡ ὑποστάθμη τοῦ ἀπηλοημένου σίτου; editur ὑπολειπομένου sine sensu.

vocem, q. e. *ξόανα*, lector aliquis adscripsisse videtur. Deinde necessario scribendum est: *καὶ ὄνομα δὲ* (non *γε*) *τῷ θεῷ ἐπιτεθέν*. — Cap. 19 init. sic interpungendum est: *καὶ ἐπειδὴ καιρὸς ἦν, οὗπερ ἕνεκα τὰ πάντα ἐμεμηχάνητο, καὶ χρᾶν τοῖς δεομένοις καὶ θεσπίζειν, παρ' Ἀμφιλόχου κτλ.*, ita ut infinitivi *χρᾶν καὶ θεσπίζειν* cum verbis, q. s. *καιρὸς ἦν*, conjungantur (de qua structura cfr. v. c. Xen. Cyrop. IV, 1, 11), sententia vero primaria a verbis *παρ' Ἀμφιλόχου* incipiat; minime cum Fritzschio ex cod. *Ψ*$_2$ post *θεσπίζειν* addendum est *ἄρχεται*. quod librarius structura periodi non intellecta addidit. Hoc tamen etiam suspicor, particulam *καὶ* ante *χρᾶν* delendam esse; persæpe in Luciani scriptis inepte aut moleste addita est. — Cap. 21 sine dubio scribendum est: *ἐπιχλιάνας τὸν κηρόν, τόν τε κάτω ἐπὶ τῷ λίνῳ*, non *ὑπό*; neque enim sub lino cera erat, sed nodo lini, quo vincta erat epistula, cera superimponebatur, cujus pars superior, quam acu calefacta Alexander ab inferiore. quæ linum tegebat, dijunxerat, sigillum continebat, quod solum inlæsum servandum erat, cum eo detracto nulla difficultate ac sine hæsitatione inferiorem ceræ partem removere atque ita linum solvere posset. — Cap. 30 init. fere contendere ausim Lucianum ipsum *ἐντὸς τῶν μέχρι τῆς Ἰωνίας κτλ.* scripsisse, Thucydidis loquendi genus secutum (cfr. lib. VIII, 43, 4; 96, 3), interpolatorem vero verbum. q. e. *ὅρων*. infeliciter adjecisse. Sub finem ejusdem capitis hanc scripturam falsam esse et Madvigius et Fritzschius viderunt: *τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ ὡς ἰδόντες καὶ ὡς ἀκούσαντες διηγούμενοι* (sic codd. *ΩΦ*, cum *BΨ*$_2$ alterum *ὡς* omittant, in *Ψ* sit: *ὡς ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες*). Ex *B* Madvigius (Adv. crit. I p. 691) conjecit: *τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ ὡς ἰδόντες, ἃ ἤκουσαν, διηγούμενοι*; sed num prorsus nulla tamquam ex aliis audita domino narrabant? veri simile mihi quidem videtur, eos talia narrasse. Fritzschius scripsit: *τὰ μὲν ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες, τὰ δὲ ὡς ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες διηγούμενοι*; sed cum ita posteriore membro ea significentur, quæ se vidisse et audivisse falso fingerent, quæque vere visis et auditis de suo adderent, scire velim, quo modo ea verba. quæ deinceps sequuntur: *καὶ προσεπιμετροῦντες ἔτι πλείω τούτων* intellegenda sint; nam id equidem in hac scriptura non video. Cum apud Alexandrum et quædam vere viderent et quædam vere audirent (cfr. Philops. 38). Lucianus, si rem plene narrare voluisset, in hunc fere modum scribere debuit: *τὰ μὲν ἰδόντες αὐτοὶ καὶ ἀκούσαντες, τὰ δὲ παρ' ἰδόντων καὶ ἀκουσάντων ἀκούσαντες διηγούμενοι*; nunc ea, quæ in ipso oraculo audiebantur, omisisse videtur, atque ita eum scripsisse putaverim: *τὰ μὲν ὡς ἰδόντες, τὰ δὲ καὶ ὡς ἀκούσαντες* (sc. *παρ' ἄλλων*) *διηγούμενοι*. Scilicet cum librarius *τὰ μὲν ἰδόντες* omisso *ὡς* scripsisset, postea errore animadverso supra versum aut in margine *ὡς ἰδόντες* corrigendi causa adscripsit; correctio non intellecta effecit, ut posteriores librarii locum ita depravarent. ut in nostris codd. factum esse videmus. — Cap. 38 scribitur: *εἶτα Λητοῦς ἐγίγνετο λοχεία καὶ Ἀπόλλωνος γοναὶ καὶ Κορωνίδος γάμος*; sed *Λητοῦς λοχεία* et *Ἀπόλλωνος γοναί* idem fere significant, et v. q. e. *γάμος* necessario postulat, ut et sponsi et sponsæ nomen adferatur, sicut bis in eis fit, quæ deinceps scribuntur. Manifestum igitur est vocem *γοναί* tollendam esse, quæ fortasse ex *γάμος* initio non suo loco scripto interpolatione orta est. — Cap. 45 sponte apparet Lucianum sic scripsisse: *ἐρρύσατο τοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον μικροῦ δεῖν καταλευσθέντα (πάνυ δικαίως· τί γὰρ ἔδει μόνον φρονεῖν ἐν τοσούτοις μεμηνόσι;) καὶ παραπολαύσαντα τῆς Παφλαγόνων μωρίας*. Male librarius aliquis pro participio cum *καταλευσθέντα* ex æquo juncto infinitivum *παραπολαῦσαι* substituit et cum *φρονεῖν* junxit, quocum ipsa verbi significatio hanc vocem jungi vetat. — Cap. 48 extr. scribendum: *τὴν Δελφικὴν ἐκείνην ἀπολογίαν κατὰ* (cfr. Papii Lex. s. v. II, 8) *τὸν τοῦ Κροίσου χρησμὸν ψυχρῶς παρῆγε.*

M. C. Gertz.

H. V. Lund autogr.

Vatikanindskriften.

Carpentrasindskriften.

Aorist Indicativ om det Ikke-Fortidige i hypothetisk-betinget og potentialt Udsagn.

Af C. P. Christensen Schmidt.

I de „Undersøgelser om Grækernes hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn i indicativisk Form", som jeg i sin Tid meddeelte i nærværende Tidsskrift, ny Række III, S. 161 ff., søgte jeg gjennem Betragtning af Sprogbrugen i de homeriske Digte at paavise, hvorledes Indicativen, som efter den comparative Sprogforsknings Resultater i hele det potentiale og hypothetisk-betingede Udsagns Sphære overhovedet maatte antages at være en secundair og specifik græsk Udtryksform til særlig Betegnelse af et mod en given Virkelighed stridende Sætningsindhold, kunde skjønnes først efterhaanden og i en bestemt Rækkefølge at være trængt ind i den oprindelige Optativs Plads i de forskjellige herhen hørende Sætningsarter, nemlig først i den hypothetiske Betingelsessætning om det Fortidige, dernæst i den tilsvarende Hovedsætning og gjennem denne ogsaa i det forudsætningsløse potentiale Udsagn om Fortiden, endelig i den hypothetiske Sammenligningssætning om Fortiden, og først senere i hele den egentlige Nutids Sphære.

Udbyttet af disse og de forskjellige dermed i Forbindelse staaende tidligere meddeelte Undersøgelser for den særlig attiske Syntax vil, saafremt de da ikke i væsentlige Puncter skulde vise sig forfeilede, blive en kortere og mere overskuelig Form for Reglerne om det potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn, en Form, som i sine store Hovedtræk[1]) kan fremstilles i følgende tre Sætninger:

[1]) Der er her bl. A. slet ikke taget Hensyn til Hyppigheden eller Sjeldenheden af de enkelte Verbalformers Forekomst i de forskjellige Arter af Sætninger. Dette Forhold, som udelukkende bestemmes ved den større eller mindre Udstrækning af det factiske Behov, har ligeoverfor et heelt igjennem klart og bestemt udformet System af Betegnelsesmidler for en given Gruppe af sammenhørende Forestillingsformer overhovedet kun underordnet Betyd-

1) Potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn (hvis fælleds Exponent er Partikelen ἄν) samt hypothetiske Betingelses- og Sammenligningssætninger staae, naar de udsiges fra Nutidens Standpunct, i Optativ (Præsens, Aorist eller Perfectum), forsaavidt som deres Indhold ikke opfattes som stridende mod en given Virkelighed; er dette derimod Tilfældet (hvad der næsten altid gjælder, hvor Udsagnet angaaer Fortiden), staae de i Indicativ (Imperfectum, Aorist eller Plusqvamperfectum).

2) Som Udsagn fra Fortidens Standpunct staae de samme Sætningsarter i Indicativ (Imperfectum, Aorist eller Plusqvamperfectum), hvad enten deres Indhold opfattes som stridende mod en given Virkelighed eller ikke.

3) De verbale Tempusformer have i disse Sætningsarter hverken i Optativ eller i Indicativ nogen egentlig temporal Betydning, men Præsens (Imperfectum) betegner kun det Varige, Aorist det Forbigaaende, Perfectum (Plusqvamperfectum) det bevirkede Resultat; om der er Tale om Nutid (Fremtid) eller Fortid, maa sees af Sammenhængen.

Spiren til hele dette System af Betegnelsesmidler laa naturligviis allerede i den allerførste ældgamle Benyttelse af Indicativ til Antydning af det Realitetsstridige i en hypothetisk Forudsætning i Fortidens Sphære, paa hvad Maade og i hvad Form af Sætning denne nu end fra først af skal tænkes at være kommen i Stand (Unders. S. 206 ff.); men af Enkelthederne tilhører en stor Deel heelt og holdent den efterhomeriske Sprogudvikling. Dette er saaledes navnlig Tilfældet deels med Brugen af Indicativ i ikke-realitetsstridige betingende og betingede Udsagn fra Fortidens Standpunct (Unders. S. 165 Not.), deels med hele Brugen af In-

---

ning. Selv om een eller anden Tempusform i en enkelt Slags Sætning slet ikke skulde forekomme (som man f. Ex. efter Madv. gr. Ordf. § 135 kunde formode om Perfectum Optativ i Betingelsessætningen — der findes imidlertid, for ikke at tale om μεμνῇο Xen. An. I, 7, 5 eller δεδιείη Plat. Phædr. p. 251 A, ialtfald periphrastiske Former som μεμελετηκότες εἶεν Xen. Cyr. III, 3, 50, εἱμαρμένον εἴη Plat. Menex. p. 243 E o. l., og maaskee ogsaa ἐδηδοκοίη Cratin. fr. inc. XIV, Mein. vol. II p. 179, hører herhen —), maatte en saadan Omstændighed betegnes som væsentlig tilfældig.

dicativ i den rene Nutids (eller Fremtidens) Sphære, og altsaa ogsaa med den særlige Enkelthed, som jeg her ønskede at dvæle lidt ved, og som jeg allerede Unders. S. 163 f. har hentydet til, nemlig Brugen af Aoristets Indicativform i hypothetisk-betinget og potentialt Udsagn om det Ikke-Fortidige, bortseet naturligviis fra de Unders. S. 179 ff. omhandlede Tilfælde, hvor Hovedsætningen eller begge Sætninger, skjøndt i Virkeligheden tilhørende Fremtiden, kunne antages at være opfattede som fortidige, fordi Indholdets Realisation er umuliggjort ved en Begivenhed i Fortiden.

Min Opfattelse af denne Sprogbrug — som navnlig udelukker enhver Tanke om en ved Aoristformen i Modsætning til Imperfectum udtrykt særlig stærk eller bestemt Fortidsforestilling — er nu, som man vil see, allerede given i de ovenfor opstillede Regler, og den indeholder ikke noget Nyt. At Aorist Indicativ i hypothetisk-betingede Udsagn om det Ikke-Fortidige kun adskiller sig fra Imperfectum paa samme Maade som Aorist Optativ fra Præsens, altsaa som Betegnelse for den forbigaaende og paa et vist særligt Tidspunct stedfindende eller indtrædende Handling, lærer — med lidt andre Ord — allerede Matthiä (gr. Gramm. § 508 c tredie Stykke; sml. § 508 b og § 501), og Udtrykkene hos Krüger (gr. Sprachl. § 54, 10 A. 5) og Curtius (§ 543) maae vel efter Begges hele Terminologi antages at skulle betegne væsentlig det Samme[1]). Hvad jeg her vil prøve paa, er

[1]) Naar jeg her ikke omtaler Madvigs græske Ordføiningslære, da er det, fordi det Stykke af samme (i § 117 a Anm. 1), hvor Phænomenet i de tidligere Udgaver var omtalt, er udeladt i 2den danske Udgave. Hvilke Hensyn der have foranlediget Udeladelsen, er mig ubekjendt; men at i de tidligere Udgaver hverken Phænomenets Betegnelse („Aorist for Imperfectum“) eller dets Forklaring ved „en mindre nøiagtig Henføren af Forholdet ligesom til en allerede forbigangen eller anden Tid“ kan forekomme mig tilstrækkelig adæqvat — undtagen forsaavidt man vil holde sig til Ordene „en anden Tid“, forstaaede i Analogi med § 134 c og § 128 a om „et vist særligt Tidspunkt, adskilt fra den just nærværende Tid“ —, vil være indlysende. Aorist Indicativ i hypothetisk Tale har efter min Opfattelse ligesaa lidt Noget at gjøre særlig med Fortiden, som Imperfectum særlig med Nutiden; Imperfectum er ligesaa vel som Aorist oprindeligt kun brugt om

nærmest kun at bestemme selve Sprogbrugens Omfang noget nøiagtigere, end det i de almindelige grammatiske Lærebøger hidtil har været Tilfældet, hvad der dog selvfølgeligt hverken kan eller bør gjøres uden stadig Fremhævelse af, hvad der kan tjene til væsentlig Støtte for Phænomenets rette Opfattelse.

Først og hyppigst findes da denne Brug af Aorist Indicativ unegteligt i den Forbindelse, i hvilken de grammatiske Lærebøger, forsaavidt som de overhovedet udtale sig om Phænomenets Udstrækning og Grændser, ene synes at anerkjende det, nemlig i den betingede Hovedsætning ved en Betingelsessætning i Imperfectum. Da nu Aorist Optativ i hypothetisk-betinget Udsagn som bekjendt (s. Madv. gr. Ordf. § 134 c) bruges for „at fremhæve et særskilt begrændset Tidspunkt, en forbigaaende Handling, sædvanlig med udtrykkeligere Hensyn til Fremtiden", saa maa man, hvis Aorist Indicativ her kun skal adskille sig fra Aorist Optativ ved at være Udtryk for Forestillingen om Forholdets Realitetsstridighed, kunne vente i Indicativen at gjenfinde disse Optativens forskjellige Momenter, navnlig ogsaa Hensynet til Fremtiden. Og dette er ogsaa i den allerønskeligste Grad Tilfældet. Jeg skal i saa Henseende navnlig gjøre opmærksom paa en Række af Steder, i hvilke ved Siden af det anstillede Tankeexperiment ogsaa den modsatte Virkelighed har fundet Udtryk, og fundet Udtryk netop i et Futurum (eller ialtfald i en Betegnelse af Hensigt og Forsæt). Saaledes følger der Pind. Pyth. III, 77 efter en længere hypothetisk-betinget Periode af denne Art (s. Unders. S. 205) Sætningen *ἀλλ᾽ ἐπεύξασθαι μὲν ἐγὼν ἐθέλω Ματρί, τὰν κοῦραι παρ᾽ ἐμὸν πρόθυρον σὺν Πανὶ μέλπονται θαμὰ σεμνὰν θεὸν ἐννύχιαι* (at Digteren ikke i Tanken hensætter sig til det senere Tidspunct, da hans Sang vil blive afsungen i Syrakus — saa at Aoristerne kunde forstaaes om den virkelige Fortid —, men efter sin vanlige Viis taler umiddelbart fra Nutidens Standpunct som den, der sidder hjemme i Theben, tør man her

Fortiden, og i Udsagn om Nutiden beroer Imperfectum ligesaa vel som Aorist paa formel Henførelse af Forholdet til den forbigangne Tid (Unders. S. 208; sml. philol.-histor. Samfunds Mindeskrift S. 40).

særligt slutte netop af Localitetsangivelsen i disse samme Ord). Saaledes følger der ogsaa Herod. II, 115 efter Proteus' Erklæring til Paris *ἐγὼ εἰ μὴ περὶ πολλοῦ ἡγεύμην μηδένα ξείνων κτείνειν . . . ., ἐγὼ ἄν σε ὑπὲρ τοῦ Ἕλληνος ἐτισάμην κτέ.* denne Fortsættelse: *νῦν ὦν ἐπειδὴ περὶ πολλοῦ ἥγημαι μὴ ξεινοκτονέειν, γυναῖκα μὲν ταύτην καὶ τὰ χρήματα οὔ τοι προήσω ἀπάγεσθαι, ἀλλ' αὐτὰ ἐγὼ τῷ Ἕλληνι ξείνῳ φυλάξω κτέ.* Saaledes følger der endvidere Eur. Hel. 1624 efter Theoklymenos' Ord *κεἰ μὲν ἦν ἁλώσιμος ναῦς διώγμασιν, πονήσας εἷλον ἂν τάχα ξένους* Truselen *νῦν δὲ τὴν προδοῦσαν ἡμᾶς τισόμεσθα σύγγονον,* og Iph. Aul. 1211 ff. hedder det: *εἰ μὲν τὸν Ὀρφέως εἶχον, ὦ πάτερ, λόγον, πείθειν ἐπᾴδουσ' ὥσθ' ὁμαρτεῖν μοι πέτρας κηλεῖν τε τοῖς λόγοισιν οὓς ἐβουλόμην, ἐνταῦθ' ἂν ἦλθον· νῦν δὲ τἀπ' ἐμοῦ σοφά, δάκρυα παρέξω· ταῦτα γὰρ δυναίμεθ' ἄν.* Thuc. II, 62 siger Perikles: *δηλώσω δὲ καὶ τόδε, ὅ μοι δοκεῖτε οὔτ' αὐτοὶ πώποτε ἐνθυμηθῆναι ὑπάρχον ὑμῖν μεγέθους πέρι ἐς τὴν ἀρχὴν οὔτ' ἐγὼ ἐν τοῖς πρὶν λόγοις· οὐδ' ἂν νῦν ἐχρησάμην κομπωδεστέραν ἔχοντι τὴν προσποίησιν, εἰ μὴ καταπεπληγμένους ὑμᾶς παρὰ τὸ εἰκὸς ἑώρων.* Plat. Symp. p. 217 E siger Alkibiades: *τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐκ ἄν μου ἠκούσατε λέγοντος, εἰ μὴ . . . . οἶνος ἄνευ τε παίδων καὶ μετὰ παίδων ἦν ἀληθής,* og længere henne (p. 218 B): *διὸ πάντες ἀκούσεσθε.* Plat. Menon. p. 86 D siger Sokrates: *Ἀλλ' εἰ μὲν ἐγὼ ἦρχον, ὦ Μένων, μὴ μόνον ἐμαυτοῦ ἀλλὰ καὶ σοῦ, οὐκ ἂν ἐσκεψάμεθα πρότερον, εἴτε διδακτὸν εἴτε οὐ διδακτὸν ἡ ἀρετή, πρὶν ὅ τι ἔστι πρῶτον ἐζητήσαμεν αὐτό· ἐπειδὴ δὲ σὺ σαυτοῦ μὲν οὐδ' ἐπιχειρεῖς ἄρχειν, ἵνα δὴ ἐλεύθερος ᾖς, ἐμοῦ δὲ ἐπιχειρεῖς τε ἄρχειν καὶ ἄρχεις, συγχωρήσομαί σοι.* Isocr. XV, 139 hedder det først: *περὶ ὧν ἡδέως ἂν ἀπελογησάμην, εἰ καιρὸν εἶχον,* og lidt efter: *νῦν δὲ ταῦτα μὲν ἐάσω, περὶ ἐμαυτοῦ δὲ καὶ τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων πάλιν ποιήσομαι τοὺς λόγους,* og det første af Isokrates' Breve begynder saaledes: *Εἰ μὲν νεώτερος ἦν, οὐκ ἂν ἐπιστολὴν ἔπεμπον* (Imperfectum om det, han netop er ifærd med; sml. Epist. 3, 4), *ἀλλ' αὐτὸς ἄν σοι πλεύσας ἐνταῦθα διελέχθην· ἐπειδὴ δ' οὐ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὅ τε τῆς ἡλικίας τῆς ἐμῆς καιρὸς καὶ τῶν σῶν πραγμάτων συμβέβηκεν, ἀλλ' ἐγὼ μὲν προαπείρηκα, τὰ δὲ πράττεσθαι νῦν ἀκμὴν εἴληφεν, ὡς οἷόν τ' ἐστὶν ἐκ τῶν παρόντων, οὕτω σοι πειράσομαι δηλῶσαι περὶ αὐτῶν.* Ogsaa Plat. Gorg. p. 447 D refererer *ἀπεκρίνατο ἄν* sig til det foregaaende (C) *πρὸς ἅπαντα ἔφη ἀποκρινεῖσθαι.* Stundom er

Hensynet til Fremtiden antydet ved en anden Form i Omtalen af den modsatte Virkelighed, f. Ex. ved en Imperativ (saaledes efter det hypothetisk-betingede Udsagn Eur. Alc. 357 ff. ved προσδόκα og ἑτοίμαζε i V. 363 f., saaledes foran det hypothetisk-betingede Udsagn Xen. An. VII, 6, 23 ved ἀκούσατε, saaledes efter Plat. Euthyphr. p. 12 D ved πειρῶ δή i E, efter Plat. Symp. p. 199 D ved πειρῶ δή i E; sml. Hipparch. p. 230 E—231 A πειρῶ οὖν og Theag. p. 123 B—C κάτειπε) eller hvad der ellers kan tyde paa Fremtiden (som de ønskende Optativer εἴη og δέξαιτο foran Pind. Nem. IV, 13 ff., Sætningen νῦν δ' οὔτε τοῦτ' ἔστ' — „er muligt“ — οὔτε μὴ σωθῇ ποτε efter Eur. Hel. 290 f., Sætningen λοιπὸν ὑπομνῆσαι κτἑ. Æschin. III, 175), stundom ogsaa blot ved, at det hypothetisk betingede Udsagn er et Udsagn om, hvorledes man under andre Omstændigheder nu vilde have udtalt sig, men staaer lige i Begyndelsen af en Tale eller Replik, saa at der ikke kan være Tale om, at Noget allerede virkelig kunde have været sagt (som f. Ex. Eur. Med. 1351 eller Lys. II, 1; sml. Soph. Ant. 755, Plat. Euthyd. p. 283 E).

At altsaa Aoristet paa alle disse Steder er brugt om Noget, som under Forudsætning af den antagne Betingelses Virkelighed vilde falde i Fremtiden, er klart nok; at det ogsaa overalt er brugt om en forbigaaende, paa et vist særligt Tidspunct stedfindende eller indtrædende Handling, vil Enhver let kunne overbevise sig om. Vi have da her overalt saadanne Verbalforestillinger, som, hvis Betingelsen ikke var opfattet som realitetsstridig, vilde være udtrykte ved Præsens Optativ i Bisætningen og Aorist Optativ i Hovedsætningen, og som hos Homer, hvor Indicativ ikke bruges udenfor Fortidens Sphære, virkelig ogsaa ere udtrykte netop saaledes; jeg skal blot minde om Steder som Il. χ 20 ἦ σ' ἂν τισαίμην, εἴ μοι δύναμίς γε παρείη eller Od. β 62 ἦ τ' ἂν ἀμυναίμην, εἴ μοι δύναμίς γε παρείη.

Paa andre Steder er Hensynet til Fremtiden ved Aorist Indicativ i denne Forbindelse ikke saaledes formelt og udtrykkeligt marqueret, men fremgaaer mere af hele Sammenhængen, medens Handlingens øvrige Beskaffenhed er den samme, saaledes Æsch. Suppl. 287 f., Soph. Oed. R. 1438 f.,

Eur. Hel. 75 ff., Plat. Apol. p. 38 A—B, Symp. p. 215 D, Prot. p. 313 A[1]). Det hos Krüger anførte Sted af Menandros (fr. inc. 74 — Mein. vol. IV p. 254 —) er jo rigtignok aldeles løsrevet af Sammenhængen, men kan dog i Kraft af Analogien temmelig sikkert ogsaa regnes herhen.

Vil man prøve paa at oversætte de i ovenstaaende Steder forekommende Aorister paa Dansk, da vil man finde, at nogle af dem naturligst gjengives ved Imperfectum eller 1ste Conditionalis, andre ved Plusqvamperfectum eller 2den Conditionalis, atter andre omtrent lige godt paa begge Maader. Man vil maaskee ogsaa finde, at det i et Par af de sidstanførte Steder kan være tvivlsomt, om Forholdet nødvendigviis maa opfattes som tilhørende Nutiden og ikke snarere den virkelige Fortid. Men Intet af dette kan forurolige Nogen, som har gjort sig fortrolig med den Tanke, at Grækerne fra den Tid af, da de overhovedet vare blevne vante til at bruge Indicativ i hypothetisk Tale ogsaa om Nutiden, kun havde een og samme Maade at udtrykke det Udsagtes Realitetsstridighed paa, hvad enten der saa var Tale om Forhold i Nutiden eller i Fortiden, og hvad enten i første Tilfælde den modsatte Virkelighed fremtraadte med særligt Præg af det een Gang for alle Afgjorte eller blot som en simpelthen modsat Virkelighed. Hvor der, saaledes som paa Dansk, ifølge Sprogets eiendommelige Tempusbetegnelse haves Midler til en skarpt og conseqvent gjennemført Adskillelse mellem præteritum og præteritum in præterito, der er der ogsaa Mulighed for en dobbelt Henførelse af hypothetisk Nutid til Fortiden, først den almindelige formelle til Betegnelse af Forholdets Uvirkelighed eller Realitetsstridighed („hvis jeg kunde, skulde jeg gjerne hjælpe dig“, svarende baade til *ὠφελήσαιμι ἄν, εἰ δυναίμην* og til *ὠφέλησα ἄν, εἰ ἐδυνάμην*

[1]) I den pseudoplatoniske Theages er *ᾠήθης* p. 126 B sideordnet med *ᾤου* lidt længere nede (og med *οἴει* — i C — om det virkelige Tilfælde); men denne Nuance i Formen kan hænge sammen med, at det til *ἔσεσθαι* hørende og altsaa som fremtidigt bestemte Participium i den første Sætning staaer foran Hovedverbet og saaledes kan tænkes at have afficeret dette, medens det i de andre Sætninger først følger bagefter.

som Udsagn fra Nutidens Standpunct) dernæst en yderligere potenseret til Betegnelse af særlig Modsætning til det een Gang for alle uforanderlig Afgjorte („havde jeg kunnet, skulde jeg gjerne have hjulpet dig", ogsaa svarende til ὠφέλησα ἄν, εἰ ἐδυνάμην og ligesom dette identisk med den om en virkelig Fortid brugelige Udsagnsform). Men denne Gradation vare Grækerne udelukkede fra, fordi de allerede ved Anvendelsen af de historiske Tiders Indicativ i hypothetisk Tale om den virkelige Fortid havde udtømt hele deres Forraad af historiske Tider og altsaa, da de følte Trang til en lignende Betegnelse af det Realitetsstridige ogsaa ved Forhold i Nutiden, kun kunde gjøre det ene Skridt, simpelthen at henføre disse til Fortiden (ved hvilken Proces de dog ikke kunne tænkes at have havt den allerfjerneste Anledning til at opgive den saa dybt rodfæstede Adskillelse mellem den momentane og varige Handling og lade Imperfectum indtræde baade istedenfor Præsens og Aorist Optativ); Grækerne kunde saaledes ikke undgaae en gjennemgaaende Amphiboli i hele det hypothetiske Udsagn i Indicativform, medens de til Gjengjæld fik Muligheden for en — ogsaa i Latin betegnelig — Gradation i det hypothetiske Udsagn fra Nutidens Standpunct som Udsagn enten om det blot Ikke-Virkelige (Optativ) eller om det ligefrem Realitetsstridige (Indicativ), en Gradation, som vi paa vor Side ikke kunne efterligne. At en saadan gjennemgaaende Amphiboli kunde taales uden praktisk at genere, kunne vi forstaae ved at lægge Mærke til, hvor lidt vi selv generes af den partielle Amphiboli, som ved hiin yderligere forstærkede Henførelse til Fortiden kan fremkomme ogsaa paa Dansk. Men for at betegne den temporale Forestillingsform, som Grækerne selv udtrykte ved hypothetisk Udsagn i Indicativ, maatte vi altsaa egentlig altid og overalt oversætte baade Imperfectum (Plusqvamperfectum) og Aorist ved Plusqvamperfectum eller 2den Conditionalis.

Skulde trods den her fremhævede Forskjel imellem græsk og dansk Tempusbetegnelse alligevel Nogen, som i Kraft af tillærte Forestillinger er vant til at betragte det græske Imperfectum og Aorist i hypothetisk Tale som den

rette normale Betegnelse henholdsviis for det Nutidige og det Fortidige, ikke kunne løsrive sig fra den Tanke, at dog ogsaa Grækerne ved hine Aorister maae have udtrykt en særlig stærk Fortidsforestilling, siden vi paa Dansk jævnlig kunne gjengive slige Aorister, ligesom vi gjengive et Aorist om Fortiden, og siden vi ydermere selv, netop hvor der er Tale om en hypothetisk-betinget fremtidig Eventualitet, hvis Forudsætning strider mod en given nærværende Virkelighed, hvor altsaa Grækerne bruge Imperfectum i Bisætningen og Aorist i Hovedsætningen, paa Dansk ofte bruge Imperfectum i Bisætningen og Plusqvamperfectum i Hovedsætningen[1]), da vil jeg endnu kun spørge, om da ikke ogsaa adskillige af Bisætningens Imperfecter paa hine Steder kunne oversættes ved Plusqvamperfectum, ja om det ikke paa enkelte Steder næsten er nødvendigt at gjøre det, hvis man vil bruge Plusqvamperfectum i Hovedsætningen[2]), og endelig, om man ikke fremdeles kan gjengive ved Plusqvamperfectum ogsaa de med Aorister sideordnede Imperfecter i Hovedsætningen paa saadanne Steder som det anførte Isocr. Epist. I, 1. Det vil vel Ingen benegte, og dermed antager jeg, at Blendværket vil være forsvundet. Saadanne med Aorister sideordnede Imperfecter i Hovedsætningen vil man finde f. Ex. Arist. Av. 786 ff., Plat. Phæd. p. 106 A, Theæt. p. 144 E, Prot. p. 327 A—C, p. 356 D—E, Gorg. p. 514 D; om at oversætte disse

---

[1]) S. f. Ex. Heiberg „Pottemager Walter" III, 1: Walter: Nu først det gjør mig ret alvorlig ondt, at vores ældste Frøken Datter døde. Ifald hun endnu levede, da skulde hun rigtig faaet en god Education. Birgitte: Vi skulde Begge have fundet snart et fornemt og et rigt Parti for hende. — Blicher „Den sachsiske Bondekrig" 1: Dersom jeg, sagde han, nu drog ud til en Turnering eller i en rigtig Kamp, vilde jeg af Eder, ædle Frøken! have udbedet mig et beskyttende, Mod og Tapperhed opflammende. Skærf.

[2]) Sml. Holberg „Det Lykkelige Skibbrud" III, 5: Gottfred: Min Herre er meget for at tiene got Folk. Jeg er vis paa, at om han ikke havde været, at du havde ikke faaet et Pas i den heele Bye (sml. i det Foregaaende Rosiflengii Løfte: Nu skal han strax faae et Pas, Monsieur). — Blicher „Skibsjournal" (Til Ankers under Læssøe): Den Brede: Veed Du hvad? havde vi blot havt en Præst ombord, saa kunde han og den lange Peer Degn ha'e splidset Jer strax.

Imperfecter anderledes end de sideordnede Aorister kan der gjennemgaaende ikke være Tale, hvorimod der Intet er til Hinder for overalt at opfatte Aorist som Betegnelse for den paa et enkelt Tidspunct stedfindende eller indtrædende Handling, Imperfectum derimod (forsaavidt som det ikke paa Grund af defectiv Tempusdannelse har Aorists Function — καθέζετο, ᾤχετο —) som Betegnelse for det Tilstandsagtige eller sig Gjentagende (ogsaa i Plat. Phæd. kunne ἀπεσβέννυτο og ἀπώλλυτο betegne den successive Udslukkelse og Tilintetgjørelse i Modsætning til ἀπελθὸν ᾤχετο om den pludselige Forsvinden), skjøndt Forskjellen stundom ganske vist kan være ringe nok.

Paa Latin kunne saadanne Aorister om det Fremtidige i hypothetisk-betinget Hovedsætning, saafremt den her hævdede Opfattelse af Formens Betydning er rigtig, ventes gjengivne ogsaa ved Imperfectum Conjunctiv. Det kunde være ret interessant, om vi kunde forfølge saadan Gjengivelse i en længere Række af Exempler, men jeg har foreløbig kun et enkelt til min Raadighed. I Beretningen om de bekjendte Yttringer af Parmenion og Alexander i Anledning af Darius' Fredsforslag („hvis jeg var Alexander, vilde jeg tage derimod“ — „det Samme vilde jeg, hvis jeg var Parmenion“), Yttringer, der fremsættes under en Raadslagning og altsaa decideret angaae ikke noget Forbigangent. men noget Tilkommende. have tre græske Forfattere (Diodor. XVII, 54, Plut. Alex. 29 og Arrian. Anab. II, 25) overeensstemmende Aorist Indicativ med ἄν i Hovedsætningen (Diodor og Plutarch ἔλαβον, Arrian lidt afvigende ἠγάπησε og ἔπραξεν), og det tør altsaa antages, at Yttringerne fra første Færd af have været overleverede med Verbet netop i denne Tempusform (formodentlig ἔλαβον). Paa Latin finde vi den samme Beretning, deels i friere Form hos Curtius (IV, 11 el. 44). deels i simplere Form hos Valerius Maximus (VI, 4 ext. 3). men begge Steder med Verbet i Imperfectum — mallem, uterer —[1]).

[1]) I den bekjendte Yttring af Archytas til Slaven Cic. disp. Tusc. IV, 36, 78 (quo te modo accepissem, nisi iratus essem) og Val. Max. IV, 1 ext. 1 (sumpsissem a te supplicium, nisi tibi iratus essem) kunde man formode et Aorist om Fremtiden gjengivet ved lat. Plusqvamperfectum; men Yttringens Form Cic. de rep. I, 38,

Paa dette Exempel kunne vi forresten ret tydeligt prøve, hvor paa Dansk Grændsen er for Brugen af Plusqvamperfectum (2den Conditionalis) om det Fremtidige. Paa Dansk kan Parmenion, som endnu ikke veed, hvilken Beslutning Alexander vil fatte, kun bruge Imperfectum eller 1ste Conditionalis („hvis jeg var Al., vilde jeg —"). Alexander derimod, som allerede veed, hvad han vil gjøre, kan ogsaa bruge den anden Form („ja havde jeg været P., vilde jeg ogsaa have —") d. v. s. Muligheden af at rykke Tankeexperimentet endnu et Trin længere tilbage i Fortiden, beroer som før bemærket paa, at Sagen fremstiller sig som een Gang for alle uforanderligen afgjort.

I de hidtil omhandlede Forbindelser var den Forudsætning, hvorved den fremtidige Eventualitet betingedes, overalt antagen i Modstrid med en nærværende Virkelighed. Men en fremtidig Eventualitet kan selvfølgelig ogsaa være betinget ved en Forudsætning antagen i Modstrid med en fortidig Virkelighed. I dette Tilfælde kan imidlertid, som jeg Unders. S. 179 ff. har udviklet, det Fremtidige antages paa Grund af Bisætningens Fortidighed i Regelen at være seet som fremtidigt i Forhold til Fortiden, saa at Aorist i saadanne Forbindelser kan betragtes som væsentlig eensartet med hypothetisk-betingede Aorister om det virkelig Fortidige, kun at det ogsaa her maa erindres, at ikke særlig Aoristformen som saadan har Noget at gjøre med denne Assimilation i Tidsforestillingerne, men at en saadan fuldkomment ligesaa vel kan antages at finde Sted, hvor Verbet staaer i Imperfectum. Hos Homer fandt denne Bisætningens assimilerende Indflydelse sit sproglige Udtryk i, at Hovedsætningen antog indicativisk Form istedenfor optativisk (sml. Unders.

---

59 (te infelicem, quem necassem iam verberibus, nisi iratus essem) tyder ved det tilføiede iam paa en virkelig Fortid, og overeensstemmende dermed har ogsaa Diog. Laert. III, 39 (c. 1, 26) — der rigtignok fortæller Historien om Platon — Plusqvamperfectum (*μεμαστίγωσο ἄν, εἰ μὴ ὠργιζόμην*). Til en anden Version af Apophthegmet med Verbet i Aorist (*ᾤμωξας ἄν, εἰ μὴ λίαν ὠργιζόμην* Plut. de educ. puer. p. 10 om Archytas, *κολασθῆναι ἄν, εἰ μὴ ὠργίζετο* Stob. fl. XX, 43 om Platon) svarer derimod den Form, i hvilken Seneca (de ira I, 15, 3) tillægger Sokrates Yttringen (cæderem te, nisi irascerer).

S. 195); men efterat Indicativen var bleven sædvanlig i det hypothetisk-betingede Udsagn ogsaa udenfor Fortidens Sphære, kunde Assimilationen, om den end fandt Sted i Forestillingen, ikke give sig nogetsomhelst Udtryk i selve den sproglige Form. Paa dette Trin af Sprogudviklingen mangle vi altsaa ethvert ydre Kriterium til at afgjøre, hvorvidt Assimilationen virkelig fandt Sted eller ikke; vi kunne kun slutte det af Analogien fra vort eget — og andre — Sprog[1]). Paa Dansk indtræder nu i visse Tilfælde Assimilationen med Nødvendighed („hvis I havde ventet en liden Stund, vilde det Samme være skeet af sig selv“ — Plat. Apol. p. 38 C —), i andre er den facultativ („hvis en Anden havde fortalt mig det, vilde jeg sige — have sagt —, at det var usandt“ — Il. *B* 80 o. s. v. —); at der fremdeles ogsaa gives Tilfælde, hvor Assimilation er ligefrem utilstedelig, kunne vi let gjøre os klart paa et Exempel. Naar der Diodor III, 23 om de saakaldte Rhizophager i Æthiopien fortælles, at de have Meget at døie af Løverne, som paa Grund af Heden trænge fra Ørkenen ind i deres Land, og der saa fortsættes: *καὶ πέρας ἄρδην ἂν αὐτῶν διεφθάρη τὸ γένος, εἰ μὴ φύσις τι αὐτοῖς αὐτόματον ἐποίησε βοήθημα,* saa vil her Ingen paa Dansk kunne sige Andet end „og tilsidst vilde de aldeles gaae tilgrunde, hvis ikke —“ (thi at der skulde være Tale om virkelig Fortid, vil man vel ikke let falde paa at antage). Grunden hertil maa, saavidt jeg kan skjønne, søges i, at det hypothetiskbetingede Udsagn her fremtræder som Led i en Beretning om selve den nærværende (stadig stedfindende) Tilstand — saa at ogsaa Bisætningens Fortid mere har Charakteer af præteritum in præsenti end af simpel Fortid —; men hos

---

[1]) Af latinske Exempler skal jeg her kun anføre Cic. de off. II, 21. 75: Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora me fortuna reservavisset, et tum essem natus, si quando Romani dona accipere coepissent! non essem passus diutius eos imperare. Allerede i den som Betingelsessætning fungerende Ønskesætning hører her det andet Led (natus essem) udelukkende Fremtiden til, ligesom *ὤφειλον ἔπειτα γενέσθαι* i det Unders. S. 179 omtalte Sted Hes. Op. 174 f. Dens første Led (reservavisset) er eensartet med *περιμείνατε* i det Unders. S. 180 ned. omtalte Sted Plat. Apol. p. 38 C.

Diodor staaer der alligevel i Hovedsætningen Aorist (διεφθάρη). At undersøge, hvorvidt ogsaa i Diodors Forestilling Hovedsætningens Tid her ikke kunde assimilere sig med Bisætningens, vilde tilvisse være et lidet lønnende Foretagende, men det vilde ogsaa være temmelig ørkesløst, aldenstund han alligevel ikke kunde vælge nogen anden Verbalform, naar han da, som rimeligt var, vilde betegne Folkets eventuelle sluttelige Tilintetgjørelse som enkelt indtrædende Begivenhed. Vi nøies altsaa med at constatere, at ogsaa i den Slags Forbindelser er Aorist Indicativ brugt om det i Virkeligheden Fremtidige og kan findes brugt, ogsaa hvor vi paa Dansk ikke ved Assimilation af Tidsforestillingerne kunne anvende Plusqvamperfectum.

Gaae vi nu over til Betingelsessætningen (for hvis Vedkommende af de ovenfor anførte grammatiske Lærebøger alene Curtius' synes at anerkjende Brugen af Aorist om det Ikke-Fortidige, men da ogsaa at anerkjende den uden alt Forbehold), da er Sagen her ikke saa ganske let afgjort, fordi Adskillelsen imellem, hvad der kan ansees for fortidigt og hvad ikke, stundom kan have sine Vanskeligheder; men indenfor visse snevrere Grændser kunne vi dog med Sikkerhed paavise den omhandlede Sprogbrug ogsaa i denne Art af Sætninger. At for det Første Aorist Indicativ kan forekomme ogsaa i Betingelsessætningen om en Fremtiden tilhørende Forudsætning, hvis Realisation er umuliggjort ved en fortidig Begivenhed, har jeg allerede Unders. S. 180 f. paaviist; men dette bør her foreløbig holdes udenfor Betragtningen, da Aoristet i saadanne Betingelsessætninger — dog vel at mærke slet ikke i høiere Grad end Imperfectum — ligesaa vel som i de tilsvarende betingede Hovedsætninger kan antages at være Udtryk for en Forestilling, der paa Grund af sit Forhold til Forestillingen om den hindrende fortidige Begivenhed selv er gaaet ind under Fortidighedens Schema. Men bortseet fra dette særegne Tilfælde lader det rigtignok til, at i selve den principale, hele Tankeexperimentet som saadant constituerende Betingelsessætning Aorist Indicativ ikke let forekommer undtagen om det virkelig For-

tidige[1]); der foreligger imidlertid hertil ogsaa en fuldkommen fyldestgjørende Grund. Som Betegnelse for den momentane forbigaaende Handling er Aoristformen efter sin Natur, ogsaa hvor den ikke ved Augmentet er fra først af stemplet som Præteritum, ikke skikket til at bære Forestillingen om en egentlig Nutid, hvilken Forestilling jo overhovedet kun kan fastholdes ved at det Nærværende tænkes netop som varigt; Nutidsforestillingen maa af sig selv falde enten til den ene eller til den anden Side af Aoristformen, og denne bliver saaledes factisk og indirecte til Udtryk enten for det

---

[1]) Ogsaa paa saadanne Steder som i den pseudoplatoniske Minos p. 313 C—314 A (sml. dial. de just. p. 373 D—E), hvor en Afvigelse fra den sædvanlige Sprogbrug neppe vilde blive betragtet som en Sag af synderlig Vigtighed, kan Aoristet nogenlunde forstaaes om det virkelige Fortidige. Paa en egen Maade forholder det sig med Lys. XII, 34 (φέρε δή. τί ἄν, εἰ καὶ ἀδελφοὶ ὄντες ἐτύχετε αὐτοῦ ἢ καὶ υἱεῖς; ἀπεψηφίσασθε;). Man har her vel nok været lidt for rask ogsaa med at rette ἐτύχετε til det dog lidt fjerntliggende ἐτυγχάνετε (til at rette Hovedsætningens ἀπεψηφίσασθε til ἀπεψηφίζεσθε seer jeg slet ingen Grund, undtagen det skulde være for Selskabs Skyld); men de Steder, som Frohberger (d. v. s. i den store Udgave; thi i den senere mindre retter ogsaa han med Kayser Aoristerne til Imperfecter) anfører til Støtte for ἐτύχετε — idet han forøvrigt ogsaa tænker sig en forstærket Henførelse til Fortiden —, slaae rigtignok ikke til; thi Eur. Andr. 216 kan ἔσχες — saavel som Hovedsætningens ἔκτεινας og εὑρέθης — meget godt opfattes som virkelig fortidigt („havde faaet tilægte"), og i Æschin. I, 79 er der, nærmere beseet, baade i Hoved- og Bisætningen utvivlsomt Tale om en virkelig Fortid (nemlig om de § 77 omtalte διαψηφίσεις ἐν τοῖς δήμοις). Derimod bør det maaskee komme i Betragtning, at ligesom τύχω, τύχοιμι og τυχεῖν med Præsens Participium væsentligt fungere som Conjunctiv, Optativ og Infinitiv i Præsens (f. Ex. Conjunctiven Plat. Resp. p. 332 B, Xen. Cyr. IV, 1, 17, Optativen Plat. Parm. p. 133 B, Phædr p. 243 C, Infinitiven Soph. Aj. 88, Plat. Phæd. p. 87 E), saaledes fungerer ogsaa ἔτυχον med Præsens Participium væsentligt som Imperfectum (s. Krüger t. Xen. An. I, 10, 3; ἔτυχεν ὤν staaer f. Ex. VII, 1, 2, og saaledes jævnlig i historisk Beretning). Naar altsaa hos Lysias ὄντες ἐτύχετε kan siges at være væsentligt det Samme som ἦτε, bliver der intet Abnormt i Formen (sml. med Hensyn til Hovedsætningens Aoristform Optativen Plat. Phæd. p. 89 C ἔγωγ' ἄν, εἰ σὺ εἴην . . . . ., ἔνορκον ἂν ποιησαίμην κτἑ.; ogsaa hos Lysias skulle jo Dommerne først dømme senere).

Førtidige eller for det Eftertidige. Saaledes forholder det sig jo bl. A. med Aorist Optativ i hypothetiske Betingelsessætninger; udenfor de faa og spredte Tilfælde, hvor den forekommer om det Forbigangne (Unders. S. 164 ff.), er den her altid brugt ikke om den egentlig nærværende, men om den fremtidige Handling. Og saaledes maa det da i samme Art af Sætning ogsaa forholde sig med Aorist Indicativ. Men medens en Antagelse af noget Forbigangent eller Nærværende jævnlig maa komme i Modstrid med den givne Virkelighed, lægger Fremtiden ikke let saadanne Hindringer i Veien for Tanken; Fremtiden kan man tænke sig saa omtrent, som man lyster. Antagelser om noget Fremtidigt er der saaledes ikke let Anledning til at betegne som stridende mod den givne Virkelighed, og her har derfor paa Græsk Optativen (baade Aorist og Præsens) et næsten ubegrændset Spillerum, medens der saa godt som aldrig vil blive Brug for Indicativ, og det lige saa lidt for Imperfectum som for Aorist. Kun i eet Tilfælde kan der egentlig være Tale om at sætte en hypothetisk Betingelsessætning, hvis Indhold hører Fremtiden til, i Indicativ, nemlig hvor der foreligger et bestemt Forsæt om ikke at realisere den (til Betegnelse af andre Nuancer havde man *εἰ ἔμελλον*); men i hvor ringe Omfang dette Motiv kunde faae Leilighed til at gjøre sig gjældende, kan man sige sig selv, især naar man betænker, at en Betingelse ogsaa kan udtrykkes i anden Form end Bisætningens, f. Ex. ved et Participium (hvorom senere). Enkelte Steder finde vi maaskee Spor af det omtalte Motivs Virksomhed, som f. Ex. (rigtignok i Imperfectum) Arist. Av. 1221 ff. *ἆρά γ' οἶσθα τοῦθ', ὅτι δικαιότατ' ἂν ληφθεῖσα πασῶν Ἰρίδων ἀπέθανες, εἰ τῆς ἀξίας ἐ τ ύ γ χ α ν ε ς;* („hvis du fik din Ret, hvad du dog ikke s k a l f a a e“; Hovedsætningen kan vist ialtfald med Sikkerhed forstaaes om Fremtiden — sml. Optativen Soph. El. 582 f. *εἰ γὰρ κτενοῦμεν ἄλλον ἀντ' ἄλλου, σύ τοι πρώτη θάνοις ἄν, εἰ δίκης γε τυγχάνοις* —); men der kan her dog ogsaa tænkes paa den Behandling, som Iris i det Hele ikke f a a e r. At altsaa Aorist Indicativ i denne Art Sætninger ikke spiller nogen Rolle, kan neppe være paafaldende.

Naar derimod Tankeexperimentet først er indledet ved en Betingelsessætning i Imperfectum om det Nærværende, da kan man hist og her finde en speciellere Betingelsessætning om Noget, der under den givne Forudsætning yderligere antages, tilføiet i Aoristform, forsaavidt det præsenterer sig som fremtidigt. I Plat. Menon. p. 72 B—C (*εἴ μου ἐρομένου μελίττης περὶ οὐσίας, ὅ τί ποτ᾽ ἔστι, πολλὰς καὶ παντοδαπὰς ἔλεγες αὐτὰς εἶναι, τί ἂν ἀπεκρίνω μοι, εἴ σε ἠρόμην* o. s. v. indtil cap. 4) kan den principale Betingelsessætning *εἰ ἔλεγες* — og med den altsaa *εἰ ἠρόμην* — ganske vist opfattes som fortidig, thi Sokrates har allerede i Forveien baade gjort det tilsvarende Spørgsmaal og faaet den tilsvarende Besked[1]); men ogsaa i det allerede omtalte Sted Pind. Pyth. III, 63 ff., hvor den principale Betingelsessætning er *εἰ δὲ σώφρων ἄντρον ἔναι᾽ ἔτι Χείρων κτέ.*, følger der i V. 73 en saadan yderligere Betingelse i Aorist: *εἰ κατέβαν ὑγίειαν ἄγων κτέ.* Paa samme Maade hedder det Plat. Prot. p. 311 B: *εἰ ἐπενόεις παρὰ τὸν σαυτοῦ ὁμώνυμον ἐλθὼν Ἱπποκράτη τὸν Κῷον ..... ἀργύριον τελεῖν ὑπὲρ σαυτοῦ μισθὸν ἐκείνῳ, εἴ τίς σε ἤρετο· εἰπέ μοι, μέλλεις τελεῖν ..... Ἱπποκράτει μισθὸν ὡς τίνι ὄντι; τί ἂν ἀπεκρίνω;* og saaledes endnu engang i C (om den tilsvarende Antagelse i det givne virkelige Tilfælde, som her — i Modsætning til Stedet af Menon — følger bagefter — i D og E —, staaer der Aorist Optativ — *εἴ τις ἔροιτο, εἴ τίς σε προσέροιτο* —, ligesom i Hovedsætningen *τί ἂν αὐτῷ ἀποκριναίμεθα;* sml. ogsaa Futurum *ἕτοιμοι ἐσόμεθα*). Ligeledes Plat. Ion. p. 540 D fortsætter Sokrates, efter at have spurgt: *τί δέ; ἡ ῥαψῳδικὴ τέχνη στρατηγική ἐστιν;* og faaet til Svar: *γνοίην γοῦν ἂν ἐγώ, οἷα στρατηγὸν πρέπει εἰπεῖν,* saaledes: *Ἴσως γὰρ εἶ καὶ στρατηγικός. Ἴων· καὶ γὰρ εἰ ἐτύγχανες ἱππικὸς ὢν ἅμα καὶ κιθαριστικός, ἔγνως ἂν* (sml. det

[1]) I Plat. Gorg. p. 453 C (*εἰ ἐτύγχανόν σε ἐρωτῶν, τίς ἐστι τῶν ζωγράφων Ζεῦξις, εἴ μοι εἶπες, ὅτι ὁ τὰ ζῷα γράφων, ἆρ᾽ οὐκ ἂν δικαίως σε ἠρόμην ὁ τὰ ποῖα τῶν ζῴων γράφων καὶ ποῦ;*) kan baade den principale og den accessoriske Betingelse opfattes som tilhørende Fortiden (sml. Spørgsmaalet p. 451 D og Svaret p. 452 E), og Stedet viser altsaa kun den fuldstændige formale Congruens imellem hypothetiske Udsagn i Indicativ om det Nærværende eller Tilkommende og om det Forbigangne.

foregaaende *γνοίην ἂν*) *ἵππους εὖ καὶ κακῶς ἱππαζομένους· ἀλλ' εἴ σ' ἐγὼ ἠρόμην· ποτέρᾳ δὴ τέχνῃ, ὦ Ἴων, γιγνώσκεις τοὺς εὖ ἱππαζομένους ἵππους; ᾗ ἱππεὺς εἶ ἢ ᾗ κιθαριστής; τί ἄν μοι ἀπεκρίνω;* (det tilsvarende virkelige Spørgsmaal følger ogsaa her først bagefter — *ἐπειδὴ δὲ τὰ στρατιωτικὰ γιγνώσκεις, πότερον ᾗ στρατηγικὸς εἶ γιγνώσκεις ἢ ᾗ ῥαψῳδὸς ἀγαθός;* —). Et enkelt Sted finde vi den principale Betingelse udtrykt i Aorist Optativ, hvorved altsaa Forholdet fra første Færd af er constitueret som fremtidigt, nemlig Plat. Menon. p. 74 B: *εἴ τίς σε ἀνέροιτο τοῦτο. ὃ νῦν δὴ ἐγὼ ἔλεγον· τί ἐστι σχῆμα, ὦ Μένων; εἰ αὐτῷ εἶπες, ὅτι στρογγυλότης, εἴ σοι εἶπεν ἅπερ ἐγώ, πότερον σχῆμα ἡ στρογγυλότης ἐστὶν ἢ σχῆμά τι; εἶπες δήπου ἄν, ὅτι σχῆμά τι,* hvorefter der saa følger en heel Række hypothetiske Perioder, deels med Imperfectum, deels med Aorist Indicativ i begge Sætninger, lige ned til p. 75 A[1]). Ogsaa forekommer det en enkelt Gang, at den i logisk Henseende principale Betingelse er udtrykt i Form af et Participium (sml. *ἐρομένου* Plat. Menon. p. 72 B) som Led af en Betingelsessætning i Aorist Indicativ om det under den givne Forudsætning yderligere antagne Fremtidige. Her vilde vi da, eftersom den i Participialform udtrykte Betingelse i dette Tilfælde jo grammatisk fremtræder som Bibestemmelse til den i personlig Modus udtrykte og altsaa ogsaa i temporal Henseende som væsentlig bestemt af denne, reent grammatisk seet unegteligt faae Aorist Indicativ om det Fremtidige i selve den formelt principale Betingelsessætning; men den i Participialform udtrykte Betingelse dominerer alligevel til en vis Grad Forholdet, forsaavidt som det er den, der danner Grundlaget for hele Tankeexperimentet, saa at vi kun ved at tage Hensyn til dennes

---

[1]) Man har i den principale Betingelsessætning villet rette *ἀνέροιτο* til *ἀνηρώτα*, men det er neppe nødvendigt. Den i slige Tankeexperimenter i det Hele let forklarlige Vaklen mellem Optativ og Indicativ (sml. Madv. gr. Ordf. § 135) finde vi oftere netop i saadan exempelviis Antagen af en anden Forudsætning, som vi her have for os, sml. f. Ex. Plat. Symp. p. 199 D—E de ganske sideordnede Former *ἠρώτων* og *ἐροίμην* og det sidste Exempel hos Madvig (som i Texten vil blive særlig omtalt). Der findes naturligviis ogsaa tilsvarende Steder med Optativ i alle Sætninger, som Plat. Prot. p. 318 B—C (sml. Euthyd. p. 291 E).

virkelige Tid kunne faae Rede paa Hovedbetingelsens. Naar det saaledes Plat. Theag. p. 125 C hedder: ὥσπερ ἂν εἰ (Εὐριπίδην) εἰπόντα „σοφοὶ γεωργοὶ τῶν σοφῶν συνουσίᾳ" ἠρόμεθα· τῶν τί σοφῶν; τί ἂν ἡμῖν ἀπεκρίνατο; da er det for det Første her af Sammenhængen klart, at det er εἰπόντα, som i Virkeligheden er den principale Betingelse, thi der gaaer i Forveien: Εὐριπίδης γάρ πού φησι „σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ"· εἰ οὖν ἔροιτό τις τὸν Εὐριπίδην· ὦ Εὐριπίδη, τῶν τί σοφῶν συνουσίᾳ φῂς σοφοὺς εἶναι τοὺς τυράννους; og der følger efter: τί δέ; εἰ εἶπε „σοφοὶ μάγειροι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ", εἰ ἠρόμεθα· τῶν τί σοφῶν; τί ἂν ἡμῖν ἀπεκρίνατο; og τί δ', εἰ „σοφοὶ παλαισταὶ τῶν σοφῶν συνουσίᾳ" εἶπεν, εἰ ἠρόμεθα· τῶν τί σοφῶν; ἆρ' οὐκ ἂν τῶν παλαίειν ἔφη; hvor altsaa den logisk principale Betingelse ogsaa formelt fremtræder som saadan. Og da nu εἰπόντα i den førstanførte Sætning ligesaa vel som εἰ εἶπεν i de følgende aabenbart tilhører den virkelige Fortid, kan paa Grund deraf Aoristformen ἠρόμεθα ogsaa der sees under Fortidighedens Schema. Noget anderledes forholder det sig derimod med det Sted, hvoraf Madv. gr. Ordf. § 135 Slutn. det første og sidste Led anføres, og hvor aabenbart ogsaa den Betingelse, der egentlig constituerer Tankeexperimentet, ikke er den, der staaer i Indicativ, men den, der har Participialform, nemlig Xen. Oecon. 2, 15, der i sin Heelhed lyder saaledes: οἶμαι δ' ἂν καὶ εἰ ἐπὶ πῦρ ἐλθόντος σου καὶ μὴ ὄντος παρ' ἐμοὶ εἰ ἄλλοσε ἡγησάμην, ὁπόθεν σοι εἴη[1]) λαβεῖν, οὐκ ἂν ἐμέμφου μοι, καὶ εἰ ὕδωρ παρ' ἐμοῦ αἰτοῦντί σοι αὐτὸς μὴ ἔχων ἄλλοσε καὶ ἐπὶ τοῦτο ἤγαγον, οἶδ' ὅτι οὐδ' ἂν τοῦτό μοι ἐμέμφου, καὶ εἰ βουλομένου μουσικὴν μαθεῖν σου παρ' ἐμοῦ δείξαιμί σοι πολὺ δεινοτέρους ἐμοῦ περὶ μουσικὴν καί σοι χάριν ἂν εἰδότας, εἰ ἐθέλοις παρ' αὐτῶν μαν-

---

[1]) Man kunde her vente ἦν (s. Madv. gr. Ordf. § 140 c — tydsk Udg. § 117 a Anm. 2 — og Bemerk. üb. ein. Puncte d. gr. Wortf. S. 19). Optativen i Relativsætningen kunde synes at tale for Læsemaaden ἡγησαίμην (som Breitenbach til Cyrop. II, 1, 9 billiger; men Forbindelsen εἰ ἡγησαίμην, οὐκ ἂν ἐμέμφου er heller ikke uden Betænkelighed (at tage ὁπόθεν spørgende, forbyder ἄλλοσε), og vi finde ogsaa i det tidligere anførte Sted Plat. Phæd. p. 106 A en lignende Optativ (ὁπότε τις ἐπὶ χιόνα θερμὸν ἐπαγάγοι — Heindorf ἐπῆγεν — sideordnet med det følgende ὁπότε ἐπὶ τὸ πῦρ ψυχρόν τι ἐπίῃ — Bekker ἐπίοι —).

θανεῖν, τί ἂν ἔτι μοι ταῦτα ποιοῦντι μέμφοιο; Medens nemlig her det første Participium vel ogsaa staaer i Aorist og kan forstaaes om Fortiden — saa at der, skjøndt de følgende Participier staae i Præsens, dog kunde siges at ligge en Fortidsforestilling til Grund —, saa kan dog ἐλθόντος ogsaa forstaaes blot som førfremtidigt, og at den Talende ialtfald ved ἡγησάμην og ἤγαγον nærmest har tænkt paa det Fremtidige, tale rigtignok de sideordnede Optativer i det tredie Led temmelig stærkt for, ligesom der ogsaa om det virkelige Tilfælde baade er gaaet et ἐξηγήσομαι i Forveien og følger et δείξω bagefter. Den modsatte Virkelighed vilde da her i Overeensstemmelse med det ovenfor Bemærkede blive den, at Sokrates ikke agter at føre Kritobulos til de nævnte Personer, men til andre.

Med Sikkerhed kunne vi altsaa constatere Forekomsten af Aorist Indicativ om det Ikke-Fortidige i Betingelsessætningen, forsaavidt som denne har Charakteer af accessorisk i Forhold til en anden Betingelse, der ligger til Grund for det hele Tankeexperiment, og forsaavidt som denne sidste ikke kan henføres til den virkelige Fortid. Men fremdeles kan det vel være tilladt at nære nogen Tvivl om, hvorvidt der, selv hvor den principale Betingelse enten med Rimelighed kan eller endog med Nødvendighed maa henføres til Fortiden, ved en accessorisk Betingelsessætning, hvis Indhold er fremtidigt i Forhold til hiin, har foresvævet Grækerne selv nogen særlig stærk Fortidsforestilling, ja der kan egentlig ikke engang skjønnes at være nogen absolut Hindring for, at der selv i ikke-accessoriske Betingelsessætninger, om end sjeldent, kunde bruges Aorist Indicativ til Betegnelse af en (enkelt og momentan) fremtidig Forudsætning, forsaavidt som den virkelige Fremtid ifølge givet Forsæt med Vished kunde forudsees at ville blive af modsat Indhold. Ialtfald maa det ogsaa her stadig fastholdes, at selv den stærkeste Fortidsforestilling ikke var i Stand til at give Verbet i Sætningen en mere potenseret Fortidsform, end allerede Forestillingen om den blotte Realitetsstridighed var tilstrækkelig til at fremkalde, alt eftersom Handlingen havde Charakteer af momentan eller af varig Handling, hvad der da forøvrigt

naturligviis ogsaa gjælder med Hensyn til hine allerførst omtalte Betingelsessætninger, hvis Indhold under Indflydelse af Forestillingen om en Realisationen hindrende fortidig Begivenhed kan antages selv at have været seet som tilhørende Fortiden.

Saavidt da om Forholdet i Betingelsessætningen. Af de her sidst behandlede Steder — med Participier som Led af Betingelsessætningen — vil jeg tage Anledning til et Øieblik at vende tilbage til Aoristets Forekomst om det Ikke-Fortidige i den betingede Hovedsætning, for at tilføie et Par Ord om et enkelt Tilfælde af samme, som jeg ovenfor lod uomtalt, nemlig Brugen af Aorist i saadanne Hovedsætninger, hvis Betingelse er udtrykt ikke i en egen Sætning, men i Participialform. Dette særlige Tilfælde har jeg ikke agtet længe eller meget paa; men det har jo i sig selv heller ingen særlig Betydning, og jeg berører det egentlig. og specielt paa dette Punct, nærmest kun fordi det paa enkelte af de Steder, hvor jeg har lagt Mærke til det. paa Grund af Hovedsætningens formelagtige Charakteer og en dermed i Forbindelse staaende særegen nærliggende Forklaringsgrund for Aoristformen frembyder en vis Analogi med den næste — og sidste — Udsagnsform, der kræver særskilt Betragtning, nemlig det forudsætningsløse potentiale Udsagn. Hvor det betingende Participium staaer i Præsens, som Eur. Hel. 1011 f. (*καὶ γὰρ ἂν κεῖνος βλέπων ἀπέδωκεν ἂν σοι τήνδ' ἔχειν ταύτῃ δὲ σέ* — med Hensyn til den til Grund liggende Tidsforestilling sml. det foregaaende *ἀδικοίημεν ἄν, εἰ μὴ ἀποδώσω* —), er der aldeles intet Særligt at bemærke; *βλέπων ἀπέδωκεν ἂν* er ganske det Samme som *εἰ ἔβλεπεν, ἀπέδωκεν ἄν*, netop den Forbindelse, vi først omtalte. Derimod maae vi dvæle lidt ved et Par Steder, hvor det betingende Participium har Aoristform. Det første er Æschin. III, 217 (*ἐγὼ δὲ οὔτε τὰς Δημοσθένους διατριβὰς ἐζήλωκα, οὔτ' ἐπὶ ταῖς ἐμαυτοῦ αἰσχύνομαι, οὔτε τοὺς εἰρημένους ἐν ὑμῖν λόγους ἐμαυτῷ ἀρρήτους εἶναι βουλοίμην, οὔτε τι αὐτὰ τούτῳ δημηγορήσας ἐδεξάμην ἂν ζῆν*). Omsat i Sætningsform vilde den participiale Betingelse her blive til *εἰ τὰ αὐτὰ τούτῳ ἐδημηγόρησα*, og man vil see, at vi her have nøiagtigt de samme Tidsforhold, som i det tidligere omtalte Sted Diodor.

III, 23 (om Rhizophagerne): det hypothetisk-betingede Udsagn som Led i en Skildring af det Nærværende, Hovedverbet kun opfatteligt som Udsagn fra Nutidens Standpunct (sideordnet med βουλοίμην ἄν) med Tendens imod Fremtiden, og Participiet nærmest med Charakteer af præteritum in præsenti („hvis jeg —, hvad jeg ikke har gjort"). Lidt anderledes er Tidsforholdet paa det andet Sted, nemlig Æschin. I, 55 (ἃ γὰρ οὗτος ἔργῳ πράττων οὐκ ᾐσχύνετο, ταῦτ᾽ ἐγὼ λόγῳ σαφῶς ἐν ὑμῖν εἰπὼν οὐκ ἂν ἐδεξάμην ζῆν). Der er her gaaet i Forvejen οἵας ἐγὼ μὰ τὸν Δία τὸν Ὀλύμπιον οὐκ ἂν τολμήσαιμι πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, saa at Opfattelsen af ἐδεξάμην ἄν som fremtidigt her er aldeles bestemt indiceret og Participiet faaer mere udpræget Charakteer af præteritum in futuro („hvis jeg —, hvad jeg ikke vil gjøre"), hvorved der i Forbigaaende kan bemærkes, at vi paa den Maade atter her vilde faae repræsenteret det ovenfor som nødvendigviis sjeldent betegnede Tilfælde af en fremtidig Forudsætning, der paa Grund af et bestemt Forsæt hos Subjectet kom til at staae som realitetsstridig, men her rigtignok udtrykt ikke i Aorist Indicativ, men i Aorist Participium; sml. ogsaa Plat. Prot. p. 318 D: Ἱπποκράτης γὰρ παρ᾽ ἐμὲ ἀφικόμενος (hvad han jo har i Sinde) οὐ πείσεται, ἅπερ ἂν ἔπαθεν ἄλλῳ τῳ συγγενόμενος τῶν σοφιστῶν (hvad han altsaa ikke har i Sinde). Men bortseet fra den participiale Betingelses Tidsforhold er ialtfald saa Meget vist, at i begge de to Steder af Æschines ἐδεξάμην ἂν ζῆν ikke vel kan tænkes at være seet som virkelig fortidigt; ogsaa paa Dansk maatte vi her sige: „jeg vilde, hvis jeg havde ført saadan Tale, ikke kunne ønske at leve". Selve dette ἐδεξάμην ἂν ζῆν er nu nærmere beseet ikke Andet end et, paa disse to enkelte Steder paa Grund af den mod Virkeligheden antagne Forudsætning i indicativisk Form omsat, temmelig almindeligt potentialt Udtryk, i hvilket, ogsaa hvor det har optativisk Form, netop Aorist Optativ er aldeles constant Sprogbrug, saa at der, naar man spørger, hvorfor Æschines her har valgt Aorist Indicativ og ikke Imperfectum, tilbyder sig det simple og naturlige Svar: fordi han ikke let kunde falde paa Andet. Δεξαίμην ἂν med Infinitiv eller Accusativ med Infinitiv kan

man hos de fleste græske Prosaister finde mere eller mindre hyppigt repræsenteret, medens *δεχοίμην ἄν* med samme Construction maaskee er uden Exempel[1]). Det er efter sin Betydning ikke væsentlig forskjelligt fra *βουλοίμην ἄν* (man sammenligne f. Ex. Plat. Phileb. p. 54 E *καί φασι ζῆν οὐκ ἂν δέξασθαι μὴ διψῶντές τε καὶ πεινῶντες* med Xen. Hell. III, 1, 15 *οὐ γὰρ ἂν ἔφη ζῆν βούλεσθαι μὴ τιμωρήσας Μανίᾳ*); man har vel ved *βουλοίμην ἄν* noget mere tænkt paa en varig Følelse, ved *δεξαίμην ἄν* paa en enkelt momentan sjælelig Act, som forsaavidt bliver at see som væsentlig fremtidig, men ogsaa *βουλοίμην ἄν* kan jo ved Bibestemmelser være betegnet som fremtidigt (f. Ex. Xen. An. I, 3, 17, Hell. VI, 1, 7), og begge Udtryk findes oftere sideordnede med hinanden (f. Ex. Herod. III, 38, Plat. Alcib. p. 115 D—E, Lys. p. 211 E, Gorg. p. 469 B—C, Hipp. p. 374 C—D og p. 375 C). Det tør vel da antages, at naar Æschines (ogsaa i Stedet III, 217, ved Siden af Nutidsformerne *ἐζήλωκα, αἰσχύνομαι* og *βουλοίμην ἄν*) har brugt *ἐδεξάμην ἄν* om det forhindrede Ønske, da kan der dertil allerede ligge en tilstrækkelig Grund i det tilsvarende optativiske Udtryks constante Aoristform.

Der staaer endnu tilbage at gjøre Rede for Forekomsten af Aorist Indicativ om det Ikke-Fortidige i det reent potentiale Udsagn. Her indskrænker jo som bekjendt Brugen af Indicativ overhovedet sig væsentlig (sml. Unders. S. 175) til potentiale Udsagn om et uopfyldeligt Ønske, som man under andre Omstændigheder nok kunde have havt. Forsaavidt som man nu i saadanne Udtryk finder Aorist Indicativ om et ikke-fortidigt Ønske, enten udelukkende eller ved Siden af Imperfectum, vil man overalt ogsaa i det tilsvarende optativiske Udtryk om det endnu opfyldelige Ønske kunne paavise en parallel Forekomst af Aoristformen, enten alene eller ved Siden af Præsens. Der vil gjennemgaaende baade i Optativ og i Indicativ kunne vindiceres Aoristformen den

---

[1]) Æsch. Eum. 228 (*οὐδ' ἂν δεχοίμην ὥστ' ἔχειν τιμὰς σέθεν*), hvor ogsaa metriske Grunde kunne have været medvirkende, er paa Grund af det tilføiede *ὥστε* Infinitivens Forbindelse med Hovedverbet noget løsere; med nominalt Object forekommer *δεχοίμην ἄν* af og til (f. Ex. Plat. Leg. p. 842 A), om end Aoristet ogsaa her er almindeligst.

samme eiendommelige Charakteer som Betegnelse for et Ønske ikke netop i den egentlig nærværende Tid, men mere i et enkelt og bestemt og forsaavidt som fremtidigt tænkt Tilfælde, som vi indrømmede ogsaa δεξαίμην ἄν og ἐδεξάμην ἄν; men nogen anden Forskjel mellem Imperfectum og Aorist Indicativ lader der sig ligesaa lidt paavise, som mellem Præsens og Aorist Optativ.

Af de indicativiske Udtryk for et saadant uopfyldeligt Ønske findes nu det allerhyppigste, ἐβουλόμην ἄν, saavidt jeg veed, aldrig ombyttet med ἐβουλήθην ἄν (det skulde da være, at man Lys. XXI, 22 vilde finde Spor af en saadan Brug), og dette stemmer ogsaa særdeles vel med Forholdet i det tilsvarende optativiske Udtryk, hvis constante Form netop er βουλοίμην ἄν, medens βουληθείην ἄν kun findes sjelden, og naturligviis altid som Betegnelse mere for et Ønske i et bestemt særligt, væsentlig som fremtidigt tænkt Tilfælde[1]). Derimod forekommer der et Par Steder hos Sophokles ἠθέλησα ἄν istedenfor det sædvanligere ἤθελον ἄν. Det første er Oed. R. 1347 f., hvor Choret i et længere halvlyrisk Replikskifte med Ødipus efter Katastrophen yttrer: δείλαιε τοῦ νοῦ τῆς τε συμφορᾶς ἴσον, ὥς σ' ἠθέλησα μηδαμὰ γνῶναί ποτ' ἄν (efter Dobree; Dindorf læser ὡς ἠθέλησα μηδέ σ' ἄν γνῶναι ποτε). At Choret her virkelig tidligere skulde have kunnet ønske ikke at lære Ødipus at kjende, kan der, selvom vi ville tage γνῶναί σε i Betydningen „lære dig at kjende som den, du virkelig er“, efter Chorets tidligere Holdning slet ikke være Tale om (sml. den freidige, forhaabningsfulde Chorsang V. 1086 ff.; det Samme gjælder, hvis man med Par. A vilde læse ὥς σ' ἠθέλησα μηδ' ἀναγνῶναί ποτ' ἄν — i Betydningen „komme til Bevidsthed om din Ulykke“ —); tænker man paa det endnu tidligere første Bekjendtskab (sml. V. 1217 εἴθε σ', εἴθε σε μήποτ' εἰδόμαν), vilde det være endnu urimeligere at henføre Ønsket til den virkelige Fortid. Det andet Sted

[1]) Saaledes Plat. Alc. II p. 141 C; Lys. XXI, 21; Isocr. IV, 160; VIII, 18 og 133 (i Participium Demosth. XIX, 79 og Menand. fr. inc. XI — vol. IV p. 234 Mein. —; i Infinitiv Plat. Leg. p. 925 E). Et simpelt βουληθείην ἄν i første Person som ligefrem Udtalelse af et Ønske findes neppe.

er Phil. 426 f., hvor Helten i Stykket, efterat han af Neoptolemos har faaet Underretning først om Ajas' og siden om Antilochos' Død (ligesom tidligere om Achilleus') udbryder: οἴμοι, δύ' αὖ τώδ' ἐξέδειξας, οἳν ἐγὼ ἥκιστ' ἂν ἠθέλησ' ὀλωλότοιν κλύειν. Heller ikke her kan der ret vel være Tale om et virkelig tidligere Ønske fra Philoktetes' Side; thi om Ajas er levende eller død, har han slet ikke spurgt om (V. 410 f. tænker han kun paa, at han ved en bestemt Leilighed kan have været fraværende), heller ikke har han gjort et saadant Spørgsmaal om Antilochos, men kun om hans Fader Nestor. At Ønsket formelt er henført til Fortiden (uden hvilken Forudsætning κλύειν maatte antages at have Fortidsbetydning), behøver ikke her at gjentages; men det vilde ogsaa gjælde om ἤθελον ἄν i Imperfectum. Hvad det tilsvarende optativiske Udtryk angaaer, da er θελήσαιμι ἄν, som det synes, ogsaa noget hyppigere i Forhold til θέλοιμι ἄν end βουληθείην ἄν i Forhold til βουλοίμην ἄν[1]); ogsaa her fremtræder Udtrykket i Aoristform med den samme særegne Nuance, hvilken imidlertid ogsaa godt kan ligge i det indicativiske Udtryk, ligesom naar vi paa Dansk istedenfor „jeg vilde ikke ønske mig", sige „jeg skulde aldrig ønske mig". Fremdeles finde vi et enkelt Sted, ligeledes hos Sophokles, εἱλόμην ἄν, nemlig Trach. 734 ff., hvor Hyllos, da han vender tilbage til Trachis efter at have været Vidne til den fordærvelige Virkning af Deianiras Gave, tiltaler Moderen med de Ord: ὦ μῆτερ, ὡς ἂν ἐκ τριῶν σ' ἓν εἱλόμην, ἢ μηκέτ' εἶναι ζῶσαν, ἢ σεσωσμένην ἄλλου κεκλῆσθαι μητέρ', ἢ λῴους φρένας τῶν νῦν παρουσῶν τῶνδ' ἀμείψασθαί ποθεν. At dette er et Ønske, som Sønnen først kan nære nu, efter at have oplevet den Begivenhed, der lader Moderen staae som Forbryderske i hans Øine, behøver ingen Begrundelse. Denne Brug af εἱλόμην ἄν om et Ønske (egentl. Valg)

---

[1]) Saaledes Soph. Oed. C. 1133; Xen. Cyr. VII, 2, 10; Mem. IV, 2. 30; Hier. 1, 1; Plat. Polit. p. 285 D og p. 309 E; Symp. p. 176 D; Lach. p. 200 D (her sideordnet med θέλοιμι ἄν); Gorg. p. 447 B og p. 449 B; Xen. Mem. I, 5, 2; Isocr. XV, 229; Is. IX, 18; Æschin. I, 72; Demosth. XIX, 80 (i Infinitiv XIV, 31). Den specielle Nuance — som forresten ogsaa θέλοιμι ἄν kan have, som i Stedet af Plat. Lach. — er overalt kjendelig.

i den nærværende Tid eller rettere i et som fremtidigt tænkt Tilfælde indskrænker sig, saavidt jeg veed, til dette ene Sted (derimod forekommer det oftere — og ligeledes i Aoristform — om Ønsker i Fortiden); men der kunde ikke være Tale om at vælge nogen anden Form end Aorist, fordi ogsaa i det tilsvarende optativiske Udtryk (*ἑλοίμην ἄν*) Aoristformen er fuldkommen constant Sprogbrug[1]).

Af mere sammensatte potentiale Udtryk i Aorist Indivativ for et ikke-fortidigt Ønske finde vi for det Første *προετίμησα ἄν μεγάλων χρημάτων* Herod. I, 86, hvor Krøsos, der paa Baalet har udraabt Solons Navn, paa Spørgsmaalet om, hvem denne Solon er, svarer: *τὸν ἂν ἐγὼ πᾶσι τυράννοισι προετίμησα μεγάλων χρημάτων ἐς λόγους ἐλθεῖν.* At dette ikke kan være et Udsagn fra den virkelige Fortids Standpunct, er aldeles klart; Krøsos har jo tidligere netop betragtet Solons Formaninger med Ringeagt og kommer først paa Baalet til atter at tænke paa dem og sande deres Berettigelse. Dernæst finde vi hos Isokrates *πρὸ πολλοῦ (πολλῶν) ἂν ἐποιησάμην* flere Steder brugt paa samme Maade, nemlig: V, 138 (*πρὸ πολλοῦ δ' ἂν ἐποιησάμην οἷόν τ' εἶναι συνεράσαι τοὺς λόγους ἅπαντας τοὺς ὑπ' ἐμοῦ περὶ τούτων εἰρημένους*), XII, 126 (*περὶ οὗ πρὸ πολλοῦ ἂν ἐποιησάμην μὴ διειλέχθαι πρότερον περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πεπραγμένων αὐτῷ*), XV, 15 (*πρὸ πολλοῦ δ' ἂν ἐποιησάμην οὕτως αὐτὸν νομίζειν εἶναί με δεινόν, ὥσπερ ἐν ὑμῖν εἴρηκεν*), XV, 176 (*πρὸ πολλῶν δ' ἂν ἐποιησάμην, εἴπερ ἦν εἱμαρμένον μοι φεύγειν τὴν γραφὴν ταύτην, ἀκμάζοντί μοι προσπεσεῖν τὸν κίνδυνον*), endelig Epist. II, 12 (*πρὸ πολλοῦ δ' ἂν ἐποιησάμην ἐπιστεῖλαί σοι ταῦτα πρὸ τῆς στρατείας*). Paa alle disse Steder er det umiddelbart indlysende, at der ikke er Tale om Ønsker i den virkelige Fortid; ogsaa med Hensyn til XV, 176, hvor der ved første Øiekast maaskee kunde være nogen Tvivl, maa man sige sig

---

[1]) S. Soph. Phil. 47; Plat. Symp. p. 179 A; Resp. p. 505 D; Isocr. XIX, 29 (ogsaa VI, 8 bør der trods Urb. læses *ἑλοίμην*, ikke *εἱλόμην*); Demosth. XXII, 51; XXIII, 110 (sml. *ἑλέσθαι ἄν* Xen. Mem. I, 6, 4). *Αἱροίμην ἄν* som potentialt Udsagn med Infinitiv eller Accusativ med Infinitiv forekommer vist aldrig (med nominalt Object — hvor forøvrigt *ἑλοίμην ἄν* ogsaa er det Regelmæssige — og betinget Plat. Leg. p. 722 A).

selv, at det i Virkeligheden naturligviis først er selve den ubehagelige Retssag, der fremkalder Ønsket. Noget Lignende maa vel gjælde for et enkelt Sted hos Lysias, hvor vi have et Udtryk af samme Art, nemlig XXI, 6 (*Ἀλκιβιάδης, ὃν ἐγὼ περὶ πολλοῦ ἂν ἐποιησάμην μὴ συμπλεῖν μοι, οὔτε φίλος ὢν οὔτε συγγενὴς οὔτε φυλέτης ἔπλει ἐπὶ τῆς ἐμῆς νεώς*). Imperfectumsformen forekommer i disse sammensatte potentiale Udtryk aldrig; men denne udelukkende Brug af Aorist finder ligeledes her sin tilstrækkelige Forklaring i, at der ogsaa i de tilsvarende optativiske Udtryk (*περὶ πολλοῦ ἂν ποιησαίμην* o. lign. som potentiale Udsagn med Infinitiv eller Accusativ med Infinitiv) udelukkende bruges Aorist, ingensinde Præsens[1]).

Endelig kan her endnu omtales Udtrykket *ἥδιστ' ἂν εἶδον* Demosth. XLII, 3 (*ἐγὼ δ', ὦ ἄνδρες δικασταί, ἥδιστα μὲν ἂν ἐμαυτὸν εἶδον εὐτυχοῦντα ὥσπερ πρότερον τῇ οὐσίᾳ κτέ.*), hvor der aabenbart er Tale om Noget, som Vedkommende nu gjerne vilde have seet, men som er umuliggjort ved forbigangne Begivenheder (s. i det Følgende *ἐπειδὴ δὲ ..... ἀπολώλεκα τὴν οὐσίαν ....., ἀναγκαῖόν ἐστιν κτέ.*), ligesom der Plat. Theæt. p. 183 D ved Ordene *ἥδιστα μέντἂν ἤκουσα περὶ ὧν λέγω* af den Talende betegnes et endnu tilstedeværende Ønske om at høre Noget, som han rigtignok veed, han ikke vil faae at høre (sml. de Unders. S. 179 ff. behandlede hypothetisk-betingede Udsagn). Ogsaa her er i det tilsvarende optativiske Udtryk (*ἡδέως ἂν* med Optativ — s. Madv. gr. Ordf. § 136 Exemplet Demosth. XX, 129 —) Aoristformen uden Sammenligning den almindeligste, navnlig ogsaa i de formelagtige

---

[1]) *Ποιησαίμην ἂν περὶ πολλοῦ* Lys. I, 1, *πρὸ πολλοῦ* Isocr. V, 14 og Epist. VII, 13, *περὶ πλείστου* Xen. An. III, 2, 4, *περὶ παντός* Xen. An. II, 4, 3; Hell. IV, 1, 34; Plat. Euthyd. p. 283 D (sml. det tilsvarende *βουλοίμην ἂν* i E). Endvidere *ἀντὶ παντὸς ἂν τιμησαίμην τοῦ βίου* Demosth. XVIII, 214, *ἀντὶ πολλῶν ἂν χρημάτων ἑλέσθαι* Demosth. I, 1, *πρὸ παντὸς ἂν δεξαίμην* Demosth. Prooem. 33, 1, *πρὸ παντὸς εὐξαίμην ἂν* Plat. Phædr. p. 239 E, *πρὸ πάντων χρημάτων πριαίμην ἂν* Xen. Mem. II, 5, 3; ogsaa i det blotte *εὐξαίμην ἂν* (ligesom i *δεξαίμην ἂν* og *ἑλοίμην ἂν*) og i *πριαίμην ἂν* i andre Forbindelser er Aorist constant Sprogbrug. Med nominalt Object og ikke som Betegnelse af et enkelt bestemt Ønske have vi *περὶ πολλοῦ ἂν ποιοῖτο* Plat. Lys. p. 219 D og E (paa det sidste Sted betinget).

Udtryk *ἡδέως ἂν ἴδοιμι* og *ἡδέως ἂν ἀκούσαιμι*; det sidste forekommer f. Ex. i Platons Phædon fire Gange (p. 57 A, p. 70 B, p. 108 D og p. 110 B) imod det ene — endda lidt anderledes formede — *οὐδὲν ἂν ἧττον ἀκούοιμι* p. 73 B, og *ἡδέως ἂν ὁρῴην* veed jeg ikke nogensinde at have seet[1].

Vi kunne altsaa ogsaa for det potentiale Udsagn i Indicativ med temmelig Sikkerhed som den eneste Forskjel mellem Aorist Indicativ og Imperfectum statuere den samme, som mellem Aorist og Præsens i Optativ, en Forskjel, som aldeles ikke har nogen egentlig temporal Betydning, men ene og alene angaaer den Form, hvori selve Handlingen fremtræder for Forestillingen, og ved den her overalt paaviselige Parallelisme mellem indicativisk og optativisk Udsagnsform bliver netop det potentiale Udsagn af særlig Vigtighed for den correcte Opfattelse af de forskjellige Tempusformers Betydning i hele den hypothetiske Sphære. Hvorledes netop ved det samme potentiale Udsagn i Indicativ i dets hyppigste Former den afhængige Infinitivs Tempusform kan tjene til Støtte for Opfattelsen af Indicativformen som beroende paa Udsagnets formelle Henførelse til Fortiden, hvad enten det staaer i Aorist eller i Imperfectum, har jeg paa et andet Sted (philol.-histor Samfunds Mindeskrift S. 34—46) søgt at paavise, og jeg antager, at jeg hermed har afsluttet Meddelelserne om de Iagttagelser med Hensyn til det hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn, som nu i flere Aar have beskjæftiget mig i min Fritid ved Siden af forskjelligt Arbeide af anden Art. De her meddeelte Bemærkninger trænge vistnok som adskilligt Andet, jeg har vovet at forelægge Tidsskriftets Læsere, i mere end een Henseende til Overbærelse; men hvis det, jeg har kunnet give, i Hovedsagen nogenlunde kan staae Prøve for en velvillig Dom, tør jeg vel ogsaa haabe, at denne Overbærelse ikke vil blive mig negtet.

---

[1]) Derimod findes *ἡδέως ἂν ἑώρων* Demosth. Prooem. 28, 2, ligesom *οὐκ ἂν ἀηδῶς ἤκουον* Plat. Prot. p. 335 C (sml. *ἡδέως ἂν Καλλικλεῖ ἔτι διελεγόμην* Plat. Gorg. p. 506 B).

„Elskeren i kurven“ på gammelfransk.

Af **Kr. Nyrop.**

Det store kongelige bibliotek i København ejer et ret velbevaret pergamentshåndskrift af den gamle franske allegoriske digtning om le roy Modus et la reine Racio[1]). Håndskriftet (Thottske samling, n_0 415 in-folio) er fra slutningen af det 14de århundrede og består af 211 blade med 2 kolonner på hver side. De talrige initialer ere tegnede med guld eller med rød og blå farve, og teksten er ledsaget af henved 70 kolorede tegninger, der just ikke udmærke sig ved nogen særlig omhyggelig udførelse, men dog må siges at have en del interesse i kulturhistorisk henseende. Dette gælder i særdeleshed om de tegninger, der ledsage den förste del af bogen, som i vers og prosa behandler de forskellige arter af jagt og alt hvad dertil hører, et i den senere middelalder meget yndet æmne for allegorisk behandling[2]). Den anden del, der endnu er uudgivet, indeholder en række ligeledes stærkt allegoriserede betragtninger over tidens begivenheder[3]).

Ved en flygtig gennemgang af håndskriftet blev jeg opmærksom på, at der i bogens sidste del var indflettet en lille fortælling, som utvivlsomt måtte stamme fra et af de kærlighedsæventyr, der i middelalderen særligt vare knyttede til Virgil's navn. Fortællingen, der begynder *fol. 169 v°, a* nederst, lyder således:

Comment Orgueil, le roy des Vices, ala a sa semonce.

Or dit listoire en ceste partie que assez [l. aussi ?] tost [que ?] le roy des Vices, Orgueil, ot mis au chemin Vaine-Gloire pour

---

[1]) Abrahams, Description des manuscrits français du moyen-âge s. 47—53. C. Bruun, Årsberetninger og meddelelser fra det store kgl. bibliotek III, 130.

[2]) Histoire littéraire, XXIII, 289; XXIV, 450. Aubertin, Histoire de la langue et de la littérature françaises, II, 65.

[3]) Mélanges tirés d'une grande bibliothèque, D, s. 62 ff. Brunet, Manuel, III, 417.

aler parler aux gens des trois Estas, il sen ala a la cité de Maliferne ou il auoit fait son mandement et sa semonse. Et ja estoit pres du terme de sa semonse, et la venoit tant de gens des Vices et des trois Estas que cestoit vne grant merueille; et estoit ja la cité si plaine de gens que nul ne si pouoit logier, ains se logoient tout entour la ville par dehors. Vn jour aduint que le roy des Vices estoit appuié a vne fenestre et regardoit les gens qui lui venoient de toutes pars. Si vint a lui Fausse-Amour et lui dist ainsi: „Sire, cest merueille des gens qui vous viennent, et me semble que le roy Modus noseroit a vous combatre, et croy quil seroit bon que vous meissiez peine de sauoir (*fol. 170 r°, a*) de son estat par aucune bonne espie.“ Et ce disoit il pour veoir la royne Racio. Adonc dist le roy quil disoit bien, mais qui pourroit ce faire. „Vrayement, dist Fausse-Amour, sil vous plaist, ce feray je bien, et vous en apporteray certaines nouuelles, et scay bien la maniere comment;“ a ce saccorda le Roy. Adonques fist tant Fausse-Amour quil ot tout labit dun pelerin, et se parti de Maliferne si comme il fu anuitié, et cheuaucha, que de nuit que de jour, tant quil vint au vilois ou dame Gloire, Jeunesse & Oultrage auoient esté logiez, quant ilz alerent jouster aux trois cheualiers a la Royne Racio. Et illec prist Fausse-Amour son habit de pelerin, sa housse, son escharpe et son bourdon, et sen ala [a la] cité dEsperance. Et quant il fu en la ville, il se heberga et demanda a la dame de lostel se le roy Modus estoit en celle ville. „Vrayement, dist son hostesse, il (*b*) a bien trois jours quil se party de ceste ville, et croy quil ny revendra mais en piece, car il est alé en la guerre contre je ne scay quel seigneur qui la fait deffier.“ Et il estoit alez en la cité de Bonne-Foy en laquele il auoit faitte sa semonse, et la avoit troué larceuesque de la ville qui estoit reuenu du saint pere, ou le roy Modus lauoit enuoié, lequel lui conta tout ce quil auoit fait et trouué.

Fausse-Amour.

Quant Faulse-Amour ot oy parler son hostesse si fu moult lie de ce que le roy Modus estoit hors de la ville, & dist

a son hostesse: „Amie chiere, je desire moult a parler a la royne Racio puis que je nay trouué le roy; et ce que je lui vueil si est le grand prouffit et honneur du roy et delle.“ Quant lostesse lot ainsi oy parler, elle cuida que aucunes bonnes nouuelles (*v°, a*) leur voulsist dire de lestat de leur guerre si lui dist:

„Amis, puisque vous apportez nouuelles qui touchent le prouffit de monseigneur et de madame, sil vous plaist, je yray leans, et dirai a la royne ce que vous mauez dit.“ De ce la mercia moult Fausse-Amour. Adonc ala lostesse au palays et fist tant que elle parla a la royne et lui dist: „Ma chiere dame, a vous menuoie vn pelerin qui est hebergié en mon hostel, lequel ma dit que, puisquil na trouué monseigneur le roy en ceste ville, il parleroit voulentiers a vous, sil vous plaisoit. Et vous dira tele chose qui touche le prouffit et lonneur de monseigneur le roy et de vous.“ „Sauez vous qui il est, dist la royne, ne queles nouuelles il apporte?“ „Vraiement, dist lostesse, de tou[t] ce ne scay je riens.“ „Or alez donques, dist la royne, si le faites ve(*b*)nir.“ Adonc sen ala lostesse, et amena le pelerin a la royne. Quant il vist la royne il la salua moult humblement, et la royne lui demanda dont il estoit, et il lui dist quil estoit un poure pelerin qui estoit des parties de Bretaigne, „et viens de Romme et parlasse voulentiers a vous, sil vous plaist, en secré.“ Adonques le fist la royne mener en sa chambre, et elle sassist sus les piez de son lit et le fist asseoir a ses piez. Et la royne qui estoit sage et de grant memoire le regarda moult aduiseement, et lui fu bien aduis que cestoit vn de ceulx qui auoit deffié le roy Modus, son seigneur; si nen fist nul semblant, et lui demanda de quoy cestoit dont il auoit a parler a elle. „Ma chiere dame, dist le pelerin, je le vous diray. Le tresgrant bien de monseigneur le roy et de vous ma fait mettre dans lestat ou je sui, car il nest rien (*f. 171 r°, a*) en ce monde, que je desire tant comme je fais dauoir vostre grace et vostre amour. Et se je la pouoie aquerre pour peril de corps en gardant vostre honneur, il nen est nul si grant ou je ne me meisse. Et

lestat en quoy vous me veez, je le pris pour veoir plus seurement lestat et lordonnance du roy des Vices pour en accointier le roy Modus et vous.“ Adonques se pensa la Royne que elle lui trairoit de la bouche tout ce quil auoit empensé. Si lui dist: „Amis, il nest riens que je ne feisse pour vous, se en ce cas vous vouliez dire aucune chose qui fust a lonneur et au prouffit de monseigneur et de moy.“ „Ma chiere dame, pour ce suis je venu a vous, ma tres-chiere dame, de lestat au roy des Vices et des gens des trois Estas [qui] en la cité de Maliferne sont, et a lui viennent tant de gens des Vices quil nest homme (*b*) qui les peust nombrer.“ „Comment, fait la royne, sont les gens des trois Estas avecques le roy des Vices?“ „Certainement, dist le pelerin, ilz sont aliez auecques le roy des Vices, et nont voulu tenir lordonnance du pape.“

Comment la royne Racio parle a Fausse-Amour.

Adonques fu la royne Racio moult courrouciee, et lui demanda sil sauoit nulles autres nouuelles. „Oil, ma chiere dame, il me semble que, veue la maniere comment ilz sont logiez qui sont dehors la ville de Maliferne, et veu leur gouuernement, que se le roy Modus leur couroit sus par nuit ains quil fust jour, il en mettroit tant a mort que ce seroit merueille; car ilz boivent & senyurent en tele maniere que on les pourroit lier en tele maniere les vns aux autres, que ja ne sen esueilleroient, et ne font point (*v*°, *a*) de guet. Et si est lissue de la ville tresmauuaise, et cest ce que jestoie venu dire a monseigneur le roy pour la grant amour que jay a vous.“ Adonc lui dist la royne: „Amis, je vous demande se vous me veistes onques maiz qui auez tant fait pour lamour de moy?“ „Vrayement, dist le pelerin, madame, onques maiz ne vous vy; maiz le bien que j'ai oy dire de vous le ma fait faire.“ „Or me dites, fait la royne, quel gueredon auriez vous plus agreable de ce que fait auez pour lamour de nous?“ „Ma chiere dame, je ne loseroye dire, se vous ne le mauiez demandé.“ „Dites, dist la royne, hardiement ce que vous auez empensé.“ Adoncques dist le pelerin moult couardement: „Le

grant bien de vous et la grant beauté mont si espris de vous amer que, pour (*b*) toutes joies et pour tous gueredons, desire a estre de vous amé, et quil vous pleust a moy a monstrer aucun signe damour bien secré.“ Adonc vist bien la royne quil nestoit venu leans fors que pour mauuaistié, et quil auoit menty de ce quil auoit dit, quil ne lauoit onques veue. Et elle sauoit bien que cestoit celuy qui auoit deffié son seigneur, le roy Modus. Si se pensa de lui deceuoir & lui dist: „Amis tant auez fait pour monseigneur et pour moy que je suis bien tenue a faire pour vous. Et le signe damour que requis mauez bien secré, ce sera encore nuit quant tous seront retrais.“ Adonc la mercia le pelerin qui auoit si grant joie que plus ne pouoit Adonques appella la royne vne sienne demoiselle & li dist: „Moine moy ce pelerin (*f. 172 r°, a*) en ta chambre et le tiens bien secretement et laise de tout ce quil lui fauldra.“ Quant la damoiselle ot mené le pelerin en sa chambre, la royne fist appeller ses gens et leur dist: „Beaulx seigneurs, je tien ceans en lestat dun pelerin vn de ceulx qui vint monseigneur deffier, si est cy venu pour le grant deshonneur de monseigneur et de moy.“ Et leur dist tout ce quil lui avoit dit, et ce que elle auoit en pense de faire. Adonques commencierent tous a rire, et dirent quilz feroient bien tout ce quelle leur auoit dit et ordonné. Quant il fut anuitié la royne fist mettre en sa chambre vne corbeille et des cordes bien longues, et se coucha en son lit, et puis dist a la damoiselle qui gardoit le pelerin, que elle lui fist venir, et fist mucier les autres demoiselles. Et quant le (*b*) pelerin fu venu la royne lui dit: „Ore, beau sire, vous ay je monstré grant signe de priuee amour et et secree, qui estes venu en ma chambre a leure que je suis couchee; il vous doit bien souffire.“ „Haa, ma chiere dame, fait le pelerin, voulez vous donques que je men voise sanz plus faire?“ „Et que voulez vous donques faire?“ fait la royne. „Ma chiere dame, je vouldroie quil vous pleust de vostre grace, que je geusse a nuit aux piez de vostre lit.“ „Et se monseigneur vient, dist la royne, que ferez vous?“ „Vraiement, dist la demoiselle, je le mettray hors en tele

maniere que nul nen sara riens." Adonques le fist la damoiselle despoillier et deschaucier; et quant il fu en tel estat, ceulx qui estoient ordonnez qui bien veoient la maniere commencierent a huchier et a dire: „Ma (*v°*, *a*) dame, madame, monseigneur est venu". Adonques sailli sus la royne si comme se elle fust effree, et vesti vn consent (?). Adonques prindrent la corbeille, li et la demoiselle, et la mirent hors de la tour par les fenestres et firent entrer le pelerin dedens, et le deualerent environ trois toises. Et puis le lierent a la fenestre, et le laissierent illecques pendant en tele maniere que chacun qui passoit le chemin le pouoit veoir.

Ci dit comment la royne Racio deceut Fausse-Amour.

Quant la royne Racio ot ainsi tenu son pelerin elle fist escrire vnes lettres, et les enuoya au roy Modus qui estoit en la cité de Bonne-Foy ou il auoit grant planté de gens qui estoient venus a sa semonse. Et quant il ot les lettres leues il monta a cheual, et dist a ses gens quil reuendroit bien tost, et cheuaucha tant quil (*b*)[1]) vint en sa cité dEsperance. Et la royne vint encontre lui, et lui compta tout ce que estoit aduenu du pelerin et de lestat du roy des Vices, et comment elle congnut que cestoit (*f' 173 r°*, *a*) celui qui lauoit deftié, et comment il lauoit requise damours. Adonc commenca le roy trop durement a rire, et dist quil vouloit veoir le pelerin en la corbeille. Adonques le mena la royne a la fenestre et lui monstra le pelerin. „Quest ce la, dist le roy, auez vous si grant deuocion a ma femme que vous y estes venu en pelerinage? Vous avez fait grant penitence et pour ce vous fault auoir le baing." Adonques lui getta vne damoiselle de leaue sus

[1]) Her findes i håndskriftet et billede, der optager det meste af colonnen b (0m, 15 × 0, 06) og fremstiller pilegrimen hængende i kurven; i vinduerne oven for stå kongen og dronningen, af hvilke den sidste holder en krukke, hvis indhold hun udgyder over den uheldige elsker. Denne scene er ofte i middelalderen blevet gjort til genstand for kunstnerisk behandling og genfindes endogsa udhugget i marmor i flere kirker.

la teste. Si commencierent a rire et a eulx moquier de lui et de lui dire de grans rampones. Et quant ilz se furent grant piece esbatus a lui moquier, le roy lui dist: „Amis, dites moi verité de ce que je vous demanderay, et si vous le faites, il vous en sera de mieulx.“ Adonques respondi le pelerin que vrayement il diroit veri(*b*)té de tout ce quil saroit. Adonques lui demanda le roy comment il auoit nom, et sil estoit des gens au roy des Vices. „Vrayement, dist le pelerin, jay nom Fausse-Amour dardant desir, et suis des gens au roy des Vices.“ „Or me dites, fait le roy, nestes vous mie vn des deux qui me vint deffier de par le roy des Vices?“ „Oil, vraiement,“ dist le pelerin. „Et comment venistes vous ca, dist le roy; venistes vous pour nous espier?“ „Vraiement, dist le pelerin, je dis au roy des Vices que je y venoie pour celle cause, mais non fis.“ „Dites verité, dist le roy, hardiement.“ „Je me fie tant en vostre loyauté de ce que vous mauez dit quil men sera de mieulx, dist Fausse-Amour, que je vous dirai tout. Il est vray que quant je vins ceans pour vous deffier (*v*°, *a*), et je vi ma dame la royne que me sembla si belle que onques puis je ne pos (sic) durer pour la tresgrant amour que jauoie a elle; car son doulx regart me naura au cuer si que, pour la veoir, me mis je en cest estat, dequoy je me repent.“ Adonques lui demanda le roy ce que il auoit dit a la royne de lestat au roy des Vices, sil lui auoit dit verité. „Vraiement tout ce que je lui en dis estoit verité, et me poise que je le dis, mais ce me fist faire la grant amour que jauoie a elle.“ Adonques dist le roy a la royne: „Dame, pour ce quil ma dit verité je lui feray courtoisie ainsi comme accordé lui ay. Il est tout nu, vous lui rendrez sa robe si se vestira. Et pour ce quil se nomme Fausse-Amour dardant desir, je vueil quil soit gouuerné selon ce que son nom le (*b*) requiert. Je vueil et ordonne que Abstinence le gouuerne et lui amenistrera tout ce qui bon lui semblera, selon son meffait et lordonnance de son nom, et quil ait du pain bis et de leaue pour sa vie; et gardez, dist le roy a la royne, que dainsi ne se meuue tant que je le vous die.“ Quant le roy ot ordonné de Fausse-

Amour il revint a la fenestre et dist: „Fausse-Amour, jay ordonné de vous et men vois. Or vous esbatez et gardez quil ne vous ennuie. et pensez comment les faulx amoureux sont aucuneffoiz deceuz. Virgile aussi en pendi a vne fenestre comme vous feistes. Femmes sont trop subtilles: Adam en fu deceu qui fu le plus parfait homme, Sanson fortin(?) qui fu le plus fort en fut deceu, Salemon qui fu le plus sage, en fut (*f. 174 r°, a*) deceu, et pour ce en deuez mieulx estre reconforté.“

Fausse-Amour's æventyr genoptages *fol. 182*, og der fortælles dér, hvorledes le roy d'Envie og le roy d'Esperance sendes ud af le roy des Vices for at forsøge på at få deres fangne kammerat tilbage, hvorledes dronningen, fortörnet over de udsendtes tale, lader Fausse-Amour kaste ned af kurven o. s. v., men denne vidtløftige fortsættelse vedkommer os ikke her, hvor vi kun ville beskæftige os med den förste del af fortællingen, med elskeren, der narres i kurven af sin tilbedte. Som jeg alt har bemærket, er en lignende historie blevet knyttet til Virgil's navn, og da teksten hentyder hertil, må man vel antage, at den er kilden til den ovenfor meddelte episode om kong Modus og dronning Ratio.

Virgil, således lyder sagnet, har forelsket sig i kejseren af Rom's datter. Denne gengælder ikke hans kærlighed, men søger efter bedste ævne at holde ham for nar; hun lader derfor, som om hun giver efter for hans bönner og foreslår at modtage ham om natten på sit værelse, idet hun i en kurv vil lade ham hejse op til sit vindue. Glad over dette løfte indfinder Virgil sig på den aftalte tid udenfor slottet og tager plads i kurven, som öjeblikkeligt bliver trukket op; men, da den er kommet omtrent halvvejs, stanser den. Virgil må nu tilbringe natten hængende udenfor et af slottets vinduer, og den følgende dag bliver han genstand for folkets latter og spot. Men han hævnede sig på en frygtelig måde; han udslukkede al ild i Rom og lod folk vide, at enhver, der vilde have ild, kun kunde få det på kejserens datter, og man blev nødt til at böje sig for magerens vilje. Prinsessen blev udstillet offenligt tre dage i rad i en temmeligt ubeskrivelig stilling, hele Rom

valfartede til hende for at få deres lys tændte, og resultatet blev, at Virgil blev hævne og att, Romerne fik deres ild tilbage.

Som man let ser, består denne fortælling af to bestemt adskilte dele. I den förste, forhånelsen, fremstilles Virgil som en stor og fornem mand, hvis navn tjener til at give fortællingen vægt, men han er hverken istand til at forudse eller afværge sit latterlige uheld; i den anden derimod er han den mægtige trolddomskyndige mager, således som han i almindelighed opfattedes af middelalderen. Den förste del af fortællingen falder ind under den kreds af smånoveller om kvindelist, som er repræsenteret på en så ejendommelig og fyldig måde i middelalderens litteratur[1]), og synes kun at udtrykke den tanke, at ingen mand, hvor stor han end er, kan siges at være kvinden overlegen i snedighed og træskhed. Som det gik Virgil, var det alt tidligere gået Adam, Samson og Salomon, tre personer, der hyppigt findes sammenstillede i den satiriske litteratur, således f. ex. i følgende vers af en anonym forfatter:

Par femme fut Adam deceu
Et Virgile moqué en fu,
David en fist faulx jugement
Et Salemon faulx testament;
Ypocras en fu enerbé,
Sanson le fort deshonnoré,
Femme chevaucha Aristote:
Il n'est rien que femme n'assote[2]).

Vor fortælling, der i almindelighed knyttes til Virgils navn (f. eks. i Jans Enenkel's Weltbuch[3]) og Renart le contrefait[4])) tilskrives også i en gammel fransk fabliau Hyppokrates[5]), og den genfindes endeligt uden hentydning

[1]) G. Paris, Les contes dans la littérature française du moyen-âge s. 21.
[2]) Li livres dou Tresor par Brunetto Latini p. p. Chabaille. Préf. s. xvi; sml. G. Paris i Romania VII, 462.
[3]) Hagen, Gesammtabenteuer II, 509—27.
[4]) Sml. Rothe, Les Romans du Renard s. 503.
[5]) Le Grand d'Aussy, Fabliaux I³, 288, 367.

til nogen historisk person hos den italienske novelleforfatter Fortini, i en tysk folkesang om „Heinrice Konrade, der Schreiber im Korb“[1]) og i en endnu levende fransk folkesang „le panier“[2]). Jeg skal også göre opmærksom på, at fortællingen forekommer i et moderne græsk folkeæventyr, der er kendeligt påvirket af sagnene om Virgil[3]). Iøvrigt henviser jeg, hvad fortællingens videre vandring angår, til H. von der Hagen's Gesammtabenteuer (III, cxxxix ff.) og især til Domenico Comparetti's Virgilio nel medio evo (II, 105—20).

Anmeldelser.

Englische Studien. Organ für englische philologie. Herausgegeben von Dr. **Eugen Kölbing**, docenten an der universität Breslau. III band. 1879. Heilbronn. Gebr. Henninger.

Fra tredie Binds Begyndelse har dette fortjenstfulde Tidsskrift foretaget en Udvidelse af sit Program, idet det herefter vil skjænke Undervisningen i Engelsk ved de høiere Læreanstalter en speciel Opmærksomhed. Første Hefte indeholder: Die Folklore society in London. Von Felix Liebrecht. (Dette „Folke-Digtnings-Selskab“ er stiftet 1878 og udgiver et Tidsskrift „Folk-Lore-Record“, hvoraf der til Dato er udkommet to Bind. Det har ogsaa nylig udgivet 1ste Bind af en engelsk Oversættelse af Grimms Deutsche Mythologie.) — Notizen zur altenglischen grammatik. Von F. N. Stratmann (Forfatteren af Old-English Dictionary). — Beiträge zur feststellung und erklärung des Shakspearetextes. Von Ed. Thiessen. (Fortsættelse). — Zu Pope's Essay on criticism. Von Felix Robertag. — Kleine beiträge zur erklärung und textkritik englischer dichter. Von E. Kölbing. — Die wissenschaftliche grammatik und der englische unterricht. Von Dr. W. Victor. I denne Afhandling hævder Forfatteren, at man i den engelske Skolegrammatik ikke,

[1]) Simrock, Die deutschen Volksbücher VIII, 396.

[2]) De Puymaigre, Chants populaires recueillis dans le pays messin s. 151.

[3]) Liebrecht, Zur Volkskunde s. 86.

som altid hidtil, bør lægge Bogstavskriften men Lyden til Grund, og det ikke alene ved Fremstillingen af Udtalen, men ogsaa af Flexionen, saaledes f. Ex. ved Reglerne for Flertals- og Genitiv-Endelsen *-s*. Forfatteren har selv udgivet en „Englische Schulgrammatik“, Leipzig 1879, hvori dette Princip er gjennemført, og som roses meget. — Desuden indeholder Heftet en stor Mængde Anmeldelser af i Tydskland udkomne Skrifter vedkommende Engelsk Sprog og Literatur, hvoriblandt jeg skal nævne: C. Horstmann, Sammlung altenglischer Legenden (for Størstedelen tidligere utrykte), og Felix Liebrecht, Zur Volkskunde, en Samling af Forfatterens talrige, i en lang Række af Aar i en Mængde Tidsskrifter trykte Afhandlinger om forskjellige Nationers Folkesagn, Folkeviser, Mythologi m. m. — Da Tidskriftet paa Grund af den omtalte Udvidelse endnu mindre end før kan afse Plads til længere Textudgaver, agter Redaktionen at udgive et „Altenglische Bibliothek“, hvorved den ikke tror at komme i Konkurrence med Early English Text Society; thi dels befatter dette Selskab sig ikke med Optryk af ældre Skrifter, dels udgiver det for en stor Del ikke egentlig kritiske Udgaver, men kun Materiale til saadanne, og under alle Omstændigheder er Stoffet saa rigt, at der er Arbeide nok for begge i en længere Fremtid. — Tidsskriftet selv udkommer som før i tvangfrie Hefter paa c. 11 Ark, hvoraf 3 udgjør et Bind. **A. L.**

Zeitschrift für neufranzösische Sprache und Literatur mit besonderer Berücksichtigung des Unterrichts im Französischen auf den deutschen Schulen. Herausg. von Prof. Dr. **G. Körting** und Dr. **E. Koschwitz**. Oppeln u. Leipzig. Georg Maske. Heft 1—2. 1879.

Dette tidskrift, der, som titlen viser, skal helliges nyfransk sprog og litteratur, er et glædeligt tegn på den virksomhed, der udfoldes på den romanske filologis område. For næppe femten år siden var der, med undtagelse af Herrig's *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, kun ét tidskrift, der udelukkende behandlede romansk filologi, næmlig Ad. Ebert's (senere Lembcke's) *Jahrbuch*, der begyndte at udkomme i 1859[1]; men efterhånden som videnskaben voksede, blev dette tidskrifts ramme for snæver, og der opstod meget snart forskellige nye tidskrifter med mere eller mindre specielle programmer. Det var Italien, der her gik i spidsen med *il Propugnatore* (udkommer fra 1867), som udelukkende sysselsætter sig med italiensk sprog og litteratur; Frankrig fulgte hurtigt efter: i 1869 grundlagdes *la Revue des langues romanes* (Montpellier), og i 1872 udkom det første

[1]) Afløst i 1877 af Gröber's *Zeitschrift für romanische Philologie*.

nummer af *Romania* (Paris). Jeg skal også minde om det rumænske tidskrift „pentru istoria, linguistica și psicologia poporană“ *Columna luĭ Traĭan*, som den mangesidige lærde Hasdeu redigerer siden 1869, og endeligt *Rivista di filologia romanza*, der senere er bleven afløst af *Giornale di filologia romanza*. Intet af alle disse tidskrifter går imidlertid, for så vidt de behandle fransk, ud over middelalderen; de stanse foran „le grand siècle“ og lade derved omtrent tre århundreder upåagtede, tre århundreder, der på grund af deres uhyre betydning i kulturhistorisk henseende vel fortjene at blive gjorte til stadig genstand for et nöjagtigt videnskabeligt studium. Det er for at råde bod på denne mangel, at prof. Körting og dr. Koschwitz have påbegyndt udgivelsen af ovennævnte tidskrift, der vil behandle spörgsmål af såvel rent sproglig som litterærhistorisk og pædagogisk art vedrörende nyfransk. De to udkomne hefter vise tilstrækkeligt, at udgg. fuldt have formaet at løse den opgave, de have sat sig, og man må indrömme, at tidskriftet fortjener at udbredes og kendes overalt, hvor der er interesse for det folks sprog og litteratur, der har været den væsentligste bærer for den europæiske kultur i de sidste århundreder. Forat enhver selv kan dömme, skal jeg tillade mig at give en detailleret udsigt over indholdet af de förste hefter. I, 1. S. 1—40, E. Stengel, *Die ältesten Anleitungsschriften zur Erlernung der französ. Sprache*. S. giver her 1) forskellige tillæg til den af P. Meyer i 1873 udgivne „Maniere de language qui t'enseignera bien adroit parler et escrire doulz francois selon l'usage et la coustume de France“ fra 1396. 2) En fransk læsebog (fra 1399) for börn „un petit livre pour enseigner les enfantz de leur entreparler comun francois“, der indeholder ret interessante sprogprøver på det daglige omgangssprog; men den bekendte pædagogiske regel: maxima debetur pueris reverentia kan man næppe sige har været overholdt i det fjortende arh., da således særligt § 5 vrimler af obscöne udtryk. 3) Tractatus orthographie gallicane per M. T. Coyfurelly, der indeholder værdifulde bidrag til fransk sproghistorie; som bevis på, hvor hurtigt man tabte bevidstheden om reglerne for den gamle franske deklination, skal jeg anføre følgende: Item Romanica (l.-ci) nomina dignitatis aut officii, que sunt singularis numeri, scribunt pluraliter in effectu, ut „lui papes de Rome, l'empereurs d'Alemaigne, lui rois d'Angleter“ etc; ubi vero Gallici sine s scribunt huius modi nomina singulariter. quod pulchrius et brevius est, ut „le pape de Rome“ . . . et sic de ceteris [1]). 4) Donait francois pur briefment entroduyr les Anglois en la droit language de Paris, forf. af John Barton rimeligvis i begyndelsen af det 15de årh.; vi have altså her en grammatik,

[1]) Romanici betyder her Pikarderne, i modsætning til Gallici, indbyggerne af Ile de France; vi have således i denne tekst endnu et interessant vidnesbyrd om, at de gamle deklinationsregler holdt sig længst i de nordlige provinser (sml. ovenfor p. 113 f.).

der er omtrent 100 år ældre end de hidtil kendte. S. 41—46. F. Lindner, *Ein französisches Breviarium des 15. Jahrhunderts.* S. 49—51, C. Lion, *Zur französischen Schullectüre.* S. 52—59, O. Knauer, *Zweifel und Fragen.* K. foreslår at fremme tankeudvekslinger mellem moderne filologer ved hjælp af en art videnskabelig „Fragekasten“, og gör selv et förste forsøg ved at henlede opmærksomheden på flere steder hos nyere forfattere, som intetsteds findes tilfredsstillende forklarede. Dette forslag fortjener opmærksomhed. S. 60—70, L. Spach, *Rückblicke auf die neuere französische Literatur.* S. 71—112, *Kritische Anzeigen* (særlig interessant og lærerig er W. Förster's anmeldelse af Chabaneau's Histoire et Théorie de la conjugaison française). *Zeitschriftenschau* (meget omhyggelig). *Programmschau.* H. Müllendorff, *Bibliographie.*

I, 2. S. 161—85, E. Lombard, *Étude sur Alexandre Hardy.* Begyndelsen af en godt skrevet monografi over denne forløber for det 17de århundredes store dramatikere; som L. godtgör, fødtes Hardy omtr. 1570 og var således en samtidig af Lope de Vega, med hvem han iøvrigt kappes i frugtbarhed, idet han i løbet af 30 år (1593—1623) skrev ikke mindre end 500 stykker. L. viser blandt andet, at Corneille i begyndelsen er langt mere påvirket af Hardy, end man i almindelighed er tilböjelig til at antage. Korrekturen af denne afhandling lader noget tilbage at ønske. S. 186—223, W. Mangold, *Molière's Streit mit dem Hôtel de Bourgogne.* M. gennemgår korteligt Molière's og hans troupes forhold til l'Hôtel de Bourgogne fra 1658, da Mol. tog bolig i Paris; som bekendt vidste han stadigt at hævde sin stilling, og la troupe de Monsieur overflöjede endog fuldstændigt sin medbejler. Stridighederne mellem skuespillerselskaberne kulminerede med opførelsen af l'École des femmes (1662), og M. bestræber sig for at give en detailleret fremstilling af dette stykkes fremkomst og betydning. Begyndelsen af denne afhandling er skrevet på en livlig og underholdende måde, og M. lægger et så betydeligt kendskab til den tids dramatiske litteratur for dagen, at enhver ven af Molière — og hvem er ikke det? — vil læse hans studie med udbytte. Fortsættelsen vil forhåbenligt følge snart efter. S. 224—230, O. Schulze, *Grammatisches und Lexikalisches. I.* Enkelte gode bemærkninger, nærmer sig forresten stærkt til „pindehuggeri“. S. 231—33, E. Stengel, *Die Briefwechsel Voltaire's mit Landgraf Friedrich II von Hessen. Kritische Anzeigen. Zeitschriftenschau.* Det righoldige og afvekslende indhold af disse hefter lover godt for fremtiden, og vi ere overbeviste om, at tidskriftet vil blive af stor betydning for den moderne filologi.

København i marts 1880.

Kr. Nyrop.

Mindre meddelelse.

Satser i nordisk språkhistoria (1—10).[1]

1. Det samnordiska aksentuationssystemet.

På samnordisk ståndpunkt har ett åt minstone något så när ursprungligt aksentuationssystem ännu kvarlefvat[2]. En mängd företeelser vinna genom detta antagande dels en hittils saknad förklaring (t. ex. sådana som de nedan under nr 2—5 upptagna, som den olika behandlingen af *nk, nt, mp* i de särskilda nordiska språken, m. fl.), dels en bättre förklaring än genom antagandet af biton (jfr de fall, som anföras af Hoffory i Nord. Tidskr. f. Fil., N. R. III, 299 n. 2, och af Sievers i Paul-Braunes Beitr. VI, 310, n. 1) eller genom hänvisningen till den urgermanska betoningen[3].

2. Den samnordiska öfvergången *ai*—*ę*.

Den samnordiska öfvergången *ai*—*ę* i ett antal ord framför dubbelkonsonant[1] beror därpå, att den stafvelse, där *ai* stått, varit obetonad. Så i *ellifu* af **ainlifōn* (jfr därom under nr 3), *nekkverr* af **naikkverr*, *engi* af **aingi*, *eld-* af **ail(i)dé* (dat. sing.), *helg-*, *mest-*, *flest-* af stamformer *hai'(a)gá-*, *maistá-*, *flaistá-*[4]. I andra fall har genom senare analogibildning *ei* återinträdt.

3. Räkneordet *elfva*.

De fsve. formerna af räkneordet *elfva* (11): *ællivu*, *ælliuvu* hänvisa på en urgermansk grundform *ainalifōn*, svagt feminin, ej *ainlifona*. „nom. acc. pl. eines neutralen *n*-stammes“, såsom Kluge vill (Paul-Braune, Beitr. VI. 396—7); af den sistnämda formen skulle i fsve. blifvit *ællivun* (jfr *ögun*, *örun* och se Bugge, Rökstenen s. 27). De germanska fornspråk, där *elfva* ej ombildats efter *tolf* och blifvit *i*-stam, nämligen ags.,

---

[1]) Särskilda omständigheter hafva gjort det önskligt för förf. att redan nu få offentliggöra de här framlagda forskningsresultaten och hafva nödgat honom till den här iakttagna kortheten i framställningen. På offentliga föreläsningar har förf. gifvit en utförligare belysning af de flesta nu behandlade frågorna, och han hoppas framdeles kunna i tryck omständligare afhandla några af de vigtigaste.

[2]) Denna sats har förf. redan uttalat i Tillägg till uppsatsen „Ordet *eld* belyst af de svenska landsmålen“ (i tidskriften „Nyare bidrag till kännedom af de svenska landsmålen“, Band I).

[3]) Hänvisas kan här ock till de fall, då *r'*-omljud saknas i de östnordiska språken, hvarom se Noreen i nyssnämda tidskrift „De svenska landsmålen“ s. 333 och tillägget till min i not 2 nämda uppsats om „Ordet *eld* . . .“ — Äfven för frågan om de samgermanska ändelsevokalernas motsvarighet på nordisk botten synes mig ofvan gjorda antagande vara af stor vigt.

[4]) Jfr därom min uppsats om „Ordet *eld*...“.

fsa., ffri., medgifva äfven antagandet af ett svagt feminin. Ags. *endleofan,* fsa. *ellevan, eleven* (för *-vun*), ffri. *andlova, elleva*[1]) kunna vara så väl oblika singularformer som nom.-ack. plur. Nord. *ellifu* tyder snarare på den förra möjligheten (ehuru en plural *ellifu* kunde ha bevarat den ursprungliga svaga pluraländelsen). — Nysve. *elfva* står för *elfvu* liksom *borta* för *bortu*; båda formerna med *a* bero troligen på ett slags analogibildning efter svaga femininböjningen.

4. Samnordisk öfvergång af *au* till *ǫ* (*hufvud*, *och*, *bort*).

Obetonadt *au* framför dubbelkonsonant har på samnordisk ståndpunkt öfvergått till *ǫ*. Så i *háufuð* — *hǫfðé*, hvilket är den samnordiska böjningen (jfr Paul i Paul-Braunes Beitr. VI, 227, not); jfr ock isl. *taufr* — *töfr, lauðr* — *löðr.* Af *háufuð* — *hǫfðé* har i fno. genom analogibildning i olika riktningar uppstått dels *haufuð* — *haufði*, dels *hǫfoð* — *hǫfði*, hvilket senare blef den herskande isl. formen. Fsve. fick genom denna senare analogibildning likaledes ett *hǫfoð* — *hǫfði*, hvaraf fsve. *hovup, huvup* (där *o. u* sålunda ingalunda har uppkommit genom *u*-omljud af *a*). Formen *hafuð* i några norska handskrifter liksom Gutalagens *hafup* är en nyare analogibildning, som står i samband med *u*-omljudets allmänna tillbakaträdande i samma källskrifter. — *Ok* har äfven uppkommit ur *auk* genom samnordisk öfvergång af *au* — *ǫ* i obetonadt ord. Den samnordiska grundformen *auk* har i betydelsen *et* (och) oftast varit obetonad och då gått öfver till *ǫk*. Denna form utträuger slutligen alldeles formen *auk* — hvaraf genom fonetisk utveckling på svensk och dansk språkbotten skulle blifvit *ök* — och öfvertar äfven dess betydelse *etiam* (äfven). De fsve. runstenarnes *ak* är = *ǫk*, liksom *biarn* är = *biǫrn* (efter en förmodan af Prof. Bugge). I hela Norden har *ǫk* gått öfver till *ok* i följd af saknad växling med former med *a*. Analogt med *ok* har *brot, bort* uppstått.

5. Fno. *héri* och *hegri*, sve. *häger.*

De fno. dubbelformerna *héri* och *hegri*[2]) lemna ex. på rörlig aksent vid *an*-stammarnes böjning (jfr ock fno. *nafn* m. fl. företeelser). Grundformen till ordet är *hihran-*. Däraf uppstod på samgermansk botten ett *higrán-* jämte *hihran-* (efter Verners lag), hvilken senare form öfvergick till *héhran-* (om den samgermanska öfvergången *-ih-*[3]) —

---

[1]) Ags. *ellefne* är väl analogibildning efter *þreótýne—nigontýne*, liksom ffri. *alvene* efter *sextene, achtene* m. fl.

[2]) Växlingen mellan *h* och *g* i detta ord liksom i *hár* — *högher, tár* — *tagr* har jag förut påpekat i min afhandling „Om *v*-omljudet..“, Ups. 1877, s. 78, n. 2. I växlingen mellan *háuha-* och *haugá-* ser jag — liksom Noreen i De sve. landsmålen I, 333, n. 1 — spår af olika aksentuering i *a*-stammarnes böjning, ett förhållande som jag förmodar hafva kvarlefvat på samnordisk ståndpunkt (jfr särskildt formerna af adj. *hög* i fgutn.). Växlingen *táhra-* och *tagrá-* liksom många andra fall äro analoga.

[3]) Att *i* här är det ursprungliga ljudet — ej *a*, som Fick, Wörtb.[3] III, 58 antager, — synes af jämförelsen med grek. *κίσσα* (— *κικjα*), fornind. *kiki-dīvi* (lat. *cic-onia?*).

-eh- se N. T. f. F., N. R. II, 177, 313), medan *higrán-* på samgermansk ståndpunkt bibehöll sit *i* (däraf ags. *higora, higere*; om *-ig-* men *-eh-* at *-ih-* se N. T. f. F., N. R. III, 304). Genom inverkan af *héhran-* (senare *héri*) uppkom i fno. *hegran-* af *higrán-* (eller gick obetonadt *i* öfver till *e* såsom i *erúm* m. fl. fall?), liksom i fhty. *hegiro* jämte *hehera*. — I fsve. har *hegri* genom analogibildning blifvit svagt: *hægher*.

6. *Häst* och *hingst*.

De nysve. orden *häst* och *hingst* äro samma ord. Grundformen är *hanhista-*, hvaraf dels ett *hánhista-*, *ą́hista-*, dels ett *hangista-* uppkom. Af den förra formen blef på nordisk botten *hę́str*, med förkortning af nasalvokalen framför *st*: *hestr*[1]) (jfr. *oss* med förkortadt *ų* framför *ss*). Af *hangista-* uppkom den tyska formen *hengst*, hvaraf nysve. *hingst* är lånad.

7. *Han* och *hon*.

Han och *hon* med dess böjningsformer äro ombildningar af den samgermanska pronominalstammen *hi-* dels efter former af *sá*, *sú*, *þat*, dels efter *enn, en* [*et*]. *Hann* är bildadt efter *þann*. *Hón* heter älst *hún*, som är bildadt efter *sú*: *hú*, sen *hún* (jfr Kock i N. T. f. F., N. R. III, 253, där **hán* antages ha utgått ur **há*). I fno. har *hón* uppstått af *hún* genom analogi efter *u*-omljudet af *á*—*ǫ́*[2]). I fsve., där *hún* är obestridligen älsta formen (jfr. äVGL. med yVGL.; UL.) har *hon* uppstått ur *hun* liksom *hos* ur *hus*. Fgutn. *han* är en nybildning (efter *sinn* — *sīn* m. fl.). *Hennar, henni* äro ombildningar efter *ennar, enni*: *h-ennar*, *h-enni* (jfr med hänsyn till arten af nybildning: *b-irum* i fhty., hvarom se Sievers i Paul-Braunes Beitr. VI, 572). *Hánum* har utgått från ack. **hána*, ombildning af **há* (bildadt efter *þá*), genom analogi efter *sínum* m. fl. Fsve. *honum* har als intet sammanhang med fno. *hǫnom* (*honom*). *Hanum* är älst i fsve. (enherskande i VGL., UL., ÖGL., SML., GL., Cod. Bureanus). *Honum* framträder först i sällskap med *hona* (yVML., MELL. ha båda formerna; SML. *hona* men *hanum*), som är analogibildning för *hana* efter *hon*. *Honum* är fortsatt analogibildning; man behöfde liksom vid adjektiven blott olika ändelse (mask. *um*, fem. *a*), ej olikhet i rotstafvelsen (jfr således *goþum* — *goþa*, *sinum* — *sina*, o. d.).

8. Om *v*-omljudet af *ę* till *ø*.

V-omljudet af *ę* till *ø* är yngre än bortfallet af *v* vid (efter) synkope af den efter *v* följande afledningsvokalen. Det har älst hetat *gørva* — *gęrða* (på danska runstenar: *kaurva* — *karþi*; se Wimmer, Jællingest. 217, där dock *karþi* omskrifves med *gørði* för *gærði*), *øngva*

---

[1]) Eller har kanske på nordisk botten *hę́sta-* och *hęngista-* funnits bredvid hvarandra i olika kasus och den senare formen föranledt vokalens förkortning i den förra formen (jfr under nr 9 här)?

[2]) Då *u*-omljudet af *á* — *ǫ́* försvann i isl. blef icke *hón* till **hán*, emedan den älsta formen *hún* fortlefde bredvid *hón* och slutligen gjorde sig uteslutande gällande.

— *ęngda*, *økviðr* — *nękðir*, *økvisi* — *eks-* (om former med *ę* af alla dessa ord se min afhandling „Om *v*-omljudet . . .“ s. 13). Genom analogibildningar åt olika håll ha fullständiga dubbelformer sen uppkommit. Möjligen har äfven fsve. haft genomgående *v*-omljud, så som detta nyss begränsats; af **prøngva* — *prængda* har då genom en motsatt analogibildning mot den, som gjort *ø* i *øx* allenaherskande, blifvit *prængia* — *prængda*.

9. Den samnordiska växlingen *ðr* (*þr*) — *nnr*.

Det i de nordiska fornspråken med *nnr* växlande *ðr* (*þr*) bör delas i 1) ett äkta *ðr* (*þr*), 2) ett oäkta *ðr* (*þr*). 1) Det äkta *ðr* (*þr*), t. ex. i fno. *aðrir*, fsve. *aþrir*, har uppkommit af *-nþr* (ej af *nnr!*) genom utstötande af *n* framför *þr* — således efter synkoperingen —, vokalens nasalering och förlängning; altså: **anþarir* — **anþrir* — **ąþrir* (jfr bortfallet af *n* i [*anst*—*ąst*,] *þonara-* — *þonra-* —*þóra-*, *anulan-* — *anlan-* — *áli*). Genom inverkan af öfriga kasus med *nn* (af *nþ*) blef sen vokalen förkortad. Ex. på äkta *ðr* äro i fno. utom *aðrir*: *fiðr* (af *finna*), *guðr*, *kuðr*, *muðr*, *suðr*, *uðr*, *teðr*, *iðr* (inälfvor), i fsve. utom *aþrir*: *-guþr*, *-uþr* i runnamn (se Lundgren, Spår af hednisk tro . . ., Ups. 1880), *suþr* (*syþr*), hvaraf blott det sista är kvar i nysve. (jfr där *sunnan* af **sunþan*). 2) Det oäkta *ðr* (*þr*) har uppkommit genom analogibildning efter det äkta. Efter *guðr* — *gunni* m. fl. uppkom *bruðr* — *brunni* för *brunnr* — *brunni*, *maðr* — *manni* m. fl., efter *fiðr* — *finnum*: *breðr* — *brennum*, *viðr* — *vinnum*; efter dubbelformerna *suðr* och *sunnr* (det senare ombildad efter *sunnan*): *tveðr* bredvid *tvennr* m. fl. Oäkta *þ* har fsve. blott i *maþr* (Rökstenen *mąþr!*), dalska dialekten äfven i presensformerna *brið*, *wið* (jfr fno.), *rið*, *spið*, *swið* för **briðr* etc. Oäkta *ðr* är sålunda troligen redan samnordiskt.

10. Fno. *tjóa*, sve. munarters *ty*; fno. *tiginn*.

Det fno. *tjóa* är stark infinitivform (för *tiuhan*, som enligt Verners lag ej kunnat bli **tjúga*) till *toginn* (i fhty. betyder *ziuhan* äfven *nutrire*, *fovere*); pres. *tý* kan äfven höra dit. *Ty* 1 hos Rietz är troligen äfven = *tiuhan*. — Med *tjóa* — *tý* — *toginn* jfr **téa* — *té* — *tiginn* (som troligen är det gamla part. till *té*[1]) och väl ej har *í*, som Sievers vill; betydelseöfvergången syns i utmärkt, ausgezeichnet).

L. Fr. Leffler.

---

[1]) Om *ig* i part. jfr ofvan under nr 5. Part. **ténn* — *téð* och *lénn* — *léð*, som jag afhandlat N. T. f. F., N. R., II, 178 n. 1, äro väl nybildningar (jfr. got.; eller beroende på rörlig betoning?).

Fortegnelse over filologiske skrifter af nordiske forfattere, udkomne i 1877 og 1878.*)

Samlet af C. Jörgensen.

I. Tidskrifter og videnskabelige selskabers skrifter.

Nordisk tidskrift for filologi. Ny række. 3. bd. Kbh. Gyldendal. 1877—78. — 4. bd. 1. hft. 1878. Hvert bind (4 hæfter) 8 kr. [Filol. tdskr. n. r.]

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. 5. Række. Hist. og philos. Afdeling. V. Nr. 1—2. S. 1—146. 4. Kbh. (Høst.) 1877.

Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbejder i Aaret 1877. M. 5 tvl. og bilag. — Samme 1878. M. 1 tvl. og bilag. Kbh. (Høst.) Hvert bind 3 kr.

Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania. Aar 1876. 10 nr. (særskilt pag.). M. 4 pl. o. 3 kort. Kristiania. (Jac. Dybwad.) 1877. — Aar 1877. 13 nr. M. 4 pl. o. 2 kort. Smst. 1878.

Upsala universitets årsskrift. 1877. Philosophi, språkvetenskap o. hist. vetenskaper. Upsala. Akad. bokh. 1877. — Samme. Festskrifter 1877. Smst. — Årsskrift. 1878. Smst.

Lunds universitets års-skrift. Tom. XIII. 1876—77. Philosophi, språkvetenskap och historia. Lund. C. W. K. Gleerup. 1876—77. 2 kr. 50 ø. — Tom. XIV. 1877—78. Smst. 1877—78.

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796. LII. 356 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 4 kr. — LIII. 336 s. (m. regist. t. handl. från 1786—1878.) 1878. 4 kr.

Öfversigt af finska vetenskaps-societetens förhandlingar. XVIII. 1875—76. XX + 172 s. Helsingfors. Frenckell & S. (1876). 2 mark.

Kongl. vitterhets historie och antiqvitets akademiens månadsblad. 6. årg. (12 nr.) Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. — 7. årg. 1878. Årg. 3 kr.

*) Enkelte tillæg til fortegnelsen over filologisk litteratur i 1875 og 1876 ere indførte i denne fortegnelse under de pågældende rubriker og forfattere.

Göteborgs kongl. vetenskaps- och vitterhets-samhälles handlingar. Ny tidsföljd. XVI. Utg. till kongl. samhällets hundraårs-jubelfäst år 1878. Göteborg. D. F. Bonnier. 1878. 8 kr.

Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—1878. (23.—24. Aarg.). Trykt som Manuscr. for Samf.'s Medlemmer. 56 s. Kbh. (R. Klein.) 1878. 1 kr. [Filol. smf. udsigt.]

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udg. af det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab. 1877. 1878. Kbh. (Gyldendal.) Årg. (4 hæfter) 4 kr. [Å. no. oldk.]

Antiqvarisk tidskrift för Sverige. Utg. af Kongl. vitterhets, hist. o. antiqv. akademien genom Bror Emil Hildebrand. V. 2. o. 3. hft. S. 97—288 o. 4 pl. Stockh. Samson & Wallin. 1878. à 1 kr.

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. III. (1875—77.) 2. hft. S. 92—194. Stockh. Samson & Wallin. 1877. 3 kr. — 3. hft. (slutn.). S. 195—305. Smst. 1878. 3 kr.

Samlingar utg. för de skånska landskapens hist. o. arkeol. förening af M. Weibull. V. 1876. 77 s. o. 1 kart. — VI. 1877. 80 s. — VII. 1878. 64 s. Lund. Fören. à 1 kr. 50 ø.

Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. 3. hft. utg. af Claës Johan Ljungström. 72 + 33 s. Lund. Berling. 1877. 2 kr. — Anmeld. af G. Djurklou. (Hist. bibl. IV, s. LXXI—LXXVII.)

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utg. af Oscar Montelius. 2. hft. 1875. S. 127—269. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1876. 2 kr. — [3.—4. hft.] 1876 o. 1877. S. 271—534. Smst. 1877. 4 kr.

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. af C. Klingspor. VI. (II. bd. S. 1—32 + XXIV s.) Upsala. Lundequist. 1877. 1 kr. 50 ø. — VII. (S. 33—80 + XXV—XL.) 1878. 1 kr. 50 ø.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af H. Aminson. I. Stockh. Central-tryck. 1877. 2 kr.

Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1877. XV + 296 s. m. 7 tvl. Kristiania. 1878. (Kbh. Gad.)

Aarsberetninger og Meddelelser fra Det Store Kgl. Bibliothek. Udg. af Chr. Bruun. III. bd. 2. og 3. hft. Kbh. (Gyldendal.) 1877. 1878. 75 ø. + 1 kr.

Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv. VI. bd. 2. og 3. hft. à 68 s. 4. Kbhvn. (Reitzel.) 1877. 1878. à 2 kr.

Meddelanden från svenska riks-archivet utg. af R. M. Bowallius. I. 1877. II. 1878. Stockh. P. A. Norstedt & S. à 1 kr.

Pedagogisk tidskrift. Utg. af H. F. Hult o. E G. F. Olbers. 13. årg. 1877. 14. årg. 1878. Stockh. C. E. Fritze. Årg. (10 hft. = 28 ark) 5 kr.

Pedagogiska blad. Tidskr. f. Sveriges elementarläroverk. Under medverkan af flere skolmän utg. af G. Sjöberg. 3. årg. 1877. 192 s. Stockh. J. Seligmann & K. 3 kr.

Tidskrift utg. af pedagogiska föreningen i Finland. XIV. 1877. 408 s. Helsingfors. Frenckell & S. 1878. 3 kr. 75 ø. — XV. 1878. Redigerad af C. Synnerberg. Smst. Redaktionen. Årg. (6 hft. = 24—30 ark) 5 mk. (4 kr. 25 ø.)

Historiskt bibliotek utg. af C. Silfverstolpe. III. del. (1876.) (Ny följd I. del.) CLXI + 428 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. — IV. del. 1877. CXL + 512 + 4 s. Smst. 1878. — V. del. 1878. CXXX + 515 s. Smst. 1879.

II. Almindelig sprogvidenskab og kulturhistorie.

Blomberg, C. J., om qvantitet och accent i de indisk-europeiska språken. LXVIII s. 4. Hernösand. Progr. 1877.

Damm, Janne, o. Hogner, Gustaf, allmän pasigrafi eller universalskrifspråk. XXII + 35 + 42 s. 4. Stockh. Gust. Hogner. [Tr. i Kbhvn.] 1877. 2 kr. 50 ø.

Fagerström, J., några anteckn:r om Don-Juans sagans dramatiska bearbetning under 17:e seklet. Akad. afh. 22 s. Lund. 1877.

Don Juan-Sagnet, dets Oprindelse og videre Udvikling. Efter Fr. Helbig ved A. Th. J. („Fædrelandet", 1877, n. 68—70.)

Gigas, E., et Æventyrs Vandringer. („Fædrelandet", 1877, n. 147—148.)

Grundtvig, F. L., Løsningsstenen. Et sagnhistorisk Studie. 194 s. Kbh. (Schønberg.) 1878. 3 kr. — Anmeld. af Hans Hildebrand (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 485—489.)

Hoffory, J., phonetische streitfragen. (Ztschr. f. vergl. sprachforsch. XXIII, s. 525—558.)

Krogh, J. C., om slægtskabet mellem de indogermanske og de semitiske sprog. (Nyt norsk tdskr. III, 1878, s. 48—82.)

—, om de indogermanske guders tilblivelse. (Smst. IV, 1878, s. 31—67.)

—, om det saakaldte gynaikokrati hos visse folk. (Smst. IV, 1878, s. 129—169.)

—, om gamle europæiske folkeforhold. (Smst. II, 1877, s. 276—305.)

—, om organisationen af geistligheden i det hedenske Europa. (Smst. II, 1877, s. 359—390.)

—, oldtidens retsprinciper. (Smst. III, 1878, s. 257—287.)

Krogh, J. C., nogle punkter i lighedsprincipets historie. (Smst. I, 1877, s. 365—387.)

—, antik Retsopfattelse. (Norsk histor. tdskr. II. r., 1. bd., 1877, s. 309—370.)

Kuhl, Jos., Darwin och språkvetenskapen. Öfv.. 57 s. Örebro. Rob. Indebetou. 1877. 1 kr.

A. Th. L., „Stabat Mater". Ett passionspoem från medeltiden (med oversætt.) (Ny illustr. tidning 1877, s. 130.)

Müller, L., det saakaldte Hagekors's Anvendelse og Betydning i Oldtiden. Avec un résumé en français. (Vidsk. Selsk. Skr. 5. række. Histor. og philos. afd. 5. bd., s. 1—114. 4.) Kbh. (Høst.) 1877. 2 kr. 45 ø.

Hvor meget vi kunne lære af Ord. [Efter Max Müller.] (Nær og Fjern. 1878, n. 313, s. 14—15.)

Nilsson, Sven, om amuletter. (Saml. af skånska landsk. hist. fören. 6. hft., 1877, s. 1—6 m. bill.)

Nordström, S., om labyrinter. (Sv. fornminnesfören. tidskr. III, 2., s. 225—230.)

Schmidt, Vald., fra den romerske Campagne [fund af stenoldsager]. (Geograph. Tidskr. I. 1877, s. 78—79.)

Storm, Gust., antik og modern historieskrivning. (Nyt norsk tdskr. III, 1878, s. 105—128.)

Ussing, J. L., Erasmus fra Rotterdam. Tale ved Universitetets Reformationsfest 1877. (Histor. Aarbog 1879 udg. af S. B. Thrige, s. 36—58.)

III. Nordiske sprog.

1. *Runemindesmærker.*

Bugge, Sophus, runminnesmärken i Sverige (reseberätt.) (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 529—536.)

—, tolkning af runeindskriften på Rökstenen (slutt.). (Antiqvar. tidskr. för Sverige. V, 2. hft., s. 97—148 med 4 pl. — Efterslæt. Smst. 3. hft., s. 211—215.)

—, Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke i Nordre Helsingland, udg. og tolket. (I „Festskrift til d. kgl. Universitet i Upsala ved dets Jubilæum i Spt. 1877 fra d. kgl. Fredriks Universitet i Christiania".) Kristiania. 1877. 58 s. 4. og 1 tvl. fol. — Anmeld. af Hans Hildebrand. (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 542—545.)

—, über eine bei Smolensk gefundene angeblich mit Runen versehene Inschrift. (Ztschr. f. Ethnologie 1877, s. (16).)

—, se Rygh.

Freudenthal, A. O., Runamo. (Finsk tidskr. för vitt., vetensk., konst o. pol. utg. af Estlander. 1877, I, s. 349—362.)

Hildebrand, Hans, svenska runristningar. (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 545—547.)

Hildebrand, Hans, kronologiska anteckningar om våra runstenar. 1. (Smst. 1878, s. 710—713.)

Leffler, Leop. Fredr., Rökstenen och Frithiofs saga. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 165—169, sml. s. 406.)

Lindal, P. J., återfunnen runsten vid Årby. (Uppl. fornminnesfören. tidskr. VII, 1878, s. XL, sluttes i 1879, s. XLI.)

L., nyfunnen runsten vid Steninge. (Uppl. fornminnesfören. tidskr. VI, 1877, s. IX—X.)

Magnússon, Eiríkr, on a runic calendar found in Lapland in 1866. (From the Cambridge Antiquarian Society's Communications, Vol. IV, n. 1, s. 59—104. Cambridge 1878.) — Anm. af A. O. Freudenthal. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 501—503.)

Marias klagan vid korset. Fragment af en run-handskrift från 1400-talet. Fotolitograf. facsimile. (Bilag til: Svenska fornskrift-sällskapets allmäna årsmöte 1878, s. 161—176.)

Runstenars vård i Södermanland. (Bidr. t. Söderm. äldre kulturhist. I, s. 1—11.)

Rygh, O. og Sophus Bugge, en i Norge funden Spænde med Runeindskrift fra Mellemjernalderen. (Å. no. oldk. 1878, s. 59—72.)

Stephens, George, om Rök-stenen. (Antiqvar. tidskr. för Sverige V, 2. hft., s. 161—180.)

—, runstenen från Skee. (Bidr. t. känned. om Göteb. o. Bohusl. fornminn. 1875, s. 166—174.)

—, en svensk solskifva med runinskrift. (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 492—495.)

—, Vølsungesagaen paa en Runesten. (Illustr. Tid. n. 920 13. Maj 1877, s. 327—328. — Oversat i Uppl. fornminnesfören. tidskr. VII, 1878, s. XXXVI—XXXVIII.)

—, Pilgårdarunstenen i Boge socken på Gotland. (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1878, s. 593—598.)

Det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 28 8vo, Codex Runicus, udg. i fotolitografisk Aftryk af Kommissionen for det Arnamagn. Legat. Tillæg: P. G. Thorsen, om Runernes Brug til Skrift udenfor det monumentale. 228 + 116 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1877. 6 kr.

Torin, K., Vestergötlands runinskrifter. 2. saml. (Vestergötlands fornminnesfören. tidskr. 3. hft., 1877, s. 1—33.)

Wimmer, Ludv. F. A., sproglige iagttagelser fra en runologisk rejse i Skåne i sommeren 1876. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 12—19.)

2. Texter og forfattere.

Oldnord. islandsk.

Biskupa sögur, gefnar út af hinu íslenzka Bókmentafèlagi. 2. bd. S. 597—804 (slutn.). Kbhvn. 1878. 3 kr. (2. bd. kompl. 7 kr. 70 ø.)

Droplaugar sona saga. Þorleifur Jónsson gaf út. VI + 42 s. Reykjavík. Kr. Ó. Þorgrímsson. 1878. 50 ø.

Edda. En isländsk samling folkliga forntidsdikter om Nordens gudar och hjältar. På svenska af P. A. Gödecke. XIX + 396 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 5 kr.

—.— Richert, M. B., försök till belysning af mörkare o. oförstådda ställen i den poetiska eddan. III + 57 s. (Ups. univ. årsskr. 1877.) Upsala. Akad. bokh. 1877. 1 kr.

Biskop Eysteins Jordebog (den røde Bog). Fortegn. over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Udg. af H. J. Huitfeldt. 3. hft. S. 385—576. Kristiania. 1878. [1. hft. 1873. 2. hft. 1875.]

Fornsögur Suðrlanda. Isländska bearbetningar af främmande romaner från medeltiden. Efter gamla handskrifter utg. af Gustaf Cederschiöld. S. 1—84 [Magus saga jarls. Konraðs saga.] (Lunds univ. års-skrift 1876—77.) — S. 85—168. [Bærings saga. Flovents saga I o. II begynd.] (Samme 1877—78.)

Gull-Þóris saga. Þorleifur Jónsson gaf út. IV + 52 s. Reykjavík. Kr. Ó. Þorgrímsson. 1878. 70 ø.

Heilagra manna sögur. Fortællinger og Legender om hellige Mænd og Kvinder. Efter gamle Haandskrifter udg. af C. R. Unger. I—II. XXIV + 716 + 686 s. Kristiania. Univers. progr. 1. sem. 1877. (H. Aschehoug & K.) 15 kr.

Hoff, B., og J. Hoffory, oldislandske læsestykker til skolebrug. I. Om landnåm og trosskifte. 54 s. Kbhvn. Steen. 1877. 75 ø. — II. Udvalgte stykker af Njála til skolebrug. 48 s. Smst. 1877. 75 ø.

Isberg, Arv. Ragn., kvæði Guðmundar byskups efter skinnboken n:o 5 fol. å kongl. bibl. i Stockh. Akad. afh. 97 s. Lund. 1877.

Islandske Folkesagn og Æventyr. Paa Dansk ved C. Andersen. 2. forøg. udg. 510 s. Kbhvn. Schubothe. 1877. 3 kr.

Isländska sagor i svensk bearb. för allmän läsning. I. Nials saga öfv. af A. U. Bååth. 1—3. hft. 288 s. Stockh. J. Seligmann & K. 1878. à 1 kr.

Jómsvíkinga-Saga i latinsk Oversætt. af Arngrim Jonsson. Udg. af A. Gjessing. 49 s. og 1 tabel. Kristianssand skol. progr. 1877. Kristiania. (Feilberg & Landmark.) 1878. 60 ø.

Krakes Maal eller Regner Lodbrogs Dødssang. Ovs. paa Dansk af C. Berntszön 1652. Ny Udg. 16 s. 4. Kbhvn. Gad. 1877. 1 kr.

Lefolii, H. H., fra Nordens Hedenold. Fortalt for Børn

i Hjemmet og paa Skolen. (Også m. tit.: Fortællinger og Sagaer III.) 296 s. Kbhvn. Reitzel. 1877. Indb. 2 kr. 75 ø.

Leifar fornra kristinna frœða íslenzkra: Codex Arna-Magnæanus 677 4to, auk annara enna elztu brota af íslenzkum guðfrœðisritum. Prenta ljet Þorvaldur Bjarnarson. Með 5 fotolitograferuðum sýnisblöðum. XX + 207 s. Kbhvn. (Hagerup.) 1878. 10 kr. — Anm. af V. Dahlerup. (Filol. tidskr. n. r. IV, s. 149—154.)

Versions nordiques du fabliau français „Le mantel mautaillié". Textes et notes. Par G. Cederschiöld et F.-A. Wulff. [I. Möttuls saga. II. Skikkju rímur. III. Comparaisons.] (Lunds univ. års-skrift 1876—77.) 104 s. 4.

Die Njálssaga nach der dänischen Widergabe von H. Lefolii übs. v. J. Claussen. VII + 223 s. Leipzig. Barth. 1878. 3 mk. 60 pf.

Partalopa saga för första gången utg. af Osc. Klockhoff. XXII + 46 s. (Ups. univ. årsskr. 1877.) Upsala. Akad. bokh. 1877. 2 kr.

Sigurd Ranessöns Proces udg. efter Haandskrifterne af Gustav Storm. 68 s. Kristiania. 1877.

Snorre Sturlesøn, Norges Konge-Krønike fordansket ved N. F. S. Grundtvig. 3. udg. 1—2. hft. Kbhvn. Schønberg. 1878. à 1 kr.

Saga af Tristram ok Ísönd samt Möttuls saga. Udg. af det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab. 460 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1878. 6 kr.

Viking tales of the North. The Sagas of Thorstein, Viking's son, and Fridthiof the Bold. Transl. from the Icelandic by R. B. Anderson and J. Bjarnason. XVIII + 370 s. 12. Chicago. Griggs & Co. 1877. 10 sh.

Wimmer, L. F. A., oldnordisk Læsebog med Anmærkn. og Ordsamling. 2. omarb. udg. 362 s. Kbhvn. Steen. 1878. Indb. 4 kr. — Anmeld. af Jul. Hoffory. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 289—301.)

Dansk, norsk, svensk.

Kjøbenhavns Diplomatarium. Saml. af Dokumenter, Breve og andre Kilder til Oplysn. om Kbhvns ældre Forhold för 1728. Udg. af O. Nielsen. III. bd., 3. hft. 328 s. Kbhvn. (Gad.) 1877. 3 kr. 25 ø. (III. kompl. 8 kr. 25 ø.) — IV. bd., 1. hft. 400 s. 1878. 4 kr.

Danmarks gamle Folkeviser, udg. af Svend Grundtvig. 5. del, 1. hft. 192 s. imp. 8. Kbhvn. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1878. 3 kr. — 2. hft. 198 s. Smst. 1878. 4 kr. 80 ø.

Danske Folkeæventyr fundne i Folkemunde og gjenfortalte af Svend Grundtvig. Ny saml. 240 s. Kbhvn. Reitzel. 1878. 1 kr. 50 ø.

Dänische Volksmärchen. Nach bisher ungedruckten Quellen erzänlt v. Svend Grundtvig. Übs. v. Willibald Leo. XV + 328 s. Leipzig. Barth. 1878. 4 mk.

Hansen, Mads, danske folkeæventyr, oplyste især ved sammenligning med oldsagnene om aser og jætter. (Nord. månedskr. for folkelig og krist. oplysn. 1878, I, s. 376—395.)

Mau, E., dansk Ordsprogskat eller Ordsprog osv. efter trykte og utrykte Kilder saml., ordnede og udg. 1—5. hft. Kbhvn. Gad. 1878. à 1 kr.

Balling, C., ordsproglærdom. 112 s. Kbhvn. Schønberg. 1877. 1 kr.

Hieronymus Justesen Ranch's danske Skuespil og Fuglevise. Udg. af S. Birket Smith. Med en Ordforklaring af O. Kalkar. 2. hft. S. 241—395 og I—XCV. Kbhvn. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1877. 3 kr. (Kpl. 6 kr.)

Brandt, C. J., romantisk Digtning fra Middelalderen. III. Karl Magnus Krønike. Navne-Liste og Ord-Liste. Literærhistor. Oversigt. 356 s. Kbhvn. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1877. 3 kr. 50 ø. (I—III kompl. 10 kr.) (Nedsat pris, kompl. 3 kr., Israel. Kbhvn.)

Plesner, Ch. U. A., et Brudstykke af en hidtil ukjendt Codex af Saxo. (Aarsberetn. fra det kgl. Geheimearchiv VI, 2. hft. 1877, Tillæg s. 3—8. 4.)

Scriptores rerum Danicarum medii aevi. Colleg. et adornavit J. Langebek. Locupletissimis adjectis indicibus opus absolvendum curaverunt Legati Hjelmstjerne-Rosencroneani curatores. Tomus IX. 848 tosp. s. fol. Kbh. (Gyldendalske bogh. sort.) 1878. 20 kr., skrivp. 25 kr.

Fraa By og Bygd. Maanadskrift aat Vestmannalaget. Bergen. (Olav Paulson). 1877. 1878. à 2 kr. [I almuemål.]

Samlede Skrifter af Peter Claussön Friis. Udg. af d. norske hist. Foren. af Gust. Storm. 1. hft. S. 1—64. Kristiania. 1877.

Dass, Petter, samlede Skrifter, udg. af A. E. Eriksen. III. Kristiania. J. W. Cappelen. 1877. 4 kr. 50 ø. [I 1874. II 1875.]

To utrykte Digte af Petter Dass. Ved A. E. Eriksen. (Norsk histor. tdskr. II. r., 2. bd., 1878, s. 97—112.)

Diplomatarium norvegicum. Sml. og udg. af C. R. Unger og H. J. Huitfeldt. 9. saml., 2. halvdel. Kristiania. (P. T. Malling.) 1878. 6 kr.

Smaating fra fjeldbygden. Meddelt af Hans Ross. (Nyt norsk tdskr. I, 1877, s. 356—364. III, 1877, s. 218—228.)

Norske Fornkvæde og Folkevisur. Tilskipade ved J. M. Moe og Ivar Mortenson. I. Kristiania. Det norske Samlaget. (A. Cammermeyer.) 1877. 40 ø.

Risesagn fra Varangerfjord meddelt af A. G. Nordvi. (Ny illustr. Tid. Kristiania, 1878, s. 307—310.)

„Sterkenils". (Digtsaml. i Telemarksmål) af Jörn Telnes. Kristiania. D. norske Samlaget. 1877.

Renneslöfs byskrå 1684 medd. af V. Granlund. (Saml. af skånska landsk. hist. fören. 5. hft., 1876, s. 1—11.)

Svenskt diplomatarium från och med år 1401, utg. af riksarchivet gen. C. Silfverstolpe. I, 3. hft. S. 481—700. 4. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 6 kr. 50 ø.

Svenskt diplomatarium utg. af Riksarchivet gen. E. Hildebrand. VI, 1. hft. 264 s. 4. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 7 kr. — Anmeld. af dette og foreg. værk af Claes Annerstedt. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 579—582.)

Nilén, Nils Fr., prof på almogemål och folkvisor från Sörbygden. (Bidr. t. känned. om Göteb. o. Bohusl. fornminn. 1876—77, s. 518—534 m. musikbilag.)

Från berg och dal. Samling af svenska folkvisor och folklekar utg. af A. E. 125 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 2 kr.

Öberg, Emil, folkvisor med melodier. (Bidr. til Södermanlands äldre kulturhist. I, s. 21—38.)

Samlingar utg. af svenska fornskrift-sällskapet. 68. hft. Klosterläsning utg. af G. E. Klemming. 1. hft. S. 1—128. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 2 kr. — 69. hft. Samme 2. hft. S. 129—304. Smst. 1877. 3 kr. — 70. hft. Samme 3. hft. (slutn.) S. 305—440. 1878. 2 kr. 50 ø. — 71. hft. G. E. Klemming, Sveriges dramatiska litteratur. 4. hft. S. 497—592. 1878. 2 kr.

Corpus juris sueo-gothorum antiqui. Samling af Sveriges gamla lagar, utg. af C. J. Schlyter. XIII. Glossarium ad Corpus juris sueo-goth. antiqui. Ordbok till samlingen af Sver. gamla lagar. LIV + 818 s. 4. Lund. (C. W. K. Gleerup.) 1877. 20 kr.

Stadga för ett Jungfru Mariæ gille. (Bilag til: Svenska fornskrift-sällskapets allmäna årsmöte. 1877, s. 143—148). Stadga för S. Karins gille i Björke socken på Gotland 1443. (Smst. s. 149—151.) St. för Preste- eller Helga Lekama-gillet i Stockholm 1405 (på latin. Smst. s. 152—160.).

Um styrilsi kununga ok höfþinga. Normaliserad upplaga utg. af Robert Geete. VIII + 126 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 8 kr. — Anmeld. af Ad. Noreen. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 679—683.) — Af *H. H—d.* (Hist. bibl. V. del., s. XXXIX—XLII.)

Flodström, Isidor, anmeld. af Äldre Västgötalagen, (utg. af E. Schwartz o. A. Noreen). Ups. 1876. (Filol. tdskr. n. r. IV, s. 60—70.) — Jfr. anmeld. af samme ved *—r.* (Hist. bibl. III, s. XXXVII—XXXIX.)

Richert, M. B., om den rätta betydelsen af Västgötalagens inlednings- och slutord. (Filol. tdskr. n. r. IV, s. 1—28.)

Bondeson, A., visor på Ätradalens [Halland] bygdemål. 56 s. 12. Upsala. A. Virgin & K. 1878. 50 ø. — Anmeld. af Ad. Noreen. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 498—499).

3. Grammatik og ordbøger.

Oldnordisk. Nordisk i alm.

Bugge, Sophus, etymologische Beiträge aus dem Nordischen. (Bezzenbergers Beiträge z. Kunde d. indogerm. Sprachen. III, s. 97—121.)

Gislason, Konr., om helrim i förste og tredje linie af regelmæssigt ‚dróttkvætt' og ‚hrynhenda'. 60 s. 4. (Københavns universitets progr. 1877 til reformationsfesten.)

Hainer, H., om de sammansatta verben i isländskan. 95 s. Akad. afh. Lund. 1877.

Hoffory, Julius, tonloses *L* und *N* im altnordischen. (Ztschr. f. deutsches alterthum. XXII. 1878, s. 374—379.)

Kock, Axel, ljudförsvagning i akcentlösa ord. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 241—257.)

Leffler, Leop. Fr., en anmärkning [til sammes Bidrag t. läran om *i*-omljudet i filol. tdskr. n. r. II]. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 304.)

—, om *v*-omljudet af *ĭ*, *ī* och *ei* i de nord. språken. I. Om *v*-omljudet af *ĭ* framför nasal. XV + 96 s. (Ups. univ. årsskr. 1877.) Upsala. Akad. bokh. 1877. 2 kr.

Noreen, Adolf, nordiska etymologier. [*Lóðurr* — *Vṛtra*. Isl. *husfreyja* — *húspreyja* — *hústrú*. Sv. *likstol* — isl. (*eld*)*stó* — ags. *stôv*. Isl. *slý* — lat. *saliva*. Sv. *spof* — isl. *spói* — jfr. ags. *spôvan*.] (Filol. tdskr. n. r. IV, s. 28—38.)

Nygaard, M., Betydningen og Brugen af Verbet *munu*. (Å. no. oldk. 1878, s. 259—303.)

—, oldnorsk Grammatik til Skolebrug. 2. udg. Bergen. E. B. Gjertsen. 1878. 1 kr. 20 ø.

Tamm, Fr., om fornnordiska feminina, afledda på *ti* och *iþa*. 50 s. (Ups. univ. årsskr. Festskrifter 1877.) Upsala. Akad. bokh. 1877. 1 kr. 25 ø.

Dansk. Norsk.

Bagger, S., Forsøg til en Sammenstilling af det danske, engelske og tyske Sprogs Former og Ordföjning. En kortfattet Sproglære. 72 s. Kbhvn. Schou. 1877. 1 kr.

—, om en sammenhængende Fremstilling af det danske, engelske og tyske Sprogs Formlære og Ordföjningslære. (Baggers Latin- og Realskoles progr. 1877, s. 3—8.)

Bruun, C. F., en sproglig Undersøgelse [det danske ubetonede *der*]. (Horsens lærde skoles progr. 1877, s. 1—20.)

F. A., Rabundus, det sorte Bræt og Døden fra Lübeck. (Nær og Fjern. 1878, nr. 299, s. 13—14.)

Feilberg, H. F., lidt jysk sprogfilosofi. (Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysning. 1878. I, s. 161—182.)

Nielsen, O., Bidrag til dansk Sproghistorie. þ i danske Diplomer. (Danske Samlinger for Histor. etc. II. r., 5. bd. 1876—77, s. 382—385.)

Konservative Sprogbemærkninger. (Nær og Fjern. 1877 nr. 269, s. 12—15. 1878, nr. 282, s. 8—9. 283, s. 9—10. 296, s. 12—14. 297, s. 10—13. 298, s. 11—12. 299, s. 11—13. 301, s. 13—14. 303, s. 12—14. 304, s. 12—14. 310, s. 14—15. 314, s. 14—15.)

Yf, dansk og engelsk. (Geograph. Tidskr. I. 1877, s. 160.)

Aasen, I., norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne. Kristiania. P. T. Malling. 1878. 1 kr. 20 ø.

Faye, F. C., nogle Bemærkninger om Sproget og Sprogdannelsen i den medicinske Litteratur. (Ny illustr. Tid. Kristiania. 1877, s. 164—166.)

Garborg, A., den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegjørelse formet som polemiske Sendebreve til Modstræverne. Kristiania. (A. Cammermeyer.) 1877. 2 kr.

H. —r, Storthinget som Maalstræver. („Morgenbladet“ Kristiania, 1878, nr. 166 A.)

J. B. K., ortografiske Strøbemærkninger. (Ny illustr. Tid. Kristiania, 1878, s. 195.)

Knudsen, K., „Hvad vi Maalstrævere vil, og hvorfor vi vil det“. („Morgenbladet“ Kristiania, 1877, n. 46 A.)

—, Jævnførelse mellem norsk-norsk og dansk-norsk Maalstræv med Hensyn til Ordforraad og Ordform. (Smst. n. 186.)

—, *treti, syvti, niti* eller *tretti, sytti, nitti*? m. m. (Smst. n. 80 A.)

—, Har det stokholmske Retskrivningsmøde af 1869 „forfejlet sit Maal“? (Smst. 1878, n. 144.). — Stokholmsmødets Retskrivning i Danmark og Norge. (Smst. n. 178.)

—, om at skrive norsk uden norske ord. (Ny illustr. Tid. Kristiania, 1877, s. 130—131, 138—139.)

—, to tyskheder i norsken. (Smst. s. 378—379, 386—387.)

—, en ny mode. [*ligeoverfor.*] (Smst. 1878, s. 282—283.)

—, svensk renere end norsk? (Smst. 1878, s. 115.)

—, folk med flere tunger. (Smst. 1878, s. 131, 139.)

—, noget om en ny vare, som indføres fra England. (Smst. 1878, s. 230—231, jfr. 283.)

—, fremmedordene som „Berigelse“ af sproget. (Nyt norsk tdskr. III, 1878, s. 229—242.)

Om Børnenes Brug af sit Modersmaal i Almueskolerne af en Landsprest. („Morgenbladet“ Kristiania, 1878, n. 152 A.) — Bygdemaal i Landsskolerne. (Smst. n. 276.)

Larsen, H., norsk Grammatik til Skolebrug. Kristiania. (H. Aschehoug & K.) 1877. 50 ø.

—, kort Uddrag af d. norske Gramm. med Expl. til Indøvelse. Smst. 1877. 40 ø.

—, Eksempelsamling til Indøvelse af d. norske Gramm. Smst. 1877. 80 ø.

Lassen, H., Polemik om Maalstrævet. — Maalstrævere og Folkedigtere. (Afhandlinger til Literaturhistorien af H. Lassen. Christiania. P. T. Malling. 1877, s. 216—268.)

Løkke, Jakob, Om Slöifningen af de store Begyndelsesbogstaver. („Morgenbladet" Kristiania, 1878, n. 35 A.) — Aars, J., om det samme. (Smst. 39 A.)

—, anmeld. af: K. Rovsing, Retskrivningsspörgsmaalet i dets Betydning for Litteraturen og Folket. Kbh. 1871. („Morgenbladet" Kristiania, 1878, n. 87 A, 88 A, 91 A.)

Munch, P. A., om benævnelsen paa vore större embedsdistrikter. (Nyt norsk tdskr. IV, 1878, s. 81—100.)

Retskrivning, tryktyper, tælling. („Morgenbladet" Kristiania, 1877, n. 341 A.)

Rygh, O., Stedsnavnenes Skrivemaade i den nye Matrikel. („Morgenbladet" Kristiania, 1878, n. 153 A.)

Storm, Joh., Det norske Maalstræv. (Nord. tdskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 407—430 og 526—550.)

L. T., Maalsagen. („Morgenbladet" Kristiania, 1878, n. 283.)

Svensk.

Aurén, J. A., svensk språklära. I. 72 s. Norrköping. A. Randel. 1877. 75 ø.

R. A., några ord i en tidsfråga [rättstafningsfrågan]. (Pedagog. tdskr. XIII, 1877, s. 173—192.)

Björk, J., allmogemålet i Alsike socken. (Uppl. fornminnesfören. tidskr. VII, 1878, s. XXV—XXXIII.)

Svensk språklära utarb. på grundvalen af H. Bjurstens formlära o. satslära. 5. uppl. 83 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 75 ø.

Blomberg, C. J., Ångermanländska bidrag till de svenska allmogemålens ljudlära. VIII + 41 s. Hernösand. J. A. Johansson. 1877. 1 kr.

Bugge, Sophus, sproglige Oplysninger om Ord i gamle nordiske Love. I. Svenske Ord. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 258—275.)

Falkman, Axel, ortnamnen i Skåne. Etymol. försök. 284 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1877. 3 kr.

Freudenthal, A. O., über den Närpesdialect [Österbotten]. 160 s. Helsingfors. 1878. — Anmeld. af Ad. Noreen. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 143—147, jfr. 244—246.)

Freudenthal, A. O., om nyländska mans- o. qvinnonamn under medeltiden. Hist. o. linguist. undersökn. 57 s. Helsingfors. 1877. (Finska fornminnesfören. tidskr. II.) — Anm. af H. Vendell. (Finsk tidskr. 1878, I, s. 144—146.)

Kock, Axel, språkhistoriska undersökningar om svensk akcent. 211 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1878. 2 kr. 75 ø. — Anmeld. af Ad. Noreen. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 591—594.)

Landgren, C. J., svensk språklära för folkskole-lärare-seminarier och folkskolor. 13. uppl. 64 s. Stockh. P. A. Huldberg. 1878. 50 ø.

Leffler, Leop. Fredr., bidrag till svensk språkhistoria. 1. Uppkomsten af konjunktionen *um* (*om*). 2. Landskapslagarnes *alf* (*half*). 3. Gutalagens *taki launs, firi heptalauns.* (Antiqvar. tidskr. för Sverige. V, 3. hft., s. 216—288 [ikke sluttet].)

Lyth, J. E., schwedische Grammatik nebst e. Auswahl pros. u. poet. Lesestücke m. erläut. Wörterb. 3. verb. u. verm. Aufl. VIII + 368 s. Stockh. Ad. Bonnier. 1877. 4 kr.

Melander, C. A., svensk språklära. 79 s. Stockh. Alb. Bonnier. 1877. 50 ø.

Noreen, Ad., Fryksdalsmålets ljudlära. VII + 91 s. (Ups. univ. årsskr. 1877.) Upsala. Akad. bokh. 1877. 1 kr. 50 ø.

Pipon, J., svensk språklära för mellanskolorna (elementar-lärov.) o. till sjelfid. 230 s. 12. Stockh. Alb. Bonnier. 1878. 1 kr. 50 ø.

Schlyter, C. J., i rättstafningsfrågan. Aftryck ur företalet till Samling af Sveriges gamla lagar, 13. bd. III + 49 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1878. 65 ø.

Schwartz, Eugène, om oblika kasus och prepositioner i fornsvenskan från tiden före år 1400. (Upsala univ. årsskrift 1878.) 144 s. Upsala. Akad. bokh. 1878. 2 kr. 75 ø.

Några ord om svenska språkets bearbetning i närvarande tid af — — —n. 34 s. Göteborg. D. F. Bonnier. 1877. 50 ø.

Sundén, D. A., om ä-ljudets teckning samt härledningen såsom hjälpmedel vid rättskrifningen. (Aftr. ur Vesterås progr.) XV s. 4. Vesterås. Förf. 1877.

—, svensk rättskrifningslära. 5. uppl. Med omarbetade och flere rättskrifningsöfningar. 80 s. Stockh. J. Beckman. 1878. 50 ø.

—, svensk språklära i sammandrag. 5. uppl. 175 s. Smst. 1878. 1 kr.

Tamm, Fred., tränne tyska ändelser i svenskan. (Göteborgs vetensk.-samhälles handl. 1878.) 33 s. Göteborg. D. F. Bonnier. 1878. 75 ø. — Anmeld. af A. O. Freudenthal. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 500 f.)

Welander, J. P., utkast till en tidsenlig svensk språklära. Stockh. 1877. 53 s.

Wessman, K. O., svensk rättskrifningslära efter 3. uppl. af svenska akademiens ordlista. 96 s. Stockh. P. Palmquist. 1877. 60 ø.

Ordbøger.

Ekbohrn, C. M., förklaringar öfver 37000 främmande ord o. namn m. m. i svenska språket, tillika med deras härledning o. uttal. En handbok f. vetgiriga af alla samhällsklasser. 1—5. hft. Stockh. P. A. Huldberg. 1877. — 6—10 hft. Smst. 1878. à 1 kr. Kompl. (2 bd. 759 + 590 s. o. 1 tab.) 10 kr.

—, förklaringar öfver 30000 främmande ord etc. Godtköpsuppl. 2 dele. 515 s. o. 1 tab. Stockh. P. A. Huldberg. 1878. 5 kr.

Ericsson, Gustaf, ordlista ur Åkers och Öster-Rekarne härads folkspråk. (Bidrag t. Södermanlands äldre kulturhist. I, s. 39—69.) — Ordspråk, ordstäf, ordspråkslika talesätt, gåtor, ordlekar, vidskepelse, besvärjelse och läsning från Åkers härad. (Smst. s. 70—115.)

Knudsen, K., anmeld. af H. Dahl, dansk hjælpeordbog. Kbh. 1875. („Morgenbladet" Kristiania. 1877, n. 8 A, 9 A.)

Lund, G. F. V., det ældste danske skriftsprogs ordforråd. Ordbog til de gamle danske landskabslove, de sønderjydske stadsretter samt øvrige samtidige sprogmindesmærker (fra omtr. 1200 til 1300). Udg. m. understøtt. af det kgl. danske videnskabernes selskab. 186 s. Kbhvn. Reitzel. 1877. 4 kr. — Anmeld. af V. Såby. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 284—289.)

Meyer, L., Fremmedordbog. 5. forbedrede og forøg. Udg. Ved F. C. B. Dahl og B. T. Dahl. 6—10. hft. Kbhvn. Schubothe. 1877. à 85 ø. — 11—16. hft. 1878. Kompl. 14 kr. 50 ø.

Noreen, Ad., ordbok öfver Fryksdalsmålet samt en ordlista från Värmlands Älfdal. VIII + 148 s. Upsala. Akad. bokh. 1878. 3 kr.

Rietz, J. E., svenskt dialekt-lexikon eller ordbok öfver svenska allmogespråket. XVI + 859 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1877 (= udg. af 1867 med titelbl. og s. 3—14. 21—22. 25—64. 129—136 omtrykte). 20 kr.

Ross, Hans, tillæg til den Norske ordbog. (Nyt norsk tdskr. I, 1877, s. 55—68, 207—216, 277—289. Tillægsmateriale til d. N. ordb. III, 1878, s. 416—431.)

Ur Västmanlands-Dala landsmålsförenings samlingar till en ordbok öfver landsmålet i Västmanland och Dalarne. I. (Tr. som handskr.) 15 s. Upsala. Fören. 1877. 25 ø. Ikke i bogh.

4. *Litteratur- og personalhistorie.*

Bajer, Fredrik, en dansk roman fra 1723. (Danske Samlinger for Histor. etc. II. r., 5. bd. 1876—77, s. 359—366.)

Bibliotheca Danica. Systematisk Fortegnelse over d. danske Literatur fra 1482 til 1830. Udg. ved C. V. Bruun. 3. hft. Philosophi, Pædagogik, Statsvidenskaberne, de skjønne Videnskaber og Kunster. 158 tosp. s. 4. Kbhvn. Gyldendal. 1877. 1 kr. 65 ø. (Förste bind kompl. 6 kr. 55 ø.)

Bergström, Rich., några anteckningar om våra historiska folkvisor. I. Axel och Valborg. (Hist. bibl. utg. af C. Silfverstolpe. III. del. 1876 (1877), s. 417—428.) — II. Elisifs visa. (Smst. IV. 1877, s. 499—512.)

—, undersökningar rörande svenska folkvisor. (1. Staffansvisan. 2. Liten Karin.) (Framtiden. Tidskr. utg. af C. von Bergen. 1877, s. 102—109.)

Bruun, Chr., de illuminerede Haandskrifter i det store kongl. Bibliothek. (Forts.) S. 65—96. (Aarsber. o. Meddel. fra d. st. kgl. Bibl. III, 2—3. hft.)

Centervall, J. E., om de klassiska studierna i Sverige under de tvenne senaste årtiondena. (Framtiden. Tidskr. utg. af C. von Bergen. 1877, s. 449—465.)

Claëson, G., öfversigt af svenska språkets och literaturens historia. 4. uppl. 220 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 1 kr. 90 ø.

C., Elias Lönnrot. (Ny illustr. tidn. 1877, s. 395—396 m. portr.)

Eriksen, A. E., dansk og norsk Literaturhistorie til Skolebrug. Kristiania. P. T. Malling. 1878. 2 kr.

Freudenthal, A. O., Johan Erik Rydqvist. Nekrologi. (Finsk tidskr. f. vitt., vetensk., konst o. pol. utg. af Estlander 1878, I, s. 78—80.)

Biografi af Johan Erik Rydqvist. (Ny illustr. tidning 1878, s. 1—3 med portr.)

Linder, Nicolaus, Johan Erik Rydqvist. Minnesteckning. Ur Ny illustr. tidning 1878, m. ändringar o. tillägg. 22 s. 12. Stockh. Förf. 1878. Ikke i bogh.

Revue des Revues. Danemark par J. L. Heiberg. Suède et Norvège par Chr. Cavallin. (Revue des Revues i Revue de philologie. II. 1878, s. 216—219 og 418—419.)

Hildebrand, Hans, Richard Dybeck. (Ny illustr. tidning. 1877, s. 423—426 m. portr.)

Hildebrand, E., om äldre handskrifters återgifvande i tryck. (Hist. bibl. V. del., s. 19—48.) — Dertil: Granlund, Victor, afhdl. m. samme tit., 9 s., og E. Hildebrand svar derpå, 3 s. (åtföljer Hist. bibl. 1878).

Horn, F. W., Peder Syv. En literærhistor. Studie. 190 s. Kbhvn. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1878. 2 kr. 40 ø.

Jörgensen, C., fortegnelse over filol. skrifter af nordiske forf., udkomne i 2det halvår 1875 og i 1876. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 305—323.)

Klemming, G. E., og Chr. Bruun, et Bidrag til Oplysning om nogle danske Folkebøger. (Danske Saml. for Histor. etc. II. r., 6. bd. 1877—79, s. 390—393.)

En hittils okänd svensk krönikeskald från medeltiden [Sveno Iacobi]. (Hist. bibl. V. del, s. 151—155.)

Lassen, H., Indledning i Norges og Danmarks Literatur. Kristiania. Th. Steen. 1878. 1 kr.

Lorentzen, G., Erling Skjalgsön. (Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysning. 1877. I, s. 233—276.)

—, Sighvat skjald. (Smst. 1878. II, s. 249—289.)

Maurer, Konrad, Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie. Overs. efter Forfatterens Manuskript. Udg. af d. norske histor. Foren. 213 s. Kristiania. 1878.

Moe, Jørgen, samlede Skrifter. 1—2. 447 + 306 s. Kristiania. A. Cammermeyer. 1877. 10 kr. — Anmeld. af C. G. Estlander. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 68—74.)

Paludan, J., om Holbergs Niels Klim, m. særligt Hensyn til tidligere Satirer i Form af opdigtede og vidunderlige Reiser. 346 s. Kbh. Prior. 1878. 4 kr. 50 ø.

—, hvad har Sören Terkelsen egentlig skrevet? (Danske Saml. for Histor. etc. II. r., 6. bd. 1877—79, s. 261—268.)

Secher, V. A., om teksterne af kong Kristian V d. lov og lovens udg. Særtr. af „Ugeskr. f. Retsvæs.“ 1878. 32 s. Kbh. Gad. 1878. 50 ø.

Sellin, E., svenska dramat. under Karl d. elftes regering. Literaturhist. anteckningar. 78 s. Akad. afh. Upsala. Akad. bokh. 1877. 1 kr. 33 ø.

Smith, S. Birket, et Par Tillægsbemærkninger om Hieronymus Justesen Ranch. (Danske Saml. for Histor. etc. II. r., 6. bd. 1877—79, s. 285—288.)

Stolpe, P. M., Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det attende Aarhundrede. 1. bd. 237 + XCIV s. Kbhvn. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1878. 4 kr. 25 ø.

Storm, Gustav, nye Studier over Thidreks Saga. (Å. no. oldk. 1877, s. 297—346.)

—, den bergenske Biskop Arnes Bibliothek. (Norsk. hist. tdskr. II. r., 2. bd. 1878, s. 185—192.)

—, en Rettelse [til sammes afhdl. om Eufemiaviserne i filol. tdskr. n. r. I, s. 39.] (Filol. tdskr. n. r. III, s. 153.)

Ström, T., dansk Literaturhistorie. 2. omarb. og meget forbedr. udg. 322 s. Med en oversigtstabel over forfatterne. Kbhvn. Philipsen. 1878. 4 kr.

Tamm, F., report on Swedish philology [c. 1800—1877] transl. by A. Erdmann. (Transactions of the philological society 1877—79, part 1. 1877, s. 30—44.)

Thomsen, Vilh., Niels Ludvig Westergaard, hans Liv og Virksomhed. (Overs. over d. K. Danske Vidsk. Selsk. Forhandl.

1878. S. 87—114.) — Jfr. Illustr. Tid. n. 991, 22. Sptbr. 1878, s. 493—494. Etatsraad N. L. W. af *U.*, med portr.

Thrap, Daniel, til Oplysning om den virkelige Niels Klim. (Danske Samlinger for Histor. etc II. r., 5. bd. 1876—77, s. 188—192 og 6. bd., 1877—79, s. 385—387.)

—, fra Holbergs Skoletid. (Norsk histor. tdskr. II. r., 2. bd., 1878, s. 182—185.)

S. L. T., Richard Christensen. Nekrolog. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 279—283 med xyl. portr.) — Jfr. Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 255 ff.

Warburg, K. J., det svenska lustspelet under frihetstiden. 143 s. Akad. afh. Upsal. Göteborg. 1877.

5. *Oldhistorie, kulturhistorie, mythologi, antikviteter o. s. v.*

Annerstedt, Cl., Upsala universitets historia. I. 1477—1654. XI + 412 s. Med Bihang I. Handlingar 1477—1654. 416 s. Upsala. W. Schultz. 1877. 11 kr. — Samme, Upsala univ.s ungdomsår. (Sv. tdskr. f. litt. 1876, s. 743—755.) — Anmeld. af *—rst—* (Hist. bibl. IV, s. XXXIX—XLVII).

M. B., en Klokkeringning for de Underjordiske. (Norsk hist. tdskr. II. r., 1. bd., s. 553—555.)

Daae, L., Norges Helgener. M. 3 pl. Kristiania. A. Cammermeyer. 1878. 5 kr., indb. 6 kr.

Engelhardt, C., influence de l'industrie et de la civilisation classiques sur celles du Nord dans l'antiquité. (Mém. de la soc. royale des antiquaires du Nord. 1872—77 p. 199—318, 4 pl.)

—, les cercueils en chêne de Borum-Æshœi. (Smst. p. 361—372. Sml. Illustr. Tid. nr. 890, 15. Okt. 1876.)

—, Langhøie fra Oldtiden. (Å. no. oldk. 1877, s. 253—264.)

—, Skeletgrave paa Sjæland og i det østlige Danmark. En Skitse fra den ældre Jernalder. (Smst. s. 347—402 m. 1 tvl.)

Hildebrand, Hans, medeltidsgillena i Sverige. (Hist. bibl. III. del., s. 1—96 med bill.)

—, den historiska skolan och den arkeologiska. (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 399—403.)

—, hvar låg Ansgarii Birka? (Smst. s. 433—439.)

Indebetou, H. O., Södermanlands minnen från äldsta till närvarande tider. I. Tiden till reformationen. 1. hft. IV + 204 s. o. 1 karta. — 2. hft. S. 205—438 (slutn.). Nyköping. S. O. Indebetou. 1877. à 3 kr.

Klingspor, C. A., bidrag till Upplands beskrifning. (Uppl. fornminnesfören. tidskr. VI, 1877, s. 1—32, VII, 1878, s. 33—80.)

—, vidskepelse i Uppland för 25 år sedan. (Smst. VII, 1878, s. XXXVIII—XL.)

Kålund, P. E. K., Bidrag til en histor.-topografisk Beskrivelse af Island. I. Syd- og Vest-Fjærdingerne. Med 9 litogr.

Kort. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. 650 s. Kbhvn. (Gyldendal.) 1877. 8 kr.

Leffler, Leop. Fredr., hedniska edsformulär i äldre Vestgötalagen. (Antiqvar. tidskr. för Sverige. V., 2. hft., s. 149—160.)

Lundgren, Magn. Fredr., språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige. (Göteborgs vetensk.-samhälles handl. 1878.) 86 s. Göteborg. D. F. Bonnier. 1878. 1 kr. 50 ø. — Anmeld. af A. O. Freudenthal. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 500 f.)

Montelius, Oscar, om lifvet i Sverige under hednatiden. 2. uppl. Med 97 träsn. Stockh. Norstedt & S. 1878. 1 kr.

Bohuslänska hällristningar afteckn. af L. Baltzer, beskrifna af Oscar Montelius. (Bidr. t. känned. om Göteb. o. Bohusl. fornminn. 1875, s. 146—165, 1876—77, s. 423—424, m. 1 pl.)

Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. I. Sveriges hednatid samt medeltid, förra skedet, från år 1060 til år 1350. Af Oscar Montelius. 486 s. Stockh. Hj. Linnström. 1877. — Anmeld. af Ingvald Undset. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 385—392.)

Munch, P. A., samlede Afhandlinger, udg. af Gustav Storm. IV. 1857—1863. Kristiania. Alb. Cammermeyer. 1876.

Müller, S., Bronzealderens Perioder. En Undersøgelse i forhistorisk Archæologi. Særsk. aftr. af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1876. 130 s. Kbhvn. (Hagerup.) 1877. 2 kr.

—, die nordische Bronzezeit und deren Periodentheilung. Aus d. dän. von J. Mestorf. 139 s. Jena. Costenoble. 1878. 4 mk.

Möller, von, finnas i vestra Sveriges folkspråk och ortnamn några spår deraf, att ett icke-germanskt [keltisk] folk en gång bott i denne del af vårt land? (Sv. fornminnesfören. tidskr. III, 2., s. 129—132.)

Nilsson, S., hvilket sammanhang kunna de å våra hällristningar afbildade fartygen, i afseende å formen, anses ega med dem som i forntiden begagnades af de vid Medelhafvet boende folken? (Sv. fornminnesfören. tidskr. III, 2., s. 102—125.)

Nordensköld, C. F., minnesmärken inom Skärkinds härad, Östergötl. (reseberätt.) (Vitt. hist. o. antiq. akad. månadsblad. 1877, s. 441—452.)

Olsen, Björn Magnússon, kronologiske bemærkn. om Olaf Tryggvasons regeringshistorie. (Å. no. oldk. 1878, s. 1—58.)

Rosenberg, C., Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage. I. bd. Hedenold. 1. hft. 304 s. Kbh. Samf. t. d. danske Lit. Fremme. (Wroblewsky.) 1877. — 2. hft. 204 s. Smst. 1878. I. kpl. 6 kr. 40 ø.

Rostrup, E., en Notits om Plantevæxten i Danmark i „Broncealderen". (Å. no. oldk. 1877, s. 78—82.)

Rygh, O., om den yngre Jernalder i Norge. (Å. no. oldk. 1877, s. 101—194.)

Sehested, F., Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om

Broholm. 340 s. med 3 kort, 1 plan, 46 kbtvl. og 7 tontryk. 4. (Med fransk resumé.) Kbh. Reitzel. 1878. 60 kr.

Steenstrup, Joh. C. H. R., Englands Erobring ved Hertug Vilhelm af Normandiet. Med et kort og 4 kemityp. billedrækker efter Bayeuxtapetet. Ved Udv. for Folkeoplysn. Fremme. 76 s. Kbhvn. (Gad.) 1877. 70 ø.

—, Vikingetogene mod Vest i det 9de Aarhundrede. (Også m. tit.: Normannerne, II. bd.) 412 s. Kbhvn. Klein. 1878. 6 kr. — Anmeld. af I. 1876 ved E. H. (Hist. bibl. III, s. XCIV—CII.)

—, danske Kolonier i Flandern og Nederlandene i det 10de Aarhundrede. (Hist. tdskr. IV. r., VI. bd., 3. hft. 1878, s. 484—497.) — Gustav Storm, bemærkn. i anledn. deraf. (Norsk hist. tdskr. II. r., 2. bd., 1878, s. 158—181.)

Stephens, G., Thunor the Tunderer, carved on a Scandinavian font of about the year 1000. The first yet found god-figure of our Scando-Gothic forefathers. 58 s. 4. Kbhvn. (Lynge.) 1878. 6 kr.

—, Tordneren Thor, fremstillet på en skandinavisk Døbefont fra omtr. År 1000. Det eneste hidindtil fundne Gudebillede, efterladt os af vore Scando-gotiske Forfædre. 58 s. 4. Smst. 1878. 3 kr. 50 ø.

Storm, Gust., Ragnar Lodbrok og Lodbrokssönnerne. Studie i dansk Oldhistorie og nordisk Sagnhistorie. (Norsk hist. tdskr. II. r., 1. bd., 1877, s. 371—491.)

—, kritisk Bidrag til Vikingetidens Historie. I. Ragnar Lodbrok og Gange-Rolv. Kristiania. D. norske Forlagsforening. 1878. 3 kr.

—, Normannerne i Vikingetiden. (Nyt norsk tdskr. I, 1877, s. 141—160, 388—401.)

G. S., anmeld. af H. Petersen, om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. (Smst. II, 1877, s. 442—453.)

Sundén, D. A., Öfversigt af nordiska mytologien för elementarläroverken. 2. uppl. 88 s. Stockh. J. Beckman. (1876.) 1 kr.

Thomsen, Vilh., the Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State. Three lectures deliv. at the Taylor Institution, Oxford. 150 s. Oxford & London. James Parker & Co. 1877. 3 s. 6 d. — Anmeld. af F. Schiern (Histor. tdskr. IV. r., 6. bd. 1877—78, s. (L) 169—176.)

Vedel, E., nyere Undersøgelser angaaende Jernalderen paa Bornholm. (Å. no. oldk. 1878, s. 73—258.)

Wiberg, C. F., om älfvastenarnes bestämmelse. (Sv. fornminnesfören. tidskr. III, 2., s. 231—234.)

Worsaae, J. J. A., Nordens Forhistorie efter samtidige Mindesmærker. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 20—45, 97—122 og 197—233.)

Worsaae, J. J. A., die Vorgeschichte des Nordens nach gleichzeitigen Denkmälern. Ins Deutsche übertragen v. J. Mestorf. 128 s. Hamburg. Meissner. 1878. 3 mk.

IV. Andre gotiske sprog.

1. *Fællesgermansk.*

Bugge, Sophus, das schwache germanische praeteritum. (Ztschr. f. vergl. sprachforsch. XXIII, s. 523.)

Peterson, Aug. Emil, vom ablaut mit besond. rücksicht auf den ablaut des starken zeitwortes im altgermanischen. Akad. abh. 40 s. 4. Lund. 1877.

Verner, Karl, germanisch *nn* in verbindung mit nachfolgendem consonanten. (Ztschr. f. deutsches alterthum. XXI, 1877, s. 425—434.)

Wickberg, R., üb. den ursprung der schwachen präteritalbildung in den germanischen sprachen. (Lunds univ. års-skrift 1876—77.) 43 s. 4.

2. *Tysk.*

Afzelius, Rud., von den Zusammensetzungen d. deutschen Verben m. d. Präpos. durch, über, um u. unter. 19 s. Jönköping. Nordströmska bokh. 1878. 30 ø.

Bagger, se III, 3.

Calwagen, E. G., tysk språklära för elementar-undervisningen. 3. uppl. 188 s. Stockh. J. Seligmann & K. 1878. Indb. 2 kr.

—, tysk läsebok för skolans mellersta o. högre klasser, med ordförkl:r och anm:r. 2. tillök. uppl. 358 s. Stockh. J. Seligmann & K. 1878. Indb. 3 kr.

—, öfversättningsöfningar till tyska. Såsom bihang: uppgifter för maturitets-pröfningen utg. af kongl. eckles.-depart. 2. tillök. uppl. 99 s. Stockh. J. Seligmann & K. 1878. 1 kr.

Beissel, C., og H. Outzen, tydsk Læsebog for Handelsskoler og Realklasser. 256 s. Kbhvn. Philipsen. 1878. Indb. 3 kr.

Flach, Ferd., tysk språklära för elementar-läroverken. 5. genomsed. uppl. 164 s. Stockh. Alb. Bonnier. 1878. Indb. 2 kr.

Kaper, J., tysk-dansk-norsk Haand-Ordbog. 658 tosp. s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. Indb. 4 kr.

—, tyske Stiløvelser for de höjere Klasser. 126 s. Kbhvn. Gyldendal. 1877. Indb. 1 kr.

Försök till elementär lärobok i tyska språket. 1. kurs. VII + 204 s. Helsingfors. G. W. Edlund. 1878. 3 mk.

Nissen, C. A., Tillæg til „Listovs tysk Elementarbog". 2. opl. 36 s. Kbhvn. Prior. 1877. Indb. 60 ø.

Welander, P. O., svensk o. tysk parlör. Utarb. o. med nya samtal försedd af Aug. Th. Paban. 3. uppl. VIII + 274 s. Stockh. P. A. Huldberg. 1878. 1 kr.

3. *Engelsk.*

Bagger, se III, 3.

Herlén, Erl., engelsk språklära för elementarundervisningen. 5. uppl. VIII + 208 s. Stockh. Em. Giron. 1877. 1 kr. 50 ø.

Knudsen, D. F., og J. Løkke, engelske Stiløvelser. Med en Oversigt over de eng. Præpositioners Brug og en kortf. eng. Synonymik. (3. forbedr. og betyd. forøg. udg. af „eng. Stiløv. udg. af J. Løkke".) Kristiania. J. W. Cappelen. 1877. Indb. 2 kr. 70 ø. — Suppl. dertil. 1878. 50 ø. — 2. gjennemseede og noget forøg. Udg. 1878. 3 kr.

Et old-engelsk kvæde (om kong Abgar) oversat på dansk af C. J. Brandt. (Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysning. 1878. II, s. 154—160.)

Lund, J., engelsk Grammatik til Skolebrug. 56 s. Odense. Hempel. 1878. 1 kr.

Løkke, J., engelsk Læsebog for Begyndere. 184 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. Indb. 2 kr.

Löwenhielm, G. S., engelsk språklära för skolor, innehållande uttalslära, grammatik, synonymer o. skriföfningar. 2. omarb. uppl. 221 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 1 kr. 75 ø.

—, engelska skriföfningar med hänvisningar till språkläran, anm:r samt fullst. ordbok. 2. uppl. 92 s. Stockh. A. L. Norman. 1877. 1 kr.

Mathesius, N. A., engelsk skolgrammatik. 154 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 1 kr. 50 ø.

Modin, J. E., engelsk språklära för elementar-läroverken. 236 s. Köping. M. Barkén. 1877. 2 kr. 25 ø.

Morén, C. G., engelsk läsebok för yngre begynnare. Med ordlista o. uttalsbeteckn. 136 s. Stockh. Hj. Linnström. 1878. 1 kr.

Olde, E. M., engelsk prononciationslära efter en förenklad plan. 7. uppl. 61 s. Stockh. Alb. Bonnier. 1877. 75 ø.

Sturzen-Becker, W., engelsk läsebok. Senare kursen. M. anm:r o. förkl. 318 s. Stockh. Hj. Linnström. 1877. 2 kr.

Uggla, Th., engelskt-svenskt o. svenskt-engelskt sjö- och handelslexikon. 10—11 hft. S. 882—1072. Stockh. Looström & K. 1877. à 1 kr. 50 ø. — 12—14. hft. S. 1073—1372. 1878. à 1 kr. 50 ø. — 1. afd. Eng.-sv. lexikon. 2 dele. 12 kr. (nedsat pr.)

Welander, P. O., svensk o. engelsk parlör. Med en särsk.

afd. för de eng. språkegenheterna. 5. uppl. genoms. af Carl Wingstedt. 248 s. Stockh. P. A. Huldberg. 1878. 1 kr.

Widholm, Alex. Eman., grammatical notes of the language of John Bunyan. Acad. diss. 66 s. 4. Lund. 1877.

V. Græsk og latin.

1. *Græske forfattere og indskrifter. Nygræsk.*

Korsch, Theod., emendationes. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 131—136.)

Madvig, J. N., til græske og latinske Skribenters Textkritik. (Filol. tdskr. n. r. III, 137—146, 233—235.)

—, antiqv. og kritiske Meddelelser. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 26—27.)

Ussing, J. L., kritiske Bemærkninger til antike Indskrifter. I. (Overs. over d. Danske Vidsk. Selsk. Forhandl. 1878. S. 1—6.)

Athanasius den Stores Ungdomsskrifter: Gjenmæle mod Hedenskabet og Om Ordets Manddom og Legemlighed. Oversættelse af C. A. H. Muus. 162 s. (Würzburg og Kbhvn.) (Schønberg.) 1877. 3 kr.

Dionysios Halikarnasseus. Roms historia året 461 före Chr. Med förklaringar o. krit. bihang af A. Frigell. 18 s. Upsala. A. Frigell. 1878. 50 ø.

Euripides. — Heiberg, J. L., Rettelser til nogle Steder hos Euripides. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 53—54.)

Eusebii Pamphili, biskopens i Cæsarea, kyrkohistoria i 10 böcker. För första gången på svenska öfversatt o. med upplysande anm:r försedd af O. W. Lemke. 1—3. hft. Norrköping. N. W. Wallberg. 1877. — 4—6. hft. Smst. 1878. à 1 kr. Kompl. (X + 510 s.) 6 kr.

Homeros' Iliad. Sångerna I—VI. Med förklar. anmärkn:r utg. af M. Dalsjö. 127 + 107 s. Stockh. J. Arrhenius. 1877. 2 kr. 50 ø.

— Odyssé. Sångerna I—VI. Med förklar. anmärkn:r utg. af M. Dalsjö. 98 + 101 s. Stockh. J. Arrhenius. (1876.) 2 kr. 50 ø. — Anmeld. af S. E. Melander. (Pedagog. tdskr. XIII, 1877, s. 423—429.)

Homers Iliade oversat af Christian Wilster. 1—2. del. 4. opl. 392 s. Kbhvn. Reitzel. 1878. 2 kr.

— Odyssee oversat af Christian Wilster. 1—2. del. 4. opl. 314 s. Kbhvn. Reitzel. 1878. 2 kr.

—. — Goldschmidt, M. J., kritiske og exegetiske Bemærkninger til nogle Steder af Iliaden. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 43—48. — Madvig smst. til Γ 42 og Δ 191.)

Kebes' tafla. Allegorisk målning af menniskolifvet. Öfv. med förklar. och krit. bihang af A. Frigell. 32 s. Upsala. A. Frigell. 1878. 50 ø.

Lukianos. — Gertz, M. C., in Lucianum. [Philopseud., Navig.] (Filol. tdskr. n. r. IV, s. 80.)

Carmen Musæi de Herone et Leandro Latino carmine refictum. Auctor Otto Guil. Lemke. Progr. Visby lärov. 1878. 15 s. 4.

Pappos. — Heiberg, J. L., über eine Stelle des Pappus. (Ztsch. f. Mathematik u. Physik. XXIII. 1878. Histor.-literar. Abtheil. s. 117—120 m. 1 tvl.)

Pindars 1ste pythiske Ode oversat af M. Rosing. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 154—160.)

Platon, valda skrifter i svensk öfversättning af M. Dalsjö. III. Eutyphron. Fnaidros. Protagoras. Gorgias. 340 s. Stockh. L. J. Hierta. 1877. 3 kr. 50 ø. — Anmeld. af F. Gustafsson. (Finsk tdskr. 1878, I., s. 225—228.)

Plato, Sokrates' försvarstal. Ordagrann öfversättn. till d. stud. ungdom. tjenst af J. F. Andersson. 45 s. Stockh. Looström & K. 1878. 60 ø.

Plutark, Levnedsskildringer. I oversættelse fra græsk ved V. Ulmann. 5. hft. (2. del. begynd.) Ogs. med tit.: To levnedsskildringer af Plut. [Alexandros. Jul. Caesar.] Arendal. Selsk. t. hist. kildeskr. oversætt. (Kbhvn. Schønberg.) 1877.

Sofokles's Tragedier. Ovs. fra Græsk af N. V. Dorph. Ny Udg. ved C. Dorph. Med 8 Illustr. af F. Lachmann. 484 s. Kbhvn. Wøldike. 1877. 6 kr.

Theodoret og Samtidige, Kirkens Historie i Fjerde Aarhundrede. Oversættelse af C. A. H. Muus. Förste Bog. 336 s. Kbhvn. (Schønberg.) 1877. 7 kr. — Anden Bog. 330 s. Smst. 1878. 7 kr.

Xenofon, Anabasis jämte lexikon o. anm., utg. af L. A. A. Aulin. 3. genoms. o. bearb. uppl. I—III. 184, 144 o. 123 s. Stockh. J. Arrhenius. (I 1876, II 1875.) 1878. 5 kr.

—, berättelse om Cyrus fälttåg. De fyra första kapitlen, bearb. för nybegynn. Grek. text med mellanradig öfvers. o. ordförkl. 3. uppl. 63 s. Stockh. Z. Hæggström. 1877. 1 kr.

Ariadnes krans. Ett urval nygrekiska folkdikter från Kreta i öfversättning af F. Sander. 112 s. Stockh. Samson & Wallin. 1877. 2 kr.

Estlander, C. G., den nygrekiska folkdikten. (Finsk tidskr. f. vitt., vetensk., konst o. pol. utg. af Estlander. 1877, II, s. 89—111.)

Et nygræsk Sagn fra Egnen om Trøzene. Meddelt af A. R. Rhangavís ovs. af Jean Pio. (Nord. Tidskr. for almendan. ... Læsn. 1877, II, s. 340—345.)

2. Latinske forfattere.

Ammianus Marcellinus, femogtyve år af Roms historie i det fjerde årh. e. Kr. Oversat fra latin ved V. Ullmann. 4. hft. (I, s. 305—351.) Arendal. Selsk. t. hist. kildeskr. oversæt. (Kbhvn. Schønberg.) 1877. — 5. hft. (II, s. 1—165.) 1878.

Aulus Lucius Apuleius, Amor och Psyche. Försvenskad efter Fr. Nutzhorns danska bearbetning. M. en illustr. efter W. Runeberg. 47 s. o. 1 pl. Stockh. Alb. Bonnier. 1877. 50 ø.

Gaji Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri septem et octavus A. Hirtii. Tertium rec. I. K. Whitte. 184 s. Kbhvn. Gyldendal. 1877. Indb. 1 kr. 50 ø.

—. — Bruun, A., Hjælpebog til Cæsars Gallerkrig. 40 s. Kbhvn. Prior. 1878. 50 ø.

Ur Catullus, öfvers. af A. Th. L. (carm. XIV, II, III, IV, V, VIII, XIII, XXVI, XXXI). (Ny illustr. tidning 1877, s. 310.)

Cicero, valda tal. Utg. m. förklar. anmärkn. af C. Synnerberg. I. Orationes selectae XI. III + 178 s. Helsingfors. K. E. Holm. 1878. 3 mark. — Anmeld. af F. Gustafsson. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 312—314.)

—. — Gustafsson, F. V., de Ciceronis primo de finibus bonorum et malorum libro quaestiones. 89 s. Helsingfors. 1878. 2 mk. — Anmeld af C. Synnerberg. (Finsk tidskr. 1878, II, s. 396—399.)

—. — Madvig, J. N., Rettelser og Forklaringer til Steder i Ciceros Breve til Atticus. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 5—9.)

Claudianus. — Gustafsson, F., Claudianea. (Rhein. Museum für Philologie. XXXIII. 1878, s. 480—481.)

Codex aureus s. quattuor evangelia ante Hieronymum latine translata. E cod.... Holmiensi prim. ed. J. Belsheim. C. V tab. Kristiania. P. T. Malling. 1878. 15 kr.

Cornelius Nepos. Usui scholarum accommodavit atque indice vocabulorum instruxit C. Synnerberg. 203 s. Helsingfors. G. W. Edlund. 1877. 2 mk. — Anmeld. af F. Gustafsson. (Finsk tidskr. 1878, I, s. 384 f.)

Horats's Breve. Oversatte af C. Müller og Fr. Gjertsen. Kristiania. J. Dybwad. 1878. 2 kr. 20 ø.

Horatius, valda sånger, i urskriftens versmått återgifne af S. L. Sjöblom. (Göteborgs vetensk. samhälles handl. 1878.) 48 s. Göteborg. D. F. Bonnier. 1878. 1 kr.

—. — Frigell, A., ein Versuch, Horazens 28. Ode des 1. Buches zu erklären. (Ztschr. f. d. Gymnas.-Wesen, XXIX. 1875, s. 321—323.)

—. — Frigell, A., ein Versuch, die beiden Verse 87 u. 88 der 5. Epode d. Horaz zu erklären. (Ztschr. f. d. Gymnas.-Wesen, XXX. 1876, s. 679—681.)

—. — Synnerberg, C., Horatii oder o. den nyare kritiken. 89 s. Helsingfors. G. W. Edlund. 1877. 1 mk. 25 pf. — — Anmeld. af F. Gustafsson (Finsk tidskr. 1878, I, s. 384 f.); af C. (Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 30—32); af Nils af Ursin (Tdskr. utg. af pedag. fören. i Finland, XV. 1878, s. 96—110.)

Justinus. — Heiberg, J. L., om nogle nye Fragmenter af et Justinushaandskrift. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 275—278.)

Livius. — Frigell, A., de locis quibusdam Livianis. (Ztsch. f. d. Gymnas.-Wesen XXIX. 1875, s. 526—527.)

—. — Frigell, Andr., collatio codicum Livianorum atque editionum antiquissimarum. Contulit, collegit, commentat. instruxit. Pars I, libros I—III cont. 90 s. (Ups. univ. årsskr. 1878.) Upsala. Akad. bokh. 1878. 2 kr.

—. — Madvig, I. N., emendationes Livianæ iterum auctiores editæ. 774 s. Kbhvn. Gyldendal. 1877. 14 kr. 50 ø.

T. Maccii Plauti comoediae. Rec. et enarrav. I. L. Ussing. Vol. II Aulularíam Bacchides Captiuos Curculionem cont. 604 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. 12 kr. 50 ø.

Propertius. — Sandström, C. E., emendationes in Propertium, Lucanum, Valerium Flaccum. (Upsala univ. årsskrift. 1878.) 44 s. Upsala. Akad. bokh. 1878. 75 ø. — Anmeld. af — —. (Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 374—376.)

Rufin, Apostel-Symbolet i Akvileia, udlagt. Oversætt. af C. A. H. Muus. 64 s. Kbhvn. (Schønberg.) 1878. 1 kr.

C. Sallustii Crispi de bello Jugurthino liber, med förkl. anm. för elementarlärov:s behof utg. af R. Törnebladh. 143 s. Stockh. J. Arrhenius. 1878. 1 kr. 60 ø.

—. — Undset, Ingvald, fragmenter af et Sallust-håndskrift i det norske rigsarkiv. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 69—74.)

L. Annaeus Seneca, Medea. Tragedi öfv. i urskriftens versmått af R. Törnebladh. X + 57 s. Stockh. Centraltryck. 1877. 1 kr.

Statius. — Sandström, C. E., studia critica in Papinium Statium. (Upsala univ. årsskrift. 1878.) 61 s. Upsala. Akad. bokh. 1878. 1 kr. 25 ø. — Anmeld. af — —. (Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 374—376.)

Vergilius. — Kinch, K. F., Bemærkninger til Vergils Aeneide. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 43.)

Flemmer, E., Udvalg af Sølvalderens prosaiske Forfattere. Til Skolebrug bearbeidet. 3. udg. Ark 1—7. Kbhvn. Wroblewsky. 1878. 1 kr. 35 ø.

Henrichsen, R. J. F., Opgaver til Oversættelse fra Latin paa Dansk. 4. udg. besörget af O. Siesbye. 228 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. Indb. 2 kr. 75 ø. — Anmeld. af O. Siesbye. (Filol. tdskr. n. r. IV, s. 39—46.) — Gertz, M. C., nogle

kritiske bemærkninger til udgaven. [Konjekturer til de optagne forfattertexter.] (Smst. s. 46—59.)

Poetarum aliquot Latinorum carmina selecta carminumve partes. Scholarum causa seorsum describenda curavit I. N. Madvigius. Quartum ed. I. L. Ussing. 124 s. Kbhvn. Gyldendal. 1877. Indb. 1 kr. 50 ø.

3. *Græsk og latinsk grammatik.*

Alexanderson, A. M., grekisk metrik. XXXII + 283 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 5 kr. — Anmeld. af *C.* (Pedagog. tdskr. XIII, 1877, s. 295—299.)

Cavallin, Chr., om presensbetydelsen i grekiska perfecta. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 81—114.)

Cavallin, S., de modis atque temporibus orationis obliquæ apud Herodotum. 98 s. Lundae. 1877. (Diss.)

Cavallin, S. J., de futuro Herodoteo. (Lunds univ. årsskrift 1877—78.) 59 s. 4.

Eriksson, J. A., de syntaxi Andocidea quæstiones. I. 30 s. 4. Akad. afh. Upsala. Stockh. 1877.

Heiberg, J. L., om den saakaldte Construction *διὰ μέσου.* (Filol. tdskr. n. r. III, s. 147—153.)

Jacobsson, Per Gust. Sam., de usu sententiarum finalium Thucydideo. 80 s. Akad. afh. Upsala. 1877.

Petersson, A., grekisk formlära, till läroverkens tjenst utarb. 149 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1878. Indb. 2 kr. 50 ø.

—, grekisk läsebok. til lärov:s tjenst utarb. 159 s. Smst. 1878. Indb. 2 kr. 50 ø.

Christensen Schmidt, C. P., Undersøgelser om Grækernes hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn i indicativisk Form, fortrinsviis paa Grundlag af de homeriske Digte. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 161—209.)

—, om det saakaldte *σχῆμα διὰ μέσον.* (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 27—40.)

Sundén, J. M., inledning till läran om den grekiska och latinska verbalböjningen. Progr. Upsala elem.-lärov. 1878. 55 s. 4.

Ahlén, Konrad, de subjectis rei apud Ciceronem cum verbis quae actionem significant conjunctis. 87 s. Akad. afh. Upsala. 1877.

—, om vissa uttryck hos Cicero, som bero på metonymi eller personification. Bidrag till den lat. stilistiken. (Pedagog. tdskr. XIII, 1877, s. 255—281.)

—, bidrag till läran om finala och konsekutiva *ut*-satser i latinet. (Ikke sluttet.) (Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 321—337 og 360—365.)

Andersen, A. og M. Gjør, latinske Stiløvelser for Middelskolen og Gymnasiet. Kristiania. A. Cammermeyer. 1877. 2 kr. 40 ø.

Bugge, S., altitalische Studien. Herausg. v. d. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Christiania. Kristiania. (J. Dybwad.) 1878. 1 kr. 50 ø.

F. Ellendts latinska språklära med fullständigt omarbetad syntax af M. Seyffert. Till svenska elementarläroverkens tjenst öfv. o. bearb. af N. Ehrnberg. 4. uppl. 320 s. Stockh. K. R. Looström. (1876.) Indb. 2 kr. 50 ø.

Johanson, J. F., om bruket af partiklarne quominus och quin samt dermed sammanhängande användning af ne och infinitivkonstruktion. (Aftr. ur Nya elementarskolans progr.) 36 s. Stockh. Förf. (1872.) 50 ø.

Klintberg, J. O,, de formis enunciationum condicionalium apud Tacitum. 45 s. Akad. afh. Upsala. Stockh. 1877.

Lyth, P. G., latinska språkets tempus- och moduslära. 84 s. Stockh. Centraltryckeriet. 1878. 1 kr. 50 ø.

Madvig, J. N., latinsk Sproglære til Skolebrug. 6. (3. forkortede) udg. 322 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. Indb. 3 kr.

—, lateinische Sprachlehre für Schulen. Nach G. Tischer's Bearbeit. erweitert v. Herm. Genthe. 3. verb. u. mit e. sprachwissenschaftl. Anh. verm. Aufl. X + 331 s. Braunschweig. Vieweg. 1877. 2 mk. 50 pf.

Mikkelsen, K., latinsk Læsebog for Begyndere. Med et Schema over Formlæren. 128 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. 1 kr. 50 ø.

Oséen, A. Th., de voce "quod" apud Cæsarem. Acad. afh. 56 s. Lund. 1878.

Schlyter, G. R., några anteckn. angående läran om consecutio temporum i latinet, särsk. m. anl. af de mot henne i senaste tider gjorda angrepp. (Pedagog. tdskr. XIV, 1877, s. 228—245.)

Schreiner, E., latinsk Sproglære til Skolebrug. 2. udg. Kristiania. J. W. Cappelen. 1877. Indb. 4 kr. 40 ø.

Törnebladh, R., latinsk extemporaliebok, lämpad till Ellendt-Seyfferts språklära. II. 2. uppl. 147 s. Stockh. J. Arrhenius. 1877. 1 kr. 75 ø.

Uppgifter vid den skriftliga mogenhetspröfningen i modersmålet o. latinska språket under läsåren 1864—78. 52 s. 16. Kalmar. J. A. Almquist. 1878. 50 ø.

Zander, Carl M., de geminarum vocum latinarum differentiis. (Lunds univ. års-skrift 1877—78. 168 s. 4. [Ikke sluttet.])

4. *Græsk og romersk politisk historie, antikviteter, archæologi, kunsthistorie, mythologi, litteraturhistorie.*

Aars, J., om skjebnen hos Homer. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 1—56.)

Den Kongelige Antiksamling. Til Veiledn. for de Besøgende. 3. udg. 64 s. Kbh. (Samlingen.) 1878. 35 ø.

Baumann, H. R., Udgravningerne i Olympia. (Fra alle Lande. 1878. I, s. 269—279.)

Boissier, Gaston, arkæologiske Vandringer, ved H. T. („Fædrelandet", 1877, n. 113—117, 249—255, 284—289, 291, 293. 1878, n. 242—247.) — En romersk Provindsby i det første Aarhundrede. (Smst. 1878, n. 200—201.) — De seneste Udgravninger i Pompeji og Ostia. („Morgenbladet", Kristiania. 1878, n. 325.) — I det gamle Rom. Esquilinska kullen. Forum. (Finsk tidskr., utg. af Estlander. 1878, I, s. 279—291.)

—, Virgilius under medeltiden, ved M. D. (Pedagog. tdskr. XIII, 1877, s. 192—202.)

Brodén, C. J., grunddragen af grekernas och romarnes mythologi, till elementarläroverkens tjenst. 4. uppl. Med 22 fig. 116 s. Stockh. Z. Hæggström. 1878. 1 kr. 25 ø.

Bursian, Konrad, Skuespillere og Skuespilkunst i den græske Oldtid. [Oversat.] (Nord. Tdskr. f. almendan. . . . Læsn. 1877, II, s. 346—363.)

Christensen, Rich., Grækenland i de ældste Tider. 84 s. Kbhvn. Høst. 1878. 1 kr. 50 ø. — Anmeld af *C.* (Pedagog. tdskr. XIV, 1878, s. 255—258.)

En græsk By fra Heltetiden. Af G. Cogordan ved H. T. („Fædrelandet", 1878, n. 161—163.)

Dahlgren, Sven, de imaginibus Aeschyli. I. 105 s. Akad. afh. Upsala. Stockh. 1877.

Professor Dietrichsons Forelæsninger over Stilhistorien. („Morgenbladet" Kristiania 1877, n. 71 A, 78 A, 86 A, 98 A, 106 A, 113 B, 119 A, 126 A, 292 A.)

Dorph, C., græsk-romersk Mythologi til Skolebrug. 3. opl. 96 s. Kbhvn. Wøldike. 1877. 1 kr. 15 ø.

Eggertz, C. M. U., den grekiska filosofiens betydelse för läran om förnimmelsernas association. Akad. afh. 74. s. Lund. 1877.

Flemmer, Eduard, Industri og Haandværksdrift hos Romerne i Oldtiden. Fremstillet efter antike Frescomalerier i Herculanum og Pompeji. (Histor. Archiv. 1878, II, s. 1—16.)

Frigell, A., om de romerska sjelfbiograferna. 12 s. Upsala. Förf. 1877. 40 ø.

Gustafsson, F., Friedrich Ritschl. (Finsk tidskr. för vitt., vetensk., konst o. pol. utg af Estlander. 1877, I, s. 275--284. — Jvnf. tdskr. utg. af pedag. fören. i Finland XIV. 1877, s. 58—63.)

—, om de klassiska studierna vid universiteten i Tyskland. (Tdskr. utg. af pedag. fören. i Finland, XV, 1878, s. 21—39.)

Nytaarsdag i det gamle Rom. Efter H. Göll ved A. Bruun. („Fædrelandet", 1877, n. 303.)

Hildebrand, Hans Hildebrand, Kassiteriderna och

tennet i forntiden. (Antiqvar. tidskr. för Sverige V, 2—3. hft., s. 181—210.)

Hildebrand, Hans Hildebrand, fynden i Troas och Homeros' Troja. (Ur vår tids forskning. 24.) 120 s. Stockh. Samson & Wallin. 1878. 2 kr. 75 ø.

—, Mykenæ. (The Athenæum nr. 2656, 21. Sptbr. 1878, s. 376 f.)

Ingerslev, A., et romersk Amfiteaters Historie. Med 7 bill. 52 s. Særtryk af Folkelæsning. Kbhvn. (Gad.) 1878. 40 ø.

Jakobsen, C. F., Klementinerne. Livsbillede fra kristenold. (Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysning. 1877. II, s. 420—458.)

Krogh, J. C., den pythagoræiske filosofi. (Nyt norsk tdskr. II, 1877, s. 118—139.)

—, om den gamle realisme. (Smst. III, 1878, s. 391—415.)

—, Romernes rolle i den europæiske historie. (Smst. IV, 1878, s. 217—254.)

Kylander, Thure Fredr., Sextus Propertius. En litteraturhist. studie. I. 46 s. Akad. afh. Upsala. 1877.

Køhl, Thorvald, geografiske Opdagelser i Oldtiden. (Fra alle Lande. 1877. I, s. 437—447 med kort.)

Lange, Jul., det ioniske Kapitæls Oprindelse og Forhistorie. En Studie i sammenlignende Kunstforskning. Avec un résumé en français. (Vidsk. selsk. skr. 5. række, histor. og philos. afd., 5. bd., s. 115—146 m. 3 tvl. 4.) Kbhvn. (Høst.) 1878. 1 kr. 35 ø.

—, Myther og Billeder. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 10—12.)

—, Guder og Mennesker hos Homer. (Smst., s. 41—42.)

Lieblein, J., om den græske kunsts sammenhæng med den ægyptiske. (Nyt norsk tdskr. II, 1877, s. 244—256. Modbemærkning af L. B. Stenersen, smst., s. 306—313.)

Lysander, A. Th., om den klassiska forntidens uppfattning af naturens skönhet. Inbjudn:skr. t. filos. doktorsprom. $^6/_6$ 77. 33 s. 4. Lund. 1877.

Lyth, P. G., lärobok i romerska antiqviteter. XII + 247 s. Upsala. E. Edquist. 1877. 2 kr. 50 ø. — Anmeld. af J. E. C. (Pedagog. blad III, 1877, s. 169—171.)

O. L., oldhistoriske Smuler. (Histor. Archiv. 1878. II, s. 169—186.)

Madvig, J. N., Bemærkninger over T. Livius' Fremstilling af den romerske Historie med Henblik paa den antike Historieskrivning i det Hele. (Overs. over d. Danske Vidsk. Selsk. Forhandl. 1876. S. 158—173.)

—, quelques remarques sur les officiers dits *præfecti* pendant les derniers temps de la république romaine. (Revue de philologie.

II. 1878, s. 177—187. „Post scriptum“: til Cic. ep. ad Att. II, 14, 2.)

Montelius, Oscar, barbariska efterbildningar af romerska solidi. (Numismat. meddel. utg. af svenska numismat. fören. V. Stockh. 1878, s. 84—85.)

—, Schliemanns upptäckter i Mykenæ och deras betydelse för den förhistoriska fornforskningen. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 648—676.)

O. M—s, Schliemanns gräfningar i Mykenæ. (Ny illustr. tidning 1878, s. 59 og 62.)

Müller, Sig., Landskabet i den antike Kunst. (Filol. smf. udsigt 1876—78, s. 48—53.)

Nilsson, N. J. A., de rerum dispositione apud Æschinem oratorem Atticum comment. I: orat. Ctesiphont. 41 s. Akad. afh. Upsala. 1877.

Nyblom, C. R., en blick på det antika Roma hösten 1877. (Nord. tidskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 234—253 og 347—368 m. 3 lith. tvl.)

Nyblæus, Axel, Aristoteles lära om det högsta goda. (Nr. 3 i: Nyblæus, Axel, trenne filosof. uppsatser. Ny öfvers. uppl. 186 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1878. 2 kr. 25 ø.)

Petiscus, A. H., Olympen eller grekernes o. romarnes mytologi jemte egypternes, indernes o. de fornnordiska folkens gudalära. Bearb. öfv. af S. G. Dahl. Med 90 afbildn. 2. uppl. 1—2. hft. S. 1—224. Stockh. Hj. Linnström. 1877. à 75 ø. — 3. (slut) hft. S. 225—344. Smst. 1878. 75 ø.

Pio, Jean, om Charonmythen i Nygrækernes Folketro. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 209—233.)

Rasmussen, P., en Mirakelmand i Oldtiden. („Fædrelandet“, 1877. n. 220—223.)

Rydberg, Victor, romerska dagar. Med 40 illustr., hvaraf en fotografi. 2—10. hft. S. 17—167. 4. o. 1 pl. i fotografi. Stockh. J. Seligmann & Ko. Hvert hft. 1 kr. 50 ø. Kompl. 15 kr., indb. 20 kr. (1. hft. Rom. kejsare i marmor. 16 s. 4. 1876. 1 kr. 50 ø.) — Anmeld. af C. G. Estlander. (Finsk tidskr. 1877, II, s. 122—125.)

De antika tonarterna. Kritiska studier med särskild hänsyn till Hæffners o. Josephsons koralbearbetningar, af en sanningsvän. 112 s. Stockh. C. E. Fritze. 1878. 1 kr. 50 ø.

F. S., den meliska Afrodite. (Ny illustr. tidning 1878, s. 106.) — G. Saloman, om samme. (Smst. s. 126—127 m. vign.)

Schlyter, G. R., monvmenta antiqvitatis. Minnen från Greklands o. Roms forntid. För vänner af antiken o. tillika såsom åskådningsmateriel för undervisn. 2. saml. 3. hft. 9 pl. fol. Karlskrona. (Fr. Apelqvist.) 1877. 7 kr. 50 ø. — 4—5. hft. 6 pl. fol. Smst. 1878. 5 kr. 2. saml. kompl. 12 kr. 50 ø. Text 1 kr. 50 ø.

Schmith, H. J., Athen under Perikles. (For Romantik og Historie. 21. bd. 1878, s. 353—370.)

Stenersen, L. B., de historia variisque generibus statuarum iconicarum apud Atheniensis. Kristiania. (A. Cammermeyer.) 1877. 3 kr. (Disp.)

Stremme, Chr., Julianus Apostata som Augustus. (Histor. Archiv. 1878, II, s. 116—150 og 241—265.)

Marseilles Grundlæggelse og ældste Historie. Efter Am. Thierry ved O. A. H. („Fædrelandet“, 1878, n. 41—43.)

Trojel, F. V., Vespasian og Titus's krig mod jøderne. (Nord. månedsk. for folkelig og kristelig oplysning. 1877. II, s. 260—289.)

Törnebladh, R., om den romerska senatens nydaning efter konungaväldets fall. Progr. Kalmar element. lärov. 1878. VIII s. 4.

af Ursin, Nils, den „homeriska frågan“ och några andra de homeriska dikterna rörande nyare undersökningar. (Tdskr. utg. af pedag. fören. i Finland, XV, 1878, s. 274—288.)

Weise, J. P., Catilina. (Nord. Tidsskr. f. almendann. og underhold. Læsning. 1877. I, s. 261—301 og 305—339.)

Athenæos. Efter „Cornhill Magazine“ ved H. W. („Fædrelandet“, 1878, n. 144—145.)

VI. Romanske sprog.

Baruël, E., og C. Michelsen, franske Prosastykker af nyere Forfattere til Brug for de øverste Undervisningstrin, udvalgte og forsyn. med Noter. 504 s. Kbhvn. Gyldendal. 1878. Indb. 4 kr. 75 ø.

Berndtson, C. L. B., variétés littéraires à l'usage des jeunes gens qui s'adonnent à l'étude de la langue française. 3. livr. 4. édition. S. 155—235. Upsala. Lundequist. 1877. 75 ø.

Bonnevie, C., fransk Læsebog med Stileøvelser. 1. d. For Begyndere. Kristiania. Cammermeyer. 1877. 1 kr. 80 ø. — 2. d. For Viderekomne. 1878. 2 kr. 50 ø.

Brock, H., de vigtigste Regler af den franske Grammatik. Hamar. (A. Magnussen.) 1877. 1 kr. 30 ø.

Dante Alighieris guddommelige Komedie overs. af Chr. K. F. Molbech. 3. udg. 1—3. hft. Kbhvn. Forlagsbureauet. 1878. à 1 kr.

Dubb, P. J. C., fransk elementarbok till läroverkens tjenst utg. 3. uppl. tillökt m. en syntax, jemte dertill hör. öfningar. 305 + 65 s. Lund. C. W. K. Gleerup. 1877. 3 kr. 50 ø.

Edström, E. Ludv., La Passion du Christ. Poëme provençal d'après un manuscrit inédit de la bibliothèque de Tours traduit et accompagné d'un exposé grammatical. X + 95 s. Akad. afh. Upsala. Göteborg. 1877.

Enblom, C., recueil de lectures françaises avec des notes historiques, biographiques, géographiques, etc. 1. partie. 200 s. Stockh. Alb. Bonnier. 1877. 1 kr. 50 ø. — 2. partie. 195 s. Smst. 1877. 1 kr. 50 ø. — Ordförklaring. I. 10 ø. II. 10 ø.

Garrigues, H. J., fransk Sproglære til Skolebrug. 4. udg. 224 s. Kbh. Philipsen. 1878. Indb. 3 kr.

Geijer, P. A., fransk ballad från 13. seklet, afskrifven ur Fr. Manuscr. 46 i Kongl. Bibl. i Stockholm. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 57—68.)

Gigas, E., Hotel Rambouillet og Les Précieuses. („Fædrelandet", 1877, n. 180—182.)

Herrig, L., premières lectures françaises. Fransk läsebok för elementarläroverkens mellanklasser. M. utförlig ordförteckn. till de första 57 stycken. För svenska skolor bearb. af C. G. Jungberg. 239 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1877. 1 kr. 75 ø.

Hertzberg, Rafaël, italienska folkvisor. (Öfversättn.) (Finsk tidskr. f. vitt., vetensk., konst o. pol. utg. af Estlander. 1877, II, s. 60—66.)

Klefberg, F. A., läran om subjonctif i franskan. Efter de bästa källor utarb. Med förord af A. V. Norinder. 40 s. Stockh. O. L. Lamm. 1878. 75 ø.

Littérature française à l'usage des quatre classes supérieures de l'enseignement secondaire. Redigée et annotée p. A. H. Klint. 216 s. Stockh. N. Gleerup. 1877. 2 kr. 50 ø.

Klint, A. H., hundra uppgifter för skriftlig o. muntlig öfversättning till franska jemte bihang inneh. 48 af kongl. ecklesiastikdep. uppställda franska mogenhetsprof med förklaringar. 152 s. Stockh. N. Gleerup. 1877. 2 kr.

Knudsen, D. F., og N. Th. Wallem, fransk Læsebog. I. For Middelskoler. Kristiania. J. W. Cappelen. 1878. 2 kr.

Choix d'anciens textes français, publié par Ed. Lidforss. 96 s. 4. Lund. Utg. 1877. 3 kr.

Listov, J., fransk Elementarbog. 2. afd. 162 s. Kbhvn. Schwartz. 1878. Indb. 1 kr. 75 ø.

Lundberg, Aug. Vilh., försök till framställning af lagarne för Intensiteten i Franskan. 48 s. Akad afh. Upsala. 1877.

Löwenhielm, G. S., franska skriföfningar, med anm., ordbok o. hänvisn. till E. M. Oldes fr. spraklära. 6. tillökta uppl. 88 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 85 ø.

Malmberg, Theod., le Passe-temps Michault, fransk dikt från det femtonde århundradet efter tvenne handskr. i kongl. bibliot. i Stockholm för första gången utgifven. 128 s. Akad. afh. Upsala. 1877.

Nordström, Thor, étude grammaticale sur les poésies de Charles d'Orléans. 72 s. Carlstad. Hj. Petersson. 1878. 1 kr.

Nyrop, Kr., apophonie i fransk. (Filol. smf. udsigt 1876 —78, s. 20—25.)

Olde, E. M., fransk språklära för högre o. lägre elementar-

läroverk. 9. uppl. 368 s. Stockh. Alb. Bonnier. 1878. Indb. 3 kr. 10 ø.

Philp, Hugo W., franska skriföfningar o. temata, med ordförkl. samt hänvisn. t. Oldes o. Lindfors' franska gramm. 184 s. Stockh. P. A. Norstedt & S. 1878. 1 kr. 75 ø.

Storm, G., manipoletto d'etimologie. (Archiv. glottolog. italiano dir. da G. J. Ascoli. IV. 1878, s. 387—392.)

Sundby, Thor, le dit de Coustant (rectifications à ce texte.) (Romania. VII. 1878, s. 331.)

VII. Andre sprog.

Ahlqvist, Aug., kortbenämningar i Finskan. (Öfv. af finska vetensk.-soc. förh. XVIII, s. 94—95.)

Aspelin, J. R., antiquités du Nord Finno-Ougrien. Hft. 1—2. X + 94 + 172 s. 4. (Med mange træsn.) Helsingfors. G. W. Edlund. 1877. (Ikke i bogh. Endnu 3 hft. ventes.) — Anm. af A. O. Freudenthal. (Finsk tidskr. utg. af Estlander. 1877, I, s. 404—406.)

Nye Udgravninger i Assyrien. (Fra alle Lande. 1878. II, s. 232—239.)

Pilene ved Babylon [Psalm. 137]. (Tdskr. f. pop. Fremstil. af Naturvidsk. 1878, s. 240.)

Ukjendte Byer i Syrien. Af Gaston Boissier ved H. T. („Fædrelandet", 1878, n. 35—38.)

Collin, A. Z., om och ur Rig-Veda. Bilder ur de indiska ariernas äldsta kulturlif. I. Vedatidens menniskor. (Ur vår tids forskning. 21.) 110 s. Stockh. Klemming. 1877. 2 kr. — II. Vedatidens gudaverld. (Ur v. t. f. 22.) 112 s. Smst. Samson & Wallin. 1878. 2 kr.

Donner, O., Akkadiskan (Sumeriskan) och de Altaiska språken. (Öfv. af finska vetensk.-soc. förh. XVIII, s. 27—41.)

Fibiger, J., om Ormazd-Troens historiske Betydning. (Histor. Aarbog 1878 udg. af Thrige, s. 50—103.)

Finsk språkforskning. (Finsk tidskr. f. vitt., vetensk., konst o. pol. utg. af Estlander. 1877, II, s. 441—443.)

Gjör, M., Gallien för og under Romernes herredömme. En indledn. til „Frankrigs historie". Progr. Gjertsens skole. Kristiania. 1878. 34 s.

Hansen, Emil, mere om Pigeon-Sproget. (Geograf. Tdskr. II. 1878, s. 186—187.)

Henningsen, J., om Sprogforhold i Kina. (Geogr. Tidskr. II. 1878, s. 177—181.)

Hertzberg, Sprog- og Skoleforholdene blandt de norske Kvæner og Lapper i Tromsø Stift. („Morgenbladet", Kristiania, 1877, n. 354, 356.)

Hoffmeyer, J., Pigeon-Sproget. (Geograf. Tidskr. II. 1878, s. 154—155.)

Holmboe, C. A., Edda og Avesta om Oterens Værd. (Forh. i Vidensk.-Selsk. i Christiania. 1878, n. 7, s. 1—7.)

The Jataka, together with its commentary; being tales of the anterior births of Gotama Buddha. For the first time edit. in the original Pali, by V. Fausböll, and translated by T. W. Rhys Davids. Text. Vol. I. 526 s. London. Trübner. 1877. 28 s.

Kâlidâsa, Mâlavikâ. Ett indiskt skådespel. Från sanskrit öfv. af Hj. Edgren. IV + 105 s. Göteborg. N. J. Gumpert. 1877. 2 kr.

Kinesiske Eventyr og Folkesagn. (Fra alle Lande 1878. II, s. 469—472.)

Kockström, V. R., kurze Grammatik der finnischen Sprache. Nach d. Schwed. bearb. v. K. Suomalainen. 80 s. Helsingfors. 1876. (Lpz. Köhler.) 1 mk. 50 pf.

Krogh, J. C., de moderne keltiske studier. (Nyt norsk tdskr. I, 1877, s. 247—265.)

Lagus, Wilh., lärokurs i arabiska språket till universitetsungdomens tjenst. IV. Arabisk ordbok. 239 s. Helsingfors. 1878.

—, ännu en gång i kilskriftsfrågan. Anmälan af hr. Lenormants „La magie chez les Chaldéens". Paris. 1874. (Öfv. af finska vetensk.-soc. förh. XVIII, s. 1—26.)

Lieblein, J., det gamla Egypten i dess skrift. (Ur vår tids forskning. 18.) 86 s. Stockh. Klemming. 1877. 2 kr.

—, Egypten i dess minnesmärken och i dess förhållande till Palestina och Grekland. (Ur vår tids forskning. 19.) 120 s. o. 4 pl. Smst. 1877. 2 kr. 50 ø. — Anmeld. af Karl Piehl. (Nord. tdskr. utg. af Letterstedtska fören. 1878, s. 285—288.)

—, anmeld. af ægyptolog. litteratur. (Nyt norsk tdskr. I, 1877, s. 290—296, 480—482, sml. s. 180—195.)

Lindforss, C. M., praktisk lärobok i ryska språket för elementarläroverken. Bearb. [efter J. Pihlemann.] VIII + 353 s. Helsingfors. G. W. Edlund. (1876.) Indb. 3 kr. 75 ø.

—, rysk läsebok m. anmärk., biogr. notiser o. ordbok. 255 s. Smst. 1878. Indb. 4 kr. 50 ø.

Malmström, And., hebräisk formlära för läroverken. 32 s. 4. Lund. C. W. K. Gleerup. 1877. 1 kr.

Mehren, A. F., Beskrivelse af en mongolsk Medaille, præget af Abu Said Behadur Khan af Ilkhanernes Dynasti i Persien (1316—1336 e. Ch.) (Overs. over d. Danske Vidsk. Selsk. Forhandl. 1877, s. 1—9 med 1 fotogr. tvl. og s. 145—147.)

—, Islams Reform ved Abu-l-Hasan el-Ashari i Slutningen af det 3die Aarh. H. og Udsigt over denne Religions videre Udvikling. (Smst. s. 33—71.)

Piehl, Karl, Egyptologi. (Framtiden. Tidskr. utg. af C. von Bergen. 1877, s. 560—577.)

Rink, H., de grönlandske Stednavnes Retskrivning og Etymologi. (Tillæg til: Gieseckes mineralog. Rejse i Grönland ved F. Johnstrup. Kbh. Reitzel. 1878, s. 351—366.)

Roepstorff, Fr. A. de, prøve af sproget på Andamanerne. (Geogr. Tdskr, II, 1878, s. 115—116.)

Sawitri fornindversk saga, þýdd af Steingr. Thorsteinsson. 39 s. Reykjavík. Kr. Ó. Þorgrímsson. 1878. 55 ø. [Efter C. Beyer, Arja, die schönsten Sagen aus Indien u. Iran.]

Schiern, F., Bemærkninger om Oprindelsen til nogle osmaniske Traditioner. (Overs. over d. Danske Vidsk. Selsk. Forhandl. 1877, s. 148—174.)

Schmidt, V., Assyriens og Ægyptens gamle Historie eller historisk-geographiske Undersøgelser om det gamle Testamentes Lande og Folk. 2. del. 804 s. Kbhvn. Wøldike. 1877. 8 kr. — Anmeld. af J. Lieblein. (Nyt norsk tdskr. II, 1877, s. 51—61.)

Schrøder, L., Ægyptens gamle historie efter ikke bibelske kilder. (Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysning. 1877, I, s. 81—117.)

Slomann, E., Nemesis og Ægyptologien. En Kritik. (Det nittende Aarhundrede. 1877, s. 129—142.)

Smith, C. W., de verbis imperfectivis et perfectivis in linguis Slavonicis. 44 s. 4. Kbhvn. Univers. progr., reformat. 1875.

—, Oedipusmythen paa slavisk Grund. (Filol. tdskr. n. r. III, s. 114—131.)

Möjligheten af ett panslaviskt skriftspråk. (Efter Augsb. allg. Zt. Finsk tidskr. f. vitt., vetensk., konst. o. pol. utg. af Estlander. 1878, I, s. 177—190.)

Indiske Æventyr og Molbohistorier efter 10. Bog af Somadeva's Æventyrsamling overs. af S. Sörensen. (Herlufsholm lærde skoles progr. 1878, s. 3—74.)

Det gamle Fønicien. Efter Jules Soury ved V. L. („Fædrelandet", 1878, n. 214—218.)

Steenstrup, Joh. C. H. R., Keltisk Historieskrivning. (Histor. Aarbog 1879 udg. af S. B. Thrige, s. 1—35.)

Yf, det corniske Sprog. (Geograf. Tdskr. II, 1878, s. 47—48.)

Tillæg.

Dass, Petter, trende bibelske Bøger, nemlig Ruth, Esther og Judith, i danske Vers. Efter gl. Hdskr. o. d. første Udg. paany udg. af A. E. Eriksen. Kristiania. J. W. Cappelen. 1877. 1 kr.

Sagan af Hèðni og Hlöðvi. Jónas Jónsson og Stefán Egilsson lètu prenta. 22 s. Reykjavík. 1878. 25 ø.

Þorkelsson, Jón, supplement til islandske ordbøger, ny saml. S. 1—48 (*áauki — bónarmaður*). [U. titelbl.] Reykjavík. 1878.

